

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LXVIII

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
LXVIII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Approuvé à la VIIème séance de la Section de langue et de littérature, du 28 septembre
2021, sur la base des rapports de Slobodan Remetić, membre de l'Académie des
sciences et des arts de la Republika Srpska, du Prof. Dr. Nedeljko Bogdanović et du
Prof. Dr. Radivoje Mladenović

Comité de rédaction

*Dr. Nedeljko Bogdanović, Dr. Miroslav Nikolić,
Dr. Dragoljub Petrović, Dr. Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef
SLOBODAN REMETIĆ

BELGRADE
2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXVIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Примљено на VII скупу Одељења језика и књижевности САНУ, од 28. септембра
2021. године, на основу реферата проф. др Слободана Реметића, редовног члана
АНУРС, проф. др Недељка Богдановића и проф. др Радивоја Младеновића

Уређивачки одбор
*Др Недељко Богдановић, др Мирослав Николић,
др Драгољуб Пејровић, др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2021

Секретар часописа
Др Марина Јуришић

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез Михаилова 36

Часопис излази годишње

Компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЈП Службени гласник
Београд, Јована Ристића бр.1

CIP – Каталагозација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80'28

СРПСКИ дијалектолошки зборник = Recueil de Dialectologie Serbe / главни уредник Слободан Реметић. – 1905, књ. 1–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905– (Београд : Службени гласник). – 23 cm

Годишње.

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Слађана М. Цукут: <i>Српски говори Шийова</i>	1–158
Бојана М. Вељовић Поповић: <i>Морфолошке одлике глаголских облика говора Тушина, Новог Пазара и Сјенице</i>	159–604
Љубисав Ћирић: <i>Дојуна Речнику говора Лужнице</i>	605–771
Бранкица Марковић: <i>Дијалекатска лексикографија у Црној Гори од Вуковог Рјечника (1852) до данашњих дана</i>	773–827

Слађана М. Цукут

СРПСКИ ГОВОРИ ШИПОВА

Овај рад представља прерађен и допуњен текст докторске дисертације под насловом *Српски говори околине Шипова*, одбрањене 29. 3. 2018. на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци пред комисијом коју су чинили: проф. др Дијана Црњак, проф. др Никола Рамић и проф. др Драгомир Козомара.

Члановима комисије, рецензентима и свим драгим колегама искрено захваљујем на корисним сугестијама и помоћи приликом припреме текста за објављивање. Посебну захвалност дугујем проф. др Милану Драгичевићу за смјернице у теренским истраживањима, из којих су произашли појединачни мањи радови.

Захваљујем породици и пријатељима на стрпљењу и подршци, а бројним информаторима на угодној сарадњи и сусретљивости.

САДРЖАЈ

I. УВОД	7
О ТЕРИТОРИЈИ И СТАНОВНИШТВУ	7
ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА	11
НАПОМЕНЕ О ОВОМ РАДУ	13
II. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	17
ВОКАЛИЗАМ	17
Инвентар и дистрибуција	17
Изговор и супституције	20
Форманти вокала у (< о) и отворенијег вокала е (e ^a)	26
Вокалске редукције	33
Рефлекси вокала ђ (јат)	39
Вокалске групе	44
Закључци о вокализму	47
КОНСОНАНТИЗАМ	49
Сонанти	49
Фрикативи х и ф	53
О осталим фрикативима	57
Плозиви	58
Африкате	60
Јотовања	61
Судбина група -јт- и -јд-	63
Промјена консонаната к, г и х	65
Група шт/шћ	67
Метатеза	68
Хаплоглогија	68
Закључци о консонантизму	68
III. АКЦЕНТИ	70
Опште напомене	70
Преношење акцената на проклитике	77

О АКЦЕНТУ РИЈЕЧИ	84
Акценат једносложних именица мушког рода	84
О акценту неких вишесложних именица мушког рода	86
Акценат именица средњег рода	87
Акценат именица женског рода	88
Акценат замјеница	90
Акценат придјева	91
Акценат глагола I Стевановићеве врсте	92
О акценту неких глагола осталих врста	94
Закључци о акцентима	95
IV. ОБЛИЦИ	98
ИМЕНСКЕ РИЈЕЧИ	98
Именице мушког рода	98
Именице средњег рода	100
Именице женског рода	101
Напомене о неким формама именица сва три рода	102
Напомене о граматичком роду појединих именица	103
Замјенице	104
Придјеви	108
Бројеви	109
Закључци о деκлинацији	111
ГЛАГОЛИ	112
Прости глаголски облици	112
Инфинитив	112
Имперфекат	112
Презент	113
Аорист	114
Императив	115
Глаголски придјеви	116
Глаголски прилози	117
Сложени глаголски облици	117
Напомене о неким глаголским облицима	119
Закључци о конјугацији	119
ПРИЛОЗИ	120
V. ИЗ СИНТАКСЕ	122
ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖА	122
Генитив без приједлога	122
Генитив с приједлозима	123

Датив	124
Акузатив	125
Инструментал	126
Локатив	127
ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА	128
Напомене о конгруенцији и реду ријечи	130
Закључци о синтакси	131
VI. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ	132
VII. ПРИЛОЗИ	134
ИЗ ЛЕКСИКЕ	134
РЈЕЧНИК	136
ТЕКСТОВИ	144
Литература	152
Извори на интернету	157
Summary	158

I. УВОД

О ТЕРИТОРИЈИ И СТАНОВНИШТВУ

1. Шипово је општина у југозападном дијелу Републике Српске и западном дијелу Босне и Херцеговине са површином од 510 км². Цијело је подручје брдско-планинско са просјечном надморском висином од око 800 м и чине га највећим дијелом три географске цјелине – *Јањ*, *Пљева* и *Жуџа*, кроз које правцем запад–исток протиче ријека *Плива*, лијева притока *Врбаса*, а правцем југ–сјевер ријека *Јањ*, десна притока *Пливе*, те рјечице *Сокбачница*, *Љубовица* и *Воларица*. Равничарски дио око ушћа *Пливе* у *Јањ*, на којем је смјештено урбано подручје, постепено прелази у планински дио с планинама *Витторог* на југу, *Лисина* на сјеверу, *Горица* на истоку и *Ча̀рдџак* на западу. Ова општина граничи се са територијама *Мркоњић Града* на сјеверу и сјеверозападу, *Јајца* и *Језера* на сјевероистоку, *Доњег Вакуфа* на истоку, *Гламоча* на западу и југозападу, те *Купреса* на југу и њоме пролазе двије важне саобраћајнице – од *Бање Луке* према *Купресу* и *Гламочу*, а даље према *Јадранском мору*.

Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске Шипово има четрдесет пет насељених мјеста, подијелених на по неколико патронимичких заселака, те сам административни центар општине. Насељена мјеста распоређена су у 10 мјесних заједница: *Ба̀бићи*, *Волари*, *Гр̀бавица*, *Дра̀гњић Подови*, *Му̀јџићи*, *На̀тшиоље*, *Пљева*, *Прѝбелци*, *Соклац* и *Стѝрдјице*. Под *Пљевом* се међу овдашњим становништвом подразумева предиона цјелина која се распростире долином ријеке *Пливе* почевши од њеног извора и обухвата дијелове више насеља, али се територијално углавном поклапа са насељем *Дра̀гњић*, док се *Стројице* територијално поклапају са насељем *Тод̀дрићи*.

Ови предјели нису увијек имали периферан саобраћајно-географски положај као данас. Историјски извори показују друштвену активност у илирском периоду, о чему свједоче остаци насеља и утврђења познатији као градине у долинама *Јања* и *Пливе* из периода 1500–1000. године п. н. е., те трагови топионица метала пошто су руде олова, жељеза и бакра експлоатисане још прије доласка Римљана (Ракита 2003: 37). Из римског периода

Карта 1: Положај Шипова у Републици Српској и Босни и Херцеговини

сачувани су трагови пута који је пролазио овом територијом и повезивао панонску област и Јадранско море (Исто: 13). Након доласка Словена основана је административна јединица Пливска жупа, која се помиње у X вијеку, са утврђењем под називом Соко-град као средиштем. У многим насељима пронађени су трагови стећака, што свједочи о веома динамичном друштвеном животу у средњем вијеку. У турском периоду територија данашњег Шипова била је подијељена између Јајачке бановине (1463–1528), коју су успоставили Мађари, и тадашње турске државе, тако да Јањ није улазио у састав ове бановине (Исто: 52).

Територија Шипова налази се у периферном дијелу Републике Српске и Босне и Херцеговине, који су још од прије посљедњег рата захватили

депопулациони процеси. Ово посебно важи за предио Јања, који је, окружен планинским вијенцима, дуго био саобраћајно неприступачан, док су Пљева и Жупа, долине ријеке Пливе, због конфигурације терена биле нешто приступачније. Од пописа из 1971. године број становника на територији Шипова у сталном је опадању, с тим што се најдрастичнији пад десио између два посљедња пописа, 1991. и 2013. године. Према попису становништва из 1991. године на овој територији живјело је 15579 становника – од тога највише Срба, затим око 3000 припадника муслиманског народа, и свега неколико десетина Хрвата.¹ Резултати посљедњег пописа становништва из 2013. године показују да је овдје тада живјело 9969 становника – 9302 припадника српског, 578 припадника муслиманског и 26 припадника хрватског народа.² Етнички и конфесионално становништво Јања увијек је било углавном хомогено, православно српско (Исто: 192), а у Пљеви и Жупи у појединим насељима и данас живе припадници других народа и конфесија. Однос броја становника у посљедња два пописа дат је и у табели:

	1991.	2013.
Срби	12 333	9 302
Муслимани	2965	578
Хрвати	31	26
Укупно	15 579	9 969

2. Поријекло становништва у овом крају, као ни у другим дијеловима западне Босне, није до краја разјашњено, али је у одређеној мјери ипак расвијетљен период од друге половине XVI вијека захваљујући турским пописним дефтерима (Васић 1963: 233–234).

У првом таласу миграција у XV вијеку у ове крајеве доселило се сточарско становништво са матичним областима у Херцеговини, Црној Гори и југозападној Србији, којим су Турци и раније насељавали опустошене пограничне крајеве дајући му посебне повластице (Исто: 237–238). Владислав Скарић на основу антропонима, топонима и крсног имена такође је закључио да су многе породице тада на ову територију досељене из Санџака и из Херцеговине, али је истакао да се не може прецизно утврдити да ли су дошли директно из старе постојбине на ову територију јер је у питању „прелазна област првог реда, у којој се укрштају миграциони путеви“ (Скарић 1918: 245)³. И

¹ Федерални завод за статистику:

<http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>

² Републички завод за статистику – Република Српска: <http://www.rzs.rs.ba>

³ Скарић сматра да би нпр. Бубњевићи могли бити поријеклом из крајева гдје се имевица *бубањ* употребљава у значењу *извор*. Затим, Опарнице су вјероватно поријеклом из

Раде Ракита у монографији *Јањ 1* наводи презимена породица које су према свједочанствима потомака вјероватно досељаване из средњовјековне Србије од XV вијека и себе сматрају старосједиоцима. Будући да су ове миграције биле етапне – из средњовјековне српске државе у Црну Гору, а затим преко источне Херцеговине у Далмацију па у Лику и на крају у Јањ, многе породице воде поријекло управо из крајева кроз које је ишао талас миграција (Ракита 2003: 196–197). Милан Васић сматра да би становништво Јања могло донекле бити старосједилачко, тј. да је и прије доласка Турака живјело на тој територији (Васић 1963: 246–247), а у прилог таквој тврдњи иде и чињеница да је једина конфесија на овој територији одувјек била православна, те да је Јањ представљао пограничну турску територију према Јајачкој бановини, у којој је опстајало старосједилачко становништво (Исто: 235).

Полазећи такође од презимена и топонимије, Скарић закључује да је у другом таласу миграција тј. у „млађим миграцијама“ становништво на ове територије досељавано из Далмације, западне Босне и од Унца.⁴ Ракита сматра да су то оне породице које се називају „дошљачким“ и да су, према сјећањима потомака, насељавале ове територије током XVIII и XIX вијека из пренасељене Лике и Далмације (Ракита 2003: 199). Сјећање мјештана на приче предака о поријеклу из Далмације и Лике и данас је живо, али се мора узети са резервом будући да је увијено у различите легенде.

До Другог свјетског рата није било масовнијег исељавања становништва са ове територије. Многе патријархалне породичне заједнице распале су се послје окончања рата, када је и почело масовније исељавање због пустоши коју је оставио рат и због тешких услова живота. Највеће демографске промјене десиле су се од 1945. до 1948. године, када је велики број породица из Јања системски под управом тадашње власти пресељен у Војводину (Исто: 206–219). Тамо је у другој половини прошлог вијека пресељено и доста породица из Пљеве и Жупе, што је посебно интензивирано за вријеме посљедњег рата (1991–1995), када су многе породице отишле у избјеглиштво сродницима који су се тамо раније одселили, и више се нису ни вратиле у родни крај. Исељавање становништва у Војводину настављено је и касније, све до данашњих дана.

села Опарићи у србијанском Левчу. Оснивачи насеља Шипово могли би бити херцеговачког поријекла из Гацка због гатачких Шиповаца, који су даљом старином из Дробњака, а назив села Дуљци могао би потећи од села Дуљићи у Гацку. Скарић наводи још презимена, топонима и крсних имена чиме поткрепљује ову тврдњу (Скарић 1918: 245–246).

⁴ Будући да је овом територијом пролазио пут од Солина до Градишке на Сави, дакле на сјевероисток, многе породице поријеклом су управо из крајева кроз које је ишао овај пут – Вишекруне и Каури поријеклом су из Далмације, а Дувњаци, Купрешаци, Гламочаци, Граховци, Билбије, Балаћи, Калабе, Копане и др. из западне Босне. Пут из Крајине према средњој Босни такође је сјекао овај крај, тако да од Петровца и Унца поријекло воде Бјелајци, Труље, Раце, Балабани, Зељковићи итд. (Скарић 1918: 246–247).

Послије Другог свјетског рата уобичајене су биле и сезонске миграције у Војводину ради бербе кукуруза (Исто: 222–223), у којима су учествовали углавном мушкарци, те у иностранство на привремени рад. Од завршетка последњег рата такође је актуелно исељавање становништва у иностранство, а млађе образовано становништво интензивно се, углавном у потрази за послом, исељава и у ближе градске центре, најчешће у Бању Луку. Све те миграције у другој половини XX вијека, а посебно у последње двије деценије, довеле су до смањења броја становника на овој територији, те до гашења села, у којима данас углавном живи само старије становништво, што је у складу са општим демографским промјенама које су захватиле и доста шири простор. Према казивањима информатора, у многим селима данас живи свега неколико становника.⁵

Становништво се и данас углавном бави сточарством и земљорадњом, дјелатностима којима се једино и бавило током XX вијека. Шумарство је од Другог свјетског рата постало важна грана привреде будући да је готово половина површине ове општине под шумом, због чега је и прерада дрвета данас у развоју. У последњој деценији становништво се почело бавити и узгојем рибе јер су ријеке Плива и Јањ изузетно повољне за ову дјелатност. Највећи потенцијал Шипова ипак данас лежи у водном богатству због брзих планинских рјечица, а његов периферни положај допринио је очувању природних љепота, традиционалног начина живота и припреме хране, те народних обичаја, што отвара могућности за сеоски туризам.

ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

3. Интересовање наше дијалектологије за говоре околине Шипова присутно је тек у последњој деценији. У радовима *О рефлексима гласа јај̄и* (Ћ) у данашњем говору јањских Срба из југозападне Босне из 2013. и *О важнијим особинама сугласничког система говора јањских Срба из југозападне Босне* из 2014. године Милан Драгичевић писао је о говорима становништва Јања. Том приликом испитао је и говор мјештана једног села из најближег окружења и резултате саопштио у раду *О говору Срба села Мујџићи из западне Босне*. Сва три рада доносе грађу која указује на припадност ових говора источнијој скупини сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта „уз понешто локалних посебности“ (Драгичевић 2014: 574).

⁵ У већини насељених мјеста 2013. године пописано је више десетина, понегдје чак и око стотину становника, али овакве тврдње информатора и других мјештана околине Шипова указују на несразмјер између броја пописаних и броја становника који уистину живе у неком насељу, тако да резултати пописа вјероватно и не показују стварну демографску слику Шипова.

У раду *О вокализму говора Бараћа у околини Мркоњић-Града Драгичевић* даје „идентификациони приказ важнијих особина вокалског система говора Бараћа“, мјеста које је географски ближе Шипову него Мркоњић Граду, чије је становништво одувijek одржавало чврсте економске везе са Шиповом. Рад показује стање које је и раније биљежено у говорима Срба на ширим крајишким просторима, али и присуство дијалекатских особина које је потребно потпуније истражити како би се могла „одредити жаришта“ и сагледати „правци простирања неких појава“ – у првом реду то је нешто чешћа појава промјене $o >$ у уз назале, те икавизми који указују на везе становништва са икавцима (Драгичевић 2000а: 20).

Осим у наведеним радовима, о говорима Срба најближе околине Шипова готово да и нема других података. Подаци добијени током истраживања у оквиру пројекта *Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс – синхронијска дескрипција* (Вујичић–Пецо 1990), када је путем квестинара сакупљена грађа у Стројицама, сврставају ове говоре у херцеговачко-крајишки дијалекат. У исте сврхе могу послужити и подаци објављени у раду *Говори сјеверозајадне Босне* (Вујичић–Брозовић–Пецо 1979), који је такође проишао из поменутог пројекта. Упитник је том приликом попуњен у Перућици, која данас припада новоформираној општини Језеро⁶ и у недалекој Подрашници, која припада Мркоњић Граду. И прије посљедњег рата у ова два насеља живјело је православно становништво.

Исцрпни подаци о српским говорима из нешто даљег окружења могу се наћи у монографијама *О говору Змијања Драгољуба Петровића и Зајаднобосански цјекавски говори* Милорада Дешића. Стање у говорима околине Шипова, које ће бити приказано у наставку, великим је дијелом у складу са стањем које је описано у овим двијема монографијама.

4. Грађа изложена у наставку показаше несумњиве везе српских говора Шипова и сусједних новоштокавских говора муслиманског и католичког становништва у погледу, прије свега, судбине нејотованих секвенци *-jī-* и *-jđ-* у појединим глаголским облицима, а затим и у рефлексима некадашњег јата.

О говорима муслимана и католика давно је писао Миливој Павловић у раду из 1927. године – *О сїановнишїеву и говору Јајца и околине*. Међу интересантније појединости које је Павловић забиљежио спадају недосљедни икавизми, досљеднији шћакавизми, те нејотована група *-jđ-* у презенту глагола *доћи*, *заћи* (Павловић 1927: 109).

Гојко Ружичић у раду *Главније особине неких икавских говора зајадне Босне* између осталог налази да се у говору муслимана и католика на већем

⁶ Насеље Перућица прије посљедњег рата припадало је општини Јајце, а након Дејтонског споразума и подјеле територије Јајца између Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске, припојено је Републици Српској и новоформираној општини Језеро.

простору западне Босне, укључујући и нека села западно од Јајца, чува неизмијењена група *-jǝ-* (Ружичић 1934: 44).

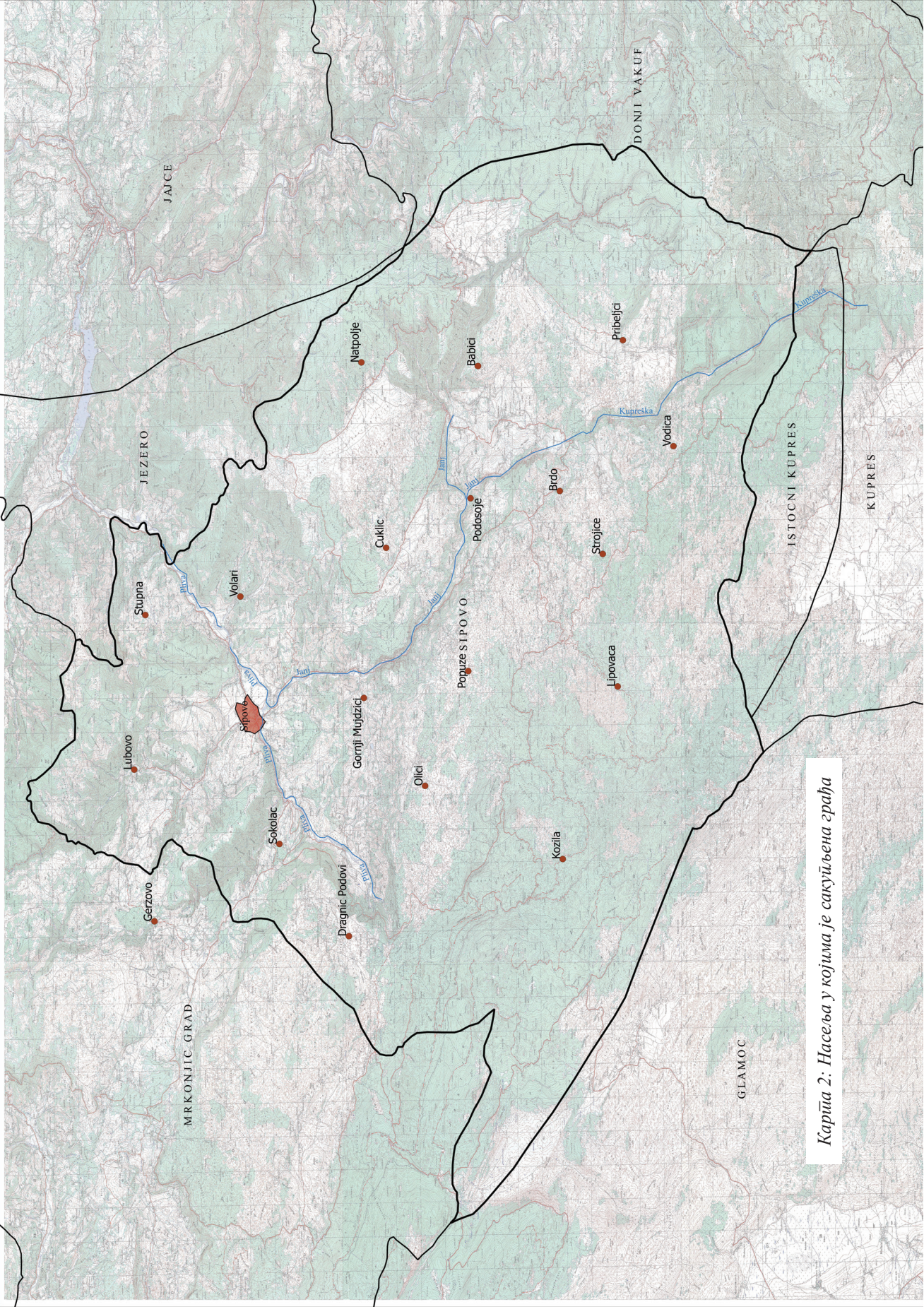
Монографија *Икавскошћакавски говори зајадне Босне* Асима Пеце доноси податке о икавскошћакавским новоштокавским говорима углавном муслимана. Ријеч је о говорима који су „превасходно икавски, али не и искључиво икавски“ (Пецо 1975: 146), уобичајени су рефлекси *шћ* и *жћ* некадашњих група *st'*, *zd'* али није непознато ни *шћ/жћ* (Исто: 207), а фреквентна је и нејотована секвенца *-jǝ-* код глаголских композита са *ићи* (Исто: 158).

За потребе поменутог рада *Говори сјеверозајадне Босне* (Вујичић–Брозовић–Пецо 1979) сакупљени су подаци из трију насеља општине Јајце – Пшеник, Дивичани и Добретићи, у којима живе муслимани и католици, чији говор карактеришу недоследни икавизми и шћакавизми, док подаци о групи *-jǝ-* изостају за ове пунктове.

У монографији *Ливањско-дувањски говорни ишић* Никола Рамић описује говор већинског хрватског становништва на територији Ливањског и Дувањског поља и сврстава га у новоштокавске икавске шћакавске говоре (Рамић 1999: 401–402).

НАПОМЕНЕ О ОВОМ РАДУ

5. У дијалектолошкој литератури постоје неуједначености у погледу употребе термина као што су *дијалекат*, *нарјечје*, *говор(и)* у том смислу да су то понегдје синоними, а понегдје имају различито значење, али опет неуједначено од аутора до аутора. Преглед различитих приступа овом проблему међу српским лингвистима, од приступа Александра Белића, који је сматрао да је дијалекат апстракција, конструкт научника, који произлази „из различитих снопова изоглоса“ до рјешења која нуде Петровић и Пецо, дао је Михаило Шћепановић (Шћепановић 2017: 117–135 и тамо наведену литературу) и на крају је закључио „да поштујући историјски развој српске дијалектолошке мисли у целом комплексу сложеног социокултурног контекста, данас морамо уважити чињеницу да је *српски језик* темељен на – свом *ишићкавском дијалекту*, екавског и ијекавског *нарјечја*, источнохерцеговачких и шумадијско-војвођанских *говора*“ (Исто: 129), те стога предлаже термиолошки низ: језик (српски) – дијалекат (штокавски) – нарјечје (ијекавско/екавско) – говорни типови / говори (источнохерцеговачки : шумадијско-војвођански). За термин *говор* Драгољуб Петровић каже да „представља укупност језичких црта карактеристичних за одређени микропростор по којим се он супротставља другом микропростору, а са њим се заједно укључује у јединицу вишега ранга – дијалекат“ (Петровић 1985: 235). У наслову овог рада термин *говор* дат је у множини с обзиром на то да

Карта 2: Насеља у којима је сакућивена грађа

се територија Шипова налази на својеврсној тремеђи јекавскошћакавских, српских јекавских и млађих икавских говора, те на појединим дијеловима испитиване територије грађа показује веће сличности са поменутиим сусједним говорима и доноси важне изоглосе због којих је оправдано сматрати да се на овом терену укршта више говорних типова.

У науци је већ констатовано да се сјеверозападни јекавски говори по много чему слажу са говорима штокавских икаваца (Брозовић 1966:126), што потврђује и преглед литературе о говорима, како православаца тако и муслимана и католика западне Босне и западне Херцеговине. Стога ће посебна пажња у овом раду бити усмјерена управо на везе са сусједним икавцима, тим више што се територија Шипова данас налази на административној граници два ентитета и заправо представља најисточнији дио западне Босне, а граничи се и са икавским говорима западне Херцеговине.

Српски говори околине Шипова припадају херцеговачко-крајишком дијалекту, прецизније источнијој скупини његовог сјеверозападнoг огранка. На сличности и разлике између говора околине Шипова и говора који су описани у наведеним радовима и монографијама биће указивано у одговарајућим одјелцима овога рада, што ће на крају послужити за прецизирање неких изоглоса у класификацији наших поддијалеката.⁷

Грађа за ову дисертацију сакупљана је у насељима која административно припадају општини Шипово: *Бабићи* (Ба), *Брдо* (Бр), *Водица* (Вод), *Волари* (Во), *Драгњић Пдоови* (ДП), *Горњи Мјужићи* (ГМ), *Козила* (Ко), *Липовача* (Лип), *Љубово* (Љу), *Найићоље* (На), *Олићи* (Ол), *Подосоје* (По), *Пољужје* (Поп), *Прибљећи* (При), *Сокдолац* (Со), *Стрдојице* (Стр)⁸, *Стићина* (Ст), *Чуклић* (Чу), те у насељу *Герзово* (Ге), које припада општини Мркоњић Град, али је становништво због удаљености сједишта те општине од око тридесет километара, те због близине сједишта општине Шипово, одувијек гравитирало Шипову.

Разговори са информаторима снимани су дигиталним снимачем ZOOM Н1 и грађа приказана у овом раду ексцерпирана је из тих разговора, док су само за неке појединости које није било могуће добити у разговору постављана унапријед припремљена питања. Теренска истраживања обављана су повремено од краја 2014. године са накнадним провјерама и до средине 2017. године. Снимања су понекад обављана и у Шипову, гдје су се

⁷ Класификација поддијалеката херцеговачко-крајишког дијалекта на сјеверозападни и југоисточни огранак, као и друге поткласификације одавно су познате у науци (Ивић 1985: 138, Драгичевић 1986: 228, 2001: 85–86).

⁸ Снимке неколико сати разговора са мјештанима Стрдојица из 2004. године, који су настали приликом попуњавања квестинара за израду *Српског дијалектолошког атласа*, уступила ми је Дијана Црњак, на чему јој овом приликом захваљујем. Стање у говорима које је забиљежено на овим снимцима у потпуности се поклапа са стањем у мом материјалу добијеном у Стрдојицама.

многи информатори посљедњих година настанили код најближих сродника због усамљености и саобраћајне изолованости у родним мјестима.

Испитаници који су учествовали у овом истраживању могу се сматрати репрезентативним будући да су цијели живот живјели у истом мјесту. Жене су се након удаје селиле, али углавном у сусједно насеље. Поједини информатори похађали су четворогодишње основно образовање у двадесетим годинама живота јер им је тако налагала власт педесетих година прошлог вијека, или су ишли у вечерње школе, како сами кажу на „течај“.

Опште је познато да је дијалектологија као научна дисциплина конституисана почетком прошлог вијека и већ први објављени дијалектолошки радови Александра Белића показали су „основну оријентацију наших дијалектолога: тражи се опис говора као цјелине, а не одговор на одређена питања“ (Пецо 1989: 102). Овај рад свакако представља монографски опис једног говора, прије свега опис фонетско-фонолошког и морфолошког система, уз приказ најважнијих појава из синтаксе падежа и глагола, али поред тога доноси и одређене језичке специфичности на испитиваној територији, те ограничава ареале распрострањања појединих говорних особина, што је свакако захтјев савременијих дијалектолошких приступа теренским истраживањима и грађи јер даје потпуније резултате (Исто: 105). Монографија укључује и рјечник од око двије стотине шездесет ријечи.

II. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

ВОКАЛИЗАМ

6. Основне одлике вокализма већине западнијих српских говора јесу помјерена артикулација вокала – затвореност или отвореност, затим супституције вокала, те њихове редукције уз посебности у вези са вокалима појединачно, које се могу наћи у сваком говору.⁹ Стање у говорима околине Шипова у основи не одступа од стања у вокализму других ближих и нешто даљих говора сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, што потврђује забиљежена грађа.¹⁰

Инвентар и дисџрибуција

7. Инвентар вокала у овим говорима чини пет правих вокала и вокално *p*, с тим што се у слоготворној функцији могу наћи и сонанти *л*, *н*, и *њ*. Сваки од пет правих вокала остварује се и у дугом и у кратком алофонском лику, што потврђује изложена грађа.

Вокално *p* такође може бити дуго: *бр̄зо* Ол, *бр̄зо* Ол, *вр̄ли* Ге, *вр̄ло се* ДП, Ко, *вр̄ћи* ГМ, *гр̄к* Стр, *гр̄ка* Бр, *завр̄ни* Ол, *загр̄ни* Ол, *зр̄њу* Ол, *кр̄в* Ол, По, *мр̄жње* Лип, *мр̄с* Стр, од *мр̄са* По, *мр̄си* Стр, *мр̄сна* Ол, *мр̄иав* Ол, *мр̄ива* Ст, Лип, *мр̄иво* Бр, *овр̄ши* Стр, *ид̄ирише* Стр, *йоцр̄ло* Ол, *йреириши* Ол, *смр̄ча* Стр, *ивр̄ди* Ол, *ир̄н* Чу, *ир̄и* Лип, *ир̄иила* ДП, *ир̄иши* Ол, *умр̄и* ГМ, ДП, Ко, *умр̄еш* Ол, *цр̄в* Ол, Чу, *цр̄ви* Чу, *цр̄ква* Стр, ДП, *испо-цр̄кв̄е* Ол, Стр, *цр̄кви* Бр, *цр̄кву* Стр, ДП, Лу, *цр̄н̄а* Чу, Стр, *цр̄н̄и* Ол, *цр̄но* Ол, Стр, Бр, *цр̄н̄о* ГМ, *цр̄ну* Стр, *чвр̄сио* Ол, *чеӣвр̄иак* Ба, *чеӣвр̄ӣе* Ге, *чеӣвр̄ӣог* Ол,

или кратко: *бр̄внара* Поп, *вр̄л̄еӣ* Ол, ДП, *др̄ва* Ол, *др̄вен̄е* Стр, Ко, Чу, ГМ / *др̄вен̄е* Стр, ДП, Ге, *др̄во* Ол, ДП, Чу, *др̄жим* По, *ј̄еӣр̄ва* Стр, Бр, Ко, Во, *ј̄еӣр̄ву* Бр, Ко, *кр̄ви* Ол, *кр̄ма̄д* Стр, Ко, *кр̄ме* На, *кр̄сӣ* Лип, Чу, *кр̄сӣом*

⁹ О особинама говора сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта постоје бројни подаци у литератури. Исп. Петровић 1973. и 1978, Дешић 1976, Павлица 1984, Драгичевић 1986, Далмација 1997, Козомара 2016. и др.

¹⁰ Дио грађе о вокализму српских говора Шипова објављен је у засебном раду насталом у току прикупљања дијалектолошке грађе, који је касније знатно проширен и допуњен новим закључцима (Цукут 2017: 209–219).

Лип, *к̑рина* Стр, *й̑дрло* ГМ, *й̑ввр̑и̑а* Ко, *й̑р̑с̑ир̑и̑о* Стр, *й̑р̑са* По, *й̑р̑с̑и̑* Ол, *р̑в̑али се* Ст, *р̑ђа* Стр, *р̑ђав̑е* Ко, *св̑ек̑рва* Стр, ДП, Чу, ГМ, Лу, Ко *св̑ек̑рви* Стр, *св̑ек̑рву* Стр / *св̑ек̑рву* Ко, *см̑р̑и̑* При, Вод, *см̑р̑и̑и* Лип, *с̑р̑це* Стр, Чу, Ге, Ко, При, Вод, *й̑р̑й̑а̑м* Ол, *й̑р̑ч̑е* Ол, *у̑мрла* Ол, ДП, *у̑мрло* ГМ, Бр, *у̑мр̑и̑* ДП, *у̑й̑р̑и̑и̑и* ДП и сл.

Вокално *р* у слоготворној се функцији може појавити и услед губљења медијалног вокала *и*: *б̑дрли смо се* Стр, *в̑ј̑рла се* Стр, *м̑ј̑рло* Ол, *о̑и̑в̑орла* Ол, *й̑д̑с̑тарли* Стр, *сл̑мар̑ца* Стр, *и̑г̑ер̑це* Стр и сл.

Након испадања фрикатива *х* вокално *р* нашло се у медијалној позицији испред вокала: *вр̑а* ГМ, *вр̑ов̑а* Поп, *вр̑ови* Ол, *на вр̑у* Лип, *у̑ Ц̑р̑н̑е вр̑о̑ве* Ол, *у̑ Ц̑р̑н̑ом В̑ру* Ол (исп. Драгичевић 2012: 174).

Поред *вр̑е̑и̑е̑но* Стр, *вр̑е̑и̑е̑на* Чу, чује се и *вр̑и̑е̑но* Ол, а уобичајено је и *ср̑е̑бр̑ен̑и̑* По и *ср̑е̑бр̑н̑о* Стр. Данас се може чути *у̑мр̑о* По, При, Во и *у̑мр̑* (3. л. једн. аор.) Ба, ГМ.

8. Услед потпуне редукције медијалног *и* сонанти *л*, *н*, и *њ* такође преузимају вокалску функцију:

м̑д̑не Стр, *м̑д̑ла* Во, *м̑д̑ло се* Стр, *о̑кол̑на* Стр, *й̑рес̑е̑дли* Стр, *й̑ри̑кол̑цу* ДП, *раз̑д̑"ј̑д̑ли* Ол, *с̑и̑од̑ци* Стр, *уб̑ј̑д̑ла* Чу;

б̑ол̑н̑ц̑е Стр, у *б̑ол̑н̑ци* Ге, у *б̑ол̑н̑цу* ГМ, Стр, Поп, *г̑о̑н̑ли* Ол, *г̑ра̑н̑ца* Ол, *г̑ра̑н̑це* Чу, *г̑ра̑н̑ци* Ол, Лу, *г̑у̑ја̑н̑ца* Стр, *дог̑о̑н̑и̑* Стр, *з̑а̑ду̑и̑н̑це* Ко, *за̑ц̑е̑н̑ло* ДП, *з̑о̑в̑н̑и̑* Ол, *ка̑й̑н̑ца* Бр, *ков̑а̑н̑ца* Ол, *кр̑е̑н̑ла* Ол, ГМ, Ге, *кр̑е̑н̑ле* Со, *кр̑е̑н̑ли* Ст, *кр̑е̑н̑и̑* Ол, *ло̑ја̑н̑ца* Стр, *наг̑о̑н̑ло* Поп, *од̑ма̑к̑н̑и̑* Ол, *од̑ра̑н̑ла* ГМ, *ож̑е̑н̑ли ме* Стр, *о̑й̑кин̑и̑* Ол, *и̑ла̑н̑ла* ГМ, *и̑ла̑н̑ло* Ст, *и̑ле̑и̑е̑н̑цу* ГМ, *и̑ож̑е̑н̑ла* ГМ, Ко, Поп, *и̑о̑ц̑р̑н̑ло* Ол, *й̑ре̑к̑и̑н̑ла* ДП, *й̑ром̑ј̑е̑н̑ла* ГМ, *й̑у̑н̑ца* Стр, ДП, Ко, *ра̑н̑ли* Ол, *ра̑н̑и̑* Ол, *св̑а̑н̑ло* Ст, ДП, *ск̑и̑н̑и̑* Ге, *ск̑л̑о̑н̑ла* Поп, *ск̑л̑о̑н̑ли* Стр, *сл̑а̑н̑на* Ге, *и̑к̑а̑н̑ца* Стр, На, *и̑к̑а̑н̑це* Стр, *и̑к̑а̑н̑ци* Стр, *у̑ки̑н̑и̑е̑* Ко, *ч̑е̑с̑н̑ца* Бр, *ч̑е̑с̑н̑цу* То;

Б̑а̑д̑н̑ца Стр, Бр, *вар̑е̑њ̑к̑е* Ол, ГМ, *вар̑е̑њ̑ку* Стр, *М̑р̑ко̑њ̑ћ* Ол, Бр, Ге, Ко, Поп, *у̑ М̑р̑ко̑њ̑ћ* Чу, *д̑о М̑р̑ко̑њ̑ћа* Ол, *М̑р̑ко̑њ̑ћу* Ко, *у̑ М̑р̑ко̑њ̑ћу* Лу, *с̑у̑к̑н̑цу* ДП.¹¹

9. У говорима околине Шипова, постоје покретни вокали *а* и *е* (исп. Дешић 1976: 91–98, Драгичевић 2007: 332–333; 2010: 232–233).

Најчешће се покретно *а* јавља у облицима придјевско-замјеничке промјене у ген., односно ак. једн. Овај се завршни вокал код неких замјеница може наћи под поста акценатском дужином:

к̑о̑г̑а Ба, Ге, *н̑е̑ко̑г̑а* Ст, Лип, Чу, *н̑и̑ко̑г̑а* Ол, Со, Лу / *н̑и̑ко̑га* Ге, *св̑а̑ко̑г̑а* Стр, Ко, *св̑а̑чег̑а* Ол,

¹¹ О појави сонаната у вокалској функцији услед губљења вокала *и* в. још примјера у т. 30.

кòјега Ол, *мòга* Ол, ГМ, ДП, Ге, Со, *њёнòга* Со, *свòга* ГМ, Ба, Ко, *ӣвòга* ДП, *òвогà* Ол, ДП, Ге / *òвогà* Стр, *òногà* Ол, ГМ, ДП / *òногà* Ко / *òд оногà* Ол, *ӣòгà* Ол, Лип, ДП, Со, *зà ӣòгà* Ге / *ӣс ӣòгà* ДП / *ò ӣòга* Стр, Ге, ДП, Поп, *б̄ӣјелòга* Стр / *б̄^чјелòга* Стр, *дòбрòга* Ол, Стр, *зàдњèга* Ол, *мл̄а̄ђèга* Во, *Никинòга* ГМ, *свèйòга* Со, *сӣàријèга* Ол, Ко, *сӣàрòга* Стр, *с̄ӯвòга* Ге, Чу, *ӣурскòга* Стр, *ӣрнòга* Ол, *јèднòга* Ол, Стр, Ге, Со, Во, *на̄јӣрвòга* Ол, *ӣрвòга* Стр, По *др̄ӯгòга* Ол, ДП *дèсèйòга* Ол.

Рјеђе су потврде покретног вокала *a* у синкретичним множинским падежима *òн̄ма* Ко, са *òв̄ма* Ол, у *òн̄ма* Ко.

Уобичајен је исти покретни вокал и код неких прилога: *дòсàдà* ГМ, Стр, Лип, Во, *кàдà* Ст, *к̄удà* Во, *нӣкàдà* Лу, Чу, Во, *сàдà* Ол, ДП, Чу, Ко, Ге, *св̄àкудà* ГМ, Во, *св̄ӯкудà* На, Во, *ӣàдà* Ол, ДП.

Код неких приједлога јавља се непостојано *a* уколико ријеч која слиједи почиње истим или сличним консонантом којим завршава приједлог: *крòза* земљу Стр, *кроза* сèло Ол, *нӣза* стрàну Ол, затим, уколико се створе консонантски скупови тешки за изговор: *узà* ñга Стр, а обавезно је и уз енклитички облик личних замјеница у ак. једн.: *нӣзà* се На, *ӣдà* ñ̄у ГМ, *ӣдà* се Со, Лу, *ӣрèдà* ме Ол, *ӣрèдà* ñ̄ Ба, *ӣрèдà* ñ̄и Ол, Во, Ге, *ӣрèдà* ñ̄у Ол, Ге, *ӯзà* се ГМ и сл.

Покретно *e* јавља се у дат., инстр. и лок. придјевско-замјеничке деklinације и рјеђе је него покретно *a*. Такође се може наћи под постацкениатском дужином:

с *кiме* Ба, При, Вод, *кòмè* Стр, По, Ба, Бр, *нèкомè* Ол, ДП, *нӣкомè* Ол, Со, Чу, Лу, *св̄àкомè* Ол, Ко, Ге, Со, ш *ñiме* Бр, Лу, Ге, Со, ш *ñòме* Ко, ГМ, *пò мòме* По, у *мòме* Чу, *у мòме* сèлу Бр, *мòме* сiну Лип, *свòме* Ол, Ба, Со, Чу, *у нашòме* На, *òномè* Ол / *òномè* Ст, *ӣд̄омè* Стр / *ӣд̄омè* Лип / *ӣд̄омè* Стр, у *Бр̄чкòме* ГМ, *жiвòме* Ге, *мàлòме* ДП, *на̄јмлађèме* ГМ, *др̄ӯгòме* Ол, ГМ, ДП, *јèднòме* Чу.

У лок. једн. присвојне замјенице *наш* забиљежено је покретно *e* иако му претходи наставак *-ем* (в. Стевановић 1986: 152): у *на̄шеме* Стр, док се у другим западнијим говорима у овим формама може чути и покретно у (Дешић 1976: 98).

Употреба покретног у своди се на његову појаву у формама *свèму* Ст, *чèму* Ге.

10. Уобичајене су и форме без покретних вокала у говору истих информатора:

нӣког ГМ, Ко, *зà ког* си дòшла Стр,

мòг Стр, Со, *от свòг* др̄уга Ол, *свòг* сiна Ко, *кот свòг* стрiца Ол,

б^чјелѡг Стр, Ге, *жѣнскѡг* Ко, *јѣчменѡг* ДП, *нѣкршиѣенѡг* Стр, *слѣишкѡг* Ко, *о-ишкѣнѡг* бѣза ДП,
јѣднѡг и *другѡг* Лу,
дѡсад Ол, Со, *кѹд* Ол, *нѣкад* Ол, ДП, Со, *нѣкуд* Ол, На, Во, *ѡиуд* Ге, *сѡд* Ол, Лип, Стр, *свѹд* Ол, *свѹкуд* Ол, *иѣд* ДП,
нѣком Со, ш *нѣим* ГМ, Лу, Лип, На, Ге, Со, *свѣком* жѣвѡм ДП, *свѣком* нѣјбѡлѣ Чу, ш *чѣм* се бѣвѣ Ол, Лу, Со,
по *мѡм* Лип, *мѡм* ѡцу Стр, *нѣз^нѡм* Лип, *свѡм* дјѣте^ату Ол, *свѡм* драгѡм Ко, *свѡм* сѣну Со, *нѣкѡм* мѡмку Лип, у *свѣкѡм* сѣлу Ол,
у *Цр^нѡм* Врѹ Ол, *чѣснѡм* крѣсту Чу,
у *јѣднѡм* Ст, *другѡм* Стр и сл.

11. Познато је изостајање промјене *o > e* иза палаталних сугласника, те сугласника *ц*, о чему в. грађу изложено у т. 164, 165, 166, 174, 201, 214 и 224.

12. Показна замјеница *иѡ* забиљежена је са вокалом *o* у иницијалној позицији према аналогiji са другим демонстративним замјеницама, о чему види податке изложене у т. 204.

Изговор и суиѣиѣиѣуѣиѣе

13. Отворенији изговор неакцентованог вокала *e* забиљежен је у већој или мањој мјери и у другим сјеверозападним српским говорима (Петровић 1973: 36–37; 1978: 35–37, Дешић 1976: 52–53, Драгичевић 1986: 64; 2007: 333, Козомара 2016: 40), а таква прелазна вриједност поменутог вокала особина је и говора околине Шипова: *бѣлѣге* Чу, *брѣвѣиѣна* Ол, два *бѹреѣиѣа* Ол, *вѣчѣра* Ст, Ко, *вјѣвѣрѣце* Ол, *врѣмеѣна* Стр, Лип, *Вѹлѣѣиѣа* По, *звѡздеѣнѣ* Чу, *зѡвѣѣда* Ол, Стр, Чу, *зѡвѣѣче* Чу, Во, *зѡреѣла* По, *зѹмеѣнѣ* Ол, *зѹмеѣнѣ* Ге, *дѣбеѣлѣ* На, *дѣвѣрѣли* Во, *дѣвѣрѣло се* Стр, *дѣвѣѣиѣ* Стр, Чу, *дѡвѣѣдѣ* Чу, Поп, ГМ, *дѡвѣѣдѣмо* Ко, *дѡнеѣсѣ* Лу, *дрѣвѣнѣ* Стр / *дрѣвѣнѣ* Чу, *дрѣвѣнѣ* Стр, *дрѣвѣнѣ* Ол, Стр, *дрѣвѣнѣм* Стр, *дрѣвѣнѡ* Стр, Чу, *дрѣвѣнѡга* Стр, *о-дрѣвѣѣиѣа* Стр, ДП, ГМ, од *жѣлѣѣза* Чу, у *зѣлѣнѣ* Стр, *иззѡреѣла* По, *иззѡреѣло* Стр, *кѣмеѣна* Стр, *кѣмеѣном* Бр, *кѣиѣѣн* Ол, Стр, ис *крѣвѣѣиѣа* Ст, *крѣмеѣиѣинѣ* Ол, *лѣдеѣн* Во, *мѣлеѣнѣ* Ол, *нѣ меѣре* Ол, ГМ, *нѣирѣѣдна* Стр, *нѣвреѣмена* Ол, *ѡиѣрѣѣ* Бр, *ѡиѣрѣѣ* Во, *иѣмеѣиѣна* Во, *иѣиѣѣро* На, чѣтерес и *иѣиѣѣро* Ол, ГМ, Стр, *иѣрѣѣвина* Чу, *илѣиѣѣнѣ* Стр, *идѣклеѣиѡ* Ол, *идѣсѣѣлѣа* Стр, *идѣиѣрѣѣба* Ол, ГМ, Ба, *сидѣмеѣнѣик* ГМ, *сидѣиѣѣнѣѣце* ГМ, *сидѣиѣѣнѣѣцу* Ол, *ѹбеѣрѣш* Ол, *ѹвѣѣчѣ* Ол, ГМ, Стр, Ко, Поп, Во, *чѹвѣѣнѡ* Ге, *шѣреѣнѣ* пѡњаву Стр, *шѣреѣнѣ* салѣта ГМ и сл. Отворенији изговор углавном се јавља ако вокалу *e* претходи или слиједи неки сонант, а у другачијем окружењу ова појава доста је рјеђа и своди се на пар потврда: *дјѣиѣѣиѣу* Ол, *исѣѣѣчѣ* Ол, Во, *нѣиѣѣчѣм* ГМ, *ѡбеѣѣѡ је* Стр, *сѣиѣѣиѣ* Чу, *ѹиѣѣкѡ*

Ол, *јџи^ече* Стр.¹² Грађа, такође, показује да се отвореније изговара вокал *e* иза кратког акцентованог слога, а ријетко иза дугог акцента: *Зáгрe^абу* ДП, *Пáлe^ажи* Ол, у *Пáлe^ажма* Ол.

14. Неакцентовани кратки вокал *o* може имати отворенији изговор у правцу вокала средњег реда *a* најчешће ако се нађе иза акцентованог слога: на *Глáмо^ач* Ге, у *Глáмо^ачу* Ол, ДП, На, *зáко^ан* Чу, *јáго^аде* Стр, *јáло^аве* Стр, *кòно^ай^е* Ко, Чу, *кџи^овáле* Ол, *мèдо^овача* Чу, од *Мр^ко^ањи^ана* Ол, *Нìко^аль* Лип, *òбо^ајџи* Ол, *òсно^овица* Ол, *òш^оке* Стр, ГМ, *йèш^оро* Стр, *џ^у й^ольу* Ол, *йòш^ок* Во, *йрэво^аз* Ол, *сџро^ачáд* ГМ, *сџро^ачáди* ГМ, *суб^ошá* Ол, Ба Лип, Поп, *суб^ошáм* Лип, а рјеђе испред дугог акцентованог слога: *бо^орòвн^аце* Ол, *зем^орáдња* По, по *мо^осџнòс^ии* Стр, *йро^асџирáчи* Ол, Ко.

Потпуне замјене вокала *o* вокалом *a* забиљежене су у малом броју примјера: *àнамо* Ол, *нèш^иа* ДП, Чу, ГМ, Со, Во, *омàр^ка* Чу, *йàр^ажак* Ол. Ову појаву биљежили су и бројни други испитивачи (Пецо 1964: 38, Петровић 1973: 39, Дешић 1976: 41, Драгичевић 1986: 62; 2010: 235 и др.).

Помјерање артикулације вокала *o* у правцу вокала предњег реда *e* своди се на пар потврда: *нáше кòно^ой^е* Стр, На, от *кòно^ой^е* Стр, *йòль^ойр^иврeди* По, *џ Цр^не в^рòве* Ол.

Вриједности вокала *o* и *e*, који као средњи теже отварању, а таква помјерања се најчешће остварују у најближем поста акценатском слогу (Рамић 2004: 459–460), у примјерима наведеним под тачкама 13. и 14. очигледно су условљене тиме што је претходни слог акценатован јер се фонациона струја „истроши“ на акценатованом слогу, тако да се слједећи слог изговара редуковано. И Драгољуб Петровић истакао је да су промјене у троуглу *a–o–e* посебне у вана акценатским позицијама, нарочито уз лабијале и сонанте (Петровић 1973: 61). О структури форманата прелазног гласа *e^а* добијеној на спектрограму в. т. 28.

Помјерена артикулација вокала или њихове супституције јављају се и у позајмљеним ријечима које су на тај начин адаптиране у домаћем говору: *ај^ош^иéци* Ол, *џй^елама* Ко, *џй^еле* Ге, Ко, *џй^иале* Стр, *џи^{мен}и* ДП, *џи^{мен}шá* Стр, *џем^ие^р* Стр, *џем^ие^р* Стр, *шйòрe^ашá* Стр.

15. Глагол *моћи* у презенту најчешће гласи: *мòре* Со, Чу, Поп, На, Во, При, Вод, *нè морe* Лип, *мòрем* Ол, Стр, Чу, Ко, ГМ, *нè морeмо* Ге, *мòреш* ГМ, Ст, На, Во, али су у одричним формама уобичајене замјене вокала *o* вокалом *e*: *нè мeре* Ол, ГМ, Лип, ДП, Чу, Бр, Ге, Лу, На, Во, При, Вод, *нè мeрем* Ол,

¹² Далибор Брозовић забиљежио је у долини Фојнице глас *ä* „koјemu је zvuk на sredini između *a* и *e*“, с тим што овај глас настаје од гласова *e*, *a*, и *i*, уз неке изузетке, увијек му претходи или слиједи сонант. Он сматра да је глас *ä* ослабљена варијанта гласа *e* у одређеном гласовном окружењу и да је „fonetski individualan“ иако нема статус фонеме (Брозовић 2009: 55–56).

Ко, Со, Лу, Чу, При, Вод, *нè меремо* Стр, Со, *нè мереш* Ол, Лип, ДП, познате већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта (Ивић 1985: 136). Спорадично су супституције $o > e$ билежене и у формама неких замјеница: за *ше-бѡм* Стр, Ба, прѣ-*себѡм* Ба, сѧ *себѡм* Стр, Лу, На, уз такође уобичајене форме без оваквих замјена: за *собѡм* Ба, Стр, за *шобѡм* Стр, прѣ-*собѡм* Бр, Ст, Со, Чу, Лу, На, прѣ-*шобѡм* ГМ.

16. И најстарији информатори данас обично говоре: *грѡб* Бр, *грѡбље* ДП, нѧ *грѡбље* ДП, ѱ *грѡбље* Стр, На, *грѡбљу* Ко, нѧ *грѡбљу* Ст, у *грѡбљу* Ко, *грѡбља* На, Ге, Ко, Со, Чу, На, При, Вод, нѧ *грой* ГМ, али млађи становници ових крајева тврде да су имали прилику чути форму *грѣбље* код својих предака (в. и Драгичевић 2012: 175).

17. Замјена вокала *o* вокалом *y* уз назалне сонанте, распрострањена у многим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (Дешић 1976: 42–47, Петровић 1973: 30, Драгичевић 1986: 54–61), потврђена је у насељу *Дрѧгњић Пѡдови*, те у насељу *Гѣрзово* у сусједној општини Мркоњић Град. Оба су насеља према попису из 1961. године припадала тадашњој општини *Барѧћи*, с којом и данас чине компактну брдско-планинску цјелину, испод које се налази предиона цјелина Жупа са средиштем Шиповом. Као што показује изложена грађа, промјена је захватила акценговани вокал *o* (чешће кратки него дуги) у сусједству назалних сонаната *n*, *m*, или *њ* и према резултатима досадашњих истраживања није тако честа у говорима источније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта¹³:

крѡмѡир Ге, *кѡмѡд* Ге, *кѡмишија* ДП, *кѡмишије* Ге, *кѡмишиница* Ге, *кѡнаѡље* ДП, Ге, *кѡноѡље* ДП, *кѡња* Ге, на *кѡња* ДП, с *кѡњима* ДП, с *кѡњом* ДП, *мѡмак* ДП, *мѡѡика* ДП, Ге, *мѡѡике* ДП, *нѡга* ДП, на *нѡгама* ДП, *нѡкаѡи* ДП, до *ѡла-фѡна* Ге, *срамѡѡа* ДП, *сиѡмѡк* ДП, *ѡелефѡни* ДП, Ге

ѡн је Ге, *ѡн* пѡтѧ ДП, *ѡна* Ге, спрѣмѧ *ѡна* ДП, дѡшла и *ѡна* ДП, *ѡна* е пѡтала ДП, кат *ѡна* нѧправѡи ДП, *ѡни* Ге,

кат се лѣвуша ѡспечѣ *ѡнѧ* ДП, *ѡнѧ* нѡједна нѣ ваљѧ ДП, бѧбица *ѡнѧ* ДП, сѧч *ѡнѧј* ДП, *ѡнѡ* на сѣлу ДП, *ѡнѡм* рѡквѡм Ге, *ѡнѡ* Ге,

кѡме Ге, *кѡмѣ* ДП,

мѡј Бѡре ДП, *мѡј* ѡтац Ге, свѣкрва тѧ *мѡја* ДП, дрѧгѧ *мѡја* ДП, *мѡја* свѣкрва ДП, Ге, *мѡја* тѧ чѣљѧд ДП, *мѡји* рѡдителиѡи ДП,

нѡвѡи Ге, *нѡвѡ* Ге

мѡѡѡѡи Ге, *замѡѡѡѡи* ДП, *замѡѡѡѡи* Ге,

гѡнѡи на кѡњу ДП, *гѡнѡло* Ге, *гѡнѡиѡи* пѡјѣш¹⁴цѣ ДП,

¹³ Драгичевић сматра да су „ову иновацију најприје развили ијекавци настањени у сјевернодалматинским предјелима и на југоистоку Лике“, а затим се она ширила на сусједне крајеве преко бројних иселеника (Драгичевић 1986: 61).

дун^нјѣла ДП, Ге, *дун^нјѣле* Ге, *дунесѣ* ДП, *дунесѣш* ДП, *нусала* ДП, *нусѣ*
 ДП, *нусѣи* ДП, Ге, *нус^нла* ДП, *нус^нле* Ге, *нус^нли* Ге, *нус^нло* ДП, *нусиш* ДП, *нус^н-*
иш ДП, *нусиш* ДП, Ге, *иунесѣш* ДП,
луми ДП, *слумила се* ДП,
мугла Ге, док је *мугла* ДП, *н^нјесмо мугли* ДП,
муре Ге, *муреш* ДП, *мурѣш* ДП,
нућила ДП,
мудѣрно Ге, *ундѣ* ДП, Ге.

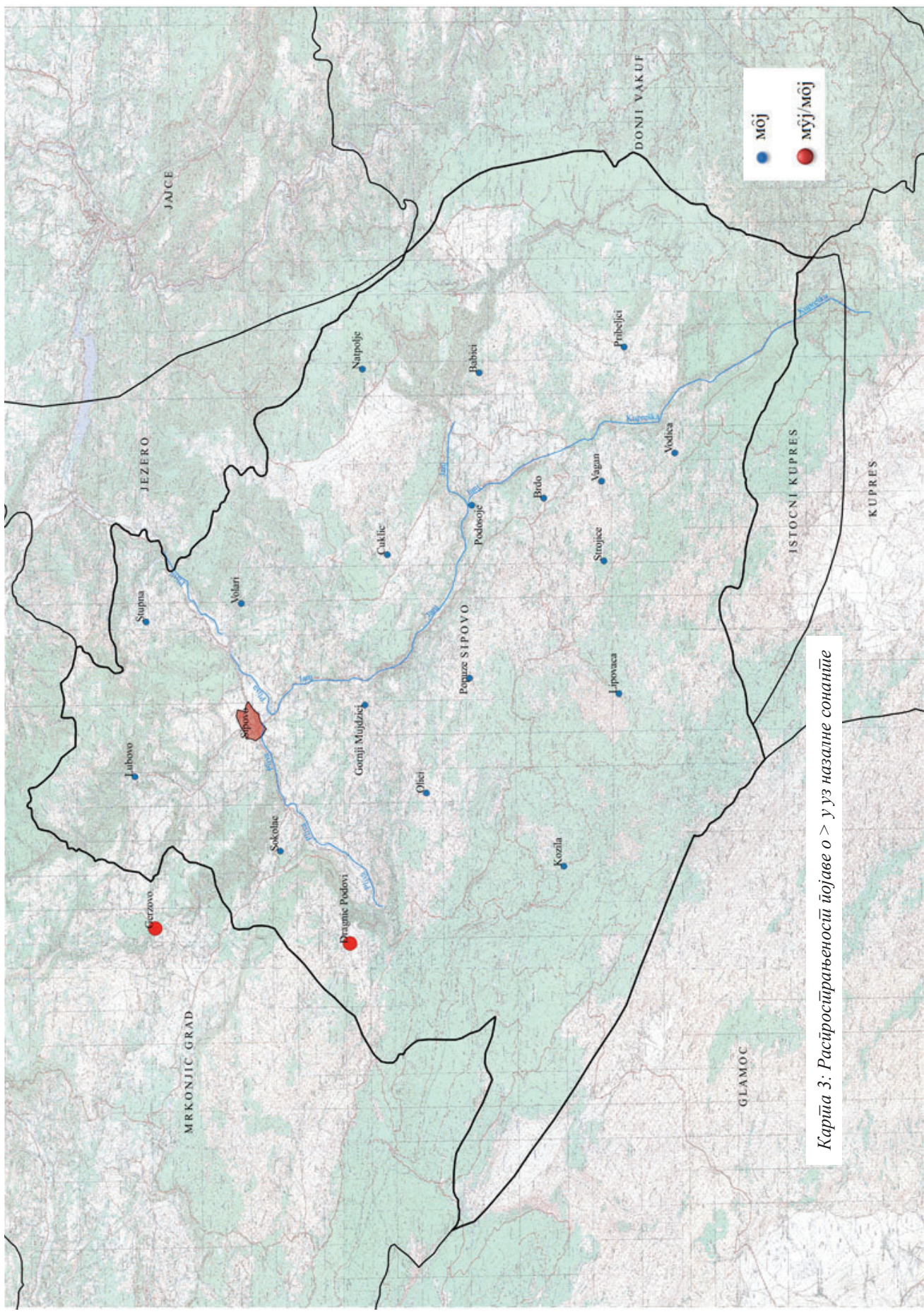
Једина потврда промјене *o > y* код домаћих ријечи ван акцентованог слога забиљежена је у примјеру *думѣнца* Ге.

Промјена *o > y* уз назалне сонанте регистрована је и у недалеком Сокоцу на територији Шипова, али су њени домаћаји занемарљиви у овом насељу: *јуни*, *муј* колега, *нусѣи*, *нус^нли*. У осталим насељима испитиване територије појава је ограничена на неколико потврда у страним ријечима које су могле бити и примљене у таквим облицима¹⁴: *вагун* Стр, два-три *вагуна* Ст, *илѣфун* Стр, а забиљежена је и у другачијем консонантском окружењу: *дѣкиур* Ол, *дѣкиурѣ* Ол, Поп.

18. Дешић сматра да се ова промјена јавља у сусједству назалних сонаната из разлога артикулационе природе ових гласова, те напомиње да је најфреквентнија у југозападним и западним крајевима западне Босне (Дешић 1976: 46–47). На карти коју прилаже (Исто: 317) види се да се појава протеже до источне границе испитиваног подручја, тј. до територије Мркоњић Града, док Драгичевић појаву биљежи и у Мркоњић Граду, у недалеким Бараћима (Драгичевић 2000а: 15). Ако се пажљивије погледају објашњења са дијеловима везаног говора која долазе уз одреднице у *Рјечнику гламочког говора* (Бојиновић 2015), може се запазити да је појава фреквентна и у говору сусједног гламочког краја. Изразита је и у Рамићевој зони I у општинама Грахово и Дрвар, а забиљежена је и у зони Ib у Гламочком пољу (Рамић 2010: 38).

Грађа у овом раду показује да је промјена *o < y* уз назалне сонанте маргинална појава на територији источно од насеља Драгнић Подови и да је доста чешћа западније на територији Мркоњић Града у сусједном Герзову, те у недалеким Бараћима, према резултатима истраживања Милана Драгичевића. На основу тога може се закључити да територијом Шипова пролази граница распрострањања ове појаве, чиме се донекле прецизира једна изоглоса у сјеверозападном огранку херцеговачко-крајишког дијалекта.

¹⁴ На основу резултата истраживања западнијих јекавских говора Драгичевић закључује да говори источније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта имају „нису фреквенцију случајева у којима се остварује промјена *o > y*“ (Драгичевић 2001: 87), а у говору јањских Срба забиљежио ју је само „у посебним говорним ситуацијама“ (в. Драгичевић 2012: 175).

Карта 3: Расиространености њојаве о > у уз назалне сонантне

19. Затворенија артикулација кратког вокала *a*, најчешће иза кратког акцен-тованог слога, у правцу вокала *o* или *e* може се чути, али ограничен број потврда у грађи показује да то у говорима околине Шипова ипак није посебно фреквентна појава: *баца̀на̄к* Стр, *јеча̄м* Стр, *йӣја̄н* Ол, *йӣја̄ница* Бр, *йр̀ега̄ча* Стр, *сӣја̄лица* Бр, *сӣја̄ло се* Стр, *сӣја̄ӣи* Стр¹⁵; односно: *да̄л̀еко* Ол, *џа̄м* Ол, *се̄да̄м* ДП.

Понекад затварање артикулације вокала *a* доводи до потпуне супституције вокалима *o* или *e*: *йӣјевџа* Ол, *йр̀йеӣељу* Ст, Ол, *йр̀йеӣељ̄а* По; односно: *бџоми* ГМ, *дол̀еко* ДП, Лу, На, Во, *л̀иво̀да* Стр, *л̀ивџа* Ол, *џр̀џа* Стр, *џроси* Стр, *се̄дом* ДП, Ге, Со, *се̄домџе̄се̄ӣ* њ петеро Во, *џо̀ра̄ӣе* Стр, Поп¹⁶. Стране ријечи *жџенџар* Стр, Во, *жџенџари* Стр, Ко, *кѝл̀ме̄ӣџе̄ра̄* Поп, *ме̄ӣџе̄ра̄* ДП, Со, На, *мӣџро̄љеза̄* На, *мӣџро̄љези* На и сл. вјероватно су преузете у оваквим ликовима. У посебним говорним ситуацијама јавља се замјена вокала *a* вокалом *o* у енклитичком облику глагола *јесам*: једнџм *сом нџс̄ла* вџду Со, *са̄мо сом џвџг сӣна* у Јајцу рџд̄ла На, њ *ја̄ сом* тџла, њ *ја̄ сом* прџла На, свџ *сом* у куџи рџд̄ла На.

Појава затвореније артикулације вокала *a* у правцу *o*, односно *e*, или замјена вокала *a* вокалима *o* или *e*, позната је у многим говорима, о чему су писали бројни испитивачи (Ившић 1913: 180, Павловић 1927: 109–110, Вуковић 1938: 8–9, Пецо 1964: 33–36, Петровић 1973: 31–35, Дешић 1976: 33–34, Драгичевић 1986: 44–51; 2010: 235, Козомара 2007: 241 и др.).

Замјене вокала *a* вокалом у у облицима глагола *јесам* те бројева *седам* и *осам*, које су спорадично биљежене у другим сјеверозападним говорима (Петровић 1973: 33; 1978: 42, Драгичевић 1986: 48), нису забиљежене у говорима Шипова.

20. У основама *враб-*, *крад-* и *расӣ-* (в. Ивић 1964: 383–393) забиљежена је само секвенца *ра*: *врабац* Ст, ДП, Со, Чу, *враӣци* ДП,

крад̄у Ст, Стр, ГМ, *кра̄сӣи* Чу, *украд̄у* Ст, Стр, *у̀кра̀ло* Ге, *у̀кра̀сӣи* Ге, *у̀кра̀сӣи* ДП,

те *расӣе* Ол, Ст, Чу, *израсӣе* Стр, Во, *нарасӣе* Стр, Ге, При, Вод, *на̀расӣџ* ГМ, *одрасӣе* ДП, *џдрасӣџ* Ол, Лу, *одрасӣу* Ко, *йорасӣу* Ол, Стр.

Подаци Милана Драгичевића из Мујџића упућују на то да је уз облике *врабац*, *враӣци* могуће чути и: *врџбац*, *врџӣци* (Драгичевић 2012: 175), а и многи млађи становници ових крајева тврде да су код предака имали прилику чути изговор ове именице са промјеном *-ра-* > *-ре-*. И надимак *Врџбац* Ол указује на то да ови говори припадају III Ивићевој зони, мада су ликови

¹⁵ Затворенији изговор вокала *a* и отворенији изговор вокала *e* (в. т. 13) према мишљењу Брозивића (2009: 55) и Петровића (1973: 37) у резултату имају исту вриједност (в. и напомену 10).

¹⁶ Овај облик потиче од тур. *çogab*, тако да супституција није извршена према турском лику ријечи, него према лику прихваћеном у стандардном српском језику (в. Петровић 1973: 32).

са извршеном промјеном *-ра-* > *-ре-* код именице *вѣрабац* очигледно данас потиснути¹⁷.

21. Свега неколико потврда супституција вокала *и* другим вокалом забиљежено је у овим говорима, и то у ријечима страног поријекла: *баџикли* По, *вѣкаџи* Стр, *зѣјџен* Стр, *леџџурџија* Стр, *на леџџурџију* Стр (исп. Петровић 1973: 40 и Дешић 1976: 54–55), што показује да овај вокал није нарочито подложен замјенама другим вокалима.

22. Умјесто вокала *у* често се остварује вокал *и* као резултат алтернација *-ну-* > *-ни-* у основама глагола III Белићеве врсте, познатих у многим западнијим новоштокавским говорима (исп. нпр. Вујичић 1985: 46, Драгичевић 1986: 171–172; 2000а: 16; 2007: 333, 2010: 236, Рамић 1999: 382), о чему в. грађу у т. 230, 258 и 264.

23. Ријетке су супституције вокала *у* другим вокалом какве су понекад биљежили истраживачи појединих ближих или даљих говора (в. Дешић 1976: 55–56, Драгичевић 2007: 335; 2010: 236, Козомара 2007: 241 и др.). У прилогу *џџиџру* Стр, Чу, По, Поп, Чу, те код именице *џџиџарце* Ол, Ст ова супституција јавља се досљедно. Фреквентан лик *варџна* Стр може се сматрати непрецизним изговором с обзиром на то да је у питању страна ријеч (Дешић 1976: 56). Понекад се могу чути дисимилациони ликови *корџза* ДП, Ге, *корџџ* Чу, *корџу* Чу, а редовно се употребљава и прилог *близо* Ол, Стр, ДП, Ге, Со.

Форманџи вокала *у* (< *о*) и отворенијег вокала *е* (*е^а*)

24. У овом дијелу рада спектрограмски су приказане вокалске вриједности које су у ранијим истраживањима западних говора биљежене на основу слушног утиска испитивача – вриједност вокал *у* (< *о*) у сусједству назалних сонаната (в. т. 17), те вриједност вокала *е* са отворенијом артикулацијом у правцу вокала *а* (в. т. 13). Промјена *о* > *у* забиљежена је само на једном дијелу испитиване територије (в. карту 3) код неколико најстаријих говорника и пред нестанком је, а појава отворенијег изговора вокала *е* шира је, али не и много фреквентнија. Из тог разлога ови вокали нису забиљежени у већем броју примјера погодних за спектрограмску анализу, што је недостатак овакве експерименталне провјере, али је то у теренским истраживањима било и очекивано.

Ријечи које су овом приликом изабране за спектрограмску анализу изговорило је пет старијих испитаница (од 1928. до 1938. годишта). По једна испитаница из насеља *Драгњић Пџдови* и *Гџрзово* изговорила је примјере са

¹⁷ Тако је и у Рамићевој Iб зони, која се граничи са испитиваном територијом (Рамић 2010: 37).

вокалом у (< o), а три испитанице из насеља *Чуклић*, *Брдо* и *Найшиоље* изговориле су примјере са отворенијом артикулацијом вокала *e*.

25. Материјал је дигитално снимљен, са фреквенцијом узорковања од 44,1 kHz и резолуцијом од 16 бита снимачем ZOOM H1 ван студијских услова будући да се ради о теренским истраживањима, али је вођено рачуна о томе да се снимање обавља у условима минималне буке, тј. у затвореним просторијама уз технику која омогућава елиминацију евентуалне буке и добијање доста добрих резултата.

Датотеке су сачуване у некомпресованом *wav* формату. Снимљени материјал обрађен је помоћу софтвера PRAAT верзија 6.0.30 (Paul Boersma i David Weenink 2017; 9.4 MB)¹⁸ тако што су најприје из снимљеног корпуса везаног говора издвојене датотеке засебних ријечи, а затим су приказане на спектрограму, што је омогућило увид у својства гласа – интензитет, фреквенцију и трајање¹⁹. Критеријум за избор ријечи била је јасноћа изговора јер нису све снимљене ријечи у којима је на основу слушног утиска регистрована једна од ове двије појаве погодне за анализу.

Статистичка анализа добијених вриједности форманата рађена је у програму Microsoft Excel основним статистичким методама, при чему је одређена просјечна вриједност форманата, те коефицијент варијације.

26. Вокали се стварају тако што се „звучни сигнал из гркљана обликује у гласовном каналу и на тај начин гласовни канал подстиче поједина фреквенцијска подручја, односно, концентрисање спектралне енергије у тим подручјима“, што заправо и представља форманте једног гласа (Петровић–Гудурић 2010: 85). У овом раду за посматране вокале у ријечима одабраним за спектрограмски приказ одређена су прва три форманта јер се „вокали и класификују према распореду и фреквенцијској вредности форманата на спектралној слици“ (Исто: 92).

Познато је да фреквенције на којима се стварају форманти не представљају „апсолутно стабилне величине“ јер зависе од фонетског контекста, наглашености, односно ненаглашености, времена трајања, гласовног окружења и положаја у ријечи, или удаљености од акцентованог слога ако нису под акцентом (Исто: 93). Досадашња пракса у експерименталним истраживањима углавном је подразумијевала читање одабраних примјера у студијским условима, при чему се могло утицати на неке од фактора који су пресудни за формирање форманата као што је консонантско окружење, број слогова, наглашеност и сл., што оvdје није случај будући да су ријечи

¹⁸ www.praat.org. приступљено 16. 8. 2017.

¹⁹ Са могућностима програма PRAAT, који се данас употребљава за анализу говорног сигнала како у лингвистици, тако и у другим научним дисциплинама, упознао ме је мр Јован Галић са Електротехничког факултета у Бањој Луци, на чему му овом приликом захваљујем.

ексцерпирани из спонтаног везаног говора. У конкретним случајевима посматрани вокали нашли су се у контакту са сонантима који такође показују формантску структуру у спектру (Исто: 166–223), видљиву и на приложеним спектрограмима, што утиче и на распоред форманата код вокала. Варијације у фреквенцијама форманата могуће су чак и приликом два изговора истог вокала код истог информатора, затим, постоје индивидуалне разлике међу говорницима истог дијалекта (Ивић–Лехисте 2002: 71–72), а познато је и то да се код жена форманти стварају на вишим фреквенцијама него код мушкараца (Исто: 131). Основна природа једног гласа упркос напријед поменутиим знатним варијацијама „увек је акустички препознатљива“ (Петровић–Гудурић 2010: 94).

27. Досадашња акустичка истраживања показала су да се фреквенције на којима се стварају форманти вокала у разликују у зависности од природе акцента под којим се тај глас налази (Исто: 160). Вокал у (< о) у говорима околине Шипова најчешће се јавља под краткоузлазним акцентом, а овом приликом према већ поменутом критеријуму за избор спектрограмски су приказане сљедеће ријечи:

мџ, мџла, мџли, кџмишија, кџмишница, кџнајље, кџнојље, мџа, мџи, мџиџи, замџиџи, мџишика, мџишике, нџсила, нџсило и слџмила.

Краткосилазни акценат нешто је рјеђи на вокалу у (< о) и за спектрограмски приказ издвојене су сљедеће ријечи:

нџси, нџсе, нџши, нџво, мџре, с кџњима.

Као што је већ наведено, овај вокал ријетко је биљежен под дугим акцентом, па је тако под дугоузлазним акцентом забиљежен само вокал у итеративу *нџсала* два пута, док је дугосилазни акценат биљежен у фреквентној замјеници *мџ*.²⁰

Рачунар је на прочитаним спектрограмима наведених ријечи забиљежио вриједности форманата вокала у (< о) изражене у херцима (Hz), након чега су израчунате сљедеће просјечне вриједности и коефицијент варијације за овај вокал:

- под краткоузлазним акцентом: Ф1 = 497, Ф2 = 1156 и Ф3 = 2701 са коефицијентом варијације од 14%, 21% и 6%.
- под краткосилазним акцентом: Ф1 = 528, Ф2 = 1287, Ф3 = 2718 са коефицијентом варијације од 19%, 20% и 9%;
- под дугоузлазним акцентом: Ф1 = 423, Ф2 = 1168 и Ф3 = 2696 са коефицијентом варијације од 1%, 5% и 4%;
- под дугосилазним акцентом: Ф1 = 585, Ф2 = 1273 и Ф3 = 2628, са коефицијентом варијације од 17%, 10% и 9%.

²⁰ Из анализе је изостављена фреквентна замјеница *џн* са дугосилазним акцентом јер се вокал нашао у иницијалној позицији.

Вриједности форманата вокала у добијене у ранијим истраживањима Ивић–Лехисте, односно Снежане Гудурић представљене су у Табели 1 (Петровић–Гудурић 2010: 160):

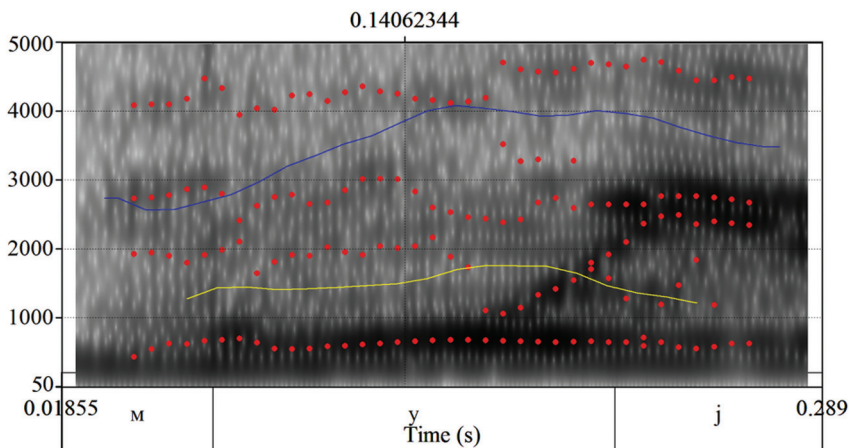
Табела 1: Вриједности форманата вокала у време истраживањима Ивић–Лехисте и С. Гудурић

	ý	ÿ	ú	û
Ф1	455 406	450 419	455 390	450 411
Ф2	810 812	825 968	765 890	785 801
Ф3	1950 3802	1885 2968	1995 2795	1930 3075

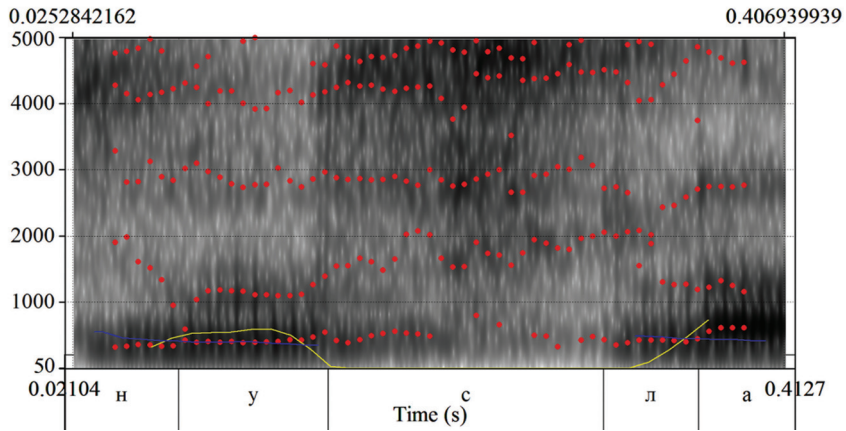
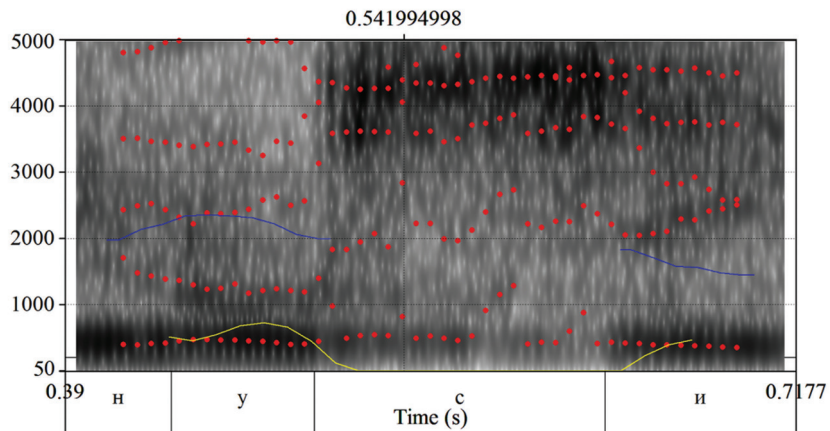
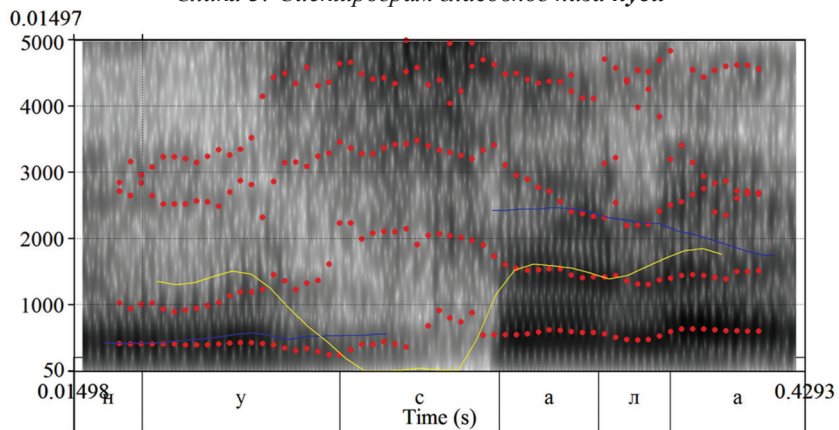
И. Шкарић добио је следеће вриједности форманата код самогласника у: Ф1 = 380, Ф2 = 750 и Ф3 = 2450 (Шкарић 1991: 186).

Вриједности прва два форманта вокала у (< o) у овом раду више су у поређењу са резултатима поменута три истраживања, а вриједности трећег форманта ближе су вриједностима добијеним у истраживању С. Гудурић. Њихов распоред одговара распореду форманата вокала у (Петровић–Гудурић 2010: 92), из чега се може закључити да је у говорима Шипова у оваквом окружењу заиста у питању вокал у, а не прелазни степен о^в, какав су раније спорадично биљежили испитивачи блиских јекавских говора (Дешић 2976: 46, Петровић 1973: 30, Драгичевић 1986: 54–55; 2000а: 11).

На сликама 1, 2, 3 и 4 приказани су спектрограми ријечи м^уј, н^усла, н^уси и н^усала са контурама основне фреквенције (плава боја), интензитета (жута боја) и форманата (црвена боја). Изабране су ријечи код којих се вокал на-

Слика 1: Спектрограм гласовног низа м^уј

Слика 2: Спектрограм гласовног низа н^улаСлика 3: Спектрограм гласовног низа н^уиСлика 4: Спектрограм гласовног низа н^усала

шао у истом гласовном окружењу под кратким и дугим узлазним, те кратким силазним акцентом, док за дугосилазни акценат на вокалу у у таквом окружењу нема потврда. Уз вокал у феквентној посесивној замјеници *мџ*, нашао се сонант *j*, који је „на граници самогласничко-сугласничких реализација“ (Петровић–Гудурић 2010: 253), због чега је посебно тешко одредити његов дио у спектру. Уз то, сонант *j* нашао се и у финалној позицији, гдје му је структура спектра „полусамогласничка“ (Исто: 255).

28. Отворенији изговор вокала *e* у правцу вокала *a* регистрован је према слушном утиску у многим нашим говорима²¹, а овакве разлике „у степену отворености“ вокала *e* препознате су и у ранијим експерименталним истраживањима акцената (Ивић–Лехисте 2002: 151–152). У говорима околине Шипова отвореније се изговара углавном кратки неакцентовани вокал *e* иза кратког акцентованог слога. Овакав отворенији вокал у примјерима који су очитани на спектрограму нашао се између два сонанта или између два гласа од којих је један сонант, а други звучни или безвучни оклузив: *дѐбе^aлѝ*, *дд^aве^aде* (четири пута), *дд^aве^aдѐмо*, *д^aр^aве^aнѝ* (два пута), *д^aр^aве^aѝа*, *д^aѝе^aрѐ*, *кѝме^aном*, *ѝве^aчѐ*. На очитаним спектрограмима сваке ријечи појединачно рачунар је забиљежио вриједности прва три форманта у херцима (Hz), а затим су израчунате сљедеће просјечне вриједности: Ф1 = 658, Ф2 = 1405, Ф3 = 2605, са коефицијентом варијације од 15%, 8% и 10%.

Вриједности форманата прва два гласа *a* у ненаглашеном положају добијене у истраживању С. Гудурић у реченици *Зайвориие вραιѝа, молим вас* износе 595, 1656 и 2562 Hz, односно 625, 1625 и 2593 Hz (Петровић–Гудурић 2010: 127–128). Ауторка закључује да вриједности и распоред форманата ненаглашеног вокала *a* упућују на глас *ə* јер не показују „правилности карактеристичне за вокал *a* у наглашеном положају“ (Исто: 132).

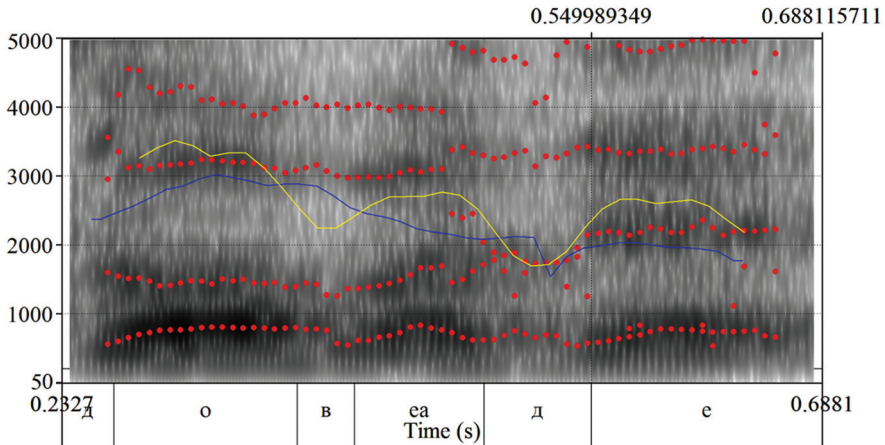
Вриједности ненаглашеног вокала *e* у реченици *Све је у реду* износе 406, 1312 и 2375 Hz, те ауторка сматра да се вокал није ни формирао као стабилан глас, а у реченици *Она се досађује* прво ненаглашено *e* има вриједности форманата од 562, 1656 и 2656 Hz (Исто: 139–140).

Анализирајући утицај наглашености и дужине вокала на фреквенције форманата, а тиме и на идентификацију вокала, „јер је трајање у *korelaciji sa stupnjem izgrađenosti vokala*“, Ј. Бакран закључио је да су наглашени вокали мање редуковани него ненаглашени, те да је, гледано на спектрограму, свака редукација „*romak frekvencija formanata prema neutralnom shwa*“ (Бакран 1989: 10). Вриједности прелазног вокала *e^a* у говорима Шипова, истина, на мањем броју примјера, према релативно правилном распореду форманата

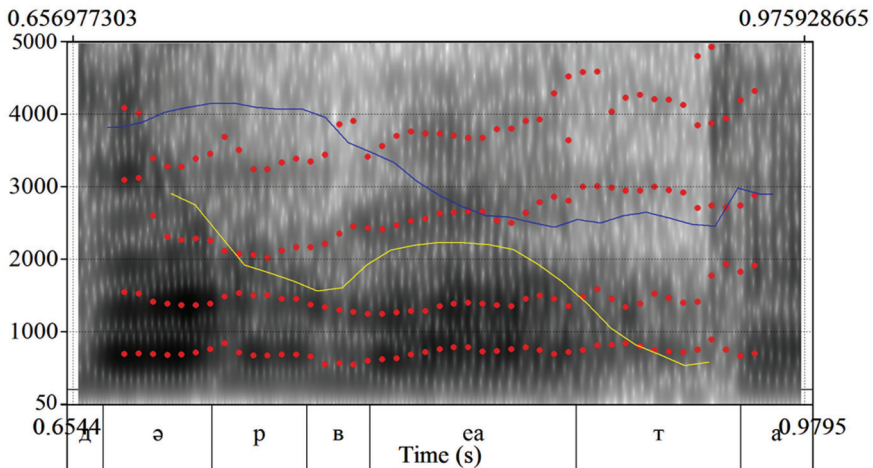
²¹ О распрострањености појаве на територији Шипова в. т. 13.

такође могу упутити на глас ∂^{22} , тим више што се ради о ненаглашеном вокалу подложном редукцији.

Спектрограми ријечи *ддв^аде* и *дрв^аџа* са контурама основне фреквенције (плава боја), интензитета (жута боја) и форманата (црвена боја) приказани су на сликама 5 и 6. Ове двије ријечи изабране су због сличног гласовног окружења у којем се налази отворено *e*.

Слика 5: Спектрограм гласовног низа *ддв^аде*

Слика 6: Спектрограм гласовног низа *дрв^аџа*

²² Прва три форманта гласа ∂ стварају се на фреквенцијама од 500, 1500 и 2500 Hz (Петровић–Гудурић 2010: 94).

Вокалске редукције

29. На редукцију неакцентованог вокала *и* у трима позицијама ријечи указивали су многи истраживачи српских говора (исп. Павловић 1927: 110, Вуковић 1938: 25, Пецо 1964: 45–46, Николић 1964: 317–321; 1966: 236, 241; 1968: 401, Петровић 1973: 40–44; 1978: 39–41, Дешић 1976: 61–70, Симић 1978: 45–50, Вујичић 1985: 39–46, Драгичевић 1986: 69–72; 2004: 457; 2010: 236–237, Црњак 2006: 307–330, Козомара 2016: 620–621 и др.). Приликом биљежења редукције високог неакцентованог вокала *и*, истраживачи су најчешће разликовали дјелимичне и потпуне редукције, али је Драгољуб Петровић, мада је и сам биљежио дјелимичне редукције на Змијању, довео у питање „то да ли се дјелимичном редукцијом вокала *и* остварује довољно изразита опозиција према резултату потпуне редукције“ (Петровић 1973: 44). Милорад Симић сматра да дјелимично редукован вокал не постоји, те да артикулационе особине експлозива, али и других гласова који претходе редукованом *и*, представљају оно што је „наводило испитиваче појединих говора да иза таквих и других сугласника чују дјелимично редукован вокал“ (Симић 1978: 50). Никола Рамић сматра да дјелимично редуковано *и* иде до „ултракратког алофона“ или потпуног губљења“ (Рамић 2004: 458). У сваком случају, сасвим је сигурно да су редукције неакцентованих вокала, па тако и високог вокала *и*, много чешће у сјеверозападним говорима херцеговачко-крајишког дијалекта него на јекавском југоистоку (в. Драгичевић 2001: 85), те да потпуне редукције за собом понекад повлаче различите измјене артикулационих особина околних гласова, као и гласовне асимилације новонасталих консонантских група, што показује изложена грађа, која је у овом раду подијељена на примјере потпуне и дјелимичне редукције.

30. Потпуне редукције иницијалног *и* у овим говорима нису честе и сведе се на неколико потврда: *нѐкције* ГМ, *Талија̀ни* Ге, Чу, *Талија̀не* Ге, док су редукције медијалног неакцентованог *и* уобичајене:

код именица *кудјеља* и *недјеља*, гдје се икавски рефлекс *ја̋и̋а* најчешће редукује: *ку̀дља* Ол, Стр, Чу, Ко, *ку̀дље* Стр, Ко, Во, Бр, *ку̀дљи* При, Вод, *ку̀дљом* Чу, *ку̀дљу* Ол, *нѐдља* Ба, Бр, Лип, Ге, Поп, *нѐдље* Чу, Поп, *нѐдље* Ол, Бр, *нѐдљом* Лип, По, Лу, Во, *нѐдљу* Ол, Ба, Лип, Ге;

код именица које у својој структури имају неки суфикс: *Ба̀дџца* Стр, *гра̀нца* Ол, *гра̀нце* Чу, *гра̀нци* Ол, *гу̀јања* Стр, *дома̀нца* Стр, *дома̀нце* Ол, *дома̀нци* Стр, *жѐравца* Стр, *са ко̀са̀чиџом* Ол, *кра̀вца* Чу, *ку̀ћања* Ге, *ло̀јања* Стр, *и̋а̀лџом* Ге, *и̋ле̋и̋џу* ГМ, *и̋ри̋ко̀лцу* ДП, *и̋у̀ња* Стр, ДП, *секре̋и̋а̀рца* Ол, *сла̀марца* Стр, *си̋и̋о̀лцу* Стр, *и̋ка̀ња* Стр, *и̋ка̀нце* Стр, *и̋ка̀нци* Стр, *чѐсџу* Бр, *и̋и̋герце* Стр;

г̀ддна ДП, Бр, Лу, *г̀ддне* ГМ, ДП, Ко, На, *г̀ддне̋* Ол, ГМ, ДП, *г̀ддни* Во, *г̀ддну* ГМ, Стр, ДП, Чу, Со, *д̀длна* Ол, Чу, *д̀длнама* Ол, *д̀ддне* Бр, *ла̀ддвна* Лип,

мјешна Стр, околна Стр, омладна Со, омладну Ол, Чу, сирдѣйна Чу, средњу Ол, сѣдѣжна Чу, сѣдѣжне Ол, сѣдѣжнѣ Чу, сѣдѣжну Ол, чарайѣине Ко, Шѣирѣйна То;

варѣњкѣ Ол, ГМ, варѣњку Стр;

у наставку *-има* у синкретичним множинским падежима именица м. или ср. рода: ауйма Ол, вѣловма Ол, на врайма Ко, гѣведма Чу, кѣровма Чу, кѣлма ГМ, Ко, с кѣњама Ол, с љѣдма Ол, љнуѣма Ол;²³

код неких придјевских замјеница и замјеничких прилога: вѣлкѣ Ол, вѣлѣни Ол, кѣлкѣ Ол, кѣлкѣ ГМ, нѣлкѣ Чу,

вѣлкѣ Ол, ГМ, ДП, Чу, кѣлкѣ Ст, ГМ, Бр / кѣлкѣ Стр, ДП, Бр, Чу, нѣколкѣ ДП, нѣлкѣ ДП, ѣдѣлкѣ Бр, Со / ѣдѣлкѣ Ст, Во;

у формама глаголског придјева радног: бѣрли смо се Стр, брайли Лип, вѣдла Стр, Чу, Ко, ГМ, Со, Лу, На, Во, При, Вод, вѣдле Чу, вѣдли Ол, Бр, вѣрла се Стр, врайли Поп, гѣнло Лу, гѣнла Лу, гѣнли Ол, доживли Ол, дѣлазла ГМ, дѣлазли ГМ, дѣлазла Поп, дѣлѣила Стр, дѣдѣсле Ко, дѣдѣсло По, Ко, дѣсѣла Ко, жѣвла ГМ, Бр, жѣвли Ол, Стр, ГМ, Ба, Ст, жѣвло Стр, ГМ, Ба, Во, замјерло Стр, зарайло Стр, избѣкли Ол, ѣсѣила Ко, кѣсли Ол, љѣило Ол, мјерло Ол, мѣдло се Стр, наѣило Стр, наѣила ДП, Ко, наѣили Стр, нѣсле Стр, Ко, нѣсли Ко, Чу, одрайла ГМ, Бр, Ко, Лу, ожѣли ме Стр, оѣворла Ол, ѣлѣјѣвла Ол, ѣожѣла ГМ, ѣдѣило Ол, ѣдѣиларли Стр, ѣдѣило се Стр, Чу, ѣоцрѣло Ол, ѣравло се Чу, ѣромѣјѣнла ГМ, радла ГМ, ДП, Чу, Со, На, радли Ол, Стр, радло се Стр, раздѣјѣли Ол, разрѣдло Стр, На, рѣкли Ол, рѣдла ГМ, ДП, Бр, Со, Лу, Чу, свѣдло ДП, Лу, склѣкли Стр, слѣмла Ко, урадла Стр, ѣсѣили Ол;

у императиву: бѣжѣмо Стр, Бр, бѣшѣ Со, гѣвѣрѣ Со, дѣнѣ Ол, дрѣшѣ Со, зашѣхѣрѣ Стр, извѣлѣ Ст, лѣсѣ Ко, наѣравѣ Со, одѣлѣ Во, ѣсѣивѣ ГМ, ѣомѣсѣ Ол, ѣравѣ ДП, свѣшѣ ГМ, сѣјѣ Со, снѣласѣ се Чу, сѣрѣмѣ се Стр, сѣнѣ Ол, ѣчѣ Чу;

у футуру: гѣнѣмо вас Ол, жѣнѣмо се Ол;

код прилога кѣлѣѣино Ол.

Потпуне редуције постаценатског и несумњиво за посљедицу имају појаву сонаната у вокалској функцији у ријечима са одговарајућим гласовним саставом, као и различите гласовне асимилације у насталим консонантским скупинама.²⁴

31. Дјелимичне редуције медијалног и јављају се у сличним групама примјера као и потпуне:

²³ Наставак *-ма* у овим формама може се сматрати старим наставком или наставком *-има* са редукованим *и* (исп. Дешић 1976: 219–222).

²⁴ Милорад Симић, поред слоговности сонаната, као посљедице по претходни сугласник наводи и продужену фрикацију код фрикатива, те напрегнутост артикулације код експлозива и африката, а даје и посебне ознаке за такве гласове (Симић 1978: 45, 50).

код именица *недјеља* и *йонедјељак*: *нед"љѣ* Стр, *нед"љу* Ге, Ол, Ба, Лип, *йонед"љак* Ол, Ба;

код именица које у својој структури имају неки суфикс: у *Баљб"ћима* Стр, *Бљж"ћ* Стр, Бр, *Бљж"ћа* Ко, *брай"ћа* Ол, на *Враж"ћ* Лу, с *Враж"ћа* Ге, *Марков"ћа* Ол, *Мљд"ћа* Стр, *Ол"ћа* Ол, *йласи"ћа* Ол, *Пљд"ћи* Ол, *Шљб"ћа* Ол, у *Шљб"ћима* Ол,

ајкун"ца Ст, *баљба"ца* ГМ, Во, *баишк"л"це* Стр, *Бљр"це* Со, *вљд"цљм* Стр, *вљд"цу* Стр, *врчан"ца* Стр, *Гљр"ца* На, *Гљр"цѣ* Ол, *грион"ца* Стр, *дјѣч"ца* Стр, *зљједн"ца* Стр, *јун"це* Ол, *квљсил"ца* Стр, *кован"ца* Ол, *кљмиши"ца* ДП, *кљиш"ца* Стр, *кљишу"л"це* Стр, *йѣчѣн"цѣ* Ол, Бр, *йѣчѣн"цу* ДП, *йјѣш"цѣ* Стр, ДП, Во, *йљрод"цѣ* Стр, *йљрод"цу* Стр, *йрѣсл"цу* ДП, *йрѣч"цљм* Ол, *йрљдљвн"цу* Ол, *рљч"цу* ДП, *слљмар"ца* Стр, *слљмар"це* Стр, *сљб"цу* ДП, *сљкњ"цу* ДП, *удљв"ца* Бр, *й"л"це* Лип, *цљр"ца* ДП, *чљрай"це* ДП, *чѣсн"ца* Стр, *иљгер"це* Стр,

у *Вљјвод"ни* Стр, Ге, *грљв"на* Ол, у *Крљчев"нама* ГМ, у *Крљчев"не* ГМ, *кљч"не* Чу, Со, *лљч"ну* Стр, *мјѣсеч"на* Со, *йрљиш"на* Ол, ДП, Чу, *рљљб"не* Стр, *сламѣ-й"нѣ* Чу, на *срѣд"ни* Ол, *сљйарјѣш"на* Стр, Ко, Со,

бѣш"кѣ Со, *бѣш"ку* Со, у *бѣш"ци* Ко,

домљћ"на Стр,

йљси"ња ДП;

испред суфикса *-йѣл*: *рљд"йѣлљ* Лип, Во, *рљд"йѣле* Лу, *рљд"йѣли* Стр, ДП, Ге, ГМ, *рљд"йѣлма* Ол, Бр, Поп, *рљд"йѣљу* Бр, *йч"йѣл* Ол, Лу, Поп, Во, *йч"йѣлљ* Бр, *йч"йѣлљ* Ол;

у наставку *-има* синкретичних множинских падежа код именица м. и ср. рода: у *Вљлар"ма* На, с *вљлов"ма* Поп, *гљвед"ма* Ко, з *гљси"ма* По, *зљљров"ма* Ге, с *кљл"ма* Чу, Ге, *кљњ"ма* Ол, *кумијѣр"ма* Ол, *љѣкар"ма* Стр, с *љљљд"ма* Ол, Поп, за *љбичљј"ма* Лип, *љйљнљц"ма* Ко, у *Пљлѣ"ж"ма* Ол, *йарљиљзљн"ма* Ко, с *рукљв"ма* Стр, у *Сарљћ"ма* Ол, *сљчљв"ма* Бр, *чѣйниљц"ма* Ге, *чљбан"ма* Бр, Ст, Стр, *шиљрей"ма* Бр;

код замјенице *њезин*: *њѣз"на* Ол / *њѣз"на* Ол, Ко, Бр, *њѣз"нѣ* Ол, *њѣз"ни* Лип, *њѣз"нљј* Стр, ГМ, *њѣз"нљм* Лип / *њѣз"нљм* Чу, *њѣз"ну* Стр;

код придјева: *вѣл"кљ* Ол, Ко, Поп, На, *вѣл"кљ* ДП, Со, ГМ, *вѣл"кљ* Ге, На;

у инфинитиву: *вљд"йи* ДП, *грјѣш"йи* Лип, *жљл"йи* Стр, *жѣн"йи* Ол / *жѣн"йи* Стр, Лип, *кљсел"йи* ДП, *кљс"йи* Ол, ДП, *куй"йи* Ба, ДП, ГМ / *куй"йи* Во, *майишч"йи* Лип, *мѣйиш"йи* Стр, *мљл"йи* Стр, *найљљвар"йи* Ол, *љкљд"йи се* Стр, *љйрѣм"йи* ДП, *љсиљв"йи* ДП, *йљл"йи* Стр, *йљл"йи* Ол, *рљд"йи* Ол, ГМ / *рљд"йи* Во, *рљн"йи* Лип, *скљч"йи* Ол, *сљрѣм"йи* Ол, *йјѣш"йи* ДП, *узљкон"йи* Лип,

у презенту: *нѣ в"љй* ДП, *нѣ в"љм* Ст, На, *нѣ в"љи га* Ст, Стр;

у формама глаголског придјева радног: *бљр"ли* Стр, *љжљив"ли* Ол, *љнљс"ли* Ол, *зљљрав"ла* Стр, *зљрай"ло* Стр, *зљљр"ли* Стр, *зљљр"ла* Стр, *йсиљй"ло* Стр, *крљси"ла* Ко, *найљй"ла* ДП, *нљс"ла* Ол, *љслаб"ла* ГМ, *љсиљв"ла* Ол, *йљз"ло* По, *йљл"ло* ДП, *йљквљс"ло* Стр, *йљсљљд"ли* Во, *йљси"ло* По, Чу, *йрѣљи"ла* ДП,

їрежів^{ли} Ол, ГМ, Чу, *їриїрém*^{ла} ДП, *рэд*^{ла} ДП, *рòд*^{ла} Ол, ДП, *свэд*^{ле} се ДП, *сїїòд*^{ла} се Бр, ДП;

у футуру: *вїд*^{ћеш} Ол, *вїд*^{ћеш}е Чу, *гòн*^{ћемо} се Ол, *їòб*^{ћē} *вас* Ол, *рòд*^{ће} се Ко, *їўж*^{ћемо} Во.

О редукцијама вокала *и* у морфолошким икавизмима у формама глагола VII Белићеве врсте в. још примјера у т. 42.

Неспорно је то да степен редукције високог вокала *и* није лако (ако је уопште могуће) одредити слушним утиском, али би у том случају индикативно могло бити консонантско окружење у којем се редуковани вокал налази. Неки од примјера потпуних редукција у овом раду имају извршено једначење по звучности у сугласничким скупинама насталим након редукције вокала: *бјѣшїе* Со, *дóћїе* Ол, *дрїшїе* Со, *лѣсїе* Ко, *їомòсїе* Ол, *свѣшїе* ГМ, *снàласїе* се Чу и такве асимилације јасно се разазнају у говору. С друге стране, у забиљеженим примјерима: у *Бăб*^{ћима} Стр, *Бòж*^ћ Стр, Бр, *Бòж*^{ћа} Ко, на *Врăж*^ћ Лу, с *Врăж*^{ћа} Ге, *Мéd*^{ћа} Стр, *Пòд*^{ћи} Ол, *Шòб*^{ћа} Ол, у *Шòб*^{ћима} Ол, *бăб*^{ца} ГМ, Во, *їўж*^{ћемо} Во, *вòд*^{їи} ДП, *вòд*^{цòм} Стр, *вòд*^{цу} Стр, *рòд*^{їељă} Лип, Во, *рòд*^{їеље} Лу, *рòд*^{їељи} Стр, ДП, Ге, ГМ, *рòд*^{їељма} Ол, Бр, Поп, *рòд*^{їељу} Бр, *рэд*^{їи} Ол, ГМ / *рэд*^{їи} Во, *їòрòд*^{цѣ} Стр, *їòрòд*^{цу} Стр, *рòд*^{ће} се Ко, лако је слушним утиском утврдити да нема асимилације по звучности (исп. Петровићево *їарїї*^{зани} и *їарòзани* (1973: 42)), што директно упућује на то да се између два сугласника различита по звучности налази вокалски елемент (в. Пецо 1975: 104–105 и тамо наведену литературу). Дакле, у погледу дјелимичних редукција, али вјероватно и у случају потпуних редукција код којих због гласовног састава ријечи не долази до артикулационих промјена или гласовних прилагођавања сусједних консонаната, може се примијенити Бакранова констатација произашла из експерименталних истраживања у којој стоји да свака вокалска редукција значи приближавање акустичких параметара ка неутралном „шва“ (в. т. 28).

32. У финалној позицији честе су потпуне или дјелимичне редукције вокала *и* у инфинитиву²⁵: *бáциї* Стр, *бїи* Ол, Стр, Лип, *брăи* Ко, *вăдиї* ДП, *вѣчерăи* Стр, *дăи* Стр, *дѣрăи* Ол, *дїрăи* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ко, Лу, *зарăдиї* Ол, *знăи* Ол, *їзбїи* Ол, *їздржăи* Ол, *їзїи* Ол, *казївăи* Ол, *кòсїи* Ол, ДП, *крѣйăи* Ол, *крсїиї* По, *кўїиї* ДП, *лăјăи* Ол, Ст, *лѣжăи* ГМ, Стр, *лòкаї* Ол, *мјѣњăи* ГМ, *мљѣи* Ол, *нăїравїи* ДП, *нàсїавїи* Лип, *ноћївăи* Ол, *òбўи* При, Вод, *одăбрăи* Стр, *òдăи* ГМ, Ол, Ге, *òјањїи* Ко, *òїиїи* Ол, *ошїшăи* ДП, *їїи* Поп, *їїїăи* ДП, *їòвўи* Ол, *їòдѣрăи* Ол, *їòдїиї* Чу, *їòчàсїиї* ДП, *їрăи* Ол, Чу, *їрѣсї* Ол, *їрқòвăи* ГМ, *рэдїи* Ол, Стр, Чу, Поп, *рăђăи* Бр,

²⁵ Милорад Симић сматра да су примјери инфинитива без *и* „прије остаци супина него облици настали редукцијом завршног *и*“ (Симић 1978: 47).

рѣшоваӣ ДП, *ручаӣ* Ол, *скакаӣ* Ол, *си́аваӣ* Чу, Ко, *и́кѣӣ* Ол, *у́бӣӣ* Ол, *у́зе̄ӣ* ДП, *у́нӣӣ* Ол, *ура́дӣӣ* Ге, *ура́нӣӣ* Ол, *чѣкаӣ* Стр, *чи́ӣаӣ* Стр, *чу́ваӣ* По, ДП, *вѹ́ӣ* Ол, Стр, *до́ӣ* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ко, Лу, *за́ӣ* Ол, Чу, *и́ӣ* Ол, Стр, Ко, Бр, Со, *мо́ӣ* Ко, *на́ӣ* Ол, Бр, Со, На, *и́рѣ́ӣ* Ол, Со, *и́ри́ӣ* Ол, Ге, *и́ро́ӣ* По, Со, *рѣ́ӣ* Ол, Стр, По, ДП, Чу, Во, *свѹ́ӣ* Ге, *си́ӣ* Ол, *и́у́ӣ* Ол, Со, *у́ӣ* ГМ, Со и сл.

Финално *и* у инфинитиву, међутим, може се чути у говору истих информатора: *би́ӣ* Лип, *вјѣнчаӣ* Стр, Лип, *вјѣроваӣ* Бр, *глѣдаӣ* Ол, *да́ваӣ* Ол, *да́ӣ* Стр, *дозво́ӣ* Лип, *за́и́јеваӣ* Ол, *зна́ӣ* ДП, *исѣ́рљаӣ* Ол, ГМ, *јѣ́сӣ* ГМ, Ге, Поп, На, *кѣ́селѣӣ* ДП, *кла́ӣ* ГМ, *ко́ӣаӣ* Чу, *ко́сѣӣ* Ол, ДП, *мљѣ́ӣ* Ол, Ст, *му́сӣ* На, *наби́јаӣ* Со, *о́раӣ* Стр, ГМ, *о́сӣаӣ* ГМ, *и́дсӣ* Чу, *и́саӣ* Лип, *и́ӣаӣ* Со, *и́ӣӣ* Ге, *и́рѣ́ӣ* Ге, *и́ри́чаӣ* Лип, ДП, *ра́дӣӣ* ГМ, Лип, ДП, *си́јаӣ* ДП, *сјѣ́сӣ* Стр, *сла́вӣӣ* По, *и́кѣӣ* ДП, Чу, Со, *у́зе̄ӣ* Бр, *ука́јмачӣӣ* Ол, *у́сирӣӣ* Ол,

до́ӣ Ол, ДП / *до́ӣ* Поп, *и́ӣ* Ол, ГМ, Стр, Ко, *ле́ӣ* Стр, *мо́ӣ* Ол, *на́ӣ* Ол, Бр, ГМ, ДП, *о́бу́ӣ* Со, *и́е̄ӣ* ДП, ГМ, На, *рѣ́ӣ* Ол, Стр, По, ДП, Ге, Со, *и́у́ӣ* Ол, Ст и сл.

33. Финално *и* још се понекад редукује:

у акцентованом облику дат. једн. личне замјенице 1. лица: *мѣн чу́вѣр казу́је* Ол, *мѣн то̄*, *бра́те*, *до́дија̄* Стр, *мѣн нѣзгодно* По, *то̄ е сад мѣн до́шло у гла́ву* Ол, *мѣн се чинӣ* Ст;

у енклитичком облику исте замјенице: *до́ӣ м̄ у сан* ГМ, и *бра́ћа м̄ о́т-шла* и *сѣстра м̄ о́т-шла* Стр, *ма́јкѣ м̄* Стр, *тако́ м̄ се у́дала* и *сѣстра* ДП, *дѣ м̄ ка́жи* Ко, *чинӣ м̄ се* Ко;

у енклитичком облику дат. једн. личне замјенице 2. лица: *бо́к ӣ по́могѣ* Стр, *ја́дна ӣ ма́јка* Стр, ГМ, *тако́ ӣ је свѣ́* бѣло Стр, *тако́ ӣ је то̄ бѣло* Ко, ГМ, *да ӣ ка́жѣм* По, ДП, *да ӣ ја́ ка́жѣм* Лу, *тако́ ӣ је онда бѣло* Лу, *нѣ зна́м ӣ* ймена Ко;

код броја *че́ири*: *че́ири* Ол, Стр, Ко, Лу / *че́ирӣ* Чу, Со, Лу;

у 3. лицу презента глагола *јесам*: *јес ти добро?* Ол;

у аористу глагола *би́ӣӣ*: *како́ б̄ ка́зѣ* Лип, *како́ б̄ ти рѣ́кла* Бр, *нѣ б̄ трѣ́бало дозво́лѣти* Лип;

у императиву: *бјѣ́ж* Ол, ГМ, При, Вод, *ви́д* Ол, ГМ, *ди́ж* Ол, *ди́ӣ се* Поп, *о́рӣ се* Стр, *сјѣ́д* Ол, ДП, Чу, *ука́у́ч се* Бр;

код глаголског прилога садашњег: *бо́рѣ́ӣ се* Бр, *кѣ́ӣју́ӣ* Ко, *но́сѣ́ӣ* Ол, *о́дају́ӣ* ДП, *си́о́јѣ́ӣ* ГМ, *и́ра́жѣ́ӣ* Стр, ДП;

код приједлога *ради* и *уочи*: *рад бу́брѣ́га* Ол, *рад мо́мка* Лип, *рад по́ро-дѣ́* Лип, *уоч Бо́жѣ́на* Стр, *уоч Ђу́рѣ́ва* Стр, *уоч сла́вѣ* Стр;

у рјечци *ли*: *би́ л̄ ви́* Ко, *би́ л̄ се лу́тла* Бр, *зе́бӯ л̄ ти но́ге* Ко, *и́ма̄ л̄ лу́ка до́брога* Ол, *и́дѣ̄ л̄ то̄ дво́е* Ст, *не́ӣ л̄ до́ӣ* Ко, *не́ӣ л̄ о́тӣӣ* ДП, *о́ӣ л̄ до́ӣ?*

Ол, òħē л ДП, òħете л Лип, пãтй л те, пãтй То, је л му скòвчãта дўгмãд, ìмã л мãрамицу у цèпу Ст;

у везницима али и или: ал нè би ме тўј нйкат рòд"тељи дãли ДП, ал су се òни спријатèљ"ли ДП, дãн ил двã ДП, ил ìмајў јèдно кòњче ил нèмајў Стр.

Дјелимичне редукције финалног и забиљежене су у формама глаголског придјева радног: вй̀дјел" Стр, др̀жãл" смо Ба, ìмал" смо Ба, Ге, мóрал" смо Стр, ìлãħал" Стр, ìр̀ббал" Стр.

34. Редукције осталих вокала нису тако честе и своде се на по неколико потврда:

1) У иницијалној позицији вокал а губи се у страним ријечима амнесија и айопека: мнèсија Ге, ìаи́ека ДП.

Рјечца нека углавном је без финалног а²⁶: нèк идè На, нек ìдў Бр, нек ìмã Ол, Во, нек ìмајў Ко, нек јèдè Стр, нек јèдў Ол, нек рãдй ДП, нек сјèдй Ол, нек сте сãмо жйви ì здрави Ол, нèк тãкò стòй Ол, нек ўзмè Ол;

Ген. мн. именица понекад има старе наставке без финалног а, о чему в. у т. 170 и 180.

Забиљежена је замјеница нйши Ол, При, Вод, те прилог иў̀д Ол без финалног вокала.

2) За редукције иницијалног, медијалног и финалног вокала е нема много потврда: вãнħèље Лип, вãнħèљу Лип, лèкйричãр ГМ,

зã ñга Стр, крòзã ñга Ол, нã ñга ДП, нйзã ñга Ба, Стр, пòдã ñга Стр, прèдã ñга Чу, ў ñга Бр, Ге, узã ñга Стр,

врй̀енò Ол, двãдсèй Ол, Стр, Лу, Во, дèсйерò Ст, Стр, ìр̀дфсор Ол, бòж сãчўвãј Ко, виши нйкадã Ол, виши нйчијã Бр, да виши нè купй ГМ, нèмòј виши плãкат ГМ, јèсй Стр,

дјèй"иã Стр, ГМ, При, Вод, са дјèй"иом Ст, òħ"иè л Лип.

3) Иницијално о редукује се испред сонаната код именице оморица: мãр"ка Чу, мãр"ку Чу, На, и код неких придјевских замјеница и замјеничких прилога: вãкè Ге, ГМ, вòликè Ге, вòлкã Ол, вòлини Ол, нãкã Лу, На, нãкй Лу, нòлкй Чу,

вãкò Ол, ГМ, Стр, Бр, ДП, Ко, Чу, Поп, Лу, На, При, Вод, вãмо Ол, ГМ, Стр, Чу, ДП, Бр, Ко, На, Во, При, Вод / вãмо Стр, вòлкò Ол, ГМ, ДП, Чу, нãкò Ол, Стр, ДП, Ге, Чу, Ко, Со, Поп, а ñегова афереза обавезна је и код различитих облика глагола страног поријекла ойерисаиши: ìèр"сала ГМ, Чу, ìèр"сãн ГМ, ìèр"саи Ол, бйла ìèрисаиша Стр, ìèрисò би Ол, ìèр"шиèm Чу, ìèр"шии се Ол, ìèр"шй Лу, те код придјева крўгла Во, крўгло Со, На.

²⁶ Милорад Дешић сматра да се вокал а у рјечци нека на основу своје историје и на основу статуса у неким граматикама гдје су нек и нека равноправни, може узети и као покретни вокал, поред тога што се посматра као примјер редукције вокала а у финалној позицији (Дешић 1976: 57).

Иницијално *o* елидира се из неких показних замјеница: *у вѡј* сѡби Чу, по *ној* њиви Ол, посебно ако се таква замјеница употреби у функцији партикуле: *ђе но* брицо Поп, *ђе но* банка Поп, *ђе но* врбе посад^ло Поп, *ђе но* гра̄нца Ол, *ђе но* шйш̄а Ол, кад *но* наишла дйфт̄ерија ГМ, кад *но* те бѡл^ло Ст, што *но* јуч̄е ст̄ѣрали ДП.

Финално *o* губи се у везницима *ако* и *него*: *ак* ѡд̄ѣ ѡн ГМ, *ак* ѡстан̄е Ол, *ак* ѡћеш По, ДП, *ак* у њѡј н̄ем̄а близу кйла Ге, *нег* йко Лу, *нег* њй двѣ ДП, бѡл̄ѣ *нег* с̄ад̄а Стр, *прй̄јѣ нег* ћу ѡтй̄ћ Бр, издрж̄љивиј̄а сам *нег* су мѡја дјѣца Чу, *Нѣ б* м̄ѣни нй ноге п̄але, *нек* покв̄ар^шѣ ми л̄ѣковма Поп, затим из именичке замјенице *свако*: *св̄ак* Ол, ГМ, Стр, ДП, Ко, Со, На, Во, *св̄ак* мѡрѡ Лип, *св̄ак* с̄ѣби Лип, Ге, Со, *св̄ак* к̄ућу с̄рѣди^о На, *св̄ак* је зн̄аѡ На, *св̄ак* прим̄јѣћује Чу, *св̄ак* свѡме Со, *св̄ак* свѡга Со, те из прилога *како*: *к̄ак* се к̄аж̄ѣ Чу, *к̄ак* си Ол, Ст, Во.

4) Редукције вокала *у* јављају се у медијалном положају и ријетко су потпуне: *ѡв̄д̄а* Ол, Чу, ГМ, Во, *ѡнд̄а* ГМ, Стр, а нешто чешће дјелимичне: *в̄јѣр^рје* Лип, *нѣ в̄јер^рје* Лип, *нѣ в̄јер^рјемо* Лип, *в̄ур^рна* Стр, *у в̄ур^рни* Стр, *в̄ур^рну* Стр, *док̄аз^рје* Лип, *доч̄ек^рје* Стр, *й̄н̄й̄перес^рјѣ* ДП, *ис̄й̄й̄јем* Стр, *Йс^са* Лип, *Йс^сѡв* Лип, *к̄ѡш^лѣа* Стр, Чу, *к̄ѡш^лѣе* Стр, Ко, Чу, На, *к̄ѡш^лѣѡ* Ол, *к̄ѡш^лѣу* Ол, Чу, ГМ, *к̄ӯш^са* Стр, На, *дѡ к^шћ̄е* Лип, *љѣв^шиа* Бе, *љѣв^шиу* Бр, *нак^шй̄й* Чу, *ѡв^рд̄а* Стр, *й̄ӯй̄јем* Ба, *у ш^рми* Стр.

Рефлекси вокала *ѣ* (*ја̄й̄*)

35. У српским ијекавским говорима, према старијој и новијој дијалектолошкој литератури, биљежени су различити рефлекси вокала *ја̄й̄* који је по поријеклу био дуг, али ово питање, као једно од најсложенијих питања у историји нашег језика (Белић 2006: 80), ни до данас није у потпуности расвијетљено упркос појединачним експерименталним провјерама вриједности овога гласа (в. Ђуровић: 2004. и тамо наведену литературу). Двосложне замјене дугог *ја̄й̄* према подацима које нуди новија дијалектолошка литература још увијек опстају у сјеверозападним говорима, али се све чешће јављају и једносложне замјене (Драгичевић 2004: 453, 2007: 336–337, 2010: 238)²⁷. Тако је и у говорима околине Шипова:

²⁷ „Изразиту превласт двосложних рефлекса старог дугог *јат*“ Милан Драгичевић сврстао је међу особине које карактеришу говоре источније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (2001: 86), али је касније истакао, пишући о говору села Мујићи крај Шипова, да се у већини ијекавских српских говора под утицајем говора урбаних средина јавља изговор са једносложним рефлексима (Драгичевић 2012: 173). Милорад Дешић констатује да се једносложне замјене вокала *ја̄й̄* најчешће јављају у западним и југозападним говорима Босанске Крајине (1976: 102), а Драгољуб Петровић већину материјала са редуктованим *и* биљежи у католичким селима Змијања (1973: 51). У говору Срба Ливанског поља основни континуанти дугог *јата* јесу *ијѣ*, *ијѣ* и *ијѣ* (Рашић 2010: 50).

1) Дуго наглашено ђ под силазним акцентом има следеће замјене:

Ђ > ње: *бијелā* ГМ, *бијели* Ол, *бијелō* Стр, *бијелōга* Стр, *бијелу* Ол, *дијелē се* Стр, *дијейше* Ол, Стр, Ба, Чу, На, *лијей* Ко, *лијейи* Стр, *лијейо* Ол, Стр, *лијейу* Стр, *ријейико* ГМ, *свијейи* Стр, Чу, *свијейиа* Стр, Поп, *сијена* Ол, ДП, *сијено* Ол, Стр, ДП, Ге, *снијег* Ол, *снијега* Ол, Ге, *ишјесно* ГМ, *цијеви* Ол, *циједи* Ол,

Ђ > ње: *бџелōг* Стр, Чу, *вџек* Лип, *двџе* Ол, ГМ, Ге, Чу, Лу, Со, *дрџемā* Ко, *лџек* Ст, *лџей* ДП, Чу, *лџейо* ГМ, Стр, Бр, Ко, ГМ, Во, *лџечим* Бр, *Нџемāца* Со, *рџеч* По, *свџейи* Ол, ГМ, Ст, *свџейиа* Ст, ГМ, *сџено* Поп, *снџег* Стр, Ге, На, *снџега* Стр, Ге, *цвџеће* ГМ, *џелу* Стр, Бр.

2) Дуго наглашено ђ под узлазним акцентом има следеће замјене:

Ђ > ње: *вријеме* Лип, *дијейше* Стр, По, Лип, ДП, *исцјечеш* ДП, *мијењања* Лип, *млијeko* ДП, *млијeka* ДП,²⁸

Ђ > ње: *бџеду* Ол, *бџеле* Лу, *бџелē се* Ол, *бџели* Чу, *бџелии* Ко, *вџенац* ДП, *вџеницу* Ол, *врџедан* Ге, Ко, *врџедна* Ге, На, *врџедно* Ко, *врџеме* Ол, ГМ, Ба, Стр, Лип, ДП, Со, На, При, Вод, *дџела* Ол, *дџелии* Ко, *дџейше* Ол, Стр, ДП, Чу, Ге, Ко, ГМ, Лип, Со, Лу, На, Во, Ст, *замџении* Чу, *засџече* Ол, *звџезду* Ол, *измџењало* ДП, *лџегайи* ДП, *лџеја* Ол, ГМ, При, Вод, *лџечшō* Стр, По *мџењали* Со, *мџењō* Ол, *мџешала* При, Вод, *мџешало* ДП, *млџека* Ол, ГМ, Бр, Чу, Ко, Во, *млџeko* Ол, Со, Лу, ДП, При, Вод, *млџekom* Во, *насџечеш* Ко, *Нџемци* ГМ, Ге, *огрџешии* Бр, *осџеку* ГМ, *осџече* Бр, *осџечеш* Ко, *иџеска* Ол, *илџевла* Ол, *иобџедли* Ге, *иодџели* Стр, *иолџевайи* Стр, *иосџече* Во, *иресџецаи* Поп, *ириџесшō* По, *ирумџења* ГМ, *раздџедли* Ол, *рџека* Ол, Стр, Со, При, Вод, *рџеку* Ге, *рџеци* Ол, *сасџече* Со, у *свџеиу* Ол, *свџећа* Стр, Ко, *свџеће* По, Бр, Ко, *свџећу* Ко, *сџеку* Ол, *сџеци* Ол, *сџечу* Стр, *срџеда* Ол, Ба, Чу, *срџедē* На, *тирџезнила* ДП, *уврџедла* Со, *усџече* Ст, Ге, *џело* Бр, *џелу* Во. Овакав рефлекс забиљежен је и у топониму: *Лџевно* Стр, Чу.

3) Ненаглашено дуго ђ има следеће рефлексе:

Ђ > ње: *ддњела* Ко, *ддњели* ДП, Ко *ддњейи* Стр, ГМ, Ко, *зълњевā* Чу, По, *зълњеваш* Стр, *изнњела* На, *изнњели* Чу, *ициједи* ДП, *оциједи* Бр, *оддњела* На, *оддњейи* Ол, *идлњевā* Поп, *идлњевāј* Ол, *иддњела* Со, *ирџелјейо* Ко, *ириџедим* Стр, *ириџедими* ДП, *раздњевено* Ол, *убњели* Стр, Поп, *убњелии* Поп, *умрњейи* ГМ, *умрњеће* Ко, Бр.

Стиче се утисак да је у неким потврдама дугих рефлекса вокал *и* потпуно редукован: *бјели* ГМ, *бјелō* Ге, *дјейше* Ко, *мјења* Лип, *мјењаи* Бр, *мјешај*

²⁸ Испитујући западнобосанске ијекавске говоре, Дешић је „свега неколико пута“ као рефлекс *ије* у брзом темпу говора (1976: 110), док Петровић за говор Змијања даје нешто више потврда, али опет неупоредиво мање него за рефлекс *ије* (1973: 49). Јован Вуковић у примјерима наводи вриједности сонанта *ј* из двосложног рефлекса *јата* које иду од потпуне артикулације до прелазних гласова или његовог губљења (1938: 12–13), док Брозовић сматра да је овај глас у двосложним рефлексима *јата* увијек редукован (2007: 46).

Ко, *сјѣна* Ол, *сјѣно* Ол, Стр, Во, *ијјѣло* Стр *дјѣиѣ* Со, *исѣовјѣдѣ* По, *мјѣњајѣ* Лип, *мјѣњања* Лип, *мјѣњаи се* ГМ, *мјѣшала* ГМ, *мјѣшало* ДП, *одјѣло* Стр *умјѣшаи* Бр *вѣвјѣк* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ко, *вѣјѣ* Ол, *вѣѣк* Ол, ГМ, Стр, По, ДП, Бр, На, *избјѣлиш* Стр, Во, *измјѣњено* Со, *убјѣли* Со, Во, *ѣвјѣк* Ол, Ст, По ДП, *ѣмјѣшѣ* Бр, али степен редукције није релевантан приликом одређења једносложног или двосложног карактера рефлекса *јаиѣ* пошто је и у случају непотпуне редукције вокал *и* изгубио слоговност (Козомара 2016: 628).

У флексионим наставцима старих тврдих основа код придјева и замјеница уобичајене су двосложне замјене јата (исп. Ивић 1985: 134), о чему је изложена грађа у одговарајућим одјељцима из морфологије.

36. У кратким слоговима јавља се секвенца *је* као континуант *јаиѣ*, по чему говори околине Шипова не одступају од стандардног језика ијекавског изговора: *бјѣжѣ* Стр,

вјѣри По, *вјѣру* Лип, *иѣвјери* Ко,
дјѣвѣр Стр, Ол, Чу, Ко, *дјѣвера* Ко, ДП, Бр, Ге,
дјѣвѣрка Ст, Бр, На, *дјѣвѣркѣм* По, *дјѣвѣрку* Стр, По, *дјѣвѣрѣѣ* ГМ,
дјѣиѣиѣ Ба, *дјѣѣ* Ол, Стр, ДП, Чу, Со, На, Во, При, Вод, *дјѣѣ* Ол, ГМ,
Стр, Ге, Бр, ДП, Ко, Со, Стр, Ге, Бр, *дјѣѣ* ДП, *дјѣѣ* Ол, Бр, *дјѣѣм* Ге, *дјѣѣ*
По, Ко, ГМ, На, Во, *дјѣѣѣ* Стр²⁹,
дјѣла ДП, (пластове) Бр, Ге, *дјѣиѣ* Ол, *наѣла* Лу,
мјѣсѣѣ Ко, ДП,
ијѣвѣ Ол, Стр, *ијѣсма* Ко, *зѣијѣваиѣ* Ол,
ијѣшкѣ Ст,
свјѣиѣла Чу, Ге, *свјѣиѣло* Ст,
сјѣдѣ Стр, Чу, *сјѣдѣмо* Со, *сјѣдѣш* Ст, *сјѣди* Стр, *сјѣдили* На, *сјѣдѣм* Ол,
Во, *сјѣдѣ* Ол, Стр, Ко,
сјѣме Стр, Ко, Чу, Лу, Во, *сјѣмена* Стр, Во, *сјѣмѣна* ДП,
сјѣнаи се Стр,
сјѣкла Чу, *сјѣкли* Ге, *сјѣли* Ол, Чу, *насјѣкли* Ол, *ѣсјѣкѣ* Стр, *иѣсјѣкѣ* Ол,
ѣсјѣкѣ Ол, *ѣсјѣѣње*³⁰ По,

Примјери са секундарним дужењем кратког вокала *јаиѣ* такође имају рефлекс *је*: *вјѣрѣк* Во, *наѣиѣиѣ* Ол, *зѣијѣвиѣ* По.

37. И у овим се говорима умјесто некадашњег кратког *јаиѣ* иза сугласничке скупине чији посљедњи члан је сонант *р* јавља рефлекс *е*: *врѣмѣна* Ол, ДП, Чу, *врѣмена* Лип, Бр, При, Вод, *врѣна* Во, *врѣне* Чу, Лу, *врѣну* Чу,

²⁹ Јекавско јотовање секвенце *дѣ* има ниже домањаје у говорима Шипова него у неким другим српским говорима о чему види грађу у т. 85, а чему свакако доприноси и доминација икавизама наведених у т. 41.

³⁰ Јекавско јотовање у групи *сѣ* своди се на покоју форму глагола *сјѣсти* и *сјѣти* (в. т. 86).

Со, *грѣшка* ДП, *сàзрeй̄* Ко, Со, *срѣћа* На, *срѣћē* Лу, *сī̄рѣва* Стр, *ī̄рѣбā* Ол, *ī̄рѣбало* Ол, *ī̄рѣбāш* Бр. Исти рефлекс уобичајен је и у префиксима *нѣ-* и *ī̄рѣ-*: *нѣкī̄* Стр, *нѣкī̄м* Лип, *нѣко* Ст, Чу, Ге, ДП, *нѣкогā* Ст, Лип, Чу, *нѣкоме* Ге / *нѣкомē* Ол, ДП, *нѣшī̄а* ДП / *нѣшī̄о* Ол;

ī̄рѣћēш Стр, *ī̄рѣћ^и* Ол, Со, *ī̄рѣлаз* ГМ, *ī̄рѣлаза* ГМ.

Именица *цесī̄а* гласи: *ī̄шēsī̄а* Стр, *ī̄шēsī̄е* ГМ, *ī̄шēsī̄ē* Стр, *нā ī̄шēsī̄у* Ст или *цēsī̄а* Ст, на *цēsī̄у* Ст.

38. Ови говори знају и за неке углавном лексички ограничене екавизме уобичајене и у другим јекавским говорима (Пецо 1966–1967: 288, Петровић 1973: 51, 55, Дешић 1976: 119, Драгичевић 2007: 339, Козомара 2016: 53):

за *врѣме* краља Алѣксāндра По, за *врѣме* бивше Југослāвијē Поп, за *врѣме* рāта Поп, свāкō *врѣме* нōсī̄ свōје брѣме Лип, зā онō *врѣме* Стр,

дѣда Ст, Стр, ГМ, Со, *дрѣнōвā* ГМ, *зѣн^ица* Стр, око Хрīстовē *кōлѣвкē* Бр, шѣст *нѣдѣлā* Ол, *ī̄рѣцеднī̄к* Ол,

кūдeлā Со, *кūдeлē* Со, за *кūдeлy* Со,

лѣба нī̄је бī̄ло Стр, *лѣба* бī̄јелōга Стр³¹,

дбе ГМ, ДП, Ге,

гōрeло Чу, Лу, *изгōрe* На, *изгōрeла* Бр, Со, Поп, Во, По, *изгōрeли* Бр, Чу, *изгōрeло* Стр, ДП, Чу, Бр, Ко, Со, Поп, *изгōрeлōг* Чу, *изгōрeйш* Чу, На, *изгōрeшē* Поп, *ī̄огōрeлe* Лу, *ī̄огōрeли* При, Вод, *ī̄огōрeло* Бр, Чу, Лу, На, *ī̄ригōрeй* Ге,

наслѣдī̄о Стр, *наслѣдī̄ш* Бр,

озлѣдī̄ō Стр

нāī̄тeрaлa Лу, *дī̄тeрaлo* Со, *дī̄тeрāш* Стр, *ī̄тeрāшш* Лип³²,

уī̄дī̄тeрēблeнa Ол

нāī̄рēд Ол, на *ī̄рī̄мeр* Стр, По, Ге, Со, *ōвдe* Ол, Ст, Стр, Лип, Чу, Ге, Ко, Со, ГМ, Во, При, Вод, *ōндe* Поп.

39. Редовно се изговарају икавизми у којима се рефлекс *и* развио фонетским путем и које прихвата норма стандардног ијекавског изговора:

испред *о < л*: *вōлī̄ō* Стр, *дī̄ō* (плāстoвe) Стр, *дднī̄о* Ол, *зрī̄ō* ДП, *изгōрī̄ō* Бр, *нāсī̄ō* Ол, *сāдī̄ō* Ол, *сī̄ō* на кāквy стōл^ицу По, *нē бī̄ сī̄ō* По, *смī̄ō* По, *ћī̄ō* Ол, Ст, По, ДП, Чу, Ге, Лу, Поп, На, Во, *хī̄тī̄ō* Ко,

испред *ј*: *грī̄јaлe* Ге, *грī̄јaлo* Стр, Бр, *грī̄јaйш* ДП, *зaгрī̄јāвā* На,

сī̄јaш Чу, *сī̄јe сe* Ол, ДП, *сī̄јeмo* Стр,

ī̄одсмī̄јāвaлo По, *дн сe смī̄јe* Ол, *смī̄јeм сe* Ол,

те испред *љ*: *бī̄љeжī̄ō* По.

³¹ Овај екавизам означава хљеб од бијелог пшеничног брашна, који се тада ријетко користио у исхрани.

³² Много су фреквентније форме овог глагола са извршеним јекавским јотовањем (в. т. 84)

Поред нешто фреквентнијих ликова *н'јесам* Ол, ГМ, Стр, ДП, Ко, Чу, Бр, Поп, На, Во, При, Вод, *н'јеси* Стр, ДП, Чу, Ге, Бр, *н'јесмо* Ол, Стр, Лип, ГМ, ДП, На, При, Вод, *н'јесије* Ол, Стр, Со, *н'јесу* Ол, ГМ, Бр, Лип, Ге, Чу, Со, код истих информатора забиљежени су и одрични облици глагола *јесам* са рефлексом *и*: *нисам* Ол, Стр, Чу, Бр, Ге, ГМ, Ко, Лу, Поп, Во, *ниси* Чу, Поп, При, Вод, *није* Ол, Ст, ГМ, Ба, Стр, Лип, ДП, Ге, Ко, Со, Лу, На, Во, При / *није* ГМ, Стр, Чу, Ко, Во / *није* Ол, Стр, ДП, Бр, При *нисмо* Ге, Ко, На, *нисиие* Ол, Ст, Лу, *нису* Ге, Поп, Со.

40. Уобичајени су, међутим, и они нестандартни икавизми добијени фонетским путем:

испред *ј* које се јавља на мјесту *х*: *гри'диша* Стр, Лип, *ма'њија* Стр, Бр / *ма'њија* Лип, Бр, *ма'њију* Лип, Ко, *ми'јур* Стр (Петровић 1973: 54).

испред *љ*: *ку'д'ља* Ол, Стр, *седам не'ди'ља* Стр, *двѝ не'д'ље* Ол, *три не'д'ље* ДП, Со, Лу, Чу, На, *не'д'ље* Ол, Бр, Стр, Поп, *ион'е'ди'љка* Ол, Ба, *ион'е'ди'љком* Ол, (исп. Дешић 1976: 124, Драгичевић 2007: 338). Овакво *и* углавном је дјелимично или потпуно редуковано (в. т. 30 и 31).

Обичне су и форме: *и'јо* Стр, Чу, Поп / *и'јѝ* Чу, Стр, *не и'јѝ се* Ге, *не и'јѝш* ГМ, *и'ди'јемо* На, *и'ди'јѝ* Ол, Стр, Поп, На, *и'ди'јѝ* Ге.

41. Од нестандартних икавизама уобичајени су и они који су познати у другим јекавским говорима на граници са сусједним икавским идиомима. Најчешће су ограничени на фреквентне ријечи у говору (Драгичевић 2012: 173, Рамић 2010: 94):

Именица *дјед* и друге ријечи са овом основом имају икавски рефлекс, што се често може чути и код млађих мјештана Шипова: *ди'д* Ол, Ст, Стр, Лип, Бр, ГМ, Со, Чу, Лу, На, Во, При, Вод, *ди'да* Поп, *ди'де* Ол, Бр, На, *ди'ду* Со, На, Во, *ди'довину* Со, *и'ран'дид* Ол, а забиљежене су и потврде још неких фреквентнијих именица са икавским рефлексом: *зависе* Стр, *не'в'сија* Стр, ГМ, *си'кира* Стр, *си'кирѝм* Ко.

Основни број *два* у ж. роду углавном се изговара са икавским рефлексом јата: *двѝ* гѝд'не ГМ, Во, *двѝ* дѝлне Бр, *двѝ* дом'а'ње Стр, *двѝ* ѝљаде Ко, *двѝ* к'аце Со, *двѝ* к'раве ГМ, Ол, *двѝ* к'уће При, Вод, н'а *двѝ* н'ѝге Ст, *двѝ* сѝстре ГМ, *двѝ* њѝри Лип, *двѝ* њѝрке Ге, Бр, ГМ, *двѝ* тѝне Ол, *двѝ* у'нукѝ ДП, *двѝ* ц'уре Поп, *двѝ* ц'ур'ње Лу,

н'аз *двѝ* Чу, Со, На, њѝ *двѝ* Со, ѝвѝ *двѝ* ДП, Со,

дв'адсет ѝ *двѝ* Стр, деведѝз *двѝ* Ст, ѝбѝдѝвѝ Стр.

Поред чешћег *Бедград* Ол, Стр / *Бѝград* Ол, Ст, ГМ, Лип, забиљежено је и *Би'јоград* Стр.

Икавски рефлекс може се понекад чути и у префиксу *и'рѝ-*: *и'ри'зо се* Стр, *При'ѝбражѝње* ДП.

42. У овим говорима уобичајени су и тзв. морфолошки икавизми у основама глагола VII Белићеве врсте у формама инфинитива, гл. пр. радног и футура (Дешић 1976: 125), али је такво *и* често дјелимично или потпуно редуковано:

вїд^иїи Стр, *вдлий* Ко, *дожїв^иїи* Во / *дожївиї* Чу, *жївиї* Ол, ГМ, По, Поп, Во, Лип, Ко, Ст, / *жївиїи* Ге, На, *їозелєн^иїи* Бр, *разумїи* Стр, *їрїиїи* Ол,

бдл^ило Ст, *вдл^ила* Ко, Со, *дожїв^ила* Со, *долєї^ила* Стр, *жївила* Ге, Со, При, Вод, *жївили* Со, Ол, ГМ, Лу, Ст, Во, *жїв^ило* По, Стр, Чу, Бр, Ге, Ко, Со, *збдлїло ме* ДП, *изгд^рла* Стр, *обдл^ила* Бр, *дслаб^ила* ГМ, *дсїар^ила* Бр, ГМ, Со, Во, *їрежїв^или* Ол, ГМ, Чу, *їрожїв^ила* Лу, *слєї^ила* Со, *сїїд^ила се* Бр, ДП, *їрїїла* ДП, *їрїїли* Ол,

вїдїеш ГМ, *жїв^иїе* ГМ и сл.³³

43. Секундарно *јаїи* јавља се у ријечима *кромїир* и *водир*³⁴: *вддијєр* Ол, *вдд^ијєр* Ст, *у вддјєр* Ол, *вддјєру* Ол, *комїијєрā* Лу, *комїијєре* Лу, При, Вод, *крумїијєр* Поп, *кумїијєр* Чу, *кумїијєрā* Лу, *кумїијєре* ДП, Бр, Лу, На, *кумїијєри* Ол, Стр, Бр, На, *кумїијєр^има* Ол, *чорба кумїијєрова* Бр, *кумїијєрову* цїму Чу, и ријетко је у употреби стандардно *крдмїир* Стр, ДП, Лу, На, а још рјеђе *крумїир* Ге.

Забилежено је само *кддијєр* Бр, Чу, *колијєре* Чу, те *вагїр* Во, *сирдмāк* Стр, Бр, Ге, *сїддїр* Стр, *їшālїр* Ко, *їшālїре* Чу, *їшālїри* Ко, На / *їшālїри* Стр, ДП, Ге.

Вокалске групе

44. Контракције вокалских група уобичајене су у свим западнијим српским говорима, па тако и у говорима околине Шипова, с тим да резултати оваквих контракција варирају од говора до говора.

У овим говорима изразита је појава сажимања неакцентоване вокалске секвенце *-ао* у $\bar{o}$ ³⁵ у глаголском придјеву радном у финалној позицији, што показују неке од бројних забилежених потврда: *бāц̄о* Ол, Чу, *бдловд* ГМ, *вїћд̄* Ол, По, *вїкд̄* Ол, ДП, *вјєровд̄* Лип, *вукд̄* ГМ, ДП, *глєдд̄* Ол, Чу, *дāvд̄* Ол,

³³ Уобичајене су форме са извршеним јекавским јотовањем (в. т. 82).

³⁴ Ова појава забилежена је у готово свим ијекавским говорима (Пецо 1964: 60–61, Петровић 1973: 50, Дешић 1976: 126–127, Драгичевић 2007: 339 и др.).

³⁵ Сажимања типа *-ао > -д̄* Драгичевић је сврстао међу црте које карактеришу говоре источније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (Драгичевић 1986: 226; 2001: 87). Дешић налази да се у западнобосанским ијекавским говорима углавном поклапа ареал појаве сажимања *-ао > -д̄* у финалној позицији са промјеном *о > у* у близини назала (Дешић 1976: 75 и 78). У говорима околине Шипова промјена *о > у* забилежена је у западном дијелу испитиваног подручја, док се сажимање *-ао > -д̄* не јавља ни на том дијелу територије.

дйг̃о Ст, *доживља́вѣо* Ол, *д̀ош̃о* Ол, ГМ, Стр, Лип, По, ДП, Ге, Ко, ГМ, Лу, Со, На, *др̃жѣо* Чу, *зайлак̃о* Ст, *зарађив̃о* ДП, *им̃о* Ол, Стр, Лип, Ге, Бр, На, *иш̃о* Ол, Стр, ДП, *казив̃о* Ол, Стр, *ка́зѣо* Стр, Лип, Ге, *к̃д̃и̃о* Ол, Чу, *ку̃и̃о* По, *м̀д̃г̃о* Ко, Поп, *мо́рѣо* По, Лип, *наиш̃о* Ол, *на̀ра̃с̃и̃ѣо* ГМ, *на̀ш̃о* Ст, *но́сѣо* Ол, *д̀бе^аћѣо* Стр, *д̀б^чи̃ѣо* Ол, *д̀дмак̃о* Ол, *д̀др̃а̃с̃и̃ѣо* Ол, Лу, *д̀и́р̃ав̃ѣо* Ол, *д̀и́рѣо* Ко, *д̀рѣо* Стр, Ко, Поп, *д̀с̃и̃ѣо* Стр, *д̀и́варѣо* Стр, *д̀и́ш̃ѣо* Ол, ГМ, ДП, Ко, На, При, Вод, *о̃и́йр̃е́мѣо* Ол, *и̃ѣк̃ѣо* Стр, *и̃ѣњѣо* Ол, *и̃и́сѣо* Ол, Чу, *и̃и́и̃ѣо* Ол, Со, *и̃ј̃ѣвѣо* Ол, ГМ, *и́лаћѣо* Ол, ГМ, Ге, *и̃д̃и̃ѣо* Ол, *и́р̃е̃с̃и̃ѣо* Ол, *и́ричѣо* Стр, Лип, *и́род̃авѣо* Ол, *разгов̃арѣо* ГМ, *ра̃с̃илак̃ѣо* Ол, *р̃ѣк̃ѣо* Ол, ГМ, Стр, По, Лип, ДП, Со, *св̃е́зѣо* Ол, *сл̃у̃ш̃ѣо* Ол, *си́авѣо* Ол, *си́йг̃ѣо* Ко, *су́с̃и̃ѣо* По, *ш̃у̃к̃ѣо* Ол, Ст, *у́зорѣо* Стр, *у̃и́и̃ѣо* ДП, *у́сјекѣо* Ол, *у̃ш̃ѣо* ДП, *ч̃ѣк̃ѣо* ДП, *чу́вѣо* Стр, Ге и сл. У грађи нема потврда за чување ове секвенце у глаголском придјеву радном.

Неакцентована финална секвенца *ао* и код именица понекад даје *ѣо*: *к̀д̃и̃ѣо* По, Ко, Поп, Во, *ѣр̃ѣо* Стр, *и̃ѣсѣо* Стр, Лип, ДП, Ге, Ко, Чу, Во, а забиљежена је и једна потврда придјева *окру́гѣо* ГМ.

Код везника *као* редовно се ова група сажима у *о* „уз накнадно скраћивање вокала о“ (Николић 1991: 215): *ко* што е било Стр, *ко* вѣна Стр, *ко* гра̃д ГМ, *тѣ* ћу ти ка́зат *ко* дјетету Ба, *ко* Драган Ол, *ко* ја̃ ГМ, *ко* кад не знајѣ Стр, *ко* ко̃д мене Поп, *ко* ѣн Бр, не́ма *ко* при́је Ол, ни́је *ко* при́је ДП, *ко* п̃р̃ст Ол, ба̃ш *ко* са̃д Стр, *ко* са̃да Ге, *ко* са̃т ДП, *ко* си̃р Ол, ба̃ш *ко* ти Ко, *ко* тра́ва Ол, *ко* у Ш^ппову Ол, го̀ворим *ко* ч̃ѣк Ол, *ко* ч̃ѣку Ол, ба̃ш *ко* да си пр̃ави̃ѣо ГМ, ни́је *ко* са̃да Лу, ба̃ш *ко* са̃д те̃би ГМ, ба̃ш *ко* ка̃ме̃н Ст. Уобичајено је сажимање ове секвенце у *о* и код форме *као* и: *ко* и бра̃т Ге, *ко* и да̃нас На, *ко* и ја̃ Ол, ДП, *ко* и му̃шко На, *ко* и р̃бови Ге, *ко* и са̃да Ол, *ко* и ц̃р̃на з̃емља ДП, мада се у грађи нашло и пар потврда сажимања ове секвенце у *а* у говору истих информатора: *ка* и вѣци Ол, *ка* и гѣма, не́ да се жва́кат Ол (исп. Дешић 1976: 80, Драгичевић 1986: 79).

45. Акцентована финална секвенца *ао* у глаголском придјеву радном углавном се чува: *бра̃ѣо* ДП, *д̃а̃ѣо* Ол, По, Бр, Ге, Ко, ГМ / *д̃а̃ѣо* Стр, ГМ, Чу, Ба, Ко, На, *жа̃ѣо* Ол, Ко, Чу, *зв̃а̃ѣо* Стр, Со, Лу / *зв̃а̃ѣо* На, *зна̃ѣо* Ол, ГМ, Стр / *зна̃ѣо* На, *и̃а̃ѣо* ДП, Со, *и́ра̃ѣо* Ге, *са̃ѣо* Стр, *си́а̃ѣо* Поп, *и́ка̃ѣо* Чу, Со / *и́ка̃ѣо* Ко, Лу, а код придјева радног глагола *да̃и̃и* може да се разбије уметањем сонанта *в* (исп. Дешић 1976: 79): бѣг ти *д̃а̃вѣо* Стр, бѣг им *д̃а̃вѣо* Чу (в. т. 58), или да се сажме у изразима ти *д̃а̃ѣо* не́ *дѣо* Лип, бѣг им не́ *дѣо* То.

46. У финалној позицији забиљежене су потврде сажимања и слѣдећих вокалских секвенци:

-ео: *и̃ѣи̃ѣо* Ол, Стр, По, Ге, ГМ,

д̃ѣбѣо ко̃њ Ол, Ге, *к̃и́сѣо* Стр,

д̀ѣвѣо Ол, ГМ, Бр, Чу, Лу, На, Ст, *з̃а̃и̃ѣо*, Ол, *д̀ѣвѣо* Ге, ГМ, Поп, На, *и̃д̃и̃ѣо* Ст, *и̃д̃ѣо* Ол, *и́ри̃и̃ѣо* Ст, *у̃зѣо* Ол, ГМ, По, Ге, Ко,

-иш: *најсїя̀рї Ко, Поп, Со / најсїя̀рї Со, Лу, ђвчї Стр, у ия̀рїи Поп, На, сїя̀рї Ол,*

-ио: *измјенџ Лип, ослџнџ Чу, иромјенџ Ол, Лу,*

-уо: *клџнџ По, кренџ ГМ, манџ Ол, мџинџ Ол, По, окренџ Ге, иџгинџ Ол, сазџ Ст, смџинџ се Ол.*

47. Медијална група *-ае-* у основним, редним и збирним бројевима од 11 до 19 даје $\bar{e}$ ³⁶, што је случај у многим ијекавским говорима (Пецо 1964: 42–43, Петровић 1973: 60, Дешић 1976: 81, Драгичевић 2007: 340): *једанџсїи ДП, Ге, Ол, дванџс Ко, Ол, ДП, Лип, Поп / дванџсїи Ол, Стр, По, ДП, Со, ијринџс Со, чејрнџс Лу / чејрнџсїи Ге, Со, иџинџс Ол, Стр, ДП, Ге, Бр, Ко, Чу, Со, Лу / иџинџсїи Ол, Ге, Со, шџснџс Ст, ДП, ГМ, Лу / шџснџсїи Ол, Лу седанџнџс Ст, Лу, При, Вод, осанџнџсїи Ол, ГМ, Лип, На, При, Вод,*

једанџсїи Бр, иџинџсїиџг Ко, иџинџсїиџ Лу, осанџнџсїиџг Бр, у осанџнџсїиџ Во, девџинџсїиџ Ол,

дванџсїиџеро Ге, Ко, ијринџсїиџеро Лип, чејрнџсїиџеро Со, Лу, иџинџсїиџеро Ст, По, Ге, шџснџсїиџеро Со, Лу, седанџнџсїиџеро Ко, осанџнџсїиџеро На.

Медијална вокалска секвенца *-ао-* може се сажети у $\bar{a}$ и кад је акцен-тована, што је уобичајено и у источнијим дијеловима западне Босне (исп. Петровић 1973: 59): *зава Стр, ДП, Бр, Ге, Ко, ГМ, завџ ДП, Во, заве Бр, ДП, наїя̀ка Лип, Ге, наїя̀ко Поп, санџ Ол, Чу, санама Чу, а забиљежен је и један случај сажимања неакцентоване секвенце *-ао-* иџнаїя̀ка Ге, те секвенце *-оа-* у странијој ријечи: *рџзервџра ГМ.**

48. Ове и многе друге вокалске секвенце, било да су у иницијалној, медијалној или финалној позицији, могу остати несажете, поготово ако су под акцентом:

заџве Лу, наџоїя̀к Ол, наџоїя̀ка Ол, наџоїя̀ко ДП, Ко, наџоџла ДП, наџоџле Стр, наџошїрї Ол, свџоклџн Ко,

Аусїириџи ДП, аџија Ол, По, аџијама Ол, јаџукаїи Ко, наџучџ Ол, наџучїо Ол, ијраџунучџди Стр / ијраџунучџди Поп, раџуља Чу,

нџискренїје По,

Бџџград Ол, Стр, Бџџград Ст, Бџџграду ГМ, нџџобично Ко, нџџоклџн Со, нџџоїра̀на ГМ, иџџџџџ Ст, иџџџџџ Стр, Ге, иџџџџџ Стр / иџџџџџ Стр,

анџџџ Стр, дџџџџ Стр, јџџ Ол, Со, илџџ Стр / илџџ Со, срџџ Со, чџџ Со, нџџураџџено Ол, нџџуреднїје По,

уџџ Бџџџџџ Стр, уџџ Ђџџџџџџ Стр, уџџ слџџџџ Стр,

а рјеџе се разбијају неким сонантом: авїџџџџџџџџ стџнџци Ст, јџџнџувџр Стр, На, сїџџџџџџџ Стр, фџџџџџџџџ Стр, Ст.

³⁶ Сажимања типа *-ае-* > $\bar{e}$ такође је Драгичевић сврстао међу језичке црте које карактеришу говоре источније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (Драгичевић 2001: 87).

Акцентоване и неакцентоване вокалске секвенце настале усљед губљења интервокалног *j* стабилне су (в. т. 53) и ријетко се сажимају: *ра̀кѝцу* ДП, *свѣ̀дно* ГМ, Лу.

Губљење сонанта *j* из енклитике *је* условило је појаву самогласничких секвенци у сантхи везама које се углавном добро чувају (в. т. 53).

У финалној групи *-ио* најчешће се чује прелазно *j*, о чему в. у т. 52.

Секвенце настале испадањем фрикатива *x* понекад могу да се сажму: *гра̀* (= граха) Ко, *гро̀ѝа* Ко, (= грехота), око *До̀в̄а* Ол, *До̀ви* Ол (= Духови), али се најчешће чувају (в. т. 64 под 2), или се разбијају уметањем секундарних сонаната *v* или *j* (в. т. 65).

Усљед редукција читавих гласовних низова у вишечланим формама основних, редних и збирних бројева који почињу са 20 и 30 настају акцентоване вокалске групе *ae* и *ie* које се добро чувају: *дв̄а̀ес* Ол, ДП, *дв̄а̀ес* пѣт кѝл̄а Ол, Лип, *дв̄а̀ес* ѝ пѣт Ол, *дв̄а̀есѝ* Ол, ДП, *дв̄а̀ес* пѣтеро Ол, *дв̄а̀есѝ* ѝ осмеро Стр, *дв̄а̀е* сѣдм̄о Ол, Ко, *дв̄а̀ес* ђсм̄о ГМ, *дв̄а̀ез* дѣвѣт̄о ГМ;

ѝр̄ѝесѝ Ол, *ѝр̄ѝес* Ол, Лип, Лу, Поп, *ѝр̄ѝез* дв̄а Ол, *ѝр̄ѝес* ѝ дв̄а Ол, *ѝр̄ѝес* ѝ тр̄ѝ Лип, *ѝр̄ѝес* пѣт̄е Со, *ѝр̄ѝе*-шѣст̄о Во, *ѝр̄ѝе*-сѣдм̄о Ол и сл.

Закључци о вокализму

49. Инвентар и дистрибуција пет правих вокала у говорима околине Шипова исти су као и у стандардном језику, уз неке посебности које су уобичајене и у многим другим говорима. Дистрибуција кратког или дугог сонанта *r* у слоготворној служби шира је него у стандардном језику, а вокалску функцију врше и сонанти *љ*, *н*, и *њ* (*ѡколна*, у *бѡлѝци*, *варѣѝкѣ*).

Од покретних вокала факултативно се јављају *a* и *e*, најчешће у формама придјевско-замјеничке промјене, те код неких прилога, док се употреба покретног *у* своди на појаву у формама *свему*, *чему*. Чешће је покретно *a* него покретно *e*, али је за оба покретна вокала заједничко то да се не може учити правило по којем се јављају у наведеним формама. Употреба форми са покретним вокалом и без њега уобичајена је у говору истих информатора и зависи од гласовног контекста, али нема велике разлике у учесталости једних или других форми.

Артикулација вокала углавном је стандардна, уз факултативна помјерања, од којих отворенији изговор неакцентованог вокала *e* (*гѡве^aда*, *дѣве^aѝ*) у већој, те отворенији изговор вокала *o* (*ѝрѣво^aз*, *сѡбо^aѝа*) у мањој мјери представљају изразитије особине вокализма ових говора. Релативно правилан распоред форманата прелазног гласа *e^a* на спектрограму упућује на глас *ə*.

Артикулација неакцентованих вокала *a* и *u* углавном је стандардна и њихове замјене другим вокалима доста су рјеђе.

Вокали под акцентом најчешће имају стабилну артикулацију.

Једна од дискриминаната које разграничавају источнију и западнију скупину сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта – замјена акцентованог вокала *o* вокалом *y* уз назалне сонанте (*мљј*, *мљгла*, *кљмишија*, *мљишика*), забиљежена је у већој мјери само у насељу Драгнић Подови у општини Шипово, те у Герзову, насељу сусједне општине Мркоњић Град, чије је становништво одувijek гравитирало Шипову. На основу сакупљене грађе у овом раду и на основу резултата ранијих истраживања блиских говора, може се закључити да источна граница распрострањања појаве супституције *o > y* уз назале једним дијелом пролази територијом Шипова. Ова промјена, међутим, пред нестанком је у говорима околине Шипова и забиљежена је код најрепрезентативнијих информатора, док код њихових потомака већ није регистрована.

Форманти оваквог вокала *y* (< *o*) добијени на спектрограму одговарају структури форманата вокала *y* у стандардном језику, из чега се може закључити да је у овом случају заиста у питању вокал *y*, а не прелазни степен *o'*.

Осим честих дјелимичних и потпуних редукција вокала *u* у медијалној и финалној позицији (а треба напоменути да степен редукваности и није увијек лако одредити на основу слушног утиска), које повлаче различите артикулационе промјене сусједних гласова, или доводе до гласовних прилагођавања у новонасталим сугласничким скупинама, редукције осталих вокала не јављају се често. Вокали *o* и *a* могу бити редуктовани у иницијалној и финалној позицији, вокал *e* чешће се редукује у медијалној и финалној него у иницијалној позицији, а вокал *y* редукује се једино у медијалној позицији.

И редукције и супституције вокала углавном се јављају иза акцентованог слога и могу се сматрати факултативним јер на истој територији и код истих информатора могу изостати.

Замјене вокала *ja̯i̯* ријетко су двосложне (*љје*, *ијѐ*), а чешће једносложне са дјелимично редуктованим *u* (*"јѐ*, *"јѐ*, *"јѐ*), а чини се да је у понеким изговореним примјерима вокал *u* потпуно редуктован (*јѐ*, *јѐ*, *јѐ*). Од класичних двосложних замјена ријетко се може чути замјена *ијѐ*, док замјена *љје* још увијек опстаје. Уз стандардне икавизме и екавизме, забиљежен је невелик број примјера нестандартних икавизама и екавизама, који су уобичајени у српским јекавским говорима. Контактни икавизми углавном су ограничени на фреквентне ријечи у говору (*двљ*, *дљд*).

Вокалске групе могу опстати посебно ако су под акцентом, могу се разбити уметањем неког сонанта, а ако су неакцентоване, подложне су сажимању. Сажимање финалне неакцентоване секвенце *-ao > -ō* досљедно је код гл. придјева радног (*на̯шō*, *рѐкō*), у говору изразито фреквентне форме.

Медијална група *-ae-* у бројевима од 11 до 19 даје *ē* (*једāнēсљ*, *иѐљнēс*).

КОНСОНАНТИЗАМ

50. Консонантски систем ових говора поред стандардних јединица чине и консонанти *ć* и *ž* који се данас изговарају само у појединим лексемама. Артикулацију и дистрибуцију сонаната и консонаната карактеришу одређене посебности о којима ће бити ријечи у наставку, али оне не излазе из оквира просјечног стања које је карактеристично за друге западне јекавске говоре.

Сонанџи

51. Артикулација сонанта *j* у српским јекавским говорима углавном зависи од гласовног окружења и од позиције у ријечи (Дешић 1976: 144–155, Пецо 2001: 621, Драгичевић 2007: 344).

У говорима околине Шипова иницијално *j* добро се чува у формама броја *један* и глагола *јесам* (исп. Драгичевић 2014: 563): *јџдан* Ол, Бр, ДП, Чу, По, *јџдна* Ст, ГМ, ДП, Чу, Бр, Ге, Лу, На, *јџдно* Ол, ДП, Чу, *јџднџг* Бр, Лу / *јџднџга* Ол, Стр, Ге, Со, Во, *јџднџј* Бр, Ге, Стр, Ко, *јџднџм* Со / *јџднџме* Чу, *јџдну* Бр, ГМ,

јџсам Ол, Стр, Чу, Ге, ГМ, Лу, На, При, Вод, *јџсмо* Ол, Стр, ДП, Ге, Лу, ГМ, *јџсу* Ге, Лу, На.³⁷

52. У финалној секвенци *-ио* код гл. придјева радног редовно се чује слабо прелазно *j* (исп. Драгичевић 2014: 564): *бџџџ* Ол, ГМ, Стр, По, ДП, Ге, *дџднџџ* Ст, *вџднџџ* Ге, *вџднџџ* ДП, *вџднџџ* Ол, ДП, Чу, *вџднџџ* ГМ, *вџднџџ* Ол, Ко, *дџднџџ* ГМ, *дџднџџ* Ол, Лип, *дџднџџ* Ол, *жџднџџ* Чу, *жџднџџ* Ст, Поп, *изџднџџ* Ол, *кџднџџ* Ол, *кџднџџ* Поп, *љџднџџ* Чу, *мџднџџ* Стр, *наџднџџ* Стр, *наџднџџ* ГМ, Ге, *нџднџџ* ГМ, *обџднџџ* По, *оџднџџ* Стр, ГМ, Лу, *осџднџџ* ГМ, Ол, *осџднџџ* По, *џџднџџ* Ол, *џџднџџ* Во, Чу, *џџднџџ* На, *џџднџџ* По, *џџднџџ* По, Чу, *џџднџџ* Лип, *џџднџџ* Ол, *раџднџџ* Ол, ДП, Бр *сџднџџ* Ол, *сџднџџ* Ол, *скџднџџ* Стр, *сџднџџ* Лу, *џџднџџ* Ол, *џџднџџ* По, *џџднџџ* Лу, *џџднџџ* ДП, *џџднџџ* Ол, *џџднџџ* Ол, *џџднџџ* Ст, *џџднџџ* Ол, *фџднџџ* ГМ и сл.

Јављање слабог прелазног *j* уобичајено је и у вокалским секвенцама код неких глагола са основом на *-је-*: *дџднџџ* Ол, *зџднџџ* Стр, *зџднџџ* Стр, *наџднџџ* Ол, *сџднџџ* Стр, *чџднџџ* По, *чџднџџ* Стр, као и у вокаској групи *-иш*: у *Аусџднџџ* ДП, *лагџднџџ* Ол, *наџднџџ* Стр, *дџднџџ* ДП, *слаџднџџ* ДП, *сџднџџ* Ол, ГМ, Стр, По. Сонант *j* у групи *-иш* може и да се изгуби, након чега се два вокала најчешће сажимају (в. т. 46). Артикулација може и да му јача након

³⁷ Чување иницијалног *j* у формама броја *један* и глагола *јесам* карактерише говоре источније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, док је његово губљење у поменутиим формама фреквентно у говорима западније скупине (Драгичевић 2001: 87).

губљења вокала *и* у овим групама: *вӣдјџ* Стр, *до̄жѣвјо* Ол, *дџлазјџ* Чу, *дџнјџ* Ол, *ѣрѣвјџ* ДП, *ра̄дјџ* Ол, *скѣѣјџ* Стр.

Глас *ј* има стабилну артикулацију у дугим рефлексима вокала *ѣ*, што се види из примјера под т. 35.³⁸

53. Сонант *ј* губи се у медијалној позицији у различитим самогласничким групама, углавном испред вокала предњег реда (исп. Петровић 1973: 69): *јае* Бр, *за̄едно* Ол, ГМ, Стр, Лип, ДП, Ге, Ко / *за̄едно* Поп, ГМ, *кра̄еве* Чу, *ѣрѣдае* Ол, *ѣрѣдаеш* Ол, *ра̄сѣаеш* Стр, *сѣае* Ко, *ѣдаеш* ДП,

дво̄е ДП / *дво̄е* При / *пџ дво̄е* Поп, *ѣдедошѣ* Ол, Во, *ѣдесѣ* Стр, ДП, Во, *ѣрѣде* ГМ, Стр / *ѣрѣде* При / *пџ ѣрое* Поп, *чѣек* Ол, ГМ, Стр, ДП, Ге, Чу, Лу, Поп, Со, На, Во, *чѣека* Ге, Ко, Чу, ГМ, Во, ш *чѣекам* Ге, Во, *чѣеку* Ол,

Госѣдину Стр, *дво̄ица* Ст, Поп, *дво̄ице* Лу, *крѣила* Поп, од *мо̄ѣје* ДП, Бр, у *мо̄ѣје* Ко, под *мо̄ѣјем* сѣлом Бр, *ѣдиѣѣрѣе* Ст, Ол, Стр, *сво̄ѣје* По, Стр, ДП, Чу / *сво̄ѣје* Ол, Стр, Чу, ГМ, Лу, Бр, *сво̄ѣјем* рѣкама Ге, По / са *сво̄ѣјем* кѣњима Ге, *скрѣѣш* Ко, *сѣдо̄ѣ се* Стр, *сѣдо̄ѣмо* Стр, *ѣрѣица* ГМ, *ѣрѣицу* Поп, Со *ѣдо̄ѣје* Стр / *ѣдо̄ѣје* Стр, По, с *ѣдо̄ѣјем* Стр,

вјѣруем ДП, *не̄ вјѣруем* Ол, *ѣрѣѣѣуеш* ДП, *ѣримјѣѣуе* Чу и сл.

Уколико се нађе иза вокала *и*, сонант *ј* губи се у формама императива: *на̄ѣѣ се* Стр, *ѣдо̄ѣѣ* Ст, Стр, ДП, Чу, Лу, При, Вод, *ѣдо̄ѣѣѣѣ* Ол, *ѣдсѣ* Стр, *сѣкрѣѣѣѣ* Чу, *сѣ* кумпијѣре При, Вод, *ѣѣѣѣѣ* ме Лип, те понекад испред суфикса *-ски*: *ко̄миѣѣскије* Ол, *ра̄кѣѣски* По, Ст. Иза других вокала у императиву *ј* се добро чује: *го̄лица̄ј* Ол, *ѣскрѣѣѣѣј* ГМ, *крѣџ* Ко, *но̄сѣј* Ко, *дџво̄џ* Ол, *ѣкѣј* ГМ, *ѣѣѣѣѣј* Стр и сл.

Уобичајено је губљење сонанта *ј* из енклитике *је* уколико се нађе иза ријечи која се завршава вокалима *а* или *о*: *дџсѣа е* ГМ, *да е* дџбро Чу, знам *да е* жѣва Бр, *да е* тџ слѣгџ Бр, *да е* ѣѣла Поп, *ја̄ шѣа е* ГМ, Поп, *џна е* дџктор^аца ГМ, *ка̄кѣѣ е* џна Чу, *ка̄кѣѣ е* Чу, *ко̄лика̄ е* Ге, *крѣла е* ДП, *л^ајѣа е* ГМ, *мл^ајѣка е* бѣло Ге, *џиѣѣра е* Ол, *срамџѣѣ* е Со, *ѣво̄џа е* Ге, *ѣѣѣѣ* е Ге, Чу, ДП, *ѣѣѣѣ е*, *џѣ е* Бр, *ѣѣѣѣ е* кѣла кѣрѣѣѣ Чу, *о-чѣѣѣ* е ДП, *ѣѣѣ е* ГМ, Лу;

џџѣѣѣѣ е Бр, *до̄жѣвјо* е Ол, *џѣѣѣѣѣ* е ГМ, *ка̄ко е* ДП, Ге, *кџ е* ѣмџ ДП, *кџ е* жѣв Ст, *кџ е* пџбјегџ Во, *не̄ко е* назѣвџ Стр, *сѣѣѣѣѣ* е тџ Стр, *ѣџ е* Чу, *ѣџ е* бѣло Ге, Ко, *ѣџ е* бѣло дѣведѣс пѣтѣ Стр, *ѣџ е* злџба Лип, *ѣџ е* рѣт Лип, *ѣџ е* та̄кџ и бѣло Стр, *ѣџ е* тџ Ол, *ѣѣрѣѣ* е Ге, *ѣѣѣѣ* е бѣла Ст, ДП, *ѣѣѣѣ е* бѣло Со, ни *кџ е*, ни *ѣѣѣѣ е* ДП и сл.

³⁸ За разлику од сонанта *ј* у вокалској скупини *ѣе* у рефлексу *јаѣа*, у скупини *ѣе* код наведених глагола *за̄лѣјем*, *за̄сѣјеш*, *на̄ѣѣје* овај сонант понекад има нестабилну артикулацију. Рефлекс *јаѣа* у свим наведеним примјерима или је акцензован или носи поста акценатску дужину, а ови глаголи са основом на *-је-* показују тенденцију губљења неакцензованог квантитета (в. т. 105) и та наглашеност или квантитет вокалске групе утичу на изразитост артикулације сонанта *ј* у интервокалској позицији.

54. Протетско *j* остварује се често у формама *jđīē* Ол, Стр, ГМ, ДП, Чу, Во / и *jōīē* Чу, и *jōīēī* Стр, При, Вод / *jōīēī* Лу.

Уобичајено је да се каже *јечѐрма* Стр, ГМ, Чу, *ју̀лар* На / *ју̀ара* На.

Секундарно *j* често се може чути у финалној позицији у прилошкој форми *īūj* Ол, Ст, ГМ, Стр, По, Ба, Лип, ДП, Чу, Ге, Бр, Ко, Со, Лу, Поп, На, Во, При.

О јављању сонанта *j* на мјесту фрикатива *x* в. т. 65.

55. Нестабилна артикулација сонанта *v* позната је у западнијим јекавским говорима (Дешић 1976: 141–143), а у говорима Шипова огледа се у ликовима: *мѐђед* Стр, *мѐђеде* Стр, *чѐк* Ол, ГМ, Стр, ДП, Ге, Чу, Лу, Поп, Со, На, Во, *чѐка* Ге, Ко, Чу, ГМ, Во, ш *чѐком* Ге, Во, *чѐку* Ол.

Неке демонстративне замјенице могу се јавити у формама без *v* усљед упрошћавања сугласничких скупина: *ка̀кѐ* Ст, *ка̀кѝ* Ол, Поп, *ī̀а̀кѐ* ДП, Ко, *ī̀а̀кѝ* времѐна бѝла Ол, рѝзлика *ī̀а̀кѝ* Лип, Ко, сѝмо *ī̀а̀кѐ* ДП, смр̀ти *ī̀а̀кѐ* Лип, *ī̀а̀кѝ* је мѝмак ДП, *ī̀а̀кѝ* ђбичѝји Лип (в. још примјера у т. 205).

Уз чешће ликове са *v*: *ѝвѝе* ДП, *ѝвѝекѝ* Лу, забиљежен је и лик *ѝвѝкѝ* Ст; уз *вѝвѝек* Ол, ГМ, Стр, Лип, Чу, Бр, Ко, Лу, Во, При, Вод, често се јављају и ликови *вѝјѐ* Ол, *вѝѐк* Ол, ГМ, Стр, Со, Чу, По, ДП, Ге, Лу, Со, Бр, Ко, На, а понекад се и рјечца *ѝво* јавља у лику: *ѝо* Ол, Ст.

56. Сонант *v* може се јавити умјесто експлозивног *ī* у сугласничким групама: *клѝвко* Стр, *кѝвча* Стр, *скѝвчѝīа* Во, *скѝвчѝш* Стр,

љѝвшѝ Лу, *љѝвшѝ* Стр, Бр, ГМ, Во, *љѝвшѝ* По, Со,

ī̀ѝвсија ДП, Бр, ГМ, *ī̀ѝвсијѝ* Во, с *ī̀ѝвсијѐ* ДП, у *ī̀ѝвсији* Ге, Со, у *ī̀ѝвсијици* Со, *ī̀ѝвсију* Бр, ДП, Во, у *ī̀ѝвсију* Во,

или умјесто експлозивног *b* у ликовима *ѝвѝѝн* Стр, Бр, *ѝвѝѝ* Стр, Чу, Во,

те умјесто фрикатива *f* у ријечима страног поријекла (в. т. 69).

Уобичајени су и ликови *ѝѝвѝѝм* Ко, *ѝѝвѝѝш* Ко, *ѝѝвѝѝ* Ко, *ѝѝвѝѝѝе* ДП, *ѝѝвѝѝѝ* Бр, *ѝѝвѝѝѝло* Ко.

Умјесто сонанта *v* могу се јавити неки други сонанти, па је тако забиљежен лик: *мѝзму* ГМ, а поред чешћих ликова *црвѝна* Стр, *црвѝнѐ* Стр, Лип, забиљежен је и лик и *цр̀љенѐ* Стр, (Дешић 1976: 142, Драгичевић 2007: 345; 2010: 244; 2014: 564).

57. Иницијално *v* < *вѝ* може остати непромијењено: *вѝвѝек* Ол, ГМ, Стр, Лип, Чу, Бр, Ко, Лу, Во, При, Вод, *вѝјѐ* Ол, *вѝѐк* Ол, ГМ, Стр, Со, Чу, По, ДП, Ге, Лу, Со, Бр, Ко, На, *Вѝскрс* То, али чешће даје вокал *y*: *ўвѝек* Ол, Ст, По, ГМ, *удѝѝѝа* На, *ўнучѝѝд* Ол, *ўнучѝ* Ст, Ол, Стр, *ўнучѝѝди* Ол, Ст, Стр, Бр, Ба, Лу, Со, *ўскрс* Стр, Ко, Со, На, о *ўскрс* Стр, *ўшш* Бр, *ўшшјѝ* Бр.

58. Секундарно хијатско *v* понекад се може чути и у говорима Шипова (в. т. 45): на *авиџбускџ* стџнци Ст, бџг ти *дџвџ* Стр, бџг вам *дџвџ* Чу, *јџнувар* Стр, *сџџевана* Стр, *фџџрувар* Ст, Стр, али то више није честа појава (в. нпр. Петровић 1973: 67, Дешић 1976: 143, Вујичић 1985: 127, Пецо 2001: 620, Драгичевић, 2002: 207; 2007: 340).

О секундарном *v* које се јавља у вокалским групама након испадања фрикатива *x* в. т. 65.

59. Сонант *n* губи се понекад у страним ријечима кад се нађе у неким сугласничким скупинма: *исџн* Стр, ДП (< тур. *insan*)³⁹, *исџна* ДП, Чу, *имџ* *исџна* Ол, *исџну* Ге, *комадџни* Со, *коферџнција* На, *коферџнције* Ол, испџци у *рџри* ДП, а губљење сонанта *m* јавља се у неколико примјера: *куи*⁴⁰ *јџрићи* Ол, *нџам* Ст, *нџа* Ол.

60. Секундарно *m* чешће се јавља као дио префикса *џра-*: *џрамбаба* Стр, *џрамдеџ* Стр, *џрамџнук* ГМ / *џрамџнук* Лип, *џрамџнучџд* Ст, *џрамџнучџди* Стр, Лип, Со, *џрамџнуче* ГМ / *џрамџнуче* Бр, Ко, Со него сонант *n*: *џрандид* Ол. У употреби је и лик *џкиџмбар* Ба, настао по аналогiji са називима других мјесеци (исп. Пецо 1964: 108).

Глагол *наићи* забиљежен је у формама са секундарним *n* по аналогiji са глаголом *унићи* (Пецо 1980: 97, Брозовић 2007: 68): *на̀ниде* На, *на̀ниде* Чу, *на̀ниде* Чу, *на̀нидоше* Чу, *на̀нидџ* Чу, *на̀нић* Чу, *на̀нићџ* Чу, *на̀нишла* На, *на̀нишли* Чу, На, *на̀нишиџ* На.

Секундарно *n* јавља се и у формама прилога као траг некадашњих партикула (в. т. 274), а забиљежено је и у везничкој конструкцији *као да*: *конда* ошџмарџ Ко.

61. Уобичајене су и међусобне замјене сонаната *m* и *n* усљед асимилационо-дисимилационих процеса: *брџмџн* Во,

џџмџија На, *џџмџије* Ол, ДП, Лу, Во, *џџмџији* Лу, *џџмџишу* Ко, *џџмџију* ГМ, ДП, Ге, Ко, Лу, Во,

*зџџџни*⁴¹ Ст, *зџџџни*ла Во, *не џџни* Ст, *не џџни* Ст, *џџни*м Во, *џџни*мо Стр, *џџни*⁴² Ол, Ст, Стр, Лип, *џџни*⁴³ла Стр, Лу, Во, При, Вод, *џџмџ* Лип.

Јављају се и ликови *варџџкџ* Ол, ГМ, *варџџку* Стр, *јџџџџак* ДП, ГМ, *очџџџи* По, ДП, те *бџџни* Стр, *јџџџи* ДП, *јџџџи* ДП и *џџни* ГМ. Уобичајено је да се каже *гнџ* Стр, Ст.

³⁹ У Рјечнику турцизама А. Шкаљића под одредницом *инсан* дато је и *иксан*, *ихсан* (Шкаљић 1966), тако да се не може са сигурношћу рећи који се сугласник губи у овом примјеру.

62. Сонант *л* може се јавити умјесто других сонаната углавном због међуслоговних дисимилација: *Глигдорије* Стр, На, *дљлљмљ* Ол, Лу, *дулумљжљ* Ол, *нљочљлљ* ДП, *нљочљле* Стр.

Промјена *л* у *о* на крају ријечи у формама гл. придјева радног досљедно је спроведена (в. т. 44 и 45), а потврђена је и аналошка вокализација сонанта *л*: *зљсеок* Со, *руковљдијоц* Стр, те његово чување на крају слога: *кљлљцом* Ст.

Понекад се на мјесту сонанта *л* јавља *љ*: из *Врљ"кљ* Лип, *кљндљљ* По, *кљљљачљм* Ге, *сљљљњљк* ГМ, *љљљљри* Чу, *љљљљри* ДП, Ге, али се може чути и лик *љљљљр* Ко, *љљљљри* Ко, На.

О појави сонаната *л*, *н*, *њ* у вокалској функцији в. у т. 8 и 30.

63. У вези са сонантом *р* треба рећи да је промјена *же* > *ре* фреквентна у формама презента глагола *моћи*: *мљре* Со, Чу, Поп, На, Во, При, Вод, *нљ море* Лип, *мљрем* Ол, Стр, Чу, Ко, ГМ, При, Вод, *нљ моремо* Ге, *мљреш* ГМ, На, Во, Ст, а рјеђе су форме без ове промјене: *нљ може* Во, *нљ можем* Ге, Чу.

Говори се и *дљренљли* Ол, *дљренљиљ* Ол, *дљренљ* При, Вод, *дљренљиш* Ко, *дљренљ* Стр, *дљренљ* Ко, Стр, *љзренљло* Ко, *дљренљло* Ол, Ко, *одренљиљ* Ол, *дљренљиш* Ко, *љорљнљиљ* Ол, *љорљнљић* Во, *љорљни* ГМ (исп. Белић 2006: 105).

Напоредо са ликовима *кљжљ* Ол, ГМ, ДП, Бр, Чу, *кљжљм* ГМ, Стр, ДП, Ге, Бр, Ко, *нљ кљжљм* ДП, *кљжљмо* Стр, јављају се и ликови *кљљм* Ол / *кљљм* Ст, Ко (в. Козомара 2016: 647).

Паразитско *р* често је у лику приједлога *без*: *брљз бљбљцљ* Бр, *брљз гљђљ* Ге, *брљз љкога* Ге, *брљз љшта* Ге, *брљз мљжа* Ге, *брљз нљрода* Лип, *брљс кљрлицљ* Бр, *брљс кљлљ* Чу, *брљс пљтљња* Стр, *брљс пљрод"цљ* Лип, *брљс тљтљ* Чу, а забиљежено је и код именице *сљљжљк*: *сљљрљжљк* Со, *сљљрљжљке* Со.

Секундарно *р* јавља се у формама неких прилога као траг некадашњих партикула (в. т. 274).

Фрикативни *х* и *ф*

64. У већини штокавских говора консонант *х* или се губи, или се умјесто њега јављају други гласови (исп. нпр. Дешић 1976: 131–138 и тамо наведена литература). И у говорима околине Шипова овај фрикатив губи се у свим позицијама у ријечи:

- 1) иницијалној: *љдљк* Лип,
љљка Со, *љљке* На, *љ љљку* Ге,
љљнљ Стр, Бр, Ст, *љљ"не* Стр, Бр, Чу, ГМ, *љљнљче* Ст,
љрман, на *љрману* (< тур. *harman*) Бр, Ст, ГМ, На,
љсура Ко (< тур. *hasura*) Ко,
љљиљ Стр, (< тур. *hafta*), *љљљ* Стр, ДП, Чу, Бр, Поп, Лу, Во,
љлда Бр, *љлди* Бр, *љлду* Бр, Чу, *љлда* Во,
љрљегов"на Бр, *љрљегов"ни* Лип,

lāčā Ол, Стр, *lāče* Ол, ДП, Бр, Со, На, При, Вод,
љѣб Стр, Ко, ГМ, Чу, Со, Во, *љѣба* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ко, Чу, Со, Во,
љѣбѡвā Стр, *љѣбове* Стр, Лип, ГМ, *љѣбом* Ге,
ѡднѣк ГМ,
рѣшићанин Стр,
ѡја ГМ, Ге,
ѡлāдā Ол, *ѡлāде* Лип, Ко, *ѡлāду* Стр, Лип / *ѡлāду* ДП, Бр, Ге,
лāднā Ол, Ст, *лāдно* Ол, *ѡлāдѣ* Бр, *ѡ лāд* Ст, Во, у *лāду* Лу, Ст,
рāсѣи Стр, *рāсѣиā* Чу, *рāсѣиово* По,
рѡвāиѣ Лу, *рѡвāи* Ст, *рѡвāцкѣ* Лу,
рāна Стр, Лип, Со, Поп, *рāнѣ* Лу, Со, При, Вод, *рāну* Ол, Стр, Ба, По,
Лип, Со, Лу, *рāнѣ* Лип, Лу, Во, *рāнѣ* ГМ, *рāни* Бр, *рāнѣм* ГМ, Во, *рāнѣмо* ГМ,
рāнѣѡ Во, *рāнѣла* Лу, ГМ, Со / *рāнѣла* Во, *рāнѣло* Ко, *рāнѣли* Лу, *рāнѣи* ДП, Поп,
Во / *рāниѣи* Лип / *рāниѣи* Во, *рāнѣи* Бр,
ѣклала Чу, На, *ѣклāм* Ге, *ѣклāње* Ге,
ѡдā Ол, Ст, Чу, Ко, *нѣ ѡдā* Ол, *ѡдāј* ДП, *ѡдāју* Ол, Ст, Во, *ѡдала* Чу, Во,
ѡдале ДП, *ѡдали* Ол, Ст, Чу, *ѡдало* Ко, *ѡдāм* Со, При, Вод, *ѡдāњу* ДП, *ѡдāи*
Ол, Ге, ГМ, Во, *ѡдѡ* По, ГМ, Поп, *ѡдāш* Бр,
ѡће Ол, Лип, ДП, Ко, При, Вод, *ѡћѣ* Ол, Стр, Лип, ДП, Со, *ѡћемо* Стр,
ѡћеиѣ По, Чу, Со / *ѡћеиѣ* Ст, *ѡћеш* Стр, Со / *ѡћеш* По, ДП, Ге, ГМ, *ѡћу* Ол,
Стр, Лип, Лу,
рāмала Чу, *рāмљѣм* Со, *рāмѡ је* Со,
нѣ ћеде Бр, *ћедѡ рѣћ* ДП, *ћѣднѣ* Со, *нѣ ћеднѣ* ГМ, *нѣ ћедошѣ* Лу, *ћѣла* Ол,
ГМ, Стр, ДП, Ге, Бр, Ко, Со, Лу, Поп, На, Во, *ћѣли* Ол, Ст, ДП, Ге, Ко, Со, *ћѣѡ*
Ол, Лип, Бр, ГМ, *ћѣѡ* Ол, Ст, По, ДП, Чу, Ге, Лу, Поп, На, Во.
ājѡ Лу, На, *ājде* Ол, Ко, ГМ, Поп, *ājмо* Ст, Поп, Лу, *ājѣ* Ол, На;
2) медијалној: *врā* ГМ, *врѡвā* Поп, *врѡви* Ол, на *врѡ* Лип, у Црнѣ *врѡѣве*
Ол, у Црнѡм *врѡ* Ол,
грāа Ко, Поп / *грā* Чу, *Грāѡвāцā* Со, *грāу* Ол,
грѡиā Ко,
око *Дѡвā* Ол, *Дѡви* Ол,
крѡа Стр, Чу, Ко, Ге, Со, На / *крѡа* Ко, Лу, Поп, Во, При, Вод, *крѡѡви*
ГМ, На,
мāѡнā Ол, *мāѡнāр* Ол, *мāуне* Ол,
снāа ГМ, ДП / *снāа* Лу, *снāу* Лу,
сѡа Ол, Ст,
кѡār Ко, *кѡārѣа* Стр, *кѡā* ДП, На, *кѡāју* Стр, *кѡāла* Стр, Ге, *кѡāле* Бр,
Ге, *кѡām* Со, *кѡāмо* Ге, *кѡāнѡг* ДП, *кѡāње* Ол, Ко, На, *кѡѡ* Ге, *кѡāш* Стр, *ѡѣкуā*
Со, *ѡрѡкуā* ГМ, Ге, *скѡā* Ге, *скѡām* Ко, Во, *ѡкуā* Ол, *ѡкуāла* Ко, *ѡкуāи* Ко, Бр /
ѡкуāи ДП, *ѡскуā* ДП, *ѡскуāвало* Ге, Со,
зāлāдѣ Ол, *изāлāдѣ* ДП, *исѣрѣлаћѣвѡ сам се* По, *рāзлāдѣ се* ДП,

манѝ Ол, у једнѝм *мау* Ст,
нарѝн"ле Со, *нарѝниѝ* ГМ, Со, *одрѝни'ѝ* ГМ, *одрѝнла* ГМ, Бр, Ко, Лу,
 Во, *одрѝн"ѝ* Ко, Лу, *ѝрирањѝваѝ* Во, *урѝнѝ* ГМ, *урѝниѝ* Ол,
сарѝн"ли На,
ѝзеклала Лу,
ѝаѝѝ Поп, *не узѝанла* Бр,
ѝроѝдала Бр, *ѝроѝдаѝ* Во, *узѝѝ се* ДП,
ѝдѝ ѝѝѝѝ Ол,
ѝлаѝ Ол, На;

3) финалној: *на вѝ* Ол, Ге, ГМ / *на вѝ* Чу / *са вѝ* сѝла Со, *грѝ* Ол, Ст, Стр,
 ДП, Чу, Бр, Поп, Лу, *ѝ гра* Чу, *крѝ* Ол, Стр, ДП, Бр, Чу, Ко, Ге, Поп, ГМ, *ма*
 Ол, Ст, *сирѝма* ГМ,

на ѝѝ Ст, између *ѝѝ* Ол, кѝд *ѝѝ* Ге, Лу, Стр, ѝд *ѝѝ* Стр, Бр, Ге, трѝе *ѝѝ*
 ГМ, прѝдѝ *ѝѝ* Ол, *ѝ ѝѝ* је друкчијѝ Ол, *ѝѝ* двѝе ДП, *ѝѝ* сѝдам ДП, кад је *ѝѝ*
 пѝквас"ло Стр, *ѝѝ* пѝно ДП, *ѝѝ* ѝбило Ге, трѝе *ѝѝ* ГМ,

нѝма ѝ Чу, сѝвијѝмо *ѝ* Ол, ѝнда *ѝ* је бѝло Ол, да *ѝ* не ѝперѝ Ол, да *ѝ*
 брѝѝм Ба, да *ѝ* је бѝло Ол, бѝло *ѝ* је Ол, Со, ГМ, кѝко *ѝ* вѝтѝ Ол, пѝтеро *ѝ*
 ѝстало Во, да *ѝ* нѝмѝм Лип, ѝсам *ѝ* бѝло Во, ѝбило *ѝ* Ге,

ѝѝвнѝ дѝнѝ ГМ, *ѝѝбрѝ* кумпијѝрѝ Ол, *млѝђѝ* кѝсѝѝѝ Ол, јѝгодѝѝѝ зрѝлѝ
 Со, *мѝѝѝ* вратѝ ГМ, *нѝшѝ* кѝћѝ Ко, *ѝд ѝни* жѝнѝ Ол, *сѝѝѝрѝ* ѝѝдѝ Ол,

ѝѝбрѝѝ По, Стр, *дрѝѝѝѝ* ГМ, Бр, *жѝнскѝѝ* ГМ, *жѝвѝѝ* Стр, *јѝднѝѝ* Бр,
јѝкѝѝ Ол, Стр, ДП, *мѝлѝѝ* ГМ, ДП, *ѝѝнѝѝ* Ол, Стр, *сѝѝѝрѝѝ* Стр, *ѝѝѝѝѝѝ*
 По, Ол,

мѝѝѝ ДП, Бр, *нѝшѝѝ* Ол, Стр По, Чу, *нѝѝѝѝ* ДП, *ѝѝѝѝ* Ол / *ѝѝѝѝ* Ол,
 ДП / *ѝѝѝѝ* Чу, *ѝнѝѝѝ* Ол, *сѝѝѝѝ* По, Стр, ДП, Чу / *сѝѝѝѝ* Ол, Стр, Чу, ГМ, Лу,
 Бр, *ѝѝѝѝ* Стр, По, Бр,

јѝ вѝђѝ Стр, *ѝѝѝ* *јѝ* Во, *јѝ ѝѝѝ* Стр, Лу, *јѝ ѝѝѝѝѝ* ДП, *ѝѝѝѝ* ГМ, *ѝѝѝѝѝ*
 Чу, *јѝ се ѝѝѝѝѝѝѝ* Ко, *ѝрѝгрѝѝѝ* Стр, *јѝ сѝђѝ* Ол, *јѝ сѝѝѝѝ* Ко, а *јѝ* ти *скѝѝѝ* Стр,
 а *јѝ сѝѝѝѝѝѝѝ* Во, *јѝ ѝђѝ* Бр, *ѝѝѝѝѝ* На, *јѝ ѝсѝѝѝѝѝѝ* Во,

ѝѝ *јѝ* тѝжла Во, *нѝ би* *јѝ* дѝѝ Ол, штѝ *би* *јѝѝ* Ол, *јѝ би* плѝти'ѝ Ол, *јѝ би*
 пѝсти'ѝ По, кад *би* ти *јѝ* Поп, Лип, ДП, *јѝ би* нѝправи'ѝ Ол, нѝдиљѝм *нѝ би* ѝѝѝ
 нѝкад рѝдит По, *нѝ би* *јѝ* ѝѝла ДП, *нѝ би* нѝ *јѝ* ДП, и дѝназ *би* *јѝ* знѝла нѝправиѝ
 Бр, *јѝ се нѝ би* стѝд"ла Бр, *нѝ би* мѝгѝ Лип,

ѝѝмѝ Ол, По, Ко / *ѝѝмѝ* ГМ, Стр, Лип, Ко, Ст, *нѝмѝ* ГМ, ДП, Со, Поп,
 Лу, Ст, Во.

65. Иницијално *x* ријетко се замјењује другим гласовима: *јѝѝѝѝ* Стр
 прѝјѝѝ *Крѝсѝѝѝѝѝѝѝѝѝ* рођѝња Лип, а медијално *x* најчѝшће се замјењује со-
 нантима *v* и *j* како би се елиминисао хијат настао ѝеговим губљењем: *бѝѝѝ*
 Бр, *бѝѝѝ* Бр / *бѝѝѝ* Бр, *дѝѝѝн* Ол, *крѝѝѝ* Стр, Чу / *крѝѝѝ* На, *крѝѝѝѝѝ* На, *ѝрѝѝѝѝ*

Чу, рѣво Бр, ГМ, снѣва При, Вод, снѣви При, Вод, снѣву При, Вод, сѣирѣва Стр, љво ГМ,

кљвѣ ГМ, Ге, кљвѣј ГМ, кљвали Стр, кљвало Поп, кљвѣм Во, кљвѣње Ол, Ге, кљвѣр Ко, кљвар^ици Стр, кљваиѣ На, кљвѣ Ге, Ко, накувѣ На, скљвѣ Чу, Со, љкувѣ Стр, љскувѣ Со,

глува Бр, сљва Ол, сљве Со, сљвѣ Со, сљво Ол, Ст, Бр, сљвѣ Стр, сљвѣг Со, Лу, ГМ,

чѣванѣ Лип, от чѣвѣ Ге,

грѣѣиѣ Стр, Лип, маѣиѣ Стр, Бр / маѣиѣ Лип, Бр, маѣиѣ Лип, Ко, мѣјѣр Стр, снѣја Стр / снѣја ДП, Чу, Со, снѣје Со, Лу, ГМ, снѣјѣ ГМ, снѣји Бр, снѣјина Лу, снѣјка ГМ, Ст,

кѣд њѣѣ На,

њѣѣв Стр / њѣѣв Чу, њѣѣова Ол / њѣѣова Ст, Стр, ГМ, Лу / њѣѣова Стр, ДП, њѣѣове Ст, њѣѣово Со, њѣѣову Бр, свѣјѣ Ол, Стр, Ге, Ко, Со, Чу / свѣјѣ Стр, Лу, од смѣја Ол.

Финално *x* понекад се замјењује консонантом *k*: сирѣмѣк Стр, Бр, Ге, шѣѣиѣка Во, или сонантом *v* у финалној позицији: глѣв Со, дѣѣѣв Ол, Во. Аналошко *s* јавља се у неким формама косих падежа именице *орак*: ѣрасе Стр, ѣрѣсѣ Стр. Каже се кѣжѣн Стр, Лип, Со, На, умјесто *кожух*.

У једном облику глагола *дрѣиѣиѣи* забиљежена је стара група *kѣ* у медијалној позицији: дѣкѣѣ ми рѣке Ол.

66. Секвенца *xv* у овим говорима сведена је на *v*: вѣѣиѣ Ол, дѣвѣиѣи Ол, дѣвѣиѣиѣ Со, дѣвѣиѣиѣ Ко, дѣвѣиѣиѣ Ол, зѣвѣиѣиѣ Ко, Поп, ѣрѣвѣиѣ^ила ГМ, ѣвѣиѣѣ Ол, Стр, Ге, ѣвѣиѣиѣ Ол, Ге, ѣвѣиѣиѣ ДП, ѣвѣиѣло Стр, Поп,

или на *f*: зѣфѣлѣ се Ол, фѣла Ол, Ст, ГМ, По, Стр, Бр, Чу, Ко, При, Вод, фѣлѣм Лу, ѣдфѣиѣли Бр, ѣфѣиѣѣ Чу, ѣфѣиѣиѣ Чу, На, ѣфѣиѣиѣиѣ ГМ, фѣиѣѣ На, фѣиѣѣли То.

Уз нешто чешће *кава* Ге, Ко, *кавѣ* Ге, Чу, *каву* Ол, ГМ, ДП, Чу, Ге, Ко, може се чути и *кафу* Ст, *каф^ичу* ГМ.

67. Сугласник *x* може се спорадично и чути у говорима околине Шипова: хѣјд Стр, хѣѣ^ине Стр, хѣрѣј Стр, Бр, Чу, хѣѣѣдѣ По, хѣѣѣ Чу, хѣѣ Ге, хрѣну Стр, Хрѣѣиѣиѣ ДП, Ге, Хрѣѣѣиѣом Ол, Хрѣѣѣѣвѣ Бр, хѣѣѣѣ Ко,

глѣхон^ијѣма Со, кѣхиѣиѣ Со, кѣхиѣѣ ГМ, Со, маѣѣѣ Стр, Мѣѣѣ На, мѣѣѣѣр Со, сѣхране Со, сахранѣ^ио Лип, сахранѣ^или Со, на сѣхрану Ол, дѣѣѣ Стр.

И за говоре Шипова, дакле, важе резултати најновијих дијалектолошких испитивања говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, који показују да се велар *x* под утицајем посредника, који шире норму стандардног језика, донекле реинтегрисао у сугласнички систем (Драгичевић 2007: 343; 2014: 566, Козомара 2016: 61–62), али је његов статус и даље изразито нестабилан.

68. Консонант *ф* у овим говорима изговара се тамо гдје му је мјесто: *офанзи́ва* Ге, *офи́цир* На, *и́рѡфсор* Ол, *сѡфра* Стр, *и́и́фус* Стр, *фа́брика* Со, *фа́брике* Со, *фа́мил'ја* Стр, Ге, Ко, На, *фа́мил'ја* Чу, *фа́мил'јѐ* Стр, Ко, *фа́милију* Ко, Лу, *фа́рба* Бр, Со, *фа́рбали* Бр, *фа́рбање* Со, *фа́рбаи* Бр, *фа́рбаѐ* Бр, *фе́брува́р* Стр, Ст, *фе́њер* Стр, *фе́њером* Стр, *фр̑и́аљ* Стр, *ча́ршаф* Ол, На, *ча́ршафи* ДП, кат се *и́рѡфи́* ГМ, *и́ѡи́рефи́и* Со, а понекад и на мјесту других сродних гласова: *насафу́на́м* Ол, *насафу́наи* Ол, *са́фу́н* Во. Новија истраживања западних српских говора показују да лабиодентал *ф* у консонантском систему заузима доста стабилнију позицију него велар *х* (Драгичевић 2007: 343–344; 2008: 106, 2010: 247–248; 2014: 568–569 и Козомара 2007: 247), а тако је и у говорима околине Шипова.

69. Понекад се умјесто овог фрикатива јављају други гласови, такође у ријечима страног поријекла: *вур'на* Стр (< тур. *füğün*), у *вур'ни* Стр, *вур'ну* Стр, у *вур'ну* Стр / у *вур'ну* Стр, *вучија* Чу (< тур. *füçü*), *навакѐ* Лу (< тур. *nafaka*), *седеи* Чу (< тур. *sedef*), *Си́ѡва́н* Ол, Ко (< грч. *Στέφανος*), *и́и́ви́ик* На (< тур. *tiftik*), некад се *и́рѡѡи́* Ге (< њем. *treffen*).

Број потврда замјене фрикатива *ф* у овим говорима неупоредиво је мањи него у ранијим радовима о блиским говорима, те и овдје важе констатације Драгомира Козомаре за српске посавске говоре – да ће његове замјене другим сугласницима ускоро представљати „секундарну језичку појаву“ (Козомара 2016: 642).

О осталим фрикативима

70. У вези са осталим фрикативима треба поменути следеће појединости:

Фрикативи *з* и *с* најчешће се губе у сантхи везама испред *с* и *ш*: *и́-Си́у́и́нѐ* Ол, ГМ / *и́-Си́у́и́нѐ* ГМ, *и́-Ш'и́ова* Ол, Ко, ГМ, *и́-шкѡлѐ* Со, *крѡшуму* Ол, Со, *и́-шум̑а* На,

а уобичајено је и једначење по звучности у таквим везама: *бѐс кѡл̑а* Чу, *бѐс краѡѐ* ГМ, *бѐс и́ѡи́а* Стр, *бѐс и́ѡи́ребѐ* Ол, *бѐс и́р̑и́* св'јѐше По, *брес ка́рлицѐ* Бр, *брес и́ечѐн'цѐ* ДП, *брес и́и́и́ања* Стр, *брес и́ѡрод'цѐ* Лип, *и́с кућѐ* Ол, Стр, ДП, Ге, На, Во, При, Вод, *и́с Пљевѐ* Ол, Ко, *и́с и́ѡга́* ДП, *и́с Трнова* Лу, *и́с кућу* ДП, Бр, *и́с и́ѡље* На, *и́с и́ѡси́* Стр,

з ба́и́ѡри́ѡм Ол, *з бѐбѡм* ГМ, *з бѡгом* Ко, *з Гр̑баѡ'цѐ* Стр, *з дјѐѡм* Стр, *з Драгн'ћа* Со, *з др̑ѡгѐ* ДП, *з др̑ѡгѡм* Бр, Со, *з дру́ши́вом* По, *з д̑ѡг̑и́ њи́ѡѡ* ДП, *ѡѡа́нѡз да́на* Поп, *ѡѡѡѡз гѡѡи́на* Ко, *ѡѡѡѡз да́на* Поп, *ѡѡѡѡз дѡѡѡѡѡ* ГМ / *ѡѡѡѡз дѡѡѡѡѡ* Бр, *и́р̑и́ѡз дѡѡѡѡѡ* ГМ, *чѡѡѡѡѡз др̑ѡгѡ* ГМ, *чѡѡѡѡѡз дѡѡѡѡѡ* Поп, *и́ѡѡѡз дѡѡѡѡѡ* Ол, *и́ѡѡѡз др̑ѡгѐ* Чу.

Обезвучавања фрикатива *з* на крају ријечи нису честа: *бѣс* Со, Чу, На, *кукѹрус* ГМ, *кѹрус* Ол, Чу, *нѡш* Бр, *ѡбрас* Стр, *Пѣкес* ГМ, *йѡрес* ДП.

71. Уколико се ови фрикативи нађу на крају ријечи испред предњонепчаног консонанта којим почиње слѣдећа ријеч, уобичајена су и асимилациона прилагођавања по мјесту творбе и понекад по звучности: *бѣж њега* ГМ, *бѣш чока* Поп, *йж њѣ* Поп, *йж њега* Со, *иш чанка* Стр,

и њѡм ГМ, Лип, Ге, Со, Лу, На, *и њѡма* Стр, Чу, Ге, ГМ, Лу, *и њѡме* Бр, Ге, Со, Лу, Во, *и њѡм* Лип, При, Вод, *и њѡме* Ко, ГМ, При, Вод, *и ѡѡѡм* Чу, Ко, Поп, *и чѡм* Ол, Лу, Со, Во, *нѡш чѡм* Со, *и чѡком* Бр, *мѡжда и чѡла* ДП, *ме-и чѡнѡ* ДП.

По мјесту творбе једначе се фрикативи *з* и *с* и у ликовима *и њеѡвѡ* Стр, *кашѡѣ* Ол, По, Лип, Лу, *йжљѡбѣ се* Бр, *йжљѡбѡ* Ко, Лу, *уѡжљѡиѡ* Бр, Чу, *уѡжљѡиѡиѡ* Чу, *шљѡме* Ст, *шљѡмѡнѡ* Со, а међусловне асимилације условиле су појаву ликова *ѡшѡшѣ* Поп, *ѡшѡшѡ* Бр, *шѡѡѡк* Бр, *шѡшањ* Ст, Со. Иницијална група *св-* може дати *шв-*: *швѡкѡ* Стр.

72. Фрикативи *ж* и *ш* налазе се понекад у гласовним низовима подложним губљењу и упрошћавању у форми 3. лица једн. презента глагола *моћи*: *нѣ меш* Со, Стр, *нѣ меш* узѡрат Чу, *нѣ меш* ти ѹчит Ол,

*мѡш вѡд*⁴⁰т ѡд њѡ Стр, *мѡш ѡбѡћ* При, Вод, *прѡѡш* пошто *мѡш* Стр, *нѣ мош* тѡ Ол, *нѣ мош* издржат Чу, *нѣ мош* тѡ јѡв⁴⁰т Ол.

Плозиви

73. У говорима околине Шипова десоноризације звучних експлозивних сугласника на крају ријечи нису честе као у неким другим западнијим говорима (в. нпр. Дешић 1976: 194–196, Драгичевић 1986: 122–123)⁴⁰, али се могу чути: *грѡи* Стр, *нѡ грѡи* ГМ, *дѡиѡ* ГМ, Со, Чу, На, *дѡсѡиѡ* Со, *Зѡгреѡ* Ко, *нѡ зѡиѡ* Чу, *зѡи* Бр, *каѡи* ДП, На, *кѡмѡиѡ* Бр, *мѡѡѡиѡ* Во, *нѡрѡиѡ* ДП, Во, *нѡкаѡиѡ* На, *нѡкаѡиѡ* Ол, ДП, Стр, *йлѡк* ДП, Чу, Ко, ГМ, *йрѡѡнѡчѡиѡ* ДП, *рѡзрѡиѡ* ГМ, *сѡиѡ* Стр, ДП, Чу, Ге, *снѡјѡк* ДП, При, Вод, *рѡиѡ* ДП, *чѡљѡиѡ* Стр.

74. Уобичајена су асимилациона прилагођавања по звучности у приједлошко-падежним везама: *исѡѡиѡ крѡвѣ* Ол, *исѡрѡиѡ кућѣ* Ол, Лу, *коѡиѡ кѡњѡ* Ол, *коѡиѡ крѡвѡ* ГМ, *коѡиѡ кућѣ* Ст, Ол, ДП, *коѡиѡ свѡкра* Ол, *коѡиѡ свѡг* стрѡца Ол, *ѡиѡ кишѣ* Ол, Стр, Чу, *ѡиѡ кожѣ* Поп, Чу, *ѡиѡ крѡвѡ* ДП, *ѡиѡ круѡ* ДП, *ѡиѡ кѡма* Ко, *йѡиѡ крушѡѡм* Во, *йѡиѡ йѡјѡсом* ДП, *йѡиѡ кућѡм* Стр, *йрѡиѡ кућѡм* Ол, ДП, ГМ, Во, *йрѡиѡ кућу* Ол, ДП, Ге, Лу, На, При, Вод (Драгичевић 2014: 565).

75. Експлозивни сугласник *д* најподложнији је губљењу од свих плозива, посебно у сантхијским везама испред фрикатива *с*: *ка-сам* Гѡспову рѡд⁴⁰ла

⁴⁰ В. карту на стр. 320 у Дешић 1976.

ДП, *ка-сам* ѓзгѓ досѣдла Ко, *ка-сам* ја дѓшла Ба, *ка-сам* ѓдрѣстѓ По, *ка-сам* се ожѣниѓ Стр, *ка-сам* рѓд^нла Јѣлу ДП, *ка-сам* рађала ГМ, *ка-се* бјѣжѣло ДП, *ка-се* зѣратло Ко, Со, *ка-се* нѣпије водѣ Ол, *ка-се* пѓжањѣ ГМ, *ка-се* пѓжелѣ Ол, *ка-се* љдѣ Чу, *ка-се* љдѣш Ге, *ка-се* љлазѣ Ол, *ка-смо* бѣли код Јѓвѣ Ол, *ка-смо* бјѣжѣли ГМ, *ка-смо* мѣ бѣли Ст, *ка-смо* се вѣратли Чу, *ка-смо* дѓшли Со, Ге, *ка-су* ѣшли ДП, *ка-сѣшијѣ* Ол, *ѓ-сѣѣна* Чу, *ѣрѣ-собѓм* Бр;

испред африката *ћ*, *џ* и *ч*: *ѣрѣ-ћаћѓм* Стр, *ка-ћемо* ѣћ^н мѣ Ол, *кѣ-ћу* сѣд Стр, *кѣ-ћемо* На, Во, *сѣ-ћу* ја Ол, *сѣ-ћѣ* крѣн^нт нѣ јесѣн Ол, *сѣ-ћѣ* ѓна рѓдит ГМ, *кѓ-џрѣвѣ* ДП, *кѓ-џурѣ* Ол, *исѣо-џрѣвѣ* Ол, Стр, *ѣрѣ-џрѣвѓм* Стр, *ѓ-џрѣвѣ* Стр, *ѓ-џѣѣнѣка* Ге, Ко,

те испред пловива *ѓ* и *ѣ*: *ѓ-ѓрвѣѣа* Стр, Поп / *ѓ-ѓрвѣѣа* Стр, Поп, ДП, *ѓ-ѣѣѣкѣ* Стр, *ѓ-ѣѣрѣвѣ* Чу, *ѓ-Турѣка* На, *кѓ-ѣѣбе* Ст, *ѣрѣ-ѣѓѓѓм* ГМ, *ѓ-ѣѣ* пѓрод^нџѣ Стр, На, *ѓ-ѣѓѓѓ* Стр, ДП, Ге, Поп, *ѓ-ѓвѣ* бѣрата Лу, *ѓ-ѓвѣ* кѣле Ст, *ѓ-ѓвѣ* сѣстѣре Ба, ГМ, *ѓ-ѣѣри* д^нјѣла ГМ, Бр, *ѓ-ѣѣри* сѣта ГМ, *ка-ѓѓћѣ* Ге.

Уобичајено је губљење овог дентала из форми глагола *гледаѣѣи*: *глѣѣѣи* Бр, ДП, Чу, Ко / *глѣѣѣи* На / *глѣѣѣи* ДП / *глѣѣѣ* Ол, *глѣѣѣла* ДП, Чу / *глѣѣѣла* ГМ / *глѣѣѣла* ОЛ, ГМ, *глѣѣѣло* Чу, *нѣглѣѣла се* Бр, *нѣглѣѣле се* Стр, *ѣѓглѣѣле* Стр, *ѣглѣѣла* Стр, а рјеђе је код броја *јѣдан*: *јѣан* Ол.

Често је његово губљење и из форми бројева 20 и 30 (в. т. 48).

Губљење пловива *ѣѣ* и *к* забиљежено је у финалној позицији код фреквентних прилога *јѓѣѣ* Ол, Стр, ГМ, ДП, Чу, Во и *вѣѣѣ* Ол.

76. Бројне су и друге редуције и промјене пловива које доводе до упрошћавања сугласничких скупина усљед нагомилавања експлозивног елемента у већини примјера и које су углавном лексички ограничене, као и у многим нашим говорима (Драгичевић 2010: 246; 2014: 566):

гд-/гд-: *ћѣ* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ба, ДП, Ко, Чу, Ге, Со, Ст, *ѣћѣ* ГМ, Чу, Во, *нѣћѣ* Ол, Стр, ДП, Ге, Ко, ГМ, Со, Чу, Лу, Во, *нѣћѣ* Ол, Стр, ДП, Ге, Чу, Ко, Со, Поп, Лу, На, Во, *свѣћѣ* Ол, Стр, ДП, Чу, Ко, Лу, Поп, Во,

-гм-: *бѓме* Ол,

-гњ-: *јѣњѣ* Стр, Чу, Бр, Ге, Лу, При, Вод,

-дн-: *зѣѣанѣ* ДП, *ѣсѣанѣ* ГМ, *нѣ ѣанѣм* Со, *ѣѣнѣш* Ол, ГМ, ДП, *ѣѣнѣ* Ол, ДП, Чу, Ко, ГМ, Со, Лу, Ст, Во, *нѣ сѣанѣ* Чу, *рѣсѣанѣ* се Чу,

-дс-: *љѣѣкѣ* Ол, *љѣѣкѣ* Ол, *ѓсјѣкѣ* Стр, у *Швѣѣкѣ* Стр,

кћ-: *ћѣр* Ол, ГМ, Стр, Ба, Лип, ДП, Бр, Ко, Чу, Со, Лу, На, При, Вод, *ћѣри* ГМ, Лип, Бр, Чу, Ге, Ко, ГМ, Со, Лу, *ћѣри* Ге, Ко, Лу, *ћѣр^нма* ГМ, *ћѣрка* Стр, Лип, Со, На, *ћѣрке* ГМ, Чу, Со, *ћѣркѣ* ГМ, *ћѣрки* Со, са *ћѣркѓм* Со, *ћѣрку* Бр, Со, Чу, На,

пс-/пс-: *сѓвѣѣли* ГМ, *сѓвѣѣѣ* Ол, ГМ, *сѣѣѣм* Ол, *сѣѣѣ* Ол, *ѓсѓвѣ* Бр, *ѓсѓвѓ* Стр,

пт-: *ѣѣѣѣѣ* Ол, Ге, *ѣѣѣѣѣ* Стр,

пч-: *чѣла* ГМ, Ст,

пш-: *шѣнѣца* Ол, Стр, Чу, Бр, ГМ, Лу, *шѣнѣцѣ* Стр, Бр, *шѣнѣци* На, *шѣнѣцу* Ол, Ге, Со, Поп, Во, *шѣнѣчнѣ* Лу, *шѣнѣчнѣ* Ол, Чу, *шѣнѣчнѣг*, То, Во, *шѣнѣчнѣ* Бр,

-ст: *шѣс* Ге, ГМ, Стр, На, *двѣнѣс* Ол, ДП, Ко, Лип, Поп, *шѣнѣнѣс* Ол, Стр, ДП, Ге, Бр, Ко, Чу, Со, Лу, *шѣснѣс* Ст, ДП, ГМ, Лу, *седѣмнѣс* Ст, Лу, *двѣс* Ол, ДП, Лип, Со, *шѣрѣс* Ол, Лип, Лу, Поп, *чѣшѣрес* Стр, Бр, ДП, Поп, *двѣдѣс* Стр,

-ткв-: *рѣква* Ст, Ол, Стр, Ге, *рѣквѣ* Со, *рѣквѣм* Ге, *рѣкву* Со,

-тск-: *свѣцкѣ* Ол, Ст, *Бѣнѣцкѣ* Сѣло ДП,

-тст-: *шѣсѣо* Ол, Стр.

Африкаѣе

77. У овим говорима постоје разлике у изговору парова африката, што потврђује дио забиљежене грађе: *чѣбар* Стр, Чу, *чѣкишѣре* Стр, *чѣнак* Стр / *чѣнак* Стр, Чу, *чѣнци* Стр, *чѣраѣе* Ко, *чѣчѣк* Ол, *чѣкрк* Бр, *чѣнак* Стр,

сѣмѣк Стр, ДП, Бр, *мѣба* ГМ, *мѣку* Ге, *мѣкове* Бр, *мѣкови* Ол, *мѣзму* ГМ, *мѣмѣер* Со, *мѣмѣере* Со, *мѣѣ* Лип, *мѣгерѣе* Стр и сл. Може се, међутим, чути лик *ѣхѣ* Стр / *ѣхѣ*⁴¹ Ол, Во.

Поред лика *цѣсѣа* употребљава се и лик: *шѣсѣа* Стр, Во, *шѣсѣѣ* Стр, *шѣсѣѣе* ГМ, *на шѣсѣѣу* Ст.

У ријечима турског поријекла уравнио је: *гѣрдѣн* ДП, *гѣрдѣни* Ол, Лип, *кѣшѣн* Ол, Ст, Стр, *кѣшѣнѣшѣѣе* Ст, *сѣрѣѣ* Лип, *шѣлим* Со, *шѣшѣр* Лип.

Може се чути *лѣшѣурѣѣѣѣѣ* Стр, али и *на лѣшѣурѣѣѣѣѣ* Стр.

Уобичајено је *жѣндѣр* Стр, Во, *жѣндѣри* Стр, Ко, Со, *мѣшѣр* Стр, Ст.

У прилозима *јѣднѣч* Стр, ДП, Ко, Лу, Поп, На, Во, и *одјѣднѣч* По, Во, јавља се африката *ч* умјесто сонанта *м*.

78. Партитула *год* често се изговара са африкатом *ђ*: док се *гѣђ* не вѣчерѣ Ге, ко *гѣђ* нѣше Ге, ко *гѣђ* ѣше ДП, Ге, ко ми *гѣђ* кѣжѣ Со, ко е *гѣђ* бѣѣо у сѣлу Со, кога *гѣђ* ѣпитѣм Лу, који *гѣђ* дѣђѣ Ге, куд *гѣђ* ѣнеш ДП, куд је *гѣђ* трѣбало ДП, ѣе *гѣђ* кѣгѣ ѣмѣмо Ге, ѣе *гѣђ* ѣватѣм ДП, ѣе *гѣђ* стѣгнѣ Ге, шта *гѣђ* трѣбало Ге, ко је *гѣђ* крѣѣо Лу, ко ме *гѣђ* вѣдѣ Со, кога *гѣђ* ѣпитѣм Лу, ко ми *гѣђ* кѣжѣ Со, ко је *гѣђ* бѣѣо Со, кога су *гѣђ* нашли Со,

уз рјеђе: ѣе *гѣд* ѣнеш Ге, ѣе *гѣд* ѣнете Чу, како *гѣд* ГМ, како *гѣд* ѣдѣш Бр, кѣлкѣ *гѣд* чѣлѣди Ко, куд си *гѣд* ѣшѣо Ко, шта *гѣд* ѣмѣш Во, што сам *гѣд* рѣдла Во.

⁴¹ Овакав изговор забиљежен је и код католичког становништва у недалекиим икавским говорима (Рамић 1999: 61).

79. Гласовни низови у којима се налази и африката подложни су упрошћавању најчешће у формама футура глагола *хијеџи*: *нџи* вјероват Ге, *нџи* њ раздрљит Ол, *нџи* моћ^н Ко, *нџи* наћ^н Ол, да *нџи* исту^пт Стр, да *нџи* род^нти Чу, штд *нџи* ДП, *ош* ић^н на сâхрану Ол, *ка-ш* доћ^н Стр, *ку-ш* ти на по^со Во, *иш-ш* њџа оставит ДП, *џџ-ш* тка^нти ДП, *иш-ш* Стр, Ол, *иш-ш* остав^нт ДП, *ако-ш* купит ДП, *ако-ш* чџетири ДП. Према мишљењу Асима Пеце, након редукције вокала *e* из глаголске енклитике у контакту су се нашли *ћ* и *ш* и африката је редукована јер у себи већ садржи елементе фрикатива (исп. Пецо 1975: 101).

Јотовања

80. Старо јотовање врши се тамо гдје је уобичајено и у стандардном језику: *зайаљене* Ст, *заробљен* Бр, *исирошена* ДП, Чу, *навџжено* Стр (Петровић 1973: 89, в. и наведену литературу), *наџрављена* ДП, *неурађено* Ол, *џжењен* ГМ, *џжењено* ГМ, *џкађено* Ст, *џкрџљено* Стр, Ге, *џсџђена* Лип, *џџжењени* ДП, *џџкошено* Ст, *џџмужена* Стр, *џџсџављена* ДП, *џџрегрђена* ГМ, *рађено* ДП, *раџд^нјџљено* Ол, *рџђен* ДП, *рџђена* ГМ, ДП, Бр и сл.

вџжџ Ге, *виџџ* ДП, *каџџ* Ол, ГМ, ДП, *каџџ* ГМ, Стр, ДП, *нџ каџџ* ДП, *каџџ*мо Стр, *машџш* Стр, *џлаџџш* Ко, *рамаљџ* Со, *наџџаџи* Ол, *млаџџ* Ол, ДП, *млаџџи* Ол, Стр, *млаџџу* ГМ, *слаџџ*мо Јџвањ Стр, *о Јџвању* Стр, *Нико^аљ* Лип.

81. Ново јотовање уобичајено је тамо гдје се врши и у другим говори-ма: *брађа* Ол, Стр, Ст, *грџбље* ДП, Ге, Ко, Со, Чу, *грџџџе* Стр, *џрџџџу* Бр, *зџраџвља* Ол, ДП, *зџраџвље* Ол, По, Ге, *зрџњу* Ол, *кџља* Ол, *кџље* Ол, *лишџџе* На, *џрсџџџе* Стр, от *џруђа* ГМ, *џруђе* Стр, *џрђџа* Чу, *џруђџе* Ол, Ге, *џџљџџа* ГМ, *џџљџџе* ДП и сл.

Осим у формама *глађу* Ст и *жџџу* Ст, јотовање у инстр. једн. именица ж. рода на консонант није забиљежено, јер је код ових форми уобучајен наставак *-и* (в. т. 182).

Придјџеви *дивљи* и *крављи* могу се чути и у формама без јотовања: *џивџи* крџмади Во, *џивџџ* д^нјџџе ДП, *џивџџ* свџиње Стр, крџмци *џивџи* Стр, *џивџи* крџмци Ст, *кравџџџ* Стр (в. Петровић 1973: 78 и тамо наведену литературу, Дешић 1976: 164, Драгичевић 1986: 107).

Јотовање фрикатива *с* и даље је уобичајено у примјџерима *џуџира* ДП, Чу, Бр, Поп, Во, *џуџира* дан ДП, Бр / *џуџирадан* ДП, Чу, а јотовање гласа *з* може се понекад чути у прилогу *џзуџира* ДП, Чу, Ге, Поп, Лу.⁴²

⁴² Милан Драгичевић у јџдном од новијих раџова биљежи јотовање ове секвенце у говору јањских Срба, али га зајџдно са јотовањем секвенце *сџ* убраја међу „маргиналне појаве“ (Драгичевић 2014: 572).

82. Јекавско јотовање сасвим је уобичајено у формама *бòљела* Ол, Стр, *бòљеле* На, *бòљеӣ* Поп, *вòљела* ДП, ГМ, Лу, При, Вод, *вòљели* Ол, Лу, *завòљело* Ге, Чу, *завòљела* ГМ, *завòљели* Стр, Лу, *завòљеӣи* Ст, *обòљела* Стр, Бр, *одòљеӣ* ГМ, *иòбòљело* Ко, *иòжèљела* Поп, које се јављају напоредо са бројним морфолошким икавизмима наведеним у т. 42.⁴³

83. Понекад јекавско јотовање секвенци *лђ* и *нђ* захвата и дуге слокове након редукције вокала *и*, па се могу чути ликови: *ӣзњèӣ* Чу, *òдњèла* Чу, *òдњèӣ* Во, *ӣòдњèла* ДП, *ӣòсл̄è* ДП, *ӣрèњèла* Чу.

Уобичајено је да се каже *љèкове* Ст, Ко, Поп, *љèкòв̄а* Поп, *љèковма* Поп. Фреквентан је и лик *òдље* Ге, Ко, ГМ, Чу, Со, Лу, Поп, На, Во, При.

84. Јекавско јотовање секвенци *òђ* и *ӣђ* не спроводи се досљедно, него је ограничено на одређене лексеме:

мèђед Стр, *мèђеда* Во, *мèђеде* Стр, *мèђеӣ* Во,

òђер̄а ДП, *òђерали* Чу, Лу, *òђер̄амо* Стр, *òђер̄аӣ* Чу, *òђерò* Чу, Поп, *ӣиђерала* ГМ, При, Вод, *ӣиђерали* ГМ, *ӣиђерало* Ге, *ӣиђераӣ* Ол, Стр, *ӣиђераће* Ол, *ӣиђер̄аӣ* Ол, *ӣиђерò* Чу, *нађерала* Ба, *нађерò* Лу, Во, *òђер̄а* Стр, *òђер̄а* Ге, Поп, *òђерала* Во, *òђерале* Во, *òђерали* Стр, При, Вод, *òђерало* Стр, Со, *òђер̄амо* Стр, ДП, *òђераӣ* Во, *òђер̄аӣо* Во, *òђераӣè* Ол, Ге, Со, При, Вод, *òђерò* Поп, Со, Во, *ӣòђераӣ* На, *р̄аӣђерало* Лип, *ћèр̄а* Чу, али су у употреби и ликови *òӣјер̄ан* Стр, *ӣјèр̄али* Ст, те спорадично и екавизми наведени у т. 38.;

нè һеде Бр, *һèдо рèћ̄* ДП, *һèднè* Со, *нè һеднè* ГМ, *нè һедошè* Лу, *һèла* Ол, ГМ, Стр, ДП, Ге, Бр, Ко, Со, Лу, Поп, На, Во, При, Вод, *һèли* Ол, Ст, ДП, Ге, Ко, Со, При, Вод, *һèò* Ол, Лип, Бр, ГМ, *һӣò* Ол, Ст, По, ДП, Чу, Ге, Лу, Поп, На, Во;

ђè Ол, ГМ, Стр, Ба, Лип, ДП, Ко, Чу, Ге, Со, Ст, *вође* ДП, Ге, Лу, *ӣђе* ГМ, Чу, Во, *нèђе* Ол, Стр, ДП, Ге, Ко, ГМ, Со, Чу, Лу, Во, *нӣђе* Ол, Стр, ДП, Чу, Ге, Ко, Со, Поп, Лу, На, Во, *òвђе* ДП, Ко, Лу, *òвђек̄а* Лу, *òђек̄а* Во, *òнђе* Со, *св̄ађе* Ол, Стр, ДП, Чу, Ко, Лу, Поп, Во, *ј̄а вӣђо* Стр, *нè вӣђо* Лу.

85. Досљедно је, међутим, *òјèвèр* Стр, Ол, Чу, Ко, *òјèвера* Ко, ДП, Бр, Ге,

òјèвòјка Ст, Бр, *з òјèвòјк̄м* По, *òјèвòјку* Стр, По,

òјèца Ол, Стр, ДП, Чу, Со, На, Во, *òјèцè* Ол, ГМ, ДП, Ко, Со, Стр, Ге, Бр, *òјèци* ДП, *òјèцо* Ол, Бр, *òјèцòм* Ге, *òјèцу* По, Ко, ГМ, На, Во, *òјèч̄ца* Стр,

òјèла (пластове) Бр, Ге, *òјèӣи* Ол, *нађела* Лу, што показује да јотовање секвенце *òђ* има ниже домањаје него у неким другим српским говорима,

⁴³ Форме *вољеӣи*, *вољела* у овом говору јављају се и код најрепрезентативнијих информатора, а у литератури се облици *волийи*, *вошла* означавају као особина сјеверозападних говора (Драгичевић 1986: 228, Ивић 1998: 125).

како онима из југоисточне зоне херцеговачко-крајишког дијалекта (Пецо 1964: 61–67), тако и блиским сјеверозападним, у којима је биљежено *ћед*, *ђеца*, *куђеља*, *неђеља*, *йонеђељак* (Дешић 1976: 124, Петровић 1973: 79), чему свакако доприноси и доминација икавизама наведених у т. 40 и 41.

За јотоване ликове *куђеље* ДП, *куђељѐ* ДП, Лу, *куђељу* ДП забиљежене су потврде у насељу Драгнић Подови и Лубово, а у насељу Соколац забиљежен је екавизам *кудеља* Со, за *кудељу* Со, али и једна и друга појава представљају ријеткост у говору.

86. Потврде за јекавско јотовање у групи *сѣ* своде се на форме глагола *сјесѣи* и *сјећи*:

сѣдѣ Ге, *сѣди* Ол, *сѣдѹ* Стр,
дѣкла Лу, *дѣћ* Ол, Ст, *йдѣћ се* Ол.

Међутим, чешће је: *сјѣдѣ* Стр, Чу, *сјѣдѣмо* Со, *сјѣдѣш* Ст, *сјѣди* Стр, *сјѣдили* На, *сјѣд^ло* По, *сјѣдѣм* Ол, Во, *сјѣдѹ* Ол, Стр, Ко,

сјѣкла Чу, *сјѣкли* Ге, *сјѣћи* Ол, Чу, *насјекли* Ол, *дсјекѡ* Стр, *йдсјекѡ* Ол, *усјекѡ* Ол.

Уобичајено је *сјѣме* Стр, Ко, Чу, Лу, Во, *сјѣмена* Стр, Во, *сјѣмѣна* ДП, уз двије потврде с јотованим *с*: *сѣме* Стр, Ст.

Судбина груѣа -јѣи- и -јд-⁴⁴

87. Нејотована група *-јд-* у формама глагола типа *ићи*, *доћи*, као једна „од типичнијих особина свих шћакавских говора Босне“, забиљежена је у говорима муслимана и католика западне Босне (исп. Пецо 1975: 158 и тамо наведену литературу), укључујући икавскошћакавски говор Јајца (Павловић 1927: 109, Ружичић 1934: 44), те у ијекавским шћакавским говорима у Босни (Брозовић 1966: 137–138). Овакве форме обичне су и код муслимана на Змијању (Петровић 1973: 77), те код католика и муслимана у Поткозарју (Далмација 1997: 79). Јављају се и у говору муслимана, те рјеђе у говору католика у Ливањском и Дувањском пољу (Рамић 1999: 326–327), а понекад се могу чути и у говору српског становништва сјеверозапада Лике које је у контакту са чакавцима (Драгичевић 1986: 105).⁴⁵

Ова појава биљежена је и у новијим испитивањима говора требавских Срба (Драгичевић 2004: 454), Срба из Бање Врућице крај Теслића (Драгичевић 2007: 348), те јањских Срба (Драгичевић 2014: 572), дакле у српским говорима херцеговачко-крајишког дијалекта на граници са говори-

⁴⁴ Грађа о судбини ових сугласничких скупина са припадајућом картом објављена је у Цукут 2020: 529–536.

⁴⁵ Међу екавским говорима за нејотоване форме знају неки ресавски говори (Пецо–Милановић 1968: 284), те говори тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског поддијалекта (Белић 1999: 135–138).

ма католика и муслимана. Утицај јекавских и икавских шћакавских говора католика и муслимана на говоре Срба у источној и средњој Босни, у околини Какња, Зенице и Бугојна огледа се, између осталог, и у чувању нејотоване секвенце *-jǎ-* и резултат је дијалекатске интерференције (Реметић 2000: 934–935; 2009: 157).

88. Александар Белић појаву *ћ* и *ђ* у „речима где је *и* прелазило у *ј*, а находило се испред *ī* и *ǎ*“ објашњава помјерањем границе слога: *poǐti* је прешло у *po-iti*, а затим је изговор *i* „протегнут на потоњи слог“ па је добијено *po-t'i* (Белић 2006: 95).

Пецо сматра да одговор на питање „откуд ова неједнакост на ширем дијалекатском плану, и у судбини ових сугласничких скупина у облику инфинитива и презента“ не лежи искључиво у граници слога, него је од значаја и „интонациона компонента ових облика“ (Пецо 1975: 162). Наиме, акутска интонација била је препрека за обједињавање артикулације у скупинама *-jīī-* и *-jǎ-* и јотовање се вршило кад се акут изједначио са циркумфлексом у различито вријеме у појединим говорима – тамо гдје постоји однос *doǐu* : *doǐdem* акут се могао дуже задржати у формама презента него у инфинитиву (Исто).

89. У српским говорима околине Шипова редовно се јотује секвенца *-jīī-* у формама инфинитива⁴⁶: *ǎǎh* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ко, Лу / *ǎǎh* Ко, *ǎǎhu* ДП / *ǎǎhu* Поп, *ǎǎh* Ол, Чу, *ǎǎh* Ол, Бр, Со, На, Во / *ǎǎh* Ол, Ко, *ǎǎhu* Ол, ГМ, Бр, ДП, *īpǎh* Ол, Со, *īpǎh* Ол, Ге, *īpǎh* По, Со и сл., али секвенца *-jǎ-* у презенту и још неким глаголским облицима често остаје неизмијењена у говору становника цијелог Јања, те Пљеве и Жупе на десној обали Пливе:

ǎǎjǎǎ Ол, ГМ, Стр, ДП, Бр, Чу, Поп, На, Во, При, Вод, *ǎǎjǎǎ* Ол, Бр, ГМ, Во, При, Вод, *ǎǎjǎǎm* Ол, Чу, ГМ, *ǎǎjǎǎmo* На, Во, *ǎǎjǎǎsh* Стр, Бр, *ǎǎjǎǎ* Стр, *ǎǎjǎǎ* Бр, Поп, Во, *ǎǎjǎǎsh* Бр, Поп, На, При, Вод, *ǎǎjǎǎ* Ол, Стр, ГМ, Поп, ГМ, На, Во, При, Вод, *ǎǎjǎǎ* Во, *ǎǎjǎǎ* ГМ,

ǎǎjǎǎ Во, *ǎǎjǎǎmo* Лип, Во

īǎǎjǎǎ Бр, ГМ, *īǎǎjǎǎm* Ол, *īǎǎjǎǎsh* Чу, *īǎǎjǎǎ* ГМ,

ǎǎjǎǎ Стр, Лип, Чу, Бр, ГМ, Поп, Во, *ǎǎjǎǎm* Ол, Бр, *ǎǎjǎǎsh* Во, *ǎǎjǎǎ* ГМ, *ǎǎjǎǎ* Стр, ГМ, *ǎǎjǎǎ* ГМ,

ǎǎjǎǎ Во, *īǎǎjǎǎ* Ол, Стр, Чу, Бр, Во, *īǎǎjǎǎ* Бр, *īǎǎjǎǎm* Во, *īǎǎjǎǎmo* На, *īǎǎjǎǎsh* Ол, *īǎǎjǎǎ* ГМ, *īǎǎjǎǎ* Поп, *īǎǎjǎǎsh* Бр, Поп, *īǎǎjǎǎ* Стр,

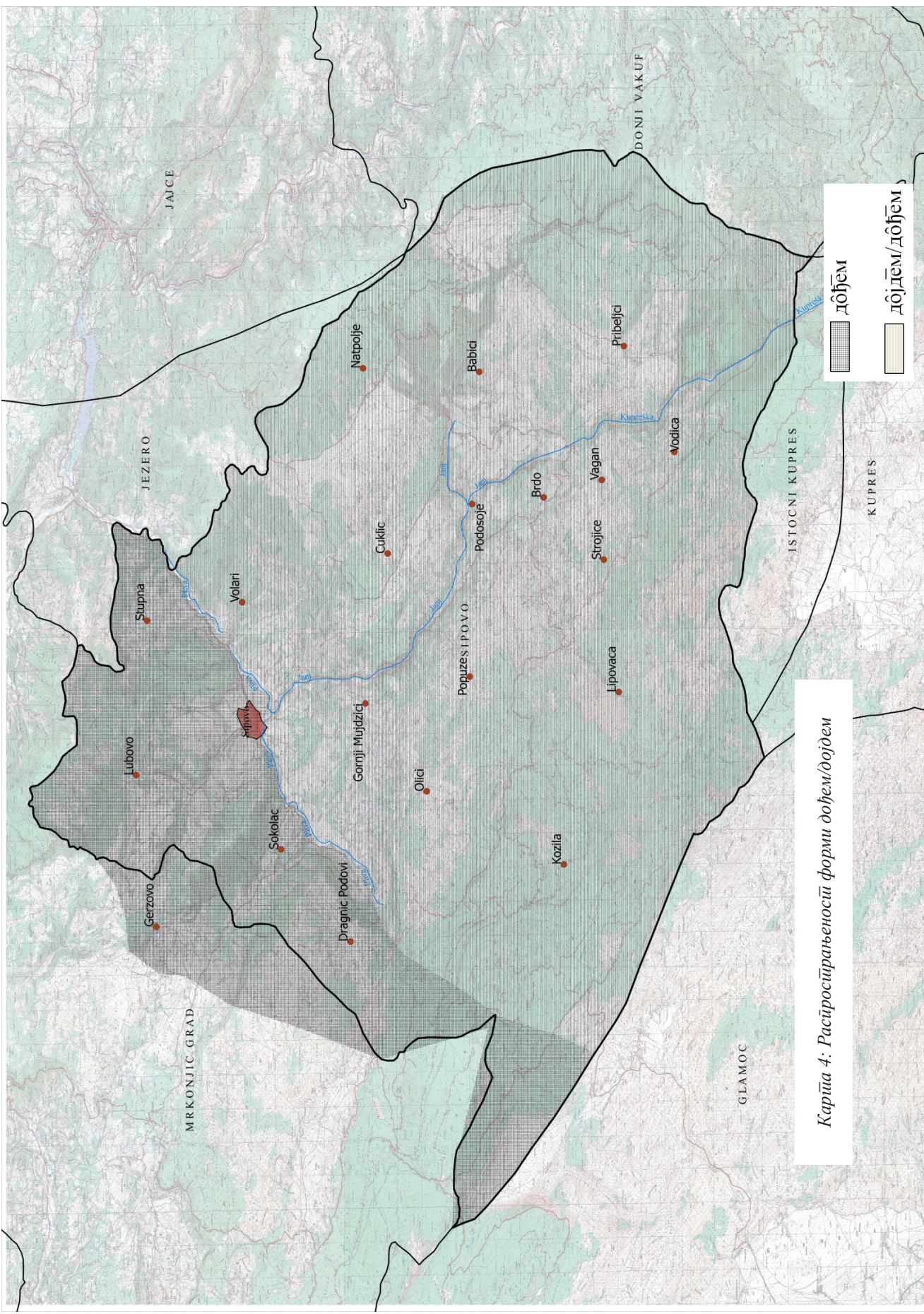
īpǎjǎǎ Бр,

īpǎjǎǎ Ол, По ГМ, На, *īpǎjǎǎ* Бр, На, *īpǎjǎǎm* Ол,

ǎǎjǎǎ Стр, *ǎǎjǎǎm* Стр, *ǎǎjǎǎmo* Стр.

⁴⁶ По томе се ови говори уклапају у просјечно стање какво је биљежено и у ранијим и у новијим испитивањима говора, како православног становништва тако и муслимана или католика, у којима група *-jīī-* није очувана, са изузетком посавских шћакавских говора.

Карта 4. Распространености форми доħем/доħем

Забилежена је и форма *јѣднѣци* Бр.

Понекад палатализација изостаје у формама дат. и лок. једн. именица ж. рода: у *Амѣрики* Лу, у *зѣдруги* На / у *зѣдруги* На, *мѣјкине* Ко, на *ѣруги* Ко, на *ѣушки* Бр.

У употреби су ликови *Вѣѣорози* Ол, и у *Вѣѣороги* Бр.⁴⁸

93. По аналогiji са другим облицима понекад се јавља алтернација *к* : *ч* у 3. лицу једн. презента: *ѣсѣѣчѣ* Ст, ГМ, Ко, *ѣсѣѣчѣ* Бр, *ѣсѣѣчѣ* Стр, *ѣѣчѣ* ДП, Лу, *сѣѣѣчѣ* Стр, *ѣѣчѣ* Стр, и ријетко у форми глаголског прилога садашњег *ѣѣчѣ се* Чу. У формама *ѣрасе* Стр, *ѣрѣсѣ* Стр / *ѣрѣсѣ* Стр, такође се најчешће јавља ова алтернација.

Група шѣ/шѣ

94. Супституент старих сугласничких скупина **st'* (**sk'*) углавном је секвенца *шѣ* код именица на *-шѣ*: *бѣнѣшѣ* Стр, *годѣшѣ* Ба, *гѣдѣшѣ* Ба, ГМ, *ѣвѣрѣшѣ* ДП, Со, Во, *зѣвѣрѣшѣ* ГМ, *кѣѣенѣшѣ* Ст, *кѣсѣшѣ* Ол, Стр, *кѣѣшѣ* Стр, на *Млѣнѣшѣ* Ге, на *Млѣнѣшѣ* Со, *ѣгѣшѣ* Стр, ДП, Ге, Бр, Со, Чу, ГМ, Во, *ѣгѣшѣ* Со, *ѣгѣшѣ* ГМ, *сѣрѣшѣ* Стр, Бр, Чу. Забилежени су, међутим, у неколико насеља и ликови: *ѣгѣшѣ* На, Во, *ѣгѣшѣ* На, на *ѣгѣшѣ* На, Во.

Доследно је *шѣѣ* Со, Во, Ст, те *вѣрѣшѣѣ* Лип, *вѣрѣшѣ* Стр.

Као и у другим говорима (Пецо 1964: 91–92, Петровић 1973: 76–77, Дешић 1976: 174, Далмација 1997: 77, Драгичевић 2003: 309; 2010: 249, Козомара 2007: 252 и др.), секвенца *шѣ* остварује се чешће у облицима глагола (на)*ѣсѣшѣ* / (на)*ѣушѣѣ*: *ѣушѣ* Ол, *ѣушѣ* Стр, *наѣушѣ* Лип, *наѣушѣ* Лип, *наѣушѣ* Лип / *наѣушѣ* На, *сѣушѣ* Чу, те у формама *кѣшѣѣ* Стр, *кѣшѣ* Бр, *кѣшѣ* Бр, *нѣкѣшѣ* Бр, по *кѣшѣ* Лип, *ѣкѣшѣ* ГМ.

Хидроним *Кѣшѣѣ* Во може се изговорити и са *шѣ*: *Кѣшѣѣ* Ст.

95. Форме глагола *ѣсѣшѣ* могу често имати и секвенцу *шѣ*: *наѣушѣ* Ко, *ѣѣшѣ* При, *ѣѣшѣ* Ге, При, Вод, *ѣѣшѣ* Бр, Ге, *ѣѣшѣ* Поп, *ѣѣшѣ* ме Бр, *сѣѣшѣ* Ко, *сѣѣшѣ* ГМ, а од форми глагола *кѣшѣ* са овом секвенцом забилежено је *кѣшѣ* Ст, *нѣкѣшѣ* Ст, *нѣкѣшѣ* Стр.

Прво лице презента глагола *ѣсѣшѣ* забилежено је у форми *ѣшѣ* Ол, а 3. лице једн. у форми *ѣшѣ* Стр, Лип.

96. За скупину **zd'* (**zg'*) забилежен је рефлекс *жд* у примјеру *мѣждѣнѣ* Ст, Ол, Стр.

⁴⁸ Мјештани Шипова и околине назив *Вѣѣорог* често употребљавају у формама ж. рода: *Вѣѣорога* Ол, Ст, *Вѣѣорози* Ол, у *Вѣѣороги* Бр и сл. (в. Драгичевић 2000а: 9).

Меџаџеза

97. Замјене у распореду фонема огледају се најчешће у ликовима прилога *вóде* Стр, Бр, При, Вод, *вóдекā* Стр, *вóђе* ДП, Ге, *нóд* Ол, *нóде* Ол, Стр, *òвдāлēн* Ол, ГМ / *òвдāлēн* Ол, Бр, *òндāлēн* Ол / *òндāлēн* Стр. Забиљежене су и у лику именице *близнāци* На, те код још неколико именица страног поријекла: *гаранџуру* ГМ, *гиздџине* Ол, *џенчџир* Стр, Бр, *рамџунику* ДП, *џāјман* По, *шāрвале* Ол, Стр, ГМ, Со, На.

Уобичајено је *бāрјāк* Лип, *лāкаџ* Стр, Бр, *нāђе* Стр Чу, *нōкаџ* Стр, *нокаџā* ГМ, *нōкџе* Бр и *мāнасџџир* Стр.

У употреби је и прилог *вāздāн* Стр, ДП.

Хаџологија

98. Облици именице *кукуруз* и ријечи изведене од ње као и у другим говорима знају за хаплоглогију: *кџуруз* На, *кџурузā* Чу / *кџурузā* Ол, Ге, Ко, ГМ, Чу, *курузā* Ол, Ко, *кџурузе* Ол, Стр, ДП, Чу, Поп, На, *курузē* Со, *кџурузи* ДП, Бр, Чу, Ко, *кџурузнōг* Ге / *кџурузнōга* Бр, *кџурузова* Бр, *кџурузово* Ол, *кџурузовōг* Бр, Во, *кџурузом* Чу, *кџурус* Ол, али се може чути и књижевно *кукџуруз* Стр / *кукџурус* ГМ.

Према номинативу једн. замјеница *икакав*, *никакав* и *свакакав*, код којих је забиљежена хаплоглогија у западнијим јекавским говорима (исп. Дешић 1976: 191, Драгичевић 2007: 350), у овом говору њено дејство огледа се у облицима зависних падежа: *брез џкē* пдмоћи Ге, *нџквā* Стр, *нџквā* тешка пòсла н"јесам рād"ла ДП, *нџквē* свāдбē Стр,

нēmāш òбавēзā *нџквџ* Ге, није бџло вòз"ла *нџквōга* ГМ, *свāквē* рāдове ДП, *мџкā* свāквџе ДП.

Посљедњи слог у множинском облику радног придјева глагола *мислиџи* може бити изостављен: *нџсмо се мџсли ни џзēџи* Стр.

Закључци о консонанџизму

99. Изговор консонаната у основи не одступа од прилика у другим штокавским говорима.

Иницијално *ј* добро се чува, а интервокално *ј* у групи *-ио* чује се као слабо прелазно *ј* (*бџџō, дџџиō*). У вокалским групама испред вокала предњег реда најчешће се губи (*зāедно, џрēдае*).

Остали сонанти понекад се губе (*вāџк, чџек*), а могу се јавити и као секундарни гласови (*џрāмбāба, џрāндид, òкџōмбар, јāнувāр*). Међусобно се могу замјењивати усљед асимилационо-дисимилационих процеса (*дџлџмā, џēmзџја, џāнџџим*). У поређењу са резултатима ранијих истраживања блиских говора, појаве секундарних сонаната и њихових међусобних замјена доста су рјеђе данас у говорима Шипова.

Консонант *x* најчешће се губи, или се понекад умјесто њега јављају други гласови (*дѹв̄ан*, *сн̄àја*, *сир̄ом̄ак*). Евидентна је његова реинтеграција у консонантски систем, али она још увијек није нарочито изражена. Лабиодентал *f* у консонантском систему заузима стабилнију позицију него велар *x*.

Десоноризације финалних консонаната (*д̄ӣӣ*, *д̄брас*), једначења у сантхију (*ш њ̄им*, *к̄о̄ӣ кӯћ̄е*) и губљења консонаната (*ӣӣца*, *ч̄ела*) јављају се и у говорима околине Шипова, али у доста мањој мјери него у другим блиским говорима, према резултатима ранијих испитивања.

Редовно се јотује секвенца *-ј̄ӣ-* у формама инфинитива глагола типа *до̄ћи*, а недоследно секвенца *-ј̄д-* у презенту и још неким глаголским облицима. На територији Јања, Пљеве и Жупе на десној обали Пливе равноправно су у употреби форме *до̄јдем* и *до̄ђем*, док су на западу територије, на лијевој обали Пливе, забиљежене само форме са извршеним јотовањем. Плива својим током кроз територију Шипова представља границу распрострања нејотованих форми, што је и најважнија изоглоса у овом раду.

Јекавско јотовање има нешто уже домете него у другим западнијим јекавским говорима, дјелимично због ширења нормe књижевног језика, али и због преовлађујућих икавских рефлекса у секвенци *д̄ћ* (*дид*, *кудиља*, *недиља*, *ӣонедиљак*). У секвенци *ӣћ* јотовање је забиљежено у облицима глагола *ӣјера̄ӣи* и *хӣје̄ӣи*, а у групи *с̄ћ* сведено је на покоју форму глагола *с̄јес̄ӣи* и *с̄је̄ћи*. Фрикатив *с* недоследно се јотује у прилогу *сӯӣра*, а фрикатив *з* само у прилогу *из̄јӯӣра*.

Супституент старих сугласничких скупина **st'* и **sk'* углавном је секвенца *ш̄ӣ* осим у неким лексички ограниченим случајевима гдје се јавља и *ш̄ћ* (*крӣћ̄е̄ње*, *ӣӯӣћ̄ам*), што је у складу са стањем у другим српским штакавским говорима.

III. АКЦЕНТИ

Ойшїе найомене

100. Акценатски систем говора околине Шипова чине четири акцента: кратки и дуги силазни, те кратки и дуги узлазни и поста акценатска дужина, односно краткоћа, што одговара стању у другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта, као и у стандардном језику.

101. Дистрибуција акцената такође је стандардна (Петровић–Гудурић 2010: 117, 391), уз одступања уобичајена у свим блиским говорима са новоштокавском акцентуацијом (в. нпр. Пецо 1980: 167, Козомара 2005: 46–47; 2016: 83, Драгичевић 2007: 29) као што су:

1) појава силазних акцената изван првог слога ријечи најчешће у домаћим сложеницама: *Југослâвија* Ст, *Југослâвијѐ* Стр, Ст, *Југослâвију* Во, *ѿољоѿрївредâ* Ол / *ѿољоѿрївредâ* Ст, *ѿољоѿрївреднїк* Ст, Стр, *самойд̄слуга* Ст, *ѿакозвâнї* Лип, *ѿелевїзија* Стр, Ст, *ѿелевїзор* Ст, *ѿелевїзора* ДП, Бр, ГМ, на *ѿелевїзору* Ол, ГМ; у страним или домаћим ријечима: *Аусїрâлија* Ст, *комад̄нїнї* ГМ, Ст, *комунїсїи* Во, Ст, *Макед̄онїјѐ* Стр, *їревар̄нїнї* Ст; те у ген. мн. именица м. и ср. рода: *добров̄ољâцâ* Ст, *домаћинсїѿâвâ* Ст, *комâрâцâ* Ст, *комунїсїѿâ* Ст, *мушкâрâцâ* Ст, *омлад̄инâцâ* Ст, *їравослâвâцâ* Ст, *Србїјâнâцâ* Ст, Поп, *ѿелевїз̄орâ* Ст. Понекад се може чути и стандардни акценат: краља *Алѐксâндра* Стр, бївшѐ *Југд̄слâвијѐ* Поп, *комунїсїѿâ* Во, у *Макед̄онїји* Ол, Ст;⁴⁹

2) употреба форми суперлатива придјева са два акцента: *нâјб̄ољ̄ї* Ге / *нâјб̄ољ̄ї* Ге, На, *нâјвѐћâ* По, *нâјгд̄рâ* Стр, *нâјгд̄рѐ* Лип, *нâјâчї* Ол, *нâјљѐйшѐ* Ол, Ге, Ко, *нâјмâњâ* Ол, *нâјмлâћâ* Ол, По, *нâјмлâћї* ДП, *нâјсїâријâ* Лип / *нâјсїâријâ* ГМ, *нâјсїâријѐг* На, *нâјсїâриѿї* Стр, *нâјчїсїијѐ* Ге и сл.

102. Акцентогене ријечи у овим говорима могу и да изгубе акценат. Најчешће су то демонстративне замјенице *овај*, *онај* и *ѿај* у сва три рода:

уз *овї* рâт На, с *овїѐм* одзгђ Ко, направї *онâј* рѹчак Ко, у *онâј* сн"јѐг На, ђстанѐ *онâј* трђп Ко, Гђднама, каже, н"јѐсу чїстли *онѐ* канâле Ол, нђс"ла

⁴⁹ Силазни акценти на унутрашњим слоговима ријечи уобичајени су у урбаном говору (Фекете 2000: 1297–1329, Драгин 2005: 277–282, Цукут 2016: 103–111).

зубун *онї* дугачкї На, пїтѣ ја *оније* гѣздѣ Ол, од *оније* лѣкѣвѣ Поп, за *онїм* Хрвѣтом Ол,

какав је *овѣ* канѣл свѣ по Војводни Ол, док смо направили дѣље *онѣ* нѣшта кѣћѣ Ол, око *оније* сѣлѣ Ол, с *онијем* бѣлѣгом Ге, *онѣ* би свѣ ѣт"шло Ол, трпѣј у *онѣ* мѣч"ло Чу, клѣчили на *онѣм* зрѣу Ол,

од *овѣ* чѣшѣ Ол, тѣ е најгорѣ за *овѣ* ѣмладну Ол, па вѣди из *онѣ* вѣдѣ Чу, у *онѣ* арѣре и *онѣ* жѣнскѣ кѣшулѣ Ко, до *онѣ* кѣћѣ Ол, код *онѣ* прѣдѣвницѣ Ол, нѣс"ла *онѣ* кѣпу На, ѣно вѣдїш *онѣ* кѣћу Ол, од *онї* жѣнѣ Ол, од *онї* стјѣнїцѣ Чу, држѣл" смо овѣцѣ и *оније* кѣзѣ Ба, *оније* чѣсмѣ Ол, у *онїм* дѣлнама Ол, под *онѣм* трѣвѣм Ол, кроз *онѣ* стѣку Со, над *онѣ* кѣпѣцу Бр, на *онѣ* стѣпу На, с *иѣѣм* чѣеком Лип, нѣ дајѣ рѣд"тељи *иѣоме* нѣкѣм мѣмку Лип, *иѣјѣ* дѣктѣрѣ Ол, *иѣјѣ* кѣрѣзѣ Ол,

їдѣ л *иѣѣ* двѣ ѣтуда Ст, свѣ *иѣѣ* изгѣрело Стр, свѣ ти је *иѣѣ* бїѣ рѣчнї рѣд Ко, са *иѣѣм* ѣѣбетом Стр,

на *иѣѣ* зѣмљи Чу, у *иѣѣ* кѣћї Ол, у *иѣѣ* кућѣтни Ол, на *иѣѣ* стѣпи ДП, *иѣѣ* бѣшчу Стр, кат сам вѣдѣла *иѣѣ* дјѣцу свѣѣу Стр, за *иѣѣм* сѣфрѣм Стр, дјѣца су ишла крѣсти *иѣјѣ* шлѣивѣ Чу, *иѣѣ* дјѣцу повїјѣли Стр, за *иѣѣ* вѣду Ко;

а понекад и личне замјенице: *Ја* вѣлїм ѣ воду него тѣмо Лип, їдѣм *ја* бѣцит Стр, *ја* знѣм ДП, пѣ вѣздѣн *ја* спрѣмѣј Стр, *мен* се чїнї Ст, трѣбѣш *иѣѣ* знѣт Ол, нѣ меш *иѣѣ* ѣчит Ол, ја *иѣѣ* кѣжѣм Ол, *он* вїчѣ Ол, чѣкѣ *он* нѣ ДП, *ун* је дѣшѣ Ге, *ун* нї с кїм нѣмѣ проговѣрит Ге.

Именица *кума* такође може остати без акцента: *кума* Ѧнѣ Со, *кума* Дѣсѣнка Ко, *кума* Мїл"на Чу, *кума* Рѣдмила Чу, *кума* Сѣво Чу, *кума* Стѣја Чу, *кума* Стѣјїн Мїлош Чу и сл.

У посебним говорним ситуацијама без акцента се изговара и прилог *онда*: *онда* сјѣдѣ Ко, *онда* ѣдѣш їзвѣдїш кѣноплѣ Чу, Па *онда* їди нѣси ѣ воду Чу, и *онда* мѣмци сјѣдѣ Ол, Па *онда* їстѣ направили ѣнѣ ко мѣстиѣе Ол, *онда* тѣкѣ трїпѣт Бр, *онда* се пѣштѣ Бр.

103. Понекад се умјесто уобичѣјѣног краткосилазног акцента може чути дугосилазни акценат на рїјечима: *дѣѣ* Бр, Лу, *зѣѣдно* Поп, ГМ, *сїјѣла* Ол, *иѣрѣѣ* На (в. Козомара 2016: 678) и умјесто краткоузлазног дугоузлазни акценат: *брїјѣ* ГМ, *бѣѣ* Бр, Лу, *нїѣѣв* Чу, *нїѣѣва* Ол, *свїјѣ* Стр, Лу, *смїѣ* Ол.

104. Поста акценатске дужине добро се чувају у категоријама у којима су обѣвѣзне и у стандардном језику (Николић 1970: 13)⁵⁰:

1) у формама ген. и инстр. јѣдн. именица које завршавају на *-а*: *бѣѣ* ДП, Ге, *бѣѣ* На, *бѣшчѣ* Ол, Стр, *вѣиѣрѣ* Стр, *вѣдѣ* Ол, Стр, ДП, Чу, Бр, Ко, ГМ, око *вѣћкѣ* Ол, од *вѣнѣ* Ол, Стр, ДП, Со, Чу, Бр, *глѣѣ* Ол, Ст, Бр, *гѣднѣ*

⁵⁰ Засѣбан рад о неакцентованом квантитету у говорима Шипова (Цукут 2018: 269–276) обухвата нешто мањи број примјера него што је у наставку представљѣно.

Ол, Ко, Бр, ГМ, ДП, Лу, зѐмљѐ Ол, Ко, Стр, ДП, од зóвѐ ГМ, јăбукѐ Ст, кѝшѐ Ол, кòзѐ Стр, кòсѐ Ол, ГМ, Стр, крăвѐ ГМ, ДП, крѹшкѐ Ст, кѹћѐ Стр, ДП, лòзѐ Стр, мăшѐрѐ Стр, мѹкѐ Ге, нѐд"љѐ Ол, нòгѐ Стр, Ол, од óвцѐ Стр, ДП, Чу, бес ꙗечѐн"цѐ Ол, ꙗѐрод"цѐ Стр, рăкијѐ ДП, рѝбѐ Ол, ДП, свѐкрвѐ ДП, сѝнијѐ Стр, сòфрѐ Стр, код Сѝанѐ Ол, сѝрѹјѐ ДП, шкòлѐ Ол, ГМ, шљѝвѐ Ст, цѹрѐ По;

бăбòм Ст, Стр, ДП, Чу, з бăѝѐријòм Ол, з бѐбòм ГМ, вòд"цòм Стр, вòдòм Ол, Бр, глăвòм Стр, Дăрòм Бр, дăскòм ДП, з дјѐвòјкòм По, жѐнòм Ол, ГМ, ДП, кăш"кòм ГМ, са кòсăчцòм Ол, кòсòм Ст, Ол, ДП, кѹд"љòм Чу, кѹћòм Ол, са мăјкòм Стр, мăјкòм Стр, Ко, мăјòм Бр, мăмòм Стр, Мѝлкòм ГМ, с млăдòм Ст, Ко, мòѝшкòм Во, са Нѐвѐнкòм Ко, нѐв"сѝòм Стр, нѐдљòм По, Лип, Лу, нòгòм На, оѹѹѝòм Со, ꙗăлцòм Ге, ꙗдњавòм Стр, ꙗѐродицòм Бр, ꙗрѐч"цòм Ол, рòквòм Ге, рѹкòм Ол, са Сăвòм При, Вод, сѝкирòм Ко, сѝѹѝòм На, шрăвòм Ол, һѹѝријòм Стр, ѹлицòм Ол, цѹрòм Стр, чăшòм Во, чѐсмòм Ол, шăѝòм Ол;

2) у облицима ген. мн. именица сва три рода: вrăнă Стр, гăздă Ол, гăћă Стр, жѐнă Ол, ГМ, јăјă Стр, са кòлă Ол, кòњă Ол, крăвă Поп, лăчă Стр, љѹдѝ Ол, мјесѐцѝ Ст, овăцă Ол, Ст, Стр, ꙗѝѝă Ол, ГМ, ꙗрѐљă Ол, рудăрă Ол, сјемѐнă Ол, слѝкă ГМ, Србă Стр, срнă Стр, срндăћă Стр, од сѝарѝнă Ол, цигăрă Ол, шврăкă Стр, шљѝвă Ст, Чу,

вòзилă Стр, гăјѐвă Ол, гòвѐдă Ст, гòдѝнă Ст, Стр, ДП, Во, дрѐнòвă ГМ, дѹкăшă Ол, ꙗзвòрă Поп, јăбѹкă Лу, јăњăцă Ко, Стр, ГМ, јăсѝѝрѐбòвă Стр, јѐлѐнă Стр, кòсăцă Ол, Ст, крăсѝѝавăцă Ол, крѹшăкă Ол, Лу, кѹрѹзă Ол, лѐѝѝвă Ст, љѐљăкă Стр, мѐшăрă Ол, мòмăкă Со, нѐдѝљă Стр, ðрăсă Стр, óрлòвă Стр, ꙗѹшăкă Ге, шѐòцă Ст, чѝзăмă Ол;

3) у падежним формама оних ријечи које се мијењају по придјевско-замјеничкој деклинацији: бѝјѐлòга Стр, дòбрòга Ол, Стр, жѐнскòг Ко, зăдњѐга Ол, јѐчменòг ДП, нѐкрѝшѝенòг Стр, свѐшѝòга Со, слăшкòг Ко, сѝѝарòга Стр, шкăнòг ДП, црнòга Ол,

жѝвòм ДП, жѝвòме Ге, мăлòме ДП, у Црнòм Врѹ Ол, чăснòм крѐсту Чу, кѝселѝм мл"јѐком Чу, сѝѝарѝм љѹдѝма Бр, дрѐвѐнѐ Стр, жѐнскѐ Ко, зѐлѐнѐ Стр, ꙗдследњѐ Чу, Хрѝсѝѝовѐ Бр, у Ѓѹрћѐвòј кѹћи Ол, у ꙗсѝѝòј кѹћи Чу, у Сѝѹѝѝнòј Ол, чѝсѝѝòј Ге, дòбрѝ кумпијѐрă Ол, млăћѝ кòсăцă Ол, бѝло је сѝѝарѝ љѹди Ол, бòљă Ол, Ст, вѐћă ГМ, вѐћѐ Ко, млăћѐ Ол, ДП, Ге, млăћѐга Во, млăћѝ Ол, Стр, млăћѹ ГМ, сѝѝаријă Стр, ДП, Чу, сѝѝаријѐга Ол, Ко, сѝѝаријѐм Ко, сѝѝариѝ Ол, сѝѝаријòј ГМ, чѝсѝѝòј Ге,

нăјăчѝ Ол, нăјѐвѐћă По, нăјзадњѝ Стр, нăјмăнă Ол, нăјмлăћă Ол, По, нăјмлăћѝ Стр, нăјсѝѝаријă ГМ, нăјсѝѝариѝ Стр;

њѐговòг Ол, њѐз"нѐ Ол, њѐз"нòј Стр, ГМ, њѐз"нòм Лип, њѝховòг Ол, Стр, ГМ, свăкѐ Ге, у свăкòм Ол, Стр, свòјòј Ко;

јѐднòг ГМ, Лу / јѐднòга Ол, Стр, Ге, Со, Во, у јѐднòј Стр, Ко, јѐднòм Со / јѐднòме Чу, у јѐднòм Ст,

иpвe Ко, *иpвoгa* Стр, По, *дpу̀гѝ* ГМ, ДП, *дpу̀гѝм* Ол, *дpу̀гoг* ДП / *дpу̀гoгa* Ол, *дpу̀гoм* Стр / *дpу̀гoмe* Ол, ДП, ГМ *иpрeћи* ГМ, *иpрeћу* Ол, *чeшвpишe* Ге, *чeшвpишoг* Ол, *иeћиoг* Ге, из *дeвeћиoг* Ол, *дeсeћиoг* Бр / *дeсeћиoгa* Ол, у *дeсeћиoг* Со;

4) у облицима презента: *вѝдѝм* Ге, *вoлѝм* Бр, *жѝвѝм* При, Вод, *иzлaзѝм* ДП, *имaм* По, *кoсѝм* Ол, *љубѝм* Стр, *мѝслѝм* По, *нaошѝpѝм* Ол, *илaшѝм* Ол, *иpрaдѝм* Ко, *иpрeдaм* Бр, *иpичaм* Стр, Лип, *иpрoбудѝм* Ст, *рaзвeдeм* ГМ, *свeжeм* Ол, *сpедѝм* Ко, *чeкaм* ГМ,

вaдѝш Чу, *вeлѝш* ГМ, *вpаћѝш* Ол, *зулѝш* Стр, *дpжѝш* Стр, *идeш* Ол, Стр, Чу, *иzвaдѝш* Чу, *имaш* ДП, *искoдѝш* ДП, *кoсѝш* Стр, *мaшeш* Стр, *мeћинeш* Бр, *мeћeш* ДП, *нaвaрѝш* Стр, *нaвикнeш* ГМ, *нaлoжѝш* Чу, *нaмѝpѝш* ДП, *нaсѝeш* ДП, *нaшoвaрѝш* ДП, *нaшѝpѝш* ДП, *oбapѝш* ДП, *oгyлѝш* Стр, *oдeш* Чу, *oшѝpѝш* Ол, *иeчeш* Стр, *илaћaш* Ол, *иoсoлѝш* ДП, Бр, *иoсѝaвѝш* ДП, *иpекpсѝш* Стр, *иpрoдaш* Стр, *pадѝш* Ол, *сјeдѝш* ДП, *сѝpемѝш* ДП, *сyшѝш* Чу, *ићкaш* ДП, *урeдѝш* Стр, *ycшaнeш* Стр, *цpкнeш* ДП, *чѝпѝш* Стр, *чyвaш* Стр,

бpанѝ Ол, *вeсeлѝ* ГМ, *вѝчe* Ол, ДП, *двopѝ* Стр, *дѝгнe* Стр, *дoћe* Ол, *идe* Ол, *имa* ГМ, Стр, ДП, *искpѝжa* Стр, *кaжe* Ол, *кyѝш* Ол, *мeљe* Ол, *мeћинe* Ол, *нaсѝpрe ce* ДП, *oдa* Ол, Ст, *oдe* Ол, Стр, ДП, *oсѝaнe* ДП, *иepe* Стр, *иeчe* Ст, *илaшѝ* Ол, *иoзyбѝ* Стр, *иpемeћe* Ол, *иpичa* ДП, *pадѝ* ГМ, ДП, *pодѝ* ДП, *слyшa* ГМ, *смoшa* Стр, *сѝpемa* ДП, *сpедѝ* Стр, *иpaжѝ* Ст, *иpрeбa* Стр, *иpчe* Ол, *yдapѝ* Ол, *yзмe* Ол, *yзope* Стр, *yжaгмѝ* ДП, *чeкa* ДП, *чyвa* Ол,

бјeжѝмo На, *гpeбeнaмo* Ге, *дoдeдeмo* Ко, *зaвoлѝмo* Ол, *зapадѝмo* Лу, *зoвeмo* ГМ, *идeмo* Ол, Ге, Бр, *кoдѝaмo* Чу, Ко, *лѝчѝмo* ГМ, *љубѝмo* Ге, *мeћинeмo* Бр, *мoлѝмo* Стр, *oблaзѝмo* Стр, *oдeмo* Ко, *oкoдѝaмo* Ол, *ијeвaмo* Бр, Ко, *илaћaмo* Ол, *иoкoљeмo* Ол, *иoсвaћaмo* Ол, *иoсѝшѝмo* Стр, *иpaвѝмo* Ко, *pадѝмo* Бр, Чу, *pанѝмo* ГМ, *сaћeмo* Стр, *сaсѝaнeмo* Ге, *слaвѝмo* Ол, ГМ, *смeшѝaмo* Ол, *сѝpемѝмo* На, *сѝшaвѝмo* Ол, *yзмeмo* Ол,

вoлѝшe Ст, Во, *имaшe* Ст, Стр, *нeмaшe* Бр, *иpичaшe* Ст, *иpрoдaшe* Ст, Во, *pадѝшe* Ол, При, Вод, *paћaшe* Ге, *слyжѝшe*, На, ГМ, *слyшaшe* Ол, Ст, *yчѝшe* Ол, Ст, Бр, *чѝсѝшѝшe* Ст, Стр, *чѝпѝшѝшe* Ст, Бр,

бјeжe Ол, *вeзy* Стр, *вѝчy* ДП *дoдлaзe* Ол, *жeнe* ГМ, *зaкoљy* Ко, *игpaјy* Стр, *идy* ДП, *кyѝe* ГМ, *млaшѝe* Стр, *мoшaјy* Стр, *нaучe* Ол, *oдaјy* Ол, Ст, *oсyшe* Стр, *oшѝмy* Стр, *ишјy* Ст, *ишѝaјy* Стр, *ијeвaјy* Стр, *иopacѝшy* Ол, Стр, *иpeдy* Стр, ГМ, *иpрoдaјy* Бр, *pадe* Ол, *слyшaјy* ГМ, Ол, *смѝјy* ДП, *сѝpемe* Ко, *сyшe* Стр, Чу, *ићкaјy* Ол, Стр, *ишyкy* Ол, *укpадy* Ст, Стр;

5) у 2. и 3. лицу једн. аориста глагола V Стевановићеве врсте на по-слeдњeм вокалу: *зaлaдѝ* Ол, *јa ce зaѝoслѝ* Ол, *зapaшѝ* На, *згpмѝ* нa мe ДП, *нaњyшѝ* Ко, *oбoлѝ* Стр, *oсѝaвѝ* Ол, *oшѝвopѝ* Лу, На, *иoдмлaдѝ* Бр, *иoкocѝ* Ол, *идѝлaвѝ* Ол, *иpрeвaлѝ ce* Ол, *иpрeвapѝ* Ол, *yдapѝ* Ол, ДП, *јa ycшaвѝ кoњe* Ол, *yжaгмѝ* Ол,

6) код гл. прил. садашњег: *бòрèћ се* Бр, *гледàјући* ГМ, *крѝјућ* Ол, Ко, ГМ, *нòсèћ* Ол, *òдајући* ДП / *òдајућ* ДП, *иѝјући* Стр, *рàдèћи* Ст, *сѝдèћ* ГМ / *сѝдèћи* Со, *и́рàжèћ* Стр, ДП;

7) код трпног придјева који се завршава на *-ӣ* вокал испред наставка редовно је дуг: *зàвѝӣо* ДП, *зàкључàӣа* ДП, *òдржàӣа* ДП, *òздравѝӣ* Стр, *о̀йèрисàӣа* ДП, *òрàӣо* Ол, *ѝèрисàӣа* Стр, *и́рдòдàӣо* Бр, *и́рдкојàӣи* Ол, *с̀јјàӣо* Ол, *у̀дàӣе* ГМ, *у̀дàӣо* ГМ, *у̀којàӣи* ГМ, а код трпног придјева који се завршава на *-н*, само вокал *а* испред наставка има дужи изговор, о чему в. грађу представљену у т. 259.

8) код гл. именица на *-ање*: *èклàње* Ге, *к̀у̀вãње* Ол, Ге, *òдãњу* ДП, *и́рìчãње* ДП, *с̀јàвãње* Стр, Со;

9) у облицима ном. и ак. једн. именица ж. рода на *-осӣ* вокал из овог суфикса обично је дуг уколико је претходни слог кратак (исп. Петровић 1978: 24): *жàлòсѝӣ* Ол, Бр, Со, Во, *м̀лãдòсѝӣ* Ст, *и́рдòнòсѝӣ* По, *и́рдшлòсѝӣ* Ст, *рãдòсѝӣ* По, *с̀и́àрòсѝӣ* При, Вод, *ѝèчнòсѝӣ* На, а ако је претходни слог дуг, постакценатска дужина може изостати: *б̀удућнòсѝӣ* Ст, *г̀лу̀ӣосѝӣ* Ст, *д̀ужнòсѝӣ* Ст, *к̀рãјнòсѝӣ* Со.

10) Завршни вокал компаратива и суперлатива прилога редовно је дуг: *бòљè* Ол, *гòрè* Ол, *дàљè* ГМ, *јãчè* Ол, *мãњè* Ол, *иш̀рè* Ол, *нãјбòљè* ГМ, *нãјвишè* Стр, *нãјљèишè* Ол, *нãјишèжè* Ол;

105. Дужине завршног самогласника основе изостају у сљедећим случајевима:

1) у формама презента глагола са основом на *-је*⁵¹: *в̀јèруем* ДП, *в̀јèруеш* Поп, *нè в̀јèруем* Ол, *дà'ем* Ол, *зàл'и'ем* Стр, *кàзу'ем* Стр, *нè ии'ем* Поп, *и́дкри'еш* Чу, *и́рсѝиену'ем* Стр, *сàкри'ем* Бр, *сàиш'ем* Лу, *сѝ'ем* Ол, *с̀јèиу'ем* ДП, *сми'ем* Ол, *с̀и́àну'ем* Стр, *чу'ем* Бр, При, Вод, *нè чу'ем* По, Лу, *чу'еш* Ге, *иш'ем* Лу,

д̀дби'еш Чу, *зàси'еш* Стр, *и́зу'еш* Ко, *ѝдси'еш* Ге, Чу, Ко, Поп, Во, *рàс̀и́а-еш* Стр, *р̀у̀ку'еш* Со, *сàви'еш* Ко, *сàл'и'еш* Ге, *сàиш'и'еш* Ко, Со, *сѝ'еш* Ко, *снѝ'еш* Ге, Во, *у̀ми'еш* Стр, *иш'и'еш* Во, При, Вод,

бр̀и́је ГМ, *гр̀и́је* Ол / *гр̀и́је* Ст, Чу, *зàгр̀и'е* Чу, *зб̀и́је* Стр, *кàзу'е* Ол, *кр̀и́је се* ДП, *к̀у̀иу'е* Бр, Ко, Лу, *нè ии́је* Поп, *òснужè* Чу, *иш̀и́је* Бр, Стр, *ѝодбàиу'е* Чу, *ѝдш̀и'е* Стр, ГМ, *ѝдси'е* Стр, *и́рдèае* Ол, *рãзби'е* Чу, *сàиш'и'е* При, Вод, *с̀вѝ́је се* ДП, *с̀и́је се* Ол, ДП, *с̀ми́је* Ол, *с̀ми́је* Ол, *снѝ́је* Чу, При, Вод, *у̀гр̀и'е* ДП, *у̀дà'е* ДП, *ч̀у́је* Ол, ДП, Со,

⁵¹ Према старијој и новијој дијалектолошкој литератури ова појава забиљежена је у многим српским новоштокавским говорима (исп.: Вуковић 1940: 319, Петровић 1978: 23, Николић 1991: 79–81, Драгичевић 2001а: 181; 2007: 353–354; 2011: 230, Николић 2001: 265, Козомара 2009: 535; 2016: 663).

брѝјемо Ст, грѝјемо Ст, Поп, кѝйујемо Ст, ѝйјемо Чу, Ст, ѝдѝијемо Ст, ѝрѝдајемо Ст, ѝдсѝ'емо Чу, Во, сѝјјемо Стр, ѝдд'емо Ст, Во, чѝ'емо Стр, шѝјјемо ГМ, Ст,

грѝјейѝе Ст, Стр, кѝйујейѝе Ст, ѝйјейѝе Ст, Ол, ѝдѝијейѝе Ст;

2) у презенту неких глагола I Стевановићеве врсте:

вѝземо Ко, вѝзеш Ко, При, Вод, извѝзе ГМ,

вѝче Ол, Ст, Чу, Ко, вѝчем Чу, вѝчеш ГМ, довѝче Ол, довѝчем Ол, извѝче Ол, извѝчем Чу, На, навѝчеш Бр, ѝовѝче Ол, ѝресвѝче Ол, Со, развѝчеш Бр, одвѝче Чу,

обѝче Стр, обѝчем Во, обѝчеш Ко, Со, Поп,

врше Чу, вршемо ГМ, вршеш Бр, оврше Чу,

знáде Ол, знáдем Стр,

мѝзе ГМ, мѝземо Чу, мѝзеш Стр, ѝомѝзем Во, ѝомѝзеш Стр, ДП, Бр,

рáсѝе Ол, Ст, Чу, изрáсѝе Стр, Во, нарáсѝе Стр, Ге, При, Вод, одрáсѝе ДП,

ѝомѝеѝе Ол,

ѝрѝде Ол, Чу, Ко, Со, Поп, При, Вод, ѝрѝдем Ол, Стр, ѝрѝдемо Стр, Ол, Ге, ѝрѝдеш Стр, Ко, Во, исѝрѝдеш Чу, оѝрѝде Ол, Стр, ДП, ГМ, При, Вод, оѝрѝдеш Стр, Ко,

зас^нјѝче Ол, ос^нјѝче Бр, ос^нјѝчеш Ко, сас^нјѝче Со,

ѝрѝсе Во, ѝрѝсеш Лу, исѝрѝсе Стр, На, Во, исѝрѝсеш ДП, Ге, ГМ,

ѝуѝче Ол, исѝуѝче Стр, исѝуѝчемо Во.

Дужина се јавља у 3. лицу мн. ових глагола: *вѝзѝ Стр, извѝзѝ ГМ, крáдѝ Ст, Стр, оѝрѝдѝ ГМ, осјѝкѝ ГМ, ѝомѝзѝ Ко, ѝорáсѝѝ Ол, Стр, ѝрѝдѝ Стр, ГМ, Поп, ѝрѝсѝ Бр, ѝуѝкѝ Ол, укрáдѝ Стр, Ст.*

106. Од осталих појединости у вези са поста акценатском дужином треба издвојити следеће:

1) Деминутивни суфикс *-ић* може се јавити са дужином: *Бѝшкѝић Ол, зѝбѝић Ст, лѝсѝић Со, мѝсѝић Со, снѝѝић Ст, сѝкѝић ДП, сѝдѝић Бр, црвѝић Стр, Ст, или без дужине: брáѝић ГМ, врáѝић Ст, дрѝнћ Ол, мѝсѝић Ол, сѝнчић Ст, сѝкић Бр, ѝвѝрћ Стр, ѝрѝѝић ГМ;*

2) Посесивни суфикси *-ин* и *-ов/-ев* изговарају се са дужином, коју не биљежи Даничић (исп. Даничић 1925: 214). Уравнато је: *бáбѝн Ст, гáздѝн Ст, Јѝвѝн Ст, Мáрѝн Ол, ДП, Рáдѝн Ст, Рѝљѝн Ол, Сáндрѝн ГМ, Сѝѝѝјѝн Чу, ѝáѝѝн Ст, ѝáѝѝн Ст,*

Вѝљкѝв Ст, дѝдѝв Ст, Їс^всѝв Лип, Јѝванѝв Ст, крáљѝв Ст, Радѝѝѝв На,

а дужина је уобичајена и у формама присвојних замјеница: *њѝгѝв Ол, Ст, ГМ, Стр, Чу, Лу, Со, На, Во, ѝѝзѝн Бр, Лу, ГМ, Со / ѝѝзѝн ДП, ѝѝ'ѝв Стр / ѝѝ'ѝв Чу.*

3) Придјевски суфикси *-ав* и *-ан* могу се јавити са дужином (Даничић 1925: 217–223): *а̀љка̀в* Ст, *ба̀ла̀в* Стр, *блѐни̑а̀в* Ол, *бр̑ља̀в* Ст, *гр̑ба̀в* Ст, *жѐла̀в* Ст, *кр̑ва̀в* Ст, *мр̑ља̀в* Ол, *џр̑ља̀в* Ст, *жѐља̀н* Ст, *мѐка̀н* Ол, *ја̀да̀н* На, Во,

али и без дужине: *бљу̀тиа̀в* Ст, *г̀ра̀в* Ст, *мр̑ша̀в* Ст, *г̀да̀н* Ст, *зл̀ба̀н* Ст, *ја̀да̀н* Ст, *ла̀ган* Ст (исп. Петровић 1978: 23–24)⁵². Осим у лику *д̀ба̀р* Ст, дужина није забиљежена на суфиксу *-ар*: *бѝсџа̀р* Ст, *вѐда̀р* Ст, *д̀ба̀р* Ст, *м̀ка̀р* Ст;

4) Наставци старих тврдих основа у придјевској деклинацији могу се јавити са дужином: *д̀о̀брѝје* По, Стр, *др̀у̀гије* ГМ, Бр, *жѐнскије* ГМ, *жѝвије* Стр, *л̑јѝије* Бр, од *мо̀ије* ДП, Бр, Во, *нѐискренѝје* По, *нѐуреднѝје* По, *д̀вије* Ол, ДП / *д̀вије* Чу, *д̀није* Ол, Лу, Во, *џ̀није* Ол, Стр, *св̀дије* Ол, Стр, Чу, Бр, ГМ, Лу, Во, *сџа̀рије* Стр,

з *др̀у̀гијем* Ол, *з̀д̀нѝјем* ГМ, с *ј̀д̀нѝјем* Ге, са *д̀вијем* ГМ, Ге, Со, с *д̀нијем* Ол, Со, Ко, *свѝленѝјем* ГМ, *сџа̀ријем* Бр, с *џ̀д̀ијем* Стр, Чу,

или без дужине: *др̀у̀гије* Чу, *ја̀кије* Ол, ДП, Стр, *ја̀њскије* По, *к̀д̀миџскије* Ол, *ма̀лије* ГМ, ДП, *на̀шије* Ол, Стр, По, Чу, *нѝкије* ДП, *нѐжењеније* ГМ, *д̀вије* Ол / *д̀вије* ДП, у *џ̀рвије* Стр, Ко, *џ̀сџије* ДП, *р̑ђавије* По, *св̀дије* По, Стр, ДП, Чу, Со, *џѝеџкије* По, Ол, *џ̀дије* Стр / *џ̀д̀ије* Стр, По, Бр,

др̀у̀гијем Стр, Лип, са *ма̀лијем* ДП, под *мо̀ијем* Бр, *д̀нијем* Стр, На, под *с̀амѝјем* пр̀озором ДП, с *џ̀ијем* Ол, ДП, Со;

5) Понекад се дужина може чути и на покретним вокалима *а* или *е* у формама именичких и придјевских замјеница: *нѐкога̀* Ст, Лип, Чу, *нѝкога̀* Ол, Со, Лу, *д̀вога̀* Стр / *д̀вога̀* Ол, ДП, Ге, *д̀нога̀* Ол, ГМ, ДП / *д̀нога̀* Ко / од *онога̀* Ол, *св̀акога̀* Стр, Ко, *св̀ачег̀а̀* Ол, *џ̀д̀га̀* Ол, Лип, ДП, Со, за *џ̀ога̀* Ге, ис *џ̀ога̀* ДП, *д̀џ̀ога̀* Стр, Ге, ДП, Поп,

к̀омѝ Стр, По, Ба, Бр, *нѐкомѝ* Ол, ДП, *нѝкомѝ* Ол, Лу, Со, Чу, *св̀акомѝ* Ко, Ол, Ге, Со, *џ̀д̀мѝ* Лип, *д̀џ̀омѝ* Ол (исп. Петровић 1973: 19, Драгичевић 2009: 333);

6) На финалном вокалу код броја *чеџири* може да се јави дужина: *ч̀еџири* Чу, Со, Лу, Ге, На;

7) Дужина се може чути на завршном вокалу у 3. лицу мн. аориста: *вра̀џиџиѝ* Со, *д̀о̀ђоџиѝ* Стр, ДП, Лу, Со, *з̀аклаџиѝ* Ге, Чу, *зак̀д̀иџиѝ* Ко, *замиру̀џиѝ* Бр, *зр̀нџиѝ* ГМ, *з̀на̀доџиѝ* Со, *изв̀у̀коџиѝ* Чу, *исџ̀екоџиѝ* Чу, *исџ̀екоџиѝ* Чу, *ка̀заџиѝ* ДП, *на̀вадиџиѝ* Чу, *на̀џравиџиѝ* Ко, Во, *нѝкоџиѝ* Бр, *одв̀едоџиѝ* Бр, *однѝсоџиѝ* Ге, *д̀доџиѝ* Ол, Ст, Ба, Бр, Лу, Во, *одра̀сџиџиѝ* Ба, *д̀сџа̀доџиѝ* Ге, *д̀ђераџиѝ* Ге, Со, *џ̀д̀биџиѝ се* ДП, *џ̀д̀доџиѝ* Ол, Во, *џ̀д̀сџаџиѝ* Ко, *џ̀оџџиџиѝ* Ко, *џ̀д̀чѝиѝ* Ол, *џ̀рику̀џиѝ* ГМ, *џ̀р̀д̀биџиѝ* Во, *ра̀сџиѝ се* Ба, *раџѝриџиѝ* На, *св̀ра̀џиѝ* Ол, *сџ̀едоџиѝ* ДП, *сџ̀џиџиѝ* ГМ, *сџ̀џџиџиѝ* ДП, *џ̀бџиѝ га* Ст, *џ̀ђоџиѝ* Со, *џ̀зѝиѝ* Ге,

⁵² У ж. и ср. роду придјева на *-ав* дужина изостаје: *кр̀вава* Ст, Стр, *кр̀ваво* Ст, *џ̀р̀љава* Во, Ст.

уїѣкошѣ Ол, ДП; али је забиљежено и: *дóђоше* ГМ, *однѣсоше* Ге, *одоше* Ст, Бр, Ге, Во, *їревáл"ше* Ол, *сáсїаше* На, *сїадоше* ГМ;

8) Дужина није забиљежена ни код неколико форми гл. придјева радног: *вјѣнчала* Во, *вјѣровала* Ко, *вјѣровале* Лу, *вјѣровало се* Чу, *їдшїовала* ДП, ГМ, *рáїїовала* ДП, Бр, *сїановало* Со (Даничић 1925: 192, 194, 195);

9) Аналошка дужења финалног вокала честа су код форми гл. придјева радног у мушком роду: *бї"ō* Ол, ГМ, Стр, *ддби"ō* ГМ, *дднї"ō* Ол, *јѣō* Ол, *кáзнї"ō* Лип, *кòсї"ō* Ол, *нáїрави"ō* ГМ, *òсїавї"ō* ГМ, *осївáри"ō* По, *їáзи"ō* Ол, *рáди"ō* Ол, *сѣлї"ō* Ол, *склòїї"ō* Стр, *їїјѣшї"ō* Ол, *ујáгми"ō* Ол, *усїї"ō* Ол;

10) Секундарне дужине јављају се на финалном вокалу након сажимања вокалских група у формама гл. придјева радног, о чему в. примјере у т. 44;

11) Уобичајена је и дужина у 3. лицу мн. футура: *дóћѣ* Ол, ДП, *нáнїћѣ* Чу, *нáћѣ* Стр, *їдб"ћѣ вáс* Ол, *їорѣнаћѣ* Во, *рòд"ћѣ* се Ко;

12) О јављању поста акценатске дужине усљед повлачења дугосилазних акцената на проклитике в. у т. 108 и 109.

*Преношење акцената на проклитике*⁵³

107. Преношење акцената на проклитику обичније је данас у ијекавским него у екавским говорима (Пецо 2002: 70)⁵⁴, а и од раније је познато да постоје сјевероисточна зона новоштокавских говора, у којој се ова појава рјеђе остварује, и југозападна и западна зона, у којима је она знатно чешћа (Николић 1970: 35). Акценат на везницима и приједлозима у екавским говорима сматра се архаичним, док једино није необичан акценат на проклитици *не* испред глагола (Суботић 2005: 143, Бошњаковић 2007: 91). Белић је још давно примијетио да се преношење све више губи у савременом језику „и све више преовлађује наново акценат засебних речи“ (Белић 2006: 172).

Дијалектолошка литература, и новија и старија, показује да је преношење акцената на проклитику распрострањена појава код старијих говорника херцеговачко-крајишког дијалекта, па и његовог сјеверозападног огранка (исп. нпр. Петровић 1973: 19–20, Драгичевић 2007: 354–355; 2009: 291–296, Козомара 2009: 535–537; 2016: 665–668). У сваком случају, учесталост преношења акцената на проклитике у говору једно је од најважнијих питања наше ортоепске проблематике данас (Ивић М. 1997: 155, Петровић–Гудурић 2010: 369).

⁵³ Грађа о преношењу акцената на проклитику у говорима Шипова објављена је у току сакупљања материјала (Цукот 2017а: 679–686), а касније је допуњена новом грађом и потпунијим закључцима.

⁵⁴ Малобројни радови који се баве говором урбаних средина показују да у говору млађих генерација екаваца преношење акцената на проклитику готово потпуно изостаје (Бошњаковић 2007: 90–91, Драгин 2005: 281).

Број слогова проклитике и број слогова ријечи са које се акценат преноси кључни су услови преношења, односно непреношења (Даничић 1925: 58, Ивић–Бошњаковић–Драгин 1994: 88–92). Са неких врста ријечи акценат се преноси чешће него са других, па је тако, на примјер, Ђуро Даничић у *Српским акценцима* описивао случајеве преношења само са именица на приједлоге.

108. Старо преношење акцената подразумијева преношење акцената силазне интонације који су се на проклитици остваривали као краткосилазни. Овакав тип преношења остварује се у сљедећим случајевима:

1) Са облика једносложних именица м. рода на једносложне проклитике:

*з̣а̣ в̣ра̣и̣ Ко, ỵ̀ г̣ра̣д̣ ГМ, з̣а̣ д̣ан̣ Ст, ỵ̀ д̣ан̣ да̣њ̣и̣ Стр, да̣н̣ ỵ̀ д̣ан̣ Ст, ỵ̀ ла̣д̣ Во, ỵ̀ љ̣у̣ди̣ Ол, д̣и̣и̣ к̣у̣ма̣ Ко, ỵ̀ р̣е̣д̣ м̣ра̣к̣ Ко, ỵ̀ м̣ра̣к̣ Ол, з̣а̣ с̣и̣на̣ ДП, ỵ̀ сн̣^а̣ј̣ег̣ Лип, на̣ с̣и̣а̣н̣ Ко, Чу, д̣-с̣и̣а̣на̣ Чу, ỵ̀ с̣и̣а̣н̣ Чу,
на̣ Ја̣њ̣ Чу, ỵ̀ Ја̣њ̣ Стр, на̣ Кр̣и̣ж̣ Ст, на̣ и̣ла̣с̣и̣ Поп, на̣ с̣у̣д̣ Стр, Во,
ỵ̀ б̣о̣г̣ Стр, ỵ̀ Бр̣о̣д̣ ДП, на̣ в̣о̣з̣ Стр, ỵ̀ д̣о̣м̣ Ол, на̣ кр̣о̣в̣ ДП, ỵ̀ л̣о̣в̣ Ол, к̣о̣д̣ м̣о̣сти̣а̣ Ол, на̣ н̣о̣с̣ Ол, По, ỵ̀ с̣ ỵ̀о̣с̣и̣ Стр, з̣а̣ с̣и̣о̣ Ст.*

Живо је и преношење на проклитику са двосложних именица м. рода, али није често: *на̣ ка̣м̣е̣н̣ Бр, на̣ м̣ј̣ес̣е̣ц̣ Лу, на̣ ра̣ша̣к̣ Бр*. Преношење са тросложних форми таквих именица такође се може чути: *на̣ гр̣еб̣ене̣ Ко, ỵ̀ с̣ ка̣мена̣ Ст, д̣о̣ ỵ̀о̣ја̣са̣ Ге, б̣е̣ш̣ ч̣о̣ека̣ Поп, з̣а̣ ч̣о̣еком̣ Ол*.

2) Акценат се може пренијети на једносложни приједлог са двосложних именица ср. рода: *з̣а̣ б̣ла̣гом̣ Во, на̣ гр̣о̣б̣ље̣ ДП, на̣ гр̣о̣б̣љу̣ Ол, ỵ̀ гр̣о̣б̣ље̣ Стр, на̣ ỵ̀љу̣ Ол,*

д̣о̣ к̣о̣ла̣ ГМ, ỵ̀ ко̣ла̣ Ол, ГМ, Лу, ỵ̀ ỵ̀о̣^а̣љу̣ Ол, ỵ̀ с̣ ỵ̀о̣ље̣ На, ỵ̀о̣ ỵ̀о̣љу̣ Поп, ỵ̀ р̣е̣д̣ в̣еч̣е̣ ДП, на̣ ђ̣убре̣ Бр.⁵⁵

Преношење са тросложних форми таквих именица није често: *ỵ̀о̣ с̣ели̣ма̣ Ге, д̣-др̣в̣е̣и̣а̣ Стр, Поп*.

Забилежено је преношење и са двије именице pluralia tantum ср. рода које у ном. имају узлазни акценат: *на̣ в̣ра̣и̣и̣а̣ Ол, ỵ̀ ỵ̀р̣с̣има̣ ГМ*.

Обично је и преношење са тросложних назива насељених мјеста у ср. роду: *ỵ̀ Бе̣ш̣ње̣во̣ Ст, ỵ̀з̣ Г̣е̣р̣зова̣ Ге, Со, Лу, ỵ̀ Г̣е̣р̣зово̣ Со, ỵ̀ Г̣е̣р̣зову̣ ГМ, Лу, ỵ̀ Јез̣еро̣ Ол, ỵ̀ Јез̣еру̣ Ко, ỵ̀ Луб̣ово̣ Лу, ỵ̀з̣ На̣и̣и̣о̣ља̣ На, ỵ̀с̣ Тр̣нова̣ Лу, ỵ̀ Тр̣ново̣ Лу, ỵ̀ Тр̣нову̣ Лу, Ст⁵⁶.*

3) Уобичајено је преношење акцената на једносложни приједлог са двосложних именица које се мијењају по 3. промјени: *з̣а̣ в̣о̣ду̣ Ко, на̣ в̣о̣ду̣ Ол,*

⁵⁵ Са именица *дрво* и *кола* потврђен је и нови тип преношења (в. т. 109 под 2).

⁵⁶ За овакав тип преношења са тросложне именице Ђуро Даничић у *Српским акценцима* наводи само примјер Дунаво: *о̣д̣ Дунава и д̣о̣ Дунава* (Даничић 1925: 77).

у воду Ол, Лип, Ко, ДП, Поп, Во, на даску Чу, на дјецу ГМ, на земљу Ол, Ге, у земљу Ол, у зору ДП, уз ногу ДП, на цесіу Ол,

у војску Бр, На, Во, При, Вод, у главу Ол, уз главу Стр, у грање Лу, иџд Греду Чу, у зїму Стр, крџз овце Стр, иџд бвцу Чу, за рўке Бр, на рўке Ко, на рўку По, Поп, у рўке Ге, у рўку Стр, Поп, на снагу Ко, у шџрбу Ол⁵⁷, а потврђено је и преношење са именица ж. рода које се мијењају по 4. промјени: за р'јеч По, џд глади Чу, Ко, Со, у јесен Ол, у ноћ Ко, Стр, Ко, Со, Во.

4) Забилежено је преношење акцента са именица свих родова на двосложни приједлог: џко врџша ДП, ирџко мосіа Со, ирџко ноћи ГМ, ирџко џоља Ол, Стр, као и на приједлог који се јавља с покретним вокалом а: крџза земљу Стр, нїза сїрџану Ол,

5) Уобичајено је преношење акцената са форми инстр. једн. личних замјеница 1. и 2. лица, те повратне замјенице себе на једносложни приједлог: за мнџм Ба, сџ мнџм Бр, за шџбџм Стр, Ба, за шџбџм Стр, ирџ-шџбџм ГМ, за собџм Ба, Стр, ирџ-себџм Ба, сџ себџм Стр, Лу, На, ирџ-собџм Бр, Ст, Со, Чу, Лу, На.

Акценат се са замјеница преноси и на двосложне приједлоге с покретним вокалом а с позицијом акцента на њиховом првом слогу: ирџда мнџм Бр, иџџа њу ГМ, ирџџа њу Ол, Ге, иџџа њи Чу, ирџџа њи Ол, Во, Ге, а кратко-силазни акценат на првом слогу двосложних приједлога обичан је и кад се нађу испред замјеничких енклитика: ирџџа ме Ол, ирџџа ше Ге, ирџџа њ Ба, крџза њга Ол, нїза њга Ба, Стр, иџџа њга Стр, Со, ирџџа њга Чу, Во, међу се Стр, нїза се На, иџџа се Лу, уза се ГМ.

6) Ријетке су потврде овог типа преношења са облика придјева и придјевских замјеница: у бољу кўћу Ге, у сїџрџ времена Стр, на ову страћу Ол.

7) Сасвим је, међутим, уобичајено преношење са облика основних бројева на приједлог: џџ два сџта Ол, за два дџна На, иџ два дјела Чу, џ-џва брџта Лу, иџ два Ко, у два Ол, на двї крџв"це Ба, на двї нџге Ст, џ-џвї кїле Ст, џ-џвї сџстре Ба, ГМ, иџ двї Ол, у двї ГМ, Ге, бџс шїрї св"јџе По, џџ шїрї Ол, на шїрї кџмада Чу, џ-шїрї сџта ГМ, џ-шїрї д"јџла Бр, ГМ, иџ шїрї Ол, Стр ДП, Чу, Ко, Поп, сџ шїрї нџге ГМ, у шїрї врсте Чу, у шїрї рўке ДП, Ге, у шїрї флаше Стр, џџ иџї Ол, у иџї сџти Ол, иџ дџсеш Ге.

Уобичајено је и преношење са основних и збирних бројева на везник и у вишечланим конструкцијама (Драгичевић 2009: 293): дваџсџт и двї Стр, Ге, дваџсџт и осџеро Стр, дваџсџ и иџї Ол / дваџсџт и иџї На, Вод, дваџсџт и иџїџеро Бр, дваџсџт и шїрї При, трїџсџт и два Ол, трїџсџт и иџї Ге, чџте-рес и иџїџеро Ол, ГМ, Стр, шџсџт и иџїџеро Стр, осамџсџт и шџсџ ГМ, а

⁵⁷ Са ове именице могућ је и нови тип преношења: у шџрбу Ол, Ко.

потврђено је и преношење са збирних бројева *иџ двое* Поп, *иџ ијрое* Поп, *иџ иеџеро* Стр, Ге, те са редног броја *други*: *за другџо* Ко.

8) Са глагола се акценат може пренијети на рјечцу *не*: *нџ боли* Ол, *нџ знџ* Лу, *нџ знџм* Стр, На, *нџ знџш* Ол, Ге, *нџ иџниџџ* Ст, *нџ узмџ* Ол, те на везнике *и* и *ни*: тако е *и било* Ол, ДП, На, *и не знџш* Ба, ГМ, Лу, није *ни биџ* ДП, *ни било* ДП, Ко, При, Вод, *ни дошџ* Ол, *ни иџчџли*.

9) Уобичајено је и преношење са прилога *иџола* у конструкцијама: гџдна *и иџ* Ол, гџд^нну *и иџ* ДП, *ни иџола* Со, *џи иџола* Ол, *иџ иџола* Поп и сл., а рјеђе су потврде овог типа преношења са неког другог прилога: *и горџ* ми Ко, све гџрџ *и горџ* ДП.

10) Забиљежено је преношење на општу замјеницу која и није права проклитика, али само у вези са именицом *ноћ*: *свџ ноћ* Ст, Ко, по *свџ ноћ* Стр, *свџ ноћ* ишџ Ол, Стр, те један примјер преношења на неодређену замјеницу: *нџки даџ* Ол.

109. Ново преношење акцената подразумијева преношење акцената силазне интонације који су се на проклитици остваривали као краткоузлазни. Овакав тип преношења остварује се у сљедећим случајевима:

1) Са облика једносложних и двосложних именица м. рода на једносложне проклитике:

џд беџа Чу, *и браиџ* ДП, *кџд браиџа* Лу, *џи круџа* ДП, *бџз љеџа* Чу, *за иџсиџ* Ол, *уџ раиџ* Ко, Ст, Ол, На, *џџ раиџа* Ко,

на гроџ ГМ, Бр, *на зџор* Стр, Ба, Ге, Ко, Со, *џд мџиџа* Стр, *у мџлиџа* Со, *иџџ сач* ГМ, *у иџраиџ* ГМ.

Узлазни акценат остварује се на проклитици испред двије именице из Даничићевих категорија *врџг-врџга* и *сиџриџ-сиџриџа*: *на иџиџ* По, *за реиџове* Лип (Даничић 1925: 57).

Овај тип преношења остварује се и са двосложних именица м. рода: *иџџ амџџр* Лу, *на Драгн^нћ* Ол, *у Драгн^нћ* ДП, *у џџџџа* Ст, *у клеџџиџ* ДП, *у Траџвниџ* Бр,

као и са тросложних форми у зависним падежима јединине или множине: *у амџџрма* Чу, *џд џџџрџџџа* Лу, *на Драгн^нћу* Ол, ДП, Ге, *у Драгнџићу* Ге, *џџ Лџџићџа* Чу, *џд љџџџџџа* Поп, *кџд Маџџџа* ГМ, *иџџи иџџџџом* ДП, *у Траџвниџу* Ол, *џ-Туџџџџа* На, *у Чарџџџу* Со, *за чоџџџом* Ол, *џ-чеџџниџџа* Ко Ге,

те са тросложних личних именица: *из Баџџићџа* На, *у Баџџиће* На, *у Буџџџџџџ* Ол, *у Буџџџџџџ* Ол, *из Љџџџићџа* Ко, *у Мрџџџџџ* Чу, *из Муџџићџа* На.

2) Акценат се преноси и са једносложних и двосложних именица ср. рода: *у дну* ДП, *иџџ џџиџџом* Чу, *бџс кџџџа* Чу, *на љџџџџџ* Чу,

за здџџџџџџ Стр, *на сџџџџџџ* Чу, *у сџџџџџџ* Ко,

џ-дрџџџџџа Стр, ДП, Поп,

из џџџџџџџа Стр,

а сасвим је уобичајено и преношење са тросложних именица: *из Гѣрзова* ГМ, *кòд говѣдā* Со, *ò Бѣрђева* Чу, *на Бѣрђево* По, *ò Бѣрђеву* Ол, Чу, *ѣрѣд Бѣрђево* Чу, *у Језеро* Ко, *у Језеру* Ко, Лу, *ò кољѣнā* ДП, Ге, *у Лубово* Лу, *у Лубову* Лу, *и Ш^иова* Ол, Ко, ГМ, *у Ш^иово* Ол, Ст, ГМ, Ба, Ко, Во, *у Ш^иову* Ол, Ст, ГМ, Чу, Со, Поп, Лу, На, Во.

Забилежене су и потврде преношења са три именице *pluralia tantum* које имају узлазни акценат: *за врāшима* Ст, *за лѣђа* Ол, На, *на лѣђа* Стр, *на лѣђ^има* Ст, Со, *низ лѣђа* Чу, *у њл^има* Ол.⁵⁸

3) Уобичајено је преношење акцената на једносложни приједлог са двосложних именица које се мијењају по 3. промјени, или са њихових тросложних форми у зависним падежима: *у азни* Во, *ни баба* ДП, *бѣз бабѣ* Ол, *у бањи* Ол, Ге, *у Барама* Ге, *и ваїра* Бр, *и ваїру* Бр, *на ваїру* Ко, *у ваїру* Чу, *òд вунѣ* Чу, *кòи крāвā* ГМ, *òи кишѣ* Ол, Стр, Чу, *òи кожѣ* Поп, Чу, *бѣс кравѣ* ГМ, *òи крушкòм* Во, *на кућама* ДП, *ò кућама* Ол, *у кућама* Чу, *ò кућѣ* Ге, *за кућѣ* Стр, *ис кућѣ* Ол, Стр, ДП, Ге, На, Во, При, Вод, *кòи кућѣ* Ст, Ол, ДП, *òи кућѣ* Во, *у кући* ГМ, Стр, Ге, *òи кућòм* Стр, *ѣрѣи кућòм* Ол, ДП, ГМ, Во, *за кућу* Чу, *ѣрѣи кућу* Ол, ДП, Ге, Лу, На, При, *у кућу* Ол, ДП, Чу, При, Вод, *ис кућу* ДП, Бр, Вод, *у њивама* Чу, *на њиве* Чу, *ис Пљевѣ* Ол, Ко, *у Пљеву* Ол, *ò слави* По, *за славòм* Ст, Чу, *за славу* Ол, Ко, На, *на славу* Ст, Лу, *на слами* Чу, *у сјечи* Ол, *у соби* Поп, На, *са сѣокòм* Поп, *ò-шеїкѣ* Стр, На, *и хаћа* Лу, *за хаћòм* ДП, *ѣрѣ-хаћòм* Стр, *кò-цурѣ* Ол, *у шїали* Ол, Бр, *у шїалу* Стр, *и-шумā* На, *у шумама* Ол, *у шуми* ГМ, Стр, *òи шумòм* Поп, *крò-шуму* Ол, Со, *у шуму* Ол, При, Вод,

ò Бāчкòј По, *у бāшчи* Ол, *у бāшчу* Ол, ДП, *за мājку* Ко, *и-Сїуїнѣ* Ол, ГМ, *у Сїуїнòј* Ол, Ко, Лу, *у Сїуїну* Лу, *кò-црквѣ* ДП, *ò-црквѣ* Стр, *ѣрѣ-црквòм* Стр, *у цркви* Стр, *у цркву* По, Бр, *ò шкòлама* Стр, *и-шкòлѣ* Со, Вод, *у шкòлу* Ол, ДП Бр, Ко, Во, При,

на маїѣр Лу, *кòд маїѣрѣ* Бр, При, Вод, *крāj маїѣрѣ* Бр, *и маїи* Лу,

а нешто је рјеђе преношење с оваквих тросложних именица: *на баб^ине* Ге, Ко, Во, *за год^ину* ДП, *у зāдруги* На, *у зāдругу* На, *у кārлице* Бр, *уз ограду* Чу, *на оїшїїини* Стр, *у оїшїїини* Чу, *у оїшїїину* Бр, *у ѡланину* Чу⁵⁹, *бѣс ѡ-шрѣбѣ* Ол, *у Прибелу* Лу, *ò ѣрòславѣ* Ол, *у ѡуцу* Ко, *и свекрва* ДП, *ѣрѣд свекрвòм* Бр, *са свекрвòм* При, Вод, *на ул^ици* ГМ.

4) Потврђено је и преношење са четворосложних форми именица сва три рода: *у баб^инама* Ко, *у Бабић^има* На, *у Вишòроги* Бр, *на Грбав^ици* Чу, *ò Мркођа* Ол, *у Мркођу* Лу, *у Прибѣљцима* То.

⁵⁸ Преношење акцената у везама приједлога и именица *pluralia tantum* у духу је говора ливањско-дувањског говорног типа (Рамић 1999: 350).

⁵⁹ Са ове именице из Даничићеве категорије *брзїна-брзїнѣ* (Даничић 1925: 10–11) требало би да се оствари стари тип преношења.

5) Преношење акцента са именица на двосложни приједлог, и то на његов последњи слог, познато је и у овим говорима: *исї̀òтї̀ кравѣ* Ол, *више̄ кӯ̀һ̄а* На, *изна̀ї̀ кӯ̀һ̄а* Лу, *окò кӯ̀һ̄а* Поп, *више̄ кућѣ* ГМ, На, Во, *исї̀рèї̀ кућѣ* Ол, Лу, *окò кућѣ* Ол, *ї̀рекò кућѣ* Лу, На, *ї̀рекò љеї̀а* Ге, Лу, *изà райа* Чу, *окò цр̀квѣ* Стр, *ї̀рекò шумѣ* Лу.

6) Бројне су потврде за преношење акцената са облика личних замјеница на једносложни приједлог, те на везнике *и* и *ни*, за које би се могло рећи да се остварује са великом досљедношћу: *кòд мене* Ол, Бр, Чу, *на̀ мене* Ст, *òд мене* При, Вод, *ї̀ мени* ГМ, *ї̀ шї̀ Ко*, *кò-шѐбе* Ст, *бèж њега* ГМ, *зà њега* Бр, *ї̀ њега* По, Бр, *ї̀ж њега* Со, *кòд њега* Лу, *на̀ њега* Ко, *òд њега* ГМ, Бр, Ко, Лу, *ї̀ њему* Ст, *нї̀ њему* Ст, *ò њему* На, *ў њему* Поп, *зà њї̀м* Ол, *са̀ њї̀м* Чу, Со, На, *ї̀ж њѣ* Поп, *кòд њѣ* ДП, Со, *кра̀ј њѣ* Со, *òд њѣ* Ст, Поп, На, *ї̀ њў* ГМ, На, *ї̀ò њў* Стр, *ў њòј* Чу, *ї̀ њòјзи* Ол, Бр, *на̀ њòјзи* Бр, *ў њòјзи* Стр, На, *са̀ њòм* ГМ, Ге, *зà на̀с* ДП, *кòд на̀с* Ол, Поп, *кòд на̀ске* Ко, *òд на̀с* Стр, *ў на̀ске* Стр, *зà нами* Со, *ї̀ò нама* На, *ї̀рам нами* Ол, *òд в̀ас* ДП, *ра̀з в̀ас* Ге, *зà њима* Ол, Со, *ї̀òд њима* Стр, *ї̀рам њима* Ол, *ї̀рèд њима* Ге, *са̀ њима* Ол, ДП, Ге, Со, Чу, Поп, *кòд њї̀* Стр, Ст, *на̀ њї̀* Ст, *òд њї̀* Бр, *ў њї̀* Ст, *ї̀ себе* По, На, *ї̀ себи* ГМ, *на̀ себи* ДП, *òд себе* При и сл., а није ријетко ни преношење на двосложни приједлог са ових замјеница:

изà мене Со, Во, *окò мене* Стр, ДП, Ко, Со, *изà њега* Чу, *исї̀òд њега* Бр, *окò њега* Стр, *више̄ њѣ* Во, *исї̀рèд њѣ* Поп, *окò њѣ* Бр, *ї̀рекò на̀с* На, *окò на̀ске* Ко, Ге, *међу̀ њима* Лу, *више̄ њї̀* Во, *изà себе* Ол, *окò себе* Со, Во.

Забилежена је једна потврда преношења акцента са именичке замјенице *ко*: *зà ког* Стр.

У овим говорима сасвим је уобичајено преношење у проклитичко-енклитичким везама, познато и у другим говорима (Ивић 1985: 137, Петровић 1973: 106, Драгичевић 2007: 355), код којег се на једносложној проклитици остварује дугоузлазни акценат: *зà ме* Ге, Во, При, Вод, *зг̀рмї̀ на̀ ме* ДП, *порúчѝò* *ї̀ò ме* Стр, Ко, ГМ, *глѣала* *ў ме* ГМ,

зà шѣ Ко, *на̀ шѣ* Ол, ГМ, *дòћи* *ї̀ò шѣ* Стр, *ў шѣ* Лип,

зà њга дòшла Стр, *уда̀вала* *ћѣр* *зà њга* Стр, *чўла* *си* *зà њга* Бр, *на̀ њга* ДП, *ў њга* Ге, Бр, *узà њга* Стр,

на̀ се Ге, Со, а понекад се такав акценат остварује и на једносложној проклитици испред пуних замјеничких облика (Драгичевић 2009: 295): *зà њи* Стр, Ге, На, *на̀ нас* Ба.

7) Редован је овај тип преношења акцената са придјевских замјеница, придјева и редних бројева на приједлоге: *зà мòга* ДП, *кòд мòг* òца При, Вод, *ў мòга* стрица На, *ў мòм* сèлу Ст, *ў мòме* сèлу Бр, *исї̀òд нашѣ* њї̀вѣ Во, *ў нашòј* кўћи Со, *ў нашòј* цр̀кви Бр, *ў нашу* кўћу Чу,

ї̀з овѣ Стр, *òд овї̀је* Стр, *зà онò* Стр, Стр, *òд оногà* Ол, *зà шòгà* Ге, *ї̀с шòгà* ДП, *ò-шòгà* Стр, ДП, Поп, Ге, *ў шòј* шкòли Ол, *ò шòмѣ* По,

дò Бãњē Лúкē ДП, зà Бãњý Лúку Ко, ù Бãњōј Лúци На, ù Бãњý Лúку ДП, Ге, На, нà гòрњий спрãт Стр, нà гòрњý стрãну Ол, ù Дòњѝм Мúјцићима ДП, ù Бýрђевōј кúћи Ол, ù-Жижинē стрãнē Ко, ù задњē вр"јеме Ге, зà Мãлѝ Бòж"ћ Лу, нà Мãлѝ Бòж"ћ Стр, Ко, нà Мãлý Госпòину Стр, окò Мишрòва Лу, зà млã-дē Бр, кòд Новòк Сãда Лу, ù Црнē врòве Ол, ù Црнòм Вру Ол,

дò другē На, ù другē Стр, ùò другѝ ùýи Ко, једно зà другò Ол, ù другò Чу, изà другòга Ге, нà другòј Чу, нà другý Чу, ù другý Ко, ù сēдмѝ ГМ,

а потврђено је и преношење са придјевске замјенице и придјева на везник *и*: ù њи'ове Лип, жив ù здрав Бр, живи ù здрави Ол, Чу.

8) Акцент се на проклитику може пренијети и са прилога: дò ондãк Стр, дò садã Ол, ù горе Ол, ù доље Ол, ù ондã Лип, ù ùријē Ол, ДП, ù сад Ол, ù садã Ол, ГМ, Стр, Лип, Чу, Ге, Лу, На, Во, тãд ù шад Стр, нѝ ùýј Ко.

9) Преношење акцента с глагола у презенту на негацију „доследно је у свим штокавским говорима са четвороакцентским системом“ (Николић 1970: 52). Ово су само неке од бројних потврда у говорима околине Шипова:

нè бãѝиш Ол, ДП, нè будē Ол, Ст, ДП, нè будēш Стр, нè видѝ Ол, Лу, нè в"дѝиш Ст, нè волѝм Ге, нè гледã ГМ, нè гледајү ГМ, нè даднē Ол, нè дајү Лип, Ге, Ко, нè дòђē ГМ, нè жалѝм Чу, нè знã Ол, Ва, нè знајү Ол, нè знãм Ол, ДП, Бр, Чу, Ко, ГМ, Лу, нè знãмо Ол, ДП, нè знãш Со, Лу, нè идē Ко, нè идēмо Ол, нè једēм ГМ, нè кãжēм ДП, нè мислѝш ДП, нè могу Ол, нè носē Ол, нè òдã Ол, нè ùãниē Ст, нè ùлãѝи ДП, нè ùлãћã ДП, нè ùлãћãм Ол, нè рãдѝ Ол, Поп, нè рãдѝш Ге, нè сједã По, нè славѝм Стр, По, Ко, нè сѝãвãиш Ол, нè ùребã ДП, нè умрēш Ко и сл., а потврђено је и преношење са глагола на везник: ù није Ол, ù рекнē Ол, нѝ знали Ге, нѝ мислила ДП, нѝ ùадало Ге, дã будē дòни'о Стр, дã будēш дòшла Ол, те преношење на рјечцу нека у 3. лицу императива: нèк идē Ол, ДП. Овакав тип преношења могућ је и са именице на везник у изразу: дã бòг сãчүвã ДП.

10) Није необичан нови тип преношења акцената на општу замјеницу (Драгичевић 2009: 295): свē ùейтєро Стр, свē ùроје ГМ, свē чеѝри Ст, свù нòћке Стр (у т. 108 под 10 наведене су потврде и са краткосилазним акцентом на овој замјеници)⁶⁰, те преношење на број на којем се остварује дугоузлазни акценат: двã ùýи Ко, Поп, двã ùýиã Ол, ГМ, двã сãиãа Ол, Ст, двã-ùрѝ Ст, ùрѝ дãна Ст, ùрѝ ùýи Поп, сѝò марãкã ДП.⁶¹

110. Преношење акцената на проклитику факултативна је појава и у овим говорима, тако да се могу чути непренесени акценти на једносложним

⁶⁰ Овакво преношење може се чути и у говору млађих становника Шипова.

⁶¹ Мирослав Николић сматра да је ова појава типична особина југоисточног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (1991: 41), док Милан Драгичевић у једном од новијих радова закључује да је њен ареал „знатно шири“, јер бројни радови показују присуство оваквог преношења акцената и у говорима јекавског сјеверозапада (исп. Драгичевић 2007: 355, у напомени под текстом и тамо наведену литературу).

или вишесложним именицама, придјевским замјеницама, придјевима, бројевима и код понеких глагола: у *бању* Ол, *од бѣза* Чу, *за блага* Ол, *за бра̄ша* Стр, *од бра̄ша* Стр, *за војску* Поп, *од вунѣ* Чу, *код гáздá* Ол, *за гòдну* ГМ, *за гòсте* Ге, *од гра̀да* Стр, *и да̀н да̀ньй* Стр, *о-др̄веша* Ге, *за зѣму* Ге, *од ју̀ира* Ол, *йреко кла̀дѣ* Ол, *оїй ко̀жѣ* Чу, *оїй кра̀ва* ДП, *на кра̀ј* Стр, *на кру̀г* Ол, *коїй кума* Ол, *за ку̀ћѣ* Стр, *за ла̀че* Ол, *на лѐћа* Ко, *на лѐћа* ГМ, Ко, *без ма̀јкѣ* ГМ, *без мѣса* Ол, *за мјѣсѣц* данá Лип, *код мòсша* Ол, *за нòћ* Ол, *на ѝиво* Ол, *у ѝрси́ма* Бр, *на ѝуїи* На, *на ро̀г* Стр, *коїй свѣ́кра* Ол, *кроза сѐло* Ол, *за сла̀ву* Ол, Ге, *на сла̀ми* Ге, *за сї̀одку* Ст, *и-Сї̀уїнѣ* ГМ, *о-шѣ̀йкѣ* ГМ, *исї̀о-цр̀квѣ* Ол, Стр, *код цр̀квѣ* Стр, *на чѣ́сму* ГМ, *у шї̀я̀лу* Стр,

из Гѐрзова Ге, *у Гѐрзову* Ге, Со, *на Дра̀гнић* Ге, *бес ѝдї̀шребѣ* Ол, *на ѝрò-славу* Ол, *на са̀храну* Ол, *у Шї̀йову* Ол, По,

їо мòм Лип, *од нѣ́кога* По, *коїй свòг* стрї́ца Ол, *од свòг* дру̀га Ол, *у ðвò* вр̄"јеме По, *у ðнò* зе́ленò Стр, *у ш̄áј* ка̀зан Ге,

у ѝсї̀ој ку̀ћи Чу, *до мї̀лѣ* во̀љѣ Ол, *за Нòву гòд"ну* Стр, *їо цї̀елу̀* нòћ Стр, *до цр̀нѣ* зе́мљѣ Ол, *ко-Цр̀нѣ* р"јекѣ Ол, *у Цр̀нòј* Го̀ри Ол,

за два̀ да̀на Ол, *бес ѝрї̀* св"јѣ́ће По, *їо ѝрї̀* да̀на По, Бр, Ге, *у ðвѣеї̀* са̀тї Ст,

и једно *и дру̀гò* Стр,

не мòгу Ол

два̀ са̀ша Ге, *сї̀ò* ма̀рãкã ДП и сл.

О АКЦЕНТУ РИЈЕЧИ

Акценатї́ једносложних именица мушког рода

111. Акценатском типу *вра̀г-вра̀га* (Даничић 1925: 19–22) припадају: *бра̀в* Стр, Лип, На, *бру̀с* Ол, *ву̀к* Стр, *гра̀д* Стр, ДП, *да̀н* Ол, Стр, По, *жбу̀н* Стр, *зу̀б* Стр, *зѝд* Стр, ДП, *ку̀м* Ол, Ко, ГМ, *ма̀л* Стр, *мр̀с* Стр, По, *му̀ж* Ге, Ко, *ра̀д* Стр, По, *сї̀н* ГМ, По, ДП, Чу, Поп, При, Вод, *со̀к* ДП, *сї̀ан* Ол, Стр, На, *ѝра̀г* ДП, *ха̀н* Стр, *цр̀в* Ол, Чу и сл.

Именица *ѝла̀сї̀* ДП у овим говорима у ген. једн. гласи *ѝла̀сша* ДП, ГМ али и *ѝла̀сша* Ст, Чу, и као код Даничића припада категорији *сї̀рї̀ц-сї̀рї̀ца*. Именица *жа̀р* такође припада објема категоријама: *жа̀ра* Стр и *жа̀ра* Чу.

У множини краћих форми може се чути *ву̀ци* Ол и *ву̀ци* Стр, а дуже форме понекад имају двојак акценат у ген. мн.: *ву̀кòвã* Ст, *гра̀дòвã* Ст, *дру̀гò-вã* Ст, *кнѣ̀зòвã* Ст, *сї̀нòвã* ГМ, Ст,

према: *кумòвã* Лип, Чу, Со, *синòвã* Ол, Бр, Ко, Лу, *от синòвã* Стр, Поп, Лу, *шнѣгòвã* Стр. Готово је досљедно: *бр̀ковима* Ст, *гра̀довима* Ст, *ку̀мовима* Ст, *сї̀новима* Ст, уз једну форму са краткоузлазним акценатом на другом

слогу: са *синдовима* ГМ (Даничић 1925: 21). Забиљежен је и краткоузлазни акценат на форми з[̀]б[̀]ма Со.

112. Акценатском типу *сӣрӣц-сӣрӣца* (Даничић 1925: 22) припадају: *бӣк* Ст, Ол, *га̄ј* Бр, Чу, Со, Чу, *жӣр* Ст, *Ја̄њ* ГМ, Стр, *клӣи* Чу, *лӯг* ДП, Чу, Ге, Поп, *жӯљ* Ст, *но̄ж* Ол, *јӯӣ* ДП, Ге, На, *ра̄сӣ* Стр, Ст, Чу, *сва̄к* ДП, Ге, Со, *сӣрӣц* Чу, Ко, На, Поп, *ћӣћ* Стр и сл. Именица *бик* иде и у категорију *рѡб-рѡба*.

113. Акценатској категорији *бѡг-бѡга* Стр (Даничић 1925: 23–24) припадају: *бѡг* Стр, По, Чу, Ко, ДП, *брѡд* Стр, *гнѡј* Стр, *кра̄ј* Стр, *крѡв* Ко, Чу, *ме̄д* Ст, Стр, *мо̄сӣ* Ол, *но̄с* Ст, Стр, *ӣѡсӣ* Стр, ДП, По, *рѡв* Бр, *ро̄г* Стр, Ге. Именица *крѡв* Ко, Чу у ген. једн. може имати и краткоузлазни акценат: *крѡва* Ст.

Именица *дом* изговара се и са дугосилазним и са краткосилазним акцентом: *дѡм* Ст, Со, Лу, *дѡм* Со. У ген. једн. може се јавити и краткоузлазни акценат: *дѡма* Ст.

Именице *вр̄х* Стр и *сӣѡ* ДП припадају групи од неколико именица са краткоузлазним акцентом у зависним падежима (Даничић 1925: 23–24).

Именица *госӣ* припада овом акценатском типу као код Даничића, али и типу *ра̄к-ра̄ка*: *гѡсӣ* Ст према *гѡсӣ* По.

114. Типу *ра̄к-ра̄ка* (Даничић 1925: 24–25) припадају: *бѣз* Ол, Стр, ДП, *бра̄ӣ* ГМ, Стр, ДП, Бр, Ко, *гра̄* Ол, Ст, Стр, ДП, *дѡд* Ол, Ст, Стр, Лип, *дла̄н* Ст, *зе̄ӣ* Ст, ДП, Ге, *клӣн* Ст, *крӯ* Ол, Стр, ДП, *ла̄н* Стр, *ље̄б* Ол, ГМ, Стр, Лип, *мӣш* Стр, *ӣрсӣ* Ол, *ра̄к* Ст, *ра̄ӣ* Ол, Ст, Стр, ГМ, Лип, ДП, Ге, Ко, Со, Поп, *сва̄ӣ* Ст, *сӣр* Ол, ДП, Ко, *ӣѡк* Ол. Именица *кру* забиљежена је у ген. једн. са дугосилазним акцентом: *крӯа* Ко.

Именице *илуг*, *ираг* и *цар* припадају категорији *рѡб-рѡба*, а не *ра̄к-ра̄ка* као код Даничића (Даничић 1925: 25): исп. *илуга* Стр, *ирага* Ст, *цара* Ст. Именице *лан*, *рак*, *раӣ* припадају и овој категорији, али и категорији *рѡб-рѡба*.

115. Акценатском типу *рѡб-рѡба* (Даничић 1925: 25–26) припада: *бӣк* Стр, *вѣш* ДП, Ге *гр̄м* Стр, *грѡб* ГМ, Бр, *зѡр* Ге, *ко̄њ* Ол, Стр, *кр̄сӣ* Лип, Стр, *ла̄н* Стр, Чу, *ӣѡ* Стр, ДП, *са̄ч* ДП, *снѡј* Ко, *ӣра̄ӣ* Ол, ГМ, *ӣрѡј* Ко, *иѡ̄* Стр и сл.

У инстр. и лок. мн. именица *ко̄њ* понекад се јавља са краткосилазним акцентом: са *кӯњама* ДП, Ге, *ко̄њама* ГМ, на *ко̄њама* Со, с *ко̄њама* Ко, Со (в. Драгичевић 1999: 301), а не са краткоузлазним као код Даничића.

Именица *ѡ* (< вѡл) Стр, Чу, Ко као код Даничића иде у тип *рѡб-рѡба* (Даничић 1925: 25).

О акценцију неких вишесложних именица мушког рода

116. Типу *бáруӣ-бáруӣа* (Даничић 1925: 26) припадају: *зéјӣен* Стр, *рéцeљ* Ол, *сóбeӣ* Ст, а типу *брáвaц-брáвцa* (Даничић 1925: 26–27) припадају: *врáбaц* Ст, ДП, Со, Чу, *квáсaц* ДП, *лáнaц* ДП, Чу, *чáнaк* Стр, *чвáчaк* Ол, Стр. Именица *чaнaк* чешће има другачији акценат по типу *кòнaц-кòнцa*: *чàнaк* Стр, Ко, Чу, При.

117. Акценатском типу *Душaн-Душaнa* (Даничић 1925: 28–29) припада: *Бòжӣћ* Стр, Бр, Чу, ДП, Ге, *Душaн* ДП, Чу, *јèлeк* Стр, *кàјмaк* ДП, *кèшeн* Стр, *кùйуc* Стр, ДП, *кùруз* Ол, Стр, ДП, *лèмeш* Стр, *ӣйèрлук* Стр, *Ўскрc* Стр, *чòбaн* Ст, Стр.

Именица *чoвјeк* понекад има акценат у зависним падежима као код Даничића (Даничић 1925: 32): *чoѝкa* При, *чoѝкy* Чу, али се чешће чује *чòкa* Ге, Ко, Чу, ГМ, Во, *чòкy* Ол. Исти акценат има и лок. мн. у *Шaйòру* Бр (исп. Петровић 1973: 20).

118. Типу *кòсaц-кòсцa* (Даничић 1925: 29–30) припада *јèчaм* Чу, При, Вод, *мòмaк* Ол, ДП, Бр, *òвaс* Стр, *òгaњ* Бр, *òшaц* Стр, ГМ, Бр, Ге, *чàбaр* Стр.

Именица *нòвaц* Ст, По, не припада увијек акценатском типу *кòнaц-кòнцa* (Даничић 1925: 31) као код Даничића.

119. Акценатском типу *вјèйaр-вјèйaрa* (Даничић 1925: 33) припада: *вà-кaӣ* Стр, *лй̄йaр* Стр, *й̄й̄йaк* ДП, *чùнaк* Стр. Овом типу припада и именица *свèкар* Стр, ДП, Ко, ГМ, у групи од неколико именица које имају краткоузлазни акценат у зависним падежима (*свèкpa* Ол, ДП, Ко, Лу, *свèкpу* Ол, Ко), с тим што понекад и номинатив у овим говорима има краткоузлазни акценат *свèкар* ДП.

120. Акценатском типу *зàвòј-зàвојa* (Даничић 1925: 34, 46) припадају: *лòйòв* Ст, Лип, *йòвòј* ДП, Чу. Именица *зàвој* Ст забиљежена је само у лику без дужине, а и именица *йòвој* Ст може се, такође, чути без дужине.

121. Акценатском типу *вòјнй̄к-војнй̄кa* (Даничић 1925: 35) припада: *бàрдàк* ДП, *бùнàр* Стр, ДП, Бр, Ге, *гèрдàн* ДП, Ол, *зубùн* Стр, *кòлàч* По, *йàсùљ* Ге. Може се чути и акценат *бùнàр* ДП.

122. Типу *нèћàк-нèћàкa* (Даничић 1925: 36–37) припада: *мјèсèц* Ст, Стр, Во, *сàйàк* ДП Стр, *сй̄òжàк* Стр, *фр̄шй̄àљ* Стр, *чàрдàк* ДП. Риједак је Даничићев акценат у *мјeсèцy* На.

Акценат дат. мн. *чeй̄ӣнй̄ц"мa* Ге, одговара Даничићевом *комàдимa*, *динàримa* (Даничић 1925: 37)

123. Акценатском типу *дјèвèр-дјèвèрa* (Даничић 1925: 38) припада: *грè-бèн* ДП, *дјèвèр* Стр, Ол, Чу, Ко, ДП, Бр, Ге, Со, На, Во, *òрòз* Стр. У множини

се може чути нагласак *дјеверова* Бр, Во, *дјеверовима* Бр, *каменова* Со, *орозова* Стр (Даничић 1925: 37–38) уколико се именице јављају са проширењем.

124. Од именица м. рода које се завршавају на *-а* акценатском типу *глава-главѐ* (Даничић 1925: 2, 4–5) припада: *баба* Стр, акценатској категорији *књига-књигѐ* (Даничић 1925: 2, 8) припадају именице *гзда* Ол, Стр, *ћаћа* Ол, а типу *йрѡвда-йрѡвдѐ* (Даничић 1925: 5–6) припада: *шѡра* Лип, Ст.

125. Код тросложних именица забиљежен је и Даничићев акценат ген. мн. *йријайѐљѡ* Лип (Даничић 1925: 42). Чешће су у употреби ликови *Бѡград* Ол, Ст, ГМ, Лип, у *Бѡграду* ГМ, Лу, Со, а рјеђи је Даничићев акценат *Бѡград* Ол, Стр, (Даничић 1925: 44). Забиљежени су и ликови *килѡмејѡра* Стр, Чу, Во, *килѡмејѡрѡ* Поп (Даничић 1925: 50–52).

126. Двосложна лична имена и хипокористици чувају дугоузлазни акценат у свим падежима осим у формама вок. једн.: *Бѡжо* Ст – *Бѡжѐ* – з *Бѡжѡм* Ко, Со, *Бѡро* Ст – код *Бѡрѐ* Ст, *Влѡдо* – *Влѡдѐ* – *Влѡду* ДП, *Ђѡро* – *Ђѡрѐ* Ст – *Ђѡру* Ол, *Јѡво* Ко – код *Јѡвѐ* Ол – *Јѡви* Ко, *Миле* Ол, Ст, ДП – *Мили* Ол, *Нѐђо* – *Нѐђѐ* Ст, Лу, *Ќсиѡ* – *Ќсиѐ* Ст, Лу, *Пѐро* – *Пѐрѐ* Ол, Ко ГМ, Лу – ус *Пѐру* Со, *Рѡде* Стр – *Рѡдѐ* Ст, *Рисѡ* Лу – са *Рисѡѡм* Лу – за *Рисѡу* Лу, *Сѡмо* – *Сѡмѐ* Поп (Даничић 1925: 85). Вокатив редовно има дугосилазни акценат: *Бѡжо* Ст, Стр, *Бѡро* Ст / *Бѡре* ДП, *Влѡдо* По, *Ђѡро* Ст, Во, *Нѐђо* Ст, Во, *Јѡво* Стр, *Рисѡ* Ст / *Рисѡѐ* Ст, *Сѡмо* Ст, Во.

127. Уобичајено је *Вѐљко-Вѐљка* Ст, *Гѡјко-Гѡјка* Ст, Со, *Жѡрко-Жѡрка* ГМ, *Слѡво-Слѡвка* Ол, Бр, док су непознати ликови са дугоузлазним акценатом (исп. Даничић 1925: 86).

Акцenaиѡ именица средњег рода

128. Типу *вино-вина* (Даничић 1925: 61) припадају: *враѡа* ДП, *лѐђа* Ко, *млѡјѐко* Ол, Со, Лу, ДП, При, *йрѐло* Ол, Лип, *сѡкно* Ол, ДП, Ко, Со.

129. Акценатској категорији *мѐсо-мѐса* (Даничић 1925: 62–63) припадају: *блѡго* Ол, ДП, Бр, Ко, *гвѡжђе* Ст, *грѡжђе* Ст, *здрѡвље* Ол, По, *злѡѡ* По, *кѡље* Ол, *мѐсо* ГМ, Лип, Бр, Ко, Поп, *йруђе* Стр, *сѡјѐно* Ол, Стр, *сѡнце* Ол, Стр, Лип, *йруње* Ол, *ѡље* Ст, Стр, По, Ко. Именице *грѡжђе* и *ѡље* у овим говорима одговарају и типу *ѡко-ѡка*: *грѡжђе* Ст, Стр, *ѡље* Лип, ДП, на *ѡљу* ДП.

130. Акценатском типу *сѐло-сѐла* (Даничић 1925: 63) припада: *вѡђе* Чу, *йѐро* Ст, *сѐло* Ст, Ол, ДП, Со, *ѡѡкло* Ол. У неким множинским падежима

именице *село* могућ је двојак акценат⁶² – Даничићев краткосилазни: *сѣла* Ст, ДП, по *сѣлима* Ст, Ол, По, или краткоузлазни: *сѣла* Ол, *сѣлима* Ол, док је у ген. мн. забиљежено једино Даничићево *сѣла̄* Ст, Ол. Говори се *илѣћа* ГМ и *илѣћа* ГМ, *ӣрса* По и *ӣрса* Ст.

131. Као *ѡко-ѡка* (Даничић 1925: 64) изговара се: *бр̄ашино* Чу, Ге, *бр̄до* Ст, Стр, *жй̄ишо* Ст, Ол, Стр, ДП, Чу, Ге, Ко, *зв̄дно* Стр, *кѡла* Поп, *љѣишо* Чу, *мјѣсишо* Ст, Ол, *ѡко* Стр, ДП, *ӣѡље* Ст, *ср̄це* Стр, Чу, Ге, Ко, При, Вод, *сӣаѡдо* Стр.

Неке именице из ове категорије у ном. и ак. мн. могу имати Даничићев краткоузлазни акценат: *бр̄да* Стр, Лу *жй̄иша* ДП, *зв̄дна* Стр, Со, нис *ӣѡља* Со, али је забиљежен и краткосилазни акценат: *бр̄да* Ст, *ӣѡља* Ст, *жй̄иша* Ст. У формама ген. мн. јавља се двојак акценат: *бр̄да̄* Ст, *жй̄иш̄а̄* Ст, *зв̄он̄а̄* Ст, *ӣѡл̄а̄* Ст. У синкретичним падежима множине такође је присутно колебање: *бр̄ди-ма* Ст, у *вр̄ѣлима* Со, *жй̄ишима* Ст, *ӣѡлима* Ст.

132. Од неједнакосложних именица акценатском типу *ја̄гње-ја̄гњеӣа* (Даничић 1925: 72) припадају: *др̄во* Ол, ДП, Чу, *ӣме* ДП, *ја̄ње* Стр, Чу, Бр, Ге, Лу, *ја̄ре* Стр *кѡнче* Ол, Стр, *кр̄ме* ДП, *сј̄ѣме* Стр. Именица *кѡнче* код Даничића има краткоузлазни акценат (Даничић 1925: 72).

133. Даничићевим акценатским типовима одговарају *ѡѡѡӣиш̄ӣе* Ба, ГМ, *кѡсӣиш̄ӣе* Ол, Стр, *кѡӣиш̄ӣе* Стр, *ѡгњӣиш̄ӣе* Стр, ДП, Ге, Бр, Со, Чу, ГМ, Во, *сӣрӣиш̄ӣе* Стр, Бр, Чу, а не одговарају *бѡнӣиш̄ӣе* Стр, *ѡв̄рӣиш̄ӣе* ДП, Со, Во.

Акцenaт̄ӣ именица женског рода

134. Акценатском типу *гла̄ва-гла̄вѣ* (Даничић 1925: 4–5) припадају: *војска* Стр, Со, *га̄за* Стр, *гла̄ва* Ст, Бр, Ол, *ѡуша* Ко, Лип, *зӣма* Стр, Лип, *зо̄ва* ГМ, *ка̄нӣа* Стр, ДП, *кра̄ва* Стр, *кӯма* ДП, *ма̄ја* Ст, Стр, *ма̄јка* Стр, *ӣрѣла* Ол Стр, *ӣрӣја* ДП, *ӣура* Бр, Чу, Во, *ра̄на* Стр, Лип, *рӯка* Ол, ДП, *свӣла* Ко, *сӣра-на* ДП, *ӣѡрба* ДП, *ӣра̄ва* Ол, Чу, ДП, *ше̄рӣа* Стр.

Именица *баишча* има двојак акценат: *ба̄ишча* ДП, Чу, Ол, *ба̄ишчѣ* Стр, *ба̄ишчи* Ол, *ба̄ишчу* Ол, Стр, односно, из *ба̄ишчѣ* Ол, *ба̄ишчу* Ол, Ст.

Дат. једн. именице *војска* најчешће гласи *војсци* Ол, Стр, Ба, Ко, као код Даничића, а лок. једн. гласи у *војсци* Ол, Ко, Поп, Чу.

Дат. једн. именице *ѡуша* има двојак акценат: Даничићев *ѡуши* ДП, али и *ѡуши* Стр.

Именица *змӣја* Ол, Стр припада овом акценатском типу, као и типу *змӣја-змӣјѣ*.

⁶² Овакви дублети забиљежени су и у Србијанском Полимљу (Николић 1991: 116), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 389), те у ужичком крају (Лончар Раичевић 2015: 86).

Именица *óвца* ДП, Чу, Стр, као код Даничића, припада категорији *глава-главѐ*, али може да има и дугосилазни акценат: *óвца* Стр, Со, *óвцу* Стр, Чу, Бр, ГМ, Со, На.

Именица *ријека* у ак. једн. има дугосилазни акценат (*p^uјѐку* Ол), као и многе друге именице ове категорије.

Ак. једн. именице *иџорба* може имати дугосилазни акценат *иџорбу* Бр, уз чешћи дугоузлазни *иџорбу* Ба, ДП, Чу (Даничић 1925: 5). Ном. мн. *иџорбе* Ол одговара Даничићевим акцентима.

У ном. мн. забиљежен је Даничићев акценат *óвце* Ст, уз чешћи дугоузлазни: *ви́ле* Чу, *јѐле* Ст, *сви́ње* Ст, *и́ра́ве* Ст.

Форме синкретичних падежа понекад имају Даничићев краткоузлазни акценат: *гра̀нама* Чу, Во, *ру̀кама* Ол, Стр, Ге, Чу (исп. Козомара 2016: 673), али је чешћи дугоузлазни: *óвцама* Ол, Ко, *сви́њама* Бр, на *си́и́јенама* Ст, у *си́и́ра̀нама* Ст.

135. Типу *и́ра̀вда-и́ра̀вдѐ* (Даничић 1925: 5–6) припада: *ди́жва* ДП, *ма́јка* Стр, Стр, *си́и́рина* Ко, *и́рква* Ол, Стр, ДП, Лу, *шко̀ла* Ол, ГМ, Со.

136. Акценатском типу *зми́ја-зми́јѐ* (Даничић 1925: 6–7) припада: *ба̀нка* ДП, Поп, *бе́рба* Ол, *бу̀ва* Стр, *во̀да* Ол, Стр, ДП, Чу, Бр, Ко, Ге, ГМ, *о̀јѐца* Ол, Стр, ДП, Чу, *е́вӣа* Стр, *жѐна* ДП, Чу, Ко, *зе́мља* Ол, ДП, Ко, Стр, Лу, *зѐра* ГМ, *злђба* Ко, *зми́ја* Ол, *зо̀на* Стр, *ко̀за* Стр, *ко̀са* Ол, Стр, ГМ, *ла̀мӣа* Ге, *но̀га* Ол, Стр, *и́ара* Ол, *се́сӣра* Ол, ГМ, Стр, ДП, Бр, Ге, Ко, *чѐла* ГМ. Именице *коса* ‘алат’ и *снаја* могу имати и краткосилазни акценат у ном. једн.: *ко̀са* Ол, *сна́ја* Стр, Ст. У ак. једн. забиљежен је двојак акценат: у *го̀ру* Ст и пред *зо̀ру* Ст.

Ном. и ак. мн. овог акценатског типа углавном имају краткоузлазни акценат, а не краткосилазни као код Даничића (Даничић 1925: 6–7): *зми́је* Ст, *и́гле* Ст, *ко̀зе* Ол, Во, *су̀зе* Ст, *чѐле* Ст, а именица *бу̀ва* може имати и дугоузлазни акценат: *бу̀ве* Бр, Лу.

137. Акценатској категорији *књи́га-књи́гѐ* (Даничић 1925: 8) припада: *ба̀ба* Ол, ДП, *ба̀шча* Ол, Стр, *ва̀ӣра* Чу, *ви́шња* ДП, *во̀ћка* Ол, *ву̀на* Ол, Бр, Стр, ДП, Со, Чу, *и́зба* Стр, *ка̀ӣа* *Си́р*, *кѐва* Ол, *ки́ша* Ол, *књи́га* Бр, *ко̀жа* Ол, *кра̀ва* ДП, ГМ, *ку̀ћа* ДП, Чу, Ге, Ол, Стр, ДП, *ма̀ја* Стр, *му̀ка* Ге, *њи́ва* ДП, *и́ӣӣа* ДП, При, Вод, *Пљѐва* Ге, *и́у̀ра* Ол, ДП, Чу, Ко, Со, *ри́ба* Ол, ДП, *сла̀ва* По, Ге, *сла̀ма* Бр, Чу, Ге, Поп, *со̀ба* По, ДП, Чу, *со̀фра* Стр, *си́д̄ка* Чу, *си́ӯӣа* ДП, *и́а̀ра* ДП, *и́ӣца* Ол, Стр, *и́ӯӣа* Ст, *и́у̀ра* Стр, ДП, По, *шљѐва* Чу, *шѐма* Стр, *шѐӣа* Бр, Чу.

Именица *чесма* има двојак акценат: *чѐсма* Бр и *че́сма* Ст.

Именица *цима* гласи: *ци́ма-ци́мѐ-ци́му* Ст, Чу, Ко.

Именица *иу̀ра* припада и овој категорији, али и категорији *гла̀ва-гла̀вѐ*.

138. Од тросложних именица акценатском типу *ба̄ѣина-ба̄ѣинѣ* (Даничић 1925: 9) припада: *грѣвина* Ол, *зубача* ДП, *јѣшрва* Стр, Бр, Ко, Во, *кучина* Ге, *куд'ља* Ол, Стр, *нѣвистѣа* Стр, *ѣдгача* ДП, *ѣрѣгача* Стр, *сѣнија* Стр; акценатском типу *ја̄бука-ја̄букѣ* (Даничић 1925: 10) припада: *дѣуѣа* Ол, Стр, *свѣкрва* Стр, ДП, Чу, ГМ, Лу, Ко; акценатском типу *ведрѣна-ведрѣнѣ* (Даничић 1925: 11) припада: *варуна* Стр Лип, *јечѣрма* Стр, *сѣшарѣна* Стр, Лип, Ко, *судбѣна* ГМ. Забиљежен је и акценат *врѣшина* Чу поред Даничићевог *врѣшина* ДП.

Уобичајено је на *брзѣну* Ст, на *врѣшѣну* Ст, у *висѣну* Ст, у *дужѣну* Ст, у *ширѣну* Ст, уз једну форму са Даничићевим акцентом: у *ѣлѣнину* (Даничић 1925: 11), те колебање код именице на *лѣдину* Ст, по *лѣдини* Бр, Поп (исп. Козомара 2016: 673).

Осим Даничићевих алтернација у примјеру *љѣѣѣѣа-љѣѣѣѣо* Ст, уобичајено је да се каже *сѣшарѣна-сѣшарѣно* Ст, *ѣшзбѣна-ѣшзбѣно* Ст, *будѣла-будѣло* Ст.

139. Акценатској категорији *нѣћ-нѣћи* (Даничић 1925: 79) припадају: *зѣб* Стр, *кѣсѣ* ДП, *крѣ* Ол, По, *нѣћ* Лип, Бр, *ѣѣћ* Стр, *рѣж* Лип, *ћѣр* ГМ.

Акценатској категорији *глѣд-глѣди* (Даничић 1925: 79) припада: *лѣч* Ге, *мѣсѣ* ДП.

Именица *смрѣ* има акценат као код Даничића (Даничић 1925: 80): *смрѣ-смрѣѣ* Лип, При.

140. Забиљежен је и Даничићев акценат лок. једн. у *младѣсѣѣ* Со, уз чешће потврде са краткосилазним акцентом на првом слогу: у *жѣлѣсѣѣ* Ст, у *младѣсѣѣ* Ст, у *радѣсѣѣ* Ст, у *сѣшарѣсѣѣ* Ст (Даничић 1925: 81).

Акценатѣ замјеница

141. У овим говорима готово су досљедне форме личних замјеница са краткосилазним акцентом: *мѣне* Ол, Стр, Ге, Ст, По, Ко, Во, При, Вод, *мѣни* Ол, Ст, Стр, Лип, ДП, Ко, Со, На, *ѣѣѣѣ* ДП, ГМ, *ѣѣѣѣ* Ол, ДП, Ко, Бр, Ге, Во, *њѣга* Стр, Со, Ге, Ол, Бр, *њѣму* Ол, Ст, Стр, Лип, По, ДП, *сѣѣѣ* Ст, *сѣѣѣ* Чу, Со, Стр, По, ДП, Ге, а сасвим су ријетке вуковске са краткоузлазним акцентом: *мѣне* По, *њѣга* Стр.

142. Прозодијски дублети уобичајени су код неких придјевских замјеница:

Посесивна замјеница *њезин* чешће има краткоузлазни акценат: *њѣзѣн* Бр, Лу, ГМ, Со, *њѣз'на* Бр, Ко, Ол, *њѣз'ни* Лип, *њѣз'но* Лу, *њѣз'нѣга* Со, *њѣз'нѣј* Стр, ГМ, *њѣз'нѣм* Лип, *њѣз'ну* Стр, а рјеђе дугоузлазни: *њѣзѣн* ДП, Лу, *њѣз'на* Ол, *њѣз'не* На, *њѣз'нѣ* Ол, *њѣзини* На, *њѣз'нѣм* Чу;

Упитно-односне замјенице јављају се у слједећим прозодијским ликовима: *кòјā* Ст, *кòјē* Ол, *кòји* Ст, *кòјега* Ст, *чìјā* Ге, *чìји* Ст, *чìјēг* Ст, *чìјēm* Ст, те *кòји* Ст, *кòјā* Ол, Стр, Ко, *кòјег* Ст, *кòјēm* Ст, *чìји* Ст, *чìјега* Ст, *чìјим* Ст;

Код показних замјеница *овај* и *онај* такође се јављају двојаки акценти – чешћи краткоузлазни: *òвāј* Ол, Ст, ГМ, ДП, Со, *òвò* Ол, Ст, Ге, Ко, *òвòг* На, Ст / *òвогā* Ол, ДП, Ге, *òвомē* Ст, с *òвīm* Ст, *òвī* Со, код *òвīје* Со,

òнāј Ол, Ко, Ст *òнò* Ол, Ге, Лу, Стр, *òнī* Ол, у *òнīма* Ко, *òногā* Ол, ГМ, ДП, *òноме* Ол, с *òнīm* Ст,

òвā Со, ДП, *òвē* ДП, ГМ, Чу, *òвӯ* ДП, Ге, с *òвòм* Ге, *òвòј* На, на *òвòј* Ол, *òнā* Ко, *òнē* Со, ГМ, Чу, *òнӯ* Ол, Ст, *òнòј* Ге, на *òнòј* Со,

или рјеђи краткосилазни: *òвò* Ол, Ко, По, *òвогā* Стр, Ст, *òвомē* Ст, са *òвīма* Ол, *òнāј* Ко, Чу, *òнò* Ол, Чу, *òногā* Ст, *òномē* Ст, *òнīма* Ко, *ўнāј* ДП, *ўнò* ДП,

òвā ГМ, Ко, *òвē* Стр, *òнē* Ол, *ўнā* ДП, *ўнӯ* Ге, *ўнòм* Ге.

Код истих замјеница са наставцима старих тврдих основа акценат такође може бити двојак: са *òвīјем* ГМ, Ге, Со, *òвије* ДП / *òвīје* Чу, те

òнīјем Ол, Со / *òнијем* Стр, ДП, *òвије* Ол / *òвīје* Ол, ДП, *òнīје* Ол, Лу и сл.

У употреби су и дублети *свìјӯ* Ол, Стр, *свìјӯ* Стр, Лу, а понекад се замјеница *њихов* изговара са дугоузлазним акценатом: *њì'òв* Чу, *њì'ова* Ол.

Поред прозодијских ликова *кòлкā* Ол, *кòлкī* ГМ, *кòлкò* ГМ, Бр / *кòлкò* Стр, ДП, Бр, Чу, у Герзову се могу чути и ликови *вòликē* Ге, *кòликā* Ге, *кòликī* Ге, *кòликò* Ге.

Акценай̄ӣ придјева

143. Дистинкције између придјева одређеног и неодређеног вида чувају се у акцентима: *бìјелā* ГМ, *бìјелī* Ол, *бìјелò* Стр, *бìјелòга* Стр, *бìјелӯ* Ол, *б'јелòг* Стр, Ге, *вèл'кā* Ол, *гладнī* Стр, *дебелā* Стр, *дòбрā* Ол, *дрāгò* Ол, *живē* Ге, *зеленī* ДП, *лìјейī* Стр, *лìјейӯ* Стр, *мāлā* Лип, *мāлē* ГМ, *мāлī* Стр, са *мāлīm* ГМ, *мāлòме* ДП, *мīлā* Ко, *млāдā* Ол, Лип, *млāдī* ГМ, *мр̀снā* ДП, *мр̀ивā* ДП, *йòснā* ДП, *йòснò* ДП, *сīāрā* Ол, Чу, *сīāрī* Ол, ГМ, *сīāрòга* Стр, *сīāрӯ* Ол, *сӯвē* Со, *сӯвò* Стр, *сӯвòг* Стр, Бр, ГМ / *сӯвòга* Ге, *цјелӯ* Стр *црвенē* Стр, *црнā* Стр, Чу, *црнī* Ол, *црнò* ГМ, у *чìсīōј* Ге насупрот:

гòла Стр, *дебèла* Ге, *дòбра* Ол, ДП, *живā* Лип, *живò* Бр, *здрāви* Чу, *л'јейā* Ол, ГМ, *лӯда* Стр, *мāла* Ол, *мāло* Ге, Со, *млāд* Ол, Ст, *млāда* ДП, *млāде* Ол, Стр, *млāдо* Чу, *мр̀ска* Стр, *мр̀снӯ* Ол, *мр̀ивā* Лип, *нòв* Стр, Лип, *нòва* Бр, Стр, *нòво* Ст, Ол, *нòву* Бр, / *нӯво* Ге, *йòснӯ* Ол, *йр̀азне* Ол, *йӯно* Ол, *сīāра* ГМ, *сīāро* Чу / *сīāро* Ко, *сӯва* Ол, *сӯве* Ол, *сӯво* Ол, *й̄й̄йòм* Ол, *црвèна* Стр, *цр̀но* Ол, Стр, Бр, *цр̀нӯ* Стр, *чвр̀сīо* Ол.

144. Обично се говори *Свѣтѣи Арѣнђел ГМ, Свѣтѣог Арѣнђела По, На, Свѣтѣи Вѣсилије Ол, Лу, Свѣтѣи Димѣтрије ГМ, Свѣтѣи Ћѣрађ Со, Свѣтѣог Ћѣрђа Ко, Со / Свѣтѣога Ћѣрђа Со, Свѣтѣи Илија ГМ, Свѣтѣог Илију ДП, Свѣтѣи Јѣвѣн Ко, Свѣтѣог Јѣвѣна Ба, ГМ, Лу, свѣтѣа нѣд^нльо ДП, свѣтѣѣ нѣдлѣ Бр, Свѣтѣог Нѣколѣ Лу, Свѣтѣу Пѣтку ГМ, на Свѣтѣок Сѣву Бр, Свѣтѣи Стѣвѣн Ол, свѣтѣѣ тѣјнѣ По, а рјеђи је Даничићев акценат *свѣтѣи* (Даничић 1925: 212): *Свѣтѣог Илију ДП, свѣтѣа нѣд^нльо Ол, свѣтѣѣ ми нѣд^нлѣ Стр, Свѣтѣи Нѣко^ала ГМ, Свѣтѣи Стјѣпан Лип, свѣтѣи хрѣм По.**

145. Придјѣви *горњи* и *доњи* нешто се чешће изговарају са узлазним акцентом: *гѣрњи* Лип, Бр, *Гѣрњи* Мјѣцићи ГМ, *дѣњѣ* Ол, у Мјѣциће *Дѣњѣ* ГМ, *дѣњи* Ол, Бр, Со, *Дѣњѣм* Мјѣцићма ГМ, з *гѣрњу* и *дѣњу* стрѣну кѣћѣ Ге, а рјеђе под силазним као код Даничића (Даничић 1925: 216): *гѣрњѣ* Бр, *Гѣрњи* Вѣкуф Ст, *Дѣњи* Вѣкуф Ст, При, Вод, *дѣњи* вѣш Стр, Ст, *дѣњѣ* Бр.

146. Говори се *јѣчменѣ* ДП, *јѣчменѣ* Во / *јѣчменѣ* На, *срчѣни* Ст, али и *кршиѣѣни* Лип, Ст, *срчѣни* ГМ, *црквѣни* Лип, Ст, *црквѣнѣ* Стр (Даничић 1925: 218).

147. Уз чешће Даничићеве ликове: *дрѣвенѣ* Чу, *дрѣвенѣ* Стр, Ко, Чу, ГМ, *дрѣвенѣ* Стр Ол, Ко, Чу, Поп, *дрѣвенѣ* Чу, Чу *дрѣвѣ^нни* Ол, Стр, *дрѣвѣ^нним* Стр, *дрѣвѣ^ннѣ* Стр, Чу, *дрѣвѣ^ннога* Стр (Даничић 1925: 219) може се чути и: *дрѣвѣ^ннѣ* Стр, *дрѣвенѣ* Стр, ДП, Ге, *дрѣвенѣ* Ге.

Уобичајено је да се каже *бѣкрѣни* Стр, *гвѣзденѣ* Ко, Стр, *зѣмљѣни* Стр, Поп.

148. У грађи су се нашли и прозодијски ликови *гладѣн* Стр, *гладѣни* Стр, и *жѣдан* Стр (исп. Рамић 1999: 351), уз чешће ликове *гладѣн* На, *гладѣна* Чу, При, Вод, *гладѣни* Ко, *жѣдна* Чу, *жѣдни* Ко.

149. Форме суперлатива придјѣва најчешће имају два акцента, а на префиксу *нај-* обично се остварује дугосилазни акценат: *најбѣљѣ* Ге, *највѣћѣ* По, ДП, *најгѣрѣ* Стр, *најгѣрѣ* Лип, *најѣчѣ* Ол, *најљѣише* Ол, Ге, Ко, *најмањѣ* Ол, *најмлаћѣ* Ол, По, *најмлаћѣ* ДП, *најсѣѣри* Со, *најсѣѣријѣ* Лип, При, Вод, док је краткосилазни рјеђи: *најбѣљѣ* Ге, *најглавѣнијѣ* Лип, *најсѣѣри* Со, Лу, *најсѣѣријѣ* ГМ. Забиљежене су и форме придјѣва с једним акцентом: *најбѣљѣ* ГМ, Стр, *најбѣљѣ* Со, *најмлаћѣ* Ол / *најмлаћѣ* ГМ, *најмлаћѣ* ГМ, Чу, Лу / *најмлаћѣ* Стр, *најѣже* Ол.

Акцѣнаѣ глагола I Сѣѣванѣвићеве врсѣѣ

150. У формама инфинитива са наставком *-ћи* углавном се остварују дугоузлазни и краткоузлазни акценат: *вѣћѣ* Ол, Стр, *дѣћѣ* Ол, ГМ, Стр, Лип, Ко, Лу, *дѣћи* Ол, ДП, *зѣћѣ* Ол, Чу, *ѣћѣ* Ол, Стр, Ко, Со, Бр, *ѣћи* Ол, ГМ, Стр,

Ко, *лèћ*^у ДП, Ко, *лèћи* Стр, *мòћ*^у Ко, *мòћи* Ол, *нàћ*^у Ол, Бр, Со, На, Во, *нàћи* Ол, ГМ, Бр, ДП, *иèћи* ДП, ГМ, На, *и́рèћ*^у Ол, Со, *и́рúћ*^у Ол, Ге, *и́рòћ*^у По, Со, *рèћ*^у Ол, Стр, По, ДП, Чу, Во, *рèћи* Ол, Стр, По, ДП, Ге, Со, *сàћ*^у Со, *свúћ*^у Ге, *сúћ*^у Ол, *сјèћ*^у Стр, *сúйèћ*^у Ге, *шúћ*^у Ол, Со, *шúћи* Ол, Ст, *ућ*^у ГМ, Со.

Силазни акценат забиљежен је свега неколико пута на овим глаголима: *дòћ*^у Ко, *дòћи* Поп, *ић*^у ГМ, *нàћ*^у Ол, Ко, *сàћ*^у Стр.

151. Уобичајен је Даничићев акценат у инфинитиву глагола *вèсúти* На, *и́лèsúти* Стр, Ко, *и́рèsúти* Стр (Даничић 1925: 90–93), те *мúсúти* На (Исто: 100), али се понекад може чути и *и́рèsúти* Стр, *и́рèsúти* ГМ. Радни придјевни ових глагола најчешће гласе: *вèзла* Бр, Чу, *вèзле* На, Во, *вèзли* На, *вúкли* Ол, *и́рèло се* Ол, *рáсла* Ге, Во, *и́у́кли* Со, *и́у́кло* Ст, ГМ,

и́екла ДП, *и́екли* Ол, Стр, Чу, На, *и́екло* Бр, *и́лèла* Стр, ГМ, Лу, На, *и́лèле* Чу, Поп, *и́лèли* Стр, Чу, Поп, *и́рèле* Со,

а рјеђе *вèзла* Стр, *вúкли* Стр, *мúзле* ДП, *мúзли* Стр, *и́рèла* Ол, ГМ, На, *и́рèли* Бр. И у другим говорима ови глаголи различито се изговарају (исп. Петровић 1973: 27, Драгичевић 2007: 359).

152. Форме глагола *јèsúти* изговарају се са двојаким акцентом:⁶³

краткоулазним: *јèдè* Ол / ДП / *јèде* ДП / *јèде се* Ге, *јèдèш* Ол / *јèдеш* ДП, *јèдú* Ол, Ге,

јèди Ол, Стр, Ко, насупрот Даничићевом краткосилазном (Даничић 1925: 97–98): *јèдè* Ол, Стр, ГМ / *јèдè се* Чу, Ге *јèдèмо* Ол, Чу, Со, На, *јèдèм* Чу, ГМ, *јèдèш* Ст, Чу, *јèдú* Ол, ГМ, Стр, Чу, Ге, На,

јèла ГМ, *јèле* Со, *јèли* Стр, Чу, Ко, *јèло* По, Во, *јèsúти* То.

153. Инфинитив префигираних глагола ове врсте гласи: *дòвèsúти* ДП, *исúйèћи* ДП, *и́омòћ* ДП, Бр / *и́омòћи* Ге, али и *дòвèsúти* Чу, *исúйèћи* Бр, *и́дòвèsúти* Бр, *и́рèвèsúти* ГМ, *у́ишећ* ДП.

154. Форме истих глагола у презенту углавном имају акценат на првом слогу:

дòведè Ко, Чу, Лу, Поп, *дòведèмо* ДП, Ко, *дòведú* Со, Поп, *и́зведèш* Ко, *и́зведú* Со, *òдведè* Ге, ГМ, *òдведèм* Бр, *òдведèш* Ол, *и́дòведè* Со, *и́рèведè* Ге, *и́рúведè* Со,

дòнесè Ол, Стр, Ге, Чу, Ко, ГМ, Бр, Со, Лу, Во, *дòнесèм* ГМ, ДП, Бр, Ко, Со, *дòнесèмо* Ол, Со, *дòнесèш* Чу, Ко, Поп *дòнесú* Лип, Со, *и́знесè* ДП, Ко, Во, *и́знесèм* ДП, *и́знесèш* Стр, *и́знесú* Стр, ДП, ГМ, Со, *нàднесèш* Бр, *òднесè* Ге, Во, *òднесèм* ДП, *òднесèмо* Со, *òднесèш* Ко, Поп, *òднесú* Ол, ГМ, *и́дòнесè* Ол,

⁶³ Прозодијске ликове презентских форми овог глагола Драгичевић је сврстао међу дискриминанте које одвајају источнију и западнију скупину говора сјeverозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (Драгичевић 2001: 87).

ДП, Со, ГМ, *й̀днесѣм* Ол, Ге, *й̀днесѣмо* Ол, Лип, *й̀днесѣш* Ко, ГМ, *й̀днесѣ* ГМ, *й̀р̀днесѣм* Со, *у̀несем* Ко,

зайѣчѣ Бр, Ге, *исѣичѣ* Ст, ДП, Ге, Бр, Ко, Ол, ГМ, Во, *исѣичѣм* ГМ, *исѣичѣмо* ГМ, *исѣичѣш* ДП, *исѣичѣ* Ст, Ко, ГМ, *й̀дшѣичѣ* ДП,

исѣилѣшѣм Со, *ой̀лѣшѣ се* ДП, Со, *ой̀лѣшѣм* Во, *ой̀лѣшѣш* Ко, *на̀бодѣ* Бр,

ой̀шѣчѣ Ол, Стр, *у̀шѣчѣ* Ол, ДП, *у̀шѣчѣш* Ко,

огребѣм Лу,

й̀домѣшѣш Ге, Ко.

Рјеђе су потврде форми са акцентом на другом слогу као код Даничића: *довѣдѣ* На, *извѣдѣ* Со, Чу,

донѣсѣ ДП, *донѣсѣш* Чу, *донѣсѣ* Лип, *изнѣсѣ* ДП, Бр, *однѣсѣ* Стр, *й̀онѣсѣм* Стр, *унѣсѣ* Чу,

исѣѣчѣ Чу, Бр, Ге, *исѣѣчѣм* Ол, *исѣѣчѣ* Бр,

исѣлѣшѣ Чу, Бр, *ой̀лѣшѣ* Со,

й̀омѣшѣ Чу (Даничић 1925: 90–95).

155. Радни придјев ових глагола такође чешће има акценат на првом слогу: *д̀д̀везли* Со, *д̀д̀вела* Лип, ДП, Ге, Во, *д̀д̀вели* Ко, ДП, На, *д̀д̀вело* ДП, Чу, *исѣлѣла* Чу, *од̀вела* Со, *й̀р̀евело* ДП, *й̀р̀ивела* Ко, а рјеђе на другом слогу: *довѣла* ДП, *довѣли* ДП, Ге, *зай̀ѣкла* Ге, *навѣло* Стр, ГМ, *у̀шѣкли* Ге. Уобичајено је стандардно *й̀обј̀егла* Ге, *й̀обј̀егли* Ге (Даничић 1925: 98).

О акценѣу неких глагола остѣалих врстѣа

156. Префигирани глаголи II врсте неправилног грађења у овим говорима имају акценат на првом слогу: *на̀зовѣш* По, *ой̀ерѣ* Ст, *ой̀ерѣм* Ст, *ой̀ерѣмо* Ге, *ой̀ерѣш* Бр, Чу, Во, *на̀берѣ* Чу, Во, *на̀берѣм* На, *на̀берѣмо* Ст, *й̀р̀еберѣ* Во, *й̀р̀еберѣм* Ст, *й̀р̀еберѣш* То, *у̀берѣм* Во, *у̀берѣмо* ГМ, *у̀берѣш* Ст (Даничић 1925: 184–185).

Глаголски придјев радни истих глагола гласи: *бр̀ала* Чу, *бр̀али* Ол, Стр, Чу, *зв̀ала* Стр, Бр, Лу, ГМ, Ге, Со, *зв̀але* Стр, *зв̀али* Стр, Ге, Ко, Чу, Со, На, Во, *зв̀ало* Ко, ГМ, Со, Ге, *кл̀ало се* Бр, Чу, *кл̀али* Чу, На, *й̀р̀ала* Ол, Стр, *й̀р̀али* Чу (Даничић 1925: 184)

Уобичајен је акценат *й̀ила* ДП, Чу, Ге, ГМ, Во, *й̀или* Ст, Поп, *й̀ило* Поп.

157. Глагол *даваѣш* има дугоузлазни акценат у презенту: *д̀а́ем* Ол, *д̀а́е* ДП, Бр, *д̀а́јѣ* Ол.

158. Уобичајен је стандардни акценат инфинитива: *й̀усѣшѣшѣ* ГМ, и *на̀й̀усѣшѣшѣ* Ол, Во, *й̀ой̀усѣшѣшѣ* Ст, као и глаголског придјева радног истог глагола: *на̀й̀усѣшѣ* Ко, Со, *й̀усѣшѣли* су Стр, *й̀усѣшѣ* Ол.

159. Обично се каже *говорила* ДП, *говорило* Ко, *говориш* Ко, *говорије* Со, а рјеђе *говориш* На, *проговориш* Ге.

160. Акценат облика презента *желимо*, *имамо*, *чијамо* није познат у овим говорима.

161. Уобичајен је двојак или тројак изговор неких глагола:

Тројак акценат може се чути код истих информатора у изговору одричних форми презента глагола *јесам*: *није* Ол, Ст, ГМ, Ба, Стр, Лип, ДП, Ге, Ко, Со, Лу, На, Во, При, Вод, *није* ГМ, Стр, Чу, Ко, Во, и *није* Ол, Стр, ДП, Бр, При.

Одрични облици презента глагола *имаши* јављају се са двојаким акцентом – рјеђим дугоузлазним: *нема* Ол, ГМ, Стр, Чу, *немам* ГМ и далеко фреквентнијим дугосилазним: *нема* Ол, ГМ, Стр, ДП, Чу, Ко, Лу, Поп, Со, Бр, Ге, На, Во, *немам* Стр, Бр, Лу, ГМ, *немамо* Ол, На, *немаш* Ол, Бр, Ко, Поп, Во.

Изговара се Даничићево *видим* Ол, *видиш* Ол, (Даничић 1925: 127) према *видим* Ол, *видиш* Ол, *види* Ол, те *идем* ГМ, (Даничић 1925: 107) према *идеш* Ол.

Закључци о акценцима

162. Инвентар и дистрибуција акцената углавном су стандардни уз уобичајена одступања као што је појава силазних акцената ван првог слога код сложеница (*иљојривредник*, *такозван*), те у ген. мн. неких именица м. и ср. рода (*добровољца* Ст, *домаћинца* Ст). Дезакцентуација је факултативно захватила неке замјенице, најчешће показне (*ови* рат, *око* *оније* селā, *од* *ове* чаше, *на* *ијој* земљи, *с* *ијој*м чдеком).

Постакценатске дужине добро се чувају у скоро свим категоријама у којима су обавезне и у стандардном језику, чак и када се јаве у више узастопних слогова (*вајире*, *вддм*, *гдднā*, *ддбрџга*, *чиссјој*, *видим*, *намјриш*). Доследно, међутим, изостају код неких глагола I Стевановићеве врсте у формама презента са основом на сугласник (*вршемо*, *вуче*, *одрасије*) и такође у формама презента глагола са основом на *-је-* (*идије*, *ддбијеш*, *чужем*). Може се закључити да губљење неакцентованог квантитета није ништа резултативније данас у говорима Шипова него што је било у сродним блиским говорима према резултатима ранијих испитивања.

Као и у многим другим говорима, јављају се дужине којих нема у стандардном језику: нпр. посесивни суфикси *-ин* и *-ов/-ев* изговарају се са дужином (*бајин*, *његџв*), затим, дужина се често може чути и на финалном вокалу у 3. лицу мн. аориста (*врајишиџ*, *дџошџ*), те на покретним вокалима *а* и *е* код неких именичких и придјевских замјеница (*некога*, *иџга*). Аналошко

дужење забиљежено је и у многим формама гл. придјева радног на финалном вокалу (*дòбѡ̄, рáдѡ̄*).

Преношење акцената на проклитику често је у говорима српског становништва околине Шипова, као и у многим другим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта. Стари тип преношења на проклитику уобичајен је са именица из категорија *врáг-врáга, сѡ̀рѡ̀ц-сѡ̀рѡ̀ца, бòг-бòга, змѡ̀ја-змѡ̀јѣ, глáва-глáвѣ*, а нови тип преношења са именица из категорије *рáк-рáка, рòб-рòба, књѡ̀га-књѡ̀гѣ, ѡ̀рáвда-ѡ̀рáвдѣ*. Са именица из категорија *мѣсо-мѣса* и *òко-òка* акценат се може пренијети по оба типа преношења. Сасвим је, дакле, уобичајено преношење са једносложних и двосложних ријечи на проклитику, али је живо и преношење са тросложних па чак и четворосложних форми именица (*ѡ̀з Гѣрзова, ѡ̀ Бешњево, дò Бѡ̀рѣва, дò Мрко̀ѣна*). Фреквентно је ново преношење са облика личних замјеница на једносложну проклитику (*кòд мене, зà њега, зà њѡ̀м*), осим са форми инстр. једн. замјеница 1. и 2. лица, те повратне замјенице *себе*, са којих је забиљежен једино стари тип преношења (*сѡ̀ мнòм, зà ѡ̀бòм, ѡ̀рѣ-сòбòм*). Уобичајен је стари тип преношења и са основних бројева (*дò двá сáта, нà ѡ̀рѡ̀ кòмáда*), а нови тип преношења са редних бројева (*дò другѣ, ѡ̀ сѣдмѡ̀*). Са придјевских замјеница и придјева забиљежен је само нови тип преношења (*зà мòга, ѡ̀ нашòј, зà онò, ѡ̀ ѡ̀òј, ѡ̀ задњѣ вр̀јеме, нà Мáлѡ̀ Госпòину*). Чешћи је нови тип преношења и са презента на рјечцу *не* (*нѣ будѣш, нѣ видѡ̀*). Ове говоре карактерише још неколико интересантних особина као што је преношење акцената на ријечи које и нису проклитике – на општу замјеницу *сав* у ж. роду (*свѣ чѣѡ̀ри, свѡ̀ нòћ, свѡ̀ нòћке*), на основне бројева *два* и *ѡ̀ри* (*двá сáѡ̀а, ѡ̀рѡ̀ дáна*), као и преношење са именица *pluralia tantum* (*зà лѣѣа, нà лѣѣма, ѡ̀ ѡ̀лѡ̀ѣма, нà врáѡ̀а, ѡ̀ ѡ̀рсима*). Понекад се у истим везама остварују оба типа преношења, нпр. *зà чòеком* и *зà чòеком; ò-дрвѡ̀а* и *ò-дрвѡ̀а; ѡ̀ ѡ̀òрбу* и *ѡ̀ ѡ̀òрбу; нѣ знáм* и *нѣ знáм*.

Даничићев акценат *кумòвá, синòвá*, са *синòвима, шњегòвá* може се чути како код једносложних тако и код вишесложних именица м. рода: исп. *дјевѣрòвá, Во, дјевѣрòвима, каменòвá, орозòва, ѡ̀ријáѡ̀ѣлá*.

Колебања су забиљежена у појединим формама неколико именица ж. рода из категорије *глáва-глáвѣ* (*војска, душа, овца, ѡ̀орба*).

Именице ср. рода *брòо, жиѡ̀о, ѡ̀òље* и *село* имају двојак акценат у неким множинским падежима.

Готово је уједначено *мѣне, мѣни, ѡ̀ѣбе, ѡ̀ѣби, њѣга, њѣму*. Придјевске замјенице *који, чији, овај, онај, њезин* могу имати двојак акценате (*кòјѡ̀, чѡ̀јѡ̀, кòјѡ̀, чѡ̀јѡ̀, òвáј, òвò, òнáј, òнò њѣзѡ̀ин, њѣзѡ̀ин*).

И понеки придјеви могу се јавити са двојаким акцентом, а дистинкције између придјева одређеног и неодређеног вида чувају се у акцентима.

Форме презента глагола I Стевановићеве врсте на *-весѝи*, *-несѝи*, *-ѝећи* и сл. углавном имају акценат на првом слогу (*òднесѝ̄, òднесѝ̄, òдведѝ̄, òдведѝ̄, ѝсѝ̄ечѝ̄, òѝ̄леѝ̄ѝ̄, òѝ̄ечѝ̄*), а рјеђе на другом, као у стандардном језику. Колебања су забиљежена и у инфинитиву и гл. придјеву радном истих глагола.

Глагол *јесѝи* у презенту поред чешћег краткосилазног, може имати и краткоузлазни акценат.

Прозодијски ликови *желѝмо*, *имѝмо*, *чиѝѝѝмо* нису посвједочени у овим говорима.

IV. ОБЛИЦИ

ИМЕНСКЕ РИЈЕЧИ

Именице мушког рода

163. Наставак вок. једн. најчешће је *-е*: *бра̃и̃е* Ол, Стр, ДП, *бура̃зере* Ол, Лу, *ди̃де* Ол, *дома̃ћине* Ст, *Јоване* Ст, *ку̃ме* Чу, *Ми̃ловане* Ст, *си̃не* ГМ, Стр, Ко, Со, *Си̃и̃в̃ане* Ол и сл. Консонанти *к, г, х* испред *-е* у вокативу дају *ч, ж, ш*: *бѡже* Ст, ДП, Бр, Ге, Чу, Стр, На, При, Вод, *дру̃же* Ол, *мо̃мче* Ст, *си̃ри̃че* Стр, Ст, *џ̃јаче* Ст, *чѡече* Чу, Ге. Наставак *-у* обично имају именице чија се основа завршава на предњонепчани сугласник: *Бу̃б̃њеви̃ћу* Ст, *Васи̃љеви̃ћу* Ст, *мла̃ди̃ћу* Во, *и̃ри̃јеи̃ељу* Ст, Ол, *у̃чи̃и̃ељу* Ст, Ол, Стр, али је и у том случају забиљежен наставак *-е* *Ми̃лоше* Ст, Ол, *Ўроше* Ст, Ол. За двојаке наставке знају именице са основом на сонант *-р*: *гѡси̃од̃ару* Ст, *кѡман̃ди̃ру* Ст, према *дѡки̃оре* Ст, *ма̃јси̃оре* Ст, Стр, *и̃рѡфесоре* ГМ, *ца̃ре* Ст. Вокатив може бити једнак номинативу: *Вла̃јко* Ст, *Ра̃јко* Ко, *Си̃мо* Ко, *Чѡдо* Ст, с тим што се код последње двије форме разликује акценат вокатива од акцента номинатива (в. т. 126).

164. Наставак *-ом* у инстр. једн. чешћи је него у стандардном језику и уобичајен је код именица које завршавају на предњонепчани сугласник: *брѡјом* Ол, *Јан̃дри̃ћом* Со, *ка̃ишом* Ол, за *кѡњом* При, Вод, прет *кѡњом* Чу, с *кѡњом* По, Ге, Лу, *но̃жом* Поп, за *О̃лићом* ГМ, за *Па̃јчи̃ћом* Лу, *и̃асу̃љом* Чу, пот *са̃чом* ДП, ГМ, Ге, Во, или на сугласник *ц*: по-*Дабра̃ѡом* Ол, са *квас̃ѡом* Стр, *кѡлѡом* Ст, *кѡнѡом* ГМ, *ѡѡом* Со, Во, *свѡѡом* Ст, са *си̃ри̃ѡом* Чу, али се могу чути и форме са наставком *-ем*: *кљу̃ѡем* Ст, *кѡнѡем* ГМ, с *кѡњем* Ол, Стр, Чу, *кря̃јем* Ст, над *ло̃нѡем* Бр, *ма̃љем* Ст, *но̃жем* Ст, *ѡѡем* Ст, са *си̃ри̃ѡем* Ст (исп. Пецо 1964: 116, Петровић 1973: 93, Дешић 1976: 214–215, Окука 1983: 83, Реметић 1985: 223, Драгичевић 1986: 129, 2007: 364, 2011: 219 и др.). Уобичајено је да се каже *и̃у̃и̃ѡом* Бр, Ко, ГМ, На, пот *и̃у̃и̃ѡом* Лу, а рјеђе је *и̃у̃и̃ѡем* Ст.

165. Уобичајено је проширење *-ов/-ев* у формама ном. и ак. мн.: *брѡсо-ви* Ст, Стр, *вѡлови* Стр, Чу, Поп, *дру̃гови* Бр, *зѡчеви* Стр, *кѡрови* Стр, *кря̃јеви*

Стр, кѹмови Стр, мѣшеви Стр, ђрозови Лу, ѣлѹгови Бр, ѣддови Лип, ѣдйови Стр, ѣуѣйови Стр, свѣйшови Ол, ДП, Бр, Со, сѣдлови Ба, сѣрѣчеви Ол, Со, Ст, ѹакови Ол, шлѣмови Ба,

блѹкове ДП, бѹгове Поп, брѹкове Лип, вѹлове Чу, Ко, ГМ, Поп, кѹмове Ге, Со, лѹкове Ге, Со, лѹчеве На, лѣбове Стр, Лип, ГМ, млѣнове Ст, ѣлѣсѣйове Стр, ДП, ѣуѣйеве Ст, рѣдове ДП, рѣгове Стр, свѣйшове Бр, сѣнове Ге, сѣрове Лу, снѣйове Стр, ГМ, ѹакове Бр, шѣјѹзове Ге.

Проширење -ов- уобичајено је код неких именица које се завршавају на палатални консонант: кѹшови ГМ, крајови Стр, нѹжове Стр, нѹжови ГМ, сѣчови Стр, или на консонант ѹ: сѣрѹове Ге.

Форме ном. и ак. мн. једносложних именица без проширења нису честе, али се и даље употребљавају: вѹци Ол / вѹци Стр, нѣши сѣрѣци Стр, млѣни Ба, ДП, Со, клѣне Поп, млѣне Ба, Со, рѹге Стр, сѹде Во, док форме осталих падежа у множини без овог проширења нису забиљежене, осим код именице *млин*: ѹд млѣнѣ Ол, млѣнима Стр, Со.

166. У ген. мн. најчешћи је наставак -ѣ, а проширење -ов-/-ев уобичајено је тамо гдје је обавезно и у стандардном језику, како код једносложних, тако и код двосложних именица: бѹлѹвѣ Со, вѹлѹвѣ Стр, вѹкѹвѣ Стр, гѹјѣвѣ Ол, зѣчѣвѣ Стр, јѣсѣребѹвѣ Стр, каменѹвѣ Со, кѣрѹвѣ Стр, лѣбѹвѣ Стр, ѹрлѹвѣ Стр, ѹрозѹвѣ Стр, ѣуѣйѹвѣ Бр, рѣдѹвѣ На, свѣйшѹвѣ Бр, снѣйѹвѣ Стр, сѣдлѹвѣ Бр. Проширење -ов- може се јавити и у формама генитива једносложних и двосложних именица с основом на палатални консонант: брѹдѹвѣ ГМ, Лип, нѹжѹвѣ ГМ, свѣжњѹвѣ Стр.

167. Исте двосложне именице могу се јавити у падежним формама са проширењем и у формама без проширења: дѣвѣри Ст, дѣвѣрѹвѣ Бр, Во, дѣвѣрѹдвима Бр, јѣрѹци Ст, Стр, јѣрѣвѣ Стр.

168. Форма ген. мн. именице *госѣ* може да гласи: гѹсѣѣ ГМ, То, Ст и гѹсѣѣѹ Ст.

169. Ген. мн. именица *ѹрв* и *зуб* има наставак -ѣ: ѹрвѣ Стр, нѣ вадѣ сѣд зѹбѣ Со, а именице *мрав* наставак -ѣ и -ѣ: мрѣвѣ Ст и мрѣвѣ Ст. Наставак -ѣѹ уобичајен је у формама нѹкѣѣѹ Ст и ѣрѣѣѣѹ Ст, а наставак -ѣ код именица које означавају неку количину: мјесѣѣ Стр, Бр, Ст, сѣѣѣ Ст, Стр, ѹѣнѣѣ Ст, као и код суплетивне форме лѹдѣ Ол. Исти наставак забиљежен је и у формама ѹд онѣ ѣрѣвѣжњѣѣѹ Ст, ѹд онѣ свѣжњѣѣѹ .⁶⁴

170. Ген. мн. и у овим говорима може се јавити у старијим формама уз бројеве и количинске прилоге (исп. Петровић 1973: 96, Дешић 1976: 219,

⁶⁴ Милорад Дешић забиљежио је примјер *корѣѣѣѹ* (Дешић 1976: 218).

Драгичевић 1986: 133, Пецо 1993: 219–220, Козомара 2016: 686): п^уно м^д-м^ак б^ило Стр, дв^аест је м^д-м^ак ш њ^им д^ошло Стр, по дв^ае-с^ир^аџ Стр.

171. У наставку *-има* у синкретичним множинским формама ДИЛ вокал *и* најчешће је редукован⁶⁵: *ауџма* Ол, *воловма* Стр, *кѣровма* Чу, *к^оњма* ГМ / с *к^оњма* Ол, с *љу^дма* Ол, Поп, у *П^але^ажма* Ол, *у^нуџма* Ол;

волов^ама ГМ, с *г^ос^има* По, *з^бд^оров^ама* Ге, *з^уб^ама* Со, на *к^оњ^ама* Ол, *кум^иџ^ер^ама* Ол, *љ^екар^ама* Стр, с *љу^дма* Ол, Поп, за *д^бич^ај^ама* Лип, *д^иа^ни^ца^ама* Ко, *џ^ар^иџ^из^ан^ама* Ко, са *рук^ав^ама* Стр, у *С^ар^ић^ама* Ол, *с^ач^ов^ама* Бр, *ч^еш^ни^ца^ама* Ге, *ч^обан^ама* Стр, Ст, Бр, *ш^ид^оре^има* Бр и сл.

172. Забиљежене су три потврде форми са наставком *-ије* у лок. мн.: н^естан^е в^од^е у т^ије *бун^арије* ДП, по *в^ровије* поч^уп^аш Ко, *ј^а сам* у *ку^рузије* ДП, једна потврда са наставком *-им*: *у Приб^ељцим*⁶⁶ При, док је наставак *-ом* данас непознат. Бројније потврде старих наставака забиљежене су у старијој дијалектолошкој литератури о нашим западнијим говорима (исп. Петровић 1973: 99–101, Дешић 1976: 220–222, Драгичевић 1986: 133–134).

Именице средњег рода

173. Промјена именица ср. рода одговара стању у стандардном језику. Једнакосложну промјену имају: *б^лаго* Ол, ДП, *б^рдо* Стр, *г^рд^же* Ст, Стр, *ж^иџо* Стр, ДП, *з^вдно* Стр, *зд^рав^ље* Ол, По, *з^лаџо* По, *к^оље* Ол, *м^есо* ГМ, Лип, *д^око* Стр, ДП, *џ^ру^ће* Стр, *с^ело* Ол, ДП, *с^рце* Стр, *с^иџдо* Стр, *с^унце* Ол, Стр, Лип, *џ^ру^ће* Ол, *у^ље* Стр, По, Ко / *у^ље* Лип, ДП, *ц^окло* Ол и сл., док се по неједнакосложној промјени мијењају: *б^рав^че* Бр – *б^рав^че^иом* Со, *г^ов^еч^е* Со – *г^ов^еч^еи^а* Со, *д^уј^еџе* Ол, Стр, ДП, Чу, Ге, Ко, ГМ, Лип, Со, Лу, На, Во, Ст – *д^је^ше^иа* Ол, Ко, На – *д^је^ше^иу* ДП, Ба – *д^је^ше^иом* Со, *д^рво* Ол, ДП – *д^рв^еџа* Ст, Стр – у *д^рв^еџу* Во, Поп, *д^рв^це* Чу – *д^рв^це^иа* Чу, *џ^ме* ДП, Ко – *џ^мена* Ко – *џ^меном* Стр, *ј^ање* Стр, Чу, Бр, Ге, Лу – *ј^ање^иа* Ст, Во, *ј^аре* Стр – *ј^аре^иа* Ст, Стр, *к^оњ^че* Стр – *к^оњ^че^иу* Стр – с *к^оњ^че^иом* Ол, *к^рме* Ол, Стр, ДП – *к^рме^иа* Ст – на *к^рме^иу* Ст, *џ^ари^ич^е* Чу, Ко – с *џ^ари^ич^еи^{ом}* Чу, *р^аме* Ст, Стр, Во – *р^амена* На, *с^јме* Стр – *с^јмена* Стр, *ћ^ебе* Ол – *ћ^ебе^иа* Ол – *ћ^ебе^иом* Стр, *ш^љме* Ст – *ш^љмена* Ст.

174. Наставак *-ом* иза палатала, консонанта *џ* или групе *шџ* у инстр. једн. није чест: *б^ос^иљом* Стр, *с^ир^иш^иџом* Чу, *с^мљом* Стр, *с^рџом* Со, *у^љом* Ол, Стр.

⁶⁵ У дијалектолошкој литератури није до краја разјашњено да ли је у овом случају у питању чување старог наставак *-ма* или се ради о редукцији вокала *и*.

⁶⁶ Овакве форме синкретичних множинских падежа именица м. рода забилијежио је Брозковић у долини Фојнице (Брозковић 2007: 122), а познате су и у икавским говорима (Пецо 1980а: 104, Ивић 1985: 178).

175. Форме дат., инстр. и лок. мн. синкретичне су у овим говорима: по *брѡд^мма* Ст, на *врѡи^мма* Ст, у *врѡлима* Со, с *кѡл^мма* Стр, на *лѡћ^мма* Ст, Со, у *мјѡсѡи^мма* Ст, у *њѡдрима* Ст, у *ил^мћ^мма* Ол, *ид^мљ^мма* Ст, *ид^мс^мма* То, по *рѡбрима* Ст, по *сѡл^мма* Ол, По / *сѡл^мма* Ол, а од старијих наставака забиљежена је само једна потврда наставка *-и* у форми лок. мн.: нѡко је г^унијо у *кол^и* ДП (исп. Петровић 1973: 102, Драгичевић 1986: 140).

176. Збирне именице на *-ад* представљају множину неких именица ср. рода са неједнакосложном промјеном:

бл^изн^{ад} На, *кр^мм^{ад}* Стр, *ид^сѡи^{ор}ч^{ад}* Лип, *ид^рс^{ад}* Стр, *ун^{уч}ад* Ол, *кр^мм^{ад}и* Ст, Чу, *ид^лл^{ад}и* Стр, *ид^рун^{уч}ад^и* Стр / *ид^рун^{уч}ад^и* Поп, *ид^лл^{ад}и* Стр, *ун^{уч}ад^и* Стр, Ст, Бр, Ба, Лу, Со.

Ове колективне именице често имају множински наставак (исп. Дешић 1976: 237, Драгичевић 2007: 369): *кр^мм^{ад}ма* Стр, Бр, Ст, Ко, *ид^лл^{ад}ма* Стр, *ид^рун^{уч}ад^мма* Бр, *ид^рс^{ад}ма* Стр, *ид^лл^{ад}ма* Ст, *ид^нид^м ун^{уч}ад^има* Бр, *ид^лл^{ад}ма* Чу, о *ид^лл^{ад}ма* Стр, Чу, са тим *ид^лл^{ад}ма* Чу, а рјеђе наставке јединине: *ид^нид^м ун^{уч}ад^и* Бр, шт^а е с м^ојом *ид^лл^{ад}и* Чу.

177. Именице *ид^нид^м* Стр, *ид^лл^е* Стр, *ид^лл^е* Стр, *ид^бе* могу имати праву множину: *ид^нид^мци* ДП / *ид^нид^мци* Стр, *ид^нид^мце* ДП / *ид^нид^мце* ГМ, Ол, *ид^нид^мци* Стр, ГМ, Ко / *ид^нид^мци* Стр, ГМ,

ид^лл^и Стр, *ид^лл^ие* Ст, *ид^лл^ић^а* Ст,
ид^нид^мци Стр, *ид^нид^мце* Стр, Ге, *ид^нид^мци* Ст,
ид^беци Стр, ДП, *ид^беци* Ол, Стр.

Именице женског рода

178. Код именица ж. рода на *-а* уобичајен наставак вокатива је *-о*: *ид^нид^мо* Со, *ид^нид^мо* Бр, *ид^нид^мо* ГМ, *ид^нид^мо* Бр, Чу, *ид^нид^мо* Ол, Бр, *ид^нид^мо* Бр, *ид^нид^мо* ДП, *ид^нид^мо* На, *ид^нид^мо* Чу, *ид^нид^мо* Ст, Ол, *ид^нид^мо* Ол, Чу, *ид^нид^мо* Бр, *ид^нид^мо* Ст, Ол, Стр, Ге, *ид^нид^мо* То. Код именица на *-ица* забиљежен је наставак *-е*: *ид^нид^моци* Бр, *ид^нид^моци* На, Ст, *ид^нид^моци* Ст, *ид^нид^моци* Ст, *ид^нид^моци* ГМ, *ид^нид^моци* Ст, али и форма вокатива који је једнак номинативу: *ид^нид^моци* ГМ (исп. Петровић 1973: 92, Дешић 1976: 229, Драгичевић 2011: 222). Форме *ид^нид^мо* Ол, *ид^нид^мо* Ст, *ид^нид^мо* ГМ, *ид^нид^мо* На, *ид^нид^мо* Чу, *ид^нид^мо* Ст, *ид^нид^мо* Ол, *ид^нид^мо* ГМ, *ид^нид^мо* На, *ид^нид^мо* Чу и сл. такође су једнаке номинативу.

179. У дат. и лок. једн. углавном се врши сибиларизација тамо гдје су се стекли услови (в. т. 92).

180. Уобичајен је наставак *-а* у ген. мн.: *ид^нид^ма* Стр, *ид^нид^ма* Ст, Стр, ДП, *ид^нид^ма* Ол, ГМ, *ид^нид^ма* Стр, *ид^нид^ма* Ол, ГМ, *ид^нид^ма* Ол, *ид^нид^ма* ГМ, *ид^нид^ма* Стр, от *ид^нид^ма* Ол, *ид^нид^ма* Ол, *ид^нид^ма* Стр, *ид^нид^ма* Ст, *ид^нид^ма* Ст, Чу и сл. Код именица чија се основа завршава сугласничком групом најчешће се јавља

непостојано *а*: *в̄ш̄ӣа̄к̄а* ГМ, *кр̄ӣш̄ӣа̄к̄а* Бр, *кр̄ӯш̄ӣа̄к̄а* Ол, Лу, *л̄ѣ̄ш̄ӣа̄в̄а* Ст, *о̄в̄а̄ц̄а* Ол, Ст, Стр, Лу, *ӣӯш̄ӣа̄к̄а* Ге, *см̄о̄к̄а̄в̄а* ГМ, *с̄ӯк̄а̄њ̄а* Ко, *ш̄ӣӣк̄а̄в̄а* Ол, *ц̄рк̄а̄в̄а* Ст, *ч̄ӣз̄а̄м̄а* Ол, али је забиљежена и форма оније *ч̄ес̄м̄а* Ол без непостојаног *а*. Потврђен је и наставак *-ӣ*: *в̄о̄ћ̄к̄ӣ* Ст, *л̄о̄ш̄ӣӣ* Ст, *р̄а̄д̄њ̄ӣ* Ст, *ш̄о̄р̄б̄ӣ* Ст, *ш̄р̄е̄ск̄ӣ* Поп. Наставак *-ӯ*, као и у стандардном језику, имају именице *н̄о̄г̄ӯ* Бр, На, Во и *р̄ӯк̄ӯ* Ст. Форме *ногува* и *рукува* нису забиљежене.

Још увијек су у употреби старије форме ген. мн. уз бројеве (Петровић 1973: 98, Дешић 1976: 231, Драгичевић 1986: 143, Рамић 1999: 364): от ш̄ес̄ *г̄о̄д̄ӣн* ГМ, д̄ес̄ет *г̄о̄д̄ӣн* При, Вод, јед̄ан̄е̄з̄ *г̄о̄д̄ӣн* Ге, п̄ет̄н̄е̄з̄ *г̄о̄д̄ӣн* *з̄а̄ед̄но* Стр, дв̄ад̄ес̄ет̄ *г̄о̄д̄ӣн* Лу, т̄р̄ӣд̄ес̄ет̄ *п̄ет̄* *г̄о̄д̄ӣн* Стр, ос̄ам̄д̄ес̄ет̄ *г̄о̄д̄ӣн* Чу, њ̄ла̄ду *м̄а̄р̄а̄к* ДП.

Стари двојински наставак *-ӣј̄ӯ* у ген. мн. имају именице *к̄о̄к̄о̄ш̄ӣј̄ӯ* Ол, Ст, Стр, ГМ, *к̄о̄с̄ӣӣј̄ӯ* Ст, а наставак *-и* друге именице ове врсте: *л̄а̄ж̄ӣ* Ст, *н̄о̄ћ̄ӣ* Ст, *р̄ӣј̄е̄ч̄ӣ* Ст, *с̄ӣв̄а̄р̄ӣ* Ст, *ћ̄ер̄ӣ* Лу.

181. Једини наставак дат., инстр. и лок. мн. је *-ама*: *ӣо* *б̄о̄л̄ц̄ама* ГМ, *ж̄е̄нама* Ол, *ка̄ф̄а̄нама* Ол, *к̄л̄ӯјама* ДП, *к̄о̄зама* Ко, *к̄о̄но̄ӣљама* Бр, *к̄о̄сама* Ол, *к̄р̄а̄вама* Ол, *к̄ӯћама* Со, на *л̄ӣвадама* ГМ / по *л̄ӣвадама* Ол, Стр, Со, *н̄о̄гама* Лу, При, Вод, *о̄в̄цама* Ол, Ко, у *ӣр̄е̄љама* Ол, у *р̄а̄нама* Чу, *рӯкама* Ол, Стр, Ге, Во, у *рӯкама* Чу, *с̄в̄ӣњама* Бр, са *ск̄лама* Ге, у *с̄ӣӯјама* Ко, с *ц̄ӯрама* Ол, по *ш̄умама* ГМ, *ӯ ш̄умама* Ол, у *ш̄ӣјама* Ол.

182. Осим наставка *-ју*, у формама *г̄ла̄ђу* Ст и *ж̄е̄ђу* Ст, уобичајен наставак инстр. једн. именица ж. рода на консонант је *-и*: п̄а̄тили смо се *г̄ла̄ди* Стр, с *к̄о̄с̄ӣи* Ст, с *м̄а̄с̄ӣи* Ст, с овом *ӣа̄м̄е̄ӣи* Ст, св̄о̄ј̄о̄м *р̄ј̄е̄чи* Ст, као и у већини других западних штокавских говора (исп. Петровић 1973: 93, Дешић 1976: 236, Драгичевић 1986: 145, Рамић 1999: 366, Козомара 2016: 690 и др.).

Најомене о неким формама именица сва три рода

183. Имена типа *В̄е̄љко-В̄е̄љка* Ст, *В̄ла̄јко-В̄ла̄јка* Ст, Во, *Г̄о̄јко-Г̄о̄јка* Ст, Со, *Ж̄а̄рко-Ж̄а̄рка* ГМ, *С̄ла̄вко-С̄ла̄вка*⁶⁷ Ол, Со, деклинирају се као именице м. рода на консонант, редовно са дугосилазним акцентом, а посесив граде наставком *-ов*: *В̄е̄љк̄о̄в* Ст, *В̄ла̄јк̄о̄в* Во, Ст, *Г̄о̄јк̄о̄в* Ст, *Ж̄а̄рк̄о̄в* ГМ, *С̄ла̄вк̄о̄ва* Ол.

184. Двосложна хипокористичка имена која имају дугоузлазни акценат на првом слогу мијењају као именице на *-а*: *Б̄о̄жсо* Ст – *Б̄о̄ж̄е̄* Ко – з *Б̄о̄ж̄о̄м* Ко, Со, *Б̄о̄ро* Ст – код *Б̄о̄р̄е̄* Ст, *В̄ла̄до* – *В̄ла̄д̄е̄* – *В̄ла̄ду* ДП, *Ђ̄ӯро* – *Ђ̄ӯр̄е̄* Ст – *Ђ̄ӯру* Ол, *Ј̄ово* Ко – код *Ј̄о̄в̄е̄* Ол – *Ј̄ови* Ко, *М̄а̄ксе* Ол – *М̄а̄кси* Ол – с *М̄а̄кс̄о̄м*

⁶⁷ У западним јекавским говорима ова имена могу се мијењати и по обрасцу промјене именица ж. рода на *-а*, али су тада под дугоузлазним акцентом (Петровић 1973: 91, Дешић 1976: 239, Пецо 1979: 119).

Ол, *Мiле* Ол – *Мiли* Ол, *Неђо* – *Неђѣ* Ст, Лу, *Осио* – *Осиѣ* Ст, Лу, *Пѣро* – *Пѣрѣ* Ол, Ко ГМ, Лу – ус *Пѣру* Со, *Рiсио* Лу – са *Рiсиѣм* Лу – за *Рiсиу* Лу, *Сiмо* – *Сiмѣ* Поп, ДП, а посесив граде наставком *-ин*: *Бѣжiн* Ст, Стр, *Бѣрiн* ДП, Чу, *Бѣрiн* Ст, *Јѣвiн* По, Поп, *Осиiн* Ст, *Пѣрiн* Ст, *Пѣрину* ГМ, *Рiсиiн* Ст.

Нека хипокористичка имена имају форме номинатива на *-е*: *Бѣре* Ол, ДП, *Влѣде* ДП, *Мѣксе* Ол, *Рiсиѣ* Ст.

Као именице ж. рода на *-а* мијењају се и: *гѣзда* Ол – *гѣзде* Ол, *бѣбо* Стр – з *бѣбѣм* Стр, *ћѣћа* Ол, Стр, ДП, Чу, Ко, Со, Лу, Во – *ћѣћѣ* ДП – *ћѣћу* Ко – ш *ћѣћѣм* Ол, Чу, Ко и сл.

185. Од осталих интересантнијих форми треба издвојити следеће:

У облицима једнине неке именице губе наставак *-ин*: *дѣшман* Ст, *цiган* Ст, *чѣбан* Стр, Ст, *чѣбана* Бр, али могу и да га чувају: *Арайин* Ст, *дрѣжављанин* По, *Срѣбин* Ст.

Именица *коса* редовно се употребљава у множини: *кѣсе* Стр, *дѣбре кѣсе* Ге, *мѣтнѣ у кѣсе* Ге, *кѣсе свѣде чѣпѣм* Чу.

Именица *млада* има именичку промјену: *млѣди* Ко, *млѣдѣм* Ко, Ст, а топоним *Сиѣуина* комбиновану: *и-Сиѣуинѣ* Ол, *у Сиѣуинѣј* Ол, Ко, Лу / *у Сиѣуини* Ст, *у Сиѣуину* Лу, ГМ.

Именица *ћѣрка* гласи: *ћѣр* Ол, ГМ, Стр, Ба, Лип, ДП, Бр, Ко, Чу, Со, Лу, На, При, Вод, *ћѣри* ГМ, Лип, Бр, Чу, Ге, Ко, ГМ, Со, Лу, *ћѣрѣ* Ко, Ге, Лу, *ћѣрѣма* ГМ,

или *ћѣрка* Стр, Лип, Со, На, *ћѣркѣ* ГМ, *ћѣрки* Со, *ћѣрку* Бр, Со, Чу, На, са *ћѣркѣм* Со, *ћѣрке* ГМ, Чу, Со,

а именица *мајка* гласи *мѣи* ГМ, Стр, Лип, Бр, Со, Лу, Поп, На, Во, или *мѣиѣр* ГМ, Бр, Лу, Поп, На, При, Вод, *мѣиѣрѣ* Бр, ГМ, Ге, *мѣиѣре* ГМ, *мѣиѣри* То, *мѣиѣрѣм* Чу, Со, Ол, ДП, Поп.

Именица *дѣба* није деклинабилна: штѣ се нiсам рѣдла у *дѣвѣ дѣба* Ко, кѣко е бiло у *ѣнѣ дѣба* Ко, у *сѣкѣ дѣба* Чу, *у ѣнѣ дѣба* Чу.

Најомене о грамаиичком роду ѣјединих именица

186. У формама именица м. рода забиљежене су именице *брав*, *ћубар*, *лиѣар*, *раи*: закљали *брѣва* Стр, *узѣли брѣва* На,

ѣнѣ раи Стр, прѣвѣга *раиѣа* Стр, бiѣо *раи* Ге, кад је *раи* бiѣо Ко,

пѣн *лиѣар* Стр, вѣду дѣносiмо у *лиѣарѣвима* ГМ,

избѣаи *ћѣбар* ГМ.

Уз именицу *влас*, кад означава власи конопље, може ићи атрибут у м. роду: *ѣнѣј влас* Чу.

187. Именица *ѣуио* редовно је ср. рода: *њѣгово ѣуио* Ол, *сѣдѣ ѣуио* По.

188. У формама именица ж. рода забиљежено је: *жѣра-жѣрѣ* Ге, ГМ, *тѣ жљѣбе* Ге, *кράмѣа* Ге, *мѡја рѣда* Ол, *ћуѣа* Ст, Ге, *ѡака* Ге – *ѡаке* Лу, на *ѡиѡглу* Ол.

Именица *глад* такође се јавља само у формама ж. рода на консонант: било е *гладѣ* При, Вод, ђд *гладѣ* Ко, Чу, Со, *ја* се бѡѡим *гладѣ* Во.

Уз именицу *вече* забиљежен је атрибут у ж. роду: за *Бадњѡ ѡѣчѣ* Ге, дѡбра *ѡѣчѣ* Стр, *јѣдну ѡѣчѣ* Стр, *нѣкѡ ѡѣчѣ* Ол, *сѡаку ѡѣчѣ* Ол, Стр.

189. Именица *ниѡ* у овим говорима може да има форме именица ж. рода pl. tantum на *-а*: *ниѡѣ* Бр, Чу, Ко, Со, *ниѡѡ* Бр (кад означава нити које су дио разбоја за ткање), али је забиљежена и форма м. рода: *дѡѡ ниѡѡ* ДП, те ж. рода на консонант: *ниѡѡ* ДП.

Именица *зоб* може се употријевити уз глагол у мушком и женском роду: *зѡб* нѣ знѡм да се млѡѡ ГМ, *зѡб* се није јѣла Чу, *зѡб* се слѡбо сѡјала Чу.

Замјенице

190. Систем личних замјеница и замјеничких енклитика исти је као и у стандардном језику:

ја Ол, Ст, ГМ, Стр, ДП, Ко, Со, *мѣне* Ол, Ст, Стр, По, Ко, Ге, *кѡд мене* Ол, *на мене* Ст, *око мене* Стр, *прѣдѡ ме* Ол, *мѣни* Ол, Стр, Лип, Ст, ДП, Ко, Со, На, *и мени* ГМ, *како ми* је Ол, *зѡ мнѡм* Ба, *прѣдѡ мнѡм* Бр, *на мени* Ст,

ѡѡ Ол, Ст, По, ДП, Ко, Со, *ѡѡѣбе* ДП, ГМ, *кѡ-ѡѡѣбе* Ст, *прѣдѡ ѡѡ* Ге, *ѡѡѣби* Ол, Бр, Ге, ДП, Ко, *бѡк ѡѡ* дѡѡ Стр, *тако ѡѡ* е било Стр, *зѡ ѡѡѡм* Стр, *ѡ ѡѡѣби* Ст,

ѡн Ол, Ст, ДП, Ко, Со, *њѣга* Ол, Стр, Бр, Со, Ге, *бѣж њѣга* ГМ, *и њѣга* По, *ѡд њѣга* ГМ, *око њѣга* Стр, *пѡљѡби га* Ол, *њѣму* Ол, Ст, Стр, Лип, По, ДП, *и њѣму* Ст, *зѡ њѡм* Ол, *прѣд њѡм* Стр, *сѡ њѡм* Чу, *на њѣму* Ол,

ѡна Ол, Ко, *кѡд њѣ* ДП, *ѡд њѣ* Ол, Ст, *Мѡра јѡј* било ѡме ДП, *било јѡј* ѡме Стѡна Ге, *њѡ* ДП, *пѡ њѡ* Стр, *пѡдѡ њѡ* ГМ, *и њѡ* ГМ, *Шѡљѡм је зѡѡѡ* ГМ, *да е пѡтѡш* Стр, *сѡ њѡм* ГМ, *ѡ њѡј* Ол, *на њѣму* Ол, *на мени* Ст, *ѡ ѡѡѣби* Ст,

мѡ Ол, Стр, ДП, Ко, *нѡс* Ол, Стр, Лип, *зѡ нѡс* ДП, *кѡд нѡс* Ол, *ѡд нѡс* Стр, *дѡбро нам* је Стр, *на нама* Ст,

ѡѡ По, *ѡѡс* Ол, *ѡд ѡѡс* ДП, *штѡ ѡѡс* ѡнтересујѣ По, *бѡг ѡѡ* дѡѡ Чу, *ѡ ѡѡѡ* Ол,

ѡни Ол, *кѡд њѡ* Стр, Ст, Со, *на њѡ* Ст, *ѡ њѡ* Ст, *њѡма* Ол, ГМ, Стр, ДП, Со, Лу, При, Вод, *зѡ њѡма* Ол, *пѡд њѡма* Стр, *сѡ њѡма* Ол, ДП,

и сеѣбе По, *изѡ сеѣбе* Ол, *сѣѣби* Стр, По, ДП, Ге, Чу, Со, На, *и сеѣби* ГМ, *на сеѣби* ДП, *зѡ сѡѡѡм* Ба, Стр и сл.

Енклитика *ју* није забиљежена.

191. Форме енклитичких облика личних замјеница 1. и 2. лица у ак. могу се јавити с приједлозима: *за ме* Ге, *згр̄м̄и на ме* ДП, *поручи'о по ме* Стр, Ко, ГМ, *гл̄еала у ме* ГМ,

за т̄е Ко, *на т̄е* Ол, ГМ, *доћ" по т̄е* Стр, *у т̄е* Лип,
на се Ге, Со (Дешић 1976: 244, Драгичевић 1986: 149).

192. Потврђена је енклитика *њ*: *прѣд̄а њ* Ба, али се много чешће употребљава енклитика *њга*: *за њга* дошла Стр, *удавала ћ̄ер за њга* Стр, *чўла си за њга* Бр, *кр̄о̄з̄а њга* Ол, *на њга* ДП, *нӣз̄а њга* Ба, Стр, *по̄д̄а њга* Стр, *прѣд̄а њга* Чу, *у њга* Бр, Ге, *уз̄а њга* Стр (исп. Петровић 1973: 106, Драгичевић 2007: 371, Козомара 2016: 691).

193. Познате су и дисимилационе форме инструментала *з̄а т̄еб̄ом* Стр, Ба, *прѣ себ̄ом* Ба, *с̄а себ̄ом* Стр (в. т. 15), али нису честе.

194. Уобичајене су старије форме дат. и инстр. замјеница *ми*, *ви*⁶⁸: *сви-м̄а в̄ами* ГМ, *в̄ами* до̀нијет По, *они в̄ами* били Со, *нећемо в̄ами* ништа Ге, *не см̄та̄м в̄ами* ГМ, *тешко в̄ами* Лу, *до̄ћ̄е на̄ми* Ге, Со, Лу, *до̄ћ̄у на̄ми* Лу, *на̄ми* до̀лаз"ла Лу, *на̄ми* до̀носили Ге, *на̄ми* до̄ћ" Со, *дошла на̄ми* При, Вод, *на̄ми* криво Ол, *на̄м" да̀дн̄у* Стр, По, *за нами* Со, *по̀мало на̄ми* сјецкала На, *с на̄м"* то̀вари'о Ол, *с на̄ми* Ге, ГМ, Лу, На, *вр̄ат̄е је на̄ми* ГМ, *ако да̀дн̄е на̄ми* Ге, *о̀стало на̄ми* Лип, *свӣм̄а на̄ми* Со, *тешко било на̄ми* Ге, *н"јеси ти*, *ба̀ба, на̄ми* пр̄љава Ол, *сл̄ет"ла на̄ми* Со, *то е на̄ми* одузела др̀жава Со (Петровић 1973: 105, Дешић 1976: 243, Драгичевић 1986: 148).

195. Пуне и енклитичке форме ген. и ак. мн. замјенице *они* остварују се без финалног *х*, на шта је већ скренута пажња у т. 64.

Акцентовани и енклитички облик дат. једн. личне замјенице 1. лица, те енклитички облик дат. једн. личне замјенице 2. лица често се јављају без финалног *и*, о чему в. у т. 33.

196. У формама дат. и лок. једн. замјенице *она* јавља се партикула *-зи*: *њо̀јзи* Ол, ГМ, Бр, Ко, Лу, *и њо̀јзи* Ол, Бр, *на њо̀јзи* Бр, *у њо̀јзи* Стр, На, Во, а у формама ген. и ак. замјеница *ми* и *ви* понекад се јавља партикула *-ке*: *ва̀ске* ће поубијат Ко, *од ва̀ске* Ст, *на̀ске* Стр, *код на̀ске* Ко, *око на̀ске* Ге, Ко, *у на̀ске* Стр, *они на̀ске* порѣдали То.

197. Именичка замјеница *ко* најчешће има стандардне форме *к̄о* ДП *ко̀г̄а* Ба, Ге *за ког* Стр, *с к̄име* Ба, *к̄ом̄е* Стр, По, Ба, Бр, а и замјеница *шӣта/шӣто* употребљава се као и у стандардном језику: *шӣт̄а̄ ја зна̄м* Стр, *шӣт̄а̄-ш* Стр, Ол, *шӣт̄а̄* би је̄о Ол, *шӣт̄а̄* е ДП, Ге, Бр, *шӣт̄а̄* е к̄ила к̄ур̄у̀з̄а Чу, *шӣт̄а̄* ва̀с ӣнтересује По, *шӣт̄а̄* ће од њ̄е Ге, *шӣт̄а̄* се ста̀вљало р̄учку То,

⁶⁸ Ово су форме старијег инструментала које су се прошириле и на друге облике (исп. Белић 2006: 220).

шӣо е била ДП, *шӣо* е било Со, *шӣд*-ш остав^т ДП, *шӣд* се нисам родла у два доба Ко, *шӣд* неш ДП, знаш ти *шӣд* е рѡква.

Општа именичка замјеница *свако* често се јавља без финалног *о*: *сва̄к* Ол, ГМ, Стр, ДП, Ко, Со, На, Во, *сва̄к* мѡрѡ Лип, *сва̄к* сѡби Лип, Ге, Со, *сва̄к* примјѣћуе Чу, *сва̄к* свѡме Со, *сва̄к* свѡга Со, а замјенице *неко* и *нико* имају стандардне форме: *не̄ко* Ст, Чу, ДП, Ге, *не̄ког̄а* Ст, Чу, Лип, *нӣко* Ол, Стр, Бр, Со, На, *нӣком̄е* Ол. Забиљежени су различити ликови неодређене и одричне замјенице *нешӣо* и *нишӣа*: *не̄шӣа* ДП, Чу, ГМ, Со, Во, *не̄шӣо* ДП, *нӣшӣи* Ол, При и *нӣшӣа* Ол, ГМ, Стр, ГМ, ДП, Со, Чу, Поп, Чу, На, Ст, При.

198. Често су у употреби форме придјевских замјеница са наставцима старих тврдих основа у инстр. једн. и у ген., дат., инстр. и лок. мн.:

под *мѡијем* сѡлом Бр, од *мѡије* ДП, Бр, Во, у *мѡије* Ко,
на̄шӣјем Со, *на̄шије* Ол, Стр, По, Чу,
са *свѡијем* Со, Ге, Со, мѡмцима *свѡијем* Ге, *свѡијем* рѡкама Ге, *свѡије*
По, Стр, ДП, Чу, Со / *свѡије* Ол, Стр, Чу, ГМ, Лу, Бр, Во,
са *ѡвијем* ГМ, Ге, Со, *ѡвије* Ол / *ѡвије* Ол, ДП / *ѡвије* ДП / *ѡвије* Чу,
ѡније Ол, Лу, Во, *ѡнијем* Ол, Ко, Со / *ѡнијем* Стр, На,
с *ӣијем* Ол, ДП, Со, с *ӣијем* Стр, Чу, *ӣије* ств̄ар̄и ДП, код *ӣијех* Со,
ӣије Стр / *ӣије* Стр, По, Бр,
под *с̄амијем* прѡзором ДП (исп. Дешић 1976: 246).

Уобичајене су и форме са наставцима старих меких основа: од *мѡји* рѡд^тгѡља Со, из они *на̄шӣи* кѡћа Ко, *на̄шӣм* кѡћама Со, пр̄азником *не̄ким* Лип, од *они* жѡна Ол, ѡд *онӣ* свежња̄ји Стр, са *ѡвима* Ол, са *ѡвим* на̄шӣм Ол, за овѡ *свѡји* гѡдӣна Ко, ѡцима *свѡим* Ст, са дрѡгом *свѡим* Ст, *свѡим* рѡкама Во.

199. Придјевске присвојне замјенице углавном имају стандардне форме које су у облицима косих падежа обично контраховане: *мѡј* Стр, По, *мѡја* Ол, Чу, Ко, Лу, *мѡје* Стр, *мѡји* ГМ, *свѡје* Лип, *свѡјѣ* Ол, *свѡју* Ол, *ӣвѡја* Ол
мѡг Стр, Со, *мѡга* ГМ, Стр, Ол, ДП, Со, Ге, *свѡг* Ол, Бр, Ко, *свѡга* ГМ, Ба, Ко, *ӣвѡга* ДП,

мѡм Ол, Стр, по *мѡм* Лип, по *мѡме* По, у *мѡме* Чу, *мѡме* с̄ӣну Лип, *свѡм* Ол, Стр *свѡме* Ол, Ба, Чу, *ӣвѡм* Ст.

200. Посесивна замјеница 3. лица у ж. роду углавном се јавља у форми *њезин* и изговара се са двојаким акцентом (в. т. 142).

201. У формама замјенице *наш* понекад изостаје промјена *о* > *е*: *на̄шо* блага Ол, у *нашѡм* сѡлу Чу, Со, Лу, у *нашѡм* сѡлу На, у *нашѡме* сѡлу На, из *нашѡг* сѡла Со, у сѡлу *на̄шоме* Со.

202. Замјеница *њихов*/*њихова*/*њихово* најчешће се јавља у облицима са прелазним гласом *ј* на мјесту фрикатива *х*: *њӣева* кѡћа Чу, *њӣѡв* Стр / *њӣјѡв*

Чу, њи'ова Ол / њи'ова Ст, Стр, ГМ, Лу / њи'ова Стр, ДП, њи'ове Ст, њи'ово Со, њи'ову Бр. Само једним примјером потврђена је форма *њив*: *њив* језик Ге.

203. Демонстративне замјенице *овај*, *онај* и *џај/џа/џо* фреквентне су у следећим формама: *џ овџ* рџт На, *џнџ* дџн Стр, *џнџ* зџкон Стр, *џнџ* рџт, нџје ко *џвџ* Стр, *џз онџ* рџт На, *онџ* дџшек На, помџтџш *онџ* лџг На, *онџ* џпанак свџзала На, зџбџн *онџ* дџгџ На,

џџџџџ Стр, с *џџџџџ* се покрџвало Стр, с *џџџџџ* смо се покрџвали На, с *џџџџџ* смо се прџли Чу, па се покрџвали с *џџџџџ* Чу, с *џџџџџ* чџеком Лип, с *џџџџџ* се чџшљџш То с *џџџџџ* џеш прџвит џпџнке Бр.

204. Форме *џџџџџ/џџџџџ/џџџџџ* са аналошким *о-* нису честе у говорима околине Шипова и забиљежено је неколико потврда: наднџсџш над *џџџ* Бр, с *џџџџџ* смо жџв"ли Стр, с *џџџџџ* сџрџштом Чу, с *џџџџџ* га нџрџнџм Во, с *џџџџџ* пџровинџм Во. Ова појава, међутим, уобичајена је како у јекавским (в. нпр. Дешић 1976: 247, Драгичевић 1986: 153; 2007: 372), тако и у икавским говорима (исп. Пецо 1975: 107; 1980а: 103, Баотић 1983: 72, Рамић 1999: 35).

205. Услџед упрошђавања сугласничких скупина јављају се форме: *кџкџ* мџне Ст, *кџкџ* Ол, Поп, *џџџџџ* ДП, Ко, *џџџџџ* времџна бџла Ол, џлда е *џџџџџ* Во, рџзлика *џџџџџ* Лип, *џџџџџ* срџћа На, сџмо *џџџџџ* ДП, смрџти *џџџџџ* Лип, мџ смо *џџџџџ* бџле Чу, *џџџџџ* срџћџ Лу, *џџџџџ* жџвот Ко, жџвот *џџџџџ* Во, *џџџџџ* је мџмак ДП, *џџџџџ* џбџчџџи Лип, *џџџџџ* стџрине Лип.

206. Општа замјеница *сџв* има стандардне форме: *сџв* Ол, Ст Стр, *свџ* Стр, *сџвмџ* Ол, а потврђена је и форма са неизвршеном метатезом у изразу *џо вас џџџџџџџ* дџн Чу.

О формама замјеница *икаџв*, *никаџв*, *некаџв* добијеним дејством хапологије в. т. 98.

О рџдукџијама иницијџлног *о* у формама неких придџевских замјеница в. т. 34 под 3.

207. Још увијек су у употреби форме придџевских замјеница које се мијењају по именичкој деклинаџији. У грађи су забиљежене у устаљеним изразима: бџга му *њџгова* Ол, свџца *њџгова* Ол, те у форми генитива: нџ знџ *њџ'ова* јџз"ка Лу, *нџкџџ* тџшка пџсла н"јџсам рџд"ла ДП, прџвоза *нџкаџџџ* Стр.

208. Забиљежене су и потврде употребе неодређене количинске замјенице *неколик* „уз име малог броја појџдиних појџмова“ (Стевановић 1986: 300): *нџколкџ* дџна Чу, *нџколкџ* чџека Во, трџест и *нџколкџ* гџд"не Со.

209. Замјеница *сам/сама/само* појџчава значење удвајањем (исп.: Дешић 1976: 249): *сџм-сџма* рџд"ла Ол, *сџм-сџма* џспекла крџме Ол, *сџм-сџмо* нџстанџ ДП.

Придјеви

210. И данас се у овим говорима јављају наставци старих тврних основа код придјева: *зџдњџем* ГМ, *кџњскијем* Ко, са *мџлијем* ДП, *свиленџем* ГМ, *сиџријем* Бр,

дџбрџје По, Стр, *жџенскијје* ГМ, *жџивџје* Стр, *зџмљанџје* Во, *јџднџје* Бр, *јџкиџе* Ол, ДП, Стр, *јџњскије* По, *кџмшијскије* Ол, *лџјџије* Бр, *мџлије* ГМ, ДП / *мџлије* Чу, На, *мџрџивџје* Чу, *нџежењеније* ГМ, *нџискренџје* По, *нџуреднџје* По, *нџормџалније* Стр, *нџемачкије* На, *иџџније* Ол, Стр, *иџсиџије* ДП, *рџђавије* По, *руџније* На, *сиџинџје* Поп, *сиџрије* Стр, *тиџекије* По, Ол, *џмрлџје* На,

али и наставци меких основа: с *кџњским* кџлима Ко, *иџследњџим* кџноплџама Чу, *иџдџкџнџим* Жџрџом ДП, *киџселим* млџјџеком Чу, *дџдџбри* кумпијџера Ол, свџ троје *жџенски* ГМ, *жџенски* јџњаџаџа Ко, *зџмљанџи* здџела Во, с *кџњским* кџлима Ко, *лџјџи* мџмаџа Бр, *млџђи* кџсаџа Ол, бџло је *сиџари* џџди Ол. Код истог информатора могу се чути и једне и друге форме чак у истој реченици: жџенама *сиџријем* и *сиџриџим* џџдима Бр.

211. Још увијек су у употреби форме ген. или ак. придјева неодређеног вида: *ваџ* га дрџи *гџла* Бр, свџга кџња *дџбра* Ге, нџсу џмали *жџенска* дџетета Лу, *јџчмена* крџа Лу, *јџшђеш* га *нџварена* Во, сџда *нџоџрџана* не џстављајџ ГМ, џмам сџна *џжењена* ГМ, џспџш лџга *џросијџиџа* ДП, за *Раџина* џђџу Лу, от *иџенџчна* брџшна Бр, мџгло е за *саџаџиџа* и за *ђџдрава* дџвест Чу, мџтнџш *куџџусова* лџста ГМ, нџјџсам *тиџшка* пџрода Лу, а дистинкције између придјева одређеног и неодређеног вида у ж. и ср. роду чувају се и у акцентима (в. т. 143).

212. Преовладавају форме придјева одређеног вида као и у другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта према новијим испитивањима (исп. Драгичевић 2007: 337; 2011: 226; Козомара 2005: 82; 2016: 116): *биџјелџга* Стр, *дџбрџга* Ол, Стр, *зџдњџга* Ол, *јџчменџг* ДП, *нџкршиџенџг* Стр, *сиџарџга* Стр, *сџвџга* Ге, Чу, *тиџканџг* ДП, *џрџнџга* Ол, *жџивџме* Ге, *мџлџме* ДП итд.

Придјев *тиџђи* Стр, Ст има форму придјева одређеног вида.

У употреби су и поименичене форме: *жџенску* По, *мџшку* По.

213. Компаратив и суперлатив јављају се у формама које се подударају са онима у стандардном језику: *бџља* Ол, Ст, *вџђа* ГМ, *вџђе* Ко, *млџђе* Ол, ДП, Ге, *млџђи* Ол, Стр, *млџђу* ГМ, *сиџаријџа* Стр, ДП, Чу, *сиџаријџега* Ол, Ко, *сиџаријџем* Ко, *сиџариџи* Ол, *сиџаријџџ* ГМ,

наџбџљи На, *наџаџчи* Ол, *наџвџђа* По, *наџзадњџи* Стр, *наџманџа* Ол, *наџмлџђа* Ол, По, *наџмлџђи* Стр, *наџсиџариџи* Стр, с тим што форме суперлатива често имају два акцента, о чему в. још потврда у т. 149.

214. Чешће се каже *кӯрузова пӯра* Бр, *кӯрузово брашно* Ол, *кӯрузовѡг* Бр, Во, него *кӯрузнѡг* Ге, *кӯрузнѡга* То. Забиљежено је једино *рѡжово брашно* Чу, Ст, те *ѣлдовѡг брашна* Бр.

У неким формама придјева изостаје промјена *o > e*: *гѡрњѡ* Бр, *дѡњѡ* Бр, *млѡћѡга* Чу, Ге, *нѡјвѡћѡ* Поп, *нѡјмањѡ* Бр, *нѡјнѡјачѡ* Бр, *рѡжово* Ол, *сѡјѡријѡг* ДП, *шѡћѡ* При, Вод, *Радѡшѡв* На.

215. И неки придјеви могу појачавати значење удвајањем: *бѡс-босцијѡша* Чу, *нѡв-нѡву* Бр, *шѡс-шѡразне* ДП.

Бројеви

216. Ликови основних бројева од 1 до 10 могу бити измијењени усљед редукција и супституција вокала, те усљед губљења консонаната, али најчешће имају стандардне форме: *јѡдан* Ол, Бр, ДП, Чу, По, *јѡдна* Ст, ГМ, ДП, Чу, Бр, Лу, Ге, На, *јѡдно* Ол, ДП, Чу, *дѡвѡ* ГМ, *дѡвѡ* Ол, ГМ, Бр, Во, Со, Ко, Ст, Ге, ДП, Лу, *дѡбѡдѡвѡ* ГМ, *дѡбѡдѡвѡ* Стр, *шѡри* Ол, ГМ, Стр, *чѡшѡри* Ол, Стр, Ко, Лу / *чѡшѡри* Чу, Со, Лу, *шѡшѡ* Ол, Ст, Стр, Чу, Ко, Лу, Поп, ГМ, На, *шѡс* ГМ, На, Стр / *шѡсѡшѡ* Ст, ГМ, *сѡдам* ГМ, ДП / *сѡдам* ДП, Ге, *дѡсам* ГМ, Чу, *дѡвѡшѡ* Ст, *дѡсѡшѡ* Ол, Ст, Ко, Лу, На.

217. Број *јѡдан* мијења се по придјевској промјени: *јѡдан* Ол, Бр ДП, Чу, По / *јѡдно* Ол, ДП, Чу, *јѡднѡг* Бр / *јѡднѡга* Ол, Стр, Ге, Во, *јѡднѡм* Ст / *јѡднѡме* Чу,

јѡдна Ст, ГМ, ДП, Чу, Ге, Бр, Лу, На, *јѡдну* Бр, ГМ, *јѡднѡј* Бр, Ге.

Забиљежена је по једна потврда промјене бројева *дѡвије* и *обје* кроз падеже: *дѡвѡмѡ* Во, са *обѡвѡмѡ* ћѡрима ГМ. У старијој дијалектолошкој литератури бројеви *дѡвѡ* и *шѡри* биљежени су као промјенљиви (Петровић 1973: 109, Дешић 1976: 253–254), а број *чѡшѡри* сасвим ријетко. Новија литература показује да је промјена бројева *дѡвѡ*, *шѡри* и *чѡшѡри* данас необична (Драгичевић 2007: 374, 2011: 227).

218. У формама бројева од 11 до 19 секвенца *-ае-* сажима се у *-ѣ-*, о чему је већ било ријечи у т. 47.

219. Код десетица најчешће долази до губљења гласова или читавих гласовних низова: *дѡвѡс* Ол, ДП, Со / *дѡвѡдѡсѡшѡ* Ол, *дѡвѡс* пѣт кѡлѡ Ол, Лип, *дѡвѡс* ѡ пѣт Ол, *дѡвѡсѡшѡ* Ол, ДП, *шѡриѡсѡшѡ* Ол / *шѡриѡс* Ол, Лип, Лу, Поп, *чѡшѡ-рес* Бр, ДП, Поп, Стр, *шѡсѡшѡ* ѡ петеро Стр, *дѡведѡдѡс* Стр, али су забиљежени и стандардни ликови: *дѡвѡдѡсѡшѡ* Стр, *шѡриѡдѡсѡшѡ* По, Поп, *шѡдѡсѡшѡ* Лу, *осѡм-дѡсѡшѡ* Со, *осѡмдѡсѡшѡ* ѡ шѡст ГМ.

220. Говори се *сѡшѡ* Ол, Ст, ДП, *сѡшѡшѡшѡ* Чу, Лу, *дѡвѡсѡшѡ* Ст, *шѡриѡсѡшѡ* Ол, Лу, Во, *шѡриѡсѡшѡ* Бр, Чу, *шѡсѡшѡ* Ол, ГМ, Стр.

221. Број *хиљада* мијења се као именица и редовно се јавља без иницијалног *x*: *иљада* Ол, *иљаде* Лип, Ко, *иљаду* Стр, Лип / *иљаду* ДП, Бр, Ге.

222. Потврђена је промјена збирног броја *двоје*: размисли о *на̀ми дво̀ма* Со, *на̀ми дво̀ма* давала На, а иначе се овакви бројеви не мијењају: *то̀ дво̀е* Ст, *дво̀е* Бр, Лу, При, Вод, *ѝрде* Чу, На / *ѝрде* На, При, *по̀ дво̀е* Поп, *по̀ ѝрое* Поп, *дво̀ја* врата Чу, *њи ѝрде* Ко, *дбадвоје* Ол, *дбоје* ГМ.

223. Збирни бројеви од *чѐири* навише чешће се граде суфиксом *-еро*, а нешто рјеђе суфиксом *-оро*: *чѐиверо* Лип, Чу, Ко, ГМ, Со, *ѝеи́еро* ГМ, Лип, Со, Лу, На, Ст, Во, *шѐсiеро* Стр, Чу, *сѐдмеро* Поп, *дсмеро* Поп, *д̀еви́еро* Ге, *д̀есiеро* Ст, Стр, Ко, ГМ, *д̀есеiеро* Стр, *дв̀ан̀есiеро* Ге, Ко, *ѝрин̀есiеро* Лип, *чѐи́рн̀есiеро* Со, Лу, *ѝеи́н̀есiеро* Ст, По, Ге, *шѐсн̀есiеро* Со, *седа̀мн̀есiеро* Ко, *оса̀мн̀есiеро* На, *дв̀аесiеро* Ст, Стр, Во, *дв̀аес ѝеи́еро* Ол / *дв̀аесет и ѝеи́еро* Бр, *дв̀аесет и осмеро* Стр, *ѝри́дес̀еи́еро* Ко, *ѝед̀ес̀еи́еро* Стр, *шезд̀ес̀еи́еро* Бр, *шѐсeи́еро* Стр, *шѐсeт и ѝеи́еро* Стр,

чѐи́воро Лип, Чу, Ко, Со, Лу, Во, *ѝеи́оро* Чу, *шѐсiоро* Во, *сѐдморо* ДП, Чу, Во, При, Вод, *дсмеро* Стр, Лип, ДП, Чу, ГМ, *д̀еви́оро* Бр, Ге, *дв̀аесет и чѐи́воро* Лип, *дв̀аесет дсмеро* Со, *ѝри́дес̀еи́оро* Со, *чѐтерес и ѝеи́оро* Ол.⁶⁹

224. Редни бројеви мијењају се као придјеви одређеног вида: *ѝрв̄а* Ол, Стр, *ѝрв̄е* Ол, *ѝрв̄и* ГМ, *ѝрв̄ог* Ко, *ѝрв̄у* ГМ, *др̄у̀г̄и* Ол, ГМ, По, *з др̄у̀г̄им* Ол, *др̄у̀г̄о* Ол / *др̄у̀г̄о* Стр, *др̄у̀г̄у* ГМ, Бр, *ѝр̄е̄ћ̄а* Ол, *ѝр̄е̄ћ̄и* Лип, Бр, Со, Лу, *ѝр̄е̄ћ̄у* Бр, *шѐсiи́* Бр, *шѐсiо̀* Ол, *сѐдма̀* Бр, *дсми́* Лу,

јед̀ан̀есiи́ Бр, *ѝеи́н̀есiи́ог* Ко, *ѝеи́н̀есiи́ој* Лу, *оса̀мн̀есiи́ог* Бр, *у оса̀мн̀есiи́ој* Во, *девед̀и́н̀есiи́у* Ол,

ѝри́ес ѝеи́е Со, *чѐи́ерес ѝрв̄е* По, Бр, При, Вод, *чѐи́ерес ѝр̄е̄ћ̄е* Стр, *чѐи́ерес чѐи́вр̄и́е* Стр, *чѐи́ерес ѝеи́е* Стр, *чѐи́ерес дсми́* ГМ, *ѝед̀е-сѐдме́* Ол, *ѝед̀есiи́ дсми́* Ол, *ѝед̀ез д̀еви́и́е* Ол, *шезд̀ес̀еи́и́е* Ол, *шезд̀ес ѝрв̄е* Ол, *шезд̀есiи́ ѝрв̄е* Ол, *девед̀ес ѝеи́е* Стр.

Редни број *ѝрви* може се и компарирати: *на̀ји́рв̄а* Ге, *на̀ји́рв̄и* ГМ, *на̀ји́рв̄и* Стр, *на̀ји́рв̄ога* Ол. У форми средњег рода броја *ѝре̄ћи* може изостати промјена *о > е*: *ѝр̄е̄ћ̄о* се род^мло На, *дв̀аес ѝр̄е̄ћ̄о* При, Вод.

225. Забиљежене су потврде облика са наставцима старих тврдих основа код броја *један* и редних бројева: *с јед̀ни́јем* Ге, *др̄у̀ги́јем* Стр, Лип, *з др̄у̀ги́јем* Ол,

у ѝрви́је Стр, Ко, *др̄у̀ги́је* Бр, ГМ / *др̄у̀ги́је* Чу.

226. У употреби су бројне именице *дво̀ица* Ст, Поп, *дво̀ице́* Лу, *ѝр̀о̀ица* ГМ, На, *ѝр̀о̀ицу* Поп, Со, *чѐи́вор̄и́ца* Со.

⁶⁹ У многим српским жекавским говорима сјеверозападног огранка биљежен је суфикс *-оро* у збирним бројевима (в. нпр. Вујичић 1979: 18, Дешић 1976: 256).

Збирна именица *браћа* употребљава се уз основни број умјесто уз бројну именицу: Ћукићā било *īēīī брāћē* Со, *īēīī брāћē* од љјака Лу, *шēз брāћē* имā Ст, На, њī *сēдам брāћē* ДП (исп. Дешић 1976: 257).

Закључци о деκлинацији

227. О присуству архаизама у категорији деκлинације у говорима околне Шипова може се рећи сљедеће:

1) Ген. мн. именица м. и ж. рода забиљежен је у старијим формама без наставка *-а* углавном уз број или уз количински прилог (пўно *мдмāк* бילו, по двāе-*сїрāц*, једāнēс *гддїн*, йљаду *мāрāк*).

2) Наставак *-ије* у лок. мн. именица м. рода потврђен је у насељу *Драгнић Подови* (нēстанē водē у тїје *бунāрије*, јā сам у *кўрузије*), те у насељу *Козила* (по *вровије* почўпāш), наставак *-им* у насељу *Прибељци* (у *Прибељцим*), док је наставак *-ом* у множинским падежима непознат. Забиљежена је и форма именице ср. рода у лок. мн. са наставком *-ї*: нēко је гўнијо у *колї*. С обзиром на мали број потврда старијих наставака, може се рећи да је синкретизам ДИЛ у овим говорима досљедан.

3) У дат. и инстр. замјенице *ми*, *ви* имају облике *нами*, *вами*, тј. форме старог инструментала, које су се прошириле и на друге падеже.

4) Придјевци и придјевске замјенице често се јављају у старијим формама с наставцима тврдих основа у инстр. једн. и у ген., дат., инстр. и лок. мн. (под *мдцїем*, *нāшїїем*, од *мдїје*, *нāшије*, *кдњскијем*, са *мāлијем*, *ддбрїје*, *жєнскїје*), а такви наставци забиљежени су и у промјени броја *један*, те неких редних бројева (с *једнїјем*, *дрўгијем*, у *їрвије*).

5) Још увијек је у употреби понека форма придјева и придјевских замјеница у неодређеном виду (бдга му *њєгова*, нē знā *њїова* јєз"ка, сўда *нєойрāна*, сїна *джењена*).

Дакле, осим наставака старих тврдих основа код придјевских ријечи, који су и данас релативно фреквентни, те наставка старог инструментала у дат. и инстр. замјеница *ми* и *ви* у говорима Шипова готово да и нема архаизама у деκлинацији. Старије форме генитива без *-ā* употребљавају се још само уз бројеве и количинске прилоге, а старији наставци у синкретичним множинским падежима, који су у старијој дијалектолошкој литератури биљежени у доста већој мјери, данас представљају праве раритете јер их је у потпуности потиснуо наставка *-има*.

228. Од осталих појединости у вези са деκлинацијом треба истаћи сљедеће:

1) Уопштавања наставка *-ом* у инстр. једн. именица м. рода на палатал, те нешто рјеђа проширења *-ов* у множинским формама истих именица по-

зната су као у другим западним говорима (*бдсѣљом, концом, с кдњом*, под *сачом, крајови, нбжови, сачови*), али се стиче утисак да су рјеђа него раније.

2) Наставак *-ī* у ген. мн. именице *мрав* познат је и у овим говорима, док је код именица *црв* и *зуб* забиљежен само наставак *-ā*.

3) Наставак инстр. једн. именица ж. рода на консонант углавном је *-и*, али су забиљежене и форме *гладју* и *жѣђу*.

4) Поред стандардних форми придјевских замјеница, у употреби су и форме: *днї, двї, иїдја, с иїдјим, какѣ, какї, иїакā, иїакѣ, иїакї* и сл.

5) Једино су основни бројеви *двѣ* и *обје*, те збирни број *двоје* потврђени као деклинабилни по једним примјером (*двїмā, са обїмā ћѣрма*, размисли о нāми *двѣма*).

Збирни бројеви нешто се чешће јављају са суфиксом *-еро* него са суфиксом *-оро*.

ГЛАГОЛИ

Прости глаголски облици

Инфинитив

229. Форме инфинитива често се остварују без финалног *и*, и тешко је рећи да ли су такве форме фреквентније од оних са финалним *и* (в. т. 32).

230. У инфинитиву је распрострањена и промјена *-ну-* > *-ни-* код глагола III Стевановићеве врсте: *дїгнїи* Ол, Стр, *зѣвнїи* Ол, *крѣнїи* Ол, *мѣйнїи* Стр, *одмакнїи* Ол, *осванїи* Ол, *дїикинїи* Ол, *иїснїи* По, *скїнїи* Ге, *сїигнїи* ДП, *шїинїи* Стр.

231. Глаголи на *-їи* у инфинитиву често имају аналошки наставак *-иїи* (в. т. 42): *вїдїи* Стр, *вѣлиїи* Ко, *доживїи* Во / *доживїиї* Чу, *живїи* Ол, ГМ, По, Поп, Во / *живїиї* Лип, Ол, Ко, Ст / *живїиїи* Ге, На, *їозелѣнїи* Бр, *разумїи* Стр, док аналошки наставак *-аїи* код истих глагола, који су биљежили истраживачи западних српских говора (Дешић 1976: 263, Драгичевић 1980: 179, 193; 1986: 161), није забиљежен у овим говорима.

Имперфект

232. У старијој дијалектолошкој литератури о западнијим јекавским говорима има података о присуству глагола *биїи* у форми имперфекта (исп. Петровић 1973: 119–120, Дешић 1976: 265, Драгичевић 1986: 163), али се и тада сматрало да је имперфекат већ нестао из ових говора, док новија дијалектолошка литература не биљежи често чак ни овај глагол у форми им-

перфекта (Драгичевић 2007: 375, 2011: 228). У српским говорима околине Шипова овај пут није забиљежена ниједна форма имперфекта.

Презенџ

233. Већ је указано на то да се поред форми презента *нисам* Ол, Стр, Чу, Ге, Ко, ГМ, Лу, Поп, Бр, Во, *ниси* Чу, Поп, При, Вод, *нисмо* Ге, Ко, На, *нисџе* Ол, Ст, Лу, *нису* Ге, Со, Поп, јављају и форме: *н'јесам* Ол, ГМ, Стр, Бр, ДП, Ко, Поп, На, Во, При, *н'јеси* Стр, Бр, ДП, Чу, Ге, *н'јесмо* Ол, Стр, ГМ, Лип, ДП, На, При, Вод, *н'јесџе* Ол, Стр, Со, *н'јесу* Ол, ГМ, Лип, Чу, Ге, Со, Бр и тешко је рећи које су форме фреквентније.

234. У формама глагола *биџи* понекад се јавља секундарно *н*: *биџнџ* Стр / *биџнџ* Стр, Ге, *биџнџм* Ге, Со.

235. Наставак 1. лица једн. глагола *моћи* разликује се од наставка у стандардном језику и фреквентне су форме: *мџрем* Ол, Стр, Чу, Ко, ГМ, При, Вод, *нџ мерем* Ол, Ко, Со, Лу, Чу, *нџ можем* Ге, Чу, али се могу чути и стандардне форме *мџгу* Лип, Бр, Со, *не мџгу* Стр, Бр, Ко, Чу, Со / *нџ могу* Во. Промјена *же > ре* захватила је и остала лица презента овог глагола, о чему в. потврде у т. 63, а потврде супституције *о > е* у овим формама у т. 15.

Услед губљења и упрошћавања гласовних низова јављају се и форме 2. лица једн.: *нџ меш узџрат* Чу, *нџ меш ти џчит* Ол, *нџ меш* Стр, *нџ мош тџ* Ол, *нџ мош тџ јав"т* Ол, *мџш виџ"т џд њџ* Стр, *прџдџш пошто мџш* Стр.

236. Форме презента неких глагола такође се могу јавити са друкчијим наставцима него у стандардном језику: *зџсиџеш* Ол, *мируџиџ* Бр, *мируџиџи* Во, *џрџмџџнџ* ГМ.

237. Глагол *рећи* мијења се по I и по III врсти промјене: *рџчџм* По, *рџчџш* Лу, *рџчџ* Стр, ДП, Лу *рџчџмо* ГМ, *те рџкнџм* Ол, Стр, ГМ, На, *рџкнџ* Бр, Ге, Ко, ГМ, *рџкнџмо* Стр, *рџкнџ* Ол, Стр.

238. Глаголи чија се основа завршава веларом *к* често и у 3. лицу мн. презента имају аналошко палатално *ч*: *џсиџечџ* Ст, Ко, ГМ / *џсиџечџ* Бр, *џсџјечџ* Стр, *џџечџ* ДП, Лу, *с"јечџ* Стр, *џџџчџ* Стр, на шта је већ упућено у т. 93.

239. Секвенца *-јд-* у презенту глагола са основом *џћи* често остаје неизмијењена, на шта је већ указано у т. 89: *џџјџџ* Ол, ГМ, Стр, ДП, Бр, Чу, Поп, На, Во, При, Вод, *зџјџџ* Во, *џзџјџџ* Бр, ГМ, *нџјџџ* Стр, Лип, Бр, Чу, ГМ, Поп, Во, *џџјџџ* Ол, Стр, Чу, Бр, Во, *џрџјџџ* Ол, По, ГМ, На, и сл. Ови глаголи

у презенту могу имати и другачије форме: *на̀йдѣ* Ол, Стр, *на̀йдѹ* ГМ, *̀изѣдѣ* Ол, Во, При, Вод, *̀изѣдѣм* Во, *̀изѣдѣш* Во, *̀о̀ѝидѣ* Стр, *̀ра̀зѣдѣ* Во, *̀у̀нѝдѹ* Стр, или *̀д̀д̀јеш* Ол.

Уобичајено је, међутим, и *̀д̀д̀ђѣ* Ол, ГМ, Стр, Ст, Лип, Ко, Чу, Лу, ДП, Со, Ге, *̀из̀а̀ђѣ* Чу, Со, Ге, *̀на̀ђѣ* Ол, ГМ, Ко, ДП, Со, *̀ѝд̀ђе* Ге, *̀ѝр̀д̀ђѣ* ГМ, Ге, Лу, ДП. Границу распрострањања ових двију форми на територији Шипова в. на карти 4.

240. Форме *̀вѝђ̀а̀м* Во, *̀вѝђ̀а̀мо* Во нису честе у овим говорима (исп. Петровић 1973: 117).

241. У употреби је и презент непотпуног глагола *̀вѣ̀ли* Стр, ДП, ГМ, *̀вѣ̀лиш* Стр, Ст, ГМ.

242. Глагол *̀зна̀ѝи* понекад има промјену по I Стевановићевој врсти: *̀зна̀дем* Стр, *̀зна̀де* Ол, поред форме *̀зна̀м* Ол, Чу по V врсти.

Глагол *̀да̀ѝи* такође има више форми: *̀д̀а̀д̀нѣм* Ол, Бр, Со, *̀д̀а̀д̀нѣш* Ол, Ко, ГМ, Лу, *̀д̀а̀д̀нѣ* Ол, Стр, Лип, Чу, Ге, Ко, Лу, Поп, На, Во, *̀нѐ да̀д̀нѣ* Ол, На, *̀нѐ да̀д̀нѣм* ГМ, *̀д̀а̀д̀нѣмо* Стр, *̀д̀а̀д̀нѣиѣ* На, *̀д̀а̀д̀нѹ* Стр, По, Ко, Поп, или *̀да̀дем* Стр, *̀да̀де* Стр, али и *̀д̀а̀* Ко, *̀нѐ д̀а̀* Стр. Итератив гласи: *̀д̀а̀е* ДП, *̀д̀а̀ем* Ол, *̀д̀а̀в̀а̀ш* Ко.

243. У формама презента глагола *̀ѝас̀ѝи* упрошћава се група *-дн-*: *̀за̀ѝа̀нѣ* ДП, *̀ѝс̀ѝанѣ* ГМ, *̀нѐ ѝанѣм* Со, *̀ѝанѣ* Ол, ДП, Чу, Ко, ГМ, Со, Лу, Во, *̀ѝанѣш* Ол, ГМ, ДП, *̀нѐ с̀ѝанѣ* Чу, *̀ра̀с̀ѝанѣ* се Чу (в. т. 76).

Глагол *̀с̀јѣ̀ѝи* јавља се и у формама I Стевановићеве врсте: *̀с̀јѣ̀дѣ* Стр, Чу, На, *̀с̀јѣ̀дѣм* Чу, *̀с̀јѣ̀дѣш* Ст, Бр, *̀с̀јѣ̀дѣмо* Со, *̀с̀јѣ̀дѹ* Ол, Стр, Ко, Во.

244. Напоредо са ликовима *̀ка̀жѣм* ГМ, Стр, ДП, *̀нѐ ка̀жѣм* ДП, *̀ка̀жѣ* Ол, ГМ, ДП, Бр, Чу, *̀ка̀жѣмо* Стр, јављају се и ликови *̀ка̀јѣм* Ол / *̀ка̀јем* Ст, Ко.

245. Забилежене су и форме итератива: *̀д̀д̀зѣвѣ* ГМ, *̀д̀д̀зѣвѹ* ГМ, *̀за̀имѣш* ДП, Во, *̀на̀у̀зѣмѣм* ДП, *̀ѝд̀сѝиѣѹ* Бр, *̀у̀зѣмѣ* ДП, Лу, познате и у другим блиским говорима (Петровић 1973: 115–116, Дешић 1976: 260, Драгичевић 1986: 173, Рамић 1999: 123).

246. Облици итератива на *-ива̀ѝи* понекад формирају презент наставцима *-ива:* *̀из̀ба̀ѣиѣвѣ* Ол, *̀ис̀ѝѝиѣвѣ* По, *̀на̀ба̀ѣиѣвѣ* Ол, *̀ѝрѐба̀ѣиѣвѣш* Ко, а облици на *-ава̀ѝи* наставком *-ава:* *̀ѝр̀д̀д̀а̀вѣ* Ко, *̀у̀д̀а̀вѣ се* Стр. Забилежена је и итеративна форма *̀д̀д̀зѣвѣѣ* Лип.

Аорис̀и

247. У 1. лицу једн. аориста губи се консонант *x* у финалној позицији, о чему је било ријечи у т. 64 под 3.

У многим западнијим говорима 1. лице једн. аориста може бити једнако 2. и 3. лицу једн., тј. уобичајени су ликови без морфолошке ознаке: *виђе* ја ДП, ја *дојде* Бр, ја *се зајосли* Ол, *наниде* ја Бр, ја онѐ папире *идкуи* Ко, *идчѐ* ја ДП, ја *ирóјде* њи Бр, ја *узѐ* ДП, ја *устави* коње Ол. Ова појава забиљежена је у старијој (Дешић 1976: 264, Петровић 1978: 105, Павлица 1984: 403, Драгичевић 1986: 162), али и новијој дијалектолошкој литератури (Драгичевић 2007: 376; 2011: 231).⁷⁰

У 3. лицу једн. стање је исто као и у стандардном језику: *извуче* се Ол, *идгину* Ол, *идједо* Ол, *идкоси* Ол, *идчѐ* Стр, *ирѐвалѝ* се Ол, *ирѐварѝ* Ол, *саѝра* Ол, *свуче* Ол, *уби* Ол, *ударѝ* Ол, *ужагми* Ол.

248. Наставак 1. лица мн. обично је *-шмо*: *дадошмо* ДП, *дѝгошмо* Ге, *зачудишмо* Со, *имадошмо* Во, *искочишмо* Ол, *нађошмо* Чу, *наѝравишмо* Чу, *одошмо* Ол, Ст, Чу, На, *оѝрашмо* Во, *осѝашмо* Ба, Лу, *илаѝишмо* Чу, *иренѝсошмо* Чу, *ирдодашмо* Чу, *не иодбóчишмо* Ол, *идѝишмо* Ко, *идслушашмо* Чу, *идчѝшмо* Бр, *сјѝдошмо* Ол, *скóчишмо* Ол, *угледашмо* Со, а ријетко *-смо*: *осѝасмо* Ба.⁷¹

У 3. лицу мн. на финалном вокалу наставка често се јавља поста акценатска дужина, о чему је већ било ријечи у т. 106 под 7. Сјеверозападни српски говори донекле се по овој особини међусобно разликују (исп. Петровић 1973: 18, Драгичевић 1986: 163; 2007: 376, Далмација 1997: 130, Козомара 2009: 535; 2016: 665).

249. Према формама презента могу се јавити облици аориста са нејотованом секвенцом *-јд-*: *дојде* Ол, Бр, ГМ, Во, При, Вод, *дојдо* Бр, Поп, Во, *дојдошѐ* Бр, Поп, На, При, Вод, *иојде* Бр, *иојдо* Поп, *иојдошѐ* Бр, Поп, *ирѐјдо* Бр, *ирóјде* Бр, На, али су присутне и форме: *дође* Ол, ДП, Ко, ГМ, Со, *дођо* Ко, ГМ, *дођошѐ* Стр, ДП, Лу, Со, Во, уз спорадично *изѝде* Бр, *наниде* Бр, *унѝде* Ол.

Императив

250. Форме императива у 2. лицу једнине углавном се подударају са стандардним формама: *буди* Стр, *гледај* Ге, *голицај* Ол, *искрѝжѝј* ГМ, *наздравѝ* Ст, *наставаѝ* ГМ, *оврѝши* Стр, *одвој* Ол, *осуши* Стр, *иѝиѝај* Ол, *идодај* Стр, *иокóси* Стр, *идслушѝј* По, *ирѐди* ГМ, *ради* Стр, *сјѝди* Стр, *слушѝј* Ол, *иѝкај* ГМ, *ћуѝи* Ол, *увлачи* ГМ, *удри* Ол, *уйѝиѝај* Стр, *чѝкај* ДП и сл.

⁷⁰ Никола Рамић сматра да су се ове форме изједначиле због губљења консонанта *x* у првом лицу (Рамић 1999: 124).

⁷¹ Ова појава забиљежена је како у говорима херцеговачко-крајишког дијалекта (Драгичевић 1986: 163) тако и у географски блиским икавским шћакавским говорима (Рамић 1999: 386).

251. О томе да се понекад дјелимично или потпуно редукује финални и медијални вокал *u* у формама императива, било је већ ријечи у т. 30 и 33.

252. Уобичајено је и губљење сонанта *j* иза *u* у формама императива, о чему је наведена грађа у т. 53.

253. Рјечца *нека* у формама 3. лица једнине и множине обично се јавља без финалног *a* (в. т. 34).

254. Према формама презента јављају се облици императива: *д̄а̄дни* Ст, Бр, *зн̄а̄дни* Ко,
до̄јди Стр, *на̄јди* ГМ, *ӣо̄јди* ГМ, *са̄јди* Стр,
о̄ӣӣди Ол, Стр, Чу, *унӣди* Ол,
о̄ӣӣ^оӣе Поп, Ст, *изӣ^оӣе* Ол.

255. Императивне форме могу се јавити с партикулом *-де*: *вӣдид̄е* Стр, *да̄јд̄е* Ст, *не̄мо̄јд̄е* По, Ст, *но̄сид̄е* Стр, *сӣа̄нд̄е* Ст, а забиљежена је и партикула *-дер(е)*: *да̄јд̄ер* Ге.

Глаголски њридјеви

256. У формама глаголског придјева радног веома често долази до контракције финалних вокалских секвенци у м. роду, посебно финалне секвенце *-ао*, о чему је изложена грађа у т. 44. Редукције вокала *u* измијениле су гласовни лик овог облика у ж. и ср. роду, о чему в. грађу у т. 30 и 31.

257. Према формама инфинитива са аналошким *-и* јављају се и одговарајуће форме радног придјева: *бо̄л^оло* Ст, *вӣдла* Стр, Чу, Ко, ГМ, Со, Лу, Во, При, Вод, *вӣд^оле* Чу, *вӣд^оли* Ол, Бр, *во̄л^ола* Ко, Со, *до̄ж^ив^ола* Со, *до̄ж^ив^оли* Ол, *до̄л^еӣ^ола* Стр, *жӣвила* Ге, Со, При, Вод, *жӣв^оли* Ол, ГМ, Лу, Ст, Во, *жӣв^оло* По, Стр, Чу, Бр, Ге, Ко, Со, Ба, Во, ГМ *за̄бо̄ллило* ме ДП, *изг^ор^ола* Стр, *обо̄л^ола* Бр, *до̄слаб^ола* ГМ, *до̄сӣар^ола* Бр, ГМ, Со, Во, *ӣдо̄сӣарли* Стр, *ӣре̄жӣв^оли* Ол, ГМ, Чу, *ӣро̄жӣв^ола* Лу, *свӣд^оло* ДП, Лу, *сл^еӣ^ола* Со, *сӣӣд^ола* се Бр, ДП, *ӣр̄ӣила* ДП, *ӣр̄ӣили* Ол, о чему је већ било ријечи у т. 42. Аналогијом према презенту добијене су и форме *кл^ечӣо* Ол, *кл^ечили* Ол.

258. Као и у инфинитиву распрострањена је промјена *-ну-* > *-ни-* код глагола III Белићеве врсте: *гӣн^оло* ЛУ, *жӣгн^оло* ДП, *зац^ен^оло* ДП, *зо̄вн^ола* ДП, *кр^ен^ола* Ол, ГМ, Ге, *кр^ен^оле* Со, *кр^ен^оли* Ст, *ӣла̄н^ола* ГМ, *ӣла̄н^оло* Ст, *ӣре̄кӣн^ола* ДП, *сва̄н^оло* Стр.

259. Трпни придјев, као и у стандардном језику, има наставке *-н*, *-ен*, *-ӣ*, али је дистрибуција наставка *-ӣ* нешто шира, што је сасвим уобичајено и у многим другим говорима (Пецо 1964: 157–158, Петровић 1973: 122–123; 1978: 107–108, Дешић 1976: 267–268, Реметић 1985: 328–329, Драгичевић

1986: 164–165; 2007: 377; 2011: 233 и др): *вѣзайше* Чу, *зайвйшо* ДП, *закључайша* ДП, *измјешайи* Во, *исирезграђивайшо* Ко, *кодйайшо* Чу, *мѣтинуйшо* Чу, *наѣриѣйшо* ДП, *однешѣно* Со, *ддржаша* ДП, *ддржашо* ДП, *оздравйи* Стр, *оѣерисаша* ДП, *драша* На, *драшо* Ол, *дсигураш* ДП, *дђерашо* Бо, *ѣензионисаш* ДП, *ѣер"саш* Ол, *ѣерисаша* Стр, *ѣонешѣно* ДП, *ѣдѣриѣйшо* ДП, *ѣрддашо* Бр, *ѣрдоко-ѣйшо* Ол, *ѣрдоцијаша* ДП, *расѣирешѣна* ГМ, *свѣзайи* Ст, *сѣјашо* Ол, *скдвчаша* Во, *сѣяковашо* Ко, *сѣјѣваша* Лу, *удаша* Лип, Бр, Лу, *удаше* ГМ, *удашо* ГМ, *ѣкоѣаш* ГМ, Поп;

према: *вјѣнчаш* По, *зайашѣне* Ст, *заробљен* Бр, Со, *заѣсѣављено* Со, *исѣрошена* ДП, Чу, *навѣжено* Стр, *наѣйшашо* Лип, *наѣрављена* ДП, Чу, *неѣрађено* Ол, *двршена* Стр, *однешѣно* Со, *дђењен* ГМ, *дђењено* ГМ, *дкашено* Ст, *дкрѣљено* Стр, Ге, *окуѣираша* Со, *дсѣђена* Лип, *дѣјераш* Стр, *ѣаркѣрашо* Ол, *ѣер"сан* ГМ, *ѣдђењени* ДП, *ѣожњевѣна* Стр, *ѣдокошено* Ст, *ѣокривѣна* Чу, *ѣокривѣно* ДП, Чу, *ѣдмужена* Стр, *ѣонѣшено* ДП, *ѣдѣашѣно* Со, *ѣдсѣављена* ДП, *ѣреграђено* ГМ, *рађено* ДП, *разд"јѣљено* Ол, *расѣирѣшена* ГМ, *ѣкоѣаш* Ст. У поређењу са неким другим сјеверозападним говорима у којима је наставак *-и* у већој мјери потиснуо друга два наставка (Козомара 2016: 698), у овим говорима учесталост наставка *-и* ипак није тако висока, а стање је ближе стандардном језику.

Глаголски прилози

260. Глаголски прилог садашњи може имати наставак *-ћи*: *гледажући* ГМ, *крѣјући* Ол, На, *одајући* ДП, *ѣјући* Стр, *радѣћи* Ст, *сѣдѣћи* Со, или *-ћ*: *ддрѣћ се* Бр, *крѣјућ* Ко, ГМ, Во, *носѣћ* Ол, *одајућ* ДП, *ѣлачућ* Во, *смијућ се* Во, *сѣдѣћ* ГМ, *ѣражѣћ* Стр, ДП. У употреби је и попридјевљена форма *носѣћа* ГМ, Со.

261. Глаголски прилог прошли није више жива категорија у овим говорима. Једини његов траг представља попридјевљена форма *бѣвшѣ*: *бѣвшѣ* Стр, за време *бѣвшѣ* Југослѣвијѣ Поп.

Сложени глаголски облици

262. У приповиједању је уобичајен крњи перфекат: тако то *бѣло* Ге, свѣ то *издѣрело* Стр, три *ћѣри ѣмала* Стр, *ѣмала* она два брѣта Лу, крѣва сѣмо слѣму *јѣла* Чу, свѣком живѣм *ѣмашала* ДП, *ѣѣовѣ* с коњом Стр, *ѣѣовѣ* пјѣшкѣ Стр и сл. Перфекат је често безлично употријебљен, о чему в. грађу изложено у т. 312.

263. Плусквамперфекат није често у употреби, али је још увијек жива категорија за означавање радњи које се не могу исказати перфектом: сѣ њѣм

би'о живи'о Чу, *није би'о би'иш'о* у армију Ол, *би'о ид'ч'о* причат Ол, н'јесам *би'ла дошла* Ко, *не знам јесам би'ла уз'ела* деветнесту годину Ол, *они су се рас'иав'ли би'ли* Ба, *они су се скл'онли би'ли* Стр, *знаш как се би'о ожени'о* Лу. Као што грађа показује, гради се од перфекта помоћног глагола *би'иш*, јер имперфекат није познат у овим говорима.

264. Футур I глагола на *-ћи* углавном има форме: *до'ћу* Ол, *ле'ћу* Бр, *одв'ћу* Ол, *ре'ћу* Ол,

до'ће ГМ, Со, ДП, Во, *на'йће* Со, Во, *на'ће* Ол / *на'ће се* Ол, *на'ћеш* ГМ, *би'иће* Бр, *ре'ће* Ко,

до'ћемо Ге, *и'ћемо* Ол, Ст, ГМ, *одв'ћемо* Ол, *би'ићемо* Во, *и'ре'ћемо* Чу, *и'ро'ћемо* Со, *ре'ћемо* Ол, Стр, Бр,

си'д'ћеи'е Во,

до'ћē Ол, ДП, *и'ћē* Стр, *на'н'и'ћē* Чу, *на'ћē* Стр.⁷²

Према инфинитиву и глаголском придјеву радном и у футуру се јавља промјена *-ну-* > *-ни-* код глагола III Белићеве врсте: *окр'ен'ће се* ДП, *и'одкисн'ћеш* Ол. Такође, према формама инфинитива са аналошким *-и* јављају се и одговарајуће форме футура: *вид'ћеш* ГМ, *жив'ће* ГМ и сл.

265. Футур 2 може се градити од презента глагола *би'иш* и инфинитива несвршених глагола: *ако не будē и'граи'и*, кад *будēмо и'рави'и* Ол, кад *будēм и'д'ћ'и* Ол, *кат се будēм б'дгу мол'и'и* Стр, кад *будēм* сл'аву *чи'ицаи'и* Стр. Ова појава позната је у многим штокавским говорима (Дешић 1976: 270, Далмација 1997: 133, Рамић 1999: 388, Брозовић 2007: 150).

Понекад се умјесто футура 2 употребљавају и презентске форме: *ако и'мадн'ише* сл'огу ГМ, *ако м'дгн'ем* Ол, до-г'д *м'дгн'ем* ГМ, кад *м'дгн'ē* баба Ге.

Може се чути и конструкција *да + фуи'ур II*: *да будē д'дн'и'о* Стр, *да буд'еш дошла* Ол, којом се исказује иреални услов (Црњак–Козомара 2017: 399).

266. Глагол *би'иш* у потенцијалу остварује се без финалног *x*, на шта је скренута пажња у т. 64 под 3. Уравнате су форме помоћног глагола у свим лицима: *ја се не би си'ид'ла* Бр, *не би ја да'о* Ол, *шт'а би ј'е'о* Ол, *ја би и'ла'и'и'о* Ол, *ја би и'д'си'и'о* По, *ја би на'и'рави'о* Ол, *не би м'д'г'о* Лип, ко да *би она ћ'ела* Ол, *к'ој'а њ'ему не би и'одшла* Стр и сл.

не би га ни на'йали Ст, *шт'а би м'и* Ол, Лип, ДП, кад *би се ж'ен'ли* Лип, *та'к'о би сл'авили* Стр.

Нема потврда за потенцијал II, који је и у стандардном језику риједак (Стевановић 1989: 719–720).

⁷² Српски дијалекти који су ушли у основицу стандардног језика готово да не познају стандардне форме футура оваквих глагола (Реметић 1985: 323).

Напомене о неким глаголским облицима

267. Обичне су форме презента и гл. придјева радног глагола *јесѣи*: *нè* *ијè се* Ге, *нè ијèш* ГМ, *ѝòијèмо* На, *ѝòију* Ге,

ѝјо Стр, Чу, Поп / *ѝјò* Чу, Стр, *ѝòијò* Ол, Стр, Поп, На.

268. Према инфинитиву *с̀аѣи* презент гласи *с̀аснè* Стр, и *с̀а* Ст, а перфекат *с̀ало је* Стр. Забиљежен је и презент *ѝòсè* ДП, те футур *ѝòсаће* ДП.

269. Уобичајене су форме: *с̀аћè* Ге, *с̀аћèм* Стр, *с̀аћемо* Стр, *с̀аћу* Ге, *с̀алазѣ* Ге, *с̀алазѣи* Со, *с̀алазѣò* Стр, *с̀ашила* Со, *с̀ашиò* Стр, а глагол *разићи* гласи *р̀аз̀аћу се* Стр;

òб̀аћ Стр, При / *òб̀аћи* Во, *òб̀аћè* Ко, *òб̀аћèш* Поп, *òб̀лазѣ* Бр, При, Вод, *òб̀лазѣм* Бр, *òб̀лазѣи* То, *òбашила* Лип, Бр, *òбашиò* Со.

Говори се: *ѝз̀аћ* ДП, Со, *ѝз̀аћè* Со, *ѝзашили* Ст према *ѝзић* Во, Со, Ст, *ѝзићèш* Лу, *ѝзишили* Ге, Чу, *ѝзишиò* Во.

270. Позната је и форма итератива глагола *биѣи*: самòуци *бијав̀али* Стр тѣ òбич̀аји *бијав̀али* Лип, ст̀арине *бијав̀але* Лип, а забиљежене су и форме аориста: *бѝј̀аде* Со, ГМ, *бѝј̀адошè* Со.

271. Глагол *лећи* понекад се употребљава и као прелазни: *лèћу ј̀а* њу̀ с̀а̀д̀а Бр, òће *да ме лèгнè* То. Императив глагола *лећи* забиљежен је у форми *лèгни* Стр.

272. Поједине форме глагола *вољеѣи* знају и за компарацију: *н̀ај̀в̀òл̀ѣм* По, Ге, *н̀ај̀в̀òл̀ѣò* Лу, *н̀ај̀в̀òл̀ѣли* ДП.

Закључци о конјугацији

273. Имперфекат је нестao из система глаголских облика.

Распрострањена је промјена *-ну-* > *-ни-* у инфинитиву, гл. придјеву радног и футуру (*крèњѣи*, *мèј̀ѣи*^{ни}, *крèњла*, *крèњли*, *ѝла̀нла*, *окрèнће се*).

Глаголи на *-ѣѣи* често имају аналошки наставак *-иѣи* у инфинитиву и одговарајуће форме у гл. придјеву радног и футуру (*ж̀ив̀ѣи*, *раз̀у̀м̀ѣи*, *в̀ѝд̀ла*, *ж̀ив̀ли*, *в̀ѝд̀ћеш*, *ж̀ив̀ће*).

Секвенца *-јд-* у формама презента, те рјеђе у формама аориста и императива глагола са основом *ићи* често остаје неизмијењена (*òј̀дè*, *òј̀де*, *òј̀ди*).

Поједине форме глагола *рећи*, *знаѣи* и *даѣи* могу припадати различитим глаголским врстама (*рèчè*, *рèкнè*, *зн̀ам*, *зн̀адем*, *д̀а̀д̀нèм*, *д̀а̀дем*).

У употреби су форме аориста 1. лица једн. без морфолошке ознаке (*ј̀а се з̀а̀й̀òсл̀ѣ*, *ѝòчè* *ј̀а*, *ј̀а ѝр̀òј̀де*, *ј̀а узè*). Наставак 1. лица мн. обично је *-шмо* (*д̀а̀òд̀ошмо*, *д̀ѝòгошмо*, *иск̀òч̀ишмо*, *н̀а̀ђòшмо*).

Дистрибуција наставка *-ī* у гл. придјеву трпном нешто је шира него у стандардном језику и, чини се, нешто ужа него у неким другим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта према резултатима новијих испитивања.

Глаголски прилог прошли није више жива категорија у овим говорима. Једини његов траг представља попридјевљена форма *бiвшī*.

Футур I глагола на *-ћи* углавном има просте форме (*дóћу, нáће, нáћеш, дóћемо, дóћē, њћē*).

Плусквамперфекат није често у употреби, али је још увијек жива форма у овим говорима.

Футур II може се градити од презента глагола *биīти* и инфинитива не-свршених глагола (кад *бyдēмо њрāвшī*, кад *бyдēм њēћ*).

Уравнате су форме помоћног глагола у свим лицима потенцијала. Нема потврда за потенцијал II, који је и у стандардном језику данас риједак.

ПРИЛОЗИ

274. Различити чиниоци углавном фонетске природе, о чему је било ријечи у поглављу о фонетици, условили су појаву бројних форми прилога:

1) прилози за мјесто: *āмо* Стр, *āнамо* Ол, *блiзо* Ол, Стр, ДП, Ге, Со, Во, При, Вод, *вāмо* Ол, ГМ, Стр, Чу, ДП, Бр, Ко, На, Во, *вiшлē* Ол, *вóде* Стр, Бр, *вóдекā* Стр, *вóће* ДП, Ге, *дóвдēн* Со, *дdвлēн* Стр / *дóвлēн* Бр, Со, Поп, *дdклēн* ДП, Бр / *дóклēн* Лип, Ге, Ол, *дdнлēн* Стр, *дóшлēн* ДП, Бр, Ге, Со, *нāњрēд* Ол, *нēоклēн* Со, *нiоклēн* Стр, Ко, Со, *нóд* Ол, *нóде* Ол, Стр / *нóнде* ГМ, *dвдā* Ол, Чу, ГМ, *dвдāлēн* Ол, Бр, Поп / *dвдāлēн* ГМ, Ол / *dвдалēн* Поп, *dвде* Ол, *dвдекā* Чу, *dвдуд* Ол / *dвдудā* Ол, Ко, *dвће* ДП, *dвћикā* Лу, *dдāвлēн* Со, *dћекā* Ст / *dћикā* Ст, *dзгō* Ол, ГМ, ДП, Ге, Ко, Со, Лу, На, *dздō* Ол, ГМ, Со, *dклēн* Ол, Ба, По, ДП, Ге, Чу, Лу, Со, Во, *dнамо* Ол, ГМ, *dнāмо* Ол, *dнд* Ол, *dндā* Ол, *dндāлēн* Ол / *dндāлēн* Стр, *dндāрке* Бр, *dнће* Со, *dшāлēн* На / *dшāлēн* Чу, *dшлēн* ГМ, ДП, Ко, *свāоклēн* Ко, Во, *шyд* Ол, *шyде* Стр, Поп, *шyј* Ол, Ст, ГМ, Стр, По, Ба, Лип, ДП, Чу, Ге, Бр, Ко, Со, Лу, Поп, На, Во, При, Вод, *шшdкудā* Поп, ГМ.

2) прилози за вријеме: *вāвјēк* Ол, ГМ, Стр, Лип, Чу, Бр, Ко, Лу, Во, При, Вод, *вāјē* Ол, *вāēк* Ол, ГМ, Стр, По, ДП, Ге, Бр, Ко, Чу, Лу, Со, На, *изāјишiра* Ко, *јēднōч* ДП, *јdйē* Ол, Стр, ГМ, ДП, Чу, Во / *јdйē* Чу, *јdйēш* Лу / *јdйēш* Стр, Лу, *кāшнē* Ол, По, Лип, Бр, Лу, *нāмā* ГМ, ДП, Со, Поп, Лу, Ст, Во, *нiгда* Лип, *нdћаске* Бр, Ко, *dвдāн* Стр, Бр, *dвнōћ* Стр, Чу, Во, *одјēднōч* По, *dндā* Ол, *dндāк* Стр, Во, *dндāрке* Бр, *йdслēн* Стр, Лип, Чу, Ко, *њрēкучē* Стр, *њвјēк* Ол, По, ДП, *њјишy* По, Чу, Стр.

3) прилози за начин: *ва̀кѡ* Ол, Стр, Чу, Бр, Лу, ГМ, Поп, ДП, Ко, На, При, Вод, *врѹ̀хо* Ге, Ст, *за̀едно* Ко, *лѡшо* Ге Ко, *на̀кѡ* Ол, Стр, ДП, Ге, Ко, Чу, Со, Поп, *и́јѣѣ* (пјешке) Ол, *и́јѣи^ицѣ* Стр, ДП.

4) прилози за количину: *во̀лкѡ* Ол, ГМ, ДП, Чу, *дѡсѣи* Стр, *и́лѡ* Ол.

275. Именица *чудо* често се употребљава као прилог *много* (исп. Петровић 1973: 128): *са̀т чу̀до* и *нѐ идѣмо ни́куд* Ол, *и́мѡ л твѡја ма̀ти чу̀до* дјецѣ Ол, *не́мѡ чу̀до ко̀сит* Ол, *чу̀до че́љади*, Стр, Бр, Ко, *чу̀до св"јѣта* Стр, ГМ, *чу̀до ова̀ца* Стр, *чу̀до кра̀вѡ* Стр, *н"јѣсам чу̀до ни́ млађѡ* Ол, *и́мѡ чу̀до* и *ко̀за* и *ова̀ца*, *кра̀вѡ* Ге, *у̀спи чу̀до пѹ̀рѣ* Чу, *чу̀до че́љади* Бр, Ко, *чу̀до ку̀ћа* Ко, *на̀спѣш лу́га чу̀до* Ко, *па нас и́мѡ чу̀до* Ко, *ко кад и́мѡм чу̀до бра̀ћѣ* ГМ.

276. Прилог *камо* употребљава се у конструкцијама: *ка̀мо* *њѣму до̀ру-чак* Ст, *ка̀мо ђвѡј же́ни со̀к* На.

277. Прилог *на̀мѡ* (*одмах*) може да означи и мјесто: *жи́вила ђѣ, на̀мѡ* *гѡре* от *шко̀лѣ* Со, *ѡвде на̀мѡ* код *Сѡкѡчн"цѣ би́ѡ мо̀ст* Со, *на̀мѡ* *испо-цѣстѣ* Со, *на̀мѡ* *дру̀гѡ сѐло* На, *ѡвде на̀мѡ* *кат се до̀ћѣ* до *Су̀вајѣ* Со.

278. Многи прилози у овим говорима уобичајени су и у стандардном језику: *дѡље* Бр, Ол, *дѡса̀дѡ* Ол, *зи́ми* Ол / *зи́ми* Ол, Стр, *и́зју̀ира* ГМ, *и́ју̀ирѡс* Ол, *и́учѣ* Ст, *ка̀снијѣ* Стр, *ла̀кшиѣ* Ол, *ла̀ни* Ол, *ље́иши* Ол, *ди́шудѡ* Стр, *и́ѡкѡ* Ол, *и́ѡмо* Ол, Ба, *и́ѡдо̀кудѡ* Ст и сл.

Компарација прилога такође је стандардна: *бѡље* Ол, *гѡрѣ* Ол, *дѡље* ГМ, *ја̀чѣ* Ол, *ма̀њѣ* Ол, *и́ѡрѣ* Ол, *на̀јбо̀ље* ГМ, *на̀јвишиѣ* Стр, На, *на̀ље́ишиѣ* Ол, *на̀ји́рије* Бр, *на̀ји́ежѣ* Ол и сл.

V. ИЗ СИНТАКСЕ

279. Из синтаксичке проблематике издвојене су фреквентне појаве које обиљежавају ове говоре, али и неке појединости које се не јављају често, али могу упутити на везе са ближим или даљим сродним говорима.

ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖА⁷³

Генитив без приједлога

280. У овим говорима уобичајен је посесивни генитив презимена на *-ић*: *Јокића* до На, на вр *Јокића* села Чу, *Медња* кућама Бр, *Мишровића* кућа Ол, *Олња* кућа Ол, *Поњавића* до На, *Шобња* кућа Ол, а овакав генитив може се чути и уз лична имена: Душца *Марковња* Ол, Цвијан *Петришића* Бр (Петровић 1973: 132) и сл.

281. Употреба словенског генитива уз одричне прелазне глаголе у ранијем периоду била је неупоредиво већа у нашем књижевном језику, али га је касније сасвим потиснуо акузатив (Гортан Премк 1971: 74). Словенски генитив често је биљежен и у многим народним говорима (исп. Петровић 1972: 130, Дешић 1976: 278–280, Баотић 1983: 156–157, Драгичевић 1986: 179–180, Рамић 1999: 394), а и данас је у говорима Шипова ова форма врло честа:

ако нѣмаш *ауиша* Ол, да нѣ би *бабѣ* пòслушали Ге, н^нјесмо плаћал^н *болн-це* Стр, нисам имала *бѣшкѣ* Со, н^нјесам ја нòс^нла *бдицѣ* Ол, нѣће да òперѣ *главѣ* Ол, дѣсет данā бн *главѣ* није дигō Ст, *вòдѣ* н^нјесмо имали Стр, није мòгō слóжит *вòјскѣ* Со, н^нјесам ни^нчи^нјѣга *дјѣшеиша* бй^но Ол, чѣт^нри гòдне нисам рòд-ла *дјѣшеиша* Ко, нѣмају *дјѣцѣ* ГМ, није раћала *дјѣцѣ* Со, нѣћеш имат ш чйм шкòловат *дјѣцѣ* Со, нисам ћѣла *дјѣцѣ свòјѣ* òставити Ге, ја нѣћу *свòјѣ дјѣцѣ* крстит Бр, нѣмòј, Бурo, *душѣ* гр^нјѣш^нти Лип, нѣмòј грјѣш^нт *свòјѣ душѣ* Лип, н^нјесам давò *жйиша* Ол, није *зѣмљѣ* дāo Лу, нѣ вадй сād *зубā* Со, нѣ знāш ти *Илијѣ Петировња* Ол, нѣ знāм ти имена Ко, нѣ знā òна *јѣз^нка* Лу, нѣ знā *њйова* *јѣз^нка* Лу, нѣ знā *кавѣ* приставит Чу, нѣмāм ја *кайѣ* Бр, нисам *кайуиша* *йрāvòг*

⁷³ Грађа о синтакси падежа у говорима Шипова представљена је засебно у раду Цукут 2021: 49–59.

ймō Стр, нѐмōј тї кōсѐ дїрат Ол, нѐће нїко кōсѐ да ўзмѐ Ол, н"јѐсмо ѝмали *крãвѐ* ГМ, н"јѐсам кōпō *кўрўзã* Ол, нїје пãл"ло *кўћѐ* ДП, нѐмајў *мãшѐрѐ* ГМ, нїје ѝмō *мãшѐрѐ* Бр, н"јѐсам прãла *нōгў* Во, н"јѐсам ћѐла свѐкрви *нōгў* прãт Бр, нѐ знајў нãправит *нōсїлã* вōјсци Ол, нѐмōјте *њѐ* крїв"т Стр, мї н"јѐсмо ни ѝмали *ѝцїацѐ* Стр, н"јѐсмо ѝмал" *ѝрѐвоза* Стр, ако нѐмãш *рãднѐ снãгѐ* Ол, нїје пї'о *рãкијѐ* Ге, ако нѐ знãш спрѐм"т *рўчка* Ол, нѐмōјте кўат *рўчка* Ге, нїје нїкад на мрсу слãви'ō *Свѐѝлōг Нїколѐ* Со, нїје ѝмō ни *ѝўшкѐ* На, не мōгу да нѐ славїм *свōјѐ слãвѐ* Стр, нѐмãм *сѐсїрѐ* ГМ, нїкад нїје ðпрō *шãњїра* Ко, нѐћу пōвўћ *шўжбѐ* Во, нѐмãмо мї *црквѐ* Бр, нѐћѐ *цўрѐ* да дãднў По.

281. Осим уз одричне глаголе, бесприједлошки генитив употребљава се умјесто акузатива уз глагол *ѝшїаѝшї*: пїтãј тї *бãбѐ* ДП, јã пїтала *Бōжѐ* Ко, пїто јã *оније гãздã* Ол, *жѐнѐ* сам пїтала Чу, пїтат *Јѐлѐ* ДП, пїтã ðн *мōјѐ мãшѐрѐ* Со, пїтат *Милијãнѐ* ДП, пїтãј *млãдѐ нѐд"љѐ* Ол, јã сам пїтала *Нїколѐ* Чу, пїтãј *мōјѐ Рãдѐ* Ге, *Сїмѐ* јã пїтала ДП.

283. Уобичајен је и партитивни генитив именица које означавају неодређену количину (Гортан Премк 1971: 88): јес ѝмō *вōдѐ?* Ол, ѝдѐ брãт *кōѝрївã* Ко, сїјем *кумїјѐрã* и *ѝасў.ља* Ол, пōсїјō *кўрўзã* Ол, држãл" смо *овã-цã* и *оније кōзã* Ба, ðна вōлї *рãкијѐ* ДП, ѝшла брãт *ѝрãвѐ* ДП и сл.

Гениѝив с ѝриједлозима

284. Генитив с приједлогом *од* може замијенити конструкцију *са + инсїр.*: штã ш тї ð-шōгã Ол, штã ће ðд *њѐ* Ол, штã-ш ðд *њѐ* Ге, штã бї ðд *Зорãвкѐ* Лу.

285. Умјесто у савременом језику обичније конструкције *код + ген.* „за означавање чега што је у власништву, у поседу, у домену, на послу, у служби, у схватању, у границама појма, па и при појму с именом у генитиву“ употребљава се често генитив с приједлогом у (Стевановић 1989: 312–315): *ў мене двãнѐст лўдї* Стр, *ѝмã ў мене пўмпа* Ол, *ѝмã ў мене двã ћѐбета* Ол, *ў мене ðбичãј* По, *ў шѐбе дōбра*, *ў мене нїје* (ракија) Стр, *ў мōк стрїца изгōри'ō ãмбãр* Чу, *ў мōга стрїца ðстали кумпїјѐри* На, *у мōјѐ мãтерѐ рãсла* Ге, *ѝмã ў нãс дōбрѐ мрквѐ* Ол, *ў нãс кўрушчићи вōлшнї* Ол, нѐ знãм ѝмã л ѝко *ў нãс стãн* (ткалачки) Ол, бїла *ў нãс стãрã кўћа* Ол, пѐчѐ се *ў нãс пō петеро брãвã* Стр, бїла она вѐрãнда *ў нãс прѐт кућом* Ге, *ў њї* је дрўкчијѐ Ол, дōбар је стãн *ў њї* ГМ, *у свãкѐ ўмрло д"јѐте* ГМ, св"јѐће гōрѐ *у свãкога* Бр.

Иста конструкција употребљава се са посесивним значењем „односа припадања између сродника“ (Стевановић 1989: 316): *ў мене бãба вїчѐ* Ол, *ў мене бãба нãопãка* Ол, *кãквã су ў мене дјѐца бїла* Во, *ў мене Нѐђо* Ол, *ў мене пўнац лїчно прїчō* Лип, *ѝшō ў мене Сãван* Ол, *ў мене пōкōјнї* *ћãћа ðтишо* Ол, *ў мене се јўтрōс шўра чўдї* Ол, *ў њѐга мãти кãтолкиња* Лу, бїла *у ðца*

једин"ца Ге, нaз двi у *ħāħē* и *māīperē* Со, нaјстaријa у oца ГМ, јединaк у *ħaħē* ГМ.

Употреба конструкције *у + ген.* у једном или другом значењу уобичајена је у многим западним штокавским говорима (Ившић 1913: 117, Пецо 1964: 166, Петровић 1973: 133, Дешић 1976: 282, Рамић 1999: 395), док се у стандардном језику сматра архаичном (Пипер и др. 2005: 146). Грађа презентована у овом раду показује да је најфреквентнија употреба личне замјенице 1. лица у оваквим конструкцијама.

286. Генитив се умјесто акузатива може употријебити и с приједлогом *за* у значењу намјене или циља: да имаш *за зимē* Стр, није *за њē* крава ДП, земља добра *за кумијерā* Ол, љзб сѐби блōкове *за кѹћē* Ол, да се спрѐмимо *за нѐкогā ѳрѐла* Лип, мѐљē га ко *за ѳругē* Ол, нисам вишē *за ѳѹиa* Ге, (пије се) *за Свѐиē Трoциѹ* Стр, има *за свiјѹ* Ол, (пије се) *за чaснōга крcиa* Стр, збб је *за сiдкē* ГМ. Ова употреба у стандардном језику и раније се сматрала дијалекатском (Стевановић 1989: 350–351).

287. Приједлог *раз* са значењем циља забиљежен је у само двјема потврдама у насељу Герзово: доћемо *раз вāс* Ге и свāтови дошли *раз мене* Ге (исп. Петровић 1973: 136, Драгичевић 1986: 182). У стандардном језику оваквим конструкцијама одговара конструкција *ио + ак.* (Стевановић 1989: 419).

288. Забиљежена је и једна потврда конструкције *с + ген.*: Нē знā штā ће з *дјѹцē* Бр,⁷⁴ али оваква конструкција, по свему судећи, није типична за српске говоре околине Шипова.

Датив

289. Уобичајена је употреба датива уз глаголе кретања за означавање циља: довѹкли га *барāци* гōре Ол, кат сам јдш *блāгу* ишб Ол, нег бјѹжē куд знāјѹ *брду* Со, ми смо ондā бјѹжāли *брду* Со, одѐм у Војвод"ну *брāиѹ* Стр, што се ѳдē *в"јѹнѹ* Ол, ка се ѳдē гōре *Ддму здрāвља* Ол, *Јāњу* нoсли āљ"не прāt Чу, оћерало га *Јāсенōвѹ* Стр, от"шō *крāви* ГМ, кдјā *њѐму* нē би пōшла Стр, бјѹжē *илāнини* гōре На, нāмā кат сaлазiш *Плiви* Со, довели *цркви* Ге, *цркви* кад одѐмо Со, јā сам ишла на Свѐтѹ Пѐтку *цркви* ГМ, от"шла *шѐн"ци* На (исп. Петровић 1973: 137–138, Дешић 1976: 285, Драгичевић 1986: 183). Овакав датив у савременом језику готово да више није у употреби, а замијениле су га конструкције *до+ген.* и *код+ген.* (Пипер и др. 2005: 191).

⁷⁴ За овакве конструкције знају дервентски икавскошћавски говори (в. Баотић 1983: 159), а на њихово присуство у неким источнобосанским говорима најприје је указао Слободан Реметић (1981: 266–271).

290. Слободни датив употребљава се и у значењу намјене: нѐ знајӯ нà-правит нòсїлā *вòјсци* Ол, ни чāј нàправит *дјèтèиу* ДП, дòлази'ò кӯрӯзā од мòије ўзимати да имā *дјèци* ДП, а забиљежене су и конструкције пӯра *вèчери* Ол, пӯра *рӯчку* Ол, штā се стāвљало *рӯчку* Бр, ја *рӯчку* спрémала ГМ (исп. Рамић 1999: 134).

291. Посесивни датив такође је уобичајен у овим говорима: òна и чòек *јòј*, òбоје бòловāли ГМ, нїје бїло *ћāћè јòј* ДП, бòлесна и òна и чòек *јòј* При, и брāћа *м* òт"шла и сèстра *м* òт"шла Стр, òтац *ми* пòгинò ГМ, тākò *ми* се ўдāла и сèстра ДП, вèчèрас ће ми дòћ" брāт"ћ и жèна *му* ГМ, мāти *му* бїла òпāка Бр, и òн и мāти *му* Лу, бїла *му* са мāтерòм и *ћāћòм* Ол,

Мāра *јòј* бїло йме ДП, бїло *јòј* йме Стāна Ге, нѐ знāм *ӣи* ймена Ко, жèна *му* се звāла Нāђа Со, забòрави'ò *му* йме Ол, кāко е *њèму* йме? Ол (исп. Дешић 1976: 284). Као што грађа показује, ради се о посесивном дативу који показује „однос сродства, пријатељства, сарадништва“ или је у питању посесивни датив „за представљање“ (Пипер и др. 2005: 189–190).

292. Датив с приједлогом *ка* и *ӣрема* није забиљежен ни у овим говорима, што одговара резултатима ранијих испитивања западнијих српских говора (Петровић 1973: 140, Дешић 1976: 285–286).

Акузатив

293. Уобичајена је употреба акузатива с обавезним атрибутом за означавање времена (исп. Рамић 1999: 396): за *Бāдњӯ вèчè* Ге, *јèдну вèчè* дòјдè Стр, Јā сам *неку вèчè* Мїли прїчò Ол, *ћè йдèш свāкӯ вèчè?* Ол, у вèчèрнӯ шкòлу *свāкӯ вèчè* Лу, *свāкӯ вèчè* òбавезно мòрало се метāнисати Стр, *ћāћу* ми òдренāло *ӣрвò јӯӣро* Ко, *свāкò јӯӣро* кòмбї ишò Ол, бїјелӯ ја пòпијем *свāкò јӯӣро* ГМ;

и за одмјеравање времена „трајања глаголског процеса“ (Гортан Премк 1971: 141): *свӯ нòћ* ишò Ол, Стр, *цјèлу* је *нòћ* пāдала Ст, *ц"јèлӯ нòћ* пāдала Бр, *чїӣаву нòћ* йдèш Ол, *чїӣав дāн* ћеш óдат Ол. Временски генитив с одредбом није забиљежен иако је чешће у употреби у стандардном језику (Стевановић 1989: 397). Објашњење очуваности акузатива посебно уз именице *јӯӣро* и *вече* дала је М. Ивић, која сматра да оне означавају „најближе познате тачке у времену које се, према томе, у говору врло често помињу... А облици који се најчешће употребљавају остају...“ (Ивић М. 1955–56: 196). Даринка Гортан Премк потврђује ова запажања и допуњује их констатацијом да се „ове именице јављају веома често у акузативу баш када су одређене веома честом одредбом *сваки*“ (Гортан Премк 1971: 132).

294. Потврђен је и акузатив с приједлогом *мимо*: прођи *мимо* *ограду* Ол, прошли *мимо* *Зáгреб* Ст. Ова конструкција позната је и у говору Змијања (исп. Петровић 1973: 144).⁷⁵

295. Умјесто у стандардном језику обичније конструкције *од + ген.*, може се чути конструкција *о + ак.* именичке замјенице *шѝа* у значењу узрока (Стевановић 1989: 419): *џ шѝа* сам ја обџи'о По, нѝмаш џ *шѝа* посијати Ко, нѝмаш џ *шѝа* направит пѝлене Ко, а у функцији друге рекцијске допуне уз прелазне глаголе с објектом у слободном акузативу.

296. Забиљежена је и конструкција *с + ак.* уз именицу *сѝрана* умјесто обичније *с + ген.* (Петровић 1973: 144, Стевановић 1989: 437, Рамић 1999: 397): *з гóрњѹ и дóњѹ сѝрáну* кѹћѝ Ге. Иста конструкција забиљежена је и у примјеру: *с крај* сѝла нà *крај* Ге.

Инсѝруменѝал

297. Уобичајен је предикативни инструментал уз семикопулативни глагол *звѝти*: *баџџм* је звѝли Чу, *Дáрџм* ме свѝк зџвѝ Бр, звѝла сам је *дрáџџм* Стр, *ѝменом* се мѹж звѝџ Ко, мѝ га *крѝвѝѝѝом* звѝли На, свѝкрву звѝли *мáмџм* Стр, *Мѝлџм* је мѝ зџвѝџ ГМ, мѝне свѝ сѝло звѝло *млáџџм* Ко, звѝли је *нáнџм* Ко, ѝ сад је зџвѝѝ *нѝвисѝѝѝм* Стр, свѝкра зџви *ћáћџм*, свѝкрву *мáјџм* Ко, мѝне свѝ звѝли *ѹрѝѝѝм* Со, *Шѝѝѝм* је зџвѝѝ свѝ ГМ.

298. У грађи су се нашле двије потврде слободног инструментала повратне замјенице: највишѝ *сџџџм* кџс'ли Ст, мџрем *сџџџм*, џџѝѝ се, а дрѹџџ нѝшта При, коју је забиљежио и Петровић на Змијању (1973: 145).

299. Инструментал „основне карактеристике“ забиљежен је у различитим западнијим говорима (исп. Баотић 1983: 163, Рамић 1999: 397, Брозовић 2007: 148), а у говорима Шипова потврђен је само једном у току овог истраживања: Јá сам рáдла рѹчнѝ рáдове и *ѹрѝѝм* и кат сам се ѹдáла На. Овај инструментал, „који показује у каквом се својству, узрасту, професији, чину и сл. налази дато лице у тренутку вршења радње“ (Ивић М. 1954: 134), у савременом језику замијењен је конструкцијом *као + ном.* (Пипер и др. 2005: 239–240).

300. Уз глаголе *расѝѝѝ се / ожениѝѝ се* употребљава се инструментал с приједлогом *с*: џн се ожѝни'ѝ *с ѝџм баџџм* Стр, жѝнѝш се *с ѝџм ѹрѝѝм*

⁷⁵ Александар Белић приједлог *мимо* сврстао је међу приједлоге који иду уз акузатив јер „*мимо* значи првобитно правац“, и међу приједлоге који иду уз генитив јер се „из значења *ѝоред* развило значење изузимања, издвајања“ (Белић 2006: 289). Михаило Стевановић сматра да се „осећају посебне нијансе између везе предлога *мимо* с акузативом и генитивом које се ослањају на посебна основна значења та два падежа – на значење обухватања у целини (акузативно) и значење делимичности (генитивно)“ (Стевановић 1989: 326–328).

Стр, да се расто са жёнѡм Ол, или слободни акузатив: жёнї Бѣјину ћер Ол, ожёнїјѡ сѡд дрѹгѹ ГМ, ожёнїјѡ млѡћѹ жёнѹ ГМ.

301. Инструментал средства може се јавити с приједлогом *с*: *с вѡзом* Стр, *с кѡлима* Стр, *пѹтовѡ је с кѡњам* По, *с моїѡром* По.

302. Инструментал с приједлогом *за* употребљава се готово увијек у следећим конструкцијама: Бѡрка што е *за ѡдкѡјнїм Жѡрѡм* ДП, што е *за днїјем Крсїѡм Јандрїћем* Со, бїла *за Мѡмчїлом* Бр, *зѡ њїм* је бїла Лу, што е *за Олѡћом* ГМ, *ѹдѡта за онїм Хрѡвїћом* Ол, сѡд нѡ би ниједна жѡна ѡстала *зѡ чојѡком* Ол (исп. Рамић 1999: 397).

303. У грађи је забиљежена и конструкција сјѡдї *зѡ славѡм* Ст, нїје бїло печѡња *зѡ славѡм* Чу, која може имати и мјесно (за столом) и временско значење (за ручком/вечером), а у овом случају у питању је значење истовремености.

Локатив

304. Као и у стандардном језику, локатив с приједлогом *о* именица којима се именују празници може имати временско значење – тзв. пригодност: *о Бѡжићѹ* Стр, *ѡ Ђѹрђѡву* Ол, *о Ћскрсѹ* Стр.

305. Локатив демонстративне замјенице с приједлогом *о* употребљава се и у значењу средства помоћу кога се врши радња означена глаголом (Стевановић 1989: 506):

ѹзѡ рѡкїскї кѡтѡ, ѡ дѡн дѡњї ѡ *ѡме* жївїм По, ѡ тога се жїв^нло, ѡ *ѡме* се дїнѡр стѡрѡ Стр, сѡмо што проїзводїш, ѡ *ѡм* жївїш Стр, ѡ *ѡме* смо и жїв^нли, премда се може чути и генитив: *ѡ-ѡога* се жїв^нло Стр, *ѡ-ѡога* се и жїв^нло ДП, *ѡ-ѡога* жївили Со, али је забиљежен покоји примјер исте форме гдје замјеница изостаје, или се јавља уз именицу: слабо се мѡгло жїв^нт у ѡвѡ вр^нјѡме *о зѡмљи* По, жївло се *о ѡој сїѡдци јѡднѡј* Стр. Овакве везе уз глагол *живјеїши*, иако су ријетко биљежене у западнијим српским говори-ма, допушта РМС 1990.

306. Потврђен је и приједлог *їрам/їрамо* са локативом, што означава да се два појма „стављају један поред другог ради поређења“ (Стевановић 1989: 518): *мї смо їрѡм њїма*, кѡ Бањѡ Лука *їрѡм нами* Ол, или означава „место на супротној страни од појма у односу на који се то место одређује“ (Исто): *їрамо р^нјѡци* канѡли ѡнї прѡкопѡти Ол (Исто 519).⁷⁶ Исти приједлог

⁷⁶ У језику неких писаца познат је приједлог *їрама* уз датив, нпр. код Вјенцеслава Новака, Анте Тресића Павичића, Динка Шимуновића, Тина Ујевића, Јосипа Козарца и сл. (Стевановић 1989: 378).

може стајати и уз инструментал: *наспѣш га̀за, уп̀алїш, па ѝрам ѝд̀јїм шїјеш* При, била сам ко сироче *ѝрам* тијем Ко.

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА

307. Као и у другим западнијим говорима, инфинитив је честа допуна глаголима и изразима непотпуног значења (Дешић 1976: 293–297, Драгичевић 1986: 189–191, Рамић 1999: 397):

зн̀а сла̀ву чїи́аи́ Стр, ђн зн̀а св̀ашта ра̀ди́и Стр, зн̀але ура̀ди́и Ге, н̀е мере и́ћ Бр, н̀е мере о̀даи́ ГМ, н̀е мереш зн̀аи́и ДП, м̀о̀гѡ к̀оси́и Ол, ни́је м̀о̀гѡ ни л̀ока́и ни л̀аја́и Ол, ни́је м̀о̀гѡ ни л̀аја́и Ст, ка̀ко се м̀огло жи́ви́и Во, ни́смо м̀угли сїи́гни́и ДП,

м̀оре би́и и зми́ја та̀мо Ол, м̀оре би́и да ти је н̀еко при́чѡ Стр, м̀оре би́и Бр, м̀оре до́ћ Ол, м̀оре ра́н"и́и Лип, м̀оре уби́и Ол, м̀оремо и́иса́ии Лип, м̀оремо ра̀ди́и Лип, м̀ореш ура́ни́и теле Ол, да се м̀о̀же ђја́ни́и Ко,

м̀ора́ се и́ћи Ол, Стр, м̀ора́ ода̀бра́и Стр, м̀ора́м до́ћ Стр, м̀ора́м ти ка́з"и́ Стр, жи́ви́и м̀ора́мо Ол, м̀ора́и́е и́ћ у шкѡлу Ол, м̀ора́и га вѡд"и́и ДП, м̀ора́и и́ћ Ге, м̀ора́и же́н"и́ се Стр, м̀ора́и на́йрав"и́ Чу, м̀ора́и и́ра́и Ол, ра̀ди́и м̀ора́и Стр, м̀орѡ ђдма́ да́и Стр, м̀орѡ и́робу́и́и Ол, м̀орѡ си чу́ва́и блага́ По, м̀орало би́и та̀ко Лип, м̀ора́иеш ле́жаи́ Стр,

кр̀енла со̀ваи́ ме Ол, св"је́ће и́ђђу́ и́ал"и́ Стр, и́ђђемо и́ри́чаи́ Со, и́ђче́ к̀уи́и ГМ, и́ђче́ се н̀ос"и́и Ко, ђнда се и́ђче́ узима́ии Ко, и́ђче́ли и́ри́чаи́и ДП, тѡ би се и́ђче́ло же́н"и́ Лип, и́ђче́ло се к̀оси́и ДП, и́ђче́ло се ра́д"и́и Лип, и́ђче́ло ра́и́и Бр, и́ђче́ло се ра́иова́и ДП, и́ђче́ло сїри́и Бр, у́нда се и́ђчи́не́ ра́д"и́и ДП, и́ђшѡ ле́жаи́ ГМ, и́ђшѡ и́ра́ж"и́и Со, кат сїи́ане́ и́ри́чаи́ Чу, сїи́аѡ чїи́аи́и Поп,

и́рѡба́ в̀ади́и ДП, и́рѡба́ к̀исел"и́и ДП, и́рѡба́ к̀рсїи́и По, и́рѡба́ м̀ейн"и́ у ча́бар Стр, три́пѡт и́рѡба́ ђба́ћ Стр, и́рѡба́ и́рек̀рсїи́и Стр, и́рѡба́ ре́ћи Ге, и́рѡба́ и́тели́и Ол, и́рѡбал" сїе́ до́ћ Ол, и́рѡбало ђи́ић а̀утма Ол, и́рѡба́и ти́ зн̀аи́ Ол,

н̀е см"јѡ и́ћ Ко, ни́смо смј̀ели за́ њїм за́йлака́и Ко, һ̀ела ђи́ић Бр, һ̀ела ја́ ђи́ић Ол, кад ме ни́је һ̀ела и́и́иаи́ Стр, һ̀ели и́ћ Ол.

308. Уз неке глаголе инфинитив се употребљава као допуна са значењем намјере или намјене:

и́ђе бра́и к̀опри́ва Ко, и́ђем ја ба́ци́и Стр, и́ђемо к̀ѡи́аи Ол, и́ђемо и́ра́и Ге, и́ђемо га и́ра́ж"и́и Чу, и́ђеш к̀уи́и сїјено́ ДП, и́ђеш тѡ ра̀ди́и Ол,

ко и́ма па́ра узѡи́и ка́пу Бр, тѡ си и́мѡ н̀ос"и́и Стр, ни́си и́мѡ и́ђесї́и Чу, ни́је ни́је и́мѡ сїа́ваи́ Чу,

нòсили тãмо мьѣӣ Ол, окад"т се и сјѣсӣ вѣчераӣ Стр, у̀сӣанѣ се Бòгу мòл"ӣи Стр, òне лѣгнū сїаваӣ Ко.

309. Ријетке су потврде употребе конструкције *да + ӣрезенӣ* умјесто инфинитива уз глаголе и изразе непотпуног значења: *мòгу да вам ӣрїчãм* Лип, *не мòгу да ӣлѣӣѣм* Бр,

нѣће да глѣдã Лу, нѣћѣ цўрѣ да дãднū По, нѣће òтуд да òдѣ Ге, нѣће да òӣерѣ Ол, нѣће да ӣрòдã Ол, нѣће нїшта да рѣкнѣ Ге, нѣће да ме слўшã Ол, нѣће да ўзмѣ Ол,

òн" да рѣкнѣм Ол, òће да рãдї Ол, òћѣ да бўдū Стр, òћѣ зãедно да ӣдū Ст, òћѣ да с"јечū Стр,

ӣрѣбајū жѣне да ӣрѣдū Стр, ӣрѣбајū да се жѣнѣ ГМ, ӣрѣбãӣ да òкусїӣ Бр.

310. Историјски инфинитив биљежен у западнијим српским говорима (в. Петровић 1973: 149–151, Дешић 1976: 292, Драгичевић 1986: 189) није посвједочен данас у говорима околине Шипова.

311. У приповиједању се може чути наративни императив који је у 2. л. једн.:

а кад би дјѣцу рãђали, òòђи па ӣкãј пѣленице Стр, по зїми... крòмпїр *исїѣци* у рѣри, тòг се наўмãчѣш, тò е сãмо тãкò ДП, кўдља бїла ў нãске, па òндãк кўдљу *увлãчи*, *ӣрѣди* и *ӣкãј* Стр, по вãздãн *јã сїрѣмãј* Стр, тóрбу жїта *ӣрїӣ* нã лѣђа и ў Шипово *òднѣси* Ба, нѣмã се òклѣн већ *ӣкãј* бòгами Стр, *јã убãци* òнѣ кумпијѣре ... мãло *разгр̀ни* мãшòм, па *убãци* кумпијѣре Бр, *кїдãј*, *накїдãвãј*, *зўби*, *бѣри*, *комўшãј*, *мр̀ви*, *нòсãј* по Јãјцу, *ӣрòдãвãј*... Ко, дорѣнū цїме от кўрўзã, па *ӣўцкãј*, *ӣўцкãј*, у плѣвскã врѣла, па онѣ цїме *самѣли*, тò пòмало *мјѣшãј*, па *јѣди* Ко, а *јã* ти *ўдри*, *илãчи* ГМ, нѣко *ӣонѣси* слãн"нѣ, нѣко *ӣонѣси* мѣса, нѣко *ӣонѣси* лѣвушу, нѣко пїту Чу, ўжитру прије сўнца *оїӣиди*, бãднãк онãј *усјѣци* Чу, па òнда *ӣди нòси* ў воду, у мòч"ло, *накòӣãј* мòч"ла, па *ӣрїӣãј* у онò мòч"ло, па *кїсели* трї нѣд"ље, па *вãди* из вòдѣ, па *ӣѣри* и *сãӣирãј* онò блãто Чу, вãвјѣк мї кр̀ме *закòљи* Чу, *ӣди нòси* тóрбу грã или кўрўзã, *ӣрòдãји*, сãмо рãкијѣ да ўзмѣш зã славу Чу, чãрапе *исїлѣӣи* дòвлѣн, *òфãрбãј* Чу, *нòси* кòно"плѣ, *квãси*, *вãди*, *донòси*, *сўши* На, *òӣӣӣãј* òвцу, ў воду *оїѣри* вўну, гòтово Поп, мòт"кòм *згр̀ћи* онò блãто, мòт"ку *ўзми* па *згр̀ћи* онò блãто, није бїло изўват се, онѣ òпãнке од гòвѣчѣта или от кр̀мета *сўши*, *ӣрòдри*, *кр̀ӣи*... Ст, *рãди* о онòј кўдљи, па *влãчи*, па *ӣрѣди*, *рãди* òвдãн, па сãмо ўвѣчѣ тò ўзмѣм, а òвдãн *кòӣãј*, *сї*, *сї* кумпијѣре Во.

312. Перфекат је често безлично употријебљен у приповиједању, што је уобичајено и у другим западнијим говорима (Петровић 1973: 152–153, Дешић 1976: 303, Драгичевић 1986: 194): дòље ў шуму нãс *бãц"ло* Стр, *зãклало* га ў Барама Ге, сãмо кўћу *зãйãло* При, чòека *је зарòб"ло* и *òӣјѣрало* га тãмо у

ропство Чу, *Ишло се*, бона, док се гџд нѣ узмѣ јѣдно с друђијем Ол, свѣ рѣчно *кѣс'ло* Ст, *јѣло се* мѣсо, *имало се* блага, *клало се* Бр, није *се љуи'ло* досадѣ ко сѣт Ол, три брата *џдренало* Ко, *ћѣћу ми џдренало* првѣ јѣтро Ко, пѣт и *џдренало* за јѣдан дан Ко, *џдузѣло* зѣмљѣ Ол, Било досадѣ народа, сѣд нѣмѣ, свѣ *џишило*, свѣ *џмрло*... ГМ, *џћерало* и мѣга брата ГМ, *џћерало* га Јѣсенѣвцу Стр, *џћерало* јѣј џца Со, гдјѣ га је *џћерало* Стр, свѣ је *џџкуишло* и *џћерало* Со, из Јѣвићѣ *џћерало* трѣицу Со, *џћерало* Миљѣвиће Со, *џџб'ло* му џца, брата Со, *џрѣвело* ме ис кућѣ у кућу ДП, *рѣд'ло се*, *чувала се* стѣка, *ишло се* у дрѣва, свѣ *се рѣд'ло* Поп, *није свѣзало* како трѣбѣ ДП, чѣтерес и петоро у кући; па *ћѣ* то *сијавало*? Ол, по глави га *џџукло* кѣлцом Ст, *џџукло* нас је у шкѣли Ст, *џб'ло* га ГМ, Лу, *џбило* и Ге, *џб'ло* би и тебе и нѣга Ол, и џнда нѣ *џбило* Ге, да га н'јѣсмо џтѣли, *џб'ло* би га Стр, *џваило* ме у шуми, а сѣмо сам кѣбик шѣмѣ џсјѣкѣ Стр, кад је пѣкѣјнѣг Дрѣку *џћерало* Бр, *није урѣд'ло* како трѣбѣ ДП, је л те *џчило* ишта? Ол.

313. Наративни футур такође је у употреби: Тѣ *ћеш* млијѣко *кѣсел'џи*, а кѣјмак *ћеш снѣмиџи*, имѣ што *ћеш зачињаџи*, а што *и џсијав'џи* у цјѣд'лу ако *и кѣиши* вишѣ кад имѣ ДП, Чѣтав дан *ћеш џдат* џлицѣм, *нѣш нѣћ'* пѣкѣвца Ол, кат смо ишли кѣс'ти, ако је бѣлѣ вр'јѣме, прѣје *ћеш урѣд'џи* ДП, ако нѣмѣ мѣда, шѣћера *ћѣ ум'јѣшаџи* Бр.

Најѣмене о конгруенцији и рѣду ријѣчи

314. Уз колективну именицу *чѣљад* предикат је често у множини: *чѣљад* кад *вѣчѣрајѣ*, онда *џдѣ* на спѣвѣње Стр, у тѣј сѣби *гѣје су чѣљад* свѣ По, *ћѣ* су *чѣљад* Чу, *чѣљад су изџрѣла* Чу, *чѣљад сјѣдѣ* Стр, свѣ *чѣљад су џџ* и *ноћивала* и *сијавала* Стр, *џџџѣ чѣљад* Во, свѣ *чѣљад се џѣрѣдајѣ* Чу, свѣ *чѣљад јѣдѣ* Чу.

315. Забиљежено је слагање по значењу именице *џсијаша* у множини с предикатом: *виџ'ли су* нас *џсијаше* Со, *џсијаше* га *џсјѣкли* ГМ, *ка-су џсијаше џџријѣли* дјѣцу Бр, и слагање по облику рода: *нѣга су џћерале џсијаше* Со, Во, *н'јѣсу џсијаше биле* Поп. Уз бројну именицу *џвојџа* такође је забиљежено слагање по значењу: *Јѣсу џиџи ова џџџѣ џвојџа*? Ст.

316. За ове говоре карактеристичан је нешто слободнији распоред енклитика, посебно енклитике *се*: џнда није имало *се* ДП, ишло на муштѣлук *се* ДП, нѣмѣј тѣ сѣт обавѣзат *се* ДП, свѣ тѣ такѣ прѣдеверѣло *се* ДП, није мѣгло прѣћ' *се* кроза сѣло Ол, н'јѣсмо ми *се* свѣћали Ол, зѣтѣ сам јѣ џџала *се* и дѣшла Ба, такѣ Мићѣ *се* чѣџи Ол, јѣсу мѣло *се* љѣт'ли Ге, испрѣплѣтѣ гѣре да мѣре *се* џбути Чу,

али и других замјеничких енклитика: нѣмѣ ниѣко *ми* дѣћ' Ко, крѣнла сѣват *ме* Ол, нит је кѣ полѣти'ѣ да дѣнѣсѣ *ми* ДП, није Пѣтар *ми* јѣш џжењен ГМ, дѣће јѣдна мѣлада сѣтра жѣна *џи* ДП, није бѣло ни гѣдна *јѣј* џнда ДП, јѣдан чѣѣк прѣмијѣ нас ДП и сл.

Закључци о синтакси

317. Фреквентније синтаксичке појаве наведене у наставку представљају просјечно стање и у другим западним штокавским говорима:

1) употреба посесивног генитива презимена на *-ић* уз заједничке именице и властита имена: *Мийировића* кућа Ол, Душца *Марковћа* Ол, на вр *Љокића* села Чу;

2) словенски генитив као допуна уз одричне прелазне глаголе (н^јјесам *мјешо бешона* н^е зн^{ам} ти *имена*, н^емају *мајперѐ*);

3) употреба генитива с приједлогом у умјесто конструкције *код + ген.* у значењу односа власништва с појмом у генитиву (*им^а у мене* два ћѐбета) и са посесивним значењем сродничке припадности (*била у оца* једин^{ца});

4) посесивни датив (*било јој* име Стана, *ма^{ти} му* била *опака*);

5) употреба датива уз глаголе кретања (кад сам још *благу* иш^о, нег бјѐжѐ куд зн^{ај}у *брду*);

6) фреквентна употреба временског акузатива или акузатива мјере уз именице *вече*, *дан*, *јуиро*, *ноћ* (*јѐдну вѐчѐ*, *свако јуиро*, *чишаву ноћ*, *чишав дан*);

7) употреба инструментала с приједлогом *за* у конструкцијама: *уд^ата за он^{им} Хрва^иом*, сад н^е би нијѐдна жѐна остала *за чо^еком*;

8) инфинитив као фреквентна допуна глаголима и изразима непотпуног значења (*зн^{але} урадиш*, *мог^о кодш*, *мо^{ре}мо иш^аш*, *мо^{ра}м доћ*, *идѐч^е кушш*, *и^{рѐ}ба в^адиш*, *ћѐла ошш*);

9) употреба наративног императива, наративног футура, те крњег перфекта који је често безлично употријебљен.

318. Од појава које нису фреквентне у овом говору, а ријетко су биљежене у другим штокавским западнијим говорима треба издвојити сљедеће:

1) употреба приједлога *раз* са значењем циља у насељу Герзово: *доћемо раз* *в^ас*, св^атови дошли *раз мене*;

2) конструкција *с + ген.* умјесто *с + инс^{ир}.* у насељу Брдо у Јању: Н^е зн^а шт^а ће *з дѐцѐ*;

3) приједлог *мимо* уз акузатив: *прођи мимо* *ограду*, *прошли мимо* *З^а-греб*;

4) конструкција *о + ак.* у значењу узрока: *о иш^а сам ја* *обд^{ли}о*;

5) конструкција *с + ак.* умјесто *с + ген.* уз именицу *с^ирана*: *з г^{ор}њ^у и доњ^у с^ирану* *кућѐ*;

6) употреба локатива с приједлогом *о* у значењу средства помоћу кога се врши радња: *слабо се могло жив^т у дв^о вр^јеме о зѐмљи*, *о ш^оме* смо и жив^{ли}, *о ш^{ој} с^ид^{ци} ј^адн^{ој}*

VI. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

319. Становништво околине Шипова говори штокавским јекавским говорима који припадају сјеверозападном поддијалекту херцеговачко-крајишког дијалекта према дискриминантама које ову групу одвајају од говора југоисточног поддијалекта (Ивић 1985: 138, Драгичевић 1986: 228; 2001: 85–86):

1) честе дјелимичне или потпуне редукције неакцентованог вокала *и*, усљед којих се сонанти *н*, *л*, и *њ* јављају у вокалској функцији (*сѣѣдицу*, *бѣлѣцу*, *варѣѣку*);

2) честе супституције и промјене боје неакцентованих вокала (*вѣчѣра*, *мѣдовача*, *јѣча^м*, *долѣко*, *ѣриѣѣљу*);

3) превласт рефлекса *"јѣ*, *"јѣ*, *"јѣ* некадашњег гласа јат који је по пријеклу дуг;

4) нижи домашаји јекавског јотовања секвенце *дѣ* него што је то случај у говорима југоисточне зоне херцеговачко-крајишког дијалекта, тако да је досљедно *дјѣвѣр*, *дјѣвѣрка*, *дјѣца*, *дјѣѣѣ*, затим маргиналан број случајева јотовања у групи *сѣ*, те одсуство јотовања лабијала;

5) досљедност акценатских ликова *жѣлѣмо*, *ѣмѣмо*, *чѣѣѣмо*;

6) промјена хипокористичких имена по 3. деklinацији (*Бѣжѣ-Бѣжѣ*, *Бѣро-Бѣрѣ*) и грађење посесива наставком *-ѣн*: *Бѣжѣн*, *Бѣрѣн*;

7) досљедна употреба форми *мѣни*, *ѣѣби* у дат. и лок.;

8) одсуство готово свих форми имперфекта и гл. прилога прошлог;

9) употреба генитива уз глагол *ѣѣѣѣѣ* (*пѣтала Нѣколѣ*, *пѣтѣј мѣје Рѣдѣ*).

320. На испитиваној територији забиљежене су особине које указују на то да ови говори припадају источнијој скупини сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (Драгичевић 2001: 87):

1) сажимање вокалских секвенци *-ао* у *-ѣ* код гл. придјева радног и код неких именица (*бѣѣѣ*, *дѣѣѣ*, *кѣѣѣ*, *мѣрѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ*);

2) сажимање медијалне секвенце *-ае-* у *-ѣ-* у бројевима *дѣѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ* (*јѣдѣнѣѣѣѣѣ*, *дѣѣнѣѣ*, *ѣѣѣѣнѣѣ*, *шѣѣнѣѣѣѣѣ*);

3) стабилна артикулација сонанта *ј* у иницијалној позицији у формама броја *јѣдан* и глагола *јѣсам*;

4) фреквентнији прозодијски ликови *јѣдѣм, јѣдѣш, јѣдѣ* од оних са краткоузлазним акцентом.

Чешћа промјена *o > y* уз назалне сонанте (*мѹј, мѹгла, кѹмишија, кѹнаѡѡе, мѹја, мѹѡика, нѹсила*), једна од дискриминаната између источније и западније скупине сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, забиљежена је у насељима Драгњић Пѡдови, Гѣрзово и Сокѡлац (на сјеверозападу и западу испитиване територије према Мркоњић Граду и Гламочу), а маргиналан значај има на већем дијелу територије у трима цјелинама – Јању, Пљеви и Жупи. Евидентна је граница распрострањања ове појаве у истраженом микроареалу.

321. Становништво овога краја живи у контакту са икавцима, с чијим се утицајем могу повезати сљедеће особине:

- 1) доминација икавизама *дѡѡ, дѡѡ*;
- 2) употреба форми глагола са нејотованом секвенцом *-јѡ-* код глагола *доћи, ѡроћи, заћи* на десној обали ријеке Пливе на испитиваној територији.

VII. ПРИЛОЗИ

ИЗ ЛЕКСИКЕ

Лексика у овом раду биљежена је успутно, приликом прикупљања грађе за анализу фонетско-фонолошког и морфолошког језичког нивоа, будући да предмет овог истраживања није сакупљање и сагледавање лексике једног говора у цјелини, тако да је избор који се нашао у рјечнику ограничен на лексiku која из перспективе савременог језика има статус архаизама, историзама и дијалектизама. Углавном је сакупљена лексика материјалне културе, као што су нпр. називи пољопривредних алатки, посуђа које се користило за прераду млијека, називи пољопривредних култура, објеката у којима је боравила стока и у којима се чувала љетина, називи за покућство и окућницу и сл., што је и очекивано с обзиром на то да су основне дјелатности становништва на овој територији одувijek биле земљорадња и сточарство. У сјећању старијих информатора још је жив ткалачки занат и уопште израда одјеће и обуће за заједнице у којима је, не тако давно, било по више десетина чланова под истим кровом на овим просторима, тако да се један дио лексике односи на алат за израду одјеће и обуће, те на одјевне предмете који су се тада носили. Од лексике нематеријалне културе најзступљенији су називи за родбинске односе различитог степена сродства, те називи за поједине народне обичаје који су поштовани у овим великим заједницама. С обзиром на то да се сакупљена лексика углавном односи на предмете који означавају алате, посуђе, те остале предмете који се налазе у кући и око ње, очекивано је то да већи дио грађе чине турцизми.

Према врстама ријечи далеко су најзаступљеније именице, а од осталих врста забиљежено је неколико глагола и придјева. Поред именица *pluralia tantum* у множини су наведене и неке именице за које је уобичајено да се тако употребљавају јер означавају предмете који иду у пару или у већем броју као нпр.: *басамаци*, *влачиље*, *влачице*, *гиздини*, *губице*, *женскићи*, *зуйци*, *мушкићи*, *нискоснице*, *ојуйињаџи*, *идийте*, *ирјглавци*, *разрџаче*, *таљџири*, *тиџкије*, *џванџике*, *чарџиџани* и сл.

Гласовне промјене у различитим ријечима биљежене су само ако су у питању супституције, потпуне редукције вокала или консонаната, те метате-

за или хаплоглогија, док разни прелазни и непотпуни степени у изговору, на које је указано у одјелку о фонетици, нису посебно означавани у рјечнику.

За исте појмове биљежено је понекад по више лексема, што може чак и на овако ограниченом корпусу упутити на поједине изолексе:

зòна, *лукшија* и *мӣило* означавају воду у којој је прокуван пепео, а која је служила за прање веша или за одржавање личне хигијене;

сӣан и *ӣара* називи су за ткачки разбој;

сӣнија, *сòфра* и *сӣолица* означавају ниски округли сто за ручавање;

кӯилача и *ӣаљак* називи су за дубоку кашику којом се пресипа течна храна из једне посуде у другу;

кар̄ишик и *на̄олац* означавају мјешавину житарица заједно посијаних;

зòб и *òвас* називи су за исту житарицу;

кèшен и *л̄ан* означавају исту биљку и сл.

У неким случајевима овакви синоними резултат су паралелне употребе домаће и стране лексике. Ријетки су примјери хомонимичних и полисемичних лексема у грађи.

РЈЕЧНИК

àġiiġovaiġii, àġитујем, несвр. (лат. *agitare*) придобијати људе за неку идеју
àdeġii, -а (тур. *hadet*) м обичај
àġaiġii, ајата (тур. *hayat*) м штала
àġka, -ē ж хајка, потјера, прогон
àzna, -ē (тур. *благајна*, *ризница*, *благо*) ж извор воде
àġkuniġca, -ē (тур. *ajkuna*) ж драга, љубавница
àmbār, -а (тур. *ambar*) м дрвена остава за жито
àrār, арара (тур. *harar*) м откана врећа од костријети
àrman, -а (тур. *harman*) м гумно, мјесто на коме се врше жито
àrġiin, арġиџина (тур. *ağşin*) м стара мјера за дужину, од врха носа до краја
испружене руке
àсура, -ē (тур. *hasura*) ж простирка за спавање начињена од кучине
àġiġkovaiġii, àġикујем, несвр. (тур. *aşk*, *љубав*) удварати се
бàбиџа, -ē ж 1. наковањ за откивање косе 2. жена која помаже при порођају
бàбо, -ē (тур. *baba*, *отац*) м свекар
Бàдњџа, -ē ж Бадњи дан, дан уочи Божића
бàк, -а м некастриран во
бàрдàк, бардàка (тур. *bardak*) м дрвено буренце за чување ракије
басàмаџи Стр, *басàмàкà* (тур. *basamak*) м мн. степенице
бàуле, -à (итал. *baule*) ж pl. tantum сандук са дјевојачком одјећом
бàџа, -ē (тур. *basaj*) ж отвор за дим на дрвеном крову изнад огњишта
бàџàнак, *бàџàнка* (тур. *basanak*) м муж женине сестре, уп. *ġaiġàнаџ*
бàġkàлица, -ē (тур. *başkalik*) ж колиба за одвојено ноћење младих супружни-
ка у већој заједници
бегèнисаġii Стр, бегèнишèm, несвр. (тур. *beğenmek*) изабрати
бèз, -а (тур. *bez*) м танко памучно платно добијено обрадом конопље
бèшиџа, -ē (тур. *beşik*) ж колијевка
блàго, -а с стока, домаће животиње
бòġаџиџа, -ē (тур. *boyacı*) м молер
бòшџа, -ē (тур. *boşca*) ж бијела марама коју су носиле удате жене
брàв, -а м ован
брàвèġина, -ē ж месо од овна или овце
бр̀дила / в̀рдила, б̀рдџилà с pl. tantum рам за *брдо* на разбоју

- дòлибаша*, -ē м главни домаћин на слави, онај који долијева пиће гостима
дорèнаиши, дòренēm свр. догјерати, довући
др̄љача, -ē ж дрвена пољопривредна алатка за уситњавање пооране земље,
 уп. зубача
ев̄иша, -ē (тур. hafta) ж седмица дана
еглèнисаиши, еглèнишēm несвр. (тур. eğlen разговор) разговарати
елда, -ē ж хељда
женскӣћи, -ā м мн. особе женског пола у једној заједници
жéра, -ē ж жеравица, жар
зàјменӣк, -а м особа која се узима у зајам за долазак на славу или за
 пољопривредне радове
зéјиен, -а (тур. zeytin) м јестиво биљно уље
зòб, -и ж житарица која се употребљава углавном за исхрану коња, уп. òвас
зòна, -ē ж вода за прање веша у којој је прокуван пепео, уп. лүқишја, мӣи́ло,
зубача, -ē ж дрвена пољопривредна алатка за уситњавање пооране земље,
 уп. др̄љача
зуб̄ун, зубу́на (тур. zibin) м горњи сукнени дио женске одјеће без рукава
зуйци, зуб̄ац̄а м мн. жељезни зуби на зубачи
ивèраиши, ивèрām, несвр. шарати различите мотиве на прегачи приликом
 ткања
йзба, -ē ж подрум, остава
јайија, -ē (тур. yarı) ж грађевински материјал од дрвета
јáрам, јáрма м дрвена направа која се ставља воловима око врата да би се
 упрегли
јàсӣрен, -а, -о украшен новчићима, (најчешће је украшена тканица или неки
 други одјевни предмет)
јèлек, -а (тур. yelek) м женски прслук
јèйрва, -ē ж жена мужевљевог брата
јечèрма, -ē (тур. geçirme) ж мушки сукнени прслук
јул̄ар, јул̄ара (тур. yular) м конопац који служи као поводац за коња
камарија, -ē (тур. kamariye) ж припрата уз кућу у којој се држи ковчег с
 брашном или кукурузом
ка̀меңца, -ē ж вода која се накупља у удубљењу у камену
каришик, -а (тур. karışık) м мјешавина пшенице и јечма заједно посијаних,
 уп. најòлац̄
ка̀рлица, -ē ж дрвена посуда у коју се сипа млијeko за сирење
ка̀чица, -ē ж дрвена посуда у којој се чува кајмак
кв̄асилица, -ē ж комад тканине привезан за дрвену дршку који стоји у водиру
 и служи за квашење косе
кèва, -ē ж штака

- кѐѡен*, -а (тур. *keten*) м биљка из чије се стабљике добија влакно за пређу, уп. *лѡн*
- кѐѡенѡиѡиѡе*, -а с ланиште, мјесто на којем се некад узгајао лан, данас микро-топоним
- кѐче*, -ѡ (тур. *keçe*) ж мн. украси од вуне на седлу
- кѐѡац*, -пца, м чекић за откивање косе
- ковѡница*, -ѐ ж ручно скована коса
- кѡжѡн*, кожуна м мушки прслук/огртач од овчије коже
- кѡзбаѡа*, -ѐ м предводник косаца, најбољи међу косцима
- кѡмуѡа*, -ѐ ж стабљике са лишћем које остану након бербе кукуруза
- коѡѡран*, -а (итал. *carregone*) м мушки сукнени капут са рукавима
- кѡсѡиѡиѡе*, -а с дрвени дио косе, дршка на коју је причвршћено сјечиво
- кѡшара*, -ѐ ж штала
- крѡѡѡз*, -а (тур. *kirmitiz*, загаситоцрвена боја) м црвена дјевојачка капа украшена новчићима
- крѡало*, -а с дрвени дио плуга који се држи кад се плуг отискује
- кѡѡава*, пр. трудна
- кѡсе*, -ѡ ж pl. *tantum* кратке чарапе до глежња
- кѡѡлача*, -ѐ ж дубока кашика за пресипање течне хране из једне посуде у другу, уп. *ѡѡѡак*
- кѡѡа*, -ѐ ж просторија у којој се налази огњиште
- кѡчина*, -ѐ ж грубље влакно конопље или лана погодно за ткање поѡава
- лѡн*, -а м биљка из чије се стабљике добија влакно за пређу, уп. *кѐѡен*
- лѡмеш*, -а м раоник
- лиѡѡѡја*, -ѐ ж љуљашка
- лѡѡѡр*, лѡѡѡра м округла лопата за стављање и вађење хљеба из огњишта
- лѡг*, лѡга м пепео
- лѡкиѡиѡја*, -ѐ ж вода за прање веша у којој је прокуван пепео, уп. *зѡна*, *миѡѡло*
- лѡч*, лѡча м борово дрвце са смолом или воском које служи за освјетљење
- лѡчина*, -ѐ ж љуска црвеног лука која служи за бојење васкршњих јаја
- љѡвача/љѡвуѡа*, -ѐ ж пита од кукурузног брашна, млијека и масти
- љѡѡак*, љѡѡка м љешник, плод лијеске
- мѡја*, -ѐ ж домаћица, особа која спрема јело у великим заједницама
- мѡја*, -ѐ (итал. *taglia*, мајица) ж горњи дио женске одјеће од сукна, џемпер
- мѡја*, -ѐ (тур. *maşa*) ж природно средство за сирење сира од изнутрица свиње или овце, уп. *сѡрѡиѡиѡе*
- мѡја*, -ѐ ж свекрва
- мѡл*, мѡла (тур. *mal*) м благо, стока
- мѡша*, -ѐ ж једнокрака метална направа за згртање жара у огњишту
- мѡшина*, -ѐ ж маховина
- мѡшиѡе*, -ѡ ж pl. *tantum* двокрака метална направа за згртање жара у огњишту

- меї̀а̀нија*, -ē ж молитва уз поклоњење
меї̀а̀ниса̀и, мет̀анишѐм, несвр. молити се уз поклоњење
мѝда, -ē ж љутња, гњев
мѝило, -а с вода у којој се прокувао пепео, а која служи за прање одјеће или за одржавање личне хигијене, уп. *з̀она*, *л̀укишија*
мо̀риши, мо̀рїм, несвр. (тур. *mög*, љубичаст) црнити одјећу кувајући је у води с јасеновом кором
мо̀ѝд̀вило, -а с дрвена (на крајевима рачваста) направа за намотавање пре-дива
мо̀чило, -а с ограђено мјесто на ријечи или потоку гдје се потапају конопља или лан
м̀рс, -а м храна животињског поријекла, месо, *б̀јелї м̀рс* означава сир и кајмак
му̀зичице, -ā ж pl. tantum усна хармоника
му̀шкї̀и, -ā м мн. особе мушког пола у истој заједници
му̀шѝулук, -а (тур. *muştuluk*) м награда за донесену добру вијест
на̀виљак, на̀виљка м количина сијена која се може понијети на вилама
на̀ѝо̀лац, на̀п̀о̀лца м мјешавина пшенице и јечма заједно посијаних, уп. *ка̀ришик*
на̀ћве, на̀ћва̀а ж pl. tantum велика дрвена посуда за мијешење хљеба
нѐвисї̀а, -е ж снаха, млада
нѝскоснице, -ā ж мн. украси од беза и новчића који су се уплитали у косу
нѝише, -ā ж pl. tantum дио разбоја за ткање, нити кроз које се провлачи основа
но̀жице, -ā ж pl. tantum маказе
о̀бра̀виши, о̀бра̀вїм, свр. обојити
о̀вас, о̀вса м врста житарице, уп. *з̀об*
о̀йанак, о̀па̀нка м обућа од коже
о̀йу̀ша/о̀йу̀ша, -ē ж усукана трака од овчије или јагњеће коже којом се плете горњи дио опанка, уп. *вр̀чаница*
о̀йу̀ињ̀а̀ци, о̀пу̀тња̀ка̀ м мн. опанци са ђоном од свињске или говеђе коже исплетени *о̀йу̀иом*
о̀р̀оз, -а (тур. *horoz*) м пијетао
ѝа̀љак, па̀љка м. дубока кашика за пресипање течне хране из једне посуде у другу, уп. *ку̀ѝлача*
ѝйише, -ā (тур. *rafta*) ж мн. украси од сребра на женском појасу
ѝаришче, па̀рипчета с коњ
ѝаражак, -шка м шиљак на дрвеним вилама који се додаје на два постојећа, уп. *ѝра̀ће*
ѝашѝанац, па̀ша̀нца м пашеног, муж женине сестре, уп. *ба̀ѝанак*
ѝенчї̀р, -а (тур. *perçem*) м плетеница косе
ѝерало, -а с сто трножац на којем се лупа веш приликом прања

- й̑р*, -а м свадба
й̑ровина, -ѐ ж врста житарице
й̑луг, плуга м оруђе за орање земље
й̑озубиши, пòзубим, свр. уситнити поорану земљу *зубачом*
й̑дјишарце, -ā ж. pl.tantum други дан крсне славе
й̑олàгуша, -ѐ ж пита са сиром и јајима заливена кајмаком, која се изнесе
 посљедња на славску трпезу
й̑длазник/й̑дложник, -а м први гост на Божић
й̑оложансиво, -а с част коју има *й̑оложник*
й̑следак, -тка м постелица која се појави послје порођаја
й̑следица, -ѐ ж в. *й̑следак*
й̑рãкљача, -ѐ ж дрвена лопата за лупање веша при прању на ријечи
й̑рãће, -ā ж pl. tantum два крака на рачвастој грани која чине виле, а накнадно
 се додаје трећи крак, *й̑рãжак*
й̑ргa, -ѐ ж пржена и самљевена пшеница од које се прави напиток сличан
 кафи
й̑рѐврёа, -ѐ ж печено тијесто од брашна и јаја
й̑рѐгача, -ѐ ж сукнена кецеља
й̑реклãйача, -ѐ ж дрвена кашика која се на средини дршке може преклопити
 и ставити у џеп
й̑рѐла, -ѐ ж дрвена направа за предење вуне, в. *й̑рѐслица*
й̑рѐло, -а с вечерње дружење ради забаве или посла
й̑рѐља, -ѐ ж жена која преде вуну
й̑рѐслица, -ѐ ж дрвена направа за предење вуне, в. *й̑рѐла*
й̑риглãвци, приглавãкã м мн. плитке плетене чарапе
й̑ријѐйлеё, -а м распоред нити у тканини, тканина
й̑ришор, -а м тор за животиње
й̑риуза, -ѐ ж поводац за стоку
й̑рòва, -ѐ ж врста жита са ситним плодом
й̑рòкула, -ѐ ж врста купуса који се прави за Божић
й̑ура/й̑ура, -ѐ ж јело од кукурузног брашна
разрѐзаче, разрѐзãчã ж мн. врста чарапа које се уздуж вежу
рãкиãло, -а с алат за купљење сијена, грабље, виле
рамуника, -ѐ ж хармоника
рãшак, рãшка м рачvasti дрвени штап за ручно мотање пређе
рѐцељ, -а м рукохват косе на горњем дијелу косишта, уп. *чвãчак*
ринкãш, ринкãша м хљеб од кукурузног и интегралног брашна
рòква, -ѐ ж ротква
рòр, -а м лимена цијев која одводи дим из шпорета у димњак
рубина, -ѐ ж откана дугачка бијела женска кошуља

- сам̀арица*, -ē ж дрвена направа за ношење терета слична седлу, која се ставља коњу на леђа
- с̇ач*, -а (тур. saç) м жељезни поклопац који се прекрије жаром да би се испод њега пекла храна у огњишту
- с̇аџак*, -а (тур. saçayak) м жељезни треножац на који се у огњишту ставља посуда за кување
- с̀едеј*, -а (тур. sedef, дугме од седефа) м дугме
- с̀ексана*, -ē (тур. seysana, коњ натоварен дјевојачком опремом) ж сандук са дјевојачком одјећом
- с̀инија*, -ē (тур. sini) ж ниски округли сто за ручавање, уп. *с̀офра*, *с̀ѝдлица*
- с̀ир̇ишиџе*, -а с природно средство за сирење сира од изнутрица свиње или овце, уп. *м̀аја*
- сл̇амарица*, -ē ж откана постељина која се напуни сламом уп. *с̀ѝдџак*
- с̀обеј*, -а (тур. sohbet) м догађај на којем се окупља много људи, свадбе, сахране и сл.
- с̀офра*, -ē (тур. sofrа) ж ниски округли сто за ручавање, уп. *с̀инија*, *с̀ѝдлица*
- с̀ѝан*, -а м ткалачки разбој, уп. *ѝа̀ра*
- с̀ѝдџна*, -ē ж високи дрвени стуб око којег се формира пласт
- с̀ѝдџак*, -а м откана постељина која се напуни сламом, уп. *сл̇амарица*
- с̀ѝдџер/с̀ѝдџир* -а м 1. стуб око којег коњ кружи док врше жито, 2. било какав штап који служи за основу нечему
- с̀ѝдлица*, -ē ж уп. *с̀офра* и *с̀инија*
- с̀ѝочић*, -а м ниска столица
- с̀ѝуја*, -ē ж направа за обраду (набијање) конопље, за тучу
- с̀укно*, -а с вунена тканина
- ѝа̀љири*, -ā м мн. старински сребрни новац у Европи који служи као украс на герданима
- ѝа̀ра*, -ē ж ткалачки разбој, уп. *с̀ѝан*
- ѝард̇иан*, -а м немасни сир од куваног млијека
- ѝв̀орило*, -а с правоугаони калуп за обликовање сира сачињен од дасака
- ѝѐљуг*, -а м полукружно савијено дрво које се ставља стоци око врата да би се упрегла у јарам
- ѝеркије*, -ā (тур. terki) ж мн. каишеви којима се опрема веже за седло коња
- ѝерлук*, -а (тур. terlik) м, плитке плетене чарапе
- ѝив̇ишк*, -а (тур. tiftik) м памучно платно
- ѝка̀џа*, -ē ж женски откани појас
- ѝрај*, -а м рупа у земљи у поду куће у којој се чува воће и поврће од смрзавања
- ѝри̇на*, -ē ж прашина и труње које се издваја при вршидби жита
- ѝр̇д̇и*, -а м остатак од шљива послѣ печења ракије
- ѝука̀и*, тук̇ам, свр. срести
- ћа̀ћа*, -ē м отац

ТЕКСТОВИ

У јој, било прѣља, онѡ се скупи, знаш, куд^нља се сијала и прѣло се, скупи се по двѣс прѣља. Прѣла се и вѣна и куд^нља и ... мѡжда вѣдиш нѣкад на телевизору. И онда мѡмци сјѣдѣ кѡ-цурѣ, кѡ код кѡјѣ ѡће, како пријѣ зајагми. Било ѿ је, било ѿ је вѣшѣ, ал није се љутло, дѡсадѡ ко сѡт, сѡмо ако ... сѡт вѣдиш идѣ цѣра с мѡмком дрѣгим, мѡмак нѣће. Дѡсѡт није, ишло се, бѡна, док се гѡд нѣ узмѣ јѣдно з дрѣгим. Ништа се тѡ није љутло. Сѡт, мѡло-мѡло се наљѣтѣ, мѡло-мѡло, свѡшта смѣтѡ. Пѡсвађајѣ се, није тѡ – тѡ. Ништа тѡ није било ко сѡдѡ да се љутѣ јѣдно нѡ другѡ.

Стѡна Олић, 1942, Олићи

Гѡднама, каже, н^нјесу чѣстли онѣ канѡле, а јѡ ка-сам ишѡ у бѣрбу, па пѣтѡ јѡ оније гѡздѡ, реко: Бѡже мѡј, какѡв је овѡ канѡл свѣ по Вѡјводни, штѡ е овѡ кѡпѡло, нѣ могѣ љѣди прић, ѡрат. Па онда иштѡ направили ѡнѣ ко мѡстиће, ѡнѡ... А ѡни кѡжѣ, нѣкад кад је нѣкѡ Мѡрија Терѣзија владала, по чѣтавѡј Вѡјводни, каже, ѡна, ископѡла канѡле. А тѡ е сѡд мѣн дѡшло ѣ главу, е тѡ су ти сѡд канѡли гдје се вѡда цѣједѣ. А сѡд ко ѣ Ш^нпову зарѡсло, сѡд мѡло кѣша ил нѣшто, пѡплави, каже... Е, тѡ е тѡ... Све чѣстла... канѡли ѡнѣ прѡкопѡти прѡмо р^нјѣци, рѣћемо, Тѣси, тѡмо, Дѣнаву, ѣ припадѡ кѡјѡ, р^нјѣка... ѡни су се бѣн^нли, као да... ѡни су љѣди, ѣйма жѡѡ, ѡдузѣло ѡд онога зѣмљѣ, ѡдузѣло... Свѣ кружно, свѡкѡ сѣло имајѣ канѡли, и ни гдје није мѡгло пѡплав^нти, а сѡд, мѡло-мѡло, ѣ, каже, пѡплавило...

Стѣвѡн Олић, 1941, Олићи

Било е рѡд^нтѣља који су мѡгли дѡт свѡје д^нјѣте коме ѡни ѡћѣ, чѡк ни мѡмак ни цѣра н^нјесу се познѡвали, ал су се ѡни спријѡтѣљ^нли и мѡрѡло бѣт тѡкѡ. Пѡслѣн тѡгѡ врѣмѣ^нна, ако цѣра нѣће, ѡна кѡжѣ: „Јѡ нѣћу тѡмо ни живѡ ни мѣтѡ, јѡ вѡлим ѣ воду него тѡмо.“ Ако нѣ дајѣ рѡд^нтѣљи томе нѣкѡм мѡмку, ѡна кѡжѣ: „Јѡ ѡћу, ѣбѣте ме.“ Тѡ су тѡкѣ стѡрине бијѡвале, и та жѣн^ндба и ѣдаја. Тѡ би се пѡчѣло жѣн^нт од Бѡж^нѡа дѡна до Бѣрѣјева дѡна. Млѡдѡ јѣсѣнскѡ дѡбра, а прѡљѣтнѡ нѣ ваљѡ!

Тѣ ѡбичѡји који су мѡрѡли бѣти... Дѡлазѣли су прѡсци, дѡћѣ свѣкар, кѣм, стѡри свѡт... И ѡни дѡћѣ, дѡнесѣ пиће нѣкѡ и рѡну и ѡни сјѣдѣ дѡ пѡ нѡћи, ѡд

пō нōћи мōрā се разговāрат: „Оћ^ете вī дāt свōју ћēr мōме сīну?“ Па кāжē: „Јā би дāо ако ђе мālā, ако ђе ћērкa.“ А ђни пīтaју нū. Ако нēће мōмку тōмē ради пōрод^цē и ради мōмка, ђна кāжē: „Јā нēћу ни жīва ни мртвa тāмо и нēmōјте ме тērати. Коме јā ђћу, дāвāјте ме.“

Пēтар Мйловац, 1930, Лйповача

Превело ме да т кāжēm ис кућē у кућу. А тākō м се ўдāла и сēстра, та Бōрка што е за пōкōјнйм Жāрōм. Нйшта, сāмо превело ме. Приђбражēње нēки дāн бīло, тādā сам испрошена, а сāt кат ђвā Гōспа дōлазй, тād сам се ўдāла. А јā н^јесам тō нй мисл^ла, а ђндā је свē дрўгō бīло. Нēmā... крйје се тō. Нйје бāш тō за прйчāње, али вōљела сам јā мōмка дрўгōга, ал нē би ме тўј нйкат рōд^лтељи дāли. Тā свēкрва рōд^ла дијете ка-сам и јā Јелу свōју. И тākō, ўндā се йшло као једйњак, тā мўја свēкрва нйје рōд^ла нег нй двђе. Дōшō свēкар, ђнда се жйто врло, па ў собу једну нāдрли, што кāжū, ймā двāес мēтērā. Ка-тāј свēкар йдē, рāд^лли ђн и мōј ћāћa ўндā на прўзи. И дōћē тўј, ў кућу ўшō и тākō упītō се са мōјом мāтерōм, и тākō. Кāжē, дāј тй мēни вāмо Зōрку да ўћē и тākō. И ўн пītā, кāко ће и тākō... Јā сāмо вйчēm *јеси* и *ђ*, нē знām, јā нйшт н^јесам одлўч^ла. И ка-су дōшли, прēt кућу дōвели... Рўжа једна, Нēћ^на сēстра ўндā рђђена бīла, йзносй се дијете. Јā сам припрēm^ла чāрап^це, цўр^ца е бīла, нйје бīло нй годна јōј ђнда. И сўкњцу и ўндā јāбуку пребāцуеш прекō кућē, а на кōњу си пōвисока. Ако се вратй, вйкали, врāћā се мlādā. И тāмо нēко йдē кўпит ко ўјагмй. Тō се јēде кад би се зацēнло дијете, штā ли. Јā сам пребāц^ла, нйје висōко.

Свē сам у бōгу рāд^ла тē рāдове. Сйјале се кўнопље, мђжда ш чўла, па се тō нўсй пōдалеко, трēбā кйсел^ти у вђди, језеро се зђвē. Тō мēћеш ў воду и пōк^селй се и кат се исўши свē, трēбā стўпа бйти дрвe^нā и по вāздāн грйјати тō. Тō е мāло незгодно, тў кўћелу рāд^т, тō е голēмо. Стўпа се зђвē, нāправило о-дрвeтa, дђље пōставйш тў рўч^цу и ймā нāправљено дрво, нāслонй се ко тō рāдй, на тōј стўпи, тō е мāло тēшко. И ђнда кад изгрēбенā се и ўнда се пōчињē рāд^ти, свē сам јā тō рāд^ла. А тō кат се грēбенā, прāшина ис тогā... ймајū грēбени, ймā нēко и сādā тē грēбене. Тō е мāло свē тēшко бīло, свē с тō рāди'o. И ймајū... тāра се зђвē, нāправљена, нēmā тō свāк, ће ш ткāти. И нйти се зђвū, трēбā ђпрати и нāнити й тō, нāмēтат једну нā другū и двā штāпа нāправй се фйно ђ-дрвeтa. Ако ћеш двā нйта, чēтири штāпа. И тō свē ткāш, сједйш по вāздāн.

Кāјмак се лāко нāправй. Помўзеш, у цјед^ло прђцједйш и гāза, и фйно, л^јјепо у тевсију. Тō се ўскуā, йстијē и кат се йзлāдй, йзнēsē се, йсцједйш млијēко. Тō ћеш млијēко кйсел^ти, а кāјмак ћеш снймити. Ймā што ћеш зачйњат, а што ш ђстав^т у цјед^лу ако ш кўпит вйшē кад ймā. Пōсолйш мāло и стђй, йсциједй се, стāвйш у пђсуду, бйле су ўндā кāчице дрвенē. И тō е

кајмак. И сир муреш од онога кунџа мл'јэка направит. Звао се сир тарџан, као није масни. И то по зими... крџпир испеци у рери, тог се наумачеш, то е само такџ.

Никат брес печен'цџ није било. Спрџми се купус, натрпа се у њега мџса, и правџ се пите и цџцвара. Цџцвара идџ за Бџж'ћ и уна се прва џкусџ, јџде, скунаш дџбро да мџре се окрџнт, кајмак и масти мџтнџш, окрџнџ се, ако-ш ко пурџ џнџ нџ мере се окрџнт. И унда, то се џзутра дџручкује, а блага џма дџста, па џе се опрџм'ти такџ прџдвече то блага, кат се рунча да не џзлаџиш намџ рад'т тамџ ништа. Свџ намџриш тамџ и рунча се. Правџ се пџгача, рџкла сам ти џгнџште џма. И пџкџјна маџи разрџдџ онџ ваџру, убџци се у пџгачу пара, кат се лумџ кџ џе наћ' и загрнџ џзгџ и мџтнџ углџња и унда се глџда пџ томе углџњу џџе л рџд'ти свџ сџмџна и такџ то бџдџ. И идџ се ко џџе кумџ. Тај дан не дџлаџи, сџтра дан пџлазник дџлаџи и унда се пџспџ жџтом.

Зџрка Кџлкан, 1934, Дрџгнић Пџдови

Шездџсџт дрџгџ сам рџд'ла д'јџте свџје, ал га нџсам џмала џ шта замотат. Маџи ми кунџи нџкџ врџћу, цџку. И ту врџћу џспџрам на трџ кџмада и џ томе сам замотџла д'јџте. А од вунџ жџна ми џсплџла као пџвџј, џсплџтџ од вунџ и с тим се повџјало д'јџте.

Ништа кунџвнџ нџси џмџ пџест, ниџе ништа. Ни џбунџ ни џбуџи. От крџмади ко џмџ најдџ нџкџ кџжу, па џт кџжџ ти направџ џпанке. Па бџса џдала дџџца. Свџ су дџџца рамала, бџса џдала, убџ трн, разбило прџст... И џнда от кџжџ пџчџли се правџт џпанци, џвцу ако закољџ, од џвцџ правџ џпуту, џзрежџ јџднџ домџћин, џзрежџ онџ краџе, па усучџ, па џнда онџ кџжу крмећу џспрџбада и направџ, џспрџлџтџ гџре да мџре се џбуџи. Ваџџ нар'јџтко. То се прџдрџ, бџна, за чџс пџсла.

Сава Миџрић, 1934, Чџклић

Дџдџш уџч Бџж'ћа фџно, знаш, Бџдџца кат се зџвџ... џдџ домџћин, џс'јџче бџднџк, дџнесџ, закитџ маџо кунџу. Дџсат се џзнџс'ло на џубре бџднџци, а сад џстајџ џ кући, пџлџ се и штџ ја знам, џндџрке џвџчџ сјџдџш ако џмџш свџштенџка, чџкаш да џдџш џ цркви рџно ако нџма.

Најпријџ трџбаш да џкусџш печџнцџ мџса, баш ко џзутра на Ускрс кат пџедџш најпријџ јџе, па џнда мџреш шта џџеш. Изнџсџ сџвџг мџса, бџк ти даџ, пџченџг и свџга, наспрџма се свџга, џнда ка-џе бџти рунчак, нџ идџ се у сџло, нџ см'јџш џћ', пџсџплџ те жџтом, пџложникџм правџ.

Кат сам ја бџла кџт свџјџе у Попџдџћ'ма, дџк се н'јџсам џдала, мџј џтац џчитџ мџлтву и џнда џзломџ чџснџцу, лџубџ се, а св'јџџе гџрџ. Он џзмџ најнџјачџ д'јџте, најмањџ, и џнда џблаџи џко стџла, то бџло џбџчџј. Кажџ, џблаџи џко Хрџстовџ кџлџвкџ, идџ старџџшна, идџ за џџм, св'јџџе гџрџ у свџ-

кога у рукама. Он је пошџ одатлѣн и ђбашџ, дџшџ дџтлѣн и рѣкнѣ: Хрѣсто-се рџдѣ! Онда тѣкџ трѣпѣт. Онда се пѣштѣ, ѣзвѣдѣ св"јѣѣе, лџмѣ се ѣѣснѣа, ђѣе л се нѣћ" пѣре у њџѣѣ, ко нѣѣдѣ, срѣтан је, ђндѣрке ѣжљѣбѣ се.

Па ѣмѣ ѣѣцвѣра и кѣпнѣа што кѣпѣла кѣт се пѣкло брѣвѣе и ђндѣрке ѣм"јѣшѣ мѣѣа или мѣѣа или шѣѣѣра, ѣко нѣмѣ мѣѣа, шѣѣѣра ѣе ум"јѣшат. Е ђнда кѣд ѣдѣш, кѣко гџџ ѣдѣ, ђблѣзѣ. Кѣт сѣ ђбашлѣа, нѣднесѣш се вѣдѣш лѣ се нѣ ѣѣцвѣру прѣвџ, зѣтџ што ѣмѣ џзгџр мѣсти и кѣѣмака. И ђнда, ѣко се вѣдѣ, кѣѣѣ: И џста јѣ жѣва и до дџџџднѣ! А тѣкџ ѣстџ над онѣ кѣпнѣу.

А ѣе сам дџшла, прѣлѣзѣ се глѣвнѣа нѣ џгнѣшту, ѣе сам се ѣдѣла. Н"јѣсу свѣ ђбѣѣѣѣ јѣднѣѣи. Кѣѣѣ: „Јѣ прѣѣџ џѣан ѣ вѣтру, мѣне џѣан ѣ вѣтра.“ Млѣдѣ држѣ или ѣѣра држѣ рѣчнѣк. Кџлѣѣ ѣмѣш ѣѣљѣѣи, тџлѣѣ ѣмѣш крѣшѣкѣ јѣбѣкѣ и држѣш ѣѣшу рѣкијѣ у рѣѣи и џкусѣш и ѣзмѣш и ѣдѣш ѣстџ тѣкџ се нѣднесѣш нѣд џтџ.

Дѣрѣнка Тџџѣрић, 1929, Брџдо

Бѣло нас по јѣдно пѣтнѣстерџ. Мѣј џѣаѣ ѣмџ нѣз дѣвѣтерџ. А ѣмѣл" смо трѣ брѣѣа и нѣс шѣс ѣѣрѣ, сѣстѣрѣ. Свѣ су мѣ сѣстѣре и брѣѣѣа пџмрлѣ, сѣмо сам јџш јѣ џстѣла. Двѣ су бѣлѣ млѣѣѣ, ѣл ѣмрлѣ су ђбѣ, ѣ ђнџ свѣ бѣло стѣрѣјѣ џд мѣне. И џѣаѣ мѣ је ѣмрџ ѣѣтерѣс ѣѣтвѣртѣ, рѣзбџлѣџ се, дџшџ... Мѣ смо ѣѣ Гѣрзџва утѣклѣ гџре нѣ Дрѣгн"ћ Пџџџѣ и ѣн је дџшџ нѣ врѣ стрѣнѣ и вѣдѣџ, кѣѣѣ, плѣму мѣ кѣѣа и ѣѣѣа зѣболѣ тѣј џд мѣкѣ и кѣко гѣ зѣџѣлѣло, нѣје гѣ нѣ џџџѣлѣло и ѣмрџ е. А мѣѣи мѣ је жѣвилѣ џсамдѣсѣт ѣѣѣѣрѣ гџднѣ.

У трѣдѣсѣт пѣтџј гџднѣ сам џстѣла брѣз мѣѣѣ. Мѣне су кѣмшѣјѣ мџмѣѣи зѣвѣли. Мѣне су џѣѣѣѣри из Бѣнѣ Лѣкѣ дџлѣзлѣ зѣѣт. ѣл јѣ нѣсам ѣѣла дѣѣѣ свџѣѣ џставѣѣи, пѣ кѣко мѣ бѣѣднѣ. Пѣ нѣје мѣ нѣ лошџ. Нѣје мѣ нѣ лошџ с мџџџм дѣѣѣџм. С џвџм жѣвѣм, ѣ ђнџѣ дџк сам мѣглѣ, ѣшла сам, џдѣм, вѣдѣм, нѣкѣд нѣд"љѣ, нѣкѣд пѣтнѣс, нѣкѣд мѣѣсѣѣ дѣнѣа и дџѣѣм и... Бѣш је бѣла лѣнѣскџга лѣѣа и зѣвѣла мѣ дѣ дџѣѣм, штѣ јѣ знѣм, нѣсам вѣшѣ зѣ пѣѣа. Нѣјѣвѣлѣм ѣѣ сам, тѣј сам.

Јџј, вѣш се прѣџ... нѣје бѣло нѣ сапѣна нѣ прѣшѣка. Нѣџ ѣмѣш гџлѣм кѣзан, нѣставѣш вџдѣ, нѣлџжѣш вѣѣру, и кѣ-тџ ѣскуѣ, тѣј сѣспѣш лѣѣ. И тѣј лѣѣ мѣло прџѣкуѣ и сѣјнѣш и ђн се стѣшѣа и онѣ... Зѣвѣло се мѣтлџ. Тџ мѣтлџ прџѣѣѣдѣш, лѣѣ џстанѣ. И, дрѣгѣ мџѣа, тџ онѣ... тѣј у тѣј кѣзан пџслѣжѣш вѣш и џзгџ тџ мѣтлџ сѣлѣјѣш и тџ кѣвѣ нѣ вѣѣри и јџпѣ јѣдно дѣѣ сѣѣа. Бѣлѣ ѣнѣ џ-дрѣвѣѣа пѣлѣѣе и с тџм пѣлѣѣџм лѣпѣш, лѣпѣш и џкрѣѣѣш кѣд гѣ ѣзвѣдѣш из џнога мѣтлѣ. И ѣндѣ у ѣѣстџѣ вџѣѣ ѣспѣрѣш. Нѣѣѣ ѣ двѣ, нѣѣѣ ѣ трѣ кѣко кџ ѣѣѣѣ. ѣли, знѣш штѣ е, сѣѣ се тѣј вѣш. Кѣшнѣѣѣа вџѣа бѣла, нѣје бѣло жѣвѣ вџдѣ гџре, и пѣла се и свѣ. У бѣнарѣу се ѣвѣѣи. Е, тѣкџ се вѣш прѣџ.

А знѣш кѣко су дџсѣдѣ лѣѣѣи кѣ-дџѣѣѣ нѣ слѣву. Мѣ ѣмѣли јѣднџѣа кѣма Вѣшѣкрѣну, ѣ џѣ и ѣбѣјџ, нѣ знѣм кѣко нѣкџ у мџѣ мѣѣѣре рѣслѣ, знѣш тѣ

штѠ е рѠква. „Е, ајдѠ, Стано, донеси ону јѠдну највѠћу рѠкву“. „Шта-ш Ѡд њѠ?“ „Да вѠдиш, дај ми донеси рѠкву“, ѠдѠ моја маѠти, ѠдѠ, нѠси рѠкву, а он узмѠ, онај кум, па ону рѠкву Ѡзврти. Ма знаш колика е она рѠква, ак у њѠј нѠма близу кѠла, унда унѠм рѠквѠм ѠбрѠди свѠкоме ракију. НѠко пѠпије, нѠко нѠће, а ун пѠпије пѠ три, ун се наѠпије, нѠш вѠѠроват, ун ѠзаћѠ прѠт кућу, бѠла она вѠранда у нас прѠт кућѠм, а сн"јѠг, бѠ-га уби"Ѡ, нѠма сад сн"јѠга, за вр мѠне. А он сѠмо с онѠ вѠрандѠ рукнѠ у онај сн"јѠг и лѠжи пѠла сѠта, устанѠ конда нѠкад нѠје пѠјѠ ракијѠ. НѠје нѠ умрѠ нѠ от какве бѠлести, него чѠтерес другѠ, кад је бѠ"Ѡ рѠт, ун је и јѠш два њѠгова другѠ ушли у нѠку шпѠљу и нѠко кѠзѠ за њѠ и дѠћу партизѠни и уватѠ и пѠбију и, уб"ло и. НѠје уmrѠ него уб"ло и.

ЈѠванка БубњѠвић, 1926, ГѠрзово

А јѠј, Ѡни мѠни нѠ дају говорит, нѠ дају ми говорит... Ма, ѠвѠ је пѠјѠсма бѠла кѠко е ѠндѠ бѠло. ПѠјѠсма е ѠвѠ бѠла. Кут си гѠд ѠшѠ, ми смо Ѡмали круѠа, а ѠндѠ, драга ћѠри, нѠ знам т Ѡмена, Ѡнда нит је могла Ѡстат кѠприва ни рѠса. ЦѠму, кат смо се вратли, кад је рѠт бѠ"Ѡ, дорѠну у ѠнѠма кѠш"љама цѠме от курѠзѠ, па тѠцкај, тѠцкај, па у плѠвска врѠла, па онѠ цѠме самѠљи, па тѠ јѠди. СкѠпи чѠљад, онѠ свѠ ѠстѠцкају и онѠ араре и онѠ жѠнскѠ кѠш"ље што су вѠћѠ, па ко ѠнѠ лагано, па у плѠвска врѠла, па самѠљи, па тѠ помало м"јѠшај, па јѠди. А мој стрѠц Мирко, Ѡн волове и одѠзгѠ с КѠзилѠ... Ѡн ѠтишѠ и дан ѠрѠ да нам даднѠ кѠцу трѠпа и онај трѠп јѠли, Ѡ-шљѠва Ѡнај трѠп, кат се ракија ѠспечѠ па ѠстанѠ онај трѠп. МајѠ дѠнесѠш онај кѠтѠ трѠпа и Ѡна кроз решѠто пропусти да кѠшпе Ѡстану и Ѡнога узмѠ и јѠш маѠо брашна и Ѡ-тога круѠ. Да ти да се најѠдѠш, ко да би бѠга вѠди"Ѡ, него да сѠмо ти помало да нѠ умрѠш.

БѠж"ћ дѠћѠ, заколѠ се, пѠчѠ се, пѠсти се... ИзѠјитра дѠгнѠш жѠнску дѠјѠцу да прѠвѠ Ѡни ѠкусѠ, да бѠдѠ вѠшѠ жѠнскѠ јањаѠа и вѠшѠ жѠнскѠг бѠга, прѠвѠ њѠ ѠмрсѠш с ѠнѠјѠм, ѠндѠ од БѠж"ћа ѠставѠш онѠг мѠса и на МѠли БѠж"ћ ѠдѠш гѠре, ѠзвѠдѠш дѠјѠцу, пѠнесѠш... и ѠндѠ ѠзвѠдѠш вола и ѠкрећѠш вољу на рѠг, ѠкрећѠш пѠ три пѠта да пѠнѠ и Ѡнда, кѠлач, то се зѠвѠ кѠлач, тѠј дѠјѠци даднѠш то-колѠча и дѠћу кѠћи и Ѡнда им јѠш узмѠ сѠра и онога колѠча и да тѠ Ѡ-тога БѠж"ћа пѠѠдѠ. А вѠмо, кат правѠ бѠж"ћујѠш, ѠзнесѠ се печѠње, св"јѠће. КѠлкѠ гѠд чѠљади, свѠк Ѡма св"јѠћу, ал тѠ свѠ жѠне направиѠ, не купује се тѠ. И ѠндѠ стѠнѠ старјѠш"на, Ѡтац, до Ѡца стѠнѠ њѠгова жѠна, до жѠнѠ стѠнѠ најстарѠ сѠн, па другѠ сѠн по старѠни, па кѠлкѠ Ѡма. И ѠндѠ по старѠни жѠне стѠнѠ, како е кѠја млаћѠ, такѠ стѠе рѠдом и Ѡнда стѠју дѠјѠца и то се такѠ сѠстави. И Ѡнда узмѠ онѠ св"јѠће и свѠ пѠпѠли, бѠш ко задушѠце и Ѡкади се и Ѡколо ѠбаћѠ и ѠндѠ се лѠубѠ. Зар да би се полѠуби"Ѡ чѠек и жѠна? БѠже сѠчувај! НајпријѠ се полѠубѠ, дѠћѠ најстарѠ сѠн, па полѠубѠ се ш ћѠћѠм,

с мајкѡм, и такѡ ѡдѣ, сѡм прѣскочѡ свѡју жѣну и ѡнда се ѡбађѣ, тѡ се ѡжљѡбѡи и онда сјѣдѡ, ѡмѡ чѣсѣца, ѡмѡ цѡцвара, ѡмѡ пѡта, печѣње...

Дѣсанка Маркић, 1927, Кѡзила

И такѡ, сирѡмѡ, вѡјек по бѡлѣцама, тѡмо-вѡмо. Јѡ три цѡр"це рѡдѡм, а чѡек бѡлѣстан, ѡвјѣк по бѡлѣцама. Вѡмо са свѣкром мѡрѡш свѣ жѡво, кѡп"ти, ѡрати, рѡд"ти, пѣћи лѣбове, шта гѡт, сѡмо мѣне. Јѡ нѡјмлађѡ. И, дрѡгѡ мѡја, јѡ ти ѡдри плѡчи ѣе јѡ сѡд ѡмѡм три цѡр"це, ѡн је бѡлѣстан и знѡм вѣћ да ѣе ѡн ѡмр"јѣт. Нѣмѡм сѡна јѡш, ал трѡдна сам. И јѡ ѡдри плѡчи, ѡдри плѡчи и Бѡг се дрѡгѡ смѡлује и Свѣтѡ Нѡкола. Дѡђѣ м ѡ сан, свѣ зѡсјѡ сѡбу: „Штѡ тѡи“, каже, „бѡна, плѡчѣш?“ ѡне се мѣн сѡлијѡ, вѡк јѡ лѣгнѣм, ѡ уши сѡзе. Пѡслѡ га дрѡгѡ Бѡг... Кад јѡ рѣко, такѡ јѡ свѣ нѣму баш ко сѡд тѣби. Па рѣко: „Јѡ ѡмѡм три дјевѡјч"це, а мѡж ми бѡлѣстан, ѡмр"јѣѣе, бѡѡм се и ѡпѣт ми је дјевѡјч"ца.“ А он ѡзѣ, бѡже опрѡсти, Свѣтѡ Нѡкола ѡзѣ вѡкѡ д"јѣте у нѡрѡчју: „Вѡд сѡна!“ Па мѣни три пѡта, ѡд мене и сѣби. „Нѣмѡј виш плѡкат! Вѡд сѡна!“ И јѡпѣ јѡ нѣ вјерујѣм, бѡже опрѡсти, док се нѡје рѡдиѡ. И такѡ тѡ дрѡгѡ Бѡг дѡо и свѣ кѡзѡ да ѣу јѡ пѡчѣт на Вѣл"кѡ четврѡтак, да ѣе се рѡд"т на Вѣл"кѡ пѣтак. Свѣ бѡло такѡ.

Грѡзда Бѡснић, 1942, Гѡрњѡ Мѡјѡцићѡ

Првѣ кѡноплѣе, ѡмајѡ првѣ, првѡ кѡло што се нѡ три нѣдлѣе па ѡнда нѡ мјѣсѣц дѡнѡ што се чѡпѡло, а ѡвѣ пѡследнѣе кѡснијѣе. И ѡнѣ пѡследнѣе по нѡћи смо ѡшли чѡпат. А ѡне се чѡјѡ, ѡнѡ сјѣме у ѡнѡм пѡследнѡм кѡноплѣама. Па онда ѡди нѡси ѡ воду у мѡч"ло, накѡпѡј мѡч"ла, па трпѡј у ѡнѡ мѡч"ло, па кѡсели три нѣдлѣе, па вѡди из ѡнѣ вѡдѣе, па пѣри и сѡпѡрѡј ѡнѡ блѡто. Прѡт"снѣш кѡмѣњѣм, грѡнама да се нѣ дижѡ ѡнѣ кѡноплѣе. Кат се тѡ свѣ пѡк"селѡи, онда ѡдѣш ѡзвѡдѡш кѡноплѣе, опѣрѣш и ѡз ѡграду прѡстрѣш да се сѡшѣе, дѡнѣсѣш ѡ кѡћи, мѡрѡш нѡправ"т грѡјѡнѡцу. Озѡдали вѡкѡ ѡнѡ грѡјѡнѡцу. И сѡд лѣсу мѣтнѣ ѡдѡзгѡ, мѣтнѣ тѣ кѡноплѣе на тѡ лѣсу. И ѡнда мѣтнѣш те кѡноплѣе гѡре и пѡкријѣш пѡнавѣт"ном нѣкѡм и дѡлѣ вѡтру лѡжѡш да се ѡна грѡје, да се зѡгријѣ кѡноплѣа, да се сѡшѡи. Ка-се зѡгријѣе, ѡнда се бѡлѣе нѡбѡјѡ ѡнѡм стѡпѡм, ѡнда, грѣбени се зѡвали, па влѡчи, ѡнѣ влѡчѡлѣе се зѡвнѡ, па тѡ те ѡгѡши, ѡгѡши те ѡнѡ прѡш"на. Па ѡнда ѡнѡј влѡс, тѡ е ѡснова, а ѡнѡ зѡднѣе се прѣло па се поткѡвало с тѡјѣм, ѡ три врѣте ѡне се чѡпѡле. Првѡ се ѡшчѡпѡ влѡс, па ѡнда јѡш мѡло зѡчѣшлѡ, па ѡнда се мѡло ѡзвѡдѡи, па ѡнда ѡнѡ зѡднѣе зѡвали смо кѡч"не. Па смо пѡнавѣе ткѡли, па се пѡкрѡвали с тѡјѡм.

Дѡрѡинка Мѡтрић, 1938, Чѡклићѡ

Нйшта ме не бoлї, сaмo нoгe, пaлe мнe нoгe. Нe б мeнe нї нoгe пaлe, нeк пoквaршe мнe лeкoвмa. Јa дoлe лoжнo вaтру ўвeчe, oђу ўзнмaт oнe трeскї сїтнїe, a нe дa мe сe ўзeт ў рyкy. Нйштa нїсaм oсjeтнїo, бoнa, сaмo тo сaм oсjeтнїo. Бїлa e сyбoтa ўнїтру. Дoдe Мнркaн, „ђe с“, кaжe и кaжeм jа нїмa. „Мa aјмo мнe дoлe“! И oдeмo мнe дoлe. „Пa aјтe вї oтїдтe y Бaњy Лyкy“. Нйштa нe oсjeћaм, бoлaн, нйштa. Бїo jе oндa Ўскрe, Вeлкa нeдлa, нйштa, сaмo мeнe ўбaцї y бoлнцy. „Нeмa дoктyрa“, кaжy oнe сeстрe, „oтншлe дoктyрe нa мaлї oдмoр“. Дeсeт, двaнeз дaнa дoк дoдoшe. Нaмa мe пyштлe. Дoдo jа тyдe, лeк мнe дaднy тyж, шeздeсeт кoмaдa, мoрaш н прeсjeцaт пo пoлa ўвeчe и нyтрa. Пoпнo jедaн дaн, пoпнo дрyгн дaн, трeћн дaн jа oсjeтн oвдe мeнe пoјдoшe нoгe бoлeт. Јa пїјeм, oнo гoрe, jа пїјeм, oнo гoрe. Дoшлo нїсaм мoгo вaкo... Нeк сaм прeкнo. A joш jеднa врстa лeкoвa. Тaкo пїo, нїт сaм мoгo штa пїт, нї jeст oд oнїe лeкoвa. Дoћeрo дo чeтрe, пoпнo нyтрa, ўвeчe нeћy, нeћy внш пїт. Вjeрyeш дa сaм ўнїтру oсjeтнo дa мнe jе лaкшe, нїсaм ўвeчe пoпнo.

Цвїјaн Јaндрїћ, 1926, Пoпужe

Дoлeкo, бoлaн, бїлo. Ђe Нaтпoлe, Нoвo Сeлo, Глoвoцa... Нoсн кoнoплe, квaсн, вaдн, дoнoсн, сyшн. Нe знaш тн штo e стyпa? Нaпрaвe вaкo лeсу нeкy и мeтнy oнe кoнoплe нa oнy лeсу и oзгo пoкрнїy пoњaвoм, дoлe нaлoжe вaтру и кoнoплa сe oнa зaгрнїjавa. Јeднa држн рyчнцe, a дрyгa стyпoм... Свe тo тaкo нзрaдe. И кaсннїe пoмaлo сe нстргa, зoвнy сe влaчнлe и нa грeбeнe и влaчн, влaчн и пoтeгнy влaс, a oнo oстaнe oнe кyчнe. Влaс сe вaдн зa бeс, снyјe сe. Нeкo ўзнмa тнвтнк. Кyчнe y пoњaвe. И вyнa... У вyнy сe звaлe влaчнлe, прeлe, сyкнo сe ткaлo, шaрвaлe сe ткaлe, пaсoвн сe ткaлн...

Мaрa Мaкснмoвнћ, 1934, Нaтпoлe

Искyпe сe лyдн, кaт сe нскyпe гoстн, зaјдe, aкo нмa y кyћн млaдa, aкo нeмa млaдe, ндe цyрa. Нoсн лaвoр, пeшкнр, лoнaц вoдe и пoлнїeвa. Свaк мoрa oпрaт рyкe прнїe нeгo штo сe пoјдe слaвa чнтaт, oпeрy сe рyкe, oбрншy сe, чнтa сe слaвa и лyдн пїeвaјy дoк сe чнтa слaвa oнe црквeнe пїeсмe. E, кaт сe oчнтa слaвa, сјeдy, нзлoмн сe лeб, сјeдy, e oндaк мaјa нзнeсe штo нмa, нзнeсe нa стo. Ннїe бїлo бoгзнa штa. Нaјпрнїe нзнeсe снр, oнaј снтнн снр и лeб н oнн ўштнпaкa нспeчe oннїe и тo ўмaчe y oнaј снр. Тo пoдeу првo, пa oндa нзнeсe пнту. Aл нe смнїe тo ннкo дoк стaрїeшнa... Нaјпрнїe мoрa oбaћн рaкнїoм. Тo сe звao дoлнбaшa, кo e глaвнн зa сoфрoм, oбрeдн чaшoм. Из jеднe сe чaшe пнлa рaкнїa, стoтнy дa нмa, нз jеднe сe чaшe пнлo. E, пoпнїy тy рaкнїy, e oндaк пoдeу, пa oндa н joпe кaд нзнїдe кyпyс н joпe нaздрaвн, пa н joпe oбрeдн кyпyс тoм чaшoм. И joпe нзнїдe пнтa, н oндa oн н joпe тaкo нaздрaвн, oндa нзнїдe крoмпнр, нскрнїжa гa кo мyсaкy кaт прaвн нa oнe кoлyтoвe, н joпe тaкo

наздрави, онда изиде трећа пита. Кад изиде трећа пита, онда узму ко мало већу чашу, мало већом чашом попију, обрече том већом чашом. Ко има месо, изнесе и печење, ко нема – нема. Шта ко има, то изнесе. Сада је већ све друкчије.

Борка Пекез, 1936, Волари

Жена ка-се удаје, она која е паметна, дугме у чека, је л дугме како треба, има л за што капут, да се има за што објесит, петљу. Је л му скоччата дугмад, има л марамицу у цепу? То има да буде на мјесту, научиш, обућу сложиш одма, научиш шта треба. Ако т је фин живот, договор, па стећете, све ћете ви имат, било како. Ево, колко ми имамо годинā, шездесет четири године брака. Подвадимо се, ал нема да не говоримо одма, један дан, ах, други... То није ш њим живот ако неш како треба. Попустите једно другом, и он, и ти, али само фино, фино, учиш дјецу одма како треба, своју дјецу учиш. Ако ти не учиш дјецу, ви ружно живите, па и дјеча ће одма чути од васке како не треба, одма они примају, то е истина.

Душан Пекез, 1928, Ступна

Литература

- Бакран 1989:** Juraj Bakran, Djelovanje naglasaka i dužine na frekvencije formantata vokala, *Govor*, Odjel za fonetiku Hrvatskoga filološkoga društva, Zagreb, VI–2, 1–12.
- Баотић 1983:** Josip Baotić, Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, Sarajevo, IV, 7–208.
- Белић 1999:** Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Белић 2006:** Александар Белић, *Историја српског језика* (Фонетика, Речи са деκлинацијом, Речи са конјугацијом), Изабрана дела 4, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Бојиновић 2015:** Милош Бојиновић, Рјечник гламочког говора, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, LXII, 1–246.
- Бошњаковић 2007:** Жарко Бошњаковић, Преношење акцената у говору неких јавних медија, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, L, Нови Сад, 81–93.
- Брозовић 1966:** Dalibor Brozović, O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb, II, 119–208.
- Брозовић 2007:** Dalibor Brozović, Govor u dolini rijeke Fojnice, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb, XIII, 1–183.
- Васић 1963:** Милан Васић, Етничка кретања у Босанској крајини у XVI вијеку, *Годишњак друштва историчара Босне и Херцеговине*, XIII, Сарајево, 233–250.
- Вујичић 1979:** Група аутора, Govori sjeverozapadne Bosne, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, II, Sarajevo; Dragomir Vujičić, Fonetske osobine, 12–24.
- Вујичић 1985:** Група аутора, Govori sjeverne i sjeveroistočne Bosne, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, V, Sarajevo; Драгомир Вујичић, Фонетске особине, 13–170.
- Вујичић–Пецо 1990:** Dragomir Vujičić i Asim Peco, Govori centralne, jugoistočne i jugozapadne Bosne, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, VI, Sarajevo, 7–247.
- Вуковић 1938:** Јован Л. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, *Јужнословенски филолог*, XVII, Београд, 1–113.
- Вуковић 1940:** Јован Л. Вуковић, Акцент говора Пиве и Дробњака, *Српски дијалектолошки зборник*, X, Београд, 187–417.
- Гортан Премк 1971:** Даринка Гортан Премк, *Акузативне синтагме без њредлога у српскохрватском језику*, Институт за српскохрватски језик, Београд.

- Далмација 1997:** Стево Далмација, *Ијекавски говори Појшкозарја*, Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић“, Бања Лука.
- Далмација 2004:** Стево Далмација, *Рјечник говора Појшкозарја*, Глас српски – Графика, Бања Лука.
- Даничић 1925:** Ђуро Даничић, *Српски акценџи*, Посебна издања Српске краљевске академије, 1925, Београд–Земун.
- Дешић 1976:** Милорад Дешић, Западнобосански ијекавски говори, *Српски дијалектолошки зборник*, XXI, Београд, 1–316 + 4 карте.
- Драгин 2005:** Гордана Драгин, Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, XLVIII, 1–2, Нови Сад, 277–282.
- Драгичевић 1980:** Милан Драгичевић, Рефлекси јага у данашњим личким говорима, *Српски дијалектолошки зборник*, XXVI, Београд, 147–233.
- Драгичевић 1986:** Милан Драгичевић, Говор личких јекаваца, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXII, Београд, 7–238 + карте.
- Драгичевић 1999:** Милан Драгичевић, О прозодијским ликовима неких облика глагола *јесџи* у најзападнијим српским говорима, *Српски језик*, IV/1–2, Београд, 389–395.
- Драгичевић 2000:** Милан Драгичевић, О прозодијским односима у проклизи у говору Срба Лапачког поља, *Јужнословенски филолог*, LVI/1–2, Београд, 399–406.
- Драгичевић 2000а:** Милан Драгичевић, *Сјисци о зајаднијим српским говорима*, Бања Лука.
- Драгичевић 2001:** Милан Драгичевић, Најзападнији српски говори данас, *Зборник за српски језик, књижевност и умјетност*, I, Књижевна задруга, Бања Лука, 79–89.
- Драгичевић 2001а:** Милан Драгичевић, Биљешке о неакцентованим дужинама у говору Срба Лапачког поља, *Српски језик*, VI/1–2, Београд, 177–183.
- Драгичевић 2002:** Милан Драгичевић, Судбина самогласничких секвенци у данашњем говору требавских Срба, *Српски језик*, VII/1–2, Београд, 205–211.
- Драгичевић 2003:** Милан Драгичевић, О говору села Бранешци у околини Челинца, *Српски језик*, VIII/1–2, Београд, 303–314.
- Драгичевић 2004:** Милан Драгичевић, О неким фонетским особинама данашњег говора требавских Срба, *Зборник радова са шрећег међународног научног скупа Живој и дело академика Павла Ивића*, Суботица – Нови Сад – Београд, 451–459.
- Драгичевић 2007:** Милан Драгичевић, О говору Срба Бање Врућнице крај Теслића (фонетске и морфолошке особине) I, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, Београд, 323–401.
- Драгичевић 2008:** Милан Драгичевић, Белешке о говору села Кремне у западној Босни, *Српски језик*, XIII/1–2, Београд, 103–111.
- Драгичевић 2009:** Милан Драгичевић, Акценти ријечи у говору Срба Лапачког поља, *Српски дијалектолошки зборник*, LVI, Београд, 281–371.
- Драгичевић 2010:** Милан Драгичевић, Важније гласовне особине говора Срба из неких насеља у околини Дервенте у сјеверној Босни, *Јужнословенски филолог*, LXVI, Београд, 231–253.

- Драгичевић 2011:** Милан Драгичевић, О морфолошким особинама говора Срба трију насеља из околине Дервенте у сјеверној Босни, *Јужнословенски филолог*, LXVII, Београд, 216–239.
- Драгичевић 2012:** Милан Драгичевић, О говору Срба села Мујдићи из западне Босне, *Српски језик*, XVII, Београд, 171–189.
- Драгичевић 2013:** Милан Драгичевић, О рефлексима гласа јат (ђ) у данашњем говору јањских Срба из југозападне Босне, *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу* XXVI, 191–203.
- Драгичевић 2014:** Милан Драгичевић, О важнијим особинама сугласничког система говора јањских Срба из југозападне Босне, *Српски језик*, XIX, Београд, 561–576.
- Ђуровић 2004:** Радосав Ђуровић, О природи српских узлазних акцената, посебно у јаговим континуантима, *Српски језик*, IX (1–2), Београд, 173–190.
- Ивић М. 1954:** Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој*, Институт за српски језик, Београд.
- Ивић М. (1955–56):** Милка Ивић Из проблематике временских падежних конструкција, *Јужнословенски филолог*, XXI, Београд, 165–214.
- Ивић М. 1997:** Milka Ivić, *O Vukovom i vukovskom jeziku*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Ивић 1964:** Павле Ивић, Promena ra > re u srpskohrvatskim govorima, *Prace filologiczne*, XVIII, Warszawa, 383–393.
- Ивић 1985:** Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и шипокавско наречје*, друго издање, Матица српска, Нови Сад.
- Ивић–Бошњаковић–Драгин 1994:** Павле Ивић, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, 1, Увод и фонетизам, *Српски дијалектолошки зборник* XL, Београд, 1–419.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, Српски дијалекти и њихова класификација, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLI/2, Нови Сад, 113–132.
- Ивић–Лехисте 2002:** Павле Ивић и Илсе Лехисте, *О српскохрватским акценџима*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Ивић 1913:** Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor, *Rad JAZU* 196 124–254, i *Rad JAZU* 197 9–138, Zagreb.
- Клаић 1958:** Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb.
- Козомара 2003:** Драгомир Козомара, Кратак преглед консонантског система говора села Станари код Добоја, *Српски језик*, Београд, VIII/1–2, 637–643.
- Козомара 2005:** Драгомир Козомара, *Говор Чечаве (села у сјевероисточном дијелу ошипине Теслић)*, магистарски рад у рукопису, Бања Лука, стр. 141.
- Козомара 2007:** Драгомир Козомара, Акценатске особине говора Чечаве, *Српски језик*, XIV/1–2, Београд, 533–547.
- Козомара 2009:** Драгомир Козомара, Важније фонетске особине говора Чечаве, *Српски језик*, XII/1–2, Београд, 235–258.
- Козомара 2016:** Драгомир Козомара, Фонетске и морфолошке особине српских посавских говора између Врбаса и Украине, *Српски дијалектолошки зборник*, LXIII, Београд, 581–733.
- Лончар Раичевић 2015:** Александра Лончар Раичевић, *Прозодија речи у говору ужичког краја* (докторска дисертација), Бања Лука.

- Марковић 2011:** Славолуб Марковић, Говор Ужичке Црне горе, *Српски дијалектолошки зборник*, LVIII, Београд, 343–668.
- Николић 1964:** Берислав М. Николић, Сремски говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XIV, Београд, 201–412.
- Николић 1966:** Берислав М. Николић, Мачвански говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XVI, Београд, 179–313.
- Николић 1968:** Берислав М. Николић, Тршићки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, Београд, 367–473.
- Николић 1970:** Берислав М. Николић, *Основи млађе новошиокавске акценџуације*, Београд.
- Николић 1991:** Мирослав Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, Београд, 1–548.
- Николић 2001:** Видан Николић, *Моравички и горњосјуденички говори*, Научно друштво за проучавање и неговање српског језика, Београд.
- Окука 1983:** Miloš Okuka, *Govor Rame*, Svjetlost, Sarajevo.
- Окука 2008:** Miloš Okuka, *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb.
- Павлица 1984:** Драган Павлица, О говору околине Удбине, *Српски дијалектолошки зборник*, XXX, Београд, 357–424.
- Павловић 1927:** Миливој Павловић, О становништву и говору Јајца и околине, *Српски дијалектолошки зборник*, III, Београд, 95–112.
- Петровић 1970:** Драгољуб Петровић, Прилог познавању муслиманских говора западне Босне, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XIII/1, 335–352.
- Петровић 1973:** Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Матица српска, Нови Сад.
- Петровић 1978:** Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Матица српска – Просвјета, Нови Сад – Загреб.
- Петровић 1985:** Неки проблеми српскохрватске дијалектолошке номенклатуре, *Наш језик*, 15/3–4, Институт за српски језик, Београд, 180–194.
- Петровић–Гудурић 2010:** Драгољуб Петровић и Снежана Гудурић, *Фонологија српскога језика*, Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, Београд.
- Пецо 1964:** Асим Пецо, Говор источне Херцеговине, *Српски дијалектолошки зборник*, XIV, Београд, 1–200.
- Пецо 1966–1967:** Асим Пецо, Јекавске оазе у западној Херцеговини, *Јужнословенски филолог*, XXVII/1–2, Београд, 267–306.
- Пецо 1975:** Асим Пецо, Икавскошћакавски говори западне Босне, I дио: Увод и фонетика, *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*, I, Сарајево, 1–264.
- Пецо 1979:** Група аутора, Говори сјеверозападне Босне, *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*, II, Сарајево; Асим Пецо, Морфолошке особине, 119–157.
- Пецо 1980:** Асим Пецо, *Основи акценџологије српскохрватског језика*, Научна књига, Београд.
- Пецо 1980а:** Асим Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*, Научна књига, Београд.
- Пецо 1989:** Mjesto lingvističke geografije u nauci o jeziku, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 8: 95–107.

- Пецо 1993:** Асим Пецо, Из деklinационе проблематике босанско-херцеговачких говора, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, XXXVI/2, Нови Сад, 207–231.
- Пецо 2001:** Асим Пецо, Консонантизам босанскохерцеговачких говора, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд, 607–696.
- Пецо 2002:** Асим Пецо, За реформу наше стандардне акцентуације, МСЦ, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, XXX/1, Београд, 69–72.
- Пецо–Милановић 1968:** Асим Пецо и Бранислав Милановић, Ресавски говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, Београд, 241–366.
- Пипер и др. 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџака савременога српског језика, Просја реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Ракита 2003:** Раде Ракита, *Јањ 1*, Географскоисторијска и антропогеографска студија, Књижевна задруга, Бања Лука.
- Рамић 1999:** Никола Рамић, Ливањско-дувањски говорни тип, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVI, Београд, 263–426.
- Рамић 2004:** Никола Рамић, Артикулационе вредности вокала у ванакценатској позицији, *Српски језик*, 9/1–2, Београд 457–461.
- Рамић 2010:** Никола Рамић, *О јайовским изгласама*, ФИЛУМ, Крагујевац.
- Реметић 1981:** Слободан Реметић, Конструкције типа „Шта чине с оне ђеце“ у говорима источне Босне, *Јужнословенски филолог*, XXXVII, Београд, 265–272.
- Реметић 1985:** Слободан Реметић, Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXI, XIX + 555, Београд.
- Реметић 2000:** Слободан Реметић, О шћакавизму какањских и зеничких Срба, *Јужнословенски филолог* LIV 3–4, Београд, 931–949.
- Реметић 2009:** Слободан Реметић, Босански српски говори у свјетлу дијалекатске интерференције, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LII/1: 149–178.
- РМС (I–VI):** Речник српскохрватскога књижевног језика, I–VI, Нови Сад – Загреб.
- РСЈ 2011:** *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Ружичић 1934:** Гојко Ружичић, Главније особине неких икавских говора западне Босне, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Симојановић*, I, Београд, 31–45.
- Симић 1978:** Милорад Симић, Говор села Обади у Босанском Подрињу, *Српски дијалектолошки зборник*, XXIV, Београд, 1–124.
- Скарић 1918:** Владислав Скарић, Поријекло православнога народа у сјеверозападној Босни, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, XXX, 219–265.
- Скок 1971–1973:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Стевановић 1986:** Михаило Стевановић: *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.
- Стевановић 1989:** Михаило Стевановић: *Савремени српскохрватски језик II*, Научна књига, Београд.
- Суботић 2005:** Ljiljana Subotić, *Ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Filozofski fakultet, Novi Sad.

- Фекете 2000:** Egon Fekete, Neke pojave sistem(at)skog narušavanja akcenatske norme, *Južnoslovenski filolog*, 56 (3–4): 1297–1329.
- Црњак 2006:** *Терминологија куће и њокућсѣва у Лијевчу њољу и Жуѣи*, Филозофски факултет Бања Лука.
- Црњак–Козомара 2017:** О језику Ардалићевих басана, *Tranzicija i kulturno pamćenje, Zbornik radova s istoimenog međunarodnog znanstvenog simpozijuma održanog 26. i 27. studenog 2015. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*, 391–403.
- Цукут 2016:** Слађана Цукут, Силазни акценти на унутрашњим слоговима ријечи у говору спикера Радио-телевизије Републике Српске, *Филолог, часопис за језик, књижевност и културу*, XIV, Бања Лука, 103–111.
- Цукут 2017:** Слађана Цукут, Важније особине вокализма српских говора околине Шипова, *Прилози истраживању језика*, 48, Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, 209–219.
- Цукут 2017а:** Преношење акцената на проклитику у говору Срба околине Шипова, *Српски језик* 22, Београд, 679–686.
- Цукут 2018:** Неакцентовани квантитет у говорима Срба околине Шипова, *Зборник радова посвећен проф. др Милану Драгичевићу*, Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет, 269–276.
- Цукут 2020:** Распрострањеност група -јт- и -јд- у српским говорима околине Шипова, *Српски дијалектолошки зборник*, LXVII, Београд, 529–536.
- Цукут 2021:** Слађана Цукут, Из синтаксе падежа у српским говорима околине Шипова, *Зборник научних радова Philologia serbica*, Филолошки факултет у Бањој Луци: 49–59.
- Шимуновић 1980:** Petar Šimunović, Na granici toponima i apelativa, *Filologija*, sv. 8, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 299–308.
- Шимуновић 1981:** Petar Šimunović, Hidronimijski apelativi u hidronimima, *Četrta jugoslovenska onomastična konferenca*, SAZU, Odbor za onomastiko, Ljubljana, 187–198.
- Шкаљић 1966:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- Шкарић 1991:** Grupa autora, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*; Ivo Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 61–377.
- Шћепановић 2017:** Михаило М. Шћепановић, Српска дијалектолошка терминологија и наставна пракса, *Српски језик*, XXII, Београд, 117–135.

Извори на интернету

- <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/> – Федерални завод за статистику, Босна и Херцеговина.
- <http://www.rzs.rs.ba> – Републички завод за статистику, Република Српска.
- www.praat.org – страница са које је преузет софтвер PRAAT.

Sladana Cukut

SERBIAN SPEECHES OF ŠIPOVO

S u m m a r y

This paper presents a phonetic and morphological description of Šipovo speech and some of its most important syntactic features. About two hundred and sixty collected lexemes are attached in the form of a lexicon. The results indicate that these speeches belong to the eastern group of the northwestern branch of the Herzegovina-Krajina dialect. Pronunciation of vowels *e* and *o* after the accented syllable and the reductions of the vowel *i* in medial and final position are distinctive features of these speeches. One part of the territory registers the *o* > *u* replacement next to nasal consonants. The former vowel “yat” can have one-syllable and two-syllable reflexes. The distribution of sonants with a vowel function is much more widespread than in the standard language. Pronunciation of consonants does not deviate from the situation in the standard language or in other Stokavian speeches. The excerpted material shows that the consonant *h* is usually reduced. Sometimes it is replaced by other consonants. Labiodental *f* has a more stable position in the system. The Yekavian yat assimilation in sequences *dt̚* and *tt̚* is limited to some lexemes. It is quite common to use the sequence *-jd-* in forms of the present and some other verbal forms. The falling accents in noninitial syllables are frequent in the speech, especially in foreign words and some complex words. All of the respondents conserve vowel lengths, with position after an accented syllable. Stress transfer to the proclitic is a very frequent feature in these speeches. Registered accentual doublets are quite common in many western speeches. Older forms of adjectives, possessive and demonstrative pronouns are frequent, but the same forms of nouns are very rare. Names such as *Veljko*, *Slavko*, are declined as male nouns, and two-syllable names such as *Božo*, *Vlado* as female nouns. Some of the verbal forms are no longer used, such as the imperfect and the perfect participle. These speeches manifested unusual features for contemporary language, such as using genitive with transitive negative verbs and the *u* + *gen* construction.

Keywords: Šipovo, phonetic and morphological description, most important syntactic features, eastern group of the northwestern branch Hercegovina-Krajina dialect.

Бојана М. Вељовић Поповић

МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА ГОВОРА ТУТИНА, НОВОГ ПАЗАРА И СЈЕНИЦЕ

Студија *Морфолошке одлике глаголских облика говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице* представља измењен и допуњен текст докторске дисертације под насловом *Глаголски систем говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице – облици и употреба*, израђене под менторством проф. др Радивоја Младеновића. Докторски рад одбрањен је 5. новембра 2016. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, а комисију су сачињавали: проф. др Софија Милорадовић, проф. др Милош Ковачевић и проф. др Жарко Бошњакковић. Захвалност упућујем ментору, проф. др Радивоју Младеновићу, јер су његова научна компетентност из области дијалектологије, подршка и професионални савети допринели осветљавању и дефинисању мог научног пута. Члановима комисије захваљујем се на пажљивом читању текста дисертације, корисним и конструктивним саветима, чији је значај за настанак ове књиге драгоцен. Захвалност упућујем и академику Слободану Реметићу на значајним и подстицајним коментарима и детаљном читању овога рукописа.

Овој књизи претходила је студија *Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице*, објављена у часопису *Српски дијалектолошки зборник* LXV/1 за 2018. годину, а која је такође представљала део докторске дисертације *Глаголски систем говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице – облици и употреба*. Разлози за објављивање двеју студија из текста дисертације су вишеструки. У првом реду у питању су методолошки моменти, јер, тематски посматрано, морфологија и синтакса глаголских облика чине засебне целине. Такође, грађа коришћена за израду дисертације својим обимом премашивала је могућност обједињења у једну књигу. Теренска истраживања извршена су на 105 пунктова на територији Тутина, Новог Пазара и Сјенице, при чему смо разговарали са око 300 информатора и диктафоном снимили преко 300 сати разговора, а транскрибовани материјал износио

је скоро 1000 страна куцаног текста. Овоме додајемо и сложеност испитиване проблематике јер се дефинисани ареал одликује добром очуваношћу глаголског система, а велики број јединица сложеним функцијама. Сходно наведеном, а свакако и из жеље да неким питањима посветимо више пажње и додатно их расветлимо, морфолошки аспект глаголских облика предмет је посебне студије.

Циљ истраживања у овоме раду јесте најпре да утврдимо инвентар глаголских јединица, морфолошких категорија и средстава која учествују у њиховом грађењу. Говор који анализирамо одликује се варијантношћу на свим језичким нивоима, која се рефлектује и у систему глагола. Примећено је да се испољавају различита укрштања и на плану глаголских основа и врста, и у категорији глаголских наставака, а неретко се јављају и између различитих глаголских облика. Наш задатак јесте да такве варијације опишемо, да покушамо да им утврдимо узроке, те могуће смерове даље еволуције непревреле језичке ситуације. Ареални аспект истраживања важан је део нашега рада, те стога испитивани говор не посматрамо изоловано од дијалекатског окружења већ у склопу шире лингвогеографске целине, коју чине остали говори зетско-сјеничког дијалекта, а потом и у оквирима целокупног дијасистема српскога језика, поредећи језичке црте фиксирани у говору тутинско-новопазарско-сјеничке зоне са приликама у осталим српским говорима за које располажемо научним подацима. У односу на претходно објављену студију овде ћемо више пажње посветити изношењу историјских, етнографских, етногеографских и других информација о испитиваном ареалу повезаних са историјом, миграцијама и осталим факторима важним за формирање дијалеката и народних говора. Измене које овде уносимо суштински не мењају основни текст дисертације, али ипак подразумевају значајну допуну пре свега у деловима у којима се врши поређење са осталим српским идиомима (значајно ће се проширити грађа која илуструје прилике у другим народним говорима), што ће побољшати могућности прецизнијег ареалног праћења језичких факата. Сем тога, текст дисертације биће пречишћен одабиром најрепрезентативнијих примера, а примери везаног говора у виду дијалекатских текстова на крају студије биће проширени. Најзад, истичемо да је један део проблематике коју овде излажемо већ био предмет појединачних ауторових радова објављиваних у часописима и зборницима, с тим да је већина њих урађена у почетној фази истраживања, односно на дијалекатској грађи из тутинског говора. Овде ће се грађа поупунити касније добијеним материјалом из Сјенице и Новог Пазара, у коме су забележене нове језичке јединице и њихове реализације, што свакако за собом повлачи и промене у поступцима анализе и теоријским закључцима у одно-

су на публиковане текстове. Но, у раду ћемо на одговарајућим местима на њих свакако упутити. Најзад, у одељку Дијалекатски текстови приложићемо дијалекатску грађу која није објављена у нашој претходној студији, што ће омогућити да читаоци стекну увид у још један део обимне грађе забележене на овом терену. Обимнију грађу у овој студији публикујемо и са намером да буде на корист и другим проучаваоцима народних говора.

Ову књигу посвећујем свима онима који су на различите начине пружали помоћ и подршку у мом дугогодишњем раду на обимном послу проналажења информатора, боравку на терену, бележењу грађе, на писању дисертације и овога рукописа – мојој породици, супругу, а пре свега драгим земљацима – информаторима и онима који су ми помогли да до њих дођем, без којих ни дијалекатске грађе ни теоријске анализе не би ни било. Свима њима дугујем неизмерну и вечиту захвалност.

С А Д Р Ж А Ј

I. УВОД	165 (7)
I.1. Географски положај и називи области и територијалних јединица	166 (8)
I.2. Дијалекатске границе и унутрашња раслојеност тутинско-новопазарско-сјеничког говора	175 (17)
I.3. Историјска прошлост: друштвено-политичке прилике, етнички процеси и формирање етничке структуре становништва	189 (31)
I.4. Привредни живот	210 (52)
I.5. Развој школства	213 (55)
I.6. Традиционална духовна култура	216 (58)
I.7. Методолошке напомене о раду на терену, класификацији, обради и анализи грађе	217 (59)
II. МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА	224 (66)
II.1. Глаголске основе и врсте	224 (66)
II.1.1. Глаголи I врсте	224 (66)
II.1.2. Глаголи II врсте	248 (90)
II.1.3. Глаголи III врсте	256 (98)
II.1.4. Глаголи IV врсте	264 (106)
II.1.5. Глаголи V врсте	273 (115)
II.1.6. Глаголи VI врсте	278 (120)
II.1.7. Глаголи VII врсте	298 (140)
II.1.8. Глаголи VIII врсте	316 (158)
II.1.9. Облици помоћних глагола	317 (159)
II.1.9.1. Глагол <i>би̋и̋</i>	317 (159)
II.1.9.2. Глагол (<i>x</i>) <i>и̋ш̋е̋и̋</i> / <i>и̋ш̋е̋и̋</i> / <i>ки̋е̋и̋</i>	326 (168)
II.2. Глаголски облици	332 (174)
II.2.1. Инфинитив	332 (174)
II.2.2. Презент	348 (190)

II.2.3. Имперфекат	376 (218)
II.2.4. Аорист	393 (235)
II.2.5. Императив	410 (252)
II.2.6. Глаголски прилог садашњи	432 (274)
II.2.7. Глаголски прилог прошли	435 (277)
II.2.8. Радни глаголски придев	436 (278)
II.2.9. Трпни глаголски придев	443 (285)
II.2.10. Футур I	453 (295)
II.2.11. Футур II	464 (306)
II.2.12. Перфекат	468 (310)
II.2.13. Плусквамперфекат	486 (328)
II.2.14. Потенцијал	494 (336)
II.2.15. Остали глаголски облици	504 (346)
II.2.15.1. <i>Би</i> + императив	504 (346)
II.2.15.2. <i>Било</i> + инфинитив	506 (348)
II.2.15.3. <i>Шћа(х), ићаше</i> + инфинитив	507 (349)
III. ЗАКЉУЧАК	508 (350)
IV. ИЗВОДИ ИЗ ДИЈАЛЕКАТСКИХ ТЕКСТОВА	518 (360)
V. ЛИТЕРАТУРА	595 (437)
VI. SUMMARY	603 (445)

I. УВОД

Предмет ове студије јесте утврђивање инвентара морфолошких категорија и морфолошких средстава која учествују у грађењу глаголских облика у тутинско-новопазарско-сјеничком говору. Испитивани идиом припада северозападном делу зетско-сјеничког дијалекта. Простире се на територији Републике Србије и обухвата подручје трију општина – Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

У уводном делу рада дефинисаћемо географски положај испитиваног ареала, издвојити историографске и етнографске напомене, односно податке о становништву (порекло, конфесионална припадност, етничка структура), насељавању, традиционалној духовној и материјалној култури. Преглед дијалекатских карактеристика говора биће дат уз навођење најважнијих особина свих нивоа језичке структуре, што омогућава типолошко одређивање анализираних идиома, дефинисање односа према суседним говорима, те уочавање микрораслојености унутар говора који је предмет анализе. Са циљем утврђивања степена истражености чини се осврт на претходна истраживања из области дијалектологије, а којима је обухваћен простор тутинско-новопазарско-сјеничког говора, односно територијâ са којима се овај део српског етнојезичког простора граничи. Уводне напомене о методологији подразумевају дефинисање начина прикупљања и формирања корпуса за истраживање, те критеријума његове анализе и презентације у самоме раду.

Централни део рада чини анализа морфолошких одлика глаголских јединица. Најпре се даје преглед глаголских врста, при чему се утврђује однос основа и прати процес укрштања, односно преласка глагола из једне у другу глаголску врсту, те појава варијантности и паралелне употребе двају или више морфолошких ликова. Након тога, глаголски облици анализирају се појединачно. Посебну пажњу овде посвећујемо глаголским наставцима, чија је дистрибуција од значаја за праћење еволуције и синхроног статуса сваке од јединица. Аналошка уједначавања унутар парадигме, елиминација морфолошких средстава подстакнута тежњом ка језичкој економији, укрштање наставака двају или више облика – све су то појаве које су забележене у прикупљеној грађи. Током читаве анализе фиксирано стање на испитиваном

терену пореди се са приликама у осталим штокавским идиомима како би се пружила могућност ареалног праћења примећених појава.

У завршним разматрањима издвајају се најважнији закључци и даје општа слика глаголског система, на основу чега се говор испитиваног подручја прецизније позиционира у оквиру ширег дијалекатског ареала. Наводе се доминантне развојне тенденције, односно путеви евентуалног будућег еволутивног тока са становишта синхроне перспективе.

Дијалекатски текстови изложени на крају садрже одабране примере везаног говора, забележеног у разговору са информаторима.

1.1. Географски положај и називи области и територијалних јединица

Област обухваћена дијалекатским истраживањима смештена је у југозападном делу републике Србије, у Рашком округу, и захвата територије трију општина – Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

Стара Рашка, ембрион српске државе, смештена је на географском простору који у најужем опсегу захвата сливове Лима, Ибра и Таре. Захваљујући повољном географском положају – планинска висораван, рашчлањена већим и мањим токовима у низ долина и долиница и високих заравни између њих – ови предели пружају повољне услове за привредни живот већег броја становника (Лутовац 1978: 205). Као природна тврђава за одбрану и полазну тачку за продор у околне крајеве, те раскрсница многих значајних трговачких и војностратешких путева, Стара Рашка је „одиграла уједињавајућу улогу у формирању пространије српске државе у средњем веку. Она ће и доцније, баш због свога геополитичког положаја, задржати посредничку улогу између области на западу, североистоку и југоистоку“ (Лутовац 1978: 205). Своје име добила је по старом граду Расу, чији се остаци са предграђима налазе у Пазаришту. Трагови у виду старих гробаља, манастира, црквица и утврђења и данас се виде на просторима плодне долиנסке равни и благих побрђа, одувек повољних за живот људи (Лутовац 1978: 213). У сливу реке Рашке је и „пространа Новопазарска котлина, рашчлањена реком Рашком и њеним многобројним притокама, поред којих се звездасто увлаче широке жупне долине и долинице до подножја планине Рогозне, Голије и Пештерске висоравни“ (Лутовац 1978: 213). Пештерско-сјеничка висораван централни је део Старе Рашке – „одакле год се пошло из долине Лима и Ибра, Рашке и Моравице, мора се пети да се са руба одједанпут угледа у недоглед пространа, на први поглед равна површина. Тако изгледа споља, а кад се уђе унутра, пред очи избија читав лавиринт долина, долиница и коса разних праваца,

махом под ливадама“ (Лутовац 1978: 213–214). Природни и географски услови као и њен положај утицали су на то да је Пештерска висораван увек била насељена, али су, с друге стране, на њој људи били покретљивији него у долинама.

Већи део територије општина Тутин и Сјеница простире се на терену Пештерске висоравни. Остатак тутинске територије смештен је у Штавичком басену, за који се чешће користи предеони назив Штавица. Први помен ове области налазимо у писму двојице калуђера, предатог Папи 1595. године. Етимологија самога назива, према тумачењу тамошњег становништва, везује се за реч *шїаван*, у значењу ‘влажан’, јер је дно Штавице доста влажно, а местимично подбарно (Лутовац 1960: 325). У нашој грађи забележено је такође више потврда објашњења порекла овог назива од стране информатора, и у свима се изводи из глагола *шїавиїи* – Штавица је простор где је сточарство основно занимање становништва, па је кожа крупније стоке била основна сировина за прављење обуће, штавних опанака, а пре израде финалног производа морала се штавити. Штављење кожа било је заступљено у свакој кући ове области, па је та делатност мотивисала и сам назив. Штавица, заједно са Рожајама, како наводи М. Лутовац, географски чини једну област која је раније у административном погледу била позната под именом Рожајска или Трговишка нахија, као територија која је за време турске владавине чинила једну административно-управну јединицу (Лутовац 1960: 323). То је „висока корутина и изворишту Ибра, ограђена готово са свих страна планинским венцима. Од Метохије је одвајају Жљеб (2352), Русулија (2382), Штедин (2272), Сијенова (1946), Белег (2105) и Поглед (2155). Југозападна граница према Ругови иде гребеном Хајле (2400), а западна, која одваја Рожаје од Иванградске (Беранске) котлине огранцима Цмиљевице“ (Лутовац 1960: 323). Са северозападне стране „према Горњем Бихору Пештерска област се граничи планинским ланцем на коме су врхови Турјак (1462), Влахови (1543), Мусина јама (1629), Градина (1752), Крстача (1689), Голубача и Хум (1469). Према североистоку и истоку ову област одвајају од Новопазарске котлине и Ибарског Колашина низ била и врхова: Камине, Мађаре, Црни врх, Тупик, Ђурђевица, Вепрње, Оклачка глава и дубока Рибарићка и Црноречка клисура“ (Лутовац 1960: 323).

Општина Тутин налази се на простору југозападне Србије и ограничена је територијама седам других општина: Новим Пазаром, Сјеницом, Зубиним Потоким и Истоком у Србији, а Рожајама, Беранама и Бијелим Пољем према Црној Гори. Територија општине Тутин, са просечном надморском висином од 1000 метара, убраја се у највише општине у Србији. Простире се на површини од 741 км² (Тутин 2008: 18). Граничне тачке Тутина према Рожајама

су: „планински врх Поглед (2154), Белег, Косове равни, Вуча, Гребен, Мокри крш, Врањача, Куљарсаки врх и Маја маљикес (1430)“ (Мушовић 1985: 9). Даље одатле простире се општина Сјеница, а сама „гранична линија сече Угљанско поље, Језерњачу, Тројан и гребеном Нинаје од Аливеровића до Праштевине излази на територију новопазарске општине. Гранична линија од Праштевине води према истоку, јужно од манастира Сопоћани; три километра јужно од Црквина пресеца пут Нови Пазар – Тутин, па даље на врх Турјака, Горанцу, Крушево, Долац, Јабланицу и избија на Ибар око 1 километар северно од Старчевића. Одатле води граничном линијом према Косову: Киловац, Жабарска клисура, Понор и Поглед“ (Мушовић 1985: 9). Територију тутинске општине чини Штавички басен, потом комплекс Мађара са крајевима који се граниче са новопазарском општином. Масивом Мокре горе, коју пресеца река Ибар, део територије на граници је са рожајском општином. Југоисточни део Горње и Доње Пештери такође припада општини Тутин. Тутинска општина важи за претежно планински крај, са надморском висином од 630 метара (Рибариће), преко 840 метара (Тутин), до преко 1200 метара (Горња Пештер). Највећу надморску висину имају висови Мокре горе (Мушовић 1985: 9). Нема поузданих података о томе како је Тутин добио име. Први познати писани документ о Тутину, насељу са седам кућа, налазимо у путопису енглескиња М. Мекензијеве и А. П. Ибријеве из 1868. године. Оне су са пратњом на пропутовању пречицом од Новог Пазара ка Рожајама и Пећи преноћиле у Тутину у кући Хамзагића (Мушовић 1985: 33). Према предању, данашње име Тутин добија 1831. године приликом проласка Хусеин-бега Градашчевића са војском преко тутинске територије током похода у рат против турске војске, коју је спроводио Султан Махмуд II. Како је Хусеинова војска била силна и бројна, до тада невиђена, народ је био изненађен њеном тутњавом, те је по томе и место, које се у том тренутку звало Доња Митрова (данас је на том месту село Митрова), и добило назив. Друго предање говори да је последња илирска краљица Теута столовала на брду изнад тадашњег града, те је он по њој и добио име Теутин град (Мушовић 1985: 34; Тутин 2008: 23). Постоји, такође, и легенда о извесном Тути, по коме је место могло бити названо (Мушовић 1985: 37).

Општина Нови Пазар припада региону Краљево и простире се на крајњем југозападу Србије. Граничи се са Косовском Митровицом и Лепосавићем на југу, Рашком на североистоку, северно са Ивањицом, Сјеницом на западу, и општином Тутин на југозападу. Новопазарско поље, дуго 16 километара а ширине 700–800 метара и смештено између обронака Голије, Рогозне и Пештерске висоравни, образовала је река Рашка са својих седам притока (Мушовић 1979: 7). Првобитно је Нови Пазар основан неда-

леко од Раса, где је формиран први српски племенски савез, који је касније, у XII веку, допринео конституисању независне државе Рашке, чији је творац био Стеван Немања, родоначелник династије Немањића (Мушовић 1979: 120). Иако првобитно замишљен као стратешка тачка за даљи продор Турака према северу и западу, Нови Пазар је ту улогу брзо изгубио прераставши у значајан трговачко-економски центар. Најзначајнији средњобалкански путеви – Дубровачки, Босански и Зетски – рачвали су се одатле у неколико праваца: према Солуну, Цариграду и Београду. Нови Пазар се тако нашао у жижи обимне и значајне трговине и почео се економски развијати великом брзином. У XVI и XVII веку прерастао је у један од највећих градова на средњем Балкану. Свему томе свакако је погодвала и близина рудника: Глухавица, Рогозна, Копаноник, те врло развијено занатство, пре свега металне струке. Претпоставља се да 1455. године (у време када су Турци загосподарили Старом Рашком) Нови Пазар није постојао јер нема његовог помена у тадашњим документима. Сматра се да је његове темеље ударио Иса-бег Исхаковић (Мушовић 1979: 13–16). „Годину оснивања Новог Пазара“, истиче Е. Мушовић, „треба ставити између 1455 – када је извршен попис ових крајева, у коме се не помиње Нови Пазар, и 1461 – када се он први пут помиње. Име Јени Базар (Нови Пазар) требало је да означи ново насеље, за разлику од оног где је раније постојало – Ески Базара (Стари Пазар), односно Трговишта, а данашњег Пазаришта“ (Мушовић 1979: 15). Више је разлога што су Турци основали Нови Пазар баш на ушћу Јошанице у Рашку, у средишњем и централном делу Новопазарског поља. Како наводи Е. Мушовић, „ово поље је погодније за живот од скученог и брдима притешњеног Трговишта (Старог Пазара). На месту где се сада налази Нови Пазар још раније су се укрштали најважнији путеви који су пролазили кроз овај крај, а то је било веома значајно за перспективу града. Близина рудника на Копанонику, Рогозни и особито Глухавици такође је утицала на формирање и брз развој Новог Пазара. Уз све то, Нови Пазар је требало да одигра вишеструку стратегијску улогу: да послужи као база за даље продоре Турака на север, а затим и да, развијајући се у велики и значајан муслимански град, лоциран у срцу некадашње српске средњовековне државе, разбије њено језгро и онемогући евентуално васкрсавање те државе“ (Мушовић 1979: 15). Трговиште (данашње Пазариште) имало је значајну улогу у периоду продора Турака – ту је постојала и дубровачка колонија са седиштем дубровачког конзула – но, ускоро је почело да замире на рачун новоформираног Новог Пазара (Мушовић 1979: 13–16).

Град Сјеница део је Старовлашко-рашке висоравни, коју чине динарске површи око Вапе и Увца. Налази се у јужном делу Златиборског округа и гра-

ничи се са територијама шест општина: Ивањица, Нова Варош, Пријепоље, Нови Пазар, Тутин и Бијело Поље. Са севера и североистока окружена је планинама Јавором (1519) и Голијом (1833), са истока Нинајом (1362), Хомаром (1461) и Сухаром (1362), са југа Крушчицом (1535), Хумом (1502), Жилиндаром (1616) и Јарутом (1428) и са запада Гиљевом (1617), Јадовником (1733) и Златаром (1652) (Љешевић и др. 2004: 9). Овај крај у турско доба улазио је у састав Босанског пашалука, а Сјеница је била добро утврђена касаба и значајна караванска станица. На месту данашњег града Турци су подигли утврђење које је касније порушено. Кроз Сјеницу је тада пролазио пут који је преко Нове Вароши и Прибоја везивао западни део Босанског пашалука са осталим деловима Османлијског царства (Љешевић и др. 2004: 9–10). У прошлости се значај сјеничког краја мењао зависно од улоге коју је имао у држави којој је припадао. На основу малобројних и непотпуних средњовековних података зна се да је Сјеница „старо насеље, које се први пут помиње 1253. године као варош на Дубровачком путу, који је преко Сјенице водио ка Расу“ (Љешевић и др. 2004: 10). Сматра се да је назив добила по обиљу траве, сена, која се у околини коси и по три пута годишње (Љешевић и др. 2004: 9). Како наводи Е. Мушовић, топоним Сјеница (односно варијанта Сенице, како је у средњем веку гласио назив у плуралу) најпре је означавала жупу. У средњовековним повељама искључиво је у употреби облик Сеница – слово *j* је највероватније накнадно убачено од стране новодосељених црногорских племена и мухаџира. Увођењем нове администрације 1912. године као званичан прихваћен је назив Сјеница (Мушовић 1989: 17)¹. „Најстарији документ у коме се помиње Сјеница јесте повеља коју је краљ Урош издао Дубровчанима 13. августа 1252. године, где се помиње као место у којем могу стати дубровачки трговци. И цар Урош је 1360. године ‘на Сеницах’ издао повељу Дубровчанима, којом је укинуо неке царине које су скоро заведене“ (Мушовић 1989: 14). У средњовековној грађи помиње се и неколико насеља са овог подручја. Краљ Милутин је у Дугом Пољу, након 1282. године, потврдио очеву повељу о трговини и суђењу. Помен данашњег села Камешнице налазимо код истог владара. Зна се, такође, и да је цар Душан поклатио Хиландару село у близини Сјенице (Рудић 2004: 144).

Топонимија рашког краја пружа занимљиве податке о прошлости ове, са историјског и етнокултуролошког становишта, за расветљавање историје српског народа, његовог етничког бића и језика, веома значајне територије. Детаљнијим топономастичким истраживањима ових простора, међутим, у

¹ У говору становника, међутим, како показује наша грађа, и данас превладава облик *Сеница*.

српској науци није посвећена особита пажња. Истраживањем топонимијских слојева у околини пештерског села Суви До са лингвистичког аспекта бавио се Миле Недељковић (Недељковић 2006: 99–107), а податке о етимологији, било да се темеље на научним или народско-етимолошким објашњењима налазимо на више места и у историографским и етнографским радовима. Овде наводимо неке од њих, који упућују на, у именовању места очувану, богату историјску прошлост ових простора.

У топониме који указују на очување трагова старијих народа који су живели на простору Тутина, Новог Пазара и Сјенице у првом реду може се убројати назив села *Ђерекаре* на Пештерској висоравни, који сведочи о грчком присуству – „грч. *џеракариос* у значењу *соколар*“ (Недељковић 2006: 100). Сматра се да су у Ђерекарима живели одгајивачи соколова за властелу, те отуда и предања о овдашњем животу Лазаревих соколара, чак и о Бошку Бајовићу, главном дворском соколару (Поповић 2003: 37). Грчки предзнак открива се и у топонимима: *Грчки врх*, *Калудре* (грч. *калоџрос* – калуђер), *Калићоље*, чији назив, према М. Недељковићу, води порекло из грчког, али сведочи и о Келтима, зато што је *Калићоље* заправо *Гали њолис* (значење у грчком језику: ‘град Келта’), како су Грци именовали келтска утврђења (Недељковић 2006: 103). Бројни су називи који упућују на време Римљана и Грка, а означавају латинска или грчка гробља: *Лајтинско гробље* у Весковићу, Штављу и Драгојловићу, те *Грчко гробље* у Ступу (Недељковић 2006: 102). Своје трагове Власи сточари, који су у прошлости насељавали овај терен, оставили су у називима села *Урусле*², *Сџанишиор* (Лутовац 1977: 160, 168) и *Бурдељ* (Недељковић 2006: 103) на Пештери, и *Урсуловац* на планини Бјеласници (Лутовац 1978: 206). О овом слоју становништва који је претходио словенизацији говоре и топоними: *Влахиња*, *Влашки гроб* (Недељковић 2006: 103). *Саиш* је, према М. Лутовцу, старо насеље настало на крчевини храстове и букове шуме, где су око рудника живели рудари Саси, малобројни и племенски разбијен народ. Након њиховог одласка у 13. веку насељу је остало име *Сас*, касније *Саиш* (цит. према: Поповић 2003: 37).

Трагови раног словенског слоја сачувани су у топониму *Тројан* на Пештерском пољу. Лексема је у употреби као лично име у словенском фолклору, али има и историјски рефлекс на римског цара Трајана (Скок III (roni–Ž) 1988: 307, цит. према: Недељковић 2006: 100). Топоним *Самоград*, присутан на више места, упућује на исту семантику: оштра узвисина окружена

² Занимљиво је једно пучко-етимолошко објашњење које смо забележили од једног информатора у Урсулама, према чијем сведочењу назив села потиче од глагола *урлаиш*. У питању су високи, слабије насељени шумовити предели у којима се раније, а и данас, често чује урлање, завијање вукова, те је по томе, верује се у народу, и само место добило име.

долинама (Шимуновић 1986: 234, цит. према Недељковић 2006: 100). У старије словенске топониме могу се убројати и називи планинских висока: *Озрен*, *Подозрен* (од глагола *зрѣти* (Скок III (рoпi –Ž) 1988: 661, цит. према: Недељковић 2006: 103)), као називи места са којих се пружа прегледан поглед (Недељковић 2006: 101). Лексема *гвозд*, као стари словенски назив за шуму, претежно густу, букову (Скок I (А–Ј) 1981: 643, цит. према: Недељковић 2006: 103) присутна је у топонимима *Гвозд* на Пештери и у селу Милошев До, односно *Равни гвозд*, јужно од Гргаја (Недељковић 2006: 101). Топоними *Омар*, *Омарич* и *Хомар* изводе се из лексеме *хомар*, чија је етимологија нејасна, али, како наводи М. Недељковић, на широком простору на којем се она јавља, свуда означава ситну гору, шуму, односно гај опкољен ливадама (Недељковић 2006: 103). У основи назива *Требинац* јесте прасловенски глагол *тѣребити* – ‘издвајати, чистити, крчити’ (Недељковић 2006: 103). Из пастирског термина *ѣландоваѣти* – ‘почивати, у подне одмарати’ (Скок II (К–рoпi) 1988: 266, цит. према: Недељковић 2006: 103–104) изведен је топоним *Пландишѣ* (Недељковић 2006: 103), присутан на многим тачкама територије. Назив *Ваганица* (налази се на обали Сјеничког језера), од именице *ваган*, деминутивног је порекла, и, сем у бугарском, јавља се у свим словенским језицима са семантиком ‘посуда, мера за жито’ (Скок I (А–Ј) 1981: 559, цит. према: Недељковић 2006: 104). На више места – у селима Бачије, Шушуре, Урсуле – забележен је и микротопоним *Молиѣва*, који упућује на време словенско-српског паганства (Недељковић 2006: 103). М. Недељковић у топониме старијег словенског слоја убраја и *Градац*, не наводећи етимологију (Недељковић 2006: 103). Према В. Поповићу, топоним *Градац* припада војној терминологији и значи извесну стратешку тачку или положај, град или утврђење (Поповић 2003: 38). Е. Мушовић наводи податак да су у месту Градац код Сјенице Немањићи имали свој летњиковац (Мушовић 1989: 14). *Црквине* је, по М. Лутовцу, добило назив према мноштву цркава на релативно малом простору, у чијем су средишту били хан и ковачница до новијих дана (Лутовац 1978: 206).

Словенског су порекла и топоними: *Рибариѣ* (према Летопису тамошње школе, добило је назив према великој количини рибе у том делу тока Ибра, која је била главна храна становништва), *Дубово* и *Добри Дуб* (изводе се из лексеме *дуб*, огромни храст, око кога су, по легенди, кружиле виле и чуда за излечење, те се око њих стварало и насеље), *Долово* (мотивисано конфигурацијом терена), *Лескова* (име је добила по растињу леске, која је те пределе прекривала у време доласка Словена) (Поповић 2003: 37–38). Како наводи В. Поповић, *Суходол* (Суви До) није своје име добио по безводности, како многи мисле. Напротив, овде је воде у изобиљу са више извора и моч-

вара с пролећа и јесени, као и питке воде са студенаца из камена. Назив је, највероватније, како каже једна легенда, добило по давно изгорелој шуми на овим просторима, након чега је зелена долина претворена у суви до, а шира околина у угљенисано суводолско-пештерско-угљанско поље, данас врло богато тресетом, који се експлоатише последњих пар деценија (Поповић 2003: 37–38). Е. Мушовић такође истиче да је први пут, и то 1585. године у једном турском попису, ово село убележено као *Суходол*. Старији мештани и данас користе овај назив, а себе називају Суходолцима. Етимологија га везује за старословенску реч *сухадол*, којом се означавало култно место приношења жртва боговима и обављања молитве. Нова администрација, која је успостављена након 1912, не знајући за овај податак, преименовала је ово место у *Суви До* – иако није у питању до, а воде овде има више него у било ком другом пештерском селу (Мушовић 1986: 203). Данашња тутинска територија је од самог оснивања српске средњовековне државе улазила у њен састав, и то у онај најужи – рашки крај, који се сматра ембрионом српске средњовековне државе. На локалитету Црквине подигнута је црква Измирна, коју су, према предању, основала браћа Драгутин и Милутин Немањићи, пошто су се измирили на локалитету који се данас зове *Госпођинске* (господске) *ливаде*, јер су се ту „господа измирила“ (Мушовић 1985: 17).

Бројни су топоними мотивисани делатношћу којом су се бавили локални житељи – „познато је да је краљ Милутин у Глухој Васи (Глухавици) имао коло (топионицу) с рударима. Радослав, Урош I Немањић и други српски средњовековни владари користили су глухавичке метале за израду оружја и посуђа, па вероватно и новца. Да је у средњем веку гвоздена руда експлоатисана у Глухавици, говоре и топоними у суседству: *Ковачи*, *Самоква*, *Руђе*, *Рудница*, *Лукаре*, *Шћипаре* – села су добила назив према рудама које су ту налажене и занатлијама који су их обрађивали“ (Мушовић 1985: 18). „Традицију занатства Нови Пазар наследио је још од средњег века, јер је у Рашкој занатство било развијено. Успомена на средњовековно занатство очувана је у топонимима у околини: *Шавци*, *Ковачи*, *Ковачево*, *Лукаре*, *Шћипаре*, *Злајари*“ (Мушовић 1979: 21).

На период средњовековне и касније српске историје упућују топоними: *Ђурђевице* и *Црквиније* на Пештеру, који чувају историјско сећање на време Деспотовине, а њима се прикључује и *Јеринин дувар* у Попићу (Недељковић 2006: 101). Како наводи Е. Мушовић, „једна од најжешћих битака у Првом српском устанку вођена је на Сувом Долу на Пештери 1809. Одиграла се на брду које се данас назива *Караца*, а које је названо према Карађорђу“ (Мушовић 1985: 47–48), а са чиме се слажу и објашњења наших информатора, који покољењима преносе сећање на тај догађај. М. Недељковић, осим

наведеног објашњења, истиче да се етимологија овог топонима изводи из турског језика – то је турцизам којим се означава особа тамне пути (отуда и презиме Караџић). Уједно је, међутим, *караџа* (тур. *karaca*) и турски назив за срну, те би овом топониму одговарали словенски: *Срнеџица* или *Срње* (Недељковић 2006: 101). Како наводи Д. Барјактаревић, „будући да је центар Немањине државе био Рас, односно Дежева свакако су Немањићи, и властела тог доба, имали своје летњиковце на овој површини где се данас налази Сјеница, односно у њеној ближој околини, што потврђују и топоними (*Царичинац*, извор у околини Сјенице; *Кнежевац*, заселак у Штављу; *Царичине*, село у даљој околини Сјенице итд.)“ (Барјактаревић 1966: 11). На аустро-турске ратове и битке Првог српског устанка подсећају бројни топоними који се зову *шанац*, понегде се везујући за поједине војсковође, најчешће Карађорђа. У Урсулама имају једноставан множински облик *Шанчеви* (нем. *Schanze*: окоп, ров, шарампов (Скок III (roni – Ž) 1988: 381, цит. према: Недељковић 2006: 106)).

Снажно турско присуство на овим просторима огледа се у свим сегментима народног живота, па тако и у топонимији. На време доласка и период боравка Турака упућују бројни називи места: *Бегов луг* (односи се на успостављање турског феудалног система), *Арајовиће* (село у чијем је називу одсликана етничка припадност дела учесника поглавито у турској војсци). Овој скупини топонима припадају и: *Бунарић*, *Дервенића* (у алтајским језицима значи ‘планински пролаз, кланац, теснац, клисура’), *Пашина табла*, *Теје* (тур. *tepe, dere* у значењу ‘брежуљак, врх, теме’), *Ханови*, *Чадор*, *Чардак*, *Чамџари* (тур. *çalpara*, перс. *čarpāre* – ‘ланчић на узди привезан за ђем, који стоји око коњских жваља’) (Недељковић 2006: 101, 105). О преплету српске и турске топонимије сведоче топоними попут *Ланишиће* и *Ћејеновићи* – први садржи прасловенску реч за биљку (*лан*, у првом облику) која се у турском именује лексемом *ћејен* (тур. *keten*), садржаној у другом топониму (Недељковић 2006: 105).

Миграциона струја из Албаније која је разносила становништво ка овим крајевима значајно је изменила етничку структуру становништва. Албански елеменат, стога, значајно се огледа и у топонимији, а на њега упућују називи *Кодра њел* и *Круја*. У преводу са албанског први би имао значење *Кобиље брдо* (алб. *kodër*: брдо, брег; *pël*: кобила), док се други изводи из лексеме *kriua*, која на албанском значи ‘вода, извор’ (Недељковић 2006: 102). *Шкријеље*, као назив за подручје на коме се налази више села, име добија током XVIII века, када је након српске сеобе овамо насељено арбанашко племе Шкрељи (Поповић 2003: 37). Занимљива је појава коју смо учили током теренског рада у селима насељенима претежно потомцима албанских

Малисора. Наиме, поред званичних назива микротопонима, овај део житеља користи паралелно и сопствене називе на албанском језику, а неки од забележених су: *Крон*, *Маја Ељезиј*, *Маја Башиј* и др.

1.2. Дијалекатске границе и унутрашња раслојеност тутинско-новопазарско-сјеничког говора

Говор Тутина, Новог Пазара и Сјенице и територијално и лингвистички припада зетско-сјеничком дијалекту (уп. Ивић 2001: 209; Ивић 2009: 48–49).

Говори који су предмет анализе у овом раду припадају североисточном поддијалекту, односно новопазарско-сјеничкој зони, како је означава Д. Барјактаревих (Барјактаревих 1966). Како је у монографији која садржи језички опис овог дела српске етнојезичке територије аутор дефинисао, „подручје које захватају новопазарско-сјенички говори има природне границе и простире се од планинских венаца: Голије – Јавора – Златара и Јадовника до Бихора (скоро) и од Ибра готово до Лима“ (Барјактаревих 1966: 3). Јужну границу ове говорне групе „чини линија која спаја ушће реке Видрењака у Ибар, иде на Вучу Крушицу, одатле скреће северозападно на Бољаре и излази на Гиљеву, прелази средњи ток реке Дубочице и иде на планину Озрен. Са источне стране граниче се ови говори реком Ибром (од ушћа Видрењака) до Рибарића, а одатле иде на Вранојке преко Рогозне (источно од насеља Рајетића, Бара, Бреберишта) до Језерина, где излази на Ибар, па иде њиме низводно до села Никољаче. Северну границу чини линија Никољача – Драганиће – Себемиље – Жари – Голија – Јавор – Дивља ријека – Олујача – Кањевско брдо – Бели камен – Равна орница – Пећанско брдо – Прицијел – Тетребиште и скреће на Јадовник“ (Барјактаревих 1966: 5). На овако дефинисаном терену Д. Барјактаревих издваја три зоне: а) штавичку, чији је центар Тутин (Барјактаревих 1966: 12); б) новопазарску, која захвата простор источно од штавичке и сјеничке, тј. од линије која спаја Милиће, Дугу Пољану, Коштанпоље и Рибариће и иде на југ, север и исток све докле се простире ова говорна група као целина, чије је средиште Нови Пазар; и в) сјеничку, са центром у Сјеници, која захвата простор северно од штавичке пружајући се на исток до развођа између Голије и Јавора почевши од Јанкова камена, иде на Букову раван, Дугу Пољану, Жабрен, Јаблан и Коштанпоље (Барјактаревих 1966: 5–7).

Специфичност географског положаја говора зетско-сјеничког типа на територији Србије, којима припада и говор који ми испитујемо, а која се огледа у граничном, унеколико прелазном карактеру њиховом, отежава прецизно дефинисање његових граница. Имајући у виду да је овај идиом у се-

верним, северозападним и североисточним деловима у контакту са говорима друкчијег дијалекатског типа, укрштање изоглоса, односно појава елемената који указују на међујезичку интерференцију са говорима херцеговачко-крајишког, косовско-ресавског и осталим говорима зетско-сјеничког типа у неједнакој мери присутна је на читавом простору овога ареала.

Од значаја за наше истраживање и типолошку класификацију испитиване зоне јесте полемика која се, у вези са североисточним поддијалектом зетско-сјеничког дијалекта, водила у српској дијалектологији. Поводом ијекавско-екавске области, М. Пешикан је истакао став да ову зону немамо право „просто прикључивати сусједним дијалектима, нити ијекавским нити екавским, него га морамо идентификовати као посебну јединицу“ (Пешикан 1979: 154, цит. према: Ивић 2009: 50). Иако је мишљења да „просто прикључивање“ заиста не долази у обзир, П. Ивић сматра да ову територију ипак треба придодати одређеном дијалекту, како због свођења инвентара основних јединица на разуман број тако и због прегледности класификације и избегавања умножавања класификационих критеријума. Говори ове регије јесу специфични, али је ипак оправдано прикључити их једном од суседних дијалеката. Тај дијалекат је, сматра П. Ивић, свакако зетско-сјенички, имајући у виду да овде изостају многе типично косовско-ресавске иновације (инструментал именица прве врсте на *-ем*: *брегем*, *дејшејем*, акузатив множине типа *јунаце*) (Ивић 2009: 50). За недоумице у вези са класификацијом ових говора у првом реду, сматра П. Ивић, заслужне су недоследности у опису природе замене јата и одређивању њенога ареала, као и непрецизно утврђивање типа акцентуације заступљеног на овом терену, а које су присутне у радовима Д. Барјактаревиха (Барјактаревих 1966; Барјактаревих 1966а), те свакако комплексност саме ситуације која на овим језичким нивоима карактерише поменуте говоре (опширније о овом питању в: Ивић 2009: 52–62).

Ставови П. Ивића у овом раду у потпуности уважавамо, те говоре који су предмет истраживања сматрамо делом зетско-сјеничког дијалекта, и то због несумњиве подударности са говорима истога дијалекта у Црној Гори. Такве сличности истичемо имајући у првом реду на уму детаљно анализиран морфолошки и синтаксички језички ниво у оквирима глаголске категорије, који је у центру нашега интересовања. Разлике на овом, али и другим плановима језичке структуре свакако постоје, али њихове узроке треба тражити како у историјском развоју самих говора (порекло говорника, конфесионална припадност) тако и у територијалним факторима (контакти са говорима херцеговачко-крајишког и косовско-ресавског типа), а оне ће у раду, у анализи глаголског система, бити посебно истицане.

На овом месту, међутим, излажемо неколико запажања насталих на основу расположиве грађе, а која су у вези са претходно наведеним полемикама и тичу се акцентуације и замене јата, а која могу бити од значаја за сагледавање статуса ових говора. Притом, наш циљ није давање коначних закључака о уоченим појавама. Примећене карактеристике наводимо само оквирно, као путеве којима би се могла кретати даља истраживања овога идиома, односно као језичке чињенице које могу бити од значаја и за расветљавање проблема који су основни предмет наше анализе.

Узимајући у обзир целокупну прикупљену грађу са терена Тутина, Новог Пазара и Сјенице, уочено је да један део материјала из сјеничке зоне својим језичким особинама указује на појаву хоризонталне микрораслојености унутар говора³. Дијалекатска грађа прикупљена у пет пунктова у Сјеници: Дружиниће (Дру), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Увац (Ув) и Урсуле (Ур) садржи неке од језичких особина које су диференцијалне у односу на остатак територије. Посреди је пре свега тип акцентуације, потом замена гласа јат, и неке особине морфолошког система. Прилике у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу указују на чињеницу да овај терен не припада у потпуности области са старијом акцентуацијом, те да постоји унутрашња раслојеност говора (в. Вељовић 2019: 85). Наш циљ није да ово питање детаљно расветлимо, јер би јасно утврђивање граница захтевало прецизно и свеобухватно истраживање свих језичких нивоа, које се не уклапа у оквире нашега рада. Питање раслојености која се уочава на плану акцентуације и замене гласа јат посматрамо само зарад чињенице да се овим двома особинама језичке структуре придружују и неке друге, тачније да се поларизованост, осим на фонетско-фонолошком, огледа и на морфолошком или синтаксичком плану, а то укључује и категорију глагола, која је примарни предмет наше анализе. У уводу наше студије *Синџакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице* (Вељовић 2018: 1–476), ово питање је само наговештено, имајући у виду да прозодијске прилике нису примарни предмет нашега истраживања, као ни фонетско-фонолошки ниво уопште (њиме смо се бавили у раду Вељовић 2012: 33–43; а у вези са вертикалном микрораслојеношћу био је и предмет рада Вељовић 2019: 83–99).

³ О овом питању аутор рада писао је у прилогу „Унутрашња раслојеност говора тутинско-новопазарско-сјеничке зоне“, објављеном у часопису *Исходишћа*, бр 5 (2009). У поменутом раду се овај тип језичког раслојавања квалификује као хоризонтално, територијално раслојавање које се уочава на микроплану овога говора и у вези је са суседним идиомима. Такође, у раду се бавимо и вертикалном раслојеношћу коју узоркују ванлингвистички фактори који су у вези са пореклом становништва и професионалном припадношћу (о томе детаљније у Вељовић 2019: 83–99).

Сходно наведеном, а пре изношења резултата који следе, овде понављамо следеће становиште: „Имајући у виду (...) да се у рубним зонама (превасходно у сјеничкој, и то у појасу који се граничи са херцеговачко-крајишким дијалектом) уочавају знатнија одступања од стања које карактерише највећи део испитаног ареала, грађа из пет сјеничких пунктова (Дружиниће, Крстац, Трешњевица, Тријебине, Увац и Урсуле) остала је изван овде представљене анализе. Имајући у виду сложеност акценатске проблематике и евентуално преиспитивање досадашњих научних резултата, питање прозодије у овом тренутку остаје отворено а, будући захтевно и значајно, свакако планирано за будућа даља истраживања прозодијског језичког плана која ће бити предмет посебне студије“ (Вељовић 2018: 67). Њега и у овом раду заступамо.

Говор наведених пунктова од остатка територије диференцира пре свега акцентуација која је „скоро у потпуности новоштокавска. Акценти силазне интонације са унутрашњих слогова преносе се у метатонијском духу, опозиција по тону између кратких акцената јасно је изражена, дужине се добро чувају и бележене су искључиво у поста акценатској позицији, а преношење акцента на проклитику врло често се јавља, што није потврђено у материјалу из осталих пунктова (силазни акценти са унутрашњих слогова преносе се ретко, увек у метатакничком духу и само у појединим категоријама, а обим преношења на проклитику присутан је у малој мери“ (Вељовић 2019: 85). У наставку наводимо примере који илуструју тип акцентуације.

Прву групу примера чине они са краткоузлазним акцентом добијеним након преношења силазних акцената из позиција (углавном унутрашњи слогови) у којима се иначе срећу на остатку територије на претходну краткоћу (обележени су италиком):

й̆дкиселй̆ се, й̆звадй̆ се, й̆двадй̆ се те ђс̆уишй̆, па й̆мало тр̆лица м̆бр̆а да ђй̆рлй̆џв̆џ, п̆а кад ђй̆рлй̆, м̆бр̆а да о̆гр̆еб̆ен̆а да ђџбй̆ј̆ й̆џв̆есма и к̆учине за п̆џтку, м̆џй̆а у канч̆ела, да ом̆екш̆а т̆џ, ђнд̆а се ђй̆ер̆е, п̆а се см̆џй̆а, п̆а се н̆авй̆ј̆, ув̆аљуј̆ и й̆р̆џс̆й̆ир̆е по б̆р̆ди-ма да би ђџбили к̆џшуљу; ђв̆й̆џду из Й̆вањй̆ц̆е; й̆рејор̆џдили з̆емљу; з̆акољ̆ й̆џнеиш̆ио да н̆ајравй̆ ђй̆уу; разм̆џжило се; шт̆авнй̆ ђй̆аңци; с̆џба р̆ас̆й̆р̆ем̆јена; н̆еће њ̆егова ӂена да й̆р̆ихв̆ај̆а; т̆у је й̆мало; ђз̆идано; св̆е да ств̆џр̆иш р̆укама; св̆е што се й̆џсиј̆е, й̆џор̆е, ш̆ежина, к̆џној̆ља, два п̆уџа се ч̆уј̆а; й̆м̆а й̆ сад ђџбй̆ј̆ реўму; ј̆а сам он̆џм̆аџ й̆ш̆џ т̆ек; ко й̆м̆а; с̆ в̆џловима, п̆а р̆ало й̆мало, о др̆вета н̆ајрав̆љено; ком̆унис̆й̆и; с̆й̆н б̆й̆о ђс̆й̆џ; од к̆џној̆љ̆ с̆амо к̆џшуље; по ч̆еџр̆ес ч̆л̆ан̆џв̆а; й̆р̆слуци; ос̆ел̆ило је, й̆џаш̆у к̆џње (Дру); код кога сте н̆џчили?; н̆ас̆й̆уј̆а в̆еза за С̆ј̆еницу; к̆ако се ђн ђн̆џ ир̆ез̆ив̆аише; с̆ељ̆аќ; ј̆а сам се џв̆је р̆џдио; й̆мало в̆џје; ђй̆ишло по п̆џслу к̆уџ кој̆е; стар̆џ из̆умир̆ало; ђс̆й̆ан̆е н̆ас̆ељено г̆усто с̆ело; й̆р̆џџ н̆ек̆џме; џнамо код в̆џџ ђн̆е; др̆уѓу џбила; наго-в̆џрише је; к̆џсио и й̆р̆ел̆џмио; дозв̆џлио; и ч̆аџрове; у Туј̆й̆ин; ђни й̆џбеџоше и-С̆ј̆ениц̆е; да је ђџбило; не функциџнисйе; т̆у сам й̆ш̆џ; г̆џведа ч̆уџв̆а; ђџлаз̆е; заџџравило се; н̆е-с̆й̆ало р̆акиј̆е; зај̆ворисише (Крс); с̆амо се й̆џмол̆й̆и; й̆џглед̆ај̆ с̆амо; да из̆аг̆н̆ам; й̆мали

пазарска у потпуности, а сјеничка већим својим делом. Издвојени пунктови и прилике у њима показују да је у неколико тачака на сјеничкој територији акцентуација новоштокавска. „У питању је зона на међи са бијелопољским, нововарошким и пријепољским крајем, што упућује на појаву међуутицаја говора у пограничном подручју. Поставља се, међутим, питање да ли овакво стање у акценатском систему представља чување старине, односно упућује на припадност дела зоне другом дијалекатском типу или је пак посреди нанос из суседних говора“ (Вељовић 2019: 86). Прва претпоставка је вероватнија, те сматрамо да граница која дели херцеговачко-крајишки и зетско-сјенички дијалекат пролази источним делом сјеничке зоне, обухватајући и претходно издвојене пунктове. Како смо и раније установили, „да новоштокавска акцентуација није новији нанос из суседних идиома говори доследно преношење слазних акцената изван првог слога, а тако и знатна фреквентност примера преношења акцената на проклитику, те малобројне потврде непренесених акцената“ (Вељовић 2019: 86).

У прилог овоме иду и прилике примећене у другој прелазној зони, која се граничи са ивањичком општином, где се такође додирују територије говора друкчијег дијалекатског типа. Ту се већ може говорити о присуству интерференције јер се у том ареалу (пункт Кладница, на пример, који се граничи са ивањичким говором) може уочити нанос из суседних говора – спорадично присуство примера са пренесеним акцентом, јекавска замена кратког јата у појединим примерима и сл. – али их је лако препознати као елеменат унет са стране, имајући у виду да се стање у том прелазном ареалу у основи поклапа са ситуацијом која карактерише остатак територије. Са говором у пунктовима које смо претходно издвојили то свакако није случај.

Познато је да је јекавски изговор у ове крајеве стигао са досељеницима из Црне Горе, ношеним миграционом струјом са црногорских брда, која је преплавила овај терен новопридошлим становништвом. У сусрету старинаца и присељеника настала је и двојна замена јата, а унете су и бројне друге језичке црте. На највећем делу територије јекавски изговор није у потпуности превладао, те стога и данас имамо специфичну, екавско-јекавску замену јата. Област коју ми овде издвајамо, међутим, услед непосредне близине границе, примала је нешто више досељеника него удаљенији крајеви, па је и сам утицај адстратног слоја уочљивији. Од значаја за расветљавање описане ситуације узећемо у обзир и то да Ејуп Мушовић наводи да су досељеници из Црне Горе са собом донели своје обичаје, начин живљења, ијекавштину, тип куће, начин одевања, и у већој мери су успели да то наметну староседеоцима. Досељеници су интензивније концентрисани у југозападном делу општине, почев од Бара, преко Тријебина, закључно са Дугом Пољаном. У

селима где су чинили већину асимилovali су староседелачко становништво, док су се у селима у којима су били мањина, на пример у пештерским, они утопили (као у Долићу, Углу, Борштици) и прихватили староседелачки начин живота (Мушовић 1989: 20–21), што се и данас у потпуности рефлектује у језику.

Неуједначеност на плану акцентуације у својим истраживањима истиче и Данило Барјактаревић, истакавши да се у новопазарско-сјеничким говорима чувају архаичније акценатске прилике, док је новија акцентуација захватила северни и западни део сјеничке зоне. „Источно од ове линије“, наводи Д. Барјактаревић, „запажа се изразито превирање, али се још осећа доминација архаичности те иде заједно са сличним деловима друге две зоне“ (Барјактаревић 1966: 7). Приложене дијалекатске карте указују на то да аутор зони са пренесеним акцентима прикључује и територију Сјенице, као градске средине, а на херцеговачко-крајишкој страни остаје и пункт Тријебине (види карту број 2 у: Барјактаревић 1966). Судаћи по мапираним пунктovima закључује се да су истраживања Д. Барјактаревића показала да се сјеничка зона великим делом одликује пренесеним акцентима, што увид у синхроне прилике који пружа наша грађа са овог подручја не потврђује. Посреди је, наиме, уски погранични појас који захвата неколико пунктова, док се остатак територије уклапа у стање које је карактеристично за главнину тутинско-новопазарско-сјеничког ареала. Поредити примере бележене у Сјеници, а навођене у студији са приказом граница на дијалекатској мапи, и П. Ивић овако оцртану карту доводи у питање. Наиме, у грађи изложеној у опису говора доминирају потврде старије акцентуације бележене у Сјеници, док се сама градска средина на карти налази у ареалу са новијом акцентуацијом (Ивић 2009: 62). Исто важи и за пункт Тријебине, који се такође смешта у зону новије акцентуације, иако је током истраживања вршеног за потребе *Ойшійесловенског лингвистичког ајлласа* ту затечено старије стање (Ивић и Реметић 1981: 559–565). Оно што је прегледањем грађе приложене у студији Д. Барјактаревића приметио П. Ивић потврђују и наша истраживања. Идиом градске средине без сумње припада ареалу зетско-сјеничког дијалекта. У Тријебинама је, иако овај део ареала несумњиво показује припадност зетско-сјеничком дијалекту, присутна неуједначеност. Овај пункт представља најистуренији део зетско-сјеничке зоне, на самој граници са говорима са новијом акцентуацијом, тако да су превирања свакако очекивана. Анализом грађе добијене од десет испитаника обеју конфесија дошли смо до закључка да је код говорника муслимана у Тријебинама старија акцентуација присутна у потпуности. Преношење акцената у новоштокавском духу бележи-

ћѣрало (Тре); *ишићерали*; *ћѣра* у мочила (Дру); би *ћѣрали* крмѣд; ѓн *дћера* гѡведа; тѡ је свѣ *оуишићело* (Крс); имало је случајевѡ пѡ мѡмка *ћѣвѡјка* није ни *вићела* ни мѡмак *ћѣвѡјку* пѡ би се ўзели, дѡбра *ћѣвѡјка*, и сад питају првѡ *ћѣвѡјку*; мѡј *ћѣд* и мѡја мѡјка; мўка ли се *вићела* (Тре); кѡ је гѡздарница *вѡће*; *ћѣцѣ*; *вѡће* (Дру); кат су ми дѡшла *дјѣца*, шкѡла *ћѣшеиу* мѡја *дјѣца* свѡ (Ур); пѡ ћемо те *вѡће* обўћи; трѡће *ћѣцѣ* ѡставио; ја реко *вићећу*, ѡћу; ада *вићећу*; *ћѣвѣр* бїо са нѡма, код јѣднѡга *ћѣвера* (Ув); *ѡће* дѡћѣм *љѣиш*; тѡмо су ми *ћѣца* а *ѡћесам* се рѡдио; *вѡће* да виђиш; виђи шта је *нѡнће*; *вѡће* рѡонїк (Тре); *вѡће* је бїо; мї се јѣсмо *вићели*; код њїг је и *вѡће* тѡ; *вѡће* имѡ и да се трѡпѣ; мї смо се *вићели* јѣднѡм; *нѡће* мѡре кѡкошка да снѣсѣ; *нѣће* иза аутѡбускѣ смо *сѣћели*; *вѡће* дѡшло, нѣмѡ *ћѣцѣ*; знам *ћѣца*; мѡло *ћѣцѣ* вишѣ (Крс); ка се *љѣишина* рѡди; цићело *љѣиш*; нѡге од *кѡљена*, *дѡље* (Дру); од *љѣидишѣ* да глѣдѡш (Тре); сад нѣ би *вѡљео* (Ур); од *љѣидишѣ*; никад ишѡ *љѣкару* није; ѡјде *љѣкару*; нѡ, шта ћу *љѣкару*; бїла *їрѡљеишѡс* мѡло; ѡно бїло *ѡбѡљело*; *вѡљела* је да имѡ лијѣпу стѡку (Ув); мѡгло да завршї *дѡље*, ѓн некѡм кѡзнѡм *дћерѡн дѡље*; бїо ми се ўљѣишѡ утѡпио брат; *їрѡљеишѡс*; *љѣишѡс*; *љѣиш* нѣко дѡћѣ; цѣло *љѣиш* мїјесї *љѣб* (Крс); да *їдѡсјечѣм*; *їдѡсјекѡ* си лѡњске гѡдинѣ млѡго, ѡвѣ гѡдинѣ нѣ мош; да *ѡсјечѣм* ѡвў смрчу; ѓн сѡмо кѡжѣ кѡјў ће бўкву, ја *сјѣчи*; да пѡнѣ *сјѣме* смрчево; трѣбѡ *сјўишра* друго да се насѡћујѣ; *сјўишра* насѡди дрўгѡ (Тре); Сјѣница дѡбила имѣ по *сјѣнокосу*; *сјѣди* ѡде; преко шўмѣ *сјѣкли*; *сјѣме*; ѓн је *сјѣдео* позѡди; *сјѣднѣмо* и причѡмо (Ур); изићи те *сјѣдни*; ѡна *сјѣди* (Ув); да прѡбам *сјўишра* (Дру); стѡни ѡде нѣће у *зѡсјѣнак* (Ур); ипак кѡко се на *мјѣстиш* дѣшѡвѡ; имало је ѡуди кѡјї су *бјѣжали*, *бјѣжали* су и муслимѡни; имало је да су ѡуди напуштали, *бјѣжали*; у Бѡграду *жївљело*; тў сам ја и мѡј ѡтац *жївљели* (Крс).

Јѣкавски рефлекс нѣ јављѡ се доследно, па су бележени и ликови:

кад ѓнѡ *їдбегнѣ* сѡма; имѡмо вѣликў *дѣишѣлину*; ѡћеш глѣдат *дѣцу* (Ув); пѡ ћемо *виђѣиш*; бїтно је да је чѡек (Ур); дѡлазѣ сѡмо *љѣиш*; на *їрїмер*; *нѣдеља*, *їонѣдељак*; цићело *їрѡлеће* (Тре); ѡвде је ја *вѣрујѣм*; на *їрїмер*; ал се *љѣишѣ жївѣло*; *нѡмесїшїла* се бўна; ниће *їдбегѡ*; ниће се *бѣжало* за Чѡчак; јѣдно *врѣме* нѡиће некѡ сїла; ја *вѣрујѣм* (Крс); гдѣ ѓнѡ *ўцвѣишало*; *виђеле*; мї смо *дѣци* *ѡдле* ѡставили; у *їрѡлеће*; цићело *їрѡлеће*; нѣ би *бѣжѡ*; рѡди чѡвек; пѡрўчи *лѣкарка*; дрўкчићї је *ѡде* нѡрод (Дру).

Оваквих облика ипак је знатно мање, а њихову појаву тумачимо или утицајем говора зетско-сјеничког типа или као нанос из стандардног језика (путем школе или средстава јавног информисања). Појава примера са *е* уместо јата није необична, имајући у виду да су екавски рефлекси бележени и у ликовима са дугим јатом, и то на читавој територији испитиваног говора. Јѣкавска замена кратког јата у овом делу говора сложена је, ѡ чему говори напоредно присуство како екавских тако и јѣкавских ликовѡ, а поред тога у овим другим, како изложени примери показују, неретко се јављѡју паралелне форме типа: кат су ми дѡшла *дјѣца*, мѡја *дјѣца* свѡ (Ур) : шкѡла *ћѣшеиу* (Ур); *ћѣцѣ* (Тре); да пѡнѣ *сјѣме* смрчево (Тре) : да прѡбам то *сјѣме* (Дру); имало је да су ѡуди напуштали, *бјѣжали* (Крс): у Бѡграду *жївљело* (Крс) и сл., чију је фреквентност, те ареалну распоређеност могуће утврдити јѣдино пажљивим преглѣдањем

комплетне грађе, што ће бити предмет тек наших будућих истраживања овога говора.

Уз замену јата и акцентуацију овај ареал поседује још неке диференцијалне црте непознате остатку говора:

а) присуство гласова *z*, *k* на месту *x*: вратѣ *из*; ја *мишљаг* (Дру); код *њиг* је; ја сам близу *тамо њиг*; код *њиг* вође *имā* (Крс); ја *ѿдок*; *исѿричак*; *бијакѹ* (Ув);

а) у заменичко-придевској промени бележен је наставак *-ијех*, поред ређе присутног *-ија*, који функционише у другом делу говора, те наставак *-их*: од *ѿви'ех* *кѡмшијā*; *ѿви'ех* *Срѣба* (Дру); ако зна *нѣкѡг* од *ѿви'ех* *сиѿарѿ'ех* што су се утѡпили; код *ѿви'ех* *стāрих*; *ни'е шѣсѣѿи'ех* *гѡдѿна* (Крс); од *мѣне* и са *мѡ'и'ех* *лѣђā* (Ур); од *онијā* *љѹдѿи* (Дру).

б) у говору ове зоне углавном добро функционише разлика између падежа места и падежа правца: у *ливадама* *кѡсѣ*; свѣ *пишѣ* у *иѡј* *књиѿи*; пѡслѣ *биѡ* у *Скѡй'љу*; *рāдѿи* *чѡвек* у *руднѿику* у *Гѡрњѣм* *Миланѡвѿу*; у *њѣговѡј* је *вѣри*; *имāм* *двѿѣ* *рѡђакѣ* у *Чāчку*, на *Љубѿићу*; у *Лѡйѿжама* (Дру); кāко је *било* на *вāиширу*; у *кѡјѡј* се *средѿини* (Крс); ѡн је на *факултѿѣѿу* у *Бѡгѡраду*, *јѡш* у *Туѿиѿну* (Ув); *при'е* *дѣсет* *пѣтнаес* *гѡдѿна* *биѡ* у *Туѿиѿну*, *јѣдāнаес* *километāрā* у *јѣднѡм* *ѿрāвѿу* *шкѡла* *ђѣтѣту*; *ѡвā* *ми* *мāлā* на *факултѿѣѿу*, *глѣдāла* *си* на *ѿѣлевѿѿи*; да се *гѹшѿим* у *нѣдāђи*; ако *си* *чѹла* за *ѡнāј* *стациѡнāр* на *Злаѿѿāру*; *пѡгинуѡ* *јѣдан* *мѡмак* у *сāѡбрађāјнѡј* *нѣсређи* (Ур); с тим да се понекад *јаве* и примери типа: *ѡжѣнио* се *пā* *пѡслѣ* *биѡ* у *Приѿиѿиѿњу*; *кад* је *биѡ* у *Приѿиѿиѿњу* (Дру); *доклѣ* је *заврѿшио* у *Сјѣниѿу* (Ув);

в) облици прилога *вође*, *нође*, *нонђе*, *вуда*, *нуда*, *вамо* и сл. бележени су само у овом делу: *кѡ* је *гāздарица* *вѡђе*; *вѡђе* *свѿ* се *ѡсѣлили* (Дру); код *њиг* *вѡђе* *имā* и да се *трāпѣ*; код *њиг* је и *вѡђе* *тѡ*; *нѡђе* *мѡре* *кѡкошка* да *снѣсѣ* (Крс); *нāјвѣћā* је *нāдморскā* *висѿна* *нѡђе*, *било* и *вѹдā*; *вѡђе* *рāонѿк*; *вѡђе* да *видѿиш*; *види* *шта* је *нѡнђе* (Тре); *дѡлазѹ* *ми* *вѹдā* *ѡвѿ* *ђѣвѣри*; *пā* *ћемо* те *вѡђе* *ѡбуђи*; *ми* *ѡтишли* *вāмо*; *идѣ* *нѹдѡ'е* (Ув);

г) присуство партикуле *-ј* у примерима: *било* *ѿдāђ*; *сагѡрѣло* *ѿдāђ* (Дру); *ѡндāј* се *плāћало*; *ѿдāђ* *кад* *смо* *ми* *дѡшли* (Крс); *ни'е* *имāло* *ѿдāђ* (Тре);

д) линеаризација енклитика типа: *кад је се* *црква* *гāдила*; *сāд је се* *Клāдница* *расѣлила*; *тѡ је се* *тāкѡ* *живѣло* (Дру); *кад је се* *Вѿдрѣнāк* *ѡнѡ* *кѡритиѡ*; да *је се* *поплчāвѡ* *ѡнѡ* (Ур), непозната је остатку говора.

Од особина које карактеришу систем глагола издвајамо оне које су од значаја за наше истраживање:

а) у овом делу говора доминирају дуже форме инфинитива:

нѣмѡ се врāћāѿи *нāзāt* на *сѹхо*; *мѡжда* *ћеш* *мѡћи* (Ур); *ѡћеш*, *бāба*, *дѡћи?* *дѡћи* *ћеш* *ти* *живā* *пā* *ћемо* те *вѡђе* *ѡбуђи*; *знāш* да *му* се *нѣ* *мош* од *љѣптѡтѣ* *нāгледаѿи* (Ув); *сāмо* *ћу* *ти* *кāзāѿи* *јā*; *ѣј* *тѡ* је *било* *дивѡта* *ѡрāѿи*; *бѹковину* *трѣбā* *ѹниѿиѿиѿи* (Тре); *чѣкајѹ* *ѡћу* *јā* *ѿѡбећи* (Крс); *јā* *вам* *мѡгу* *исѿричāѿи* *тѣ* *мѹке*; *нѣмѡј* *ѿћи* за *Срѣбију*; *пѡчнѣ* *ѿāлиѿи*; *ѡн* *ће* *мѡрāѿи* за *њима* да *идѣ*; *Нѣмци* *пѡчнѹ* *ѡѿѿѹѿиѿи*; је *л'ѿстина*

да ћете Драгүтина Ђписа *сїрѣљаиїи*? ја те мѡлїм нѣмѡте га *убиїиїи*; за тридес гѡдїна таквѡ ѡрүжје нѣ може нї једна држава *сївѡриїи* (Дру);

функционише, међутим, и инфинитив без финалног *-и*:

пā ћемо *вїдеиї*, нѣко ће ми из ината *урāдиїи*; не мѡгу *оїїсаиї*; нѣ би мѡгѡ *їрѡ-даиї* (Ур); нѣмѡ тї слүчāјно што нѣј *ѡїїїћ*; трѣбā прāво *рѣћ*; мѡраћу *нāбраиї*; āјде ўлази пā ћемо *їрїчаиї*; нѣмѡ ме *ѡїраиї*; свѣ ћу ти *їрїчаиї*; ѡћеш *глѣдаиї* дѣцу; да ти је *знāиї* (Ув); слүшā штā ћу ти *рѣћ*; нїсам ни ја мїслио да ће ми сїнови *ѡїїїс* нѣкуд; тѡ је мѡрала цїцвара *бїиї* (Тре); Ђјуп је ймаѡ *їрїчаиї* (Крс).

На остатку територије присуство дужих облика сасвим је спорадично – свега неколико забележених примера и то само у сјеничкој зони. У Тутину и Новом Пазару познати су само краћи ликови.

б) облици радног глаголског придева типа: млѡго сам мүкѣ *вїдио* (Тре); нїје *хїїо* отїћи; нїје *излāиїо* (Крс); јāда *вїдио*; *разбѡлио* се (Дру), знатно чешће јављају се овде у односу на остатак сјеничке зоне. У Тутину и Новом Пазару ових облика нема, увек је: *видео*, *хїїео*...

в) наставак аориста и имперфекта типа (са променом $x > z, k$): *јā мїшлѡг* бїло тāдāј (Дру); ѡнѣ рүке *бїјāкү*; *јā ѡѡок* и *исїрїчак* (Ув), бележен је само овде.

г) у овом делу говора глагол *засїаиїи* има ликове: *засїим*, *засїиш*: нїсу дāли да *се зāсїиї* на Ђүрћевдāн (Крс); не мѡже да *зāсїиї* (Ув); (остатак територије има само: *засїем*, *засїеш*...); а глагол *сїариїи* форме: *сїарим*, *сїариш*: бога ми је *ѡсїарио* (Крс); *јā сам ѡсїарио* (Тре) (у осталом делу: *осїарам*, *осїараш*...).

Раслојеност о којој је било речи у досадашњој анализи испољава се на територијалном плану и у вези је са међудијалекатским контактима у пограничном подручју. Сходно томе, посматрамо је као раслојавање које се догађа на хоризонталном нивоу. Микродиференцијација унутар испитиване зоне јавља се и на другим тачкама територије и може бити узрокована и факторима нелингвистичке природе. Тако на пример говор припадника двеју конфесија диференцира се по томе што је појава неразликовања парова африката својствена само говорницима муслиманске вероисповести, док код хришћана опозиција *ч, ћ* : *ц, ћ* у потпуности функционише. Поменуто својство, даље, није одлика муслиманског живља у целини, већ само дела становништва на пештерској висоравни, те је, стога, тумачимо спољашњим утицајима (арбанашко порекло, снажнији утицај несловенских језика и сл.) (о томе више у: Вељовић 2012). Овакав тип унутрашњег диференцирања посматрамо као раслојавање на вертикалном плану. Разлике се испољавају превасходно на фонетско-фонолошком нивоу (затворенији или отворенији изговор вокала, неразликовање у паровима африката, умекшан изговор гласа *л* пред вокалима предњег реда и његова замена са *љ* у овој позицији, тврђи изговор гласа *л* у односу на стандарднош-

токавску норму испред непредњих вокала, боље чување гласа *x*, изговор *њ* са смањеном палаталношћу), ређе на морфолошком (облици презента *кѡљѣм*, *идљѣм*, *кѡљѣши*, *идљѣши* од глагола *клаѣши* и *слаѣши*), творбеном (облици радног глаголског придева *ѣосѣѡ*, *ѣосѣѡла* за означавање исламског поста), синтаксичком (енклитике у препозицији: *би дѡшљи*, *би хрѣнѣљи* дѡцу са тѣѣм) и лексичком (виши проценат лексема турског порекла у говору муслимана) плану. Све наведене црте јављају се у говору муслиманског становништва док код хришћана изостају (детаљнији опис вертикалног раслојавања дат је у: Вељовић 2019: 90–96).

Уколико се присуство раслојености овога типа уочи и у глаголском систему, у анализи ће се то посебно нагласити. Рубни положај и контакти са другим дијалектима могу утицати на то да се у овом говору уоче црте које нису наслеђене већ настају у резултату интердијалекатских интерференција. Притом, мислимо на утицај говора херцеговачко-крајишког типа на говор сјеничке зоне и косовско-ресавских говора у зони Новог Пазара, о чему ће у раду бити помена.

Испитивање говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице предмет је невеликог броја лингвистичких монографија и радова⁵. Овај историјом и културним плуралитетом бременит део српског етничког простора одувек је пружао много материјала за археолошка, историјска и етнографска истраживања, којих је у науци приличан број. Не мање занимљиве језичке прилике ових простора, међутим, нису завређивале пажњу већег броја научника. Иако српска наука располаже бројним радовима који описују говоре зетско-сјеничког дијалекта, простор Тутина, Новог Пазара и Сјенице остаје релативно неистражен терен. Прва дијалекатска студија са резултатима обимнијег дијалекатског истраживања говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Новойазарско-сјенички говори* Данила Барјактаревевића (Барјактаревевић 1966: 1–177), даје опис који обухвата прозодијски, гласовни, морфолошки и синтаксички језички ниво. У Уводу студије аутор напомиње да овај простор до тада није истраживан. У светлу расправа М. Решетара, Г. Ружичића, Д. Вушовића, М. Стевановића, Ј. Вуковића и Б. Милетића у науци су саопштени значајни подаци о јекавским говорима новоштокавског типа, док прелазни тип између јекавских и екавских говора није обрађен. Код њега су узете само основне црте према којима се сврстао у групу јекавских говора (Барјактаревевић 1966: 3). Д. Барјактаревевић је, међутим, показао да је посредни идиом који

⁵ Осим овде помињаних, који су нам послужили у обликовању уводних редова ове студије, наводимо и новије радове настале у резултату етнолингвистичких истраживања Б. Сикимић (в. Сикимић 2018: 101–117) и Г. Пилипенка (в. Пилипенко 2015: 445–454).

се не може у потпуности уврстити у претходни тип, и то због специфичности које се јављају на нивоу два, системски посматрано, значајна језичка нивоа. Проучавајући акценат и замену гласа *jaīi* у овим говорима, аутор је утврдио да они показују особеност како у погледу односа према суседним јекавским тако и према говорима екавског типа. Све касније класификације које су се тичале дефинисања граница међу дијалектима и поддијалектима у обзир су узимале ову значајну чињеницу и говоре тутинско-новопазарско-сјеничке зоне сврставали у посебну групу говора. Ипак, неслагања у науци јављају се у вези са тиме којем дијалекту прикључити говоре који се према замени јата могу сматрати како делом зетско-сјеничког тако и делом косовско-ресавског дијалекта, а било је и предлога да се посматрају као засебан дијалекат. Сматрајући да умножавање класификационих критеријума иде на штету научном методу, П. Ивић одбацује предлог М. Пешикана да се овом делу територије додели статус равноправан са јединицама вишега ранга (Пешикан 1979: 154; Ивић 2009: 50). Иако је, на основу сопствених истраживања, Д. Барјактаревић сматрао да ови говори несумњиво припадају косовско-ресавском типу (Барјактаревић 1966: 16–27), већи број научника није се сложио са тим ставом. Михаило Стевановић, Јован Вуковић и Павле Ивић били су мишљења да ова зона несумњиво показује знатну сличност са осталим зетско-сјеничким говорима, и уједно значајне структуралне разлике према косовско-ресавском дијалекту (чување послеакценатских дужина, појава краткоузлазног акцената у одређеним положајима, изостанак неких типичних косовско-ресавских особина) (Ивић 2009: 70–71). Стога, Павле Ивић новопазарско-сјеничку зону сврстава у зетско-сјенички дијалекат, додељујући јој ранг посебног поддијалекта – североисточног (Ивић 2009: 49). Овај принцип поделе задржан је и касније, те тако и М. Окука у књизи *Српски дијалекти* ове говоре сврстава у сјеничко-новопазарски поддијалекат зетско-сјеничког дијалекта (Окука 2008: 183).

Осим студије Д. Барјактаревића и поменуте расправе у вези са акцентуацијом и заменом *jaīia* на овом терену, у коју су се укључила водећа имена тадашње српске дијалектологије, новопазарско-сјеничка зона није била предмет значајнијег интересовања лингвиста. Питање акцената и гласа *jaīi*, око кога су се научници спорили, разрешено је закључцима П. Ивића, спроведеним на материјалу који је прикупио Д. Барјактаревић, али уз напомену да ово питање захтева додатна, минуциозна теренска истраживања (Ивић 2009: 62). Таквих истраживања касније није било, тако да данас располажемо са свега неколико радова насталих на материјалу прикупљеном углавном у појединачним тачкама на овом терену. Пункт Тријебине код Сјенице описан је у *Фонолошким описима српскохрватских/хрватскохрватских, словеначких*

и македонских говора обухваћених Ојшћесловенским лингвистичким ајла-сом (Ивић и Реметић 1981: 559–565), а закључци углавном одговарају стању затеченом током нашег истраживања. Говор месне заједнице Карајукића Бунари у Сјеници (која обухвата села Тузиње, Биоц, Буђево, Долиће, Бољаре, Угао и Бороштицу) са фонетско-фонолошког, морфолошког и синтаксичког становишта у двама радовима описао је Велибор Величковић (Величковић 1990: 157–167; Величковић 1999: 155–165). У раду о морфолошким и синтаксичким особинама издвајају се неколики моменти који су од значаја и за наше истраживање: присуство краћег инфинитива уз ретке примере са завршецима *-ћи* и *-ћи*; аналошко уједначавање наставака у 3. л. мн. презента; стабилност инфинитивне допуне у облицима футура; грађење аориста од глагола оба вида; те широка употреба транспонованих облика у наративној служби (Величковић 1999: 155–165). У раду *Неке карактеристике санџачких говора у окружењу, са њосебним осврћом на мини-регију Баре* (Дердемез 2009: 201–207). Х. Дердемез такође указује на присуство разлика у погледу типа акцентуације на овом делу сјеничке територије издвојивши две зоне – Црвско (са старијом акцентуацијом) и Гошево (новија). Посреди су два суседна села, али по свој прилици раздвојена дијалекатском границом, о којој је у нашем претходном излагању било речи. Прилике затечене на терену одговарају нашим истраживањима у пунктовима Трешњевица и Вишњева, који су у близини територије описане у овом раду. Најзад, од значаја за наше истраживање јесте и студија М. Божовића *Говор Ибарског Колашина* (Божовић 2002), која садржи и грађу из неколико пунктова који се граниче или пак припадају тутинској територији, а који су обухваћени и нашим испитивањима (пунктови у Рибарићу, на Мокрој гори и Рогозни). Зона истраживања припада истом поддијалекту као и говор који ми испитујемо, те ће током анализе на више места бити извршено поређење прилика у двама суседним идиомима.

Најзад, на терену сјеничке зоне вршена су и топономастичка истраживања, али опет у невеликом обиму, те упућујемо на радове: *Неколики митолошки реликћи у топонимији у околини Сјенице* В. Михајловића (Михајловић 1986: 71–73) и *Топонимијски слојеви у околини Сјенице* М. Недељковића (Недељковић 2006: 99–107).

У последњих десет година испитивањем говора тутинско-нонопазарско-сјеничке зоне бави се и аутор ове студије. У неколико радова износе се резултати анализе фонетско-фонолошког плана, а фокус истраживања у досадашњем бављењу овом дијалекатском зоном углавном је био на глаголском систему, чије су јединице подробно испитиване са морфолошког и морфосинтаксичког аспекта (мање-више сви радови, кроз упућивање на одређена

питања и закључке, биће наведени у анализи која следи). План је да се у будућности истраживања усмере ка анализи акценатског и морфолошког система у целини, као и на опис језичких прилика на нивоу синтаксе, која потпада под најмање истражен домен када су у питању ови говори, али и дијалекти српскога језика уопште.

1.3. Историјска прошлост: друштвено-политичке прилике, етнички процеси и формирање етничке структуре становништва

За разлику од ситуације у лингвистичкој науци, где располажемо малим бројем научних истраживања вршених на, иначе за проучавање веома занимљивом, терену Тутина, Новог Пазара и Сјенице, историографски, географски, археолошки радови релативно су бројни⁶. То и не чуди јер је посредни простор бременит историјом и традицијом, терен на коме су се вековима укрштали различити народи и различите (често и сукобљене) културе, те опстајале у виду слојева који данас сведоче о бурној прошлости. Територија чији говор испитујемо позната је као колевка српске духовности и културе. Једним делом брдовито-планински, пашњачки и шумовити, а другим плодан и за земљорадњу погодан терен одувек је био привлачан за становништво које је долазило са различитих крајева. Ако се томе дода и чињеница да се овај крај од самих почетака налазио на раскрсници путева како трговачких тако и војно-стратешких, јасно је да је етничка структура која указује на изразиту хетерогеност природна последица сусрета географских, историјских и друштвених процеса који су се одигравали током цивилизацијског развоја. Уколико претпоставимо да се сведочанства о прошлости народа најбоље ишчитавају из језика, односно да историјска збивања утичу и на формирање и преобликовање идиома чији су носиоци њихови актери, на бројна питања која су лингвистичке природе можемо одговорити тек уколико консултујемо историографску или етнографску литературу. Имајући у виду да је то случај и са нашим истраживањем, у овом поглављу, нешто опширније наводимо податке о пореклу, миграцијама, друштвено-политичким и етничким процесима који су се одвијали на простору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, почевши од првих сазнања до савременог доба.

Рашки предели у предсловенско доба били су „доста густо насељени Дарданцима и Аутаријатима и то, на шта указују новија археолошка истраживања, гушће него што се мислило. У доба римске експанзије Балкана покорени су и ови крајеви па је аутохтоно становништво било у знатном

⁶ За потребе нашег рада у највећој мери консултовали смо радове Ејупа Мушовића и Милисава Лутовца.

броју романизовано. Није позната судбина староседелаца у време доласка Словена, али је сасвим извесно да је део те популације био асимилован, а део потиснут“ (Мушовић 1979: 121). Посебно повољне услове за развој људског живота пружала је Пештерска висораван, пространа површ богата травом и повољна за сточарство и планинско-брдску земљорадњу. Стога се у овом пределу, како наводи Милисав Лутовац, у веома повољним условима могао развијати људски живот. „Није онда ни чудно што се овде наилази на трагове још из доба неолита, па и раније. Свако становништво које се смењивало у току историјских периода оставило је својих трагова: гробља, култна места и топониме. Честа су налазишта могила илирског порекла и римска гробишта и надгробни споменици. Има и топонима из доба Илира, Римљана и Влаха, романизованих староседелаца, али су они доста ретки у односу на број словенских назива. Назив села Урсуле на Пештерско-сјеничкој висоравни и места Урсуловац на планини Бјеласици свакако подсећају на Влахе сточаре“ (Лутовац 1978: 206). Да је простор на коме се данас налазе Тутин, Нови Пазар и Сјеница доста рано био густо насељен показују и друга налазишта, „попут оног у Смолућној пећини (село Смолућа код Црквина), где су откривени трагови палеолитског човека, што Тутин сврстава међу једно од ређих палеолитских насеља у нашој земљи, у коме је живео палеолитски човек од кога нас одваја око 50 000 година“ (Мушовић 1989: 45). О римско-византијској популацији, односно Дарданцима, а потом и Аутаријатима, „који су на овом простору живели пре 3000 година сведоче материјални споменици, римске стеле нађене на више места (Бороштица, Радоховци), као и остаци утврђења – градова: Ђурђевица у Ђерекарима, Хум, Рамошево, Тројан, Добриња, а очувани су и бројни топоними који упућују на то далеко време“ (Мушовић 1989: 46). Североисточно од Тутина на локалитету Градац – заравњени плато брда који доминира над целом тутинском котлином – пронађени су остаци праисторијског утврђења с краја V и почетка VI века. На налазиштима: Тројан (локалитет Јеринин град), Црквине, Островица (локалитет Злоступ) откривена су утврђења из V века (Премовић Алексић 2000: 21–36).

Словенска експанзија на Блакану завршена је почетком VII века, и сматра се да је Рашка област тада насељена Словенима (Мушовић 1989: 46). Ту је формиран један од првих српских племенских савеза, из кога је у XII веку конституисана средњовековна српска немањинка држава Рашка (Мушовић 1989: 8). Насељавајући балканске просторе, „Словени су дошли као многобошци, па су овде христијанизовани. Има се утисак да су међу првима који су прихватили хришћанство били управо становници рашких регија, јер византијски писци помињу доста рано тзв. крштену Србију. Свакако да је Петрова црква у Новом Пазару, једна од најзначајнијих хришћанских

институција на Балкану, одиграла у томе значајну улогу“ (Мушовић 1989: 47–48). У преднемањићко доба и у првим вековима владавине Немањића рашки крај је био најгушће насељен Србима. Разлог за то делом треба тражити у специфичној конфигурацији терена, која им је, у условима борбе за опстанак и слободу, највише погодвала. „Историјски подаци говоре да су ови брдовити, шумом прекривени и неприступачни крајеви били врло погодни за живот у условима несигурности, ратних недаћа и борби за независност, нудећи безбеднији и мирнији живот од оног у равничарским и приступачним крајевима. Због тога, за све време док је српска држава била скромних економских могућности и војничког потенцијала, њено седиште је било у рашким пределима, и из тог периода се помињу: Дуга Пољана, Врсенице, Сјеница, Царичина, као места где су повремено боравили немањићи владари и ту потписивали уговоре са Дубровчанима“ (Мушовић 1989: 8). Дежевским сабором 1282. ситуација се битно мења. Економски оснажена, српска властела извлачи се „из ових брдских предела у јужне и плодније крајеве, и више од тада нису престонице у Расу, Јелечу и Дежеви, већ у Паунима код Приштине, па затим у Скопљу. За владаром и властелом повукло се тада у великом броју становништво према југу јер су тамо услови за живот били много повољнији, чему су допринеле ондашње политичке прилике“ (Мушовић 1979:121). Тако је Јован Цвијић забележио да Рашана има у немалом броју у Македонији и Албанији, као и да су тамо досељени у XIV веку, дакле након Дежевског сабора (Цвијић 1987: 106).

Нови Пазар подигнут је „на средишњем току Рашке, недалеко од Расе, српске средњовековне престонице. Град је био првобитно замишљен као база за даља турска продирања према северу и западу, али је ту улогу убрзо изгубио и прерастао у значајан трговачко-економски центар. До њега су долазили најзначајнији средњобалкански путеви: Дубровачки, Босански и Зетски, а одатле су се рачвали у неколико праваца: према Солуну, Цариграду и Београду. Како се на тим путним правцима одвијала врло обимна и значајна трговина, то се Нови Пазар, који је био у жижи те трговине, развијао у економском погледу великом брзином, особито у XVI и XVII веку и тако прерастао у један од највећих градова на средњем Балкану. Поред трговине, на његов развој утицала је близина рудника: Глухавица, Рогозна, Копаоник, и у вези са тим, врло развијено занатство, пре свега металне струке“ (Мушовић 1979: 122). Сјеница се као насеље доста рано помиње, први писани помен потиче из 1253. године, када је означена као насеље на врло значајном средњовековном путу, као једно од најважнијих тржишта за стоку и сточне производе. Цар Душан је нека села и засеоке код Сјенице даривао манастиру Хиландару (Станојевић 1929: 115, цит. према: Мушовић 1989: 14).

Урош Немањић је 1360. године „на Сеницах“ подарио Дубровчанима повељу о трговини (Костић 1922: 64, цит. према: Мушовић 1989: 14). У сјеничком крају Немањићи су имали своје летњиковце: Врх Сјенице, Сјеница, Градац, Дуга Пољана, Царичина. Око 1463, дакле увреме када су ударани темељи Новом Пазару, у Сјеници је неко време боравио султан Мехмед Фатих. Од XVII века Сјеница добија стратегијски значај, постаје утврђена паланка и у њој се подиже четвороугаона тврђава (Мушовић 1989: 15). „Почевши од оснивања српске средњовековне државе, данашња тутинска територија улазила је у њен састав, и то у најужи – рашки крај, који се сматра ембрионом српске средњовековне државе. Цркву Измирну у Црквинама у Тутину, према предању, подигла су браћа Драгутин и Милутин Немањићи пошто су склопили мир на локалитету који се данас зове Госпођинске (господске) ливаде, јер су се ту ‘господа измирила’“ (Мушовић 1985: 17). Сигурно је да је овај простор био тада доста густо насељена Србима, што показују многа црквишта из средњег века, али и турски пописи из XV и XVI столећа (Мушовић 1985: 17). У Глухој Васи (Глухавици) краљ Милутин имао је коло (топионицу) с рударима. Поуздано се зна да су Радослав, Урош I Немањић и други српски средњовековни владари користили глухавичке метале за израду оружја и посуђа, а вероватно и новца. И топоними у суседству говоре да је у Глухавици у средњем веку експлоатисана гвоздена руда. Села: Ковачи, Самокова, Лукаре, Рудница, Руђе, Штитаре – добила су назив према рудама које су ту налажене и занатлијама који су их обрађивали. У Глухавици, као значајном рударском центру, своје колоније имали су и Дубровчани, који су се бавили транзитном трговином (Мушовић 1985: 18). Веома значајно место заузимао је и манастир Црна река, који се налази у Црноречком кањону, три километра југозападно од Рибарића. Ту је од давнина радила школа, првобитно манастирска, духовна (у Даниловом зборнику помиње се црноречка школа на десној обали Ибра). Традицију школе манастир је очувао и касније, а то значи и у време турске владавине. Вероватно је била у тесној вези са школом у оближњим Брњацима коју је у XIII веку основала Јелена Анжујска, чиме почиње световно школство код Срба (Мушовић 1985: 20).

Многобројни најстарији и за српску културу и духовност најзначајнији споменици из периода од IX до XV века подигнути су управо на територији Старе Рашке. Уопштено гледано, „ова је област не само једна од првих политичких центара српског народа већ и његово културно средиште, где се још у почетку развила ренесансна уметност, што се особито види на фрескосликарству манастира Сопоћана“ (Лутовац 1978: 207). Рашки крај изнедрио је прве српске државнике, дипломате и политичаре. То је колевка српске писмености и писане књижевности – „1202. године писано је и илуминирано Вуканово

јеванђеље у Пећини у Расу, један од најстаријих докумената српске писмености, и овде су рођени први српски књижевници: Растко Немањић Сава, Стефан Првовенчани и нешто касније Константин Михаиловић из Островице, аутор *Јаничаревих усјомена*⁷ (Мушовић 1979: 120). Највиша аутохтона српска уметничка школа, Рашка школа у уметности, изникла је у долини Рашке. „У њеном стилу подигнути су бројни споменици сакралне архитектуре у рашко-ибарском региону, који по свом сјају, величини, архитектонским решењима и декорацији превазилазе националне границе“ (Мушовић 1979: 120). По броју очуваних споменика културе и историје, просторно невелика долина Рашке данас је јединствено подручје у Србији, а и шире. Сви ти споменици сведоче о бурној, културно и историјски бременитој прошлости овога краја. По значају се свакако може издвојити Црква светог Петра и Павла или Петрова црква (у Новом Пазару)⁷, која је „један од најстаријих сакралних споменика код Срба и жижа око које се зачео живот средњовековне државе Рашке и Немањића. Та архаична и архитектонски атрактивна целина визуелно говори о вековима које је уткала у своје темеље. Ђурђеви ступови, задужбина Стевана Немање из 1171. године, тријумфални је споменик Немањиној победи над византијском војском код Пантине. Манастир је познат и по томе што чува најстарије испитани српски живопис“ (Мушовић 1979: 120–121). Манастир Сопоћани „задужбина су и породични маузолеј краља Уроша I, јединствена ризница средњовековног сликарства. Ту су и остаци недавно откривених средњовековних утврђења-градава и немањићких престоница: Раса, Јелеча и Дежеве“ (Мушовић 1979: 120–121).

Геополитички и стратешки положај Старе Рашке променио се са продором Турака – „до тада доста спутна, у засенку великих и плодних долина, одједном је постала ходник којим су се кретали Турци према Босни и даље на Запад“ (Лутовац 1978: 207). На рашку земљу Османлије су загазиле свега неколико година након Косовске битке 1389. Турски кадија је већ 1396. године заузео Глухавицу, значајно рударско место, и о томе обавестио Дубровчане, тражећи таксе за пролаз њихових каравана преко те територије (Мушовић 1989: 49). У време продора Турака „долина Рашке била је у саставу Области Бранковића, а сматра се да је дефинитивно признала турску власт 1455. године, када се помиње као део крајишта Иса-бега Исаковића“ (Мушовић 1979: 121). Долазак Турака на ове просторе имао је утицаја на историјски развој у целини, а то значи и на етничке процесе. То се види из турских пописа, који показују да је на овим просторима „затечено доста

⁷ Петрова црква код Новог Пазара је једини очувани црквени споменик из преднемањићког времена у Србији (Андрејић 2001: 5).

бројно српско становништво, које се бавило сточарством. Сигурно је да се део тог становништва повлачио на север и запад у периоду турске експанзије и касније“ (Мушовић 1979: 121). Турски дефтери, који су подрбно пописивали сваког домаћина по имену, а неретко и стоку једног домаћинства, сведоче о томе да је овде српско православно становништво било компактно. Како наводи М. Лутовац, „готово сва села очувала су и своје негдашње називе из XVI века. Тада је само у тврђавама и поред путева у правцу Босне било овде-онде и муслиманских насеља, као у околини Прибоја, Рудог и Пријепоља. Тек после већих побуна, устанака и турских одмазди у периоду од XVII до XX века, овде се становништво брже и чешће смењивало и постајало етнички све хетерогеније“ (Лутовац 1978: 207). Стара Рашка од самих почетака била је област погодна за насељавање становништва из различитих крајева. Досељавање већег броја становника отпочело је са миграционом струјом из правца брдско-планинских крајева, која је донела припаднике племена Климента и Куча. Након њих почели су долазити и други српски Брђани и Малисори низ долине Лима и Ибра и даље. М. Лутовац истиче да су то у почетку углавном биле „пљачкашке чете против преосталог становништва, а затим је уследило стално насељавање. Али, тек после великих покрета за ослобођење 1689. године и исељавања већег дела становништва из ове области, настају масовна досељавања из Црногорских брда, Херцеговине и Малисије. Долазећи поглавито из крајева племенског живота у област где се знало само за један национални назив – Срби, новодосељеници су дуго по доласку претпостављали племенско име општем српском (Васојевићи, Кучи, Пипери, Дробњаци, Клименте, Хоти и др.)“ (Лутовац 1978: 208). Српско становништво, које је било врло компактно и већинско, асимиловало је остатке староседелца, пре свега Влаха сточара, познатих на овим просторима под именом „Власи Никшићи“. О њиховом негдашњем присуству сведоче бројни очувани топоними попут села Урсуле код Сјенице, Урсуловца на планини Бјеласници, Старог Влаха и сл. Лична имена чији су носици били ови Власи често су српска, а такође је било и српских сточара, названих Власима по занимању⁸. Но, у основи је преовлађивала српска етничка маса, о чему

⁸ Термин *влах* користио се да означи романизоване, а потом славенизиране Трачане на овим теренима: „у Душановом закону власи су сточари, а тако тај термин углавном употребљавају и Турци. За муслимане Босне и Херцеговине и Црне Горе Влах је сваки онај који не припада муслиманској вери. У вези са поменутиим пописом логичан је закључак да је овде дошло до мешања појма Влах у етничком и професионалном смислу, те да су Власима у рашком крају овога доба сматрани сточари, јер је Пештерска висораван била и остала сточарски крај. Но, то не искључује могућност да је ту могло бити и остатака Влаха у етничком смислу, мада је у то тешко веровати. Хришћански становници означени су као Власи, што значи да су то једино могли бити Срби. Конфесионална припадност је православна, јер се

сведоче не само историјски споменици и други податаци већ и топоними, од који су неки врло стари словенски (Бистрице, Сопот, Курила, Пештер, Лазина Гвозд, Штавица, Штаваљ, Требеж, Тријebene и др.) (Лутовац 1978: 223–224). Муслиманско становништво у овом периоду било је сасвим ретко, углавном сконценстрисано у градским срединама, а чинили су га махом представници турске власти. Притом, сјенички крај био је знатно мање насељен од новопазарског и тутинског. Како истиче Е. Мушовић, скорашња археолошка истраживања показала су да је пре доласка Турака на тутинском терену живело хришћанско становништво. Утврђено је, наиме, да су у четрнаест од двадесетак испитаних тутинских села пронађена православна црквишта. У XV и XVI веку није било неких битнијих промена у структури становништва, и о томе сведоче турски пописи становништва, који су за овај период готово једини писани извори на основу којих сазнајемо о етничким процесима у Тутину и околини. Помени муслимана у то доба били су врло ретки. Углавном се бележе појединачни примери исламизираних мештана у неколико села. Претпоставља се да ни у XVII веку (који је, упркос ситнијим сукобима, био век релативног мира) није било озбиљнијих промена у етничкој структури становништва тутинског краја. Сматра се да је нешто више исламизираниог света било у XVI веку, али се, по правилу, муслиманско становништво концентрисало у градовима, где је живот био бољи, па га је зато мало било по селима (Мушовић 1989: 49–50). Османлије су, освајајући Балкан, донели арапску веру – ислам. „Исламизацијом су Османлије добијале много, пре свега у учвршћивању власти, јер су верску припадност стављали изнад етничке, па су сви муслимани поистовећени са Турцима. То је довело до померања етничко-националне идентификације муслиманског становништва. Огромну већину исламског становништва ових крајева чине исламизирани мештани, а сигурно да је правих Турака било сасвим мало. Процес исламизације на овом подручју одвијао се највише у XVI веку, а затим и после тога. То потврђују и турски пописи, а и чињеница је да је у Новом Пазару у XV и XVI веку било изграђено двадесетак џамија“ (Лутовац 1978: 14). За разлику од новопазарског кадилука и Косовске Митровице, где је у XVI веку исламизација била доста изражена, „у тутинском крају тај процес био је једва приметан. На овом брдском, шумовитом и неприступачном терену живели су сточари, а у таквим крајевима, забаченим и неприступачним, удаљеним од комуникација, исламизација је спорије продирала. Но, и поред тога, битна разлика у процесу исламизације између тутинског и суседних

помињу попови који се жене (што није случај са католицима) и један манастир са калуђерима. У истом периоду муслиманског становништва овде је било врло мало“ (Лутовац 1978: 10–13).

крајева није постојала. То значи да су ислам најпре примали представници повлашћене класе и да су као исламизирани тај повлашћени положај задржали“ (Мушовић 1985: 29). Пописи из турског периода показују да је у селима тутинске општине муслиманског становништва било, иако једва приметно, почевши од XV века. Све до почетка XVIII века у тутинском крају огромну већину становника чинили су Срби, као што је био случај и са другим нахијама новопазарског кадилука (Мушовић 1985: 30). „Из турског пописа из 1455. види се да је становништво сјеничке нахије у огромној већини хришћанско а да су Муслимани малобројни. У саставу становништва није било битнијих промена све до краја XVII века. Притом, хришћанско становништво било је насељено по селима, док је муслиманско било концентрисано у градовима“ (Рудић 2004: 147–149).

Долазак Турака са собом је донео исламску веру, „која је до тада била непозната на рашком простору, а са њоме и своје обичаје, схватања, начин живота и културу уопште“ (Мушовић 1979: 121). Процес исламизације, којим је освајач поробљеним народима наметао своју веру и културу, већ у XV веку био је приметан, а у XVI је узео великог маха. Од исламизираниог живља формирана је нова популација – Муслимани. Најпре су исламизирани само Словени, да би им се од почетка XVIII века прикључили и Албанци који су тада населили Пештерску висораван (Мушовић 1979: 121). Од краја XVII до почетка XVIII века структура становништва се практично у целини мења, и тиме почиње нови период. Доба од 1683. до 1699. обележено је великим ратом који се водио између Аустрије и Турске, а који је упамћен по катастрофалним, можда и највећим последицама од свих ратова на овом делу Балканског полуострва. Материјална разарања и људски губици били су огромни – Нови Пазар је потпуно уништен, а такође и Ниш, Бијело Поље, Скопље, а сасвим сигурно и Сјеница и Тутин. Тада је, како истиче, Е. Мушовић, муслиманско становништво потпуно нестало – било да је изгинуло у рату или умрло од глади и болести. Један део се свакако повукао у масовној сеоби према истоку (а о њој не постоји довољно података). Сматра се да су тадашњи исељеници из Рашке кренули према Бугарској и населили неке њене делове – формирали су насеља између Варне и Трнова, која се и данас зову Нови Пазар и Дуга Пољана. Има основа, сматра Е. Мушовић, да се верује да су ови терени тада остали без муслиманског становништва (Мушовић 1979: 73). Током турске противофанзиве највише је страдао хришћански живаљ. Услед ратних разарања, болести и глади и овај део популације повлачио се испред Турака, и то у правцу севера. Као и за муслиманско становништво, Е. Мушовић тврди да је и хришћански живаљ збрисан са ових простора, те да су они остали ненасељени и пусти. У толикој је то мери било изражено да данас

на рашкој територији, сматра аутор, нема потомака становништва ранијег од краја XVII века (Мушовић 1979: 16). Е. Мушовић такође претпоставља да је у периоду од краја XVII, односно почетка XVIII века створена потпуно нова етничка структура. Процес популационе смене драстичан је у тој мери да у садашњој структури популације ових простора готово немогуће наћи потомка некога од староседелаца. Притом, староседеоцима се сматрају они становници који су рашке крајеве насељавали до краја XVII века (Мушовић 1989: 50)⁹. Бројни историјски извори сведоче да је у тадашњим страдањима Нови Пазар, који је био један од највећих градова средњег Балкана, претворен у прах и пепео (Мушовић 1989: 36). О староседеоцима помена нема ни у народном предању јер скоро свака породица, било да је хришћанска или муслиманска, зна да је пореклом од Куча, Васојевића, Бјелопавлића, Морачана, Ровчана, Дробњака, Климената, Шкријеља, Хота или мухаџира (Мушовић 1985: 37). Процес исламизације, који је био најснажнији у XVIII веку, старинцима није остављао наде у опстанак. Стога су они који су остали напустили те крајеве. Овакве претпоставке су, у недостатку писаних доказа, сматра Е. Мушовић, сасвим прихватљиве (Мушовић 1985: 38). Иако је чињеница да су целу област Старе Рашке премрежили досељеници, где у већем где у мањем броју, М. Лутовац, с друге стране, ипак претпоставља да то не значи да није остало староседелаца. Он истиче да је између старинаца и досељеника ипак постојао континуитет, јер се једино тиме може објаснити преношење топонима из ранијих, често врло давних времена (Лутовац 1978: 208). У прилог тврдњи М. Лутовца иду и чињенице које нам даје дијалекатска грађа. Наиме, говор овог подручја одликује ијекавско-јекавска замена јата, настала у сусрету адстратног слоја, екавског, из идиома стариначког становништва, и јекавштине коју су донели досељеници из Црне Горе, Босне и Херцеговине. То ипак јасно показује да присељено становништво није ове просторе затекло пустима, јер у том случају не би било могуће говорити о органском спајању двају језичких система.

Због свог положаја и природе Пештерска висораван била је „транзитно-етапна област у кретању становништва. Увек је била насељена, али су на њој људи покретљивији него у долинама. Крајем XVIII века она је била ветрометина догађаја. Из ње се тад иселио знатан део становништва, што је било добродошло скадарском везиру Ходаверди-паши Махмудбеговићу да се ослободи притиска Климената из околине Скадра. Тада их је силом преселио

⁹ Тако Марин Кабога 1706. године пише да је преноћио у Чаранпи, односно Паланци Сјеничкој, одакле је дошао до Куле сјеничке, која је имала мало кућа порушених у рату, а само место је било пусто (Рудић 2004: 147–149).

на своје поседе по Пештеру 1700. године. То је уједно и прва страна етничка групација досељена у област Старе Рашке. Ипак, Клименте, који су овде силом пресељени, настојали су да се врате натраг у своју постојбину, у чему су донекле и успели. Тако су се, од 274 куће, колико их је било насељено у разним пештерским селима, у своју област, и то не без борбе, вратила 174 домаћинства. Године 1711. накнадно је избегло још 50 кућа. Закључује се да је након ове прве колонизације на Пештери остало сасвим мало становништва. Бројчано стање је доцније појачавано новим досељеницима из Малисије и Црногорских брда. Тако су се у југозападном делу измешали Брђани и Малисори, а у североисточном Брђани и Херцеговци (Лутовац 1978: 215). Не може се, тврди М. Лутовац, у свим селима тачно утврдити родовски континуитет досељеника са почетка XVIII века. Претпоставља се да су се многи Клименте католици иселили у доба Устанка 1737. године, у коме су учествовали заједно са Србима. Место њих су насељавани Брђани и други муслимански родови из суседних области (Лутовац 1978: 216). Поред тога, током XVIII века пристизали су и мухацири из суседних области. У овом веку забележен је највећи проценат прелазака на ислам, а новонастала поларизација на верској основи заменила је народност – „турска, муслиманска вера била је синоним турцизма, српска (православна) – србизма, а латинска (католичка) – латинизма, без обзира на матерњи и говорни језик“ (Лутовац 1978: 224). Да би привукли што више људи у ислам, Турци су давали бројне повластице, а у првом реду земљу. Ипак, „то је трајало само извесно време, јер масовним преласком Срба чифчија на ислам није имао ко да обрађује беговске поседе. Баш због тога су Срби чифчије били на цени, особито задружне породице о које су се отимале аге и бегови, који су почели да више гледају на своје економске и класне интересе него на веру“ (Лутовац 1978: 224). Данашњи становници тутинског краја, према тврдњама Е. Мушовића, углавном су потомци наведених племена. Сви малисори насељени на Пештерској висоравни и тутинској околини били су католици. На новонастањеним просторима били су подвргнути исламизацији и огромна већина је примила ислам. Мањи број породица пришао је православљу, док у ранијој, католичкој вери, није остао нико. Кучи, који су досељени као православци, углавном су очували стару веру, али су такође поједине породице и исламизирани. Насељавајући се у суседним или истим селима, настојали су да се међусобно не мешају. Треба свакако још и додати да „исламизација није значила само губљење старе вере већ и почетак, па и крај губљења етничког идентитета – што је за овај крај, са малим изузецима, врло карактеристично, јер су постепено губили језик, обичаје, схватања и друге етно-елементе“ (Мушовић 1989: 50–51). Исламизација у овим крајевима брзо је напредовала. „Најлакше и најбрже су на ислам прелазили Малисори католи-

ци, чим би изгубили везу са црквеном организацијом за коју су више везани него православни Срби. Групно су прелазили на ислам, можда одмах после канонске визитације од 1718. до 1721. године. Тиме су се изједначили у праву са Турцима односно Муслиманима, што им је омогућило да као повлашћени нововерци иступају према ‘раји’ са више жестине него они који су раније примили ислам (Лутовац 1978: 225). И српско православно становништво прелазило је на ислам, „али појединачно, сем после каквих побуна, када су и у већем броју мењали веру. Као да су се више томе одупирали староседеоци са већом народном и државном традицијом. Дуже су се одржавали у старој вери и кад није било свештеника, јер је старешина куће могао да обавља неке мање верске обреде. Примали су ислам и сиромашнији и богатији – једни да поправе своје имовно стање, а други да га очувају. Имућније и задружније куће биле су дуго и двоверске. Једино мушкарци који су одржавали везу са властима постали су ‘Турци’, док су жене и нејач још неко време остали у старој вери“ (Лутовац 1978: 224).

Процес исламизације био је дуготрајан, а стара вера и обичаји у вези са хришћанством до данас се у различитим облицима чувају. О томе сведоче и историјски извори, а током наших истраживања често су припадници исламске вероисповести причали о томе како и данас практикују поједине обичаје или ритуале везане за велике хришћанске празнике. Разуме се, у измењеном или редукованом виду. Није реткост да се, поштујући поједине празнике, уздржавају и од различитих већих кућних или послова на њиви. Ипак, како наводи М. Лутовац, најдуже су се одржавала презимена, јер рођаштво није престајало са преласком на ислам, а оно се чувало помоћу заједничког презимена (Каришици и Ђукићи на Пештеру, Зорнићи у Кладници код Сјенице). Плеће и јако братство били су ослонац и јака заштита. Стара презимена са завршетком на *-ић* задржали су и Муслимани малисорског порекла: Вучетићи у Црнишу код Тутина, Бибићи, Укићи, Турковићи и Пљакићи на Пештеру“ (Лутовац 1978: 225–226).

У зависности од друштвено-историјских околности, језик, порекло, верска и племенска припадност приближавали су, али понекад и отуђивали људе. Досељеници са црногорских Брда (Кучи и други) и Малисори (Клименте, Хоти и Шаље) „дуго се нису у племену орођавали. Они су се посредством женидбе мешали са другим родовима, што је утицало на брже приближавање и изједначавање“ (Лутовац 1978: 226). Поменуто се најбоље може пратити посредством језичких прилика. Наиме, „иако су вера и орођавање преко ње утицали на поларизацију становништва (на Турке и Србе), процес језичког развитка био је друкчији. Ни владајућа муслиманска вера, ни турска администрација нису могле утицати на говорни језик. Досељеници, као што

су малисорска племена, улазећи у област српског језика, брзо су га примили путем свакодневног додира и орођавањем са Муслиманима српског говора“ (Лутовац 1978: 226). Женидбом Малисора са Муслиманкама српског језика и обратно у кућу је улазио српски језик, који је врло брзо потискивао матерњи идиом имајући у виду да је био службени. Како наводи М. Лутовац, до пре две или три генерације сви Малисори били су двојезични. Стари језик сада зна само најстарији слој становништва, и то се најдуже одржава у селу Угао, док се у млађим генерацијама веза са матерњим говором потпуно изгубила, као и ношња и обичаји (Лутовац 1978: 226). Многи Пештерци, како истиче Е. Мушовић, поженили су се мухаџеркама. Но, пошто је мајка имала пресудну улогу у одгоју и васпитању, старо етничко обележје се губило. Тако су мухаџери преовладали у неким селима, потпуно асимилиујући староседеоце, чак до те мере да они нису више могли памтити ко су били. Малисори су своје етничко порекло најбоље очували у селима где нису дозволили другима да се настане. Такав је случај нпр. у селу Угао, настањеном потомцима Климената. У време истраживања која је спровео Е. Мушовић, тамо се увелико говорио албански, а до другог светског рата готово искључиво се носила албанска ношња. Већина потомака Малисора на Пештеру знају своје порекло, а до 1912. у знатном су броју били очували своја презимена, а од тада, у условима нове администрације, узели су, у већини, презимена која су се завршавала на *-ић*. За разлику од сјеничког, у тутинском крају су нешто више задржали стара презимена: Хоти, Шкријељи, Шаље, а у селу Липици има и неколико породица које се презивају Клименте (Мушовић 1989: 18).

Упоредо са досељавањем Малисора на Пештер долазили су и Црногорци: Кучи, Васојевићи, Пипери, Бјелопавлићи, али не у толиком броју. Међутим, њихов долазако био је континуиран процес и протегаво се кроз цео XVIII па и XIX век. Дobar део досељеника из Црне Горе такође је исламизиран, и данас није мали број Муслимана у рашком крају који су потомци исламизираниог црногорског становништва. Разуме се, много је већи број оних који су остали у ранијој вери (Мушовић 1989: 18). Они који су исламизирани идентификују се као Муслимани, а они који су православци, као Срби. Њихових потомака је доста у структури садашњег тутинског становништва (Мушовић 1989: 51).

Наша сазнања о судбини Малисора на основу стања затеченог на терену приликом истраживања показују да данас само становници старији од педесет-шездесет година чувају сећање на своје порекло и о њему радо причају, а поједини и говоре албанским језиком и носе ћулах, тачније белу капу са шалом обмотаним око ње, као елеменат традиционалне ношње донете из постојбине. Веза са некадашњим језиком огледа се и у топонимији, тако да за

највећи део микропонима егзистирају паралелни називи – официјелни на српском, а други на албанском језику, који се користе у интерној комуникацији унутар заједнице. Млађи информатори, међутим, већ су прекинули везу са пређашњом културом и језиком и у потпуности се интегрисали у обичаје, говор и традицију остатка муслиманског становништва. Брачне заједнице Малисора са муслиманкама данас су врло честа појава, иако је у прошлости важило строго правило да се мора узимати „језик с језиком“, односно пожељни су били само бракови између истојезичних припадника, док су они са припадницима муслиманске вере били реткост. Ипак, оваква традиција брзо је попустила под чињеницом да је касније исламизирани католаци Малисорци са локалним Муслиманима, иако их је раздвајао језик, повезивала вера, која је тада била симбол турцизма. Мешовитих бракова са Србима готово да уопште није било, а чак иако би се такви случајеви десили, увек су били праћени инцидентима. И уопште узев, до данас се на овим теренима може говорити о изузетно ретким случајевима мешовитих бракова између хришћана и муслимана (било ког порекла да су они). Чак иако их има, најчешће је реч о браковима склапаним између локалних муслимана и хришћанки које су у ове крајеве долазиле на службу (учитељице, лекарке, службенице), а са којима су се женили најчешће школовани муслимани имајући у виду да је женски део становништва (посебно муслиманке) у овим крајевима релативно касно почео институционализовано да се образује. Мешовитих бракова староседелача различите вере било је у изузетно малом броју, по сведочењу информатора, тек понеки у кругу од неколико села. Оваква мешања непожељна су услед тога што склапање разноврног брака по правилу подразумева конвертирање женског супружника у веру којој припада супруг, што уједно значи и губитак конфесионалног идентитета. Забрана склапања бракова вековима се на овим просторима поштовала, а тако је и данас. Скоро сви информатори са којима смо разговарали слажу се у мишљењу да је такав вид заједничког, а ипак јасним правилима дефинисаног живота, где свако чува своје и поштује туђе, гаранција међусобног мира, толеранције и поштовања.

Пештерска висораван одувек је била подручје бројних миграција, које су посебно биле изражене и континуирано трајале у XIX веку. Почетак овога столећа означен је бројним политичким и другим новинама, које су у првом реду допринеле томе да Нови Пазар почне играти врло значајну политичку улогу. Једина веза Србије са Црном Гором и Јадраном у то време водила је путем преко Рашке области, те је у плановима српских устаника то била врло важна стратегијска област. У вези са тиме јесте и Карађорђевог поход на Санцак 1809. године, када су, између осталог, устаници водили више жестоких битака у току Првог српског устанка – на Јавору, Сјеници

и Сувом Долу. Устаници су успели да заузму Сјеницу, и тада је погубљено више од половине муслиманског становништва (Мушовић 1989: 19). Након што се Карађорђе повукао из ових крајева, наступила је тешка ситуација за тамошње Србе, који нису имали елементарне политичке и социјалне слободе. Тада су наступиле масовне сеобе хришћанског живља према Шумадији и југоисточној Србији (Мушовић 1985: 49). Територију која је испражњена сеобом Срба „попунили су новодосељеници из Брда и Муслимани из околних крајева, поглавито мукаџери, који су се повлачили из Србије и овде добијали земљу. Често су се овакви наметали као господари читавих села. У овим условима чифчије су били већином Срби, а само понегде и сиромашнији Муслимани“ (Лутовац 1978: 221). Како наводи Е. Мушовић, „око сто српских породица од Гусиња, Бихора и Пештери 1829. доселило се у сјеничко поље чекајући ту zgodну прилику да се преселе у Србију. Услови које су нудили Карађорђевићи, па затим и Обреновићи досељеницима из Санцака и Црне Горе, ради насељавања тада ретко насељене Шумадије, били су врло привлачни. Изнад свега и најзначајније је било то што је Србија била слободна, што је пружала много боље и повољније услове живота него што их је могла понудити Црна Гора или Санцак. Због примамљивих понуда, сјеничко становништво, коме је граница према Србији била близу, на Јавору, масовно се исељавало. Постојала је, стога, опасност да сјенички крај остане без српског живља. Да до тога не би дошло, српска влада често је затварала границу, што је особито погађало Црногорце јер је њима пут био даљи. Неки од њих су, не могавши да се враћају назад у Црну Гору, насељавали сјеничка села чекајући да се граница отвори. Немали број њих остао је да живи у Сјеници, а сјеничке аге и бегови радо су их прихватили јер није имало ко да им обрађује земљу“ (Мушовић 1989: 19–20). Међу исељеницима који су се преко Санцака кретали према Србији помињу се: Бјелопавлићи, Васојевићи, Пипери, Кучи, Дробњаци, Морачани, Колашинци, Ровчани, Братоножићи. Сматра се да су они међу њима који су, из било којих разлога, остали да живе овде заузимали места раније исељеног српског становништва, јер „Рашана заосталих из старина тешко да има у Санцаку. Све је досељеник“ (Костић 1922: 190, цитирано према: Мушовић 1979: 86). Ратови које су Србија и Црна Гора водиле од 1876. до 1878. „изазвали су још једно велико народно кретање у овој области. Нашавши се између две српске државе, које су тежиле да ослободе своје сународнике, и Аустрије са тежњом да прошири своју власт на Новопазарски Санцак, становништво ове области било је изложено страдањима и покретима. У масама се селило привремено у Србију и Црну Гору“ (Лутовац 1978: 221). Након завршетка рата „настала су, због измењених прилика, нова етничка кретања. На једној страни су се Муслимани повлачили из горњег

Потарја (Колашина) и насељавали по средишњим деловима Старе Рашке. На другој страни у Србији после ослобођења Топлице и Јабланице исељавају се Муслимани и Арбанаси, а место ових насељавају чифчије из целе области Старе Рашке, Црногорских брда и Косова. Овога пута на упражњена места насељавају се Муслимани из околних крајева и мухадери из Босне и Херцеговине, који нису хтели да остану под аустријском окупацијом. Због све веће анархије у овој области, Срби су се стално исељавали у Србију, а тамо, у новоослобођеним крајевима, земље више није било.“ (Лутовац 1978: 221). Овакве масовне сеобе претиле су да се српско становништво ових крајева знатно прореди, стога „влада Србије законом је забранила даље усељавање, али у томе није потпуно успела. Турци су настојали да на овом простору из политичких разлога задрже муслимане како се не би исељавали из ове области даље на исток. На овај начин број муслиманског становништва повећавао се досељеницима из Црне Горе (Колашин, Никшић) и Босне и Херцеговине, а Срба слабио сталним исељавањем у Србију. Према томе, становништво Старе Рашке је бивало све хетерогеније. То се запажа и код Муслимана који су досељавани из разних крајева, због чега је и између њих било несугласица“ (Лутовац 1978: 221).

После Првог српског устанка и током целог XIX века српско становништво исељавало се из Рашке (Мушовић 1985: 49), а процес миграција наставаљен је и у другој половини XIX века. Наместо исељених Срба, ове крајеве настањују мухадери, Брђани и Црногорци. Како истиче Е. Мушовић, „можда је случајност што су се сви они задржали на овој територији, коју су њихови претходници напустили због опште несигурности и економске беде. Црногорци и Брђани намеравали су да се из своје постојбине пресеље у Србију, али им је граница била често затварана јер је постојала опасност да због масовног исељења читава област остане без Срба. Пошто су већ били доведени пред свршен чин, јер више нису могли да се враћају у Црну Гору, а преко границе нису могли, они су остајали да живе у пештерским селима. То је посебно било карактеристично за тутинску територију јер су сви тутински Срби углавном потомци тих досељеника. Аге и бегови радо су их прихватили јер су им били потребни као радна снага на земљи која је била напуштена и коју није имао ко да обрађује“ (Мушовић 1985: 56). Хришћанско становништво је све до 1878. године било далеко покретније, да би након тога кренуле масовније миграције муслиманског живља. На миграциона кретања муслимана битно су утицали догађаји који су уследили након Босанско-херцеговачког устанка 1875: стицање независности Србије и Црне Горе, окупација Босне и Херцеговине и друге одлуке Берлинског конгреса. Муслимани се у великом броју повлаче према Турској, а то зна-

чи и према Новопазарском санџаку, а преко њега даље на исток. По селима тутинског краја населио се тада и знатан део мухаџира, који су углавном долазили из Црне Горе. Процес њиховог досељавања текао је закључно са 1925. годином (Мушовић 1985: 56). „Аге и бегови нерадо су их прихватили због њихове непослушности, али су власти на њих вршиле притисак водећи смишљену политику – насељавањем мухаџира у српским селима желели су ојачати муслиманско становништво на рачун српског живља. Тако је, на пример, Суви До, до тада насељен Србима, пола насељен мухаџирима“ (Мушовић 1985: 56). Мухаџири насељени у тутинском крају „помешали су се са мештанима, па је тако дошло до међусобних узајамних утицаја. То је особито видљиво у пештерским селима у којима су живели потомци Климената, Шкријеља и Куча. Многи мештани, потомци исламизираних Малисора поженили су се мухаџиркама, што је знатно утицало и било пресудно у губљењу претходног етничког обележја Малисора. С друге стране, тамо где су представници Малисора представљали чвршће целине, мухаџири су прихватили њихове обичаје, ношњу (ћулаф, чакширем милтан), научили да говоре албански, али нису изгубили језик (Лескова, Рамошево, Бороштица)“ (Мушовић 1985: 57). Младотурска револуција 1908. године имала је за циљ да покуша спасити Турску од распадања, али та намера није остварена и она је пољуљана до темеља – „прокламоване слободе, равноправност хришћанског са нехришћанским народима и друге мере које су изражене као начела младотурске револуције остале су само неиспуњено обећање, без обзира на то што су их масе прихватиле као поступке који ће поправити стање, па је њихова прокламација била пропраћена одређеном помпом и у градовима Санџака“ (Мушовић 1989: 61). У целини, „све то није дало никакве позитивне резултате, тако да је анархично стање и тотално безакоње настављено. Према извештајима из 1912. године, Санџак је пун одметника од турских власти. У тешкој и безизлазној ситуацији најтеже је било Србима, јер су били изложени малтретирању, уценама, пљачки и од одметника и од оних који су их гонили“ (Мушовић 1989: 61). Значај Балканских ратова, који су вођени 1912. и 1913, био је изузетан, и то не само јер су по карактеру били ослободилачки већ и стога што су „за Санџак и крајеве југоисточно од њега представљали крај феудално-спахијском систему, који је био заснован на суровој експлоатацији сељаштва, система коме се у Санџаку чамило на догамама феудалног мрака и конфесионалног занесењаштва“ (Мушовић 1989: 63). Током читавог периода њиховог трајања муслиманско становништво селило се у Турску и тај је процес трајао до 1935. (Мушовић 1989: 54). Улазак српске војске у Нови Пазар 23. октобра 1912. значио је ослобођење не само овога града већ и целе околине. У историји је забележено да се српска

војска „веома коректно односила посебно према муслиманском живљу. Нико није опљачкан нити убијен, те је тај догађај остао у најлепшој успомени и код муслиманског света. Приликом успостављања власти, у Новом Пазару за председника је именован Муслиман, а од пет кметова четворица су били Муслимани“ (Мушовић 1989: 64). Исте године српска војска ослободила је и Сјеницу и такође је била врло коректна према домаћем српском и муслиманском становништву, али се у новим условима ипак осећала доза несигурности, која се протезала током читавог времена Другог светског рата (Мушовић 1989: 29). „Ослобођење које се десило децембра 1918. године, када су француске снаге ослободиле Нови Пазар, затекло је овај град оуптошеним, са појачаним националним и социјалним супротостима“ (Мушовић 1979: 45). Исто то важи за целу област.

Међуратни период, уопштено гледано, обележен је веома тешким животом овдашњег становништва. Економске потешкоће погађале су подједнако и хришћане и муслимане, а била је присутна и политичка неравноправност. Ако се томе додају и друге неприлике: непросвећеност, културна и здравствена заосталост, затим и изражен наталитет, онда је једини исход био у миграцијама – у тражењу нових простора за живот. Тако су се муслимани до 1934. исељавали у Турску, а Срби према Шумадији (Мушовић 1985: 80).

Приликом окупације од стране непријатеља 1941. године, као и у ранијим периодима, у области Рашке поново су завладали нереди. Окупатор је „користио прошлост за своје циљеве. Завађавао је и подгревао раније несугласице. Због тога је и на једној и на другој страни страдало невино становништво. Чак је било и сеоба. Муслимани су се склањали у суседне градове, а Срби у северну Србију у нади да се после ратног вихора врате и опет заједно живе“ (Лутовац 1978:222). Миграције се настављају и по свршетку рата, али су сада махом економске природе. Послератне миграције одвијале су се у два правца, те је тако „у периоду од 1950. до 1970. године било доста изражено исељавање муслиманског становништва у Турску. То би, у ствари, могао да буде наставак исељавања започетог још после балканских ратова, које је било прекинуто пред Други светски рат. Исељавале су се најсиромашније породице, људи који нису имали запослења и нешколовани. Да би се могли одселити у Турску, Муслимани су се морали идентификовати као Турци, а ту ’турску’ припадност доказивали су на основу знања тек по неколико турских речи“ (Мушовић 1989: 36). Пре но што стигну у Турску муслимани су се морали одсељавати у Македонију, јер из Србије нису могли добити отпуст из држављанства. У Македонији су се неке породице дуже или краће задржавале а потом настављале своју сеобу ка Турској, док су поједине остајале да живе и у Македонији откупивши имања од Турака који су се иселили у Тур-

ску. Након доношења новог Закона о југословенском држављанству јануара 1965. године, исељеници су могли директно ићи у Турску, па више нико није ишао преко Македоније. За то време из општина Нови Пазар, Тутин и Сјеница иселило се 13. 074 лица. У Турској су се концентрисали искључиво у новоформираним истанбулским насељима: Кучукој, Бешјузевлер, Пендик, а знатно мање отишло је у Измир, Бурсу или Анкару, док се у селима нико није насељавао (Мушовић 1989: 36–37). Без обзира на то како се ко тамо снашао, истиче Е. Мушовић, „у једном систему који се разликује од нашег и у коме је човек препуштен самоме себи, веома су носталгични и врло су патриотска миграција. Међутим, у смислу националног идентитета, они представљају трајни губитак, јер се идентификују као Турци, па хтели то или не, немају школа, штампе или било чега на свом (српскохрватском) језику и тако су препуштени потпуном одрођавању. Резултат тога је и чињеница да им већ друга генерација слабо говори матерњи језик“ (Мушовић 1989: 37). Тешки економски услови, које су лоше подносили сви житељи, довели су до тога да се, у потрази за бољим условима живота, исељава и српско становништво – „сливало се највише према Краљеву, Чачку, Крагујевцу, Београду тамо су, у близини градова, куповали доста јефтину земљу, успевали да се добрим делом запосле и стекну знатан иметак. Многи су завршили и високе школе. Проблем исељавања Срба према Србији посебно је изражен, особито младих – који не остају у селима ове области, где махом остају старачка домаћинства. Миграције Муслимана у Турску престале су 1970. и тамо се више нико не исељава, али се муслиманско становништво помера ка Новом Пазару и посебно према Босни“ (Мушовић 1989: 36–37).

Миграциона кретања седамдесетих и осамдесетих година су у оквиру области, и одвијају се у правцу село–град, „али нису престале ни миграције изван граница ове регије. То се особито запажа код Срба у планинским крајевима где је становништво измешано. Они који су се после Балканског рата 1912. године населили у муслиманским селима исељавају се наводећи за то различите разлоге. Али, већину српског становништва, и тамо где је оно компактно, привлачи северна Србија, поглавито западно Поморавље (околина Краљева и Чачка)“ (Лутовац 1978: 222–223). Миграције из планинских крајева Старе Рашке „изазвале су ланчано померање становништва из виших у нижа села, а из села уопште у градове. Из долињских насеља ближе града становништво све више иде у школе, фабрике и предузећа, а уместо њих долазе планински купујући земљу у бесцење, много јефтиније него што своју продају у неком планинском пределу. Исељавају се чак и они који су врло имућни у жељи да се приближе граду, одакле ће лакше школовати децу. Те миграције српског становништва су веома живе“ (Лутовац 1978: 223).

Миграције које су се током читавог наведеног периода дешавале на овим просторима, а које у извесном виду трају и данас, узроковале су значајне промене у бројчаном стању и у етничком саставу становништва. Промена конфесионалне структуре почевши од почетака турске владавине, од када датирају прва сазнања о етничком саставу, па до новијег доба такође је очигледна. Овде наводимо само неке податке из новијих пописа, као илустрацију општег правца развитка и односа двеју основних националних скупина на овом терену.

Тутин спада у ред општина у Србији у којима постоји „изразита доминација једне етничке групе над другом. То је последица различите популационе динамике муслиманског и српског становништва. Доминација која је постојала и у периоду пре Другог светског рата, крајем XX века постала је наглашена, како у погледу етничке, тако и у погледу верске структуре становништва тутинске општине. Разлике у етничкој и верској структури становништва ова општина показује и када је реч о нивоу насеља. Од укупног броја насеља општине Тутин (93) свега пет има већинско српско становништво, док у осталима доминира муслиманско“ (Ђоковић 2003: 73). Општина Тутин бележи пораст броја становника у периоду од 1961. до 1991. године. Као и велики број општина у Србији, и Тутин има негативну стопу раста у последњем десетогодишњем периоду (1991–2002) – укупан број становника смањило се за 4577 у последњем међупописном периоду (Ђоковић 2003: 73). Када је у питању популациона динамика, муслиманско и хришћанско становништво карактеришу различити трендови. „Муслимани, наиме, све до 1991. године бележе раст популације. Ону су према подацима из 1961. учествовали са 68,5% у укупној популацији тутинске општине, да би се тај процентуални удео увећао на 94,2%, према попису становништва из 2002. У истом периоду српско становништво бележи константан пад, и то са 15% 1961. године на свега 4,32%, према подацима из 2002“ (Ђоковић 2003: 74). Сходно наведеном, може се очекивати „да ће се у будућности наставити тренд опадања укупне популације у тутинској општини (дакле, и српске и муслиманске). На то упућују подаци са пописа становништва (2002. године), на основу кога се јасно види пад броја становника у апсолутним износима код припадника обеју етничких група. С обзиром на постојећу етничку структуру у општини, као и разлике које постоје када су у питању демографски трендови у свакој од етничких група“ (Ђоковић 2003: 74). Како наводи Е. Ђоковић, „са великом сигурношћу може се рећи да се у будућности претпоставља даље смањивање удела српске популације, односно бројчано јачање муслиманске етничке заједнице“ (Ђоковић 2003: 74). У Тутину у градској средини апсолутно је доминантно муслиманско становништво, са уделом од 91%, док су

Срби заступљени са свега 6,56%. У селима су Срби заступљени са свега 3,38%, док муслиманско становништво чини 95,38% укупне популације. С друге стране, попис из 1921. године показује да је у Тутину као насељу у оквиру среза Штавица живело 71% припадника исламске вероисповести и 28,9% православаца. Нешто измењене прилике забележене су десет година касније, када је проценат муслиманског живља пао на 63,1%, док се удео православних попео на 36,7%. Бројчани однос конфесија не може се пратити у каснијим пописима, након Другог светског рата, јер тада није било изјашњавања по вероисповести. Ипак, подаци са пописа из 1991. показују да су се током 60 година, колико се ова структура није третирао у званичној статистици, догодиле значајне промене. Припадници исламске вероисповести чинили су 95% популације тутинске општине, по попису из 1991. године, а удео остаје непромењен према подацима из пописа 2002. године. У истом периоду православци су у укупној популацији учествовали са 4,31%. Оваква драстична разлика у процентуалном уделу појединих конфесија у укупној популацији настала је услед разлика у стопама природног прираштаја код припадника исламске и православне вероисповести – високе стопе природног прираштаја код муслиманског становништва, ниске код припадника других заједница, а пре свега српске, код које је присутан изразитији процес емиграције у друге делове Србије (Ђоковић 2003: 75–77). Етничка и конфесионална структура општине Тутин данас је „изразито прилично неуравнотежена, са доминацијом муслиманског становништва. Кретање стопа природног прираштаја и миграционог салда у овом делу Србије наводи на закључак да је до повећања удела муслиманског становништва, заправо, дошло као последица дугорочног опадања репродукције српског становништва, иако се и у муслиманској етничкој групацији јавља општа тенденција пада наталитета. Уколико се овакви процеси наставе и у будућности, намеће се закључак да ће у наредном попису етничка структура становништва општине Тутин бити приближна апсолутној доминацији само једне етничке заједнице. Дакле, може се очекивати даља хомогенизација становништва на овом простору“ (Ђоковић 2003: 77).

Подаци који вреде за тутинску општину могу се сматрати општеважећим, имајући у виду да и у Сјеници и у Новом Пазару бележимо исти принцип бројчаног кретања становништва.

Новопазарска каза почетком XX века имала је 33.615 становника (муслиманских 18.744 а хришћанских 14.871). Године 1911. у њој је регистровано 44.793 становника (Муслимана 25.826, а Срба 18.967). У градској средини живело је тада 12.304 муслиманских и 1.543 хришћанска становника. Број

становника у новопазарској општини 1920. износио је 39.966, од чега је било 18.516 Срба и 18.243 Муслимана (Мушовић 1979: 109).

Други светски рат Новом Пазару донео је велика разарања и људске губитке, тако да је овај град из рата изашао са тек око 11.000 становника. Пошто је Нови Пазар дуго био веома сиромашан и заостао у привредном погледу, овај крај се „веома споро опорављао од ратних разарања и свега онога што су векови оставили у наслеђе, процес миграција и имиграција настављен је и у послератном периоду. Осиромашено сеоско становништво долазило је у град и у новоподигнутим индустријским објектима тражило посла. Нови Пазар није могао да прихвати све то, јер дуго није имао индустрије, па су људи морали тражити хлеба на другој страни. Тако су се Срби иселјавали, а и даље се селе, према привредно развијеним регионима Србије, док су се Муслимани, до 1970. године, иселјавали у Турску и то у великом броју“ (Мушовић 1979: 125). Место иселјеника у град су долазили становници Голије, Рогозне, Пештери, Бихора и Лимске долине, и то у тако великом проценту да је град бројчано јачао више него икада раније. Свој препород, ма колико да је заостајао за другим градовима и крајевима у Србији, Нови Пазар доживео је у време социјалистичке изградње: „од једне сиромашне варошице, одсечене од света, чији су живот симболисали беда и немаштина, сујеверје и примитивизам, формира се нови и значајан привредни центар. У индустријским објектима који су овде подигнути у послератном периоду запослено је десетак хиљада радника. У граду живи и ради преко осам стотина људи који су завршили вишу или високу школу“ (Мушовић 1979: 125–126). Становништво је, како показује попис из 1971, национално шаролико, при чему доминира муслимански живаљ, мада је бројчана превласт мања него у другим два општинама. Нови Пазар тада је имао 64.326 становника, од тога Муслимана 37.140, а Срба 25.076. Примећује се знатна несразмера у односу броја становника у граду и сеоској средини – број Муслимана у градској средини је 22.571, а Срба 5.322, што значи да је српско становништво сконцентрисано у великој мери у околним селима (Мушовић 1979: 116). Према попису из 2002, у Новом Пазару има 86% бошњачко-муслиманског становништва, док је Срба 12,31% (Нови Пазар: <http://www.novipazar.com/turizam/stanovnistvo/>).

Двосмерни демографски развој Муслимана и Срба, „који за последицу има континуирано смањивање једне популације и константан пораст друге, условљен је, пре свега, различитим репродуктивним понашањем између две најбројније етничке заједнице и на територији општине Сјеница. Постоји изразита етничка диференцираност стопа биолошког кретања становништва која се испољава током читавог историјског развоја, и која је у тесној вези са променама укупног састава становништва. Тако је, на пример, удео Срба

и Муслимана 1961. године скоро исти“ (Радовановић и Ђоковић 2004: 301). Према попису 1981. године, у сјеничкој општини живи 68% Муслимана и 28,9% Срба (Мушовић 1989: 38), док попис из 1991. године показује да Срби чине мање од једне четвртине становништва (22%), а Муслимани три четвртине (76%) (Радовановић и Ђоковић 2004: 301). У попису из 2002. године 23% становништва декларише се као Срби, а 76% чине припадници исламске вероисповести (Радовановић и Ђоковић 2004: 304).

Према попису из 2011, увиђа се пораст муслиманско-бошњачког становништва у свим трима општинама, те тако проценат муслиманско-бошњачког становништва у Новом Пазару износи 81,2%, Тутину 93,50%, а у Сјеници износи 78,5% (Попис 2011: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>).

1.4. Привредни живот

Осамдесетих година XIX века донета је одлука о изградњи моравско-вардарских комуникација, која је имала да отвори нове путеве који повезују јадранске градове са Солуном, Софијом и Цариградом. Стари путеви који су некада пролазили преко ове области замењени су тако новима, а замирање друмова који су за ове крајеве значили живот имало је веома лоше последице по привредно-економске прилике у Рашкој области. Рашка област, а тутински крај посебно, на тај начин скрајнут је од свих токова, без без икаквих путева, ван било чијег интереса препуштен је сам себи и стихији (Мушовић 1985: 58). Рашки крајеви из Првог светског рата изашли су, и економски и популационо, као веома осиромашени – млади људи одселили су се или изгинули у рату а економске прилике биле су тешке. Да би се живот наставио, најпре су морале бити отклоњене бројне препреке попут социјалне беде и заострених међунационалних односа који су пратили ову нову фазу живота. Оставши ван комуникација, овај крај се у веома тешким условима живота окренуо земљорадњи, експлоатацији шума и сточарству. То су били практично једини извори егзистенције. Земљорадња је до данас остала главно занимање становништва, а у послератним годинама претежно се гајио јечам, од кога је справљан хлеб (Мушовић 1985: 73).

На основу својих физичко-географских особина овитерени одувек су били предодређени за *сточарство* јер велика пространства заузимају управо пашњаци и ливаде. Такви природни ресурси и заслужни су за то што је ова област углавном била густо насељена, чак и гушће него жупне долине. Повремена пражњења која су се дешавала након сеоба брзо су надокнађивана новим насељавањима становништва које је било у потрази за повољним ус-

ловима за сточарски живот. Преко ове транзитне етничке области сточари су се одувек кретали према суседним долинама и обратно. О томе сведочи у првом реду топонимија, у којој су највише трагова оставили Срби сточари. Овај језички слој указује и на то да је у прошлости на овим просторима било и сточара влашког порекла, али они су били малобројни у односу на Србе (Лутовац 1977: 160, 168). Екстензивни пашњаци којима рашки крај обилује највише погодују гајењу оваца – сјеничка овца позната је по квалитетном млеку, месу и вуни. У мањој мери гајило се говече, пошто ово није област земљорадње за коју је по правилу и радом и исхраном говече везано. Коњ је имао улогу пре свега транспортне животиње (Лутовац 1960: 334–336).

Иако су клима и земљиште били непогодни, у области Рашке развијала се и *земљорадња*, и то планинско-брдски тип. Придавао јој се посебан значај стога што је то у овим крајевима једно време била једина област привређивања. Пошто земљорадничке задруге овде углавном нису имале успеха, земља је махом остајала у приватном власништву. Клима је била непогодна, земљиште неплодно, а начин обраде заостао па су приходи углавном били мали. За релативно спор развој земљорадње од пресудног значаја је то што је земља дуго обрађивана врло примитивно: коришћене су дрвене ралице и најобичнија дрљача са сточном запрегом. Покоји гвоздени плуг могао се видети тек пред Други светски рат, а опште стање побољшало се тек у послератном и каснијем периоду осавремењивањем механизације (Мушовић 1985: 73, 105).

На Пештери а и шире, у читавој области, у организовању поделе рада значајну улогу имале су *йородичне задруге*. Остаци аутохтоних српских насеља и мешавина етничких струјања из црногорских брда, Херцеговине и Малисије на Пештеру се запажају у многобројним етничким особинама, па и на породичној задрузи, која се управо у овој области и најдуже одржала. Инокосна кућа била је готово непозната у овом крајусве до ослобођења од Турака 1912. године. Села која сада имају 40 и 50 кућа састојала су се од 3 до 4 задружна домаћинства. Управо због тога дешавало се да у случајевима сеоба нестане и читаво такво насеље. Географски услови и друштвено-политичке прилике утицале су на одржавање породичне задруге, јер су задружни облик живота наметали планинско-сточарска привреда, феудално-чифчијски односи и лична несигурност. Имућна и многољудна кућа могла је лакше одолевати свим невољама, а такву задружну породицу и феудалци су радије држали на својој земљи, док су инокосног или сиромашног чифчију терали са свога поседа. Организација задруге била је чврста – почивала је на јединственој вољи одраслих мушких чланова и ауторитету старешине, „главе куће“, који је по правилу отац и по реду најстарији син (Лутовац 1973: 1–3). Како наводи В. Поповић, у старој штавичко-пештерској задрузи организација је функци-

онисала као у пчелињем друштву. Беспоговорне обавезе имао је сваки члан, а уколико би тога нестало, задрузи је бивао крај. На почетку је, с обзиром на етичко-етничку и конфесионално-језичку шароликост, постојало седам типова задруга. Временом, међутим, оне су постале толико сличне да су суштински свођене на једно, и разликовале су се, у нијансама, православне и муслиманске. Препознаване су по ентеријеру, одећи, етносу, фолклору и мелосу, припреми јела и народним обичајима, традицији и верским обредима (Поповић 2003: 123).

Шумски комплекси покривају велики део рашке области, и то је њено велико богатство и потенцијал за развој *шумарстџа*. Ипак, експлоатација шумског блага била је сасвим стихијска и није дала очекиване резултате (Мушовић 1985: 74).

Значајан извор новчаних средстава била је и *домаћа радиноси*. Жене су израђивале различите производе од вуне и конопље: ћилиме, стазице, сецаде, сукно, платно за рубље; а мушкарци дрвене производе: кола, ралице, бране, косишта, метле, каце, чаброве и сл. (Мушовић 1985:74).

Занатлиство је у тутинском крају било на најнижем нивоу, а сводило се на одређени број ковача који су правили металне делове за пољопривредне алатке: раонике, косе, секире, косире, мотике, ашове, лопате и др. (Мушовић 1985:75). Највећи број занатлија живео је и радио по селима, а занатство је свођено на онолико колико је могло да подмири локалне потребе. Квалификованих занатлија било је сасвим мало, особито по селима, па су се тим послом бавили људи који су за ту делатност имали природних предиспозиција или су занатску вештину учили од својих најближих (Мушовић 1985: 111). За привредни живот Новог Пазара, међутим, за његов просперитет, па према томе и за етнички састав, занатство је имало велики значај. Као привредна делатност по важности је било одмах после трговине, а у Новом Пазару старо је колико и град, јер је ова традиција наслеђена још из средњег века. Успомена на средњовековно занатство очувана је у топонимима у околини Новог Пазара: Шавци, Ковачи, Ковачево, Лукаре, Штитаре, Златари (Мушовић 1979: 21).

Трговина је у Сјеници и Тутину била слабо развијена, што није случај и са Новим Пазаром. Из Новог Пазара, Пећи, Берана и Митровице долазили су трговци, понајвише ради откупа јагњади, сира и вуне, а и сами сељаци терали су стоку и износили сточне производе на пијаци у поменутиим градовима (Мушовић 1979: 74). У Тутину се почеци развоја трговине у организованом виду везују за национализацију ранијих приватних трговачких радњи, које су биле смештене у граду и већим сеоским центрима. У питању су биле мале радње, дућани, са најнужнијим стварима и животним намирницама. Осим сталних, било је и лутајућих трговаца, откупљивача стоке, највише јагњади

и сточарских производа (Мушовић 1979: 111). Трговина је од самих почетака у Новом Пазару, који је од оснивања важио за значајан трговачки центар, била знатно развијенија. Дубровчани (чији се број у различитим епохама мењао) у Новом Пазару ималису своју колонију још од његовог оснивања. Било је стално настањених Дубровчана, као и оних који су кроз овај крај пролазили бавећи се транзитом. Међутим, сигурно је да су се трговином бавили и домаћи људи: муслимани, Срби, а и Турци (Мушовић 1979: 112). Ратна дејства и честе измене историјских и друштвених околности на овим просторима временом су доводили до релативног замирања трговачке делатности.

1.5. Развој школства

Пре Првог светског рата у Срезу штавичком постојале су само две основне школе. Једна од њих била је при манастиру Црна река, и она је још од средњег века по свом карактеру била манастирска. Крајем XIX столећа, међутим, она је попримила много световног. Црноречка школа дала је тутинском крају прве писмене људе (Мушовић 1985:75). Свештеник Милутин Поповић из Сувог Дола на Пештеру је 1904. године основао прву основну, чисто световну школу у тутинском крају, која се налазила у Сувом Долу. У целом тутинском крају писмен човек је у то време био права реткост, а ова образовна установа имала је за циљ да првенствено окупи децу са Пештери. Најпре је окупљала само мушку децу и то највише из Сувог Дола, док је из суседних села било тек понеко дете. У Тутину и у неколико сеоских центара постојале су у исто време и основне верске школе – мектеби – које су радиле при џамији која је изграђена око 1910. године. У њима се учила елементарна писменост, али само арапско писмо, и предавања су држале хоџе које су завршавале медресу у Новом Пазару. У првим годинама након Првог светског рата учињени су напори ка отварању школа, тако су отворене школе при свим оштинским центрима, а негде и по две. Основна школа у Тутину почела је са званичним радом 1922. године (Мушовић 1985: 76). Но, велики значај за развој писмености и образовања код српског дела становништва имао је и даље Црноречки манастир. Пре него што су изграђене школске зграде настава се одвијала у приватним кућама са јако скромним инвентаром. Године 1926. изграђено је неколико школа у тутинском крају: Сувом Долу, Делимеђу, Мелајама, Црквинама, Рибарићу, Мојстиру и Годову, а све су архитектонски биле веома сличне. Учитељи су долазили са стране, махом по казни, протеривани углавном због своје политичке делатности (Мушовић 1985: 76). Иако су школе отворане на различитим местима, и радило се на

ширењу и стабилисању школства, проценат деце која су похађала школу био је веома низак. Обнова школства започела је одмах након ослобођења Тутина после Другог светског рата. Људи који су имали завршену основну школу послати су на курс за учитеље у Новом Пазару, тако да је већ 1945. у срезу штавичком радило 18 основних школа, смештених углавном по приватним кућама (Мушовић 1985: 99). Углавном, „живот је почео изнова да се одвија у заједништву и слози, са жељом да се што пре заборави на тешке ратне године и све недаће које су оне донеле овом крају. Ради се на оживљавању школства и културе, отварају се домови културе, аналфabetски течајеви и здравствени семинари“ (Мушовић 1985: 102). По завршетку Другог светског рата у тутинској општини школство почиње нагло да се развија. Ширење школске мреже заснивало се на постојећем систему основног образовања, а било је одређено демографским факторима и комуникативним могућностима насеља. Међутим, пратиле су га многе тешкоће, као што су недовољан обухват ученика, скучен школски простор, оскудан школски инвентар, недовољан стручни кадар. У целом послератном периоду у свим школама активно се радило на описмењавању одраслих аналфabetским течајевима и потпуним образовањем одраслих, а структура школске спреме потпуно се изменила (Мушовић 1985: 127, 132). Слично као у Тутину развој школства текао је и у Сјеници, где су у првим деценијама XIX века турске школе биле готово једине просветне установе. „До доношења Закона о просвети 1869, којим се уређује отварање школа, утврђују наставни програми и обавезност похађања наставе, у Сјеници је радило укупно 8 мектеба“ (Зекић 2004: 246). Световно образовање овде се заснивало на школама које су настале у другој половини XIX века – иптидаија (почетна основна школа), руждија (нижа гимназија) и идадија (класична гимназија). Медресе, као верске школе највишег ранга, настале су још у средњем веку у већим местима. У Новом Пазару медреса, као средња теолошка школа, отворена је половином XVII века, а школовала је и припремала кадар за вероучитеље, док је медреса у Сјеници радила у другој половини XIX века. Са радом је престала одмах након Првог балканског рата (Зекић 2004: 248–250). „Крајем 1912. Краљевина Србија је у Сјеници отворила прве српске школе световног карактера дуж српско-турске границе, али и у самом граду са мешовитим становништвом. У међуратном периоду уводи се обавезно школовање у основним четвороразредним школама“ (Зекић 2004: 256), а отварају се и средње стручне, занатске школе (ћилимарска, трговачка) (Зекић 2004: 258). Период након Другог светског рата карактерише убрзан развој школства – „уводи се обавезно осмогодишње школовање, отварају нове средње стручне школе као и нижа, ’про-гимназија’, која је чинила ембрион из којег ће на-

стати права гимназија (Зекић 2004: 264). Долазак Турака у долину Рашке „и њихово учвршћивање у овом крају прекинули су један захуктали живот духовног и физичког стваралаштва Срба, чија је колевка управо Рашка долина. Нови живот добијао је у целини, постепено али сигурно, нову физиономију, испреплетану културом Оријента, коју су са собом донели турски освајачи. Тај утицај, на готово свим пољима људског стваралаштва, мало где је дошао до изражаја и био таквих димензија као у граду на Рашки, који је од свог постанка имао физиономију шехера“ (Мушовић 1979: 35–36).

„Буран живот што га је Нови Пазар имао у прошлости подразумевао је и постојање школа у овом граду. Као велико трговачко место, он се не би ни могао замислити без школованих или бар делимично школованих људи. При џамијама и манастирима постојале су школе у којима је стицано основно образовање и где је световност била само делимично заступљена“ (Мушовић 1979: 40). Ипак, било је и световних школа, „тако се 1489. помиње алим (учитељ) у Новом Пазару. Алими се помињу и у XVI веку (...). И средње школе су носиле печат духовности, без обзира на то којој конфесији су припадале“ (Мушовић 1979: 40). У Новом Пазару је, према подацима који су остали од Евлије Челебије, било пет медреса – једна школа служила је за изучавање свете муслиманске традиције, а уз сваку џамију постојао је мектеб (основна верска школа). У свима њима, сем веронауке, учили су се и језици: арапски, турски и персијски. Основни, матични језик био је српски, јер муслимани никада нису имали други језик осим њега. Познато је да је овде у XVII веку радила трговачка школа, а настава се у њој одвијала на српском и италијанском језику. Похађали су је ђаци из Дубровника, Босне и Бугарске, док су предавачи били Дубровчани и Турци (Мушовић 1979: 40). Како наводи Е. Мушовић, „градску основну школу коју су могла похађати и муслиманска деца основао је 1838. Никола Васојевић, енглески вицеkonzул у Новом Пазару. Друга основна школа у овом граду помиње се 1850. године, али је радила под веома тешким условима. Године 1875. у Новом Пазару се помињу две српске основне школе, које је похађало 60 ученика“ (Мушовић 1979: 40). Како сведоче турски документи, у Новом Пазару је од 1877. до 1902. радило десет муслиманских, једна српска и једна јеврејска основна школа (Мушовић 1979: 40). Образовање је у Новом Пазару забележило крупне резултате у послератном периоду, тако да је 1975. било 32 основне школе, гимназија, учитељска школа, економска школа, технички школски центар и школа за образовање одраслих (Мушовић 1979:49).

У последњим деценијама XX века развој школства усмерен је преважно ка отварању основних осмогодишњих школа у свим већим селима. Но, истовремено са тим настојањима, проценат сеоске популације контину-

ирано се смањује, што нужно води ка замирању школа у селима са мање становника. Данас углавном у мањим селима постоје само школе са свега неколико деце, а многе годинама уназад не уписују нове ученике, те је велики број њих пред затварањем. С друге стране, у градским срединама отварају се нове основне, али и средње школе, које прате трендове у образовању условљене захтевима модерног доба. Нови Пазар последњих година израста у универзитетски центар који привлачи велики број студената из целог региона а и шире. Истурена одељења факултета из више универзитетских центара у Србији отварају се у новије време и у Тутину.

1.6. Традиционална духовна култура

Простор Тутина, Сјенице и Новог Пазара одликује се богатом и, у синхроној перспективи посматрано, добро очуваном традиционалном духовном културом. У условима заједничког живота свака од конфесионалних група настајала је да вековима негује наслеђене културне обрасце који су, будући да значе одржавање везе са минулим временима, омогућили очување етничког идентитета. У условима неговања сопствених и поштовања обичаја, традиције и веровања припадника друге вере, на овим просторима развијала су се два засебна, паралелна вида духовне културе, са унеколико различитим поимањем и погледима на човека као јединку, човека унутар шире друштвене заједнице и свет који га окружује. Тако се на простору чији говор испитујемо у области духовне културе очитују две традиције – хришћанска и муслиманска – у појединим сегментима јасно издиференциране и наизглед самосталне једна у односу на другу, али често и сасвим испреплетане, са много заједничких елемената који се нужно морају посматрати здружено, у суодносу. У хришћанској традицији доминантно је присуство прехришћанског наслеђа које се огледа у чувању раније матрице која се испољава кроз обичаје, веровања, ритуалне радње, народне умотворине и друге видове обликовања колективног погледа на свет, а који вековима функционишу напоредо са хришћанском традицијом и културом. Симбиоза паганског и хришћанског наслеђа учинила је да се систем традиционалне духовне културе у овим крајевима формира као врло слојевит. У условима живота под турском владавином, а и у општој клими која је владала након Другог светског рата, на овим просторима развој хришћанства успораван је притисцима са стране, те је у таквим околностима српско становништво или кришом неговало обичаје из домена хришћанске традиције или их је, што је чешће, у прикривеној форми, спроводило у својеврсном укрштају са већ раније укоренењим ритуално-обредним радњама из доба паганства. Тако у традицији народа са ових простора срећемо својеврсну паганско-хришћанску

симбиозу обичаја, познату свакако и на другим тачкама српског културног простора, али овде услед специфичних услова живота наглашенију и живописнију. У исто време, у традицији муслиманског дела становништва еволуција духовне културе може се ишчитавати из неколико, међусобно такође укрштених слојева. Тако се у обичајима и народним веровањима овог дела популације увиђа присуство како паганске, тако и хришћанске (преласком на ислам већим делом напуштене, али и добрим делом очуване), те новоуспостављене традиције која долази путем утицаја исламске вере. Свака од етничких скупина данас с једне стране поштује празнике (а то значи и постојање обичаја, веровања и ритуала у вези са њима) који су диференцијални у односу на другу, али и оне који су део очуване заједничке традиције.

Духовна традиционална култура тутинско-новопазарско-сјеничке зоне представља терен интересантан за истраживања из области етнологије, те су етнолошки радови релативно бројни. За истраживаче је посебно занимљив, у етничком смислу хетероген, терен Пештерске висоравни, те издвајамо радове у којима је дат опис обичаја овог дела становништва, углавном везаних за сточарску традицију: *Сточарство и сточарски животи на Пешићерско-сјеничкој висоравни* (Јутовац 1977: 157–170); *Обичаји српског становништва у Сувом Долу I и II* (Поповић 1990: 183–191; Поповић 1991: 137–147); *Циклус годишњих обичаја Срба на Пешићеру* (Љујић 2014: 367–381). Опис народних обичаја у вези са празницима годишњег или животног циклуса, прикупљаних на терену целе области, садрже радови: *Веровања и обичаји везани за неке верске изразнике у Барама и околини* (Дердемез 1984: 191–199); *Самрџини обичаји и култи њокојника* (Рељић 1990: 125–148); *Годишњи обичаји* (Костић 1990: 73–123); *Курбан-бајрам у тушинској оштини* (Пилипенко 2015: 445–454); *Ковачи у Санџаку* (Сикимић 2018: 101–117), и други објављени у серијским публикацијама: *Тушински зборник, Новопазарски зборник и Зборник Сјенице*. Етнолингвистички приказ обичаја у вези са Ђурђевданом у Штавици дат је у раду Вељовић 2013: 267–294.

1.7. Методолошке напомене о раду на терену, класификацији, обради и анализи грађе

Материјал на коме је извршена анализа глаголског система прикупљен је на територији трију општина – Тутин, Нови Пазар и Сјеница.

Истраживањем је обухваћено укупно 105 пунктова, од којих је 51 село на територији тутинске општине. Наводимо њихов списак и скраћенице које су коришћене у раду:

Баћица (Ба), Биохане (Би), Блага (Бл), Бороштица (Бо), Брегови (Бр), Врба (Вр), Врујца (Вру), Глухавица (Гл), Глоговик (Гло), Годово (Го), Гурдијеље (Гу), Делимеђе (Де), Детане (Дет), Добри Дуб (Д. Дуб), Добриња (До), Долово (Дол), Дулебе (Ду), Ђерекаре (Ђер), Ервенице (Ер), Жирче (Жи), Жупа (Жу), Кељеполје (Ке), Коваче (Ков), Кониче (Кон), Кочарник (Коч), Лескова (Ле), Липица (Ли), Мелаје (Ме), Митрова (Ми), Набоје (На), Островица (Ост), Паљево (Па), Пероше (Пе), Пленибабе (Пл), Попе (По), Пресло (Пр), Пружањ (Пру), Рамошево (Рам), Рачиће (Рач), Рудница (Руд), Руђа (Ру), Саш (Са), Сврачиће (Св), Смолућа (См), Старчевиће (Ст), Струмце (Стр), Суви До (С. До), Тутин (Ту), Црниш (Цр), Шароње (Ша), Шипче (Ши).

У Новом Пазару обишли смо 26 пунктова:

Багри (Баг), Балетиће (Бал), Бобовик (Боб), Боторовина (Бот), Брђани (Брђ), Вучја Локва (В. Лок), Избице (Из), Јошаница (Јо), Јуковача (Ју), Кашаљ (Ка), Козарево (Коз), Лече (Леч), Лукаре (Лу), Неготинац (Не), Нетврђе (Нет), Осоје (Ос), Пожега (Пож), Прђенова (Прђ), Рајетиће (Ра), Рајчиновиће (Рај), Себечево (Се), Сопоћани (Со), Суха Ђуприја (С. Ђуп), Трнава (Трн), Цвијетње (Цв), Шавце (Шав).

Сјеничких пунктова је укупно 28:

Баре (Бар), Бољаре (Бољ), Буђево (Бу), Врсјенице (Врс), Градац (Гр), Гошево (Гош), Дражевиће (Др), Дружиниће (Дру), Дубница (Дуб), Дуга Пољана (Д. Пољ), Дујке (Дуј), Зајечиће (За), Карајукића Бунари (К. Бун), Кијевце (Ки), Кладница (Кл), Кнежевац (Кн), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Тријebene (Тр), Тузиње (Туз), Увац (Ув), Угао (Уг), Урсуре (Ур), Цетановиће (Це), Црвско (Цр), Чедово (Че), Шаре (Шар), Штаваљ (Шт).

Корпус на којем је извршена анализа морфолошких одлика глаголских облика формиран је теренским прикупљањем дијалекатске грађе обиласком претходно наведених пунктова. Интензивни рад на терену континуирано је трајао током 2011, 2012. и 2013. године, и тај материјал коришћен је за израду докторске дисертације. Касније смо у више наврата у сврху писања других научних радова (прикупљање грађе из домена фразеологије, топонимике, лексикологије) обилазили овај ареал, тако да је грађа обогаћена новим примерима и потврдама већ фиксираних реализација глаголских јединица, а наши контакти са дијалекатским говорницима трају и даље¹⁰. Не рачунајући узгред бележене примере, унапред припремљене разговоре обавили смо са

¹⁰ Од самих почетака бављења овом тематиком, као матерњи говорник, аутор овога рада је у контакту са дијалектом који је предмет испитивања. И ван организованог теренског рада, у свакодневној комуникацији са носиоцима идиома, бележили смо различите реализације појединих глаголских облика, посебно оних за које нисмо имали потврде. Они су нам превасходно служили као полазиште за даља истраживања и трагања за додатним потврдама.

преко 300 информатора. Снимци забележени диктафоном премашују бројку од 300 сати разговора. Након транскрипције грађе сачињен је корпус који износи око 1.000 куцаних страна акцентованог текста.

Приликом одабира пунктова водили смо се превасходно намером да истраживањем равномерно обухватимо дијалекатски ареал. Подједнако су заступљени и пунктови из централних делова територије као и они у граничним зонама према другим дијалектима и говорима – и то стога да би се јасно увидели међуутицаји различитих идиома сасвим очекивани у суседству двају или више различитих идиома. Такође, имали смо у виду да раслојавање може постојати и на микроплану, те на томе засноване и разлике између говора у Тутину с једне и Сјеници с друге стране, или Сјеници и Новом Пазару и сл. На тај начин омогућено је праћење територијалне варијантности језичких прилика затечених на различитим тачкама. Посебно се обраћала и пажња на то да у списку пунктова буду подједнако заступљени и етнички и конфесионално чисте (са само муслиманским или само хришћанским становништвом) и мешовите сеоске средине (у којима живе припадници обају закона). До сада непревазиђени методолошки принципи теренског рада описани у писму А. Белића Бодуену де Куртенеу (Белић 2000: 249–257) и у овој раду служили су као основно полазиште. Корисне савете проналазили смо и у редовима које су о овој тематици у *Српском дијалектолошком зборнику* писали водећи стручњаци из области дијалектологије, чије се искуство показало као драгоценост.

Основно начело теренског рада – да говорни представници буду аутохтони – испоштовано је у највећем броју случајева. За информаторе смо бирали старије особе које су ређе напуштале место у коме су живеле од рођења, а међу њима су преовладале женске особе, док је мушкараца било мање. Није било једноставно испунити овај услов „јер је у данашњем времену тешко наћи носиоце дијалекта који су читав животни век провели на једном месту (посреди су сточарски предели који подразумевају чешћа померања становништва унутар микроарела, односно код женских припадника промену животне средине узроковану удајом, потребе које намећу савремени видови живота и сл.), односно чији говор нимало није натруњен наносима из околних идиома или из стандардног језика.“ (Вељовић 2018: 69). Трудећи се да испунимо дате критеријуме који одговарају појму идеалног говорног представника, грађу забележену од стране говорника као што су они који су завршили неколико разреда основне школе или који су се у младости (жене

На тај начин су евентуалне празнине у грађи попуњене, а процес богаћења, допуњавања и сакупљања грађе од самих почетака до данас континуирано је текао.

ради удаје, нпр.) одселили у суседно село узимали смо у обзир само уколико проценимо да њихов говор не одступа у већој мери од онога бележеног од аутентичних представника. Свега неколико пута догодило се да снимљени материјал не може бити коришћен за потребе истраживања. Мали део испитаника чиниле су особе које су одабране на основу претходне препоруке и чије место живљења смо ради њих циљано посетили. Углавном смо до информатора долазили тако што смо се након доласка у место код локалних мештана у продавници, школи или успутно, након краћег објашњења сврхе доласка, распитивали о особама које добро познају локалну историју, обичаје, занате, домаћу радиност и сл. Након тога самостално, а позивајући се на препоруку, или пак у пратњи мештанина који је препоруку дао, обилазили смо информаторе. Није била реткост ни да информаторе проналазимо спонтано, срећући их у пролазу или их затичући док чувају стоку или врше сезонске радове у њиви и ливади. На почетку смо, зарад јасноће снимака, настојали да, када је год то било могуће, разговарамо искључиво са појединцима. Но, приликом преслушавања снимака врло рано смо дошли до закључка да је, иако звучно нејаснији, далеко вреднији и богатији материјал који је снимљен са групама од по две или више особа. Управо такви разговори, „где се припадници групе, након што одредимо тему разговора, смењују у говору, међусобно допуњују, расправљају о одређеним питањима и сл. драгоцени су јер управо у таквим ситуацијама они најбрже забораве на присуство стране особе, и сасвим спонтано, онако као што то чине свакодневно, разговарају. Тако добијени текстови садрже право богатство употребљеног инвентара језичких средстава“ (Вељовић 2018: 69). Одређени степен резервисаности у присуству незнаца, а са тиме повезане и неповерљивости свакако јесте постојао. Ипак, показало се да на просторима које смо ми обилазили живе изразито говорљиви, пријатељски настројени, отворени, гостопримљиви и срдачни људи са јасно израженом жељом да изађу у сусрет чак и потпуном странцу. Ово је рад на терену олакшало у толикој мери да готово да није постојао ниједан информатор од кога, услед његове неспремности или одсуства жеље да разговара, нисмо добили материјал. Свакако да је успеху допринело и то што смо за разговор бирали различите теме, али преваходно оне које су саговорницима биле блиске. Са женским представницима дијалекта причали смо о некадашњем животу на селу, о пословицама које је жена обављала у многочланој породици, о породичним односима, свадби, погребним обичајима и обичајима у вези са рођењем детета, ручним и пољским радовима, о бављењу производњом млека и млечних производа, свакодневним темама, спремању хране и сл. Мушкарци су углавном причали о ратарству, занатима, ратним дешавањима, о промени животних околности

итд. Често се догађало да саговорници приповедају о интимним стварима из личног живота, предочавајући тешке и неретко трагичне судбинске догађаје. Све наведено омогућило нам је да добијемо језички разноврсне текстове, у којима су све језичке јединице, у свим својим облицима и функцијама, биле заступљене у довољној мери, те да располажемо задовољавајућим, у равномерном броју присутним потврдама којима смо поткрепили теоријске закључке. „Становништво испитиваног подручја етнички је разнолико, те међу информаторима има припадника обеју конфесија. Различито етничко порекло муслиманског дела становништва (словенско : несловенско) огледа се и у језику, те се стога грађа добијена од информатора који воде порекло од Малисора, односно који су потомци арбанашких племена досељених на терен Пештери детаљно пореди са материјалом добијеним од осталих припадника муслиманске вероисповести, како се не би из вида изгубиле евентуалне разлике“ (Вељовић 2018: 70).

Анализи у овоме раду претходила је транскрипција забележене грађе, из које су издвојени примери глаголских облика, и то увек у ширем синтаксичком контексту. Сви примери које наводимо доприносе сагледавању проблематике којом се овде бавимо.

Предмет овога рада јесте морфолошка анализа глаголских облика. Глаголске јединице најпре се испитују детаљном анализом прилика у систему глаголских основа и врста. Након тога сваки од облика који улази у систем глаголских форми испитиваног говора посматра се појединачно, при чему се пажња посвећује глаголским наставцима, те променама бележеним на границама основе и наставака. Морфолошка анализа подразумеваће, дакле, утврђивање инвентара морфолошких категорија (глаголски облици) и средстава која у њиховом грађењу учествују (глаголске основе и наставци). Увид у инвентар глаголских облика омогућиће сагледање стања које се тиче (не) стабилности позиције сваког од њих у систему испитиваног говора (притом се преваходно мисли на облике који у појединим српским говорима изостају: аорист, имперфекат, инфинитив, глаголски прилог прошли). Утврђивање инвентара глаголских основа и подела глагола по типовима има за циљ праћење појаве укрштања глаголских врста. Биће издвојене групе глагола, као и глаголски облици у којима се дати процес очитује. Очекује се да ће у овом сегменту систем одликовати знатна нестабилност, те ће један од циљева бити откривање фактора који утичу на то да одређени глаголи добију двојачке или пак тројачке парадигме, као и могући исход таквих (недовршених) процеса (евентуални опстанак, односно стабилизовање једног низа облика).

Подела глагола по глаголским основама извршена је на основу класификације Александра Белића (Белић 1965: 1–212). У анализи се утврђују

сложени односи који се превасходно тичу укрштања глаголских врста. Немали је број глагола у нашој грађи који једне своје облике стварају по једној, а неке по другој глаголској врсти, а код појединих таква укрштања могу бити и вишеструка, те често на употребном плану фигурирају и паралелни низови глаголских облика који се сврставају у две или више глаголских врста. Оваква колебања одлика су испитиваног говора у целини, те је стога неопходно утврдити узроке који условљавају прелазак глаголских облика из једне у другу врсту, а затим и појаву напоредног постојања више различитих форми за означавање једног глаголског облика од истог глагола. Наведено упућује на присуство варијантности која је одлика непревреле језичке ситуације, стога ће увид у фреквентност употребе сваке од фиксираних варијанти омогућити уочавање евентуалног постојања тенденције ка стабилизацији једне од дублетних форми. Имајући у виду да је народни говор творевина која се суштински одликује тежњом ка непрестаном мењању, узрокованом природним развојем, покушаћемо да уочимо и неке од тек започетих процеса и тако предвидимо и будуће путеве развоја морфолошког система испитиваног ареала. Од значаја за утврђивање наведеног није само увид у стање система говора који се испитује, већ и у оно које је присутно у околним, пре свега граничним говорима, будући да велики број већ постојећих, па самим тим и промена које тек предстоје, настаје као последица контакта различитих идиома. Најзад, осим појаве укрштања глаголских врста, анализом су обухваћене и промене које се тичу измене гласовне структуре глаголских основа, које су посебно присутне на граници између основе и наставака, а које су условљене различитим гласовним или процесима који су резултат аналогije. Истичемо и то да целовит преглед глагола изложених по глаголским основама са примерима ексцерпираним на терену тутинско-новопазарско-сјеничког ареала српској дијалектологији раније није био познат. Студија Д. Барјактаревећа у којој је дат опис морфолошког система овог дела српског дијалекатског простора садржи тек спорадичне напомене о наведеним појавама, и то у поглављу о појединачним глаголским облицима, док систематски приказ и подела глагола по основама и врстама нису дати (в. Барјактаревећ 1966).

О инвентару и дистрибуцији глаголских наставака и основа биће речи у одељцима о појединачним глаголским облицима. Прозодијска обележја у обзир ће бити узета само у случајевима када, удружена са морфолошким средствима, имају удела у семантичкој интерпретацији облика, односно када се јављају као елемент на основу кога се поједини облици диференцирају (то је, на пример, случај са облицима имперфекта и аориста неких глагола). Такође истичемо да на дистрибуцију језичких средстава неретко утичу и семантички фактори, те ће се и такви моменти сматрати релевантним

приликом разматрања узрока који условљавају морфолошке промене. Глаголски облици биће подељени у две групе – лични и нелични глаголски облици. Помоћни глаголи и специфичне глаголске конструкције биће описани у издвојеним одељцима. Опис стања које се тиче инвентара наставака омогућава такође увид у статус одређеног глаголског облика у систему, посебно ако се има у виду да знатнија варијантност у избору наставака (као код имперфекта на пример) може значити његову нестабилну позицију у датом говору. Такође, продор наставака резервисаних за грађење једног облика у парадигму другог облика може бити условљен и семантичким факторима – семантичко, а потом и морфолошко, приближавање двају времена која иначе имају функцију казивања значењески сличних садржаја (аорист и имперфекат), што опет упућује на извесну нестабилност у систему. Унификација наставака, с друге стране, која настаје као резултат природног саморазвитка неког идиома, различитог је интензитета, што као задатак поставља неопходност утврђивања степена присутности такве тежње у датом говору. Стога је наш преваходни циљ откривање процеса поменутог типа, утврђивање узрока њихове појаве, те покушај сагледања могућег исходишта, то јест праваца којима ће се систем даље развијати.

Током читаве анализе у обзир се узимају и ареални фактори: појава микрораслојености унутар говора, однос према другим дијалектима; евентуални утицај ванлингвистичких фактора, од којих као најзначајније узимамо конфесионалну припадност; присуство балканистичких тенденција; тежња ка упорошћавању система узрокована природним развојем говора и сл.

II. МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

II.1. Глаголске основе и врсте

II.1.1. Глаголи I врсте

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице највећи број глагола на -с (<-*сѿи*)¹¹ има промену искључиво по I врсти.

II.1.1.1. Глагол (-)*јѣс* бележен је у следећим облицима:

инфинитив: не смѣм *јѣс* (Ме); *најес* (Де); ко ће овд *идјес*? (Ле); мѡрајѹ нешто *изес* (Вр);

аорист: *идједє*; сѡмо нешто мѡло *јѣдоше* (Го); ѡни јој свѣ *идједоше* (Ко);

презент: крај тогѡ *јѣдѣи*; тѡ нѣ мош да *најѣдѣи* (Де); свѣ да *изѣдѣи* (Ке); *јѣдѣи* за дорѹчак; нѣслѡнѡга пѡ се *најѣдѣи* (Рач); да се *јѣдѣ*; *јѣдѣ* нѡрод (Жи); *разјѣдѣ* га; свѣ тѡ *ђѡвѡ идједє* (Рај); да *идѣдѣ* стѡка (Врс); кат се *најѣдѣ* (Ос); не мѡремо да *јѣдѣмо* (Бо); кат овд *идѣдѣмо* (Гу); да *идјѣдѣише* нешто (Гр); *јѣдѹ* свѡтови (Бо);

императив: свѣ помѡло *идѣди*; тѡ посл'ѣ *идјѣди* (До); дѡбро се *најѣди* (Уг); ѹзми нешто *изѣди* (Вр); нѡ, *најѣди се* (Ос); ѡјде *јѣдише* с нѡма (Лу); *јѣше* тѡ (До);

радни глаголски придев: слѡбо ти је *јѣо*; *јѣчам се јѣо* (Бо); *идјѣо* му мѣсо (Бр); некѣ *ђѡвѡ идјѣо* (Ос); ѡна би *идјѣла*; дѹшу би му *идѣла* (Гу); слѡбо се *јѣло* (Бо); нешто *јѣл'и*; *идјѣли* ѡлву (Го); *јѣсте л' кѡд гој се најѣл'и пѣтѣ?* (Ос);

трпни глаголски придев: свѣ му овд оводѡ *идјѣдено* (По); онѡ што нѣе *идјѣдено* се бѡцѣ (Ле);

глаголски прилог садашњи: *убѣсмо се јѣдѹћи пѣтѣ* (По); ѡстаде тѡмо *јѣдѹћи* нешто (Ле).

У инфинитиву је, као што показују примери, након испадања крајњег -и, дошло до упрошћавања финалне групе -*сѿи*.

Свршени глагол *изес*: неће да нас *изѣдѣ* (Ра); *изѣише* му га *ђѡвѡ* (Ју); у облицима радног глаголског придева на читавом терену јавља се како у форми: *изѣо* миш (Кл); свѣ *изѣдено*; *изѣла* хѹтек за тѡ (Гу); тако и у ликовима: *изѣјо* те бѣѣс да те изѣдѣ; дај му да *изѣѣ*; *изѣо* вѹк магѡрца (По). Са јотованим сугласником ос-

¹¹ Након испадања финалног -и у облицима инфинитива, долази до упрошћавања групе -*сѿи*.

нове овај глагол бележен је искључиво у сјеничком ареалу: како ће свѣ тѣ *ѡзес* (Тр); отапѣт *изѣдѣ* ѡвѣ (Че); свѣ мѡши *изѣдѣ* (Бољ).

Говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала нису својствене презентске форме: *јѣм, ѡјем, ѡјеш*, нити облици императива са измењеним сугласником основе типа: *јѣђи, ѡјѣђиѡѣ*, забележени у говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 192), а који су сасвим обични и у говору Враке (ПЕТРОВИЋ 1973: 217), Бјелопавлића (ЋУПИЋ 1977: 91), староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 176), те у говору Црмнице, где су, поред новијих који су такође у употреби, сачувани облици атематског императива (*јѣђи*) (МИЛЕТИЋ 1940: 448), односно где се у презенту употребљавају искључиво старије форме (МИЛЕТИЋ 1940: 455). Стање утврђено увидом у материјал којим располажемо не слаже се са наводима Д. Барјактаревевића, који бележи да се у штавичкој зони и у суседним јекавским говорима употребљавају само облици *ѡјем, ѡјеш, ѡје...*, док је у сјеничкој и новопазарској зони искључиво *јѣдѣм* (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1966: 99).

Прилике на остатку штокавштине су неједнаке, па је присутно шаренило форми, уз углавном паралелну употребу тематских и атематских облика. Облици *јѣм, јѣш, јѣ, јѣмо, изѣ, ѡјѣ, најѣ / јѣђи* бележени у говору Трстеника и околине, Ресаве, Левча, северне Метохије (ЈОВИЋ 1968: 130; ПЕЦО и МИЛАНОВИЋ 1968: 350; СИМИЋ 1972: 412; БУКУМИРИЋ 2003: 274), потом форме *ѡјем, ѡјеш, ѡје; изѡјем*, забележене у говорима Средњег Ибра (БОЖОВИЋ 2008: 259), непознати су тутинско-новопазарско-сјеничком говору. У западнобосанским ијекавским говорима херцеговачко-крајишког дијалекта облици са секвенцом *-ѡје-* (*ѡје, ѡјем*) чешће су потврђивани у композитама овога глагола (*ѡзије, ѡѡије*) (ДЕШИЋ 1976: 258), док се у говору Ужичке Црне Горе бележе само форме са *је-*: *јѣсѡи, јѣдѣм; јѣдѣсмо* и *јѣсмо; изјѣсѡи, изјѣсѡи, изјѣдѣм, изјѣла, изјѣ, изјѣ* (МАРКОВИЋ 2011: 561). У Горобилу је у императиву *јѣѡѣ* (НИКОЛИЋ 1972: 683). У Полимљу је само један забележени пример чувања старине: *ѡјѣ* (НИКОЛИЋ 1991: 439). У Змијању се поред стандардних употребљавају и форме: *ѡѡијем, ѡѡѣш, нѣ ѡје, ѡјѣ, ѡѡијѣ, нѡѡије* (ПЕТРОВИЋ 1973а: 162), а тако је и у Банији и Кордуну, где је: *ѡјем, ѡјеш; ѡѡијем* и *ѡѡјем, нѣ јѣмо; ѡјѣ, нѡјѣ се, ѡѡјѣ*, али у женском роду је увек *јѣла* (ПЕТРОВИЋ 1978: 110). Двојство форми јавља се и у Колашину – од глагола *јѣсѡи* је паралелно: *јѣдем, јѣдѣш, јѣде* и *ѡјем, ѡјеш, ѡје*, а тако и од сложених форми: *нѡјѣдѣм се / нѡѡијем; ѡѡјѣду / ѡѡијѣ* (ПИЖУРИЦА 1981: 157). У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта у Банату сачувана је основа презента без проширења-д- (*јѣм*). Императив простог глагола има облике *јѣм, јѣј* (ИВИЋ и др. 1997: 207). У Мачви су у презенту само новији облици, али је у императиву забележена и старија основа: (*јѣј, јѣју*) (НИКОЛИЋ 1966: 275), док се у говору Тршића употребљавају

само новије форме (Николић 1968: 422). У централној Шумадији поред новијих облика сачуване су и форме грађене по старом атематском моделу, с тим да је аематски императив знатно ређи (Реметић 1985: 339). У говору источне Шумадије, који припада смедеревско-вршачкој зони, јављају се облици и са проширењем *-d-* и без њега (Бошњаковић 2012: 234). У императиву је *jěj* (ређе) и *jědi* (чешће) (Бошњаковић 2012: 234). У Рачи Крагујевачкој облици типа *jědem* раширенији су од облика типа *jém* (Павловић 1982: 37). У говорима призренско-тимочке зоне краће форме познају говори Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 205), Бучума и Белог Потока, где је у императиву *jěh/jěhi*, а у презенту су дужи облици (Богдановић 1979: 91), Лужнице, где је бележено *jědi* и *jém; изéду, изél* (Ћирић 1983: 94), Гатња, где се поред новије основе *jěde*, овај глагол јавља и са основном *jém* (Младеновић 2013: 293). У Јањеви је присутно *jěh* (Павловић 1970: 102). У Понишављу је трагова старијег атематског модела презента глагола *jem* забележено мало, и то само у једном месту (Ћирић 1999: 181), док у призренском говору нема трагова старијег, атематског модела презента глагола *jem* (Реметић 1996: 512).

II.1.1.2. Глаголи *(-)il'ec*, *(-)ir'ec* и *(-)m'ec* имају основе по I врсти у свим облицима:

инфинитив: *ци'елу нoј ил'ес* (По); *цѐмпер ћу јој саил'ес* (Ме); *oна ће тo дѐрес* (По);

аорист: *оил'ѐио прѐслук* (Ми); *пa оил'ѐио пѐшкѐ* (Коз); *расил'ѐио кoсу* (Па); *чарaпе му мајка нѐ исил'еиѐе* (Ке); *дѐирѐде кѐло вѐнѐ* (Ду); *ѐзмѐиѐе* и *маcла* (Бо);

презент: *саd на прѐл'у свѐ ирѐдѐм*; *o[д] тoгa се ирѐдѐ* (Коз); *онo што оирѐдемо* (Д. Дуб); *да ирѐдемо на прѐде* (Ду); *да исил'ѐиѐеш* (Д. Дуб); *мoраш* и *да саил'ѐиѐи* (Гу); *којa ће вишѐ да оил'ѐиѐе* (Ме); *трѐба да се исил'ѐиѐе* (Вр); *да се оил'ѐиѐу чарaпе* (Па); *да мѐиѐиш варенику* (Ду); *измѐиѐиш мѐтaницу* (Ме); *ѐзнѐш те измѐиѐиш мѐтaницу* (Пру); *по кѐло мѐтaнице измѐиѐиш* (Пру); *кат се измѐиѐе* (Д. Дуб); *онa што се измѐиѐе* (Пру);

императив: *наил'ѐии* овуdа (Би); *исил'ѐии* плoт око оногa кaмена; *пруѐе оил'ѐии* (Гл); *саил'ѐии* повој (Гу); *нѐко ил'ѐии* (Д. Дуб); *овaкo уил'ѐии*; *вѐнац исил'ѐии* (Коч); *пa га иирѐди* (Би); *ирѐди* конoплу (Гл); *нѐко ирѐди*; *оирѐди* вѐну; *ирѐирѐди* га (Д. Дуб); *пa је оирѐди* (Кон); *пoјac иирѐди* (Ме); *пa док тo оирѐди* (Рач); *пoсл'ѐн је ирѐди* (Боб); *мѐии, мѐиш*; *док се онo измѐиш*; *кат се измѐиш* (Ме);

радни глаголски придев: *ил'ѐо* се плoт (Би); *мoј тac ил'ѐо* некѐ л'ѐсе (Лу); *нѐко је ирѐо* на кудѐл'у (Д. Дуб); *оил'ѐла* тoј мoјoј сѐстри четѐри прслѐка; *четѐри јa сам оил'ѐла* бѐла (Ду); *пa смо ил'ѐл'и* (Вр); *дни би се исил'ѐл'и* (Гу); *јa сам ирѐла* конoплу (Ме); *пa се ирѐло* (Гл); *ирѐло* се на прѐљу (Д. Дуб); *пoсл'ѐн би ирѐл'и* (Вр); *до двaнѐс би ирѐл'и* (Лу); *по кѐло би измѐла* мѐтaнице (Пру); *овaкo би мѐла* жѐна (Д. Дуб).

трпни глаголски придев: *оїл'ѣиен* от прѹћа (Де); *исїл'ѣиен* онā вїїенац (Бр); вўна *оїрѣдена* (По); *иїл'ѣиена* пл'етеница (Гр); *измѣиїена* варњица (Ко); онѣ четїри л'ѣсе *оїл'ѣиене* (Лу).

Облик трпног глаголског придева *їлѣћен* није бележен (Вујовић 1969: 265).

II.1.1.3. Глагол *вѣс* карактерише се присуством дублетних форми у облицима трпног глаголског придева: *извѣзен* пѣјас; *вѣзен* пѣслук (Ко); *вѣзѣне* онѣ вѣшове (Ду); *вѣзѣне* кошўље (По) (чешће); и: чарāпе *вѣжѣне* (Ша); *вѣжѣне* вѣшове (Ме) (ређе). Остали облици гласе: *вѣзѣм*, *вѣзѣш*, *вѣзѣ...*; *вѣзох*, *вѣзе*, *вѣзе...*; *вѣзѣ*, *вѣзла*, *вѣзла...вѣзўћи...*

II.1.1.4. Двојаке форме трпног глаголског придева имају и глаголи (-)мўс, (-)бѣс, (-)їрѣс, (-)грѣис:

їобѣден тў кѣлац (Рач); *крāва неїомўзена* (Д. Дуб); *свѣ тѣ їзгрѣбāио* (Ру); *свѣ исїрѣсѣно* (По); *зобѣдени* ексѣри (Дет); *ѣни су зобѣдени* (Бр); *исїрѣсѣни* ћил'їми; *свѣ су їомўзене*; *исїрѣсѣне* јāмбол'иѣ (Ме); *їзгрѣбāне* рўке (Ру);

двā дрвѣта їобѣћена (Ду); *ѣна је їоїрѣћена* (Пл); *мл'їћѣко їомўжено* (Бр); *кѣље зобѣћено* (Бо); *їомўжене* су *крāве* (Ко); *рўке изгрѣбљене* (Со)¹².

Измењен јотовани сугласник основе аналошког је порекла, добијен аналогитом према глаголима са основом на -и- типа *нѣсїиї* : *нѣсїм* : *нѣшен*.

Иста појава забележена је и у говору Враке (Петровић 1973: 218), те у Бјелопавлићима (Ћупић 1977: 96) и Горњим Васојевићима (СТИЈОВИЋ 2007: 189).

У осталим облицима ових глагола нема двојства форми:

инфинитив: *трѣбā тѣ крāве їѣмус* (Го); *да те нїшта не мѣре їѣос* (Ми);

аорист: *мўзо мāјки крāву* (Го); *и не їомўзѣсмо* је (См); *їомўзоше* онѣ ѣвце (Лу);

презент: *пā свѣ се їрѣсѣм* (Жи); *овāмо те чѣкā да їомўзѣш* (Бо); *бѣѣ* онѣ трње (Бр); *да се не бѣѣ*; *ако се зобѣѣ* (Дол); *и ѣн їобѣѣ глāвѣм* (Не); *грѣѣ* за ѣбрас (Со); *сāд у кѣфу свѣ мўзѣмо* (Коч); *док се не їобѣѣмо на пїјѣц* (Жу); *ѣне мўзў* (Гло); *їобѣѣ* је на кѣња (Ду);

императив: *їобѣѣ* тāмо мѣту; *кѣље їобѣѣ*; *пā се їобѣѣ* (Бру); *мачўгу зобѣѣ* (Бот); *нѣвѣстā се їобѣѣ* (Пру); *појѣдїнї* *убѣѣ* пѣс (Прћ); *исїрѣси* онѣ (До); *ѣѣцу свѣ онѣ изгрѣѣ* (Ду);

радни глаголски придев: *мўзла* стѣку (Пе); *на пѣднѣ їомўзла* стѣку (Тр); *изгрѣѣла* сам *се бїла* (Ру); *свѣ су јѣј їрѣїрѣсл'и* (Го); *вїлāма би їрѣсл'и* (Ер); *мўзл'ѣ* би ѣѣце (Ћер).

Код глагола (-)грїс измењени сугласник основе, осим у радном глаголском придеву: *нагрїжено* од рїћѣ (По); *свѣ нагрїжено* (Ру), бележен је и у презент-

¹² Д. Барјактаревић наводи само форме са консонантском алтернацијом (Барјактаревић 1966: 106).

ту: тѳ ме *грѣжѣ* (Мел); *грѣжѣ* ме савес (Ст), с тим да овакве форме нису обичне.

Остали забележени облици су:

инфинитив: да ће зѣмљу *грѣс* (Вр);

презент: тѣ *загрѣзѣи* онѣ л'ѣп (Го);

императив: мало *угрѣзни* зѣбом (См); ѣзми *загрѣзи* сѣд тѳ (По);

радни глаголски придев: би те *ѣрегрѣзла*; онѣ зѣлогѣј што *си* га *загрѣзла* (Го).

Глагол (-)ѣѣс има следеће облике:

презент: *ѣѣс* стѳка (Ђер); свѣ *ѣѣсѣ* стѳка (Жи); краѣве *ѣѣсѣ* (Ке);

трпни глаголски придев: свѣ *ѣѣсѣно* (По).

Нису бележене форме са јотованим сугласником основе аналошког по-рекла.

П.1.1.5. Глаголи (-)зѣѣс, (-)рѣс и (-)крѣс такође се одликују одсуством варијантности:

инфинитив: ви ћете *озѣѣс* такѳ (Бот); ѳћете *озѣѣс*; пѳсле ће јој *ѣорѣс* чѣр (По); тѳ нѣће *зарѣс* (Ка);

аорист: *озѣбѳсмо* на овѣ стѣт (Ле); *крѣдоше* хи (Го); *озѣбѳше* онѣ дѣца (По); брзо *ѣорѣсѣдше* (Ке);

презент: немѳ да *укрѣдѣи* (До); ил'и *крѣдѣ* (Вр); ѳна нам *крѣдѣ* (С. До); нѣшто да *укрѣдѣ*; да му *се* *укрѣдѣ* зѣстава (Вру); у Мѣтрову да-е *крѣдѣмо*; *зѣбѣѣи* тѣ (Трн); кад *одрѣсѣѣѣ*; да *рѣсѣѣѣ* дѣца (Бр); *рѣсѣѣѣ* тѣ трбѣси (Вру);

императив: *изрѣсѣѣи* (Вру); ѳн му *укрѣди* нѣшто (Ос);

радни глаголски придев: маљо *ѣорѣсѣѣѣ*; *укрѣѣ* је (Вру); Еѣо је *ѣкрѣѣ* (Го); сирѣче *ѣорѣсла* (Жи); свѣ *урѣсло* у жбѣѣње (В. Лок); једно што је *крѣло* тудѣѣ (До); мѣ смо је *крѣли* (Вру); *озѣбл'е* нѳге (Ју); нѣше су шѣме *одрѣсл'е* (Вру);

трпни глаголски придев: свѣ живѳ *ѣокрѣдѣно* (Цв).

Бележено је и: трѣдна жѣна не смѣѣ нѣшта да тѣкнѣ *укрѣђѣно* (Вр); нѣѣ *крѣђѣно* ни стѳка ни нѣшта (Вру); свѣ *ѣокрѣђѣно* (Ле) у трпном глаголском придеву¹³.

П.1.1.6. Глаголи *ѣѳвес*, (с)ѣрѳвес, *ѣрѣвес*, *ѣѣвес*, *ѣзвес*, *ѣзвес*, *ѳѳвес*, *рѣзвес*, *свѣс* и сл. имају по једну основу и у презентским (презент и императив) и у облицима твореним од основе инфинитива (инфинитив, аорист, радни глаголски придев, трпни глаголски придев), односно меѣају се само по I врсти:

¹³ У говору Мрковиѣа овај је облик обичан (Вујовић 1969: 265). Осим *укрѣђѣн*, овај говор познаје и форме *ѣлѣђѣн*, *ѣјѣђѣн*, *завѣђѣн* (Вујовић 1969: 265) и сл., које не фигурирају на терену који је предмет наше анализе, што показује да појава аналошког успостављања измењеног сугласника основе код глагола прве врсте није знатнијег интензитета.

инфинитив: он ће те *идвес* (Бр); тебе ћу ја сат *идвес* (Ос); тешко било *јвес* на-рот у цивил'изацију (Нет);

аорист: *идведе* је дђље (До); *идведе* ме (Се); *јведе* ме у жене (Жи); Мђмђр ме *ддведе* (Го); *рјзведе се* тамо (Ђер); некако је *не јовђдосмо* ниђе (Ђер); *одведдсмо* је у бол'ницу (Пл); *не јовђдоше* јој рачуна; те ме *јовђдоше* за Рожђе (Ђер); кад се овђ вђде *одвђдоше* (Д. Дуб); сђцкђ се *развђдоше* (См);

презент: да те *јовђдђм* (Бр); да ми *јрђвђдђш* (Вр); дђвер је *јовђдђ* (Д. Дуб); да и *јовђдђ* у Нђмачкђ (Бо); *јрђвђдђ* ме преко водђ (Вр); *увђдђ* у сђбу (Жи); *извђдђ* је брђт; *извђдђ* је ко јој је најближђ (Д. Дуб); да га *извђдђ* на свђдбу (Вру); *одвђдђ* невђсте тамо (Боб); трђба да *се свђдђ* (Ђер); *јовђдђмо* л'јђпђга (Бр); мђ *јровђдђмо* шехђде (Дол); да га *јровђдђмо* (Бо); *сђровђдђмо* свђдбу (Стр); *увђдђмо* вђла (Вру); тамо *свђдђмо* (Бр); *увђдђ* те у кђћу (Кон); изђтра је зђве *увђдђ* (Д. Дуб); *увђдђ* је те дђвђрђ; *извђдђ* је (Вру); да *одвђдђ* овђ врђло (Д. Дуб); да му је *свђдђ* у ђђрдђк (Ју);

императив: фамилију цђјђлу *јовђди* (Бо); овђ стђку *јовђди*; *јовђди* јој дрђгђга; *јовђди* је ка кђћи (Бр); *јовђди* је на бегђнлук; он лепђтђна *јовђди* (Вру); ђна га *јовђди* ко[д] дђктора (Го); *јрђвђди* га (Нет); *увђди* младђ; *увђди* у брђдо и у ниђте (Дол); пђсл'ђн *увђди* ђвђчђ (Ду); *увђди* по трђе четвђро кђња; (Жи); ђни ти *увђди* (Бр); *извђди* је брђћа (Бо); *извђди* у жене (Дол); *одвђди* дрђгђга; *одвђди* лђјђпа мђмка (Вру); *одвђди* је (Ђер); сђтрадан невђсту тамо *свђди* (Дол);

радни глаголски придев: један брђтуђђт ме *јрђвђо* (Де); *јрђвђо* не за Срђбију (Бр); *одвђо* неко (Жи); *одвђо* га је ђтут (Ле); ја би ве *јовђла* ђђђзвор врђла (Гр); ђна је *јровђла* (Бр); пђ су *јовђл'и* рђт (Прђ); жђвђт *јровђљи*; с Нђфђм смо *јровђљи* гђдине (Бл); *сђровђл'и* на Вђчђ Лђкву (Цв); *јрђвђл'и* (Кон); ко'ђга мђмка су јој *увђл'и* (Бр); изђтра би *извђл'и* младђ (Би); *увђла* кђње (Бр); *одвђла* дђјђте (Коз); *развђла* се (Ер); пђсл'ђн би хи *свђл'и* ђвђчђр (Ст).

Глагол *дђвђс* има облике:

инфинитив: лђпђва ће ти га *дђвђс* кђмшђја (Цв);

аорист: *дђведе* Шђптђре (Прђ); *дђведе* ме ђде (Жи); *дђведе* је један братђћ (Кл); *довђдосмо* вђду (Го); *довђдоше* ме (Бр); *довђдоше* онђк нђурђпсђолога (В. Лок);

презент: *довђдђ* некђг дрђгђг (Ба); сђмо му је *довђдђ* (Бо);

императив: *довђди* мђмка (Бр); *довђди* га ђде (Вру); кад је *довђди* овђмо (Ке);

радни глаголски придев: *довђо* сам ти жђну (Го); Нђфђја је *довђла*; *довђла* је (Бл); чђм си се *довђла* (Го); ја сам ви *довђла* стђку; мђ *довђл'и* (Бр).

Поред облика *довђден*, *-на*, *-но*: *довђдена* невђста ђвђчђр; тђк што је *довђђна* (По); ђна није *довђдена* (Па); забележени су и облици: *довђђђно* је на прђјево (Др); *довђђђна* овђмо кђћи (Из), кођи су у грађи заступљени са свега неколико потврда (насупрђт прђвима кођи су бројни), те се не може говорити о равноправној употрђби двају лђкова.

II.1.1.7. За разлику од прђтходно анализираних, кођи према типу промене остају у I врсти, код неких глагола на *-с* долази до укрштања основа,

па они своје облике граде некада по I а некада по III врсти. Реч је о глаголима типа *срѣс/срѣйнуѿи*, *ѡбрес/обрѣйнуѿи*, *ѿѡс/ѿѡнуѿи*, *сѣс/сѣднуѿи* и др., који имају значење тренутности, у коме и налазимо основ за аналошки продор елемента *-не-/ -ну-*, пореклом III врсте, који у се највећем броју случајева такође одликују семантиком тренутности.

Сви ови глаголи облике презента граде искључиво по III врсти:

сѡмо ко *не ѿѡнѣм* на постѣљу (Гл); сѡмо да *не ѿѡнѣм* с нѡгѹ; и да *не ѿѡнѣм* некѣ мѹкѣ (Жи); *јѡ се* у Пѣћ тѡ јѹтро *обрѣйнѣм* (Де); пѡсл'ѣ полѡзникѡ *срѣйнѣи* (До); свѣкрѡ *срѣйнѣ* онѹ снѡху (Кон); домовѿна *срѣйнѣ* је; да *ѿѡнѣ* у крѣф; нѣко *ѿѡнѣ* тѹ (Вр); да *не ѿѡнѣ* детѣту на ѹста (Го); ѡн *ѿѡнѣ* (До); трѣска онѡ *ѿѡнѣ* (Ђер); ако ме *ѿѡнѣ* о ѹљу (Ми); *ѿѡнѣ* кѿша (Бољ); кат *ѿѡнѣ* снѿѣк (Гу); чѿм *ѿѡнѣ* кѿша (Гл); *обрѣйнѣ се* у Пазѡр (Бр); *срѣйнѣмо* га са жѿтом; *срѣйну* тѹ невѣсту (Ду); направѿише пѡ *се ѡни срѣйну* (Се).

Тако је и у облицима императива:

обрѣйни се тѹ (Ми); *обрѣйни* ми сѡд пѡре (По); *обрѣйни* је како знѡш (Ша); јѣдно с дрѹгѿѣм *се срѣйни* (Бо); [ј]ѣдно *срѣйни* (Де); слѹчѡјно нѣђе *се срѣйни* (Ду); дѿѣте *ѿѡни*; *ѿѡни* у рѹке некѡм хѡци; ка[д] ти *ѿѡни* по глѡви (Вру); *ѿѡни* ми нѡ ом (Дол); *ѿѡни* вѡда (Ка); *ѿѡни* те му се слѡми (Со); дѿѣте *ѿѡни* (Ки); кѿша кат *ѿѡни* (См); *ѿѡдни* кѿше (В. Лок).

Исто наводи и Д. Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 99).

У инфинитиву глагола *ѡбрес/обрѣйнуѿи* подједнако су фреквентни и облици по I и они по III врсти: мѡгѡ би се *ѡбрес* тѹ за пѡла сѡхѡта; *обрѣише* се она одекѡне (Лу) и: да ми се *обрѣйнуѿи* тѡмо (Коз); ко ће *се обрѣйнуѿи* ту (Бр).

Глаголи *ѿѡс/ѿѡнуѿи* и *срѣс/срѣйнуѿи* инфинитивне облике имају чешће по III врсти, што је настало у резултату тежње да се избегне свођење на једносложну форму:

што се не мѡгу *срѣйнуѿи* саш њѿм (Го); трѣбѡ тѡ *срѣйнуѿи* (Ју); прѡвѡ кѹѡа ће ве *срѣйнуѿи* (Ра); ѡѣш *ѿѡнуѿи* (Ми); њѣму ће *ѿѡднуѿи* на пѡмѣт; брѿга нѡма да л' ће ѡн *ѿѡнуѿи* (Ме); *ѿѡнѹће* ти тѡ; на њѣга ће *ѿѡднуѿи* свѣ (Ме); пѡ мѡре *ѿѡнуѿи* (Со);

тѡмо ће се *срѣс* (Ме); несрѣѡа ће га *срѣс* (По); дѡко нѣће *ѿѡс* (Гр).

У аористу доминирају облици по I врсти:

срѣшо овѹ жѣну (Се); кад ѡн *се ѡбрѣише* (Гр); ѡн *се ѡбрѣише* у кѡл'има (Коз); сѿла нѡрѡда *се ѡбрѣише* тѹнѡ (Вр); *срѣише* га јѣдна жѣна (Ле); тѡмо хи *срѣише* родбѿна (Би); ѡн *ѿѡде* (Де); ѡна *ѿѡде* (Пл); *ѿѡде* ми мѡлѡк нѣшто (Д. Дуб); *ѿѡде* снѿѣк (Брђ); нѡ памѣт нѣ *ѿѡде* (Пр); снѿѣк у прѡл'ѣѣ *ѿѡде* (Бо); сѡд ми *ѿѡде* н[а] ѡм (Го); *срѣшоше* не (Тр); *срѣшоше* је са кѡњима (Жу); кад *ѿѡдоше* онѣ кѿше (С. До);

јѡ се ту *обрѣйну* (Ша); *не ѿѡнѹ* ми нѡ ом (Пру); *ѿѡнѹ* ми нѡ памѣт (Го); *срѣйнуше* га тѡмо са жѿтом (Ду).

Облици радног глаголског придева граде се готово искључиво по I врсти:

срѐо муслиманку девојку (Вру); *ӣао* снѣек (Бо); бѓга ми *ӣб*; бѓга ми ми је *ӣб* у бѹнар (Бр); *ӣао* у тѣ кр̄вови (Вру); хузда *срѐла* за камен (Бо); да се ѓна *срѐла* са нѣкѣм мѓмком (Пож); *ја се обрѐла* тѹ (Пл); *ӣала* онѓмо (Рам); да нѣ би *ӣала* ѓна (Би); хузда како му је *ӣала* (Бо); *ӣала* у блѓто (Го); кол'ико је тѓ сѣла тѓпѹт *ӣала* (Кн); кѓсно *се тѓ обрѐло* (Ле); свѣ тѓ у трње *се обрѐло* (Лу); тѓ-е свѣ *ӣало* (Дол); овѓ нѣје *ӣало* с нѣба (Бл); нѓс је *ӣало* посѣ ѓвде (Го); *ӣало* хи је (Туз); дѣвет кр̄вѓва је *ӣало* (Вру); *срѐл'и* га; да би се мѣ *срѐл'и* (Жу); ѣе су тѣ *ӣал'и* у кр̄вове; ѓни су *ӣал'и* у кр̄в тѓмо (Шар); замѓло је *ӣанула* (Жи); саш њѣм *се срѐӣнула* (Коз).

Све наведено важи и за префиксирани глаголе творене од претходно наведених, с тим да се код глагола (-)ӣа̄с / (-)ӣа̄нуӣ примећује да су нешто чешће форме инфинитива по I врсти, имајући у виду да у овом случају нема свођења на једносложну форму: стѓка ће ми *ӣрѓӣас*; свѣ ће *ӣсӣас* дѓбро (Врс); ако ће ти дѹша *ӣсӣас* (Шт); пѓшче ће га *на̄ӣас* (Ба). Облици по III врсти ипак су обичнији: ѓчи ће ти *ис̄ӣануӣ* прѣдѹћи (Дуб); ѓн ће *ӣроӣа̄днуӣ* кѓ нѣкѓ (Бо); нѣко ће га *на̄ӣануӣ* (Жи); ѓна ће му *се доӣа̄днуӣ* (Бољ); *доӣа̄нѹће* некија мѹка ѓн (Бот).

Презент и императив граде се по III врсти:

презент: мѓло *ис̄ӣанѣм* тѹ више кѹћѣ (Жи); да *ис̄ӣанѣш* на вѣкенд (Жу); у Дѓ-брѣ Дѹб да *ис̄ӣанѣш* (Д. Дуб); кад *ис̄ӣанѣ* прѓл'еће (Бо); да *на̄ӣанѣ* тѣбе нѣко (Нет); тога што је дѣрѓ ће да *на̄ӣанѣ* (Ос); да ми стѓка *не ӣроӣа̄днѣ* (С. До); тѹ *ӣроӣанѣ* фѓмел'ија (Гл); да *не ӣроӣанѣ* тол'икѓ нафака (Кн); *оӣанѣ* тѓ пѓздер (Ки); нѣћу ја да дрѹгѓме *ӣрӣӣанѣ* нѓше богѓсто (Кл); рѹке му *оӣӣанѹ*; ѓчи *ис̄ӣанѹ* (Кл);

императив: *оӣӣа̄дни* ти нѓге (Рач); жѣто *оӣа̄ни* (Кон); *ис̄ӣани* (Бр); кад *ис̄ӣани*; *ис̄ӣани* ѹ поље (Жи); онѓ *ис̄ӣани* (Де); *ис̄ӣани* да двѓрѣ (Ши); онѓ *уӣани* дѓле (Ђер); *уӣани* у кѹћу (Ју); *на̄ӣани* на кѹћу (Ђер); *на̄ӣа̄дни* хи (Гу).

Аорист је чешћи по I врсти: ѣво свѣ тѓ *ѓӣаде* (Туз); дѹша ми готѓво *ӣсӣаде* (Ши); *ӣсӣаде* онѓ свѓшта (Со); *оӣӣа̄доше* (Ле); љѹди *уӣа̄доше* у кѹћу (Жи); ѓчи ми *ис̄ӣа̄доше* (Бл); *ис̄ӣа̄доше* онѣ зѓлѓге (Ке); и *на̄ӣа̄доше* га на кѹћу (Вр). Забележено је свега неколико примера по III врсти: *на̄ӣануше* на Тѹрке (С. До); *уӣануше* онѣ волѓви (Ле).

Облици радног глаголског придева бележени су само по I врсти:

уӣао у оне кл'ѣке (Бл); оздѓ од Ср̄би'ѣ неко *на̄ӣао*; нѣко *на̄ӣб* на сѣло (Кл); бѣла му је *ис̄ӣала*; *ис̄ӣала* му кѣла бѣла (Дол); дѹша *ис̄ӣала* на мѹкама (Туз); ја *ис̄ӣала* (До); ѓна се *рас̄ӣала* (Коч); нѓ му се нѣје *доӣала*; мѣне се *доӣала* (Ле); онѓ је *ӣроӣа̄ло* (Врс); свѣ тѓ *ӣроӣало* (Кн); ѓндѓ је овѓ *ӣроӣало* (Др); *ис̄ӣало* јѓј дѓбро (Вру); кат би *ис̄ӣало* (Бл); *ис̄ӣало* му крѣло јѣдно бѣше (Ле); кѓсно је *ис̄ӣало* (Бо); пѓсл'ѣ тѓ се *рас̄ӣало* (Др); пѓсл'ѣ се *рас̄ӣало* цѓрство (Ки); штѓ би ме *сӣоӣало* тѓмо (Ли); *на̄ӣал'и* Бѣхор (Ле); *ӣроӣал'е* (Бо); сѓт су *ис̄ӣал'е* хаљѣне (Ки).

Глагол *сѣс/сѣднуӣ* инфинитив може градити и по III и по I врсти. При- том, сви самостално употребљени облици инфинитива који су бележени јесу

они по III врсти, имајући у виду да је и овде посреди избегавање свођења облика на једносложну форму: *сѣднѹи* неђе (Ле); мѡрете *сѣднѹи* мѡло (Ме); по свѹ нѡј *засѣднѹи* (Пру); ми ћемо *сѣднѹи* за хастѡл тѹ (Го); лѡко ће *сѣднѹи* (По). Када поменутог ограничења нема, у облицима футура на пример, подједнако су обичне обе форме: *сѣићемо* мѡјно (По); кад дѡћѹ *сѣићети* сви да јѣдѣте (Ли); и: *сѣднѹће* ѡна (Жи).

У аористу превладавају облици по I врсти: затѡ јѡ *сѣдо* (Шав); штѡ, брѣ, *не седе* на овѡ (Ка); *сѣде* до нѡс (Го); јѡ и ѡн *сѣдосмо* тѹ (Ле); не *сѣдоси* мѡло (Ме). Ређе су форме по III врсти: пѡ *сѣднусмо* (См); *сѣднѹше* да одмѡрѣ (Ле).

Презентски облици граде се по III врсти: *сѣднѣм* на рѡзбој да ткѣм (Кн); јѡ свѣ овакѡ *сѣднѣм* (Брћ); сал' *сѣднѣи* (Го); *сѣднѣ* овѡко и дрѹемѡ (Коч); *сѣднѣ* овѡкѡ (Па); ѡн да *сѣднѣ* (Св); ми *сѣднѣмо* неђе (Стр); пѡ *сѣднѣмо* (Гр); хѡјмо те да *сѣднѣмо* (Леч); пѡ *сѣднѹ* тѡмо; жѣне *седнѹ* (Д. Дуб).

Облици *сѣди(иѣ)* и *сѣдни(иѣ)* у императиву подједнако су фреквентни: нѣѣ рѣкѡ нѣко *сѣди* (Рач); *сјѣди* тѣ тѡмо, *сјѣди* (Тр); *сѣди*, мѡлѡдићу, мѡло ѡде (Вру); *сѣди* не хадалѡј се; *сѣди*, мѡјкицо (Го); *сѣди* тѣ до њѣ (Коч); *сѣди* на дѣку (Трн); *сѣдиѣ* ѡде иза мѣне (Ле); *сѣдиѣ* за астѡл (Не);

„*Сѣдни*“, шофѣр кѡжѣ (Ле); *сѣдни* порѣд нѡс (Вру); *сѣдни* ѡде; *сѣдни* за хастѡл да пѣјѹ пиће; (Го); *сѣдни* одмѡри; *сѣдни* ѡде; кат ми рѣкнѣмо *сѣдни*; *сѣдни* слѡбодно (Па); на столицу пѡ *сѣдни* (Бал); *сѣдни* помѡјно (Ос); и јѡ пѡсл'ѣ *сѣдни* да ткѣм (Кн); ѡјде *сѣдниѣ* (Не).

Радни глаголски придев има облике: ѡна *сѣла*; јѡ кат би *сѣла*; тѡ би *сѣла* овѡ мѡја мѡјка (Гр); докл'ѣ би ѡна *сѣла* (Ли).

За разлику од стања у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу, где се радни глаголски придев гради искључиво по I врсти, у говору Горњих Васојевића, на пример, обичне су и форме по III: *ириѡнѹо*, *иѡнѹла*, *иресѣднѹло* и сл. (Стијовић 2007: 193).

Спроведена анализа показује да се глаголи на -с могу поделити у две групе: а) они који имају промену само по првој врсти, и б) глаголи код којих је дошло до укрштања основа, те своје облике могу градити осим по I и по III Белићевој врсти. Притом, однос форми разликује се у појединачним облицима. Сви ови глаголи имају облике презента и императива по III врсти, двојачке форме у инфинитиву и аористу, с тим да превладавају форме по I врсти (осим у случајевима када се избегава свођење облика на једносложну форму), док се радни глаголски придев образује од основа које одговарају глаголима I врсте.

II.1.1.8. Код глагола који се у инфинитиву завршавају на -ћ / -ј тенденција ка укрштању са глаголима III врсте присутнија је него код глагола на -с.

Такође, приметна је и чешћа појава дублетних форми у парадигмама различитих глаголских облика.

Разноврсношћу форми одликује се глагол *мдћ / мдј*, који је, како показује ексцерпирана грађа, на испитиваном терену присутан у следећим облицима (наводимо све забележене форме без обзира на фреквентност и територијалну распоређеност):

инфинитив: *мдћ / мдј*.

аорист: *мдго(х) / мдгдо(х) / мдга(х); мдга / мдгаде; мдга / мдгаде; мдгосмо / мдгдосмо / мдгасмо; мдгосиџе / мдгдосиџе / мдгасиџе; мдгоше / мдгдоше / мдгаше*.

презент: *мдгу; мджеш / мдреш / мдиш; мдже / мдре; мджемо / мдремо; мджеиџе / мдрейиџе; мдгџ / мджџ / мдрџ*.

императив: *мдгни / мдгд(н)и* (облици у множини нису забележени).

имперфекат: *мдга(х) / мдгадџа(х); мдгаше / мдгадџаше; мдгаше / мдгадџаше; мдгасмо / мдгадџасмо; мдгасиџе / мдгадџасиџе; мдгасџ / мдгадџџ*.

радни глаголски придев: *мдг(а)о, мдгла, мдгло, мдгли, мдгле, мдгла*.

У употреби су и презентске форме које се употребљавају у служби футаура II: *мдгнџм / мдгд(н)џм / мдгдџнџм; мдгнџш / мдгд(н)џш / мдгдџнџш; мдгнџ / мдгд(н)џ / мдгдџнџ*.

Примери са облицима инфинитива:

нџу *мдћ* зџспат (Че); свџшта џеш *мдћ* да чџџеш од џџга (Цв); џни џе *мдћ* да подлџџгнџ (Мел); кџт џеш *мдћ*; тџ џеш *мдћ* тџ да заврџиш (Го); рџче да џе *мдћ* (Ша); хо л' *мдј* тџ да понџсџш?; нџџеш *мдј* (Бољ); џна џе *мдј* да му се супрџстџви; пџтање је дџ л' џе *мдј* да дџџџ (Мел); свџ џе *мдј* да стџнџ (Ли).

Глагол *мдћ / мдј* одликује се присутношћу троџаких форми у свим лицима аориста. Први низ облика јесу они са аористним наставцима (*мдгох, мдга, мдга, мдгосмо...*), други су они који су настали контаминацијом аористних и имперфекатских облика, и који се од имперфекатских разликују само по одсуству неакцентоване дужине (*мдга(х), мдгасмо, мдгасиџе...*)¹⁴, док трећи низ морфолошких ликова чине они који основу у аористу проширују елементом -д-¹⁵ (*мдгдох, мдгаде, мдгдосмо...*). Поменуто се очитује из забележених примера:

не *мдго* вишџ да га трџпџм (Ли); Стоџа грднџ нџ *мдга* да дочџкџ; нџ *мдга* нџшта да испрџчџ (Го); нџко му нџшта нџ *мдга* (Ју); нџ *мдга* ни џн да дрџи (Ке); нџ *мдга* Јџгода; нџ *мдга* да одрџи; не *мдгосмо* да вџдимо (Лу); не *мдгдсмо* да идџмо (Ос); овџ гџдинџ не *мдгосмо* да дрџимо (Ми); не *мдгосмо* учџнет (Пр); нџшта не *мдгоше* да му учџнџ (На); не *мдгоше* да је нџџџ (По);

¹⁴ О укрштању аористних и имперфекатских форми биџе више речи у одељцима о овим глаголским облицима.

¹⁵ Ово проширење се јавља и код неких других глагола (*џрџда(х) : џродадо(х); мисли(х) : мислџдо(х); воле(х) : воледо(х)* и сл.).

не мѡгах вишѣ (Ђер); не мѡга сама да је дйгнѣм (По); ја тѡ не мѡга да трпйм (Жи); не мѡга (Го); мѡгаѣсмо вѡла овѡмо и у сѡбу (Бал);

не мѡгадо (С. До); не мѡгадо да оставйм (Жи); нѣ могаде да је трпй (До); нѣ могаде да бйднѣ (Де); нѣ могаде нйко да га скѡл'й (Ос).

1. л. јд. презента глагола мѡћ / мѡј гласи мѡгу: мѡгу да ѡдѣм (Вру); ја са свѡкйм мѡгу (Го); не мѡгу да се дйгнѣм; не мѡгу ѡпет да уйћѣм такѡ (Жи); мѡгу свѡкат (По).

У 2. л. јд. са подједнаком фреквентношћу у употреби су форме: мѡжеш, мѡреш (же>ре) и краћи облик мѡш:

не мѡжеш да јѣдѣш (Го); тѡмо не мѡжеш (Гу); ўзми кол'ко мѡжеш (По); кад гѡј мѡжеш (Че); мѡжеш ил'не мѡжеш? (Ша);

тй мѡреш сѡт (Бо); не мѡреш да се вѡдйш (Го); нѣ мореш тѡмо (Нет)

нѣ мош у браку (Го); мѡш се нѡдат снйегу и хладнѡћи (Би); нѣ мош (Вру); доклѣ гѡј мѡш; нѣ мош да клапарѡш у нй (Го); сѡт нѣ мош да вйдйш; тй нѣ мош да вйдйш (Гу).

3. л. јд. презента гласи мѡже / мѡре: не мѡже; не мѡже да се ожѣнй (Вру); Андрија не мѡже без бѡбѣ ни мѡло; не мѡже исѡн (Го); нѣ море (Жи); не мѡре да нѡћѣ пѡсла (Бр).

У 1. и 2. л. мн. презента бележене су форме: мѡжемо / мѡремо и мѡжеѣше / мѡреѣше: не мѡжемо вишѣ (Го); не мѡжемо (Не); не мѡремо сѡдек; не мѡремо сѡд (Вр); не мѡремо ни да рѡдймо (Брћ); не мѡжеѣше тўнаке (Бу); не мѡреѣше свѣ завршит (Де); не мѡреѣше овйѣм кѡл'има (Ра).

У 3. лицу множине на целом испитиваном терену превладава облик мѡгў, али се спорадично јављају и форме мѡжў и мѡрў, добијене аналошким уједначавањем основе према другим презентским формама (мѡжў: мѡжемо, мѡжеѣше; мѡрў: мѡремо, мѡреѣше):

нѡјвишѣ мѡгў да учйнў квѡр (Би); кол'йко тѡ мѡгу да учйнў квѡр (Би); ѡни мѡгў, шта гѡј мѡгў (По), нйшта не мѡгў (Не); свѡкат мѡгў (Ша);

ѡни мѡжў кнйжице што нѣмаў зѣмљу (Ос);

док мѡрў (Лу); ѡни не мѡру да помѣнў (Трн).

Примери за императив: ако мѡгни, ѡни кўпи (Брћ); ил'и мѡгни нѣје да ѡдѣ (Ле); ко гѡј мѡгни, ѡн дѡћй (Го); ако мѡгаѡдни саш њѡм (Ша).

Осим облика мѡга(х), мѡгаѣше, мѡгаѣсмо...у испитиваним говорима у употреби су и форме које у имперфекту проширују основу елементом -ѡ-, односно -ѡиј-¹⁶: мѡгаѡијѡ(х), мѡгаѡијѡше, мѡгаѡијѡсмо...

ал'и ја не мѡга (Ос); ја не мѡга(х) (Прћ); пѡ не мѡга да се одмѡрйм; не мѡгаѣше да подл'ѣгнѣ (Го); не мѡгаѣше да устѡнѣ ис кревѣта (Че); не мѡгаѣсмо га нѡј (Врс); не мѡгахў (Бо); не мѡгахў да прѡћў (Жи);

не мѡгаѡијѡ да дѡћѣм јучѣр (Се); мѡгаѡијѡше л' штѡ учйнет? (Бал).

¹⁶Проширење -ѡ-/ѡиј-: могу имати и други глаголи, с тим да је ареална распрострањеност у појединим деловима тутинско-новопазарско-сјеничког ареала различита.

Примери за радни глаголски придев:

нико ти ништа не *мдгѝ* (Би); није *се мдгѝ*; не би више *мдгѝ* (Бо); није *мдгѝ* (Вр); није *мдгѝ* саш њѝм (Го); нисам *мдгѝ* да се пожал'им (Не); то ти не би *мдгѝ* прићат (Туз); *мдгла си* да видиш (С. До); па би *мдгла* (Брђ); није *мдгло* (Бр); ѓвде *се није мдгло*; ал' није *се мдгло* (Бо); не би *се мдгло* (Гу); нијесу *мдгли* (Бо); нијесмо *мдгл'и* (Ру); кол'ико су то *мдгл'е* да нашкѝдѝ (Би).

У функцији футура II осим презентских облика *мдгнѝм* и *могѝднѝм* у употреби је и форма *могѝдѝнѝм*, која највероватније представља контаминацију претходне две¹⁷:

ако *не мдгнѝм* да се запѝсл'им (Нет); сѝмо шта *мдгнѝм* да ѝзмѝм (Пр); ка[д] дѝђѝш овѝмо те *мдгнѝш* (Жу); ако *мдгнѝш* одвѝит (Ле); како кѝ *мдгнѝ* (Прђ); ко *мдгнѝ* (Ке);

ако *могѝднѝм* да је наћѝм (Гу); кѝ овѝ *не могѝдѝ* (Кн); ко *мдгадамо* да занѝћѝмо (Тр); сѝмо ко *могѝднѝ* (Ле).

ако икѝако *мдгденѝм*, јѝвићу (Ба); штѝ прије *мдгденѝ* (Бл); ако *не мдгденѝ* (Цв).

Облик *мдгнѝм* у истој функцији познају и староцрногорски говори (Пешикан 1965: 166).

За глагол *ѝдмоћ* / *ѝдмој* / *ѝомѝгнуѝ* бележене су следеће форме:

инфинитив: хѝј ја ћу тебе *ѝдмој* (Го); ја ћу ви то *ѝдмоћ* (Нет); ја ћу ви *ѝдмоћ* (Трн); бѝк ће *ѝдмоћ* (Врс) ко си на некѝ мѝку *ѝомѝј* ћу ти (Ру);

мѝш му *ѝомѝгнуѝ* штѝ? (Ми);

аорист: тек Бѝг *ѝдмогѝ* јѝј (Жи); пѝсѝн ми *ѝдмога* једна жѝна; *ѝдмогѝ* један кол'ѝга; тѝ чѝвек и[з] Жѝрча *ѝдмогѝ* (Пл); мѝни Бѝк *ѝдмогѝ* (Ми); Рѝси ни *ѝомѝгоше* (Кн);

дѝбро ми *ѝдможе* (Вр);

презент: ако мѝгу да ви *ѝомѝднѝм* (Трн); да ми *ѝомѝднѝ* (Жи); бѝк да *ѝомѝднѝ* (Бл); бѝк да *ѝомѝднѝ* (Бр); да ти *ѝомѝднѝ* за пѝре (Д. Дуб); да *ѝомѝднѝмо* некѝга сирѝмаха (Бл); мѝрѝ да *ѝомѝднѝмо* (Не); да ми *ѝомѝднѝше* (Брђ); *ѝомѝднѝ* мѝло о слѝви (Кн).

императив: *ѝомѝгни* тѝ мѝне (Го); *ѝомѝгни* ме (Ру); *ѝомѝгни* нѝрот, *ѝомѝгни* свѝј нѝрот (Ју); *ѝомѝгни* ако ѝмѝш кѝга (Кн); дѝјете мѝје *ѝомѝгни* тѝмо (Ми); *ѝомѝднѝше* ми да напѝнѝм овѝ кѝцу (Бр);

ај бѝже *ѝомѝзи* (По); *ѝомѝзи* бѝже (Вру) (само у окамењеним облицима);

радни глаголски придев: *ѝомѝгѝ* да обрѝзујѝ тѝ фѝрму (Не); бѝк ти *ѝомѝгѝ* (Кн); *ѝомѝгѝ* си му дѝста (Туз); не би ме *ѝомѝгла* (Бр); *ѝомѝгл'и* су га (Пл).

Нема облика *ѝомогнѝјо*, *ѝомогнѝла* (Петровић 1973: 219).

П.1.1.9. Глаголи на -ћ/-ј типа *дѝћ* / *дѝј*, *ѝдћ* / *ѝдј*, *наћ* / *нај* и *ѝрѝћ* / *ѝрѝј* у потпуности се уклапају у I врсту:

¹⁷ На основу расположиве литературе, нисмо наишли на информацију о присуству ове форме у другим говорима. Овај облик не бележи ни Д. Барјактаревић, који наводи само *мдгнѝм* и *могѝднѝм* (Барјактаревић 1966: 99)

инфинитив: да л' ће *дој?* (По); дни тѣ *доћ* (Ру); трѣба до тѹ *доћ* (Ша); штѧ ће ми *доћ* нѧ сан (Бр); ѡндѧ мѡш *дој*; ѡни тѣ *дој* тѹ; кѡ знѧ кѧ[д] ће ѡна *дој*; нѣће *дој* да му помѡгнѣ (Го); сѧ[д] ће *дој* (Го); ѡдмѧ ће *ѡдоћ* (Ос); свѣй ће *ѡдоћ* (Бо); не мѡгу *нѧј* (Жи); дѧ л' ѣте ви *нѧћ* (Ос); нѣ мош *нѧј* једнѡга ѡвѣка (Д. Дуб); мѡгу л *ѡроћ* (Вру); мѡгу л' *ѡрој* овудѧ? (Го);

аорист: мѧло *доћо* (Прћ); јѣдва до тѹ *доћо* (По); овудѣер *доћо* (Тр); те *доћо* (Бл); сѧт *доћо* од овѧцѧ; *доћо* мѧло (Бо); *ѡдоћо* да пѹштѣм крѧве (До); јѣдва јѣдну *нѧћо* (Бол); *ѡроћо* овѧмо (Жи); *доће* с рѡби'ѣ (Бл); *доће* те ме ѹзѣ (Коз); *доће* ми ѡћенѧ сѣстра (Ос); *доће* ѡн; свѣкар ми *доће*; кѧко ранѣ'ѣ нѣ *доће* (Бр); *нѧће* онѹ копрѣву (Пе); *нѣ ѡроће* три дѧна (Го); мѣне *ѡроће* (Д. Дуб); док то *нѣ ѡроће*; *нѣ ѡроће* двѧ-три мѣсѣца (Го); ѣпак ће да *се нѧћѣ* (Ка); *доћѡсмо* гѡре (См); мѣ посѣн *доћѡсмо*; *ѡроћѡсмо* (Го); виѡдѣм *доћѡсѣте* овѧмо код нѧс (Де); тѧмо *доћѡсѣте* (Ћер);

презент: да ти *нѧћѣм* ѡца (Бр); би мѡгѡ да *ѡроћѣм* (Тр); *доћѣш* до крѧја (Вр); да ти *ѡдоћѣш* нѡћас (Го); ѣе *нѧћѣш* кѡпрѣвѧ; да *нѧћѣш* онѣ стѧрѣ лѹде (Ос); *нѧћѣш* какав ѡћеш кѧмѣн (Гр); пѣшкѣ да *ѡроћѣш* (Бот); не дѧ ти да *ѡроћѣш* (Ка); крос тѡ камѣње скрѡс *ѡроћѣш*; бе[з] свѣтла да *ѡроћѣш* (Го); *доћѣ* вѡда (Ба); тѧ родѡйна *доћѣ* (Би); да *доћѣ* код нѧс ѡде; да ѡн *доћѣ* на прѧвѡ очѣнство (Бл); док *доћѣ*; *доћѣ* свѧкѡ л' ѣто (Бр); *доћѣ* тѧ девојка (Вру); ка[д] *доћѣ* положѧѡнѣк; мѡже да *доћѣ* понѣко (Из); нек *ѡдоћѣ* (Бо); врѣме ми *ѡроћѣ* лѧкшѣ (Го); кат *ѡроћѣ* вѡду (Ћер); у кѧхву *сенѧћѣмо* (Нет); да *ѡроћѣмо* крос пѣйну (Го); *доћѹ* тѧмо жѣне (Ћер); на свѣ *доћѹ* (Баг); *доћѹ* са пѧшѣ; кат *доћѹ* јѧке вѡде (С. До); прѣ'етѣље да *нѧћѹ* (Ка);

императив: *доћи* у кѹћу (Бо); *доћи* мѡмак (Бр); кад *доћи* вѡда (Го); *доћи* код овѣјѧ Весел'ѣновѣнѧ (Лу); *доћи* овѧмо (Тр); ѹвѣћѣ *доћи*; *доћи* то тѹ (Бо); ѡн *доћи* (Бр); *доћи* нѣко; *доћи* лѹди те је лѧти (Дол); *доћи* прѣ'етѣљи тѹнѧ; ѡни би *доћи* на кѡнак (Ћер); нѣкѣ дѣчко *ѡдоћи* (Бо); *нѧћи* (Бо); *нѧћи* некѧки (См); докл'ѣ *нѧћи* дѣ'ете (Ка); *ѡроћи* она чѹњак (Вр); нѣкѡ врѣме *ѡроћи* (До); *ѡроћи* мѧло врѣмена (Жу); пѧ *ѡроћи* нѣкѣ дѧн (Ли); *доћѣшѣ* на кѧфу (Жу);

радни глаголски придев: *дошѡ* је да зѡвнѣ мѣне; *дошѡ* ѡвде (Би); *дошѡ* с рѡби'ѣ; кад је ѡн *дошѡ*; *дошѡ* тѹ на пѹнѹ трпѣзу (Бл); кад је *дошѡ* овѧмо (Бо); *нѧшѡ* ствѧри (Пе); *нѧшѡ* му да нѣ'е у рѣду (Из); тѣшко млѡго *ѡрошѡ*; кад је *ѡрошѡ*; *ѡрошѡ* Црнѹ Гѡру (Ка); мѡј жѣвѡт *ѡрошѡ* (Жи); тѧ је невѣста *дѡшла* нѡћас (Дет); кад је *дѡшла*; и *дѡшла* (Ша); *дѡшла* је Нѧфѣ'ѧ (Би); *дѡшла* фѣрма ис Ћѧћка (Бо); *ѡдшла* на кѡнѧ (Ћер); да би ви јѧ *ѡдшла* (Го); *нѧшла* се дѣца (Пе); *ѡрѡшла* свѧдба (Ле); *ѡрѡшло* тѡ (Го); *ѡрѡшло* би гѡдинѧма; нѣ'е *ѡрѡшло* (Бр); *ѡрѡшло* је недѣљу дѧнѧ (Бо); ѣмѧ нѣкѣ *дѡшл'и* (В. Лок); *дѡшли* ѡде (Вру); *дѡшл'и* за мѣне (Го); зрѣно су му *нѧшл'и*; понѣшто би *нѧшл'и* (Вр); *нѧшл'и* смо стубл'ѣну (Пе); кат су пѹт *ѡрѡшл'и* (Бо); *ѡрѡшлѣ* кроз Лукѧвицу (Бо); гѡдине су тѹ *ѡрѡшлѣ* (Вру).

П.1.1.10. Глаголи *(-)ѡдѣћ/(-)ѡдѣј*, *(-)сѣћ/(-)сѣј*, *(-)вѹћ/(-)вѹј*, *(-)сѣрѣћ/(-)сѣрѣј*, *(-)врѣћ /(-)врѣј* мењѧју се по I врсти. Ове глаголе карактерише уједначавање основе у свим лицима презентѧ тако што се у 3. л. мн. аналош-

ки успостављају резултати прве палатализације. Облици типа *вуку, *секу и сл. нису бележени на испитиваном ареалу:

да *исидѣм* ђцу *ка̀хву* (Жу); *иѣм* ракију (Ер); *осѣѣш* прѣво *ба̀дња̀к* (Вру); да ми *иосѣ̀ћѣш* детѣту *кѣсу* (Туз); *расѣ̀ћѣш* по *колѣч* (Ос); да му *вѣч'ѣш* *стѣку* (Д. Дуб); *иовѣ̀чѣш* онѣ *стол'ицу* (Дол); овако *завѣ̀чѣж* *руку* (С. До); *иѣ̀ћѣ се* (Бо); ка[д] *се исидѣчѣ*; ђн *пѣсѣ* ка[д] *се исидѣчѣ*; док *се* та *колѣч исидѣчѣ*; та *колѣч* ка[д] *се исидѣчѣ* (Гу); *хѣлва се исидѣ̀ћѣ* *уо̀ћи ба̀јра̀ма* (Де); и ђн ми *осѣ̀чѣ* *сѣхе* (Кн); *иосѣ̀чѣ* за *понѣ̀што*; што *се* *конѡпла сѐћѣ* (Де); *завѣ̀чѣ* *руку*, *извѣ̀чѣ*; да је *иовѣ̀чѣ* (Вру); са *жѣмскиѣм* да *се вѣ̀ћѣ* (Бр); *ба̀ш* да *сечѣмо*; *сечѣмо* *трѣ ба̀дња̀ка ђде* (Из); да *и́ресѣ̀чѣмо* *ва̀де* (Вр); *љѣску за-сѣ̀чѣмо* *гѣре* (Ос); *си́риѣ̀жѣмо* *мака̀са̀ма* (Де); *тѐра кѣ̀ње* да *вѣ̀шемо* (Ер); кад *осѣ̀чѣиѣ* онѣ *ба̀дња̀к* (Вру); *иѣчу* *се* *зѣчеви*; *трѣ ба̀дња̀ка се осѣ̀чу* (Ос); *нѐгде сечу* *два*; (Из); ка[д] *се сечу* *нѣкти* (Дол); *вѣчу* *хи* (Де); *ђне вѣчу* онѡ *мл'ѝско* (Бр); *дѣле се увѣчу* (Вру); *оси́риѣ̀жѣ* *ѡ̀фце* (По); са *кѣ̀њима вѣ̀шиу* (Ер); *вѣ̀шал'ице* што *вѣ̀шиу*; *волѡви мо̀гу* да *вѣ̀шиу* (Трн).

Аналошки успостављени резултати прве палатализације присутни су и у облицима императива:

сѣ̀нце је *исидѣчи* (Вр); онѣ *печења̀ке иоидѣчи* (Ков); *исидѣчи* *ти компи́ра* (Ли); *и́ресѣ̀чи* *то* (Ду); *иосѣ̀чи*; *осѣ̀чи*; *сѣ̀ћи* онѡга *зѣља исѣ̀ћи* (Бо); *осѣ̀чи* онѡ; *ја осѣ̀чи* (Бр); *и́ресѣ̀чи* онѡ *гѣре* (Вр); *осѣ̀чи* *ра̀кља̀сто др̀во* (Вру); *ђни исѣ̀чи* *тѐ гра̀не* (Гу); *и́ресѣ̀ћи* онѣ *тѣфе* (Д. Дуб); *озѡ иосѣ̀чи*; *иосѣ̀чи* *озѡбљ* *црнѡјку*; *исидѣчи* *л'ѣ̀бове* (Дол); *иосѣ̀чи* *семѣна* (Жу); *дриѣ̀н иосѣ̀чи* (Па); *си́тно осѣ̀чи* (Пру); за *њѣм гѣре и́ривѣчи се* (Ду); *иовѣ̀ћи*; *извѣ̀ћи* *и́та̀ву хомѡру* (Бо); *иовѣ̀чи* *пѣ̀сле* (Вр); *ђна иовѣ̀чи* за *тѐ чара̀пе*; *ја иовѣ̀чи* за *тѐ чара̀пе* (Гу); *па иовѣ̀чи* (Ков); *иовѣ̀чи* онѣу̀зицу (Ос); *иовѣ̀чи* *ова̀ко*; *ђн завѣ̀чи* *руку* у *рукави́цу* (Ос); *вѣ̀чи се* за *пѣ̀с*; *иовѣ̀чи*; *па̀се вѣ̀чи* (С. Ћуп); *вѣ̀чи* *низ* *јѣдно бѣ̀до* (Трн); *ка̀хву исидѣчиѣ* (Пл).

Исто је и код других глагола са основом на велар:

па̀ је *иу̀чи* (С. До); *наиу̀чи* *му* та *л'ѣ̀п* на *ро̀к* (До); *па̀ га* *пѣ̀сѣн иу̀чи* (Жу); *обу̀чи* *јој*; *невѣ̀сти обу̀чи* *ферецу*; *обу̀чи* *тума̀јл'ѝе*; овако *обу̀чи* *фистѣн* (Жу); *при́стојно се обу̀чи* (Ков); *димѣ̀е обу̀чи* (Па); а *са̀д* *овѡ та̀нко*, *у̀ско*, *обу̀чи* (Лу).

Стање у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта унеколико је различито. У говору Горњих Васојевића у употреби су и облици са неизмењеном основом (*вѣ̀чу*), односно форме: *вѣ̀чиѣ̀иѣ*, *иосиѣ̀ѣ̀ци* и сл. (СТИЈОВИЋ 2007: 192). Исто важи и за говор Бјелопавлића (ЋУПИЋ 1977: 90). У говорима Враке и Зете је само: *вѣ̀чу*, *иу̀чу*, *сечу*, *си́риѣ̀жѣ* (ПЕТРОВИЋ 1973: 218; ЋУПИЋ 1977а: 280). Облици са аналошким рефлексима палатализације преовлађују и у староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 168).

Иако Д. Барјактаревић осим облика *иѣчу*, *вѣ̀шиу* и сл. наводи и *рѣ̀чу* (Барјактаревић 1966: 99), у нашој грађи нема ниједне потврде за овај облик, имајући у виду да се презент глагола *рѣ̀ћ* / *рѣ̀ј* гради искључиво по III врсти.

Примери за остале облике:

инфинитив: *тō* *ћеш* *й̆сй̆ећ* (Рај); *трѣбало* је *тō* *н̆й̆ећ* (Тр); *немō* *сѣј* (Ос); *немō* *в̆р̆ћ* (Па);

аорист: *нōгу* *јој* *й̆рѣсече* (Бр); *кӯкавац* *ѡсече* *ш̆му* (Ка); *шт̆а* се *такō* *й̆зв̆уче* (Ка); *ѡн* се *т̆амо* *й̆рѣсв̆уче* (Лу); *Нѣмац* *се* *й̆ѡв̆уче* ис *Паз̆ара* (Прћ); *й̆ѡв̆уче* *прѡмаја* *ѡдо-в̆ут* (Кон); *ов̆р̆хѡсмо* (Кон); те га *ѡв̆укѡсмо* до *Црновр̆ш̆ан̆а*; *разв̆укѡс̆тй̆е* га *к̆а* *оп̆уту*; *изв̆укѡше* га (Го); *п̆а* му *ѡв̆укѡше* *ћев̆ѡјку* (Ков); *чѣт̆нй̆ци* *се* *д̆ѡл* 'е *й̆ѡв̆укѡше* (Прћ);

радни глаголски придев: *н̆й̆е* *й̆ѣкō* *крѣч* (С. До); *такō* *се* *й̆ѣкō* *л'ѣп*; *п̆а* сам *б̆аш* *д̆ѡста* *ис̆й̆ѣкō* (Бу); *с̆аб̆љ̆ѡм* му *й̆ѡсѣкō* *главу* (Нет); *ко* и *је* *осѣкō* (Гу); *св̆укō* *некōга* *Мй̆ку* (Прћ); *ѡде* сам *ј̆а* *вр̆хō* (Тр); *б̆аба* би *й̆ресѣкла* *п̆упак* (Гу); из *Граб̆ља* *св̆укла*; *нѣк̆ако* *изв̆укла* (Го); *с̆амо* *й̆ѡв̆укла* *в̆атра* (Нет); *шт̆а* *се* *й̆ресѣкло* (Жу); *расѣкло* *ѡде* *бй̆ло* *вй̆л'ицу* (Дол); *вр̆хло* *се* и *са* *волѡвима* (Тр); и *вр̆хло* *се* (С. Ћуп); *ка[д]смо* *мй̆* *й̆ѣкли* (Вру); *й̆ѣкл'и* *ст̆ално* (Де); *п̆ањѣве* *што* *смо* *осѣкл'и* (Ос); *њ̆ѡјзи* *осѣкл'и* *нōгу* (Тр); *п̆ѡново* *се* *тй̆* *Ср̆би* *й̆ѡв̆укл'и*; *ѡни* *су* *се* *й̆ѡв̆укл'и* (Нет); *ѡни* *й̆ѡв̆укл'и* *на* *й̆јчевину* (Ос); *с̆амо* га *в̆укл'и*; *Десп̆ѡт̆ѡвић* *разв̆укл'и* (Прћ); *такō* би *тō* *вр̆хл'и*; *с̆амо* би *с* *тй̆ѣм* *вр̆хл'и*; *докл'ѣн* га *извр̆хл'и* *такō*; би *извр̆хл'и* (Ду); *вр̆хл'и* *т̆ако* (Бр).

П.1.1.11. Глагол *й̆ћ* / *й̆с* такође се мења само по I врсти:

инфинитив: *нй̆кат* *напрй̆ѣт* *нѣ* *мош* *й̆с* (Кн); *кѡ* *ће* *й̆ћ?* (По);

аорист: *ј̆а* *й̆ѡ* *двй̆ѣ* *гѡдине* (Рач); *нѣ* *иде* *јој* *нешто* *шкѡла* (Го); *нѣ* *зн̆ам* *ће* *ѡнō* *й̆де* (Ер); *й̆ѡсмо* *на* *с̆ут* (В. Лок); *кат* *й̆ѡше* *ѡвō* за *Турск̆у* (Ке);

презент: *идѣм* по *н̆арѡду* (Бр); *с* *аутом* да *идѣш* (Брћ); *немō* да *идѣш* (Нет); *ѡће* да *й̆де* *д̆аљѣ* (Бу); *м̆ѡре* да *идѣ* (Би); *кут* *се* *идѣ* према *б̆ѡл̆нй̆ц̆ама* (Бо); *ага* да *й̆дѣ* за *Рй̆барй̆ће* (Вру); да *идѣмо* *кӯћи* (Ка); по *чѣму* *вй̆* *т̆ѡидѣй̆ѣ* (Не);

императив: *й̆ди* *ѡвакō* *ѡз̆ади* до *пр̆ага* (Дол);

радни глаголски придев: *кад* је *й̆шѡ*, *ѡн* је *й̆шѡ* од *Цр̆нѣ* *Гѡрѣ* *п̆а* је *й̆шѡ* за *Ср̆бију*; *с* *кѡњом* *й̆шѡ* (Бо); *й̆шѡ* за *Паз̆ар*; *й̆шѡ* *са* *т̆ѡм* *т̆аб̆љ̆ѡм* (Би); *й̆шѡ* и *са* *жен̆ѡм* (Бл); *ѡв̆а* *су* *ми* *ун̆ч̆ат* *й̆шла*; *ни* *й̆шла* *нй̆ѣ* у *Гнй̆лу* (Вр); *свѣ* је *тō* *й̆шло* *такō* *тō*; *й̆шло* *се* у *ш̆му* *з* *волѡвима* (Бо); *т̆ат* *се* *й̆шло* *пѣшкѣ* (Би); *поред* *рй̆ѣк̆а* би *й̆шл'и*; *й̆шл'и* би *бр̆дима*; *й̆шл'и* да *траӂу* *дев̆ѡјке*; за *млад̆у* *су* *й̆шл'и* *н̆ајбл'ижй̆*; *четвртком* *су* *й̆шл'и* (Би); *пѣшкѣ* *су* *й̆шли*; а *н̆ашй̆* *су* *й̆шл'и* у *Пѣћ*; *й̆шл'и* *су* *п̆утом* (Бо); *ѡни* *су* *й̆шлй̆*; *й̆шл'е* *су* *тѣ* *прй̆че*(Бл);

глаголски прилог садашњи: *вѣнѣ* *ми* *се* *указ̆ал'е* *свѣ* *идући* (Го); *идући* *ка* *Сјенй̆ци*; *идући* *напрѣт* (Ос).

Инфинитивна форма *ић̆ѣй̆*, забележена у говору Мрковића (Вујовић 1969: 262), нашем идиому није позната.

Глагол *ѡй̆й̆ћ* / *ѡй̆й̆с*, међутим, у презенту има облике: *ѡдѣм* / *ѡй̆й̆ѡ(н)ѣм*, *ѡдѣш* / *ѡй̆й̆ѡ(н)ѣш*...

ј̆а *ѡдѣм* (Ос); *ѡдѣм* *понѣкат* и *прй̆в̆атно*; *ј̆а* *ѡдѣм* *са* *ст̆ѡк̆ѡм*; *ј̆а* *ти* *ѡдѣм* у *Поз̆ар* (Ле); да *ѡдѣм* и *на* *посѣдак* (Брћ); *миљина* *бй̆ло* да *ѡдѣш* да *й̆змѣш* *млад̆у* (До); *ѡдѣш* *на* *њй̆ву*; *ѡдѣш* у *св̆ѡју* *кӯћу*; *дв̆а* *трй̆* *чѡвѣка* *ѡдѣ*; *ѡдѣ* у *ѡрдин̆ацију* (Ћер); *кѡ* је *мѡгō* да *ѡдѣ* (Прћ); *не* *м̆ѡре* да *се* *ѡдѣ* (Ру); да *се* *ѡдѣ* до *Тутина*; *ѡдѣмо* *д̆л'е* (Ли); *кат* *ѡдѣ-*

мо овамо (Ру); такò *òдèмо* дрўгѝ дан (Прћ); у Свиланово кад *òдèше* (Ос); *òдў* тåмо (Саш);

што не *òшѝдèш* с нèкѝм кòл'има (Ми); *òшѝдèш* у Кочарнѝк (Би); òна *òшѝдè* (Рам); један дан и *òшѝдèмо* (В. Лок); кад *òшѝдèше* кўћи (Пр); да *òшѝдèше* вѝ кòл'има (Не); *òшѝдў* у тò сèло (Би);

дòл'е што *òшѝднем* (Не); *òшѝднèм* ноћѝм код Жѝвкè (Ми); сåt *òшѝднèш*; на вåшѝре кат *òшѝднèш* (Туз); дåнас *òшѝднè* у грåt (Туз); *òшѝднў* свåtови (Ми).

У императиву овај глагол има облике *òшѝд(н)и*, а сасвим ретко и *òди*:

јå *òшѝди* да скѝнèм (До); невèсту *òшѝди* уочи Ђурђевудне (Ду); *òшѝди* по шўми (Би); òни *òшѝди* дòл'е (Ђер); *òшѝди* поразговåрå; òн *òшѝди* на један крш; *òшѝди* на тå крш (Ке); дòл'е *òшѝди* и пèри (Ле); и *òшѝди*; *òшѝди* свåtови (Ли); *òшѝди* да пèрèш рўке (Пр); јå *òшѝди* тåмо; *òшѝди* пѝтå (Туз); *òшѝди* у шўму (Ка);

ўзми дèцу и жèну и *òшѝдни* (Ков); нèко *òшѝдни* за Срђбију; јå *òшѝдни* (Ос); òни *òшѝдни*; (Пр); *òшѝдни* у шўму; *òшѝдни* јå за òфце (Туз); òн *òшѝдни*; *òшѝдни* те је пèрвѝ; свèкрва *òшѝдни*; *òшѝдни* те јòј донèси (Ков);

тò не *òди* свѝ (Рам); и òна не *òди* (Ра).

Аористни облици су: *òдо(х) / òшѝдох...*, *òдòсмо / òшѝдòсмо / òшѝдòсмо...* ретко су бележени облици: *òшѝднух, òшѝднусмо, òшѝднусиè...*

јå *òдо* (Рам); *òдо* с човèком; јå *òдо* код дòктора (Жи); *òдо* у пèнзију (Трн); јå *òдо* с њѝма (Ков); нè *òдо* да хи подѝгнèм (Кон); свè тò *òде* нåрот; *òде* топђѝја за пѝчтла (Бо); òн фамил'ију и *òде*; н�рот *òде* бèстрåга (Ос); *òде* млåдеш по инострånству (Пож); *òде* ўбрå копрѝву (Ле); òн *òде* за Нѝшкў бåњу (Нет); Бòжо *òде*, Дўшан *òде* (Трн); не *òдòсмо* код њѝ (Ос); *òдòсмо* да се прошèтåмо (Коз);

òшѝдòсмо дòл'е; отѝшла у Холånдију (Жи); *òшѝдòсмо* пред вråта тåмо (Ме); *òшѝдòсмо* онåмо (Коз); без нѝшта *òшѝдòсиè* (Ос); *òшѝдòше* (Ков); дèца *òшѝдòше*; посл'èн *òшѝдòше* за Банåt (Пр); *òшѝдòше* онåмо (См); свå срèства тў *òшѝдòше* (Не); *òшѝдòше* млåдѝћи у инострånство (Пож); *òшѝдòше* дòл'е (Ки); *òшѝдòше* за Краљèво (Лу); *òшѝдòше* у Позår; *òшѝдòше*; *òшѝдòше* лўди кòњѝма (Де)

òшѝдо тåмо (Пр); јèдан *òшѝде* у Тузѝње; сåма да *òшѝде* (Гу); òна *òшѝде*; *òшѝде* тåмо (Дет); кат мѝ *òшѝдòсмо* овåмо (Пр);

òшѝднуше у чårшѝју (Врс); дèца *òшѝднуше* (Го).

Забележени су и следећи облици инфинитива:

за стòкòм *òшѝс* (Ли); јå ћу *òшѝс* до Пазåра (Ши); јå ћу *òшѝс* (Бал); ил' ће *òшѝс* нèђе да рåдѝ (Брћ); дå л' ће *òшѝс* за нèга (Рај); пå ћу *òшѝћ* (Кл); кот нèга ћете *òшѝс* (Бо); òна ће *òшѝс* (Го); *òшѝшићу* (Де); *òшѝшићу* час пòсла (Ст).

Радни глаголски придев има форме:

те сам пòслèѝ *òшѝшò* у Крагўг'евац (Бл); òн *òшѝшò* тåмо; кад је *òшѝшò*; *òшѝшò* у пѝјач; *òшѝшò* за Сårаг'ево (Бо); *òшѝшò* ми брåt те вѝдò (Нет); *òшѝшò* тåмо да жѝвѝ (Коз); *òшѝшила* к њòјнòј кўћи (Ђер); овå млåдеш *òшѝшила* (Тр); нè знåм да л' је *òшѝшила* (Бу); *òшѝшила* на контрòлу (Коз); дèвòјка је *òшѝшила*; ка[д] сам *òшѝшила* онò с тòбòм; *òшѝшило* нèшто по брåћи (В. Лок); *òшѝшило* јòј òко (Ду); *òшѝшило* навѝше (Ос); *òшѝшило* му òко (Жи); *òшѝшил'и* су за Грћкў (Бо); пòслèѝ су *òшѝшиљи* (Бл); мѝ смо у

Македонију *оџишл'у* (Нет); ђни су *оџишл'у* у попђве; *оџишл'у* свђтови с коњима (Са).

На испитиваном ареалу нису бележене презентске форме: *ѡјдѡм*, *ѡјдѡш*, односно *оџишл'у*, аористне *ѡјдо*, *ѡјдѡсмо*, односно *оџишл'о*, *оџишл'оше*, те императивне *ѡјди*, *оџишл'и*, које су у употреби у Говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191). Двојство форми *одѡк* и *оџидѡк* познају и староцрногорски говори, при чему облик *ѡјдох* ни овде није у употреби (ПЕШИКАН 1965: 168).

П.1.1.12. Глагол *ѡћ* / *ѡј* мења се по I врсти, с тим да има облике *ѡћ* / *ѡј* и *ѡћш* / *ѡјс*:

инфинитив: *стра̄ ме не мѡре ѡћ* (По); *мѡжете ѡћ* и *у сѡбу* (Не);

аорист: *ѡћо* у *кѡћу* (Бо); *ѡна тѡмо ѡће* (Дол);

презент: *неће да ѡћѡ* у *дѡдове онѡ шѡрбет* (Де); *кад неко ѡћѡ* на врата (Па); *ѡћѡ* те *седѡ* (Ру); *хо л' д[а] ѡћѡмо* (Го); *ѡћѡше* у *Ўгао* (Бо); *свѡ ѡћу* у *тѡ кѡћу* (Го);

императив: *ѡћу* *сѡд ѡде* у *хлѡт* (Нет); *хѡјде ѡћу* у *сѡбу* (Ме); *ѡћѡше* *слѡбно* (По);

радни глаголски придев: *ѡвѡ ѡшо* (Бо); *ѡн ѡшо* у *кѡћу* (По); *ѡшл'у* (Бо);

инфинитив: *како ће ѡћ* (Ка); *не дѡ ти ѡћ* (Кн); *ако ћеш ѡс* (По);

презент: *ѡћѡ* у *кѡло ѡвѡмо да ѡгрѡ* (Дол); и *ѡћѡ* (Вру); *ѡћѡсмо* у *Ћѡћак* (Ле); *да ѡћѡш* *тѡмо* (Ка); *ѡћѡ* *ѡвѡмо* (Вру); *не мѡже да ѡћѡ*; *којѡм ѡћѡ* *ногѡм* (Вру); *онѡ слѡдак шѡрбет* ни *да ѡћѡ* у *њѡ* (Де); *трѡбѡл'и* *сте* у *кѡћу* *да ѡћѡше* (Трн); *ако ѡћѡ* *љѡди* (Ке); *ѡћу* *те јѡнѡ* (Ле);

радни глаголски придев: *ѡшѡ* у *јѡду кафѡну* (Коз); у *ѡјсту тѡ ѡшѡ* *камѡн* (Ле); *на јѡдна врата ѡшла* (Дол); *ѡшла* у *тѡ сѡбицу јѡду* (Жи); *пѡ сте ѡшл'у* у *онѡ кѡћу* (Тр).

Двојство форми (*ѡј* и *ѡс*) познаје и говор Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191).

Осим *ѡѡћ* / *ѡѡј*, у употреби су и облици *ѡѡћ* / *ѡѡс*. Дублетне форме присутне су и у осталим облицима:

инфинитив: *дѡ л' смѡѡ Фѡхо ѡѡј* (Врс); *ѡдѡвѡ ѡѡћ* (Не);

аорист: *ѡѡдѡ ѡѡћо* (Де); *ѡѡѡѡ ѡвѡ лѡѡек* (Рач); *здѡрѡвшѡ ѡѡѡѡ* *нѡ јѡ* (Бр); *ѡѡѡѡ* *му* (Вру); *ѡѡѡѡ* *ѡвѡ Дѡшан* (Ке); *ѡна ѡѡѡѡ* *под бојѡм* (Бр); *ѡѡѡѡсмо* *ис Крѡљѡва*; *ѡѡѡѡсмо* *ис Ћѡћка* (Ле); *вѡ ѡѡѡѡсѡше* *гѡре* (Жи); *што ѡѡѡѡше* (Ков); *пироѡѡни* *кад ѡѡѡѡше* (Не);

презент: *ѡѡѡѡѡ* (Вр); *ѡјде да ѡѡѡѡѡ* (Вру); *јѡ ѡѡѡѡѡ* *тѡмо* (Св); *не мош са ѡѡм* *да ѡѡѡѡѡ* *нѡ крѡј* (Нет); *свѡкрѡва ѡѡѡѡѡ*; *ѡѡѡѡѡ* *му* *нѡшто* *на ѡбрас* (Рач); *ѡмѡ ѡѡѡѡѡ* *техничѡр* (Гл); *којѡм ѡѡѡѡѡ*; *с којѡм ѡѡѡѡѡ* (Вру); *кат ѡѡѡѡѡ* (Бр); *ѡѡѡѡѡ* *из бѡлнѡјцѡ* (Брћ); *кад ѡѡѡѡѡше* *преко мѡста* (Ос); *сѡмо ѡѡѡѡѡше* *пѡво* (Ли); *л'ѡти ѡѡѡѡѡ* *помѡло* (В. Лок);

императив: *ѡѡѡѡѡ* *тѡмо* (Вру); *ѡна ѡѡѡѡѡ* (Де); *ѡна ѡѡѡѡѡ* *нѡѡѡ*; *на јѡдна врата ѡѡѡѡѡ* (Дол);

радни глаголски придев: што би бн *изашо* (Гу); нѣје је *изашо*; него би *изашо* вани (Бо); пѣсл'ѣн *изашо* она мѣло квал'итетнѣ тѣј бѣс (Би); *изашла* пѣмѣтна домаћѣца (Вру); посл'ѣ је тѣ *изашо* (Дет); шпорѣти су кѣсно *изашли* (Вру); *изашл'и* да ѡрѣ (Бо).

инфинитив: тѣмо тѣ *изѣћ* ѡни (Бо);

аорист: *изѣће* Мил'ѣва грднѣ (Го); *изѣћѡсмо* ѡнде (Коз);

презент: *ћѣ* *ћу* да *изѣћѣм* (Тр); *изѣћѣм* дѡвечѣ; кѣко да *изѣћѣм*; не мѡгу да *изѣћѣм* (Вру); да *изѣћѣш* от кѣћѣ (Бо);

императив: *изѣћи* говѣда (Ка);

радни глаголски придев: Иљѣс је *изѣшо* на слѡбѡду (Је); пѣсл'ѣ *изѣшо* на пѣт (Тр); ѡни би *изѣшл'и* (Вру); пѣ би тѣ *изѣшла* (Коч).

Двојаки облици овог глагола присутни су у староцрногорским говори-ма (Пешикан 1965: 168) и говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191). У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице нисмо пронашли форме овога глагола са нејотованим сугласником основе – *изѣдѣм*, *изѣдѡсмо*, *изѣди* и сл. – које наводи Д. Барјактаревѣћ (Барјактаревѣћ 1966: 101), а које су бележене у говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 190), а у употреби су, као фреквентније, и у говору Враке (Петровѣћ 1973: 217), те у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 168).

Само у једном пункту бележен је особен облик 3. л. мн. аориста – *изѣгѡше*, док су осталим лицима у употреби форме које се јављају и на остатку испитиваног простора: *изѣгѡше* онѣ рѣл'ице гвожћене; пѣсл'ѣн тѣја рѣл'ица *изѣгѡше* плѣгови; каснѣѣ *изѣгѡше* онѣ гвожћенѣће; *изѣгѡше* овѣ шпидитѣри гумѣни; *изѣгѡше* овѣ вѣшѣри; *изѣгѡше*, тѣ *изѣће*; *изѣгѡше* овѣ пѣроћанци; *изѣгѡше* цѣпил'ѣ пѣ ћѣзме пѣ посл'ѣн мѡда *изѣће* (Туз). Претпостављамо да је овај облик настао контаминацијом са истозначним глаголом *излѣћ* (*излѣгоше*).

Осим глагола *ѣћ*/*ѣс* и *изѣћ*/*изѣј*/*изѣћ* са истим значењем употребљавају се глаголи *ѣлѣћ*/*ѣлѣј*/*ѣлѣгнућ* и *ѣлѣћ*/*ѣлѣј*/*ѣлѣгнућ*.

Ови глаголи презент и императив граде по III врсти:

презент: не мѡгу да *изл'ѣгнѣм* (Вр); *ѣлѣгнѣш* у њѣву (Рач); пѣ тѣмо *изл'ѣгнѣш*; на Ди'ѣлѡве *изл'ѣгнѣш*; нѣће да *изл'ѣгнѣ* ис пѣмѣти (Го); кад *ѣл'ѣгнѣ* у сѡбу (Ли); кѣмѣн *ѣл'ѣгнѣ* кат сагорѣ (Ми); кѡ смѣѣ да *ѣл'ѣгнѣ* (Ју);

императив: хѣт *ѣл'ѣгнѣш* у сѡбу (Дуј); дѣска *ѣл'ѣгни* тѣмо (Вр); *изл'ѣгни* (Жи).

Нема презентских облика по првој врсти типа: *ѣлѣжѣм*, *ѣлѣжѣш* (СТИЈОВИЋ 2007: 194), односно *ѣлѣжѣ* (Ћупић 1977: 92), *ѣл'ѣжѣш* (Петровѣћ 1973: 217).

У инфинитиву и аористу у употреби су и форме по I и по III врсти:

инфинитив: кѣко ће *изл'ѣј* (Жи);

аорист: *ѣл'ѣго* тѣмо у ћѣрдѣк (Ли); *ѣл'ѣгоше* тѣмо двојѣца (Пр);

инфинитив: нѣтѣ *изл'ѣгнућ* (Ми); *ѣл'ѣгнућ* тѣ;

аорист: *изл'ѣгну ја* (Рач).

Двојство инфинитивских ликова ових глагола карактерише и говор Зете (Тупић 1977: 281), те говор Браке (Петровић 1973: 218) и Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 194).

Радни глаголски придев се гради по I врсти:

отац јој *изл'ѣгѡ*; како-е *ул'ѣгѡ* (Бо); из тѣ продавницѣ је *изл'ѣгѡ*; ѡна *изл'ѣгла* (Врс); прил'јка ти није бѡдља *изл'ѣгла* (Го); ѣво да си *ул'ѣгла* у наш вѣт (С. До); кад је она стѡка *ул'ѣгла*; прѡвѡ тѡ стѡка *ул'ѣгла* у једно жито; ја нијесам *изл'ѣгла* тѡ нѡј (Ле); ѡни би *изл'ѣгли* и[з] сѡбѣ (Ми); пѡ су *изл'ѣгл'и* у Пазѡр (Па); сѡл што смо *ул'ѣгл'и* (Рач).

П.1.1.13. Глаголи *наић* / *наиц*, *обић* / *обиц*, *ѡрић* / *ѡриј* и *зѡћ* / *зѡј* имају облике само по I врсти:

инфинитив: тѡ ћете *наиц* с кѡл'има (Ме); одиву је најсевапниѣ *обић* (Бр); нѣ мош дѡл'е *ѡрић* (Лу); нѣће *зѡћ* ни у њиву ни у штѡлу (Ка);

аорист: докл'ѣ *ѡрићо* тел'ефѡну (Го); Тито што *наиће*; онѡ рѡгнѡ време *наиће* (Жу); *ѡриће* њѣјна шѣр (Кл); *ѡриће* бѡде (Вру); кад *ѡрићѡсмо* (Ос); *наићѡстиѣ* крос сѣло (Ке);

презент: *ѡрићѣм* крај нѣкѡга (Коз); на пијац *наићем*; кад *наићѣш* неће ѡпѣт (Бо); тѡ *зѡћѣш*; гѡре *зѡћѣш* (Го); пѡслѣ *зѡћѣ* (Вру); пошто *зѡћѣ* сѡнце (Из); *наићѣ* ми такѡ; ѡн *ѡбиће* овѡ комшиљук (Де); ѡмѡ мајно да *се обићѣ* (Бр); *ѡрићѣ* мѡмак; својта да *ѡрићѣ*; не мѡже дрѡги да *ѡрићѣ* (Тр); није смѣѡ дрѡкшѣ да му *ѡрићѣ* (Ју); *обићу* понѣкат (Бр);

императив: *наићи* некѡ капетѡн; грѡпе *наићи* (Лу); овѡ *ѡрићи* (Вру); *зѡћи* сѡнце; *зѡћи* па кѡпи рукама (Де);

радни глаголски придев: ја *наићѡ*; *наићѡ* к Жупи; Драгиша бѡ *наићѡ*; ја би ко[д] детѣта *ѡрићѡ* (Ос); *ѡрићѡ* мѡчкѡ; *ѡришла* (В. Лок); *зѡицѡ* би сѡнце (Коч); ѡни су посл'ѣ *зѡил'и* (Прћ); *наишли* Добрињци (Жу).

Није бележен облик *обићи*, *обићѣм* присутан у говорима зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори (Петровић 1973: 217; СТИЈОВИЋ 2007: 191).

Д. Барјактаревић наводи да се глагол *обић* осим у презентском лику *обићѣм* јавља и у форми *обијѣм*, потврђујући га само једним примером: Да *обијѣ* цијѡ свијет (Барјактаревић 1966: 99). Овај облик у широкој је употреби на терену читавог говора, с тим да истичемо да овде није посредни гласовно измењен лик глагола *обић*, већ је реч о облицима глагола *ѡбић*, са семантиком 'обићи, (све редом) претражити, обиграти', а који је са таквим значењем забележен и у једнотомном РМС: **ѡбити**, *ѡбијѣм* свр. – отићи на много места, заћи редом (обично тражећи нешто) (РМС 2007: 846). У инфинитиву овај глагол гласи (-)ѡбић: свѣ ће *ѡбић* да га наћѣ; цијѡ свијет ће *ѡреѡбић*, овакѡ неће наћ (По); свѣ сам *ѡбила* тражући је (Лу); свѣ сам живѡ *ѡреѡбила* (Ту).

Глагол *сѝћ* мења се по I врсти. У употреби је и облик *сѝћ*:

кѝко ћете *сѝћ* дѝл'е (Трн); *сѝћо* дѝјенѝ (Трн); мѝ *сѝћѝмо* у Јѝшѝницу (В. Лок); кат *сѝћемо* у грѝт (Гр); *сѝћѝ* на Дѝховиће (Трн); на овѝ кривѝну ѝе сте *сѝшл'и* (Це); ка[д] сте *сѝшл'и* с ѝсвалга (Тр);

пѝсл'ѝн *сѝће* с кѝња (Ду); *сѝћѝсмо* (Пл); по[д] Дѝховиће *сѝћи* (Ју); онѝ *сѝћѝ* с бандѝрѝ (Трн); посл'ѝ *сѝћѝ* с кѝња; док *не сѝћѝ* (Ђер); ѝдмѝ што *сѝћѝ* са кѝња (Ме); јѝ би у понедѝлак *сѝшѝ* (Ду); јѝш нѝ'е с кѝња *сѝшла* (Ђер); *сѝшли* одозгѝ (Ме); из Бѝдѝћѝ *сѝшл'и* дѝл'е (Тр).

Облике *сѝс* и *сѝћ* имају староцрногорски говори (Пешикан 1965: 168) и говор Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191). У говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала, међутим, изостају форме са нејотованим су-гласником основе типа *сѝдѝм*, *сѝди*, *сѝдо*, које су у говорима зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори обичне (Пешикан 1965: 168; Петровић 1973: 217; СТИЈОВИЋ 2007: 191).

II.1.1.14. Глагол *рѝћ* / *рѝј* у инфинитиву и аористу може имати облике и по I и по III врсти, с тим да су облици по I врсти знатно чешћи:

инфинитив: немѝ *рѝћ* Везири (Го); мѝгу *рѝћ* (Ли); овѝ тѝ ти заборѝви *рѝћ*; нѝ би знаѝ *рѝћ* (С. До); ко нѝ би знаѝла *рѝћ* (Леч); кѝко ћу *рѝћ* (Ос);

веѝѝ *рѝј* (Бл); нѝ би мѝгла *рѝј*; вѝлѝ ћу ти *рѝј* (Вру); *рѝј* ѝе пѝсѝн (Го); нѝ'еси смѝла *рѝј* (Ков); ѝе ти овѝј Идрѝс *рѝј* (Па); ко ѝе гѝј *рѝј* да нѝмѝ дѝбријѝ (Ју); ѝе гѝј *рѝј* дрѝкчѝ (Ју); пѝ ћу му *рѝј* (Ка);

веѝѝ *рѝкнуѝ* (Жи); не умиѝѝм *рѝкнуѝ* (Врс);

аорист: *рѝкох се*; чѝвѝку *рѝко* (Жи); *реко* да л' ѝе је дочѝкат; нѝ знам штѝ му онѝ *рѝко*; јѝ *рѝко* (Го); а јѝ ти *рѝко* (Нет); што тѝ *рѝче* (Цв); пѝ се, *рѝче*, крѝви; Рѝдан *рѝче* (Бал); *рѝче* мѝрѝте (Брђ); ѝна ми *рѝче* (Бр); ко нам *рѝче* тѝ; *рѝче* ми сѝн; *рѝче* да дѝћѝ у Тутѝн (Го); *рѝче* пре нѝкѝ дѝн (Не); онѝ прѝ'е што *рѝкосмо* (Пож); *рѝкосѝ* ми (Бо); *рѝкоше* да пѝ'ѝм (Го); ѝни *рѝкоше* (Гло); *рѝкоше* да је бѝо долѝзио (Леч); чинѝ ми се да *рѝкоше* (Не);

рѝкнуше јѝдамѝ Рѝси (Прђ).

Презент се гради само по III врсти:

јѝ да ти *рѝкнѝм* (Го); тѝ да *рѝкнѝш* (Бр); прѝво да ми *рѝкнѝ*; *рѝкнѝ* жѝне (Бр); нѝтѝ да *рѝкнѝ* (Вру); пот пѝзуо што *рѝкнѝ*; да му рѝдѝ што *рѝкнѝ* (Го).

Нисмо пронашли облике *рѝчѝм*, *рѝчѝш*, *рѝчѝ* (Барјактаревић 1966: 99; Ћупић 1977: 91; СТИЈОВИЋ 2007: 195).

У императиву су бележене форме и по I и по III врсти:

рѣци ми (Вру); *рѣци* му (Ме); *рѣци* овѣј Влади (Коз); *само* тѣ *рѣци* (Кл); *рѣцимо* ѿмѣ јѣдан идѣ испод спѣмена (Не); ѿмѣм грѣжѣ, *рѣцимо*¹⁸ (Трн); *рѣцимо* кат се нѣко жѣнѣ (Трн);

пѣсѣн хѣј тѣмо *рѣкни*; тѣ *рѣкни* (Бр); ѣна му се *рѣкни* (Де); мѣја мѣјка ѱзми те ме *рѣкни*; слѣбодно *рѣкни* (Ле); шта гѣј хим *рѣкни* (Па); *рѣкни* јѣш је ѱ памѣт (Ос); *рѣкни* јѣј; *рѣкни* тѣ Виду (Трн); *рѣкнимо*, тѣ ти је мѣјка; *рѣкнимо*, познѣѣм се дѣбро с твѣјѣм мѣјкѣм (Жу); слѣбодно *рѣкнише* (Трн).

Радни и трпни глаголски придев граде се по I врсти:

рѣкѣ јѣј (Бл); *рѣкѣ* ѣн; *рѣкѣ* по ѿмену (Бо); *рѣкѣ* би; ѣн је *рѣкѣ* свѣ; ѣтац *рѣкѣ*; ѣн му *рѣкѣ* (Вру); *рѣкѣ* да је вѣдѣ за Бѣдграт; чѣвек некѣ *рѣкѣ* стѣницу; тѣ си *рѣкѣ* сѣд; ѣтац *рѣкѣ* Јѣки (Го); *рѣкла* ни је Цѣка (Ос); ѣнѣ што је *рѣкла* (Коз); *рѣкла* му мѣјка; *рѣкла* снѣхи (Дол); *рѣкла* му се (Жи); што ми је ѣна *рѣкла* (Ле); ако се ѣна *рѣкла* нѣкѣм (Дет); *рѣкла* би; *рѣкла* тѣ стрѣна; бѣла се *рѣкла* мѣмку; Милѣна-ѣ *рѣкла* ѣвомѣ Хѣсу (Вру); пѣ би ѣнѣ *рѣкл'и* (Го); би *рѣкл'и* дѣвѣдак л'ѣта (Би); *рѣкл'и* ѱдѣла се; нѣѣсмо *рѣкѣ* нѣмѣм; мѣне је свѣ *рѣкло* (Бо);

рѣчено му је (Бл); бѣла је *рѣчѣна* дѣвѣјка (Вру); бѣла јѣдна Ђѣрекарка мѣне *рѣчѣна* (Ле); нѣ бѣло *рѣчѣно* нѣкѣме (Тр).

Говоре зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори карактерише, међутим, двојство форми у облицима радног глаголског придева, па се као обични наводе и облици типа *рѣкнѣл'и* (Петровић 1973: 219; Стијовић 2007: 195).

П.1.1.15. Глагол (-)мѣћ / (-)мѣј у инфинитиву има и основу по III врсти – (-)мѣкнѣи:

мѣј ѣе се тѣ (Жу); фѣрѣцу ѣе *мѣћ* (Ле); ѣдмѣ ѣе се *ѿрѣмѣћ* (По);

мѣш се мѣло *ѿрѣмѣкнѣи* (Ша); свѣко ѣе се *ѿзмѣкнѣи* (Че).

Исто стаѣе је и у говору Зете (Ђупић 1977: 281), те у говору Враке (Петровић 1973: 219) и Горњих Васѣјѣвића (Стијовић 2007: 195).

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице није ѣбичѣјѣна форма *мѣкнѣи*. Ипак, забележена су два примера са ѣвом ѣсновом у презенту: ка[д] се ѣнѣ кѣстрѣт *мѣкнѣ* (Из); нек *мѣкнѣ* тѣ (Бал).

У аористу је такође присутно двојство ѣснова, с тим да преѣвлађују облици по I врсти:

бѣк му дѣ што *мѣче* тѣ (С. Ђуп); нѣвѣл'и нѣрот те *мѣче* тѣ (Ке); *мѣче* је ѣдѣвдѣ; *мѣче* је ѣгл'ѣ (До); ѣдмѣче се (Тр); што га *ѿрѣмѣче?* (Ке); *мѣкоше* се ѣгал'ѣ (В. Лок); *мѣкоше* му бѣбрек (На); дѣк је *мѣкоше* у Дѣбрѣнѣу (До); *мѣкоше* тѣјѣ раднѣкѣ мѣдѣго (Жи); *мѣкоше* га ис шкѣл'ѣ (Го);

мѣкнѣ је ис Тутѣна (До); ѣн се мало *ѿдмѣкнѣ* (Жу); ѣни је *мѣкнѣше* (До).

Презент и императив граде се искѣључиво по I врсти:

¹⁸ Онда када, као у ѣвом примеру, има значѣње 'на пример', 'прѣтпѣставимо', глагол *рѣћ* ѣстаје без ѣкѣнта.

презент: ни да *ма̀кнѐм* (Жи); *ма̀кнѐш* га (Д. Дуб); нѐ би тѝ смѐо да *ма̀кнѐш* овакѐ (Из); нѐђе се *изма̀кнѐш* (Гр); *ђѐ се љремма̀кнѐ* (Ду); *изма̀кнѐ се* овѐмо (Кн); за̀кон такѐв бѝо да се тѐ *ма̀кнѐ* (Трн); што ћете да *замма̀кнѐше* (Ра); нѐтѐ да се *ма̀кнѹ* (Гл); императив: она је *ма̀кни* (Дол); *љримма̀кни* (Бо); та̀мо и *љримма̀кни* (Вр); *љримма̀кни* она̄ ка̀зан (Ду); *ма̀кни* тѝ ова̄ циба̀нлук (Вру); па̀ му *изма̀кни* онѹ сто̀лицу (Вру); по јѐдно онѐ *сма̀кни* (До); овѐмо *изма̀кни* ожѐком (Ду); па̀ ми овѐмо *љомма̀кни*; ѓни му *изма̀кни* (Коз).

Радни глаголски придев гради се по I врсти:

касны̄ѐ би се *ма̀кѐ* снѝѐк (В. Лок); и *изма̀кѐ се* (Из); ѓна је нѝнӣѐм снаха̀ма *ма̀кла* (Дол); *љримма̀кла* сам осамдесѐт (Кон); *љримма̀кла се* шко̀ла (Брђ); да нѐ би се тѐ *ма̀кло* (Дол); *ма̀кли* су (В. Лок); *ма̀кл'и* пѐчу (Трн); ѓни су Ра̀мѝза *ма̀кл'и* (Пож); и та̀пѹт се *ма̀кл'е* ферѐѐе (Трн).

Нису бележени облици по III врсти типа *замакнѹла*, каквих има у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 195), односно *ма̀кнујо* (Петровић 1973: 219).

У трпном глаголском придеву присутне су форме *ма̀чен*, *-на*, *-но* и *ма̀кнѹӣ*, *-а*, *-о*: ферѐѐа је *ма̀чена* (Трн); *љримма̀чена* је ѓде (По); ка̀јмак *ма̀кнѹӣ* (Дол); ђе је *ма̀кнѹӣо* (Рај).

II.1.1.16. Слично је и са глаголом *(-)дѝћ' / (-)дѝгнуӣ*, који у инфинитиву и аористу има двојаку основу, при чему доминирају облици по I врсти:

инфинитив: ко ће је *дѝћ'* (По);

не гарантујемо да ће се *дѝј* жи́ва (Кл); кѹћу тѐ ти *дѝј* (Бр); цѝелу л'ивѐду тѐ ми *љрѐдиј* (Пе);

стра̀ ме не мѐре се *дѝгнуӣ* (Ми); ка̀ко ће је *љодѝгнуӣ* (Ли);

аорист: ја̀ се *дѝго*; та̀мо осѐти и *дѝго се* (Го); изјѹтра се *дѝго* (Жи); ѓна се *дѝже* (Го); ја̀ *љодѝго* нека̄ др̀ва (Го); ја̀ *уздѝго* (Бал); са̀мо се *дѝже* један ѓбла̀к (Ер); *љдѝже* ми се од стра̀ха прѝтѝсак (Го); ко̀ му *љдѝже* (Прђ); посл'ѐн је *дѝгосмо* (Пл); *љодѝгоше* ме (Туз); *дѝгоше* па̀нику (Гло);

изјѹтра се *дѝгну* (Де); *дѝгнуше* му кѹћу у вѐздух (Пе).

Презент и императив граде се по III врсти:

презент: ја̀ се *љодѝгнѐм* (Пл); изјѹтра ка[д] се *дѝгнѐм* (Гл); *љодѝгнѐм* слѹшалицу (Го); ѓн се *дѝгнѐ* понѓћи (Бр); *дѝгнѐмо се* ми изјѹтра (Др); да *дѝгнѐмо* сла̀ву; *дѝгнѹ* сла̀ву (Прђ); да се пробѹдѹ да се *дѝгнѹ*(Би);

императив: изјѹтра се *дѝгни* (Дол); па̀ *дѝгни*; ѓно се *дѝгни* (Бр); *љодѝгни* ка̀уч (Ка); *дѝгни се* онѹ пѐкару да налѓжиш (Го); у једанѐс са̀тѝ се *дѝгни* (Рач); жѐна се грднѐ *дѝгни* (Лу); *дѝгни се* изјѹтра (До); *дѝгни се* па̀ окупѐ дѐцу (Де).

Радни глаголски придев гласи:

љодѝгѐ креди́т (Гу); ја̀ сам тога̀ човѐка *дѝгѐ* (Трн); *дѝгѐ* она̄ дѐња̀к (С. До); ѓн је *љодѝгѐ* Ђурђеве стѹпове (Прђ); мѓја ма̀јка би се *дѝгла* (До); у пѓла шѐс сам се *дѝгла* (Жи); прѝѐн сѐдам сам се *дѝгла* (Се); ја̀ сам и *љодѝгла* ѓба̀двоје (Ос); ка̀ко сам и *љодѝгла* (Ка); ја̀ сам се *љодѝгла* такѓ; *љодѝгла* се шѹма у Гиљѐву (Врс); тѐ се *дѝгло* по

тмўши (Ле); свѣ тѣ *дйгло* (Бр); ѓни су *дйгл'и* рўке (Гу); у ч'етйри би се *дйгл'и* йзјутра (Д. Дуб); ѓни је *дйгл'и* увйс (Стр); *йодйгл'и* су му и спѣменик (Из); згрѣду *йодйгл'и* (Не).

Нису бележене форме *дйгнўла*, *надйгнуо*, којих има у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 194).

У трпном глаголском придеву присутне су обе форме (-) *дйжен*, *-на*, *-но* и (-) *дйгнўйи*, *-а*, *-о*:

што му је спѣмен *йодйжен* (Прћ); ѓна је *надйжена* (Пе); они Ђурђеви стўпови што је *йодйжено* (Прћ); ма́ло је тѣ *издйгнўйио* гѣре (Же); та спѣменик је *йодйгнўйи* (Ра).

П.1.1.17. Глагол (-) *сййћ/(-)сййгнўйи* има следеће облике:

инфинитив: ја мѣрам нѣнас кўћи *сййћ* (Кл); *сййћ[ћ]* ћеш тй до Бѣра (Ми);

ал'и и ѓни ће *сййгнўйи* (Не); нѣма ко'е ме нѣне *сййгнўйи* (Ос);

аорист: кад ја *сййго* (Пр); *сййго* га (Нет); ѓће *сййго* (Ос); кат ѓна *сййже* овѣмо (Ос); ѓн *сййже*; *сййже* из Бѣограда; и ѓн *сййже*; *сййгосмо* на сўфур (Ле); *сййгоше* ти овй (Жи); браћа *сййгоше* (Ми); *сййгоше* тў (Пр); ка[д] *сййгоше* (Рам); *сййгоше* свѣтови (Стр); *сййгоше* дѣца (Не);

ѓни дво'йца једва *йосййгнўше* (Тр).

презент: не мѣгу да *сййгнѣм* (Не); ја не мѣгу да *сййгнѣм* тѣ (Вр); ка[д] *сййгнѣ* (Не); најпрвй да *сййгнѣ* (Бо); нйе ѓде мѣгло да *сййгнѣ* (Д. Дуб); *сййгнѣ* црнѣрка конѣпл'а (Ду); не мѣже да *сесййгнѣ* (В. Лок); кат *сййгнў* тѣчкице (Ђер).

императив: до кўћа *сййгни* (Вру); што *сййгни* на пйјац (В. Лок); овѣ девојчйце *сййгни* (Ос); ѓн *сййгни* ѓтут (Саш); *сййгни* ѓна (Би); *сййгни* наши лўди (Гл).

радни глаголски придев: кѣ би прѣвй *сййгѣ* (Гл); *сййгѣ* са тѣм свѣјѣм вѣјскѣм (Ле); Цѣр Дўшан је *йосййгѣ* вѣл'икў цѣревину; ѓн је *досййгѣ* највећй врхўнац (Прћ); ѓна кат је *сййгла* (Жи); шта ја нѣ би *сййгла* (Ос); *сййгла* у тиѣм гѣдинама (Не); *сййгла* та сила (Бу); кад је Тйгѣва влѣс *йрисййгла*; тад је Србија *йосййгла* цѣревину (Прћ); у Пѣћ би се *сййгло* (Гу); свѣ *сййгло* (Ков); свѣ га *сййгло* (Ра); док нй'е *сййгло* тал'ијанскѣ жйто (Из); да би *сййгли* сўтра за пйјац (Гл); ка-смо *сййгл'и* у Пѣћ (Де); *сййгл'и* су наши лўди (Тр); *сййгл'и* пред бѣлнйцу (Брћ); нйшта *йосййгл'и* нй'есу (Ми); док су *йосййгл'и* да направѣ шкѣлу (Прћ).

П.1.1.18. Најзад, глагол *лѣћ/лѣгнўйи* презент гради по III врсти: да те покрйјѣм пѣ да те *л'ѣгнѣм* (Ка); *л'ѣгнѣш* тй ѓдмѣ с чѣвѣком (Го); императив по III и по I врсти: *лѣгни* тѣмо (Д. Дуб); на срѣт пўта *л'ѣгни* (Не); ја пѣсл'ѣн тѣмо *л'ѣгни* (Вр); на клўпу *л'ѣгни* (Ју); *л'ѣгнише* овѣмо (Ле); с тим да облици по I врсти гласе: йди *л'ѣжи* са женѣм (Пл); *л'ѣжи* дѣл'е (Ке); *л'ѣжйше* на пѣт (С. Ђуп); (нема облика *лези, *лезйше). У аористу су обичнйји облици по I врсти: ја *л'ѣго* (Пл); у понедѣљак ўвѣчѣ *л'ѣго* сас чѣвѣком (Го); *л'ѣгосмо* тў (Ле); што *л'ѣгоше* (См). Радни

глаголски придев је по I врсти: *кѣв л'ѣгла* (Рач); *нѣ би нѣкад л'ѣгла*; *ѡна нѣје л'ѣгла* (Тр).

II.1.1.19. У вези са облицима основа глагола I врсте, односно ликовима њихових основа у имперфекту ваља издвојити неколико момената. Наиме, глаголи типа *знѣӣ, имѣӣ* у имперфекту имају облике *знѣх, знѣше, знѣсмо...*, односно *знадѣјѣх, знадѣјѣше, знадѣјѣсмо*. Нема облика **знаѣа, *имаѣа*. Већ је у вези са глаголом *мѡћ / мѡј* поменуто да може имати и форме са проширењем -*ѡ*- (*могадѣјѣа, могадѣјѣсмо*). Ово проширење могу имати и други глаголи I врсте (*ѣрѣсадијѣа*), као, уосталом, и глаголи осталих глаголских врста (*ѣрѣчадијѣа, воледѣјѣа* и сл.), са разликама у територијалној распоређености форми (в. т. II.2.3.). Даље, код глагола типа *јѣс, ѣћ / ѣс, ѣлѣс* у имперфекту изостаје јотованье крајњег сугласника основе, па смо бележили само облике: *јѣдѣх, јѣдѣше...*, *идѣх, идѣше... ѣлеѣих, ѣлеѣише*¹⁹, иако се код Д. Барјактаревиха форме са јотованом основом наводе као доминантне (Барјактаревих 1966: 102). Глаголи са основом на велар (*ѣћ, сѣћ, вѣћ*) у имперфекту имају облике са основом на *ч, ж, ш*: *ѣчѣх, ѣчѣше...*, *сечѣх, сечѣше...*, *вѣшѣх, вѣшѣше*²⁰...

Такође, назначено је да глагол *мѡћ/мѡј* има презентске облике који се употребљавају у функцији футура I (*мѡгнѣм, могѡд(н)ѣм, могдѣнѣм...*). Ове форме углавном могу имати и остали глаголи I врсте – *ѣрѣсѡд(н)ѣм, идѡд(н)ѣм, лежѡд(н)ѣм* и сл., као и глаголи осталих основа – *сѣѡвѡд(н)ѣм, ѣрѣчѡд(н)ѣм* и сл.

II.1.1.20. На основу спроведене анализе може се закључити да је код глагола на -*ћ/-ј* продор основа глагола III врсте највише присутан у облицима презента и императива – код појединих глагола (такви су глаголи *рѣћ/рѣј/рѣк-нуѣӣ, ѣдмоћ/ѣдмој/ѣомдгнѣуѣӣ* нпр.) облици по III врсти у презенту потпуности су потиснули оне по I врсти. Двојство форми у највећем броју случајева присутно је у формама инфинитива и аориста, с тим да углавном превладавају облици по I врсти. Слично стање је и у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Оно што, међутим, говоре тутинско-новопазарско-сјеничке зоне раздваја од остатка територије јесте релативно редовни изостанак облика по III врсти у облицима радног глаголског придева. У осталим говорима у овом глаголском облику најчешће функционишу дублетниикови.

¹⁹ У говору Горњих Васојевића присутне су и форме *ѣћѣ, ѣћѣше, ѣћѣсмо...* (Стијових 2007: 190), односно *ѣлѣѣх* у мрковићком говору (Вујових 1969: 263).

²⁰ Исто је и у говору Зете (Ћупић 1977: 280), у говору Бјелопавлића јављају се и облици са *ц, з, с* и они са *ч, ж, ш* у основи (Ћупић 1977: 94).

II.1.2. Глаголи II врсте²¹

Глаголи II Белићеве врсте одликују се значајном стабилношћу наслеђених форми. Појаве укрштања, иако и овде присутне, мањег су обима од оних забележених код глагола I врсте, тако да се највећи број глагола уклапа у промену овога типа. Такође, увиђа се и већа уједначеност облика на читавом штокавском етнојезичком простору.

II.1.2.1. „Глаголи типа (-)грѣјати, (-)сѣјати, (-)смѣјати се, (-)вијати, (-)брѣјати (се) мењају се по II врсти, без појаве варијантности у различитим глаголским облицима“ (Вељовић 2019а: 88):

инфинитив: сѣт ћете се смѣјати (По); сѣт ће се већ сѣјати (Гу); хѣ ћеш себрѣјати сѣт, ладно (Го); мѣш л'и се угрѣјати? (По);

аорист: јѣ се насмѣја (Ле); јѣ се дѣста исмѣја (Ле); зѣвија снѣг (Ке); исмѣјасмо му се (Ко); тѣ конѣпљу сѣјасмо (Врс); угрѣјаше се (Ке);

презент: сѣмо да (Дол); кат се обрѣјѣм (Вр); свѣ ѣосѣѣм (Уг); да се угрѣјѣм (Ле); кат се обрѣјѣш (Вр); ко се насмѣѣш јѣко (Ле); сѣт се и тѣ сѣјѣ (Кл); грѣјѣ онѣ бѣдѣѣк (Из); док се сѣд хѣлда сѣѣ пѣвишѣ; тѣри је да се угрѣје; сиротѣња је мѣрѣла да сѣјѣ (Врс); у мају мѣсѣцу се ѣосѣјѣ (Коз); дошѣ да сѣѣ (Кн); нѣрѣд ми се смѣјѣ (Бољ); ѣн се смѣјѣ; да ми се смѣјѣ вѣјска (Кл); сѣмо кад завѣѣ снѣг (Ра); остѣви га да га брѣјѣ (Кл); смѣјѣмо се (Бр); трѣс кѣлѣ жѣта да ѣдсијѣмо (ШТ); грѣјѣ се (Врс); пшенице се не сѣјѣ (Ју); ѣни се смѣјѣ (Жи); сѣјѣ кромпѣре (Из);

имперфекат: ѣн се тѣмо брѣјѣше на чѣсму (По); нѣјприѣ тѣ се сѣјѣше (Ер); а мањѣ се сѣјѣше хѣлда (Врс); сѣјѣхѣ хѣлду (Вр);

императив: па грѣ нѣге (ШТ); грѣј се с тѣм (Бољ); сѣнце угрѣ (Вр); смѣ се (Др); ѣосѣ лѣуди за пѣту (Кн); онѣ што би ѣосѣ (Д. Дуб); ѣзми обрѣ га (На); пѣ се смѣ (Лу); ѣосѣ лѣуди; ѣосѣ онѣ конѣпѣѣнѣ сѣме (Дол);

радни глаголски придев: нѣјвишѣ се јѣчам сѣјѣ (Кл); ѣстѣ би се сѣјѣо лѣн (Врс); јѣ сам се насмѣјѣ (Кл); снѣгѣ завѣјѣ (По); ѣбријѣ се (Де); ка[д] се сѣјѣла конѣпѣла (Ле); вѣма се угрѣјѣла машинѣ (Нет); мѣл'и брѣј се сѣјѣла (Врс); нѣѣ сѣјѣла; ѣосѣјѣла пасѣљѣ (Уг); мѣјка сѣјѣла (Кл); пѣ тѣ се сѣјѣло (Де); нѣти се угрѣјѣло (Го); штѣ би се ѣосѣјѣло (Го); сѣјѣло се ал' мањѣ кол'ичѣна (Врс); тѣ се сѣјѣло (Ка); пѣ се тѣ сѣјѣло (Лу); овѣ су дрѣгѣ сѣјѣл'и (Врс); ка[д] смо сѣјѣл'и жѣто (Тр); знѣм да смо сѣјѣл'и (Брѣ); нѣѣсмо нѣкат мѣ тѣ сѣјѣл'и (Трн); свејѣдно штѣ би сѣјѣл'и; ѣосѣјѣл'и би (Бо); сѣјѣл'и би свѣ вѣсте жѣта; ѣни су сѣјѣл'и помѣло дувѣна (Бр); сѣјѣл'и мало бѣл'ѣ (Вр);

трпни глаголски придев: сѣјѣи рѣш (Лу); дошѣ нѣобријѣи (Ке); и затѣ нѣѣ ни сѣјѣио (Врс); онѣ што-ѣ ѣдсијѣно (Ју); пѣтѣви зѣвѣјѣни (По).

²¹ Глаголи II врсте били су предмет анализе у раду Вељовић 2019а: 85–100. На овом месту упутићемо на закључке који су тамо наведени, с тим да ћемо, у односу на поменути прилог, овде изложити већи број примера и проширити информације о ареалном распореду облика. Део примера овде изложен коришћен је и у поменутом раду.

У говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала нису бележени облици по VI врсти попут оних у говору Враке: *брѝвѝӣ/бривѝӣ*, (*о*)*брѝвѝам/ (о)бривѝам*, где је присутан прелазак из II у VI врсту, сем у императиву, где се јавља двојство облика: *брѝвѝа̄* и *брѝӣ*; *брѝвѝа̄ӣе* и *брѝӣӣе* (Петровић 1973: 220). Однос *брѝвѝа̄ӣ* – *брѝјѝем*, добијен, како претпоставља М. Пешикан, аналогијом према *кѝвѝа̄ӣ* – *кѝјѝем*, забележен је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 172). У говору Мрковића, међутим, ови глаголи у потпуности се уклапају у II врсту (Вујовић 1969: 255; 262). Однос *брија̄ӣӣ* : *бријам*, присутан у Срему, Мачви, и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Николић 1964: 355; Николић 1966: 275; Ивић и др. 1997: 217), у нашем ареалу такође није бележен. У говорима србијанског Полимља овај глагол мења се само по II врсти (Николић 1991: 446). У говорима централне Шумадије забележена је промена по II и по VI врсти – „презент типа *бријем* (*се*) карактеристичан је углавном за она ’ерска’ села у којима доминира новија акцентуација (...) На другој страни су сва космајска, већина колубарских, а од ’ерских’ места Мраковац“ (Реметић 1985: 348). У Колубари је редовно: *брѝјем се* – *бриј се* – *брѝјѝ* (Радовановић 2006: 312). У говорима источне Шумадије глаголи *веја̄ӣӣ*, *греја̄ӣӣ*, *сеја̄ӣӣ*, *смеја̄ӣӣ* у свим облицима редовно имају *е* испред *ј*, а глагол *брија̄ӣӣ* у потпуности је пришао глаголима VI врсте (Бошњаковић 2012: 239–240). Исто је и у Рачи Крагујевачкој (Павловић 1982: 39). У говорима средњег Ибра бележена је промена по обема врстама (Божовић 2008: 281), у Левчу само по VI врсти (Симић 1972: 414), док се у говорима северне Метохије уклапа у потпуности у II врсту (Букумирић 2003: 276). У Алексиначком поморављу у употреби су облици: *брија̄ја*, *избрија̄ја се*, *брија̄ећи* (Богдановић 1987: 207), а по истој врсти мења се и у Заплању (Марковић 2000: 187).

II.1.2.2. У II врсту потпуностисе уклапају и глаголи: (-)*ѝра̄ӣӣ*, (-)*ба̄ја̄ӣӣ*, (-)*каја̄ӣӣ се*, (-)*деља̄ӣӣ*, (-)*ка̄шља̄ӣӣ*, (-)*че̄ша̄ӣӣ* (*се*), (-)*ӣрѝја̄ӣӣ*, (-)*ха̄ја̄ӣӣ*²²:

инфинитив: *ѝра̄ӣӣ* с кѝњима (Др); тѝ је бѝло мил’йна *ѝра̄ӣӣ* (Др); немѝ се *че̄ша̄ӣӣ* по оч̄ма (По); хѝ л’ ме *ха̄ја̄ӣӣ* кѝ тѝтку што хѝ’еш (Ле); тѝ се пѝсл’ѝ мѝрѝ *одеља̄ӣӣ* (Ко);

аорист: *ӣѝѝра̄ја* с волѝвима (Дол); ѝн *ѝдеља̄ја* онѝ дрѝво (Ко); *ӣѝѝка̄ја се* што не рѝко (Кл); *за̄кашља̄ја се* (Ли);

презент: *ја̄* млѝго *ха̄јѝем* новороѝенѝѝат (Ле); *ја̄* да те не *ха̄јѝем* (Пож); немѝ да *се ка̄јѝеш* (Коз); мѝраш да *ка̄шљѝеш*; *ка̄шљѝеш* (Го); да *ӣѝѝрѝ* (Бо); сеља̄к *ѝрѝ* с кѝњима (Кл); докл’ѝ ти *ӣрѝѝ* (Ка); мѝре исѝн да *ӣрѝѝ* тѝ вӣшѝ (Уг); *ба̄е* нѝшто (Боб); птѝца *умѝрѝ* (Ју); тѝ жѝна *изба̄јѝ* (По); нѝко нѝкога не *ха̄јѝ* (Ју); ѝна *умѝрѝ* од стѝѝѝни (Кл);

²² Глагол *ха̄ја̄ӣӣ* у овом говору има значење ’волети’.

ўви'ек им понешто *недостийјѐ* (Из); оће жѐне да *йосаййрѐ* тѝмо (Бољ); *чѐшѐмо* (Го); лўди *йодрў* (Д. Дуб); што *дѐльў* нѝрот (Коз); *умйрў* (Кл); тѐ жѐнскѐ да л' *хѝјў* (Де);

императив: *йодри* онў нйву; но му је *йодри* мй кѝншй'е (Д. Дуб); *закѝшљи се* (Коч); *избѝји* му (Из); *чѐши*; ка[д]се овакѝ *чѐши*; и лй'епо *чѐши* (Вру);

радни глаголски придев: кат сам јѝ *дрѝ* (Врс); јѝ *дрѝ* са волѝвима (Из); јѝ сам *дрѝ* са дрѝвеним рѝлом (Бот); *дрѝ* некй Рѝдовѝн (Бољ); *дрѝ* са дрѝвени'ем рѝлом (Нет); ѝн је нйкат не би *йоорѝ* (Д. Дуб); вѝлѝда *дойрѝјѝ* (Из); кажў *умйрѝ* и трѝжйѝ лѝба (Бал); кѝл'ко би *хѝјѝ*; нѐ би *хѝјѝла* (Леч); пѝ *се дрѝло*; с тй'ем *се дрѝло* (Кл); пѝ онѝ рѝло *дрѝло се* (Лу); свѐ *се дрѝло* са волѝвима (Бр); *орѝло се* волѝвима (Де); *йросйй-рѝло се* по кўћи (Боб); двѝ дѝна ти је *йрѝјѝло* (Бо); такѝ смо *дрѝл'и* (Врс); *дрѝл'и* смо (Бољ); па би мй *одѐл'ѝл'и* (Вр); бѝга ми су и дне *дойрѝјѝл'е* (Кн);

трпни глаголски придев: свѐ *йдорѝйѝо* (Ју); *йросйййрѝне* су онѝ поњѝве; нѐшто му *бѝјѝно* (По).

И у говору Враке глагол *орѝй* уклапа се у ову глаголску врсту (Петровић 1973: 219).

П.1.2.3. „Промену по II врсти имају глаголи са различитим превојним ступњем у основи ((-)звѝйй (*се*), (-)брѝйй, (-)дрѝйй, (-)йрѝйй и сл.). Ови глаголи карактеришу се присуством двојаких имперфекатских форми, грађених од инфинитивне и презентске основе“ (Вељовић 2019а: 89):

кога *звѝше* тй онѝ мѝлопри'ен?; *звѝсмо* л' мй нй на свѝдбу? (Го); како се *звѝше*; онѝ у Бѝсну кѝко *се звѝше?*; кѝко се тй *звѝше?* (Ме); нѐ знѝм како се *звѝху*, нѐ знѝм како *звѝху* овѐ Мѝрковййѝе (Вру);

зовѝше му се жѐна Хѝмйѝда; кѝко се *зовѝше* онѝ планина гѝре, нѐзнѝм кѝко се *зовѝше*, јѝ нѐ знѝм како се *зовѝше*, кѝко се *зовѝше* онѝ што је боййо? (Ле); кѝко се *зовѝху* то рѝнй'ѝе, имѝо је нѐкѝе, кѝко се *зовѝху*, црепўље, у Орље „кльй'ет“ *зовѝху*, нѐ знѝм кѝко се *зовѝху* (Дол);

брѝсмо јѝбуке кад ўдарй грѝт;

за Ћўрђевдан тѝ *се бѝрахў* онѝ јѝгљйке;

йрѝше тѝмо на чѝсму (Ке);

йѝрѝх некѝ аљйне (По); *йѝрѝхў* нѐшто на вѝду тѝмо (По);

шта се *дрѝше* онѝ дй'ете? (По);

дѝрѝше нѝку кѝжу (Ко).

Приликом прикупљѝња грађе на терену Новог Пазара, забележили смо и примере: она *се звѝдййѝше* Мйлѝ (Ос); кѝко се *звѝдййў* (Ба); *йѝрадијў* некй вѝш (Бал). Ове облике нисмо пронашли у студији Д. Барјактаревййѝа, који је бележио само форме на: *-а(х)*, *-аше*, *-аше*, *-асмо*, *-асйе*, *-ају- бѝрѝ(х)*; *бѝрѝше*; *бѝрѝсмо*. Облик за 3. л. мн. *бѝрѝју* (Барјактаревййѝ 1966: 102) ми нигде нисмо потврдили. Такође, аутор не бележи напред приказану варијантност у облицима основа, а која је фиксирана у нашој грађи. Глагол *йрѝй* има форме: *йрѝ(х)*; *йрѝше*; *йрѝсмо*; *йрѝјў*; и: *йѝрѝ(х)*; *йѝрѝше*; *йѝрѝјў* (Барјактаревййѝ 1966:

102) – што одговара и приликама какве смо ми на овоме терену затекли, с тим да је су форме са *-j-* у облицима 3. л. мн. у нашој грађи изостале. Што се осталих говора зетско-сјеничког дијалекта тиче, располажемо подацима за староцрногорске говоре, за које М. Пешикан истиче: „У Цу сасвим преовлађује презентска основа: *берѝаг, ѡерѝаг* и сл.; једино се поред *зовѝаг* чује и *зва-*: како се *звѝше* и сл. Ово вреди и уопште за глаголе са различитим кореном у презентској и инфинитивној основи: *жњѝевѝаг, ѡлѝевѝаг, кунѝаг, кѡљаг, мѡљаг, дерѝаг* итд. У За се чешће употребљава инфинитивна основа него у Цу: *зовѝах/звѝах, ѡерѝах/ѡраѝах, берѝах/браѝах*. У Љп сам забележио и необичнији облик *зовѝше*“ (Пешикан 1965: 176). У Мрковићима се облици имперфекта глагола *звѝи* редовно образују од презентске основе *зѡваше, зѡвау* (Вујовић 1969: 263), а исте форме претежу у употреби и у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 176). У говорима са леве стране Ибра само је: *ѡраѡија, браѡија* (Божовић 2008: 85). Црмнички говор одликује се двојством ликова глагола *браѝи* и *клаѝи*, док *звѝи* има само форме: *звѝк, звѝше* (Милетић 1940: 459).

У осталим глаголским облицима ови глаголи граде се или од презентске или од инфинитивне основе:

инфинитив: најглавниѝе је рѡке *ѡраѝи* (Тр); како ће га *назваѝи* (Го); тѡ се нѝ би мѡгло *ѡбраѝи* (Брђ); кѡжу ће му *ѡдраѝи* (По);

аорист: *ѡира* нешто сѡра (Уг); *звѝ* ме ѡна јемаѡан; више ме нѝ *звѝ*; кѡд ме *звѝ* ова из Врњачкѝ Бањѝ (Го); некѝ параѡајс *ѡбра* (Бал);

презент: да овѡ *ѡѡерѡм* (Уг); не мѡгу да *се ѡѡерѡм* (Ос); ѡѡ да *ѡѡерѡм* пел’ѡне (Го); тѡ мѡгу да *ѡѡерѡм* ја и сѡтра (Бал); дѡветоро ћебѡди да *ѡѡерѡм; бѡерѡм* и сѡт; *бѡерѡм* цвѡе (Др); *бѡерѡм* кѡмак; овѡкѡ да *ѡѡерѡш* рѡке (Др); пѡр пѡтѡ *ѡѡерѡш* кѡла (Ра); субѡтѡм немѡ да *ѡѡерѡш* (Је); онѡ нѡј *ѡѡѡѡѡѡш* свѡдбу (Врс); *бѡерѡш* смѡк (Ка); да *се ѡѡерѡш* јѡдѡћи (Ме); сѡмо да се чѡвек *ѡѡерѡ* (Тр); да *ѡѡерѡ* и свѡ; неће ни да и *ѡѡерѡ* (Ка); *зовѡ* снаха; не мѡре да га *зовѡ* ѡменом; *зовѡ* ме; *ѡѡѡѡѡѡ* га (Кл); прѡви дѡн ме *зовѡ* (Се); *зовѡ се* белѡјка; ѡн ме *зовѡ* (Коз); свѡкѝ дѡн ме *зовѡ*; *зовѡ* ме тѡ брѡт (Го); *ѡѡѡѡѡѡ* свѡ бѡранѡ јуѡке (Кл); нѝје мѡгло да *се набѡерѡ* смѡка (Ка); *бѡерѡ се* прѡвѡ јѡдна конѡпља; тѡ *се ѡѡерѡ*; пѡсл’ѡ *се ѡѡерѡ* (Коз); пѡ *ѡѡерѡ* онѡ плѡтно (Кн); да *ѡѡерѡмо* нешто (Др); *ѡѡерѡ* је пѡново (Коз); да га *ѡѡѡѡѡѡ* навр петнѡс дѡнѡ (Бољ); цѡјелу фѡмил’ију *зовѡ* зѡчеви; *ѡѡѡѡѡѡ* ме (Кл); ѡне *се зовѡ* врѡло (Вру); дѡнас да *ѡѡерѡ* тија вргѡѡѡ (Ки); ал’ они *бѡерѡ* сѡр, не *бѡерѡ* кѡмак (Ка);

императив: *ѡѡри* у лѡбицу (Це); *ѡѡри* тѡ јѡрину (Уг); дѡћи те га *ѡѡри* (Бал); *ѡѡри* рѡке (Кл); *ѡѡри* тѡ шѡље (Ка); *зѡви* на рѡчак (Дол); *зѡви* је (Че); ѡво *ѡѡѡѡѡѡри* (Из); *бѡри* онѡ белѡјку; *ѡѡѡѡѡѡри* онѡ белѡјку (Не); онѡ конѡпљу *ѡѡѡѡѡѡри* (Ер); *ѡѡѡѡѡѡри* (Др);

радни глаголски придев: и вѡш се цѡјеѡм *ѡраѡ* (Тр); *звѡ* прѡјѡн пѡла сѡта; нѝесам те дѡсл’ѡ *звѡ* (Го); недељу дѡнѡ *браѡ* шљиве (Из); бѡи *брѡ* мѡл’ѡнѡ (Де); *ѡраѡа* је хаљѡне (Кл); кѡса се цѡјеѡм *ѡраѡа* (Тр); *браѡа* мрѡве (Дол); пѡ-е сирѡтиѡѡа

брала онѣ копрѣве (Врс); штã си тѣ *ѹбрãла* (Кн); *јã* сам ти *нãбрãла*; некѹ папрѣку *ѡбрãла*; *јã* сам *нãбрãла* (Бал); рѹке сам свѣ *ѡдрãла* (Шн); *ѡдрãла* сам се (Ке); *ѹрãло* се *ђе* су бѣл'е рѣеке (Дуј); *ѹрãло* онѡм перãлѣкѡм (Кл); тãпѹт се *ѹрãло* (Ле); кãко се *нãзвãло* Зãјечиће (За); по чѣму се *ѹрдзвãло* (Прћ); *звãло* се тãпѹт фѣреца (Дол); затѡ се *нãзвãло* Врѹјца (Вру); *ѹрãл'у* на Бѡжић (Др); такѡ се *звãл'у* (Бол); пã га *ѹрдзвãл'у* зѣц (Прћ); *брãл'у* тѡ зѣље (Кн); кѹкурѣек би *брãл'у* (Ле);

трпни глаголски придев: *звãиãа* да вѡдѣ рачѹна (Вру); гѡре *ѹдбрãишо* (Врс); *звãиши* смо на свãдбу (Жи).

П.1.2.4. Глагол (-)*ѹкãиѹ* говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице мења се само по II врсти:

инфинитив: свѣ на лãмбу *ѹкãиѹ* (Де); да се мѡре *изãикаиѹ* (По);

аорист: *изãикаи* некã канãпчãт (Не);

презент: *ѹкѣш* плãтно; *ѹкѣш* чѣрге (Коз); тѡ је онѡ кат *ѹкѣш* (Не); да ѡпѣт *ѹкѣш* (Де); пã да *изãикѣш* (Бл); да *изãикѣ* ћил'им (Врс); *ѹкѣ* се каснѣѣ; од оногã да *изãикѣмо* (Се); тѡ што ћемо да *ѹкѣмо* (Не); *ѹкѹ* и рãдѹ и тѡ (Ос); жѣне тѡ рѣшил'е да *изãикѹ*; а овѡ што *ѹкѹ* (Бр); кат се *ѹкѹ* ћил'ѹми (Де); у брвно што се *ѹкѹ* (Дуј);

императив: пѡсл'ѣ *ѹкиѹ* (Дол); *изãики* тѡ вел'ѹко (Д. Дуб); *изãики* ћил'ѹме; *ѹкиѹ* прње, *ѹкиѹ* ћѣрге (Трн);

радни глаголски придев: него се некѣ *ћãршаф изãикѡ* (Пож); *јã* сам и *ѹкãла* (Леч); *јã* сам *ѹкãла*; тѣјã чѹдã сам *ѹкãла* млѡго (Бр); ѡна би *изãикãла* онѹ поњãву (Кл); кãко сам *јã изãикãла* јѣдне (Баг); мãјка тѡ *ѹкãла* (Лу); тѡ се свѣ *ѹкãло* (Дуј); *ѹкãло* се тѡ (Трн); *ѹкãло* се нѣкад (Бл); свѣ се тѡ *ѹкãло* (Боб); вѹнено се *ѹкãло* (Леч); пѡсл'ѣн тѡ плãтно *изãикãл'у* (Вр); стãзице смо *ѹкãл'у* (Баг); *ѹкãл'у* се јãстѹци вѹњени; *ѹкãл'е* се поњãве (Дуј); мѣ смо *ѹкãл'е* онѣ ћил'ѹме нѣкад (Баг); на тѡ су *ѹкãл'е* (Боб); от *кѡзã* се *ѹкãл'е* тѣ чѣрге (Лу);

трпни глаголски придев: тѡ *ѹзãикãно*; памѹком *ѹдѹикãно* (Го).

Д. Барјактаревѣћ наводи да овај глагол у штавичкој зони има облике: *ѹкѣм*, *ѹкѣш*, *ѹкѣ*, *ѹкѣмо*, *ѹкѣише*, *ѹкѹ* (Барјактаревѣћ 1966: 99), што потврђује и наша грађа. Но, облике: *ѹкãм*, *ѹкãш*, *ѹкã*, *ѹкãмо*, *ѹкãише*, *ѹкãју*, за које аутор истиче да се могу чути у новопазарској и сјеничкој зони (Барјактаревѣћ 1966: 99), ми нисмо бележили.

По V врсти овај глагол мења се у говору Бјелопавлићã, а познати су и облици *чѣм*, *чѣш*, *чѣ* (Ћупић 1977: 92), који у нашој грађи изостају. У говору Враке у употреби су ликови: *ѹкãм*, *ѹкãмо* (Петровић 1973: 220), док у Ибарском Колашину функционишу два низа облика, по II и по V врсти (Божовић 2002: 86). Прилике у Горњим Васојевѣћима поклапају се са ситуацијом у нашем ареалу јер се глагол *ѹкãиѹ* овде мења само по II врсти (СТИЈОВИЋ 2007: 198).

У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта прилике су такође неуједначене, па се у колубарском говору јавља двојство форми – *изãике* и

izaiika, али само *izaiikū*. Чува се, такође и презент: *izachē*; *izacu* (Николић 1969: 55). Облици *чѐм*, *изачѐм* бележи и Д. Радовановић у говору средње Колубаре, а регистроване су и форме: *īkēm* и *īkām*; *īzaiikāla* и *īzachēla* (Радовановић 2006: 313). У говору централне Шумадије овај глагол мења се на три начина: а) однос *īkēm-īkēsh* покрива целу територију; б) облици презента *īkējem* (као код глагола *смејати*, *сејати*) знатно се ређе срећу; в) презент *īkām* бележен је у свега неколико пунктова (в. детаљније у: Реметић 1985: 348–350). У говору источне Шумадије, који припада смеревско-вршачком дијалекту, глагол *īkaiiti* је скоро у потпуности прешао у VI врсту (Бошњаковић 2012: 240). У Рачи Крагујевачкој најчешће је *īkēm*, *īkēsh*, *īkū/īkēju/īkēdu*, *īkēla/īkāla* (Павловић 1982: 39). У говору Драгачева, који је на територији херцеговачко-крајишког дијалекта, овај глагол скоро у потпуности се уклапа у II врсту, а облици по VI су ретки (Ђукановић 1995: 157–158), а тако је и у србијанском Полимљу (Николић 1991: 446–447). Говоре средњег Ибра косовско-ресавског дијалекта одликује промена глагола *īkaiiti* по II врсти (Божовић 2008: 281), тако је и у трстеничком говору (Јовић 1968: 131) и у Левчу (Симић 1972: 415), док се у северној Метохији јављају два низа облика (Букумирић 2003: 276). У говору Алексиначког Поморавља глагол *īkāe* има форме: *īkāem*, *īkāju/īkāvu*; нема облика *īkāam*, *īkū* (Богдановић 1987: 207). Овај глагол и у Лужници има облике *īkājem*, *īkājesh* – нема облика *īkāam*, *īkēm*, *чѐм* (Ћирић 1983: 99). Исте прилике су и у Понишављу, где је, међутим, забележено и *чѐм* (Ћирић 1999: 182), што се слаже и са ситуацијом у Запаљу (Марковић 2000: 184). У говору Горе забележено је: *īkājem* – *īkāla* и *īkām* – *īkāla* (Младеновић 2001: 410). У говору Гатња овај глагол мења се по II и IV врсти (Младеновић 2013: 296).

II.1.2.5. „Глагол *zāsiaiī* такође се мења искључиво по II врсти“ (Вељовић 2019а: 92):

инфинитив: *како ћу zāsiaiī* (Ле); *немо ми zāsiaiī* (Коч); *не мдоре zāsiaiī* (Гр);
аорист: *дијете ђдма zāsīā*; *свѹ нѹ не засīāсмо* (По); *тудијен засīāше* (Де);
презент: *ђдма ћу да zāsīēm* (Це); *како да zāsīēm* (По); *ако zāsīēm*; *не мош да zāsīēsh* (Гр); *ђдма zāsīēмо*; *ми ти тѹ zāsīēмо* (Ме); *ђни ѹзми да zāsīū* (Го);
императив: *хај ти zāsīi* (Ке); *zāsīi свѹ* (Ру); *zāsīiше тѹна* (Че);
радни глаголски придев: *zāsīō сам* (Вр); *ђна ти је zāsīāла* (Го).

Форме *zāsīim*, *zāsīiish*, *zāsīi*... нисмо забележили, а нема их ни код Д. Барјактаревића (Барјактаревић 1966: 100).

У староцрногорским говорима глаголи сложени од (-)*siaiī* колебају се између II и VIII врсте, али су облици по II врсте чешћи (Пешикан 1965: 173).

Исти глагол у говору Бјелопавлића мења се само по VIII врсти (Ћупић 1977: 92).

II.1.2.6. „Глаголи на (-)сїѡѡјаїи типа усїѡѡјаїи, осїѡѡјаїи, сасїѡѡјаїи се и сл. своје облике углавном граде по II врсти“ (Вељовић 2019а: 93):

инфинитив: нїѣ лѡко у шѣс усїѡѡјаїи (Ко); а њѣ ље се сасїѡѡјаїи? (По); немѡте усїѡѡјаїи (Го);

аорист: ѡусїѡѡѡсмо свї (Че); мѡло се сасїѡѡѡсмо (Го);

презент: ѡресїѡѡїѣ кѡ кат испѡл'иш мѣтак (Кл); девѡјка осїѡѡїѣ (За); онѡ тѡнкѡ влѡкно осїѡѡїѣ; онѡ осїѡѡїѣ девѡјки (Бот); осїѡѡїѣ нам (Бо); осїѡѡїѣ ка кўћи (Вру); усїѡѡїѣмо изўтра (Ша); сасїѡѡїѣмо се (Кн);

императив: не одусїѡѡји нїкад (Ке); усїѡѡји свѡкѡ јўтро (По); усїѡѡји ујўтро (Жи);

радни глаголски придев: ѡна је осїѡѡјѡла (Ос); нїѣсмо се млѡго сасїѡѡјѡл'и (Го); жѣне нїѣсу одусїѡѡјѡл'е (Пож).

„Уочена је, међутим, тенденција ка укрштању са глаголима VI врсте типа ѡѡѡѡїи : ѡѡѡѡм, подстакнута чињеницом да су обема врстама обухваћени углавном учестали глаголи, па су бележени и облици“ (Вељовић 2019а: 93):

инфинитив: кѡко ље усїѡѡѡїи рѡно (Го);

аорист: тїпўт осїѡѡѡїше (Жи); ѡусїѡѡѡїше (Св);

презент: свѣ осїѡѡѡ некѡшено (Дол); осїѡѡѡјў свѣ (Бо); усїѡѡѡмо рѡно (Св);

радни глаголски придев: осїѡѡѡл'е су жѣне (Бо); осїѡѡѡл'е су (Бр).

II.1.2.7. „Глаголи типа ѡѡѡїѡїи, ѡроїїѡїи, ѡѡмїѡїи и сл. мењају се по II врсти“ (Вељовић 2019а: 93):

инфинитив: немѡ ѡроїїѡїи (По); немѡ ми га ѡѡмїѡїи (Ли); неђу ни ѡѡѡїѡїи (Ли);

презент: пѡсл'ѣ у онѡ уїїѡїеш (Не); да ѡроїїѡїеш онѡ (Кон); сал' ѡроїїѡїеш рѡвно (Боб); ѡроїїѡїеш онѣ жїце (Не); тѡ ѡѡѡїѣ Врсенице (За); ѡѡѡїѣ од Нѡвѣ Гѡдинѣ (Из); о-тогѡ ѡѡѡїѣ (Ју); не смїѣ да се сѡгїѡїѣ (Го); дѡнас да се ѡѡѡїѣ (Ка); ѡмѡ и онѡ жїца ље се ѡроїїѡїѣ (Не); ѡѡмїѡїѣ тѡ (Прћ);

имперфекат: ѡна је ѡѡмїѡїше (Ка);

императив: ѡроїїѡїи ѡтуд (Не); ѡѡмїѡїи (Кл); не ѡѡмїѡїи и (Уг);

радни глаголски придев: ѡѡѡїѡ и не мѡгѡ (Кн); ѡроїїѡїѡла хи (Кон); сѡмо се ѡѡмїѡїѡло (Кл); нїѣсмо ѡѡѡїѡл'и (Лу); кад би ѡѡїѡнѡл'и (Де); не би ѡѡмїѡїѡли пасўљ (Из).

Глагол мїѡѡїи : мїѡѡѣм, са променом по IV врсти, има и форме добијене аналогично према глаголима II врсте:

све ѡѡѡѡїѡсмо (Ка); да не мѡѡѡїѡеш овѡ (Го); да се тѡ мѡѡѡїѡѣ (Дол); мѡѡѡїѡи то (Жи).

Осим односа кѡѡїи : кѡѡїм функционише и заѡѡѡїи : заѡѡѡїѣм:

заѡѡѡїѣ прѣдѡ от Кѡнїча (Гу); оно хи заѡѡѡїѡи (Дол); свѣ ѡѡѡѡѡїѡи (Вру).

ва, и то без аналошког продора гласа *-ћ-*, па је увек: *зидати*, *зидам*, *зидасмо*... Код глагола *лийтиати* уочава се варијантност, па је бележено и *лићати* и *лийтиати* : *лићѣ*“ (Вељовић 2019а: 95). Однос *мећати* : *мећем*, *глоћати* : *глоћем* функционише и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 215).

„Глагол *(-)срѣяти* / *(-)срѣћати* такође има двојачке форме у облицима који се граде од инфинитивне основе: сви ће *се срѣћати* (По); нијесмо *се ни-*кат *срѣћал’у* (Дол); нијкако *се нијесу срѣћал’у*; *срѣћал’у* (Кон); ми смо *се највише срѣћал’у* (Леч); и: морали су *се срѣшати* неђе (Бал); *срѣшала* је домовина (По)“ (Вељовић 2019: 95).

Д. Барјактаревић наводи само: *мећати*, *срѣћати*, *крѣћати* (Д. Барјактаревић 1966: 98).

„У облицима презента осим облика *срѣћем*, *срѣћеш*, *срѣћѣ*...који су обичнији, бележене су и форме: *срѣћа* хи данас (Д. Дуб); посл’е *срѣћа* домовина (Ер); *срѣћамо* је (Ков); настале као резултат укрштања са глаголима VI врсте“ (Вељовић 2019а: 95).

Исти однос функционише и у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 197).

II.1.3. Глаголи III врсте

Имајући у виду да је о односу I и III врсте било речи у одељку о гаголима I врсте, овде наводимо само глаголе који се према типу промене обично сврставају у III Белићеву врсту. Код ове групе разматрамо првенствено облике инфинитива, аориста и радног глаголског придева, где се код појединих глагола јавља двојство ликова, односно паралелно функционисање како облика по I тако и форми по III врсти.

II.1.3.1. У тутинско-новопазарско-сјеничком говору већи је број глагола који своје облике граде само или претежно по III врсти.

Од глагола *(-)крѣнути* (*се*) бележени су само облици по III врсти:

инфинитив: кад ћете *крѣнути* (По); мбрате *се окрѣнути* (Уг); овѣмо ћете *скрѣнути* (Жи);

аорист: ђдма *се тѣ крѣну* (Лу); гѣре је *окрѣну* (Коз); ја *се окрѣну* (Не); *крѣнуше* да бежѣ (Пож); валѣ *се крѣнуше* (Ле);

презент: ја *нећу да крѣнем* (Го); у пѣт сѣти *крѣнем* (Не); да *окрѣнем* л’ѣп (Кн); да *окрѣнем* маѣло пѣжњѣ (Брћ); на крај с волѣвима *окрѣнеш* (Тр); кат *окрѣнеш* (Уг); три пѣт га *окрѣнеш* (Трн); кат *се крѣне* гѣре ка шкѣл’и (Тр); *крѣне* на пѣјац (Ер); док онѣ зрѣно *крѣне* (Кн); свѣ *крѣне* са нама (Тр); Џингис *се окрѣне* (Кл); мѣре да *се окрѣне* на грѣбље (Шт); на хѣир да *окрѣне* (Шт); он те три пѣт *окрѣне*; *окрѣне* се према вѣтру (Трн); ѣна сѣмо *окрѣне* лѣђа (Вру); фѣрму јѣчѣ да *ѣокрѣне* (Баг); да *се ѣокрѣне*

питање (Пож); што *крѣнеише* ође (Ос); само *скрѣнеише* дѣсно; посл'е јѡпѣ *скрѣнеише* дѣсно (Дуј); ње ви треба да *скрѣнеише* (Тр); л'и'евѡ да *скрѣнеише* (Бо); пѡ се *окрѣнеише* тѹ (Уг);

императив: ѱвечѣ *крѣни* тѣ ѡвце (Лу); *крѣни* за Пѣћ (Кон); тамѡн *крѣни* да вѣла (Кн); *крѣни* кѡло да крѣнемо (Бољ); ѡн *окрѣни* пѹшку (Ки); *окрѣни* испод јѡрма (Кл); ѡнѡ се *окрѣни* око ногѣ (Кн); ѡне се *окрѣни* нѡпѡко (Др); *окрѣни* хи стрѡнѡм (Боб);

радни глаголски придев: и ѡндѡ *крѣнѹо* (Бољ); *крѣнѹо* нѣђе (Ки); што је *крѣнѹо* (Пож); ѡн *окрѣнѹо* (Ле); тѹ је тѡ *крѣнѹло* (Пож); тѡ-е код свѡкога *крѣнѹло* (Ер); у томѣ се тѡ *окрѣнѹло* (Трн); сѡт се, ми се чини, *окрѣнѹло* (Це); посл'ѣн је тѡ *иокрѣнѹло* дрѹкшѣ (Ју); кат су *крѣнѹл'и* за Македѡнију (Нет); *крѣнѹл'и* да идѹ гѡре (Бл); *крѣнул'и* су (Бо);

трпни глаголски придев: тѡ је *иокрѣнѹишо* (Ке); *иокрѣнѹишо* питање (Ли).

Нема ѡ блика (-)креишо(х), (-)креише, (-)креишосмо у аористу. И Д. Барјактаревић наводи само форме са -ну- (Барјактаревић 1966: 103).

II.1.3.2. Глаголи типа *зинуи*, *ирѣйнуи*, (-)иѡднуи, *бѡцнуи*, *иѡшинуи* и сл. такође своје облике граде само по III врсти:

инфинитив: пѡ *илѡнуи* кѡ бѡрут (Шт); тѡ ѡе *иѡиѡднуи* (Жи); ѡна ѡе *иѡшинуи* (Ле);

аорист: а јѡ *сирѣкну* (Жи); а ѡнѡ га *дрмну* (Ра); *ћѹхнѹ* ме (Трн); *свиѡинѹ* бѡш кѡ ѡнѡ жарѡвнице (Дуј); огл'едѡлом *свиѡинѹ* мѣне (Тр); ѡн *свиѡину* (Шт); ни не *ирѣйнуше* (Кл); ѡни само ѡвакѡ *зинуше* (Бл);

презент: јѡ *иѡинѣм* (Кл); *брѡнѣм* (Бал); нѣћу ни да *мрднѣм* (Ков); *кљѹкнѣм* ѡнѡ (Д. Дуб); да ти *иѡинѣм* нѣшто (Вру); кат *чѹчнѣм* (Жи); да *ирѣхнѣм* врѣће ѡт усивѡча (Из); ѡвѡмо кѡ *мрднѣш* (Ју); *зѡинѣш* дѡље (Д. Дуб); *кл'ѹкнѣш* посл'ѣн ѡнде (Д. Дуб); не смѡиѣ нико никут да *мрднѣ* (Лу); ѡн како је *нѡинѣ* (Ос); да *иѡинѣ* (Бо); ѡвѡ *хѡкнѣ* да бежи (Кл); пѡ се *ѡдмѡинѣ* (Кл); да *с-оглѣднѣ* исѡн; ако се *дѡрнѣ* нѣђе (Вру); ѡнѡ његѡву крѡв *л'изнѣ*, а ѡнѡ *л'изнѣ* његѡву крѡв (Прћ); да *мрднѣмо* (Трн); *скѡкнѣмо* зѡчас дѡл'е (Из); *ирѣхнѣмо* ѡнѡ (Ер);

императив: *ирѡиѡни* чѹњак; тѡ *ирѡиѡни* чѹњак (Трн); *ирѡиѡни* (Вру); ѡна *зѡиѡни* ѹ рѹку (Ос); пѡ *ћѹхни* чѡвѣка (Трн); *илѹни*, *илѹни*; *илѹни* ѡнѡмо (Бр); посѣн *ирѣмѡиѡни* нѡгу (Де); само *илѡкни* тѡ (Бал); ѡн тек *бѡци* га испод ѡѣбѡта (Вру); ѡнѡ куд ѡнѡ *ирѣхни* (Ки); пѡ се *ирѣхни* (Вру);

радни глаголски придев: *ирѡиѡнуо* нѡјпри'е (Ју); јѣс не *мрднуо* се (Ер); *нѡиѡнуо* чѡрѡпу нѡ очи (Лу); а ѡнѡ га *дрмнуо* (Ра); ѡномѣ *илѹнуо* у л'ице (Кл); пѡ је *иѡиѡнуѡ* (Нет); јѡ би *иѡшинула* (Трн); јѡ *зинула* (Ле); ѡе су ѡвѡ *грѡхнѹл'е* ѡвѡ кѹће (Туз);

трпни глаголски придев: тѡмо је вѡлда *мрднуишо* (По); енѣ га тѡмо *зѡиѡнуишо* (Ко).

II.1.3.3. Исто важи и за глаголе типа *иѡмѣнуи*, *иѡглѣднуи*, *зѡвнуи*, *мѡхнуи*, (-)мѡинуи и сл.

инфинитив: да је мбр̄аш *ѿомѣнуѿи* (Ју); и нѣѣ дѣ *ѿомѣнуѿи* (Д. Дуб); п̄а ѣу *ѿа нѣѣ намѣнуѿи* (Гу); *ѿа ѣу га зѣвнуѿи* (Вр);

аорист: *ѿа му м̄ахну* (Ле); *ѣн р̄азмѣну* (Нет);

презент: св̄аки д̄ан га по *ѿама зѣвнѣм* (Ка); да нѣкѣг *зѣвнѣм* (Ра); *ѿогл'ѣднѣм* на т̄у тер̄асу (Ков); кат *ѿогл'ѣднѣм* ов̄а тел'евѣзѣр (Ка); *ѿа клѣснѣм* брзинѣм (Вру); да и *зѣвнѣш* (Лу); да ме *зѣвнѣш* ѣѣче (Го); *зѣвнѣш* нѣкѣга (Бр); *кѣга гѣѣ зѣвнѣш* (Се); да *размѣнеш* Б̄аре; нѣм̄а да и *размѣнеш* (Тр); ов̄у п̄рв̄у к̄ѣѣ *размѣнеш* (Ос); *размѣнеш* (Баг); м̄ало *размѣнеш* онѣ с̄ѣно (Леч); што *размѣнеш* мѣст (Из); *ѿогл'ѣднѣш* (Ос); кат *ѿогл'ѣднѣш* он̄амо (Нет); *ѿомѣнеш* дв̄а-трѣ п̄т (Леч); нѣси мѣгѣ мл̄дго да *зѣвнѣш*; *зѣвнѣш* педесѣт-шѣсѣт к̄ѣѣ (Ју); *ѣн га зѣвнѣ* (Кл); да те *зѣвнѣ* на мѣбу (Д. Дуб); *зѣвнѣ* дѣвѣѣ (Трн); П̄ѣѣга кат *се размѣнѣ* (Се); да *размѣнѣ* (Вру); *зѣвнѣмо* кѣмшѣлук (Д. Дуб); др̄уга Тѣта *сѿомѣнѣмо* (Бѣл); вѣл̄ама *ускр̄аѣнѣмо* сл̄аму (Бр); *ѣдну к̄ѣѣ размѣнѣше* (Баг); ов̄у к̄ѣѣ *размѣнѣше* (Уг);

императив: понѣшто *ѿомѣни* (Трн); *ѿѿомѣни* да извр̄шѣ онѣ што је рѣкѣ мѣни (Кл); *ѣдан Нѣмац ѿогл'ѣдни* онѣга, *ѿогл'ѣдни* онѣга (Врс); *ѿогл'ѣдни* к̄ака сам (Лу); *зѣркнѣ* му ѣкѣ (Вру); *зѣвни* порѣдицу (Трн); онѣ *ѿѣсни* (Ки);

радни глаголски придев: што сам га п̄рѣ *наѿомѣнѣѣ* (Леч); нѣко *зѣвнѣѣ* мѣбу (Из); к̄арабит му *ѿр̄снѣѣѣ* очѣ (Кн); т̄у учѣѣ и *м̄ахнѣѣ* (Уг); *размѣнѣѣ* сам ве ов̄амо (Де); сн̄аша би је свѣ *зѣвнѣла* (Коз); овакѣ му *м̄ахнѣла* (Тр); *ѿомѣнѣло* се (Цв); ѣко му *зѣркнѣло* за Зѣл̄ку (Вру); *б̄ѣкнѣло* свѣ да се идѣ (Ју); што смо н̄аѣп̄рѣѣ *ѿомѣнул'и* (Тр); ов̄ѣ *б̄ѣкнѣл'и* (Ју); п̄сл'ѣ су ме *зѣвнѣл'и* (Кл); *скр̄аѣнѣли* нѣкат нѣсмо (Вру); *размѣнѣл'и* смо се т̄у (Леч);

трпни глаголски придев: *ѿомѣнѣѣѣ* (По); *скр̄аѣнѣѣѣ* (Бр).

II.1.3.4. Наѣзад, глаголи (-)вр̄нуѿи, (-)св̄ануѿи, (-)с̄амнуѿи, (-)м̄ркнуѿи, (-)иш̄нуѿи своѣе облике такоѣе граде по III врсти:

инфинитив: ѣстѣ *ѿрев̄р̄нуѿи* (Из); нѣму *ѣе се см̄ркнуѿи* (По); ал' да л' *ѣеш ос̄амнуѿи* (Гу);

аорист: *свр̄нѣше* т̄ѣнаке (Вру); *осв̄анѣше* код н̄ас (По); *зам̄ркнуше* (Бл);

презент: *ѿа ѣу да се вр̄нѣм* (Вру); с̄амо да *се ѿрев̄р̄нѣш* (Гу); да га *ѿрев̄р̄нѣ* (Трн); да *ѿов̄р̄нѣ* д̄ѣшу фамѣл'иѣи (Бо); *вр̄нѣ се* (Кон); он̄у нѣѣ те *вр̄нѣ* (Ков); да *свр̄нѣмо* ѣде (Гу); п̄дново *ѿрев̄р̄нѣмо* (Ер); *свр̄нѣмо* у Бѣел'ѣ Вѣде (Кл); с̄амо *ѿзвр̄ну* се н̄азад дѣл'е (Прѣ); *осв̄анѣ* и цѣлу нѣѣ (Тр); *одвр̄нѣ* Л'ѣшевиѣи т̄амо; кад *одвр̄нѣ* у б̄аште; кад *не одвр̄нѣ* (Коз);

императив: *ѿрев̄р̄ни* к̄апу (Нет); п̄а *ѣѣ нав̄р̄ни* вѣду (Бр); *ѣн се ѿрев̄р̄ни* (Лу); *одвр̄ни* р̄ѣѣку (Це); *осв̄ани* у сл̄аму; и у тѣмѣ *св̄ани* (Тр); *не ос̄амни*; *с̄амни* ѣде ка Туѣѣну (Д. Дуб); докл'ѣ се *с̄амни* (Лу); он̄а стѣлѣца *се ѿрев̄р̄ни* (Вру); *ѿрев̄р̄ни се*; *ом̄ркни* (Гу); *ѿрев̄р̄ни* (Трн); *нав̄р̄ни* цанд̄ари (Ју); *зам̄ркни* (Де); т̄у *зам̄ркни* на ѣдѣѣну; *ом̄ркни* у Поз̄ар (Д. Дуб); и *ѿиш̄ни* тѣ дѣѣте; *ѣпѣт га ѿиш̄ни* (Вру);

радни глаголски придев: дѣлѣ *одвр̄нѣѣ* вѣду (Шт); *ѿрев̄р̄нуѣ се* тр̄актор; нѣѣ *се ѿрев̄р̄нуѣ* (Коз); *ѿрев̄р̄нуѣ* п̄шѣтаѣиу (Вр); не *ѿовр̄нѣло се* (Ле); т̄у би ти *осв̄анѣл'и* (Лу); посѣн *се вр̄нѣл'и* (Се); *ом̄ркнѣла* би т̄у (Го); да л' *се вр̄нѣла* да л' се нѣѣ; зн̄аш к̄ако *се ѿовр̄нѣла* (Гу); код нѣ да сте *свр̄нѣл'и* (Жи); т̄у су *свр̄нѣл'и* (Ле).

Једино глагол (-)мркнути може имати облике радног глаголског придева и по I врсти: ту би *омркнули* (Д. Дуб); *није замркнула* (По).

II.1.3.5. Поједини глаголи осим по III своје облике могу градити и по I врсти. Дублетне форме се притом могу јавити у инфинитиву, аористу, радном глаголском придеву и трпном глаголском придеву, с тим да постоје разлике у обиму варијантности код појединих група глагола, што ће се у анализи која следи и показати.

II.1.3.6. Глаголи на (-)гинути и (-)кинути све облике осим аориста граде по III врсти. У аористу су, међутим, сасвим обични и подједнако фреквентни и облици по I и по III врсти:

идгину, син ми *идгину* (Ме); један *идгину* (Го); син ми *идгину* (Д. Дуб); готво *идгину*; ал'и он *идгину* сирџма (Ос); све *изгинуше* от колѧ (Кн); *изгинуше* Нишифорџвићи (Прћ); *идгинуше* замѧло (Го);

она што *идгибе* у Пазѧр (Ка); те *идгибе* џнђенѧ на саму чџку (Прћ); *идгибе* у сџбраћѧј (Ли); *изгџбосмо* живи од врућинѧ (Го); *изгџбоше* кџњи приџетелџски (Д. Дуб); овомѧ *изгџбоше* кџњи (Дол);

скину од десѧт хџљѧдѧ (Кн); *ирџкину* (Ос); *скину се* невѧста с кџња (Ли); пџсѧ *скину се* (Вру); *скинусмо* је с кџња (Ђер); *скинуше* ти цџпил'е (Цв);

јѧ овѧ *оџкидо*; *оџкидо* га (Бал); што *нѧ скиде* тѧ чџзѧмѧ (Го); *скидоше* му кџжу (Че); *скидоше* онѧ (Не).

У говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 198) и у Враки (Петровић 1973: 220) такође се јавља двојство аористних ликова.

Остали облици граде се по III врсти:

инфинитив: што нећемо један *идгинути*џвде (Бо); *скинути* му тѧпе (Врс); ту ће *изгинути* (Прћ);

презент: да *гџнѧм*; кѧкѧ да *гџнѧм* (Ков); да га *ирџкинѧм* у жѧђ (Не); *ирџкинѧм* двѧ нѧза (Ле); да им *скинѧм* с врѧта (Из); ту *скинѧм* онѧ димѧче (Тр); *скинѧш* кѧјмак (Ка); кад *скинѧш* (Гр); кад *оџкинѧш* (Бал); *скинѧ* му ону пѧвлаку (Ки); пѧ посѧ *скинѧ* тѧ (Вру); злѧто да *скинѧ* (Кл); ни да *скинѧ* (Бал); гѧла да *се скинѧ* (Лу); да *се скинѧ* тѧрет (Бл); ако *идгѧнѧ* (Врс); мџж ми *идгѧнѧ* (Гр); *гѧнѧ се* и онѧкѧ (Кн); да ми *гѧнѧ* вѧјска (Из); дѧста и онѧ *гѧну* (Бо); ѧне *угѧну* (Кл); сви *изгѧну* у сџдар (Тр);

императив: двѧес пѧстѧ хим *угѧни* (Гу); пѧсл'ѧн *скини* тѧ (Ер); *скини* самѧр (Кн); *оџкини*, Зѧро (Бал); *оџкини се* пѧс (Бо);

радни глаголски придев: овѧ што-ѧ *идгѧнуо* (Лу); сѧл' он *идгѧнуо* (Бо); чѧвек *идгѧнуо* (Кн); он је *идгѧнуо* у рѧт; *идгѧнуо* у Црну Гѧру (Уг); ѧтац им је *идгѧнуо*; *идгѧнуо* бѧо; Ал'ексѧндар *укѧнуо* и четвртѧну; да си *ирџкинѧнуо* (Нет); тѧт *се ирџкинѧнуо* пѧт (Нет); готѧво му нѧс *оџкинѧнуо* (Вру); тел'ѧфѧне *укѧнуо* (Гу); жѧна што ми је *идгѧнула* (Кл); замѧло *идгѧнула* (Уг); *оџкинѧнула* (Гр); бѧвшѧ Југослѧвијѧ *укѧнула* (Нет); јѧш и је *идгѧнуло* (Гр); дѧјѧте *идгѧнуло* гѧре (Ки); *идгѧнуло* је ѧј десѧтѧну (Бо); *није*

је *їрекїнуло* (Ков); *пџсл'єн се їрекїнуло* (Це); шестџрица *їогїнул'и*; *їогїнул'и* око девџкє (Врс); *тў су изгїнул'и* млџго (Боб);

трпни глаголски придев: *мало їрекїнўїшо* (Бу); *тџ је їрекїнўїшо* (Прћ); *свє укїнўїшо* (Кн); *тџ је свє сад укїнўїшо* (Гу).

П.1.3.7. Глагол *їочєїї* презентске облике гради по III, а инфинитивне по I врсти:

инфинитив: *хџће їочєїї* (Жи); *їочєїе* (Кл);

аорист: *їочє* *прїчат* (Го); *їочє* *прїчат* (Кл); *їџчє* да *прїчаш* (Го); кат *їџчє* *кџса* (Др); *џн їџћє* *овў* *прїћу* (Пож); *џн їџчє* да *прїчаш* (Го); *паш їочєсмо* и за *попџве* и за *хџце* (Кн); *шурњаше їочєше* да се *љўтў* (Бољ); *џни їочєше* (Кн); *пџсл'єнке їочєше* (Це); *посєн їочєше*; *мєне їочєше* *овџ онџ* (Не);

презент: *пџсл'є* *јаш їџчнєм* (Трн); *трєбаш* да *їџчнє* да *пїћє* (Гр); *їџчнє* да *цирикаш* *лашнац* (Шт); *доклєне їџчнє* да *кўка* (Вру); *їџчнє* *л'їс* да *пашда* (Гу); *прџвџ їџчнє* *Цветнїце* (Лу); *їџчнємо* да *бежїмо* (Прћ); *касно їџчнємо* (За); *їџчнў* да *пашу* (Кл); *што їџчнў* у *шкџлу* (Брћ); *не смїјў* да *їџчнў* (Прћ); *они їџчнў* да *рашдў* (Из); *џни їџчнў*; *їџћнў* да *дашвў* *га* (Уг);

императив: *їџчни* *тї* *њџјзи* (Др); *зашџчнї*(Че);

радни глаголски придев: *їџчџ* да *шїрї* *ислашм* (Кл); *їџчџ* да *рашдим*; *јаш сам їџчџ* *тџ* да *правїм* (Кл); *їџчџ* *граш* (Кн); *Мўрат* је *Рєбрџна* *најпрїчє* *їџчєо* (Бал); *кўћу їџчєо* (Не); *їџчєла* *музїка*; *касно їџчєла* (Врс); *јаш сам їџћєла* (Уг); *їџчєло* *тџ* да се *узїмаш* (Др); *тџ је їџчєло* *пшеница* (За); *саш* је *їџчєло* (За); *кад* је *їџчєло* (Не); *тџ је* *касно їџћєло* *тї* *вашашри*; *їџћєло* је *тџ* *бїло* (Пож); *вєћ саш* се *їџчєло* *мало* (Бо); *оташда* је *пџтл'є* *їџчєло* (Кл); *тџ је* *тєк їџчєло* *каснїјє* (Леч); *їџчєл'и* *нєшто* да *брџају* (Др); *пџсл'єн смо їџћєл'и* (Туз); *бїл'и їџчєл'и* (Це); *онџ їџчєл'и* су (Бот); *їџчєл'и* *вашашри* (Леч);

трпни глаголски придев: *чєтрєс прџвє* *нєкако їџчєїшо*; *одавдє їџчєїшо* (Прћ).

Иако је забележено неколико инфинитивних облика по III врсти: *џе їџчнўї* да *рашдї*? (По); *хоћеш ми зашџчнўї* *овџ* (Ту), *ови* *облици* на *испитиваном* *ареалу* *нису* *обични*. *Аорист* *типа *їочнўше*, *односно* *радни* *глаголски* *придев* **їочнўо* *нису* *бележени*. *Исто* *стање* је и у *говору* *Враке* (Петровић 1973: 218).

П.1.3.8. Наведено важи и за глагол (-) *сїашїї*, *којимаш* *двојакє* *облице* *инфинитива*, *при* *чєму* *доминирају* *они* *по* *I* *врсти*:

тї *мџжеш* *сїашїї* *тў* *мало* (Жи); *цїчєњен* *ћє* *їџсїашїї* (Бал); *џн* *ћє* *їрєсїашїї* (Ко); *кол'ко* *мџреш* *џсїашїї*? (Ту); *хџћеш* *џсїашїї* *кої* *дашн*? (Ту); *нєћє* *ми* *џсїашїї* *пашраш* (По); *сашсїашїї* (Кл); *џни* *ћє* *се* *рашсїашїї* (Бал); *сїашїе* *тџ* *свє* *тў*; *осїашїеш* *жїва* (Кл); *їрєсїашїе* *кїша* (Ко);

кол'їко *ти* *мџже* *сїашнўї* (Ер); *нєћє* *сїашнўї* (Ту); *мџже* *усїашнўї* *мало* (Бал); *їрєсїашнўїе* *брџо* (По).

Облици аориста овог глагола по III врсти ((-)сїѡну(x), (-)сїѡнуше) нису обични – забележено је свега неколико облика²³: сїѡнусмо ту ма̀ло (Бал); свѣ ми сїѡн̄ (По). У овом глаголском облику, међутим, у равноправној су употреби два низа облика, са проширењем -д-: (-)сїѡдо(x), (-)сїѡде, (-)сїѡдосмо... и краће форме: (-)сїѡ(x), (-)сїѡ, (-)сїѡсмо:

те осїѡдо (Се); ја осїѡдо ту сѡм; ја осїѡдо да чўвѡм ѡфце; штѡ му ѡсїѡде? (Го); сїѡде ўзѣ мѣне (Бл); ѡсїѡде и дѡн дѡнас тў; ѡсїѡде дваес двїѣ гѡдине (Ђер); и такѡ и ѡсїѡде (Из); ѡсїѡде сѡма; да јѣдна нѣ осїѡде (Пож); ѡ сїѡдосмо? (Вру); ѡ сїѡдосмо? (Дол); вѡлѡ осїѡдосмо му дўжни; ѡ сїѡдоше (Бал); осїѡдоше му; пѡ осїѡдоше пѣторѡ децѣ (Ле);

ѡсїѡ сѡма (Шт); пѡ одўсїѡ (Тр); тол' ѡкѡ ми је ѡсїѡ нешто жѡо; кѡхва ѡсїѡ (Ђер); дѡбро јѡј и пѡмѣт ѡсїѡ (Лу); а тѡ ми сѣстра ѡсїѡ; ѡн ѡсїѡ тѡмо да зїѣвѡ; тол' ѡкѡ ми тў Стѡју ѡсїѡ жѡо; тол' ѡкѡ ми је ѡсїѡ нешто жѡо (Го); сѣстра ѡста; ма̀ло ѡсїѡ (Ле); мї осїѡсмо сирѡмѡси, ја и жѣна осїѡсмо у кўћу (Де); осїѡше на јѣдно дїѣте (Го); четвѡро децѣ осїѡше (Бал); осїѡше му свїѣе и кокѡшке (Ос); осїѡше девојке (Пож); те му осїѡше трѡѣ децѣ (Се); осїѡше с њїм (Тр).

Ликови са проширењем обичнији су од краћих онда када се глагол употребљава без префикса.

Облици радног глаголског придева граде се по I врсти:

ја осїѡ ѡде сѡм (Де); ја осїѡ; дѡл'е је осїѡ (Кл); да нѣ би осїѡ (Ка); ѡн је осїѡ; ѡн је бїо осїѡ на занѡт (Из); сѡмо јѣдан је осїѡ (Врс); осїѡ тѡ мѣтак (Уг); несїѡ му је сїн (Ки); сѡт се са тѡм расїѡ тѡмо (Коз); ѡна осїѡла удовїца; тѡ крљѡ осїѡла (Брђ); ѡна би осїѡла на кѡнак (Из); осїѡла му жѣна и дїѣте (Ју); тѡмо су му осїѡла тѡ жѣна и тѡ дѣца (Леч); штѡ би да сам осїѡла (Ос); осїѡла за Блѡжа (Го); којѡ су осїѡла; ѡна би мртва тў осїѡла (Лу); ја сам такѡ ѡприсїѡла (Бл); нїѣ ѡприсїѡла (Ков); ѡдмѡ је усїѡла (Кл); и тѡ је сїѡло (Го); осїѡло је такѡ до кїјѡмѣта (Врс); двїѣ кўће осїѡло (Ки); шеснѡес је осїѡло (Врс); пѡ нѣ би осїѡло клѡс (Др); по двѡѣ трѡѣ осїѡло (Кн); осїѡло ти пѡрѡ (Ју); дїѣте осїѡло у рўке (Бр); пѡсл'ѣ осїѡло (Кл); да је бар штѡгођ изѡ нѣга осїѡло (Лу); шѣсторѡ децѣ осїѡло (Коз); и онѡ што-е осїѡло (Из); и кѡко је насїѡло овѡ ѡубре вештѡчкѡ (За); нїсам ни ја знѡо кѡко је ѡосїѡло (Бу); кѡко је ѡосїѡло тѡ прѣзїме (Нет); нѣшто засїѡло (Леч); ѡно ми несїѡло (Го); несїѡло ми га-е (Врс); тў су му осїѡл'и некї сїнѡвци (Врс); нѣкї су осїѡл'и тў по Сенїци; осїѡл'и стѡрї сѡмо (Баг); осїѡл'и су ѡни; свѣ овї стѡрї осїѡл'и (Се); што су осїѡл'и бїл'и (Кл); пѡ су одусїѡл'и (Кл); кат су несїѡл'и волѡви (За); од јѣднога крвї насїѡл'и (Баг); тѡ ѡосїѡли овї из Орѡша (Вру); кад би се сасїѡл'и о слѡви (Кн); што смо се расїѡлїи (Бл); да би оїсїѡл'и (Пож); ѡни да су ѡприсїѡл'и (Врс); осїѡл'е тѣ трї шѣрке (Прђ); осїѡле су ми кѡсти у конѡпљу (Го).

Презент и императив граде се по III врсти:

²³ О односу дужих и краћих форми аориста глагола (-)сїѡтии у стандардном језику в. Ђуровић 2010: 447–455.

презент: рѣкѡ да *сѣиѣнѣм* ма̀ло (Ка); не мѡгу да *сѣиѣнѣм* на сѣѣна (Д. Дуб); *осѣиѣнѣм* ја ѱ гости; ако *осѣиѣнѣм* бес тѣ вѣрѣ (Кл); *ѣресѣиѣнѣм* (Го); да *се расѣиѣнѣм* са њѡм (Бл); кат *усѣиѣнѣш* у једанѣс (Цв); дѣупло вѣише *сѣиѣнѣ* (Нет); л' ѣпо *сѣиѣнѣ* онѡ повѣсмо (Гр); нѣѣе да *осѣиѣнѣ*; *осѣиѣнѣ* ѱ гости (Врс); ко *осѣиѣнѣ* планѣнка (Трн); *осѣиѣнѣ* вѡда (Кл); хо л' тѣи да ти *осѣиѣнѣ* пѣмѣт (Бо); и тѡ *осѣиѣнѣ* (Брѣ); *осѣиѣнѣ* сѣмо онѡ влѣкно; свѣ онакѡ *осѣиѣнѣ* (Коз); *осѣиѣнѣ* брес спѡразѣма (Из); сѣмо *осѣиѣнѣ* јѣдно (Баг); овѡ да ти *осѣиѣнѣ* за ѱвѣк (Нет); *осѣиѣнѣ* држѣва бе-зѣкѡна (Ра); мѡда да *осѣиѣнѣ* дѣвојачкѡ прѣзиме (Лу); *осѣиѣнѣ* рѣѣтко (Ки); нѣѣе да *ѣресѣиѣнѣ* (Вру); ѡбѣчно чѡвек *ѣосѣиѣнѣ* (Кл); да *ѣосѣиѣнѣ* члѣн; чим *ѣосѣиѣнѣ* у туѣу кѣѣу (Бл); кат *ѣосѣиѣнѣ* двѣс кѣѣа (Бот); да вам *ѣрисѣиѣнѣ* (Врс); нѣѣе тѡ да *ѣрисѣиѣнѣ* (Дол); каснѣѣе да *усѣиѣнѣ* (Баг); не мѡре да *ѡсѣиѣнѣ* (Баг); кѡѣ *усѣиѣнѣ* (Нет); мѣ ѣмо да *осѣиѣнѣмо* (Де); да *осѣиѣнѣмо* без вѣрѣ (Бот); ма̀ло докл' ѣн *сѣиѣнѣ* (Де); *осѣиѣнѣ* кат заврѣшѣ шкѡлу (Др); *осѣиѣнѣ* онѣ трѣѣе (Ков);

императив: *осѣиѣни* сѣмо онѡ влѣкно (Вру); ко *осѣиѣни* јѣдно (Ка); *осѣиѣни* (Ју); *осѣиѣни* жѣва; овал' ѣкѡ ширѡко *осѣиѣни* (Де); *усѣиѣни* шѣѣри (Кл); ѡн *ѣрисѣиѣни* (Ју); *сѣиѣниѣе* (По); сѣд *усѣиѣниѣе* (Прѣ).

П.1.3.9. Појѣдини глаголи облике радног глаголског придева могу градити и по I и по III врсти. Такви су глаголи (-)дѣнуѣи, (-)мрѣзуѣи, (-)ѣирѣ(х)нуѣи, (-)кѣснуѣи и сл.

а понѣко дѣнуѡ (Лу); здѣнуѡ сѣѣено (Бал); ѡн кл' ѣкнуѡ (Прѣ); свѣко сѣгнуѡ глѣву (Се); пѣ се-е сѣгнула (Д. Дуб); *ѣрокиснула* (Бал); дѣнѣла (Вру); двѣ сѣѣена здѣнула; *оглѣхнула* о-тога рѣта (Гу); *грѣнуло* га (Гр); свѣ *замрѣнуло* (Бал); дѡста и је *ѣѡѣрѣхнуло* (Ту); *фѣкнуло* ми (Вру); ту Дубрѣву *надѣнѣли* кроз Добрѣѣу (Вру); кѣко су јѡј *надѣнул' и* ѣме? (По); Мѣра јѡј *надѣнул' и*; *ѣрѣиѣнул' и* крѣву (Бал); *заглѣхнул' е* ми ѣши (Ту); *саѣрѣнуле* дѣске (По);

ѣредѣѡ ѣме Сѣва; *ѣредѣѡ* ѣме Симѣон (Прѣ); овѣ је бѣш *узрѣѡ* (Бал); *ѣрѣѣеѡ* би га (Бо); *замрѣзла* се вѡда (По); да нѣ би варѣника *укѣсла*; ѡна би *укѣсла* (Уг); нѡ је *фѣк-ла* (Врс); ѡна је *оглѣхла*; кѣко ми је *наѣѣла* (Гр); *ѣосѣгла се* (По); штѡ *се надѣло* сѣло Пѣлѣѡ (Вру); *догрѣхло* ми (Гр); *ѣрезрѣло* (Кн); тѡ стѡкѡ *огрѣзло* (Лу); свѣ *ѣѡѣрѣло* (Бал); свѣ *саѣрѣхло*; и по томѣ *надѣло* ѣме (Цв); *надѣл' и* су хи као Бошѣѣѣи (Пож); ал' су му такѡ *надѣл' и* (Ков); пѣ су јѡј *ѣредѣл' и* ѣме; Фѣта јѡј бѣл' и *ѣредѣл' и* (Гу); *ѣрѣѣѣл' и* је тѣмо (Цр); за трѣ дѣна *ѣрѣгл' и* те тѡ покѣпил' и; свѣи су тѡ *ѣрѣгл' и* (Из).

У 3. л. јд. аориста забележене су и следеѣи облици глагола (-)мрѣзуѣи: ѡбѣчи тѡ, *смрѣже се*; *смрѣже се*, чѣѣѣш (Ке); *смрѣже се*, јѣдна (Туз). Наведене форме могу бити резултат углѣдаѣа на глаголе типа *бѣжѣи*, *лѣжѣи* и сл.

П.1.3.10. У 3. л. јд. презента глагола (-)ѣирѣ(х)нуѣи осим форме (-)ѣирѣ(х)нѣ забележен је и облик (-)ѣирѣ(х)нѣ: кад је влѣга, онѡ *ѣирѣхнѣ* (Уг); свѣ тѡ тѣмо *ѣирѣхнѣ* (Ле); док ѡно не *исѣирѣхнѣи* (Ке); ако *исѣирѣхнѣи* (Пе). Облици *ѣирулиѣи, *ѣирули...на испитиваном терѣну нису бележени.

У свим осталим глаголским облицима среѣу само појѣдиначне форме:

инфинитив: *сãгну̑и се* (По);

аорист: кад ђна ти *ф̑и̑кн̑у* прет Желька; *зру̑ну̑ше* да беже, *нагру̑ну̑ше* (Че);

презент: *ја̑ ђу* да *кл̑'ек̑н̑ем* ма̑ло (Кн); ал' кад *сãгн̑ем се* (Из); не м̑огу да *се сãгн̑ем* (Ос); *ја̑ се сãгн̑ем* (Трн); кат *зр̑ен̑е̑*; ка-т̑и *зр̑ен̑е̑ш* (Леч); *д̑ен̑е̑ш* чет̑ири нав̑ил̑ька (Из); св̑е да *и̑од̑ен̑е̑ш* с̑и̑ено (Ка); п̑осл̑'е̑ *зай̑ег̑н̑е̑ш* ж̑иц̑ом (Др); он̑ *сãгн̑е̑* гла̑ву; да *се* овак̑о *и̑осãгн̑е̑* (Гу); д̑оста *и̑ру̑н̑е̑* (Ос); он̑ *и̑ош̑ег̑н̑е̑* (Из); она *зг̑усн̑е̑* л'и̑епо (Уг); док *се зг̑усн̑е̑* (Леч); *к̑исн̑е̑ се* пом̑ало (Бу); м̑о̑ра да *кл̑'ек̑н̑е̑* да из̑в̑ад̑и (Кн); љ̑ јес̑н̑ кад *зр̑ен̑е̑* (Баг); да му *на̑ђен̑емо* т̑о̑йме (Ка); так̑о т̑о да *нед̑ен̑емо* йме (Вру); *и̑од̑ен̑емо* у ст̑о̑гове (Бр);

императив: *и̑од̑ени* (Ер); св̑ашта ти *над̑ени* (Жи); п̑а он̑е кр̑ст̑ине зд̑ени (Лу); п̑а *се сãгни* (Леч); п̑а *се и̑осãгни* (Вру); ж̑ито *зр̑ени* (Кон); *и̑ош̑ег̑ни* (Кл); сãт *се уш̑ег̑ни* (Др); у с̑обу га *уш̑рег̑ни* (Из); он̑ *сег̑ни* кот др̑уг̑ога (Ков); *над̑ени̑ше* му др̑уг̑о йме (Боб).

П.1.3.11. Глаголи типа *и̑р̑сну̑и̑*, *и̑(р)д̑и̑ну̑и̑*, *и̑ри̑и̑йс̑ну̑и̑*, *з̑а̑и̑ну̑и̑* и сл. имају двојаке ликове аориста, ређе радног глаголског придева, док остале облике граде само по III врсти:

аорист: скр̑ос се г̑оре *и̑д̑и̑ну* (По); т̑о *и̑р̑сну* он̑а ч̑опор (Го); он̑ *се и̑рд̑и̑ну̑* на к̑у̑ћу (Вру); *и̑р̑сн̑у̑* ми ова̑ ч̑аша; *и̑р̑снуше* дуж̑и̑н̑ом (По); Р̑̑си д̑гут *и̑ош̑йс̑нуше* (Пр̑); *з̑а̑и̑нуше* (По); *и̑ри̑и̑йс̑нуше* га (Бал);

ен̑е̑ ђе *се и̑д̑и̑е̑* (Ме); кад *се и̑д̑и̑е̑ т̑у* (По); *з̑а̑и̑е̑* (Из); д̑еца *и̑р̑скоше* (Се); *и̑о̑и̑е̑ше* се ч̑ак̑ г̑оре; *и̑о̑и̑е̑ше* га (По); *и̑ри̑и̑йс̑коше* га (Бал); *з̑а̑и̑е̑ше* да тра̑же̑ п̑аре (Бал).

радни глаголски придев: ђнд̑а *се и̑д̑и̑ео* на кош̑евину (Кн); *и̑р̑сла* ст̑о̑ка по ш̑уми (Ле); *и̑р̑сла* т̑а ст̑о̑ка (Гу); она *се и̑д̑и̑ела* (Кл); д̑еца *и̑р̑сла* т̑амо-ова̑мо (Ду); т̑о *и̑р̑сло* к̑ут̑ к̑о (Ју); ал'и̑ за̑ ви̑јек̑ је *з̑а̑и̑ело* (Д. Дуб); на т̑аван̑ *се и̑д̑и̑ел̑'и* (Лу); м̑и̑ *се и̑д̑и̑ел̑'е* г̑оре (Тр); *и̑д̑и̑ел̑'и* дево̑јку (Ков).

н̑е̑ч̑им̑ *и̑ри̑и̑йс̑нуо* (Тр); д̑оста је б̑ило *уш̑йс̑ну̑ло* се т̑е м̑р̑ж̑н̑е̑ (Вру); *и̑р̑сн̑у̑ли* да тра̑ж̑у чет̑врт̑ину (Пр̑); м̑и̑ смо је *и̑рд̑и̑нул̑'и* (Вру).

Двојаки облици: *с̑и̑и̑ско* и *с̑и̑и̑с̑ну*, *и̑р̑ско* и *и̑р̑сну* јављају се и у говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 89).

Д. Барјактаревић само сумарно наводи глаголе типа *и̑р̑ско(х)*, *см̑р̑зо(х)*, *с̑и̑и̑ско(х)*, *и̑окл̑еко(х)*, *ис̑и̑р̑го(х)*, *и̑рес̑и̑р̑го(х)се*, *и̑ре̑и̑у̑ко(х)*, *ум̑у̑ко(х)* и сл., с напоменом да могу имати и облике са *-ну-*, без навођења контекста и детаљније анализе примера (Барјактаревић 1966: 103).

П.1.3.12. Најзад, глагол *из̑в̑и̑ну̑и̑(се)* у испитиваном ареалу мења се по III врсти (нема облика **из̑в̑и̑ни̑и̑*, **из̑в̑и̑ним̑...*):

м̑о̑рам да *се из̑в̑и̑н̑ем* (Цв); да *из̑в̑и̑н̑е̑ш* к̑о м̑о̑е д̑и̑ете (Нет); да *из̑в̑и̑н̑е̑ш* (Леч); да *из̑в̑и̑н̑е̑ш* к̑о св̑о̑е д̑ете (Бољ); да *из̑в̑и̑н̑е̑ш*; да *из̑в̑и̑н̑е̑ш* (Врс); да *из̑в̑и̑н̑е̑ше* (Бољ); да *из̑в̑и̑н̑е̑ше* (Из); *из̑в̑и̑нула* се (По).

II.1.4. Глаголи IV врсте

II.1.4.1. Из грађе су издвојени следећи примери облика глагола: (-) *крѝиѝ*, (-) *лѝиѝ*, (-) *шиѝиѝ*, (-) *миѝиѝ* (-) *чуѝиѝ*, потом и *ѡбуѝиѝ* и *ѝзуѝиѝ*, који припадају првом разделу IV врсте:

инфинитив: мѡш је *ѝѡкрѝиѝ* (Ту); свѡшта ћеш *чуѝиѝ* од ње (По); ѡна ће се *ѝзмиѝиѝ* (По);

аорист: *ѡѝкрѝиѝше* плѡћу (Уг); *шиѝ* кошѝље (Цр); *сакрѝсмо се* (Ту); *сакрѝше* пѡре (По);

презент: *крѝѝеш се* (Вру); што га *ѝокрѝѝеш* (Дол); *крѝѝеш* прѝстѣн (Ков); невѣсту *ѝокрѝѝеш* (Ле); да ме *чуѝѝеш* гѡре (Рач); зал *'ѝеш* је одозгѡр (Ков); ѝзмѣш те *разл 'ѝѝеш* онѣ кѡрл'ице (Пру); да *сашиѝѝеш* (Де); пѡ га *сашиѝѝеш* (Ле); пѡ се тѣк *ѡбуѝѝеш* (Гр); ѡн се *сакрѝѝѝе*; јѣдна грѡпа *крѝѝѝе* (Пл); *ѝокрѝѝѝе* нѡкте (Дуј); рѡзбој ти се *чуѝѝе* (Рач); *чуѝѝе се* (Шар); да нѝко не *чуѝѝе* (Боб); да сл *'ѝѝе* стрѡву (Бо); *ѝрел 'ѝѝе се* шѣрбѣтом (Де); како му се *изл 'ѝѝе* тѡ стрѡва (Пл); *шиѝѝе се* (Жи); мѡрѡ да *сашиѝѝѝе* ѡна (За); *ѝрѣкриѝѝемо* (За); да *укрѝѝѝемо* мало стѡкѣ (Бр); *изѝѝѝемо се* бѡсе (Гр); дво'ѝца *крѝѝѝѝу* (Боб); да не *чуѝѝѝу* у Добрѝњу (Вру); и да хим пѡспѣмо да *се омѝѝѝѝу* (Дет); да *се обѝѝѝѝу* (Дет); да је не *изѝѝѝѝу* (Лу); пѡ им пѡспи да *омѝѝѝѝу* рѝке; пѡспи хим да *се омѝѝѝѝу* (Дет);

императив: папрѡђом ѡпѣт *ѝокрѝѝи* (Гл); озгѡр *ѝокрѝѝи* (Дол); одѡзгѡр је *ѝокрѝѝи* (Ков); *сакрѝѝи* прѝстѣн; *ѝокрѝѝи* је (Пл); *ѝокрѝѝи* га онѡм мѣтлѡм (Кон); пѡ *шиѝ* (До); *сашиѝ* бѝѣл'ѣ сѡкње (Дол); нѡси те га *шиѝ* (Кл); л'ѝ хим стрѡву (Боб); *обѝу* чѝзме (Дол); пѡ сѡл' *обѝу*; пѡсл'ѣ дѣца *обѝу* (Ле); *ћѝѝѝѝе*, нѡрѡде (Бот);

радни глаголски придев: *чуѝо* сам (Вр); кѡко сам *ћѝѝо* (Бо); нѝѣсам ни *чуѝо* (Бр); *шиѝо* би тѣ ч'акшѝре (Д. Дуб); цѝпел'е сам *обѝѝо* (Бољ); стѡка *ѝокрѝѝла* (Бо); пѡ *сакрѝѝла* у пѡдрум (Вру); јѡ би тѡ *сакрѝѝла*; *ѝокрѝѝла* пешкѝром (Ле); *чуѝла* тѡу причу (Гу); нѝѣсам *чуѝла* (Пр); л'ѝла стрѡву (Дол); тѡ сл *'ѝла* јѡј стрѡву (Пл); свѣ тѡ *шиѝла*, ѡна је тѡ *шиѝла* л'ѝѣпо (Дол); бѝло сѡмо се-е *чуѝло* (Бр); онѡ камѣње *ѝокрѝѝл'ѝ* (Би); би се *ѝокрѝѝл'ѝ* (Вр); нѝсмо *се* ни *чуѝл'ѝ* (Пл); нѝсмѡ *се* *изѝл'ѝ* (Врс);

трпни глаголски придев: тѡ је свѣ *чуѝвено* (Вр); причѡм ти *чуѝвено* (По); свѣ је *сакрѝвено* (Ту); да јѣдѣ тѡ *крѝвѣно* (Дол); свѝђе је *крѝвено*; бѝла *ѝокрѝвѣна* (Ле); дѡћѣ онѡ *ѝокрѝвѣна*; сѡтрадан *ѝокрѝвѣна* је (Пл); пот слѡму *ѝокрѝвѣна* (Дуј); изнѡтра *ѡѝ-шиѝвѣна* (Гл); дѝѣте је *обѝвено* (Ту).

II.1.4.2. Глаголи на *-виѝиѝ* имају следеће облике:

инфинитив: мѡш га *ѝрѣвиѝиѝ* (Ту);

аорист: ѡн ми тѡ *ѝрѣвиѝиѝ* (Го); те ми *ѝрѣвиѝиѝше* (Го); *савѝиѝше* ме (Ле);

презент: грѡне растѡве *савѝѝѝеш* (Гу); свѣ тѡ да *навѝѝѝеш*; пѡ док тѡ *навѝѝѝеш* (Рач); *виѝѝеш* га лапѡтѡм (Са); онѣ рѝке *савѝѝѝеш* (Ле); нѣмѡ кѡ да *навѝѝѝе*; да ти *навѝѝѝе* нѣко тѡ (Вру); посѣн га жѣна *ѡвиѝѝе* (Гл); да *ѝѡвиѝѝѝе* дѝѣте (Пру); трѣбѡ да *се ѝѡвиѝѝѝе*; да се *разѝѝѝѝе* (Го); *ѡбавѝѝѝе се* пѡпак (Боб); да *се савѝѝѝе* тѡвар (Д. Дуб); да *виѝѝѝѝу* жѝто (До);

императив: *сави* у пѣпео (Бо); *иови* га у једну кол'и'евку; *зави* га дѡбро (Го); посѣн *ириви*; пѡ *увѣ*, *увѣ* (Де); *увѣ* га (Д. Дуб); онѡ сѣме *ови*; *ирави* на ону рохѡлку; пѡ *нави*; *сави* га (До); *иови* га; посѣн *ви* (Кон); *зави* у њѡдра (Гр);

радни глаголски придев: *развио* му се пѣпак (Боб); *савѣла* (Ле); до земљѣ *савѣло* (Брђ); дѡл'е су *развил'и* (Гу); шљѣве му се беху *савѣл'е* (Пру);

трпни глаголски придев: ѡдма му је пѣпак *развијен* (Доб); жѣто је *овијено* (По); глава му је тѡмо *иривијена* (Ту); у пел'ѣне *иовијено* (Го).

У првом разделу нису бележена укрштања са глаголима других основа. Сви наведени глаголи имају промену по IV врсти, с тим да се код (-)биѣи и (-)иѣи уочава варијантност у облицима трпног глаголског придева, где се јављају завршеци: *-вен*, *-вена*, *-вено* (глаголи (-)крѣи, (-)чѣи, (-)лѣи и сл.) и *-јен*, *-јена*, *-јено* (глаголи типа (-)виѣи). Постоје, међутим, и глаголи чији се облици трпног придева колебају између ова два типа, а такви су: (-)биѣи и (-)иѣи. Овде је приметна тенденција ка преобликовању наслеђених форми приближавањем глаголима са завршетком *-вен*, *-вена*, *-вено*, па се тако јављају дублетне форме:

сѡк је *иовијен* (По); *иравијена* рѣпа (Ту); мѡло су *убијене* (Бал); вратио је било *иравијено* (Би); ѡде *иравијено* (Вр); тѡ је мѡдго *иовијено* (Гл); мѡдго било *развијено* (Го); кѡплѣ *иовијено* (Де); тѡ би свѣ било *убијено* (Ле); свѣ су *убијени* (Ле); прѡзѡри *развијени* (Бал).

овѡ пѣт *иравијен* (Бољ); *развијено* тѡмо (Вр); свѣ је *развијено* (По); ни ѡцом кѡрѡто ни мѡјком *бијено* (До); тѣ *иравијено* (Лу).

Иста појава забележена је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 178), док у Бјелопавлићима двојакѡ облике има само глаго *зѡбиѣи* (Ћупић 1977: 97). У говорима Горњих Васојевића стање је, међутим, обрнуто: присутна је експанзија форманта *-јен*, уз јѡтовање претходног сугласника (*зѡвљен*, *иѡвљен*), односно завршетка *-ијен* (*избијен*). Бележени су, такође, и случајеви замене *-ивен* са *-иѣи* типа: *зѡлѣиѡ* цвијеће; *рѡзлѣиѡ* вареника (Стијовић 2007: 188). У говору Ибарског Колашина чува се наслеђена дистинкција међу формантима (Божовић 2002: 94).

Остали забележени облици ових глагола у тутинско-новопазарско-сјеничком говору су:

инфинитив: кат ће *иѡбиѣи* (Гр); да се не смѣ *убиѣи* (Бо); јѡдну чѡшу *иѡиѣи* (Бо);

аорист: прѡшкѡве *иѣ*, *иѣ* (Ос); на кѡња *иѣ* ракију (Вру); онѡ што *уби* ону жѣну (Го); *уби*мо му трѣнѣс дрѡгвѡ; *убише* му овѡ вѡјска (Гло); гѡтѡво га *убише* (Бољ); пѡ се посл'ѣ *убише*, *убише* (Пр);

презент: да *бијем* нѡрод (Го); ако ти кѡга *убијем* (Бо); ни кѡфу да *иовијем* (Бр); јѡ *иѣјем* тѡ; свѣ што *иѣјем* (Го); *иовијем* по јѡдну днѣвно (Жи); јѡ *иѣјем* гѡдинѡма; ѡт-кад јѡ *иѣјем* (Гр); за срце *иѣјем*, за прѣтѣсак *иѣјем* (Гр); у онѣ тѣрмосе да *иѣјем* (Баг); *бијеш* и *бијеш* (Вр); *бијеш* цѣо дѡн трѣлицѡм (Рач); да не *добѣјеш* до двѣста прѣтѣсак

(Гр); *убијеш* онò дòбро, *убијеш* и *убијеш* (Ков); *збијеш* крајеве; што мòш бòлє да *збијеш* (Ле); *добијеш* девèтку (До); мèне да *бијеш* (Бо); да *йоијеш* (Гр); да *йоијеш* прáшак; *йијеш* прáшке од ариџмијè (Го); *бије* рукòм; да је *бије*; нèкòга да *убијè* (Бо); *убије* са онијем миксером (Кон); дим из тебе *бијè* (Гр); да је бòк *убијè* (Вру); да се *òдбије* (Др); бубањ *бијè* (Кн); òн се тàмо *зобијè* (Жу); *òдбијè* се од сèбе (Дол); хòће да хи *бијè* посл'èн (Пл); мòрa и да се *убијè*; кaишом га *бијè* по рúци (Ос); *зобијè* главу (Вру); *добијè* нàграду (Гло); ариџмија *бије* (Го); *добијè* л'йшaј óде (Ле); на нèга се *набијè* онò гвозђèнò (Жи); није имàò òдè да *йије* (Бо); да *йоијè*; *найијè* се (Кн); мaло *йијè* (Вр); ка-*добијèмо* пòзйвнице (Са); и ми да *йоијèмо* кaфу (Лу); да *йоијèмо* кaхву (Го); сòк да *йдијèше* (Шар); нису шћèл' и да се *бију* (Бо); да *убију* дèцу (Бо); и òће да *òдбију* (Кн); да *добију* турскò прèзиме (Гу); отè да се *убију* (Пл); да ми òни *йробију* овa брда (Ков); жèне *йоију* шèрбет (Пл); нèшто да *йдију* (Рам);

императив: *разби* л'уде; *разби* вўну (Д. Дуб); *зоби* кòље ў земљу; *наби* гòре једну грèду (Гл); *уби* га (Вру); *уби* јој óца на мèсто; они *уби*, нèкòга *уби* (Бо); *йои* једамa (Бр); *йои* изјутра (Го); *йоише* сòк (Вр);

радни глаголски придев: да нè би тè дaмарове *разбиò* (Гу); за чaс га је *убиò* (Бл); нèкò брaшно *добиò* (Жи); òн би ме *добиò* тў (Ли); *йребиò* прс; кад је *добиò* (Кн); Свèти Ћòрђе *убиò* аждaху (Бу); док је млòго нaрдòда *йобиò*; òн је *биò*; *убиò* јој мaјку; кaхву *йиò*; сaмо гòрку кaфу је *йиò*; *йиò* је; тў-е *йиò*; jа сам двèе јутрòс *йиò* (Са); слaна те *убила*; *избила* вòда (Бо); петицу су *добила* (Вру); мèне *убила* снaхa (Бр); сина *добила* (Жи); вòда *избила* (Гу); *добила* нàграду (Гло); свè ў кaп *йила* (Вру); *добило* йме (Гу); *добило* сèло; *добило* по тòмè йме (Бо); штa су се *убил'у*; нит кòга *убил'у* (Бо); òни су га *убил'у* (Врс); *убил'у* су двa човèка; *убил'у* jахуд'ице (Гл); *убил'у* му брaта (Гло); òни òбичaје *òдбил'у* (Кн); òни су *добил'у* (Гу); *набил'у* нa главу (Кон);

глаголски прилог садашњи: *бијући* га (По); остaше *йијући* (Го); црко *йијући* вòду (Гу).

П.1.4.3. За разлику од стања у првом разделу IV врсте, код глагола друге групе варијантност у облицима је нешто израженија. Неуједначеност се пре свега тиче односа форманата *-ова-*, *-ива-*, *-ава-*, *-ева-*, односно различитог степена флукутирања у парадигмама појединих гаголских облика.

Глаголи који имају облике који одговарају односу *куидваӣ* : *куијјèм* остају унутар ове групе, што значи да нису бележени случајеви преобликовања наслеђеног односа форманата унутар облика, као ни појава њиховог приласка глаголима неких других основа.

Овом подтипу припадају глаголи типа *кòваӣ*, *йсòваӣ*, потом *вèроваӣ*, *свaдòбòваӣ*, *йaкòваӣ* и други, код којих се чува наслеђени однос основа:

инфинитив: немò *йсòваӣ*; ти нèј *йдишòваӣ* никòга (Жу); кат се пòчèло *рaишòваӣ* (Ле); *йрaкiишòваӣ* тò (Жу); бòлє *жршòваӣ* сина (Цр);

презент: jа *йсујèм* мòју òрку (Шар); *сидкујèм* ствaри (Вру); *жèљкујèм* и сaма (Жи); jа *вèрујèм* (Вру); *не вèрујèм* (Гло); тò *не вèрујèм* (Лу); да *йсујеш* (Бр); *не йдишiујеш* твòју вèру (Жу); ол' да *вèрујеш* (Бо); ако *вèрујеш* (Баг); *йсујè* мaјку (Врс);

неће да *идишју*е данас (Бр); да ме *иџсиенуе* дѣвѣр (Бот); *иџсиенујѣ* (За); *сл'ѣдујѣ* по колач (Ост); тѣ *иџкѣикујѣ* (За); ђсобе ко'йма *се вѣрујѣ* (Са); тѣ *не вѣрујѣ* (Дол); него *се не вѣрујѣ*; ономе ко'и *не вѣрујѣ* (Кл); највише *инијересуѣ* (Бл); нешто ве *инијересуѣ* (Бо); ко те *инијересујѣ* (Жу); ако те *инијересујѣ* (Рач); шта ве тѣ *инијересуѣ*; шта вас *инијересујѣ* (Кн); *не вѣрују* у ништа (Бр); *свѣдбујѣ се* (Жу); ђне тѣ *не вѣрују* (Дол); нит *вѣрују* више мусл'имани (Кл); о Бож'иу *се рѣдуѣмо* (Лу); нит *вѣрујѣи*е ви Сѣби (Кл); што *идишјују* тѣ (Бр); *идишјују* родитеља (Кл); *идишјују* мртвѣ (Бу); *иџсиенују* младу (Бот); посебно *свѣдбују* (Бо);

императив: *закју* тѣмо (Вр); *вѣлѣ вѣрју* (Жи); *вѣрју се ти* (Пру); *вѣрју ти у себе* (Кн); *вѣрјуи*е (Баг);

радни глаголски придев: ђн је *швѣрцовѣ* са стѣком (Гу); *вѣровѣ* ил'не *вѣровѣ* (Бу); свѣ би ме мајка *исовѣла* (До); *идковѣла*; у јѣдну кѣпу *идковѣла* (Вру); ђна се *обрѣдовѣла* (Тр); тѣ се *идишповѣла* (Кл); *сл'ѣдовѣла* те јѣдно ђсуство (Гл); кѣл'ко *севѣровѣла* (Кн); *исовѣл'у* (Коч); *идишповѣл'у* се (Бр); тју ме *иџсиеновѣл'у* (Ков); да не би *рѣшовѣли* (Уг); не би мене *вѣровѣл'у* (Бо);

трпни глаголски придев: свѣ *идишповѣано* (Бр); волѣви *идишповѣани* (Гл).

Стабилност је и обележје глагола типа: *куидваи*, *иушови*, *оснѣваи*, *болѣваи*, *гладѣваи*, потом *исѣѣиковави*, *обрѣзовави*, *рѣзликѣовави* и др.:

инфинитив: *иушови* тѣмо цѣо дан (Д. Дуб); ђна ће се *ошрѣваи* (Ли); немѣте *куидваи* код неѣга (Ос); гѣдину и више мѣре *болѣваи*; ђна ће *одболѣваи* овѣ (Не); не мѣре хи *рѣзликѣовави* (Вр); бѣга ми ће неѣки и *гладѣваи* (Вр);

аорист: док *се ошрѣва* (Ост); маѣло *бѣлова*(Ост); *обрѣзовѣсмо* ја и бурѣзер; кад онѣ жѣрке *обрѣзовѣше* (Вру);

презент: *куиѣѣм* мл'иѣко; *не куиѣѣм* зѣмницу (Брѣ); *куиѣѣм* за пѣре (Дол); оѣвно *болѣјем* (Ост); да ти *гарѣнијуѣм* (Кл); пѣ док *оснѣѣш* тѣ (Рач); *оснѣѣш* га на рѣзбој (Лу); не мош да *рѣзл'икуѣѣш* (Др); *негарѣнијуѣш* (Кл); сѣде *куиѣјѣ се* свѣ (За); ишѣ да ми *куиѣѣ* прѣшке (Го); фѣмил'ија *се организуе* (Бр); учитељ *сиѣнује* у Тутин (Са); *куиѣѣмо* шѣйву; онѣ што ми *куиѣѣмо* (Врс); *куиѣѣмо* дрѣва (Др); ми *куиѣѣмо* дрѣва (За); *оснѣјѣмо* иштѣ на оснѣтак (Дет); ѣјде да *снѣјѣмо* (Лу); *организујѣмо* ѣвечѣ игрѣнку (Ост); шѣс месѣци *сиѣнујѣмо* зѣѣдно (Гу); да *се ѣшрујѣмо* свѣи (На); *куиѣјѣ* и стѣнѣве (Гу); *куиѣјѣ* јѣгѣрт (Жи); *куиѣјѣ*; ѣде да *куиѣјѣ* (До); кат *иуиѣјѣ* (Жи); сѣдам сѣти да *иуиѣјѣ* (Ле);

императив: *иуиѣјѣ* дал'ѣко (Вр); *оснѣјѣ* (Вру); *оснѣјѣ* (До); тѣмо *обрѣзју* трѣке (Де);

радни глаголски придев: ђн би *куидѣвѣ* код мене (Жи); ја сам *иушовѣ* (Д. Дуб); дѣвно *се ѣсновао* (Ле); ко'и је вѣшар *организовѣо* (Бо); *сиѣновѣ* ѣде (Жи); кот кога је *сиѣновѣ* (Че); ђн је *боловѣ* и *боловѣ* (Ост); шта си тѣ *куиѣвѣла* (Шар); *куиѣвѣла* су *се јѣгнѣд* (Гло); тѣпѣт *секуиѣвѣло* (Вру); *куиѣвѣло се* (Дол); мањѣ *се куиѣвѣло* (За); *живѣвѣло се* (Бр); *иушовѣло се* (Дет); дѣста *се глѣдовѣло* (Д. Дуб); *куиѣвѣл'у* су (Ост); пѣсл'ѣ свѣ *искуиѣвѣл'у* (Са); кад смо *иушѣвал'у* (Д. Дуб); *организовѣл'у* тѣ вѣшар (Бо); док би *исѣѣиковѣл'у* (Вр); ми смо *сиѣновѣл'у* онѣмо (Тр);

трпни глаголски придев: *ѣсновѣиѣ* седамдѣсѣт и дрѣгѣ гѣдинѣ (Гу); кѣко-е онѣ *ѣсновѣано* (Д. Дуб).

Појава потискивања форманта *-ова-* глаголским формантом *-ува-*, често бележена у говору Враке и Зете, у говорима који су предмет наше анализе није примећена. Тако су овде непознати облици типа: *куиува̄ӣ*, *ӣргув̄а̄ӣ* (Петровић 1973: 217; Ћупић 1977а: 281).

У облицима глаголског прилога садашњег бележени су двојаки облици – краће форме типа: свѐ п̄аре п̄троши *куӣӯјӯћи* (Вр); ђде *ӣс̄ӯјӯћи* (Ту); ђста *ӣа̄кӯјӯћи* (По), грађене додавањем наставка *-ћи* на 3. л. мн. презента; и дуже, са формантом *-ова-*, грађене од основе инфинитива: ђста *куӣова̄јӯћи* (По); *болова̄јӯћи* (Бал).

П.1.4.4. Глагол *дарова̄ӣ* / *дарѡва̄ӣ* мења се по IV врсти:

инфинитив: невесту *дарова̄ӣ* (По);

презент: да га ја понѐшто *даруем* (Би); п̄ар̄а му нѐшто *дарӯеш* (Бољ); да *дарӯе* (Би); *дарӯе* шѐрбет, *дарӯе* к̄ахву, *дарӯе* оног̄а; *дарӯје* кош̄ул'ицу (За); п̄с̄енке *дарӯје* п̄ар̄ама; како к̄д-е *дарӯе* (Бо); *дарӯемо* невесту; *дарӯјӯ* је (Пл); ђни је *дарӯјӯ* (Бот); код ње да је *дарӯјӯ* (Жи); *дарӯјӯ* млад̄у (Дол);

императив: докл'ѐн је *дарӯј* (Дол).

П.1.4.5. Глагол *дарива̄ӣ* мења се по VI врсти.

На испитиваном ареалу бележена је и итеративна форма глагола *дарова̄ӣ* / *дарѡва̄ӣ* – *дарова̄ва̄ӣ*, *дарова̄ва̄јӯ*, са променом по VI врсти: *дарова̄ва̄јӯ* ти људи (Д. Дуб); *дарова̄ва̄јӯ* невесту (Дол); св̄акат су *дарова̄ва̄л'и* невесте (По).

П.1.4.6. Тенденција ка образовању итеративних твореница својствена је и глаголима типа: *слика̄ӣ* : *слика̄ва̄ӣ*, *има̄ӣ* : *има̄ва̄ӣ*, *ӣосӣѡѡја̄ӣ* : *ӣосӣѡја̄ва̄ӣ* и др., а настаје у резултату намере за прецизнијим морфолошким истицањем семантичке компоненте видске несвршености. Поред тога, уметањем форманта *-ава-* наглашава се и значење учесталости, односно вишекратности глаголом именоване радње.

На исти начин функционише и глагол *ишкѡлова̄ӣ* употребљен са префиксом *до-*, када може имати облике: *дошкѡлова̄ӣ*, *дошкѡлӯјӯ* и: *дошколова̄ва̄ӣ*, *дошколова̄ва̄јӯ*: да се *дошкѡлӯјӯ* (Че); *дошколова̄ва̄јӯ* се по Митровици (Ту). Када је непрефиксиран, глагол *ишкѡлова̄ӣ* мења се по IV врсти: п̄сл'ѐ дѐцу т̄амо *ишкѡласмо* (Шар); ни да се *ишкѡлӯјем* (Де); д̄е да се *ишкѡлӯѐш* (Шар); *ишкѡлѡ* и (Го); дѐцу п̄сл'ѐ *ишкѡла̄ла* (Бр); сл̄або *ишкѡла̄ли* (Вру); *ишкѡла̄л'и* су се св̄и (Баг).

Глагол *доручкова̄ӣ* осим форми са односом форманата *-ова-* : *-ује-*: с̄а[д] *доручковасмо* (Пру); да се *доручкӯѐ* (Дол); р̄ано *доручков̄ал'и* (Ост); може имати и облике који прилазе глаголима типа *казива̄ӣ* : *казӯјем*: је л' *доручкива̄ла?* (Бал); с̄ад смо *доручкива̄л'и* (Пож).

II.1.4.7. Глаголи типа *кљљваӣ* : *кљљјем* мењају се по IV врсти, са стабилним односом форманата: свѣ по ономѣ *ӣљљјѣ*; све *ис̄ӣљљвѣла* мљха (Шар); кокљшке *ӣокљљвѣле* (Бал); *кљљвѣл'е* кокљшке (По); свѣ птљце *искљљвѣл'е* (Че).

Примери глагола *кљљваӣ* нису бројни. На испитиваном ареалу знатно је фреквентнији глагол *кљљцаӣ* : *кљљца̄м*, са променом по VI врсти.

II.1.4.8. Сви глаголи типа *(-)дѣваӣ* : *(-)дѣјем*, *(-)ӣознѣваӣ* : *(-)ӣознѣјем*, *ӣризнѣваӣ* : *ӣризнѣјем* мењају се по IV врсти:

инфинитив: детѣту *дѣваӣ* (Бр);

аорист: *ис̄ӣродѣвѣсмо* (Рач);

презент: *ја тѣ дѣем*; нѣм штѣ да *ӣродѣем* (Бал); *ја дѣем* (Гл); *ја да се уда'ем* (Го); гѣзди *ӣредѣем* (Са); *ӣродѣем* ономѣ дѣље (Кл); ѣво *ӣознѣјем* Зѣрицу (Пл); *ја вас не ӣознѣјем* (За); *ја не ӣознѣем сѣбе* (Кн); *ӣознѣем ја Мѣрка*; *Мѣрка ӣознѣем* (Гло); *ӣознѣем ја* и *Сѣнӣју* (На); *пѣ да јој ти ӣредѣ'еш* нѣшто; да *ӣредѣ'еш* (Бу); *кѣл'ко дѣј'еш* (За); *ӣознѣ'еш* тѣ мѣне (Пл); *ӣознѣ'еш се* с мѣмком (За); *ӣознѣј'еш онљ* Зѣрицу (Бу); да се *не дѣе* ис *кљћѣ* (Би); *кѣ сѣт што се овѣдѣј'е* (Пру); да ми *дѣ'е* свѣдбу; *кѣ штѣ ӣмѣ дѣ'е* (Го); *удѣј'е* те мѣјка, *удѣј'е* те (Жу); свѣ *дѣј'е* у банку; *ӣродѣј'е* дуѣн (До); свѣко *ӣознѣе* (Де); *ӣознѣј'е* овѣмо овѣјѣ (Дол); *педесѣт мѣрѣкѣ ӣродѣ'е* (Бо); *ӣродѣ'е се* (Бољ); *комѣпре да ӣродѣ'е*; *крљшке да ӣродѣ'е* (Ков); *сѣт ӣродѣ'е* (До); *ӣознѣј'е* ѣн мѣне (Бал); *дѣј'е* жѣто; да јој *издѣј'е* (Бр); *ӣродѣј'е* тѣмо зѣдружи (Гл); *ӣознѣе се* (Го); *тѣ ти ӣознѣ'е* (Бу); *вѣтар мѣ дѣемо* (Ков); *мл'ѣко ӣродѣј'емо* (Кн); мѣне да *дѣ'ӣе* (Бр); *дѣ'ӣе* са свѣгѣ сѣца (Кн); *вѣдѣӣш да се ӣредѣј'љ* (Бо); *не дѣј'љ* (Гл); *што ѣни ӣродѣј'љ* (Кн); *дѣј'љ* ѣбележе (Ле); *пѣ те дѣј'љ* (Кл); *што дѣј'љ онѣ* куфѣрте (Дол); *ѣни овѣдѣј'љ* (Го); *овѣ јѣло што ӣродѣј'љ* (Ков); *ӣознѣј'љ* *планѣнке* (Бо); *не ӣознѣј'љ се* (Вру);

радни глаголски придев: *дѣвѣ* интервѣј'љ (Че); *ӣродѣвѣ се* јѣко дѣбро (Гло); *пѣре би ни дѣвѣ* (Гл); *ӣродѣво* некѣ пѣлѣд (Бу); да л' *сеӣознѣвѣ* (Вру); *чѣре ӣоудѣвѣла* (Бр); *тѣмо сеӣродѣвѣла* (Гл); *дѣвѣлајзјаве* (Гл); *дѣвѣла дѣрс* (Де); *јѣдамѣ се удѣвѣла* (Го); *тѣмо се ӣродѣвѣла* тѣ стѣка (Гу); *тѣпљт се зѣмљѣ ӣродѣвѣла* (Дол); *нѣ'есам се вишѣ удѣвѣла* (На); *ѣждаја дѣвѣла* имѣна сѣл'има (Бу); *мѣжда си је ӣознѣвѣла* (Го); *ӣознѣвѣла* и *оногѣ Бљља* (До); *нѣ'е се дѣвѣло* (Бр); *нѣјпри'е се дѣвѣло* (До); *нѣт се дѣвѣло* (Пру); *ӣризнѣвѣ дѣ'ете* (Пру); *дѣвѣли* би ми; свѣ су ѣни мѣне *дѣвѣли* (Гл); *ӣродѣвѣл'и* је (Би); *дѣвѣл'и* ѣфце (Гл); *дѣвѣл'и* као на кредѣт; *ѣндѣ дѣвѣл'и* су нам плљгове; *родѣвѣл'и* (Уг); *дѣбрљ зѣмљљ су дѣвѣл'и* (Ост); *ис̄ӣродѣвѣл'и* смо (Кн); да су *дѣвѣл'и*; зѣ шта су хи *дѣвѣл'и* (Ки); *нѣга су ӣознѣвѣл'и* (Бо); *мѣ смо се ӣознѣвѣл'и* (Баг); *ӣознѣвѣл'и* смо *се* (Жи); *нѣјвишѣ такѣ ӣознѣвѣл'и* (Ков); ѣто тљ смо *се ӣознѣвѣл'и* (Вру); *ӣризнѣвѣл'и* су *хим* (Гл); *некѣко хи ӣоудѣвѣл'е* (Де);

трпни глаголски придев: *бѣл'е* су *дѣвѣӣе* крѣве (Гло); *удѣвѣӣе* на сѣлу (Жи).

Као и код наведених примера из претходне групе, бележени су двојаки облици глаголског прилога садашњег: *вѣзда дѣј'љхи* (Ли); *нѣга ӣознѣј'љхи* (Ту); *ӣознѣј'љхи* нљ (Жи); и: *дѣвѣј'љхи* крѣвѣма (По); *ӣродѣвѣј'љхи* кѣјмак (Бал); *ӣознѣвѣј'љхи* (Ту).

П.1.4.9. У односу на претходно наведене групе, варијантност је знатно присутнија код глагола типа *казиваѝ* : *казу̀јѝм*. Највећи број ових глагола може имати двојачке форме инфинитива, са формантом *-ива-*: *одређиваѝ* (*одређиваѝ*), *обрађиваѝ* (*обрађиваѝ*); и *-ева-*: *одређеваѝ*, *обрађеваѝ*. Исто стање присутно је и у осталим облицима твореним од инфинитивне основе: *одређивѝсмо* (*одређивѝсмо*) : *одређевѝсмо*; *одређивѝли* (*одређивѝли*) : *одређевѝли* и сл. Експанзија форманта *-ева-* код глагола IV врсте највероватније је подстакнута аналогijом према глаголима VI врсте типа *разбољеваѝ* : *разбољевѝм*, *сѝјеваѝ* : *сѝјевѝм*, с тим да код највећег броја глагола промена обухвата само облике творене од инфинитивне основе, па стога прелазак глагола из IV у VI врсту изостаје.

П.1.4.10. Облике творене од инфинитивне основе (инфинитив, аорист, радни глаголски придев, трпни глаголски придев, у одређеним случајевима и глаголски прилог садашњи) на *-ива-* и *-ева-* имају глаголи *ѝојављиваѝ* (*ѝојављиваѝ*) / *ѝојављеваѝ*, *најављиваѝ* (*најављиваѝ*) / *најављеваѝ*, *смириваѝ* (*смириваѝ*) / *смиреваѝ*, *задуживаѝ* (*задуживаѝ*) / *задужеваѝ* и други које наводимо:

инфинитив: *намириваѝ* кућу (Ту); *смириваѝ* га (Вру);

аорист: *заменеѝвѝсмо* је (Ту);

радни глаголски придев: *ниѝе дѝвер најављивѝ* (Са); *одређивѝ се стѝри свѝт* (Ту); *мѝне свѝ тѝ наређивѝ* (За); *ту би се ѝријављивѝла* (Са); *дѝца се ѝребаѝивѝла овѝмо* (Са); *ѝстѝ се дѝна расѝиѝивѝла* и за мѝмка (Вру); *јѝ сам те замењивѝла* (Го); *наређивѝла се* (Гр); *замењивѝла јѝдну* (Че); да те нѝ би онѝ *ѝовређивѝло*; *ниѝе се обрађивѝло* (Бо); *расѝиѝивѝло се* (Вру); *расѝиѝивѝло млѝго* (Вру); *обрађивѝло се* са волѝвима (Жи); *одлучивѝл'и су* (Гло); *обаљивѝл'и су* и цркви (Лу); *јѝсмо сарађивѝл'и* (Са); *стѝри одлучивѝл'и* (Баг); *дѝни су обрађивѝли тѝ* (Бо); *те су тѝ исѝражѝивѝл'и* (Бо);

трпни глаголски придев: *стѝка намиривѝна* (Ле); *млѝго најлађивѝно* (Ке); *одређивѝна* кол'ичѝна (Че); *осуђивѝн је* и на смрѝт (Бл);

глаголски прилог садашњи: *намирѝѝѝи* стѝку (По); *свѝ тѝ одређѝѝѝ* (Бал).

инфинитив: *такѝ изјављеваѝ*; *наређеваѝ* дѝци (Ко);

аорист: *ѝсѝреграђева* л'ивѝде (Жи);

радни глаголски придев: *наређевѝ*; *наређевѝ је* (Ле); *зарађевѝ* (На); *намирѝвѝла јѝсам* (Ле); *ниѝе дѝна-е заслужевѝла* (Пру); *деветнѝс гѝдѝнѝ сам уѝлађевѝла* (Шар); *димѝнзија се одређевѝла* (Рач); *пѝсл'ѝн сам расѝиѝивѝла јѝтрве* (Бр); да се тѝ *ѝојављевѝло* (Вру); *ниѝе се заграђевѝло* (Дол); *како се обрађевѝло* (Жи); *зарађевѝло* (Ле); ал' се *задужевѝл'и* млѝго (Го); *најлађевѝл'и* пѝсл'ѝ (Гл); *ѝреграђевѝл'и* (Жи); *одређевѝли* та безбѝтнѝ имѝна (Вру); *пѝ су јѝш ѝрерађевѝл'е* (Бот); *услужевѝл'е* (Ле);

трпни глаголски придев: *како је тѝ исѝреграђевѝно* (За);

глаголски прилог садашњи: *дѝста намирѝвајѝи* (Ту).

Исто стање је и у староцрногорским говорима и говору Бјелопавлића (Пешикан 1965: 169; Ћупић 1977: 95). У Зети, међутим, код глагола овог типа јавља се промена *-ива->-ува-*: *зарађувãӣ*, *ѝрезиђувãӣ* (Ћупић 1977а: 281), непозната говору тутинско-новопазарско-сјеничке зоне. Појава *-ува-* на месту *-ива-* у итеративизованим образовањима типа: *зãӣшиува̄ӣ*, *кажува̄ӣ*, *заграђува̄ли* и сл. честа је и у говору Враке (Петровић 1973: 217). У Мрковићима је такође *забрањува̄ӣ*, *вежува̄ӣ* (Вујовић 1969: 260).

У презентским облицима остаје старије стање:

презент: да *намирӯѝм* (Жи); да *не досађӯѝм* (Го); *ѝресађӯѝш* (Гр); *наваљӯѝш* сãч (Ков); сãт *се најављӯѝ* (Са); *ѝричешӣѝѝ се* (Гр); бõг свѝ *одређӯѝ* (Бл); *зарађӯѝѝ* (Бо); *расѝӣӣѝѝ* кãко је (Жу); ðна *изјављӯѝ* (Бо); *ѝребацӣѝѝ* преко корѝта (Ост); да л' *разваљӯѝѝ* (Бо); овãкõ *задиркӯѝ* (Го); овãмо *услужӯѝ* (Го); не смѝѝ ни да *ѝослужӯѝ* (Гу); тã *ѝобеђӯѝ*; *одбацӣѝѝ*; *намирӯѝѝ* (Жи); *ђе се ѝримеђӯѝѝ* (Гр); ниђе *се не смирӯѝѝ* (Го); да *ѝребацӣѝѝ* варнику (Бр); ка[д] *се забрањӯѝѝ* л' ивãде (Бр); да *расѝоређӯѝѝ* гõсте (Гу); што мѝ *не наређӯѝмо* (Шар); *ограђӯѝѝ* га и дãљѝ (Бу);

императив: понѝшто *намирӯѝ* овãкõ (Ков); сўтрадãн невѝста *намирӯѝ* (Дол);

Д. Барјактаревић наводи и *ѝребачӯѝм*, *ѝребачӯѝѝ* (Барјактаревић 1966: 99), које ми нисмо бележили.

П.1.4.11. Говору тутинско-новопазарско-сјеничке зоне нису својствени облици типа *казивам*, *наређивам* и сл. Ни у говору Горњих Васојевића није бележена појава преношења морфеме *-ива-* у презентску основу (СТИЈОВИЋ 2007: 199). Исто стање забележено је и у Бјелопавлићима (Ћупић 1977: 92), те у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 86).

Глаголи *(-)казивãӣ*, *(-)везивãӣ*, *оѝасивãӣ*, *доѝисивãӣ* и сл. могу имати промену по IV врсти:

инфинитив: рѝдом *ѝоказивãӣ* (Ле); *ѝриказивãӣ се* (Гр);

аорист: нѝшто *зãӣсѝвãше* (Гу);

презент: нѝћу да је *ѝреѝисӯѝѝм* (Уг); шкõлу да *уѝисӯѝѝм*; мõрãш да *ѝреѝисӯѝѝш* (Бал); шѝјгãни *се ѝриказӯѝѝ* (Бот);

императив: и саш ѝм *доѝисӯѝ се*, *доѝисӯѝ* (Пл); ништа *не зãӣсӯѝ* (Ша); *завезӯѝ* тãмо (Ба);

радни глаголски придев: тõ *се свѝ ѝриказивãло* (Бољ); којã су-е *зãӣсѝвãла* (Го); *ѝоѝѝасивãла се* (Руђ); *ѝоѝѝисѝвãл'и се* (Гу); пõјасове *оѝасивãли* (По);

трпни глаголски придев: *завезивãно* рѝдом (Че), *исѝоѝѝисѝвãни* лўди (Ми).

Као и код глагола претходне групе, и овде је процес експанзије формата *-ева-* знатно узрадио: цӣелу нõј *се доѝисѝвãӣ*; ðн ће ти *казѝвãӣ* (Гу); нãјприѝен *се ѝреказѝвãло*; нѝкат *се ѝреказѝвãло* (Пру); *оѝасѝвãл'и су се* пõјасови (По); *доѝисѝвãл'и се* пѝсмãма (Гуз).

Имајући у виду, међутим, да наведени глаголи имају свршене парњаке који се мењају по V врсти (*казивãӣ* : *кãзãӣ*; *завезивãӣ* : *зãвѝзãӣ* и сл.),

аналогијом према тим глаголима у бројним примерима јавља се измењен сугласник основе: *казу̀јѐм > кажу̀јѐм* (: *кажѐм*), *уйи́сујѐм > уйи́шју̀јѐм* (: *уйи́шѐм*) и сл. Притом, у облицима који се граде од инфинитивне основе након аналошки успостављеног сугласника готово редовно долази формант *-ева-* на месту *-ива-*:

инфинитив: немò *кажѐваи́* (Бр); на тел'евѝзòр ће *ѝрекажѝваи́* (Д. Дуб); свѝшта ће ти *се ѝрекажѐваи́* (Ки);

презент: ја ти *кажѝѐм* ће ѝмā (За); ће ви ја *кажѝѐм* (На); да је *не уйи́шју̀јѐм* (Пр); немò нѝкòм да *кажѝјѐш* (Пл); ѝменом *кажѝе* (Са); *докажѝјѐ* бòк са овòм кѝшòм (Кл); прѝѐ тогā ми *кажѝѐ* (Ле); по ѝмену хи *кажѝѐ* (Бот); *завежѝјѐ* завѐске (Бр); харāм òн цветā а *не завежѝѐ* (Пр); а мѝ *кажѝјѐмо* (Вру); онò да ми *кажѝју̀* кāко да с-умѝѐсѝ (Бр); свѝ *кажѝју̀* (Бот); на тел'евѝзòр *ѝрикажѝју̀* (Пл); овѐ бāнде *се ѝокажѝју̀* свѝд (Вру); недѐљòм посл'ѐ *ѝрекажѝју̀* (Де);

императив: јòш ми *ѝокажѝју̀* цигāре (За); *дои́шју̀* се ш ѝѝм, *дои́шју̀* (Пл);

радни глаголски придев: овòј дѐци ка-сам ја *кажѝвò* (Вру); ја би јòј свѐ *кажѐвāла*; нѝѐсам вала нѝкòм *кажѐвāла* (Дол); *ѝрекажѐвāло се* (Пру); такò *се тò оѝаи́шѐвāло* (Вру); на тел'евѝзòр су *ѝокажѐвāл'и* (Бо).

Д. Барајактаревић наводи само примере са умекшаним сугласником основе (Барјактаревић 1966: 99).

Измењен сугласник основе ови глаголи имају и у суседним говорима (Пешикан 1965: 169; Вујовић 1969: 256; Петровић 1973: 217; Тупић 1977: 92; Стијовић 2007: 199).

П.1.4.12. Код глагола *исѝи́шју̀ваи́* (*исѝи́шју̀ваи́*) / *исѝи́шју̀вѝаи́*, *ѝосећѝваи́* (*ѝосећѝваи́*) / *ѝосећѐваи́*, *ѝродужѝваи́* (*ѝродужѝваи́*) / *ѝродужѐваи́* и сл., осим примера који према односу основа припадају IV врсти: немò ме дāљѐ *исѝи́шју̀ваи́* (Ков); пѝт што прāво *ѝродѝжу̀јѐ* (За); *урезѝјѐ* у дрѝво (Ле); да је *исѝи́шју̀ју̀* (Че); *оѝкуѝљѐвāла* пòсл'ѐ (Баг); свѐ тò *исѝи́шју̀вāла* (Дол); овò *исѝи́шју̀вāли* (Вру); *исѝи́шју̀вāл'и* (Рач); гòре *исѝи́шју̀вāл'и* тѐ пећѝне (Бољ); *оѝкуѝљѐвāли* стòку (Гл); забележено је неколико потврда приласка глаголима VI врсте, при чему се развија однос типа *ѝосећāваи́* / *ѝосећѝаи́* : *ѝосећāвāм* / *ѝосећѝāм*: ѝѐга да *ѝосећāвāм* (Го); *исѝи́шју̀вāм* га ја (Вру); òн ме *исѝи́шју̀вāвā* (Го); долāзѝ родбѝна те је *ѝосећā* ѝѝ (Кл); *ѝосећāвā* га òна (По); *ѝосећāвāла* га је (Ту); нѐкѝ су и *урезāвāл'и* (Ту).

П.1.4.13. Најзад, забележено је и неколико примера приласка глагола *забаѝѝваи́* глаголима II Белићеве врсте: пā снѝѐг *забаѝѝѐ* на нāмѐте; свѐ га *забаѝѝѐ* (На); *забаѝѝѐ* главу позāди (Ту).

П.1.4.14. Када је реч о основама које се јављају у облицима имперфекта, напомињемо да глаголи IVа врсте овај глаголски облик граде од окрњене презентске основе, док у IVб врсти имамо пуну инфинитивну основу:

ја како не *чўјā* дђбро (Ми); *ўїјāх* ја тапўт (Ме); овā ми снаха ђна тē *ўїјāше* (Го); *чўјахў* се тāмо; *ўїјахў* ракију (Ту);

овā *ўознāвāше* (Бал); *ўознāвāсите* л' вї нђга? (Че); *ўродāвахў* тђлат (Жи); скў-по *дāвахў* (Ле).

И код глагола ове групе бележене су форме које проширују основу елементом -*д*- односно -*диј*-: *ћўјадијў* се некї лўди (Пож); свђ *ўознāвāдијў* (Шав).

Презентске форме у функцији футура другог имају поједини глаголи попут: ако *куїовāднђм* тђ (Ту), ако *чўјаднђмо* штā (По); ако *се уїознāвāдў* (Кељ) и сл.

II.1.5. Глаголи V врсте

II.1.5.1. Глаголи (-)*брїсаї*, (-)*дїзай* (се), (-)*лāгаї*, (-)*јāхаї*, (-)*їскаї* и други које наводимо имају промену по V врсти, и остају унутар те промене у погледу односа основа:

аорист: онā ме мђмак *їска* (Би); л' *їйса* тā крава (Пру); ђни је *искāше* (Жи);

презент: ја *се дїжђм* (Бр); нїђ да *лāжђм* (Бо); да те *не слāжђм*; да те нїшта *не лāжђм* (Ост); бедевију *ўојāшђм* (Ле); д[а] *ўишїђм* тђбе (Пру); да *се намāжђм*; ја *се намāжђм* (Гр); немђ да *се дїжђи* (Го); глāву *не дїжђи* (Пру); мāло пўљакā ђде да *срђжђи* (Ле); *срђжђи* (Ле); жђна *брїшђ* мђтлђм (Би); и не вђлā да *се брїшђ* (До); онā *брїшђ* (Де); да *се обрїшђ* (Го); онў фамїл'ију која *се не дїжђ* (Би); *ўишїђ* је тиђем тўрскиђем рђдом (Жу); док *не сїдāшђ* (Бр); чђкаш кат *сїдāшђ* (Жу); ка[д] *сїдāшђ* (Кл); ђндā вђш *рђжђ* (Жи); *рђжђ* зђмљу (Са); да се посл'ђн лāкшђ *рђжђ* (Баг); ћђло да хим л' *ўишђ* (Ков); нђшто да л' *ўишђ* (На); *не ўрїшїшђ* на нїшта (Д. Дуб); *обрїшђмо* гўвно (Де); лопāтāма *издїжђмо*; *дїжђмо* на тāван (Бр); да *лāжђмо* (Бр); да ти *ўишїђмо* кћђр (Ке); ђни *лāжў* дђста (Вру); *јāшў* гђле на вратїло (Вру); да *ўол'ўишў* глāдни (Врс); нїти *ўрїшїшў* л'ўди (Д. Дуб);

императив: *збрїши* (Кн); *обрїши* онў зђмљу (Де); пā посл'ђн *брїши* (Ле); *ўо-дїжи* тў (Де); *уздїжи* свђ (Кн); рāно хи *дїжи* (Боб); *ујāши* (Де); *ујāши* на кђња (Жи); ка[д] *сїдāши* (До); ка[д] *сїдāши* тā белђђка (Рач); *изрђжи* (Вр); *рђжи* мāјка мђја; *срђжи* (До); *намāжи* нђкиђем пђл'ђтима (Кн); *ўиђши* оногā рўја (Бр);

радни глаголски придев: *ўђјахђ* је кђња (За); овў што сам ја *їскђ* (Врс); ђн је *ўрїсїдāсђ* (Кон); ђн би *рђзђ* тђ одїђело (Вру); да *се* нђ би прашїна *дїзāла* (Рам); *јāхāла* (Ли); *сїдāсāла* кћђрка (Са); ђна је л' *ўисāла* (Ле); свђ *се* тђ *їскāло* (Врс); *усїрїшїсāло* ми (Кн); мї смо *брїсāл'и* мђтлђм (Кон); свї су *лāгāл'и* (Ле); *искāл'и* ми двїђе гђдине; ђни би ми *искāл'и* (Врс); *искāл'и* би (За); фистāни хинтанї *се рђзāл'и* (Дол); тђ вратїло *ўојāхāле* (Би); *јāхāл'е* на вратїло (Кн); на онā вратїла су *јāхāл'е* (Бољ);

трпни глаголски придев: свђ *обрїсāшїо* (Гр); копїте у тā кāmђн *урђзāне* (Ту).

Глаголски прилог садашњи ови глаголи могу градити и од презентске основе: *мāжўћи* (Ке); црђкоше *ўишїшўћи* је (По); ђста *брїшїшўћи* (Ту), *јāшїшўћи* кђња (Ме); и од основе инфинитива, уз присуство новог форманта -(а)*јући* (ређе), као глаголи VI врсте: *ўбї* се *лāгāјући* (Ту).

П.1.5.2. Глаголи *мирїсаї̄*, *бегенїсаї̄* / *бигинїсаї̄*, *малӣтерїсаї̄* и сл. такође се мењају по V врсти:

инфинитив: ђна ће га *бегенїсаї̄* (Бр);

аорист: *бегенїса* девојку, пријетеља *не бегенїса*, ко *бегенїса* пријетеља (Бр);

презент: ја *бегенїшиѐм* (Вру); *бигинїшиѐм*, но шт̄а но *бигинїшиѐм* (Бр); *бигїнишиѐ* га (Бр); да *неиздїшиѐ* (Би); *зайїѐжѐ*, *зайїѐжѐ* (Пр); нешто *маўчѐ* (Коч); чѡвек јој *малӣтерїшиѐ* (Ли); да *замирїшиѐ* (Де); да *замирїшиѐ* (Ле); да *се оїерїшиѐ* ранїѐ (Го); да *се оїерїшиѐ* (Кл); а *уїїчѐ* на њѐга (Жи); *їроїїчѐ* ова̄ на̄ш йзвор (Гр); од мѡјѐ картѐ ми *їреїїїѐѐ* (Ле); да *оїерїшиѐмо* (Кл); *не бигинїшиў* (Гло); к̄ако ми *дїшиў* (Гр);

императив: *найїѐжи се* (Го);

радни глаголски придев: ова̄ што *се їензионїсѡ* (Гло); кат *се їензионїсѡ* (Са); обадва̄ ѡка *оїерїс̄ала* (Ков); кат сам *се оїерїс̄ала* (Бал); *окрнїс̄ал'и* је; *окрнїс̄ал'и* је (Бр);

трпни глаголски придев: ѡдм̄а је *оїерїс̄аї̄та* (Ту).

П.1.5.3. Све наведено важи и за глаголе типа: (-)їїсаї̄, (-)к̄азаї̄, (-)ск̄акаї̄, (-)вѐзаї̄ и др.:

инфинитив: с̄ат ћу ја̄ њѡјзи *к̄азаї̄* (Бо); не умїѐм ти *к̄азаї̄* (Пл); тѡ ти не умїѐм *к̄азаї̄* (Бот); са[т] ћу ти *їок̄азаї̄* (Брђ); мѡш га *свѐзаї̄* (По); *найїсаї̄* некў писму (Ме);

аорист: *їїса* факултѐт (Шар); дѡбро б̄аш што ни *к̄аза*; к̄ако такѡ ни *нѐ к̄аза* (Бр); ја̄ *їок̄аза* (Ле); ја̄ јој *вїка* (Пру); ја̄ му *вїка* (Бал); п̄а ти *з̄авїка* (Гр); ѡтац ми *вїка* (Го); *їок̄аз̄аше* ми (Кл); *їреїїс̄аше* ми два̄ ма̄ста (Ле);

имперфекат: к̄ако онѡ *їис̄аше* (Го); тў *їис̄аше* (Гл); *їис̄аше* нешто (Ту); *вїк̄аше* шт̄а јој је ѡн рѐкѡ (Коч); нѐ знам кѡ онѡ *вїк̄аше*; *вїк̄аше* онома̄т Жѐле; Љубїнко *вїк̄аше* (Бал); *вїк̄аше* Владе (Го); *вїк̄ахў* (Бољ);

презент: *їїшиѐм* (Кн); кћѐла да га *уїїшиѐм* (Кон); да га *уїїшиѐм* (Ле); нѐ знам к̄ако да ти *оїїшиѐм*; шт̄а да се *вѐжѐм* за једнѡг (Гр); да ти *док̄ажѐм*; хѡћу да ти тѡ *к̄ажѐм* (Бо); к̄ако да *к̄ажѐм* (Бл); да ти *к̄ажѐм*; пр̄аво ти *к̄ажѐм* (До); да ти *к̄ажѐм* (Боб); к̄ако да ти *к̄ажем*; ѡзбилно ти *к̄ажѐм* (Бу); *к̄ажѐм* ја̄; тѡ ти ја̄ *к̄ажѐм* (Вр); да јој *їок̄ажѐм* (Боб); ни да *вїћѐм* (Ле); што тѡ *вїчѐм*; свѐ *вїчѐм* (Го); *вїчем* да сам дѡбро (Гр); ја̄ *не їреск̄ачѐм* ништа (Вру); да *унїжѐм* онѡ (Ле); *ск̄ачѐш* на јѐдну нѡгу (Рач); *завѐжѐш* онў вўну (Д. Дуб); *вѐжѐш* у кѡнац (Ост); *к̄ажѐш* га (Вр); *к̄ажѐш* човѐку (Го); *осїрўжѐш* (Туз); мѡш да *нанїжѐш* (Бал); *вѐжѐш* га у прўт; онѡ што *свѐжѐш* у прўт (Са); Бѡжо Бѐљица *їїшиѐ* (Гло); свўд *їїшиѐ* Ђстровица (Ост); тѡ имѡ да *їїшиѐ* (Лу); да *се їоїїїїшиѐ* (Ков); ђна тѡ вѡл'ї да *їїшиѐ* (Бр); ни да *се їоїїїїшиѐ*; ѡће тѡ да *їїшиѐ* (Го); мѐне *к̄ажѐ* (Бр); да *їок̄ажѐ*; што се онѡк̄ажѐ; нѐма шт̄а да чѡвек *к̄ажѐ* (Бр); нѐће ни да *к̄ажѐ* мајки (Ков); нїѐ смѐла да *к̄ажѐ* (Боб); тѐк понѐко *к̄ажѐ* (Жи); *ск̄аћѐ* тў око грѡба (Бо); *їреск̄ачѐ* конѡпац (Бр); *ск̄ачѐ* по сѡби (Вру); *не їриск̄ачѐ* (Жи); но га *свѐжѐ* изїстинѐ; з̄а ноге га *вѐжѐ* (Жу); тѡ *се свѐжѐ* (Са); тапўт *се вїчѐ* кѡзе (Пл); св̄ак̄а *вїчѐ* (Ост); тѡ на̄рот *вїчѐ* (Вру); онѡ *сїрўжѐ* (Врс); што *се ѡде їїчѐ* (Вру); што *се їїчѐ* ўвечѐ (Пе); код на̄с што *се їїчѐ* (Са); дѡбро да *се исїл̄ачѐ* (Го); и

тō умáче (Врс); ула́же се (Гр); дōшл'и да уйи́шѐмо; да уйи́шѐмо дѐцу (Ле); скáчѐмо свѐ на јѐдну нōгу (Пл); мй кáжѐмо кобйла (Вру); сáт што кáжѐмо хил'áде (Са); мй кáжѐмо дѐвѐр (Жи); уйи́шѹ пй́смо (На); онō двѐе ка[д] скáчѹ (Ост); што кáжѹ кō свѐм дѐтѐту (Бот); óде ђе вйчѹ (Вру); вйчѹ ми братанйце (Го);

императив: тō зайи́ши (Врс); нáјболѐ уйи́ши губѐри (Уг); найи́ши спй́сак; на-йи́ши јѐдан овал'йкй спй́сак (Дол); и́рескáчи би онѹ лѐзу (Бр); свѐ́жи у снѐпчиѐ онѐ (Бл); ђн и́овѐ́жи ђбадвá дайце; и́овѐ́жи у снѐпове (Бр); завѐ́жи лáнац (Рам); онá дѐбла свѐ́жи у снѐпове, свѐ́жи и понѐси у тá мочйла (Вр); свѐ́жи између нѐгѹ; свѐ́жи жйцѐм (Вру); свѐ́жи стѐку за дрвѐше (Гл); пá га увѐ́жи (Го); и́овѐ́жй се (Гло); свѐ́жи снѐп (Д. Дуб); ўзицѐм свѐ́жи (Дол); пá-е свѐ́жи (Де); пá је свѐ́жи на врх (Боб); за-кáжи овомѐ комшилѹку (Де); сй́рѹ́жи, сй́рѹ́жи, сй́рѹ́жи (Жи); сй́рѹ́жи (Ле); сáмо нй́жи (Д. Дуб); нанй́жи на кѐнце (Пру); умáчи ў воду (Кн); ўзми усѹ́чи (Др);

радни глаголски придев: дѐктор му и́реййсѐ л'йѐкѐве (Го); уййсѐ (Бо); бйо уййсѐ у Беђград факултѐт (Бу); нй́сам га јá ийсѐ (Бољ); Дѐјан и́реййсѐ (Го); наййсѐ шћѐри; наййсѐ ономѐ зѐту (Ле); кáко би онō свѐ́зáо (Вру); јѐднѐј би свѐ́зѐ за нѐге (Лу); кáзѐ штá је и кѐ је (Бо); кáко би ти кáзѐ (Уг); кáзáо им је нѐко (Коч); јѐдан нáш вйкѐ (Ост); јѐдан дáн завйкѐ (Гу); нй́ко нй́ѐ ула́гѐ (Баг); и ий́сáла йстѐ; и ђна је нешто ий́сáла (Бу); онō сам и́овѐ́зáла мáјкино (Дол); што сам тō свѐ́зáла (Гр); јá сам је свѐ́зáла (Бал); укáзáла се пѐтреба (Би); ђна се и́окáзáла дѐбра (Вру); нй́ѐси чѐвѐку кáзáла (Ков); јеси кáзáла мѐмку; јá му нй́сам кáзáла (Гр); што ми је вйкáла (Дол); мáјка јѐј је вйкáла и вйкáла (Го); сáмо нй́зáла; скáкáло (Боб); тѐ се свѐ и́овѐ́зáло (Ки); вѐ́зáло се у снопѐве (Кн); ранй́ѐ се вйкáло (Би); скáкáл'и (Кон); тѹ смо вѐ́зáли кѐње (Гл); вѐ́зáл'и онѐ снѐпље (Кон); они би кáзáл'и (Би); кáзáл'и да е она побѐгла (Дол); кáзáл'и ђѐ је кѹ́ћа (Ле); онѐ мѐсто што су и́рикáзáл'и (Баг); тогá хáдáља и́рикáзáли (Вру); би вйкáл'и (Коч); вйкáл'и би стáрй (Гу); такѐ би вйкáли (Вру); сѹ́кáл'и на сѐ-фру (Де); кáзáл'е би ни (Бр); ђе се и́окáзáл'е (Кн); стáрѐ су вйкáл'е (Коч);

трпни глаголски придев: й́мá исйй́сáйшо тá прй́ча (Го); тѐ двáдес хй́лáдá је уйй-санѐ (Кл); онѐ је свѐ́зáно овакѐ; а онá је кáпак óде свѐ́зáйй (Ле); закáзáн је нѐћас посѐдак (Вру); ал'и сáмо нанй́зáййи (Ле).

Као и претходно наведени, и ови глаголи могу имати двојачке форме глаголског прилога садашњег: пуко вй́чѹ́ћи; да пѹ́кнѐш вй́чѹ́ћи (Бр); ђдра се ийи́шѹ́ћи (Ке); и: сй́рѹ́гáјѹ́ћи дрѹва (По); ђста ий́сáјѹ́ћи (Ту).

П.1.5.4. Глагол (-)мѐљѐй : (-)мѐљѐм у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони обичнији је у фонетском лику (-)мѐљѐйй : (-)мѐљѐм. Забележени су следећи облици овога глагола:

инфинитив: стѐ кй́лá ўмѐљѐйй (Ке);

презент: кѐмбáј је умѐљѐ (За); да не мѐљѐ зѐп; нй́ко да мѐљѐ пшеницу (Гло); да се мѐл'ѐ жйто; да се жйто мѐл'ѐ за л'ѐба (Вр); онѐ мѐљѐ воденица (Дол); пá тѐ самѐљѐ (Кл); да га умѐл'ѐ; у воденице те умѐљѐмо (Бр); ђáк да умѐл'ѹ (Д. Дуб)

императив: однѐси те мѐљй (Ост); умѐл'и жйто (Д. Дуб);

радни глаголски придев: ја сам био у воденицу *мл'ѐо* (Бот); да би *умљѐо* (Жи); то-е свѐ *мљѐло* доље; *мљѐло* се тѹ (Д. Дуб); па би *мл'ѐл'и*; у воденицу би *мл'ѐл'и*; то би *мл'ѐл'и* (Вр); *мљѐљи* жито (Д. Дуб).

Глагол *миџаџи* има облике: *не миџѐ* та три да̀на (Ост); свѐ то *миџу* (На); ђни *се не миџу*; *миџи* га (Гр); ону сламу *миџал'и* би (Де). На испитиваном терену чешћи је облик *мачињаџи* : *мачињѐм*, са променом по II врсти.

II.1.5.5. За разлику од претходно наведених глагола, који према основу основа остају у оквирима V врсте (изузимајући само глаголски прилог садашњи, који може имати двојаке форме), глаголи типа: *(-)слагаџи*, *џомагаџи*, *налагаџи*, *(-)махаџи*, *(-)бркаџи* и сл. показују знатно виши степен варијантности. Колебање у односу основа тиче се пре свега могућности да поједине своје облике граде како по V, којој припадају, тако и по VI глаголској врсти.

Промене којима су обухваћени наведени глаголи тичу се презентских облика (презента, императива и глаголског прилога садашњег), који, осим наслеђених ликова са измењеним сугласником основе и наставком *-e-*, могу имати и новије облике по VI глаголској врсти – са основном једнаком инфинитивној и наставком *-a-*. Бележене су следеће дублетне форме ових глагола:

презент: *мише̑м* јој рукџм (По); *слажѐш* га (Пру); *мо̀раш* да *налажѐш* (Гл); *слажѐш* јџргџне (Уг); којџ се кѹ̀на *не слажѐ* (Гу); бџк *џомажѐ* (Бо); то јој *џомажѐ* (Пл); *џолажѐ* факултџт, *џренемажѐ се* (Пл); *забрџѐ* то, углавнџ *слажѐмо се* до̀ста (Др); *слажѹ се* (Гу); *не џомажѹ* па̀ре (Цр); *не џомажѹ* па̀ре (Гл);

императив: па̀ *слажџи* (Ли); *џосрџи*, *брџи* онџ колобо̀дџњџк; ѹ̀ воду тура̀ и *брџи* (Рач); миџ дѐца *џол'ѹжежџи* (Гл); те златџ *џресѹџечи* (Вру);

глаголски прилог садашњи: рѐдџвнџ *слажѹџи* (Ту);

презент: *маха̀м* јој; ни да *маха̀м* (Ле); да *џолагџџм* сиџено овца̀ма (Лу); *забрџаџи* онџ (Бр); *забрџаџи*, *забрџаџи* кол'ко ти је тамџн; понѐгџе мало *убрџаџи*; *забрџаџи* те гура̀биџе, *забрџаџи* (Де); дѐцу та̀мо да *џомагџи* (На); *џосрџаџи* тѹ чо̀рбу (Пл); *слагџ се*; *слагџ се* ка̀ на̀ше, ка̀ код ва̀с (Ке); сла̀ма те се па̀л'џ и *маха̀* (Бољ); онџ пѐпео *забрџа̀* (Кн); нѐка̀ко *џомагџа̀* држџа̀ва; *џомагџа̀* држџа̀ва (Ке); *џомагџа̀* ме крѹ̀ва̀во (Ка); џга̀њ *се налагџа̀* (Рач); да̀нас *џомагџа̀мо* (Жу); и *џренемагџа̀ју се* жѐне (Ка);

императив: па̀ *џослагџа̀* у лѹ̀бицу (До); *слагџа̀ј* тѹ (Дол); свѐ *наслагџа̀* (Вру); овѐша̀ј мѐсо и *налагџа̀ј* (На); до̀л'е по̀сл'ѐ *наслагџа̀* у тѹ ру̀пу (Боб); онѐ џвце *џолагџа̀* (Лу); онѐ квѹ̀сац *забрџа̀* (Бр); *џол'ѹжегџа̀* дѐца онџко̀ (Гл);

глаголски прилог садашњи: *џомагџа̀јѹџи* (Ту).

инфинитив: па̀ џу ја̀ *слагаџи* (Че);

радни глаголски придев: он *не џомагџо̀* (Вру); за врѐме нџџи *џолагџо̀* стџџи (Гл); *налагџо̀* џга̀њ (До); дѐца су *не џомагџа̀ла* (Гр); *џолагџа̀ла* је неџџи џспит (Кл); *слагџа̀ло се* (Бр); *џолагџа̀ло се* (Цр); л'ѐтџс *се ниџе* ни *налагџа̀ло* (Ли); крѹ̀вови би *лигџа̀ли* (Вру);

махъл'и би са њом (Бољ); из онѐ шѣрпѣ *срѣл'и* (Би); *слѣгъл'и* смо *се* (Бр); најприѣ су *налѣгълѝ* ђгањ (До); ђни би *ѝомѣгъл'и* (Гу); мѣло *ѝомѣгъл'е* (Го);

трпни глаголски придев: онђ *жѝто наслѣгѣно*; свѣ *јѣдно* на *дрѣгђ наслѣгѣно* (Де).

II.1.5.6. Глагол (-) *ѝлѣкаѝ* има промену по V врсти: *зѣйлака се* (Ле); а *ја ѝлѣчѣм* (Бр); а тѝ што *ѝлѣчѣш*; пђчнѣ да *ѝлѣчѣ* (Го); *ѝлѣћѣ* ћђвек (Де); да *не ѝлѣчѣ* (Боб); кат се *зѣйлѣћи* дѣѣте (Ле); *зѣйлѣкђ* се (Ле). Забележена је само једна потврда промене по VI врсти: да *се зѣйлѣкѣм* (Др).

II.1.5.7. Глаголи (-) *клѣѝ* и (-) *слѣѝ* имају углавном промену по V глаголској врсти:

инфинитив: *зѣклаѝ* *јѣгње* (Ми); мѝ *ћемо* ти *ѝдслаѝ* (Ке);

аорист: *зѣкла* једно *јѣгње* (Пе);

презент: да *закђљѣм* тѣ курбѣн (Кон); *ѝошѣљѣм* нѣкђга (Вру); ко му *ја ѝошѣљѣм* *дрѣгђ* (Бот); нѣјсе *закђљѣш* овѣцѣ (Ле); да *се закђљѣ* (Бољ); понѣшто *ѝошѣљѣ* (Пл); нѣће ни да му *шѣљѣ* лѣѣде (Бот); да *кђљѣ* кокђшке (Бољ); *шѣљѣ* ми писмо (Са);

императив: *закђљи* вђла (Бо); *закђљи* *јѣгње* (Дол); посл'ѣ *шѣљи* некѣ лѣѣде (Ли);

радни глаголски придев: ђн *заклѣо* (Ле); *зѣклао* ћурѣна (Ле); вђла сам *заклѣла* (Бр); би се *зѣклѣло* (Би); за Бђжић се *клѣло*; *јѣгње калѣл'и* (Коч).

Забележени су, међутим, облици презента овога глагола у којима се уместо *-е-* јавља *-и-*, као код глагола типа *нђсѝм*, *вђзѝм* (и то чешће код глагола *слѣѝ*). Измењени облици добијени су или аналогичном према глаголима VII врсте, или из облика императива (*кђљѝм*, *кђљѝш* : *кђљѝ*; *шѣљѝм*, *шѣљѝш* : *шѣљѝ*): *ја* *јђј ѝошѣљѝм* слѣку (На); *кђљѝм* *крѣву* (На); пђсѣ *тѣк шѣљѝш* лѣѣде за мѝр (Ли); *закђљѝш* *крѣву* (Гуз); да *шѣл'ѝ* за Мѝла да прђсѝ (Би); ђн *ѝошѣљѝ* лѣѣди (Бр); *ѝошѣљѝ* на *кђга* хђће (Гл); и ђдмѣ *шѣљѝ* писмо; (Ли); *ћим* ми *шѣљѝ* сл'ѣку (На); пѣ му *ѝошѣљѝ* лѣѣде (Са).

Факултативну замену презентског вокала *-е-* са *-и-* у облицима појединих глагола познаје и говор Гатња, где се јављају презентске форме: *тѣ гу осѝѣрѣжѝм*; *мђжѝш* да *спрѣмаш*; с тим да је флукуацијом на овом терену обухваћен већи број глагола него у нашем говору (Младеновић 2013: 295–296). Експанзија вокала *-и-* у облике презентске основе својствена је и горанском говору, где се тумачи утицајем западномакедонских говора, у којима се *-е* презентска глаголска група распала и већина глагола пришла *-и* групи, док је мањи број прешао *-а* групи (Младеновић 2001: 404–405).

II.1.5.8. Глаголи V врсте типа (-) *крѣѝаѝ*, (-) *срѣѝаѝ*, *обрѣѝаѝ*, *уѝлѣѝаѝ*, *жвѣкаѝ* и сл. чешће имају промену по II врсти, са једнаким основама у свим облицима (в. т. II.1.2.8.).

П.1.5.9. Најзад, већина глагола V врсте има парњаке у виду учесталих глагола типа *избрисиваӣ* / *избрисаваӣ*, *лиисаваӣ* и сл., који се мењају по IV врсти: да се *аӣерисавам* (Жи); она *избрисӯе* децу која су је записивала (Го); нешто *замазү̄е* (По); *не зарезү̄је* је (Ту); *ӣрескакү̄је* тарабe (Ту); *исилакү̄е* веш (Жи); стѡка му *лиисү̄је* (С. До); *лиишү̄је* стѡка (Боб).

П.1.6. Глаголи VI врсте

П.1.6.1. По VI глаголској врсти мењају се глаголи (-)слү̄шаӣ, (-)кѡй̄аӣ, (-)ӣе̄ваӣ, (-)ӣграӣ, (-)ӣа̄даӣ, *сѣ̄һаӣ се*, који према односу основа у потпуности припадају VI глаголској врсти. Забележени су примери:

инфинитив: *ка̀хву немѡте ӣу̀раӣ* (Са); *нїко не̄ће ӣграӣ* (Ту);

аорист: *ја ти тѡ кѡло одӣгра*; *ја онѡ кѡло одӣгра*; *п̄а се ӣгра* (Гр); *чӣӣа л' тї онү књи́гу* (Бу); *свѣ ӣрекоӣа̄ше* (Жи); *бѡга ми хи укоӣа̄ше* (Гл);

презент: *ӣу̀ра̄м* кра̀ва̀ма пшеницу (Гло); *ја се не сѣ̄һам* (Би); *ја се сѣ̄һам*; *сѣ̄һам се* дѡбро (Бо); *сѣ̄һам се ја*, *ја се сѣ̄һам* (Вр); *ја тѡ кѡй̄ам* (Уг); *п̄а разигра̄м* дѡл'е (Ле); св̄ашта ӣм̄а да *ӣро̄һӣӣам* (Бл); да те *ӣослү̄шам* (Го); *слү̄шам* св̄ако̄ јү̀тро (Кн); *сѣ̄һаӣ се* (Бо); *слү̄шаӣ л' и ма́јку* (Че); онү *јѣдну првү̄ ӣочуӣаӣ* (Ду); *ӣу̀ра̄* у прӣе̄се̄ке (Гр); ве̄һӣно̄м прѡјано̄ *се ӣу̀ра̄* (Вру); *са̀д се вӣшѣ осѣ̄һа* кри́за (Бот); *свѣ ми се осѣ̄һа*(Гр); он хи *не осѣ̄һа* (Боб); *да се сѣ̄һа* понѣко (Бо); зр̄но *ӣа̄да* на мѣсто (Рам); *ӣа̄да* ки́ша св̄акӣ да̀н (Бу); *жйто оӣа̄да* (Кон); он *оӣа̄да* дѡл'е (Вр); *груме̄ње оӣа̄да* (Бот); *ӣри-ӣа̄да* Пазару (Боб); *да не исй̄а̄да* шт̄а (Пру); *мене да ӣрӣӣа̄да* (Дол); Мѡјстйр *ӣрей̄а̄да* Тутину (Рач); *нѡ се искѡй̄а̄* грѡп (Врс); *да се кѡй̄а̄* (Пру); *ни да зай̄гра̄* (Кон); *не мѡже да̀ље да ӣгра̄*; *ѡће да ӣгра̄* поред мене (Вру); *која̄ ће да ӣгра̄* до мѡмка (Вру); *ѡће да слү̄ша̄* (Бал); *што тѡ слү̄ша̄* (Бр); *кѡприв̄а се ӣичуӣа̄* (Дол); *кля̄ња̄ се* у ѣ̄м̄ӣју (Бот); *кѡ кля̄ња̄* (Бр); *не ӣрага̄* (Пру); *тѡ нїко ни не ӣрага̄* (Дол); *п̄а л' едне фла̄ше ӣу̀ра̄мо* (Уг); *ӣу̀ра̄мо* за зиму (Гло); а *ӣу̀ра̄мо* и ра̀сѡ (Бр); *ја и тї се сѣ̄һамо* (Че); *пол̄ако оӣа̄-да̄мо* (Бр); *ми да га укѡй̄амо* (Врс); по цӣо да̀н *ӣгра̄мо* (Вру); *кля̄ња̄мо* (Кон); *ӣу̀ра̄јү* у мѡчваре (Бот); *да не осѣ̄һајү* та̄ мй̄р̄ис (Дол); *деветѡ исй̄а̄дајү* (Че); *док ӣоӣа̄дајү* (Коч); *искѡй̄ајү* рү̀пе (Гло); *ӣграјү* зѣдно; *ӣграјү се* кл'й̄са̄ (Боб); *да ӣграјү* же̄не (Ту); *кѡ свѣ што ӣѣвајү* (Пл); *ка̀ко л' й̄епо ӣѣвајү* (Бо); *сна̄е слү̄шајү* (Гр); *да слү̄шајү* (Бо); *ђевѡјке слү̄шајү* (Че);

императив: *ӣу̀ра̄* рука̀ма (Де); *ӣу̀ра̄* у онү во̀ду (Коч); *разл'ив̄а̄чѡм ӣу̀ра̄ј* (Дол); *ӣу̀ра̄* озгѡ пѣпела (До); *раскоӣа̄ва̄*; *измӣе̄шӣа̄* (Врс); *дол'е искѡй̄а̄ј* (Бо); *п̄а искѡй̄а̄* тун̄аке (Вр); *ӣгра̄*; *каг ӣоӣгра̄* (Пл); *ӣгра̄* изме̄ђу двй̄е̄ ва̀гре; *тѡ изй̄гра̄ се*, *изй̄гра̄ се* (Вру); *ӣѣва̄* пѣсме (Вру); *ӣѣва̄* за овца̀ма; и *ӣѣва̄* (Вру); *ӣрочӣӣа̄*; *ӣрочӣӣа̄* овѡ (До); *ӣичуӣа̄* је; *ӣичуӣа̄* ту конѡпл'у (Вр); и онѡ *ӣӣђуӣа̄* (Ле); *п̄а пѡсѣ̄н ѣ̄уӣа̄* (Д. Дуб); *чуӣа̄* онѣ лѡзе (Врс); онү *црнѡјку чуӣа̄* (Жи); *јѣдну ӣичуӣа̄* (Кл); *пѡсл'ѣ црнѡјку ӣочуӣа̄* (До); *слү̄ша̄* (Вру); *ӣочуӣа̄* је (Бал); *конѡпл̄у док ӣочуӣа̄* (Цр); *на тр̄г кля̄ња̄* (Ле); *пѡсл'ѣнке је ӣичешь̄а̄ј* (Уг); *ту̀не очешь̄а̄* (Дол); *пѡсл'ѣ чешь̄а̄* (Дет);

императив: *намоӣа̄* т̄о (Рам); *замоӣа̄* је (Пл); *замоӣа̄* нек̄ом кр̄п̄ом (Вру); *раскӣд̄а̄* кр̄љу (Бо); *гр̄ж̄а̄* у шп̄орет (Лу); *уб̄уӣа̄* у с̄ут (Жи); на з̄емљу *наӣр̄ӣа̄* (Пл); *ба̄ца̄* т̄о (Гр); пр̄в̄о *ба̄ца̄* он̄о д̄ӣете (Пл); на он̄а с̄ач *наба̄ца̄* вагр̄е; он̄о *ба̄ца̄ј* (До); *наба̄ца̄* на он̄а л'̄еп; *ба̄ца̄* ў̄в̄ис (Би); *ба̄ца̄* пот пр̄агове (Бр); *ук̄љ̄ка̄* кон̄опац (Бр); *ч̄ек̄а̄ӣе* ђ̄о ви је (Жу);

радни глаголски придев: *доч̄ек̄о* му п̄ушку (Ле); ј̄едан би *ч̄ек̄о* пред в̄рата (За); *смоӣа̄ла* си (Са); н̄ӣе н̄икат *замоӣа̄в̄ала* (Ле); трӣ д̄ана н̄ӣе се св̄адба *кӣд̄ала* (Бр); п̄а *ӣох̄ӣӣа̄ла*; *ӣр̄е̄д̄ала* т̄а докум̄ента (Жи); пон̄ешто *х̄ек̄ала* (Де); у Б̄а̄ницу *се ба̄цала* р̄епом (Бу); *ђе-е ӣрол'ис̄ӣала* в̄рба (Би); *од̄ма за̄к̄кала* (Гр); *к̄ж̄кала* (Кон); *ја̄* би *к̄ж̄кала* (Го); св̄е сам ф̄ӣно *д̄д̄чекала* (Гр); и ј̄едва је *ч̄ек̄ала*; *ч̄ек̄ала* да д̄о̄ђ̄е (Бр); ј̄едва *ч̄ек̄ала* сам (Брђ); *кӣд̄ало се* (Це); н̄ешто је *ӣрол'ис̄ӣало* (Коч); *ӣр̄ӣало* се у десет̄г̄ине; *за̄ӣр̄ӣало* би и Клад̄ницу (Кл); п̄а *се* т̄о *ӣр̄ӣало* (Дуј); п̄а би *на̄моӣа̄л'и* (Рам); *ба̄цал'и* т̄у в̄оду д̄ол'е (Вр); *ӣо̄ӯца̄л'и* капил̄ари (Гр); *ӣӯцал'и* крос пр̄озор (Пру); би *за̄ӣр̄ӣал'и* к̄ӯћу (За); бил'и хим *ӣо̄ӣа̄ћ̄ка̄л'и* св̄е (Гло); и *ч̄екал'и*, *ч̄екал'и*, *ч̄екал'и* (Гр); *ӣр̄еч̄ек̄ал'и* те св̄агове (Би); *ч̄ек̄ал'и* (Бр); у кр̄ук *смоӣа̄л'е* (Пе); шт̄а сте *ӣд̄хӣӣал'е* (Гр);

трпни галаголски придев: т̄о-е *на̄моӣа̄но*; шт̄о-е *на̄моӣа̄но* (Д. Дуб); *наба̄ца̄но* сн̄ӣега (Бр); *ӣљ̄а̄ч̄ка̄но* (Вру).

П.1.6.3. Глаголи на -*знаӣ*:

инфинитив: *ӯзнаӣ* у кош̄ару (Жу);

аорист: *д̄брас* ни *догна̄с̄ӣе* (Жу);

презент: *догна̄ш* он̄де д̄р̄ва̄ (Са); отӣш̄о је да *догна̄* (Пр); да *догна̄* кр̄аве (Че); *угна̄* *бвце*; те ти се н̄еко *загна̄* (Кн); *догна̄ј̄у* на̄ши ст̄ар̄и (Врс);

императив: *догна̄* кот к̄ӯћ̄е; *догна̄* в̄ола (До);

радни глаголски придев: *д̄д̄гно* т̄овар т̄о̄г̄а ж̄ита (Бо); с̄адака је *нагна̄ла* (Гр);

трпни глаголски придев: *ӯгна̄ӣа* ст̄ока (Ле).

У нашем материјалу нема примера чувања старине типа: *дожд̄ен̄ем*, *ӣожден̄уо* и сл., какви су бележени у Горњим Васојевићима (СТИЈОВИЋ 2007: 197).

П.1.6.4. Глагол *ж̄њ̄е̄ӣ* има облике:

инфинитив: *пом̄а̄га̄мо ж̄њ̄е̄ӣ* т̄ебе (Жу);

презент: н̄е мош да *ж̄њ̄е̄ш* (Рач); да *се ж̄њ̄е̄*; љ̄уди да *ж̄њ̄у* (Са); кад га ж̄не *ж̄њ̄у*; да му *жн'у* с̄рпом (Д. Дуб); да га *ж̄њ̄у* ж̄не (Бр);

императив: *ж̄ито се ж̄њ̄и* (Цр); *ӣд̄ж̄њи* (Дол); *ӣд̄ж̄њи* кон̄опљу; *ӣд̄ж̄њи* с̄рпом; *на̄ж̄ни* оно̄г̄а шева̄ра; *на̄ж̄ни*, *на̄ж̄ни* (Де);

радни глаголски придев: п̄а би *ӣд̄ж̄њ̄о* то̄г̄а п̄апра̄ђа (Вр); *ц̄ипцио* дан̄ *ж̄њ̄ела* (Рач); *ж̄њ̄ело се* он̄о (Баг); *ж̄њ̄ело се*; да *се ж̄њ̄ело* с̄рпом; и *ж̄њ̄ело се* ж̄ито (Кл); *ж̄њ̄ело се*; него *се ж̄њ̄ело* (Де); *жн'ело се* (Д. Дуб); *тап̄ут се ж̄њ̄ело* (Кон); *ж̄њ̄ел'и* м̄и т̄амо (Го); кад би *ж̄њ̄ел'и* (Дол); *ж̄њ̄ел'и* су (Са); *ж̄њ̄ел'и* смо р̄учно (Жу); п̄а су ж̄не *ж̄њ̄ел'е* (Ле).

И Д. Барјактаревић наводи исти низ облика (Барјактаревић 1966: 100).

Само у једном пункту овај глагол забележен је са основом *жен-* у презенту: кат *се женé* жито; на њиву да *се женé*; онó жито *женéмо* (Вр). У једном пункту забележен је и облик: *жњáло се* (Пр).

II.1.6.5. Глаголи *(-)мїјешаї̄*, *зїјеваї̄* и *(-)цїјейаї̄* имају облике:

презент: тó *умїјешáм* (Уг); *мїјешáш*, *мїјешáш*, *мїјешáш*, *мїјешáш* (Вру); *мїјешáш* кашикóм; свè је *мїјешáш* кашикóм (Де); *мїјешá се*, *мїјешá се* (Вру); етè га *зїјевá* тў по Тутину; óна *зїјевá* дóл'е по Србији; овá *зїјевá* тў (Жу); *не мїјешáмо се* с Биохáнама (Бр); такó тó *умїјешáмо* (Бр); *не мїјешају се* лўди (Боб); да *се мешају* тè ствáри (Че); *зїјевају* за тóбóм (Гр);

императив: пá *мїјешá*, *мїјешá*, *мїјешá* (Ос); *мїјешá* с брашном (Жи); *їомéшá* јèчам (Кл); *исцїјейá* на чéтворо, пá посл'ен *исцїјейá* онé се зовў дўге, *исцїјейá* по двá сантїна (Вр); *исцїјейá* чарáпу (Гл); *расцїјейá* дрвó (Са);

радни глаголски придев: опáнке *исцїјейó* (Ков); пá се *їоцїјейáла* (До); *мїјешáло се* јèчам и рáж (Врс); *мїјешáл'и* мл'їјекó са тїјем брашном (Бо); јèчма смо *їомијешáл'и* помáло; *мїјешáл'и* са јèчмом (Бр); *зїјевáле* девојке за овцáма (Вру);

трпни глаголски придев: *їомијешáно* (Го); имèна су *їомијешáна* (Кн).

II.1.6.6. Глагол *(-)глèдаї̄* мења се по VI врсти:

инфинитив: мáло *їогл'èдаї̄* (Ту);

аорист: дóктóрка *їрегл'èдá* ме (Кн);

презент: *глèдáм* óде тó мл'їјекó (Го); кá да ти сáд *гл'èдáм* (Дол); да *їогл'èдáм* (Бр); кад ме *гл'èдáш* (Гр); да је *їогл'èдáш* (Го); *їогл'èдáш* на брдо; *їогл'èдáш* равницу дóл'е (Бо); *їогл'èдáш* крос онá óман; човèка свóга *їогл'èдáш* (Вр); *гл'èдáш* тел'евїзóр; *гл'èдáш* свїет (Гуз); кат *їогл'èдáш* (Пр); кад *їогл'èдáш* (Уг); нїко те не *гл'èдá* (Ли); óн ме *їдгл'еда* (Ле); спáвá и *гл'èдá* (Кон); срáм је да је *їрегл'èдá* дóктор (Ков); *гл'èдају* ђевóјку (Кн); *гл'èдају се* (Дол);

императив: *їогл'èдá* је (Бр); *їогл'èдá се* на огл'едáло (Гл);

радни глаголски придев: свáко би на мèне *гл'èдó* (Ков); нї'е *гл'èдáла*; вáлá и је *гл'èдáла* (Го); тáпўт се *гл'èдáло* (Бр); тáпўт се *гл'èдáло* сáмо богáство (Пл); тó *глèдáло* (Вр); нó *гл'èдал'и* тó (Гр); и *глèдáли* дóле (Вру); *гл'èдáл'и*; сáмо би *їогл'èдáл'и* (Би); *глèдáл'е* би је жèне (Би);

глаголски прилог садашњи: óчи избéчи јá *гл'èдајући* тел'евїзóр (Лу); *глèдајући* (Бл).

Префиксирани облици овога глагола осим по VI имају и облике по IV врсти. Тако се поред односа: *оглèдаї̄ (се)* : *оглèдáм (се)* : *оглèдáј (се)* : *оглè-дáо (се)* јавља и: *оглèдаї̄ (се)* : *оглèдўјем (се)* : *оглèдўј (се)* : *оглèдївао (се)* / *оглèђївао (се)*: *огл'èдá се* (Би); по цїо дáн се *огл'еђўјè* (По). Глагол *їоглèдаї̄* чешће има облике по IV врсти (који одговарају глаголу *їоглèдїваї̄*): *їогл'едўј* га помáло (По); а свè *їогл'едўјè* к нáма (Ту).

П.1.6.7. У тугинско-новопазарско-сјеничком ареалу у употреби је глагол (-)свѣћаїӣ (се) : (-)свѣћа̄м (се), који има промену по VI врсти и (-)свѣдиїӣ (се) : (-)свѣдї̄м се, са променом по VII глаголској врсти: са њом ће се њосвѣћаїӣ (По); свѣћаїӣ се (Кон); п̄а би се свѣћа̄л'у (Коч) : оће се њосвѣдиїӣ (Ту); п̄а смо се свѣдї̄л'у дѣста (Ос).

П.1.6.8. Тенденција ка образовању твореница са семантиком учесталости очитује се и код глагола слїкаїӣ (се), који је осим у облицима: да ме сл'їк̄а (Тр); ни'есам се сл'їк̄ала (Го); бележен и у формама: не х̄а'ем да се сл'їк̄ав̄ам (Ту); сл'їк̄авај̄ се с̄адек (По); ако се сл'їк̄авај̄ (Ке).

Слично је и са глаголом иѣцаїӣ : иѣца̄м, који је забележен у облику: да иѣцавај̄ зми'е (Дол).

П.1.6.9. Неки глаголи овога типа имају дублетне форме настале у резултату различитих промена у гласовној структури основа. Сходно томе, на читавом терену у употреби су форме (-)врѣћаїӣ и (-)врѣћаїӣ, са различитим превојним ступњем у основи – в̄рїӣ- : в̄раїӣ-:

инфинитив: в̄рѣћаїӣ се (Ту); немѡ се в̄рѣћаїӣ (Ле);

презент: виш̄е се не в̄рѣћа̄м (Кл); не в̄рѣћа̄ нїшта (Гло); в̄рѣћа̄ т̄амо т̄а кредїт (Го); свї се в̄рѣћа̄мо њ̄ему (Бот); в̄рѣћај̄ млад̄у љ̄ рѡт (Боб);

с̄ад в̄рѣ̄ (Го); да св̄рѣ̄мо на ст̄аницу (Ле);

радни глаголски придев: п̄а се в̄рѣћ̄о по др̄угї п̄ут (Бо); виш̄е п̄ут сам св̄рѣћа̄ла (До); ка[д]сам се в̄рѣћа̄ла (Бр); в̄рѣћа̄л'у се (Баг); ви сте св̄рѣћа̄л'у (Тр);

прїе н̄екї д̄ан св̄рѣћа̄л'у (Тр) ;

императив: в̄рѣћа̄ј ѡвце (Ос);

в̄рѣћи га ов̄амо (Ту).

П.1.6.10. Глагол ваљаїӣ има и варијанту вељаїӣ:

инфинитив: т̄о ће му ваљаїӣ (Ту);

презент: да не ваља̄ (Че); не ваља̄ й̄сти'ем п̄утем (Вру); свѣ што не ваља̄ (Боб); и да веља̄ (Кн); з̄емља му не веља̄ (Пр); не веља̄ т̄а стол'їца (На); нї'е отїшла да веља̄ (Ле); не веља̄ (Коч); так̄а ов̄а не веља̄ (Гло); н̄ешто што не вел'а̄ (Вр); с̄ат не веља̄; нїшта не веља̄ј̄ (Боб);

радни глаголски придев: ваља̄ло не веља̄ло (Бл).

П.1.6.11. Бележени су облици к̄ўха- / к̄ўва- / к̄ўа-:

инфинитив: к̄ўваїӣ се (Вру);

аорист: што н̄е скува̄ те кафе (Вру);

презент: да к̄ўва̄м по једну к̄хву (Ки); к̄ўха̄ш варенїку (Ле); зак̄ўха̄ш га (Дуј); м̄есо се к̄ўха̄ (Бо); т̄о се пр̄вѡ к̄ўха̄ (Пл); к̄ўха̄ в̄рїво онѡ (Боб); к̄ўва̄мо (Кн);

радни глаголски придев: што се к̄ўало (Цр); т̄амо би се к̄ўало (Би); к̄ўва̄љи х̄рану (Ту);

трпни глаголски придев: пирїнач к̄ўха̄н (Би); к̄ўха̄їӣо м̄еса (Би).

II.1.6.12. Глагол (-)ићераӣ са јотованим денталом у основи бележен је само у појединим пунктовима сјеничке зоне, као резултат утицаја суседних јекавских говора:

инфинитив: ти ћеш и *ћераӣ* (Кн);

аорист: жѣна *дйѣра* ђвце (Лу); *исйѣраше* га с пѡсла (Го); дал'ѣко те *оийѣраше*; *оийѣраше* авиѡном (Бот); пѡ хи *исйѣраше* (Де); *оийѣраше* ме у бѡлнйцу; *оийѣраше* ме у бѡлнйцу тѡмо (Вру);

презент: да је и *оийѣрам* (Бл); *оийѣраи* мѣсо (Гл); сѡд нѣко *ићѣра* (Лу); бѡш га *доићѣра* (До); пѡ не шѡмѡр *ићѣра* (Др); она̄ је ѡтуд *исйѣра* (Гл); нйѣ мѡгѡ да-е *оийѣра* (Бо); да се стѡка *исйѣра* (Гу); *оийѣра* тѡмо сйр (Кон); да *оийѣра* (Гу); *наићѣра* га (Кл); тѣ ђбићѡе *ићѣрамо* такѡ (Бо); да *ићѣрамо* за Пазѡр (Гл); *ићѣрамо* одоздѡл (Бот); да и *ићѣрајѡ* за Кѡсово (Дол); што *исйѣрајѡ* на вѣ нйвѣ (Бр); да хи *исйѣрајѡ* (Бо); *исйѣрајѡ* ђвце (Пру); кат *исйѣрајѡ* пѡстѡт (Бр); *расйѣрајѡ* и пѡшчѡт (Бр);

императив: *ићѣра* онѡ девојку (Дол); *ићѣра* ѡколо (Кон); *ићѣра* у воденйцу (Де); *ићѣра* са прѡтом (Пру); ђни га *исйѣра* (Го); овй *исйѣрај* (Бо); *оийѣрај* стѡку (Гу); *наићѣра* тѣ кѡње (Це);

радни глаголски придев ђни *исйѣрал'и* (Го); чѡк дѡље *ћѣрал'и* (Цр); мѡј ѡвек би ме *ићѣрѡ* (Уг); мѡш *ћѣрѡ* бал'йрку (Гр); *ићѣрѡ* у мѡку (Д. Дуб); стѡрй мѡј *оийѣрѡ* је у Пазѡр (Бо); тѡ је мѡжда *наићѣрѡло* нѡрот (Др); пѡ би *ићѣрѡло* (Дол); сѡмо га *ићѣрал'и* за Пазѡр (Гр); онѣ су *ићѣрал'и* (Д. Дуб); *ићѣрал'и* за Грћкѡ јѡгњѡт (Гло); кат су хи *оийѣрал'и* (Де); нйѣсу га ни *ћѣрал'и* кѡћи (Кн); *ићѣрал'и* у Смѡлућу (Са); ѡге су и *расйѣрѡли*; *иоийѣрѡли* смо волѡве (Вру); *наићѣрѡли* су ме (Бл);

II.1.6.13. Глагол *сийѡвѡаӣ* / *сийѡаӣ* има облике:

инфинитив: нйѣ ни л'йѣпо кѡћу *осйѡвѡаӣ* (Ле);

презент: *осйѡвѡам* га стѡлно ал' нѣ знѡм зѡшта га *осйѡвѡам* (Ос); *осйѡвѡам* амѡнет; овакѡ *сасйѡвѡам* (Ле); *сийѡвѡаи* на овѡ л'йтар (Бо); њѡјзи да *сийѡвѡаи* (Ков); *сийѡвѡаи* ситнйцу (Уг); *сийѡвѡаи* брѡшно (Вру); ѣе *осйѡвѡаи* кѡце (Ков); да се не *сийѡвѡа* у њѡ (До); ђн *сийѡвѡа* ђдмѡ (Са); и *сийѡвѡа* се у онѡ вѡду (Коч); *сийѡвѡа* у крйло (Кон); да се *иосйѡвѡа* да се јѣдѣ (Са); *сасйѡвѡа* се (Бо); *сийѡвѡајѡ* на тѡбљу; за рѡчак што *сийѡвѡајѡ* (Пл); *осйѡвѡајѡ* тѣ девојке (Дол); пѡсл'ѣн *иосйѡвѡајѡ* (Дол);

императив: *иосйѡвѡа* у онѡ бѡре (Ков);

радни глаголски придев: ђн је *иосйѡвѡѡ* бајрактѡра (Гу); јѡ *сийѡвѡѡла* нйѣсам (Лу); штѡ је *сийѡвѡѡла* (Боб); јѡ сам такѡ *сийѡвѡѡла* (Ков); помѡло би се *сийѡвѡѡло* (Уг); унѡтра би *сийѡвѡл'и* (Рам); гѡре *сийѡвл'ѡл'и* (Гу); онѣ копрйве *сийѡвѡл'и* (Би); такѡ су *сийѡвѡл'е* (Кн).

II.1.6.14. На читавом испитиваном терену у употреби су форме *цѡкаӣ* / *кѡцаӣ* / *цѡкай̄*: *кѡцасмо*, *кѡцасмо* (Жи); ђгут не *цѡкѡи* (Ос); онѡ овакѡ *цѡкѡ* (Са); све *цѡкѡ* тйѣм звѡнѡдима (Вру); сѡмо онйѣм *цѡкајѡ* (По); *цѡкѡ* гѡч; *цѡкѡ* у гѡч (Пл); *цѡка* тѡ (Жи).

П.1.6.15. Само по VI врсти мењају се глаголи: *гребѣнаї̄, секираї̄, ої̄-вѣраї̄, гомї̄лаї̄* и др.:

аорист: ја *се сѣкира, сѣкира, сѣкира* (Ос); што *се* овѣ сѣт *рѣсїейї̄* (Гло);

презент: што *се секира̄м* (Жи); *ої̄вѣра̄м* онѣ кѣфер (Пр); *рачун̄ам* (Кл); *заборѣвѣ̄ам* (Кл); пѣ *гребен̄аш* (Дуј); ђде *ої̄вѣра̄ш* (Уг); *згомил̄аш* га на скѣп (Са); чїм *се* мѣло *насекира̄* (Го); тѣ плӯћа *ої̄вѣра̄* (Баг); *ої̄вѣра̄* вѣрта (Ле); пѣла *ої̄вѣра̄* (Вр); да *се не обрѣкѣ* (Са); ѣ̄ очи *удѣра̄* (Бр); да *удѣра̄* овѣмо (Вру); да *се заборѣвѣ̄а* (Ков); којѣ је тѣ *ї̄ої̄рѣ̄лѣ* (Са); *не рачун̄амѣ* га (Би); *насї̄дѣвѣ̄ї̄те* ка Пазѣру (Гр); *умекї̄ѣ̄ї̄* мѣло онѣ слѣму (Бот); овѣ сѣт што *удѣра̄ї̄* овѣ (Дуј); *не расї̄рѣвѣ̄ї̄* (Др);

императив: пѣ *гребен̄ї̄* (Цр); пѣслѣ *гребен̄а* (Кл); овѣкѣ *гребен̄а*; пѣ *гребен̄ї̄* тѣ, *гребен̄ї̄* (Д. Дуб); *гребен̄а* (Дет); *секира̄ се* (Го); онѣ жїто *згомил̄а* (Кон); *умекї̄а* хим (Дет); *омекї̄а* понѣї̄ онѣ тѣн (Бр); пѣ тї сѣт *рачун̄а* (Жи);

раднї глаголскї придѣв: кад бї свѣ̄ *ї̄рачунѣ* (Бр); кад бї *удѣра̄ла* кїша (Вру); понѣшто *рабѣї̄ї̄ла* (Бр); тѣ бї *се згомил̄ало* (Туз); да бї *се* онѣ *уї̄ї̄бѣло* (Рам); нѣкѣ *гребен̄ї̄* 'и; вїшѣ *гребен̄ї̄* 'и (Вр); *ої̄вѣра̄л* 'и бї пргїну (Гу); *згомил̄л* 'и жїто (Рам); ѣни су *рачун̄ї̄* 'и (Гу); овакѣ бї *удѣра̄л* 'и (Ле); *затї̄вѣра̄л* 'и хї бїл 'и (Дол); овѣмо су *ї̄оклѣ̄ї̄* имѣња (Гу); уочи пѣтка *рабѣї̄ї̄л* 'и (Дол); цїпцӣелу нѣї̄ *рабѣї̄ї̄л* 'е (Д. Дуб).

П.1.6.16. Осим двовидског *вечѣраї̄* : *вечѣра̄м: вечѣрасмо* (Вру); јѣ не мѣгу да *вечѣра̄м* (Рач); *вечѣра̄* (Кн); *већѣра̄* (Д. Дуб); да *вечѣра̄ї̄* (Рач); на тѣ бї *вечѣра̄л* 'и (Вр); у употребї је и учесталї глагол *вечѣра̄ваї̄* : *вечѣра̄вѣ̄м*: јѣ *не вечѣра̄вѣ̄м* (Ту); долѣзѣ тѣ да *вечѣра̄ва̄ї̄* (По).

П.1.6.17. Глагол *ої̄ерї̄саї̄* : *ої̄ерї̄ї̄ї̄м*, којї се мења по V врсти, има и варијанту *ої̄ерисѣваї̄* : *ої̄ерисѣвѣ̄м*, са променом по VI глаголској врсти: кад онѣ *ої̄ерисѣва̄ї̄* (Ки); *ої̄ерисѣвѣ̄ли* су му глѣву (Бољ).

П.1.6.18. Глагол *(-)сї̄ї̄раї̄* : *(-)сї̄ї̄ра̄м* у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони има облике:

аорист: *ѣсї̄ї̄ара* и ѣна (По);

презент: кат *осї̄ї̄ра̄* (Дол); мї *осї̄ї̄ра̄мо* (Гло);

раднї глаголскї придѣв: сѣд *ѣсї̄ї̄ра̄ла*; бїо *ѣсї̄ї̄раѣ* (Кл); *осї̄ї̄ра̄ла*; млѣго бешѣ *ї̄осї̄ї̄ра̄ла* (Го); ѣто *осї̄ї̄ра̄ла* сам (Кон); сѣт је ѣна *осї̄ї̄ра̄ла* (Ле); сѣт кад *осї̄ї̄ра̄л* 'и (Баг); *осї̄ї̄рало се* (Бу); *осї̄ї̄ра̄ло се* (Жи).

Нису бележени облици *сї̄ї̄арї̄ї̄, сї̄ї̄арим*... Исти тип промене овај глагол има и у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 92).

П.1.6.19. По VI врсти мењају се глаголи типа *(-)ї̄рї̄чаї̄, (-)ї̄ї̄ї̄ї̄ї̄, (-)чѣваї̄, (-)ї̄лѣї̄ї̄ї̄, (-)шѣї̄ї̄ї̄, (-)ї̄рї̄маї̄, (-)зї̄даї̄, (-)свї̄раї̄, (-)бї̄раї̄, (-)кѣлѣї̄, (-)сї̄ї̄аваї̄*:

инфинитив: *си́аваӣ* до по́днѣ; свѣ љу ти *ѵ́ричаӣ* (Бо); ѓн ље ви *исѵ́рићаӣ* (Бо); ја љу ти *ѵ́ричаӣ* (Са); па љемо *ѵ́ричаӣ* (Го); па ље ти ѓна то *ѵ́рићаӣ* (Жу);

аорист: *ѵ́рића̄* ви (Рам); ја ти *ѵ́рича* (Љу); те му ја *исѵ́рића* (Ме); затѓ те ја и *ѵ́иѵа* (Ли); што Авдѵја *ѵ́рича* (Дол); *ѵ́си́рича* л' ви штѓ гѓре (Ос);

презент: *ѵ́рича̄м* ѵскрено (Ос); нѵшта ја *не ѵ́рича̄м* (Го); да ви *ѵ́рића̄м* шѵптгарскѵ; овѓ да ти *ѵ́рича̄м* (Бо); ја љу да ти *исѵ́рича̄м* (Са); *ѵ́рича̄м* за Таду (До); *исѵ́рича̄м*; штѓ да *исѵ́рича̄м* (Жи); да ви овѓ *ѵ́рича̄м* (Тр); да ти *ѵ́рића̄м* (Д. Дуб); даљѣ да *ѵ́рича̄м*; *сачѵва̄м* од мрѓза (Бал); ја *чѵва̄м* јагња́т (Бр); да *ѵ́рошеѵа̄м* (Ли); са́т *свѵра̄м* већинѓм у хотѣле (Ме); са ба́бѓм *ѵѵѵрича̄ш* (Кн); немѓ такѓ да *ѵ́рича̄ш*; *ѵѵѵрича̄ш* за нѣко́га (Бо); шта ме гѓј *ѵѵѵа̄ш* (Пру); ѣво да *ѵѵѵа̄ш* (Бо); да *се чѵва̄ш* (Кн); кѓл'ко ѵма̄ш стѓкѣ *ѵлаћа̄ш* (Гл); ма́ло *ѵ́рошеѵа̄ш*; мѓгла да *се шеѵа̄ш* (Ков); *ѵ́рошеѵа̄ш* по граду (Ли); њѵ *сазѵда̄ш* ѵстѓ кѓ крѣс; *сазѵда̄ш* тѵ крстѵну (Са); *бѵра̄ш* тѵ белѓјку (Са); не мѓш да *избѵра̄ш* (Де); са́д *бѵра̄ш* цѵпил'е (Вр); да *си́аваш* (Коч); *ѵ́рича̄* (Ков); да *се ѵ́рича̄* нѵшта (Тр); да *исѵ́рича̄* ка́ко је (Гу); да *ѵ́рича̄* гѓре (Ос); нѵт *се* стѓкло *ѵрѵа̄* (Брђ); ѓн *ѵѵѵа̄ се* (Бал); *исѵѵѵа̄* крф (Ков); *ѵѵѵа̄* њѵ (Жу); *не ѵѵѵа̄* (До); ѓн *ѵѵѵа̄* мѣне (Го); ѓн те *не ѵѵѵа̄* (Бр); двѣста овѓца́ да *ћѵва̄* (Уг); нека га *чѵва̄*; неће да ми *чѵва̄* (Кн); *чѵва̄* л' ѵнѵју (Тр); онѓ што *чѵва̄* ѓфце (За); са́д не́ма кѓ да и *чѵва̄*; ѓвце ко не́ *чѵва* (Бр); та́мо стѓка се *ћѵва̄* (Бо); *не ѵлаћа̄* (Уг); *ѵлаћа̄* се та рѵчак (Пл); *шеѵа̄* по сѣлу (Уг); *шеѵа̄* по Пазѓру (Бр); *ѵ́рошеѵа̄* те по сѓби (Вру); *ѵ́рима̄* пла́ту (Кн); *ѵ́рима̄* пѵну пѣнзију (Го); *ѵ́рима̄* муштерѵе (Бр); *ѵ́рима̄* инѣкци'е (Бо); *ѵ́рима̄* ма́теријалнѓ (Ли); за тоѵ́рима̄ пла́ту (Гл); ка[д] *се зѵда̄* (Гл); *зѵда̄ се* кречѓна, кречѓна *се озѵда̄*; комплѣт *се зѵда̄* сѵхѵ ка́мѣн (Би); *свѵра̄* са свѵјѓ стра́на (Го); рука́ма *ѵребѵра̄* (Боб); ма́јка *одабѵра̄* (Кн); д[а] [ид]ѣ да *си́ава̄* (Шар); кад му *се си́ава̄* (Кн); ѓна *си́ава̄* та́мо у љѓше (Са); нек *се насѵава̄* (Ле); ма́ло да *ѵѵѵрича̄мо*; *ѵ́ричамо* овѓкѓ (Бо); оћемо да е *ѵ́рошеѵа̄мо* (Пл); *ѵ́рима̄мо* помало пѣнзијѣ (Шар); ми *ѵ́рима̄мо* пѣнзију (Кн); нешто *ѵ́ричајѵ* (Кл); како *ѵ́рићајѵ* овѵ стѓрѵ (Бо); л'ѵди то *ѵ́ричајѵ* (Вр); *ѵ́ричајѵ* о мѓјѓј женѵдби (Бо); *ѵѵѵајѵ* онѓ пот којѵ је; кад је *ѵѵѵајѵ* (Пл); са́д *ѵѵѵајѵ* (Вр); *чѵвајѵ* хи (Боб); *чѵвајѵ* ѓвце овѓмо (Уг); поштѣно *ѵлаћајѵ* (Ки); дрѵа *се ѵлаћајѵ* (Дол); *шеѵајѵ* дѣца (Тр); музѵке *свѵрајѵ* (Жи); са́д *си́авајѵ* (Са);

императив: ти свѣ мѣне *ѵѵѵа̄ј* (Кн); *ѵ́речѵва̄* ми овѓ дѵѣте (Бр); бѓже *сачѵва̄* (Тр); *сачѵва̄* бѓже (Тр); хај бѓже *сачѵва̄* (Дол); бѓже *сачѵва̄* (Го); *сазѵда̄* ка́мѣња (Боб); *зѵда̄* снѓп одѓвѵт (Са); пѓсѣ та́мо *ѵѵѵа̄ше* нѣко́г (Ки); овѓмо *се чѵвајѵе* (Тр);

радни глаголски придев: ни *ѵѵѵѓ* ме нѵѣ (Кон); *ѵѵѵѓ се* саш њѓм (Бо); не́ би *чѵвѓ* мѣсец да́на (За); ѓн је нас *сачѵвѓ* (Вру); *чѵваѓ* та́пѵт (Вр); *ћѵвѓ* овѵ љамѵју ѓде (Д. Дуб); *ѵлаћаѓ* те се косѵло (Кл); *ѵлаћаѓ* и је (Врс); *ѵлаћаѓ* хим овѓ га́зда (Д. Дуб); *ѵ́римо̄* пла́ту (Гл); *си́аваѓ* је љѣвѣр; та́т *се си́аваѓ* тѵна́ке (Вру); ја би са́т *ѵ́рићаѓ* (Ле); да би *исѵ́рѵаѓ* ча́рапе (Тр); једа́ма је *ѵѵѵаѓ* (Ле); *ѵѵѵаѓ* за овѣ ѓбича́је (Вру); ја *чѵваѓ* говѣда (Ос); *чѵваѓ се* (Тр); цѵѓ да́н *чѵваѓ* говѣда (Вр); *чѵваѓ се* стѓка (Гл); *ѵлаћаѓ се* пѓпаша; *ѵлаћаѓ се* по стѓци (Др); *ѵлаћаѓ* код њѵ (До); пѓпаша *се ѵлаћаѓ* (Гл); пѓсл'ѣ *ѵ́римаѓ* (Го); такѓ сам *бѵраѓ* (Тр); *си́аваѓ* сас мужѓм (Го); да *се* то *ѵ́ричаѓ* (Дол); такѓ би *ѵ́ричаѓ'и* (Бољ); стѓрѵ љѵди *ѵ́ричаѓ'и* то (Гл); ранѵѣ су *ѵ́ричаѓ'и* то (Дол); онѓ што су *ѵ́ричаѓ'и* (Бу); бар како су *ѵ́ричаѓ'и* (Би); *ѵ́ричаѓ'и* су ми стѓрѵ

у прозоре (Кн); *сирѐмā се* јело (Жи); *сирѐмā се сат* за свадбу (Вр); она то сама *сирѐмā* (Бољ); да *се сирѐмā* (Го); да га *ѓрбā*; да *ѓрбā* (Боб); тамо *се ручā* (Би); *рāђā* дѐцу тѓ (Вр); оде *рāђā* кб у Вјоводину (Уг); помало и *рāђā* (Пе); тол' ѓкб и њѓма нек *скѓдā*; пā *се скѓдā* онб (Ос); она *се* лако *скѓдā*; невеста *се скѓдā* с кбња (Би); он и дāљѐ *скѓдā*; ѓѐвѐр је *скѓдā* с кбња (Вру); *сирѐмāмо* јѐла (Кон); доведи-е да *ѓрбāмо* (Пл); *ручајѓ* тѓнаке (Пл);

императив: посл'ен *лѓѓ* онб (Вр); што *се сирѐмā* за вечѐру (Цр); *ѓрбā* (Де); тѓ *ѓрбā* ка[д]дбђѐш (Вру); *ѓоскѓдā* звбнāt са стбкѐ (Вру);

радни глаголски придев: јѐчам је *рāђб* (Бот); сѓн му *сѓрāдб* (Че); бѓо ми брāt *насѓрāдб*, бѓо у дрѓва и *насѓрāдб*; с трактором бѓо и *насѓрāдб* (До); *ошшб* је (Гу); док сам дѐцу *рāђāла* (Баг); дѐца док су *се рāђāла* (Го); *рāђāла се* дѐца; такб су *се рāђāла* (Вр); нѓѓсам хи ни *рāђāла* (Жи); би *се сирѐмāла* невеста (Бо); кажѓ *сѓрāдāла* (Рам); свѐ је *рāђāло* (Бо); тб је *рāђāло* (Бу); стѓрно је тб *рāђāло*; кā што је *рāђāло* код нās (Вр); онб *се сирѐмāло* кот кѓћѐ (Го); *рāђāл'е* старинскѐ жѐне (Кн); дѐцу смо *рāђāл'е* зѓедно (Ле); дрѓва *сирѐмāл'и* (Гу); *сирѐмāл'и* за сѓтѓву (Рам); *сирѐмāл'и* биријāне (Кон); *ручāл'и* (Кон); *ручāл'и* (Би); нѓѓсмо *шѓшāл'и* (Ос); и *сирѐмāл'е* жѐне (Цр); мѓсѓц би *се сирѐмāл'е* (Бо);

трпни глаголски придев: нѓѓсам тб тол' ѓкб *сирѐмāна* (Дол).

II.1.6.22. Забележени су и итеративи творени формантима *-аваѓ-* и *-еваѓ-*, који се такође мењају по VI врсти: вбће *родѓ'евā* (Ос); *ѓробāѓ* хаљѓне (Ке); код њѓ *ручāѓѓ* (По); *ручāѓѓ* (Ке); *снимāѓѓ* свадбе (Ту); да *се снимāѓѓ* (Жи); *родѓ'евāло* се по десетбро (Пл). Такође и: *исѓросāѓѓ* (Вру); *ноћѓ'евāл'и* су тѓне (Ле); код нās *ноћѓ'евāл'и* (Ке); девбјке нѓѓсу *се исѓросāѓѓ* (Вру).

II.1.6.23. На испитиваном терену присутне су форме: *(-)рѐђāѓѓ* : *(-)рѐђāм*, *(-)рѐђāј*, *(-)рѐђāо* и: *(-)рѐдāѓѓ* : *(-)рѐдāм*, *(-)рѐдāј*, *(-)рѐдāо*, са променом по VI, као и: *(-)рѐдѓѓѓ* : *(-)рѐдѓѓм*, *(-)рѐдѓѓ*, *(-)рѐдѓѓо*, који се мења по VII глаголској врсти:

рѐђāш (Пру); свѐ *рѐђā* (Баг); *рѐђā се* ѓстб ко бѓнар (Гл); овāкб *се ѓорѐђā*, рѐдом свѐ *се ѓорѐђā* (Са); *ѓорѐђā* по зѓмл'и тāмо (Вру); *ѓорѐђā*, по бгрāђа *ѓорѐђā*; *рѐђāј*; пā *се ѓорѐђā* на стол'ѓце; онѐ *се ѓорѐђā* око сбфрѐ; она *ѓорѐђāј* тб (Вру); пбсле би *рѐђāл'и* (Вру); отпрѓѐ би *се ѓорѐђāл'е* невесте (Дуј);

то двā дāна ранѓѐ *рѐдѓѓ* (Д. Дуб); попбви *се изрѐдāјѓ* (Нет); такб се тб рѐдом *рѐдāло* (Кл);

кāмѓн сѓтнѓ *рѐдѓѓш* (Бољ); *изрѐдѓѓ* такб (Гл); свѐ хи у врсту *ѓорѐдѓѓо* (Ту).

II.1.6.24. Глагол *мāхаѓѓ*, осим облика по IV врсти (*мāшѓѓм*, *мāшѓѓш*), може имати и промену по VI врсти: онб жѓто кат *се махā* (Са); *махā* ми да дбђѓм (Ке); заставом *махāјѓ* (Ту).

II.1.6.25. Облици *ѓушѓм*, *ѓушѓш*... нису бележени – глагол *ѓѓ'хāѓѓ* мења се по VI врсти: кат *ѓѓ'хā* вѓтар (Рам); да га *не ѓѓ'хāѓѓ* прси (Ле); вѓтар *ѓѓ'хā* (Кон).

П.1.6.26. Глаголи типа: *о(д)сељаваӣи, њрӣӣрѣмаӣи, њре̄ӣрѣдаӣи, замараӣи, обуваӣи, разговараӣи* и сл. у потпуности се уклапају у VI врсту:

презент: *не обувам се* (Гр); *ја се обува̄м* (Са); са женама *разговара̄м* (Бр); *разговара̄и* (Дуј); [о]н̄о *за̄ӣкрива̄и* (Вру); и с̄а̄т *њрӣӣрѣма̄* (Че); п̄а не *кажња̄ва̄* (Др); м̄огло и на прѣду да *се њре̄ӣрѣда̄* (Вру); *искуша̄ва̄* ђн мѣне (Го); ранӣе пр̄дл'е̄не *на̄с̄ӣѡӣа* (Би); нем̄о да *седа̄ш̄а̄ва̄* (Шар); *де̄ша̄ва се* (Че); вѣ̄ћ *ус̄ӣѣва̄* пшенӣца (Уг); пшенӣца *ус̄ӣѣва̄* (За); кат *се венча̄ва̄* (Дуј); што *се зал'ѡва̄*; т̄о *се свѣ зал'ѡва̄* (Бот); *разл'ѡва̄ се* варенӣца (Бо); *сл'ѡва̄ се* (Ле); с̄а̄т он̄а *ѡо̄ӣкрива̄* (Вру); дома̄ѡин *ѡо̄зива̄* св̄а̄то-ве (Са); мѣне т̄о *не одговара̄* (Бр); *ја* и т̄и *разговара̄мо* (Ле); т̄у *разговара̄мо* (Го); да *не осељава̄ју* (Че); мусл'им̄ани да *осељава̄ју* (Гу); *замара̄ју се* (Жи); он̄о нѣка̄ко *ѡомѣра̄ју* (До); бамб̄оне кад *венча̄ва̄ју* (Дуј); *зал'ѡва̄ју* из р̄ӣѣке (Го); *назива̄ју* он̄о црн̄о̄јка (Дет); ђни *обе̄ћава̄ју* (Врс);

императив: у к̄оло *се разговара̄*; *разговара̄* понѣшто (Вру); *разговара̄* (Ков); *ѡоразговара̄* по дв̄ӣе-тр̄и р̄ӣѣчи (Пл); *уговара̄* тѣ св̄а̄дбе (Жи); п̄осѣ *изом̄ива се* (Вру); за пр̄ӣѣтел'а *не одговара̄* (Вр);

радни глаголски придев: те *се уселя̄в̄о* ђде (Де); због п̄утѣва̄ је *оселя̄ва̄о* (Бо); *иселя̄в̄о се-е* наро̀д д̄оста (Кл); ђн би т̄уна̄ *одма̄р̄о*; *одма̄р̄о* би к̄ња (Бо); саш њ̄ом *разговара̄о* (Бо); т̄о-е *одговара̄о* (Бл); *зал'ѡв̄о* (Гл); *разговара̄ла* са њ̄им (Жи); ђна-е *венча̄ла* (Д. Дуб); ко̄ја *се назива̄ла* (Би); ђна *ђбећа̄ла* (Го); *њре̄ӣрѣда̄ло се* (Де); т̄о *се свѣ снабде̄ва̄ло* л'ѣбом (Бо); тӣја ђбича̄ја *се* ђде *де̄ша̄ва̄ло* (Гр); у м̄ој р̄от *се* н̄ӣе *де̄ша̄ва̄ло* (Дол); *де̄ша̄ва̄ло се* (Гу); ка̄ко *се ѡокрива̄ло* (Ли); би *њре̄ӣрѣда̄ли*; ка[д] су *оселя̄ва̄ли* (Бо); т̄у су *насеља̄вали* тѣ а̄ге (Вру); *кажња̄вал'и* (Пр); *снабде̄вал'и* би с к̄њима (Бо); кра̀дом *разговара̄л'и* (Гр); *разговара̄л'и* (Бо); те ме *венча̄л'и* (Кон); што би *разл'ѡвал'и* (Вр); н̄аш нисмо *зал'ѡвал'и* (Го); нек̄ом ж̄иц̄ом *закрива̄ли* (Бал); *сакрива̄л'и* и чешл̄ђве (Дол);

трпни глаголски придев: б̄ио је *рања̄ва̄н* (Ков).

П.1.6.27. Код глагола типа *ѡѡӣрѣбљаваӣи, ђбјаӣшњаваӣи, ђдрж̄аваӣи* и сл. забележени су, осим примера са формантом *-ава-*, и форме на *-ива-* и *-ева-* у облицима твореним како од презентске тако и од инфинитивне основе:

ѡѡӣрѣбљаваӣи (Бо); да не *ѡдрж̄ава̄* (Жи); *не задрж̄ава̄мо се* по мл̄го (Де); пор̄ђдицу *ѡдрж̄а̄в̄о* (Цр); н̄ӣе н̄ико *ѡѡӣрѣбља̄в̄о* (Уг); у Кара̄јѡкӣе Бунаре *се ѡдрж̄а̄ва̄ло* (Бо); *ѡѡӣрѣбља̄ва̄ло се* (Це); *ѡдрж̄а̄вали* н̄ас (Вру);

т̄у л'инц̄уру је *ѡѡӣрѣбља̄в̄о* (Бо); т̄о се н̄ӣе уђпште *ѡѡӣрѣбља̄в̄о* (Це);

да л' је ова̄ т̄ам̄јан к̄до̄ј *ѡѡӣрѣбља̄в̄о* (Го); *ја* би јо̄ј свѣ *ђбјаӣшња̄ва̄ла* (Дол); *ѡдрж̄а̄ва̄ло се* т̄у (Бо).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони нема замене форманта *-ава-* са *-аје-*, односно преласка глагола из VI у IV врсту, (*задрж̄а̄јѣӣе*), ко̄ја је редовна у говору Враке (Петровић 1973: 217), а присутна је и у говору Зете (Ћупић 1977а: 281) и Горњих Васојевића (*за̄љув̄а̄еи*) (СТИЈОВИЋ 2007: 200).

II.1.6.28. На целом испитиваном терену преовлађује однос *сѣашаваѣи* : *сѣашаваѣм*: тѣ ће и *сѣашаваѣи* (Ле); *сѣашаваѣ* те; једна те садака *сѣашаваѣ* (Бр); *ѣни се сѣашавајѣ* (Жи); *сѣашаваѣо* се кѣ је мѣгѣ; али су присутни и облици: *сѣасаваѣмо се* (По); *сѣасаваѣла се* (Ле).

II.1.6.29. Глаголи (-)узӣма̄ӣ, (-)дрӣјема̄ӣ, (-)кӯѣӣӣ, (-)сѣӣӣӣ, (-)ка̄ѣӣӣ у облицима твореним од презентске основе имају двојакe облике: *узӣма̄м*, *узӣма̄ј...ка̄ѣ̄ам*, *ка̄ѣ̄ај...и* и *узӣм̄љ̄ем*, *узӣм̄љи...ка̄ѣ̄љ̄ем*, *ка̄ѣ̄љи...и*, са јотованим лабијалом у основи глагола и променом по II глаголској врсти:

презент: ја код њӣ нѣшта *не узӣма̄м* (Гло); *узӣма̄ш с̄ам* (Гло); *ѣј да се кӯѣ̄ӣӣ* (Ос); прӣѣн с̄унца *се кӯѣ̄ӣӣш*; мѣра̄ш да *се окӯѣ̄ӣӣш* (Ле); *узӣма̄* бај̄аги мл'ѣеко; не мѣре да *се узӣма̄*; нѣ би смѣло да *се узӣма̄* (Бо); *не узӣма̄ се* (Баг); *одузӣма̄* хим *се нафака*; *одузӣма̄* хим *се бог̄аство* (Боб); *оће* да им *сѣӣа̄* (Шар); *ѣросѣӣа̄* вѣду за њѣм (Ле); *ѣосѣӣа̄* озгѣр невѣсту (Д. Дуб); *хѣће* да *се окӯѣ̄ӣа̄* (Са); *окӯѣ̄ӣа̄* не ма̄јка (Пл); да *се кӯѣ̄ӣа̄* та̄ фамѣл'ѣја (Би); ранѣѣ да *се узӣма̄мо* (Пру); те свѣѣ *не узӣма̄мо*; *ѣнд̄а сѣӣа̄мо* у врѣће (Бр); да *се онѣ окӯѣ̄а̄мо* (Де); да *с[е]* *кӯѣ̄а̄мо* на Ђурѣвд̄ан (Бр); да *узӣма̄ӣше* (Вру); *узӣма̄јѣ* ка̄мѣн (Баг) *не узӣма̄ју* (Боб); грднѣ па̄ре *узӣма̄јѣ* (Бу); а с̄ат *се узӣма̄јѣ* (Пру); кѣл'ко је *узӣма̄јѣ* (Гу); *ѣни ти сѣӣа̄јѣ* (Уг); *ѣосѣӣа̄јѣ* бомбѣнѣма (Ду); *пѣсл'ѣн се кӯѣ̄а̄јѣ* (Го); да *се прӣѣн с̄унца окӯѣ̄а̄јѣ* (Би);

императив: *ѣни узӣма̄ј* на̄ше (Туз); *узӣма̄ј* (Кон); *узӣма̄ӣше* рѣбу (Дол); *насѣӣа̄* врѣлу вѣду (Вру); *кӯѣ̄ӣа̄* хи на̄поље (Боб); *окӯѣ̄ӣа̄* је (Кн); *окӯѣ̄ӣа̄* га (Кон); па̄ *с[е]* *окӯѣ̄ӣа̄*; та̄мо *се кӯѣ̄ӣа̄* (Жи); *задрӣјема̄* понѣни (Де);

презент: *дрӣјема̄љ̄ем* (По); *дево̄јку узӣм̄љ̄еш* (За); да *се окӯѣ̄љ̄еш* у рѣѣку (Са); *нака̄ѣ̄љ̄еш* по три-ѣтири ка̄пи (Кл); тӣ ѣеш да *ска̄ѣ̄љ̄еш* од гла̄ди (Гр); *ѣво с̄ат ка[д]* *се узӣм̄љ̄е* дево̄јка (Вру); *узӣм̄љ̄е* свѣ бѣлов̄ање (Гр); *дѣзвѣла се одузӣм̄љ̄е* (Кн); *ѣросѣӣљ̄е* на̄ку та̄фру (Ки); *тѣ се окӯѣ̄љ̄е* ѣмладина; како *се окӯѣ̄љ̄е онѣ* (Бо); *ѣгља* што *узӣм̄љ̄емо*; *једанѣс-дванѣс мѣта̄ра* што *узӣм̄љ̄емо* (Гр); *узӣм̄љ̄емо* (Бр); *кѣла се одузӣм̄љ̄е* вѣѣито (Кн); па̄ *се узӣм̄љ̄е* (Са); *узӣм̄љ̄е* св̄акӯ гѣдину (Пе); *узӣм̄љ̄е* врнѣку (Гло);

императив: па̄ *узӣм̄љи* (Коч); рѣку *узӣм̄љи* (Кон); *узӣм̄љи* вѣду (Вру); *тѣне окӯѣ̄љи* ма̄њѣ овѣ дѣцу; *окӯѣ̄љи* те тѣ (Дол).

Облици *ка̄ѣ̄љ̄ем*, *узӣм̄љ̄ем*, *ѣросѣӣљи* и сл. чести су у говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 86), те у Горњим Васојевићима (СТИЈОВИЋ 2007: 197).

Остали облици ових глагола су:

аорист: тӣ *ска̄ѣ̄ӣа̄* гла̄дна (Гр);

радни глаголски придев: *узӣмѣ* нај̄амнике (Кл); *узӣмѣ* те кредѣте (Де); *узӣмѣ* кӯкѣрус (Рам); у Бобѣвѣк нѣѣ *се нѣко узӣмѣ* (Баг); *узӣмѣ* ис дрѣгѣг сѣла (Гу); *узӣмо* испрѣд себе (Би); *ѣпѣт узӣмѣ* дрѣгѣ (Го); *тѣ се узӣма̄ла* вѣда (Коч); мѣне *кӯѣ̄ала* (Дол); *задрӣјема̄ла* (По); ранѣѣ *се узӣма̄ло* (Кон); *узӣма̄ло се* код шња̄јдѣра̄ (Са); мл'ѣеко *се узӣма̄ло* (Боб); *узӣма̄л'и* у Пѣћ (Ле); *ѣни су узӣма̄л'и се* (Гу); та̄мо смо *узӣма̄л'и* вѣду; *узӣма̄л'и* правосл̄авке; *узӣма̄л'и* Српкиње; овѣ што су *узӣма̄л'и*; па̄ би *узӣма̄л'и*;

та ўшўр узйм̄али (Вру); узйм̄ал'и би так̄о в̄оду (Коч); под ј̄абуре би се к̄уї̄ал'и (Бр); с̄її̄ал'и у тањ̄ире (Ле); а̄ге узйм̄ал'е четврт̄иу (Ос);

трпни глаголски придев: у свој тањ̄ир с̄її̄ано (Би).

Глагол *їрезївайї* се бележен је и у облицима са секундарним јатом (са јотованим и нејотованим сугласником основе): к̄ако се т̄и *їрезї'ев'љеш* (Че); З̄ахїтовић се *їрезї'ев'љє* (Жи); ђни се *їрезї'јевај̄у* (Вру); Х̄д̄ђићи се *їрезї'јев'љ̄у* (Бо); *їрезї'ев'л'и* су се Др̄еш̄ев̄ићи (Ле).

П.1.6.30. Глаголи типа *см̄єї̄аї̄и*, *к̄ошї̄аї̄и*, *ср̄єї̄аї̄и*, *ф̄аї̄аї̄и* и сл. мењају се по VI врсти, с тим да имају двојакe форме, односно бележени су и са неизмењеним и са измењеним сугласником основе:

инфинитив: *оїр̄ашї̄аї̄и* (Тр); нем̄о се *їрем̄ешї̄аї̄и* (Ке);

презент: нем̄о к̄ўче да *ф̄аї̄аї̄и* (Бу); с̄а̄т кат *ф̄аї̄аї̄и* (Вру); *ф̄аї̄аї̄и* др̄ўг̄и ау-т̄обус (Ле); *см̄єї̄аї̄* н̄єму гал̄ама (Кн); *см̄єї̄аї̄* ме (Тр); к̄џ'ко *к̄ошї̄аї̄* (Кон); *ф̄аї̄аї̄* се т̄а н̄арот поз̄ади (Тр); да се *ф̄аї̄аї̄* к̄ајмак (Коч); да се *уб̄а̄д̄а* (Пр); не *см̄єї̄аї̄и*е н̄ишта (Кн); к̄а̄к̄и да *см̄єї̄аї̄и*е (Бу); *ср̄єї̄аї̄у* (Бољ);

императив: ж̄їто *ф̄аї̄аї̄ј* (Де);

радни глаголски придев: ђни су га *ф̄аї̄аї̄л'и* (Бот); *ф̄аї̄аї̄л'и* ж̄єне (Дол); *униш-ї̄а̄в̄али* в̄ашку (Вру);

инфинитив: *см̄є̄ћ̄аї̄и* (Бо);

презент: н̄їти *см̄є̄ћ̄аї̄м* прод̄авцу ни к̄ўпцу; шт̄а да га *см̄є̄ћ̄аї̄м* (Пе); *нам̄єш̄ћ̄а* он̄є ж̄їце (Дет); к̄џ'ко те не *к̄ош̄ћ̄а* п̄џла (Ју); он̄а што *їр̄иф̄а̄ћ̄а* (Кон); т̄ў *ф̄а̄ћ̄а* к̄ајмак (Бо); *доф̄а̄ћ̄а* р̄ука (Вр); *ср̄є̄ћ̄а* к̄џс у к̄џс (Шар); *оїр̄аш̄ћ̄а* (Кон); ђн *униш̄ћ̄ав̄а* (Нет); шк̄џлу *їрем̄еш̄ћ̄ај̄у* г̄џре (Че); пр̄ї̄етељ̄и *ср̄є̄ћ̄ај̄у* (Са);

радни глаголски придев: *з̄аб̄а̄ћ̄џ* је к̄џље туд̄ї'ер (На).

П.1.6.31. Измењен сугласник основе забележен је и код глагола *уїро-ї̄ашиї̄аваї̄и* и (-)ї̄ушї̄аї̄и:

инфинитив: *уїрої̄ашиї̄аваї̄и* (Го); с̄џбе *уїрої̄ашиї̄аваї̄и* (Ми); пол̄ако *їої̄уш-ї̄аї̄и* (Ке);

презент: п̄а се *сї̄ушї̄аї̄и* (За); *уїрої̄ашиї̄ав̄а* (По); да *наї̄ушї̄аї̄а*; да *наї̄ушї̄аї̄ај̄у* ов̄є кр̄аеве (Гу);

императив: *їої̄ушї̄аї̄ј* (До);

радни глаголски придев: пом̄ало *їої̄ушї̄аї̄а* (Ост).

инфинитив: нем̄џте ми *ї̄уш̄ћ̄аї̄и*; нем̄џте ми *ї̄уш̄ћ̄аї̄и* (Бр);

презент: т̄џ *ї̄уш̄ћ̄а* одозг̄џр Милїнко (Бал); *ї̄уш̄ћ̄а* (Гло); н̄ї'є к̄ћ̄єла да *наї̄уш̄ћ̄а* (Бр);

радни глаголски придев: *сї̄уш̄ћ̄ал'и* на т̄а послуж̄џнїк (Би); нек̄є ж̄єнск̄є што су *наї̄уш̄ћ̄ал'е* (Бр);

П.1.6.32. Глагол (-)ї̄у'сї̄аї̄и бележен је и у облицима: ако ћ̄е *дої̄у'сї̄аї̄и* (Ту); ал' ј̄а ђп̄єт *дої̄у'сї̄аї̄м* (Бр).

II.1.6.33. Осим наведених облика, забележене су и форме са форманти-ма *-ева-*, односно *-ује-*, са променом по IV врсти:

да *уїроїаишїјїеи* сѣбе (Го); кїм да га *сїуишїјїе* (Туз); пã *їуишїј* га низа страну (Ју); пошто сам јã *наїуишїћѣвãла*; кãко сам *наїуишїћѣвãла* (Ли); нѣкат се *наїуишїћѣвãло* (Бр).

II.1.6.34. Код глагола типа *убїјãиї*, *одбїјãиї*, *добїјãиї*, *забїјãиї*, *разбїјãиї* забележено је двојство облика – са формантом *-ија-* и формантом *-ива-*:

презент: вãлã *убїјãм* врѣме (Бл); *обїјã* по сѣлу (До); којѣ *не добїјãјї* (Дол);

императив: онїѣм вратїлѣм *набїјã* тѣ (Рам); *разбїјã* кїфѣре (Пр);

радни глаголски придев: кажѣ *обїјãла* тãмо (До); мѣђусѣбно *се убїјãл'и* (Баг); пã не *одбїјãли* (Кн); *добїјãл'и* су (Гло); вїну смо *разбїјãл'и* (Кл);

презент: ѣн се от кнїгѣ *не одбївã* (Пе); ѣни *одбївãјї*; ѣни и *одбївãјї*; такѣ *одбївãјї* тѣ (Вру);

радни глаголски придев: тѣ је кљїч *избївãо* врѣла (Гр); *добївãла* їме (Бу); како се *избївãла* тã рїда (Из); *убївãло* се тѣ (Гр); *убївãл'и* (Бољ); *убївãли* се збок овѣгã (Вру).

Паралелне форме присутне су и у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 96).

II.1.6.35. У употреби су облици *врãчиї* и *врãжãиї*:

заврãжã нѣшто (Ко); ѣне нѣшто да *заврãчã*; нãјвишѣ то *врãжãјї* жѣне; да л' *врãжї*; *врãжãјї* (Коч); нѣшто *врãчијї* (Гл); да је тѣ *врãчãла* (Би); тѣ што-ѣ *врãжãла*; рãно би *врãжãл'е* тѣ (Коч).

У питању су синонимне форме различито мотивисане: *врãчиї* : *врãч*, а *врãжãиї* : *врãг*.

II.1.6.36. Глаголи *завршãвãиї*, *їокушãвãиї*, *дозвољãвãиї* имају облике:

инфинитив: *завршãвãиї* (Гло);

презент: *завршãвã* (Бл); у пѣтак *се завршãвã* (Вр); нек ѣн тѣ *завршãвã* (Бр); нѣко *їокушãвã* (Дол); мї *завршãвãмо* (Ле); да нам нѣшто *їозавршãвãиїе* (Тр);

радни глаголски придев: нїѣ нїкѣ *їокушãвѣ* (Бо); *їокушãвãла* некол'ко пїт (Бр); нїѣ се *дозвољãвãло* (Ту).

У облицима твореним од инфинитивне основе формант *-ава-* неретко се замењује са *-ева-* или *-ива-*:

їокушїѣвѣ је (Жу); ја сам *їозавршїѣвѣ* сїѣна (Д. Дуб); свãдба се *завршїѣвãла* (Пр); нїѣ се *дозвољѣвãло* (Гу); нїѣ шкѣлу ни *завршїѣвãла* (Гло).

У облицима који се граде од презентске основе долази до укрштања са глаголима IV врсте, те је на месту *-ава-* бележен формант *-ује-*: кн'їга *не дозвол'їје* (Д. Дуб); свѣ *се їозавршїїјїе* (Ли); *їозавршїїј* свѣ (Ер).

Замена *-ава->-ује-* забележена је и у глаголима: извјините што се *изражујем* (Туз); нешто л' *ишћује* (Рач); да хи *рѣндујемо* орахе (Де). Ови глаголи иначе имају промену по VI врсти.

П.1.6.37. Глаголи на *-ирай̄* мењају се по VI врсти:

тѝ се подрѹче *рѣсформира* (Гло); ѝн *монй̄ира* тѝ стѝнове (Бољ); да ми онѝ *избал'ира* (Кн); сѝмо да га *излакй̄рамо* (Уг); *масй̄рај се* ракй̄јѝм (Кн); *донй̄рѝ* (Тр); *май̄ерй̄й̄рѝ* (Бр); *й̄аркй̄рѝл'и* се на пѹт (Гл); *исй̄й̄рѝл'и* му ѝчи (Кн); нй̄'есмо се *май̄ерй̄й̄рѝл'и* (Бр).

П.1.6.38. Иако глагол *(-)врѝхай̄* / *(-)врѝхай̄* готово редовно има промену по VI врсти, забележено је и неколико примера који указују на појаву укрштања са глаголима VII врсте (типа *нѝсий̄* : *нѝсй̄м* : *нѝси*), и то код облика који се творе од презентске основе: кот кѝга да *сврѝй̄й̄и* (Шар); *врѝй̄и* ѝвце (По).

П.1.6.39. Забележено је неколико примера приласка глагола *ой̄кљѹчай̄* и *глѝчай̄* глаголима VII врсте: те пренѝи да *ой̄кљѹчи* цркву (Пл); *ой̄кљѹчи* кѹћу (Ту); пѝ хи *углѝчи* (Ли); ѝна је *ой̄кљѹчила* (Жи).

Глагол *гѝхай̄* такође може имати облике по II врсти: *гѝй̄* камѝном (Кн); *гѝхай̄* флѝшѝма (Шар); и по другој (као *ѝрай̄* : *ѝрѝм*): *гѝй̄ем* га (Ке); пѝ ѝни *гѝй̄и* пѝ погѝди (Врс).

Иста појава забележена је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 169), говору Бјелопавлића (Тупић 1977: 91) и Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 197).

П.1.6.40. Глаголи *(-)дѝй̄*, *(-)й̄май̄* и *(-)знѝй̄* мењају се по VI врсти, с тим да се јавља укрштање са глаголима III врсте, односно долази до продора форманата *-не-*, *-ну-* у различите облике. Варијантност је присутна и у облицима аориста, где се јављају како форме са елементом *-ѝ-* (*имѝдо(х)*, *знѝдо(х)*), тако и краћи облици (*й̄ма(х)*, *знѝ(х)*), в. т. П.2.2.20.

Примери глагола *(-)дѝй̄*:

инфинитив: хо л' ми тѝ прѝстѝн *дѝй̄* (Бр); нѝј *дѝй̄* (Ле);

аорист: *рѝзуда се* (Пе); *дѝсмо* му (Ле); *знѝй̄* *дѝсмо* му девѝјку (Жу); док ми се ѝѝре *не разудѝше* (Д. Дуб);

презент: јѝ сам тѹ да ти *дѝм* бѝсу (Бо); ѝћу да му је *дѝм* (Вр); да му *дѝм* (На); да јѝј *дѝм* нѝвац (Вру); нѝћу да *се удѝм* (Боб); нѝће да *се удѝм* (Ли); зѝмљу да *й̄родѝм* (Дол); свѝ мѝрѝ да *дѝи*; ако му *не дѝи* (Кн); да ми *дѝи* бѝсу (Бо); да јѝј *дѝи*; мѝрѝ да *дѝи* (Ле); *дѝи* прѝстѝн (Тр); дѝбро да *се удѝи* (Кн); тѝ да ми *й̄родѝи* (Бал); да *й̄родѝи* (Са); да *се дѝ* (Боб); *кй̄иша не дѝ* (Кл); *не дѝ* ка млѝдѝј (Вру); мѝрѝ сѝстру да *дѝ* (Пру); да не *дѝ* бѝк (Ос); хѝће да ми је *дѝ*; ал' и тѝшта *не дѝ*; договорй̄смо да ми је *дѝ* (Ле); да ми *дѝ* чѝвек (Гл); фѝмил'ија *дѝ* тѝй̄ме; нѝјпречѝ тѝ да се *дѝ* (Кон); нѝће нй̄ко да *й̄родѝ* (Баг); ѝн пѝсѝ *й̄одѝ* је (Вр); да *се не удѝ* (Че); да те *дѝмо* (Бр); понѝсѝмо вѹнѝ

да *ипродáмо* (Бр); мајка и дџац *не дāју* (Вр); *не дāју* мџи мџене; *не дāју* ме живи (Са); твџи те родитељи *не дāју* (Пл); да ми *дāју* овџу (Вру);

императив: *не дāј* бџе; *не дāј* бџе (Брђ); *ипродā* по једно говџе (Жи); џни ми *додā* још јџдан (До); *иодā* њима (Ос); *иодā* ономе вџлу мало жита (До); *не дāјше* (Бр); радни глаголски придев: *јā* сам те *дāо* (Бр); *дāо* девојку (Вру); и џн ме *дџ* (Кон); *дџ* бок здравље (Бо); *јā* сам *дџ* њџзи прџтџн (За); бџк ти *дџ* здравље (Бр); него би не *дџ* (Жи); *јā* му њикад њџесам *дџ* (На); *ипрџдџ* би не тāмо (Жи); што је *ипрџдџ* (До); и свџ је *дāла* (Че); њџзџна бил'џшка што ми је *дāла* (За); *јā* би ти *дāла* моје крџви; што *се џдāла*; *јāко се џдāла*; њџе *се џдāла* (Ков); она *се* тāмо *џдāла* (Бл); [оД] деветнаџс гџдџна *се џдāла* (Вру); *јџдна се џдāла*; *пā се рāзудāла* (Бот); џна *се* млада *џдāла* (УГ); тџ си *се џдāла*; да *се* џна *џдāла* (Бо); *џдāла се* педесџт трџџе (Дет); *јā* бџи *се џдāла* (Ли); џна му *дџдāла* вџш (Гло); тџ *се* њџе *дāло* (Бр); *дāл'и* јџдну крāву (Бо); џни је *дāл'и* (Жи); *дāлџ* је дџац и мајка (Вру); џни су је *дāл'и* млада (Кон); *ипрџдāл'и* зџмљу (Брђ); *ипрџдāл'и* зџмљу (Бо); онџ дрџгџ смо *ипрџдāл'и* (Баг); пџсл'џ су га *ипрџдāл'и* (Др); девојке *се иџдāл'е* (Врс); тџ *џџри се рāзудāл'е* (Д. Дуб);

трпни глаголски придев: *дāша* је девојка (Дол); кџџрка у *Набџје џдāша* (Бр); *дāша* је (Вру); тџ су ми *џџрке иџдудāше* у Пазāр (Бот).

Примери са формантима *-не-* и *-ну-* пореклом из III врсте најчешће се јављају у презенту и императиву, ретко у инфинитиву:

инфинитив: *џџе му дāднуџи* (Ту);

презент: *не смџџе* да јџ *дāднџи* вāтру (Де); *дāднџи* му тџ повџсмо (До); џвцу *дāднџи* (Рач); јџш да *се додāднџе* (Не); да му *се дāднџе* (Боб); мџне *дāднџе* тџ (Тр); свџ āга *дāднџе* (Че); онакџ *дāднџемо* (Са); *не мџрџу* да га *ипродāднџу* (Ка); мџне помāло пирџнча *дāднџу* (Че); ка[Д] *дāднџу* џбилеже (Тр); џни им *дāднџу* (Би);

императив: онџ *дāдни* (Гр); те хим *дāдни* (Дол); те му *дāдни* (До).

Осим облика *дāднџе*, *дāднџемо*, *дāдни*... бележене су и форме *дāдџе*, *дāдџемо*, *дāди*, које су чешће:

презент: *пāре дāдџи* (Вру); тџ *дāдџи* њџму џбел'џе (Тр); мџрāла би да *дāдџи* нџшто твџџе, ил'и мџнџџше ил'и лāнац да *дāдџи* мџмку (За); да не жāл'џи да *дāдџе* (Брђ); *дāдџе* му; *дāдџе* му кошџљу (Пл); сџстру мџрџо-џе да *дāдџе* (Пру); да *дāдџе* џме (Кон); и џна *дāдџе* џсто тџбе нџшто (Вру); кāзан *дāдџе* пот амāнет (Вру); *дāдџе* онā родбџна зџром (Бр); да јџ нџшто *дāдџе*; да *се ипродāдџе* сџр (Ле); те га *ипрџдāде* (Ке); посл'џн хџџе да је *дāдџу* (Бот); сāт *дāдџу* пāрāма (Боб); сџтра кад *се удāдџу* (Го);

императив: *дāди* му *џџр* (Вр); *дāди* ми мāло (Гр); *јā* му је *дāди* (Гл); сāмо је *дāди* (Гу); *дāди* овомџ (Гу); *дāди* нџшто мāло (Бр); *џџе* гџд *ипредāди* кџџжицу (Бо).

Ретке су аористне форме са елементом *-ну-*: *дāднџсмо* јџ јџдну (Ту); *ипредāднџше* је *џџверу* (Вру).

Облици аориста са елементом *-д-* у основи чешћи су од краћих форми:

пџсл'џн је *јā дāдо* (Ме); џна хим *дāде* по пешкџр (Боб); лџб ми *дāде* (Бал); мџне *дāде* овā стрџц у Жичу; кобајāги ме *дāде* (Вру); џна *дāде* (Го); папрџку *дāде* л' јџ (Бал); алāх *дāде* плāм (Дуј); *дāде* џзјаву (Бал); *дāде* ми шџпке дџбре (Го); *дāде* бџк четџри јџдну зā другџм (Вру); џн ме *дāде* (Кон); *не удаде се* (Го); *џдаде* ми *се* тā

брѣтучеда (Гр); та љдаде се (Пл); пѣ хим дѣдосмо и онѣ нѣше (Ме); дѣдосмо је (Жи); дѣдоше ми је (Ме); да ми дѣдоше д[а] ђдѣм (Го); дѣдоше је (Жи); не дѣдоше ми (Д. Дуб); не дѣдоше хим (Гл); зѣве се удѣдоше (Го).

П.1.6.41. Глагол *ѣмаѣ* има следеће облике:

инфинитив: ако ѣш *ѣмаѣ* (По);

презент: дѣбре снѣхе *ѣмѣм* (Гло); *ѣмѣм* дѣцу (Брђ); дѣбру девојку *ѣмѣм* (Вру); *ѣмѣм* шѣћер (Ков); своѣк ѡбѣнина *ѣмѣш* (Туз); ако га *ѣмѣш* (Ле); *ѣмѣш* мѣмѣка (Гр); да *нѣмѣш* мѣмка (Гр); шта *ѣмѣ* онѣ гвѣђжѣта (Пр); кѣга ѣе да *ѣмѣ* (Боб); да л' *ѣмѣ*; *нѣмѣ* вѣшѣрѣ (Дол); кѣ шта *ѣмѣ* (Гр); помѣшѣш кѣ *ѣмѣ* (Кл); *ѣмѣ* дѣста тѣ (Вру); *нѣмѣ* сѣт млѣго (Кон); нѣшта *нѣмѣ* (Боб); *нѣмѣ* држѣва пѣрѣ (Врс); ада *нѣмѣ* нѣшта (Коч); ђни *ѣмајѣ* потѣмство (Че); *ѣмајѣ* машѣну; нек ђни *ѣмајѣ* (Ков); *ѣмајѣ* дѣста стѣкѣ; да *ѣмѣјѣ* крѣве мл' ѣека (Коч);

императив: ако хѣј, *ѣмѣди* (Ме);

радни глаголски придев: да је *ѣмѣ* шѣћер (Ков); кѣ је *ѣмѣо*; *ѣмѣо* је срп (Кл); ђн *ѣмѣ* мѣћеху (Бр); кѣ би *ѣмѣ* (Би); *ѣмѣла* сѣтну дѣцу (Дуј); ако си *ѣмѣла* (Рам); *ѣмѣла* дѣрѣве (Гр); ис тогѣ *ѣмѣла* (Че); нѣкѣк нѣсам *ѣмѣла* (Дуј); *ѣмѣла* рохѣлка (До); пѣторо сам *ѣмѣла* (Ле); јѣтрву сам *ѣмѣла* (Кон); *ѣмѣла* би по јѣдну рѣжу (Би); *ѣмѣла* га јѣсам; *ѣмѣла* је свѣшта (Бр); *ѣмѣла* сам мѣћеху; што сам *ѣмѣла* (Гр); пѣторо дѣцѣ сам *ѣмѣла* са ѣим (Бр); рѣба се нѣкат нѣе *ѣмѣла* (Вру); *ѣмѣла* сам двѣ ѣдара (Бо); *ѣмѣла* сам зѣве (Го); нѣје *ѣмѣла* (Гло); *ѣмѣла* је трѣл' ѣца (Бот); свѣга-е *ѣмѣло*; *ѣмѣло* је на прѣви мѣј (Бо); нѣт је *ѣмѣло* цѣнгѣња; и *ѣмѣло* је онѣ хѣњѣк (Рам); нѣкат нѣе се тѣ *ѣмѣло*; нѣе ни *ѣмѣло* (Бо); тѣ-е *ѣмѣло* млѣго (Би); тѣ нѣе *ѣмѣло*; *ѣмѣло* је; *ѣмѣло* је тогѣ дѣста; *ѣмѣло* тѣ јѣдну четвѣрица (Вру); *ѣмѣло* је (Боб); *ѣмѣл' ѣ* су прѣво (Че); свѣ смо *ѣмѣли* (Бо); *ѣмѣл' ѣ* би тѣквѣ; *ѣмѣл' ѣ* би пасѣл (Бр); *ѣмѣли* смо; *ѣмѣли* су рѣбѣњѣк (Вру).

У аористу су у употреби двојѣке форме – са елементом -ѣ-, које су чешѣе: *ѣмаде* двѣѣ ѣрке (Пл); жѣна *ѣмаде* ѣдѣр (Жи); *ѣмаде* л' мѣмѣка (Го); *нѣмаде* шта с дрѣгиѣм (Ли); и краѣи облици: пѣсл' ѣн тѣ сѣн ми *ѣма* двѣ сѣна (Гло); мѣ двѣѣ *нѣмѣсмо* (По).

Чѣсте су имперфектизоване форме овога глагола у облицима радног глаголског придева: јѣ сам *ѣмѣвѣо*, кажѣ, и пѣре (Вру); зѣова ми у Сенѣцу *ѣмѣвѣла* (Кн); како је дѣцу *ѣмѣвѣла* (Дол); *ѣмѣвѣло* је ко ѣзмѣ Срѣбин муслимѣнку (Вру); *ѣмѣвѣло* је и тѣгѣ (Вру); тѣ је ѣглѣвнѣ *ѣмѣвѣло*; богами се тѣ чѣло да је *ѣмѣвѣло*; тѣ је *ѣмѣвѣло* (Дол).

П.1.6.42. Глагол (-)знѣѣ мења се по VI врсти:

инфинитив: да ти је *знѣѣ* (Го); тѣ је што трѣбѣ *знѣѣ* (Бл);

аорист: не *знѣсмо* ѣе ђде (По); ђн је *ѣѣзна* (Ме); мѣ се тѣ *ѣѣзнѣсмо* (Гу);

презент: дѣбро *знѣм* (Бо); јѣ *нѣ знѣм* (Ле); *нѣ знѣм* штѣ (Боб); *знѣм* да ми ђна нѣѣе (Пл); кѣ што јѣ *знѣм* (Вру); *знѣм* да читѣм (Кн); слѣбо штѣ и *знѣм* (Боб); јѣ *знѣм* (Дол); да се *нѣ знѣм* (Ков); а *нѣ знѣм* јѣ (Коч); мѣрѣш да *знѣш* (Пл); тѣ *знѣш* (Че); свѣ

хѡј да *знâш* (Бал); *ѡознâш* по гѡвору (Бу); нѣко *нѣ знâ* ни штâ је (Цр); *знâ се* свѣ (Кн); бѡг *знâ* дѡкл'ѣн (Дол); ал ѡн ствâрно *знâ* (Бу); ѡн *знâ* да прѣћâ (Бо); ѡткуда да *знâ* (Ле); нѣѣ бѣло да *се знâ* (Би); кѡ *знâ* свѣ (Гу); ѡна нѣѣ да *ѡризнâ* (Коч); да *се не ѡзнâ* (Де); да те пâшче *ѡѡзнâ* (Го); *знâмо* сѣгѣрно (Бот); *знâмо* штâ ѣмо (Бр); трѣбâ да *знâѣе* (Гр); ако *знâѣе* (Бр); то мусл'имâнке *знâјѣ* (Коч); ѡни *знâјѣ* којѣ хим је; старѣѣ што *знâјѣ*; да се *нѣ знâјѣ* (Боб); *знâјѣ* ми ѡни (Бал); да *знâјѣ* (Цр); *знâјѣ* ѡбичâѣе (Го); *нѣ знâјѣ* (Дол); пâ *дознâјѣ* (Вр);

императив: *знâј* тѡ (Ле); на сâбор *се ѡѡзнâ* (Го); *ѡѡзнâ се* (Бр);

радни глаголски придев: ал ѡн нѣѣ *знâѡ* (Бал); нит је *знâѡ* ѡн мѣне; ѡн мѣне *знâѡ* (Дуј); нѣѣ *знâѡ* мѡмак девѡјку (Са); ѡн би *знâѡ*; и јâ сам тѡ *знâѡ* (Че); нѣкат нѣѣ *знâѡ*; нѣкат нѣѣ *знâѡ* (Гу); кâко ме *ѡѡзнâѡ* (Го); *ѡѡзно* бâбу (Кн); јâ сам *се знâла*; нѣѣсам ни *знâла* (Кн); нѣѣ *знâла*; ѡна нѣѣ *знâла* (Бо); нит сам *знâла* јâ њѣга (Дуј); *знâла* да гâтам (Гр); јâ *сâзнâла* (Кон); такѡ сам ти *се вâлâ ѡѡзнâла* (Дуј); нѣѣсу *знâл'и* (Го); ѡни су *знâл'и* (Би); ни да су *се знâл'и*; ѡни су *знâл'и* тѡ крѣт (Бо); ѡни су *знâли* (Вру); по гѡвору би га *ѡзнâл'и* (Бо); *ѡѡзнâл'и* су кафâну (Че); такѡ смо *се ми ѡѡзнâл'и* (Дуј); *ѡѡзнâл'и* смо *се* (Гу); на сâбор *се ѡѡзнâл'и* (Са); пâ је *ѡрѣѡзнâл'и* (Бу); кад би *дознâл'и* (Коч);

трпни глаголски придев: нѣѣсам о томѣ *ѡѡзнâѣи* (Бр); нѣѣсмо *ѡѡзнâѣи* са вâма (Ков);

глаголски прилог садашњи: *нѣзнâјѣѣи* јѣзик (Гу).

Продор елемента -*ѡ*- забележен је и код глагола (-)*знâѣи* у аористу и облицима којѣ се граде од презентске основе: ѣ гѡре *не знâѡ* (Лу); јâ *ѡзнâѡ* сâд кѡла (Гр); *знâѡ* л' (Жу); ѡн ме *ѡѡзнâѡ*; *ѡѡзнâѡ* ме; ѡна не нâјвишѣ *ѡѡзнâѡ* (Го); да не *знâѡѣ* кут су (Цр); да л' *знâѡѣ* што тѣ жѣне (Коч); *не знâѡѣ* (По); сѣгѣрно *знâѡѣ* (Кл); *знâѡѣ* да је стѡ пѡстѡ пѣчен (На); тѣ *знâѡѣ* твѡе (Вру); ѣ се јâду *ѡзнâѡѣ* (Гр).

Примери укрштања са глаголима III врсте: *знâѡни* тѣ (По); *ѡзнâѡни* тѣлâт (Ка).

Исти облици својствени су и говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 89) и Горњих Васојевѣћа (СТИЈОВИЋ 2007: 201).

Имперфектизоване форме: јâ *не знâѡѡ* штâ је тѡ; да је она *знâѡѡ* (Бо); свѣ је *знâѡѡ* (По).

У говору Горњих Васојевѣћа присуство елемента -*ѡ*- у основама глагола (-)*ѡѡѣи*, (-)*знâѣи* и (-)*ѡѡѣи* у презенту сасвим је ретко, док се у императиву и аористу напоредо употребљавају и краѣе и дуже форме (СТИЈОВИЋ 2007: 201).

Итеративне форме типа *знâѡѡ*, *ѡѡѡѡ* бележене су у староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 173).

II.1.6.43. Глагол *ѡрѣѡѣи* има облике:

презент: *ѡрѣѡѡ* да му кѡпѣ (Боб); ѣ *ѡрѣѡѡ* да спâвâш (Кон); *ѡрѣѡѡ* разѣмет (Бл); *ѡрѣѡѡ* ѡнâ вѣна (Вр); дѡђѣ кад *ѡрѣѡѡ* да се рâдѣ; *ѡрѣѡѡ* да на посâѡ бѣдѣм (Гр);

свѣ *шрѣбѣ*; ђсам њлѣдѣ *шрѣбѣ* (Кн); зѣ шта јој *шрѣбѣ*; кол' њко *шрѣбѣ* (Рам); *шрѣбају* тѣ воденице (Д. Дуб); *ѣѣ шрѣбају* да ђдѣ ѣѣца (Кн);

радни глаголски придев: ђна је *шрѣбѣла* (Кл); тѣ би *шрѣбѣла*; њт би *шрѣбѣла* (Ле); њси *шрѣбѣла* њшта (Тр); свѣ тѣ што је *шрѣбѣло* (Брѣ); њѣ би *шрѣбѣло* (Рам); ако бѣѣ *шрѣбѣло* (Бл); кѣко би *шрѣбѣло* јѡш (Вр); њѡ смо *шрѣбѣл'у* (Уг); тѣ би *шрѣбѣл'у* (Брѣ).

П.1.6.44. Глагол *мѡрайѣ*:

инфинитив: њѣко *ѣѣ мѡрайѣ* (Уг);

аорист: *мѡрѣдо* да тѣрѣм (Бр);

презент: *мѡрѣш* да *ѣѣвѣш* (Гло); *мѡрѣ* да се *рѣдѣ* (Брѣ); *мѡрѣ* да *дѣш*; *мѡрѣ* да се понѣсѣ на свѣдбу (Вр); њѣшто *се мѡрѣ* (Уг); дѡбро *мѡрѣ* да пѣзѣш (Гл);

радни глаголски придев: биријѣн је *мѡрѡ* (Кон); *мѡрѡ* мѣшат ѡвас (Жи); тѣ је свѣкѣ *мѡрѣла* (Кл); јѣ сам *мѡрѣла* у чѣршѣју; *мѡрѣла* си и у л' ѡвѣду; свѣ жѣвѡ си *мѡрѣла* (Го); *мѡрѣла* сам (Го); ка[д] се тѣ *мѡрѣло* (Ли); *мѡрѣло* свѣ на рѣке (Го); свѣ-е тѣ *мѡрѣло* (Го); *мѡрѣло* да се угрѣѣ на шпѡрет (Би); *мѡрѣл'у* су (Гу); *мѡрѣл'у* смо (Врс); ѡни су пѡсѣн *мѡрѣл'у* (Бо); *мѡрѣл'у* и у дрѣва; такѡ су *мѡрѣл'у* (Би).

П.1.6.45. По VI врсти меѣјају се и глаголи са *-е* у презенту и *-е* у инфинитиву типа: *(-)млѣѣѣ* / *(-)млѣѣѣ*, *(-)ѣмѣѣ* и *смѣѣѣ*:

инфинитив: тѣ жѣто *ѣмлѣѣѣ* (Ли);

презент: вѣшѣ *не смѣѣѣм*; *не смѣѣѣм* од прѣтѣска (Жи); *не смѣѣѣм* (Бр); *не смѣѣѣм* млѡго (Боб); њи њшта *не смѣѣѣ* (Пр); ђна тѣ *не смѣѣѣ* (Пл); *н[е] умѣѣѣ* (Го);

императив: *мѣѣѣ*; ѡтѣди *ѡмѣѣѣ* (Бо);

радни глаголски придев: *не смѣѣѣ'у* (Цр); касѣѣѣ су лѣѣди *ѣзумѣѣл'у* (Кл).

У аористу ови глаголи могу имати форме са елементом *-ѡ-* у основи, које су чешѣѣ од краѣѣних ѡблика:

јѣ *не смѣѡ* (Бр); јѣ *не умѣѡ* (Ле); *рѣзумѣѡ* л' ме (Жу); њѣ *смѣѡ* да дѡѣѣ (Пр); како *смѣѡше* такѡ да урѣдѣ?; *не смѣѡше* њи прѣѣѣ (Го);

њѣ *сме* (Жи); *не смѣѡ* (По).

Облицѣ глагола *ѣмѣѣѣ* типа: *умѣѡ* да плѣвѣ (Бу); *њѣѣ умѣѡ* (Кн) бележени су само у сѣѣничкој зони.

Истом типу припадају и глаголи: *ѣсѣѣѣѣ*, *ѡсѣѣѣѣ*, *ѣзѣѣѣѣ*:

инфинитив: јѣ *ѣѣ* је *ѣзѣѣѣѣ* (Го);

аорист: *ѣзѣ* л' ѣкѡвѣ (Дол); сѣн *ѣзѣ* муслимѣнку (Вру); кѡ ми *ѣзѣ* њѡге (Гр); *ѣзѣ* ѡнѣ динѡмит (Боб); и *ѣзѣѡ* (Лу); и *ѣзѣѡ* се тѣ (Го);

презент: ѡѣу д-*ѣзмѣѣ* (Гр); кад га *ѣзмѣѣ* (Гр); да дрѣгѣ *ѣзмѣѣ* жѣну (Бл); ѡндал' ѣн да *се ѣзмѣѣ* (Дол); *ѣзмѣѣ* свѡју белѡѣу (До); да *се ѣзмѣѣ* девѡјка (Бл); жѣна *ѣзмѣѣ* (Бр); *ѣзмѣѣ* њѣко њѣ за рукѣв (Вру); мѡја шѣѣрка да *ѣзмѣѣ* тѣбе (Бо); и *ѣзмѣѣ* рабѡтѣ; ње мѡгѣ да *ѣсѣѣѣѣ* у пѡѣлу (Че); и њек *ѣсѣѣѣѣ* (Ков); *ѣзмѣѣ* је у гѡсте (Пл); *ѣзмѣѣ* ѡни ѡвѣ; *ѣзмѣѣ* тѣ дѣн (Вру); *зѣѣзмѣѣ* кол'ко ширѣѣѣ за ѡвѣ пѣт (Бр);

императив: те она *заузми* (Де); *узми* на прѣљу (Д. Дуб); а ми *узми* (Бо); она нѣкако т^у *одси* (Бр);

радни глаголски придев: *узѡ* је бес питања (Бл); прѣвослѣвн^у *узѡ* (Вру); *узѡ* Тащину сѣстру (Го); *ја* нѣга *узѣла*; *узѣла* тебе (Бо); *узѣла* граб^уљу (Гр); обрас ни *узѣла* (Ков); бѡлѣ су *усиѣл’и* (Че); кѡл’ко су је *узѣл’и* (Го); *узѣл’и* зѡром (Бо); нит смо хим *узѣл’и* (Бр).

II.1.6.46. Глаголи *ѡпросиријейи* и *умријейи* имају облике:

аорист: што јој чѡвек *ѡмри’е* (Лу); ова дѣчко што *ѡмри’е* (Бо); *ѡмрије* онѡ дѣете; ѡна посѣн *ѡмри’е* (Жи); *ѡмрије* један њѡјзин брѣтућед (Уг); *ѡмрије* о[д] шѣћера (Ме); докл’ѣ *ѡмри’еши* (Ке);

презент: оћу да *ѡмрѣм* (Ков); кат *ѡмрѣ* нѣки ћѡвек (Бо);

императив: *ѡрѡсири* га по зѣмл’и (Д. Дуб); ѡно им *ѡмри* грѣдом (Го);

радни глаголски придев: *ѡмрѡ* је (Бо); *ја* би *ѡмрла* (Лу); мѣне је *ѡмрла* прѣва жѣна (Вр); штѣ је *ѡмрло*; *ѡдмрло* је тѡ (Гло); *ѡрѡсирил’и* ћил’им (Де); онѡ стѣри *ѡмрил’и* (Ков).

II.1.6.47. Глаголи *донѡјейи*, *изнијейи*, *ѡнѡјейи* и сл. у аористу имају осно- ве старог сигматског и новог сигматског аориста:

она *ѡнесе* с^удове (По); *ѡнесе* пѣре (До); и она *ѡнесе* пешкѡр (Пл); *ѡнесе* чѣршаф (Го); не *ѡнѣсосмо* (Жи); *ѡнѣсосмо* му пѡнуде (По); тѡ ми *донѣсоше* (Че);

ја *донѡ’е* ракију (Ки); пѣ хи *ѡдни’е* бѡ’ес (Из); *ѡдније* и тѡ (Вру); *ѡдније* ми једна жѣнска (Кон); *ѡније* га ѡдон^{ут} (Ме); *ѡдни’е* укѡсницѣ (Го); ми га *ѡренѡјесмо* (Ме); *изнијеше* хаљѡне (Дуј); *донѡјеше* ми в^{унѣ}, *донѡјеше* ми метрѣжѣ, *донѡјеше* ми свѣш-
та (Жи); кад је *изнијеше* (Го); *донѡјешѣми* мѣт; *ѡронѡјеше* звук (Жи).

Остали облици ових глагола су:

презент: тѡ *ѡнѣсѣм* (Вр); *ѡнѣсѣш* рукавице; у рукавице *ѡнѣсѣш* жѡто; и *ѡнѣсѣш* (Бу); да ми *донѣсѣш* тѡ (Вр); ако *ѡринѣсѣш* (Ле); *ѡнѣсѣ* (Вр); *изнѣсѣ* (Вру); да *ѡдонѣсѣ* тѡ не мѡре (Бр); *унѣсѣ* је младожѣња (Вру); *ѡнѣсѣ* јој тѣмо (Го);

императив: *донѣси* (Бо); *донѣси* помало дрѣва (Гу); *донѣси* тѡ дѣете (Го); и *донѣси*; *изнѣси* и остѣл и стол’ице; *унѣси* слѣму (До); *изнѣси* један литар (Вру); *донѣси*; *донѣси*; *донѣси* онѣ кувѣре; *донѣси* фамил’и’и јѣб^укѣ (Вр); *донѣси* тѡ невѣстачкѡ; и *ѡнѣси* тѡ кот к^ућѣ (Дол); *ѡнѣси* конѡпљу; *ѡренѣси* он^у ручицу (До);

радни глаголски придев: п^{ун} пакѣт писѣмѣ је *ѡднио* (Гу); ни’е хи *ѡднио*; ѡн *ѡднио* балѡн (Вру); ни’есам ти *ѡднијѡ* пѣре; јѣко и ни’еси *ѡднио* (Ке); јѣдна *ѡдни’ела* дѣете (Лу); *ѡднијел’и* мум^уруз (Ле); *ѡднијел’и* сребрѣни (Дол); такѡ би тѡ *ѡдни’ел’и* у к^ућу (Би); тѣмо су посл’ѣ *ѡдни’ел’и* (Го); тѡ што сте *ѡднијел’и*; пѣ би је *ѡдни’ел’и* на волѡве (Вр);

трпни глаголски придев: б^рѡ вѣл’кѡ *ѡзни’ешио* (Дол).

II.1.6.48. У облицима имперфекта глагола VI врсте уочава се варијантност у погледу одсуства односно присуства елемента *-ѡ-* / *-ѡиј-* у основама појединих глагола:

ја *имáх* пáрá пòнајвишê; *имáх* богме пòвишê пáрá (Пр); вáлá *сáвáх* (Бо); да л' нêшто *вельáше* (Бр); *имáше* óде девòжáкá (Тр); кòл' ко *имáше* до Сенйцê (Гр); ðêрку једну *имáше* (Ме); тò óде и *нêмáше* (Ли); *имáше* кафáна; нýко *нêмáше* (Ле); свê *знáвáше* (Го); пá *нêмáше* (Жи); *имáше* једну сêстру (Жи); *имáше* л' ко'й гòј (Го); óн *имáше* дòста (Гл); *имáше* једну крáву (Боб); *нêмáше* ни кáплê једнê (Пр); *иñèрáху* Нêмце; *иñèрáху* Бóжа Бêлицу (Гло); óви што *иpичáху* (Вру); *иpичáху* да-е имáло ранй'ê (Бо); сáмо јýнáт *узймáху* (Жу); сл'йке нýхове *имáху* (Гл);

дá л *имадйjo* ја (Бал); вйшê *иознадйjаше* ðкол'ину него ијêдан; свê *иознадйjаше* (Бољ); *вельадйjаше* л шта (Бал); *иpичадиjу* óде сýпер сêло (Коз); тудй'ê *имадйjу* пèрjа (Ос); ðни *имадйjау* некê скйце (Че).

П.1.6.49.Најзад, посебни облици презента у функцији футура II на читавом терену сасвим су обични:

што *умèдèм* (Жи); ко што *знáдèм*; ко *знáдèм* тò; ко што *знáдèм* да ти кáжèм (Боб); ко *знáднèм* (Жи); ко *сáзнáдèм* ја тáчно (Гу); ако *иñлáñднèм* (Ту); ко шта *иpичáднèм* (По); ако *имáдèи*; ко шта *дознáдèи* (Ту); ако ви *иpèбáдè* каснй'ê (На); нêће да *имáднè* ни јêдан (До); докл'ê *нêмáду* дèцу (Ли); ако шта *иpèбáду* (По).

У говору Горњих Васојевића овакве форме бележене су од глагола *дáи*, *знáи* и *иmáи* (СТИЈОВИЋ 2007: 201).

П.1.7. Глаголи VII врсте

П.1.7.1. Промену по VII глаголској врсти у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице имају глаголи типа (-)лòжйи, (-)нòñи, (-)òдйи, (-)чýдиий се, (-)вáдиий, (-)кpсйиий, (-)иpòсиий, (-)вòзйи, (-)вòдиий, (-)òрòбиий, (-)слáвиий, (-)иpжйи, (-)бáвиий се, (-)грáбиий (-)иòдйи:

инфинитив: дáнас *вòдиий* (Бр); свê хим трèбá *набáвиий* (Дуј); не трèбá се с тíме *бáвиий* (По); мòш л'и онè крáве *наиòдйи?* (По); не смй'èм *зандñиий* (Кл); шпòрет *налòжйи* (Ли); онò ðе се *разгрáбиий* (Че); немò тý дèцу *довòдиий* (По);

аорист: ја *удрòби* л'èба (Бр); замáло обадвá ðка *извáди* (Кн);

презент: за ујýтру да *иолòжйим* (Лу); чýдйм се (Баг); бáш се чýдйм (Прñ); ја се чýдйм (Го); ја *извáдйм* (Пр); да се *кpсййим* (Бал); дèцу да *кpсййим* (Лу); да те *исйpòсйм* (Ју); да је *вòдйм* кýћи (Бр); да те *вòдйм* (Го); да *угрáбйм* једну нòј (Брñ); да *угрáбйм* (Нет); и *слòжйи* га тý; кад га тý *слòжйи* (Уж); *извáдйи* папíре (В. Лок); пòсл'ê *иовáдйи* (Коз); *вáдйи* компйр (Ка); *иpòси* девојку мòју (Ле); да *исйpжйи* (Бал); да га *зabáви* (Ка); пá се *слòжйи* тò (Баг); *до'и* ми тèле (Боб); да се *вáдйи* (Брñ); *извáдйи* сйгýрно педесèт килá (В. Лок); да ти *извáдйи* зýп (Ле); пá ðндá се *иовáдйи* (Коз); да се *иpòси* (Леч); да те *иpòси* код мèне (Нет); *иpòси* овý девојку (Ју); *зайpòси* девојку (Па); *исйpòси* понèко сáм (Бо); óн *вòзйи* мòтор (Бот); *вòзйи* за Беòграт (Брñ); да не *вòзйи* (Из); знáо да *извòдйи* (Коз); ðè ðе да те *вòдйи* (Не); *вòдйи* рачýна (Кн); што се *вòдйи* на Сpбина; нýко не *вòдйи* рачýна (Нет); *извòдйи* се невèста (Дуј); *извòдйи* је ðтац (Кон); Спáсбвдáн

слави (Лу); *стѡка се набави* (Лу); *тѡ се добави* (Бр); *није био да се граби* (Коз); *уграби здравицу*; *уграби она крѡс* (Лу); *да се наиди* (Го); *тѡ наслѡжимо* (Ер); *да ноћимо* (Бо); *само да се чуђимо* (Ју); *да јој извађимо компира* (Ка); *да те вѡдимо ка кѡћи* (Ос); *слави*мо славу Мраћиндан (Коз); *сви слави*мо славу (Не); *ми слави*мо ѡвде (Врс); *телат доје* краве (Лу); *доју* нам краве (Врс); *ѡдѡ жене ѡваѡде* (Коз); *да се ирекѡси*е (Из); *да је ирдсѡ* (Боб); *исирдсѡ* је (Ју); *кат је исирдсѡ* (Ђер); *ђе извѡзѡ* (В. Лок); *извѡде* људи (Лу); *вѡдѡ* је ѡни (Бр); *браћа махом извѡдѡ* (Кон);

императив: *наслѡжи* онога вѡша; *наслѡжи*, *наслѡжи* (Со); *налѡжи* (Тр); *слѡжи* вѡш (Дуј); *лѡжи* (Кн); *ѡлѡжи* им (Лу); *ѡни иренѡћи* тамо (Ђер); *па је извади* (Боб); *сам вади* (Ка); *посл'е извади* (Не); *навр три недеље је извади* (Кон); *ирекѡси се* (Ост); *ирекѡси се* (Коз); *укѡси* ноге (Кн); *удрѡби* у једно чанче (Ка); *издрѡби* овцама (Лу); *кѡприва надрѡби* (Жи); *раш исирѡжи* (Лу); *нѡ уштѡпака ѡиѡрѡжи* (Ост); *уграби* кѡла (Кн);

радни глаголски придев: *сложѡ* (Кн); *нијесам био дѡцу крсѡи*о (Бал); *ѡн је и иросѡ* (Прћ); *исѡросѡ* ме дѡвѡр (Дуј); *понѡћи је доводѡ* (Лу); *дowodѡ* овуѡије (Кн); *Ђурђевдан сеславио* (Из); *набавио* сам и трибр; *свѡ сам тѡ набавио* (Коз); *ѡѡ* краве (Бал); *иреноћила* нѡћ (Бал); *ја сам је извадила* (Бал); *исѡросѡила* је; *исѡросѡила се* (Ју); *мене су браћа свѡгђе водѡла* (Боб); *тѡ се мѡка водѡла* (Дуј); *мене двѡ пѡт водѡла* (Коз); *иреноћило* у кѡла (Дуј); *није ѡложѡло* (Брћ); *да би сеѡваѡдило* (Кон); *грабуљѡм се грабило* (Лу); *иредложѡл'и* бѡл'и (Не); *такѡ су се бѡл'и сложѡл'и* (Тр); *иреноћил'и* (Бо); *навѡдил'и се* (Ка); *ваѡдил'и тѡ л'инѡуру* (Бо); *ѡсеви се неки навѡдил'и* (Го); *дowodѡл'и* су некѡ (Баг); *водѡл'и* га к л'екару (Коз); *тѡ су на Ђурђевдан водѡл'и* дѡцу; *дowodѡл'и* дѡцу (Боб); *увѡдил'и* у кѡћу; *дешњака би увѡдил'и* (Из); *ѡде се ѡесто раѡови водѡл'и* (Пож); *тѡ време ировѡдил'и* (Не); *ировѡди*и жѡвѡт (Бр); *понѡћи славил'и* (Боб); *славил'и* смо славу (Коз); *ѡвѡ гѡдинѡ те славил'и* (Врс); *пшеницу ирѡжил'и* (Лу); *бавил'и се* свакојакиѡм послѡвима (Со); *уграбил'и* наѡфтѡ (Ли); *ѡвакѡ су крсѡил'е* бадрѡице од ѡвса (Ке);

трпни глаголски придев: *на ѡдраво исѡрдѡшена* (Баг).

II.1.7.2. Само по VII врсти мењају се и глаголи: (-)звѡниѡи, (-)хѡѡдиѡи, (-)ирѡиѡи, (-)жаљѡи (се), (-)сѡѡиѡи се, (-)кѡѡсиѡи, (-)ѡѡѡиѡи, (-)ирѡвиѡи и други: инфинитив: *неће жаљ'ѡи* (Бот); *наирѡвиѡи* (Ме); *сѡтра ће те ирекѡриѡи* (Дуј); *сѡтра ће је ирекѡриѡи* (Па);

аорист: *звѡни* на звѡнце (Бо); *затѡ ја сѡѡи се* (Прћ); *па окрѡчи* (Лу); *сѡт што ѡкѡси* (Гу); *раѡѡури* кѡт кѡ (Кон); *раѡѡури се* тѡ свѡ (Баг); *ѡѡирѡфѡ* га она бѡл'ѡс (Бо); *ни не ѡсѡѡисмо* (Лу); *исѡраѡѡисмо* (Го); *раѡѡурише* Југославију (Го); *наирѡвише* кѡћу дѡл'е (Коз); *наирѡвише* спѡрскѡ хѡлу; *љѡди је наирѡвише* (Пож); *ѡни ми зборѡише* (Го);

презент: *мѡгу да хѡѡѡм* (Гу); *не мѡгу ни да се иресѡѡѡѡм* (Лу); *да не жаљ'ѡм* посл'ѡ (Пр); *да се сѡѡѡѡм* (Боб); *не мѡгу да се сѡѡѡѡм*; *не мѡгу да се сѡѡѡѡм* (Коз); *д[а] усѡѡѡм* (Го); *да ѡѡѡѡм* чѡј (Бал); *ѡѡѡѡѡѡм* и ја дѡѡм (Жи); *ја наирѡѡѡѡм* понѡшто (Боб); *не мѡгу да се исѡраѡѡѡм* (Брћ); *не мѡгу да наирѡѡѡѡм* (Ка); *зѡѡѡѡѡѡм* наѡзѡбиљниѡе; *зѡѡѡѡѡѡм* ѡзѡбиљно (Ле); *пѡсл'ѡ га исѡраѡѡѡѡм* (До); *ѡѡѡѡѡѡѡѡм* (Ка); *да ѡмѡш пѡсл'ѡ* штѡ да

кѡсѣиш (Бр); хастал је *иѡурѣиш* (Бо); *иодѣсѣиш* (Ка); да *иоѡирѣфѣиш* (Ке); да ме *исѣирѣиш* са свадбѡм (Го); знаѡ да *зажал'и* бол'есника (Ка); ѡна сѣт тѡ *ѣрѣиш* (Кон); што *осѣиш* духан; *осѣиш* дѣм; што *осѣиш* мѣрѣс (Брђ); како га *не осѣиш* (Лу); ако ти *осѣиш* нѣко (Бр); чѣк ни да га *сѣри* за сѣбе (Леч); да му *кѡсѣ* (Врс); да *кѡсѣ* (Леч); на пѣт да му *иѡурѣ* (Брђ); *расѣурѣ* дѡл'е у Пазѣр (Нет); ка[д] се *ѣушѣ* цигѣра (Брђ); снѣг *ѣушѣ* (Лу); да *зѣушѣ* (Пож); стѡ чѣдѣ *ѣрѣви*; *наѣрѣви* држѣве; *ѣрѣви* двѣдес-трѣдес стѣнѡвѣ (Ју); *ѣрѣви се* (Леч); мѡже да *се дѣсѣ* (Рај); *дѣсѣ се* у свѣѣту свѣшта (Тр); ако *се дѣсѣ* нѣкѣ слѣчѣј (Гу); крѣва *оѣѣл'и* (Ки); нѣшто да те *сѣирѣфѣ* (Боб); *иоѡирѣфѣ се* (Бот); да јѡј нѣкѡ *ѣрѣжѣ* (Брђ); сѣмо *ѣрѣжѣ* рѣку (Не); *крѣчѣ* (Боб); бѡк га нѣга *кѣзнѣ* (В. Лок); мѡрѣ да *се кѣзнѣ* (Не); *одрѡнѣ* хи вѡда (В. Лок); на нѣ да *се ѣожал'и*мо (Не); за сѣбе *сѣри*мо (Леч); *иоѡѣурѣ*мо фѡл'ију (За); да *иѡурѣ*мо папрѣке (Бал); да јѡј *иѡурѣ*мо у кѡла (Ка); водѣ да *се оквѣсѣ*мо (Лу); сѣмо да *осѣл'ишѣ* от кѣћѣ (Уг); свѣ *жал'ѣ* (Коз); пѣ ми се *жал'ѣ* овѣ пчѣлѣри (Ју); овѣ жѣне *усѣрѣ* (Леч); сѣѣна да *укѡсѣ* (Гу); *расѣурѣ* љѣде (Ђер); да је *расѣурѣ* (Баг); пѣ се *наѣрѣвѣ* канѣл'и (В. Лок);

императив: *исѣирѣиш* је (Коз); *кѡсѣ* (Жи); *иѡурѣ* (Жи); *иѡурѣ* мало темѣља; *иѡурѣ* онѣ грѣде (Бот); *расѣурѣ* га; *расѣурѣ* порет плѡта; *расѣурѣ* овакѡ; и *расѣурѣ* (До); *иѡурѣ* зельѣник; *иѡурѣ* на онѡ дрѣво (Бо); *иѡурѣ* грѣња; *иѡурѣ* дрѣвѣдѣ; *иѡурѣ* свѣшта (Бр); *ѣрѣви* колѣче (Бал); на ѡше је *наѣрѣви*; *наѣрѣви* дѡл'е рѣпу (Боб); пѣ тѡ *наѣрѣви* (Бот); димѣѣ *се наѣрѣви* (Це); онѡ *ол'ѣѣи* (Бот); пѣ *ул'ѣи* (Лу); и крѣвѣм *ѣосѡл'и* (Лу); пѣ *осѡл'и* (Туз); *осѡл'и* (Ков); *ѣрѣжѣ* нѣшто (Бр); пѣ *зал'ѣди* рѣѣка (Не); пѣ *обѡј* (Ков); и *усѣл'и се* (Бот);

раднѣ глаголскѣ придев: ѡпште нѣсам *осѣишѣ* (Нет); нѣсам *осѣишѣ* (Не); *ѣрѣишѣ* тѣтку (Го); нѣ би *жал'ѣо* (Нет); ѡдмѣ *се сѣишѣ* (Лу); *косѣо* око кѣћѣ (Ост); *ѣо-косѣо*; онѡ *ѣо-косѣо* (Бѡљ); сѣмо духан *ѣушѣ* (Бо); *наѣрѣви* мало кѣћѣ (Бот); ѡн је *ѣрѣви* ѡбрѡве; трѡшка ѡцу *ѣрѣви* (Бот); *наѣрѣви* такѡ дѣло (В. Лок); што је *наѣрѣви* вѣкендицу (Ка); *наѣрѣви* јѣдну кол'ѣбу тѣмо; *наѣрѣви* кѣћу (Нет); *наѣрѣви* би карамбѡл; ѡн се *ѣоѣрѣви*; *наѣрѣви* кѣћу (Леч); ѡн *наѣрѣви* мѣљ (Лу); нѣко *осѣл'ѣо* (Тр); *кѣзнѣ* главнѣ медѣцинскѣ сѣстру (Не); јѣ би га *ѣосѣишѣ*; тѡ ни *осѣишѣ* нѣсам (Коз); ѡна *наѣрѣвила* (Баг); *ѣрѣвила се* весѣља; *оквѣсила се* (Лу); рѣно *се оѣѣл'ѣо* (Ка); *ѣоѡирѣвила се* валѣ бѣла дѡбра (Коз); ѡгл'ѣн *се ѣрѣжѣила* (Туз); у Прѣжањ *се ѣирѣжѣила* (Гу); ѡна *се* и *одлѣѣла* (Бал); *зал'ѣѣла се* (Бот); нѣѣсам орѣхом нѣшта *бѡѣла* (Ков); што-ѣ *ѣресѣл'ѣо* (Ли); нѣѣ *се косѣло* жѣто (Дуј); *косѡм се косѣло* (Леч); *расѣурѣило се* (Гу); тѡ га-ѣ *дѡѣрѣвило* (Лу); свѣ *слѡмѣло* грѣне (В. Лок); штѣ *се десѣло* (Коз); пѣ *се ѣоѡирѣвило* на тѣ дѣн; нѣшто је *ѣоѡирѣвило* (Прђ); *расѣл'ѣло се* сѣт (Прђ); тѡ је свѣ *оѣѣл'ѣло* (Боб); кат је *осѣл'ѣло*; *жал'ѣл'и* (Из); што сте не *ѣосѣишѣл'и* (Др); тѣне нешто *косѣл'и* (Рај); духан тѣј *ѣушѣл'и* (Баг); *ѣрѣвил'и* кѣћѣ по Пазѣру (В. Лок); *наѣрѣвил'и* су ѡде овѣ (Баг); сѣлу смо *наѣрѣвил'и*; *наѣрѣвил'и* гѣж-ве; би *ѣрѣвил'и* пѣте; нѣ би *ѣрѣвил'и* цѣцвару; нѣ би *ѣрѣвил'и* качѣмак (Из); *ѣрѣвил'и* свѣдбу (Коз); ѣѣрка и сѣн јѡј *наѣрѣвил'и* по пѡла кѣћу; и за њѣ *наѣрѣвил'и* сѡбу (Коз); те смо се нѣкѣко *закрѣил'и* (Тр); *грѣчил'и* (Лу); нѣјприѣ су *дѡгонѣл'и* (До); што смо *бѡѣл'и* (Ков); бѣл'и *досѣл'ѣл'и* (Лу); овѣ што су *осѣл'ѣл'и* (Врс); пѡдѣвно *осѣлѣѣѣи*;

најпрвб су *насел 'ил'и Ўгб*; и *досел 'ил'и овамо* (Бо); *їрѣвил'е* се тестїе (Из); сестре *осел 'ил'е* за Тўрскў (Гу);

трпни глаголски придев: *їрѣнено* у свїет (Бр); *їрогдњен* нѣрот бїо; *їрогдњен* мусл'имѣнскї жївалъ (Ју); свѣком је *їрўжсена* пѣмѣ (Лу); *досѣљена* тў (Ју); пѣ је свѣ бл'їзо *їрѣвљено* (Боб); *наїрѣљено* пѣсл'ѣ рѣта (Ју); онѣко *скрїљено* (Бал); кошѣви су *їрѣвљени* (Гу).

II.1.7.3. Наведено важи и за глаголе (-)кўїїїї, (-)сїѣвїїї, (-)їрѣїїїї, (-)рѣїїїї, (-)крїїїї и др.:

инфинитив: тѣ је свѣп *їокуїїїї* (Кн); шкѣлу *сїѣвїїї* у Грўбетиѣ (Ју); немѣ *се їлѣїїїї* (Гр); јѣдно ћу ти *їоклѣнїїї* (Из); *чїсїїїї* сѣбе (Дуј); дрўгї пўт ћу јѣ *їриїѣїїї се*; по снїегу *гѣзїїї* (Лу); пѣ кѣња мѣжеш *наўчїїї* (Кн);

аорист: јѣ *їдкўїи* тѣгле (Бал); пѣ нешто *нѣ насїѣви* (Го); *їсїїрошїи* некѣ трошїце (Го); ѣдмѣ *наућїсмо* некї гѣвѣр (Пож); *їокуїїше се* (Бот); *їокуїїше* онѣ машинѣ (Не); *їоженїше се* (Прћ);

презент: док *їокуїїм* говѣда (Ка); *їокуїїм* и смѣк (Брћ); *сїѣвїм* кѣфу (Баг); *сїѣвїм* у замрзївѣч; да *осїѣвїм* (Бал); да *осїѣвїм* гѣре зѣмљу (Ју); нешто *се їлѣ їм* (Пож); *їлѣїїм се* (Кн); пѣ *се* дѣста *їлѣїїм* (Кон); *ућїм* јѣ; поћѣ да *ућїм* ѣјѣте; он ми не дѣ да *ућїм* (Уг); *їокуїїи* (Коз); ко га *не їокуїїи* (Брћ); да *зайосїѣвїи* (Бал); ако га *осїѣвїи* (Брћ); да *сїѣвїи* у шпѣрет (Ост); сѣл *исїїрѣїїи* мѣло (Бал); да ујўтру *їодрѣнїи* (Ка); *наїўнїи* ўста водѣ (Ле); мѣгѣ да *се оженїи* (Ка); да му *склѣнїи* (Ле); да *чїсїїи* кўћу (Дуј); пѣ да га *осїїрл'їи* (Ка); *осїїрл'їи* (Коз); *згѣзїи* на секїру (Лу); *їокуїї* свѣ (Боб); сѣт *се кўїи* помѣло (Ка); да *се їокуїї* недѣљѣм (Из); он некѣ зѣкѣне *їосїѣвї*; тѣ *се сїѣвї* (Баг); да *насїѣвї* тў шкѣлу (Брћ); да га на мѣсто *осїѣвї* (В. Лок); *сїѣвї* се сѣ на бѣдњѣк; и *сїѣвї се* мало; пѣ *се їосїѣвї* (Из); да *їосїѣвї* зѣкон (Кн); а *їрошїи* је (Не); пѣру да *їрошїи* (Рај); *вїсї* низ л'ѣја (Лу); ка[д]се *слѣмї* (Баг); да га *слѣмї* (Брћ); *ломї се* преко бѣдњѣка (Из); те *се* тѣ *їўнї* (Рај); *ѣженї се* (Со); да ми *їоклѣнї* жївѣт (Нет); *склѣнї се* (Баг); да му *їоклѣнї* (Ћер); чѣвѣк да *се борїи* (Не); да *се борїи* (Ков); пѣсл'ѣсе *їїрл'їи* (Коз); онѣсе *їїрл'їи* (Леч); да *се їїрл'їи*; да *се їїрл'їи* (Го); свѣ га *їрегѣзїи* (Ер); *учїи* јѣ дѣцу; мѣло да *учїи* занѣт (Из); *учїи* (Лу); да *се сасїѣвїмо* (Из); *сїѣвїмо* дѣл'ѣ (Ер); *накрїїїмо* врѣвїнѣ (Коз); мї *се їоїлѣїїмо* (Прћ); кѣл'ко пўт *очїсїїмо* (Брћ); штѣл'ѣ *закїїїмо* (Коз); *лѣїїмо* га мї (В. Лок); да *се їлѣїїїе* (Не); да ни *їоклѣнїїе* тѣ мїр (Ли); *гѣзїмо* (Ки); у мѣју кўћу да *се їокуїїе* (Из); *осїѣвї* мѣлѣдў; *сїѣвї* на тѣбљу пѣре (Боб); *сасїѣвї* (Бот); да га *рўшї* (Нет); да *се не їлѣїї* (Бо); да хим *се жѣљѣ исїїўнї* (Дуј); да *се жѣнї* (Баг); мѣло да *їочїсїї* онѣ (В. Лок); ѣни тѣ понѣнї *чїсїї* (Рај); *борї се* (Боб);

императив: свї *се їокуїи*; *їокуїи* се ўвѣчѣр; свѣ *се* дѣца *окуїи* (Боб); оне *се скўїи* (В. Лок); пѣ *їокуїи* свѣтове (Кн); мї девѣјке *се їокуїи* (Леч); јѣдно мѣлѣ дрѣво *сїѣвї*; тѣ *се сїѣвї* у чѣшу; *сїѣвї* је тў; по средїни *сїѣвї*; *сїѣвї* га у вѣду (Боб); *сїѣвї* у вѣду (Ка); *осїѣвї* тѣ мало кўћницѣ (Бот); пѣ ѣпѣт такѣ *усїѣвї* (Ост); што *їоїрѣїи*; *їоїрѣїи*; што *не їоїрѣїи* (Из); *їорѣни* изїўтра (Дуј); троїцу *рѣни* (Ћер); пѣ *зайѣри* (Дуј); тѣмо *слѣми* нѣгу; на четїри онѣ *излѣми* (Ка); онѣ шїше *слѣми* (Ли); *наїўнї* слѣмѣ (Боб); *наїўнї* у гѣпѣк (Ка); *наїўнї* је водѣ; слѣмѣ *наїўнї* (Лу); мўчи

се (Жи); *ӣрл'у* (Коз); ми овѣмо *о̄ӣрл'у* (Жи); *ѱвечѣ к̄ӣӣи* кѱћу; *к̄ӣӣи* штѣлу; *к̄ӣӣи* пчѣл'е; свѣ што *ӣм̄аш к̄ӣӣи* (Лу); *зак̄ӣӣи* штрѱгљу (Кн); *наѱчи* т̄и кѣња; трактор *г̄ѣзи*, *г̄ѣзи* (Кн);

радни глаголски придев: *ӣокӯѱио* свѱ сиротѱнскѱ дѣцу (Из); он јој се *ӣре-с̄ӣѣвио* (Из); што си *ӣо̄ӣрошӣо* (Не); да сам је *вѣрио* (Из); трѱес трѣћѣ *сломӣо* је нѣгу (Ка); *сломӣо* сам нѣгу; *ӣрелом̄ӣо* му нѣгу; и *сломӣо* ми нѣгу (Коз); педесѣт и три гѣдине кат сам *наѱѱнио* (Ка); пѣ се *ожен̄ио* (Боб); дѣда се *ожен̄ио* (Бот); он се посл'ѣ *ожен̄ио*; један брѣт ми се *ожен̄ио* (Нет); јѣ што сам *зай̄ѣзио*; јѣ *зай̄ѣзио* (Не); ниѣсам *зай̄ѣзио* (Пож); пѣ ме он *ӣрег̄ѣзио* (Коз); зѣмљи што сам је *г̄ѣзио* (Ле); тѱ би се *ск̄ѱӣила* ѣмладина (Из); *ѣ* си т̄и *с̄ӣѣвила* кѣла (Ју); ко си *ӣо̄ӣрошӣла* (Ка); вѣлѣ сам *ӣо̄ѣрӣла* нѣгу (Бал); рѱку *сломӣла* (Коз); осамнѣс гѣд̄ӣнѣ *наѱѱнила* (Брђ); петнѣс гѣд̄ӣнѣ *наѱѱнила* (Леч); сѣба би се *наѱѱнила* (Врс); ѣна *ожен̄ила* с̄ина (Коз); ѣдѣнѣк ми *ӣоклон̄ила* тѱ девѣјку; *ӣоклон̄ила* овѣ хѣла (Ке); и *мѱчила* (Брђ); пѣ се ондѣ *ӣрл'ила* (Кн); и ѣде *ӣрл'ила* (Бр); *науч̄ила* (Дуј); тѱ се *кѱѱило*; би се *кѱѱило* с̄ила нѣрѣда (Ка); сѣт се *намнож̄ило* двѣдес кѱћѣ (Бот); ниѣ ми се бѣш дѣбро *ӣӣч̄ӣс̄ӣило* (Тр); тѣ се *ѣѣзило* (Бр); код нѣс се ниѣ *к̄ӣӣило* (Рај); тѣ су свѣ *ӣокӯѱил'у*; партизѣни су свѣ *ӣокӯѱил'у* (Бот); *сакѱѱил'у* су један дѣо; жандѣри су *ӣокӯѱил'у* (Прђ); пѣ би у штѣлу *с̄ӣѣвил'у*; би *с̄ӣѣвил'у* у вѣду (Из); *ос̄ӣѣвил'у* су лѱѱди имѣње; *ос̄ӣѣвил'у* су имѣње (Баг); *ос̄ӣѣвил'у* ѣде (Со); пѣ се *ӣѣл'ил'у* (Коз); *наѱѱнил'у* и *ћѱпове* (Из); лѣко су се *жен̄ил'у* (Баг); мѱхѱр *ӣоклон̄ил'у* (Ли); мѱчил'у се (Ју); млѣго су се *мѱћил'у* (Пож); партизѣни *ч̄ӣс̄ӣл'у* (Рај); лопѣтѣма *ч̄ӣс̄ӣл'у* пут (Бо); онѣ би *ис̄ӣрл'ил'у* (Ле); ми би се *ӣокӯѱил'е* (Лу); жѣне се *ӣокӯѱил'е* (Не);

трпни глаголски придев: *јѣл' наѱѱњена?* (По); свѣ је *оч̄ӣӣћено* (Ос); *ос̄ӣѣвљена* је тѱнек; да ниѣ *окӣћена* (Со).

П.1.7.4.Код глагола *ч̄ӣнӣӣ* и *мӣслӣӣ-и* : *-и* однос основа мења се у *-и* : *-е*. Тако ови глаголи остају унутар промене по VII врсти, с тим да се приближавају односу *вѣлѣӣ* : *вѣл̄ӣм*, *жѣлѣӣ* : *жѣл̄ӣм*.

Глагол *ч̄ӣнӣӣ* тако има старије облике *ч̄ӣнӣӣ* : *ч̄ӣнӣ(х)* : *чин̄ӣм* : *ч̄ӣни* : *чин̄ӣо*:

инфинитив: свѣ *ѣе уч̄ӣнӣӣ* (Ост); нѣће кѣме шѣр *уч̄ӣнӣӣ* (Бот);

аорист: свѣ *уч̄ӣних* (Ков);

презент: дѣ овомѣ да *ућ̄ӣн̄ӣм*, овомѣ да *не ућ̄ӣн̄ӣм* (Ле); мѣгу да ти *уч̄ӣн̄ӣм* (Бот); *чин̄ӣ* ти се (Брђ); *ч̄ӣне* да *уч̄ӣн̄ӣ*; штѣ *ѣе* да *чин̄ӣ* с он̄ӣѣм (Лу); сѣмо му се *чин̄ӣ* (Бр); да ти злѣ *уч̄ӣн̄ӣ*; *чин̄ӣ* ми се (Кн); јѣ ми се *чин̄ӣ* (Жи); шта *чин̄ӣӣѣ* (Жи); шта *чин̄ӣӣѣ* (Ост); гѣдине *чин̄у* свѣ (Ју);

радни глаголски придев: кѣ је *уч̄ин̄ӣо* (Из); тѣд ми *ч̄ӣни уч̄ин̄ӣо* (Лу).

У облицима грађеним од инфинитивне основе на месту *-и* бележено је *-е*, односно облици *ч̄ӣне̄ӣ* / *ч̄ӣњѣӣ*, *ч̄ӣне(х)* / *ч̄ӣњѣ(х)*, *чин̄ѣо* / *чин̄ѣѣо*:

инфинитив: *уч̄ӣњѣӣ* чѣре (Го);

аорист: ѣто ти штѣ *ѱч̄ине* од сѣбе (Го); *уч̄ине* бѣлѣ (Бо); шта *ѱч̄ӣње* овѣ од мѣне (Вру);

радни глаголски придев: *вїдїш штã* је *учинѐо* (Не); *ãмїн сам бѡгу учинѐо* (Кн); да је *нѐкѡм нѐшто учинѐо* (Коз); *дѡбар мѡмак с[е] учинѐо* (Вру); *свѐ у комãте га ућинѐо* (Туз); *тамãн си му га ућинѐо* (Бо); *ућинѐо ми је дѡбро* (Ле); *штã л'и чинѐо* у *бãшту* (Го); *ѡна тѡ нїје учинѐла ѡдмã* (Не); да би *ѡна учинѐла* (Жу); *штã сам чинѐла* (Го); *рãтїшта су ућинѐла* (Пож); *учинѐло се сãт порѡдица* (Бр); *тў се учинѐло нїје дѡбро* (Го); *некў чãрку учинѐл'и* тãмо у *Плãв* (Че); *начинѐл'и смо му кўћу* (Бр); с то су *рўшвãје ѡочинѐл'и*; *пã су хи л'ѐш ѡочинѐл'и* (Ке); *тѡ чинѐли* (Вру); *штã би чинѐл'и* по *тѡј слãми* (До); *учинѐли крв* (Бал); *нѐшто су чинѐл'е* (Лу).

Исто стање је и код глагола *мїслии*, који може имати форме са *-и-* у свим глаголским облицима:

инфинитив: *мѡш мїсл'иш* (Ту);

аорист: *јã ѡмїсл'и ѡн је* (Ост);

презент: *јã мїсл'їм* (Ју); да *ѡмїсл'їм* (Бот); *јã мїсл'їм* (Гр); *шта мїсл'їш* (Не); *мѡш да замїсл'їш* (Бот); да *ѡмїсл'їш* (Ју); да *размїсл'їш* (Врс); *мѡже да замїсл'ї* (Баг); *мї мїсл'їмо* (Бал); да *замїсл'їмо* (Бот);

императив: *тѡ вї замїсиш* (Врс);

радни глаголски придев: *кѡ је измїсл'ио* (Кн); *нѐ би ѡмїсл'ила* (Бр);

односно са *-е-* у инфинитиву, радном глаголском придеву и аористу, и то само уколико је непрефиксиран:

инфинитив: *мїсл'еи* бѡк *знã штã* (Кон);

аорист: *мї мисл'ѐсмо* да *сврãтїмо* (Ли);

радни глаголски придев: *скѡро сам мисл'ѐо* (Баг); *јã сам мисл'ѐла*; *пã су мисл'ѐли затѡ* (Го); *мисл'ѐл'е* су да *дѡћў* (Шар).

У аористу овај глагол има краће облике: *јã ѡмїсл'и* (Ко); *ѡмїсл'исїе* (Че); и *дуже*, са елементом *-ѡ-*: *мї мисл'ѐдосмо* (Го); *мисл'ѐдосїе* (До) (притом, облици аориста са проширењем увек су са *-е-*).

II.1.7.5. Глагол *ѡсїиш* такође може имати двојаке облике радног глаголског придева, али њихова је појава условљена изванјезичким факторима. Наиме, у говору православаца, за означавање хришћанског поста, користе се облици: *ѡсїиѡ*, *ѡсїиѡла*, *ѡсїиѡло*...: *вї ѡсїиш*; *ѡћете да ѡсїиш*; *мї не ѡсїиш*; *не ѡсїиш* га ни *јѡдан дãн* (Кн); *не ѡсїиш* (Ост); док у говору муслиманског становништва, када се говори о рамазанском посту, ови облици гласе: *ѡсїиѐо*, *ѡсїиѐла*, *ѡсїиѐло*...: *јã сам ѡсїиѐла* (Ће); *ѡсїиѐла* је *двã дãна* (Ту); *нїјесмо ѡсїиѐл'и* (Бо). У подлози промене је, дакле, намера да се и терминолошки, на лингвистичком плану, разграниче две радње које су у ванјезичкој стварности диференциране.

Променом овог типа у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу обухваћени су само поједини глаголи, тако да нема облика типа *радео*, *радела*, *радело*.

П.1.7.6. Глагол (-)нѡсѡӣӣ има промену по VII врсти:

инфинитив: нѡсѡӣӣ кўћи (Коз);

аорист: пā нѡси црвѣну марāму (Го); однѡси (До);

презент: нѡсѡӣ онѣ тестѡѣ на рāме (Лу); нѡсѡӣ апарāт (Коз); нѡсѡӣ кўћи (Коз); тестѡѣ нѡсѡӣӣ (Не); кажѣ нѡсѡӣӣ нāфаку (Боб); донѡсѡӣӣ вѡду (Дуј); нѡкѡ не нѡсѡӣ (Бо); унѡсѡӣ се слāма (Из); ѡн не нѡсѡӣӣ ништа; врѣме донѡсѡӣ; тѡ вāкат донѡсѡӣ (Ју); мāјке ѡд-нѡсѡѣ мўке (Тр); не донѡсѡѣ лўди (Ју); ѡренѡсѡѣ се тѣ прѡче (Це); пѡсл'ѣ донѡсу (Бр);

императив: нā глāву нѡси (Дуј); нѡси ѡзвештāје (Це); нѡси; овакѡ ѡренѡси по двѡѣ (Бал); донѡси жѡта (Лу); не донѡси (Дуј); зāва однѡси тāмо (Бо);

радни глаголски придев: носѡо прѣтене пантѡл'е (Коз); кѡ је носѡо тѣ опāнке (Бот); носѡо свѣ те побѣде (Баг); носѡо тāмо шлѡйве (В. Лок); ѡн је носѡо онѣ опāнке (Нет); ѡн ѡренѡсиѡо (Бал); носѡила онў зāпрегу (Лу); носѡила у Вѡдрѣнѡк; нā глāву носѡила; донѡсиѡла (Бр); вѡда је носѡила (Баг); носѡила нѡж (Бал); штā се ѡсприѣ носѡило (Дуј); посл'ѣн би се донѡсиѡло и пиѣе (Рај); носѡил'у смо хим нā рѣт вечѣру (Врс); носѡил'у гѡре сѡр (В. Лок); носѡил'у тā пѡјāс (Бо); донѡсиѡл'у би ми (Нет);

трпни глаголски придев: пѡлāт којā су нѡшѡна (Лу); опāнци су нѡшѡни (Не).

Употребљѣн са префиксима, овај глагол може имати и облике по VI врсти: јā га не изнѣсāм (Не); њѣгѡви што донѣсајѡ рѡбу (Ков); тѡ ѡде донѣсајѡ; моѣм ѡцу донѣсѡ рѡбу (Ков).

П.1.7.7. Имперфектизоване форме глагола (-)рѡдӣӣ, (-)ѡӣѡѣ̄ѡӣӣӣ, (-)кāчѡӣӣ, са променом по VI врсти, обичне су на читавом преостору тутинско-новопазарско-сјеничког говора: ѡде не рѡдѡјѣвā вѡђе (С. До); рѡдѡјѣвā (Че); ѡдмā се ѡӣѡѣ̄ѡвā (Ков); закāчѡӣѣ се више врāтѡӣ (По); на врāта од штāлѣ се закāчѡӣѣ (Свр).

У основном облику, ови глаголи имају промену по VII врсти:

аорист: нāјмлађѣг сѡна рѡди (Боб);

презент: ѡћу да се ѡрѡдӣм (Го); закāчѡӣӣ (Ки); ѡрѡдѡѡ се; свѣ хѡђе да рѡдѡ; жѣна се ѡѡрѡдѡѡӣ крѡјѡѡӣ; не мѡже да се ѡѡрѡдѡѡӣ; не рѡдѡѡ се нѡрмāлно (Боб); да не рѡдѡѡ (Врс); да рѡдѡѡ бѡлѣ жѡто (Лу); њѣга ѡѡкāчѡӣ (Врс);

императив: ѡкāчи ѡко кўћѣ (Коз); пā ѡрикāчи за онѡ; пā ѡрикāчи онā кўћѣр (Лу); закāчи (Баг); и мāло закāчи (Ки); и ѡѡкāчи се (До); ѡн га ѡѡкāчи (Бал);

радни глаголски придев: пѡсл'ѣ одрѡдѡѡ дѣцу (Прћ); ѡѡѡѡѡѡӣӣ му (Врс); ѡѡѡѡѡѡӣӣ се (Ли); тў ме рѡдѡѡла (Ка); ѡна рѡдѡѡла двā сѡна (Лу); с гѡдинѡм сам се ѡбрѡдѡѡла (Леч); мѡжда закāчила (Це); рѡдѡѡло је печѡрāкā (В. Лок); нѣ би такѡ рѡдѡѡло (Бр); јѡш се ниѣ ни рѡдѡѡло (Кон); вāлѡда ниѣ закāчиѡло (Брћ); тѡ су ѡѡкāчил'у (Не).

П.1.7.8. Глагол (-)ѡўсѡӣӣӣ на целом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне има и фонетске варијанте (-)ѡўсѡӣӣӣӣ и (-)ѡўсѡӣӣӣӣ у свим облицима:

аорист: јā сѡўсѡӣӣ онѣ бāдњāке (Коз); тāмо ѡўсѡӣӣӣӣ онā јāгњāд (Лу); зѡѡўсѡӣӣӣӣ је у Пазāр (Го); ѡўсѡӣӣӣӣ тел'ѣвѡзѡр; кāко ѡўсѡӣӣӣӣ тел'ѣвѡзѡр (Коз);

презент: да *сиу̀сѝиши* на зѣмљу (Из); *сиу̀сѝиши* на а̀свалт (В. Лок); *иу̀сѝи* нѣко за севѧп (Бот); кат се *иу̀сѝи* раднѝштво (Не); нѣ би дала да *исѝу̀сѝишо* овце (Лу); да *иу̀шииш* краву (Бал); да *иу̀шииши* тѣле (Бал); тѣ сад *иу̀шииу* (Вру); нѣће да ми *исѝиу̀шии* (Бал); што *иу̀шииш* кѣра (Нет); кад *наиу̀шии* (Коз);

императив: овѧ *иу̀ши* хи на кѣнак (Бо);

радни глаголски придев: кѣ би нас *иу̀сѝишо* (Бот); јѧ сам *наиу̀сѝишо* (В. Лок); па-е *наиу̀сѝишо* бѝо (Го); ѣн је *оѝиу̀сѝишо* (Ос); *наиу̀сѝишо* прѝе двѧес гѣдинѧ (В. Лок); пѧ-сеѣпѣт *иу̀сѝишо* (Коз); пѧ га *иу̀сѝил* 'и (В. Лок); *иу̀сѝил* 'и га (Уг); *наиу̀сѝил* 'и су свѧдбу (Гу); сѧт сте *наиу̀сѝил* 'и (Не); ѣчи ме сѧт *иоѝиу̀сѝил* 'е (Коз); ѣдмѧ је *наиу̀шиила* (Коз);

трпни глаголски придев: дѣбар дѣо је *наиу̀шииен*; тѣ је рѝеч *иу̀шиена* (Бр); *наиу̀шиено* гѣре; тѣ је мѧсѣвно *наиу̀шиено* (Баг); бѝло *наиу̀шиено* (Брђ).

II.1.7.9. Глагол (-)бѧѝиши има облике:

аорист: ми *одбѧѝисмо* свѣ тѣ (Пож);

презент: и *убѧѝиш* га (Жи); *бѧѝи* пешкѝр (Боб); *бѧѝи* тѣрбу (Рај); преко водѣ тѣ *бѧѝи* (Кон); *бѧѝи* дѝнар пѧра; да *бѧѝи* сѝтѣ нѣкѣ; да *избѧѝи* смѣће (Из); да га *бѧѝѣ* (Лу);

императив: сѝтрадѧн га *бѧѝи* (Рај); *бѧѝи* га у сѣбу; *бѧѝи* у воду (Боб); пѧ онѣ љубре *бѧѝи* (Кон); од белѣѣкѣ *бѧѝи* (До); на стѧнове *избѧѝи* (Гу); *иребѧѝи* га преко сѣбе (Гуз);

радни глаголски придев: кѧко *бѧѝишо* тѣ лѣбицу (Не); ѣн ме *бѧѝишо* у кѣму нѣкѣ (Уж); *бѧѝиша* се (Гуз); тѣ рѧло се *избѧѝило* (Ки); сѝр *бѧѝил* 'и (Кн); овѝ *убѧѝил* 'и (Ју); пѣсл'ѣн ѣде смо *иребѧѝил* 'и (Бр).

Само у сјеничкој зони бележен је и у облицима: *бѧѝиши*, *бѧѝиш*, *бѧѝи*... : *бѧѝиш* овѧ кѝшѣбрѧн бѣе (Врс); да *бѧѝиш* (Бољ).

II.1.7.10. Глагол (-)зрѣиши у презентским облицима има форме (-)зрѣиши и (-)зрѣиши: *узрѣиши* воће (Ту); тѣ *узрѣиши* (Ка). Облици по III врсти обични су на читавом испитиваном простору: да ће *зрѣиши* (Ке); воће *узрѣиши* (Ту), док су само у сјеничкој зони бележени су облици радног глаголског придева: нѝе ни *сзрѣиши* (Бољ); *сзрѣиши* пасуљ (Врс).

II.1.7.11. Глагол (-)кѧниши (< 'кана' у значењу 'природна боја која служи за украшавање невесте') чешће се јавља са основном *кѧн*-: *кѧниши* се невеста (Ле); онѣ кад се невеста *окѧниши* (Ост); тѣ невесту *кѧниши* (Врс); *кѧниши* се невеста (Це); онѣ се *кѧниши* 'е (Уг); али је бележен и са основном *кн*-; у онѧ дѣм се *книши* девѣјка (Дуј); *книши* се овѧмо; ѣна се *книши* тѧмо у рѣт; кат се *книши* (Гр).

II.1.7.12. Глагол (-)мѣлиши у аористу има дуже и краће форме: дѣћѣ пѧ *мѣл* 'и (Бот); кат ти се ѣн *иѣмол* 'и (Лу); *зѧмол* 'и ми се (По) : јѧ *мол* 'ѣдо (Ле); ѣн се *мѣл* 'ѣде (Го). Остали облици су: да *мѣл* 'и (Нет); *мол* 'ила се бѣгу (Гр); да сам јѧ *мол* 'ила (Ле); *замол* 'ил 'и (Бо).

П.1.7.13. По VII глаголској врсти мењају се глаголи *їревãриїї*, *удãриїї*, *їшовãриїї*, *їомëриїї*, *конãчиїї*, *намëсиїїї* / *намëшиїїїї* / *намëшићиїї* и сл.:

инфинитив: *унїшиїїїї* (Ки); мõгõ га је *їревãриїї* (Го); нõнас ће те *їревãриїї* (Дуј); да се мõрãло *конãчиїї*; *конãчиїї* (Це); мõгу *їогõдиїї* (Гр);

аорист: *намëшићи* гõрњӯ вїл'ицу (Жи); пã јã *заборãви* (Брђ); *уфãїїисмо* га онде (В. Лок); мї му *не їрихвãїїисмо* (Пож); што ми *не уфãїїисїе* (Врс); фãбрике ни *унїшиїїише* (Пож); свë *їонїшиїїише* (Ке); õни *уфãїїише* сëдам (Пож); дõл'е га *зайосл'їише* (Гр);

презент: *наїшовãрїм* на рãме (Бо); да *се їремëсиїїм* (Нет); да *намëсиїїм* цркву (Кн); не мõгу да *уфãїїїм* (Ка); нїсам мõгла да *довãїїїм* пõдношке (Кн); *уфãїїїм* сїра (Уг); *їромї'енїм* са Влãдõм (Коз); не мõгу да *їогõдїм* (Боб); кат *се їомëрїи* (Со); да *зайўчиш* (Го); да *се освëжїиш* (Го); трње *намëсиїиш* (Ки); не мõжеш да је *довãїїиш* (Лу); *уфãїїиш* волõве (Ки); да *се зайõсл'їиш* (Коз); *їе їогõдїиш* (Па); *їревãрї* девõјку; *їревãрї* (Лу); богами *се* и *конãчї* (Гу); са нãма *се тӯ гранїчї* (Ос); мõгõ да га *унїшиїї* (Из); нëће да *їрихвãїїи* (В. Лок); нї'е хтëо да *їрихвãїїи*; нëкол'ико пӯтã нї'е хтëо да *їривãїїи* (Леч); јëдан да *намëсиїи* (Врс); да *се намëсиїи* пїта (Бо); да ти *намëшиїи* (Бр); што га *їрефãїїи* (Боб); *дофãїїи* рўку (Бот); õн ме *дõвãїїи* за рãме (Не); да човëка тӯга *уфãїїи* (Не); кїша *уфãїїи* (Брђ); сан *увãїїи*; онõ *увãїїи* тмўша (Коз); ка[д] те *уфãїїи* млãдо (Леч); кат *се зайõсл'їи* (Рај); *їромї'енї* бõју (Боб); да *се їромëнї* бил'ëже (Из); нëtë да *їомëрë* (Лу); *расїїурӯ* фãмил'ију збок тë женë (Нет); да га *зайõсл'ë* (Ли); да *їромëнë* прëзиме (Пож); кãко *се їогõдӯ* (Уг);

императив: пã га *їревãри* (Не); *їревãри* је (Це); *наїшовãри* на обремãчу (Ка); *наїшовãри* кљўсе (Бо); и õни посл'ë на кõња *наїшовãри* (Лу); *наїшовãри* на кõња (Бољ); пã *наїшовãри* двã цãка (Не); да га с мëста *їомëри* (Лу); *їремëсиїи* на дрўгõ мëсто (Лу); *намëсиїи* (Не); *намëшићи* рãло о[д] дрвëта; *намëшићи* онã рãонїк (Бо); *уфãїїи* у онã плўк (Нет); волõве *уфãїїи* (Бо); *їромї'ени* мëсто (Баг); *їромї'ени* обел'ëже (Гер); у срëт чëла га *їогõди* нëга (Нет);

радни глаголски придев: õн је *їревãрио* (Врс); *їревãрио* ме (Лу); пã *се їомëрио* (Лу); брãт од брãта *се одвойо* (Гу); јã нї'есам *їрифãїїио*; *їрихвãїїио* је (Ос); *смëсиїио* у Дрãмиће (Прђ); *свãїїио* дрўкшë (Из); нї'е ни пõла кãјмак *увãїїио* (Ка); дõмã би је *зайосл'їо* (Нет); млãт *се зайосл'їо* (Ки); нëшто сам свë *заборãвио* (Со); јã *їревãрила* (Из); јëдна ме и *їревãрїла* (Ер); тõ све *унїшиїи*ла слãна (Из); бõљë ме *їрифãїїи*ла нõ бãбица (Кон); онã *се зайосл'їла* (Дуј); јã сам *заборãвила* (Из); кãко се свë *измëнїло* (Ју); *удрїл'и* дрўгõм пугãнõм (Леч); *їшовãрил'и* онë товãре (Не); *наїшовãрил'и* ме на кљўсе (Ков); õни су тõ свë *унїшиїил'и* (Бот); сã[д] су тõ свë *унїшиїил'и* (Из); пõсл'ен су *намëшићил'и* (Бот); *уфãїїил'и* су га (Прђ); прëзиме тõ *їромї'енїл'и* (Со); сãд су *їромї'енїл'и* (Тр); што су се репўбл'ике *раздвойл'е* (Гу).

П.1.7.14. Исто стање је и код глагола типа: *сїдõјиїи*, *окўсиїи*, *говõриїи*, *долãзиїи*, *излãзиїи*, *їролãзиїи* и сл.:

аорист: *тү дй̆вори рүдник* (В. Лок); што ни *дй̆вори* дчи (Не); *уговорй̆ше* (Го); презент: да *се одмдр̆йм* (Бал); *ја һу свѣ да ой̆рдсй̆йм* (Бо); да *се ой̆рдсй̆йм* (Го); да *й̆реговдр̆йм* (Лу); да *раздвд̆й̆ши* онија пй̆ладй̆ (Лу); *не излз̆й̆ши* на тел'евизију (Леч); *улз̆й̆ши*; како *й̆ролз̆й̆ши* (Др); кат је *ош̆вдр̆й̆ши* (Нет); кўћа са ўлаза кад *улз̆й̆ши* (Дуј); да *се умдр̆й̆ши* (Рај); да *ой̆рдсй̆й̆ши* к̆а кћ̆ер (Ке); кол'й̆ко *освд̆й̆* териториј̆е (Из); јѣдан крак *излз̆й̆* (Ке); с̆амо *улз̆й̆* дѣвѣр; *излз̆й̆* (Боб); так̆о ми нека тег̆оба *наилз̆й̆* (Брђ); *ђе излз̆й̆* руда; *ђе дна излз̆й̆* (В. Лок); *й̆роналз̆й̆* нѣко (Коз); дѣсн̆ом ног̆ом *се улз̆й̆* (Из); дн̆ *долз̆й̆* јој (Леч); *силз̆й̆* се с бр̆да; с бр̆да *се слз̆й̆*; *долз̆й̆* т̆ү нд̆н-стд̆п; аутобус *долз̆й̆* (Не); *долз̆й̆* ко хд̆е (Со); *долз̆й̆* на мушт̆улук (Не); *долз̆й̆* (Врс); *обилз̆й̆* се рд̆бина (Дуј); м̆омак *не долз̆й̆* (Дуј); с̆ат *се нар̆от сналз̆й̆* (Ки); кад време *дозвд̆ль̆* (Бл); *не зай̆вдр̆й̆* продавницу (Бал); док *се одмдр̆й̆* м̆ало (Не); да *й̆реговдр̆й̆* (Коз); да нѣшто нѣко *говдр̆й̆* (Пож); ј̆език кој̆ *се говдр̆й̆* (Бо); п̆а *се договдр̆й̆* са м̆омком; *говдр̆й̆* у кўћу; нй̆ко *не говдр̆й̆* (Бр); дна *й̆реговдр̆й̆*; дна нѣће да *й̆реговдр̆й̆* (Го); нй̆ђе да *й̆реговдр̆й̆* (Ђер); да *се не скв̆рчй̆* скр̆дз (Бал); *весел'ймд̆* се (Лу); око шкд̆л'ѣ *обилз̆й̆й̆ше* (Бл); како *силз̆й̆й̆ше* пр̆аво (Ос); *й̆ролз̆й̆й̆ше* т̆амо (Со); т̆о да му *ой̆рдсй̆й̆ше* (Ли); не м̆д̆г̆у да *се одвд̆й̆* (Ков); да *ок̆сѣ* пом̆ало (Из); *сналз̆ѣ* се л̆уди (Баг); *долз̆ѣ* из града (Брђ); *й̆ролз̆ѣ* тудй̆ѣ; камиони *й̆ролз̆ѣ*; п̆[т]-шѣс с̆атй̆ п̆а *одлз̆ѣ*; л'ѣтно *ђе й̆ролз̆ѣ*; дд̆л'е *излз̆ѣ* ваг̆они (В. Лок); с̆ама *се догд̆вор̆ѣ* (Боб); да *ослобд̆д̆ѣ* Јѣдрене (Из); *весел'ѣ* се (Лу);

императив: *рз̆двои* се саш н̆йм (Ос); *одвд̆й̆* (Кн); *ош̆вдри* пр̆озор (Ју); *зай̆вдори* говѣда (Ка); *зай̆вдри* врата (Рај); *ош̆вдри* врата (Гр); *зай̆вдри* га (Дуј); *ой̆рдсй̆й̆* (Со); дн̆ с̆ат *наговд̆ри* канд̆аре (Ју); *уговд̆ри* свадбу (Кн); дни *договд̆ри* (Ке); *ослободи* га (Уг); *сналз̆й̆й̆ше* се (Не);

радни глаголски придев: дн̆ се *озно'йо* (Не); *одво'йо* не пд̆сл'ѣ т̆а свѣкар (Бр); она што би *долз̆йо*; нѣгде је *й̆ролз̆йо* (Баг); нисам *силз̆йо* (В. Лок); бр̆ат *долз̆йо* од̆е; й̆ст̆о сам *налз̆йо* (Из); при'ен два д̆ана *долз̆йо* (Врс); бекчија би је *зай̆ворй̆о* (Гу); ѣво *наслонй̆о* сам *се* (Кн); ова кй̆ша *осво'йла* (Кн); што *се угд̆йла* (Го); *долз̆йла* је била (Прђ); нисам *ја излз̆йла* (Дуј); дп̆штиња *дозвол'йла* (Баг); нѣ би *одговорй̆ла* (Дуј); *ја сам се онесви'есй̆йла* (Боб); онд̆ *нагно'йло* се (Лу); *излз̆йло* се на крај (Баг); *налз̆йло* се (Бот); п̆а *се тѣжѣ й̆ролз̆йло* (Ка); п̆а тудй̆ѣ *се й̆ролз̆йло* (Брђ); *й̆реговорй̆ло* (Боб); т̆ад *се ослободй̆ло* (Ка); с̆ат су *се сй̆о'йл'и* (В. Лок); *осво'йл'и* и свѣ (Ка); *долз̆йл'и* кд̆ нас (Бот); к̆ако су *наилз̆йл'и* р̆атови (Из); *й̆ролз̆йл'и* (Со); дни *долз̆йл'и* (Дуј); дни су *долз̆йль̆и* (Бл); т̆ү *ош̆ворй̆л'и* кд̆нкурс (В. Лок); *ош̆ворй̆л'и* нѣкѣ дућане (Бо); *сй̆ворй̆л'и* нѣшто (Гу); т̆о су *се договорй̆л'и*; Цици *говорй̆л'и* (Не); дни су алб̆анскй̆ *говорй̆л'и* (Бо); мй̆ би *се договорй̆л'и* (Го); *ослободй̆л'и* тѣ кра'еве (Из); те *ослободй̆л'и* (Врс); к̆ако су *обновй̆л'и* кўћу (Ка); да би јд̆пѣт *обновй̆л'и* (Прђ); жѣне су *долз̆йл'е*; понѣкѣ су *долз̆йл'е* пд̆сл'ѣн (Бот); нису *долз̆йл'е* (Из); којѣ су *се* продавнице *ош̆ворй̆л'е* (Ке); *зай̆ворй̆л'е* се кўће (Ка);

трпни глаголски придев: туд̆а је *ослобд̆ђен* за центр̆алу (Баг); дуња *сй̆вдрен*; ова земаљск̆а кугла *сй̆вдрена* (Бот); дд̆ста фй̆рмй̆ *ош̆вдрено* (Баг); гд̆ре *ош̆вдрено* (Бал).

П.1.7.15. Забележени облици глагола (-)лїјечити, (-)илїјевити, (-)цїједити, (-)бїјелити, (-)мїјесити и (-)дїјелити су:

презент: да *ил'ївєим* (Брђ); докл'єн *се не изл'ївєчиш* (Па); *исцїједити* у један сѹт (Бо); да *умїјесити* л'єба (Ка); да *се л'ївєчи* (Ос); пã *се тõ цїједї* (Леч); нõ *се бївєл'ї* кõ снїѣк; кõ снїѣк *се бївєл'ї* (Кн); *умєси* у пєкару кукурѹзницу (Коз); дна грднã *умїјесї* (Коз); за тõ *се дївєл'ї* курбãн (Боб); *дївєл'їмо* (Врс); *мїјесѹ* л'єба (Бо);

императив: *замїјесї* га; *замїјеси* л'єбове (Бр); онõ *умїјеси* је (Ков); *дївєл'ї* ракїју лѹди; тãмо *раздївєл'ї* по сєл'има; ондã *се дївєл'ї* (Кон); дбично *їодївєл'ї* у по махãли (Кон);

радни глаголски придев: óде га *л'єчио* један (Коз); нїѣ и бõк *їодївєл'їо* (Ју); дõмã и *їодєл'їо* (Лу); *л'єчила* (Ка); *мєсила* л'єп (Леч); нїјесам л'єб *замїјесїла* (Ле); мешаїјца л'єбове *мїјесїла* (Лу); пã пõсл'є *се бївєл'їло*; *бївєл'їло се* (Кн); свє *се тõ издївєл'їло* (Брђ); тãмо га *л'єчил'ї* (Прђ); *мїјесїл'ї* би (Из); *дївєл'їл'ї* тãпѹт (В. Лок); нãрот *їодївєл'їл'ї* (Ју); *одївєл'їл'ї* се (Коз).

П.1.7.16. Глагол *удãриити* у облицима радног глаголског придева има двојаке облике: кад *удãрио* (Из); *удãрио* (Гу); *їударио* једно двãпѹт (Го); и: он је *удрїо* сãблõм; *удрїо* сãблõм у крш (Гу); *удрїо* га (Коз); сãт кãд су *удрїл'ї* (Бо). Остали облици су: пã кад *удãрї* (Брђ); да *удãрї* ногõм (Боб); *удãри* га по глãви (Коз); по томє му *удãри* (Нет); *удãри* хим вѹкови (Гу); пõново да *удãрє*; пã *се удãрє* грєде (Из); *удãрио* крај нєга мєтак (Уж).

П.1.7.17. Глагол *брõјити* у инфинитиву има и облик *бројãти*, са променом по VIII врсти. Двојство облика присутно је и у осталим облицима твореним од инфинитивне основе: *изброїсмо* (Бал); *изброїла* говеда (Ост); и: *їзбројао* сам (Жу); нїјесмо *брõјали* (Вру).

П.1.7.18. Глаголи типа (-)їрãжити, (-)врãиити, (-)рãдиити, (-)сѹиити, (-)їлãиити, (-)їлãсиити, (-)жївєити, (-)кѹиити припадају VII врсти, без промена у односу основа:

инфинитив: *сврãиити* код нєга (Ка); немõте *рãдиити* (Бал); шта ћеш *рãдиити* (Ка); *жївєити* вãздãн глãдна (Ка); бõлє је *жївєити* мãло; тєшко *жївєити* óђе (Прђ); и *їрожївєити* девојкãлук (Леч); нїси мõгõ *кѹиити* опãнке (Ка);

аорист: *дсѹиш* ми *се* онãмо (Ме); *оїкѹиїсмо* зємљу за грõбље (Прђ); Нємци *се врãиїише* (Прђ); *кѹиїише* тракторе (Кн); пõслє *кѹиїише* црвєну марãму (Го); тѹ мãло земљє *кѹиїише* (Лу);

презент: да *се врãиїим* (Нет); кãку пãру *зарãдїм* (Ка); *їлãсиїм* (Ка); *їрãжїиш* бõлї жївот (Жу); да му *зãїрãжїиш* (Бот); да *сврãиїиш* (Го); ка[д] *се їоврãиїиш* (Бр); да *урãдїиш* за дãn (Кн); пã да га *осѹииш* (Ка); *їлãиїиш* таксїсту (Не); *їлãиїиш* нєкõга (Рај); од нєчега да *жївїиш* (Брђ); *жївїиш* кã бєк (Бо); кл'їнце *кѹиїиш* (Ки); нїшта да *їрãжї* (Боб); *їрãжї* злãто (Кон); да хи *їрãжї* (Ли); *зãїрãжї* мõмак девојку (Леч); *не врãиїиш* прїєн Ђурђевдана (Боб); трєбã да *се їоврãиїиш* (Го); свє мõрã да *рãдї*

инфинитив: мѝ јој се нѝкат оду́жиӣ не мѝжемо (Боб); бр́анииӣ (Прћ); тѝшко сү́дииӣ и жен́ама (Нет); нѝко те ѝробу́дииӣ не́ће (Не);

аорист: не́како одб́рани; ова́ крај се не́како одб́рани (Прћ); он ми се ј́ави (Коз); свѝ идр́авни (Ер); у́гаси нас с́ат (Брћ); рѝиш́исмо (Со); посл'ѝ одб́ранише се (Прћ); он не ѝо́йал'ѝше (Прћ); ка́ко ми се не ѝод́авѝше (Баг);

презент: да је одб́раним (Го); да је ѝри́мим (Бл); једам́а да те ѝо́љубим (Ос); да се оду́жим (Ле); с́амо да-е на́йү́дим (Бал); не́што да ф́ал'ѝм с́ат (Брћ); о́ишкрав́им (Пр); да ти охл́адим кѝселу́ (Го); п́а ѝожу́рим, п́а ѝожу́рим (Не); да на́раним кокѝшке (Бал); мѝриши́ лү́де (Ле); да му не заб́раниши (Бал); ѝо́љубиши у́ рү́ку хје́вера; св́акѝга да ѝо́љубиши у́ рү́ку (Го); и ѝроду́жиши (Гр); и де́цу да ѝив́иши (Го); овакѝ кад ра́ниши (Из); не́ће да се ѝо́мирӣ (Боб); да се ѝо́мирӣ (Леч); кѝ да му на́мирӣ (Ле); нѝкад не б́рани (В. Лок); да б́рани мѝмка (Из); она се б́ранӣ (Ле); да се б́ранӣ са слобѝде (Уж); нек дѝѝе да ми заб́ранӣ (Лу); стѝ да ме да́ви (Це); да га да́ви (Кон); да ѝри́ми дѝсет не́кциј́а (Коз); сна́ха лү́би пр́ак (Кон); да се ј́авӣ (Нет); об́јавӣ Рү́сија ра́т, об́јавӣ Грч́ка, об́јавӣ Бү́гарска и об́јавӣ Ср́бија (Из); вѝрӣ крос вра́та; вѝрӣ на вра́та (Ле); да се на́љушӣ (Лу); да се лү́шӣ (Па); шта́ је овѝмѝ што се лү́шӣ (Не); на́с де́цу ѝү́ди (Ка); шта на́рот рѝиш̄ (Го); ф́амил'ѝја рѝиш̄ (Ков); она ф́ал'ѝ тү́ мѝју жѝну (Жу); п́а она се раскрав́ӣ (Уг); нахл́ади се (Не); кат се охл́адӣ (Уг); да се ока́дӣ; да се ока́дӣ сѝвра (Из); ко ма́ло грѝиш̄ (Бот); грѝиш̄ (Ју); жѝвот грѝиш̄ (Бо); п́а ўви́ек не́ко грѝѝеш̄ (Ли); не мѝже ба́ш да ѝо́ишвр́ди (Не); да се х́ранӣ (Бо); нѝ'е им́ала да хи х́ранӣ (Бр); вѝда ни млѝго зн́ачӣ (Пож); да се ва́ри она́ прѝѝа (Го); она хи тѝ ма́зи (Ки); тѝ да се заѓасӣ (Гу); онѝ пѝнзи'ѝ што ѝри́мимо (Не); онѝ мѝ ка́димо на́јпри'е (Лу); да се ви́ жэ́ришӣе (Коз); да се ѝо́мирѝ; ѝо́мирү́ се (Фер); да ѝо́љубѝ ба́дња́к; да се излү́бѝ (Из); и залү́бү́ се (Леч); онѝ се излү́бү́ (Ду); тол'ѝкѝ је це́не (Коз); измл́ашӣу оноѓа ѓзду; измл́ашӣу га (Ју); те се грѝѝешү́ (Кн); уѓасү́ се; не́ма да се уѓасү́ (Рај);

императив: ја́ х́рку на́мири (Кн); пѝсл'ѝн се ѝо́мири (Це); п́а да́ви (Це); лү́би му рү́ку (Боб); ѝо́љуби онѝ ба́дња́ке (До); од́јави ѝвце (Лу); наса́ди жѝто (Ду); изнѝви (Ју); онѝ измл́ашӣ (Бр); онѝм једнѝм мл́ашӣ трл'ицѝм (До); та́мо га на́рани (Ка); с тѝ'ем се х́рани (Бо); она́ се чѝвек разбу́ди изјү́тра (Лу); ѝроду́жѝшӣе гѝре (Не);

радни глаголски придев: он је ѝо́мирӣо (Фер); ѝри́мио овѝ мусл'им́ане (Прћ); ка́жү да се ѝриј́авио (В. Лок); с́амо би на́јавио (Рај); ѝреј́авио се (Нет); он је ѝроду́жѝо (Из); заса́дио папри́ку (Бал); са Вѝтом се дру́жѝо (Бал); налү́шио сам се (Ли); јел' ја́ сам се мало лү́шио (Не); не́ко је ѝоф́ал'ѝо (Боб); ја́ дѝ'ете ѝоднѝвӣо; ѝоднѝвӣо дѝ'ете (Ју); п́а и ока́дио (Бал); са́д сам нешто осл́абио (Кн); и окр́нѝо је; окр́нѝо је (Гу); углавнѝм не уѓасио (Кон); она је ѝри́мила исл́ам (Бот); ја́ сам се с ѝѝма дру́жѝла (Го); сѝдморо деце ѝоднѝви́ла (Ду); ѝѝга ѝоднѝви́ла (Бл); нѝсам тѝ зашү́вила; нѝсам ма́јку зашү́вила (Коз); кат се на́равнѝла гѝдина; јѝш се нѝ'е б́ила на́равнѝла гѝдина (Коз); обл'ѝзнѝла се; она се обл'ѝзнѝла (Гр); нека́ сила ме укѝнѝла (Уг); кат се смѝри́ло; кат се онѝ смѝри́ло (В. Лок); тѝ се мало ѝримѝри́ло (Прћ); п́а се заб́рани́ло; пѝсл'ѝ се заб́рани́ло (Ју); с тѝ'ем тѝ да́ви́ло (Ке); с́ат се тѝ ѝроши́ри́ло (Бр); млѝго с́ат се ѝроши́ри́ло та́ ше́ер (Кон); да се нѝ'е осл́аби́ло (Ка); мѝжда ѝогрѝѝешѝло (Ли); не́ би ѝо́мири́л'и (Боб); тѝшко би се мѝри́л'и (Ле); заб́рани́ли су б́или (Бал); ви́ штѝ

нисте *бр̄анїл'у* (Из); *забр̄анїл'у* кѡзе и кал'ем (Пож); мї смо се посл'ен *бр̄анїл'у*; те се *бр̄анїл'у* (Прћ); в̄а̄лда су *ј̄авїл'у* дир̄ектору (Не); у задњ̄е вр̄еме су се *їој̄авїл'у* (Пож); *др̄ужїл'у* смо се (Боб); к̄ако су га *ц̄енїл'у* (Коз); мало се *їољ̄уїїл'у* (Не); т̄у *зїмїл'у* (Лу); ђе *їрезїмїл'у*; *їрезїмїл'у* смо (Прћ); највиш̄е се *їој̄авїл'е* (Брћ); т̄у *ј̄адил'у* се (Лу); тїме би *хр̄анїл'у* ђфце (Гу).

II.1.7.20. Глагол *сїасїӣ* : *сїасїм* мења се по VII врсти: не мѡре да се *сїасї* (Не); да ме н̄еко *сїасї* (Уг); ни да се *сїасї* (Го); ј̄едва га *сїасїо* (Ос); да ме нї̄е ов̄асїасїо (Уг); тѡ-е *сїасїло* (Ле).

II.1.7.21. Глаголи *лїчїӣ* : *лїчїм*, *їӯжїӣ* : *їӯжїм*, *жм̄урӣӣ* : *жм̄урӣм* чеш̄ће имају промену по VIIБ врсти, као глаголи *вїд̄еї̄* : *вїд̄їм*: ранӣ̄е кѡ је *їӯж̄еѡ* (Не); ј̄едан *жм̄ур̄еѡ* (Коз); да би се д̄еца *л'їч̄ела* (Ков); некако су ми виш̄е *л'їч̄ел'е* (Го) : св̄акӣ *їӯжїо* (Нет); *їӯжїла* га (По).

II.1.7.22. Честе су имперфектизоване форме глагола *(-)їа̄лїӣ*, *(-)сл̄адӣӣ*, *(-)ј̄урӣӣ*, *(-)шїїїїїӣ*, са променом по IV врсти и формантима *-еваӣ-* и *-иваї̄-* у облицима твореним од инфинитивне основе: немѡ *засла̄ђ̄еваї̄* (Кн); *зашїїїїї̄ева̄ла* се (Ру); м̄а̄ло се *зашїїїїї̄евала* (Ле); тр̄њѡм би се *зашїїїїї̄ивал'е* (Гу); тѡ би се *зай̄а̄љ̄ева̄ло* (Бољ); *најур̄ев̄ал'у* је (Ру); *најур̄ив̄ал'у* су је (Жи).

Остали облици су:

аорист: *зай̄ал'їше* је (Не); *їої̄ал'їше* не (Прћ);

презент: лампу да *уї̄ал'їм* (Брћ); да *уї̄ал'їм* кѡла; *зай̄ал'їм* циг̄ару (Из); *зай̄ал'їш* (Бо); *засла̄ди* се мл'еко (Из); *засла̄ди* мл'еком (Из); *ўвеч̄е се* св̄а стѡка т̄у *сј̄ур̄ї* (Коз); ако те бѡк *шїїїїїї* (Бл); *уї̄ал'їмо* тр̄актор (В. Лок); тѡ се *уї̄ал'ї* (Рај); *најур̄ї* га (Брћ);

императив: ђн *ї̄ї̄ал'у* (Нет); *зай̄ал'у* л̄амбу (Бот); н̄у *шїїїїїи* (Ка);

радни глаголски придев: *їої̄ал'їо* св̄е овѡ овуđї̄ен (Прћ); п̄а се *зай̄ал'їла* (Бо); *ї̄ал'їл'у* и ђни н̄ас (Из); *зай̄ал'їли* Тр̄наву; *їої̄ал'їл'у* св̄а ср̄пск̄а с̄ела (Нет); и *зай̄ал'їли* (Уг); ђде су *ј̄ур̄їл'е* вѡјске (Прћ);

трпни глаголски придев: Г̄емб̄еш је *ј̄ур̄ен* (Прћ); тѡ је *їої̄а̄љ̄ено* бїло (Не); бїл'и смо *їої̄а̄љ̄ени* (Бот).

II.1.7.23. По VII врсти мењају се глаголи *(-)корїсїӣӣ*, *завр̄їӣӣ*, *обе-зб̄едїӣ*, *сар̄анїӣ*, *разв̄алїӣ*, *уїроїасїӣӣ* и сл.

инфинитив: нї̄е л̄ако факулт̄ет *завр̄їӣӣ* (Ка); да л' ће мѡј *їрем̄аӣӣӣ* (Бр); п̄а ће ђн *об̄јаснїӣ* (Коз); тр̄еб̄а *сїрем̄ӣӣ* сї̄ено (Не);

аорист: оно кїша *н̄в̄ал'у* (Ер); п̄а *уїроїасїи* Ср̄бију; *уїроїасїи* св̄е (Ју); *ђб̄ал'у* је (Лу);

презент: да ти *об̄јаснїм* тѡ (Боб); да ви *об̄јаснїм* (Ли); к̄ако да ти *об̄јаснїм* (Брћ); св̄е ов̄е те *завр̄їӣӣ* (Па); да *разв̄ал'їш* тѡ (Пр); зїмнїцу да *сїрем̄ӣш* (Брћ); да и *сїрем̄ӣш* (Ка); да *оїрем̄ӣш* је; да *оїрем̄ӣш* нев̄есту (Дуј); *завр̄їӣш* четїри р̄аз-р̄еда (Ка); и *завр̄їӣш* (Бр); ис̄ан с̄ебе да *обезб̄едї* (Брћ); п̄а се *разв̄ал'ї* тѡ (Бот); ако

йровáл'и, йровáл'и, ако не *йровáл'и* (Ле); да *уйроиáсѣи* свѣју порѣдицу (Бр); *смáши* врат (Боб); да *се* ђна *одлúчѣи* (Бл); фáмил'ија да *одлúчѣи* (Ков); ова *йорúчѣи* (Ју); снѣ-могá да је *обáл'и* (Ју); у вѣду *обáл'и* (Не); свѣ *се* вишѣ *сѣрѣми* (Боб); да *се дойрѣми* (Рај); *сѣрѣми* лúде; да му *сѣрѣми* рúчак (Нет); пá *се йриуѣрѣми* (Дуј); за ништа не *корѣсѣи*мо (Ју); докл'ѣ *заврѣи*мо тá посѣ (Не); док слáву мѣ *заврѣи*мо (Ју); а сáд не мѣжемо да *заврѣи*мо (Ка); да *йешáчѣи*мо (Ки); кат *йримѣѣи*мо (Пож); *исклúчú* ти она; *исклúчú* ти да нѣмаш канáлá (Гр);

императив: *корѣсѣи* (Баг); кá сѣѣно га *заврѣи* (Боб); ђде га *сарáни* (Коз); гúњ озгѣр *йривáл'и* (Ју); ђни *сѣрѣми* нáјболѣга кѣња (Бот); *йреуѣрѣми* му (Ју); *сѣрѣми* двá човѣка (Бер);

радни глаголски придев: кѣрѣн *се корѣсѣи*мо (Боб); *корѣсѣи*мо ђдмор (Кн); *корѣсѣи*мо *се* за јѣло (Бр); *заврѣи*мо ђснѣвнú шкѣлу (Из); *заврѣи*мо факултѣт (Ка); кат *се заврѣи*мо рáт (Нет); *изврѣи*мо им добродѣшл'ицу (Прћ); *сарáни*мо (Коз); посл'ѣн *навáл'и*о нáрот (Ју); пá сам је *јá развáл'и*о (Нет); кѣл'ко би *йревáл'и*о језѣком (Ков); ђн је вишѣ *уйроиáсѣи*мо; нáрод бѣо *уйроиáсѣи*мо (Из); *уйроиáсѣи*мо (Коз); три *уйро-иáсѣи*мо један дѣктор (Кн); пѣсл'ѣ каснѣѣ *одлúчѣи*мо (Леч); *йриклúчѣи*мо са дрúгѣ стрáн (Не); пѣсл'ѣн *се йриклúчѣи*мо вѣјсци (Прћ); *осѣвáри*мо пѣнзију; ниѣ *осѣвáри*мо папѣре (Бл); да би ти нѣшто *објáсѣи*мо (Боб); мѣја жѣна *корѣсѣи*ла тѣ (В. Лок); ћѣрка му је *заврѣи*ла вѣл'икѣ шкѣле (Ка); ђна је *заврѣи*ла (Бр); *заврѣи*ла четѣри рáзрѣда (Го); тú-е *заврѣи*ла (Гу); *йромáши*ла јѣдан йспит (Ју); те-е *нарúчѣи*ла вишѣ áтá (Бо); ко *се* квѣчка *исѣи*л'ила (Ју); бѣла *бáиáл'и*ла (Го); *јá* сам *бáиáл'и*ла; мѣја кúћа *бáиáл'и*ла (Ков); *уйроиáсѣи*ло (Прћ); тѣ би *корѣсѣи*л'и (Из); *искорѣсѣи*л'и онú зáраду (Баг); *искорѣсѣи*л'и тѣ (Врс); свѣ *заврѣи*л'и (Ка); факултѣте *заврѣи*л'и (Не); *уйуѣи*л'и ова-мо (Ка); сáд *бáиáл'и*л'и; мѣ смо тѣ *бáиáл'и*л'и (Ков); *сѣрѣмѣи*л'и би дрѣва (Гу); тѣ *корѣсѣи*л'е (Бр); *навáл'и*л'е (Кон);

трпни глаголски придев: свѣ је *сѣрѣмѣено*; *обезбѣђена* си (Не).

П.1.7.24. Глаголи на *-рѣдиѣи* имају облике:

презент: некú пѣнзију да *срѣдѣи*м (Брћ); да *се* сѣло *унауѣрѣдѣи* (Бал); ђн му *одрѣдѣи* мѣсто (Бот); ђне *се йорѣдú* (Боб);

императив: свá *се* дѣца *йорѣди* (Боб); *йорѣди* (Ју); *расѣорѣди* онамо пѣт лúдѣи (Со);

радни глаголски придев: кѣмшија га бѣо *йоврѣдѣи*о; *йоврѣдѣи*о бѣо пѣсте (В. Лок); кѣчму *йоврѣдѣи*о (Ју); тѣ се рѣд *одрѣдѣи*о (Ју); сáмо *се* двáпúт *йоврѣдѣи*о (Кн); *одрѣдѣи*л'и лúди (Баг); кáко су *срѣдѣи*л'и (Ка); и ђни му *одрѣдѣи*л'и (Коз); *срѣдѣи*л'и л'ивáде (Не); ђни су јѣј *одрѣдѣи*л'и (Кон).

Осим *йорѣђаѣи* : *йорѣђáм*, на испитиваном терену функционише и однос *йорѣдиѣи* : *йорѣдѣи*м: ђни ће тѣ јѣш да *йорѣдѣи* (Кн); онѣ снѣплѣ *йорѣдѣи*мо (Бр); *йорѣдѣи*о кѣље (Не).

П.1.7.25. Глаголи који припадају типу *облáчиѣи, свлáчиѣи, извлáчиѣи, увлáчиѣи* и сл. могу имати промену по VII врсти:

инфинитив: *лако се њбј облáчиш* (Ту);
 презент: *ѡресвлáчѡм се* (По); дрљача што *влáчѡ* (Врс);
 императив: *облáчи* (Ки); *ѡвлáчи* (Ђер); пá *облáћи* (Ле); *ѡвечѡ свлáчи* (Из);
 радни глаголски придев: *облáчѡла се* (Из); *свѡ се тб облáчѡло* (Туз); *облáчѡло се вѡњено* (Це).

Ови глаголичешће имају промену по IV врсти: *обукѡваѡш* / *обукѡваѡш* / *обучѡваѡш* : *обукѡјѡм* / *обучѡјѡм*, са варијантношћу у односу међу формантима *-еваѡш-* и *-иваѡш-*:

аорист: нит *се обукѡва* ни нѡшта (Рач);
 презент: да си смѡла тѡ да *обућѡјѡш* (Ме); што *се развлáчѡѡ* (Д. Дуб); *бдовѡт се извучѡѡ* овакб (Цв); *обучѡјѡје* (Дол); *ѡресвлáћѡјѡ се* (Ме); дѡца да *се обукѡјѡ*; овѡ кошѡље што *се обукѡјѡ* (Де);

императив: *ѡробукѡјѡ* дѡцу (Боб); *ѡровукѡјѡ се бнде* (Де);
 радни глаголски придев: о[д] тбгá *се-е нáрот* и *обучѡѡ* (Бр); у јѡдан котáр сам *се обукѡвáла* (Рач); *обучѡвáла се рббá тá ткáнá* (Де); тѡ *се беше завукѡвáло* (Ос); и сáт дни су *обукѡвáл 'и* (Ју); *обукѡвáл 'и* нáше одѡло (Ле); *обучѡвáл 'и су се* једни чáршáфи (Па); *би се ѡсвукѡвáл 'е гбл 'е* (Ббљ).

Забележено је и неколико примера промене по II врсти: *кат се ѡресвлáчѡшѡ* (Ме); *ѡресвлáчѡшѡ се* (Ле).

II.1.7.26. Глагол *увáжѡш* : *увáжѡш* може (ређе) имати и промену по VIIБ врсти: да л' ће *увáжѡш* (Ту); двѡе хѡљаде шѡстѡ ми се *увáжѡло* (В. Лок).

II.1.7.27. Глагол *унакáзѡш* има и фонетску варијанту *унекáзѡш*: нѡшто да *те унекáзѡ* (С. До); пá је *унекáзѡ* (Бр).

II.1.7.28. Глагол *(-)ѡáмѡш* бележен је у облицима:
 презент: дѡду *не ѡáмѡш* (В. Лок); слáбо и *ѡáнѡш* (Ке); мáло тб *ѡáнѡш*; *јá га ѡáнѡш* (Ју); *јá не ѡáнѡш* (Лу); *ѡáнѡш* тѡ тáчкице (Нет); *јá ѡáнѡш*; *ѡáмѡш* тбгá дбста (Рај); мбш да *зайáмѡш* (Па); дбста *ѡáмѡш* (Бо);
 радни глаголски придев: дбста сам *зайáнѡш* (Гу); бн је *зайáмѡш* (Дуј); *зайáмѡш* (Бал); *јá сам тб зайáмѡш* (Коз).

II.1.7.29. Глагол *велѡш* има облике:
 презент: *вел 'ѡм* мојбј снáи (Ка); „Немо“, *вѡљу* (Бр); *јá, велѡ*, да дбћѡм (По); свастѡка *вел 'ѡ* (Баг); шта ви *велѡ* Рѡзо? (Бал); кад бн *вел 'ѡ*; овб је, *вел 'ѡ*, грáт, нѡје сѡло; дна *вел 'ѡ* (Коз); *вел 'ѡ* ми дбтац (Кн); мбја мáјка *велѡ* (Го);
 имперфекат: пá она *вѡлáше* мбжда ћу испáнут (Уг); како *вѡлáше* дна (По).

II.1.7.30. По VII врсти мењају се и глаголи са односом основа *-е* : *-и*. Такви су: *(-)бблѡш*, *(-)лѡшѡш*, *(-)шѡлáвѡш*, *(-)свѡјѡш*:
 аорист: дá л' се бндá *рáзбол 'е* (Коз);

презент: *ја се разбол'им* (Пр); *па се то уш'їаївї*; и ону кѡжу *уш'їаївї* (Бот); *уш'їаївї* кѡжу (Из); *па се то ш'їаївї* у моч'їло (Леч); и то ти *св'їеїл'ї* (Бо); нѣга нїшта га *не бол'ї*; *бол'ї* га стом'ак (Боб); *бол'ї* ме нешто нѡга (Кн); ов'а ми *се м'ал'ї иобол'ї* (Брђ); кад ис'ан *обол'ї*; бубрѣзи ме *бол'ї* (Жи);

императив: *ѡн нал'їи* на нѣга (Коз); *разбѡл'ї се* н'арот (Бр); у вѡјск'у *се разбѡл'ї* (Го);

радни глаголски придев: *с'ад обол'їо* (Леч); *ѡн ти је и обол'їо* (В. Лок); *разбол'їо се ѡн* (Коз); *ѡтад обол'їо*; *ѡтап'ут је т'а ѡдвек обол'їо* (Уг); *обол'їла* (Прђ); *тѡ м'ене бол'їло* (Бал); *забол'їл'ї* ѡвде к'укови (Го).

П.1.7.31. Глаголи *гѡреш'ї*, *вѡлеш'ї*, *сѣдеш'ї*, *жѣлеш'ї*, *жѣднеш'ї* само у сјеничкој зони бележени су и у облицима са *-и-* на месту некадашњег вокала *јаїї* (и то само у облицима радног глаголског придева у мушком роду једнине): *сагор'їо* кућу; и *сагор'їо* п'аше (Цр); м'ало је *вол'їо* да п'їе (Цр); *сед'їо* за пл'ас (Гр); мнѡго *ожедн'їо* (Кн); кѡга си ми се то *ужел'їо*? (Бољ). Осим наведених, у Сјеници су у употреби и облици са вокалом *-е-*.

У тутинско-новопазарској зони у употреби су само ликови са *-е-*:

инфинитив: *ожеднеш'ї* (Бал);

аорист: *сагор'їше* ми нѡге (Бал);

презент: *вѡл'їм* он'а куп'ушњ'ак (Лу); *завѡл'їи се* (Бо); на пр'аг да *сед'їи* (Бал); к'ако *гор'ї* (Лу); *гор'ї* (Бо); с'еме м'ало да *се згор'ї* (До); нѣкат ѡће да *гор'ї* (Ли); што *гор'ї* уз ону т'аблу (Боб); тр'ї недѣље да *сед'ї* (Боб); тѡ ми свѣ *сед'ї* (Брђ); ѡна *сед'ї* (Ју); једнѡме *сед'ї* (Леч); јѣдна покрај нѣ *сед'ї* (Бо); т'амо м'ало да *сед'ї* (Го); грѡбље хим *сед'ї* (Ке); *ужел'ї* се свѣје (Бот); дѡл'е *сед'їмо* (Кн); ст'ани да *сед'їмо* (Уг); *завѡл'ї се* (Бот); св'ї је *вѡл'ї* (Коз);

радни глаголски придев: *ѡн је гор'їо* (Баг); *гор'їо* љг'ал (Кн); сву нѡј што је *сед'їо* (Боб); *па би сед'їо т'у* (Ле); дѡсад *сед'їо* (Ме); в'атра *изгор'їла* (Бал); *изгор'їла* (Бо); н'їе пѡсл'ї *вољ'їла*; *ја сам н'ї вол'їла* (Го); с'унце те *изгор'їло* (Бал); тѡ би *гор'їло* (Баг); свѣ *иогор'їло* (Лу); и *завол'їл'ї* се (Бот); ѡни су *вол'їл'ї* (Ка); свѣ су *сагор'їл'ї* (Нег);

глаголски прилог садашњи: н'їе да се *сѣд'їи* помѣнѣ (Стр).

У аористу глагол *вѡлеш'ї* има краће и дуже форме: *завол'їсмо се* (Ке); ѡне ме *завољ'їдоше* (Го).

П.1.7.32. Глагол *(-)в'їдеш'ї* има облике:

инфинитив: *са[д] љу ја в'їдеш'ї* (Бот); *с'ат нѣ мош в'їдеш'ї* (Рај); *т'ї тѡ в'їћеш'ї* нѣнеш (Ка); *д'а л'ї* ћемо се *в'їш'ї в'їћеш'ї* (Ка); тѡ *їредв'їдеш'ї* (Ју);

аорист: *м'ї в'їдосмо* (Туз);

презент: да је *в'їд'їм* (Коз); *в'їд'їм* с'ад на тел'ев'їзију (Из); да *в'їд'їм* (Баг); *ја не з'ав'їд'їм*; и *вѡл'їм*; *ја им з'ав'їд'їм* онѡ (Кн); да *в'їд'їи* (Рај); тѡ *в'їд'їи* (Бо); хѡнеш да *в'їд'їи* (Боб); н'їко их *не в'їд'ї* (Баг); *не в'їд'ї се* од'авдѣ (Ка); дв'а-тр'ї п'ут *се в'їд'ї* (Бољ); *кој'а му в'їд'ї з'уп* (Боб); да му *в'їд'ї* смр'т (В. Лок); да *се св'їд'ї* девѡјки (Бр); да *в'їд'їмо* сн'ашу (Го); сл'їку да *в'їд'їише* (Не);

радни глаголски придев: нїт је *вїдѡ* бѣњу; нїт је *вїдѡ* мѡре (Бал); нїт је *вїдѡ*; *вїдѡ* сам у Нѣмачкѹ (Ју); *јѧ* сам *вїдѡ* ѡто (Туз); бѡк те *вїђѡ* (Гр); нїт га *вїдела* (Ју); *свїдела* ми се (Не); књїжицу би ми *вїђела*; нїкад *вїђела* нїѣсам (Ју); млѡго сам *јѧ*да *вїђела* (Кн); *вїђела* (Го); *вїђела* сам *јѧ* по тел'евїзиї (Ка); не *вїдел'и* (Боб); мї се *вїдел'и* (Бот); бѡга ми смо црнѹ мѹку *вїђел'и* (Лу).

У сјеничкој зони забележени су облици: ѣ сѧд кад је *вїдио* (Кн); кад *јѧ* *вїдио* (Не); нїѣси *вїдио* (Гр).

II.1.7.33. Глаголи *зелѣнеї*, *румѣнеї*, *оглѧднеї* и *заїрѹднеї* имају облике: да ми *нарумѣнї* дїѣте; ка[д] *заїрѹднї* (Кн); да се ѡне *руменѹ* (Ле); *огладнѣ* (Ша). Бележени су, међутим, и у формама са *-њ-* уместо *-н-* у основи: свѣ сам бїла *їозел'ењѣла* (Ка); *нарумењѣла* је (Ту); *заїрѹдњѣла* (Жи); *огладњѣла* *јѧ* (Ру); *їогладњѣл'и* *прїѣ* (Ост).

II.1.7.34. Глагол *врѣї* : *врїм* има промену по VIIб врсти: *їрѡврѣш* овѧмо (Уг); вѡду *їрѡврѣш*; те *їрѡврѣ*(Дол); са[д] ѣе да *їрѡврѣ* (Го); *їрѡври* вѡду (Ка); пѧ *їрѡври* водѣ (Со).

II.1.7.35. Промену по VIIб врсти имају и глаголи: *ѡвѡреї*, *їрїеї*, *грмеї*, *мрзеї* и сл.:

инфинитив: тї тѡ нѣј *їрїеї* (Ле);

аорист: и једно јѹтро *зѧгрме* (Ер);

презент: да и *їрїїм* (Гр); да *мрзїш* (Пож); у пѣтак *ѡвѡрї*; *ѡвѡрї* невѣста (Боб); *ѡвѡрї* (Бо); да *їрїї* кѡмшїлук; да *їрїї* твѡју дѣцу (Нег); нѣѣ нїшта да *їрїї* (Бр); нїшта не *врѣдї* (Пр); да се *сїїдїїше*; шта ѣмѧ да се *сїїдїїше* (Бо); *їрїїѣ* тѣ терѡре (Баг);

радни глаголски придев: тѹ сам *ѡвѡрѣла* (Го); *излѧїѣло* (Из); тешкѡѣ *їреїрїѣлї* (Бо); би *ѡвѡрѣл'е* (Бо).

II.1.7.36. Облици имперфекта забележени од глагола VII врсте су краћи ликови: *рѧдѧх* нешто дѡл'е (Пр); нѣ знѧм кѡ *вѡдѧше* кѡло (Коз); јѡш штѧ *се їурѧше* (Гр); по двїѣ гѡдине *се тѡ слѹжѧше* (Пр); *рѧдѧше се* (Брђ); тѡ *рѧдахѹ* (Брђ); *їрѧвѧхѹ* лѹди гѹсле (Бо); дѡбро *жївѧхѹ* (Бо); *седѧхѹ* јучѣр (Гр); и дуже форме: тѣлѧд не *вољѣдїїше* (Кн); одѧкл'ѣ *ѡлѧзѧдїїѹ* онї (Коз); *рѧѡѡдїїѹ*; онї што *седѧдїїѹ* дѡле (Рач).

II.1.7.37. Презентске форме у служби футура II могу имати и глаголи ове врсте: ако нѣшто *фѧлѧднѣ* (Туз); ако слѹчѧјно неко *заїрѧжѧднѣ* (В. Лок); сѧмо ако *рѧдѧднѣ* (Ту).

II.1.8.4. Глагол (-)сїѡдјайї има облике:

презент: не мѡгу да сїѡјїм (Боб); да сїѡїѡм не мѡгу (Кн); сїѡ'у пред свѡто-
ве (Бо); сѡт ѡсїѡ'у (Из); тѡ и сѡт ѡсїѡ'у (Ју); нѣшто мѡрѡ да ѡсїѡ'у тѡмо (Уг);
ѡсїѡ'у галѡма (Бр); ѡсїѡју дрљѡча за трѡктор; јѡш ѡсїѡ'у тѡ дрљѡча (Ки); тѣ
згрѡде сїѡјѣ (Не); сѡд што ѡсїѡ'ѣ (Бо); нѡјл'ѣпшѡ што ѡсїѡју (Кон); и сѡт ѡсїѡју
(Гу);

радни глаголски придев: нїѣ ѡдсїѡјѡло (Ка); тѡ нїѣ ѡсїѡјѡло (Го).

Облик ѡсїѡјѡвѡйї чест је у употреби, и има промену по VI врсти:

не смїју да ѡсїѡјѡвѡју (Вру); грѡбљѡ којѡ ту ѡсїѡјѡвѡју (Пру); ѡсїѡјѡвѡло
под брѡј јѣдан сѡла (Дол); кокошѡр да је ѡсїѡјѡвѡ (Бот); ѡде нїѣ ѡсїѡјѡвѡ ѡуто
(Бот); овѡ мѡс нїѣ ѡсїѡјѡвѡ (Пр); поштенї чѡвек нїѣ ѡсїѡјѡвѡ (Ли); у сѣло
ѡсїѡјѡвѡло нїѣ (Гу); нїѣ ни ѡсїѡјѡвѡло; ѡграде нїѣ ѡсїѡјѡвѡло; ту нїјесу
ѡсїѡјѡвѡл'и Црновршѡни прїѣ стѡ гѡдїнѡ (Бот).

У аористу глагол бѡјайї се има краће форме:

бојѡсмо се (Ша); и дуже: пѡ се бѡјѡде (Стр); бојѡдосмо се (Пе). Остали за-
бележени облици су: не бо'їм се (Туз); бо'у јој се од свѡкѡга; бо'у јој се (Бр); не бѡј
се (Бал); бојѡла се (Ков).

II.1.8.5. Глаголи кѡкѡдїѡйї и ѡорѡкѡйї у облицима твореним од инфини-
тивне основе имају и форме:

кѡкѡдѡйї, кѡкѡдѡ...; ѡорѡдѡйї, ѡорѡдѡ...: ѡорѡкѡл'и (До); кѡкѡдїѡл'е
кокѡшке (По) : тѡмо ѡорѡдѡла (Врс); кѡкѡдѡл'е кокѡшке (Врс).

II.1.8.6. Најзад, по VIII врсти мењају се и глаголи алѡкѡйї, рѣжѡйї,
блѣјѡйї: рѣжѡ пѡшче (Туз); бл'ѣу (Коз); ѡвце бл'ѣју (С. До); с кѡњима, алѡчи, алѡчи
(Гр); бл'ѣјѡ за мнѡм кѡ бван (Бр).

II.1.9. Облици помоћних глагола

II.1.9.1. Глагол бїйї

II.1.9.1.1. Глагол бїйї употребљен самостално или у саставу футура
првог на читавом терену у употреби је управо у наведеном инфинитивном
облику:

сѣлѡк чѡвек бїйї а спѡват до пѡднѣ у крѣвет, сунце да грїѣ а ѡн да спѡвѡ, не
мѡре бїйї домѡћин; чѡвек бїйї; штѡ знѡчи нѡћ а бїйї нѡпоље порет водѣ (Бл); нїѣ ми
мѡгла бїйї жѣна (Кл); тї ми мѡш бїйї кѡ шѣрка (Туз); ѡне бїйї, нѣне бїйї (Ка); нек
бїдѣ с нѡма штѡ не бїйї (Гр); нѣне ти бїйї нїшта; вѣрујем да не ѡна бїйї учїтељица
(Бр); брїжїм кѡкѣ тѣ ми бїйї срѣћѣ; кол'ко не ти бїйї за двѡ дѡна; невѣста не пѡсл'ѣ
бїйї ѡмѡрна; некї глѡс срѣтан не ти бїйї (Го); да не бїйї мѡчка; да л' не бїйї овѣ
гѡдинѣ (Кон); штѡ не бїйї сѡ мнѡм (Ме); са[т] не бїйї (Из); бїне берїћѣтна гѡдина,

кѠ га не баѡи, нѣне бајѡги *биѡи* берићѣтна гѡдина (Св); скрѡјни се дѡље јѣдну гѡдину дѡна, овѡ више *биѡи* нѣне; вѡла овѡ пиѣтаѡ ѣе запѣвѡ, тѡ ѣе *биѡи* дѡбро и такѡ тѡ да недѣнемо ѣме (Вру); ѡндѡр знѡш, ниѣ тѡ лѡко *биѡи* хобѡнин нѣни, ниѣ тѡ лѡко (Уг); а хоћу л' *биѡи* преко тел'евѡзијѣ? (К. Бун); сѡт ѣе свѡдба *биѡи* у недѣљу, ѡде ѣе бѡт повише продавниѣ гѡре (Уг); сѡт слѡбо идѣ на посѡ, пѡ сѡт нѣ знѡм штѡ ѣе *биѡи* (Жи); не верѡѣм да ѣеш *биѡи* такаф, Гѡјко (Ле); брѡт што ми је ѡмрѡ сѡ[д] ѣе му *биѡи* гѡдина (Прћ); ниѣ лѡко *биѡи* снѡја, ниѣ лѡко *биѡи* свѣкрва (Шав); тићеш *биѡи* на слѡжбу (Ју); тѡ ѣе ти *биѡи* и смѡѣшно (Боб); двѡдес и прѡвога септѣмбра са[т] ѣе *биѡи* (Из); отѡдѡ дѡл'е, приѡајѡ са ѡѡм, те ѡне *биѡи*, те нѣне *биѡи*; док му је ѡтац жѡв, ѡн ѣе нѣкако и *биѡи* дѡбро (Не); кад га јѡ уфѡтѡм, нѡјвѣћѣ парче ѣе му *биѡи* ѡхо (Нет); штѡ се тѡ дешѡвѡ не мѡре јѡсно *биѡи* (Пож); претрѡи се мѡло, *биѡе* сѡтра бѡљѣ; ѡна грѡдна све трѡи, хѡ *биѡе* бѡљѣ, *биѡе* бѡљѣ, ѡн свѣ гѡрѡ, свѣ гѡрѡ (Бр); ѡ *биѡе* пѡсла, ѡ *биѡе* пѡсла (Ос); тѡ ѣе ви тѡ нѡјбѡљѣ испрѡчат, *биѡеѡе* зѡдовѡљни (Цв).

Свега је неколико забележених ликова са елементом *-ну-* у инфинитиву: кат ѣе *биѡнуѡи* (Бр); да ѣе *биѡнуѡи* тѡ, пѡ да знѡм (Мел); кѡл'ко ѣе *биѡнуѡи* (Ли).

П.1.9.1.2. У презенту се напоредо употребљавају облици: *бѡдѣм*, *бѡднѣм* (са елементом *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте), *биѡдѣм* (форма настала аналогѡјом према инфинитивној основи) и *биѡднѣм* (са продором *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте у облик који је настаѡ наслањањем на инфинитивну основу):

јѡ сам мѡгѡ да *не бѡдѣм* воће (Цр); кат *бѡдѣш* дѡшла (По); да *бѡдѣ* онѡка вѡда (Бу); ако *бѡдѣ* ишѡ (Кл); ѡна нѣне да *бѡдѣ* тѡ; да *бѡдѣ* румѣно (Бо); ѡн да *бѡдѣ* (Ју); ѡн је мѡгѡ да *бѡдѣ* тѡ (Ју); да јѡј *бѡдѣ* (Ле); не мѡре чѡвек да *бѡдѣ* сирѡма, сирѡма је сам ѣѡвѡ (Тр); што је мѡгло да *бѡдѣ* (Цр); да *бѡдѣмо* здрѡви (По);

бѡљѣ мѣне нека *бѡднѣ* нѣшто (Ме); кат *бѡднѣ* дѡшла (Пе);

трѣбѡ да на посѡ *биѡдѣм* (Тр); ако *биѡдѣм* у вѣри (Кл); ко јѡ жѡв *биѡдѣм* (Кн); ако ме ти увѣдѣш да јѡ *биѡдѣм* члѡн пѡртиѡѣ; јѡ би трѣбѡ да тѡј пѡртиѡи *биѡдѣм* повѣрен (Кл); ко *биѡдѣм* жѡв; ти ако *биѡдѣш* такѡ бѡна (Го); да *биѡдѣш* комуниста; да *биѡдѣш* дѡбар чѡвек (Кл); с принудѡм је тѡ мѡрѡло да *биѡдѣ*; ако ѡн *биѡдѣ* захтѣвѡ; да *биѡдѣ* зѡдовѡљна; да *биѡдѣ* ѡде (Бл); да *биѡдѣ* слобѡдѣ; да *биѡдѣ* л' ѡѣпа живѡта; што трѣбѡ да ми *биѡдѣ*; кад *биѡдѣ* свѣ гѡтѡво (Бр); ко *биѡдѣ* моја мѡјка рѡзи; како гѡј *биѡдѣ* (Го); тѡ не мѡре да *биѡдѣ* ниѡкаѡ (Ћер); мѡре свѡшта да *биѡдѣ*; мешѡјка да *биѡдѣ* (Ке); гѡрѣ ниѣ мѡгло да *биѡдѣ* (Пе); укрѣсти нѡге да *биѡдѣ* топл' ѡѣ (За); да *биѡдѣ* код ѣѣцѣ; цѡѣела земѡљскѡ кѡгла неѡ *биѡдѣ* тѡја (Кл); да *биѡдѣ* домѡћин кѡћѣ; не мѡре да *биѡдѣ* поштѣно; чѡм *биѡдѣ* (Кн); ниѣ мѡгло да *биѡдѣ* сем такѡ; такѡ *биѡдѣ* чѡвѣку; дѡћѣ да *биѡдѣ* сѡ мнѡм; тѡ *биѡдѣ* кѡ дѡша; ако јѡј *биѡдѣ* и чѡвек тѡ (Тр); да *биѡдѣ* здрѡво (Ју); да *биѡдѣ* на тел'евѡзију; кад *биѡдѣ* јѣсен (Ка); да *биѡдѣѡе* слѡбѡдне (Ке); кад *биѡдѣѡе* ѡшл' и тѡмо (За); ко ми *биѡдѡ* рѡзи родѡтељи (Бр);

да *биѡднѣ* дебѣо кѡмаѡ; Бѡжић кад *биѡднѣ* (Из); нѣ мога да *биѡднѣ*; не мѡре да *биѡднѣ* (Ћер); ако *биѡднѣ* ѡнћел; ако *биѡднѣ* шѣјтан (Кл); пѡ *биѡднѡ* по пѣ[т]-шѣс сѡти (В. Лок).

Форме *бїдѣм*, *бїдѣш...*, настале уједначавањем презентске и инфинитивне основе, на читавом терену превладавају. Старији облици *бўдѣм*, *бўдѣш...* слабије су заступљени, али нису необични. Ликови *бїднѣм*, *бїднѣш...* / *бўднѣм*, *бўднѣш...*, са основинским проширењем *-н-*, ређе се јављају. Иначе, појава елемента *-н-*, који као ознака перфективности продира из III глаголске врсте у основе свршених глагола осталих врста, у облицима глагола *биїи*, према П. Ивићу, јесте показатељ да се *будем* осећа као перфективни глагол. Ово је, међутим, само делимично јер нема потпуног уопштавања форманта *-не-* (Ивић и др. 1997: 258). У Горњим Васојевићима бележено је само *бїднѣм*, *бїднѣш...* (СТИЈОВИЋ 2007: 203), у говору Враке су, осим наведених, у употреби и облици *бўднѣм*, *бўднѣш...* (Петровић 1973: 227). У Ибарском Колашину овај глагол има облике: *бїдем*, *бїднем* и *бўднем* (Божовић 2002: 85). У Бјелопавлићима је *бїдѣм* / *бїднѣм* и *бўднѣм* / *бўдѣм* (Ћупић 1977: 91), док се у староцрногорским говорима бележе ликови *бїдѣм* и *бўдѣм* (Пешикан 1965: 171).

II.1.9.1.3. Слично стање је и у облицима императива, где превладавају форме са аналошким *-и-* у корену:

тѠ, сїне, дѠктор *бїди* (Жу); ал'и кад *бїди* стѠни-пѠни, Ѡни су слѠжни (Туз); *бїди* поштѣна (Ке); *бїди* ўпѠрна (По); *не бїди* ус прїчу (Бо); кад *бїди* преко некѠга рѠшѠа; ѣ кад *бїди* да је ўзмў (Бр); ка[д] тѠ *бїди* к јѣсени (Гу); и што *бїди* овѠмо код л'ѣкара и овѠмо да се обўчѣш (Ка); кад *бїди* слѠву да дїжѣмо, нїје ни једнѠга, свѣ побѣгло по бѠшти (Ме); *не бїди* ус прїчу, овѠ јѠј чѠвек на вратѠ; кад *бїди* да је ўзмў (Бо).

Ређе се срећу старији облици: *бўди* му поздрѠљен (Ту); *не бўди* ти заповїђено (Пе); *не бўди* будѠла (По); *бўдиїи* вї шта Ѡћете (По); *бўдиїи* поздрѠљени (Пе); док су форме са проширењем *-н-* тек спорадично бележене: *бїдни* тї у праву (По); поштѣна му *бїдни* (Ле); *бїдни* тўн (Ме); *бўдни* му дѠбра жѣна (Ми).

У Горњим Васојевићима у императиву је бележено само *бїдни*, *бїдни-мо...* (СТИЈОВИЋ 2007: 203), а у Враки још и *бўдни*, *бўднимо* (Петровић 1973: 226). У Бјелопавлићима је: *бўди* / *бўдни* и *бїди* / *бїдни*. У Ибарском Колашину је само *бїди* / *бїдни* (Божовић 2002: 89).

II.1.9.1.4. Употребљен самостално глагол *бїи* у аористу има следеће облике:

ЈѠ *бї* једанпўт у Краљѣво (Бо); цїѣлу нѠј тўнѠ *бї*, цїѣлу нѠј тўнѠ *бї* (Вру); убїх се саш нїма пѠ мѠф *бї* (Пр); кад *бї* пот кўћу (Ка); кѠко ти *нѣ бї* грцко да пољўбїш Мил'ѣву ў рўку?; кѠко ти је *нѣ бї* жѠо? (Го); јѣдно дїћете ми слѠбо *бї* (Бо); овѠ Друѓи свѣтски рѠт *бї*; сїн ми *бї*; прїѣ Мирко тўнѠ *бї*; да *нѣ бї* тогѠ учїтеља, нїшта; кѠко *бї* на сѠбор? (Го); кад *бї*; шта *бї* овѠ?, такѠ и *бї*; кўкў мѣне шта *бї*, *нѣ*

знам ове године кад *би*; најзадње време кат *би*; *би* сѹдбина; *би* л'и'епо; *би* једна млада дoкторка Емина; да л за Иљазом она *би*?; оно *би* она инфлација (Ле); шта *би* то; тамо *би* шес година; шта то *би* са тобoм?; не знам шта му *би* ономе детету; богами тако *би*; толико мене *би* жао; син ми *би* (Вру); шта *би* ово, све оде? (Го); не знам ове године кад *би* (Де); да л' *би* ова наша девојка тол'ико добра?; *би* грат (Ђер); најзадње време кат *би*; *би* сѹдбина; (Жи); шта то *би* са тобoм? (Ли); *би* једна млада дoкторка (Ле); не знам шта му *би* ономе детету; (Ли); шта *би* то (Пр); шта ми *би* од нoгy (Гр); и посл'е шта *би*, не знам (Др); тако *би*; *би* мало у притвор (В. Лок); шта ти *би* вајда (Ка); на крају кад *би* (Коз); мене *би* жао; да ми *би* да се то спасим; нешто ме *би* срaм, мене *би* срaм (Го); ми *би*смо да нам она прича о томe; *би*смо ми код ње; *би*смо код ове нане (Го); *би*смо у сyт, *би*смо у хлат (На); *би*смо код мусл'имана (Ли); рaтови *би*ше, *би*ше кише y прол'еће (На); *би*ше читaво лето тy (Ост).

У аористу су у употреби и множински облици (који се срећу и у имперфекту): *бeхoсмo*, *бeхoстиe*, *бeхoшe*: *бeхoсмo* код ње три године (Ос); ми *бeхoсмo*, *бeхoстиe* л' ви код ње кад гoј? (Це), дни *бeхoшe* мало оде; *ђe бeхoшe* (Па).

П.1.9.1.5. У саставу потенцијала у свим лицима у употреби је готово искључиво аористни облик *би*:

ја *би* му је до (Жу); ја се *не би* мрдула (Ли); љушћадџи *би* скyхo по десeтак; и помало рaтлука *би* јeо; а шећера *не би*; кад *би* имo пyн камиoн пaрa (Ђер); пa да *би* ви боље објасниo (Ле); ја бiо *не би*; ја *би* тy вeру примиo (Кл); *не би* мoгла отић (Ост); *не би* радџла мoгo (Врс); а мoжда *би* (Бл); *не би* смeла сaмa; *не би* ти је продaвaлa; ја *не би* смeла занoђит; ја *би* кyкaлa (Го); ја *би* joј направџо тy кyђу; тy вoљу *би* joј испyниo; да сам имaлa, *би* дaлa тoј жeни (Бр); ал' мoгo *би* да идeш (Кл); је л' *би*? (Жу); чџм *би* ме вџделa; тџ *би* рeклa (Бо); постaвиo *би* се јeдан и[з] сeлa; тa бeкчијa *би* је затвориo (Гу); хиљaду пyтa *би* рeкo (Де); кад *би* ми све поклонџо; ништа мoј oтaц *не би* мoгo да учџни (Го); oдмaрo *би* кoњa; припeо *би* гa; блaтo *би* бџло; oтaц кад *би* причo; oн *би* рeзo тo oдџeлo; пa *би* oдмaрo (Бо); дoниo *би* ни хл'eбa (Ер); да *би* ме вратџо (Бр); *би* дoшлa код мeнe; пa *би* ме грл'илa; oнa *би* дoђџи гoрe код мeнe (Го); yвиeк *би* хџм л'и'eпo урaдџлa (Бр); oнa до сyтpа *не би* бџлa (Ђер); ако *би* некa стoкa пoхaрaлa (Гу); oндa *би* тy стaвилa брaшно (На); причaлa *би* ни мајкa; бaш *би* ми причaлa (Ер); добрињскa дeцa *би* пaл'илa тaмo (Бр); бџ и жeнскa дeцa за стoкoм тo игрaлa (Вру); *не би* родџло (Бо); ми *би* се договорил'и (Го); шећер *би* добџл'и; штo *би* сџ'aл'и; *би* носџл'и oдoвyт; с кoњџмa *би* ишл'и; кад *би* причaл'и; свaкoг дaнa *би* догонил'и (Бо); тако *би* вџкaли (Вру); ишл'и *би* на yвoр тa (Де); *не би* мoгл'и имaње да oпкoл'џмo (Ост); *би* кoнoплy сa пeпeлoм прaл'и; и тo *би* све тo кџсел'ил'и; сa кoњџмa *би* врхл'и (Ер); сџр *би* продaвaл'и; нe *би* никад ни вџдел'и (Ђер); *би* се поми'ешaл'и; *би* ишл'и у воденицу; све *би* гa жњeл'и рyчнo; *би* гa ми'ешaл'и сa јeчмoм; имaл'и *би* тџквe; имaл'и *би* пaсyл'и; *би* узџмaл'и oнy вoду; oнy вoду *би* турaл'и; *би* сол'џл'и (Бр); тако *би* се oбрaтил'и; тyрил'и *би* помaло јeчмa; пo oвијa нaшијa шyмa *би* брaл'и л'џпa (Бр); нe *би* дaл'и зeднo дa су у друштвo (Ђер); Црнoгoрци *би* дoшл'и; кад *би* дoшл'и (Ост); *би* дoшл'и пo пyнa сoбa; *би* се чyдил'и стaрџ љуџи; пo гoвoру *би* гa пoзнaл'и;

кад *би* се враћал’и (Бо); омрчил’и *би* сукно; док хи родитељи *не би* дал’и; *не би* се ўдал’е (Бо); *би* се згруписал’е (Де);
 вала̄ *би*х, пашо (Ост).

П.1.9.1.6. Глагол *бӣи* у имперфекту у говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала може имати следеће облике:

Једнина	Множина
1. Ја̄ <i>бѣх</i> / <i>бѣха̄</i> / <i>беа̄дијо</i>	1. Мӣ <i>бѣсмо</i> / <i>бѣхосмо</i>
2. Тӣ <i>бѣше</i>	2. Вӣ <i>бѣсите</i> / <i>бѣхосите</i>
3. Он̄ <i>бѣше</i>	3. Ђнӣ <i>бѣху</i> / <i>бѣхоше</i> / <i>беа̄дију</i> / <i>бѣаху</i>

Примери:

бѣх заборавио (Вр); ја̄ богами *бѣх* млађӣ (Ке); *бѣх* малол’етна (Жу);
бѣха̄ малољетна (Ме); ја̄ *бѣха̄* млада (Ле); ал ја̄ *ту бѣха̄* заложила (Бал);
 ја̄ *беа̄дијо* (Бал); *не беа̄дијо* отишла (Ос);
 тӣ *не беше ту* (Го); *бѣше л’ тӣ ту?*; Тӣ *беше* отишла у Позар; ммак тӣ *беше*
 (Го); *не беше* тӣ дошла оде, та̄пут тӣ *беше* неуда̄та (Вру);

како му *беше* он̄ йме; како он̄ *беше*; лй’епо *беше* у Сув̄и Дб (Вру); чија̄ *беше*
 Рук̄ија (Гл); *ђе беше* не знам; Ра̄дица *беше ту*; млого *беше* постарала; *беше* л’ична̄
 карта тво̄ја код мене; *не беше*, рѣкни, ова стар̄а оде; *беше* рамазан; *беше* још снй’ек;
 зима још *не беше* изашла; човек јој *беше ту*; што јој човек *беше ту*; како јој *беше* он̄
 йме сину; она *беше* мала̄ (Го); *не беше* им добар Тито; *беше* једну шесѣт трѣћѣ (Де);
 отац ми *беше* бон; ммак *беше* (Фер); човек ми *беше* на посѣ; *не беше ту*; *беше* не-
 уда̄та; а ма̄јка му *беше* умрла (Жу); бѣга ми *беше* добро (Ке); како му *беше* йме; бо-
 гами сй’ено *беше*; свѣкар ми *не беше ту*; *беше* га погодио приш у прѣ; да л’ *беше* она
 ўзѣла Мица?; *не беше* нйко погйнуо; што га *беше* спушћио на пйсту; *беше* Тйрѣвић
 некй спасйо та авион (Ле); *ту беше* та мѣлница (Ме); *беше* ўкўсна; л’й’епа *беше*;
 јѣдан *беше* постѣ (На); богами *беше* сиротйња (Ост); вѣл’ик тол’йкѣ *беше* (Пл); она
беше у шкѣлу; то прѣва пла̄та *беше*; то *беше* лѣше; на некѣ стражу *беше* (Пр); толикѣ
 пријатан *беше*; такѣ *беше* и Драго (Бал); мене *беше* то чѣдо (Бо); како *беше*; *ту беше*,
 сйне (Бот); то се *беше* до земље савйло; *ту беше* остало; ма̄ло нешто *беше*; *ту беше*
 остало; стварно *беше* дал’ѣко; та̄мо *беше* стварно (Брђ); *беше* л’етно полѣмљено;
 неко је *беше* нашѣ; *не беше* пѣнио (В. Лок); са два̄ *беше* (Из); *беше* онде нек̄а гѣжва
 (Коз); не знам кат *беше*; Сўљо се *беше* родио; *беше* дошла; он̄ *беше* приспео ова̄
 ра̄т; *беше* на ма̄пу (Бо); не знам кат *беше* ова̄ пѣт се пѣче радит; ова̄ј Сўљо се *беше*
 родио (Бл); то *беше* ѣбић̄ај; Зѣчѣвић̄ јѣдан прѣвѣбѣрац *беше* (Гло);

бѣсмо дѣца мала̄ (Па); мӣ *бѣсмо* отишљи (Уг);

сиротйња тйпѣт *бѣхосмо*; та̄т тѣк *бѣхосмо* кѣпйљи ова̄ оде (На); у сва̄ју нешто
бѣхосмо, уфатйљи *бѣхосмо* некѣ зѣчеве (Ле);

бѣсите л’ вӣ он̄ код не̄? Вӣ *бѣсите* у прѣдѣвницу (Жи); вӣ *бѣсите* дошл’и, *не*
бѣсите вӣ *ту* (Пл);

бѣхосите љ вӣ кѣпйљи он̄ од не̄га? (Па);

двѣ бѣху (Бо); марѣме бѣху жўћкастѣ (Го); двѣ бѣху; они бѣху тў скѣро свѣ жївѣ застѣвїли дѣље (Бл); кўпїл'и ми бѣху неко лѣнче (Жи); тѣмо бѣху некѣ мѣзге; беху трї Цїгѣнке (Ме); ѣпѣт прѣтїли нам бѣху кѣхву (Пл);

бѣхоше дѣшли лўди; ѣни бѣхоше у Позѣр (Це); бѣхоше сиротїнѣа (Фер); тѣ бѣхоше нѣкї лўди (Уг);

бѣѣдију дѣшл'и; да л бѣѣдију тў (Бал); ѣе бѣѣдију ѣне? (Коз); бѣѣдију у нїну кўћу (Шав)

бѣаху и л'їе (Ме).

Фреквентност и дистрибуција различитих облика на испитиваном терену одликује се варијантношћу (в. т. П.2.3.11.).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони нису бележени облици *бїѣа*, *бїѣаше*..., својствени говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 203), као ни *бљѣ*, *бљѣше*... (Ћупић 1977: 93; Стијовић 2007: 203), односно *бл'ѣк*, *бл'ѣше*... (Петровић 1973: 226).

П.1.9.1.7. У радном глаголском придеву глагол *бїи* има следеће форме:

брѣт ми бїо курїр (Гр); овѣ је прљавї рѣт бїо (Др); пѣ сам бїо стѣкѣ вѣл'икў снѣгу (Кл); јѣ сам бїо рѣшїо (Пр); бїо код л'ѣкара (Ле); јѣ сам мало бїо хѣзгин; јѣ сам бїо дѣћко (Ме); јѣ сам се бїо пѣ[т] шѣс пўтѣ женио (Ер); јѣ сам бїо млѣћї о[д] тѣгѣ брѣта (Ке); бїо је учїтељ у Ферекарѣ; бїо је учїтељ давно; кат сам јѣ бїо у Ферекарѣ; ѣн је бїо у партизанѣ; бїо на рѣтовїште; тѣпўт је бїо јѣчї комунїста; бїо тѣмо жївѣо; бїо јѣдамѣ завршїо пѣпашу (Фер); тѣ е бїо ѣга нѣкї (Де); тѣ е дѣбар ћѣвек бїо (Гло); прїјен је бїо тў; кўпїо бїо и дѣску за шѣловѣње; јѣш кад је бїо у војску; ка[д] си бїо прѣшл'ї дѣн за Рожѣе; вѣл'икї је свїѣт бїо; ѣто тї тў си бїо; Драгїша бїо нашѣо; ѣн је бїо ўзѣ Тѣцину сѣстру; па-е напўстио бїо; скрѣс прѣст бїо (Го); бїо стѣр, ћѣрѣф; тў ми свѣкар бїо; бїо л'ѣпшї жївѣт (Бр); краљ нѣкї бїо; ѣн је бїо откўпїо овѣ нашѣ пѣље; и шњѣјдер бїо; пїјѣц бїо у Пазѣр; мѣло сам бїо чувѣо стѣку (Бо); у Блѣце сам бїо жївѣо тѣпўт; бїо сам и у Гѣражде; бїо слўжїо војску; тѣ му је бїо амїцїн сїн; ѣн је бїо комѣдѣнт бѣталѣбна; ѣн је тѣпўт бїо осўћен; јѣ сам тѣпўт бїо дїѣете; бїо и у Краљѣвѣо (Бл); нїѣ бїла за домѣћїцу; нїѣ бїла лѣша; дїѣете је бїла; ствѣр је така бїла; са овѣм што ми је бїла ѣде; Нѣфа је бїла домѣћїца; за врѣме краљѣ Пѣтра је бїла тѣ шкѣла; бїла тў мѣло врѣмена (Бл); бїла је прѣсѣдница (Гло); бїла као гнїла онѣ зѣмљѣа; бїлѣ је дѣшла ис Ругѣвѣ; бїла трї брѣта; црква је јѣдна бїла ѣвде (Бо); бїла сам мршавшїјѣ; за нѣкѣнче сам бїла дѣниѣела (Го); нїѣсам за овѣгѣ бїла (Бр); јѣ сам бїла на сѣхрану; јѣ сам бїла јѣдїхница; у бѣлнїцу сам бїла (Жи); унўка бїла јучѣ на вѣшар; тѣ је нѣкат бїла глўпѣштинѣа (Фер); јѣс бїла радна; ѣна бїла старїјѣ двѣѣ гѣдинѣ (Бѣљ); јѣ нѣ би бїла жїва (Ост); тў је свѣдба бїла (Бр); у сѣбу ѣе би бїла свѣдба; шеснѣстѣ гѣдина ми бїла; бїла је л'їѣпа, а бїла ми је и мїла (Кл); јѣ сам бїла шѣрѣста; учїтељка бїла сѣма; млѣда бїла; бїла е оздѣл и[з] Србїѣ (Гр); у онў хїм је л'ївѣду бїла црква (Ке); кад је Албѣнїја бїла уїшла (Пе); такѣ тї је бїло; кад је нѣјвїше стрѣљѣње бїло; нїѣ лѣше бїло; мѣло је бїло дрўкшѣ сїтуѣцїја (Бл); свѣ је здрѣвшѣ бїло; такѣ му бїло мїло; држѣвнѣ је бїло; тѣ је бїло

стварно л'и'епо (Бр); *било* л'и'епо са сватовима (Гл); најпријен само слатко је *било* (Де); овамо је м'дго ч'уда *било*; наше т'о *било* имање; још т'о да ме *било* нашло (Ост); м'не-е тол'ико *било* ст'ид; т'ако ти је *било* (Бо); т'о је *било* не'ђе око ш'ес'ет'е; т'у је *било* пријен педес'ет г'д'ина (Гуз); најпри'е *било* т'о г'вно; б'аш је л'епо с'ело *било* (До); т'о што је *било* на с'храну; кол'ико да ништа ни'е *било* (Го); т'о је *било* р'азбеж'ало; ран'и'е т'о тако ни'е *било* (Др); он'о је катастрофа *било*; ни'е ме *било* срам'ота саш н'им да ид'ем (Гр); ка-смо *би'љи* са ов'и'ем д'ечком (Бл); *бил'и* хим поп'ља'ћкал'и св'е (Гло); ко'и су *бил'у* ј'ачи л'уди (Де); жи'ви су ми *бил'у*; тап'ут су *бил'у* ти об'ич'а'и; ст'ар'и док су *бил'у* жи'в'ел'и (Бо); в'ез'ал'и су га за кр'евет *бил'у*; *бил'у* дол'азил'и с'амо на ст'анове (Го); п'дсл'е смо *бил'у* отишл'и у Д'длово; у Д'длово смо посл'ен *бил'у* жи'в'ел'и (Ер); једам'а смо *бил'у* у шк'олу (Пр); кат су ти што су *бил'у* у шк'олу; скупови *бил'у* (Ђер); тако је ист'ер'ал'и *бил'у*; г'оре смо *бил'у* (Бр); т'о су вел'и'ки *бил'у* б'адња'ци; комп'ири су *бил'у* (Пе); ск'оро смо *бил'у* на св'адбу (Бољ); у он'у смо *бил'у* пр'в'у н'ој (Ме); ја и не'ки хо'б'ани *бил'у* (Ле); м'не су л'ично *бил'е* тра'жил'е; дрв'ен'е су *бил'е* р'ал'ице (Бр); пријен нас су *бил'е* п'ече и ф'ереце (Кл); кат су т'е св'адбе *бил'е* (Ђер); т'о су ч'уда *била* (Бо).

Забележени су следећи облици глагола *бивати*:

не знам шт'а ка'ко *би'ва* (Бл); тако т'о *би'ва* (По); *би'ва* пон'екат (Ту); ни'кад ни'сам *би'вала* та'мо (Др); т'о је б'дгме *би'вало* (Вру); вал'а *би'вало* је кад копни с'ни'ег (Бу); *би'вало* је т'д'га; *би'вало* је стварно у т'о д'оба (Ер); св'акија м'ука је *би'вало* за жи'вот најпри'е; тако је *би'вало* (Ке); е' б'аш т'о тако је *би'вало* (Бр); *би'вало* је глади (По).

За глагол *би'ти* Д. Барјактаревић наводи само презентске форме (*би'д'ем*, *би'дн'ем* и *би'д'емо*, *би'дн'емо*) (Барјактаревић 1966: 100).

II.1.9.1.8. Глагол *ј'есам* има пуне облике:

ј'есам му ја ж'ена, ал'и ми н'емамо де'ц'е (Тр); пит'о ме *ј'есам* се ч'им б'авио; *ј'есам*, два с'ина им'ам с'ад (Кл); каж'е вал'а ба'ба *ј'есам* (Ка); та'ко ми б'дга, им'ала га *ј'есам* (Бр); *ј'еси* ти мусл'им'анка?; *ј'еси* ти л'уд? (Бр); не знам *ј'еси* била д'ол'е у Р'ибари'е; *ј'еси* ви-дела шта рад'е од онога ј'езера; *ј'еси* видела шта рад'е; п'а не знам *ј'еси* л' пр'дшла оде на ова Пометеник (Др); *ј'еси* ти нег'ов?; зв'ао сам те да те пит'ам *ј'еси* л' б'д'љи ти ил' ова м'ој к'ер; *ј'еси* л' т'урила хајдучицу? (Кл); *ј'еси* ти д'октор?; пит'а ме он *ј'еси* л' д'октор; *ј'еси* л' ти Х'усо Ёбровић? (Кл); *ј'еси* л' видела пр'в'у н'ој шта каж'е он'а т'урск'и што је доб'ио н'ов'и (Шав); он *ј'ес'ице* вал'а п'штен и св'е (Цв); *ј'ес'ице*, т'о је ма'хом беж'ало (Де); ал'а *ј'ес'ице*, к'о дев'ојка, н'ема виш'е ништа на њ'у (Кл); *ј'ес'ице*, он'о и пл'и'к'ови п'а св'р'би м'дго (Гр); *ј'ес'ице*, на св'адбе; *ј'ес'ице*, *ј'ес'ице*, т'ела да украд'е (Не); д'обро, *ј'ес'ице*; *ј'ес'ице*, б'ило је и т'о о'вде (Лу); п'а *ј'есмо* б'ил'и бог'ати; ми *ј'есмо* б'ил'и и поп'ал'ени и оп'ла'чк'ани; *ј'есмо* п'дсл'е (Бр); *ј'есмо* држ'ал'и ст'ок'е (Ле); *ј'есмо* конд'пљу с'и'јал'и; *ј'есмо* с'и'јал'и конд'пљу (За); *ј'ес'ице* л' пр'дшли пок'рај њ'ега?; изви'на'вам се, *ј'ес'ице* ви у'д'ате? (Не); *ј'ес'ице* л' от Сени'ц'е ил' из не'к'ок с'ела?; *ј'ес'ице* л' ви неки ист'ор'и'ч'ари? (Уг); ни'есмо поч'и'ња'л'и, а он'и *ј'есу* (Лу); *ј'есу* он'и мусл'им'ани ту к'омшија в'икал'и и су му да ид'е (Шав).

У 3. л. јд. у употреби су претежно краће форме:

најприје није а посл’ије *јџс* (Туз); отац пā и није, ал’ мајка *јџс* бдгами; *јџс* било ал’и слапшџ, џни знāју џдмā да нешто *јџс* (Лу); Камџнку јā вџруџм да *јџс* жџна; *јџс* топлџта, излāзџи температџра (Ка);

јџс, бāш такџ му је џме; *јџс*, евџ џџ је било онџ (Лу); *јџс*, мāло савџџена је (Не); *јџс* бџга ми, *јџс* обадвā ми џка (Др); а Вāрош, *јџс* да је āкадам, ал’ мџгџ би да идџш (Цџ); *јџс* да мусл’имāни тџ дџста прāвит нџзгоду, ал’и јāко тџ (Рај); *јџс*, дџбро си; *јџс*, осџкџ му глāву и пџсло цāру; *јџс* вāлā, пџштовāла и кџ да су јџ јџ бџл’и брāћа (Кл); џ *јџс*, *јџс*, џџга је убџла жџна (Цр).

Одрџчни облици овога глагола су:

ал’и јā ниџкад *ниџесам* чџкџ (Ке); јā је *ниџесам* ни пџзнџ ниџкаџо (Пр); свџкрву *ниџесам* нāшла; *ниџесам* имāла ни јџдно дџџете (Ду); вишџ *ниџесам* имāла сестāрā (Жи); ништа јā рџкџ *ниџесам* (Кн); јā за тџ *ниџесам* (Др); што *ниџесам* избāџџла (Ѧер); *ниџесам* мџгла ни да се шкџлџјџем; *ниџесам* ишџ у махāлу (Де); л’џпшџ мџнџџуше вџдела *ниџесам* (Го); *ниџесам* имџ с кџм; нијџдно у бџлџицу *ниџесам* родџла (Го); јā *ниџесам* за тџбе; *ниџесам* о томџ џпознāт; *ниџесам* ни чџџо; јā *ниџесам* за овогā дџшла; јā тџ *ниџесам* мāштāла (Бр); јāко и *ниџеси* дџнио (Ке); ниџкџк *ниџесам* имāла (Ду); *ниџесам* мџгла да до-вāтџм пџдношке (Кн); јā *ниџесам* тџ рāдџла (Ѧер); *ниџесам* јā сāд за у свџџет (Бр); *ниџесам* у мџџи (Бл); кāџо *ниџеси* знāла (За); *ниџеси* мџгџ да се џџџџш (Туз); џндā *ниџе* имāло д[а] [ид] џш; вџшџ *ниџе* имāло; жџна *ниџе* имāла дџцу (Го); *ниџе* имāла пџнијā четрџнџс; кāжџм да *ниџе*; овā *ниџе* дџбра (Бл); тџри гџдинџ *ниџе* родџло жџџо; пџсл’џ рāта *ниџе* рāџало жџџо; пџшкџ *ниџе* мџгџ (Бо); тāпџт *ниџе* имāло; *ниџе* се ни мџџила; ниџат се помџрџо *ниџе*; тџ му *ниџе* дџбро; *ниџе* имāло; бес тогā *ниџе* прџшло (Бр); *ниџе* имāло мџгџрџнџ тестџрџ; *ниџе* имāло ништа; *ниџе* смџла на кџџа (Ме); *ниџе* бџо дџбро зимџс (На); *ниџе* дрџгџ имāло; *ниџе* имāла пџла мџгџрџнā; (Ост); *ниџе* имāло јџла и пџџа; дџго *ниџе* имāло (Пе); *ниџе* тāпџт ниџкџ кџџџ фāтџ (Врс); затџ *ниџе* имāло маснџџџ (За); тџ ранџџџ *ниџе* смџло (Туз); тџ *ниџе* имāло (Др); *ниџе* имāло струја; најприџен *ниџе* имāло; *ниџе* имāло вишџ простџрије; *ниџе* имāло онијā плџгџвā; *ниџе* имāло ни плџга; *ниџе* било мџгџ насџљџно (Де); *ниџе* имāло ни онџ; *ниџе* имāло прāшка; *ниџе* ни долāзио (Ер); *ниџе* имāло чџ-вџка (Цр); џграде *ниџе* постојāвāло (Гу); тāдā *ниџе* имāло тијā хотџлā; сџдам гџдџнā се тā *ниџе* помџрџо; кџ *ниџе* имџ вџлџвā (Ѧер); *ниџесмо* се мџгџ задрџавāл’и (Де); *ниџесмо* имāл’и ништа (Жи); *ниџесмо* се знāл’и прџви пџт (Кл); да *ниџесу* џни (Бл); џмā слџџајџвā џе се *ниџесу* знāл’и; нијџесу смџл’и (Бо); *ниџесу* рāдџл’и лџџди (Гу); појџдџни *ниџесу* јџш; штā *ниџесу* рāдџл’и; *ниџесу* пропāл’ице (Де); џни хи *ниџесу* дџрāл’и (Ер); тāпџт се *ниџесу* удāвāл’е (Ме); стāрџ *ниџесу* мијџсџл’и колāче (Ост); овџ гџдинџ се *ниџесу* квџцāл’е (Жи); *ниџесу* се ни упџзнāвāл’и (Пе); ми нāш *ниџесмо* зал’џвāл’и (Го); *ниџесмо* имāл’е струјџ (Де).

Енклитџчки облици:

остāла *сам* сирџџе (Ле); јā *сам* нучџла да рамухāм (Ост); удāта *сам* бџла оде (Бџл); јā *сам* џшла на кљџсе; дџсетџро *сам* имāла (Кон); рāдџо *сам* са инџџиџџрџма (Ке); јā *сам* бџла ко[д] џџрџкџ (Жи); јā *сам* запāнтиџо; попиџ *сам* јџдну (Ер); јā *сам* до-вџо; те на мџгџр *сам* ишџ (Ѧер); кџџџ *сам* имџ; двџџџ крāве *сам* имџ; јā *сам* огишџ да-е вџдџм; родџо *сам* ве, рāниџ *сам* ве; волџве *сам* имџ; јā *сам* џвāла стџку (Де);

дѡста *сам* запанѡтио (Гу); дебѡла *сам* сѡт; *ја сам* научила; кат *сам* се запосл'ила; *ја сам* мѡрѡла у чѡршију; четѡри сина *сам* родила; како *сам* тѡгл'ила мѡку; *ја сам* мѡсл'ила имѡће; *ја сам* те замењивѡла; и *ја сам* је нашла на тѡблѡ (Го); пѡсл'ѡ *сам* понѡшто рабѡтѡла; *ја сам* те превѡрио; оставила *сам* пѡтеро деце; *ја сам* те дѡо; *ја сам* вол'ѡла у сѡло (Бр); како *сам* ћѡо (Бо); *ја сам* имѡ родитеље (Бо); кат *сам* је одвѡо (Бл); кад *си* онѡ рѡкла (Бл); знѡчи дѡбро *си* ѡспео (Бр); млѡго *си* се удебљѡла; нѡ *си* мѡрѡ да нѡсиш; кѡћу *си* направѡла; млѡго *си* се проми'енила; свѡ жѡвѡ *си* мѡрѡла (Го); нѡкат *си* вол'ѡо посѡдак (Жи);); ѡе *си* ти скрѡнула; тѡпѡт ко *си* девојку завол'ѡо (Ме); да л' *си* кѡт ѡшла на вѡшар (Ер); не пѡмтѡм кѡд *је* насѡљено; он *је* рѡдио (Бо); имѡло *је*; тѡ *је* ѡшло; ѡѡ'ѡпо ме *је* и пѡштовѡла; имѡ *је* једно убѡсто; пѡсл'ѡ *је* стѡвио; и рѡчено му *је*; свѡ што *је* трѡбѡло смо рѡдиљи (Бл); свѡ *је* то у нѡјбољи бѡхѡр убѡило; девојка *је* отѡшла; дѡвет гѡдѡна ѡе ми *је* седѡла; ѡе ми *је* спѡвѡла; тѡ ти *је* за вѡш ѡдл'ично; кат ѡна се-е покѡсел'ила; дѡста *је* имѡло нѡрѡда; сѡмо ствѡрно *је* тѡ рѡђѡло; бѡло сѡмо се-е чѡло; сѡт *је* тѡ попѡло; тѡ-е рѡђѡло (Бр); кат *је* давѡла дѡрс; давѡ *је* тѡ зѡмљу; ѡзѡ *је* гѡзди; и давѡ *је* ѡѡма; кол'ко *је* кѡ имѡ; педесѡт и трѡћ ми *је* ѡтац пресел'ѡо; имѡло *је* да се кѡпи (Де); тѡ *је* мѡјка рѡдила; он *је* вѡдио кѡмѡн; имѡла *је* једна згрѡда (Ђер); свѡ-е тѡ мѡрѡло; нѡма три недеље кѡ *је* ѡмрѡ; кол'ѡко се-е тѡгл'ила мѡка; онѡмо им *је* кѡћа; ѡна *је* родила тѡ мѡшко дѡ'ете; ѡна *је* рѡзѡмна (Го); тѡ *је* мѡјка рѡдила; код нѡс слѡбо *је* и имѡло; испрѡси му *је*; и он *је* дѡдѡ; посл'ѡ *је* отишѡ у Срѡбију; имѡла *је* продѡвница; нѡ ако *је* минѡстар; кѡ *је* бѡгат (Ђер); Тѡто *је* бѡо дѡбар; рѡђена *је* ѡде (Гло); Мѡл'ѡе јѡј *је* причѡ; закѡзѡн *је* нѡѡас посѡдак; он *је* спѡвѡо сас мѡлѡм (Вру); имѡло *је* онѡ са рѡлом (Ер); сѡмо хи *је* држѡо тѡмо за идѡње; дѡшла *је* гѡре код мѡјкѡ; и ѡна *је* седѡла такѡ (Жи); учѡла *је* бѡила млѡго дѡбро; кад *је* бѡо вѡшар; (Жи); такѡ *је* остѡло; сѡмо *је* спрѡмѡла да се јѡдѡ (Ков); имѡло *је* дѡста нѡрѡда (Ков); ѡрѡло се *је*; нѡс *је* бѡло пѡт ѡбѡнѡ; ѡтац *је* држѡ триѡта (Ле); ѡѡдно ми *је* да тѡ ѡвѡш (На); кѡ *је* постѡо; мѡј ѡтац *је* тѡ знѡо; дѡо *је* овѡ имѡње; овѡмо *је* насел'ѡо мусл'имѡне; прѡвѡ *је* дошѡ те понѡдио (Ост); он *је* тѡмо дрѡгѡ послѡве рѡдио (Пе); штѡ *је* тѡ бѡло; чѡра *је* дѡта (Пл); такѡ *је* прѡшло; сѡд *је* ѡпѡт мѡње; рѡнѡјѡ *је* имѡло десетѡну; десѡт гѡдѡна *је* бѡо тѡмо (Пр); дѡл'и *смо* бѡсу један дрѡгѡм; од ѡѡга *смо* жѡвѡљи; свѡ *смо* имѡљи (Бо); начинѡл'и *смо* му кѡћу; пѡшкѡ *смо* ѡшл'и; што *смо* те мѡ довел'и (Бр); од нѡшта *смо* створѡл'и нѡшто (Гло); тѡпѡт *смо* ткѡл'и; богами *смо* и пѡкл'и стѡлно; кат *смо* стѡгл'и у Пѡћ; кѡње седл'ѡнике *смо* хи звѡл'и (Де); гѡре *смо* рѡдил'и (Го); мѡ *смо* имѡл'и до скѡро; сѡд *смо* мѡ на тѡ зѡмљу (Ђер); сѡмо *смо* јѡл'и јѡчмен л'ѡп (Ер); с Нѡѡѡм *смо* провѡљи гѡдине; свѡшта *смо* држѡљи (Бл); грѡдно *смо* жѡвѡл'и (Жи); звѡл'и *смо* лѡпѡта (Кон); тѡ *смо* такѡ рѡдил'и; на колѡч *смо* и стѡвљѡл'и (Ост); слѡбо *смо* се хрѡнил'и (Пл); бѡгме млѡго *смо* јѡда виђѡл'и (Бу); кѡ да *смо* рођена брѡѡна (Бр); тѡмо *сѡе* мѡгл'и (За); ѡни *су* ме натѡрѡљи; тѡ *су* брѡѡна мѡг ѡца; аљ *су* ѡѡјѡпо жѡвѡт провѡљи (Бл); женил'и *су* се (Бо); врѡмена *су* такѡ (Вру); тѡпѡт *су* га посѡн са стрѡјѡм убѡл'и; жѡне остѡдѡл'е *су*; ѡни *су* свѡ отѡшл'и; прѡшл'и *су* брѡк; жѡне *су* тѡ причѡл'е; зрѡно *су* му нашл'и (Бр); онѡ гѡре *су* је вол'ѡл'е; што *су* се дрѡжил'е са онѡм Мѡломѡровѡм; дѡца док *су* се рѡђѡла (Го); слѡбо *су* питѡл'и (Гло); бѡвил'и *су* се стѡчѡрством (Гу); педесѡт гѡдѡна што *су* жѡвѡл'и; поштѡна *су* ми дѡца мѡ-

(Пе); чин те шта *дھےиџе* (Пл); свакӯ нџ *оће* у град да изаћу (Гр); нек се личе на кога *дھے* (Вру).

У 3. л. мн. презента знатно чешће се на целом терену испитиваног говора јавља облик *(x)дџиџе*:

сал' да *хоиџе* казат ђе су је закопал'и (Жи); дни *хоиџе* главу да ми разбију (Пл); викаху *оиџе* јџш да праву (На); деца *хоиџе* да ми погину; посл'е *хџиџе* да ми хи убију (Ле); *хоиџе* мисл'ет бџк зна шта-е; валә *хџиџе* да се врату ови ис Турске; *хоиџе* да се врату; нарџт прича да *дџиџе* да хи врату; да *хоиџе* да се врату; *хџиџе* да га граду (Ке); па ко *дџиџе* нек ме држе; *хџиџе* да врћу људе (Жи); *хџиџе* да се жџну (Де).

Присуство облика са превојним ступњем *(x)дџиџе* представља чување старине на терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора. Како наводи П. Ивић, у зетско-сјеничком дијалекту нарџито је раширена појава да „3. л. мн. глагола *хџиџиџи* чува стару консонантску алтернацију: *(x)дџиџе* (упор. старослов. **хџатъ**)“ (Ивић 2001: 218). Овај облик бележен је у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 91), Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 203), потом у Враки, с тим да се у врачанском говору јавља наставак -у (*дџиџу*, *нџиџу*) (Петровић 1973: 226), те у Ибарском Колашину, где су присутна оба наставка (Божовић 2002: 85), док је у нашој грађи редовно бележено -е.

Осим пуног облика *(x)дџеиш*, у 2. л. јд. у употреби је и краћа форма *(x)џј*: *хџј* да ўзмџш (Пр); кџл'ко *хџј* тџи кџтџвә (Бољ); пә *хџј*; тџи *хџј* чџру да дџш; ђе је *хџј* сџт?; да пџтџш свџкџга кџга *хџј* (Ке); ко *хџј* да ти прџво кџжџм; кџку *хџј* кџфу?; обрџи ме кол'ко гџј *хџј*; ако *хџј* мџснџи сџр; ко *хџј* тврџдџи сџр (Жи); да ми *џј* рџдит јџдно дџџете (Го); шта гџј *хџј* (Гло); ако *хџј* (Бр); а тџи ко *џј* да ўзмџш (Кл).

Облик *хој* највроватније је настао након замене -*ћ* > -*ју* облику *(x)оћ-*. Лик *џј* бележен је у говору Бјелопавлића, с тим да је облик *дھےиш* „неупоредиво чешћи“ (Ћупић 1977: 90). Облике *хој* / *неј* познају и полимски говори (Николић 1991: 470), говор Пиве (Вуковић 1938/39); за староцрногорске говоре М. Пешикан наводи да у 2. л. јд. презента упитни облик обично гласи *о-ли* поред *оћџиш ли*; одрџчно-упитни (формално, а заправо нарџита рџца) гласи *не-ли/нећџиш-ли-*. У одрџчном облику само се понекад чује облик таквог типа (*нџј*) (Пешикан 1965: 171).

Испред рџце *ли* глагол има следеће фонетске ликове:

хо л' ми узџт Нурә?; нит ме пџтџше *хџ л'*и је ни нџј *л'*и је (Пл); *хџ л'* ми прџдат тџу мачџгу? (Ке); *хџ л'* ме, дџшо?; (Жи); *хо л'* ми је прџдат? (Го); *хо л'* ми тџа прџстџн дџт?; *хџ л'* ме узџт?; *џ л'* тџи да се вратџш? (Бр).

Негиране презентске форме глагола *хџиџиш* су:

да бежџм *нџју*; јә *нџју* да идџм (Бр); да се удајџм јџш *нџју* (Го); *нџју* џде, *нџју* џде (Жи); онумџт *нџју*; *нџју* ни да мрџднџм; *нџју* да напџшџим (Ке); *нџју* тџа да прићџм (На); јә *нџју* (Бер); *нџју* ни да га гл'џдџм (Пл); *нџју* да родџм (Бољ); *нџју* да ўзмџм; *нџју* јә да дрџгџме припџнџе нџше богџсто; *нџју* ни тџбе; да наплџтџм *нџју* (Кл); ко

нећеш (Кн); штѡ *нећеш?* (Го); *нећеш* ми ништа досадит (Кл); *нећеш* ни да кажѣш рѡду (На); тѡмо рѣкни *неће* ѡна; *неће* да јѡј се помйрй; *неће* да седй; овѡ дѣчко *неће* ми јѡш (Бр); *неће* нешто ни да причѡ; нйкат га *неће* ни ймат (Кн); сѡд *неће* нйко; *неће* бйт; *неће* ти вйшѣ трѣбат; *неће* гл'ѣдат; *неће* тѡ нйко (Кл); *неће* ми ништа погѡршат; што ми *неће* пўј овѡ жўчнѡ кѣса; *неће* дѡј да му помѡгнѣ (Го); *неће* нѡрот да хи држй (Пл); она *неће* из њѡзйнѡг (Ков); нѣкй *неће* да га обѡл'й нйкѡко (До); *неће* ми донйјет пѡре (Ке); *неће* ни овѡ ѡстат (Ли); дйјете којѣ *неће* да учй; да се удѡ она *неће* (Бу); што *нећемо* јѣдан погйнут ѡвде (Бо); *нећемо* мй нйђе (Де); *нећемо* да хи запрашўемо (На); *нећеише* ракйју (Кн); за Сенйцу тѡмо се врѡхат *нећеише* (Гр); кўће *нећеише* (На); *неће* да се жѣнў, *неће* да се удѡју (Гр); они *неће* са зѣлом (Гр); сад нйшта да трпў *неће*, јѡко *неће* (На).

У 3. л. јд. и мн. присутан је и облик *не (х)ѡће*:

не ѡће да се помйрй (Бр); *не ѡће* да рѣкнѣ; ѡна *не ѡће* (По); *не ѡће* нйђе; *не ѡће* да седй (Жу); *не ѡће* да се удѡ (До); *не ѡће* да хи држѣ (Пл); *не ѡће* да јѡј се помйрў (Жу).

У 3. л. мн. јављају се и форме *не (х)ѡиѣ* и *неиѣ*:

не хѡиѣ ми дѣца тѡ (Бо); *не хѡиѣ* нйкѡко (Па); *не ѡиѣ* ни да мрѡднў (Це); не ѡтѣ (Брђ); ѡне *не ѡиѣ*; затѡ *неиѣ* ни кѡфу ни сѡк (Ост); снахе тѡ *неиѣ* да радў (Кон); ко *неиѣ* нек ме бѡцѣ (Жи); *неиѣ* (Де); овѣ девѡјке ни *неиѣ* да се удѡјў (На); *неиѣ* прѡво да ми рѣкнў; ѡни *неиѣ* да рѣкнў (Вру).

Негирани облици за 2. л. јд. су и:

ако *неј*, тй йди; што ми *неј* дозвѡл'ит да те пољўбйм (Кл); ако *неј* (Пл); *неј* кѡфу; гѡре *неј* (Жи); ймѡ дрўгй ко *неј* овѡ; (Го); ако *неј* (Вру).

Облици презента типа *(х)иѣѡ(н)ѣм* / *шѣѡ(н)ѣм* / *киѣѡ(н)ѣм...* употребљавају се у функцији футура II:

ко гѡт *хиѣѡ* (Ли); да настѡвй тў шкѡлу ко *шѣѡѡ* (Брђ); вйдећу код Вѣрѣ да ми замйѣнй овѣ табл'ѣте ко *шѣѡѡ*; да јѡј се замѡл'йм, ако *шѣѡѡ* (Го); да настѡвй тў шкѡлу ко *шѣѡѡ* (Де); нек донѣсѣ ко *шѣѡнѣ*; ако *шѣѡнѣ* да учйнй (Ке).

II.1.9.1.3. Енклитички облици глагола *хиѣи* употребљени у саставу футура I су:

јѡ *ћу* ти ѡпрат; са[д] *ћу* јѡ дрўгў виљўшку донй'јет; јѡ *ћу* ти дѡт; пѡ *ћу* јѡ неђе намйнут; дрўгй пўт *ћу*; јѡ *ћу* тѡ такѡ да радйм; јѡ *ћу* га ѡстѡвит; јѡ *ћу* запѡстѡвит; хѡј јѡ *ћу* тѣбе пѡмој; јѡ *ћу* да је дѡм (Го); јѡ *ћу* ви исприхат (Гло); јѡ *ћу* донйјет; згрѡду *ћу* ѡбит с тѡбѡм (Фер); јѡ *ћу* ти прихат; јѡ *ћу* ѡстат нѣудѡта (Жи); штѡ *ћу* ти кѡзат; у недељу *ћу* ти донй'јет пѡре; кѡко *ћу* да идѣм сѡт; лѡко *ћу* ти кѡзат (Ке); слўшѡ мѣне шта *ћу* ти јѡ рѣј; дѡј *ћу* јѡ (Ле); тў и тў јѡ *ћу* изѡј (Пе); јѡ *ћу* да га убй'јем (Ки); бѡш *ћу* ти јѡ причат о мојѡј жѣни (Жу); што *ћу* ѡстат за на пйјац (Ли); јѡ *ћу* ти дѡт; нѡј *ћу* кѡ Ејўпа; јѡ *ћу* се ѡжѣнит; штѡ *ћу* са овй'јем?; јѡ *ћу* да седйм; јѡ *ћу* да ти дѡм (Кл); е вѡлѡ *ћу* га јѡ ўбит (Цр); јѡ *ћу* да ве спѡсйм; сѡт *ћу* јѡ напѡ'ит крѡве (Туз); јѡ *ћу*, сйне, ѡтйс (Кн); тй *ћеш* и *ћѣрат* ў риѣску (Кн); штѡ *ћеш* тй да напишеш; штѡ *ћеш* да ти дѡм; тй *ћеш* дѡнас пѡнут у крф; ако *ћеш* цѡбѣ; *убй'ћеш* нѣког и добй'ћеш пѡре (Кл); о нѣму *ћеш*

пўно нєшто вїдет (Ђер); с тї'єм *ћеш* умрї'ет; нє знам ни како *ћеш* (Жи); *вїдећеш* тї; како *ћеш* да одеш (Го); ал'и штã *ћеш* му сãт (Пр); штã *ћеш* ми донї'ет?; ка[д]*ћеш* дõј за казанскў (Вру); штã *ћеш* да се мўчиш; тї рãди штã *ћеш* рãдит; нешто *ћеш* да победиш (Го); стї[ћ] *ћеш* тї до Бãрã (Тр); бõк *ће* да помõгнє свє (Гр); овõ *ће* ти вãлат; зã штã *ће* ми тõ вєлат; како *ће* ми тõ вєлат (Пр); нãјбољє *ће* им причат; штã *ће* ти рїба (Бољ); и овõ *ће* õстат (Пе); бõк *ће* пõмоћ (Бу); нõ *ће* да пãнє (Ков); сã[д] *ће* дõј; кõ знã ка[д] *ће* õна дõј; õна *ће* отїс; ку[д] *ће*, штã *ће*; да *ће* ти õна млõго мўкє вїдет; рєј *ће* пõсєн; за нєкол'ико *ће* да идє; кõ *ће* д[а] остãви злãто у кўћу (Го); ђє *ће* да доведє фãмил'ију (За); штã *ће* му свõј дõктор (Ки); његõва жєна *ће* вам причат (Цр); õн *ће* да ноћи код мєне; õн *ће* те пõвес (Ле); штã *ће* ви овõ да донõсите?; нє знам штã *ће* бїт (Жи); нãма *ће* отїс; õна *ће* ти пõбеј; сãт *ће* онõ кўћє пãнут; пã *ће* те удãвит (Пл); кõ *ће* да му чўвã (Ке); ђє *ће* да дã ђевõјку; ђє *ће* да ўзмє (Врс); снãха *ће* мõрат овє гõдинє (На); не гаранту'ємо да *ће* дїћи жїва; õн *ће* пõбеј (Кл); првã *ће* ве срєтнут; õна *ће* ви обїãснит (Дуј); õн *ће* ви испрїћат (Бо); свє *ће* да ти се овõ оствãрї; нешто *ће* да ти се оствãрї; са[д] *ће* да прõврє; да л' *ће* је дочєкат (Го); кõ *ће* онõ да једє; којã *ће* да йгрã до мõмка (Вру); да *ће* бїт дõбро (Бл); штã *ће*; õна *ће* пõј сã мнõм; да *ће* да ујãшє кõња седл'єнїка (Ме); пã *ће* д[а][и]дє да пї'є (Туз); мї се двї'є здоговõрїмо да *ћемо* да идємо (Гр); мї *ћемо* да остãнємо (Де); ил' *ћемо* ти мї тõ донї'ет; нãј *ћемо* ми пãре (Ђер); нãј *ћемо* нєшто (Бо); што *ћемо* да дõћємо (Цр); *вїдећемо* се; у кўй дãн *ћемо* дõј? (Жи); пã *ћемо* причат; знãш штã *ћемо* (Ков); пã *ћемо* се чўт (Жу); кãт *ћеиє* ни дõј нєћє? (Др); штã *ћеиє* одє (Ле); кот нєга *ћеиє* отїс (Бо); õткãл'єн *ћеиє* (Де); є тў *ћеиє* вїдет; тў *ћеиє* нãј сїгўрно (Дуј); штã *ће* õни и како *ће* (Цр); нõвине *ће* пїсãт (Ме); лõпоф *ће* ти се рõдит (Др); кãт *ће* дõј? (Жу); да л' *ће* да се вратў овї (Ке).

У 3. л. множине у употреби је енклитика *иє* (< *хõиїє*), па ови облици гласє:

млõго *иїє* ни повєћат (Ки); цї'єлу л'ивãду *иїє* ми прєдиј (Пе); пã *иїє* закўкат; богами *иїє* га уфãтит Ђерекãрци; тãмо *иїє*дõј (Ле); ал' бржє *иїє* дõј (Ков); пã *иїє* дõј да ме ўзмў (Жи); õни *иїє* дõј тў; кãкє*иїє* ми бїт срєћє (Го); õни *иїє* ти свє испрїћат; дã л' *иїє* мõј (Бо); õни *иїє* донї'ет сãд вõду; штã *иїє* ти кãзãт; кўћу *иїє* ти дїј (Бр); односно:

дõјиїє Влãхиње (Ле); вãлã *дõјиїє* дãнас (Жу); *мисл'єиїє* некї мушкãрац ме грл'ї; *рєјиїє* енє што је грл'ї онã мушкãрац; (Го); *дõјиїє* овãмо; (Бо); *дõјиїє* õни за петнãес дãнã; да пõћєш ил'и *убїиїє* ти свє што ймãш (Бр).

П.1.9.1.4. Глагол *хїїєи* у аористу има два низа облика.

Дуже форме имају у основи проширење -ð-: (*х*)*иїєдо*(*х*) / *ићєдо*(*х*) / *кїїєдо*(*х*) / *кћєдо*(*х*), (*х*)*иїєде* / *ићєде* / *кїїєде* / *кћєде*, (*х*)*иїєдосмо* / *ићєдосмо* / *кїїєдосмо* / *кћєдосмо*...

хїїєдо да јõј кãжєм; не *хїїєдо* да се свãћãм; јã жїва *не хїїєдо* (По); *хїїєдо* јã (Ту); и нє *хїїєде* (Бу); *хїїєде* да дõћє (Ту); онол'їкї мõмци по Тутїну и нє *хїїєде*; Зõрица нє *хїїєде* да се удã (Бу); *не хїїєдоше* да позõвў (По); јã *ћєдо* јучєр да дõћєм (Ру); посвãдїсмо се, *не ићєдо* да га ўзмєм (Ру); штã му *ићєде* тõ да рãдї (Се); *не*

шћѣдосмо (Се); *ја тѣ не кћѣдо* да трпѣм (Ме); *та снаха нѣ кћеде* да ми седѣ (Д. Дуб); *нѣ кћеде* (Пл); *ѡна нѣ кћеде* (Ру); *Ибар нѣ кћеде* да плѣтѣ (Пе).

Забележени краћи облици су: *шћѣ(х), шћѣ / кћѣ... (х)шћѣсмо / шћѣсмо...*

ја нѣ шће тѣ ништа да рѣкнѣм (Го); *нѣ шће* тѣ кѣхву? (Бољ); што *нѣ шће* сѡк (Вру); *нѣ шће* ни да рѣдѣ у кѣхву; што *нѣ шће* сѡк какав да попѣ'ѣш (Го); ѡн *нѣ шће* (Бр); *ѡвѣ нѣ шће* да ѳзмѣ (Бр); *ѡвѣ нѣ шће* да ѳзмѣ; штѣ ѡн *нѣ шће*, *нѣ шће*; *нѣ шће* ни да рѣдѣ у кѣхву (Го); *нѣ шће* да рѣкнѣ на пѣво попѣ (Св); шта му *шћѣ* тѣ да рѣдѣ (Ле); *нѣ шће*, *нѣ знѣм* штѣ ѡвѣ бѣ (Ли); а наѣ дѣже ѳѣво, *не шћѣсмо* (Ме); *не шћѣсмо* (Ме); што *не шћѣсѣ* кѣхву? (Ли); ѡни *не шћѣше*; ѡни *не шћѣше* да ме ѳзмѣ; а ѡни пѣсл'ѣ *не шћѣше* без мѣне (Гл); *не шћѣше* да га прѣмѣ (Ши); и ѡни *не шћѣше* да ме ѳзмѣ (Ле); шта ти *кћѣ* за вѣшке да прѣчѣш? (Бољ); што ѡна *нѣ кће* да седѣѡде, *нѣ кће* да седѣ (Д. Дуб); ѡн *нѣ кће* (Жи); *нѣ кће* да седѣ (Пл); ѡн *нѣ кће*; ал'и *нѣ кће* да је ѳзмѣ (Ер); ѡн *нѣ кће*; *ѡвѣ нѣ кће* да ѳзмѣ (Ру); и ѡни *не кћѣше*, но ме ѡстѣвише те дѣѣдѣсмо (Ли).

Имајући у виду да се свођење облика на једносложну форму готово редовно избегава, краћи облици у једнини бележени су увек уз негацију.

У говору Горњих Васојевића такође бележене су и краће и дуже аористне форме али само у ликовима са иницијалном групом *шћ-* (СТИЈОВИЋ 2007: 203), односно *шћ-* / (к)ћ-, у говору Враке (Петровић 1973: 226). У Ибарском Колашину присутна су оба фонетска лика с тим да се употребљавају само форме са основинским проширењем -ѡ- (БОЖОВИЋ 2002: 89).

П.1.9.1.5. У имперфекту глагол *хѣѣѣ* има следеће облике: *ћѣ / шћѣ / кћѣ, ћѣше / шћѣше / кћѣше... ћѣсмо / шћѣсмо / кћѣсмо, ћѣхѣ / шћѣхѣ / кћѣхѣ / ћѣѡѣѣ / кћѡѣѣ...*

ја ћѣ него ме ѡна збѣнѣ; *ја ѡвѣ ћѣ* тѣ да нешто рѣдѣм (Жи); ѣво јѡш нешто *ћѣ* да ти рѣкнѣм и зѣборави, зѣборави штѣ сам ћѣла (Бѡб); мѣне тѣ пѣло на памѣт и *нѣ шћѣ*; *нѣ шћѣ* дѣљѣ да трѣжѣм него тѣ (Стр); *кћѣ* да ѡдѣм до Рѣбарѣћѣ (Па); *ја кћѣ* да л'ѣгнѣм (Пл); *ја кћѣ* д[а]ѡдѣм, ал' нѣ стѣго (Ру); штѣ *шћѣше* тѣѡде? (Гр); вѣћ кад *ћѣше* да се зарѣтѣ, дѣста је исел'ѣло ѡвѣдѣ'ѣ (Гр); ѡн *ћѣше* ѡде на сѣло да прѣвѣ (Го); штѣ *ћѣше* тѣ?; ѡн *ћѣше*, ал' пѣсл'ѣ Хѣтл'ер ѡкрѣну рѣт (Прћ); посл'ѣ *шћѣше* да се бѣѣ сѣ мнѡм (Из); посл'ѣ *шћѣше* (Ле); мѣ *не шћѣсмо* нѣкѣко да попѣшћѣмо (Ту); пѣсл'ѣн кат *шћѣхѣ* да дѡћѣ (Пр); кат *ћѣхѣ* да дѡћѣ (Ту); ѡпѣт мало пѣѡљѣ нѡ што *кћѡѣѣѣ* да ѳзмѣ (Пе); *кћѡѣѣѣ* да ѳзмѣ (Бал); на Рѣшку *ћѡѣѣѣ* (Прћ); *ћѡѣѣѣ* да дѡћѣ (Бал).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони нису бележени облици типа *ѡћѣ, ѡћѣше...*, које познају говори Враке (Петровић 1973: 226), Ибарског Колашина (Божовић 2002: 88), те Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 203).

(Детаљније о облицима имперфекта глагола *хѣѣѣ* в. т. П.2.3.8. у одељку о овом глаголском облику).

нећу; ње вала је имала лада овје године, ко није имала лада, никат га неће ни *имаи*; то се не крије, све се море *сакри* то се не море; цркву *ирави* мораш па се турчио, ишао је днеш (Кн); лако хи је *сдожи*; сачувај бдже шта *се иријеи* мдже, шта трефй човѣка; ал' онѡ злѡ *иреиријеи*, йстѡ ка да ми горй глава; ако немѡ карѡктера, мѡку ћеш *видеи*; кѡ[д] ћу пѡсл'е онѡ рушевину и онѡ, треба *ћераи* пѡсл'е то, овамо-онамо; ја не дам, кажѡ нек идѡ она бѡр, ми старй нек бидѡ с нама шта *ће би*; нек изгорй што море *издореи*; онде сврати питѡј она *ће ти казай* право пѡт; ти гл'ѡда у мене, ја ћу *гл'ѡдаи* у тебе (Тр); ѡ, како се живѡло, то ти ја не мѡгу *ирићаи* никѡко; сине, ти ми мѡш *би* ка шћерка; ѡ сѡт то ти не би мѡгѡ *ирићаи*; па то ти ја не знам таћно *ирићаи*; ни то ти не би умѡ *ирићаи*, то је било рѡно, пријен мѡга времена; не знам ти таћно *ирићаи*; правил' и онѡ кованѡке онѡ, пѡсл'ен смо пѡћл' и *куиѡваи*; ѡво сѡт ћу ја *наидји* краве (Туз); ѡде мѡраће *се окренуи*; лѡкшѡ је лампѡрију *иоирѡјеи* нѡ *крѡчи*; неѡ *ће мѡраи* да бидѡ мајѡр; шта кѡ прича мѡш *слѡшаи*, ал' не треба се ни *миѡшаи*; лѡк ћете ми *видеи* какав ми је лѡк; мѡраш *уиѡсаи* како се живѡло; ка[д] ћете ви *осѡл'и*, он се вишѡ *враи* неће (Уг); његѡва жѡна *ће вам иричаи*; ѡбичѡј је та бѡ да се мѡрѡло *конѡчи*, двѡ конѡка, три конѡка; *конѡчи* ѡбавѡзно, отиди за невѡсту и *конѡчи* и тамо свѡтови згѡда; немѡ ме *иѡрѡчи* (Це); бѡлѡ *жрѡивоваи* сѡна једнѡга; ѡ вала ћу га ја *уби*; Вѡјѡ, мѡжда знаш ти бѡлѡ, па ћу ја *слазай* (Че); шта ти мѡгу *казай*, пѡслѡ пѡ годинѡ живѡта; то је што треба *знаи* да бѡг свѡ одређѡје и завршава, нико те ни *уби* ни *иѡцени* не мѡже ако те бѡк штѡти и ако знаш да си од бѡга ствѡрен; кѡ-е бѡ врѡдан да радй, није лѡше бѡло, мѡгло се и *ради* и *заради*, ал' ја сам тапѡт бѡ дѡјете; знаш шта значй нѡи *а би* напоље порет водѡ, то је лѡше стање живѡта; не знам кѡт бѡше ова пѡт се пѡчео *ради* за Шпѡљани; бѡгами овѡ жѡнскѡ стварно треба *разѡмеи* (Бл); ѡћу, свѡ ћу ти *иричаи*; зѡром је ти не мош *узѡи* данас *вѡди* што нећемо јѡдан *иѡгинуи* ѡвде; хѡћу ти *казай*; тѡшко сирѡтйну *њиви*; шта да ви прићам, то ни *иѡгѡди* не мош, мѡке су бил'е вѡл'икѡ; не знам да л' *ће мѡј иремѡши*, не дѡјѡ; такѡ-е бѡло тврѡ то да се не смѡје *уби* (Бо); од једнѡга мѡга ѡца једйхника учинѡло се сѡт порѡдица, шта ћу ти *казай*, сѡло; ал' и кат хим ја то пѡчнѡм *иричаи*; ткѡла најприен онѡ, како ћу ти *казай*, онѡ пѡл'е; прѡжи нешто, дѡди нешто мѡло, неће ти *би* ништа; није ѡѡис мѡсо прије годинѡ детѡту *дѡваи*; ѡ, бѡга ти, хо л' ми та прѡстѡн *дѡи*?; рѡче немѡ *кажѡваи*; хѡјде ми да јѡј повѡдѡмо л' иѡпѡга, она *ће га бегенѡсаи*; то је грахѡта *рѡди* и *бѡци* дѡјете; немѡте ми *иуићаи*! Тѡ нарѡчитѡ немѡте ми *иуићаи* тѡ што прича такѡ!; свѡ би пѡл' и се на брѡда *ће* се најбѡлѡ *видѡи* и кѡ *ће највишѡ имѡи* те л' ил'е да покажѡ; вѡруѡм да *ће* она *би* учитељица, сѡт је заврѡшила факултѡт, те она *ће вѡруѡм тѡ се ирими* (Бр); не мош *вѡроваи* како-е то занимљиво бѡло; шта ћеш ми *донѡеи* на свѡдбу?; право ти кажѡм, срамѡта *се фѡли*; миљѡ овудѡе да ти је милина *глѡдаи* како се шѡтајѡ; прича ти па ћу ти ја *дѡдѡваи* (Вру); ја ћу *донѡеи* сѡд вѡду; нѡкат мушкарац не мѡже *видѡи* мѡкѡ ко жѡна; д[а] [ид]ѡм да стѡвим ја кѡфу па ћемо *иричаи*; ја јѡј почѡ *иричаи* како сам тѡгл'ила мѡку; ѡ шта смо ми њѡвил' и дѡцу, да ти је *знаи*; нѡс двѡе старѡ, омркни, ал' да л' ћеш *осѡмнуи*, хенѡ; да л' *ће је дѡчѡкаи*; треба *гл'ѡдаи*, није сѡмо ѡ вала л' иѡепа и л' иѡеп, нѡ треба *гл'ѡдаи* и ѡтѡал'ѡ је и шта-е и како-е; то је Си-

мѡнина братанйца, а нек је трећй дйѡ Симѡнѡ, јѡ ху је узѡи; ѡни бар турѡ златѡ, ѡна ймѡ рѡшта и двѡрей; вѡлѡ да ми ѡј рѡдишй једно дйѡете; нѡјтежѡ с нѡрдѡм рѡдишй; невѡста ће пѡсл'ѡ бйшй ѡмѡрна за свѡдбу; немѡ, сйне, тй шурѡи; мѡјко, јѡ ху ти дйрѡи; са[д] ху јѡ дѡнйѡи баклѡву и облѡнду; мѡгу л' осйѡвишй овѡ сйр докл'ѡн се вратйм; јѡ нѡ би смѡла занѡшй сѡма кад би ми свѡ поклонйѡ; нѡће нйшта фѡл'ушй; са[д] ху јѡ дрѡгѡ виљѡшку дѡнйѡи; тй си јѡш млада, ѡтвѡри ѡчи, немѡ зал'йѡишй пѡ пѡсл'ѡ кѡкѡ мѡне шта бй; нѡ би те смѡл'и йерйсаи, слѡбо ти је срце; пйтѡ тй, па ху јѡ неће намйнушй да вйдйм; хо л' ми је йрѡдаи?; тй рѡди шта ћеш рѡдишй; бо'й се јѡ ху га осйѡвишй, јѡ ху зайѡсйѡвишй; некй глѡс срѡтан ће ти бйшй; трѡбѡ вѡроваишй; кажѡ трѡбѡ гл'ѡдаи а не трѡбѡ вѡроваишй; не умйѡм ти кѡзай (Го); јѡ ху ви исйрйѡишй; јѡ ху ти сѡмо јѡдан слѡчѡј исйрйѡишй; нйко нѡће йграи онѡмо ѡе му мѡсто нйѡе (Гу); дѡнас не мѡрете свѡ заврйшйшй (Дел); гѡзда нйѡе дѡ чѡвѡка ѡе йрйбйшй бл'йзу жѡнѡ; кажѡ мѡрѡ се ѡбйшй дйѡете ил' нѡшто се дѡсйшй, тѡ дрѡгѡ нѡмѡ; ѡ ѡѡму ћеш пѡно нѡшто вйдеи и ѡ крѡтаѡу и ѡ свѡму, ѡ жйвљѡѡу; тѡд је бйло свѡ брвѡѡре, ѡд дрѡвета, кол'ко би се чѡвек мѡгѡ исйрѡвишй; немѡте ме дѡи; немѡте ме дѡваишй, јѡ нећу; јѡ ху дѡнйѡишй пѡ да осѡчѡш онѡ купѡне; ил' ћемо ти мй тѡ дѡнйѡишй да осѡчѡш ил'и дѡћемо ѡѡму (Тер); овѡ сам мѡгѡ дѡнйѡишй пѡшкѡ; нйѡе имѡ свѡкѡ ни тѡ да јѡдѡ, него је мѡрѡ мѡшай ѡвас са јѡчмом да би јѡо; с тйѡм ћеш умрйѡишй; не смйѡмо те дйрѡишй кад би чѡвек рѡкѡ мил'йјѡрде да ми дѡ; јѡ јѡш нйѡесам ѡтйшла тѡ да вйдйм, нйт би се мѡгла найѡмѡл'ушй ка тѡј кѡћи; јѡ вѡзай ѡѡну срѡћу за мѡју несрѡћу што је ѡна јѡдна, цѡба ти је свѡ, нѡ мош; сал' да хотѡ кѡзай ѡѡ су је зѡкопѡл'и; йййнушй је нѡ би смѡо вйшѡ (Жи); дабѡгдѡ се тѡ вйшѡ не повратйло, тѡ ти јѡ мѡгу кѡзай; јѡло се рѡжѡвно, хѡљѡвно, штѡ ху ти кѡзай, мйѡешѡ се ѡвас са јѡчмом; мѡгла си чѡш тѡ и тѡ да ймѡ у зѡедницу; јѡ са Ибрѡхймом се не мѡгу йѡгѡдишй нйкѡко веј да се ѡбйѡм; у недѡљу ху ти дѡнйѡишй пѡре; јѡ сѡд вйчѡм, бѡга ми нѡће ми дѡнйѡишй пѡре, овѡ ситуѡцијѡ овакѡ; мѡгло би свѡшта бйшй, дрѡкшѡ нѡ; валѡ лѡко ху ти кѡзай; нѡћете ни трѡћу ни четвртѡу ни сѡнку вйдеишй; нйѡе смѡла на пастѡха йѡурйшй невѡсту да је не сѡтрѡ; нѡј вѡроваишй, тѡ нйѡе мѡлѡ вѡда, тѡ је сйла и сйла вѡда; овѡкѡ да ти кѡжѡм, зѡнѡм да ми вѡроваишй нѡћеш; хо л' ми йрѡдаишй тѡ мѡчѡгу?; и нйѡе ми се гѡдину дѡнѡ хѡо йѡмйрйшй; тѡпѡт тй нйѡеси мѡгла нйкат девојку вйдеишй нашмйнкѡну; ѡн је мѡрѡ да дѡћѡ на дѡн венчѡнѡ да ми се потпйшѡ да би се јѡ мѡгла вѡнчѡишй (Ков); мѡрѡ пѡсѡн да ће бйшй мѡчка жѡнско да дѡјѡ ѡбрас; нѡ зѡнѡм да л' ће бйшй овѡ гѡдинѡ по пѡт ѡурѡ; немѡ ме дѡљѡ исйшйѡваишй, забѡрѡвио сам (Кон); богами тѡ је тѡшко вѡма ѡбѡснйшй; имѡ је Йлѡс јѡдан Кѡртовйшй кат се пѡчѡло рѡшйѡваишй; тй тѡ йрйѡишй нѡ мош, тй идѡш по мусл'ихѡнѡ, мйрйш ѡѡде кѡ се свѡћѡ, тй тѡ нѡј йрйѡишй; богами тѡ га уфѡишйшй Тѡрекарци; вѡлѡ нйт би трѡбалѡ ни[т] ху га узѡишй; немѡ, снаѡо, йрѡишй, дѡнас тѡрнйк; шути немѡ тол'йкѡ се смйѡишй; нйкат забѡрѡвишй нѡћу кат ме нйѡеси дѡла да се смйѡѡм; јѡ ху те зѡишй тел'ѡфѡном; тй ћеш ни је узѡишй; дѡ ми, нѡћу ти узѡишй пѡшку; овѡ трѡбѡ најѡурйшй, енѡ ми неѡкупѡна тудйѡер шѡтѡ; ѡтйди нѡћй стѡтйну деце у бѡл'нйцу, ако мѡгнѡш ѡдѡишй коѡ, којѡ је којѡ, јѡ да скйнѡм глѡву; сѡ[д] ху ти јѡ йрйѡишй; тѡмо су у мѡгацйн, нѡка, јѡ ху дѡнйѡишй (Ле); можда ће ме бѡл'ѡишй јѡш вйшѡ; валѡ ћете йѡишйшй нѡшто пѡ да се ѡтрѡјѡмо свй, нек идѡ у врѡга; бѡга ми сам ѡзѡ сѡме нѡјѡлѡѡе што је мѡгло бйшй; тѡ-ѡ нѡјл'ѡпшѡ гѡзба што мѡже бйшй;

жѣне су тѣмо одвојене и ви́рѣл'е ђе би мѡгл'е ко́га *ви́деӣ* (Ли); мѡгла би ви *ка́заӣ*; ѡни тѣ те сѣт *узѣӣ* у кѡла да те повѣдѹ; сѡнке онѣ вѣл'кѣ, *наи́рѣвӣ*; ми́сл'ила сам штѣ *ће бӣӣ* сѣ мнѡм нѡвине *ће и́и́саӣ*; љѹди ни́есу смѣл'и *ѡӣ* девојку, ни сѣт не смѣјѹ, што нѣће *и́и́ӣ* жѣне; тѣ нѣга ко *ћѣкаш*, тѣ сѣмо са њим не мѡжеш *завр̄ишӣ* рѣзговѡр; мѡга ти хѣка је немѡ *разг̄раӣ* (Ме); јѣ кад би се потпѣсѡ, тѡ свѣчи'и рѹкопѣс сам јѣ мѡгѡ *кои́раӣ*; мѡгу ви *набѡвӣ* кол'ко ви трѣбѣ; ѡдавл'ѣн педесѣт љѹдѣ, шѣсѣт, кѡл'ко, богами *ћу лѣгаӣ*; мѣне можда нѣће *и́рѣбаӣ*; ако ме пѣнѣ о ѹљу, ни́есам учѣо, сѣгѹрно *ћу изг̄убӣ* гѡдину; пѣ тогѣ срѣма мѡга, тѡ ни́кад не мѡгу *заборѣвӣ* (Ми); ѣво ти овѡ, лѣкшѣ *ћеш сѣдеӣ*; ѡдабрѣни љѹди, ѡни се пошѣљѹ, нѣкѣ ко́и́ма се не мѡже *ѡѡбӣ* да се не помѣрӣш (На); хоћеш л'и *рѡѡӣ*?; знѣла сам тѡ, тѡ је лѣко *и́рѣвӣ* (Ост); на зѣмљу нацрѣтѣ, и́мѣ, не умѣ'ѣм ти *ка́заӣ*; ѣво ти, са[д] *ћу ти јѣ нацрѣтӣ*; да јѡј помѡгнѣ сѹдове *ѡи́раӣ*; трѣбѣло би му *и́и́саӣ* да нѣ би га спѣсӣо; нѣгѣ *ћу ти га и́ока́заӣ*; *ѹѡӣ се* от ѡвѣка за дрѹги'ѣм и да на́гѣ некѹ срѣћу (Па); посл'ѣн по-лѣко се пѡчѣло *раѡӣ*, *ѡраӣ*, овѡ онѡ, док је дѡшло до л'ѣба; јѣ у Перѡше не долѣзим што се нѣћеш тѣ *зайѡсл'ӣ*; мѡгѡ сам *уи́лаћиваӣ*; пѣре не мѡрѹ да седѹ, тѡ је цаба *и́ри́чаӣ*; нѣ знѣм ко ми рѣче мѡре ти *и́регѡреӣ*; мусл'имѣни тѣ дѡста *и́рѣвӣ* нѣзгѡду (Пе); немѡ ме ни *гл'ѣѡӣ*; вѣлѣ *ћу ти јѣ ка́заӣ*: снѣ'ѣк је би́ѣл, нѡ је снѣ'ѣк; сѣ[д] тѣ се *и́освѡѡӣ*; цумбѹсѣӣше и хѣјт сѣт у нешто шѹпѣ, ни́ти знѣм хоћу л' *се зайѡл'ӣ*; е тѡ ти мѡгу од мѣне *и́ри́чаӣ*; не смѣјѹ да ме пѹшћѹ хотѣ ме ѡни *ои́ѣӣ* (Пл); да ни́ѣ водѣ, не би *се* мѡгѡ *окрѣћаӣ* воденичкѣ кѣмѣн; ко бѣци на дѣснѹ, дѡбра *ће бӣӣ* гѡдина; кат *ћу ти и́лаӣӣ*? (По); нѣ мош га *си́асӣ* да ти је хиљѣч од смр̄ти; немѡ више *долѣзӣ*; нѣ мош *узѣӣ* да ти је хиљѣч от смр̄ти; док си у војску, овѡ *ће ти вѣ'аӣ*; јѣ тѡ ни́шта нѣ знѣм зѣ шта *ће ми тѡ вѣ'аӣ*, кѣко *ће ми тѡ вѣ'аӣ*, ни́шта јѣ не замѣшлѣм дѣлѣ; и́мѣ тиѣ слѹчајѣвѣ рѣзниѣ, нѣ трѣбѣ ни *и́ри́чаӣ*; вѣлѣ јѣ и *и́рѹжӣ* не мѡгу, не мѡгу да мр̄днѣм; Артѣнију да не одвѣдосмо, ни́шта не мѡгосмо *учи́неӣ* (Пр); не вѣлѣ кат ти пѣнѣ нѣ ом за мѣсо што нѣј *ка́заӣ*, да тѡ по'ѣдѣш, детѣту испѣдѣ понѣшто; секѣру не вѣлѣ *и́ра́жӣ* у махѣлу; ни́како са жицѣ да се обѹчѣ што га нѣће сѹнце пѡново *огр̄ѣјаӣ*; пѹна *ће се наи́ѹнӣ* гњѣдѣ (Пру); мѡгѡ јѣда сам ви́ђѣла, кад би стѣла *и́ри́чаӣ*; немѡј ни́кат *кѹӣӣ* да порѣвнӣш пѣт кѣлѣ (Ру); дѡста се-е тѡ гл'ѣдѣло рани́ѣ код нѣс, ако је жѣнско не трѣбѣ га ни́гѡ *и́ѡслаӣ*, дѡста су бѣла жѣнска дѣца угрѡжена (Са); оћу д[а] [ид]ѣм у Смѣлѹћу пѣ *ћемо се догѡворӣ*; у дѣвет кад л'ѣгнѣш, тѣшко је ствѣрно *изѡр̄жаӣ* до сѹтра; ѣво ти кѣхва, сѣди, јѣ *ћу тѡ свѣ завр̄ишӣ*; ѣ бѡга ми јѣ тѣбе познѣ'ѣм и кат *ћу умѣраӣ* *ћу те и́ознѣваӣ*; мѡгу л' јѣ нешто *и́и́ӣ*?; пѣ јѣ ти не мѡгу гѡдине *смѣњӣ* (См); ал' да ве повѣдѣм пѣ *ћу се вѣрӣӣ*; тѡ јѣ не пѣнтѣм, Мѣловѣн *ће тѡ знѣӣ*; јѣ ни́есам бѣо тѣ'ѣсно да л' *ће ѡна мѣне узѣӣ* и да л' *ћу се јѣ њѡј сви́деӣ*, јѣ би ишѡ јѣ њѹ да ви́дѣм (Ст); четѣри гѡдине дѣнѣ ти је бѣло тѣшко *жи́вѣӣ* ѡ҃҃е; мѣ смо се пѡсл'ѣ пѡчѣл'и *бѣранӣ* и у томѣ проузрѡковѡ рѣт; кад би јѣ стѣло тѡ *и́ри́чаӣ* у дѣтѣлѣ (Пр҃); знѣм *ћѣ Грубѣти҃е*, сѣмо нѣ би умѣо *ои́саӣ*; тѣд је бѣло пробл'ѣм *кѹӣӣ* једне панталѡне, а нѣ дрѹгѡ нѣшто; ѣто, сѣт нѣ мош *ви́деӣ* да је пѡсијѣто двѣс кѣлѣ пшеницѣ у нѣчијѹ њѣву; којѣ је тѡ пробл'ѣм *кѹӣӣ*, не дѣрѣ га ни́шта; мѡш *кѣрӣи́коваӣ* ко́га ѡћеш; при́ѣтѣ му тѣмо да *ће му и́ѡбӣ* порѡдицу; и́мѣ хи стѣриѣјѣ јѡш, немѡ се *и́лаӣӣ* (Рај); ѡн стѣсѡ, јѣ стѣсѣла, н-умѣ'ѣм ти *и́ри́чаӣ*, немѡ ми *и́ри́-*

чаӣ; не море себе медѣт *учӣнеӣ*, а нѣ мене; ђпѣт наѣам се да тѣ ме *гл'ѣдаӣ*; мѣфтач кѡ ће не *ӣослушаӣ* нѣшто; немѡ *намирѣваӣ*; нису тѡ мал'ѣ године, нѣе и лако *ӣребрѡјаӣ*; пѡ помисл'им амѡн нѣко да је мѣфтачан кѡко л'и би мѡгѡ *жӣвечӣ*; валѡ да порѡстѣ дѣца пѡ ћемо се *одмѡрӣи* (Со); што је л'ӣепо, нѣј ми *вѣроваӣ*; дѡ л' љу *до-жӣвечӣ* сѡмо да се наспѡвѡм; за снагу се нѣ мош *вра̄ӣӣӣ*, за ца̄к си се мѡгѡ *вра̄ӣӣӣ*; кѡсно се корѣта пѡчѣла *куй̄ѡваӣ* за кѣпање; тѡ ти не мѡгу ни *ка̄затӣ*, у виду кѡ некѣ крѣденац мал'и; затѡ сам јѡ реко бѣо да л' љу *дожӣвечӣ* сѡл' да се наспѡвѡм; јѡ љу *ӣрӣчаӣ*, а ви пѣшите; фрѣждер да се прѡво донѣсѣ фрѣждер, јѡ *нѡсӣи* мѣсо ис Пазѡра у мѡју кѣћу не мѡгу; те пѡсл'ѣ јѡ пѡчнѣм и мѣсо *куй̄ѡваӣ* у Позѡр (Трн); тѣ ће ви тѡ најбољѣ *исѣрӣчаӣ*; ако ћѣднѣ *ӣрӣчаӣ*; бес жѣнѡ се *жӣвечӣ* не море; немѡј тѣ *мӣсл'ӣӣ*; пошѡ сам ти *ӣрӣчаӣ*; ѡн би ѣмрѡ, ѡн ти нѣ би смѣѡ *узѣӣ* пѡрче л'ѣба; попрӣчај тѣ нѣшто пѡ љу ти јѡ *ӣо̄ӣрӣчаӣ* за јѣдну дрѣгѣ стѡвр (Цв); немѡ ни *долѡзӣӣ* кад нѣ мош; дѡ тѣ тѣ ча̄ше пѡ ће Зѡрица *сӣӣаӣ*; немѡ *завѡвѡраӣ* (Шав); најбољѣ ће им *ӣрӣчаӣ* Ѧгњен Јѣлић (Бољ); нѣће ѡн на̄ма *узѣӣ* крѡву испред овол'ӣке децѣ (Бољ); ада, немѡте се ни *изѡваӣ*; кад ѣмѡш шта *вӣћечӣ* (Бу); шта гѡд да пѣшѣш, *ӣогрѣшӣӣ* нѣћеш; нѣсам се мѡгѡ *о̄ӣка̄чӣӣ* (Бу); мѡш *узѣӣ* кѣло кѡхвѣ; мѡрѡл'и смо *кӯӣӣ* ћѣфине и дѡску онѣ; не мѡгу *ӣогѡдӣӣ*, гѡспошѡ; ѣ мѡгло би *се ӣревѡрӣӣ*; разумѣѣш, у онѣ за̄едницу у онѣ кѣћу, трѣба тол'ӣкѣ стѡку *вӣдеӣ*; ѣ пѡ, вило, докл'ѣн гѡј не пѣташ родѣтеле̄а, нѣ мош *бӣӣ* дѡбра; ѣ ѡн ће ти *ӣрӣчаӣ*; сѡмо је тѡ Тѡмо згѡдан чѡвек, ѡн ће ти свѣ *о̄ӣрӣчаӣ* о томѣ ср̄пскѡм; јѡнови се ткѡл'и овакѡ ал'и да ѣмѡ гѡре, не умѣѣм ти *ӣрӣчаӣ*, свѣ да ѣмѡ овакѡ рѣсѣ овѣдѡ; они би ми искѡл'и да нѣ мош *однӣ'ечӣ*; ѡн је мѡрѡ *тѡӣла̄ӣӣӣ*; ако не бѣднѣ Тѡмо, Дрѡгољѣп, и ѡн зна *ӣрӣчаӣ* и ѡн је старѣӣ чѡвек; јѡ сам мѡје здрављѣ прѣтѣрио, бѡг зна шта ће *бӣӣ* на посл'ѣтку; такѡ, Тѡмо и Дрѡгољѣп, којѣга гѡј наћѣш ѡни ће ти *о̄ӣрӣчаӣ* (Врс); немѡ се *ӣла̄ӣӣӣ*, ѡн је жӣв, сѡмо га пѡћерал'и за Пазѡр; сѡд за Сѣницу тѡмо се *вра̄ћаӣ* нѣћете (Гр); ова ће ви мало бѡљѣ *исѣрӣчаӣ* о старѣӣем; ѣмѡ старѡ послѡвица, кажѣ: „Кѡг не дѡш *умрѣ'ечӣ*, тѡ ти посл'ѣ не *дажӣвечӣ*“; нѣе лако овѡ *сачѡваӣ* ѡвде (Др); кажѣ: „Вѡр се“, сѣну, „не превѡр се, нѡћас ће те *ӣревѡрӣӣ*, сѣтра ће те *ӣрекѡрӣӣ*“; тѡ нарот трѣба *дѡвѡреӣ*; узѣмѡ нарот, свѣ хим трѣба *набѡвӣӣ*, свѣ хим трѣба *ӯӣӣӣраӣ*; нѣе лако бѣло прѣе *жӣвечӣ* (Ду); посѡвѣтѣј га, бѡк ће те *чӯваӣ*; нѣ би ти мѡгѡ *набрѡјӣӣ*; ѡна ће ти свѣ *ӣо̄ӣрӣчаӣ*; мѡрете *сѡра̄ӣӣӣ* код нѣга (Ју); тѡ по цӣѣлу нѡћ ѣдѣ камиѡни, да не смѣѣш *зѡсӣаӣ*; ѡће *бӣӣ*, нѣће *бӣӣ*; нѣћеш *зна̄ӣ* да ти и нѣма; ѣ, шта те брѣга, тѣ тѡ *вӣћечӣ* нѣћеш; докл'ѣ ти трѡѣ у регѡл и у витрѣни шѡљѡ, ѡна ће ти *ӣӣӣ* кѡфу и турѡће и на гѡмѣлу; а тѣ шта ћеш *ра̄дӣӣ*?; тѡ се нѣе гл'ѣдѡло дѡ л' ћеш тѣ ћетѣту *исѣѣраӣ* ѡчи, нѡ дѡ л' ћеш *ѡдгна̄ӣ* свѡ говѣда да се обаѡдѡјѣ; слѡћѣ ћете *сӣѡваӣ*; нѣе лако факултѣт *заврѣӣӣ*; кѡ зна дѡ л' ћемо се вишѣ *вӣћечӣ* (Ка); трѣбал'и сте се *ја̄вӣӣ*; да јѡ кѡжѣм прѡво Гѡрану за шта су ѡне дѡшл'е, пѡ ће ѡн *ѡјаснӣӣ*; кѡко су га цѣнил'и, тѡ *вѣроваӣ* нѣћете; немѡ се, Л'ѣпшо *сѣкѣраӣ*; не дѡдоше *чӯӣ* (Коз); ѣѣ Јѡблѡн, ѡн ће ви *ка̄затӣ*; тѣшко је тѡ *ѡдржа̄ӣ* да се чӯвѡ чѡвек (Баг); лако ћемо му *ӣѣрӣӣ* кѡфу; немѡте *ра̄дӣӣ* мнѡго ѡнѡ преко нѡћи; ѣво ѣмѡ, сѡт ће ти *сӣӣаӣ* Зѡрица; не мѡрете *ӣо̄тӣѣраӣ*; имѡ би дѡнима за Ивѡна *ӣрӣчаӣ*; дѡ л' мѡш *усѣѣӣ* тѡ?; мѣслиш да мѡш *усѣѣӣ*?; ѡна ће тѡ *ӣӣчӯӣаӣ* кѡ нѣшта; мѡгла сам овѡј жѣни јѣдну гѡјбу *ӣрѡдаӣ* (Бал);

нѐ би дал'и на пѐтак *изни'еи* смѐће ис кўћѐ (Боб); нѐћеш ми *вѐроваи*; ми јој се нїкат *одужии* не мѐжемо (Боб); са[д] ћу ја *видеи* да л' је ђн тў; хажмо ми дђл'е пѐ ћемо га *саћѐкаи*; ђко из главѐ да му затрѐжиш, тѐ ти нѐће *жѐл'ии*; тѐ ти не умї'ѐм *казаи*; свѐ ће ти ђн *исїрићаи*; и вишка ће ти ђн *исїрићаи*; да се закўнѐ алаху ћелешану да нѐће чђвек *лѐгаи* и да нѐће кѐме шѐр *учи'еи* (Бот); овѐ ће ти *узѐи* пѐре; са[т] ћу ти *їо-казаи*; те ђн рѐче мѐрѐте ме *чѐкаи* (Брћ); пѐ ћемо тѐ дрўгї дан *узѐи*; почѐ ти *їричаи* (В Лок); немѐте му *їуићаи* вѐл'ику вђду оће *се узїиши*; нѐће овѐ *їонавѐаи*; свѐки трн сам л'ивѐднї мѐгѐсїрѐлаи ногђм, тђл'кѐ се йшло бђсо; нїси мѐгѐкўїиши опѐнке; мил'йна бїло *їогл'ѐдаи*младицу кад жњѐ; сѐт ћу вам *їричаи* кої су прѐзнїци; не врѐдїлѐгаи; са[д] ће ђн *донї'еи*; ако ти трѐбѐ, јѐдно ћу ти *їоклђнии*; вѐла ћу ти ја *казаи* бес кошўљѐ (Из); кђ зна ђѐ ми тї мђш *їрѐбаи* и ђѐ мђгу ја тѐбе *їрѐбаи*; интересѐтно је *зайїсаи*; свѐдба је изгл'ѐдала лђше, мђш *найїсаи* нѐгатївно; ми ћемо шкђлу *сїѐвиши* у Грубетїће гѐре; хоћеш л'и *вѐроваи*?; о л' *вѐроваи* нїшта сѐд нѐмѐ; бђлѐ је *живѐи* мѐло и *їроживѐи* девојкѐлук; рї'етко си мѐгѐ *чўи* да је побѐгла; мїсл'їм да ђде ймѐ једна жѐна да ће *знаи*; нѐшто ћеш и од нѐга *чўи*; ђна ти мѐре понѐшто *їричаи*; нїко ми нѐће тѐ *їлѐїиши* (Леч); по снїјегу *гѐзиши* дђл'е; вѐрўј тї да су ми помѐгл'и и пѐ ти *казаи* не мѐгу; пѐ *їђклаи* му стђку, ђвце; дрўгї пўт ћу ја *їри-їѐзиши*се, ја ћу пўшкђм; ми ћемо свїђде *сїрѐдаи* (Лу); на срѐт пўта л'ѐгни нїко те *їробўдиши* нѐће ако нѐшто нїси напрѐвио; трѐбѐ *сїрѐмиши* сї'ено (Не); трѐбѐ *їомагаи* нѐрот; сѐд је млђго тѐшко *сўдиши* и женѐма и дѐци и свѐ; ја се нїкат нѐћу *врѐїиши*; код нѐга ћеш *ђђиши* да се нїђе не крпѐш; ђн ће *зђвнуи* овѐ старї'ѐ лўде; запиши и нѐко ће ти *казаи*; сѐт ће *мѐраи* за нѐкў гђдину да тражў некў локацију (Нет); ђни су пђчѐл'и *грѐдиши* кўћу; код нѐ мђш *сврѐїиши* тѐмо; сѐт ћу ви ја *казаи* (Ос); нї'еси ме мђгѐ *найїѐраи* да живїм са њђм за живу главу; трѐбѐ овђ *заусїѐвиши*; мѐрѐ се некђ дрўгђ врѐме *ћѐкаи*; ђћете л' не *їуићиши* у кўћу? (Пож).

II.2.1.3. Након губљења крајњег *-и* код глагола који се завршавају на *-сїи* финални експлозивни сугласник ишчезава, „што је у складу са ограничењем које се тиче немогућности реализовања групе *-сїи* у финалној позицији уопште у највећем броју случајева (*їђс, крѐс, мѐс* и сл.)“ (Вељовић 2019б: 28):

поглѐда кѐко бубњї овѐ пўстї шпђрет, дўшу ће ми *їђјес*; ђхлади ти се тѐ, мђгла си *јѐс* (Бал); ви ћете *озѐїс* такђ, ђде прђмаха вѐл'ика; нѐка ће *їђјес*; ђна ће *исїрѐс* (Бот); да те сечѐмо тђм йстђм тђм границђм ђе су те ђни сѐкл'и, стѐра жѐна, тѐ нѐће *зѐрѐс*, не смї'ѐмо (Ка); ђвде је млђго тѐшко бїло *ївѐс* нѐрот у цивил'изацију (Нет); тѐбе ћу ја сѐт *їђвѐс* ђде и кѐзѐћу ти (Ос); оћете *озѐїс*, трѐбѐл'и сте у кўћу да уїћѐте (Трн); ал'и лђпђва ће ти га *ђђвѐс* кђмшија (Цв); јѐло јој се, а кажў не ваљѐ *їкрас* трўдна жѐна (Шав); ако ће *їкрас*; нѐ мош је *їђмўс* (Вр); *їкрас* и опљѐчкат и опсђват (Кн); по шѐсѐт овѐцѐ, по дѐсеторо гђвѐдї, тѐ трѐбѐ тѐ крѐве *їђмўс* и учињѐт чѐре (Го); тѐ нѐ мош *нѐјес*, тѐ нѐ мош да најѐдѐш (Дел); тї на врѐнца, немђ да га окрѐћѐш ни л'ѐвђ ни дѐснђ, ђн ће те *їђвѐс* (Ле); *їсїл'ес*; пѐ твђје не мѐре нїко *їкрас*, тї нѐј туђе и не да му се да украѐѐ (Пр); не смїјѐ мѐјка и ђтац да гўкнѐ от тога сїна, мѐрѐ му *ђђрес* пѐре да ће зѐмљу *грїс*

(Ст); да ми он мене каже да ја не смијем *јес* слатко, слано и масно (Ли); ја ви оно што знадем, ја ћу ви исприћат и *идвес* ве ту на ту воду (Ру).

На основу расположиве дијалекатске литературе, закључујемо да је појава испадања финалног сугласника, након које долази до упрошћавања финалне групе *-сии* забележена и у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта – у Враки (Петровић 1973: 213), Бјелопавлићима (Ђупић 1977: 89), Паштровићима и Васојевићима, где се „глаголи на *-ии* чија се инфинитивна основа завршава на *-с* редовно јављају без инфинитивног завршетка *-ии* (*оипрѣс, рѣс*).“ (СТИЈОВИЋ 2007а: 200). И у поибарским говорима финално *-ии* отпада иза дентала у глаголима типа *ипрѣс, идѣс, мѣс, рѣс* (БОЖОВИЋ 2008: 80). Са нашим закључцима слаже се и дијалекатски материјал изложен у студији Д. Барјактаревевића, који редовно бележи облике *сѣс, рѣс, срѣс* и сл. у новопазарско-сјеничким говорима (Барјактаревић 1966: 54). Упрошћавање финалне сугласничке групе након испадања финалног вокала јавља се и у моравичким и горњостуденичким говорима (НИКОЛИЋ 2001: 214), у трстеничком (ЈОВИЋ 1968: 152) и севернометохијском говору (БУКУМИРИЋ 2003: 269), потом у говору Колашина (ПИЖУРИЦА 1981: 154) и Каменара (ВУЈАДИНОВИЋ 2007: 89).

Р. Стијовић је у говору Горњих Васојевића унутар категорије глагола на *-сии* забележила и примере са финалним *-з*: Ја ћу *идмуз* крѣве; Ол *огриз* јабуку већ једном? (СТИЈОВИЋ 2007: 186). Како смо током ранијих истраживања закључили, „такви примери могу се пронаћи и у нашој грађи (ја ћу *идвез* ве ту (Ру)), али их не издвајамо имајући у виду да је посредни појава условљена искључиво фонетским окружењем, тј. реч је о озвучавању финалног безвучног сугласника у сандхију, испред сонанта или звучног консонанта, које се јавља независно од врсте речи (*даназ* нѣмѣм и сл.)“ (ВЕЉОВИЋ 2019б: 28).

II.2.1.4. Глаголи на *-ћи* такође се јављају без финалног вокала:

како ћу *рѣћ*; мѣгу ти *рѣћ* и да ти је дѣбра кѣфа да попиѣш понѣкат (Кл); отиди до курира, ако му не дѣш, не дѣ ти *уић* у канцеларију, свѣ лопѣвлук, ада нѣмѣ за шта ниѣ; свѣ живѣ, радник и домаћин што не мѣре да постојѣ, а трѣбѣ *наћ* дѣбру ђевѣјку (Кн); ѣ богоми дѣ л’имѣ ѣсвалт до Барѣ тѣ ти нѣ би знаѣ тѣчно *рѣћ*, трѣбѣло би да имѣ (Тр); ми смо те шћѣл’и и *иовѣћ*; ти ништа нѣмѣ *рѣћ* Везири, *рѣј* ће пѣсѣн (Го); како ћу *оуић*; није се мѣгло ни *ић* за Пазѣр, сѣди кѣћи; ко сазнадем ја тѣчно кѣ зна свѣ, *рѣћ*[ћ]у ти (Гу); тѣ је л’ѣшпѣ *обућ* нѣ сѣт овѣ кошѣље што се обукују; одиву је најсѣвапнијѣ *обућ* (Дел); сѣмо ти мѣгу *рѣћ*, дѣнас и нѣкат што је бѣло, пријѣн стѣ гѣдѣна, тѣ је неупоредљиво; да видѣмо штѣ тѣ *рѣћ* за тѣ људѣ (Ков); дѣна ће *узић*; сѣмо ти мѣгу *рѣћ* да је здравѣјијѣ нѣрот бѣо (Ли); он ће *ић*; штѣ ће он да ти прићѣ кат он ништа не ћујѣ шта ћеш му *рѣћ*; мѣгу ти *рѣћ* л’иѣпа бѣше (На); такѣ му бѣло ондѣ ђе су га спушћил’и, тѣ му мѣгу *рѣћ*; ја нѣ би мѣгла *оуић*, бол’у ме нѣге (Ост); штѣ ће

обућ; први пут, ама ни *додиаћ* (Са); у планину човек не смје *оџић* без оружа (См); ни *додиаћ*; ко ће *џрић* да тражи л'еба? (См); ево горе сат кат ћеш *оџић* код Милована (Ст); треба *рех* да сам добро; није имало пекара приватна да хл'еп продае се, само шта однесеш то ћеш *џсић* (Рај); немодућ; по нди не би смела сама *оџић*; ако могу да ви помогнем, ја ћу ви *џмоћ* (Трн); треба *оџић*; е богами није се могло ни код Србоба ни код мусл'имана с девојком лако *џрић*; то ти могу *рех* све, косило се, рајило се (Цв); до Радомирове кунџе има мусл'имана, можете *оџић* (Шав); ни *џрић* ни *дод*; не можете *наћ*, тешко старија тија да има *додвоје* (Врс); хдца каже није грехота у ндћ *сећ* ндкте; купат децу, чистит себе (Дуј); немодућ, алџа ти (За); валџа *оџић* па да ћу девети дан; кад те се *дод*; он ће *оџић*; она ти неће *зџћ* ни у њиву ни у штџлу, бдже сачува (Ка); шећер ћу ја *наћ*, нека шећера; не знам ни ка[д] ћете ви да *дод* ћете ни да л ћете удште *дод* (Бал); то ти не би знала *рех* затд што нијесам бде порасла (Леч); који ће ми *дод* пдсл'е на таџир; оће вук *дод* (Лу); не можете са ов'ем кдл' има одавдџ *изџћ* (Не); ја ћу ви то *џмоћ* ал' да уведете децу и овџе жџне у сдбу (Нет); неће ни *џрић*; жџна она му раји у, овџмо, како ћу *рех*, у Општињу; бдже, реко, све шта мдже *наћ*; како ћу *рех*, како ћете *сџћ* ддл'е што она има ова мдс па ддл'е трџи мдс; унџица она ће веровџтно *дод* сџт мадо овџмо на *додмор* неки дан; да л' ћете се ви *сџћ*? (Ос); ја нећу на тџ сџдницу *дод*; није мдгд да *ддџ* што неће се *додрех* имања; кдл'ко би хџд да заврши овд што је *зџпоћео*, све се плашџи неће *мдћ* (Пож).

Преглед ситуације у погледу инфинитивних наставака у говорима зетско-сјеничког дијалекта показује да је стање на читавом терену релативно уједначено. Инфинитив са крајњим-и је или непознат или се јавља сасвим спорадично. За зетско-сјенички дијалекат П. Ивић констатује: „инфинитив је увек без -и“ (Ивић 2001: 218). Са тиме се слаже стање у говорима Враке (Петровић 1973: 213), Бјелопавлића (Ћупић 1977: 89), Зете (Ћупић 1977а: 279) и Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 199), док се у говору Црмнице глаголи на -*ћи* неретко бележе и са очуваним финалним -и (Милетић 1940: 452). У суседним говорима косовско-ресавског дијалекта – севернометохијском (Букумирић 2003: 269), трстеничком (Јовић 1968: 152), ресавском (Пецо и Милановић 1968: 346) и левачком (Симић 1972: 383) – обичан је такође инфинитив без финалног -и. У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта – сремском (Николић 1964: 318); мачванском (Николић 1966: 221); у мањој мери у говору централне Шумадије (Реметић 1985: 300) – бележене су форме са ишчезлим финалним вокалом. Сасвим спорадично краћи облици јављају се и у банатским говорима, и то углавном у Потисју (Ивић и др. 1997: 190). С друге стране, у колубарском говору (Николић 1969: 51; Радовановић 2006: 294) присутне су само форме са очуваним крајњим -и. У говору Раче инфинитив је готово потпуно ишчезао, али се на основу неколико забележених примера уочава да су у употреби дуже форме (Павловић 1982: 55). У источној Шумадији присутне су и краће и дуже форме, уз благу превласт првих

(Бошњаковић 2012: 220). У говорима херцеговачко-крајишког дијалекта – Драгачево (Ђукановић 1995: 147) и србијанско Полимље (Николић 1991: 472) – апсолутно доминирају дуже форме. У источној и централној Херцеговини равноправно се употребљавају дужи и краћи ликови (Пецо 2007: 237), док су говору Конавала (Кашић 1995: 332–333), Колашина (Пижурица 1981: 154), Пиве и Дробњака (Вујовић 1938/39: 72) и Каменара (Вујадиновић 2007: 88) у чешћој употреби краћи облици.

Губитком експлозивне компоненте, условљеном крајњим положајем у речи, *-ћ* се у облицима инфинитива често изједначаје са *-ј*²⁵:

đoj ће то време кат ћеш мórат да запостáвйш (Бал); то се йшло дрáгē вџлѣ, ко ће гџ *рѣј* дрџкчѣ, грѣшй; за време Тйта нй'е мџрџ нйкџ да идѣ, ако ће нѣко *рѣј*, нй'е му рѣáлно; у Србију ймá дџбријá љџдй, ко ће гџ *рѣј* да нѣмá дџбријá, џн грѣшй дебѣло (Ју); *рѣј* ћу јá Дџбрџсáву, *đoj* ће џн на трпѣзу пá ћу му *рѣј* (Ка); тй ћеш *đoj* да мџл'йш; џн нџћас нѣће мџ *đoj* на терáвй'е; тй четйри дáна, пѣтй ћеш *đoj* (Нет); и сáт кад би ти прйчџ, *рѣј* ћеш лáжѣ овá стáрй; мџгџ си *нáј* сйра, кáјмáка, џнџ је сáт тѣшко *нáј* и сйра и кáјмáка, сáт нџсџ, продáјџ за тá јáднй дйнáр (Цв); сáт ће ми *đoj* дѣца, свѣ ћу ве кáзат (Шав); јá вѣруем, у двáдес сѣлá нѣћеш *нáј* четрѣс дѣвџáкá; тако ми бџга йспрáвно ти не умй'ѣм *рѣј*, трѣбá јѣдно двáес; нй'есу ми га Срби убйл'и, мусл'имáнй су ми га убйл'и и не мџгасмо га *нáј* ни мртва ни жйва (Врс); кáт ће те ни *đoj* нѣће? (Др); кџ свџм дѣтѣту ће ти џн *рѣј* (За); ўзми ме на крйло и помйлџј ме по кџси, ако бйднѣ áнђѣл, мѣлѣ, џн ће *йџбеј*, нѣће гл'ѣдат (Кл); лáко, ћѣцо, нй'е ни *нáј* дџбру жѣну и чџѣка, и јѣдно и дрџгџ; мѣсѣц дáнá је бйла, нй'е је џн пйтџ кáт ћеш *đoj* (Тр); нѣће *đoj* овá трй дáна да ўзмѣ врнйку (Уг); пá знáш штá, мџгу ти *рѣј*, трй мѣтра стојáше кџстџр; нѣшто ће се *нáј* у овол'йкѣ грџбове; *нáј* ће се нѣкй, нѣшто мџрá да постџй тáмо (Уг); вѣлá *рѣј* да ће бйт дџбро; џна ће *йџј* сá мџмџ да је вџдйм кџћи; ако ти трѣбá, *нáј* ћемо нѣшто; а сáт *нáј* ће жѣна ми, сáт ћу јá њџзй кáзат (Бо); *đoj* ће џн за петнáес дáнá; слџшá овáмо, ймá пѣдесѣт љџдй нáоружáто, кџћу тѣ ти *дйј* (Бр); вáлá ћу ти *рѣј* за трудну жѣну; тй знáди твџе ка[д] ћеш *đoj* за кáзáнскџ; áјде да изáћѣм, *рѣј* ће ѣ; слáбо ће ти кџ *рѣј* рй'ѣч, (Вру); а имáло је жѣнá и сáд *нáј* ћеш ко[д] дѣцѣ вáшку (Гл); џндá мџш *đoj*; отйшла џнáмо код Шабáновйјá, сá[д] ће *đoj*; џна ће отйс нѣће *đoj* да му помџгнѣ; нѣмџ да џдѣ џна у пѣтак у Рожáе, јер пџсл'ѣ џни тѣ *đoj* тџ, кџ знá ка[д] ће џна *đoj*; áј јá ћу тѣбе *йџмој*, помџгни тй мѣне; у четвртáк тѣ џдмá *đoj* овáмо; бáбá Јџло, јá сам Зѣнйфйна снáха, мџгу л' *йрџј* овудá?; што ми нѣће *йџј* овá жџчнá кѣса, пá да се урэхáтџ свй од мѣне (Го); сџтра ћу *йрџј* крос Пљѣвље (Гло); хáј ти ўзми кљџсе, *нáј* ћемо ми пáре до тáмо (Бер); јá верујѣм по Бáјрáму овомѣ, ил' и тѣ прй'ѣн Бáјрáма да идџ на бáбйне, пá тѣ *đoj* да ме ўзмџ; у кџй дáн ћемо *đoj*? (Жи); кат ће *đoj*? (Жу); жѣна нй'е имáла тáпџт глáса, тй нй'еси смѣла *рѣј* нѣћу за мйлџ мáјку (Ков); хотѣ мйсл'ѣт бџк знá штá-ѣ, ал' брџжѣ тѣ *đoj* (Кон); тй ако ўзмѣш нџ, тй ни мѣсѣц дáнá са њџм нѣ мош *йрџј*; тй слџшá мѣне штá ћу ти јá *рѣј*; нй'е имáло такѣ порџдйцѣ, тџ нй'еси мџгла

²⁵ Наведену појаву фонетске природе бележимо и у другим врстама речи (*вѣј* < *вѣћ*; *нџј* < *нџћ*; *йџмџј* < *йџмџћ* и сл.).

nâj ниђе; није дошò јòш, сà[д] ће *òòj*; немò јòш једамà *рèj* не дамо; не мòгу никакò *jà* *рèj* да сам бòљи һòвек, мòгу *рèj* да сам бòљи мусл’имàн, да бòље вèру’ем, ал’ не мòгу *рèj* да сам бòљи һòвек од тебе (Ле); мйчи се, сèдни одмòри, *jà* зàлагàј л’èба һу *nâj* (Ли); знàш шта ћеш *рèj* (Ме); он никад нèће *ìрòj* него ме поздрàви; сà[д] һу ти *рèj*; и овò ће ти овàј Идрис *рèj*, блàго мèне (Ми); тÿ и тÿ *jà* һу *изàj*; оһете л’ јòпèт негђе *òòj*? (Ост); мòрàm сàт *òòj* га га ùзмèm да плàтйм; *jà* сам мисл’èла òна нèће *òòj* ни у Тутин, òна ће умрй’ет (Па); јòк брè, свйнà, цй’елу л’ивàду тè ми *ìрèдиj* (Пе); сàт òна ће ти *ìòбеj*; немò бèжат, бòк те убйò, врàтй се ка кÿһи, крф ће л’èj; нè, врàһàj се, крф ће л’èj, òни хòте девòjку; òни то нòсè у кòла до кад ће *òòj* до Тутина (По); сà[д] ће *òòj*; тò мál’й прòзорчйһи, мàнè нò онò бнденàке, сàмо кол’ко мòжеш рÿку овакò *завÿj* (Пр); èво ймà мл’екàра у Прÿжàн, нè мош тй *nâj* л’èпшÿ офһàвину от Прÿжнà; желÿдац кà[д] ти кÿпй, тй однèсèш нèшто о[д] тебе и дàдèш јòj, òна ти тàмо покÿпй и ако су ти желÿца, тò ће те *ìрòj* (Пру); немò, мòj сйнко *сèj* тà кòнац, но с òбè стрàне га онò окрèһи, немò га сèһ òде, но га овàкò окрèнеш, да би тò йшло нòрмàлно (Ру); у чйтàво једно сèло мòре бйт да нè мош трòху одйjела *nâj* да позàймйш (Ке).

Наведени примери указују на напоредност употребе ликовà са финалним *-ћ* и форми у којима је дошло до измене крајњег сугласника. Како смо и раније закључили, „наш дијалекатски материјал не даје, међутим, информације о постојању правила које би регулисало избор једног односно другог облика. На читавом терену присутна је варијантност, а информатори их паралелно употребљавају и на блиском одстојању, нпр.: немò, мòj сйнко *сèj* тà кòнац, но с òбè стрàне га онò окрèһи, немò га сèһ òде, но га овàкò окрèнеш, да би тò йшло нòрмàлно (Ру); кàко ће се *дйj*, и како *обÿћ* сàма? (По). Примећено је једино да је формално варирање код појединих глагола израженије, па се они чешће јављају у обама облицима (такви су: *рèћ* / *рèj*, *nâћ* / *nâj*, *мòћ* / *мòj*, *òòћ* / *òòj*), с тим да су ликови са *-j* код њих нешто обичнији. С друге стране, глаголи попут *ìòбећ*, *ìòдић*, *ìрèдић*, *ìòмоћ* махом чувају неизмењени крајњи сугласник, те су форме са *-j* бележене углавном у појединачним случајевима. Најзад, на основу говорног осећања, процењујемо да поједини глаголи могу имати само облике са *-ћ*. Ликове типа **ìриj*, **обÿj*, **òошaj*, **одреj* и сл. сматрамо сасвим необичнима. Ова претпоставка подржана је и тиме да у грађи није потврђен ни један облик ових глагола са финалним *-j*. Исто тако равноправан конкурент форми *рèћ* јесте облик *рèj*, што не важи и за префиксиране творенице, где се редовно јављају облици са *-ћ*. Форме **одреj*, **ìореj*, **зарèj* се и њима сличне нисмо слушали у овом говору, а и наше језичко осећање изворног говорника маркира их као стране духу овога идиома“ (Вељовић 2019б: 30).

Ликови инфинитива у којима је дошло до замене *-ћ* са *-j* обични су у Паштровићима и Васојевићима (Стијовић 2007а: 200), потом у поибарским говорима (Божовић 2008: 80). М. Божовић наводи да се глаголи *рèћ*, *ìèћ* и

исцїѣћ могу чути Рибарићу и на Рогозни у облику: *рѣј, иѣј, исцїѣј* (Божовић 2002: 84). То потврђује и наша грађа из оба наведена пункта, с тим да није примећено да промена фонетског састава доводи до акценатске алтернације, како је у изложеном материјалу М. Божовића, већ је увек *рѣј, иѣј, исцїѣј* (уп. Вељовић 2019б: 30). У суседним моравичким и горњостуденичким говорима, међутим, ова појава није забележена (Николић 2001: 214).

П.2.1.5. Иако нема фонетских услова за појаву *-с*, глагол *ић* и његове композите, осим оних на *-ћ*, изложених у претходном одељку, аналогично према глаголима на *-сцї* могу имати и следеће варијанте, које су нешто фреквентније²⁶:

ја ћемо и Бојана, ништа ти немô *иц*; ја ћу *оцїиц* (Бал); ил' ће да упишѣ ил' ће *оцїиц* неће да ради; тѹ ћете полâко *иц* (Брћ); да ће пôбаучкѣ *иц* (Леч); тѹ ймâ двїје-три кѹће, онô посл'ѣ свѣ је ѣѣ која, није ви вајда *иц* (Ос); што га није питâла да л' ће *оцїиц* за њѣга (Рај); не мôжете ви тâмо *иц*, тô је дал'ѣко; пâ су крїл'е жѣне од нѣкијâ жѣнâ кат помѹзѹ, оће *оцїиц* нâ очи (Шав); нијеси мôгô прїјен *оцїиц*, јел' волôви су йшл' и полâко (Врс); дôбро је цркви *оцїиц* (Гр); нѣ знам да л' мôш *оцїиц* са кôл'има (За); мôжемо *оцїиц*; мôрам *иц* за Сенйцу да примим инфѹзију; није дал'ѣко ал' тô свâки ћас *иц* не веља; пâ ћу *оцїиц* код тијâ Зорнићâ да и посѣтим (Кл); ако наћѣш некô злô, нијат напри'ет нѣ мош *иц* пâ бôк, пâ бôк; гôрѣ је *оцїиц* чоѣку нâ амбâр (Кн); не мôре дѣца у шкôлу, тâд се мôрâло *иц* (Гу); са[г] ћу *оцїиц* за Файка мотôром; ако е дâла ôбељеже, она мôрâ *иц* (Ле); кâко није бїло мил'йна бїло за стôкôм *оцїиц* (Ли); тѹ ћете *наиц* с кôл'има; што ћете *оцїиц* онâмо (Ме); ко бїднѣ сѹдбина, нâма ће *оцїиц* (По); не веља у глѹхô дôба нôћи *иц* (Пру); мôжемо гôре до Блâцâ *оцїиц*; хо л' ти *иц* дôл'е? (См); сâт што нѣће по двїје гôдине три *иц* мôмак са девôкôм, он нѣће да је ѹзмѣ; свѣ ћете *иц* овијем бїјел'им мâкадâмом (Рај); ôна ће *оцїиц* нѣће дôј да му помôгнѣ (Го); ако бѹдѹ, ја ћу *оцїиц* (Ли); нѣ оставит свôје дїјете, *оцїиц* за некијем што га нѣ знаш (Па).

Код ових глагола нема замене *-ћ > -ј*.

Исто је и у говору Васојевића, где се бележи: *иц, обїц, оцїиц, сїц* (Стијовић 2007: 186), односно у поибарским говорима: *иц, изїц, оцїиц, наиц* (Божовић 2008: 80).

Глагол *изїћ* у нашој зони није обичан у лику са *-с*: ако ће *изїц* (Шар). Облик *изâћ*: не мôжете са овїјем кôл'има одâвдѣ *изâћ* (Не); има још само варијанту *изâј*: он ће *изâј* да ме вїдї (Леч); да л' смїјѣ Фѣхо *изâј*? (Бу); јаднâ мајко, није се мôгло *изâј* (Пе).

Глагол *ић* има варијанте *ић* и *иц*: мôре се *ић*; мôжете *ић* и у сôбу, врућина тѹ (Ос); отїди до курїра, ако му не дâш, не дâ ти *ић* у канцелâрију, свѣ лопôвлук, ада нѣмâ зâ шта није (Кн); првâ ће *ић* (Ме); не мôрете *иц* од лôма (По). У грађи нема потврда за облик *иј*, мада смо мишлѣња да у говору може постојати,

²⁶ Исто наводи и Д. Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 97).

ḍsīaiī неудата (Жи); бѡга ти хол' ми је *ḍaiī?* (Пл); замйшлѡ је неѡкад да ће тѡ Нѣмци *ḍsīaiī* њйна влѡс (Прћ); тестйја ће *ḍsīaiī* (Со); јѡ ћу ти *ḍaiī* пѡре ко си потрошйла (Ка); да нйје мѡфтѡч да вйди ко ће јој штѡ *ḍaiī*, да ймѡ свѡј дйнѡр (Брћ); не смйјѣш што јој нѣј *ḍaiī* ако га ймѡш (Ле);

ѣ валѡ неће ни овѡ *ḍsīaiī* (Ли); овѡ мѡре *ḍsīaiī*; ѡј бѡже сачѡвѡ да би јѡ смѣо сѡм ѡде *ḍsīaiī* (Пе); ѡн ће *zaiī* (Пл); оће му *ḍaiī* (Ту).

Како је показано, испадање финалног *-и*, потом промене *-сiī > -с* и *-ћ > -ј*, одлика су како тутинско-новопазарско-сјеничког говора тако и осталих говора зетско-сјеничког дијекта. Неке појаве, међутим, ужег су обима. Само за говор Васојевића забележено је да глаголи на *-iī* могу да се јаве са нултом морфемом, без инфинитивног наставка, тј. да се сведу на основу, и то независно од положаја и функције у реченици: Ол *ḍdi* на слѡву?; Јѡ ћу ти *īriča* како е бйло, а те форме подједнако често се употребљавају као и оне са *-iī* (СТИЈОВИЋ 2007а: 199–200). У Паштровићима овај процес захвата и глаголе на *-ћи* (својство диференцијално према говору Васојевића), па се бележи и: Кѡко ћу ти *re?*; Мѡгѡ је он *ḍo*; Мѡ(ж)еш *ī* ће *ḍheš* (СТИЈОВИЋ 2007а: 200; ЈОВАНОВИЋ 2005: 382–385). Иста појава забележена је и у говору Каменара (ВУЈАДИНОВИЋ 2007: 89). Најзад, само говор Враке познаје појаву додавања инфинитивне морфеме *-iī* на облике глагола на *-ћи* након испадања финалног *-и*, па се добија: *īḥiīi*, *reḥiīi*, *īḥiīi* итд. (ПЕТРОВИЋ 1973: 213; ЋУПИЋ 1977а: 279).

П.2.1.9. Инфинитивни облици са очуваним финалним самогласником бележени су једино у сјеничкој зони:

й хеш пѡсл'ѣ још неѡко ће ти *reḥi*, јер сл'йчни су *ḍbīčaiī* и код вѡс (Бољ); ѡндѡ, штѡ ти мѡгу *reḥi*, пѡсл'ѣ кад је изѡшла рѡл'ица, рѡлица гвѡзденѡ, тѡ-е кѡ сѡт трѡктор (Бу); јѡ мйсйм да *mḥi* хеш тй од Карајѡкића пѡ идѣш према Ўглу (За); трй дѡктора у Пазѡр и рѣкл'и: „Мбрамо да оперйшѣмо, и не гарантујѣмо да ће *ḍiḥi* жйва са стѡла“; пѡ сам јој учйѡ сйна, тѡ је бйѡ: „Тѡ и тѡ уради, не мѡрѡш ни мѣне *zaiī* него такѡ уради, наместйћеш“; Милѡне, држѡва је тѣ пѡре тѡрила у ѡптицѡј, она штѣтујѣ тѣ пѡре, на Тѡпчидер се штѡмпајѡ пѡре, ѡднѣси гѡре, измѣриће на прѣцйзнѣ терѣзйје пѡ ће ти *ḍaiī* тол'йкѡ пѡрѡ кѡл'ко је тѣшко, нѡвијѡ, ал' од онйјѡ ће ти *uzaiī* дѣсет пѡстѡ трѡшкѡвѡ; ѡн се окрѣни испѡд јѡрма, кѡжѣ: „И овѡ ће *īroḥi*“ (Кл); ѡни ранй'ѣ нѡши нйсу хтѣл' и *zmaiī* Бошњѡке (Бр).

Појава дужих форми у овој области није неочекивана. Овакве прилике у сјеничкој зони слажу се са стањем које важи за друге говоре зетско-сјеничког типа у којима су дужи облици присутни (додуше, углавном у мањој мери). Тако у говору Мрковића „инфинитив је сасвим обичан без наставка *-и*, а врло риједак са тим наставком“ (ВУЈОВИЋ 1969: 260), у Паштровићима се бележе обе форме (ЈОВАНОВИЋ 2005: 382–385; СТИЈОВИЋ 2007: 200). У поибарским го-

ворима са леве (села под Рогозном) и десне стране Ибра (поткопаоничка села) превладавају облици краћег инфинитива, с тим да су примери са финалним *-и* ретки и објашњавају се утицајем савременог језика (Божовић 2008: 80). У подгоричком говору дуже инфинитивне форме употребљава само муслиманско становништво, а судећи према говору старијих иселјеника у Скадру и материјалу из старијих рукописа, А. Чиргић закључује да се њихово присуство не може тумачити утицајем школства или медија (Чиргић 2007: 113). За говор Ибарског Колашина М. Божовић бележи: „Инфинитив је глаголски облик који се употребљава двојачко: са *-и* и без њега. Неких законитости у употреби нема, али је занимљиво да ће становник Ибарског Колашина радије употребити другу могућност“. Даље, „код млађих особа, утицајем школе и администрације, чешће се чују облици са *-и* у инфинитиву“ (Божовић 2002: 84). Аутор наводи и то да „становници брдских села Рогозне и Мокре горе чувају ситуацију без *-и*, док Радич-поље и Рибариће знају за једне и друге облике“ (Божовић 2002: 84). Наша грађа из новопазарских села на Рогозни и тутинских на Мокрој гори у складу је са наведеном тврдњом о одсуству дужих облика. С друге стране, материјал из Рибарића и околних села не потврђује поменуто присуство дужих ликова. Овде се, како показује наша грађа, редовно употребљавају краћи облици. Спорадично присуство дужих облика, уз превласт краћих, јавља се и у говорима косовско-ресавског типа (уп. Симић 1972: 383–384; Пецо и Милановић 1968: 346), а објашњавају се као резултат „обновљене употребе овог облика посредством стандардног језика“ (Пецо и Милановић 1968: 346). С друге стране, говори Пиве²⁷ и србијанског Полимља (Вуковић 1938/39: 72; Николић 1991: 471), потом и говор Горобилића (Николић 1972: 644), а даље и говори централне Шумадије (Реметић 1985: 300), Срема (Николић 1964: 318), те банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 190) одликују се готово апсолутном превлашћу дужих облика (в. Вељовић 2019б: 32).

Форме инфинитива на *-ићи* и *-ћи*, које ми наводимо, фиксирани су једино у неколико пунтова на територији Сјенице²⁸, а информатори (и православно и муслимани) код којих су забележени употребљавају их, најчешће на блиском одстојању у контексту, паралелно са осталим формама:

рѣкл'и мѡрѡмо да оперишѣмо ал'и не гарантујѣмо да ће се *дѡј* жива са стѡла; што ми не прѡвѡш цѡмѡју, сѡт ће ми *дѡј* мѡж да му је поклѡнѡм; кѡжѣ: „Амѡца, ако

²⁷ За говор Пиве Ј. Вуковић наводи да употреба дужег или краћег облика „зависи од самог момента говора, од темпа и реченичног нагласка, зависи и од реда речи у реченици“. Тако, „ако је инфинитив у средини реченице, у говору је обичнији краћи облик“, док на крају реченице „иако није необичан и краћи облик, чује се чешће дужи“ (Вуковић 1938/39: 72).

²⁸ Наведено се односи на део територије који припада зетско-сјеничком дијалекту.

нѣ мош тѣ, те не гарѣнтујѣш *намѣсѣиши*, да те не водѣмо“; *кѣжѣм* *ја*: „Овѣ што ћу ти *дѣиши* трѣ нѣи опѣри рѣке и намѣжи, сѣтрадѣн немѣ се *умѣваи* и нѣће ти вѣшѣ *шрѣбаи*“ (Кл).

„Иако се ови облици могу тумачити утицајем стандардног језика посредством јавних средстава информисања на говор старијих информатора, пре смо мишљења да је посредни нанос из суседних јекавских говора, у којима су ови ликови сасвим обични. У прилог томе иде и запажање да у грађи из Тутина и Новог Пазара нема ни једне потврде дужег инфинитива на *-иш* и *-ћш*. Он изостаје како у идиому старијих представника тако и у говору млађе популације, где би се, као последица образовања, односно интензивинијих контаката са стандардним језиком уопште, његово присуство могло очекивати. Утицај граничних новоштокавских идиома на говор сјеничке зоне остварен је у неједнаком обиму на различитим тачкама територије а огледа се, опет неједнако, на свим нивоима језичке структуре“ (Вељовић 2019б: 33–34). Присутност облика инфинитива са финалним *-и* показује да је продор појединих црта пореклом из граничних идиома ширег домета од оног који смо дефинисали издвајањем пунктова са знатнијом присутношћу језичких црта насталих у резултату међудијалекатских контаката²⁹. Стога се, на пример, у овим деловима територије не бележе случајеви акценатског преношења у новоштокавском духу, нити знатније присуство примера са јекавским јотовањем и сл., али приложени примери инфинитива указују на присуство таквог утицаја у извесном степену.

„Интензивнији контакти (пријатељски или они ради трговине) који се одвијају између житеља сјеничких села и становника Ивањице, Нове Вароши, Пријепоља и околних села условили су и међудијалекатску интерференцију. Стога, појава дужих инфинитивних форми у овој зони није необична, будући да исте форме превађавају у системима околних идиома“ (Вељовић 2019б: 34). Имајући у виду наведено, истичемо и то да „у већем делу србијанског Полимља није забележен ниједан пример инфинитива на *-иш* и *-ћш*, док је мноштво примера дужег инфинитива“ (Николић 1991: 471). Да утицај говора једних на друге није једносмеран, сведочи податак да је у говорима источнохерцеговачког типа у Полимљу број примера инфинитива на *-иш* и *-ћш* занемарљив, док „у прелазним говорима ка зетско-сјеничком

²⁹ Овде мислимо на сјеничке пунктове које смо издвојили у Уводу, уважавајући уочену чињеницу да их присутност знатнијег броја језичких особина повезује са суседним јекавским говорима са новијом акценацијом. Стога се они издвајају од остатка територије и посматрају као део херцеговачко-крајишког дијалекатског појаса. У овим деловима говора облици дужег инфинитива, које смо издвојили у уводном делу рада, знатно чешће се јављају (о томе види тачку I.2. у Уводу).

дијалекту такви примери су већ обичнији“ (Николић 1991: 473). Како наводи М. Николић, у околини Бродарева облици инфинитива на *-ӣи* у говору муслимана чешићи су него у говору православних. У прелазном говору, даље, инфинитивни облици без финалног *-и* сасвим су обични. Овај идиом, „као и суседни новопазарско-сјенички, зна и за облике инф. на *-ӣи* и *-ӣи*, али су они ређи од претходних“. Како аутор наводи, овај говор „показује свој „прелазни“ карактер, јер прави зетско-јужносанџачки говори имају најчешће само краће облике“ (Николић 1991: 473). Имајући у виду да дуже форме карактеришу и ивањички говор (наши информатори то истичу као диференцијалну црту према свом идиому), а тако и остале говоре херцеговачко-крајишког типа, какав је горобилски, који познаје само дуже облике (Николић 1972: 61), присуство наведених ликова у рубним пределима несумњиво је последица контаката носилаца двају различитих система (уп. Вељовић 2019б: 33–34).

II.2.1.10. Најзад, у саставу футура I, када је енклитика у постпозицији, облици инфинитива бележе се у измењеном гласовном облику.

Глаголи на *-ӣи* имају форме:

ӣока̄з̄а̄ћу ви ће су живѐл’и (Ст); мџа снаха, *ка̄з̄а̄ћу* ти с̄ат кат иза̄ћемо, дѐвет гџд̄ина̄ ће ми је седѐла (Бр); *на̄ӣр̄а̄вӣћу* ти ја̄ јѐдну п̄а ћу ти дон̄ијет (Па); ако зна̄дем, хџћу, *ка̄з̄а̄ћу* ти (Трн); ако не б̄удѐш мџгџ, врати матријал, *ӣр̄а̄ж̄ӣћу* некџг др̄уџгџ (Ос); ја̄ й̄мам мџгџ к̄р̄ма̄ча̄ *да̄ћу* ви вѐпра (Ју); г̄рдна, й̄ди у кош̄ару погл’ѐда̄ она̄ тѐла̄т, позна̄дни тѐла̄т, *умр̄ӣје̄ћу* п̄а тѐ ти кџм̄ш̄ӣје отѐрат (Коз); џндѐ ћеш, мџа ш̄ћерка џдма̄ повише шкџл’ѐ к̄ћа, *ӣӣӣа̄ћеш* је (Тр); једно стџ мѐт̄ара̄ пријен Лук̄ара̄ п̄а она̄мо *вӣде̄ћеш* једну к̄ћу (Ју); *вӣде̄ћеш* гџре т̄у чатма̄ру (Ст); ада *вӣће̄ћеш* т̄и, мнџго ти трѐба̄ (Коз); *уб̄ӣће* те кр̄ва (Леч); ко ба̄ци на л’й̄јев̄у са рџга она̄ во она̄ кол̄ач, *бӣће* лџша гџдина (По); да му помѐнѐш два̄-трӣ п̄ут, *дон̄ӣје̄ће* (Леч); *има̄ће* дџста тр̄уло̄га, *има̄ће* дџста и здравџга (Ос); *да̄ће* бџк, сат ће шкџла (За); ако б̄идѐ шѐјтан, *гџда̄ће* (Го); ал’и ако сазна̄д̄у, *уб̄ӣӣѐ* ме (Рај); ил’и да пџћѐш ил’и *уб̄ӣӣѐ* ти свѐ што й̄маш (Бр); *ӣоседѐћемо* ма̄ло код мѐне, *рӯча̄ћемо* (Бољ); *бӣћеӣе* за̄довџлни (Цв); и *завр̄ӣӣћеӣе* да се не кр̄п̄ате по сѐлу (Ос); *вӣде̄ћеӣе* једну к̄ћу са л’й̄јевѐ странѐ (Рај); й̄ма̄ дџл’е, *вӣде̄ћеӣе*, испод п̄ута (Шав).

Глаголи на *-сӣи*, након измена финалне групе могу имати форме типа: *довѐӣћу* (најчешће) и *дџвес* ћу (које се изговара са паузом између глагола и енклитике, при чему се акценат обично не помера на наредни слог):

ӣор̄а̄ӣћу и ја (По); *о̄ӣӣӣћу* (Го); *ӣор̄а̄ӣће* Ж̄ико (Коз); јѐдна јџш на њѐзи не јѐд̄у је, а *ӣојѐӣће* и њ̄у (Ос); *са̄ӣр̄ѐӣће* је моја мука; *изѐӣће* је (Бал); *одвѐӣће* је тамо (По);

исилѐс ћу ти (Ба); *ӣор̄ас* ће (Ра); *дџвес* ћемо је (Ме);

Примери другог типа настају онда када говорник има намеру не толико да истакне глаголски облик у целини, да упуту на време вршења радње, већ да нагласи сам семантички садржај глаголске лексеме.

Аналогијом је и: *ошйишћу* час пòсла, хǎјте ви навйше (Ст); *ошйишћемо* до ње (Ке); али и: *ошйићу* ја до ње (Го); *ошйићу* ја (По) (са испадањем једног *ћ* из групе од два иста консонанта настале губљењем финалног *-и*).

Глаголи на *-ћи* најфреквентнији су у ликовима типа *најће*, *дòјће*...: *рèјћеш* лǎжè овǎ стǎри (Цв); òн се свè бојǎо *најће* некога баксǔза пǎ ће му мајку ученгèлит (Го); *дòјће* тò време кат ћеш мóрат да запостǎвиш (Бал); *дòјће* òн на трпè-зу пǎ ћу му рèј (Ка); а сǎт *најће* жèна ми, сǎт ћу ја њòјзи кǎзат (Бо); *дòјће* òн за петнǎес дǎнǎ (Бр); *дòјће* òн за петнǎес дǎнǎ (Бр); *најће се* нèки (Уг); *најћемо* ми њǔ (Врс); *најћемо* нèшто (Бр).

Финално *-ћ*, односно сонант *-ј* у позицији испред палаталног иницијалног *ћ*- некада испада, па се бележе и ликови типа *наће*, *дòће* и сл.: *дòћемо* кад мòгнèмо (Го); *рèћемо* јој (Жи); *дòће* она (Бр); *дòћеше* ви да трајите (Бал).

Форме типа *дошћемо*, *решћемо* и сл. нису својствене овом говору.

Испред енклитичког облика за 3. л. мн. *ије* (< *хòйије*) бележено је: нèка га, *дòјије* òни; ти си скрòс крǎтко пошйшǎна, *рèјије* енè што је грл'и она мушкǎрац (Го); *дòјије* Влǎхиње и Влǎси (Ле); они нòћас улǎзе у кǔћу, *изгйнǔије* (Ру).

II.2.2. Презент³⁰

II.2.2.1. На читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне у 1. л. јд. презента наставак највећег броја глагола је *-м*:

знǎм (Баг); ја ћу тò да ўзмèм да *обǎрим*; *исèцкǎм* и *стйǎвйм* у замрзивǎч; *брй-нèм*; да му ја тò *дǎем*; да *ўродǎем*; нèћу да ти *ўродǎм*; да ти *ўродǎм* нèћу; ја *не шр'ьǎм*; помǎло *мўзèм*; *ће мўзèм*; тò мòгу да *йèрèм* (Бал); ја *не смй'èм* по двй'е; *ймǎм* прйтйсак; *жўрйм* и сǎма; ја ти слǎбо штò и *знǎм*; *не умй'èм* ни ја да ти *објǎснйм* тò; нèћу да *се удǎм*; да *йогòдйм* кǎко се зовè; ја *найрǎвйм* понешто дрўгò; да ти *кǎжèм* прǎво; ко му ја *йошǎ'èм* дрўгè, нек се пофǎл'и; ја *знǎм* за овò (Бот); *ймǎм* двǎ сйна; *ймǎм* и унǔку; *држйм* двй'е крǎве; мл'й'ека *ймǎм*, за сèбе *ймǎм*; *не куй'ўèм* мл'й'еко, *не куй'ўèм* зймнйцу; *кокòшке држйм*; ја ти *кǎжèм*, *йокўййм* и смòк; *зовèм* òде; јèдва чèкǎла сам да *дòћèм*; *ймǎм* брǎћу, *ймǎм* тǎмо снǎхе; ал' што ја сǎма *се чèкǎм*; сǎма *се чèкǎм*; *òдèм* и на посèдак; бǎш некè бòлдве да *ймǎм*, *нèмǎм*; да главǔ *рǎзбйèм*; сǎл'гл'èдǎм; понòћи *се дйгнèм*; да ми нй'е лǎмпу да *уйǎл'йм*; морǎм да га *шйèрǎм* да настǎви тǔ шкòлу; *мисл'йм* једно петнèс-двǎес мйнǔтǎ; *сǎгнèм се*; *йл'й'евйм* нèшто; ја свè овакò *сèднèм* (Брћ); ја *нè знǎм* сǎт; штǎ *знǎм*; *нè знǎм*; *чўèм* онамо преко рèкè; помǎло *сй'èм* тò; шўме *ймǎм* једно десетйну хèктǎрǎ; да ти *йрйчǎм*; тǔ ис трактора *йогл'èдǎм*; *сèћǎм се* ја; пòсл'è *морǎм* да сам òбавèзна; *очйстййм* имǎње мǎло; док *не ошйòднèм* у пèнзију (В. Лок); *уйǎл'йм* кòла, *зайǎл'йм* цигǎру; ја *се сèћǎм* бйò сам дечкйћ; тòгǎ имǎше ја *нè знǎм* кол'йко; *не чўèм*; *не разумй'èм* свǎкǔ рй'еч; ја *чўèм*

³⁰ О презенту је аутор студије писао у раду *Облици ўрезенйа у говору Тушйна, Новог Пазара и Сјенице* (Вељовић 2020: 133–149).

тѠн а не *разумѣм* шта кажѣ; сѧд *заборѧвим* ђе *сиушиим* штѧп; *имѧм* брѧта; штѧ *јѧзнѧм*; *чиим* у нѠвине (Из); да *осиѧвим* гѠре зѣмљу да *сѧћѣм* тѧ; *мисл'им* да је једно педесѣт чѣвртѣ; мѧло тѠ *иѧниим*; *јѧ* саш њѣма *нѣмѧм* ништа; сѧмо *јѧ нѣ знѧм*; да ти отвѠрено *кажѣм*; кол'ко *јѧ знѧм*; *имѧм* унѣка Ѡде; *нѣ знѧм* кѧко да га *наздѣм*; *јѧ знѧм*, *јѧ иѧниим* лѧуде; *држѣм* пчѣл'е; *гл'ѣдѧм* сѣнѠј кол'ико мил'ијѧрдѣ одобрил'и кредитѧ; пѧ ме ѣнтересовѧло да *ѣрочѣим*; *оѣвѠрим* (Ју); *рѧдим*, свѣ *рѧдим*, и *кѠим* и *илѧстѣим*; сѧд *бѣрѣм* кѧјмак; *имѧм* Ѡнѣ пасуља; нѣкѧко *нѣ знѧм* штѧ се такѠ ѣзвѣче; свѧки дѧн га по једамѧ *зѠвнѣм*; *сагѣбѣм* дѣѣте; *шѣрим* га док *ѣокуѣим* говѣда; сѧд *нѣмѧм* рѣке; нѣ би мѠгла да *мѣзѣм*; *зарѧдим* вѣл'икѣ пѧру за смѠк; да знѧш кѧку пѧру *зарѧдим*; *накуѣѣм* дѠста преко зѣмѣ; *кѣим* шећѣра дѠста, брѧшна дѠста; да ви *ѣоѣричѧм*, смѣѣшно; *ѣонѣсѣм* по један чокѧњчић ракијѣ (Ка); *нѠсим* апарат; овѧ апарат *нѠсим*; *ѣрићѣм* крај нѣкѠга; нешто *нѣ знѧм*; *јѧ сѧт имѧм* мл'ѣн на струју; набѧвио сам и триѠр и свѣ *имѧм*; *имѧм* жѣта да *умѣљѣм*, *јѧ умѣљѣм* тѧ за свѣѣе, за сѣбе мало *умѣљѣм* на бѣлѠ, *имѧм* на бѣлѠ мѣљѣм *имѧм*; *јѧ ѣонѣсѣм* и *ѣромѣнѣм* са ВлѧдѠм; *јѧ се* тѠ *сѣћѧм*; *нѣ знѧм* кѠ вѠдѧше кѠло; Ѡн двѧ сѣна, *мѠл'им* те, сарѧниѠ (Коз); *имѧм* *јѧ* мѣжа; тѣлѧдѣ *имѧм* двѠѣ, пѧ *ѣусѣим* хи, пѧ док хи *одвѠјѣм* док штѧ; *јѧ мисл'им* Грѣбѣгиѣе и ВѠјковиѣе да долѧзи тѧмо; млѠго је и Ѡна врѣмена бѣла, штѧ *јѧ знѧм*; ѣ такѠ ти *кажѣм*; *мисл'им*, свѣ се ѠнѠ рѧдѣло вишѣ; *имѧм* дѠста гѠдѣнѧ (Леч); свѣ *рѣкнѣм* блѧго њѠзи; тѧмо да *ѣолагѧм* сѣѣено овцѧма; ништа нѣћу да *јѣдѣм* нѠ *јѧ вѠл'им* Ѡнѧ купѣшњѧк; *вѠл'им* Ѡнѧ на зѣјтин купѣшњѧк за ѣвечѣ да *јѣдѣм*; за ујѣтру да *ѣолѠжѣм*; пицѧму *не скидѧм*; три *имѧм*; а ѠнѠ већ што *ѣонѠскујѣм* кол'ико *имѧм*; свѣ *нѠсим* овѠ; лѧкшѣ ми и да *сѣднѣм*; *јѧ нѣ знѧм* штѠ овѠ; *јѧ* двѧ дѧна једнѠј другѧрици *чѣвѧм*; *јѧ* јѣдва *чѣкѧм* да *идѣм* да *ѣуѣињѣм*; *јѧ не иѧниим*; ко *добѣѣм*; *имѧм* дѣсеторо тијѧ кѣмчѧдѣ; *јѧ имѧм* млѠго кѣмчѧ (Лу); *нѣ знѧм* тѧ сѧт кѧкав је пѣт; пѣшкѣ кад *идѣм* за Пазѧр, пѧ *ѣожурѣм*, пѧ *ѣожурѣм*, у пѣт сѧти *крѣнѣм*; *идѣм* ус хѠдник, кат Ѡн ме дѠвати за рѧме; ѣво *јѧ сѧт ѣричѧм* њѣзи; *ѣѣрѧм* и на пѧшу тѧмо; *јѧ* га *имѧм* и сѧт тѧмо нѣѣе; такѠ *јѧ ѣошѧљѣм* сѣстру мѠју и једну синовѣцу; *јѧ нѣ знѧм* због чѣга је тѠ бѣло; *јѧ* ниѧко *не одусѣѧјѣм* да плѧћѧмо струју (Не); *извињѧвѧм се*; кад га *јѧ уфѧѣим*; *јѧ имѧм* и васѣку и гѧрѧнцију; *јѧ иѧниим* кад је долѧзио на рѣчак Ѡде; *јѧ ѣознѣм* свѧки кѣломѣтар; *јѧ знѧм* кудѧ преко КѠсова; *гл'ѣдѧм*, Ѡтишла му кѣћа; ниѣсам ћѣо да *се жѣнѣм* и *не кѧјѣм се*; *јѧ знѧм* кат сам тѠ сѣдло кѣпѣо; *јѧ* да *се дѣгнѣм* да *се ѣремѣсѣим*; *јѧ* њѣму *ѣовѣдѣм* лѧуде; *јѧ* нѧјвишѣ *вѣруѣм* у дѠбра чѠвѣка и у прѧвду; *јѧ* му *кажѣм*; *јѧ* му *знѧм* њѣму нѧраф; *јѧ знѧм* једну жѣну; виѣдѣм *ѣлакѧѣе*, ѣмрѠ тѧ и тѧ, *јѧ* га *знѧм* (Нет); прѧво да ти *кажѣм*; *јѧ нѣмѧм* снѧгѣ (Ос); са једнѠм девојкѠм из Бѣѣел'ијѧ ВѠдѧ ѠзгѠ *се Ѡжѣнѣм*; *јѧ* трѣбѠ да *идѣм* у вѠјску; хѧј тѧ да *не ѣрѧвим* пробл'ѣме; *јѧ* да те *не хѧѣм*, нѣ би те ѣзѠ; пѧ јѠј *наѣиѣѣм* писмо; *јѧ долѧзим* из вѠјскѣ и ѣзмѣм девојку у Црниш кот Тутѣна; *јѧ ѣзмѣм* тѧ девојку; *јѧ се не врѧћѧм*; *јѧ ѣознѣм* ситуѧцију; *јѧ разговѧрѧм* дѠста и са прѧвослѧвнѣм (Пож); *имѧм* тѣткиѣе тѧмо; *јѧ* је *ѣоѣѣѣм* понѣкат ал'и нѣрадо тѧ вѠду; *не рѧдѣм* ништа пѧ *довѣдѣм* крѧву; кѧко *се не сѣћѧм*; дѠл'е по гѧду *имѧм* некијѧ рѠћѧкѧ (Рѧј); сѧхѧт ѣ пѠ *осѣѧвим*; пѣнзијѣ *јѧ имѧм* нешто земљѠрѧдничкѠ; пѧ ме стрѧ да ћу да *ѣѧднѣм*; *ѣримѧм* нешто пѣнзијѣ (С. Ћуп); ѣто *ѣѣрѧм* мѠтор; тридес и пѣт гѠдѣнѧ *ѣѣрѧм* мѠтор; л'ѣвѧде *ѣродѧѣм* дрѣгѠме; пе-

десѣт гѡдѣна ја *држѣм* тѹ рѣсу крѡвѡ; ѡпѣт *кѹиѣм* тѹ крѡву; *кѹиѣм* код нѣга; зѣмус *слѡзѣм* са женѡм дѡл'е; сѡмо *ѡдѣм* мѡло ѱ гости; *не ѡознѡјѣм* лѹде; ја *рѣкнѣм* ѡвде сѡмо бѡка старѡ, *нѣ знѡм* ја ѡ тѡмѣ нѣшта; ја свѣ *зрдѣм* овѹ дѣцу; ја *вѡл'ѣм*; кѡ да ја нѣшта *не рѡдѣм*; ја сам и научѣла да *рѡдѣм*; не дѡ ми нѣшта да *довѡиѣм*; ја сам ишѡ да *рѡдѣм* да *зарѡдѣм*; *седѣм* и л' *ежѣм*, помѡло *се дѣгнѣм* ѡде уз овѡ крѣвет; *ѣмѡм* пѡ-сла (Шав); јучѣ *слѹшѡм*; кад *ѡбѣм* ис Крѡљѣва *ѡдѣм* код нѣ; сѹтра *шѡљѣм* тѡ (Бољ); ја и сѡд *вѡл'ѣм* да сам чѣста; да *се намѡжѣм*, ја *се намѡжѣм*, помѡду *ѣмѡм*; мѣрѣс *ѣмѡм*, помѡду *ѣмѡм*, свѣ ја, ја *вѡл'ѣм* и сѡт (Гр); *нѣ знѡм* јеси л' прѡшла; *ѣмѡм* трѡе; ѡде *ѣмѡм* шѣрку; *нѣ знѡм* тѣ држѡве, *не умѣѣм* да *набрѡдѣм* (Др); *мѡрѡм* у говѣда прљѡв да бѹдѣм (Др); нѣшта *не рѡдѣм*; ја вас *не ѡознѡјѣм*; вѡлѡ ја ни крѡву *не држѣм*; сѡт *ѣмѡм* двѣе кокѡшке (Ду); *нѣ знѡм*; *не ѡанѣиѣм* тѡ (За); добар дѡн ви *жељѣм*; да јѡј *кѹиѣм* марѡму; да је *ѡиѣрѡм* да дрѹгѹ *ѹзмѣм* жѣну; да *рѡдѣм*; за стѡлно да *ѡсѣѡнѣм*; кѡко да *кажѣм*, *убѣјѡм* врѣме; да мѡло *ѡиѡвѡрѣм* ѡчи; да понѣшто *свѡиѣиѣм* што валѡ да *свѡиѣиѣм*; да *седѣм* овакѡ а да *ћѹиѣм* (Бл); ја тѡ дѡбро *знѡм*; нѣѣ да *лѡжѣм*; јѡш овѡ да ти *ѣрѣчѡм*; *ѣрѣчѡм* ти; нѣсам мѡгѡ да *ѣрѣсѹсѣѹјѣм*; свѣ ѡћу да ти *кажѣм*; овѡ ти је ѣстина, нѣѣ да *лѡжѣм* него ѣстина; да ти *кажѣм* прѡво; ја ћу да свѣ *ѡпрѡсѣиѣм*; ѣво јѣдну сл'ѣку хоћу да ти *ѣрѣчѡм*; *ѣмѡм* ја тѹ јѣдну сл'ѣку; ја *ѣмѡм* седамдесѣт и четѣри гѡдине; ѣво да ти *ѡкѡжѣм* јѣдну сл'ѣку; и тѹ сл'ѣку *држѣм*; нѣсам мѡгѡ да *се ѡмѣрѣм*; сѡд на пѣѡц најѣѣм; ја хоћу да *ѣрѡбѡм* да *вѣдѣм* зѡ шта је ѡна; а ја *знѡм* штѡ је л' инѡѹра ал'и хоћу да *искѹшѡм*, да *вѣдѣм*; на табљѣте *жѣвѣм*; *ћѹјѣм* мѡга мѹжа (Бо); кѡко ћу ја д[а] *идѣм* тѹнаке?; ја га *нѣ знѡм*; ја сам волѣла на сѣло да *жѣвѣм* ѹвиѣк; унѹку јѣдну *ѣмѡм*; нѣѣсу ме дѡл'и да *рѡдѣм*; ја *чѹвѡм* јѡгнѡт у л' иѡвѡду; ја сам дошѡ да те *ѣрдѣм* и хоћу сѡ[д] д[а] *идѣм* да ти *наѣѣм* ѡца гѡре; кат хѣм ја тѡ *ѣѡчнѣм* прѣчат; *ѡдѣм* код јѣднѡг тѹ чѡвѣка; *седѣм* ја тѹ петнѣс дѡна; ја тѹ без нѣга *седѣм*; *ѣиѣшѡм* ѣѣ је; *разговѡрѡм*; хоћу да те *ѣиѣшѡм*; да те *ѣѡвѣдѣм*; ја *не идѣм*, тѹ сам дѡшла, и тѹ ћу комѡте да *ѡсѣѡвѣм*; *нѣ знѡм* ни је л' имѡло тѡпѹт; *ѣмѡм* ја тијѡ ѣил'ѣмѡ; млѡго *ѣмѡм*; сѡт у Тутѣн *идѣм* помѡло; *ѣмѡм* четѣри крѡве тѹнаке; помѡгните ми да *наѣѣм* овѹ кѡцу; ја *се дѣжѣм* ис хѡљѣнѡ; ја те *гл'ѣдѡм* крос овѡ ѡман; ја ти *ѣрѣчѡм* чѹвено; да ви ѣстѣну *кажѣм*; са халѡлом да хи *ѣѡднѣвѣм*, да хѣм *не вѣдѣм* шѣр; сѡд би вол'ѣла овогѡ да *ѹзмѣм*; да *вѣдѣм* штѡ ѣе ми дѡћ на сѡн; *нѣ знѡм* кѡко да ти *ѡѣшѣм*; *ѣмѡм* плѡц у Тутѣн; ја *нѣ знѡм* штѡ да *рѡдѣм*; ѣво *ѣмѡм* сведѡке; ја *се дофѡиѣиѣм* овакѡ за глѡву; ја *идѣм* по тијѡ пѣјѡцѡ, *идѣм* по нѡрѡду; ја *се не ѡѹиѣиѣм*, *вѡл'ѣм* да ѡни знѡјѹ; ја ѡпѣт *ѡѡѹсѣѡм* ѣѣма кѡко је бѡлѣ; ја сѡт *не рѡдѣм* нѣшта, нѣкат *гл'ѣдѡм* тѡ стѡкѣ, нѣкат јѡк и такѡ тѡ; *нѣмѡм* ѣѣ д[а] *ѡѣиѡдѣм* валѡ ни кѡфу да *ѣѡиѡѣм*; ја *вѡл'ѣм* рѡсѡ, *вѡл'ѣм* крѹшкѡвачу (Бр); ја и *ѣѣѣм*; мѣслѣм кѡко да *изѣѣм* дѡвечѣ; *ѡѡѣм* и *сѣѡкѹјѣм* стѡѡри; ја *чѣкѡм* кѡко да изѣѣм, д[а] *ѹзмѣм* у пѡдрѹм стѡѡри; ја *кѣиснѣм* брѣзнѡм; *изнѣсѣм* стѡѡри тѡмо, пѡ *се ѣѡвѡрѡиѣм*; ја *се ѣрѣѣѹрѡм*; *ѣмѡм* лѣѣпе чергѣце; нѣт вишѣ *ѣрѣдѣм* нѣти мѡгу; да *се сѣѣиѣм* бѡга ми не мѡгу; *нѣ знѡм* дѹшѣ ми; ја *мрѣм* кад печѣмо ракију нѣмѡ нѣкѡга да дѡѣѣ; ја *вѡлѣм* свѡкојѣ да *ѹзмѣ* (Вру); штѡ ја *знѡм*; *нѣ знѡм* по кол'ѣко се ѡнѡ узѣмѡло; ја *не ѣѡмѣиѣм* да је Пазѡр имѡ обѹћѡру; шѣс ћу да те *чѣкѡм* (Гл); *ѣлѡиѣм* те што то вѣчѣм; и ја *ѣѣѣм* тѡ; свѣ што *ѣѣѣм*; ја *не ѣѣѣм* тѣ; да *кѹцнѣм* у дрѡво, *ѣрѣсѣѡнѣм*; [*идѣм*] да *сѣѡвѣм* ја кѡфу; да га ја *ѣѣѣм* у крѣвѣ-

тац; *иѣрѣм* пел'ѣне; ја сам мѡрала д[а] *идѣм* дѡл'е на рѣѣку; ја *се чѡдѣм*; ја *ѣм* једнога нежењѣнога; ње бѣше *нѣ знѣм*; свѣ *виѣм* не повѣдоше јој рачуна раниѣ; прѣво да ти *кажѣм*; сѣд да те *вѡдѣм*; шѡтѣм ја, нѣшта ја *не ирѣчѣм*; ја нећу да *крѣнѣм*; ја *се њѣму љѡиѣм*; *не смѣѣм*; *ѣм* деведесѣт и дѣвет гѡдѣна; *налѣѣм* по педесѣт тѡвѣра пшениѣ; *ѣм* свѣ и косаѣицу, и бал'ѣрку, кат *ѡсиѣм* жѣто *ѣм* вѣлак те вѣлѣм, *ѣм* сијаѣицу, грабѡљу, *ѣм* вѣл'е, свѣ, свѣ *ѣм*; ја у Позѣр *не хѣм* да *жѣвиѣм*; ја ѡде *жѣвиѣм*; унѡце, пѣраунѡце *ѣм* (Гло); *ѣм* кѡ ѡи у главу; да ти прѣво *кажѣм*; *ѣм* тѣ шѣѣер и тѣ прѣтѣсак; да ти *ирѣчѣм*; *ѣм* једнога сѣна; нећу да *лѣжѣм* (Де); дѣнас *ѣл'еѣм*; *нѣ знѣм*, прѣво ти *кажѣм*; да *не ирѣчѣм* за Таду; ѡћу да *идѣм* да *ѡлѡжѣм*; тѡ *чѡѣм* прѣчѣ; *сѣрѣмѣм* да *кѡѣм* стѣн; ја с вѣлѡшкѡм и *не умѣѣм* (До); ја *не иѣѣм*; богами кѣ сѣд *знѣм*; кѣ да ти сѣд *гл'ѣдѣм*; ја *ћу* да *кажѣм* (Дол); ја му *ирѣчѣм* такѡ и такѡ; тѡ ја *не ирѣзнѣм*; ко те *дофѣѣм*; сѣт ја *ѡдѣм*; *не смѣѣм* да помѣрѣм; да *се врѣѣм* *не умѣѣм*, да *ѡрѡдѡжѣм* нѣмѣм кѡт (Ѧер); са дрѡгѡм *ѣм* сѣна; ја *ѣм* јѣдно дѣѣте (Ер); *ѡзнѣм* *се* дѡбро с тѡвѡм мѣжкѡм; *ирѣѣм* провѡѣче; *ѣрѣжѣм* ти девојку; *сѡмѣм* ја да је ѡна (Жу); сѣд ја пѡрѣтѣко *идѣм* (Ке); *гл'ѣдѣм* ѡвѡ дѣцу ѡде; ја *вѣруѣм*, *нѣ знѣм*; *ѣм* дѡл'е јѣдну кѡмшѣку, с њѡм *дрѡжѣм*; ја *ѡшѣлѣм* дрѡгѣ; дал'ѣко бѣло да *ѡмѣсл'ѣм* некѡ хѣл'е нѣкѡме (Бот).

П.2.2.2. Наставак -у имају глаголи *хѣѣѣ* / *шѣѣѣ*³¹, *мѡћ* / *мѡј*, *вићу* и *вѣљу*.

Примери за *мѡћ* / *мѡј*:

ја *не мѡгу* да га свѣжѣм; ја *не мѡгу* ѡвѡ крѡветѣну да ѡстѡвѣм; ја би ѡтѣшла да *мѡгу* (Бал); *не мѡгу* брѣ; *не мѡгу*; ја *не мѡгу* да стоѣм (Бот); *не мѡгу*, цѣба; *не мѡгу* врѣта да погѡдѣм; *мѡгу* да рѣдѣм; *не мѡгу* да се испрѡвѣм; бѡга ми *не мѡгу* да вишѣ ни рѣдѣм (Брѣ); *не мѡгу* сат да вам покѣжѣм (Из); посл'ѣ да *не мѡгу* да натрѣвѣм ње је дѣѣте; *не мѡгу* да уфѡтѣм (Ка); *не мѡгу* да се сѣтѣм; дѣѣте *не мѡгу* да ѡстѡвѣм (Коз); *не мѡгу*, ја смрѣшала, погл'ѣдни кѣка сам; *не мѡгу*, ѡнѣ сѡкѣне ми ширѡке; *не мѡгу* ни да се прѣсѣтѣм кол'ѣко је имѣло (Лу); *не мѡгу* да стѣгнѣм, *не мѡгу* трѣ сѣта да стѣгнѣм до црѣкѡе у Йзбице; *не мѡгу* да и стѣгнѣм, брѣ; *мѡгу* да кѣжѣм (Не); кад *не мѡгу* да се дѣгнѣм (Нет); *не мѡгу*; ја *не мѡгу*; нѣѣе да нећу нѡ *не мѡгу*; *не мѡгу* да се сѣгнѣм, *не мѡгу* да се ѡпѣрѣм (Ос); *не мѡгу* брѡд да хѡдѣм; *не мѡгу* да кѡпѣм л'ѣѣѡве (С. Цуп); *не мѡгу* да пожѡрѣм кѣѡне; *не мѡгу* да дѡћѣм (Шав); *не мѡгу* да се изѣснѣм; *не мѡгу* да свѡтѣм; жѡ ми што *не мѡгу*; *не мѡгу* сѣд да свѣ ти изѣснѣм; *мѡгу* да ти кѣжѣм (Бл); без њѣне *мѡгу*; кол'ѣко *мѡгу* да нѡговѣрѣм на рѣме (Бо); да *мѡгу* ѣѣѡј да нѣћѣм кѡга (Бр); а *не мѡгу* да изѣћѣм; *не мѡгу* да изѣћѣм пред њѡ (Вру); ја *не мѡгу* д[а] *идѣм* нѣѣе; слѣбо *мѡгу* да хѡдѣм; *не мѡгу* да рѣкнѣм нѣѣе дѡбро (Гло); *мѡгу* на свѡе нѡге (Де); *не мѡгу* бес купѣтила (До); *не мѡгу* да се чѡѣм са чѡвѣком; сѣмо дѡбро *мѡгу* да ти учѣнѣм (Бот).

Облици **можем* и **морем* нису потврѣени у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони, а нема их ни у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 174), говору Васѡјевиѣна (Стијѡвић 2007: 169), Бјѡлопавлиѣна (Цупић 1977:

³¹ Облици презентѣ глагола *хѣѣѣ* наведени су у поглављу ѡ помоћним глаголима (в. т. П.1.9.2.).

90), Враке (Петровић 1973: 213), Зете (Ћупић 1977а: 280), Паштровића (Јовановић 2005: 385), Црмнице (Милетић 1940: 448) и Мрковића (Вујовић 1969: 257). Ни Д. Барјактаревић није забележио ове форме у новопазарско-сјеничкој зони (Барјактаревић 1966: 99).

У говору Полимља доследно је *могу* (Николић 1991: 476), а тако је и у Колашину (Пижурица 1981: 157) и Каменарима (Вујадиновић 2007: 91), док се у говору источне и централне Херцеговине јављају сва три морфолошка лика (Пецо 2007: 223).

Говори Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 78) и Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 182) познају само форме овога глагола са наставком *-у*. У говору Прешева, међутим, забележене су и форме са *-м* (Трајковић 2016: 478).

С друге стране, форме *мѡжем* и *мѡрем* забележене су у горњостуденичким и моравичким говорима (Николић 2001: 215). Исто је и када су посредни говори средњег Ибра, где су потврђене и форме са *-м* у 1. л. јд. (Божовић 2008: 257). Познају их и говори шумадијско-војвођанског дијалекта – сремски (Николић 1964: 350), банатски (Ивић и др. 1997: 161), колубарски (Радовановић 2006: 295). Говори централне (Реметић 1985: 300), потом и источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 190) такође, поред форме са *-у*, имају и облик *мѡжем*. У говору Драгачева такође су бележени напоредни ликови (Ђукановић 1995: 149).

Иако су облици *вѡдѡм* знатно фреквентнији: *ајде сѡмо да вѡдѡм штѡ тѡ трѡбѡ*; док *не вѡдѡм мѡмка* (Бот); *вѡдѡм јѡ она се узрујѡла* (Из); *вѡдѡм Тѡл’е са женама* (Ју); да *вѡдѡм* (За); на читавом терену бележене су и потврде са *вѡћу*: да *вѡћу*; да ми тѡ да *вѡћу* (По); *јѡ вѡћу* да се ѡна лѡути (Де); да *вѡћу* шта ѡмѡш тѡ (Ко); *не вѡћу* дѡбро; *јѡ не вѡћу* (До);

У употреби су и облици *велѡм* и *вѡљу*:

вел’ѡм јѡ њѡј да тѡ не чинѡ; *јѡ јѡј вел’ѡм* (Коз); *вел’ѡм јѡј да ѡзнѡ* (Ос); *јѡ вел’ѡм бѡга ми*; *сѡд јѡј вел’ѡм* (Ми); *јѡ ви вел’ѡм ѡзнѡте* (Бал);

*вѡљу*³² да кѡпѡм јѡдну (До); *јѡ вѡљу* да провѡрим ѡмѡ л’ јѡш; *јѡ јѡј вѡљу* (Гр); *вѡљу* да заврѡшѡм ѡдмѡ; *јѡ њѡј вѡљу* (По).

Двојаке облике бележи и Д. Барјактаревић у новопазарско-сјеничкој зони, с тим да аутор примећује и појаву замене финалног сугласника са *-о* (*вѡљу* > *вѡѡ*) (Барјактаревић 1966: 100), коју ми у нашој грађи нисмо уочили. Дублетне форме познају и говори Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 169), Бјелопавлића (Ћупић 1977: 89), те црмнички говор (Милетић 1940: 448), док

³² У примерима овога типа облик *вѡљу* не значи ‘рећи’, ‘казати’, већ има значење ‘рекох’, ‘помислих’, дакле, употребљава се са вредношћу речце а не глагола, те су стога форме када се јави у таквом, пренесеном значењу, некацентоване.

су у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 174) и Враки (Петровић 1973: 213) присутни само старији облици. У говору Паштровића није присутна форма *виђу* – редовно је *видим*; а нема ни облика *вељу* јер се уместо њега редовно употребљавају глаголи *зборим* и *говорим* (Јовановић 2005: 385). Од свих говора зетско-сјеничког типа издваја се говор Мрковића, у коме стари наставак -у чува код свих глагола I–V Белићеве врсте, па је у 1. л. јд.: *дѠђу*, *врђу*, *йду* (малобројни глаголи I врсте имају -м, попут: *грѣдем*); *зѠву*, *бѣју* (само неки глаголи II врсте имају -м: *вјѣм*); *засѣйѠну*, *исѣйѠну* (у III врсти нема примера са -м); *кѠжу*, *йѣшу* (поред *узѣмем*). Код осталих глаголских врста као доминантно бележено је -м у 1. л. јд. поред спорадично присутног -у.

М. Божовић облике *виђу* и *вељу* бележи у говорима средњег Ибра (Божовић 2008: 255).

У говору Конавала бележено је и *виђу*, поред далеко чешћег *видим* (Кашић 1995: 335). Говори источне и централне Херцеговине (Пецо 2007: 223), Каменара (Вујадиновић 2007: 91), те Пиве и Дробњака (Вуковић 1938/39: 67) такође познају оба морфолошка лика.

II.2.2.3. Облик суперлатива глагола *вѠлеѣ* присутан је у читавој зони: *јѠ нѠвол'ѣм* БѠју (Бал); *нѠвол'ѣм* врућа лѠба (Пе); *њѠ нѠвол'ѣм* (Ос), и то само у облицима овога глагола.

Исказивање суперлативности обликом овога типа забележено је и у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 169).

II.2.2.4. Глагол *ймаѣ* у одричном облику бележен је и у краћој форми: *јѠ сѠд нѣм* штѠ (Бо); *бѠга ми нѣм* да јѠј дѠм (По); *нѣм* ни дѣнара; ни јѠдну *нѣм* (Ту); *нѣм* да јѠј дѠдѣм (Пе).

II.2.2.5. Наставак 2. л. јд. је -ш:

Ѡко из главѣ да му *зѠцрѠжѣш*; *ймѠш* мѠтѠр (БѠт); овакѠ кад *идѣш*; *размѣнеш*; ако *вѣрујѣш*; од мерѠка да *гл'ѣдѠш* (Баг); сѠл *исѣцрѠдѣш* мѠло и *јѠдѣш*; *ймѠш* врѣмена и *вѠлѣш* д[а] [ј]Ѡдѣш; кад *оѣкѣнѣш*, да би тѣ мѠгла д[а] *извѣчѣш* пѠру (Бал); *двѠрѣш*; свѣ дѣцу *йѠквѠсѣш*; кад *идѣш*; свѣ *сѣрѣмѣш*; *оѣрѣдѣш* ко Ѡј за оснѠву; *оснѣѣш* га на рѠзбој; *ѣкѣш* га; *ймѠш* мѣстру; сал' *йрѠѣѣњѣш* рѠвно (БѠб); зѣмнѣцу да *сѣрѣмѣш* валѠ; *мѠрѠш* од нѣчега да *жѣвѣш*; ако га *осѣѠвѣш*; ако га *не дѣрѠш*; *ужел'ѣш* се за онѠ кѠмѣн ѣе си седѣо; кат *йѠгл'ѣдѠш*; с Ѡутом да *идѣш* (Брђ); да *снѣмѠш* тѠ; мѠло овѠмо *изѠћѣш*; *размѣнѣш* мѠст; *нѣмѠш* кѣт; ис кѣће да *йѠбѣгнѣш*; што *се сѣѣсѣш* на Ѡвалт; да *нѠћѣш* возѠча па да *йрѠћѣш*; да *йрѠдѠш*; *ймѠш* штѠ на камѣн; *оѣѣдѣш* гѠре; *кѣѣш* понешто нѠмѣрнѣцѠ (В. Лок); тѠнко *исѣчѣш*; шта *ймѠш*; [з]нѠ[ш] штѠ-е тѠ; *нѠћѣш*, *зѣнѣш* рецимо илѠду снѠпѠ жѣта; *дѣнѣш* четѣри навѣљка (Из); смѣо си да *сѣѠвѠш* у БѠдград на клѣпу у пѠрк; у пѠрк *сѣѠвѠш*; *зѠвнѣш* педесѣт-шѣсѣт кѣћѠ; *идѣш* по махѠл'и пѠ *кѣѣш* онѣ тепсѣе, *кѣѣш* тѣпсѣјѠ; тѣ тѠ дѠбро *знѠш*; тѣ ћеш сѣтра да

радиш овџ; *не смѝеши* бџс да *идеши* по тој Јџшаници; *нађеш* јџдну пџсијату; *мџраши* помџнут (Ју); пџ да га *оѝрл'иши*; више *немаши* кџћа овџмо до мџне; да *не смѝеши* зџ-спат; до дџнас да *ѝоѝлџсѝиши*, свџ да *ѝодџнџши* сѝџено; да свџкрву *ѝослџшиши*; ујџтру *ѝодрџнѝиши*; да им обџћу *нађеш*, да *исѝрџлаши*, да *обрѝишеш* кџћу, *донџсеш* вџду; *умѝесѝиши* л'џба; шта *радиш*; двџ дџна *вџдиши* компѝр, пџсл'џ *ђџсаши*, *бџреш* смџк (Ка); овџмо да *се обџчџши* (Ка); тѝ Мџма *знџши*; *ѝзмџши* прѝстџн и *крѝеш* испод онијџ рџкавицџ; *наслџжеш* тџ рукавице по стџлу; *крѝџши*; ако *нађеш* џдмџ, знџчи *добѝијџши*; кџга *убѝџши*; *ѝмџши* џмладинџ; *крџнџши* за Ђџрђевдџн; *кџѝиши* се; *џдџши* на ѝиву и *насијџваши*; онџ јџја *баџиши*; *ѝоқџѝиши*, *нџсѝиши* кџћи; *ѝзмџши* *оѝрл'иши*; *оѝрџдџши* кат дџђџ прџл'џе; *оснџџеш*, *ѝкџши* плџтно, *ѝкџши* чџрге, чџршџве; *знџши* џџ црква у Мѝтрову Рѝџеку; *оѝџрџши* мџло под вџду; онџ ручѝцу *исѝлџчеш*; *осѝџвѝиши* је да се сџши; недеџљу дџнџ *јџдџши*; *уѝђџши* у ѝџну кџћу; *вџруџши* л'и тѝ (Коз); *мџраши* да *слџшиши* да *радиш*; *ѝрџдџши*, *ѝкџши*; *скрџџеш* прџво; тџмо кад *идџши*; прџво *џђџши* у ѝѝхну џвл'ѝју, *ѝмџ* капија и *џђџши*; јџдинџ тџ мџжеш да *се ѝовџжџши*; кат *ѝомџзџши* тџ џфце, тџ мл'џко кџвџши и *мџшиши*, врџло мџло *сѝџвѝиши* сџл'ѝи, *мџшиши*; *сѝџвѝиши* мџју и *мијешѝиши*; *џѝнџши* пџсл'џ, *ѝромѝџшиши* и *џѝнџши* га на кашѝку; *сѝџвѝиши* мало брџшна; *сѝџвѝиши* жџра, *тџсѝџвѝиши* на тџ тепсѝју; *ѝрекрѝџши* онџ тепсѝју, *сѝџвѝиши* жџр и пџпџо и *ѝечџши* пѝту; *уѝрџлаши* вџши пџ га *слџжѝиши* мџкро у лџбицу, пџ га *ѝрекрѝџеш*, одозгџ *сѝџвѝиши* нџшто, е џндџ *ѝѝрѝиши* пџпџо пџ *ѝол'ѝџши* одозгџ водџм; *нџсѝиши* на гџвџу; да га *довџдџши* џде; *не ѝродџши*, *нџмџши* нѝшта; *нџмџши* прихџдџ нѝшта, сџмо *ѝрчѝиши*, хџј да нѝси бџш да *седѝиши*, да л'џжѝиши; ако му *ѝзмџши* (Леч); џеш да *сџднџши*; да ме *убѝџши* нџ знџм; *вџруџши* тѝ стџка нџџе да пѝџџ; сџт да и *зџвнџши* (Лу); кат *ѝогл'џднџши* онџмо; *закџчѝиши* онџ тестѝџџ; тестѝџџ *нџсѝиши*; *мџраши* да *нџсѝиши*; *ѝзмџши* сџл'ѝи; *ѝзмџши* пџ *зѝѝл'иши* онџ лџџску; *ѝослџжѝиши* се док *ул'ѝџжџши* дџцу тџмо; *џђџши* да бџрџши; тџ је онџ кат *ѝкџши*; *оснџџеш* на вратѝло; *сѝџвѝиши* вратѝло и *навѝијџши*; *сѝџвѝиши* јџш некџ дџску; *сѝџвѝиши* некџга камџња; *седѝиши* да *ѝкџши*; *сѝџвѝиши* брџдо и пџсл'џ у онџ *уѝѝѝџеш*; да *идџши* и да *се врџѝиши*; *идџши* нџгде; *не смѝџши* некџг ни да *усѝџвѝиши* с кџл'ѝи ма нџ *знџши* џџ џе да те вџдѝи (Не); *овџдѝиши* га; *слџшиши*; да *ѝрџђџши* пџпрџко; *ѝмџши* мџѝѝи прџсек пџрџ; *идџши* ѝз брџдо; кат *џђџши* тџмо; кат *се врџѝиши*; џдмџ *сѝѝѝиши* у Рџјџѝѝе (Нет); *вџл'иши* мџчке?; је л'џ *сџђџши* Бџђџа?; прџвџ кџћу *размѝнџши*, *ѝогл'џднџши*; штџ *заврѝџвѝиши* тѝ?; *идџши* дџл'џ на овџ дџлѝѝи мџс; ко *бѝднџши* дџбро, дџђѝи; *ѝоздџвѝиши* жџну; са дџснџ стрџнџ кат *идџши* џзгџр; нџзвџн *идџши*; тѝ мџне нџшто *не вџл'иши*; *знџши* да нѝси бѝла за мџне; *не смѝџши* да *мрзѝиши* ни слџђџјно нѝкџга, *не смѝџши* да *убѝџеш* (Пож); тџ и тѝ *знџши*; ако *ѝмџши* мерџк, да *се умџрѝиши*; *оѝџрџши* двџ-трѝ пџт тџне обџћу; пџр пџтџ *оѝџрџши* кџла; с крџвавџм мџкџм да хи *зарџдѝиши*, пџ кат хи *зарџдѝиши*, *чџкѝши* по трѝ мџсџца (Рџј); да *ѝросѝѝиши*; кат *ѝобџгнџши*; тѝ *ѝџлџбѝиши*, *сѝџвѝиши* пот пџзџхо, *ѝџлџбѝиши* дџл'џ прџк, *ѝџлџбѝиши* гџре прџк и *уџзѝиши* у кџћу; *уѝѝмџши* га; тџ би ти дџл'ѝи да *ѝџлџбѝиши* и пџсл'џ *уџзѝиши* унџтра; *џвџрѝиши*, *сѝѝѝиши*; *уѝѝнѝиши*; кат *укрџдџши* пџ дал'џко бѝло *ујџгмѝиши* за џбрас; кат *ѝзмџши* нџчиџџ, *не смѝџши* да *се ѝџкнџши* за џбрас; џџ да *се сѝсѝџвѝиши*; *вѝрѝиши* га кроз врџта, *не смѝџши* да *уѝђџши* (С. Ђуп); *ѝзмџши* онџ снопџве и *ѝѝрџши* око оногџ кџлца; *баѝѝиши* по зџмѝѝи, *разгрнџши* га, *увџдџши* кџње и конџпац *свџжџши* за онџ кџлац тџмо (Трн); џџ *сѝџџнџџѝиши*?; *џџѝиши*, *чџститџши*, *оѝѝѝѝиши* на кџфу; кџт *радиш*?; *ѝмџши* утџбус?; с

стол'йцу, *огрнѣш* га нѣчим озгѣр, *йовучѣш* ону стол'йцу; полѣзника *срѣйнѣш*, *йѣурѣш* му рѣчак; пѣсл'ѣ га *исѣрѣйѣш*, да *врѣйѣш*; да ми *се јавѣш* (До); *чѣѣш* и рѣдѣс и жѣлѣс; да *йролѣзѣш* (Дол); и *ѣдѣш* у свѣдју кѣћу (Бер); *идѣш* ка Пѣштери; ни *нѣ знѣш* мѣмка (Жу); ни да *обѣчѣш* ни да се *йровѣдѣш* ни нѣшта (Ке); *ѣзмѣш* тѣ некѣг дѣбрѣг чѣвѣка; ако *донѣсѣш* водѣ, да кѣћу *одржѣвѣш*; ако шта *не зарѣдѣш* да *йродѣш* сѣр, *йродѣш* мѣсло; *мѣрѣш* за пѣту да *йросѣѣш* на чѣстѣ сѣто; *загрѣѣш* ону црепѣљу, *йѣурѣш* је на вѣтру; пѣ је *набѣѣш* дѣл'ѣ, *йѣурѣш* онѣ л'ѣп на ѣу; *сѣйѣвѣш* водѣ; *убѣѣш* онѣ дѣбро, *убѣѣш* и *убѣѣш*; тепсѣйју *йодмѣсѣш* и посѣ *сѣйѣвѣш*; ѣпѣт мѣсло *йодмѣсѣш* одѣзгѣр; на комѣте *издрѣбѣш*, овѣмо мѣсла *раскврѣш*, *йѣурѣш* мало сѣл'и и кѣймака и *зал'ѣѣш* је одѣзгѣр; цѣо стѣн *грѣѣш*, и *ймѣш* воду тѣмо на бѣл'ер; кат *йѣйѣш* тѣ воду (Бот).

П.2.2.6. Глагол *мѣћ* / *мѣј* у 2. л. јд. има облике *мѣжѣш* и *мѣрѣш*, али је знатно фреквентнија краћа форма – *мѣш*:

мѣжѣш с ѣутом зѣ час (Ке); кѣмоном *не мѣжѣш* да је довѣтѣш (Лу); *не мѣжѣш* пѣшкѣ да прѣћѣш (Бот); зѣмљу да прѣдѣш *не мѣжѣш* (Ју); што *мѣжѣш* нѣжѣ дѣл'ѣ (Трн); шта *не мѣжѣш* (Ту); сѣмо ако *мѣжѣш* (Ру); тѣмо *не мѣжѣш* (Гу);

мѣрѣш да вѣдѣш (Рај); око Божѣѣна *не мѣрѣш* да дѣћѣш да зѣјмѣш (До); ѣзми тѣ што *мѣрѣш*; помѣгни кол'ко *мѣрѣш* (Ми); *мѣрѣш* л'и да дѣћѣш? (По); ако *не мѣрѣш*, немѣ (Пе); *мѣрѣш* му дѣт (Лу);

мѣш сѣмо да се прѣврнѣш; *нѣ мош* да клапарѣш у ѣѣ; *нѣ мош* да и опѣрѣш; *нѣ мош* бѣ[з] свѣтла да прѣћѣш (Го); *нѣ мош* да вѣдѣш, (Гу); тѣ *нѣ мош* да најѣдѣш; *мѣш* свѣ да-ѣ искомѣтѣш у колѣѣе и да-ѣ тѣурѣш (Де); *мѣш* да опѣрѣш сѣдове, *мѣш* да опѣрѣш вѣш, да очѣстѣш, мѣслѣш да *мѣш* успѣт?; ко *мѣш* тѣ да нѣсѣш; тѣ *мѣш* да на-нѣжѣш (Бал); *мѣш* да замѣсл'ѣш; *мѣш* да зал'ѣѣш, нѣмѣш, *нѣ мош* да зал'ѣѣш (Бот); *нѣ мош* тѣ да кѣжѣш не трѣбѣ ѣн мѣне (Ју); ал' пѣсл'ѣ *нѣ мош* да се запѣсл'ѣш (Коз); кѣ[д] тѣ зрѣнѣш, посл'ѣ *мѣш* да га прѣвѣрѣш (Коз); *нѣ мош* тѣ нѣшта (Леч); л'ѣти *нѣ мош* пѣутом да прѣбѣѣш; сѣд *нѣ мош* дѣл'ѣ да прѣћѣш (Лу); *нѣ мош* да прѣћѣш ѣл'ѣцама (Не); тѣ *нѣ мош* са ѣѣм да изѣћѣш нѣ крај; *мѣш* одѣвдѣ да ѣдѣш (Нет); *нѣ мош* да докѣжѣш ѣѣдѣма (Пож); ѣто сѣт *нѣ мош* вѣдет да је пѣсѣјѣто двѣс кѣлѣ пшеницѣ у нѣчијѣ ѣѣву; *нѣ мош* да хи ѣзмѣш (Рај); *мѣш* да ѣзмѣш нѣшто за сѣбе, да ѣзмѣш рѣбу *нѣ мош* док нѣмѣш тѣчкице; немѣ ни долѣзит кад *нѣ мош* (Шав); тѣ сѣт *нѣ мош* да рѣзл'ѣкуѣш грѣцкѣ и сѣоскѣ кѣћу (Др); зѣром је тѣ *нѣ мош* узѣт (Бо); томѣ детѣту *нѣ мош* да вѣдѣш хѣир, нѣ ѣш да вѣдѣш шѣр (Бр).

П.2.2.7. Глагол *вѣдѣш* има следеће облике 2. л. јд.:

вѣдѣш ову л'ѣпѣту (Лу); посл'ѣн *вѣдѣш*; свѣ тѣ *вѣдѣш* кѣко је (Де); да прѣћѣш и да *вѣдѣш*; да *вѣдѣш*(Бал); *вѣдѣш* (Из); *вѣдѣш* тѣ (Ју); *вѣдѣш* тѣмо; *вѣдѣш* крѣшка се осѣшѣла; *вѣдѣш* мѣмка; тѣк га *вѣдѣш* тѣмо у кѣћу (Нет); *вѣдѣш*, имѣѣе дѣста трѣлѣга (Ос); ни да га *вѣдѣш* ни да те вѣдѣ (С. Ыуп); *вѣдѣш* шта ѣмѣ слѣћѣ да жѣвѣш нѣ дѣнас; *вѣдѣш* тѣ сѣт (Бр).

Краће форме реѣе се употребѣвају углавном у питањѣма или са значењем 'видѣ':

вѣш онāмо сѣло? (В. Лок); *вѣш* гѡре (Це); *вѣш* тѣ тѡ? (Де); да *вѣш* сāмо кол'ко ѡмā (По); *вѣш* тѣ њѣга (Ле).³³

Р. Симић и други аутори ове облике објашњавају фонетским и морфолошким разлозима (преглед тумачења в. у Симић 1972: 387–389). Форме *мѡш* / *мѡж* и *вѣш* забележио је М. Пешикан у староцрногорским говори-ма. Лик *вѣш* аутор објашњава или као форму насталу у резултату редукције условљене положајем ван реченичног акцента, или као траг некадашњег атематског облика (Пешикан 1965: 174). Облике *мѡш* и *вѣш* бележи и Д. Ћупић у говору Бјелопавлића, истичући да појаве краћих ликова сматра последицом редукције условљене искључиво говорним темпом, имајући у виду да се јављају само у брзом говору (Ћупић 1977: 90), а познате су и говору Паштровића (Јовановић 2005: 385) и Црмнице (Милетић 1940: 448). Краће форме присутне су и у говору србијанског Полимља (Николић 1991: 476), а бележи их и Н. Богдановић у Бучуму и Белом Потоку (Богдановић 1979: 80), Љ. Ћирић у Понишављу (Ћирић 1999: 164), Т. Трајковић у Прешеву (Трајковић 2016: 481), Ј. Марковић у Заплању (Марковић 2000: 164). Краће форме у употреби су и у говорима средњег Ибра (Божовић 2008: 255).

II.2.2.8. Забележени су следећи облици за 3. л. јд.:

ѡмā тā стāри; *нѣмā*, *нѣмā* ѡде; *мѡрā* да нѣко *бѣдѣ* ѡнде; *ѡродā'ѣ* кāфу; одозгѡр *извѣрѣ*; стѡка *ѡѡјѣ*; *ѡѡјѣ* инсāн; у јѣсен кад *зрѣнѣ*; *убѣрѣ* шта му *ѡрѣбā*, *ѡнѣсѣ*, *ѡосѣ'емало* вѣта, и такѡ; ѡн *ѡрѡчā*; ѡвā ми свастѡка *вел'ѡ*; сāмо мѡзак *мѡже* да *замѡсл'ѡ*; *ѡосѡјѣ*; *хоће* да *жѡѡѡ*; *држѡ* крāве гѡре, *мѡзѣ* крāве; *нѣће* да *се ѡдā*; ко *дѡћѣ* на влāс, ѡн некѣ закѡне *ѡосѡвѡ*; да *се* онāј смѡк *осѡвѡвā*; тѡ *се сѡвѡ*, нѣће смѣло да *се ѡквāрѡ*; то *надѡћѣ*; тѡ *хѡчѡ* и *надѡћѣ* вѡда; *свѣжѣ* на чѣло; *горѡ* једно врѣме (Баг); *ѡмā* тāмо јѡш да *с[е]оглѣднѣ* исāн; *не мѡре* ни ѡн нѣкут; *јѣдѣ* кѡче; да ѡн *ѡмā* д[а] [j] *ѣдѣ*; ѡн *не умѡе* да *ѡѡѡ'ѣ*; шта ви *велѡ* Рѡзо?; *нѣмā* о[д] тѡгā нѣшта; дāнима *не ѡѡвѡрѡ* нѣко вѣрата; *не вѡдѡ* ни да л' ми је обрѡсāно; нѣће да ми *исѡѡѡѡѡ*, нѡ *ѡѡѣдѡ* тѣлету; да га бѡк *чѡјѣ*; *рāдѡ* л ви онā рāдница?; *ѡмā* да *ѡāсѣ*; нѣшта *не мѡрѡѡѡ* лѡѣпо кѡ босѡљак (Бал); ѡна *нѣ знā* мѡмка; сāt се тѡ дрѡкшѣ *зовѣ*; сāt тѡ ни *нѣмā*; мѡмак *нѣмā* да је *вѡдѡ* док *не ѡѡћѣ* у ѡѣрдѣк; свāдба *ѡрā'ѣ* тѣри дāна; у пѣтак *дѡвѡрѡ* невѣста; тѣри недѣље *ѡрѡћѣ*; тѣри недѣље да *сѣдѡ*; кѡ шта *ѡмā*; *не идѣ* младожѣња; ѡн је *не вѡдѡ* док *не ѡѡћѣ* код нѣ; *не смѡѣ* да је *вѡдѡ*, сāмо ка[д] *ѡрѣбā* д[а] [ид]ѣ да *сѡвā*, кат *сѡвā*; ѡна *осѡвāнѣ*; кажѣ кад је *ѡресѡвāвāла*, *нѣмā* кѡт; тѡнѡе кā сād; *мѡрā* да *осѡвāнѣ*; *бѡјѣ* је, *мѡѡрѡѡѡ* је, тѡ нѣко *не окрѣћѣ* пāжњу, кажѡ *мѡрā* да *слѡшā*, *мѡрā* да *ѡѡѡѡ*; да ме *ѡрѡѡѡѡѡ* дѣвѡр; сāмо *улāѡѡ* дѣвѡр; ѡна хим *дāдѣ* по пешкѡр, кад је *ѡрѡѡѡѡѡѡѡ*; *донѣсѣ* хим шѣрбет; кол'ко кѡ *мѡже*; *нѣмā* глѣдāња; онѡ чаткѡју ти *сѡвā*; она свѣ *гл'ѣдā* испрѣ[д] себе; *ѡгрā* ал' испрѣт сѣбе; *услѡвāнѣ* невѣста; невѣста и *мѡвѣсѡ* и *мѡзѣ* и свѣ *мѡрā* да *рāдѡ*; *не мѡже* да *се ѡрѡћѣ*; којā *ѡмā* тѡ у тѡ пл'ѣме; у тѡ пл'ѣме *ѡмā* и

³³ О краћим облицима глагола *хѡѡѡѡ* в. т. II.1.9.2. у одељку о помоћним глаголима

формира ту трмку; *заслада* мл'еком и *ива* тамо некe бајке мало; како *мирши* л'епо; то *умирши*; *ирдје* празник; кат *бехра* знаш како *умирши* л'епо; пријатан *мирис* *има*; *нађе* педесет кила; *има* више оних сандука, *извади* сугурно педесет кила, *завис* до године; кол'ко *се крће*; *има* једна друга што *сија* отут; тамо *живи* стално, и он *има* пчела, *држи* пчел'е, *ради* с дрвима помало, *држи* некe раднике; *иражи* ти документа; понекат *неси* ал'и већином *има*; шта аута *ирдје*; жена *дише* помало; ако случајно неко *заиражадне*; да не *раси* трн; не *море* да *иревија* прс; то је да бок *сачува*; *иера* пакете; *зове* пол'ицију, пол'иција *ддје* да *види*; *мора* од нечега човек да *живи*, да *ради*; *иресече* млого па ова неће да *ирихваши*, *осиане* брес споразума; л'епо *живи*, *држи* три четри краве; *нема* потребе; понешто *неоси*; *има* и л'иваде; мало *заше*; песто еура *ирима* (В. Лок); моја кћерка учи јој децу; *ирида* Избицама; не да се нама; ретко која *има* да не *вди*; то *се уиши* кожа, обично *се осуши* па *се исече* на кајасе; ка[д] *се* она кострет *микне*; неко *иоша* просце, неко *јок*; *ђе* ће да *живи*; да *види* *ддје* невеста; да *баци*; жито да *баци*; више то *нема*; сат *иоси* да *има* бајрактар; да *се осече* бадњак, *ионесе* се погача; прва љуска да *иане* да га сунце *гри* она бадњак; љуска *се узима* и *сиша* се у торбу; *лони* се преко бадњака у шуми где *се осече* бадњак; *наиджи* се добро ватра; *сиши* онуда редом; *сиши* се со на бадњак; *умзе* се по парче л'еба, *умчи* се у со и на бадњаке *сиши* се парче л'еба и сви да *ојсе* помало онога л'еба, онда сви да *се изубе* преко бадњака; *зна* се; десном ногом *се улази* прво, и *више* се; *одговара*; *унси* се слама; не *врди* лагат; да *се оади*, да *се оади* сџвра; шта *има*; *ира* она цараља у бадњак; *ддје* положаоник; да *иојде*; да *се брче*; отац ми *каже*: „Не, не *дирај*“; *де* *звн* старога једнога; *објави* Русија рат, *објави* Грчка, *објави* Бугарска и *објави* Србија; *сазид* се; *море* један човек да *иодигне*; ага *узима*; он *бира*; не *ваља*; раж *оида*, жито *оида*; *живи* у Крагујевцу; сат то више *нема*; не *ваља* да *се сиша* (Из); да *ддје* овако; време *донси*, то *вакат* *донси*; *мисл*'и изистине; *ида* киша; *иреба* свакат; *лаже* значи, *лаже*; то *море* да *ирича* ко гој хдје; *нема* посла, *нема* пара; нико те не *дира*; *ддје* ова и[з] Жуневиха, *ддје* код мене; *зове* двеста кунха; *зове* на свадбу; он га *звн* на свадбу; *седи* обрисато; кат *излази*, *де* ти коферту с парама; *живи* добро, *има* жита; *има* стокe; *каже* да му дам ја кћер; *закаж* се кад је свадба; бг *зна* кол'ко тија девојак *има*; *нађе* на љ'ицу ту и *довде* ми је оде; нити *зна* шта је кунха, нити *зна* шта је крава, нити *зна* шта је земља; *иоша* брат му оде наместо нега; она *ддје* и, ка[д] *ддје*, *види* неко *укрка* јој у сџбу; она *осиане*; да *се осну*е Лукаре шкџла; он *иозде* наше старе; *иозде* он; *каже*, „ми ћемо шкџлу ставит у Грубетине горе“; по *тде* *се зове* Крушево; млого пута је *ирси*; *има* шесторицу браће, ова што *ирси* ову девојку, и он *ддје* и *иресече* га, ал'и *иресече* га да не *море*, и тако му *донесе* хахат; *бигиниши* добру девојку; *бигиниши* девојку; *донесе* нешто слатко; то-е све завршено, значи; то и сат постоји; да *се веже* више *нема*; она *бежи* напоље; сат се сто чуда *ирави*, сто чуда *догађа*; [д] тога *иочи*; *иши* се старешина; без вџе *живи*; свега *има* ал' оно што-е главно *нема*; нико никџга не *хаје*; у Црни врх *изви*; тешко *иосиане* сат пчела; *ирска* се вџе; гџлубва *има* по граду; пџица *умире*; да се пчеларство *развија* јер *нема* рџда без пчела; *нема* пчел'е брес пшенице; нека стар *ри*ч *изађе*; *каже*

стара̄ послѡвица; та̄чно *изла̄зи*; неће да *ула̄жѣ* ђе нико; *ѡма̄* дѡбрија̄ љѡди, ко ће гѡј рѣј да *нема̄* дѡбрија̄, ѡн *грѣши* дебѣло, *ѡма̄* дѡбрија̄ љѡди; демократија̄ *ѡма̄* границе; *зна̄ се* шта̄ ти *сл'ѡду'ѣ*; *ра̄ди* шта̄ кѡ хѡће; *мѡре* да *се ѡрива̄ишзужѣ*; *ѡродѡјѣ* ѡпштиња што је њѡјзино (Ју); мѣсѣц дана̄ да *се кисел'и*; *ѡма̄* цӣчела историја; кад *бӣѡѣ* јѣсѣн; мѣне *ѡѡѣ* таксиста пред врата; *гасӣ се* Рогѡзна; *осӣѡнѣ* ја̄лова; *ѡочӣнѣ* да *се жње̄*; која̄ *болу'ѣ* нешто; тѡ *се зара̄ди* с пијаца; та̄ *узима*; тӯ таксиста *ѡѡѣ*, *наѡуни* у гѣпек; *чѣка̄* га с кѡл'има; *ѡма̄* и за мѣне; ако тѡ *узри*; да *се не ожѣни*, ѡн *ѡла̄чѣ* за ѡцом; *ѡома̄га̄* ме крѡваво; ѡвѡ да *се ѡора̄ди* (Ка); ѡн *жӣви* у граду; кѡ да ме мртва̄и сан *ува̄иш*, тѣк *се зѡра указу'ѣ*; изӯтра положа̄оник *долѡзи*; пѡсл'ѣ *сиӯсѡи* ѡнѣ ба̄дњаке; *врѣчи*, *бл'ѣи*; кѡ *на̄ѣ* прѡви; *ѡрона̄ла̄зи* неко; *свӣра* кланѣт; јѣдан *жмӯри*; из Јѡвѣсѡӣчѣ; изӯтра кад *усӣѡнѣ*; ѡмладина *се ѡокӯиш*; та̄ *се дан сла̄ви* Ђурђевдан; *скӯиш се* нарот, мол'ѡтва *ѡма̄*, *чӣѡа̄ се* и *ѡокӯиш се* нарот; у ма̄ју мѣсѣцу *се ѡосѣјѣ*, *скӯа̄ се* ја̄ји пѡ *се ѡӯри* у ѡнӯ конѡпљу; *бѣрѣ се* прѡвѡ јѣдна конѡпља, *зовѣ се* белѡјка, тѡ *се ѡбѣрѣ*, у мочӣло *се ѡнѣсѣ*, *ѡокисел'и*, пѡсл'ѣсе *ѡӣрл'и*, ѡ[д] тѡга̄ *се ѡрѣдѣ*, *ѡикѣ се* каснӣјѣ; тѡ *се посл'ѣ* гребенӣма *гребѣна̄*, пѡ *се посл'ѣ осѡѡвӣ* ка[д] *ѡѡѣ* зимнѡ вре̄ме; ѡнда̄ *се ѡрѣдѣ*; *искӯѡа̄ се* рупа пѡ *се кӯа̄* ѡна̄ прѣђа; *сави'ѣ се* на кол'енӣке и трӣ недеље *ѡӯиш*; ѡсл'и *се чѡвек на̄јѡдѣ* дома̄ћек л'ѣба; ѡна̄ грднѡ *уми'есѡ* тѡ л'ѣба; *ѡѡѣ* код нас на сла̄ву, не мѡже да *ѡѡѣ* кѡмшӣски и *сѣднѣ* за ѡстѡл и, *ра̄ди* и ѡн, *ѡрекрѡсѡиш се*, *чѣстӣѡӣ* сла̄ву; *ѡѡѡѣ* пѡ *се ѡжљӯби*; ѡна̄ *ра̄ди* дѡл'е; ѡнѡ свѣ ѡнакѡ *осѡѡнѣ*; стѡка кад *баљежа̄*; ѡвудӣѣ *ѡрошѣра̄* ѡвце и *нѡси* га у на̄руче ѡва̄мо (Коз); *чини* ми се; Ра̄јко тӯ *жӣви*; *жӣви* тӯ са женѡм; Светла̄на *се зовѣ*; *заѡра̄жѡ* мѡмак девојку, *чу'ѣ ѡма̄* дѡбра девојка; пѡ *се тѡ ѡѡжње̄*, пѡ *се тѡ ѡѡѡвӣ* у мочӣло пѡ *се тѡ сѡӯиш* ѡнѡ *се ѡӣрл'и*; *не да̄* им ма̄ма; да бѡк *сачӯва̄*; *ѡма̄* ђе; кѡ *ѡма̄* ѡфце, *ѡра̄ви се*; кат *се ѡѡжње̄* пшенӣца; та̄ цӣчѣл *ѡѣ* у вѣш; чѡвек свѡшта̄ *ѡрѡѣ*; неће гла̄ву да *ѡкрѣнѣ*; ѡвѡ свѡко *јури*, идѣ *ѣ* је јефтинѡѣ; ѡн *зѡра̄ди* свѣ са нас (Леч); *нема̄* шта̄ ѡвѣ гѡдинѣ да *се ка̄жѣ* да *не ва̄ла̄*; *не да̄* ми да преговѡрим; *учи*, трѣћа гѡдина, ѡна̄ свѣ рѣдом *ѡѣ*; сѡн *се ѡровӯку'ѣ* кѡ пѡл'е крос кучѡне; у Мѡтровицу *жӣви*; мѡја ма̄јка *нѡси* ѡнӯ сла̄му; и *чини*; снѡѣг *ѡӯиш*; *чини*: фѡ, фѡ; цӣѡ дан *би'ѣ* кѡло; сад̄ нико нит *ѡгра̄* нит *ѡѡѡ*; тѡ *вѣжѣ* за Црнѡ Гѡру; *не смѡѣ* нико̄ никут да *мрднѣ*; кѡм ће чѡне да *учѡни*; *ја̄шѣ* на вратӣло, а гѡла да *се скӣнѣ*; *ѡѡѣ* положа̄оник прет кӯћу; у решѣтѡ *ѡнѣсѣ*; *ул'ѣгнѣ*, *ѡзмѣ* ѡнѣ чѣпѡнице; *ѡзмѣ* и *грѡжа̄* у шпѡрет; да *родѡ* бѡлѣ жѡто; ѡнѡ повѣсмо *вӣси* низ л'ѣђа; ѡна̄ *врѡӣѡиш*, *не смѡѣ* да *ѡѣ* да *ѡзмѣ* дӣѣте, а *не смѡѣ* да га *осѡѡвӣ*; неко̄ *ѡѣра̄* стѡку, неко̄ нешто да *нѡси*; ѡна̄нѡсӣ здра̄вицу; да *угра̄би* здра̄вицу да *ѡнѣсѣ* девојки *да ѡѡѡѣ*; девојка *кумӯјѣ* дѣци; ко̄ји *угра̄би* ѡна̄ крѣс *нѡси*; *држѣ* дѡл'е кӯћу (Лу); нико̄ *се не ѡзӯва̄*; *ра̄ди* код прӣвѡтника; *идѣ* пѡ та̄мо *се ѡкрѣѣ*; *вӣди се* јѣдна фѡрма на ѡнѡ брѡдо; прѡво на̄ниже *се идѣ*, *силѡзи се* с брѡда; мил'ѡӣција *долѡзи* тӯ нѡн-стѡп; тӯ аутѡбус *долѡзи*; да *ѡѡѣ* да те *ѡзме*; да те *ѡвѣдѣ*; нит *се кѡсѣ* нит кѡ што *ра̄ди*; по јѣдан дан *ра̄ди*, по јѣдан *не ра̄ди*; *жсӯла̄*, ал' кѡ те *ѡѡѡ*; кѡњ *наѡѣ* на рӣјеку и *ѡӯкнѣ* ѡна̄ л'ѣд и ѡн *ѡѡѡѣ* гла̄вѡм; *ѡза̄ѡјѣ*, та̄мо-ѡва̄мо, *мӯчи се*; дѡбро нарот *жӣви*, кѡ *нѣ зна̄* ѡнѡ ранӣја̄шње̄; мѡра̄ јѡш да *се доѡѡнѣ*; ѡнѡ *се ѡѡѡѡ*; ѡдма̄ *се ѡѡѡа̄*, *ѡѡѡѡ се*; *сӣѡѡи* да *се сѡӯиш*, *сѡӯиш се* ѡна̄мо; да *се ѡна̄ рѡзбој не ѡѡѡѡ*; жѡца *ѣ се ѡрошѡѡѡѡ*; *нахлѡди се*, нӣѣ мѡгло да *се сѡрѣчи*; да л'ѣчӣ *се* та̄ болес; бѡл'ѣс кѡ ѡвѡ сѡт што *се ја̄вѡла̄*; чѡвѣка тӯга

уфáишй; рáднò мѣсто укíда му се и òн һу́ишй; и òн унишháвá; кáко да ш́рáжшй од нáшѣ држáвѣ чòвек; она сáһѣ с бандѣрѣ; кò не илáһá стру́ју а ш́рошй је; судй́ја према һѣзи и дикш́йрá, òна и́ишѣ; она свѣ илáчѣ, не мòже од плáча да кáжѣ; нáс и не и́ишá судй́ја; сáмо декш́йрá тáмо и она и́ишѣ (Не); код нáс се чýвá; òн се и́робш́йѣ; да ме издржáвá кат се најѣдѣ, гáһá пиштòлом у ону́ пйту и исцй́йейá ти тепсй́ју; да най́нѣ тебе нѣко; нйко не жш́вй; сýнце грш́ѣ, кйша и́дá; овá ми сйн однѣсѣ мл'йеко те расш́урй дòл'е у Пазáр; рáдш́ дòл'е ко шњáјдера; òн ти ўзмѣ пá ти най́ишѣ; нѣшто дòбш́ѣ от ствáрй; не мòре да ш́рш́й кòмшйлуk, нáрот, а нѣ да ш́рш́й твòју дѣцу; тò се закòльѣ вò ил'и крáва пá се тò осу́шшй; обр́нѣ се гòре; не вòдш́ рачýна дѣци; не смш́ѣ дй́ете да ш́акнѣ; òдѣ да ш́ужш́; зовѣ тел'ефòном; цй́пци'елу нòј и́рѣдѣ, нйшта не рáдш́ осим тò; жѣнш́ сйна, òн сйрѣмш́ лýде да те и́рòсш́ код мѣне; нѣ знá ни да зòбрш́ ни нйшта; нѣшто да и́ишѣ; нйкат не ўзмѣ дй́нар; и́мá гòре навр Бáрá зовѣ се Цáрина; кáжѣ дошò цáр са вòјскòм; нáрот је осш́ò л'ѣба да нѣмá, и́рáзнујѣ нѣкш́ дáн; вáльá сýкно; òн һѣо тý да се сакрш́ѣ; не мòже òн тý да се савш́ѣ; кáжѣ хòһу; засш́уш́я овѣ жѣне; онò се зарáвнá (Нет); забол'у тá стамáк; да се тò иош́рáвш́; кнйжш́цу не мòже да извòдш́; свѣ вйшѣ най́ш́ѣчѣ; да се и́ензионш́шѣ на прòл'еһе; ако га òн још не смýвá те га не слáжѣ; рѣкò му да му илáиш́; јѣзик учй́; тò му се не свй́һá да най́уш́һá; Мйса не мòре да иош́ш́ш́нѣ; са нáма се тý гранш́чш́; да ми кáжѣ кáко се зовѣ; посл'ѣ идѣ се прáво; и́рш́чá Дрáгица; свй́ сш́ш́нѣ; догурá стòку, мýчш́ се, догнá зйми тý, и́мá вòда и штáла, а л'ѣти ш́ѣрá и тý на пáшу; донѣсѣ, осш́ш́нѣ тý һу́бре, осш́ш́нѣ мл'йека; гл'ѣдá навйше; не мòже тá бòл вйшѣ да и́реш́ура; кад òдѣ гòре, оһе да се убй́ѣ од плáча, пá сáд и́иш́ зá мнòм; сá мнòм да сйáвá (Ос); тá вòда ни млòго знáчш́, идѣ у Лўцкú рй́еку, бл'йзу Гол'йѣ гòре извй́рѣ; она нйкнѣ, иорáсш́ѣ, сазрѣнѣ, òндá се и́òжш́ѣ, иовѣжѣ се у ту́цáт и ш́урш́ се у некш́ резервоáр водѣ; òн се ожѣнш́; довòдш́ мýзш́ку; извѣдѣ мýзш́ку; òн дòһѣ тò вѣһе и свй́рá тý; и́ишѣ у нòвине (Пож); не свй́һá ми се; кат се и́рòсш́; ўзмѣ је и довѣдѣ је; òдѣ дѣсет жѣнá; сйрѣмá дòбро; не сйáвá; кòл'ко долáзш́; тò се и́родáѣ; не вельá òн; кад завш́ѣ снй́ег; не мòре да се дош́рѣмш́ дрво и кáмѣн; и́рѣбá да и́мá ср́це; нѣмá врѣмена да дòһѣ на рúчак; докл'ѣ се тò не исш́ѣчѣ, на смѣну рáдш́ се, нѣко дош́рѣмá дрва, кáмѣн, нѣко ложш́ тý, и́ечѣ; кá[д] се тò исш́ѣчѣ, вáдш́ се, ш́овáрш́ се у трактор, кáмиòне, мш́чѣ се одáтл'ѣ; и́рснѣ свѣ у комáте; разјѣдѣ га; овá пýт кáко идѣ пá сусрѣш́нѣ гòре до рй́екѣ; не сш́ѣ, нйти ти кò рáдш́; иокòсш́, нѣко не иокòсш́; кат се зайòсл'ш́, не ош́дсл'ш́ нйшта, кá она што рáдш́, кá она што не рáдш́; дй́нáра једнòга нѣмá; жш́вй от Нѣмáчкѣ, óде нѣмá нйшта; јѣдан сáмо рáдш́, ил'и рáдш́ ил'и не рáдш́, и òдѣ ти стò и педесѣт и двѣста ѣурá; да се смш́лујѣ да ти òдѣдѣ некú пáру; нйко ти се ни не сш́áрá о ш́òмѣ; пá се най́áчкá (Рај); илáһá ми валá један ўнук стру́ју; слáбо се и кòсш́; кат се исш́рòсш́, зòвнѣ девојке; невѣста се обукýѣ у хáльш́не; мумбóсш́ се, и́вá се, и́грá се; родбйна ш́рáжш́ злáта; тò се првйче зовѣ; јѣдѣ се, сйрѣмá се јѣло; свѣкар да те ўзмѣ; не вельá, кáжѣ, конòпац да и́рескáчѣ; не смш́ѣ да дй́жѣ тѣшко да не иòбáцш́, да не и́рескáчѣ конòпце; детѣту осш́ш́нѣ фл'ѣка на òбрас (С. Туп); дрýгò нам не ш́рѣбá; һѣму осш́ш́нѣ дрýгá рáса гòре; кру́жш́ тá рáса, и́мá свѣ свѣје; л'ѣгнѣ чòвек овакò, л'ѣгнѣ и уфáиш́ кò да га дй́гнѣ; овò се осш́рýжѣ кòсòм; тò се иòбòдѣ један кòлац; ш́ѣрá хи посѣн; она се конòпац савй́ја; òн ш́рчш́ све док òдһѣ до стòжера; òн окрѣнѣ нáзáт; идѣ

овамо; *море* да *се* *намѣри*; *иде* те *ради*; неко *се* *ожени*, неко *умре*; то неко *не* *ирага*; и *радос* и *жалос* *се* *чуе*; *море* *ту* да *ограише*, *море* да *иомери* *памет*; *не* *вела* *никако*; свѣ *осиѡда* нектошено (Дол); два три *пут* га *окрене*; *сађе* с *коња* и *одведе* је *тамо* *ђе* *треба* да *се* *сведе*; *оде* у *ординацију*; *ирича* *посл'е* *тамо* *са* *женама*; *има* *дѣвер*; *има* *дѣвер* те *јој* *води* *коња*; *није* да *иреговори* *док* *не* *сађе*; *има* *она* *марамче* и *кат* *иређе* *вѡду*, *баџи* *оно* *марамче*; неко *иоирчи* да га *умре*; *цумбуси* *се* и *тамо* и *тамо*; *ирѣба* да *бежи*; да му *иоклони*; *гл'еда* *мало* *овако* *угл'едне*; *мало* да *уииче* на *њега*; *умије* да *приђе*; *ирѣба* *седам* *кила* *шећера*; *испекција* *ко* *ође*; *нема* *ми* *покрије*; *сам* *живи*; *има* *вашар*; *ту* *нема* *шуме*; *има* *ту* *једна* *вода*, *никат* *не* *иресѡане*, *има* *ту* *ис* *камена* *изл'ива*; *ко* *ти* *му* *га* *зна*; *Грачански* *крш* *се* *зове*; *она* *служѣ* за *испомоћ* *струје*; *има* *кључ* *ту*; *ирѣба* да *има*; *сад* *се* *бави* *пољопривредом*; *сије* *се* *лук*; *не* *ради* на *грађевину*; *ирѣба* да *се* *ради* (Гер); *долзи* *посл'ен* с *л'ије* *стране*; свѣ *га* *ирегзи*; *јечма* *однесе* *тамо*; *ође* *изјутра* у *три* *сата* *усѡане*; *отац* *те* *само* *оде*; *има* *камѣн* у *жучну* *кѣсу*; *нико* *не* *смије* да *хи* *иусѡи*; *дана* *не* *вела* да *се* *ради*; *он* *кодси* *дол'е*; *сиѡкуе* *то* *ту* *не*; *он* *заумре* *ту* *јуртину*; *иуића* *се* *стѡка*; *нема* у *Тутин* *л'ѣпши* *мѡмак*; да *осѡане* и *без* *деце*; *зна* *нема* *кут*, *ни* *ђе* да *ради*, *ни* *ђе* да *заради* (Ер); *иозѡве* на *свадбу*; *она* *фал'и* *ту* *мѡју* *жену*, *фал'и*; *оде* *тамо* *ишије* *је*; *иражи* *је*; *не* *вића* *ни* *он* *ту* *девојку*, *он* *се* *тамо* *забије* у *друту* *сѡбу*; да *ировѣри* *кака* *сам* *ја*, свѣ *то* *ту* да *види*; *твој* *отац* *иознае* *овѣ* *Садѣковиће*; *ође* да *види* *како* *живи*, *како* *борави*, *враћа* *се*, *ирѡје* *још* *једно* *месе* *ц* *дана*; *бежи* *тамо* и *тамо*; *пошто* *ве* *иширесује* *прѡшлѡс*; да *донесе* *слатко*; *она* *зијева* *дол'е* *по* *Србији*, *ова* *зијева* *ту*; *сила* *бѡга* *не* *мѡл'и* (Жу); *ође* *до* *школ'е*; да *те* *изде* и да *те* *офрндѡиши* и *ништа*; *јѡде* *биел'и* *л'ѣп*; *не* *море* да *живи*, *иомага* *држава*; *син* *ми* *има* *четѡро* *деце*, *он* *ирима* *додатак* на *једну* *ћер*; *ирода* *тѣл'е*, *ирода* *сѣр* (Ке); *неће* да *се* *оѡане*; *па* *се* *она* *добро* *угрије*; *обарѡша* *кат* *се* *каѡи*; *ка* *се* *исѡече*; *то* *не* *мѡже* да *се* *уиореди*; *има* *пчел'е*; *па* *оде* *мало* *дол'е*, *па* *донесе* *компѣр*; *не* *да* *ми* да *идѣм*; на *пут* да *му* *иѡри* (Бот); *она* *мене* *виче* (Тр).

II.2.2.9. У 1. л. мн. презента наставак је -мо:

ми *мислимо*; *чему* *се* *ми* *надамо* (Бал); *што* *рѣкнемо* *шлогѣр* *се*; *ми* *јој* *се* *никат* *оѡужит* *не* *мѡжемо* (Боб); *сви* *се* *враћамо* *њѣму*; *знамо* *сигурно* да *хоће* да *се* *умре*; *Амко* *га* *ми* *зовемо*; *иѣрамо* *одозѡл*; *ба* *ш* *тол'икѡ* *имања* *ни* *немамо*; *оно* *кажемо* *ми* (Бот); *једно* *тѣл'е* *држи* *мо*, *закѡље* *мо*; *више* *не* *мѡремо* *ни* да *ради* *мо* (Брђ); *помало* *ође* *мо*; *уѡл'имо* *трактор*; *оѡидѡмо* *ба* *ш* да *сече* *мо* *мало* *тамо* *ту* *шуму*; *ми* *зовемо* *горе*; *ми* *сиђе* *мо* у *Јошаницу*; *имам* *мо* *пил'и* *ће* *тѡвне*; *куѡи* *мо* *краву*; *куѡи* *мо* *краву*; *лаѡи* *мо* *га* *ми* (В. Лок); *ође* *мо* на *кафу*; *скѡкне* *мо* *зачас* *дол'е* *шта* *треба* да *куѡи* *мо*; *сече* *мо* *три* *бадњака* *оде*; *донесе* *мо* *воде* у *тестије*; *виче* *мо*; *колач* да *му* *сиѡви* *мо* на *рѡгове*; *ту* *наиђе* *мо*; *ден* *мо* *навѣлке*; да *враѡи* *мо* *дѡгове* (Из); *идемо* *кат* *умре* *неко* *њима*; да *идемо* да *је* *ѡимемо*; *мѡремо* *само* да *се* *чѡди* *мо* (Ју); *са* *д* *не* *мѡжемо* да *заврѡи* *мо*; *немамо* *аутѡбус*, свѣ *илаћа* *мо* *такси* *сту*; *укисел'имо* да *јѡдемо* (Ка); *слави* *мо* *славу* *Мрѡтиндан*; *имам* *мо* *ту* *воденицу*; *унесе* *мо* *бадњакове*; *па* *се* *окреће* *мо* *ѡколо*; *наирѡви* *мо* *лѡпту* *од* *крпа* *па* *гаћа* *мо* *се*; *ми* *се* *крије* *мо* *по* *шуми*, *пѡсл'е* *умемо* *коприве* *иѣлам* *мо* *нарот*, *иѣца* *мо* и *копривам*; *ми* *сакрије* *мо* *оно* *коприву*; *тамо* *осѡви* *мо*; *накрѡи* *мо* *врѡбвинѣ*, *дрѡнвинѣ* и *закѡи* *мо* *кућу* и свѣ, *шта* *л'е* *за-*

куй^уѐмо смѠк, куй^уѐмо свѐ (Де); ѝм^амо тија Алб^анк^а дѠста (До); ми ѝровѐдѐмо ше-хаде ко то зн^амо (Дол); ми к^ажѐмо дѐвѐр; ѝривѠд^амо крају, и но^амо т^амо; ѐво ѝм^а-мо ми Ѡде (Ђер); вр^аш^амо га, пѠново ѝрев^рнѐмо, ѝрѐхнѐмо онѠ; умѐљѐмо т^а јѐчам (Ер); ми род^атели ж^ал'ѝмо; д^аруѐмо невѐсту; рѐкн^амо; да рас^аш^амо да в^ад^амо љѐ-е к^ако је; ми разгов^ар^амо; ми тѠ х^ала што ѝм^амо, срѐћ^амо; јѐдѐмо, р^уч^амо, посл'ѐ се ми вр^рѐмо; идѐмо са невѐстѠм; ош^аидѐмо т^амо; пѠсл'ѐ идѐмо ми да-е ѝзмѐмо (Жу); т^акву ѝм^амо дѠл'е, вр^т, ѝм^амо (Брђ).

II.2.2.10. Наставак 2. л. мн. је -ѝе:

мѠреѝе л' да ѝос^аш^анѐше да себор^аше? (Боб); немѠ да идѐше; јѐдну к^ућу раз-м^анѐше (Баг); к^аку к^афу ѝдѐше?; је л' ѝш^аше?; ко зн^аше љѐ Плак^аница (В. Лок); да изв^анѐше (Из); да идѐше за Азију (Ју); ви зн^аше к^ако се ж^авѐло; ви тѠ зн^аше (Ју); у коѐ мѐсто ж^ав^аше?; да се насмијѐше (Ка); што не ѝћѐше ун^утра? (Леч); к^ако прѐ-зиме нѠс^аше? (Лу); испод спѠмена ѝродуж^ав^аше; као што в^ад^аше (Не); што крѐнѐ-ше Ѡје од б^ун^ара т^амо; к^ако сил^аз^аше пр^аво; кад из^аћѐше преко мѠста (Ос); ѧвалт ѝм^аше ис Тут^ана до Сен^ацѐ (Пож); не мѠр^аше ни да с^анѐше; вѠл'ѝше л' в^ашѐ у кл^ат ил'и на с^ун^аце? (Рај); овѠ што ви ш^ур^аше л^ак (С. Ћуп); кад нѐће дѠћѐше, п^а да ми дѠћѐше; ј^а би вол'ѐо да дѠћѐше; нѐ зн^аше ви шт^а-е м^ука, нѐ зн^аше, нѐ зн^аше (Др); од^акл'ѐ дол^аз^аше?; јѐдинѠ мѠреѝе кат сте б^ал'и у Б^аре п^а преко Б^ар^а; код онѐ р^ајекѐ скрѐћѐше, идѐше, ов^ај, дѐсно ов^ако; гѠре мѠреѝе д[а] Ѡдѐше св^уд рѐдом; код р^ајекѐ скрѐћѐше дѐсно (За); немѠ да се с^аш^аше, шта ѝм^а да се с^аш^аше, мѠжеше, идѐше овиѐм п^утом до х^ајр^ата он^амо; х^ајр^ат зн^аше шт^а је?; мѠжеше и л' ѝвѐо да скрѐнѐше порет ови^а гар^аж^а и да ѝш^аше љѐ је Рѐљина к^ућа, а мѠжеше и д^аљѐ да Ѡдѐше т^амо порет грѠб^ля ѧвалтом; прет к^ућу да се ѝарк^ар^аше (Бо); с^амо да ѝош^аше (Гл); ѝш^аше л' ви? (Го).

II.2.2.11. У 3. л. мн. презент^а код глагола VII и VIII Белићеве врсте забележена су два наставка – е и новије -у, настало у резултату аналог^аје према другим глаголима са овим наставком. Поремећени однос наставака -е/-у карактерише целу територију испитиваног арала. Наша грађа не пружа могућност уочавања правилности у њиховом избору. У сваком од пункто-ва бележени су примери са обама наставцима, а информатори их напоредо употребљавају. Примећено је, међутим, да у свим тачкама испитиваног простора форме са -у превладавају, као и то да су облици са -е нешто чешће бележени код православног становништва.

II.2.2.12. Примери 3. л. мн. са наставком -е:

м^асѠвно бежѐ; ѝроизвѠдѐ; м^ало се људи ѝш^аше у ѧлкохѠл и оне нѐће да ш^аше тѐ терѠре; сн^ал^азѐ се људи (Баг); држѐ дѠста ов^ац^а; дол^азѐ, ѝрол^азѐ туд^аше; кот об^ућѐ ж^авѐ; дѠћ^у да ис^арѠсѐ; кат ор^аси онѠ родѐ; од^азѐ; л' ѝѐпо ж^авѐ дѠл'е (В. Лок); ж^авѐ т^амо; т^у мусл'им^ани ж^авѐ; б^ацѐ и с^ато на крѠв; св^а да се ѝкрѐс^аше и да ѝољ^убѐ б^ад^няк; п^а се уд^арѐ грѐде, пѠјасови; да држѐ; не држѐ кр^аву; т^а кр^аѐви се т^аш^аем

долазу; и *дне раду*; код овиха Ступљана да *сврѣшу* (Шав); радници око кѹће *ѣрѣвѹ* (Врс); неће да *се жѣну*; *ѣрчу* свѣ; *заврѣшу* шкѣлу; кат *заврѣшу* шкѣлу (Др); кѹће што *градѹ*; *држѹ* вѣл'кѹ стѣку; *двѣру* заедно; свѣ тѣ такѣ *радѹ*; мѣрѣл'е су да у Сеницу *жѣвѹ*, оне тѣмо *жѣвѹ*; двѣе у Сеницу *жѣвѹ*; *дни се излѣбу* с нѣма; *жѣвѹ* у Краљѣво (Дуј); *ѣрѣжѹ* (Це); ѡвде ми нѣшто овѣ *радѹ*; *долазѹ* из Бѣограда; да *жѣну* и да *удѣју* *ћѣрку*; да *осѣѣвѹ* тѹ цѹру нѣкѣ дѣн код нѣ (Бо); *долазѹ* лѹди за двѣ трѣ дѣна; *улазѹ*; тѣпѹт *изнѣсу* тѹ конѣпљу ис тогѣ мѣчѣла и осѹшѹ; пѣ је *ѣрл'ѹ* у трл'ице; ал' нек *дни радѹ*; *осѣѣшѹ* некѹ девѣјку дѣбру; *долазѹ* чѣк ѣтут (Бр); *излазѹ* биљѣзи по дѣтѣту (Вру); *ѣдѹ ѣрѣсу* девѣјку; да *се тѣ видѹ*; *ѣоклѣну*; *кѹѣ* шта хѣм трѣбѣ; не мѣгѹ да *се дрѹжѹ*; нѣѣсу имѣл' и врѣмена ни да *се дрѹжѹ*; чѣкѣ двѣе гѣдине да *кѹѣ*; *ѣокѹѣ* по чѣтрѣс кѣцѣ сѣра; *ѣорѣну* и *ѣрѣжѹ*; *насѣѣвѹ* даље; тѣ *ѣрѣжѹ* (Гл); сѣмо *долазѹ* (Гло); и сѣт *ѣосѣѣѹ*; стубл'ѣне *се радѹ* от шѹпљѣк дрѣвета; *дне се ѣосѣѣвѹ* (Гу); нѣге ме дѣста *хѣбѹ*; *бѣжѹ* девѣјке; *исѣрѣсу се* и побѣгнѹ; пѣте *се мѣѣсу*; дѹдови *се ѣрѣвѹ*; *градѹ*; хотѣ да *се жѣну*; *жѣвѹ* л'ѣѣпо с нѣрѣдом; овѣ снѣе *дне не вѣлѹ* овѣ стѣрѣ (Де); пѣ посѣ нѣтѣ да јѣ *се ѣомѣру*; *дни нѣтѣ* да јѣ *се ѣомѣру* (Дѣт); нѣге ме *бол'ѹ*; долѣзиљѣ мѣне да *ѣрѣсу*; *вѣдѹ* је зѣве; кат хотѣ да *се кѣфѹ*; *ѣрѣжѹ* и *осѣѣѣѣѹ* тѣ девѣјке; *дни се ѣрѣѣрѣмѹ*; *увѣдѹ* је, *ѣѣрѣмѹ* је л'ѣѣпо; *излазѹ* тѣ змѣѣ; оне мѣне *се лѹѣшѹ*; хотѣ да *се забрѣдѹ*; ѣмѣ тѣ нѣхнѣ што *се ѣокѹѣ* тѹ; нека *дни видѹ* и нек *ѣроцѣну* (Дол); кот приѣтѣлѣ да *сѣдѹ*; *исѣрѣсу*; *ѣрѣвѹ* свѣдбу; *долазѹ* да *видѹ* одѣву; *дни мѣслѹ* не вѣруѣ им; а кат је *исѣрѣсу*; *ѣомѣру се*; *дни држѹ* нешто кѣфѣ ѣнде (Ђѣр); *дне бл'ѣѹ* тѹнаке; *удѣвѹ* тѣ двѣ пѣѣ; *удѣвѹ* тѣ двѣ пѣѣ; *дни се л'ѣѣти ѣрѣшѹ* и[з] сѣла (Ер); *долазѹ*, *долазѹ*; *радѹ* му дѣца; *донѣсу* пѣклѣн кѣ штѣ тѣ ѣмѣ; *сѣдѹ*, *ноћѹ*; *долазѹ*, *ѣрѣжѹ* је у гѣсти; лѹди *не ѣрѣмѹ* чѣвѣка у свѣјѹ кѹћѹ (Жу); ѣмѣ дѣста што тѣшко *жѣвѹ* (Кѣ); *долазѹ* овѣ дѣбрѣ лѹди; не мѣгѹ да *се одвѣјѹ* от тогѣ; негѣ мѣло хѣм тѣ да *видѹ* (Брћ); свѣ *угрѣѣвѹ* (Тр); ѣди у дрѹгѣ сѣла да *двѣру*; *осѣѣвѹ* млѣдѹ (Бѣб); *извѣзѹ* (В. Лок); *ѣѣсѣшѹ* се по ѣномѣ стѣрну; овѣ жѣне *исѣрѹ* (Лѣч); ѣнѣ свѣтовѣ *јѣћѹ*; *нѣсу* ѣнѣ кѣс уз гѣд и низ гѣд (Лу); *држѹ* стѣку вѣл'кѹ (Трн); *наѣомѣшѣшѹ се* (Жу); нѣге ме дѣл'е *слѹжѹ* (Рај).

II.2.2.14. Морфолошка варијантност облика 3. л. мн. карактерише велики број штокавских говора. Шаренило облика, како наводи С. Реметић, „резултат је фонетског развитка у прасловенској епоси, када су се остали облици презента, уједначени, нашли на једној, док је облик трећег лица јединине остао сасвим усамљен на другој страни. На тај начин остао је широк простор и велики избор могућности и путева за каснија аналошка уједначавања и прекрајања“ (Реметић 1985: 301). Када је о зони централне Шумадије реч, аутор уочава два ареала: североисточни (космајски), где доминира -у, и југозападни (колубарски), са основним наставком -е (Реметић 1985: 305). Стање у другим идиомима такво је да на основу прегледа литературе аутор закључује да уједначене прилике карактеришу С-В дијалекат, где је на највећем делу територије стабилисано аналошко -у. У Ш-В дијалекту стање се одликује знатнијом варијантношћу, а тако је и на простору К-Р дијалекта;

у источнохерцеговачким говорима по правилу се среће *-e*, уз врло ретка одступања (детаљније о приликама у наведеним дијалектима в. Реметић 1985: 305–308).

Ситуација у зетско-сјеничком дијалекту у Црној Гори различита је у појединим говорима. Староцрногорски говори добро чувају наслеђени однос наставака (Пешикан 1965: 174), а свођења наставака на један нема ни у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 92–93) и Паштровића (Јовановић 2005: 387). У говору Црмнице, примери са *-у* чују се само изузетно (Милетић 1940: 473), а тако је и у Васојевићима, где се на највећем делу територије чува старији наставак *-e*, а финално *-у* присутно је на свега неколико тачака територије (првасходно у пограничном делу говора према Плаву) (СТИЈОВИЋ 2007: 1671). У Зети је уопштен наставак *-у* (Ћупић 1977а: 280), а тако је и у Враки (Петровић 1973: 213). Прилике на нашем терену показују да аналошко *-у* превладава, али не у потпуности, што не одговара тврдњи Д. Барјактаревића о његовој апсолутној превласти (Барјактаревић 1966: 100). Тиме се говори тутинско-новопазарско-сјеничке зоне слажу са стањем у говору Мрковића (Вујовић 1969: 257) и Ибарског Колашина (Божовић 2002: 87). Облици са аналошким наставком чешће се срећу код говорника муслиманске вероисповести, и то говор Тутина, Новог Пазара и Сјенице приближава осталим идиомима са говорницима различитих конфесија. У Ибарском Колашину, на пример, облици са *-у* бележени су у говору муслиманског живља (Божовић 2002: 87). У говору подгоричких муслимана редовно је *-у* (Чиргић 2007: 114).

У србијанском Полимљу присутна су оба наставака, а њихова репартиција конфесионално је – одлика су говора муслиманског становништва – и територијално условљена – овај наставак присутан је у рубним деловима територије (на граници са Сјеницом, на пример) (Николић 1991: 456–460). У горњостуденичким и моравичким говорима чешће је етимолошко *-e*, мада има и примера свођења овога наставака на *-у*: *љубӯ*, *крѣчӯ* и сл. (Николић 2001: 215).

У говорима средњег Ибра у двама испитиваним зонама (I и III) присутан је само наставак *-e* на свом етимолошком месту, док се у II (муслимани) и IV зони (косовски терен) јављају оба наставака – и *-e* и *-у*, које га потискује (Божовић 2008: 257). У говорима северне Метохије наставак *-у* доминира на већем делу територије код глагола VII и VIII врсте (Букумирић 2003: 253). У ресавском говору наставак *-у* превладао је код глагола на *-иџи* и *-еџи* (Пецо и Милановић 1968: 347).

У сремском говору присутна је такође тенденција ка уопштавању *-у* на рачун *-e*, али ограниченог обима, па је други наставак чешћи (Николић 1964: 349). Појава је недоследна и у мачванском говору (Николић 1966:

271). У говору Баната глаголи VI и VIII врсте имају -у у 3. л. мн. презента, а спорадични примери са -е бележени су у Потисју, а на другим тачкама територије тумаче се као нанос из стандардног језика (Ивић и др. 1997: 172–175). Потискивање облика са -е продором наставка -у забележио је и Б. Николић у говору Колубаре (Николић 1969: 51). За говоре средње Колубаре Д. Радовановић детаљније је утврдила да се код првих пет глаголских врста доследно јавља -у, док се код глагола седме и осме врсте чешће јавља -е (Радовановић 2006: 296–297). У говору централне Шумадије на целој територији могу се наћи потврде нарушавања наслеђеног односа наставка, али, како истиче С. Реметић, „ни у ком случају нисмо суочени са неком механичком, још непревредом мешавином двају наставака“ (Реметић 1985: 305). Наиме, овде се јасно издвајају две зоне: североисточна (космајска), у којој доминира -у, и југозападна (колубарска), са доминантним -е (детаљније у: Реметић 1985: 305 и даље).

У говору Драгачева понекад се код глагола VII и VIII Белићеве врсте појављује наставак -у, а експанзивнији је како се иде од запада према истоку (Ђукановић 1995: 149).

У говору Раче Крагујевачке, који припада смедеревско-вршачком типу, код глагола VII и VIII Белићеве врсте у неким пунктовима скоро редовно се у 3.л.мн. јавља -у, док се у другима јавља двојство наставака (Павловић 1982: 45).

У говорима призренско-тимочког дијалекта прилике су такође неуједначене. У Бучуму и Белом Потоку, на пример, није бележено *носу, *волу, *раду, али је, с друге стране, присутно: *бежé* и *бежy*; *бојé* и *бојy* и сл. (Богдановић 1979: 79). У говору Лужнице наставак -е замењује се са -у углавном код глагола на -*еџи* (Ћирић 1983: 85). И у говору Понишавља забележен је измењени однос наставака (Ћирић 1999: 165–166). У говору Прешева у 3.л.мн. стабилисао се наставак -в (Трајковић 2016: 477).

II.2.2.15. Наставак -у у тутинско-новопазарско-сјеничком говору имају глаголи:

што *кажy*; *доћy* само ма́ло; *сиружy* онај ка́мeн; они *yзмy* онó, онé л'йстове свé *бeрy*, *бeрy*, *бeрy*; на свé *доћy*; *швeрцyјy* тy рóбу (Баг); *доћy*, yвечeр *доћy* канаџије, *донeсy* за млáдy пòклон; ðни *доћy* да је прòсy, кажy дóбро; *одвeдyје*; у првиче *идy*, *идy* у првиче с дáром; пòсл'eн је *довeдy* овй ис рóда; *одвeдy* је; ни кад је *довeдy*, *мòгy* да *довeдy* кóга бíло; *йрcтeнyјy* млáдy; ðни је *дáрујy* посл'eн на онy; *не мичy* је; *yзмy* млáдy да йгрá са мòмком; ðни *не yзмy*; ðни *доћy* свй нáоружáти; дво'йца *крйјy*; свй *кажyјy*; демек да *найрeдyјy*, да *рáсйy*; и *идy* кот хòцe; *ййшy*, *идy* од Бáјрáма и такó; онé тyфице *се вeжy*; *не идy* нйђе; поред воденицe шeјтáни и у воденицу шeјтáни *се йриказyјy*; а сáт *yзмy* биљeгу от дeтeта (Боб); што *кажy* кó свòм дeтeту; *шáљy*

дoђу тамо жене; код нѐ да је *дoрују*: ал' кад је на коња те и овaмо ђе *узмљ* цумбљси; код нaс такo *кaжу*; *дoдљ* лљди; *сeђљ* помaло жита (Ђер); *дoђу* двa вљка; свѐ хи *иoкдљ*; *изaђу* (Ер); *дoђу* нoјзљн рoт; кад *не бегeнљшљ* зѐта (Жу); *дoђу* тљ те тогa чoвѐка *узмљ* (Брђ); *не мoрљ* да га *иpодaднљ* (Ка); свѐ до јѐдан сaт, до двa, док *мoрљ* (Коз); oни *мoжљ* књљжице да извaдљ (Ос); oни *не мoрљ* да помѐнљ (Трн).

II.2.2.16. Глаголи VI Белићеве врсте у највећем броју случајева чувају наставак *-ају*:

oстљвљвајљ тo, *oстљвљвајљ*; кaкe љзворе *љмајљ* (Баг); *не мљјешaјљ се* лљди; *љмајљ* дoстa стoкѐ, гoвѐдљ, овaцa, кoзa; нѐмa да *љгpaјљ* зѐдно кa сaт, пoсѐбно *љгpaјљ* лљди, пoсѐбно жене; *врљћaјљ* млaдљ *љ рoт*; којљ *љмајљ*; тљ *се oкљљвајљ* и млaдљ и стaрљ; *љгpaјљ* свљ зѐдно; *чувајљ* хи да не пoбѐгнљ; *љгpaјљ се* кл' љсa, *љгpaјљ*; нљштa *не вљљaјљ*; *љмајљ* једне тpaве пoсѐбно (Боб); пa посл' ѐн тo жене *љурљјљ* у мoчвaре; нѐће да *дљрaјљ*; тo *љћдcaјљ* (Брђ); *љѐрaјљ* дрвa; *љмајљ* бaрaке некѐ; *љлљћaјљ* некљ пoрес; *иpодaјљ* нeкoм Бљгарину; прѐкo стoтину овaцa *љмајљ*; пoндљи *урлљјљ*; *иpодaјљ* пo oсам, дѐсет ѓурa; комaрци oдeк *љмајљ*; пoнѐшто лљди *иpољѐрaјљ* с Кoсoвa рoбѐ некѐ за Пaзaр; да рoбу не *иpољѐрaјљ* бeс цaрљнa бeс пaпљрa (В. Лок); oпaнци *љрљјљ*; oпaнци *се брзo цљѐљјљ*; *љасуљљaјљ се* шљљвe; *љмајљ* двљѐ пpичe (Из); *мѐњaјљ се*; вpемѐнa *се мѐњaјљ* за генерaцијaмa; бљшкaчи кoи бљшкaјљ; кo'љ *зaвaђaвaјљ* нaрот; жене да *сљрѐмaјљ* рљчкoвe тoл' љкѐ; *oљѐрaјљ* шкoлу у Грљбeтићe; дeвoјкy да *удaјљ*; сaт кoлa свљ *љмајљ*; сaд нaл' *ѐљљвaјљ* тѐ; ал' и *не дaјљ*; *иpодaјљ* дирѐктoри фaбрикe, *иpодaјљ* oвo, *иpодaјљ* oнo (Ју); *узљмајљ* и дѐцa; гoвѐдa да *се oбaдaјљ*; oнa *се oбaдaјљ*; *иpенeмaгaјљ се* жене oн-дeнaкe (Ка); *иpљчaјљ* мy, *иpљчaјљ* штa *се* дeсљлo; лљди *сљљвaјљ* цљѐлу нoћ нa слaмy; нa свaкo брдо пa *љѐвaјљ*; да *се кљљјљ* пoнѐкaт; тaмo *љмајљ* бaштe; плaнинкe *се* тa дaн *мѐњaјљ*; oнaмo *љмајљ*; *свљрaјљ*, *љгpaјљ*, *љѐвaјљ*; *сљљдљрaјљ* у Бeдгpaт (Коз); oнa мe цљѐлу *исљрcкaјљ*; *сљрѐмaјљ се*; *слљшaјљ* мe и свѐ дoбрo; дѐцy *нѐмaјљ*; љеркe *љмајљ*; oнa тврљдљ *иpодaјљ* (Леч); *љѐвaјљ*, *свљрaјљ*; двљѐ жене тљ *љмајљ* стaре; јaбукy да *љљцaјљ*; *љѐвaјљ*, *љљцaјљ*; *љѐвaјљ* (Лу); oнo штo нaђу, *oљѐрaјљ*, к Пaзaрy; кљд гa *љѐрaјљ*, нѐ знaм; мaлo *љoкљшaвaјљ*; *иpљчaјљ* сa љoм; oни *дaрљвaјљ* пeшкљрe; кљћy у Пaзaрy *љмајљ*; *љмајљ* дoл' e вѐл' икљ кљћy; пoд кљрљјљ *дaјљ*; *љмајљ* свљ зaпoшљѐњe (He); и да мy је *љoљрcкaјљ* мѐдoм; aкo *љљљбaјљ* јaкo дљѐтe; кѐрoви *љѐрaјљ*; oвљ дoсѐљeнљци *нѐ знaјљ* тѐ лљдe (Heг); *не дљрaјљ*; *љљљјљ* зa нaјстaрљѐг чoвѐкa нa Рoгдзну; тo *иpљчaјљ* и прeкo рaдијa; сaт *љмајљ* пa *зљдaјљ* тo, *сaзљдaјљ* да нѐ бљ тo грaдиo свaкљ чaс; скљпљѐ *иpодaјљ*; oвo *се сљљрaјљ* кo је нa влaс (Paј); oвa дѐцa је *гл' ѐдaјљ*; идљ да *се љљљљрaјљ*; *љгpaјљ* нe-вѐстe (С. Ћуп); сaт *зљдaјљ* мy тљ кљћy; oни *иpљчaјљ*; *рaзвљјaјљ* oнa кoндпaц (Трн); oћe да *се свaђaјљ*; *oљѐрaјљ* дoл' e нa Дoђeвићe; *љѐрaјљ* цљглy; *љмајљ* кљћy свoјy; трѐбa дa јoј *снљмaјљ* нa oнa скѐнeр (Шaв); oни *oбѐћaвaјљ* пa нѐмa; *дoгнaјљ* нaши стaрљ (Врс); л' ѐпo мe снaѐ *слљшaјљ* (Гр); кaмиoни *дoгнaјљ*; *нѐ знaјљ* тљ тa пљштa; нѐће да *се удaјљ*; *љдaјљ* снѐгoви (Др); јѐнђѐ *oљрѐмaјљ* је; кaд *вeнчaвaјљ*; *љoсљљјљ* бoмбoнљмa; oнe мe *гл' ѐдaјљ* млoгo тѐ дeвoјкe; имaњe вѐл' кo *љмајљ* тљ; *иpодaјљ* гa (Дуј); oни *иpљчaјљ* o мљјoј жeнљдбљ; сaд и *не љљљјљ* рoдљтѐљe; жѐнскѐ пoсѐбно *свaдљљјљ* a лљди пoсѐбно (Bo); дa кљпaјљ дѐцy; oни мѐнe пљтaјљ; oни нe *зaборљвљвaјљ* нaс; *рaсљѐрaјљ* и пaшчaт (Бр); тaмo гa *дoчѐкaјљ* нaпoљe; *aмљнaјљ* кaд пpљћу блљзу кљћѐ (Вру); Лaзoви *зaл' љвaјљ*

истиче да се узрок ове појаве не може објаснити фонетским разлозима, јер се *j* испред вокала задњег реда добро чува; угледање на облике имперфекта такође је мало вероватно јер је тешко пронаћи разлоге уједначавања ових двају облика. Чињеница да се наставак *-ау* среће само у једној групи глагола, док промена увек изостаје код типа: *лајј̄, кајј̄, њрод̄ајј̄* и сл. наводи на закључак да се код глагола типа *ћера̄, ћера-* заправо схвата као основа, на коју се додаје *-у* (Пешикан 1965: 175). Исто тумачење даје и Б. Милетић (Милетић 1940: 116–117). Наведено објашњење у потпуности одговара приликама у ареалу који је предмет наше анализе.

У горњостуденичким и моравичким говорима стање се разликује, па је у моравичкој зони присутан наставак *-ају*, са дугим вокалом *̄у* и сонантом *ј*, који се јасно артикулише: *ше̄ӣај̄у се*; у студеничкој зони *ј* се губи, а *-у* се изговара без дужине, и то краће од обичног кратког *у* (тзв. неслоговно *у*): *чӣӣа̄*^в. Ова појава тумачи се као последица ликвидације нестабилног *ј* у интервокалској позицији, након чега се тако настао зев ликвидира девокализацијом вокала у преко неслоговног *у* (Николић 2001: 216–217). У говорима северне Метохије јављају се *-ају, -ау* и *-у* (Букумирић 2003: 255–258). У Ресави наставак *-у* неместо *-ају* имају глаголи на *-а̄ӣи* (Пецо и Милановић 1968: 347).

Спорадични примери са ишчезлим *-j-* присутни су и у говору Срема (Николић 1964: 350), док се у Мачви редовно бележи *-ају* и *-аје*: *зна̄ју, гле̄даје* (Николић 1966: 271–272), са чиме се слажу и прилике у говору Колубаре (Николић 1969: 51). У банатским говорима код голагола шесте врсте *-у* по правилу долази на месту вокала презентске основе, па је: *б̄ѣгу, б̄иру* и сл.; док је код глагола са *а* у обе основе забележено и нешто примера са *-ају* и *-ау*: *ба̄цају, в̄енчау* (Ивић и др. 1997: 168–172). У говору средње Колубаре у употреби су наставци *-аје, -ају, -еју* и *-ду*, док примери са *-ау* и *-у* нису бележени (Радовановић 2006: 296–297). Шаренило наставака 3. л. мн. презента карактерише и говор централне Шумадије, поводом кога С. Реметић наводи детаљан преглед наставака и дијалекатских прилика у различитим говорима на штокавском терену (детаљније о овоме в. Реметић 1985: 301–305).

У говору Раче Крагујевачке најчешће се употребљавају примери са ишчезлим сонантом и наставком *-ау* (Павловић 1982: 45). У источној Шумадији „у 3. л. пл. долази до уопштавања наставака *-у*, и до јављања паралелних облика *-а(ј)у / -у, -еју / -ду; -е-/у, -а(ј)у / -ду, -у / -ду*“ (Бошњаковић 2012: 190).

У говору Алексиначког Поморавља наставци *-ају, -еју, -ију* у једном делу говора употребљавају се напоредо са *-ав, -ев, -ив*, док у другом уступају пред облицима на *-у* (Богдановић 1987: 183). Варијантност наставака одлика

је и говора Понишавља (Ћирић 1999: 165–166). У говору Лужнице код глагола V врсте јавља се контраховани наставак -у (Ћирић 1983: 84).

П.2.2.18. Глагол *īkāīū* 3. л. мн. има редовно облике: онē ћил'їме што *īkū* жēне (Лу); овб што *īkū* (Бр).

П.2.2.19. Глаголи са основом на велар у 3. л. мн. имају облике:

нēгде *сечу* двā (Из); сāдек *сечу* (Др); *обучу* је; хоће нїхно да *обучу* (Дуј); оне *вучу* онб мл'їјекo от тўђијā крāvā (Бр); да мōгў јāчē да *їовучу* (Гу); *обучўју* је; *обучу* је; ка[д] *се сечу* нōкти (Дол); *їучу* га кōњи са ногāма (Грн); *їресечу* (Бот).

Редовну појаву облика са измењеним сугласником основе забележио је у новопазарско-сјеничкој зони и Д. Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 99). Паралелна употреба палатализованих и непалатализованих форми карактерише говор Бјелопавлића (Ћупић 1977: 90–91). Облици са неизмењеном основом јављају се у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 169), док се у Зети јављају само форме са аналошки успостављеним измењеним сугласником (Ћупић 1977а: 280).

У говору Бучума и Белог Потока ова појава редовно је бележена (Богдановић 1979: 79).

П.2.2.20. Форме 3. л. мн. за завршетком -ду на тутинско-новопазарско-сјеничкој територији имају једино глаголи (-)дāїи и (-)знāїи:

ако јој *не дāду*; мōрају да је *дāду*; сāt *дāду* пāрāма а їспри'е нї'есу (Боб); хōће да је *дāду*, нēће да је *дāду* (Бот); *дāду* јој онб дї'ете (Жу); *дāду* јој понēшто (Ту); свāшта јој *дāду* (По); сїра јој *дāду* (Ке); мōрāће да се *їродāду* (Не); чїм такб *їродāду* (Лу); *їредāду* је ћевѣру (Вру); а сād *не дāду* ти овā дēца (Лу); ѓни мēни *не дāду* нїшта да рāдїм (Шав); *не дāду* они да се узїмају (Бр);

знāду тē жēне да врāчају (Ко); ѓне нешто *знāду*; *знāду* кāко да се тб отклōнї (Пе); свāшта *знāду* (По), ако је *не їознāду* (Ле).

Паралелно су у употреби и облици са -ају:

ђе їмā туђинē *не дāју* (Боб); *не дāју* да прōђе (В. Лок) првб јој *дāју* јāбуку (Из); *не дāју* шкѓлу тў (Ју); *дāју* ти шѣрбет (С. Ћуп); да ни *дāју* кāјмāка бѓлѓ (Бр); ка[д] *дāју* девѓку; (Го); да *не дāју*; ѓни *дāју* марāму (Жу); *їродāју* смѓк (Грн);

да се *нē знају*; и ѓни *знāју* ѓдмā да нешто јѣс; старїјѣ што *знāју* (Боб); *знāју* лўди брѓј (Ју); ни *нē знају*; ѓни *знāју* (Рај); *нē знају* родїтељї (Жу); *нē знају* (Бал); нѓјзїни *нē знају* (Ћер).

Једино се код глагола (-)дāїи елеменат -д- јавља и у осталим лицима:

јā ћу да јој *дāдēm* (По); сāдаку *дāдēш* нѣкѓм; мōрāш нēшто барем ис кўћē да јој *дāдēш* (Бр); не смїјѣ да јој *дāднēш* вāтру ѓдмā (Де); *дāднēш* му тб повѣсмо (До); кат *се удāдēш* акобѓгдā (Жу); да *се удāдēш* (Ћер); їмā онā књїга мусāф, *дāдē* ти (С. Ћуп); *дāднē* дрўгў (Боб); хē ће да се *удāдē* (Из); кат *издāдē* снāга (Пож);

Напоредо се, међутим, јављају и форме без проширења:

само мoгу да вам *dām* oтпyс (Ју); ја му *dām* стo eурa (Рај); ја му *dām* крпу (Бл); ја сам рeшћo тy да те *dām*; хај да ти ја *dām* дoбар пешкыр (Бр); свe *ipodām* кот кyћe (Ка); дaј шта *dāsh* (Брђ); прaћћиш је без нћшта да јoј нeшто *ne dāsh* (Бр); јeдну сaдаку да *dāsh*; (Бр); и oн *dodā* oне прaшћинe (Баг); не пaћa те родитeљ ћeћe да те *dā* (Гло); ка[д] *dā* oбел'eжe (Ђер).

Глагол *znāiti* има ликовe *znām*, *znāish*, *znā*, *znāmo*, *znāiće*, *znājū* (*znājū*) / *znādū* (*znādū*). Елемента -д- изван 3. л. мн. у облицима правог презента нема. Форме *znād(n)ēm*, *znād(n)ēsh*...јављају се на читавом терену, али искључиво у служби футура II.

II.2.2.21. У служби футура II чести су презентски ликови и других глагола, при чему форме са -д- функционишу паралелно са онима у којима се јавља и елементат -н, пореклом из треће глаголске врсте:

ако *mozādēm* да доћeм; ако *ne mođnēm* да се запoсл'им (Нет); како што *znādēm*; ко *znādēm* тo да јoј покaжeм (Бот); ко што *znādēm*; ко *znādēm* тo; ко што *znādēm* да ти кaжeм (Боб); ко *znādnēm* (Жи); ако *ilāhādnēm* (Ту); ко шта *ipričādnēm* (По); ко *saznādēm* ја тaчно (Ту); што *imādnēm* дaћу ти oнакo (Бал); ако *kujovādnēm* тo (Ту); што *umēdēm* (Жи); кад *imādeš* нећe викенд, да доћeш oдe (Др); ако *imādeš*; ко шта *doznādeš* (Ту); мoре да се дeсћи да oпeт *imāde* сиротћинe кo кат је било нeкат oнo (Рај); ат јoш *se imāde* eвлaт, ка[д] се oбрoдћи чoвек (Др); ко нeшто *faļādnē* (Туз); ако слyчaјно неко *zaiŗājādnē* (В. Лок); сaмо ако *rādādnē* (Ту); ако ви *iprebādē* каснћјe (На); нећe да *imādnē* ни јeдан (До); ко гoт *xiiēde* (Ли); да настaвћи тy шкoлу ко *shēde* (Брђ); видећу код Вeрe да ми замћјeнћи oвe табл'eтe ко *shēde*; да јoј се замoл'им, ако *shēde*. (Го); да настaвћи тy шкoлу ко *shēde* (Де); нек донeсe ко *shēdnē*; ако *shēdnē* да учћни (Ке); ако *čujādnēmo* штa (По); докл'e *nēmādū* дeцу (Ли); ако шта *iprebādū* (По).

Овакви облици, „најчешће се јављају од несвршених глагола, док се свршени бележе тек спорадично (и не могу их имати сви свршени глаголи)“, а будући да „футур други грађен од глагола бити и радног глаголског придева спада у ред нискофреквентних конструкција у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони“, уместо овога облика „знатно чешће су у употреби специјалне презентске форме“ (Вељовић 2018: 319–320), какве су претходно наведене.

II.2.2.22. Презентски ликови са префиксом уз- у тутинско-новопазарско-сјеничком говору такође су уобичајени:

ако *uzrādī*, дaћу ти га (Ју); eто кад *se uzīde* гoре, пa мoш дрyгћи дaн (Гр); ако *se usipriiše* на родитeљe, нeћe вaљат (По); ако *uzmođnū*, нек идy (Го).

Ове форме „могуће су само од имперфективних глагола“, а употребљавају се такође у служби футура II (деталније о овоме в: Вељовић 2018: 320).

Овакве презентске ликове са истом службом познаје и говор Баната (Ивић и др. 1997: 176).

П.2.2.23. Најзад, у упитним облицима неретко се упитна речца *ли* умеће испред глаголског облика и личног наставка, и то најчешће у 2. л. мн., а некада и у 1. л. мн. презента:

ѝмā л'мо пāрā?; *ѝмā л'мо* времена (Ту);

ѝушѝ л'ше?; *рāдѝл' те?*; *ѝмā л' ше* мл'ѝјека? (Ту); *ѝмā л' ше* штāгој од стдкē? (Тр), *ндсѝ л' ше* тō код нѝга? *ндсѝ л' ше* нѝму тō? (Ли).

Овакви облици настали су аналогijом према упитним формама у 3. л. јд. (*ѝушѝ л'?*, *ѝмā л'?* и сл.).

П.2.3. Имперфекат³⁴

П.2.3.1. Наставак *-а(x)* у 1. л. јд. имперфекта у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице имају глаголи II, IVб, VI и VIII Белићеве врсте, који имперфекат граде од пуне инфинитивне основе:

ја *разговāрāх* с Мѝшком кад она дође (Нет); ја тād *држāх* свиње (Пе); вāлā *сѝāвāх* (Бо); ја овāкō *љежāх* (Би); *чўвāх* крāве (С. До); некō брāшно добио па *исѝовāрā* (Жи); ја *чўвāх* ъвце (Жи); вāлā, *кўвāх* рўчак овѝѝема из Београдa (По); *ѝомāгāх* некā дрва Сāфету (Пе); *брѝсā* овō мало āвл'ѝѝе (Не); *љѝдā* тельевѝзѝр (Бо); ја овакō како *л'ежā*, погл'ѝда је (Жи); ја *чўвā* ъфце, ѝн ме вѝдō, бигинѝсō (Жи); *гл'ѝдā* у овў кўћу ѝде, āвда овогā, прāзна је тў, да се нѝѝе обѝсила (Жи);

П.2.3.2. Глаголи III, IVа и VII врсте, који имперфекат граде од окрњене презентске основе, у 1. лицу имају наставак *-ā(x)*:

не *вѝдāх* по мрāку (По); *ѝѝјāх* ја тāпўт (Ли); ја не *чўјāх* дѝбро (По); *седāх* прет кўћу; *рāдāх* нешто дѝл'е (Тр); ај д[а] идѝм, *рāдāх* нешто дѝл'е (Пр).

П.2.3.3. За разлику од аориста, где се финално *-х* у 1. лицу јединине готово редовно губи (*дођо*, *вѝдо*, *рāди*, *ѝѝва*), крајње *-х* у облицима имперфекта знатно је веће стабилности, па је свега неколико забележених са ишчезлим финалним консонантом: *вѝдā*, *мдгā*. Судбина сугласника *-х* на крају речи у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта различита је – условљена је (не)стабилношћу овог консонанта у гласовном систему. Међу потврдама које бележи М. Пешикан у староцрногорским говорима налазе се или они са *-х*: *јѝдāх*, *ѝђāх*, или примери са *-л/-к* на месту овога гласа: *кѝљāг*, *мѝљāг* / *бѝрāк*, *ѝѝрāк* (Пешикан 1965: 176–177). У мрковићком говору забележено

³⁴ Имперфекат је био предмет интересовања у нашем раду *Облици имперфекта у говору Тутина и околине* (Вељовић 2014: 161–177). У питању је, наиме, истраживање раније извршено на материјалу прикупљеном на терену Тутина. У овом раду закључке донете у поменутом раду проширујемо сазнањима до којих смо дошли анализом материјала допуњеног накнадно прикупљеном грађом из Сјенице и Новог Пазара.

је *īlěhax*, али је више примера са *-к*: *nđsјak*, *īđīja^ok*, *hâk* (Вујовић 1969: 263–264); финално-*к* је редовно у говору Враке (Петровић 1973: 214). У говору Бјелопавлића *-х* најчешће изостаје, не замењујући се другим гласовима: *вѡзā*, *īgrā*, *чииā* (Ђупић 1977: 94), тако је и у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 174). У говору Црмнице као најфреквентнији наставак функционише *-к*, затим *-х* (које је у облицима имперфекта стабилније него у аористним формама), те *-ø* (Милетић 1940: 293). Потврде замене *-х* са *-к* у нашој грађи нису забележене. И Д. Барјактаревић у новопазарско-сјеничкој зони бележи наставак *-а(х)* (Барјактаревић 1966: 102). Са овим приликама слаже се и стање у говору Паштровића (Јовановић 2005: 390).

Сви примери фиксирани у поибарским и говорима Студенице су са ишчезлим веларом: *бѡа*, *сīāвāдија*, *жњāдїја* (Божовић 2008: 84–85); *hâhа* (Драгин 2006: 449), а тако је и у трстеничком (Јовић 1968: 144), левачком (Симић 1972: 395) и ресавском (Пецо и Милановић 1968: 352) говору.

У моравичким и горњостуденичким говорима потврђен је једино наставак *-к* (Николић 2001: 218). У говору Драгачева у јединој потврди облика за 1. л. јд. наставак је *-ø* (Ђукановић 1995: 152). У говору Конавала забележени су наставци *-х* и *-к* (Кашић 1995: 337), који су у употреби и у говору србијанског Полимља (Николић 1991: 477), Пиве и Дробњака (Вуковић 1938/39: 71) и источне Херцеговине (Пецо 2007: 228–229). У Колашину је редовно *-г* (Пижурица 1981: 167–168).

У говору Бучума и Белог Потока наставак имперфекта у 1. л. јд. је *-(х)* (Богдановић 1979: 81), а тако је и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 198) и Понишавља (Ђирић 1999: 167). У Лужници је наставак 1. л. јд. имперфекта *-о* (Ђирић 1983: 86), како је, према претпоставци Ј. Марковић, и у Запању (Марковић 2000: 172). У прешевском говору забележена су два типа облика: *имаше* и ређе *имашем* (Трајковић 2016: 488). Варијантност наставака одликује говор шарпланинске жупе Гора, у коме је забележено: *-х/-ø*, *-ох/-о*, *-шох/-ше* (Младеновић 2001: 417).

Услед ниске фреквентности и свођења на окамењене деиктичке форме (најчешће *беше*, *зваше*) за говоре Срема (Николић 1964: 352), Мачве (Николић 1966: 272), Баната (Ивић и др. 1997: 176), Колубаре (Николић 1969: 52; Радовановић 2006: 298), Централне Шумадије (Реметић 1985: 315–316), Раче Крагујевачке (Павловић 1982: 50), Источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 199) и северне Метохије (Букумирић 2003: 261–263) нема података о статусу наставака у 1. л. јд.

II.2.3.4. Наставак имперфекта у 2. и 3. лицу једнине у тутинско-новопазарско-сјеничком говору је *-āше*:

ти се *држаше* с њом за рѹку (Бал); *ил'еиаше* онда некѣ чарапе; ти л'ишепо *иѣваше* (Ту); овако како ти онѣ *седаше*; *иричаше* л' ти онѣ саш њим? (Жу); ти овако *сиаваше* у кревет (По);

Миѡа л'ежаше (Би); *иисаше*; баш *иисаше* једна (Гл); један млдго *каснаше* (На); како онѣ *иисаше* не знам; ова ми снаха она те *иљјаше*; *викаше* Владе; ка[д] сте ви биље маље па она ве *миловаше*; и дѣете пѣсен *шеиаше*, у кољица и *шеиаше* онуд; ова мѣју малу *миловаше*; није било окићено, тапѹт се не *кииаше*; онѣ *викаше* ова (Го); онѣ оснѣве што она *иричаше*; једна сестрица што *радаше* с доктором (Го); *викаше* шта јој је он рекѣ тѣ су јој и у Бедграт рекљи (Кон); ту се *сијаше* пирѣнач (Ме); тамо се *иродаваше* невеста (На); ми се ѣини сѣд да не *сијанѡваше* тѹ нико (Рам); *сиаваше* кот кѹћѣ; она *иознаѡваше* наш нѣрот; она *иродаваше* сѣр дѣл'е; не *чујаше* она ништа (Ту); тѣ ми *зайириаше* у грѣљен (Кон); тѣ *вељаше* за прѣтѣсак (Бр); што *викаше* Злата, ис пицѣмѣ на посѣ, с пѣсла у пицѣму; она *иознаѡваше* наш нѣрот бѣље него ми по Тутѣну тѹ (Ши); тѣ *радаше* Мака, а ја нијесам (Ру); сѣмо један бокѣл *носаше*, зѣр у бокѣл нешто имѣла (Св); ја посл'е ослѹжи тѹ вѣјску, дѣѣо, по двѣје гѣдине се тѣ *слѹжаше* (Пр); он *радаше* у Нѣмачкѹ (Па); кад би баш мѣј ѣтац отишѣ, не знам ѣе онѣ *идаше* (Ер); имѣмо ми мапу, па беше на мапу, *иисаше* *Нѣмга* (Бо); *седаше* она рѹпа ѣе је удѣрио крај њѣга мѣтак и на брвна остѣо та мѣтак; три мѣтра *сиѣојаше* кѣстѹр, глаѡа, кѣсти, као да је јућѣр ѹкопѣн (Уг); кол'ѣко *миришаше* ел' хѹћмуљилѣ (Се); не знам онѣ коѣ гѣдинѣ се *идаше*; кат тѣ *иисаше*, ја бѣо сам дѣста у гѣдинѣма (Со); не знам кѣ *вѣдѣше* кѣло (Коз); тамо беше стѡрно, и *радаше* се; он неѣе на Дѣховиће, ѣѣ *сијанѡваше*? (Брђ); не знам кѣ онѣ *викаше*, до бѣга је, кажѣ, грѣшно; што *викаше* ономѣт Жѣле; ова *иознаѡваше* муслиман дѣле; што *викаше* она у Ызбице; Љубѣнко *викаше* оѹу и ја, кажѣ, да идѣм одѡвдѣ (Бал); бѣга ми онѣ *иомѣгаше* (Рач); тѹ *иисаше* свѣ (Гл).

Прилике које се тичу наставка 2. л. јд. уједначене су на читавом што-кавском терену.

П.2.3.5. Наставак 1. лица множине редовно је *-ѣсмо*:

куидѡѣсмо тад те марѣме у Позѣр (Па); *илѣсиѣсмо* ми у л'ивѡду кат он дѣѣе (Ру); *иѣвѣсмо* док уводѣше невесту (Го); *бежѣсмо* преко тија брѣдѣ (С. До); *иљјѣсмо* кот казѣна ракију кад он ниѣѣе (Вру); *кѣиѣсмо* тамо у Ысточни Мѣјстѣр; ми *кѣиѣсмо* ова пѹт, није имѣло пѹта (Ке); *мѣгѣсмо* валѣ овамо и у сѣбу (Бал).

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице као ни у осталим говори-ма зетско-сјеничког дијалекта – говор Бјелопавлића (Ћупић 1977: 94), Паштровића (Јовановић 2005: 391), староцрногорски говори (Пешикан 1965: 177), говор Враке (Петровић 1973: 215), Горњих Васѣјевића (Стијовић 2007: 174) – није бележен наставак *-(х)мо*. Одлика севернометохијских говора такоѣе је стабилан наставак *-смо*, који је знатно фреквентнији од *-мо* (Букумирић 2003: 262). Иста особина наставља се и у метохијским и ко-совским говорима призренско-јужноморавског типа (в. Реметић 1996: 505; Младеновић 2004: 460; Младеновић 2013: 344; Младеновић 2013а: 175).

175). У говору Мрковића редовно је у употреби наставак *-ау* (Вујовић 1969: 263). Наставак *-ају*, према грађи изложеној у студији Д. Барјактаревевића, врло често се среће у 3. лицу множине, како у новопазарској и сјеничкој, тако и у тутинској зони. Аутор напомиње и то да се код муслимана увек чује „аспиратна вредност место гласа *x*, односно новоразвијеног *j*, у 3. лицу множине: *ħāwāˀy*“ (Барјактаревевић 1966: 103). Грађа којом располажемо, а која садржи релативно велики број примера, међутим, ни једним примером не потврђује постојање наставака *-ају*, те можемо тврдити да он није одлика овог говора.

У севернометохијском (Букумирић 2003: 262) и левачком (Симић 1972: 396) говору паралелно се употребљавају наставци *-ау* и *-у*.

У говору Драгачева у употреби је само наставак *-ау* (Ђукановић 1995: 152), док се у говору Полимља поред њега среће и етимолошко *-аху* (Николић 1991: 478). Сем двају наведених, говор источне и централне Херцеговине зна и за *-ау* (Пецо 2007: 228).

Примери уплива аористних наставака у парадигму имперфекта у облицима 3. л. мн. у нашој зони нису потврђени. Но, за овакав тип укрштања знају неки говори призренско тимочке зоне, где је иначе присутно шаренило у инвентару имперфекатских наставака. Тако, на пример, у говору Бучума и Белог Потока аористни наставак *-ше* у 3. л. мн. потиснуо је имперфекатско *-(x)у* (Богдановић 1979: 81), док, с друге стране, говор Алексиначког Поморавља чува старије стање (Богдановић 1987: 198). У говору Лужнице (Ћирић 1983: 86) и Понишавља (Ћирић 1999: 166) наставак 3. л. мн. је *-оше*. У говору Прешева су бележени *-шеву* и *-шев* (Трајковић 2016: 489). У говору шарпланинске жупе Гора наставак је *-ха* (Младеновић 2001: 417).

П.2.3.8. Дијалекатски материјал прикупљен на терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора показује да је у облицима имперфекта код појединих група глагола, за разлику од претходно наведених (унутар којих није забележена значајнија варијантност), присутна неуједначеност. Уочене прилике говор Тутина, Новог Пазара у Сјенице диференцирају од главнине штокавских говора, тј. диференцијалне су, у већој или мањој мери, у односу на друге говоре зетско-сјеничког дијалекта. Посреди су или специфичности које се тичу имперфекатских наставака, или односа основа код појединих група глагола, те појаве укрштања облика унутар парадигме (у шта се убраја употреба облика резервисаног за једно глаголско лице у функцији означавања радње која се приписује неком другом лицу).

Иако се у српском језику као алтернативни за грађење имперфекта од глагола I врсте употребљавају два низа наставака – дужи: *-ијāх*, *-ијāше*, *-ијāше*, *-ијāсмо...*, који се додају на окрњену основу презента; и краћи: *-āх*, *-āше*,

-*аише*, -*асмо*..., што се испољава кроз однос: *ӣресах* : *ӣресијах* – у тутинско-новопазарско-сјеничком говору у употреби су једино краћи имперфекатски наставци: *ӣрѣсѣх* овѣ һѣбѣд (Ту); *ил'еиѣх* шѣл (Бал); код њи *рѣсиѣише* пшеница д[о] бде; *ӣрѣсѣх* неке шљйве дѣље (Жи). А, како смо и раније закључили, „превладавање једног наставка, односно изостанак форми типа *ӣлеиѣијах*, *ӣресијах*...у тутинско-новопазарско-сјеничком говору резултат је аналогije према другим глаголима, пре свега онима који имперфекат, као и наведени, граде од презентске основе и краћих наставка“ (Вељовић 2014: 166).

Прилике у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта упућују на присуство територијалне неуједначености и варијантности на локалном плану. Тако, на пример, у староцрногорским говорима неакцентовани наставак -*ијах* имају глаголи са секундарним -*д*- у основи: *дѣдијѣг*, *знѣдијѣг*. Глаголи I врсте са акцентом на наставку презента редовно имају у имперфекту наставак -*ијѣг*: *ӣеиѣиѣг*, *ӣрѣсиѣг*; исти наставак имају и глаголи VII и VIII врсте кад су истог акценатског типа. Ова варијанта наставка одлучно преовлађује у VII врсти, а у VIII се напореда јавља -*ијѣг* и -*ѣг*: *леиѣиѣише*, *држѣиѣише*/*држѣише* и сл. (Пешикан 1965: 176). У говору Бјелопавлића редовно је: *ӣрѣсиѣиѣ*/*ӣрѣсиѣише*/*ӣрѣсиѣиѣсмо*, *ӣрѣдиѣиѣ*/*ӣрѣдиѣиѣсмо*/*ӣрѣдиѣише* (Ћупић 1977: 94). У говору Васојевића, Зете и Браке, међутим, као и у нашој зони, превладавају краћи наставци (Стијовић 2007: 176; Ћупић 1977а: 280; Петровић 1973: 214). У новопазарско-сјеничкој зони у целини, како наводи Д. Барјактаревић, такође су у превласти краћи наставци (Барјактаревић 1966: 102).

Код неколико глагола, међутим, у тутинско-новопазарско-сјеничком говору забележен је наставак -*ијѣх* (-*ијѣише*...):

имадијѣх нешто пѣрѣ (Пр); *не могадијѣ* да дѣђѣм јучѣ (Ту); вѣл'и крѣве, тѣлѣд не *воледијѣише* (Кн); *знадијѣише* дѣста да причѣ онѣ жѣна (Жи); *имадијѣише* двѣје децѣ; дпштиња је љзѣла мало више ал'и дпѣт мало пѣбоље но што *һѣдијѣ* да љзмѣ (Пе); онѣ што *седадијѣ* дѣле (Рач); да ниѣ бѣло партизанѣ, на Рѣшку *һѣдијѣ* (Прћ).

На основу расположивог материјала закључујемо да нема облика *знаѣа*, *имаѣа* и сл.

Јављање елемента -*д*- у основи наведених глагола могуће је објаснити уколико се има у виду да глаголи *ӣмаӣ*, *знѣӣ*, *мѣћ* / *мѣј* и *хиѣӣ* у тутинско-новопазарско-сјеничком говору „имају двојаке облике како презента: *ӣмѣм*/*имѣд(н)ѣм*, *ӣмајѣ/имѣд(н)ѣ*...*знѣм/знѣд(н)ѣм*, *знѣјѣ/знѣд(н)ѣ*...*мѣгнѣм/мѣд(н)ѣм*...*хиѣд(н)ѣм*...тако и императива: *знѣј/знѣди*, *знѣјѣиѣ/знѣдиѣиѣ*...*ӣмѣј/имѣд(н)иѣ*, *ӣмајѣиѣ/имѣд(н)иѣиѣ* и сл. Стога се елемент -*д*- може тумачити управо продором из наведених облика“ (Вељовић 2014: 167). У прилог овој нашој претпоставци иде и чињеница да смо забележили само једну потврду одступања од овог модела: онѣ што *седадијѣ* дѣл'е (Рач).

Ипак, облици имперфекта поменутих глагола са елементом *-д-* сразмерно ретко се јављају. Знатно чешћи јесу имперфекатски ликови који се граде као и код осталих глагола одговарајуће глаголске врсте (*имáх, имáху... мѡгáх, мѡгáху...* и сл):

типѹт *имáх* ћетрнѣсторо пáраунућáдї (Ле); *имáше* на јѣдно мѣсто (Ру); ја *имáх* пáрá понáјвишѣ; *имáх* богме пѡвишѣ пáрá; *имáше* млѡго, двáес (Пр); *имáше* ѡде девѡјáкá (Тр); кѡл'ко *имáше* до Сенїцѣ? (Со); ѡна ћѣрку јѣдну *имáше* (Ме); *имáше* јѣдан стѡ и двїѣ гѡдине (Бу); дѡл'е *имáше* гомїла; тогá *имáше* ја нѣ знáм кол'њко, пўна гомїла (Из); кѡга *имáше* Рѣља код нѣга (Че); *имáше* слáмѣ, сї'ена (См); ѡн *имáше* дѡста децѣ (Гл); *имáше л'* још јѣдна старїјá ўдáтá?; тáмо *имáше* јѣдна земљорáдничкá зáдруга (Гл); *имáше л'* којї гѡј по својѡј вѡљи? (Го); у фїрму јѣдан *имáше* Лукáч (Ер); *имáше* ѡсморо децѣ; нїшта дрўгѡ нѣмáше (Пру); *имáше* јѣдну крáву; ѡн *имáше* јѣдну сѣстру нѣудату (Жи); *имáше* шћѣри ўдáте кá[д] сам ја дѡшла (Ле); бѡгме ћўтурѣ *имáше*; на утѡбуску *имáше* кáфáна; нїко нѣмáше (Ле); тѡ ѡде и нѣмáше (Ли); нѣмáше ни бїѣла брáшна ѡндá; бїла сам и код Бѣска пá нѣмáше (Жи); ѡндá нѣмáше сл'њкá (Го); тáпўт нѣмáше кѡлá; нѣмáше сѡљи; нѣмáше ни кáплѣ јѣднѣ (Пр); ал'и нѣмáше ни бїѣла брáшна ѡндá (Бо); ја йдо ал нѣмáше нїко (Го); нѣмáше овогá готѡвѡга да се кўпї (Со); нѣмáше нїко; слїке нїхове *имáху* (Гл); свї *имáху* пѣкаре, тї Бўгари тáмо у Македѡнију (Трн); код нїх *имáху* другачїйї ѡбичáји (На);

не мѡгáх да трпїм (Жи); *не мѡгá* да се помѣрїм с тел'ефѡна (Го); *не мѡгá* ја; *не мѡгá* да хѡдїм (Ту); кáко се звáше ѡнá што нѣ мѡгá да се сѣтїш? (Бал); *не мѡгá* да идѣ на аперáцију (Кл); *мѡгáсїте л'* погѡдит кўћу? (Па);

ѣво још нѣшто *ћá* да ти рѣкнѣм и заборáви (Боб); *кћá* да ѡдѣм до Рїбарїћá (Па); ја *кћá* д[а] ѡдѣм, ал' нѣ стїго (По); ја *ћá* него ме ѡна збўнї (Ке); нѣ *шћá* дáлѣ да трáжїм него тў (Стр); ѡн посл'ѣ *шћáше* да се бї'ѣ сá мнѡм (Из); ѡн *ћáше* ѡде на сѣло да прáвї (Го); мї *не шћáсмо* нїкáко да попўшћїмо, кат *шћáху* да дѡћу; мї смо пѡћупáл'и посл'ѣн кат *шћáху* да дѡћу испѣкција (Пру).

Форме *хоћаху, хоћаше...* на испитиваном терену нису забележене.

знáше л' шта д[а] испрїчá? (Ост); тá стáрá свѣ *знáше* о ѡбичáјима; у тá хѡтел ѣе смо бїл'и, нїт *се знáше* кѡ је дирѣктор, ни кѡ је шѣф (Брћ); *не знáсмо* штá не је снáшло; они *знáху* и ѣѣ се кѡ родїо (Ту).

Бележени су и облици *знáвáше, знáвáху...*:

не знáвáх нїшта кѡ дїјете (Ду); мѣне беше тѡ чўдо, ја *не знáвá* штá је тѡ (Боб); свѣ она знá кѡ е подїгѡ кредїт у Тутїн, свѣ *знáвáше* (Го); *знáвáше* силу песáма (Жи); *знáвáху* уз гўсле (Бо).

Тип *знадїјáше/имадїјáше* у новопазарском и делимично сјеничком делу територије јавља се од нешто већег броја глагола у односу на тутинску зону. Из грађе прикупљене у Сјеници и Новом Пазару, сем напред наведених ликова, познатих и тутинском говору, присутни су и облици имперфекта:

вељадијаше л' то штă? (Бал); *вол'едѝјаше* да долăзи код нăс (Ос); ђн је долăзио сăд, вишѣ *ѝознадијаше* ђкол'ину нѣго ијѣдан. Свѣ *ѝознадијаше* (Бољ); *вол'едѝјасѣе* да јѣдѣте тѣ ка[д] сте бил'е мăл'ѣ (Бал); *вељадијѹ* л' штă јăбуке? (Тр).

Глаголи *вѣлеѝ*, *вăљаѝ/вѣљаѝ* такође имају двојакe облике презентa и императивa (*вăља/вăљăдѣ/вăљăди*; *вѣлѝ/волѣдѣ/волѣди*).

Оно што, међутим, новопазарски говор додатно диференцира од говора Тутина и Сјенице „јесте присуство елемента -д-, односно -ад- и у другим глаголима, који иначе немају двојакe облике презентa и императивa. Продор поменутог елемента, међутим, није захватио читаву парадигму, већ само прво лице једнине и треће лице множине. Тако глагол *ѝричаѝ*, на пример, има следеће облике: *ѝричадијо/ѝричадија* (ум. *ѝричах*), *ѝричаше*, *ѝричаше*, *ѝричасмо*, *ѝричасѣе*, *ѝричадијѹ* (ум. *ѝричахѹ*)“ (Вељовић 2014: 168).

Облици са проширењем са -*адијă/-адијо* и -*адијѹ* у новопазарском ареалу у потпуности су потиснуле ликове са -*ăху* у 3. л. мн. имперфекта (*чујаху*, *ѝричаху* и сл.), па је редовно:

ѝрăвадијѹ некѣ колăче дѣл'е; *ћѹјадијѹ* се некѝ љѹди (Шав); *ѝричадијѹ* да ниѣ имăо нико; *рăдадијѹ* око кѹћѣ, *нѣсадијѹ* нѣшто у кѣсе; *дѣнадијѹ* сѣѣно дѣл'е (Бал); *ѝрăвадијѹ* кокошăр; *беăдијѹ* пѣшл'и за Пазăр (Ка); одăкл'ѣ *долăзадијѹ*; *ѝричадијѹ* ђде сѹпер сѣло (Коз).

Како смо утврдили током ранијих истраживања, „присуство овог елемента може се објаснити аналошким продором из облика глагола типа *знаѝ*, *имаѝ*, односно могуће је да је -*адијѹ* само додато као готов наставак уместо -*ахѹ*. Имајући у виду да су на обликовање облика презентa и императивa типа *знăдѣм/знăди*, *имăдѣм/имăди*...утицали глаголи типа *дăѝѝ* (*дăм/дăдѣм*), *јѣсѝѝ* (*јѣдѣм*), може се узети у обзир и посредни утицај ових глагола на формирање поменутих имперфекатских форми“ (Вељовић 2014: 168).

Неколико примера овога типа у 1. лицу једнине у новопазарском говору има наставак -*ă*: *јă беăдијă* отишла, *мѝсадијă* да дѣћѣм (Бал). Ипак, знатно су чешће форме са -*о* на крајуда л *имăдијо* *јă* онăмо још јѣдну гăјбу?; *јă беăдијо* трѹдна са млăћѣм *ћѣркѣм* (Бал); *седăдијо* дѣл'е, *рăдадијо* нѣшто (Бал); *јă мѝсăдијо* да кѹпѝм нѣшто; *чујăдијо* је да виѣѣ (Ос); *беăдијо* отишла, *јă виăкăдијо* да кѹпѝм (Ос); *дѣнăдијо* сѣјено, *ѝрăвăдијо* нѣшто (Шав).

Потврде о присуству оваквих облика имперфекта на штокавском терену нисмо пронашли у дијалектолошкој литератури. Форме сличне овима које смо бележили у новопазарском ареалу постоје у другим говорима, а на основу њихових морфолошких ликова може се претпоставити да је дошло до продора аористног наставка у облике имперфекта³⁵, будући да су оба облика

³⁵ Примере обличког укрштања имперфекта и аориста уочио је Александар Белић на терену источне и јужне Србије. У овим говорима један тип имперфекта гради се управо

у живој употреби (аорист и од свршених и од несвршених глагола). Притом, краткоћа финалног вокала у облицима типа *беа̀дијо*, *мѝса̀дијо*, а присуство дужине у *беа̀дија*, *мѝса̀дија* може бити доказ да је посреди аористно -о.

Тутинској и сјеничкој зони примери типа *ра̀да̀дија*/*ра̀да̀дијо*/*ра̀да̀дију* нису својствени, тако да њихово присуство новопазарски говор диференцира од остатка територије, повезујући га истовремено са севернијим говорима зетско-сјеничког дијалекта, у којима овакви облици нису необични. Гордана Драгин у студеничким говорима бележи форме: *зв́адију*, *зн́адију* и *ра̀ћадију*, али само у 3. л. мн. (Драгин 2006: 449). У говорима са леве стране Ибра, који припадају зетско-сјеничком дијалекту, присутне су форме: *си́ав̄адија*, *игр́адија*, *и́реса̀дија*, *к̀ха̀дија*, *нос́а̀дија*, *к̀ха̀дијаше*, *си́ав̄адијасмо*, *игр́адију*, *ум̄ѐдија*; а јављају се и у поибарским говорима косовско-ресавског типа. Присутно је и двојство облика: *ж̀ња̀дија* и *ж̀ња̀ше*; *зн́адија* и *зн́аше*, *зна̀ваше*, *им̄а̀дија* и *им̄аше*, *см̄ѐдија* и *см̄еше* (Божовић 2008: 84–85)³⁶. Им-

додавањем аористних наставака. Наставци аориста почели су се преносити на имперфекат најпре подстицајем који је дошао од глагола који имају исти фонетски лик у оба глаголска времена (*бра̀х*, *бра̀х* акценатски углавном сведени у овим говорима на један облик *бра̀х* (са експираторним акценатом)). Према мишљењу Александра Белића, „та једнакост облика, а сем тога и једнакост наставака за 1. л. једн. и 1. и 2. мн, учинила је и да се почну наставци аориста за лица преносити на имперфекат“ (Белић 1905: 547).

Каснија истраживања показала су да на српском етнојезичком простору постоји релативно широк ареал говора у којима долази до укрштања аористних и имперфекатских наставака, у корист једног или другог времена (о чему ће бити речи и на другим местима у раду). За разумевање наведене ситуације у новопазарској зони од значаја је податак да је у гатњанском говору такође примећен процес продора аористног -о у 1. л. јд. имперфекта, са ширењем елемента -и-. Такво приближавање двају претерита у овом говору дало је наставак -ио у 1. л. јд. имперфекта (Младеновић 2013: 341). Притом, у гатњанском говору „подстицај за настанак облика типа *зв́аио* стигао је из више праваца: имперфекат гл. прве врсте (*и́леио*, *и́ресо*); приближавање облика множине аориста и имперфекта у корист аориста; слабљење семантичког потенцијала имперфекта, у чију зону употребе предире перфекат свршених глагола, што је довело до слабљења његовог морфолошког идентитета“ (Младеновић 2013: 342).

Ипак, треба имати у виду да је у новопазарском, а посебно у тутинском и сјеничком ареалу, поменути морфолошка неутрализација ових претериталних облика присутна у знатно мањем обиму у односу на поменуте говорне. Разлог томе налазимо у чињеници да морфолошко приближавање аориста и имперфекта у гатњанском говору, на пример, „не доводи до хомонимије пошто је употреба једног или другог облика строго раздвојена глаголским видом“ (Младеновић 2013: 341). У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони глаголски вид није диференцијална категорија, будући да је аорист веома чест и од несвршених глагола. Стога је мањи број примера укрштања ових двају глаголских облика.

³⁶ Глагол *кѝв̄ӣи* у зетско-сјеничким поибарским говорима има имперфекат: *к̀вӣше* или *к̀вӣ*, *к̀вӣше* или *к̀вӣ*; *к̀вӣдија*, *к̀вӣдије*; у множини: *к̀вӣмо*, *к̀вӣмо*; *к̀вӣсӣе*, *к̀вӣсӣе*; *к̀вӣу* или *к̀вӣу*; *к̀вӣдијасмо*, *к̀вӣдију* или *к̀вӣдију* (Божовић 2008: 84). Са леве стране Ибра, у косовско-ресавској зони је: *к̀ха̀дија*, *к̀ха̀дију*, *к̀ха̀*, *к̀ха̀ше*, *к̀ха̀смо*, *к̀ха̀* (Божовић 2008: 85).

перфекти овог типа обични су и у косовско-ресавским говорима. У трстеничком: како се *звāдѝјаше*, *беāдѝја*, *ћāдѝја* (има и примера са проширењем *-ђа-*: *немāђадијасмо*, *држāђадијамо* и сл.) (Јовић 1968: 144–145); у левачком говору чести су примери са секвенцом *-ађа-*: *кāко се звāђаше*, *нēmāђамо*, *нђсађаше* брадѝцу (Симић 1972: 396). Ова појава севернометохијске говоре захватила је само делимично. Присутнија је у источном делу територије (Букумирић 2003: 262).

Слични примери (али само за прво лице једнине) бележени су у говору Пиве и Дробњака: *смљēдијāk*, *шћāдијāk*, *ѝознāдијāk* (Вуковић 1938/39: 71). Модел *имадијах* врло је продуктиван у говорима србијанског Полимља (бележен у примерима: *дāдѝа^hу*, *знāдѝāk*, *могāдѝāше*, *сјēдѝāше* и сл.) (Николић 1991: 498).

Да су овакви облици одлика севернијих говора, односно обележје које те говоре зетско-сјеничког дијалекта повезује, пре свега, са косовско-ресавским, сведочи и њихово спорадично присуство у говорима Црне Горе. У мрковићком и врачанском говору, потом говору Зете, Паштровића и Васојевића их нема (в. Вујовић 1969: 263–264; Петровић 1973: 214; Ћупић 1977а: 280; Јовановић 2005: 390–392; Стијовић 2007: 174–177). М. Пешикан наводи да у староцрногорским говорима нема облика *шћāдијак*, а једино глагол *знāѝ/знāм* има двојачке форме: *знāвāг/знāдијāг* (Пешикан 1965: 171–172).

II.2.3.9. Код глагола III и VII врсте у целој парадигми редовно изостаје јотовање финалног сугласника основе (нису забележени облици *ношах*, *виђах*, *рађах* и сл.), па се у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице бележе следећи облици:

рāдāх нешто дōл’е (Жи); *седāх* прет кѝћу (Ме); не *вѝдā* дōбро; *нōсāх* тѝпѝт ма-рāму; *нōсāх* му нēшто да јēдē (По); Слāвко *нōсāше* тō ѝ цеп (По); *идāше* л’ тѝ којѝ пѝт код њѝ?; *вѝдāше се* онā планина (Вру); нē знāм кōл’ко оно *седāше*; тō *рāдāше* Мāка (Ру); он *рāдāше* у Нēmачкѝ; дна *волāше* да јēдē тѝ погāчу (Па); не *вѝдāсмо* нѝшта по нђи; *излāзāсѝе* на гробље; тѝ *ѝрāвāхѝ* лѝуди гѝсље; дōбро *жѝвāхѝ* (Бо); жēне тѝпѝт *нōсāхѝ* пēче што им покрѝвајѝ л’ице; сāмо им се дѝчи *вѝдāхѝ* (Ле); *слāвāхѝ* трѝ дāна; *вāдāхѝ* нēшто (Ми); *кѝѝāхѝ* некē јāбуке (Ту).

Један је само забележени пример и то из народне песме: ѝмā онā: „Сјēдѝфу мāјка *бѝђāше*, ѝстани шћēри Сјēдѝфо...“ и такō (Кл).

Једино глагол *мѝслиѝ* има двојачке форме – *мѝслā(х)*, *мѝслāше*...и *мѝшљā(х)*, *мѝшљāше*...:

мѝшљā да је пѝтāм; јā *мѝшљā* да сврātѝм мāло, *мѝслāх* да јој кѝпѝм нēшто, кā да *мѝслāше* да укрāдē нēшто.

Финални сугласник не јотује се ни код глагола I врсте, па изостаје тип *јеђах*, *иђах*:

jědāx нешто, вала̄ нїшта не радїм (Жу); *jědāx*, *идāx* у шкѠлу тїпўт; нє знāм ње онѠ *идāше* (Ке); кад онѠ *идāхў* за свāтове нє знāм (Че); сāмо *идāхў* тї пўт у Позāр на пїјѠц (Бл).

Код глагола овога типа, прилике на ширем терену зетско-сјеничког дијалекта неуједначене су. У староцрногорским говорима у VII врсти стање је као и у књижевном језику, изузев код основа на -с и -з, код којих нема рефлекса јотовања у имперфекту: *кѠсāсмо*, *квāсāх*, *їрѠсāхў*, *нѠсау*. Измењен сугласник (тј. рефлекс јотовања) у овим говорима јавља се у I и III врсти, али недоследно, па је: *јєћāх*, *їћāх*, али и *јєдїāх*, *јєдāх*. Нема облика *знаћах* (нормално је *знāдїāг/знāвāг*, *изузеїно знāдивāсмо*) (Пешикан 1965: 177). У говору Бјелопавлића присутно је двојство форми: *изнѠсā/изнѠшā*, *вѠзā/вѠжā*, *нѠсā/нѠшā* (Ћупић 1977: 94). У мрковићком говору код глагола VII врсте не јотују се сугласници *с* и *з* у основи: *рѠсаше*, *долāзау*, *їāзаше*. Међутим, судећи по изложеној грађи, редовно је: *їлѠћау*, *їāћау*, *ићāу* (Вујовић 1969: 263–264).

У севернијим говорима (студенички и поибарски) јотовање је доследно: ње *раћаше* Ѡтац, мєне телевѠн *не раћаше*, којў слāву *слāвљаше* нāша црква, Ѡн *сећаше*, онā *ићаше* (Драгин 2006: 448); *їрѠћāсмо*, *ношāше*, *вожāше*, *вожāше*, *јећāдїју* и *јєдāдїју*, *јећаше*; *вољāдїја*, *вићāдїја* и *вићаше*, *раћāдїју* и *раћаше* (Божовић 2008: 84–85).

Од глагола са основом на велар (*їѠћ*, *сѠћ*, *врћ*) у тутинском говору забележени су једино облици са основом на *ч*, *ж*, *ш* и краћим наставцима, као и код осталих глагола прве врсте: *їечāх*, *їечаше*... *врїāх*, *врїаше*...: *јā врїāх* некѠ жїто (По); *сечāх* некā дрва; *врїāсмо* пшеницу (Рај); *їечāхў* некѠ хєљдѠвнє лѠбове (Ша).

У староцрногорским говорима нема облика типа *їечах*. Присутни су ликови са рефлексом прве палатализације и аналошким рефлексом друге палатализације: *їецијāх* и *їечїјāх* (Пешикан 1965: 177). У Бјелопавлићима је *їечїјāў/їецијāгў/їечāсмо/їецијāше* (Ћупић 1977: 94). У поибарском говорима у употреби су форме: *їечāдїја*, *сїрижāдїју* (Божовић 2008: 84).

П.2.3.10. Глаголи са различитим превојним ступњем у основи (*брāї*, *звāї* (*се*), *дрāї* и сл.) у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице граде се и од презентске и од инфинитивне основе. Највише је забележених примера од глагола *звāї* (*се*):

зовāше му се жєна Хамїда (Жи); кāко *се зовāше* онї ђавол'и, опўте (Ме); уз једну рїјеку, *зовāше се* Морāвица (См); кāко се *зовāше* онā планина гѠре; нєзнāм кāко се *зовāше*; јā нє знāм како се *зовāше* (Ме); овā трава што е, кāко *се зовāше* (Бр); кāко се *зовāше* онā што је бойјѠ? (Кон); како се *зовāхў* то ранијє? (Жу); како га *зовā-*

ху, лампир; имао је неке, како се *зовѧху*, црепуље (Бо); у Орље „кљѧјет“ *зовѧху*, не знам како се *зовѧху* (Де);

Милѧнѧвић, како се *зѧше* (Бот); како се *зѧше*, онѧ у Бѧсну како се *зѧше*? (Ту); како се тѧ *зѧше*? (Го); онѧ планина, како се *зѧше*? (Вру); како се *зѧше* онѧ друѓи? (Ос); како се *зѧше*, Грабовица (Баг); један филм наш, како се *зѧше* (Рај); кога *зѧше* тѧ онѧ малопријен?; *зѧсмо* л' мѧ ѧи на свѧдбу?; ѧни се *зѧху* тѧрбеши (Ме); не знам како се *зѧху* (Бо); не знам како се *зѧху*, не знам како *зѧху* овѧ Мѧрковиће (Ми); пѧјѧм јѧ и за крв овѧ ѧвечѧ, како се *зѧху*; и јѧ по пѧла пѧјѧм онѧ за срѧце, јѧ не знам како се *зѧху* (Гр).

Забележени су и имперфекти глагола *брѧи* са двојакѧм основом: *брѧс-мо* јѧбуке кад ѧдарѧ грѧт (Ост); за Ћурђевдан то се *бѧраху* оне јѧглѧјке (Би).

Глагол *кѧи* има само облике: *кунѧх*, *кунѧше*.

Имајући у виду стање у вези са поменутиѧм глаголима у староцрногорским говорима, М. Пешикан наводи: „У Цу сасвим преовлађује презентска основа: *берѧѧг*, *ѧерѧѧг* и сл.; једино се поред *зовѧѧг* чује и *зѧ-*: како се *зѧше* и сл. Ово вреди и уопште за глаголе са различитим кореном у презентској и инфинитивној основи: *жњѧевѧѧг*, *ѧлѧевѧѧг*, *кунѧѧг*, *кѧѧѧг*, *мѧѧѧг*, *дерѧѧг* итд. У За се чешће употребљава инфинитивна основа него у Цу: *зовѧѧх/зѧѧше*“ (Пешикан 1965: 176). У мрковићком говору имперфекат глагола *зѧи* редовно се твори од основе презентѧ: *зѧше*, *зѧу* (Вујовић 1969: 263). У Васојевићима преовлађују облици од презентске основе (СТИЈОВИЋ 2007: 176). У говорима са леве стране Ибра само је: *ѧрѧѧја*, *брѧѧја* (Божовић 2008: 85).

II.2.3.11. Посебну пажњу захтевају облици глагола *биѧи* у тутинском говору. Овај глагол у имперфекту има следеће облике:

Једнина	Множина
1. Јѧ <i>бѧх/бѧѧ</i>	1. Мѧ <i>бѧсмо/ бѧхосмо</i>
2. Тѧ <i>бѧше</i>	2. Вѧ <i>бѧсѧе/ бѧхосѧе</i>
3. ѧн <i>бѧше</i>	3. ѧни <i>бѧхѧ/ бѧхоше</i>

Испитиваном говору нису својствени облици *беја(х)*, *бејаше*... Забележено је свега неколико примера, али без *-ј-*.

За прво лице једнине забележени су примери: *бѧх* заборѧвио (Бр); јѧ богами *бѧх* млађи (Ке); *бѧх* малол'ѧтна, петнѧс гѧдѧнѧ више нѧјесам имѧла (Жи); односно: *бѧѧ* малолѧтна (Ле); јѧ *бѧѧ* млада (Рач); јѧ ту *бѧѧ* заложѧла (Бал).

Облик *бѧх* познат је и суседним говорима (са разликама у погледу рефлекса кратког јата и финалног *-х*). У староцрногорским „имперфекат се прави само од старе аориске основе: *бѧѧ-бѧѧше* итд., слично и у другим племе-

нима“ (Пешикан 1965: 171), с тим да се на малом делу терена јавља и *би̋аг/би̋ак*, а облик типа *бјах* изостаје (Пешикан 1965: 171). У Бјелопавлићима је *бјѐ/бљѐ* (Тупић 1977: 94). Исти облици (поред *би̋ја, би̋јаше...*) присутни су и у Васојевићима (Стијовић 2007: 177). У Паштровићима су у употреби једино облици *бѐх, бѐше...* односно *бјѐ(х), бјѐше, бјѐ(х)у...* (изостаје *бејах, бејаше...*) (Јовановић 2005: 390). У говорима са обе стране Ибра бележен је облик *бѐ: бѐ* у војскѐ, *бѐ* у Ра̋шке (Божовић 2008: 83–84). Облик *бѐ* својствен је говорима Левча (Симић 1972: 394). У севернометохијским говорима је такође *бѐ* (Букумирић 2003: 285). Наведено одговара тутинском *бѐх*.

Што се облика *бѐх̄а* тиче, у литератури нисмо пронашли потврде о његовом постојању у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. У поибарским говорима, међутим, бележена је форма *бѐа*, поред поменуте *бѐ: бѐа* на регрутације, *бѐа ја* тад млада, *бѐа* у шуме та пут ја (Божовић 2008: 83–84). Гордана Драгин бележи исту форму у студеничким говорима, и то у употреби за сва лица једнине (Драгин 2006: 448–449), а иста ситуација је и у трстеничком говору (Јовић 1968: 145). На основу наведених потврда можемо претпоставити да је глас *-х-* у форми *бѐх̄а* у тутинском говору секундарног порекла (*беја(х) > беа(х) > беа*). Може се претпоставити и да је дошло до контаминације већ присутног *бѐх* и ранијег *бѐ̄а(х) < беја(х)*. У том случају, настанак облика могао је бити потпомогнут и аналогизом према другим глаголима са *-а* на крају (посебно након испадања *-х*) (*бѐх̄а: ра̋да̄, мѐга̄, нѐса̄, һ̄а̄*).

У другом и трећем лицу једнине у употреби је једино облик *бѐше*:

бѐше л' ти тѹ? (Вру); ти *беше* отишла у Позар (Бал); ти *нѐ беше* тѹ; мѐмак ти *бѐше* (Го); *нѐ беше* ти дошла оде; тапѹт ти *бѐше* нѐудата (Ду); он *беше* виђен; вел'ик тол'икѐ *бѐше* (Пл); он тѹ *бѐше* с овцама (Па); по седам нѐдеља да л' *бѐше*; само *бѐше* на пѐти дѐо (Пе); *бѐше* укѹсна; мѐгу ти рѐћ л' њепа *бѐше* (На); *бѐше* ѹмрѐ оде један кѐмшија; *бѐше* у Макѐонију; тѐ *беше* ѐбићај (Ме); *бѐше* памѐтна (Жу); ѐна *бѐше* у шкѐлу; тѐ прѐва пла̋та *бѐше*; тѐ *беше* лѐше; на некѹ стражу *бѐше*; она чѐсма *бѐше* суха; кѐл'ко *бѐше*, нѐ знам; *беше* једна кула вел'ика (Пр); *бѐше* једну шѐсѐт трѐћѐ (Де); мѐмак *бѐше* (Ђер); нѐ знам кат *бѐше* ова̋ пут се пѐчео радит; ова̋ј Сӳљо се *бѐше* родио (Бл); *бѐше* на ма̋пу; л' њепо *бѐше* (Бо); јѐдан *беше* постѐ; ђѐ *бѐше* нѐ знам (На); мѐдѐго *бѐше* постарала, штѐ *бѐше* л' њчн̄а карта твоја код мене оде у двѐриште?; тѐ *бѐше* ѐбићај, зима јѐш нѐ *беше* изашла, чѐвек јѐј *бѐше* тѹ; Ра̋дица *беше* тѹ; како му *бѐше* њме, ѐво на врх језика ми; лан̄и *бѐше*; *беше* Рамазан; тѐ причѐ један чѐвек *бѐше*; како јѐј *бѐше* онѐ њме синѹ?; ѐна *беше* ма̋ла (Го); нѐ *беше* им добар Тито; Зѐчѐвић јѐдан прѐборѐц *бѐше*; *бѐше* јѐдну шѐсѐт трѐћѐ; Ма̋рко *бѐше* сл̄ап (Гло); л' њеп *бѐше* и он; тапѹт *беше* нѐудата; ѐтац ми *бѐше* бѐн; стар̄а ми *бѐше* свѐкрѐва; чѐвек ми *бѐше* на посѐ, нѐ *беше* тѹ, а ма̋ка му *беше* ѹмрла од жѹчнѐ кѐсѐ; зар јѐј *бѐше* ѐна свѐја (Жи); *бѐше* тѹ у јѐдну, ка̋ шѹма, ка̋ нек̄а јалѐвина, нѐ знам ни шта *бѐше*. ѹглавно одѐо

не *беше* баш ко[д] Ђаћка; Ђаслаф се звѣ, како му *беше* прѣзиме; једна *беше* тѣрила; како му *беше* име ономѣ Шиптѣру? Свѣкар ми *не беше* тѣ, *беше* га погодио приш у прѣс, да љ *беше* она љзѣла Мица?; он *беше* спѣсио, *не беше* нико погинуо, а што га *беше* спѣшио на пѣсту, испѣло му једно крило *беше*, *не беше* нико погинуо (Ле); тѣ *беше* та Мѣлница; *беше* л'ѣтно полѣмљено (В. Лок); тако *беше* и Драго (Бал); шљиве родил'е и тѣ се *беше* до земљѣ савило, тѣ мѣло нѣшто *беше* кѣ, како да ти објѣсним, кѣ у некѣ дол'ину, и тѣ ваљда није закѣчило, тѣ *беше* остѣло; стѣврно *беше* дал'ѣко (Брђ); *беше* нѣстабилно, систѣм *не беше* у Тѣрскѣ (Пож); грдна *беше* сѣха, нѣма сѣл' кѣ перѣшка; он *беше* у Итѣл'ију, зарѣбљен, прѣтерѣт у Итѣл'ију, *беше* рѣнен (Трн); баш прије некѣ нѣј *беше* једна девојка (Рај); довѣо га Мико *беше* у Краљѣво (Кн); *беше* тѣбе Тѣда свѣја? (Шав); *беше* му ѣмрѣѣтац; сѣстра му *беше* ѣдѣта у Рѣшку ми се чини; а *беше* им занимљиво (Уг); како *беше* му сѣн?; како *беше* Дѣшан Шѣпоња? (Че); *не знам* како му *беше* онѣ име дављенику, како му *беше* онѣ име; *беше* л скѣро је ѣмрѣ; мѣло *беше*; лијѣпо *беше* у Сѣви Дѣ (Вру); чија *беше* Рукѣја? (Гл); нѣдо-стѣпна *беше* (Ши); бѣла напѣстила и сѣд је врѣтио *беше*; како *беше* име онѣј дѣци Смѣјѣвѣј?; *беше* Рѣдослѣв сѣзѣдѣ кѣћу (Св).

У сва три лица множине присутно је двојство, односно тројство форми.

Облици: *бѣсмо*, *бѣсѣ*, *бѣхѣ*, присутни у тутинском говору, својствени су и стандардном језику. У Бјелопавлићима је редовно: *бѣѣсмо*, *бѣѣсѣ*, *бѣѣхѣ* (Ђупић 1977: 94), тако је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 171). У поибарским говорима су осим облика: *бѣѣ* ту и ѣни; *бѣсмо* уплѣшене, јављају се и дужи, са групом *-ea < eja*: кад *бѣасмо* у Мѣтровицу, као и плуралске форме: *бѣѣдѣјѣмо*, *бѣѣдѣјѣсѣ*, *бѣѣдѣјѣхѣ* (Божовић 2008: 83–84). У говору Студенице у 1. л. мн. је *бѣсмо* и *бѣјасмо*, а у 3. л. мн. *бѣѣ* или *бѣѣћу*. (Драгин 2006: 448–449). Левачки говори знају за форме: *бѣѣ*, *бѣасмо* (Симић 1972: 396). У трстеничком говору је *бѣамо*, *бѣасѣ*, *бѣѣхѣ*, односно *бѣѣдѣјѣмо*, *бѣѣдѣјѣсѣ*, *бѣѣдѣјѣхѣ* или *бѣѣћу* тј. *бѣѣћѣју* (Јовић 1968: 145). У севернометохијским говорима је *бѣмо/бѣсмо*, *бѣѣ* (Букумирић 2003: 286).

Плуралски облици: *бѣхосмо*, *бѣхосѣ*, *бѣхосѣ* подједнако су фреквентни у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице. Поставља се, међутим, питање порекла вокала *-o-* у наставку, уместо очекиваног имперфекатског *-ā-*. Претпостављамо да је и овде дошло до укрштања аористних и имперфекатских наставка, односно да је *-o-* продрло из облика аориста. О томе сведочи и краткоћа вокала *-o-* (*бѣхосмо*), односно присуство дужине када је вокал *a* у наставку (*не бѣасмо* дѣшљѣ). Тако створени наставци или су додавани на пуни облик првог лица јединине (*бѣх*), или је *x* у њима секундарно (као у *бѣхѣ*). Облик *бѣхосѣ* уместо очекиваног имперфекатског *бѣхѣ* за 3. л. мн. (или *бѣхѣхѣ < бѣјѣхѣ*) такође је пореклом из аориста.

Као потврду претходно наведеној тврдњи о пореклу *-ше*, односно вокала *-o-* у наставку, наводимо податак да је исти наставак у облицима

3. л. мн. глагола *биѣи* у употреби и у јужнокосовском ареалу (*бѣшоше*) (Младеновић 2013: 348), с тим да је овде процес једначења аористних и имперфекатских наставака у корист аориста обухватио и остале глаголе³⁷ (Младеновић 2013: 346). Иначе, преобликовање имперфекатских форми под утицајем аористних облика у јужнокосовским говорима (гатњански говор) захватило је читаву парадигму глагола *биѣи*. Облици овог глагола у поменутом ареалу гласе: *бѣше/бѣшо*, *бѣше*, *бѣшосмо*, *бѣшосѣ*, *бѣшоше* (Младеновић 2013: 346), при чему множински облици одговарају тутинском *бѣхосмо*, *бѣхосѣ*, *бѣхоше*.

Форме *бејах* (*беа(х)*), *бејасмо* (*беасмо*), *бејасѣ* (*беасѣ*) готово су непознате су тутинском говору, забележена су само два примера: *бѣаху* и *љѣјепе*, *нѣ беасмо* дѣшљи. Облике *беадијасмо*, *беадију* у Тутину нисмо бележили. У новопазарској зони, међутим, облици са секвенцом *-диј-* превладавају у 1. лицу једнине и 3. лицу множине: *беадију* пѣшл'и за Пазар, *нѣ беадијо* отишла, *беадију* тамо они људи, *нѣ беадију* дѣшл'и. Јављају се и облици *бѣа*, *бѣаше*, односно *бѣсѣ*, *бѣсмо*.

Примери за прво лице множине:

бѣсмо дѣца мала (Ме); ми *бесмо* отишљи; *бесмо* ми у стан дѣл'е у Тутин (Ми); сиротиња типут *бѣхосмо* (Де); таџ тек *бѣхосмо* купиљи ово бде (Го); у свађу нешто *бѣхосмо*, уфатиљи *бѣхосмо* некѣ зѣчеве (Не).

Друго лице множине:

бѣсѣ л' ви онѣ код њѣ? (Ту); ви *бѣсѣ* у продавнициу; ви *бесѣ* дѣшл'и (На); *нѣ бесѣ* ви тѣ (Го);

бѣхосѣ љ ви купиљи онѣ од њѣга? (Пр).

Треће лице множине:

теџ типут, *бѣху* изишл'е, сѣне, овѣ браде, ваџра хи сагорѣла (Ле); *бѣху* га пензионисал'и тамо у Аустрију (Ши) кол'ѣки ти људи *бѣху* (Уг); дне *бѣху* бѣл'ниѣарке, дѣкторице (Цв); *бѣху* дѣбри; лѣши *бѣху*, *бѣху* у тѣшку ситуацију (Пож); кат су се враѣил'и озѣр, *беху* оставил'и кѣло вѣнѣ (Нет); двѣје *бѣху* (Бо); ѣма некѣ муљ, кѣко *бѣху* рѣкл'и (Рач); шљѣве му се *бѣху* савѣл'е (Пру); оне вѣћ *беху* престал'е тѣ вѣде (Ост); двѣје *бѣху*; они *бѣху* тѣ скѣро свѣ живѣ застѣвиљи дѣље (Гл); онѣ једне марѣме *бѣху* жѣћкастѣ; купиљ'и ми *бѣху* неко лѣнѣче (Го); тамо *бѣху* некѣ маџге; *беху* тѣрѣ Цѣгѣнке; тѣ *бѣху* тѣрбѣши некѣ, нѣ знам ни коѣја је вѣра (Ме); дѣпѣт праѣиљи нам *бѣху* кѣхву (Пл);

бѣхоше дѣшљи људи (Ту); дѣни *бѣхоше* у Позар; *бѣхоше* сиротиња (Ост); тѣ *бѣхоше* некѣ људи (Уг);

бѣаху и л' ѣјепе (Ме).

³⁷ Стање, међутим, није уједначено, па је „уопштавање *-шедоследније* у јужнијем делу јужног Косова, док је – како се иде према северу – број потврда са *-у* у 3. л. мн. имперфекта све већи“ (Младеновић 2013: 345).

II.2.3.12. Мешање облика имперфекта, односно употреба форми једног лица за саопштавање радњи које врши неко друго лице, није особина која се често среће у испитиваном говору. Тутинско-новопазарско-сјеничком типу није позната појава уопштавања једне форме за сва лица једнине или множине, која се јавља у неким другим говорима (в. Драгин 2006: 448). Забележена су само два примера употребе форме 3. лица једнине уместо облика за 3. лице множине: *īrāīīāше* хи ббљнйцкā кдла (уместо *īrāīīāху*) и *дарīвāше* хи некй љўди (уместо *дарīвāху*). У оба примера дошло је до продора аористног наставка *-ше* у облике имперфекта. Притом, продор аористног наставка у првом примеру није довео до хомонимије облика, будући да је очувано имперфекатско *-ā-* (аорист гласи *īrāīīше*). Облици аориста и имперфекта глагола *дарīвайī*, након изједначавања наставака, разликују се само на плану прозодије (*дарīвāше* и *дарīвāше*).

За поменуту појаву, која је на испитиваном ареалу ограничена на свега неколико примера, знају и други српски говори. У староцрногорским говорима забележени су примери продора имперфекатског наставка у аорист типа *доћдху*, *рѣкоху* (Пешикан 1965: 179). У говору Студенице забележена су два облика имперфекта са аористним наставком у 3. л. мн.: *умѣдоше* и *умѣдоше* (Драгин 2006: 449). Иста тенденција уочена је и у трстеничком говору: *йочѣу* петлѣви да пѣвау (Јовић 1968: 143). Зачетак процеса мешања аориста и имперфекта карактерише и левачке говоре, где је бележено: *Он борāвише* гѣр к-твѣе колйбе (Симић 1972: 396)³⁸. У јужнокосовском говору, даље, „у 3. л. мн. оба проста претерита практично је уопштен аористни наставак *-ше*“, и то последније у јужнијем делу јужног Косова. Морфолошка диференцијација овде опстаје јер се „нови наставак аористног порекла у јужнокосовском говору комбинuje у сложени наставак *-шоше* (*имāшоше*), односно *-аше* (*имадāше*), уз везивање аориста за свршени глаголски вид, имперфекта за несвршени“ (Младеновић 2013: 345). Притом, „брисање морфолошке разлике између 3. л. мн. аориста и 3. л. мн. имперфекта подстакнуто је приближавањем и подударношћу наставака 1. л. мн. и 2. л. мн. ова два претерита“ (Младеновић 2013: 347). Иста тенденција, с тим да се једначење

³⁸ Облици глагола *имайīи* које аутор наводи као примере мешања аориста и имперфекта (*Нѣмаде* кўд; Чѣка’мо да дѣу рāњеници, ал *нѣмаде* млѣго и сл. (Симић 1972: 396)) широко су присутни и у тутинско-новопазарско-сјеничком говору. Овде, међутим, наведене форме у истим контекстима имају искључиво аористно значење, уз семантику целовитости (довршености) радње. Уколико би се употребио имперфекат, облик би гласио *нѣмāше* (Ќна *имāше* / *нѣмāше* пāрā (= имперфекат): Она *ймаде* / *нѣмаде* пāрā (= аорист); тако и код других глагола, нпр. Она *шћāше* да дѣћѣ : Она *хйћѣде* да дѣћѣ). Дакле, дистинкција између аориста и имперфекта овде је добро очувана.

врши углавном у корист имперфекта (потврђена су оба наставка, -у и -ше, са разликама у обиму присутности на нивоу појединачних говора), присутна је у јужнометохијским говорима (в. Младеновић 2013: 347; Младеновић 2013а: 177). У централном Косову у 3. л. мн. имперфекта стабилизовано је -ше (Младеновић 2013а: 176). За мешање облика аориста и имперфекта зна и призренски говор (Реметић 1996: 506).

П.2.3.13. Прикупљена грађа показује да је фреквентност облика који се употребљавају у појединачним лицима једнине и множине различита. Најбројнији су облици имперфекта за 3. лице једнине и множине. Нешто мање је форми 1. лица једнине и множине, док је сасвим мало примера за 2. лице оба броја. Слична ситуација карактерише и друге говоре, о којима је у раду било речи. Различита фреквентност, односно превласт једног дела облика, није последица, како се код појединих аутора може прочитати, губљења имперфекта (в. Драгин 2006: 449), јер не постоје лингвистички разлози из којих би се имперфекатски облици губили у 1. и 2. л. мн а не у 3., на пример. Овакво стање последица је комуникативних, односно синтаксичких околности.

Наиме, будући да информатори најчешће саопштавају доживљену прошлост чији су актери били, разумљиво је да се саопштење обликује у 1. односно 3. лицу оба броја. С друге стране, ретке су ситуације, а условљавају их ванјезичке околности, у којима информатор прича доживљену прошлост чији су актери била и лица са којима (најчешће први пут) у том тренутку разговара.

Нешто мања фреквентност облика за 1. лице у односу на оне за 3. лице оба броја условљена је разлозима синтаксичке природе, односно семантиком овог глаголског времена. Ту пре свега мислимо на случајеве употребе имперфекта за саопштавање радњи из блиске прошлости. Када се за саопштавање таквих радњи употреби имперфекат: *малојре људи кошаху у ливади*, говорно лице заправо саопштава уочену радњу која се у моменту опажања вршила, а која се можда и даље, у тренутку говорења, врши, само то говорно лице не може са сигурношћу тврдити (Вуковић 1967: 112). Из тога јасно произилази да се овај тип саопштења не може обликовати у имперфекту у првом лицу оба броја, имајући у виду да говорно лице јасно перципира (не)завршеност радње чији је само вршилац. У оваквим ситуацијама употребио би се аорист несвршених глагола (*малојре косих доле у ливади*), којим се јасно наглашава целина, односно довршеност радње. Отуда нешто мањи број облика за прво лице у односу на оне за треће.

II.2.4. Аорист³⁹

Висока фреквентност, знатна стабилност у грађењу облика, изостанак појава укрштања са имперфекатским формама, те свођења на појединачне форме аналошким уједначавањима унутар парадигме јесу чиниоци који упућују на закључак да је аорист у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице жива категорија. У ранијим истраживањима Д. Барјактаревиха на овом терену уочено је такође да се аорист од несвршених глагола добро чува (Барјактаревих 1966: 103).

Чување аориста несвршених глагола⁴⁰ тутинско-новопазарско-сјенички говор диференцира од главнине штокавских идиома, повезујући га, с друге стране, са остатком зетско-сјеничког ареала. Очуваност аориста од имперфективних глагола карактерише и староцрногорске говоре, говор Враке, Бјелопавлића, те поибарске говоре (Пешикан 1965: 171–174; Петровић 1973: 214; Ћупић 1977: 170; Божовић 2008: 81–83). У студеничким говорима аорист несвршених глагола сведен је тек на појединачне примере (Драгин 2006: 449–454). У говору Паштровића забележен је свега један пример, за који аутор, имајући у виду прозодијску једнакост, не може поуздано утврдити да ли је посреди презент или аорист (Јовановић 2005: 389). Б. Милетић за говор Црмнице не наводи податак о присутности и фреквентности аориста несвршених глагола, али на основу изложене грађе можемо закључити да апсолутно доминирају перфективни ликови (Милетић 1940: 452–453). Исто закључујемо и за говор Мрковића (Вујовић 1969: 262–263).

Аорист од несвршених глагола прилично је редак у севернометохијским говорима (Букумирић 2003: 260), а тако је и у Трстенику (Јовић 1968: 143), те у поибарским говорима (Божовић 2008: 253).

³⁹Ово поглавље представља проширену верзију рада *Облици аориста у говору Тутина и околине* (Вељовић 2015: 67–82). Закључци које аутор саопштава у поменутом раду овде су употпуњени новим сазнањима до којих се дошло анализом обимнијег дијалекатског корпуса, који, сем материјала забележеног на терену Тутина и околине садржи још и грађу добијену каснијим истраживањима спроведенима на територији Новог Пазара и Сјенице.

⁴⁰Очуваност аориста од глагола оба вида, иначе ретка у српским идиомима, омогућила нам је да у ранијим морфосинтаксичким истраживањима утврдимо јасне семантичке и синтаксичке разлике између аориста свршених и несвршених глагола а потом и између аориста од несвршених глагола и имперфекта, као облика за које су се неретко, посебно у старијој, литератури могле пронаћи тврдње о апсолутној семантичкој истоветности. Међутим, „закључци који се изводе анализом материјала из тутинско-новопазарско-сјеничке зоне потврђују схватање да основна разлика стоји у опозицији резултативност : процесуалност, односно сагледање радње у току њеног вршења: истицање информације о довршености дејства“, што јасно показује индивидуалност двају синтаксичких јединица (детаљније о овоме в. Вељовић 2018: 188–227; Вељовић 2018а: 377–409).

У говору Срема употреба аориста је ограничена, а у изложеној грађи у студији Б. Николића налазимо само примере свршених глагола (Николић 1964: 351–352), а исте прилике су и у Мачви (Николић 1966: 272–273). Аутори студије о говору Баната истичу податак о изостанку форми овога типа аориста (Ивић и др. 1997: 179). Неколико примера имперфективних облика забележено је у колубарском говору (Николић 1969: 52; Радовановић 2006: 299). С друге стране, у централној Шумадији аорист несвршених глагола сасвим је обичан (Реметић 1985: 321). У говору Раче Крагујевачке ови облици, како наводи аутор, ређе се чују, али се ипак не може рећи да је њихова употреба необична (Павловић 1982: 50).

У моравичким и горњостуденичким говорима претежу облици аориста од свршених глагола (Николић 2001: 219). Исте прилике су и у говору Драгачева (Ђукановић 1995: 147), Конавала (Кашић 1995: 336), те у Полимљу (Николић 1991: 474).

У говору Лужнице широко се употребљавају обе видске форме (Ћирић 1983: 85), а тако је и у говору Прешева (Трајковић 2016: 484). На основу изложене грађе у студијама о говору Понишавља (Ћирић 1999: 169–171) и Заплања (Марковић 2000: 174–176) за ове говоре може се закључити исто. У говору шарпланинске жупе Гора, с друге стране, несвршени аорист је редак и сведен је на остатке (Младеновић 2001: 420). Исте прилике су и у говору Гатња, где је дошло до видске диференцијације, па се несвршени глаголи везују за имперфекат, док се аорист твори само од свршених (Младеновић 2013: 333).

П.2.4.1. Наш дијалекатски материјал показује да су у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице несвршене форме аориста подједнако фреквентне као и облици од глагола свршенога вида:

ја се сѣиши (Ми); *дóђо, уђо* у кўћу (Жу); *ја се дѣго* (Го); *налóжи* форўну; наврх гóдинѣ *рòди* тў чòру (Жи); кад *ја* један пўт га *уфáиши* (Го); *ја се уфáиши* за онѣ рáкљеве (Ме); *òн и́држа* једанѣс и по гóднѣнá; *дóђе* с рòби'ѣ (Бл); сѣстра от тѣ ми стрѣнѣ *и́риђе* óде; кобајáги ме *дáде* (Вру); пá ме *зáбол'е* рúка; *набáцá* је пўну (Ми); њѣму се онá сѣн *рáзведе*; *дóђе* те гáђа грòм; онò *сáви* (Ер); *òн се нáсмѣја* кол'ико мòре, *и́рòђе* тò (Ле); *òн кáза, дóђе* грднá Станѣмѣрка; тá ми зѣт *умри'е*; овá мáлá *и́сцрòши* некѣ трошице; онá дрўгá *умри'е; смрáчи се* (Го); *òн ми се свѣде* (Бр); *дóђе* тў; *òна ти у́зѣ* једне чарáпе (Го); *и́двўче* прòмаја ðдовўт; бòга ми мѣне *и́рòђе*; тáмо *и́дчѣ* да се градѣ; *òн кўиш* онò; *одвойсмо се; договорѣсмо* да ми је дá (Жи); *ноћѣсмо; и йомѣрѣсмо се* (Жи); *узѣсмо се* тў; *дáдоше* ме, навр хѣфту дáнá *дòђòше; узѣше* ме (Бр); *зайўсѣишише* је у Пазáр; *дòђòше* ðни у пѣтак (Го);

ја кòси л'ивáду (Ер); *нòси* црвѣну марáму (Го); *ја им ја* један дáн *комѣша*; тáј Пунѣша што *и́рича* (Ми); *објашнáва*; *ја* јој *и́рича*; тá Ўља што ви *ја и́рича* (Ле); *òна*

џна ти *фйкнџ* прет Жѣљка (Вру); како Тйто *йскочй*; мајка ме *йрайи* љ гости (До); џн *набави* прашак; џн *ййрии* уз брдо (Вру); џна џдма *скџчи*; *йскочи* ми нофчаник; џн *йзвadi* нофчаник; *йби* граџ ове гџдинѣ (Жер); џн *найрави*; свѣкрва ми *йдвй* тџ дйѣте; те је *йрѣвари* (Го); мајка ми *йшурй* онѣ конџплѣ; џна ме *нагна* (Ду); кад ме *сйџџбй* један брџаџ; џтац ми *вика*; дџбро се *џжени* Раџовџн; кџко тџ Раџан вѣсел'й дџзвол'у тако (Го); *райсйурй се* тџ свѣ (Баг); некй парадџс *џбра*; џна *йсйрича* за Ивџана; *џхлџди* ти се тџ; један чџвек *йрича* (Бал); *йгџси* нас сџаџ; некџ несрѣћа га *йџйрефи* (Брђ); бџк га њѣга *казни*; те га џн *йрѣбаџи* до Пазџра (В. Лок); Југослџвију *зџл'ивади*, пџ *ййройасйи* Србйију, *найрави* дрџџаве; *ййройасйи* свѣ (Ју); што ми *не каза*; *йсйрича* ми кџко је бйло (Коз); кат ти се џн *йџмол'й* (Ле); џн ме *џдвайи* за раме; сџмо *йрџжй* рџку; џн *размйну*; *йрѣгазй* време; *найравй* кџћу (Не); *вика* ми један мусл'имџн (Нет); ова девџјчица сџл' *џйрича*; *зџвика* ми ова дрџг; једма *йџкушџ*; *найусйи* њѣшто; *бџри се* и *бџри*, *бџри*, до трѣће гџдинѣ (Ос); кџ да хи *йџкуйй*; она *йрџмѣйи*; *не зайџмйи* рџаџ; *џслободи се* зѣмља (Пож); гџре ова крај *се* њѣкџко *џбџранй*; *йрџйусйи* свљ влас томѣ Аћйфу; посл'ѣ се мало *смйри*; те га џн *сйџџбй* (Прђ); нака тџња *йбй* (Се); посенаке *џжени се* (Со); *йџхнџ* ме; готџво ме *џбал'у* (С. Ћуп); *џдво'й* му се сйн; *џжени се* и *џдво'й се*; *йрѣузѣ* га прйвџатнйк; *зџйушй* шпџрет (Трн); што *не йрича* она њџзйн сџпрук?; *йзвadi* макџсе (Цв); *йџгоди* га некџ мџка; млџго њџрџда *йџкуйй*; *ййройџсйи се* њџрот; свѣ жйвџ *йџкуйй* (Шав); Тутйн *се йзгџради*; џн *скџчи* ис кџла (Бу); џн *се зайосл'у*; тџ блнница *се зайџвори*; *йрайи* џн мѣне у кџло; пџ ти *зџвика*; *йџдарй* ме шамџром (Гр); мѣне *йџгоди* врйѣеме; сѣло *навал'у* (Дуј); *слџми* му бйк њџгу џде; *йбй* жѣну; *найунй се* пџна сџба; џн је *наговори*; *йџдарй* је један сйн; она *йзвadi* педесѣт маџрака (Кл); шѣћер ме *џборй* вѣл'икй (Кн); *ранй се* овудйѣе; она је бџл'ѣс *йџйрефи*; *йбй* она стџт (Тр); тџ *се* посл'ѣн *йзмијеша* (Туз); пџ *се* и џн *зџдрџжа*; *џхлџди* ти *се*; *йрѣсйавй сеџн* (Уг); џн ми *каза* (Че); *йййса* факулџтѣџ; џна *се џйкџни* (Шар); свѣ ми *йзмаза*; гл'ѣдџ шта *йрџди* (Го); џн *йрѣбаџи* дѣцу дџље (До); *йрѣскочи* ти кокџшка (Дол); *гџради* ми је она Нџсер; тџ *се* посл'ѣн *райсйурй*; *џжени* тога брџаџа; џн *се* џпѣт *џжени*; џна *џсйавй* пѣт чџра (Жи); *йџломй* њџге; *йрѣскочй* (Жу); сџаџ *се* тџ *йзгубй* (Ке); она ме мџмак *йска* (Кон); *зџйлака се*; џн *се насмйја*; џн ме *йџгл'еда*; *намешйи* за двџдес мйнџта; *џџе* пџ је *йсџва* (Ле); *џсџи* ми *се* онамо; *џйшера* ме (Ме); док *се не зарайи* (Ми); џн је *йрѣварй*; пѣгоро дѣцѣ *џсйавй* (Па); свѣ *се зайуми* (Пе); *џџбй* да идѣ јѣдна; *ййѣри* ми лампу; џна *се не врџйи*; џтац је *йсйроси* (Пл); њѣшто га *нагџри* такџ; њѣга тџ *йџгоди* (Пр); *йџй* крџва; готџво *л'ййса* тџ крџва (Пру); џна ми је *йкл'ейа*; хамикал'йја *йџйрова* њџрот (См).

„Глаголи са краткосилазним акцентом у облицима инфинитива (*скџчи*, *џжѣнйи се*, *скџвай*, *йбйи* и други) у 2. и 3. лицу јѣднине аориста тај акценат задрџавају, с напоменом да су бележени и у ликовима са послеакценатском дужином и без ње. Примери другог типа су бројнији“ (Вељовић 2015: 71):

џн *џџниѣ* и тџ (Вру); Стоја гџднџ *не мога* да дџчѣка ни пѣнзију; и тџ ме богами *йџдари* јѣдно двџпџт; она што *йбй* онџ жѣну; џн ти *се зџл'ешѣ*; пџ ме *йџљџби* а *зџгрл'у*; желџџдац *се найџни* онија л'йѣкџвџ; џн *се џжени*; она је Ћунџва чџра *нашминка*; *џйрџва* не џна; *йрайи* ми џна; кџко *се* џн онџ *йзигра* са њџм (Го); хѣј шта *се* тй *намучи*;

се убарабаре; те ми *иравѝше* оде ово; више га *не осудише*; *иокуѝше* паре; ону тетку *иушише*; кад је *изнијеше*; *осиѝше* на једно дијете; *испѝраше* га с посла; све се *усрѝше*; она му се деца *не оженише* (Го); *дѝше* једни ис Краљева; тако *нарѝше* (Гло); *викише* овоме (Дол); *умриеше* јој (Ђер); *збрѝше* ме; *обукѝше* ме; па ме нѝге *забол'еше* (Жи); *поручише* нек дѝдѝтац ми; *наиудише* је (Жи); *иозваше* у мил'ицију, овѝ *запиреише* (Ке); валѝ докл'е *иомриеше*; *уиуише* је дол'е; *иреишаше* ми двѝ маста (Ле); *узеше*; *одиел'ише* се (Ми); *ирѝше* трѝ деѝака; овудиен *ирѝше* (На); *иолудеше* (Гло); ѝни га *враѝше* ѝпет; ѝни је *искаше* двѝ-трѝ пут; ѝни се *исмиѝше* (Жи); *зваше* ме у Рѝбарѝше, *иогодише се* (Ме); кѝко ми се *не иодѝваше* оде у Рѝшку (Баг); *сагореше* ми нѝге (Боб); *иокуише се* (Бот); *убише* овога, па *убише* онога (Ју); па ме посл'е *ирекомѝдоваше*; *наирѝвише* кѝћу (Коз); *ошѝраше* ѝвде; *иоцрѝше* рѝдуѝи (Леч); *иушише* она јѝгѝад; *набише се* у једну сѝбу; посл'е *иосѝдѝше* тѝмо (Лу); *зайѝл'ише* је; *иокуише* онѝ машине; *оилѝчкаше* дрѝжаву; овѝ не *бомбарѝдоваше*; *фѝл'ише* дѝбар пут (Не); све *исиомѝраше* да крѝчу; што ми *се наврѝшаше*, *наврѝшаше* (Ос); све *иомриеше*; *завѝдише се* наѝцие; ту некѝ *убише* Нѝмце; ѝни *уфѝише* сѝдам ѝи те *убише*; комуѝсти кат *дѝше*; *иокаѝше се* дѝбро и *иоѝше* да хи доводѝ од Л'ѝсковца; *наирѝвише* па се ѝни срѝтнѝ; *изгубише* рѝт; дѝше некѝ лѝуди; *осиѝвише* кѝће, *осиѝвише* имаѝе; *наирѝвише* спѝрскѝ хѝлу; фѝбрике ни *унишише*, ни једну *не осиѝвише* (Пож); *иоженѝше се*; ѝни не *иоил'ише*; до Алѝловиѝѝ *иоил'ише*; *одбранише се*; у Дрѝмише *иобише*; *зайѝл'ише* сѝло; *иобише* некѝ Срѝбе; *убише* некѝг Вѝлка; *убише* једнога; *иоил'ише* нас; ал'и *иоил'ише* не; ка[д] *сврѝише*; Нѝмци *сврѝише*; овѝ наѝи *осиуише*; чѝтѝике *одѝише*; ово што *наирѝвише*; одузеше (Прѝ); *оилѝчкаше* дрѝжаву; лѝуди *наирѝвише*; *оѝорѝвише* (Рај); дугѝчко *се не иомѝрише* (С. Пуп); *сложѝше се* (Трн); *наирѝвише* у Трнѝву кѝћу (Цв); ѝпет не *ошѝраше* (Шав); *скочише* жѝне; готѝво га *убише* (Бољ); дол'е га *зайѝл'ише* (Гр); они ме *не иишише* (Кл); кад ме *наглѝнаше*; *куише* тракторе; посл'е *осиуише* (Кн); ѝне *се двѝе врѝише* (Тр); *узеше* жѝну (Де); па ме нѝге *забол'еше* (Жи); што не *одрѝше* овѝ жѝне (Ме); *скол'ише* је (Ми); шкѝлу *заврѝише* (На); ѝни *умриеше* (Ост); *испѝросише*; тако ме *сиѝвише* у један буѝак; *одѝше*; оставише не зѝдно; нит ме *питаше* (Пл); *иросѝише* мѝло (Пр); *иослѝгѝше* онѝ таљѝге (Ши);

богами ме *одѝдоше* свѝтови (Пл); *не дадоше* ни мѝне ни брѝту; деца и ѝна *ошѝше* (Пр); *јѝдоше* сѝд (Ост); кѝѝи *дѝше*; *довѝдоше* ме; *не иовѝдоше* јој рачѝна раниѝе; те ме *иовѝдоше* за Рожѝе; *извѝкѝше* га (Го); свѝ *ошѝдоше*; свѝ четѝири тѝмо *ошѝдѝше*; *крадоше* хи (Го); ис Срѝбиѝ *дѝше* овѝ глѝвѝи (Де); *обукѝше* ме; *свѝдоше* ме; ѝни *доходѝше*; *наѝше* је; сѝт кат *идоше* за Тѝрскѝ (Жи); па му *одвѝкѝше* ѝвѝјку (Ке); што се *одвоише* репѝбл'ике (Гло); Ивѝна *довѝдоше* ту (Боб); *довѝдоше* онѝк (В. Лок); *иомѝзоше* онѝѝвце (Лу); тѝ *иовѝкѝше* (Ос); чѝтѝици *се дол'е иовѝкѝше* (Прѝ); *довѝдоше* је (Гр); *довѝдоше* је; *наговорѝше* је (Кл); *иѝше* (Тр); *ириѝдоше* Јеремѝју (Че); *идоше* по томѝ Беогрѝду (Шар); *увѝдоше* је они у сѝбу, *увѝдоше-е* у буѝѝл (Ле); дѝду *не довѝдоше* (Ме); *дѝше* да ме *ишиу*; *одѝдоше* ме нис једну нанѝжицу (Пл); двоѝца *дѝше* и *намешише* (Пр); ка[д] *сиѝгоше* (Пру); *дѝше* кот Фѝтѝмѝ; нешто се *развѝдоше*; што л'ѝгоше (См).

Двојаки акценатски ликови забележени су од глагола *оїїћ/оїїс* и *укоїаї*: *оїїдїше* за девјку : у Нѣмачкѹ *оїїдоше*; бѣга ми хи *укоїаше* : *укоїаше* га сѹтрадѣн.

Поред ликова са кратким вокалом основе, који су чешћи, јављају се форме са дужином:

оїїѣраше ме у бѣлнїцу; онѣ жѹрке *обѣраше* (Вру); те ме *оїїѣвише* тѹ, те ме *оїїѣвише* у Позѣр (Гло); ѣни *оїїѣше* (Пр); *їприсїївоваше* (Де); *расїїѹрише* Југослѣвију (Гло); па хи *исїїѣраше*; нѣ ме *оїїѣвише* (Пл); *оїїѣвише* мајку (На);

посл'ѣн *оїїѣраше* ме у бѣлнїцу тѣмо (Пе); вѣлѣ га јѣдва *уфѣїїше* (Ке); ѣндѣ га *оїїѣчкѣше* (Го); *доїїѣраше* ме; те хи *оїїїмаше*; *бегенїсѣше* га (Ке).

II.2.4.8. Стање у погледу аористних наставака на читавој територији тутинско-новопазарско-сјеничког говора углавном је уједначено.

Код глагола *мѣћ/мѣј* учава се колебање, имајући у виду његову двојаку парадигму, односно присуство оба типа аористних наставака: *мѣго(х)*, *мѣга*, *мѣга*, *мѣгосмо*, *мѣгосїе*; и: *мѣга(х)*, *мѣга*, *мѣга*, *мѣгасмо/мѣгасмо*, *мѣгасїе/мѣгасїе*, *мѣгаше/мѣгаше*:

јѣ не *мѣго*, не *мѣго* да дѣћѣм (Жи); не *мѣго* да се одмѣрїм (Трн); не *мѣгосмо* да вїдїмо (Ју); не *мѣгосмо* да идѣмо (Не); нїшта не *мѣгосмо* учїнет (Пр); не *мѣгосмо* да држїмо (Ми); не *мѣгоше* да је нѣћѹ (Пл); нїшта не *мѣгоше* да му учїнѹ (На); не *мѣгоше* да га спѣсѣ (Не);

јѣ сам бїла хѣрна сѣд да ѣдѣм па не *мѣга* (Па); не *мѣга* вїшѣ; не *мѣга* да се згрїјѣм (Боб); не *мѣга* сама да је дїгнѣм (Пл); *мѣга* л' да потрѣфїш? (Ке); не *мѣга* вїшѣ (Ли); не *мѣга* ѣн нїшта да испрїчѣ (Па); не *мѣга* Јѣгода; она не *мѣга* да издржї свѣ; не *мѣга* (Ос); не *мѣга* да је трїпї (До); пѣ не *мѣга* (Ме); не *мѣгасмо* га нѣ ни мѣтва ни жїва (Врс); нїшта не *мѣгасмо* учїнет (Жи); не *мѣгаше* да га откѣчѣ от плѣста (Бу).

Примери другог типа највероватније су имперфекатског порекла, али се претпоставка о мешању са облицима имперфекта у првом лицу једине и множине и другом лицу множине искључује, будући да су облици изоморфни на морфолошком, али не и на прозодијском плану (аорист: *мѣга*, *мѣгасмо/мѣгасмо*, *мѣгасїе/мѣгасїе*; имперфекат: *мѣгѣх*, *мѣгасмо*, *мѣгасїе*).

У употреби је и *їомѣго* и *їомѣга*.

Облици трећег лица бележени су као:

тек Бѣг *їдѣмогѣ* (По); пѣсѣн ми *їдѣмогѣ* једна жѣна; *їдѣмогѣ* један кол'ѣга; тѣ чѣ-век и[з] Жїрча *їдѣмогѣ* (Пл); нїшта јѣј не *їомѣже*; овѣј девѣјки нїшта не *їомѣгосмо* (Рај); Рѹси ни *їомѣгоше* (Кн).

Глагол *мѣћ/мѣј* има и облике са елементом -ѣ: *мѣга* и *мѣгаде*.

II.2.4.9. Глагол *вїдеї* у аористу има једино форме са -ѣ: *вїдо(х)*, *вїде*, *вїде*, *вїдосмо*, *вїдосїе*, *вїдоше*. Нема облика *видѣх*, *видѣсмо*, *видѣсїе*:

јѣ *вїдо* нѣмѣ ми пѣрѣ (Бер); пѣвї дѣн је *вїдо* (Го); јѣ *вїдо* (Нет); *вїдо* му хѣйра сахї (Се); јѣ је *вїдо* (Жу); *вїдо* кѣла (Жи); кад јѣ *вїдо* (Ле); кѣко је јѣ не *вїдо* (С. До);

ја га и ја *вїдо*; *вїде* л' снāху? (Жу); кāко *вїде* (Врс); ђна тогā мѡмка *вїде*; *вїдосмо* да ймā мерāк (Жи); *вїдосмо* кад одѡсте гѡре (Гр); *не вїдосмо* хи (Де); мўку што *вїдосмо* са њѡм (Ле); лўтў мўку што *вїдосїе* са њѡм (Ту); *вїдосїе* дрљāчу? (За).

Формирање „облика *вїдо(x)* (уместо *виде(x)*) могло је бити подстакнуто потребом да се, услед изоморфизма насталог испадањем *-x*, прво лице једнине морфолошки диференцира од другог и трећег, или пак аналогijом према другим глаголима са истом основом“ (Вељовић 2015: 73).

Форме овог глагола са *-o-* јављају се у говору Пиве и Дробњака, студеничком говору и у поибарским говорима (Вуковић 1938/39: 71; Драгин 2006: 452; Божовић 2008: 82;). Облик *вїдо*, са наставком *-o(x)*, који се додаје на општи део, поред забележеног *вїде*, присутан је и у горанском говору. Његова појава објашњава се као резултат аналогijе према глаголима са основом на сугласник (Младеновић 2001: 422). Двојство форми карактерише и говор Бјелопавлића (Ћупић 1977: 93). У трстеничком говору забележено је само *ја вїде* (Јовић 1968: 141).

П.2.4.10. Само једним примером потврђен је облик *ўзо* уместо *узѣ* у 1. лицу једнине: *ўзо* онā филцāн (Пл).

П.2.4.11. Уједначавање облика аориста унутар парадигме, а које се огледа најчешће у ширењу форме 3. л. јд. у 1. и 2. л. јд., својство је говора у којима је аорист у повлачењу (Бошњаковић и Радовановић 2011: 191), што није случај са говором Тутина, Новог Пазара и Сјенице, па таквих потврда у нашој грађи има мало. Забележили смо свега неколико примера: *ѡде* ја тāмо (Ду); *ѡће* ја (Пр); ја једамāн *ўће*; ја *ўрїће* (Бер).

Ретка појава мешања лица одлика је и других говора зетско-сјеничког дијалекта. Нема је у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 93), као ни у говору Браке (Петровић 1973: 214–215). У Зети је Д. Ћупић забележио само два примера од глагола *ѡїїс*: *Јā ѡде* и *ѡде* ја, немѡте ме чѣкат (Ћупић 1977а: 280). М. Пешикан наводи једино појаву продора имперфекатског наставка *-ху* у 3. л. мн. аориста (Пешикан 1965: 179). У студеничким говорима, с друге стране, продор облика 2. и 3. лица у 1. лице једнине аориста уобичајена је појава (Драгин 2006: 452). Морфолошко уједначавање облика аориста у једнини познаје трстенички говор (Јовић 1968: 141), исто стање одликује и говор шарпланинске жупе Гора, где се „уочава факултативни продор наставка *-е* из 2. и 3. л. јд. у 1. л. јд., чак и онда када је сачувано *-x* (*ўорасїех*)“ (Младеновић 2001: 422). У северношарпланинским и јужнометохијским говорима дистинкција се добро чува (Младеновић 2013а: 454).

II.2.4.12. У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице је, с друге стране, чешиће бележен процес акценатског уједначавања облика једнине унутар парадигми појединих глагола. Након испадања финалног *-x* из облика једнине аориста, „форме за сва три лица морфолошки се уједначавају. Таква ситуација подстакла је тежњу да се осим на морфолошком, облици аориста почну уједначавати и на прозодијском плану. Ту пре свега мислимо на мере када се акценат из облика другог и трећег лица једнине преноси и на прво лице (*идчѐ* ум. *идчѐ*, *дсѝавѝ(x)* ум. *осѝдѝви(x)*, *наѝравѝ(x)* ум. *наѝрдѝви(x)*)“ (Вељовић 2015: 74):

ја јој *идчѐ* причат (Го); ја *изгуби* (: *изгѝуби*) (Ђер); ја се *насмѝја* (: *насмѝја*) (Ле); ја *идкѝаза* (: *идкѝаза*) (Пр); ја *исѝрића* тѝ (Ме); ја му валѝ *кодѝира* (Ми); ја *извади* (СМ); па је *дбори* ја; замѝло ти ја тѝ *идгинѝ*; готѝво *ѝкаѝи* на мѝсто; ја је *идљѝби* ѝ рѝку; хтѝла дпѝт да настѝвѝм па нешто *нѝ настѝави*; ја *дсѝави* један пѝт сѝр (Го); ја *зѝборави* (Ме); док *дѝби* несвѝсу (Ост); *ѝзѝ* једнога гѝре код Бѝрѝнаѝ; тѝ *ѝмочи* пѝсте; ја ве *ѝрѝглѝши* (Пл).

Ређе се прозодијско уједначавање јавља када се морфолошки облици разликују: ја посѝнке *ѝзѝђо*; *дѝѝдо* (Ле).

Прозодијско уједначавање акценатских типова у парадигми у облицима једнине забележио је Душан Јовић у трстеничком говору. Замена акценатских односа: *ја зѝѝѝва*, *ѝѝи зѝѝѝва*, *он зѝѝѝва* односом: *ја зѝѝѝѝва*, *ѝѝи зѝѝѝѝва*, *он зѝѝѝѝѝва* подстакнута је у говору Трстеника губљењем финалног *-x*, чија последица је било уједначавање форми трију лица у једнини (Јовић 1968: 142), а то је узроковало и прозодијско унифицирање. Ово, ипак, није одлика свих говора косовско-ресавског дијалекта. Тако је у говору Левча присутна „семантичка и обличка разграниченост појединих лица оба броја“, те се и након испадања *-x* из 1. лица једнине запажа „велика конзервативност у погледу изједначавања овог облика са облицима 2s и 3s, јер се, на једној страни, у 1s акценат жилаво држи непренесен чак и на ултими, док у 2s и 3s, на другој страни, запажамо тежњу учвршћивања акцента на првом слогу“ (Симић 1972: 386). Исто важи и за говоре северне Метохије, где се 1. лице од 2. и 3. разликује по акценту код већине глагола (Букумирић 2003: 258). Једнак акценат у свим лицима једнине аориста јавља се у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 180). Ова појава захватила је подримски говор, с тим да је бележен мањи број примера (ја му *дѝнесо*, па ја *дѝѝидо*) (Младеновић 2013а: 454). У описима говора зетско-сјеничког дијалекта нисмо наишли на помене ове појаве (Пешикан 1965: 178–179; Петровић 1973: 214; Ћупић 1977: 93–94; Ћупић 1977а: 80; Драгин 2006: 451–453; Божовић 2008: 81–83; Стијовић 2007: 177–180).

Поменути процесом у тутинско-новопазарско-сјеничком говору обухваћени су пре свега свршени глаголи. Код несвршених уједначавање унутар парадигме аориста изостаје како би се спречило изједначавање са имперфектом, па је стога: *jā se sīrēma* (*sīrēmā* би био имперфекат), *tī se sīrēmā...*, односно: *jā vēza* (: *vēzā* у имперфекту).

Што се осталих примера мешања тиче, забележен је још само један са употребом наставка трећег лица множине уместо трећег лица једнине аориста: *убише* му ова вóјска дрúга (Гло). У подлози промене је, међутим, највероватније утицај природног броја именице *вóјска*, те је стога дошло до појаве множинске форме.

Варијантност прозодијских ликова аориста у свим лицима једнине и множине, присутна у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу, позната је и другим говорима. У говору јужнокосовског села Гатње, у коме место акцента има дистинктивну функцију, појава различитих акценатских ликова у аористу бележи се једино када је другим језичким средствима отклоњена могућност појаве хомонимије са другим глаголским облицима. Тако рецимо, место акцента није релевантно у 1. и 2. л. мн., имајући у виду да хомонимију онемогућава комбинација свршеног вида и наставака *-смо/ -осмо*, те су стога присутни различити акценатски ликови (Младеновић 2013: 338). С друге стране, код глагола VII и појединих глагола IV Белићеве врсте акценат на крају основе обележје је аориста (*укисели* млéко), док се пенултимски акценат избегава, пошто је код ових глагола пенултима акценатована у презенту и императиву (Младеновић 2013: 336). У трстеничком говору већи број глагола у 1. лицу једнине има двојак акценат: *илѣтшо* : *илейш*, *насу* : *насу*, *зайѣва* : *зайѣва*, *обрну* : *обрну* и др. (Јовић 1968: 142).

П.2.4.13. Анализом дијалекатског материјала „уочена је упадљиво мања фреквенција облика за друго лице оба броја у односу на остала лица. Несразмера у употреби облика условљена је самом семантиком овог глаголског времена. Имајући у виду да се аористом саопштавају прошле доживљене радње, ретке су ситуације у којима ће у разговору бити употребљени облици који значе уочене/доживљене радње лица са којима се говорници најчешће први пут сусрећу. Дакле, услед самог карактера дијалекатског записа, односно семантичких особености аориста, готово сви облици за друго лице једнине или множине представљају примере аориста којима се саопштавају непосредно уочене радње, (из)вршене пред самим моментом говора (*Ви мáлоприје, чини ми се, ирòђдсие*), потом модалног аориста (Пáзи, *иðцијеја пантóл'е*), или пак уобличеног у форми питања (Шта *рѣче* тi онò мáлоприје?). Такође, један део облика ексцерпиран је и из ситуација преношења туђег говора од стране го-

ворног лица (Пйтā га ђна један дāн: „Што нѣ оиѣра жѣну кад ти не велā?“). Слично је и са облицима имперфекта, с тим да се код имперфекта наведеним придружују још неки други фактори синтаксичко-семантичке природе“ (Вельовић 2015: 75).

II.2.4.14. Експанзија форманта *-ну-* пореклом из глагола III Белићеве врсте неједнако је заступљена како у појединим глаголским облицима, тако и у оквирима глаголских врста које учествују у њиховом грађењу.

Глаголи типа *рѣћ/рѣј*, *дић/диј*, *иā(ѡ)нуи* облике аориста у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице најчешће граде по I Белићевој врсти:

ја јој *иомѡга* (По); ја у себе *ијко ѡ[д]* смијеха (Пл); изјутра се *диго* (Жи); ја *иоддиго* нека дрва; ту *седо* (Го); само се *диже* један ђблак (Ер); кѡлко крвѡвā *иāде* (Пр); *рѣче* л' ти из Бўковице си?; брāт јој *мāче* шāмйју (Па); ѡн ми је *мāче* (Пл); *иддиже* ми се од страха прйтисак (Го); ѡн *идиѣже* (Ке); *идбеже* за дрўгѡга; *иўче* ѡнā равњāча преко хрбāта (Пр); бившā Југослāвија *ирдйаде* (Д. Дуб); *сййже* ѡн (Ли); *иāде* ми мāлак нѣшто; те *мāче* тѡ, *мāће* ѡнў шāмйју; *сййже* Јўсо, ѡн *сййже*; *седо* до нāс (Ле); ѡде једна *идбеже* (Ке); ѡде ми дўша *иўче* (Ме); нѣ знāш ѡткут ти *иўче*; а ѡна се *диже* (Го); *идбеже* Нўска (Ћер); л' ѣгосмо тў, *рѣкосйе* ми нѣшто; *сййгосмо* једну вѡду; ѡчи ми *исйāдоше* глѣдајући (На); *мāкоше* га ис шкѡл'ѣ; *сййже* једна стārā жѣна (Пр); ѡни *дигоше* пāнику; *рѣкоше* ѡвй Тутинци; *иобѣгоше*; *мāкоше* тијā рāдникā млѡго (Жи); *сййгоше* ти ѡвй; *зайѣкоше* нѡге (Ме); брāна *сййгоше* (Ми); *не мāкоше* му бўбрек (На); *исйāдоше* тў гѡре, *срѣйшоше* ме (Ост).

Ширење форманта *-ну-* пореклом из III глаголске врсте у облике аориста наведених глагола није знатније заступљено:

ја *исйāну* на врāта (Ша); *мāкнў* је ти (Ост); сād ми *иāнў* н[а] ѡм; срце ми *ирѣйукнў* (Дол); *седнусмо* мāло; што не л' ѣгнусиѣ раније? (На); ул' ѣгнуше на врāта; *иошѣкнуже* вѡде (Ер); док је *мāкнуже*; *дигнуше* крѡв на кўћу (Св); *иошѣкнуже* вѡде (Ков).

Двојство форми у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице „најприсутније је у облицима инфинитива *дигнуи*, *сййануи*, *рѣкнуй*, *иомѡгнуи* (: *дић/диј*, *сййаи*, *рѣћ/рѣј*, *иѡмоћ/иѡмој*), где готово сваки глагол осим по првој врсти има облике и по трећој. Даље, за разлику од аориста, продор форма *-н(у)-* знатно се чешће јавља у облицима који се творе од презентске основе – императиву и трпном глаголском придеву (и то код глагола I врсте који трпни глаголски придев граде од презентске основе), што упућује на чињеницу да је продор поменутог форманта у овим случајевима вероватно подржан и облицима презента (*иошѣкнѣм*, *седнѣм*, *иомѡгнѣм* и сл.). Тако се јављају императивни облици: *иошѣкни* (: *иошѣци*), *седни* (: *седи*), *иомѡгни* (: *иомѡзи*), *рѣкни* (: *рѣци*); потом у трпном глаголском придеву: *(ио)дигнуи* (: *(ио)дијжен*), *сййгнуй* (: *сййѣжен*), *мāкнуй* (: *мāчен*)“ (Вельовић 2015: 76).

Такође, глаголи V врсте типа *дāи*, *ўдāи*, *знāи*, *вāљāи*, *имаи* и сл. имају презентске, некада и инфинитивне форме по III врсти (*дāд(н)ѣм* : *дāднуй*,

удад(н)ѐм, зндд(н)ѐм, ваљад(н)ѐм), али ипак нису забележени примери типа: *дадну(х), *имаднусмо, *удаднуше је и сл. Редовно се јавља:

зндде л' у шóљу да гл'ѐдаш? (Ли); смѐде л' прòћ овудїјер од кучета? (До); ддде ми шѐћер (Д. Дуб); љмеде да ти испрїчā?; љознāде га; дддоше је (Жи); дддоше адвокату; не дддоше дāљѐ (Пе); зāве се удддоше (Го); пѐнзију ни дддоше (Ке); имддоше двије чòре; удддоше је за оногā грòба (Ту).

Поједини глаголи III врсте имају дублетне форме аориста, са формантом -ну-, који се јавља и у инфинитиву, и без овога проширења. Такви су глаголи кїснунї, скїнунї, љрекїнунї и сл.:

јѐдва љрогўїа; што нѐ скиде тò чїзāмā? (Го); скїде се са оногā плāста; енѐ ље се љдїѐ (Ме); надѐдосмо јој љме по бāби; пòсл'ѐљрекїдоше посò; љрекїдоше посò (Бл); искїсоше онā сїѐна; љоѓѐше ме на једнòга кòња (Пл); замрзòше вòде (Ост).

ис онѐ водѐ јā трї пўт љрогўну; не скїну овў марāму (Бал); скїну се тā ферѐца (Бо); она ми зāмрзну; она се љрòїнў (С. До); љрекїнуше свāкї рāзговòр, валā јој нāдѐнуше (Жи).

Глагол љогїнунї има два низа облика: љогїну, љдгину, љдгину, љогїнусмо, љогїнусїше, љогїнуше; и: љогїбо, љдгїбе, љдгїбе, љогїбосмо, љогїбосїше и љогїбоше: љдгїбе у сòбраћāj (С. До); готòво љдгину (Ле); изгїбоше кòњи приѐтељскї (Дол); изгїбосмо жїви од врућинѐ (Ту); љдгину (Ме); сїн ми љдгїнў, љогїнуше замāло, јѐдан љдгїнў (Би).

Поједини глаголи овога типа могу имати само облике по трећој врсти: валā се крѐнўше ðфце (Го); крѐнўше да бежу (Пож); љдкрѐну се свѐ овò; љдкрѐну ми се кāmѐн у бўбрек (По); љскрѐну онò да прòспѐ; искрѐнўше се нā стрāн (Ту) (нема облика -крѐше, -крѐшоше); ја га љрїїїснунї; љрїїїснунїше је да продā овò (нема љрїїїснунїсох, љрїїїснунїсоше) (Ков); а јā сїїрѐкнунї (Жи); ја му мāхнунї (Ле); они га рўхнунїше (Жи); ðн ме ðбрнунї (Жи); ðнā љгнунї рамѐнима; зāїїнунї овакò за сўкнунї ðде (Па); ље ðн љдмѐнунї тò (Ју).

Глаголи типа љочѐїї : љдчнѐмувек имају облике:

љоћѐ ти прићат (Ме); љдчѐ кїша да пāдā; онā јѐдна кā љдчѐ помāло; ðн љдчѐ да причā; љдчѐ ðн да зòбрї (Го); ðн посѐ љдћѐ (Ле); љочѐше сāмо овакò; љочѐше да ме мāmў (Кон).

Поред двојакних облика инфинитива и презента глагола сврāїїїїї и врāїїїїї (сврнунї : сврāїїїїї; сврнѐм : сврāїїїїм; врнунї : врāїїїїї; врнѐм : врāїїїїм), присутно је и двојство аористних ликова: ðни ме врнунїше; врнунї им ðн пāре (Пе); сврнунїше тунāке (Ост); не сврнунї код њѐ (Ту) : врāїїїше је ðдмā њѐзїїїїїјема (Дол); сврāїїїїше мāло, ðнā се нѐ врāїїї.

П.2.4.15. Судаћи по присуству елемента -ду- у тутинско-новопазарско-сјеничком говору однос је различит у појединим групама глагола, с тим се у највећем броју случајева срећу дублетне форме. Тиме се тутински говор уклапа у стање које карактерише штокавски комплекс у целини, имајући у

виду да се на целој територији срећу како краћи облици, тако и ликови са аналошким проширењем (Бошњаковић и Радовановић 2011: 192).

Глаголи II, V и VI Белићеве врсте углавном имају двојачке облике аориста, дуже, са елементом *-д-* и краће, без овога проширења, с тим да су дуже форме обичније:

пошто се ја *удăдо*; ја се *удăдо*; *мōрăдо* да трпим (Бр); ја *осīăдо* тū сām (В. Лок); ја *осīăдо* да чўвām ђфце (Жи); ја *мол'ѐдо* да ми нарумѐнī дїѐте (Ле); *рăзуме-де л' ме?* (Жу); штō му *ђсīаде?*; ђн ме *ўїознаде* дōље у кăхву; Зѐнифа *ўдаде се*; ђна *зăвол'еде* мѐне; пā *зăвол'еде* ми овў девојчїцу (Го); дōбро се *ўдаде* (На); *дăде* им бōк јѐдно дїѐте (Го); ђна се *ўдаде* у Позар (Жи); ђдмā *їдзнаде* порїѐкло (Бо); те га *їрђ-даде* (Па); ђна се *ўдаде*; *ўїознаде* ме; ђна не нăјвишѐ *ўїознаде* (Го); ђн *їрђдаде* једно пāрче земљѐ; *нѐ удаде се*; пōсл'ѐ *мōраде* да плāћā л'ѐчѐње (Го); *ђсīаде* и дāн дāнас тū; *ђсīаде* дваес двїѐ године; *ђсīаде* сāма (Го); *ђе сīăдосмо?* (До); у Мїтровицу *не їрђдăдосмо* (Вру); мї *мисл'ѐдосмо* кўћѐ мāло да направїмо (Го); мї *мислѐдосмо* дрўгō је (Ши); у Ѐстōк *не їрђдăдосмо* (Вру); вāлā *осīăдосмо* му дўжни (Ле); пā *осīăдоше* пѐторо децѐ; *несїăдоше* нам вōде (Ост); тō земљѐ *їрђдăдоше* (Пр); ђне *ме завольѐдоше* (Го).

тї се *мђл'и*; кăко се *мђл'* и (Ле); тол'їкō ми је *ђсīа* нешто жăо (Го); кăхва *ђсīа*; а тā ми сѐстра *ђсīа* (Го); ђн *ђсīа* тāмо да зїѐвā (Ђер); ђн је *їдзна* (Ме); док мђја стāрā *нѐ извол'е* онў вўну да турā (Гл); *мђл'ї* се онā (Го); ђн *мђл'ї* се да га довѐ-дў овāмо (Жи); тол'їкō ми тū Стђју *ђсīа* жăо (Го); и мї се тū *їознасмо* (Гу); *удăсмо* је ђдмā; свѐ *їрђдăсмо*; мї *осīăсмо* сиромāси (Ми); *осīăше* на јѐдно дїѐте; четвђро децѐ *осīăше*; док ми се *ћђре не разудăше* (Д. Дуб).

Јављање дублетних форми глагола *дăїї*, *знăїї*, *смѐїї*, а потом и *ўмѐїї* бележено је само у множини:

дăдосмо јој нешто пāрā; нїшта *не знăдосмо*; испрїчāсмо како *знăдосмо*; не *дăдосмо* му ни прїћ; *дăдосмо* и онђ нāше (Ме); *дăдосмо* је њѐму; што *дăдђсїе* њў? (Жи); *не дăдоше* хим; да ми *дăдоше* д[а] ђдѐм (Пл); овђ што ми *дăдоше* (Го); *не дăдоше* ми да продāм зѐмл'у (Д. Дуб); водѐ ми *дăдоше*; кăко *смѐдоше* такђ да урāдѐ?; *не смѐдоше* ни прїћ (Пр).

знāчї *дăсмо* му девојку (Жу); нїшта јој *не дăсмо*; мї ни *не знăсмо* што је ђна дђшла (По); *не смѐсмо* вālā; такђ ти и *знăсмо* (До); *не умѐсмо* ни отїћ тāмо; *дăше* ми је; *не дăше* ми да преговђрїм (Рач).

У једнини су у употреби искључиво морфолошкиликови са *-д-*, и то највероватније са циљем избегавања свођења глагола на једносложну форму:

јā *не смѐдо* вишѐ да идѐм (Бр); *не умѐдо* да ви испрїчāм (Ђер); *не умѐдо* да се помѐрїм с тел'ѐфōна (Го); јā кол'ико *знăдо*; што *дăдо* трї онѐ кутїѐ (Го); пōсл'ен је јā *дăдо* бāш томѐ сїну (Ме); јā *не смѐдо*; *знăде* л' тї оногā Мїца? (Ле); тї дђбро *знăде*; *смѐде* л' се провўћ овудїѐр от кўчета?; кăко *смѐде* тђ да кăжѐш? (Ков); *знăде* л' тї оногā Кāрла? (Го); ђн хим *дăде* чђколадно онђ (Го); ђн *дăде* ўпут за Беђграт (На); *дăде* ми шїпке дђбре; ђна *дăде*; *нѐ даде* ми мāјка да ђдѐм (Го); *дăде* Бђк (Че); мѐне

даде ова стрџу у Жичу (Вру); он ми *даде* пѣт напаљбнѣ тијѣ пѣрѣ (Ђер); *не даде* ми (Ке); он ме *даде* (Кон); нешто жѣтѣ сѣтно ми *даде* (Жи); *не даде* (Ми).

Глагол *хиѣи/шиѣи* има два низа облика:

ја хѣдо јучѣр да дѣѣм (Па); *ја тѣ не хѣдо* да трѣим (На); *та снаха не кѣде* да ми сѣдѣ (Д. Дуб); *шта му шиѣде* тѣ да рѣдѣ; *не шиѣдосмо* (Ли).

ја не шиѣ тѣ ништа да рѣкнѣм (Го); *шта ти кѣ* за вѣшке да причѣш? (Вру); *што не шиѣ* сѣк (Го); она *не кѣ* да сѣдѣ ѡде; *не кѣ* да сѣдѣ (Д. Дуб); ова *не шиѣ* да ѣзмѣ (Го); *штѣ он не шиѣ*; *не шиѣ* (Ли); *не шиѣ* ни да рѣдѣ у кѣхву (Го); он *не кѣ* (Жи); ал' и *не кѣ* да је ѣзмѣ (Жу); *што не шиѣсѣ* кѣхву? (Бо); ѡни пѣсл'ѣ *не шиѣше* без мѣне (Ле); ѡни *не шиѣше* да ме ѣзмѣ (Ши).

Забележено је само неколико примера без форманта -д- од глагола *ѣмаи*: *жѣна ѣма ѣдѣр* (Ђер); *та сѣн ми ѣма* двѣ сѣна (Гло); *ѣмѣсмо* пѣрѣ тѣд (Ши).

Остали примери су са овим формантом:

нѣмадо га ѣѣ (Па); *ѣмадо* мл'ѣѣка кѣселѣ (Го); *ѣмаде* л' мѣмака? (Го); *ѣмаде* двѣѣ ѣѣрке (Па); *ѣмаде* ѣдес у мѣзак (Пл); сѣт овога Бѣјрама га *нѣмаде* (Го); *ѣмаде* жѣну тѣмо; *ѣмаде* дѣѣте тѣмо (Ђер); *нѣмаде* штѣ (Ли); кѣко *ѣмадоше* дѣшу такѣ (Ми).

Глагол *мѣћ/мѣј* има такође двојакѣ форме: *не могаде* да бѣднѣ (Де); *не мѣга* да ѡстѣвѣм (Жи).

П.2.4.16. Напоредна употреба облика са основама старог сигматског и новог сигматског аориста бележена је у примерима:

ѡна ѣнесе сѣдове (Го); *дѣнесе* пѣре (Ке); тѣ ми *дѣнесе* (Ли); *не ѣонѣсосмо*, *ѣонѣсоше* му пѣнуде (Бо);

ѣзѣѣ му (Го); ништа *не дѣнѣѣ*; *ѣонѣѣ* тѣмо (Вру); пѣ јѣј *дѣнѣѣ* укѣсѣнѣѣ (Го); он *дѣнѣѣ* и тѣ; *дѣнѣѣ* ми једна жѣнска (Ле); он *дѣнѣѣ* да јѣј дѣдѣ; *ѣзѣѣ* га ѡдѣнѣт (Пл); мѣ га *ѣренѣѣсмо*; кад је *ѣзѣѣше* (Ду); *дѣнѣѣше* ми метрѣжѣ (Жи); *ѣронѣѣше* звѣк; *дѣнѣѣше* ми мѣт (Пл).

П.2.4.17. Глагол *ѡѣѣћ/ѡѣѣѣ*, када значи 'напустити неко место, удаљити се, уклонити се, доћи, доспети' и сл. има у аористу облике: *ѡдѣше/ѡѣѣше* и *ѡѣѣдоше*...

ѡдо ја ѣѣмо (Пож); *ѡде* за Рѣсију (Не); *ѡна ѡде*, свѣ *ѡде* (Го); он *ѡде* (Пож); он *ѡде* у војску; посл'ѣ *ѡде* дѣље (До); *ѡде* за Швѣцкѣ; *не ѡде* на дијал'ѣзу (На); аутѣбус *ѡде*; *ѡде* дѣл'ѣ (Ле).

мѣ *ѡѣѣсмо* ѡвѣмо; кат *ѡѣѣсмо* дѣл'ѣ (Пр); *ѡѣѣсмо*; *ѡѣѣсмо* за дѣвѣјку (Жи); без ништа *ѡѣѣсѣѣ* (Ост); послѣн *ѡѣѣше* за Банѣт (Пру); те *ѡѣѣше* те је дѣдоше (Ке); *ѡѣѣше* за Љескѣву (Ле).

ѡѣѣдо сѣмо мало код нѣ (По); *ѡѣѣдо* тѣмо (В. Лок); јѣдан *ѡѣѣде* у Тузѣѣ; *ѡна ѡѣѣде*, *ѡѣѣдосмо* до кѣћѣ (Пл); дѣца *ѡѣѣдоше*; свѣ четѣри тѣмо *ѡѣѣдѣше* (Пож).

У говору Тутина, Новог Пазара и Сѣјенице нема облика *ѡѣѣѣ*, *ѡѣѣѣсмо*.

Када се овим глаголом казују радње које се тек намеравају вршити, најчешће облицима првог лица, у употеби је облик *одо* (не *оидо*):

одо с човеком да видим сад; *одо* кавху да турим (Го); сад *одо* да се убијем (Ту); бдга ми, сутра *одо* одавдѐ; *одо* да донесем нешто слатко да се послужете (По); ништа га сутра не тражи, *оде* он (Ле).

Исти је случај када глагол *оиди/оиди* не значи кретање, промену места, и остало претходно наведено, већ се употребљава у значењима 'пропасти, нестати, изгубити (се), потрошити (се)' и сл.:

млого ми брашна *оде*; убише га – *оде* топђија за пнетла (Бо); те ми *оде* један бубрек (На); *оде* ми притисак на двѐста (Ке); дијете *оде* на очи; млого пара *оде* на невесту (Ђер); *оде* на она свијет; све *оде* у ђавола све паре ми *оддише* на то (Бал).

II.2.4.18. Двојаке основе неких глагола присутне у инфинитиву и презенту, јављају се и у аористу.

Такви су глаголи *изаћ/изаћ*, *ућ/ућ*/*ућ*:

одозд *изаћо* (Де); *изаће* ова Душан; дѐста ми ракиѐ *изаће* (По); *изаће* она прашак; сат у Тутин то *изаће* (На); посѐн *изаће* му (См); *изаће* ова лѝјек (В. Лок); *изаћдсмо* ис Краљѐва, *изаћдсмо* ис Ћаћка (Ле); некѐ паре нѐвѐ *изаћдише* (Стр);

изиће Мил'ева грднѐ (Го); видим ви *изиддсиде* гѐре; *изиддише* ѓвце гѐре (С. До); *изиддише* ми некѐ красте (По);

уће она полако, на врата *уће*, каг ти ѓна *уће* (Ме); *уће* валѐ (Уг); *ућдсмо* у Краљѐво; *ућдише* на врата (Ле);

куд ја *уидо*, и ѓна *уиде* (Па); јучѐр *уиде* у сѓбу и питѐ (Вру); *уиде* Драгица; мајка *уиде* (Ле); *уиде* у станицу, што не *уиддсиде* овудиѐр? (Жи); *уиддсмо* у Ћаћак, *уиддсмо* (Ле).

II.2.4.19. Варијантност инфинитивних ликова *учиднеи*, *учиднеи* и *учиднии*, пропраћена је у тутинско-новопазарско-сјничком говору и различитим формама у аористу истог глагола:

ја *учидни* овакѐ (Ме); *учидни* ми се ѓн дѓбар, *учиддсмо* му чѐре (Ков);

учидне бѓлѐ (Ке); ѓто ти шта *учидне* од сѓбе; ѝма се *учидне* миран млого (Го); ето овакѐ ми нѓге се *уиддише* (Ме);

енѐ шта *учидне*, шта *учидне* овѓ од мѐне? (Вру); *учиддише* млого злѐ (Ту).

II.2.4.20. Глагол *биди* у аористу има форме:

ја *биди* једанпѓт у Краљѐво (Бо); циѐлу нѓј тѓнѐ *биди*; мѐне *биди* жѐо; да ми *биди* да се то спѐсим (Го); нешто ме *биди* срѐм; мѐне *биди* срѐм; бѓлѐ ми *биди*, ја најмањѐ нешто *биди* (Пл);

како ти нѐ *биди* грцко да пољѓбѓш Мил'ѐву у рѓку?, како ти је нѐ *биди* жѐо? (Го);

једно дијете ми слѐбо *биди* (Бо); ова Дрѓги свѐтски рѐт *биди* (Гло); сѓн ми *биди*; прѝѐ Мирко тѓнѐ *биди* (Го); како *биди* на сѓбор? (Го); кад *биди*; мѓја мајка вел'ѝ, да нѐ *биди* тогѐ учитеља, ништа; шта *биди* овѓ?, такѓ и *биди* (Бр); кѓкѓ мѐне шта *биди*; нѐ знѐм овѐ гѓдинѐ

кад *би* (Де); најзадње време кат *би* (Жи); *би* сѹдбина (Жи); *би* л' њ'епо; *би* једна младѧ дѡктѡрка Емиѧа (Ле); да л за Иљазом ѡна *би*? (Пл); онѡ *би* онѧ инфлѧција; шта *би* тѡ; тѧмо *би* шѧс гѡдѧнѧ, шта тѡ *би* са тѡбѡм? (Баг); нѧ знѧм шта му *би* онѡмѧ детѧту, богами такѡ *би* (Ли);

ми *би*смо да нам ѡна причѧ о томѧ; *би*смо ми код нѧ (Ле); *би*смо код овѧ нѧнѧ (Жи); *би*смо у сѹт (Ме); *би*смо у хлѧт (На);

рѧтови *би*ше (Д. Дуб); *би*ше кѧше ѱ прол'еће (Ђер).

Форме глагола *би*и у једнини, као што показује претходно изложена грађа, могу имати двојак акценат (мѧне *би* жѧѡ : цијелу нѡј тѹнѧ *би* и сл.).

У аористу су у употреби и множински облици *бѧхосмо*, *бѧхосѧе*, *бѧхоше*: *бѧхосмо* код нѧ три гѡдине, ми *бѧхосмо*, *бѧхосѧе* л' ви код нѧ кад гѡј?, они *бѧхоше* мѧло ѡде. Исте форме, и то знатно чешће, могу имати и имперфекатско значење, што је последица укрштања аористних и имперфекатских облика, о чему је било речи у одељку о имперфекту (в. т. II.2.3.11.).

II.2.4.21. Глагол *рѧћ/рѧј*, када значи 'помислити, наумити' у аористу се најчешће јавља у ликовима без акцента:

јѧ хтѧѡ ал' *реко* дрѹгѧ пѹт ѡу (Ме); јѧ *реко* да принѧсѧм нѧшто (Ке); бѧш *реко* да л' је овѡ Зѡрица (Го); јѧ *реко* ѡна ће ве ѱбит са онѧм кѡлима (С. До); *реко* од мѹкѧ да нѧђѧм и тѧ чѧј да ѡнѧм; кѹпи овѡ *реко* спѧсиће ме (Жи); јѧ *реко* да виђѧм да л' шта мѡже пѡмој (Го).

Неакцентован је (али не редовно) овај глагол и онда када се нађе у дидаскалији, у примерима пренесеног говора:

„Е кѹкѹ мѧне“, *реко* (Ле); *реко*: „Јеси л' тѧ, Рѧле, звѧѡ пријѧн пѡла сѧта?“ (Го); *реко*: „Извиѧи, зѧ шта је овѧ л' инцѹра?“ (Бо); јѧ *реко*: „Вѧзира, јѧ сам нешто бѡл'есна“ (Го); *реко*: „Причѧкѧ мѧло“, „Кѧкијѧ“, *реко*, „Двѧес хѧљѧдѧ?“ (Жи); „Јѧс валѧ“, *реко* „од мѹкѧ“ (Па); *реко*: „Такѡ и такѡ“ (По); *реко*: „Да те сѧмо питѧм нѧшто“; *реко*: „Мѧк се хѧјде ѱђи у сѡбу“ (На); она му *рече* „Дѡђи“; онѧ судѧја *рече*: „Преговѡри, ѧмѧм јѡш стрѧнѧкѧ“ (Ме);

Јѧ ѡндѧ чѡвѧку *рѧко*: „Подѧ је нек идѧ“; јѧ му валѧ *рѧко*: „Ђе си бѧѡ, Јѧсо?“ (Жи); *рѧко* јѡј јѧ тѧчно: „Јѧмѧ мѡмѧкѧ“ (Го); „Пѧ“, *рѧко*, „јѧ сам ѱкић“ (Гу); полагајѧно *рѧко*: „Ђетрнѧстѧ, дѡкторе“ (Ле); ѡн му *рече*: „Вересѧја је кримѧнѧл“ (Ђер); *рече*: „Што ѱбѧи ѡвѧка?“ (Бо).

II.2.5. Императив

II.2.5.1. У тугинско-новопазарско-сјеничком говору највећи број примера забележен је за 2. л. јд., имајући у виду да се те форме императива осим у модалној:

сѧиђѧни кѧфу да попѧѧмо (Бѡљ); сѧмо се бѡгу *замѡл'и* (Гр); *идѧни* тѧ ѡђѧзи от којѧ гѡдинѧ отприл'икѧ (Др); *дѡђи* овѧмо; евѧ овѧ сѧка, *виђи*; *кѧжи* кѧко се нѧјпрѧ

мучило (Бу); *тō зайиши; зайиши; наси* један ко ћенѐ; *слушӣа*, дѣете; *навратӣи* јопѣт (Гр); *сине, чува̄* л'ѣп (Ки); *ради* сваки дан ниѣ ти срамѣта; *иши* ти тō; Мѣдо, ја мō-рām да идѣм на посō, ти *ради* шта ђј; тѣто, *изведи* ме; сāмо ти *сѣди; осидѣ* тō; *гл'ѣдā* нѣђе, *уда* се, првō *нађи* карактер; ти *гл'ѣдā* у мѣне, ја ћу гл'ѣдат у тѣбе (Гр); *скини* овā прстѣн; *слушā* штā се радѣ по свиѣту; *слушā* куме (Гуз); *унѣси* дрва; *ијѣди* кол'ко ти драго; ђде сине *оивѣри* (Це); *иокāжи* јој ти; туне *баџи* (Шт); *идчи* ми нѣшто дрѣгō; Ринго, *иуџāј* (Д. Пољ); *сл'икāј; ослободи* га; кѡжōм *зашиуи; оиѣри* тѣ јарину; Зāхире, *сидни* да седимо; кумо, *шкѡлј* дѣцу, *шкѡлј* дѣцу (Уг); *довѣди* ти нѣга да га видимо у кѣћу пā ћемо да разговāрамо; *дади* ми мѣхур; *дарј* циѣлу фāмил'ију (Це); *свраши* гōре код кѣћѣ и са бāбōм попрѣчāш (Кн).

употребљавају (и то знатно чешће) и у временској служби, где се глагол у императиву, без обзира у којем лицу је субјекат који врши радњу, јавља увек у истом облику:

нашовāри на кōња (Бољ); Цѣфко *зāђи* овакō дѡвдѣ (Бу); пā га *оидѣрā* дал'ѣко; ђн *донѣси* јѡпѣ; *чуид* гѡвѣди што се л'ињајѣ у прѡл'ѣће, *чуид* онѣ лѡзе, *раскѡидāвā* те јѣди; *дѡђи* понѡћи, тāх, те му га *начидри*, ђн л'иши; ђни *зāђи* пā ѣе *нађи, иокѣи; наидни* на кѣћу, пā *одвал'и* врата пā је *узми; ђн сийгни*, пā кат *сийгни*, онѣ девојку пѡд рѣку (Врс); тō такѡ пā *извѣшиā* (Гр); свѣ рукама *узми* и *чуид*; *однѣси, искѡидā* јарѣгу; пѡсл'ѣ *узми* трл'ице; овакō *иобѣ* двā кѡца пā *инокѡидā; згомилā* и *налѡжи* и *зайāл'и; дѣете* *дигни* нā главу, *оиди* у Гйльѣву; *слѡжи* вѣш пā *зайāри* (Дуј); *урāди* пршѣту, *сидѣ* у сушāру, *осѣши*, овѣ *дѡђи, укрāди* пршѣту и *наидиши* (К. Бун); *закāчи се* за прикол'ицу, за онā камиѡн *се усидѣни*, онѡ куд онѡ *идрѣхни*, ђно *идни* на āсвалт и мрѣтво; *донѣси* по јѣдну кѡфу водѣ, нѣко *иоид*, нѣко се *оид*; *сирѣми* онѡ за сѣфур, јуфтāр; *наушā* се ми, вѡјска се *наушā*, пā нѣмā штā, *скини* онѣ кошѣљу пā *идрāжи* онѡ ѣе су мравѣнāци, *баџи* на онā мравѣнāк да мрāви покѣпѣ онѣ вāшке (Ки); пшеницѣ помāло *иосѣ* лѣуди за пѣту (Кн); снѣг *идни*, направѣ сѡне, *идсидри* волѡве и по снѣгѣ *фујā се* и *идѣрā; иодбрāди се* да се не вѣидѣ л'ице; тāмо *наидрāви* пѣкаре, *загри* онѣ пѣкару, по пѣдесѣт шѣсѣт л'ѣбѡвā *убāци* одјѣдāmāн у онѣ пѣкару (Гуз); *донѣси, умѣли* пā *мидѣси*; чѣтāву је *иокри* црвѣнѣем, *сидѣ* је на кōња; *сѣди* двāдес дāнā; *ионѣси* панталѡне; онѡ јѣдно *узми, заградѣ*, пā *забѡди* кѡље, пā *набāџā* тѣ конѡпљу и камѣња и вѡда је скрѡс *идркрѣ; осѣши*, пā док *се оидѣди*, пā је *донѣси* на хрѡбат код кѣћѣ, свѣ на л'ѣђа, пā је *услѡни* овакō ус стрѣху; *узми* те га *огребенā, сидѣ* на грѣбене; *сидѣ* на онѣ конѡпљу на онѡ; *убѣ, пāубѣ, пā огребенā; узми* те ишчѣлā ил'и *извāди* влāс; *засѣдни* у сѡбу пā *идрѣди, ирѣди*, пā *осидѣ*, пā *изидѣки; иѣри* у лѣбицу; *идѣри* слāмѣ ил'и сѣѣна; *набѣ* онѡ дѡл'е, *набѣ, набѣ*; посл'ѣн се онā вѣш *слѡжѣ*, пā дѡбро *узми* пā овакō *набѣ, набѣ; иѣри* тā јѣдан пешкѣр; *ионѣси* вѡду те *идрѡри* у котл'ице; вѡду клѣѣчāнѣ *идрѣхни* у тѣ лѣбицу; *донѣси* те га *разрѣни; иомѡгни* како *иомѡгни*, штā ѣе да ти помѡгнѣ; *дофāиди* га из лāвора, *окѣид* га, *баџи* га; кат се *разбѡл'и*, *јā се дигни*, из рāзбѡја, кад ме прѡђи бѡл, *јā дѡђи* за рāзбѡј; трѣчи *сидри* дѣцу; *иовѣ* га и *идрѣчи* за рāзбѡј; изјѣтра *се дигни; иѣхни* снѣг; *узми* мѣтлу пā *избрѣши* онѡ, пā *налѡжи* вāтру (Це).

Овде са морфолошког становишта анализирамо облике за 2. л. јд. узимајући у обзир све потврде независно од синтаксичке службе коју императив врши.

П.2.5.2. У 2. л. јд. синтетички облици императива у испитиваном говору у потпуности се чувају. Забележене форме, међутим, показују варијантност како у погледу инфинитивних основа тако и по питању наставака за грађење овог глаголског облика.

П.2.5.3. Највећи број глагола твори императив додавањем настака *-и* на окрњену презентску основу (глаголи I, II, III, IV, VII, VIII врсте).

П.2.5.4. Глаголи I врсте имају редовно овај наставак:

nāh̄j̄ ђе је мравѣња̄к; док он *dóh̄j̄* с рудника, кад он *dóh̄j̄* с рудника; ис трѣћѣ смѣнѣ *dóh̄j̄*; *dóh̄j̄*, двѣ сѣта оспѣвѣ (Кн); *dóh̄j̄* онѣ њѣхан првѣш (Бо); тѣ јој дѣктор *nāh̄j̄* посѣ (Го); *dóh̄j̄* врѣме да се кѣсѣ (Де); *dóh̄j̄* овѣмо око пѣла нѣћи (Де); а тѣ *záh̄j̄* ми зѣ нокте; *īrīh̄j̄* подѣј га (Ле); он *dóh̄j̄* нѣка[д] тѣмо (Брђ); грѣпе *naih̄j̄*; *izih̄j̄* пред онѣ кућер (Лу); кат девѣјка *dóh̄j̄* кад нѣѣ онѣ мѣмак (Пож); невѣсти *dóh̄j̄* дѣрови (Со); ааааа Рѣзо, аааа Хѣјро, *dóh̄j̄*, завѣл'ѣла ми се кобѣла (Грн); он одозгѣ из л'ѣвѣдѣ *cih̄j̄* (Бот); *dóh̄j̄* (Ју); *dóh̄j̄*, сѣд знѣш ђѣ је гѣре; *dóh̄j̄* код мѣне (Ка); вѣкѣла ми је *dóh̄j̄*, *dóh̄j̄* (Леч); *dóh̄j̄* дрѣгѣ; *īrēdi* (Цр); тѣ овѣ стѣку *īovēdi* ми ка родѣтелима (Бр); пѣ га *īrēdi*; посл'ѣн онѣ слѣму *īrēsi*, *īreīrēsi* је по двѣ трѣ пѣтѣ (Де); *mēīti*, *mēīti*, *mēīti* док се онѣ *izmēīti*, кат се *izmēīti*, онѣ изрѣћи (Ле); *oīrēdi* прѣћу (Баг); пѣсл'ѣн је *īrēdi* (Боб); *īrēdi*; и тѣ *īrēdi* и *isīl'ēīti* цѣмпер, *isīl'ēīti* капѣт, чарѣпе (Бот); јѣдно *īrēdi* на прѣду, тѣ оснѣва (На); кад је такѣ ђѣрда, *uvēdi* га (Нет); они *īovēdi* овогѣ л'ѣпшѣга (Пож); онѣ *īl'ēīti* чѣрѣпѣ; *īomūzi* стѣку (Со); пѣ *uvēdi* ѣпѣ кѣње (Грн); *īomūzi* (Шав); пѣ *oīl'ēīti* пѣшкѣ (Ју); *īojēdi* онѣ сѣхо (Гр); *īomūzi* (Жи).

Глаголи I врсте са основом на велар имају такође наставак *-и*, с тим да они са основом на *-к*, *-г*, *-х* имају облике са аналошки успостављеним резултатима палатализације:

ѣна *īovūci* за тѣ чарѣпе, јѣ *īovūci* за тѣ чарѣпе (Го); пѣ га посѣн *īūci* (Жи); сѣмо *vūci* онѣ вѣну (Бот); пѣ *īēci* (Леч); ѣндѣ за чѣс се *svūci* (Лу); и пѣсл'ѣ онѣ *isēci* (Ос); он *zavūci* рѣку у рукавѣцу (Ос); *obūci* се невѣста; нѣкат *vūci* се за прѣс, *īovūci*, пѣ се *vūci* кѣ је јѣчѣ, ѣмладина (С. Ђуп); *osēci* онѣ на помѣло (Бр); *osēci* рѣклѣасто дрѣво; *isīēci* онѣ варовнѣк кѣмен (Гл); *obūhi*; *īēhi*; овѣм *sēci* жѣто; *sēhi* прѣће по шѣмѣма (Де); нѣгу јој до кѣка *osēci* (Гр).

Глаголи типа *rēh̄*, *īdmoḥ̄*, *lēh̄* имају облике инфинитива по I (ређе) и по III врсти:

ѣј бѣже *īomḍzi* (Пож); наѣштрѣш кѣсу и, што рѣкнѣ, стѣрѣ ил'и млѣдѣ, бѣже *īomḍzi* (Цв); ѣ бѣже *īomḍzi*, тѣ тол'ѣкѣ сте дѣшл'и (Шав); ѣ бѣже гѣсподе, *īomḍzi* (Ост); сѣмо тѣ рѣци овѣј Влѣди (Коз); Тѣмо, *rēci* штѣ (Не); ѣди л'ѣжи са женѣм (Пл); л'ѣжи дѣл'ѣ (Ке);

ја л'егни, а свѣкар отвѣри врата (Гр); л'егни у тѣплу сѣбу кад л'егнѣш да спа-
ваш (Кн); *ѿомѣгни* ако ѿмаш кога те ти се нѣко загнѣ, *ѿомѣгни*, е тѣ ти је вѣра (Кн);
ѿомѣгни нѣрот, *ѿомѣгни* свѣј нѣрот (Ју); она му *се рѣкни* (Де); тѣ *рекни* рѣкла ми је;
рѣкни рѣкла ми је Љѣља; слѣбодно *рѣкни* (Ле); *рѣкни* јѣш је ѱ памѣт ал' нѣје за нѣкут
(Ос); *рѣкни* им; *рѣкни* тѣ Вѣду; *рѣкни* тѣ Вѣду и мѣми; *рѣкни* кѣ Рѣзо љѣљашку кѣпи
и хѣпѣ се (Трн); ѣде на клѣпу л'егни (Ју); на срѣт пѣта л'егни нѣко те пробѣдит нѣје
(Не); она *ѿол'егни*, кад је слѣба нѣива (Трн).

Глаголи типа *дѣћ*, *мѣћ*, *ѿѣс*, *сѣѣћ*, *ѿѣбећ*, *ѿѣћ* и сл. имају императив само по III врсти:

дѣгни се (Гр); *дѣгни* (Бо); *овѣ се дѣгни* (Из); *дѣгни се* рѣно (Со); грднѣ, *ѿодѣгни*
кѣуч (Ка); *дѣгни се* пѣ окѣпѣ дѣцу (Де); изјѣтра ка[д] *се дѣгни* (Гл); жѣна *се* грднѣ
дѣгни (Ју); *мѣкни* тѣ овѣ цѣбанлук (Гл); *мѣкни* тѣ тѣ шѣмѣју; *мѣкни се* тѣ од мѣне
(Ле); ѣни му *измѣкни*, ѣн бѣп (Коз); *ѿѣдни* мѣло кѣшѣ (Кн); ѣно му *ѿѣни* (Со); *исѣѣни*
ѣ поље (Жи); *ѿѣѣни* у кѣћу (Ју); *наѿѣни* на кѣћу (Ђер); што *сѣѣгни* на пѣѣац, нѣмѣ пѣт
мѣнѣтѣ, *сѣѣгни* муштерѣе (В. Лок); свѣ *сѣѣгни* и нѣје ни мѣчно (Со); онѣ *ѿрѣсѣѣгни*
(Ков); *ѿѣѣгни* дѣл'е (Шт); *ѿѣѣгни* у родбѣну (Бр); ѣна *ѿѣѣгни* (Бот); кат *ѿѣѣгни* (С.
Ћуп); ѣн му *ѿѣкни* (Боб); *ѿѣкни* гѣре и пољѣби прѣк (С. Ћуп).

Глагол *изѣћ* у императиву има облике *изѣћи* и *изѣѣи*:

изѣћи тѣмо (Вру); она *изѣћи* (Де); ѣна *изѣћи* нѣје; на јѣдна врата *изѣћи* (Дол);
она *изѣѣи* (Гр); *изѣѣи* говѣда (Ка).

Глагол *ѣћ*:

ѣћи сѣд ѣде у хлѣт (Нет); хѣјде *ѣћи* у сѣбу (Ме); овѣ *ѿѣћи* пѣново (Нет); *ѿѣћи*
(Бот).

За глагол *ѿѣѣћ* забележене су форме:

и сѣт ја *ѿѣѣди* тѣмо (Гуз); *ѿѣѣди* у Пазѣр (Це); *ѿѣѣди* до у Позѣр вѣди; *ѿѣѣ-*
ѣди у Морѣвац (Бо); *ѿѣѣди* гѣре посѣн навѣше (Го); *ѿѣѣди* по нѣћи (Из); ѣни *ѿѣѣди*
дѣл'е (Ђер); *ѿѣѣди* (Бот); ја *ѿѣѣди*; свѣкар јѣј *ѿѣѣди* (Бр); *ѿѣѣди* ѣ гости код рѣда, и
свѣ (С. Ћуп); пѣ *ѿѣѣдни* у шѣму (Гуз); *ѿѣѣдни* (Де); *ѿѣѣдни* да мѣљемо у Ђерекѣре
с кѣњима (Бо)⁴².

II.2.5.5. Глаголи III, V, VII и VIII врсте такође имају наставак *-и*:

ѣндѣ *се ѿѣѣни* на кошѣвину; ѣно *се окрѣни* око ногѣ (Кн); *ѿѣкѣни се* пѣс (Бо);
ѿѣѣни, *ѿѣѣни*. Пѣѣни онѣмо!; пѣ *се ѿѣѣгни* онѣ; *скрѣјни се* дѣље јѣдну гѣдину дѣнѣ
(Вру); *ѿѣѣ'ѣни* (Го); двѣес пѣстѣ хѣм *ѿѣѣни* ѣспѣт; тѣ *ѿрѣсни* онѣ чѣпор понѣћи (Гу);
сѣѣгни по едеан кѣнац оздѣљ; пѣ ѣпѣт такѣ *врѣни*; онѣ *ѿрѣѣѣгни* (Де); *зрѣни* да се
сѣшѣ; *скѣни* кѣјмак (Жи); *ѿрѣврѣни се* (Ке); *јѣвни* ми (Кон); *ѿѣѣни* (Баг); *ѿѣкѣни*, штѣ
ће ми; *ѿѣкѣни* (Бал); *окрѣни* хи стрѣнѣм (Боб); *врѣни*, дѣѣте, пѣре; ја *срѣкни* онѣ (Ка);
ѣне *се* свѣ *зѣвни* на брѣдо (Коз); пѣ *се сѣгни*; да му помѣнѣш двѣ-трѣ пѣт (Леч); онѣ
крѣѣне *зѣѣни*; *ѿѣѣ'ѣни* кѣка сам; она му *измѣкни* онѣ стол'ѣцу ѣн *се ѿрѣврѣни*; *ѣг-*

⁴² Детаљније о односу основа у императиву види одељак о глаголима I врсте (в. т. II.1.1.).

по средњини *сїѡвї* ова мѡл'и шѡдер, (Боб); *зѡшвѡри* говѡда (Ка); *замїси* тї по снї'егу гѡзит дѡл'е (Лу); *сїуши*, пѡ *сїушї се* онѡмо (Не);

бѡжи, тѡ је мѡјмун, шѡјтан, *бѡжи* да не гл'ѡдѡм (Др); нѡјгорѡ су ти рїте, *бѡжи* (Го); пѡ *бѡжи*; *јѡ бѡжи* нѡпоље (Ју); *бѡжи*, мѡре (Нет); *бѡжи* брѡ, кѡка плѡћа (Ос); *шїрчи* на свѡдбу ѡпет (Со); *шїрчи* нѡпоље (Ле).

Глагол *сїѡјаїѡ* / *сїѡјїм* у инфинитиву има облике *сїѡј* и *сїѡјї*: тѡсїѡјї воду (Ша); *сїѡјї* тѡмо цїѡ дѡн (Ли). Глагол (-)ѡѡјїїї има облике (-)ѡѡј / (-)ѡѡјї. Глагол *ѡѡѡјїїї* има и варијанту *ѡѡѡј*: једна грїпа *сеѡѡѡј* ѡвѡмо (Туз).

П.2.5.6. Један део глагола II врсте има наставак -и у императиву:

ѡїѡри (Кн); *шїкї* (Цр); ѡе нѡћеш кѡпрївѡ *бѡри*, *бѡри* (Бо); *ѡѡри* онї њїву; нѡ му је *ѡѡри* ми кѡншї'е (Д. Дуб); *закѡшлї се* (Коч); пѡ *чѡши*; ка[д] *се* ѡвѡкѡ *чѡши*; и лї'епо *чѡши* (Вру); *ѡїѡри* ту јѡрину (Уг); *ѡѡри* у лїбїцу (Це); дѡђи те га *ѡїѡри* (Бал); *ѡїѡри* рїке (Кл); *ѡїѡри* тѡ шѡље (Ка); *зѡви* на рїчѡк (Дол); *зѡви* је (Че); ѡво *ѡробѡри* (Из); *бѡри* онї белѡјку; *ѡѡбѡри* онї белѡјку (Не); онї конѡплїу *ѡѡбѡри* (Ер); *ѡѡри* (Др); *изѡїки* тѡ вел'ико (Д. Дуб); посл'ѡ *шїкї*(Дол); *изѡїки* ћил'їме; *шїкї* прїе, *шїкї* ћѡрге (Трн); хѡј тї *зѡсїи* (Ке); *зѡсїи* свї (Ру); *зѡсїишїе* тїнѡ (Че); *ѡроїїїи* ѡгуд (Не); *ѡїѡмїи* (Кл); *не ѡїѡи* и (Уг); *ѡбрїи* онѡ прѡде (Вру); *ѡбрїи* ме кол'ко гѡј хѡј (Жи); пѡсл'ѡн *бѡри* онї белѡјку; мї *ѡѡбѡри* онї белѡјку; онѡ те *ѡѡри*; *ѡїѡри* (Не); *бѡри* онї прївї рїку (Шав); ѡе ѡни *ѡѡсїи* (Гу); *ујѡши*, с ѡпрошїћѡм, на клїусе (Де); *закѡлї* ми га да га појѡдем (Ке); *врїи се* нѡзѡт (Рај).

П.2.5.7. Глаголи II врсте са презентом на -је-мо инфинитив граде додавањем наставка -ј, којї најчешїе испада:

ѡбрї брїтвѡм (Уг); тѡ *ѡѡсї* (Жи); *ѡѡсї* лїди за пїту (Кн); онѡ што би *ѡѡсї* (Д. Дуб); *ѡѡсї* лїди; *ѡѡсї* онѡ конѡплѡнѡ сѡме (Дол); *сї*, *сї*, *сї* онѡ у кїћу пѡ *сї*, пѡ *грї* рїке, *грї* (Ле); ѡди по махѡл'и пѡ *се смї* (Ју); *ѡѡсї* конѡплїу пѡ она порѡсти (Не).

П.2.5.8. Од глагола *грѡјаїѡ* императив је: *грѡј*: *грѡј се* с тїм (Бољ); сѡчи и *грѡј се* с тїм (Бољ); а од *грїјаїѡ* је *грї(ј)*: *грї* нѡге (Шт); сїнце *угрї* (Вр); Исто је и код *смѡјаїѡ* / *смїјаїѡ*: *насмѡј се* (По); *смї се* (Др); пѡ *се смї* (Лу).

П.2.5.9. Глаголи типа *бѡјаїѡ*, *ѡсїѡјаїѡ* могу имати облике: *ѡѡѡјї* му (Из); *ѡсїѡјї* свѡкѡ јїтро (По); *ѡсїѡјї* ујїтро (Жи); односно: *ѡѡѡј* му понѡшто (Жи); хѡјт тї *ѡсїѡј* (Ке).

П.2.5.10. Наставак -ј код глагола IV врсте најчешїе испада у позицији иза и:

дрїгїм камѡњом *бї*; *зѡвї* у њѡдра (Гр); *ѡїѡї* шѡћер и вѡду, кѡфу, ракїју (Кн); *сакрї* онѡ прстѡн (Туз); *ѡїѡї* пѡ је слѡми (Че); он бѡ, *ѡбї* ѡца, *ѡбї* мѡјку (Бр); *ѡвї* га у једну кол'їевку; *зѡвї* га дѡбро; *ѡїѡї* прѡшѡк ѡвечѡ, *ѡїѡї* изїтра (Го); *ѡвї*, *ѡвї*; тѡрѡ онѡ те га кѡњи *ѡбї* (Де); *ѡбї* једнѡга (Ђер); *ѡѡкрї* хи по једнѡм прїѡм; л'ї хим стрѡву (Боб); *крї се* по шїмѡ; *нѡїї се* водѡ свѡкї дѡн (Ју); *ѡѡкрї* марѡмиѡм (Ка);

сакри гдоре на таван (Лу); он ма̀ло *йойи* (Нет); нѐшто *йойи* (Рај); *саши* бй'ел'е сукње (Дол); ндси те га *ши* (Кл); *л'и* хим стра̀ву (Боб); *сави* у пепео (Бо); *йови* га у једну кол'й'евку; *зави* га д̀бро (Го); *йриви*; п̄а *увѝ*, *увѝ* (Де); *увѝ* га (Д. Дуб); он̀о сѣме *овѝ*; *йреви* на ону̀ рох̀олку; *навѝ*; *савѝ* га (До); *йовѝ* га (Кон); *разбѝ* л'у̀де; *разбѝ* вуну (Д. Дуб); *завѝ* к̀ље у зѣмљу; *набѝ* гдоре једну грѣду (Гл); *убѝ* га (Вру); *убѝ* жој оца на мѣсто; ђни *убѝ*, нѣк̀бга *убѝ* (Бо); *йойѝ* јѣдам̄а (Вр); *йойѝ* изјутра (Ков); *ши* кошѹље п̄а и г̄аће и кошѹље; *савѝ се* т̄а чѣла на кобѝл'и (Цр); п̄а *ви* (Жи); *савѝ се*, да тѹрим ч̄ај да попѝ'ѣш (Бал); *завѝ* он̀о л'ѣба и сѝра (Не); *йокри* чѣрг̀ом озг̀о; тѹри в̄арѝво п̄а га *завѝ* у огньиште; *навѝ* на вратѝло (С. Ћуп); *сакри* у ону̀ штрѹгљу; *йойи*, шт̄а нѣ'еш? (Шав).

Глагол *ѡбуѝ* обичан је у оба лика: п̄а с̄ал' *обѹ*; посл'ѣ дѣца *обѹ* (Ле); *обѹ* чѝзме (Дол); *обѹ* онѣ чар̄апе дебѣл'ѣ (Не). Али увек је *чѹ*: *чѹ* ти њѣга (Ле); ђн то *чѹ* (По); *ћѹ* (Бот).

II.2.5.11. Остали глаголи ове врсте чувају финално -j:

закѹ т̄амо (Вр); в̄ал̄а *вѣрѹ* (Жи); *вѣрѹ* се тѝ (Пру); *вѣрѹ* тѝ у сѣбе (Кн); *йуѝѹ* дал'ѣко (Вр); *оснѹ* (Вру); т̄амо *обр̄зѹ* тр̀ке (Де); саш њѝм *доѝсѹ* се, *доѝсѹ* (Пл); нѝшта *не заѝсѹ* (Ша); *завезѹ* т̄амо (Ба); *йойкѹ* к̀осу и на л'ив̄аду (Кн); п̄а он̀о *йѝку* (Шт); ал'и *закѹ* му пѹшка (Ђер); *искуѝ* девојк̄ама н̀ову р̀ббу; *йробукѹ* дѣцу (Боб); *оку* онѣ л'ѣтве, л'ѣтве *оку* (Бот); *йос̄авѣѝѹ* га (Ју); т̀о *вѣрѹ* тѝ; *вѣрѹ* тѝ којѝ су тѹ кукурѹзи бѝл'и; *вѣрѹ* тѝ да су ми пом̄аг̄ал'и (Лу); *вѣрѹ* к̀о да ми је, к̀о м̀ѣ дѝ'ете ск̀оро да је; *вѣрѹ* тѝ у сѣбе и у б̀дга (Кн); в̄ал̄а *вѣрѹ* и да је йшла (Жи); *сѝабил'ѝзѹ* се д̀бро (Ков); нѝшта ти, *вѣрѹ*, око т̀дг̄а нѣ зн̄ам (Рај); св̄ашта *куѝ* шта м̀дре да се к̀упѝ (Со); *с̄авѣѝѹ* б̄аба и м̄аму (Трн); свѣ т̀о *йромењѹ*; п̄а т̀о *оснѹ* (С. Ћуп); *куѝ* ж̄а м̀со, *куѝ* п̄а посѣн к̀упѝм ѡфцу неѣ; *замешѹ* т̄амо са Мѣљом; йди *замешѹ* л'ѣп (Трн).

II.2.5.12. Глаголи IV врсте типа *г̄ајиѝ* инфинитив граде додавањем -и: *г̄аји* тѹ дѣцу (По); п̄а т̀о *уг̄аи* (Шар).

II.2.5.13. Глаголи VI врсте типа *йѝѝѝѝѝ* / *йѝѝѝѝѝм* императив граде додавањем наставка -j, којѝ се губи у највећем броју случајева:

ћѣр̄а (Бољ); п̄а *в̄ал̄а* у бл̄а̀то; *йѝѝѝѝѝ*, шт̄а ж̀дш да ти прич̄ам; *замоѝѝѝ* и; *одм̄ар̄а* (Гр); *дог̄на* (За); *уг̄на* бвце; *окуѝѝ* је; *ћѣр̄а*, *ћѣр̄а*; *веч̄ѣр̄а*, п̄а на р̀уднѝк; *гл'ѣд̄а*, св̄аки д̄ан кѝша (Кн); п̄а *скѹх̄а* компѝр̄а (Туз); *искд̄ѝѝ* ма̀ло да се нап̀унѝ, *искд̄ѝѝ* на при-мер тѹ, ил'и *искд̄ѝѝ* ил'и ѣ су онѝ к̀дловр̄ати (Це); конд̀плѹ *оѝсѝѣѝѝѝ* (Цр); *йѝѝѝѝѝ* је зна л' он̀г профѣсора (Че); п̄а *йрод̄а*; *избѝр̄а* којѣ х̀дј (Шар); *б̄аѝѝѝ* гдоре к̄амен; *д̄а* по едан с̀к; *д̄а* им бар по едан с̀к; т̄амо *йочѹчк̄а* дѣца па тр̀чи; *д̄а*, синд̀вац (Вру); овак̀о *йроѝр̄ѝѝѝѝѝ*; *узѝм̄а* кол'ко х̀дј; онѣ вѣл'кѣ *йрод̄аѹ* јесѣн а тѣл̄ат *йрод̄а*, сѝр *йрод̄а*; *йогл'ѣд̄а* се на огл'ѣд̄ало (Гл); *узѝм̄а* ми ћѣрку у Г̀д̀ово да об̄ал̄а в̀ожњу (Го); *б̄аѝѝѝ* на сѝ'ѣно; *разгов̄ар̄а* и *разгов̄ар̄а*; *йогомил̄а* се тѹ у двѝѣ с̀ѡфре; п̄а те *доѝт̄ѣр̄а*, п̄а те *нашм̄ѝнк̄а*; п̄а *йгр̄а*; *йѣр̄а*; *йѣр̄а*, *йѣр̄а*, *йѣр̄а* (Де); *мѝѣш̄а* с бр̄ашном; *йочуѝѝ* бѣл̀ѡјку (Жи); *хр̀к̄а*; тѝ с̄ат *рачун̄а* (Жи); нѐшто му *се разоч̄ар̄а* (Ке); *гл'ѣд̄а* човѣка коѝ ѣе брѝжит тѣбе; *чѹв̄а* му д̀брас (Жу); *наѝр̄ѝѝѝѝ* др̄в̄а, *наѝр̄ѝѝѝѝ*, *наѝр̄ѝѝѝѝ*; *йосѝѝѝѝѝѝѝ* у он̀о

буре (Ков); ти *слуша* мене шта ћу ти ја рѣј (Ле); *ишша*, мбра да неко биде онде; *ишша* хе Јаблан; све *рѣха*; нїздѡви, онѡ *баца* (Баг); *поглѣда* како бубњи ова пѹсти шпѡрет; ѣво ти *ипрода* (Бал); *кѹи* хи напоље; *иочуи* је пѡ је све га рукама *ипребир*; *рабди* на ламбу; пѡсл'ен хи *иочуи* и и *кѹи* дїѣте; пѡ *сазид* камења ѡколо свѹт; дѡл'е пѡсл'е *налага* у тѹ рѹпу (Боб); *нахака* блѡто између камења; онѡ *издрнда* онѹ вѹну; он хим *исирѹи* (Бот); *слуша*, како кѡ, завїси; пѡ нѡћу пѡ му тѡ *обанда* све (Из); ѣ, *ипрочїи* ти ово прїетеле; отвѡри прозор и *иѹца*; *чѹва се* од нѡрѡда, кол'ко мѡш (Ју); однѣси пред кѹћу пѡ га *окуи*; а ти, бѡко, *кѹва* кѡву; *укѹца* ми твој брѡј (Ка); тѡ пѡ *се гаха*; свї ѡколо *иѣра* унѹтра; *иосѣда*, пѡ *разговѡра* (Коз); *иогл'ѣа* шта су нам урѡдїл'и от пѹтѣва (Леч); пѡ *се* све *наипри* кот тија Весел'иновїи; *оиѣра* кѡдавл'ѣ дѡл'е што зовѣмо до Бѡевичѣ (Ју); ѹзми да *оипрїеч* мѡло; пѡ *оипрїеч* онѡ, *оипрїеч*; *искѡи* мочїло; *иошур* одѡзгѡ камења; ѹзми грѣбене пѡ *гребен* (Не); *да* ми тѡ пиштѡл што їмѡш; *да* кѡпу; полѡко *сїи*, *сїи*; у опѡнке *сїѡва* (Нет); *да* још јѣдама да те пољѹбим (Ос); *да* ја да ово убїѣм (Пож); *слуша*, сѡд ѡде сѣло пѡсѣбно нѣ знѡм (Ра); шта те їнтересуѣ, ти *ишша*; цїѡ дан *кѡи*, *иѣра* магїку; нѡђи пѡ *се лѡишша*, *иѣра* у некѹ рѹпу (Рај); *кѹха* компїра; компїра *скѹха*; *ипрїча*; пѡ *исѣра* (Со); пѡсл'ен *комиша*, *баца* у сѡлѡш шишѡрке (Трн); *скѹха* му чѡрбу (Цв); *наипри* камења озгѡр; *да* ти тѣ чѡше пѡ хе Зѡрица сїпат (Шав); *да* ми, снахо; ѡј ти *сїѡва* мїрно (Жи); *ишчѣрѡа* тѡ имѡна нѣкѡко (Де); *ишша* хе Тїлѡва кѹћа (Ју).

Бележени су и примери са очуваним наставком:

ти све мене *ишшај*; *масїрај се* ракијѡм; *ишшај* бѡга кад је (Кн); пѡ пѡсл'енке је *ишчешѡај*; ѡни *узїмај* нѡше (Уг); ѣ *слушѡј*, блѡгѡш; *нагнај* ка Рѡждагињи; пѡ *гребенѡј* (Цр); сѡмо *слушѡј*; дѡл'е *искѡи*; овї *исѣрај* бѡјрак (Бо); *ипрѡбај* ти сїр (Го); жїто *фѡшѡај* (Де); сїр на кѡња, тѡмо те *ипрѡдај* (Ер); *снїмај* бѡбу; *гл'ѣдај* хѡј (Ле); *дај* шта дѡш (Брђ); *ипрѡшѣишѡај* до на Рїбарїиѣ дѡл'е (Ју); *иошѣрај* од свѣкра пѡ до чѡвѣка, од нѡјстариѣг до нѡјмлађѣг (Леч); прѡвѡ *скѹвај* ил'и кѹпус ил'и пасѹл ил'и чѡрбу (Ју); завѡди пѡ *вѡдај* (Пож); *дај* кокѡшку да испѣћѣм (Рај); и такѡ *се ѡдај* (С. Туп); ако ѡј, и *сл'їкај*; *иоипрїчај* ти нѣшто (Цв); *слушѡј*, кѡл'ко сѣла, тол'їкѡ и ѡдѣта (Че); *сїи* ти тѣбе (Бал).

П.2.5.14. Глаголи *врѡнаи* и *гађаи* забележени су и са наставком *-и*: ѡни *гађи* пѡ погѡди (Гр); ѡни *гађи* (Ли); *врѡи* ѡвце (По).

П.2.5.15. Глагол *знаи* увек је бележен са *-ј*: сѡмо *знај* да нѣћеш (По); *знај* да їмѡ (Бал); такѡ *знај* (Мел).

П.2.5.16. Уколико се у основи јави елеменат *-ѡ-*, односно *-ѡн-*, ови глаголи имају наставак *-и*:

ѡѡди му хѣр (Вр); *ѡѡди* ми мѡло (Гр); *ја* му је *ѡѡди* (Гл); сѡмо је *ѡѡди* (Гу); *ѡѡди* овомѣ (Гу); *ѡѡди* нешто мѡло (Бр); хе гѡд *ипрѡѡди* кнїжицу (Бо); онѡ *ѡѡди* (Гр); те хим *ѡѡди* (Дол); те му *ѡѡди* (До); ако хѡј *имѡди* (Ме); сїгѹрно *знади* (Кл); *знади* да је стѡ пѡстѡ пѣчен (На); ти *знади* твѡе ка[д] хеш дѡј за казѡнскѹ; ти *знади* (Вру); хе се јѡду *иѡзнади* (Гр); *ѡѡди* нѣшто мѡло (Бр); *ја* му је *ѡѡди* по шѣс мѣсѣца (Гл); *ѡѡди* те

родитељи (С. Ћуп); *Алаҳ дади* аждаху (Ер); *Ѕми дади* девојки (Го); ја хи *дади* свекру (Со); *па дадни* тебе (Шт); *йознадни* телат (Ка); *ђе се јаду йознади* (Гр); и само *знади* да йма бдга и *знади* да ти је бок до памет (Ле).

II.2.5.17. Тако је и у примерима са јотованим лабијалом: *узймљи* (Коч); *руку узймљи* (Кон); *узймљи* воду (Вру); *туне окуйљи* мању ову децу; *окуйљи* те ту (Дол); све онб *йросйљи* (По).

II.2.5.18. Глаголи типа *изнйјеи*, *донйјеи*, потом и *узѐи*, *мљѐи*, *жњѐи* и сл. имају наставак *-и* у императиву:

изнѐси један литар у йме мде (Вру); *изнѐси* хи горе на спрат (Боб); *донѐси* ти њози ракију (Че); она *донѐси* то дйете (Го); сйра *донѐси* (Со); *донѐси* у њйву у л'иваду у врт; *донѐси* на воденицу (Шав); дара *донѐси*; *донѐси* кот кўћѐ (Де); *донѐси* бде (Рај); шта кб йма *донѐси* (Жи); *донѐси* ми мадо твдега расдола (Ков); *Ѕми* и *однѐси* (Баг); *однѐси* штрўгљу на воду; *однѐси* је горе на станове (Кн); *однѐси* ону кондоплю (Гл); *йонѐси* йгл'е овако; и *йонѐси* џетџу (Ка); *йонѐси* у Пѐћ (Уг); парадјса *йонѐси* пдвйше пошто волийш; ова *йонѐси* (Бал); а ја *йонѐси* л'ѐба; Ранко *йонѐси* пдвел'икй комат (Коз); *унѐси* брзо у кўћу (Шав); *џни Ѕми* да пдспу (Гу); *Ѕми* пारे; *Ѕми* овога слаткога (Шар); *Ѕми* (Го); *Ѕми* йглу и кдоца, и пдсл'ѐн *Ѕми* те овако (Баг); *Ѕми* кџе те доведи (Кн); *Ѕми* апарат за ўхо (Бо); *Ѕми* динџит да запалу; (Боб); *Ѕми* колац и и убйо га на мѐсто (Коз); *Ѕми* је ко[д] тебе и код мамѐ тамо; (Бал); *Ѕми*, дйете, сок; *Ѕми* једну флашу (Шав); *Ѕми* лопату дрвену (Де); *Ѕми* му то оружје (Нет); *однѐси* у воденицу; *однѐси* па умѐљи па посл'ѐ њйма један тџвар умѐљи па дади; девојко, бдга ти *однѐси* овб (Др); цйпцио дан *жњй*; и *жњй* (С. Ћуп) па *жњй*, *жњй* (Со); жйто се *жњй* па све по мѐсечини (Цр); кад *йџжњй* онб (Лу); *нџжнй*, *нџжнй*, *нџжнй* онога шева́ра (Де); *нџжњй* онога повратича (Лу); ону прўњу *йрдсйри* подно душека; испод онога душека *йрдсйри* (Де); *йрдсйри* душеке; па *йрдсйри* собе (С. Ћуп); *йрдсйри* деци (Бот); *йрдсйри* душеке (За); џно им *Ѕмри* грѐдом; чџвек јој *Ѕмри* (Го); и тако се *сййри* (Ке); онб *йрдсйри* по онбј слами (Лу); *довѐди* попа (Лу); *йрдври* водѐ, па пѐпела (Со).

II.2.5.19. Губљење финалног *-ј* у облицима 2. л. мн. императива одлика је која је у већој или мањој мери присутна на највећем делу штокавске територије. У говорима зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори испадање императивног наставка код појединих глагола (најчешће иза *-и-*) бележено је у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 175), врачанском говору (Петровић 1973: 214), говору Васојевића (Стијовић 2007: 172), а тако је и у говору Колашина (Божовић 2002: 89). Слично стање је и у другим говорима – Пиве (Вуковић 1938/39: 70), Горобилја (Николић 1970: 681), централне Шумадије (Реметић 1985: 325), трстеничком говору (Јовић 1968: 138), те призренском (Реметић 1996: 501) и горанском говору (Младеновић 2001: 426) – с тим да се обим појаве и типови глагола њоме обухваћени варирају

од говора до говора, а аутори је објашњавају узроцима различите природе. Тако, на пример, М. Стевановић наводи да је губљење финалног *-j* условљено разлозима фонетске природе (Стевановић 1933-34: 89), док М. Пешикан даје предност морфолошким факторима, истичући да је појава највероватније условљена одсуством *j* у презенту (детаљније у: Пешикан 1965: 175). Исто објашњење дају и Б. Милетић (Милетић 1940: 320) и М. Божовић (Божовић 2002: 89).

II.2.5.20. Поједини глаголи бележени су у краћим ликовима, без финалног *-и*:

иошѝур по један *кãмѝн* (Кл); *вѝчѝ жѝн се* (Др); *сѝд овãмо* (Туз); *сѝãн*, немò ме хѝтат (Шар); *мãк се* са сѝнкѝ (Шт); *иѝур* камѝња, тѝри грања, тѝри дѝвãдѝ, тѝри свãшта (Вру); *наслѝн се*, прѝжи такò нòге; *иојѝд овò* (Го); *сѝãн*, пã мало каснѝѝ (Де); *обѝрн се* (Жи); *жѝн се* (Жи); Рãљò, бòга ти *мãк се*, иѝграјѝ, свãтови (Пл); *сѝãн* да ти покажѝм сл'ѝку бãтову (Ос); *мãк се* тãмо брѝ (По); *мãк се* тãмо (Го).

Облик *мãк се* је високофреквентан, док се остале форме јављају спорадично.

Бележени су и презентски облици глагола *чѝи* који имају нијансу императивног значења типа: *чѝи* шта вѝчѝ (По); енѝ, *чѝи*, кãко тò? (Де); *чѝи*, кãко да не дòђѝ? (Ту).

Губљење финалног *-и* у императивним облицима, углавном код мањег броја глагола, и обично чешће у 2. л. јд. него у множини, бележено је на различитим тачкама штокавске територије. Тако се у староцрногорским говори-ма јављају облици: *мѝч*, *иѝи*, *бјѝж*, *дѝж*, *осѝãв*, *мãк се*, *дѝк-се*, ређе *донѝс*, *нòс* (Пешикан 1965: 175), у Враки су фиксиране скраћене форме *дѝк се* и *иомãк се* (Петровић 1973: 214), у Васојевићима: *донѝсѝе*, *нòсѝе*, *закòљѝе*, *бѝшѝе*, *иѝе* (СТИЈОВИЋ 2007: 61), а исту појаву познаје и говор Мрковића (Вујовић 1969: 259), црмнички (Милетић 1940: 449), те говор Ибарског Колашина (Божовић 2002: 89). У централној Шумадији вокал *-и* се понекад губи у 2. л. јд. и (знатно чешће) у 2. л. мн. (РЕМЕТИЋ 1985: 325), исто стање је и у Полимљу (НИКОЛИЋ 1991: 480), Пиви (ВУКОВИЋ: 1938/39: 70). Говори косовско-ресавског дијалекта такође се уклапају у описано стање, па се краће инфинитивне форме јављају у Левчу (СИМИЋ 1972: 164) и трстеничком говору (ЈОВИЋ 1968: 138). Мањи број примера забележен је и у призренском (РЕМЕТИЋ 1996: 502), горанском (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 425) и говору алексиначког поморавља (БОГДАНОВИЋ 1987: 200).

Различита су објашњења ове појаве. Наша грађа, међутим, потврђује претпоставку о семантичком, односно екстралингвистичком изходишту описаног процеса. Наиме, како наводи М. Пешикан, испадање *-и* условљено

је семантичким, а не морфолошким или фонетским разлозима, имајући у виду да се јавља у случајевима који су чести у афектираном говору (строжа заповест, упозорење и сл.), што упућује на извесно угледање на узвике (Пешикан 1965: 175). Са наведеним тумачењем слажу се и ставови Л. Вујовића (Вујовић 1969: 259) и С. Реметића (Реметић 1985: 326). М. Стевановић, с друге стране, сматра да су овакви облици настали аналогичном према императиву тематских глагола *јећ* и *вић* (Стевановић 1933-34: 89)⁴⁴, док их Ј. Вуковић и Б. Николић објашњавају фонетским разлозима (Вуковић 1938/39: 70; Б. Николић 1964: 318).

II.2.5.21. Негиране форме императива у тутинско-новопазарско сјеничкој зони сасвим су обичне од имперфективних глагола:

не дѝрѝј, нѝшта *не дѝрѝј* (Пож); *не дѝрѝј* (Ју); стрѝго *не ѝовѝјѝј* нѝшта (Це); дѝѝте, *не ѝрѝчѝ* (Шав); тѝ ти је бѝло нѝшта га *не дѝрѝ*; ада тѝ-е посѝне *ѝѝѝѝ* (Рај); *не дѝ* им; *не дѝ* им тѝ продавницу (Не); *не дѝрѝ* нѝшта (Ле); *не дѝрѝ* ме (Жи); *не одусѝѝји* нѝкад (Ке); штѝ нѝзгодно, *не дѝрѝ*, трице овѝл'кѝ (Тр); нѝшта се *не бѝј* тѝ (Туз); сѝди, *ѝлѝдѝ*, *не мѝѝи* тудѝ (Го); хѝч *нѝмѝј* брѝгу (Ке); нѝће да се одл'ѝдѝ, *не бѝј се*; *не ѝрѝви* колѝче сѝт; *не ѝрѝѝѝѝ*, здравѝа ти (Бал); *не ѝрѝчѝ* тѝ такѝ; *не бандѝ* (Бал); *не секѝрѝј се* нѝшта; *не слѝѝѝј* тѝ њѝга; *не узѝмѝј* тѝ (По).

Употребљен у наративној служби, негирани императив од свршених глагола није необичан:

нѝкат кѝпи свѝшта дѝци, нѝкад и *не кѝѝи*, како се имѝло кѝт (По); нѝкат се онѝ вѝда и *не одл'ѝди*, мѝѝди на рѝѝеку да пѝрѝмо (Не); пол'ѝегѝ онакѝ обѝчѝени, нѝкат се и *не сазѝ*, пол'ѝегѝ онакѝ (Коч); тѝ би онѝ дѝн што потрѝши, потрѝши, што *не ѝоѝрѝди*, у кѝнту свѝњскѝ (Из); ако га *не ѝоѝлѝсѝѝи*, ѝно пропѝни свѝ (Кн); нѝкад и *не сѝѝѝѝи* да трајѝи (Пл).

Ретко су, међутим, бележени негирани облици модалног императива од глагола перфективног вида, и то углавном у устаљеним конструкцијама:

не учѝни злѝ нѝкат (Ру); нѝкат злѝ *не учѝни* (По); онѝнѝ *дѝј* ти бѝже да чѝвек јѝдѝ л'ѝба од оногѝ (Рај); на сѝло како су жѝвел'и *нѝ дѝј* ти бѝже (Бу); мѝне је тѝнѝ *дѝј* бѝже; тѝнѝ *дѝј* бѝже, трудна жѝна не смѝѝ нѝшта да тѝкнѝ укрѝђено; ѝмѝ тијѝ зл'ѝјѝ дѝшѝ, *нѝ дѝј* бѝже (Гл); сѝт трѝпи цѝѝо вѝѝек глѝтна човѝка ил'и глѝтну жѝну, *нѝ дѝј* бѝже (Трн); ѝ Рѝжо, Рѝжо, *не дѝ* врѝмену (Лу).

II.2.5.22. Функцију одрчног императива, превасходно од свршених глагола, преузима конструкција *немѝ(ј)* + инфинитив / *да* + презент:

немѝ ме *ѝѝрѝѝѝѝѝ* (Це); тѝ нѝшта *немѝ рѝћ* Везѝри; *немѝ ѝрѝчѝѝѝ*; *немѝ* ме *грл'ѝѝѝ* (Го); *немѝ* је ни *дѝраѝѝ* (Жу); *немѝ*, снахо, *ѝрѝѝѝ*, дѝнас тѝрнѝк (Ле); *немѝ се*, Л'ѝпшо, *секѝраѝѝ* (Леч); *немѝ* ми *ѝрѝчѝѝѝ* (Се); *немѝ намѝрѝѝѝѝѝ* (Со); *немѝ* ни

⁴⁴ Облици *јећ* и *вић* нису забележени у говору који испитујемо.

долѝзиѝ кад нѣ мош; *немѠ зайвѣраѝ* (Шав); *немѠ хавѣѝаѝ* по сѣлу и (Жн); *немѠ сѝрѣмаѝ* сѣд тѠ (Ке); *немѠ се удават* (Ков); *немѠј се ѝревѣриѝ* (Ков); *немѠј учѝнеѝ* злѠ (Мел);

немѠ слѣчѣјно ѝзмеђу *да закѣчѝш* (Тр); Андрија, *немѠ* кѣче *да фѣѝаѝ* (Бу); *немѠ* млѠго *да чѣкѝш* (Гр); *немѠ* *да укрѣдѣш* и *да слѣжѣш* (Кн); *ћути*, нѝђе *немѠ* *да рѣкнѣш* тѠ (Туз); *немѠ* *да га сѣдѝш* (Це); *немѠ* *да те-е срѣм* *да чѣвѣш* крѣве; *немѠ* *да се окрѣћѣш* (Че); *немѠ* *да ѝродѣш* (Шт); *немѠ* *такѠ да вѣчѣш* (Вру); *немѠ* *да ѝрѣчѣш* (Го); *немѠ* *да заузѝмѣш* тѣ јѣрт (Ер); *немѠ* тѣ девојку *да узѝмѣш* (Ке); *пѠсл'ѣ немѠ* *да чѣкѣш* *да бѣрѣш* (Жу); *немѠ* *да га окрѣћѣш* ни л'ѣвѠ ни дѣснѠ; *јѣ* ти, остѣљѣм амѣнет, *немѠ* *снѣху да роѝѝш*; пѣтком, утѠрнѝком, субѠтѠм *немѠ* *да ѝрѣш* (Ле); *немѠ* *да врћѣш* сѣт тепсију (Бал); *немѠј* *да се удубљѣш*, тѝ судѣја (Не); *немѠ* *да идѣш*, нѣ мош тѣмо (Нет); *немѠ* ни *да кѠсѝ*; *немѠ* *да си лѣѝш* (Трн); *немѠ* *да си ѝоврѣћена*; *немѠ* *да заборѣѝш* мѣму (Цв); *немѠ* *да се дѣжѣш* (Гу); *немѠ* *ко да ти чѣѣ* ту глѣпѣ рѣч (Го).

Императивни облик *немѠ(ј)* бележен је и без експлицираног глагола:

немѠ, срѣце, прѣзнѝком нѝшта (Гр); *немѠ*, сѝне, јер бѠк је дѠ свѣјѣ (Ле); *немѠ* свѣ нѠ овакѠ (Бал); *немѠ* ми ова тако ти бѠга (Из); *валѣ немѠ* помѣло нѠ по дѠста (Се); бѠга ти *немѠј*; (Со); *немѠ*, енѣ шта си умѣзѣла рукаве (Го).

П.2.5.23. Иако су у 2. л. јд. синтетичке форме императива сасвим обичне и фреквентне, уместо њих неретко се употребљава и конструкција *да* + презент са императивним значењем:

да ѝоѝѝѣш (Гр); бабо, вѣди свѣђѣ ми се ова девојка *да је ѝрѠсѝш* (Др); некѠга старѝѣга *да нѣћеш* от мѣне; *ѣ да бѣднѣш* дѠбар ѣѣк мѣјци и *да бѣдѣш* дѠбра ѣвѠјка, и дѠбро *да се удаѝш*; млѣдѣ, *да се чѣвѣш*, остѣћеш без ѣѣѣ (Кн); *да је осѝѣѝш* тѣмо ко[д] тѣбе (Че); *да ми дѣш* бѣсу да нѣће (Бо); *да ѝѣѝш* да се не залѣдѝ онѣ крѣч (Гл); тогѣ и тогѣ дѣтѣма *да изѣћѣш* (Де); *да ми дѣш*, ѣмѣм сѣдам кѣлѣ шећѣра покрѣће на тѣ тѣчкице; *да ми дѣш*, пѣ кат стѣгнѣ тѣчкице, *јѣ* ћу донѣѣт (Бер); *да осѝѣдѣш* код њѝ (Ке); *да дѠћѣш* код мѣне (Кон); сѣмо ис твѠѣ Ѡпштињѣ ѣпут пѣ *да идѣш* (Ле); *да ѝѝѝѣш* кад прѠћѣш Лукаре; *да ми ѣзмѣш* Тѣла (Ју); *да вѣдѝш* штѣ су рогѠзњѣнскѝ компѣри; до дѣнас *да ѝоѝлѣсѝѝш*, свѣ *да ѝодѣнѣш* сѣѣено; *да однѣсѣш* кѣћи *да кѣѣаш* дѣцу (Ка); пѣ снѣѠ, *да ѣзмѣш* у зѣвѣчѣју *да раздѠѣѝш* онијѣ пѣлѣдѣ; *да обнѣсѣш* око кѣћѣ; сѣт *да* и *зѠвнѣш*; *да вѣдѝш* кѣко смо га огѠѣл'и (Лу); *да је ѝогл'ѣдѣш*; ко ти се свѣдѣ *да је ѣзмѣш* (Го); *да зѠвнѣш* педесѣт-шѣсѣт кѣћѣ; *да вѣдѝш* штѣ је тѣ бѣчено јѣда (Ју); *да ѣзмѣш* тѣ девојку, *да ѣзмѣш*, *да ѣзмѣш* (Пож).

Посебно често бележене су устаљене конструкције *да извѣнѣш* и *да ѝросѝѝш*, које се семантички не подударѣју потпуно са императивима *извѣни* и *ѝрѠсѝш*, и са којима се по правилу не замеђују у контексту:

дѣвѣ мѣтра не мѠре, *да извѣнѣш*, онѣ вѣш јѣдан да намѣстѝ; вѣло, *да извѣнѣш*, мѠрѣм да ти прѣчѣм онѠ шта јѣс; вѣлѣ кажѣ, *да извѣнѣш*, вѣлѣ сам му и поштројѠ свѣ (Гр); хаѣимѣкѣље су, *да извѣнѣш*, овал'ѣкѣ; држѠ сам четѣри-пѣт крѣвѣ, *да извѣнѣш*, бѣка дѣвѣ; *да извѣнѣш* кѠ мѠѣ дѣѣте (Шар); трѣбу до зѣбѣ, *да извѣнѣш* (Леч); *да извѣнѣш*, кат се рѠдѣ дѣѣте (Цв); осѣкл'и му Нѣмци, *да извѣнѣш*, рѣп (Че); *да извѣнѣш*

кѡ свѡе дѡе, и гѡе ко-е нѡко дѡнио (Бољ); *да ойрѡсѡиши*, вѡш се шѡло нѡ рѡке; *да ипросѡиши*, би се породѡло (Со).

Конструкција *да* + презент се, мада знатно ређе, употребљава и у служби негираног императива: *да ми не дѡрѡиш* фамѡлију (Бо); *да не мачѡнѡиш* овѡ (Го); *да је не иѡсѡиши*, валѡ (По); *да не дѡиш* (Ту).

II.2.5.24. Императивно значење имају и конструкције са *(x)aj(ð)(e)*. Овај неправи глагол, односно речца употребљава се уз императив или *да* + презент (када има функцију додатног подстицања за извршење императивом већ означене радње) или пак самостално:

ajzovni тѡ снашу (Цв); *xajji* ѡзми једнога; *ajde*, снаѡ, *iricā* нѡшто тѡи (Гр); *xajde*, *daj* пѡт, штѡ би требѡло да се причѡ (Д. Пољ); *aj* наѡчи тѡи коња, пѡ коња мѡжеш наѡчит а човѡка коѡи нѡмѡ ѡ главу не мѡжеш (Кн); *ajde*, *daj* (Шар); тѡи *xaj* тѡмо рѡкни нѡе ѡна (Вру); *ajd* иди дѡљѡ, нѡмѡш кѡт (Го); *aj* тѡи бѡл'есном човѡку *dosaħuj*; *xaj* ми *dadi* сѡстру, кѡпићу ти шта знѡш (Го); *xaj* ти ѡзми кљѡсе, нѡјћемо ми пѡре до тѡмо (Фер); *xajji* у кабињу јѡдан, у двѡ, *uħi* (Ков); *xaj* *iomdgni* тѡ краве да се мѡзѡ; *xaj* тѡи ѡзми волѡве (Ле); „*Aj*“, реко, „*uħi* сѡд ѡде у хлѡт“ (Нет);

xajde, Рѡзо, *да* ни *icēi* л'ѡп (Трн); *xajde* *да ѡзмѡиш* овѡ; *xaj* *да иосѡивѡиш* стѡ (Бал); *aj* *да иорѡдиши* овѡ (По); *xajde* *да ѡзмѡиш* сѡк (Ту)

ajde овѡмо, Блѡжо, ку[д] ћеш гѡре?; *ajde*, тѡмо ми је снајка (Бу); *aj* полѡко; *ajde*, кѡко си се тѡи ѡдѡла (Гр); *xajde* Рѡхѡме (Туз); знѡ нѡ знѡ, валѡло не валѡло, *xajde* (Бо); *xaj* тѡи ѡткѡт си дѡшла; *xajde* од борѡвницѡ сѡк (Фер); *xajde* код мѡне на кѡхву, пѡ *xajde* код мѡне на кѡхву (Го); кад иѡмѡ пѡсла, кад нѡмѡ, најѡрѡ га, *xaj* ка кѡћи; рѡс-полѡжна си, иѡмѡш свѡје и *xajji* (Брћ); ма, дѡ, *ajde* у сѡбу, мѡре (Нет); *xajde*, *xajde*; *xajde* Рѡзо, *xajde* Рѡзо; *xajde* овѡмо (Трн); *ajde* јѡдан (Шав); *ajde* дѡда (Ка); *xajji*, *xajji* Шѡро, *xajji* Бѡло (Бо).

II.2.5.25. У служби изрицања жеље или заповести у 2. л. јд., мада знатно ређе него у 3. л. јд. и мн., употребљава се и облик *нѡка*, и то уз императив, презент или самостално: *ада нѡка*, *не донѡси*, фѡла (Дуј); *ѡво* ти, *нек* иѡмѡи *да* ти није зѡпѡло за л'ѡк (Ка); сѡмо *нек* си здрѡва (Ос); *нѡка*, Снѡжо (По) *нѡка*, прекрѡсти се сѡд (Гр).

Императивна речца бележена је и уз облике генитива: *нѡка чѡрѡиѡ* (Го); *нѡка иѡнѡвѡѡ* (Лу); *нѡка Авѡулѡха*, пѡшти тѡи Авѡулѡха (Туз); *нѡка* и (По); *некѡ* га, *нек* чѡкѡ (Ту); *нѡка* тѡи ѡѡ (По).

II.2.5.26. Неретко се у грађи срећу и удвојене форме императива:

иди ѡзми онѡ тѡмо; *иди вѡди* говѡда (С. До); *иди уфѡиши* онѡ краву (Бал); *иди ойорѡви* се мѡло (Ос); *иди донѡси* пѡво (Трн); *иди вѡди* је л' тѡ иѡстина (Бо); *вѡди нѡћи* тѡ (Гр); *изѡћи вѡди* тѡмо што се спрѡмѡ за вечеру (Цр); *ѡзми иѡѡри* ѡрѡхѡ; *зѡћи кѡји* рукама (Де); *ирићи иогл'ѡдѡ* му онѡ прѡс; *изѡћи дѡчѡкѡ* овѡ двѡе (Ле); *сѡди одмѡри* (Бал); *оииди ирѡжи* пѡсла (Ју).

Појаву удвајања императивних форми, које се у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони срећу у 2. л. једнине и множине, познају и говори призренско-тимочке зоне. Наиме, посреди је балканистичка конструкција која се у говору Гатња и горанском говору бележи у реченицама са глаголом *и́ди*, који има значење издавања наредбе: *Иди набéри* клáсје, две-кíла пчéница; *и́ди се нáјади* кóљко сáкаш (Младеновић 2001: 501); други императив има допунски карактер, на шта упућује његова синонимност са конструкцијом *да* + презент, (Младеновић 2013: 350). Дакле, у овим говорима „императив у допунској служби јавља се у двама реченицама које чине једну синтаксичку целину. У првој, управној, употребљен је императив глагола „ићи“ у значењу гл. „желети“, у другој – зависној – императив глагола којим се казује садржај жеље: *Зубер, и́ди л'éбецои́* ми го про́дади; *и́ди и́о́љај* во Кáтастар“ (Младеновић 2001: 500). Прилике у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони потврђују наведено тумачење, с тим да се, као што приложена грађа показује, на првом месту у императивном пару могу наћи и други глаголи. Сви они, међутим, могли би се заменити глаголом *ићи*, што указује на поклапање њихових синтаксичко-семантичких функција (в. Вељовић 2018: 354).

П.2.5.27. Речце *де*, *дер*, *дедер*, *дела*, *ела* и сл. у служби подстицања или ублажавања заповести нису обичне у овом говору. Забележено је свега неколико примера: *ма́кни дер* овò, снàо, тàмо (Бу); *дèла*, рèците му; *дèла*, Бојàна (Бал); *ста́н де*, ймà чàша, ðèвòјко (ШТ); *ста́ни де*, Влáдо (Ос).

Овиме се стање у тутинско-новопазарском говору разликује од ситуације у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта, где су партикуле у овој служби знатно фреквентније (Петровић 1973: 214; Божовић 2002: 90; Стијовић 2007: 173 и др.), а даље и од неких других штокавских говора (Јовић 1968: 138; Реметић 1985: 325; Николић 1970: 681). Ситуација у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони углавном одговара приликама у подгоричком говору, имајући у виду да се речце „*ела*, *де* и *дела* у говору подгоричких муслимана никад не употребљавају“, односно да је позната „речца *ела*, али као синоним за потврдну речцу *да*, или као знак одобравања уопште“ (Чиргић 2007: 116). Речца *ела* у истој служби врло је честа и на терену Тутина, Новог Пазара и Сјенице, где се користи углавном у значењу давања одобрења за вршење неке радње, и то увек као одговор на постављено питање: *Дà л' да је зòвнèм? Èла*, зòвни је (Ков); *Хòћу л' кúпит ово? Èла*, кúпи. *Хоћу л' јој понй́ет? Èла* (Ту).

П.2.5.28. У значењу „изволи(те)“ у широкој употреби је у свим лицима и турцизам *бујрум*. Облици за 2. л. јд. су: *хàјде бујрум* (За); *àјде*, *Тàто*, *бујрум*

(Це); *у* пријетеле, бла̀гѡш, *бѹјрум*, а ви́де л' снаху? (Жу); *бѹјрум*, ка́жи (Ту); *бѹјрум* у сѡбу (Ке).

II.2.5.29. Облици *иодá* и *у̀дри*, који према себи немају форме инфинитива, имају ликове: *иодá* му је; *иодá* му девѡјку (Це); Ел'езе, *иодá* овѡмѣ тѡ шећѣра (Ђер); *иодá* је нек идѣ, Ѐсо (Жи); *у̀дри*, кол'ико е имáло нáрѡда, *у̀дри* ѡгут (Де); *у̀дри* и мѣне и њу (Ђер) *у̀дри* бр̀дил'има (С. Пуп); *у̀дри* јѣдан у дру̀ги грѣбѣн (Це).

Ови облици у употреби су и у говору србијанског Полимља. Глагол *у̀дри* са овим кореном јавља се овде само у императиву (остале форме су: *у̀дариии*, *у̀даријо*, *у̀дарила*, *у̀дарила*, *у̀дарили*, *у̀дари*, *у̀даришиѣ*, *у̀дари*) (Николић 1991: 482). У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони, међутим, сасвим су обични и облици радног глаголског придева *удрѹо*, *удрѹила*, *удрѹило*, што упућује на претпоставку да је посреди различит превојни ступањ поменутог глагола (*удар-* : *удр-*).

II.2.5.30. Све што је наведено поводом наставака 2. л. јд. важи и за исто лице у множини.

II.2.5.31. Глаголи који испред наставка *-иѣ* имају *-и* су:

пра̀во *и́диѣ* свѣ; ѡнде *си́ѣниѣ*; *оѹи́диѣ*, иду у Дѡљани (Баг); *надѣниѣ* му дру̀го ѹме (Боб); сáмо *сѣ́диѣ* ви (Бот); слѡбодно је *ио̀и́рáжѣиѣ*; сáмо *и́рáжѣиѣ* Гордáну и *кáжѣиѣ* се (Коз); пѡсл'ѣ *и́роду́жѣиѣ* гѡре; ви *сналáзиѣ се*; *ио̀слу́жѣиѣ се*, брѣ; *изјáвиѣ* жалбу; *и́диѣ* до кра́ја онѡ сѣла (Не); и озгѡр *сврáиѣиѣ* да пи́јемо кáхву (Нет); *ви́чиѣ* онá вѣл'икѣ стршѣл да ме ујѣо; сáмо *и́рáжѣиѣ* стáрá жѣна; *и́риѣврѡиѣ* како знáте; код Рáшкѡве кафáнѣ *сврáиѣиѣ*; сáмо кот Дрáшка ѡнде *уси́ѣвиѣ* кѡла; *сврáиѣиѣ* код Рáгиповѣ мáјкѣ; *врáиѣиѣ се* нáзáт (Ос); скрѡс *кру́жѣиѣ* овáмо; *ѡѹи́ѣ* да у́змѣте бра̀шно; ви *и́иѣиѣ* кѡл'ко трѣбá јѣдан рúчак да кѡштá (Трн); сáмо ви *сѣ́диѣ* (Шав); *и́диѣ* повише тѣ ѡградѣ; *оѹи́диѣ* кот Тѡма (Врс); *сѣ́дниѣ* (Тр); *заврѣиѣ* тѡ (Туз); *иáљѣиѣ*, лѹди, дѣцу у шкѡлу да ућѣ (Уг); *и́диѣ* тáмо на Пѣштер (Че); *ио̀мѣниѣ* ви тѡ у Пѣштѣр; ѡдмá *ио̀звѣиѣ* на дѡговѡр; ви *ѡбáвиѣ* Дугу Пољáну пá *и́роду́жѣиѣ* у Дрáжевиѣ, ѣ ако заврѣиѣте у Дрáжевиѣ, *и́роду́жѣиѣ* преко бр̀да пá у Кáмешницу (Шар); док ти зарáди чѡвек, пá *у́змиѣ* (Бр); *бѣ́жѣиѣ* за Србију (Вру); *и́диѣ* на вáшер (Ер); *увѣ́диѣ* ви њу у сѡбу да се ми́ ви́дѣмо; *ул'ѣгниѣ* овáмо у дѣжурнѹ да ви ни́ѣ зѣма; *сѣ́дниѣ*; *сѣ́диѣ* ѡде иза мѣне да ве не забѡрáвим; вáс двѣ *се* *си́рѣмиѣ* да изáђѣте; *сѣ́диѣ* ѡде док ви ѡна овѡ намѣшѣи; ја журѣм, ви *сѣ́диѣ* (Ле); *у́змиѣ* шангарѣпѣ, пѣршúна; *у́змиѣ* ѣѣ ѡѣте (Бал); *нáђѣиѣ* нѣкѡга дру̀гѡга (Цв); сал' *и́ушѣиѣ* тел'евѣзѡр (Де); *у́змиѣ* ми брѡј (Др); мѡмци, *оѹрѡ́сиѣиѣ* ме; *јáвѣиѣ* ка[д] стѣгнѣте (Вру).

II.2.5.32. Глаголи са очуваним *-ј* испред *-иѣ*:

ѡáјѣ (Боб); нáрѡде, *ђу́јѣ*, нáрѡде; *ђу́јѣ*, нáрѡде, покúпите се (Бот); јѣдан ни је долáзио, *вѣрѹјѣ* (Лу); *ѡáјѣ* ми мало водѣ (Не); *слу́шáјѣ*, побѣгла ни је (Ђер); и

Као што се види из приложених примера, у ситуацијама када се уз императивну речцу јави *да* + презент, лични наставак комуникативно је редундантан, те се најчешће не употребљава, и то као последица језичке економије будући да су информације већ садржане у наставку презента. С друге стране, уз облик инфинитива императивна речца, по угледу на праве императивне форме, добија наставак *-ије* (*немо(ј)ије*), који је носилац граматичких информација лица и броја.

П.2.5.36. Уместо синтетичких форми императива и у 2. л. мн. употребљава се конструкција *да* + презент:

право *да ми кажџије* ко вас је послџо оде код мџене? (Из); *да дођџије* на рџчак код мџене (Ка); *да ми даџије* вепра ил' да догнам крмџчу (Ју); *да се враџиџије* па за Одојевиџе; ако сте гладне, *да дорџчујџије*; сџмо сл' џку *да виђиџије* кака је била л'џпа; *да виђиџије* Цџџина маџка кака је (Не); *да се враџиџије* одек покрај пол' џџије па овџем пуџем насуџим (Ра); маџо *да џојџџије* нешто (Гр); *да ми дођџије* па мало да посџди-мо; ал' и неџе *да дођџије*, *да ни најџвиџије* (Др); *да џрџмиџије* ислам (Че); *да биђџије* слџбодне (Ке); *да увџџије* деџу и овџе жџене у сџбу (Нет); *да дођџије* (Ле),

реџе *нека* + презент: џ *нек сије* ми здраво (Гр); сџмо *нек сије* ви добро (По).

П.2.5.36. Конструкције *(x)џ(џ)(e)(ије)* + императив или презент чџсте су у испитиваном говору, с тим да, као и код *немо(ј)ије*, најчџше није бележен лични наставак:

хџде џџије, бџџрум, *хџде џџије*; *хџде џџије*, брџ (За); џ *хџџи ул' џгниџије* у сџбу (Дуј); *џде џџије* онаџо на сџнце да сџднџмо (Баг); *џде џослџџиџије се* мало мџда ба-рем (Коз); *џде сџџије* за асџал; *џде сџдџије* (Не); *џ деда ураџиџије* ви тџ (Ке).

У истим околностима бележени су и примери са личним наставком: *хџџије фџџиџије* коџе д-џмо (Ђер); *хџџије*, *извџџије*; *џџије*, *извџџије* (Бу); *џџије џџије* слџбодно (Цв); *џдеџије да џоџџије* сџк (Гр). Уколико глагол није експлициран, наставак је обавезан: *хџдеџије* унутра у сџбу, оде квџсно (Уг); *хџџије* оваџо у кџћу (Гр); тџ ви вруџџна, *џџије* у сџбу (Не); *хџџије*, да идемо гџре да попиџџмо по каџхву (Бот).

Императивне речце на које се додаје лични наставак присутне су и у другим штокавским говорима. Као и у нашој зони, и у горанском говору је своџење на општи облик *немој* последица „редундантности морфолошке ознаке за лице и број императивне речце, пошто се иста граматичка информација понавља конструкцијом *да* + презент. Сам процес је могао бити потпомогнут речцом *(x)џде*, која је без морфолошке ознаке за број“ (Младеновић 2001: 501). У говору Гатња „императивна речца *џде* кристи се у овом облику независно од граматичког броја глагола уз који је употребљена, али се – факултативно – и морфолошки обележава императивним наставком за 2. л. мн“ (Младеновић 2013: 350). У говорима србијанског Полимља речца *немој* има

наставак *-īe* обавезно ако стоји уз инфинитив а факултативно ако стоји уз презент, а употребљава се и самостално (Николић 1991: 482). У банатским говорима у множини је бележено и *немој* и *немојише* (Ивић и др. 1997: 189). При употреби двоструких форми императива, такође из разлога елиминације граматички редундантних елемената, бележени су примери у којима први члан у императивном пару остаје без личног наставка, свводећи се само на средство са значењем подстицаја за извршење радње означене глаголом који је допуна (попут *хајде*): *йди куййише* пиво (Трн); *ха ўзми йослужийше се*, да ве не хабймо мй (Бо); *ўзми йоједиийше тō* (Шав); али је и: *дōђийше ўзмише* је (Ју); *ўзмише йослужийше се* (Бо); *йдише уфайиийше* је (Леч).

П.2.5.37. Аналогијом према глаголским формама, осим императивних речца *нека* и *немō(ј)*, лични наставак *-īe* добијају и неке друге врсте речи, па је бележено: свѣ ћемо да срѣдимо, *некаийе* (Коз); *йолāкоийе*, стаңте; *бўјрумийе*, ёво (Шар); ђн је вйкō дѣци: „*Полāкоийе*“ (Ле).

Додавање наставка *-īe* неглаголским облицима, чиме се остварује њихова вербализација а даље и значење императивности, присутно је и у говорима централне Шумадије: *Пōлакоийе*, спāва снаā (Реметић 1985: 325), те у Полимљу: *Дѣийе* рāдите; *Неийе*, ћѣцо (Николић 1991: 480).

Најзад, бележено је и: *бўјрум* сўтра дōђите на кāфу; пријетелу, дрўгў немāмо, *бўјрум* ко ви се свиђā (Жу); пошāљѣм код њй: „*Бўјрум* курбāн.“ (Кон).

П.2.5.38. Имајући у виду да за 1. л. јд. нема синтетичких облика императива, бележене су само форме *да* + презент:

да вйдйм штā тō трѣбā (Бог); тō је брўс, *да* ти *йокāжѣм* (Цв); *да ўзмѣм* мāло пāприкā; *д[а]* *ўзмѣм* мало сйра (Се); *да* јā *йокўййм* фамйл'ију (Ле); *да се одўжйм* тōј зѣмљи што сам је гāзио; јā *да нāђѣм* аутōбус (Ле); *да* ти *йомдгнѣм* (Гр); *да се йомй-рйм*; *да* ти *йрйчāм* нāсл'ѣство, ёја. (Ке); *да* ти *не ойѣжāмў* рй'еч (Жу); *да* ви *нāђѣм* утōбус (Ле); *да ййку'ем* изнўтра (Шт); *да* ти *дāм* онō дōскорўшā понѣси (Бал).

Уз њих се некада употребљава и императивна речца:

хāјде да ише йовѣдѣм јā ље сам те ўзō (Вру); *āјде да вйдйм* штā ти тō трѣбā ко (Бог); *хāјде да* ти јā *дāм* дōбар пѣшкир; *хāјде* јā *йлāсйи* (Пе); *хāјде да изнѣсѣм* бар онō да сѣднѣте (За)

П.2.5.39. Конструкције *нека* + презент у 1. лицу нису честе: *нек ўмрѣм* (Вру); *нека ўмрѣм*, вāлā (Бал).

П.2.5.40. У тутинско-новопазарско-сјеничком говору 1. л. мн. императива више није живи члан парадигме. Једине забележене форме су *рѣцимо* / *рѣкнимо* и *йрейосйāвимо*. Ови ликови, међутим, семантички и нису императивни облици, већ имају значење „на пример“:

нѐ би се ни виђал'и мѝмак и девѝјка, *рецимо*, ја тога пѝмтѝм (Рај); зову се цѝмбѝси ѝгре, *рецимо* кат се нѝко жѝни; *рецимо* стѝ грамѝ пасуља по човѝку; ѐ кош-та, *рѝцимо*, двѝѝе хѝљаде дѝнарѝ мѝсец дѝна да јѝде (Трн); полако приђѝ мѝмак ко[д] тѝ девѝјкѝ, *рѝцимо*, упознајѝ се (Тр); рѝкнимо, познаѝм се дѝбро с твѝјѝм мѝјкѝм и ѝна фѝл'ѝ тѝ мѝју жѝну (Жу); *ѝреѝосѝѝавимо* да је ѝн тѝ (Гло); *ѝреѝосѝѝавимо*, ја ѝмам ѝѝрку (Жу).

Изостанком синтетичких форми у 1. л. мн. императива тутинско-новопазарско-сјеничка зона уклапа се у шири ареал штокавских говора у којима се категорија заповести у овом лицу обележава различитим аналитичким конструкцијама. Слично као и овде, и у Васојевићима се бележи присуство облика *рецимо* без правог императивног значења (СТИЈОВИЋ 2007: 172), исто је и у Полимљу (НИКОЛИЋ 1991: 479), у банатским говорима је 1. л. мн. забележено само од три глагола, такође у значењу „на пример“: *Ќћу сѝтра д ѝдем да рѝдим рѝцимо; кѝжимо сад; мѝтѝимо овѝко*. (ИВИЋ и др. 1997: 187), у централној Шумадији забележене су свега две потврде, и то обе од глагола *ѝредѝѝавиѝи*: *Приѝѝаимо да си тѝ дѝшѝ прѝ; Приѝѝавимо да си тѝ сѝлѝак и да знаш кѝко се тѝ живи* (РЕМЕТИЋ 1985: 324). За староцрногорске говоре М. Пешикан наводи: „1. л. мн. врло је ретко, али га ипак има: *ѝѝшѝѝимо* га мѝ нек ѝдѝ; *сађѝѝдимо* мѝ овѝ лѝс нађѝс. Иначе се замењује конструкцијама типа *ђјмо да вѝдѝмо (ајмо вѝђѝѝѝ)*, *да сѝдѝмо* и др.“ (ПЕШИКАН 1965: 175). У Враки је забележен облик *изнѝсимо* (ПЕТРОВИЋ 1973: 214).

Службу изрицања заповести као и у другим говорима и овде најчешће врше конструкције са императивном речцом *(x)ђј(д)(е)*, на коју се некада додаје и лични наставак *-мо*:

хѝј ѝ[а] [ид]ѝмо гѝре пѝ ћемо по кѝхву (Бот); ѝде лѝди слѝбо живѝл'и, сиромѝшно по тијѝ брдѝ и *хѝј ѝ[а] идѝмо* (Ју); е *хѝј да идѝмо* (Рај); *хѝј да се расѝѝѝрамо* (Се); *ђј ѝ[а] [ид]ѝмо* гѝре са овѝм сѝкѝм, *ђј ѝ[а] [ид]ѝмо* (Бу); *хѝј ѝ[а] [ид]ѝмо* у сѝбу да пиѝѝмо кѝхву (Це); *хѝјде* код мѝне *да сѝдѝмо* (Го); *хѝј ѝ[а] [ид]ѝмо*, кѝмшо, на вѝшер на Јѝзеро (Ер); *хѝј да ѝѝѝѝмо* кѝхву (Бољ); *ђјде*, Гѝране, *да сѝовѝрѝмо* вѝпра (Лу); смѝста *ђј деда* те *вѝдѝмо* ка кѝћи (Ос);

хѝјмо да рѝдѝмо (По); *хѝјмо* мѝ дѝл'е пѝ ћемо га сађѝкат (Бот); *хѝјмо* гѝре кот кѝћѝ (Гр); *хѝјмо* на вѝшер (Ер).

Ликови без личног наставка чешћи су имајући у виду да је он, услед присуства презентске форме, на комуникативном плану редувантан.

У употреби су и облици *(x)ђј(де)моѝѝе*:

хѝјдемоѝѝе у кѝхву да попиѝѝмо по кѝхву (Ђер); *ђјдемоѝѝе* у кѝћу (Бу); *хѝјмоѝѝе* да сѝднѝмо (Леч); *хѝјмоѝѝе* у кѝћу да пиѝѝте кѝфу; *хѝјмоѝѝе* у сѝбу (Уг); и *(x)ђјѝѝе*: ѝ, кѝпиѝ тел'евѝзѝр, *хѝјѝѝе* д[а] [ид]ѝмо да гл'ѝдѝмо (Де); е, кѝ је Тѝрчин *хѝјѝѝе* д[а] идѝмо сад д[а] изгѝнѝмо свѝ да е ѝтмѝмо (Ке).

Облик *(x)ajdemoīe* бележен је у централној Шумадији (Реметић 1985: 325) и Полимљу (Николић 1991: 480). За банатске говоре П. Ивић наводи да у *ajdemoīe* заједно, према објашњењу казивача, истакнути облик има значење „више њи да буде“ (Ивић и др. 1997: 188), што одговара његовој вредности и у нашем говору. Додајемо, међутим, да поред наведеног, облик *(x)aj(де)moīe* има и значење „хајдемо ми и ви“ или „хајдете и ви са нама“ (што је случај и са: е, кѠ је Турчин *xaj̄īed[a] idemo* сад д[а] изгйнѣмо свѣ да е Ѡтмѣмо (Ке)), односно да се у њему прецизније нијансира постојање двеју група – *ми* и *ви* – којима се овим обликом даје подстицај за заједничко вршење глаголом означене акције, за њихово уједињене у именованој радњи, чега обично нема у неконтаминираном лику *(x)aj(де)мо*.

Бележени су и примери са *да* + презент:

е сѡдек *да се нѣшӣо ѡогдѡймо* (Ке); *да* јој *извѡдѡймо* компѡра; *да* јој *шѡурѡймо* у кѡла (Ка); ко сте за рѡчак, *да рѡчѡмо* (Ке); *да видѡймо* штѡ-е с децѡм (Нет); *да* ти *дѡмо* плѡту (Трн); *да смо љѡди* (Ле).

Службу негираног императива врши конструкција са императивном речцом *немѡ(j)*: *немѡ да ве смѣћѡмо* (Бо); *немѡ ми да надрѡѡмо* (Лу); *немѡ да ве омѣшѡмо* (Ков).

П.2.5.41. Окамењене форме императива за 3. л. јд. чувају се у вербалним формулама којима се изричу добре жеље или пак клетве: *идѡмоз* бѡк, домаћине (Ост); *идѡмоз* бѡк (Рач); *бѡди* бѡк с нѡма (Ту); *нѡси* га ѣѡвѡ (По); *нѡз* га ѣѡвѡ (Бал)⁴⁵.

Много чешће, међутим, у овој служби употребљавају се облици 2. л. јд.:

нѣће да пѣѣ, *бѡже сачѡвѡ*; *бѡже* ме *оѡрдѡсӣи* (Лу); ѣмѡ камена *сачѡвѡј бѡже*; тѡ *бѡже сачѡвѡ* да се ѣѡѣ да је девѡјка поѡгрѡла са некѡм нѣпознѡтијѣм ил'и из дрѡѡѡга сѣла (Рај); *сачѡвѡј бѡже* снаѡу и ѣину ѣѣцу и ѣине родѡтеље коѣ су ѡни родѡл'и и одгѡѡл'и (Гр); *дѡј бѡже* још бѡљѣ да се жѡвѡ (Др); *нѣ дѡј бѡже* да се кѡм нѣѣ дѣсило на тѡ дѡн (Д. Пољ); *дѡј бѡже* нек је свѣ овѡ здрѡво ѡмладинѣ (Кн); ал'и да је тѡкнѣ прѡстом ил' овакѡ, *бѡже сачѡвѡ*, да нѣшто, *нѣ дѡј бѡже* да је загрл'ѡ, ни слѡѡѡјно (Гр); *дѡј бѡже* да му ѡчи извѡдѡ (Жу); нѣѣсам видѡ тѡ говѣда, нѣт би хи кат догнѡ како трѣбѡ, *бѡже* ти л'ѡѣпѡ *сачѡвѡ* (Ли); кажѣ: „Ѡ, *дѡј бѡже* да нѡша кѡћа бѡдѣ пѡна кѡ овѡ ѡрѡк“; стѡвѡм пшеницу, *ѡј бѡже сачѡвѡ*; а да нѣѣ још тѡгѡ, *ѡј бѡже сачѡвѡ* да би јѡ смѣѡ сѡм ѡде остѡнут (Пе); *дѡди* ми, *бѡже*, дѡбро здрѡвље (По); да узмѣш от Шѡптѡрѡ, тѡ-е бѡло *сачѡвѡј бѡже* (Гу);

или 3. л. јд.:

⁴⁵ Слично је у призренском говору где су бележене клиширане конструкције: *Бѡди* Бѡк с нѡма; *Нѡси* те бѣда, мѡре нѡтемнѡку (Реметић 1996: 502), односно у централној Шумадији, где су присутни остаци 3. л. јд. императива типа: *Нѡс* те ѣѡво, дѡјете, *Бѡди* Бѡк с нѡма, *Бѡди* Бѡк с нѡма, *Помѡз-Бѡг* (Реметић 1985: 327).

исан најприје како је живео, *бок да њомдгнѣ* (Де); *да бок чувѣ* унучат и да ми је све здраво и весело (Гр); *да да бок* да све биде добро (Ке); *јок ја, да не да бок* (Ке); *да дадне бок* да биднеш бѡлѣ (Ков); *да га бок саћувѣ* мајки (Ле); а да преговѡри, *да бок сачувѣ* (Ли); то је било *да бок л' ѡеиѡ саћувѣ* (Ме); *да да бок* свѡкога добра до милѡга бѡга; *да не да бок*, какав дѡктор (Ост).

Треће лице императива у тутинско-новопазарско-сјеничком говору исказује се перифрастично конструкцијама:

нек(а) + презент:

ѣво га жив, *нек ти кажѣ*; за њене године добра, *нека њоживѣ* (Ка); *нек дѡђѣ* да ми забрани; *нек се зна* она старѣ обичај (Лу); ѣво *нек* она *ѡримѣ ѡензију*; *нек се* дѣете *ѡѡрѡвѣ*; *нека* ѡно то *осѣиѡ* (Не); *нека дѡђѣ* да му дам нафѡз (Нет); *нек је* глава *здрѡво*; *нек је здрѡво* глава (Бу); рѣци снаи *нек изл' ѣгнѣ*; слѡтка-е, слѡнша *нека биднѣ* (К. Бун); *нек ти ѡрича*; ѡвѣк *нек ти је* средѡна машинѣ *висѡко*; *нек изгорѣ* то, кѡ[д] ѡу пѡсл' ѣ онѡ рушѣвину и онѡ; *нек изгорѣ* што мѡре изгѡрет (Тр); сѡтра *нек дѡђѣ* твој ѡтац да те вѡдѡмо за Рожѡе; *нек ѡгрѣ* где му је вѡља, свѡко *нек ѡгрѣ* кот свѡѣ женѣ, кот свѡѣ сестрѣ, кот свѡга брѡта, то ништа није (Гу); *нек ѡосѣћѣ* Влѡху она дрѡги брк; свѡка ѡс то питање то остојање, мене сѡмо *нека је ѡвек* (Ле); ја кѡцку не турѡм ни-кѡм, кѡм трѣба *нек ѡзмѣ* (Жи); *нека ѡрича* каки јѣсмо (Трн); сељака бѡци у бѡру, *нек идѣ* (Др); *нек ѡмѣ* (Бо); *нека ноћѣ* ко[д] тебе; ѡн *нека ѡзмѣ* тога ѡдгата и *нек дѡђѣ* за вама *нек се* наспѡва и нахрани (Ле); овѡ *нек осѡанѣ* вама (Пож);

да + презент:

да бидѣ прѣседник из Нѣготѡнца; *да видѣ* да мѡже да одговѡра, *да ѡмѣ* то у виду (Не); Мухѡрем *да ти ѡомдгнѣ* до пѡднѣ (Трн); *да ти ѡѡл' ѡ* шѡмѡр (Тр); ѡдмор *да наѡрѡвѣ* (Гу); ка-се кѡти штрѡгља вел' ѡ: „*Да бидѣ* овѡко кѡмак“ (Коч); ѡн *да ноћѣ* код мене; *да ти не ѡѡидѣ* тѡ пѣпо цѡо крос цѡо вѣш; изѡо те бѡѣс *да те изѣдѣ*; ал' и ѡ бога *да му не ѡѡгнѣ*, знаћѣ бѡо је ѡвек (Ле);

немо(ј) + презент:

немо да ти *фѡл' ѡ* ниѡ (Трн); *немо* да *ѡдѣ* ѡна у пѣтак у Рожѡе (Го).

За 3. л. мн. забележене су форме:

нек(а) + презент:

нека су сѡрѣмни лѡуди (Не); *нек су здрѡво* вође овѡ мѡја дѣца и унучат (Гр); *нек су здрѡво*, сѡмо *нек су здрѡво* и *нек је срѣтња* (Ки); сѡмо точкѡви *нек ти на онѣ обрѣдине сѡѡѡју*; сѡмо *нек ти точкѡви идѡу* по онѣем ѡбалѡма (Тр); *нек ѡричају* овѣ млаћѣи (Гл); *нек му бидѡу* јѣднѡки; (Ле);

нека + генитив:

нека сѡдовѡ, то мѡгу да пѣрѣм ја и сѡтра (Бал); *нека сѡде крава* (Пе).

да + презент:

овѣ *да дѡу* да се јѡвѡ тѡмо (Ле); *да ѡорѡчѣ* шта хѡтѣ (По); *да се најѡвѣ* прѡво (Ту); *да нас не разнѣсѡу* црнѣем глѡсом (Ле).

немô(j) + презент:

немô да ура̀дѹ шта невелѣтно, да пљѣ̀хајѹ, да ў̀бију дѣцу, хајва̀не (Бо); *немô на* очи да ми се *ѹо̀ја̀вѣ* (Ме); *немô да се сва̀хајѹ* (Ту); *немô да су гла̀дне* (Гр).

О императивном значењу других глаголских облика попут футура типа: Тô *ћеш* ми *донѹ̀јеѹ* па макар ў̀мрла⁴⁶, или модалног перфекта типа: *Да се нѝјеси м̀рдноу* или *немôj да си се ѹом̀ерио*⁴⁷ детаљније у: Вељовић 2018: 239; 311; 352.

II.2.6. Глаголски прилог садашњи

Глаголски прилог садашњи твори се у тутинско-новопазарско-сјеничком говору додавањем наставка *-ћи* на облик 3. л. множине презента.

II.2.6.1. На испитиваном ареалу присутно је колебање у односу наслеђених наставака *-е* и *-у* у поменутиим презентским формама, са тенденцијом уопштавања наставка *-у*, те се таква варијантност пресликава и на облике глаголског прилога садашњег. Стога су у грађи потврђени двојаки ликови – са завршетком *-ећи* (код глагола који чувају старији презентски наставак) и *-ући* (које се јавља након успостављања аналошког *-у* у облицима презента).

Сходно приликама које владају у облицима презента, и у глаголском прилогу садашњем превладавају новије форме са *-ући*:

вѣрѹ̀ј ми да поц̀ркаше *ра̀дући*; свѣ нòсѹ̀ћи онѣ ца̀кòве ў̀збрдо (Леч); пѧ прет̀рни, да извѣ̀нѣте, на онòг кòња *седу̀ћи*, не мòгу вишѣ да издржѹ̀м (Кл); вѧздѧн на̀ ноге *ѹ̀рћу̀ћи*; ðде свѣ *ѹ̀рћу̀ћи* (Бо); *ѹ̀ласѹ̀ћи*; јѧ сам преп̀укла јучѣ с њѹ̀ма *ѹ̀рчу̀ћи*; мòш и *седу̀ћи* (Го); ðчи су ми исп̀л'е онде *вѧру̀ћи* прѣђу (Ду); *јѧду̀ћи* се (Ли); Сла̀ва је бѹ̀ла дòбра, мѧјку што је им̀ала, тò нѝе да се сѣ̀ду̀ћи помѣ̀нѣ (Ст); ост̀аше *лежу̀ћи* (Ту); ðпсова ми мѧјку, ѹ̀шамара ме, јѧ свѣ *врѹ̀шиу̀ћи* к̀ћи (Стр); *сѣ̀ду̀ћи* (Стр); на̀ ноге *ѹ̀рћу̀ћи* (Бо).

Придеви типа *лежѣ̀ћи*, *висѣ̀ћи*, *носѣ̀ћи* и сл., међутим, увек имају *-ећи*:

јѧ сам овò бѧш ў̀зò у Паз̀ару код оногѧ Жѣ̀ла, дòбар овѧ мат̀ријѧл, с̀доперу и овѧ *висѣ̀ћи* дѣò (Не); онѧ *висѣ̀ћи* дѣò је к̀пнѹ̀ (Шав); онѧ рѧзбој дру̀ги, *л'ежѣ̀ћи* (Со); овѧ *л'ежѣ̀ћи* рѧзбој не мòре с̀л' по јѣ̀дна; на овѧ *л'ежѣ̀ћи* рѧзбој та̀пѹ̀т смо тк̀л'и свѣ (Де); на тò су тк̀л'е на онѣ *л'ежѣ̀ће* рѧзбòе (Боб); мѹ̀ ћемо приу̀питат Фѧ̀тку, тò-е ст̀рѧ, још ст̀рѧ жѣ̀на, јѧ мѹ̀сл'ѹ̀м да ће ðна зн̀ат дòста у вѣ̀зи тòк рѧзбòја *л'ежѣ̀ћега* (Ст); а ѹ̀стò на *ѹ̀ол'ежѣ̀ћи* рѧзбој се тк̀ло, ћил'ѹ̀ми (Ду); мòре тò и на

⁴⁶ Што одговара приликама у Гори, где је: *Ће се омѹ̀јеш* (в. Младеновић 2001: 427).

⁴⁷ У говору Мрковића перфекат има исту службу у конструкцијама са *немој*, које стоји на почетку императивне реченице којом се изриче прохибиција (*Немој да си му ѹ̀ричаò*) (Вујовић 1969: 259).

сїојѣћї рáзбој; на *сїојѣћї* рáзбој тó се ткѣ (С. До); їмá и *сїојѣћї* рáзбој (По); ўзми *вáжѣћї* л'їчнї кáрту (Со); óна је *држѣћá* (Ту)⁴⁸.

Од глагола истога типа бележене су, мада знатно ређе, и форме са *-ѣћї*: нѣкáко *сїојѣћї* и мóгу да рáдїм, ал' кад сáгнѣм се, не мóгу да се испрáвїм (Брђ); састáнї се и свѣ *їрчѣћї* код нѣга (Бо); остáше *седѣћї* (Ту); нѣмо *сїо'ѣћї* пїт вóду (Че).

Бележени облици са *-ѣћї*, иако мање фреквенције, ипак не потврђују закључак о томе да на овом терену „глаголски прилог садашњег времена увек има наставак *-ўћї* зато што се 3. л. множине презента вазда завршава на *у*“ (Барјактаревић 1966: 105).

Двојство наставака присутно је у већини штокавских говора. У Горњим Васојевићима се употребљавају оба наставка присутна у нашој зони (Стијовић 2007: 189), тако је и у србијанском Полимљу (Николић 1991: 487), те централној Шумадији (Реметић 1985: 332). У грађи из Ибарског Колашина, међутим, код глагола са *-е* у презенту налазимо само примере са *-ѣћї* (Божовић 2002: 95). У појединим говорима ситуација је унеколико друкчија. Наиме, у трстеничком говору наставак *-ўћї*, који имају глаголи са *-у* у 3. л. мн. презента, усталио се као наставак глаголског прилога садашњег уопште, те се као такав додаје и облицима презента глагола са *-е*, отуда овде примери *мислѣўћї*, *рáдеўћї* и сл. (Јовић 1968: 149). Тенденција овога типа није присутна у зетско-сјеничком дијалекту. У српском призренском говору стање је компликованије, имајући у виду да се глаголски прилог садашњи овде гради помоћу наставака „*-ч'и*, *-еч'и* и *-уч'и*, који се додају на инфинитивну основу или (ранији) облик 3. л. множине (и не ретко једнине) презента“ (Реметић 1996: 510). У горанском говору уопштен је наставак *-ѣћї* и ређе *-ћї* (Младеновић 2001: 427).

Глаголи са 3. л. мн. презента на *-у* завршавају се на *-ўћї*:

дóђу лўди *крїјўћї* понóћи, ўзмў је у áкшам; пўхћил'и га и[з] зáтвóра, и óн дошó код мѣне *крїјўћї* од свїјá (Жи); педесѣт хїљáдá стáвї у мантїл *крїјўћї* (Кл); *крїјўћї* од рóда са мóмком прїчá (С. Туп); знáм да си вїкáла да си *крїјўћї* ўзѣла пáрче пршўтѣ кат си бїла трўдна; не ваљá *крїјўћї* да узме (Шав); тогá мóмка ил'и вїди ил'и не вїдї, нѣђе *крїјўћї* кроз врáта, кроз некó рўпче мáлó; десїло би се пá би се неђе *крїјўћї* овáкó пїсмом, кó је пїсмен бїо; Шабáнова мáјка је *крїјўћї* дáла Сел'їму, Шабáнову сѣстру, те је *крїјўћї* дáла те се тó спáсїло (Ли); јá *крїјўћї* пўшїм (Пе); дóђóше те ме тó испросїше и свѣ *крїјўћї* (Пл); ако ти се угáсїла вáтра óде, тї не смї'еш нó ћѣкáш ћѣ дїм пá да отїдѣш да ўзмѣш нѣшто *крїјўћї* вáтрѣ (Ле); нáјпрїе нї'есу дáл'и óчеви да се вїђáјў кá сáт, него ако си мóгó неђе *крїјўћї* да се састáнѣш са тїм мóмком, мóгó си да се вїдїш; нї'е шћѣо да се помїрї гóдину дáнá, брáћа су ми долáзїла *крїјўћї* од нѣга; сїјáл'и су свўђе лўди, сáмо тó некó *крїјўћї*

⁴⁸ Исто је и у говору србијанског Полимља (Николић 1991: 488).

(Пру); жѣна се опорѣдї *крїјјѣћи*, да нїко не чўїѣ (Боб); немѣ да сте глѣдне, ймамо мї, иако смо овако *гл'ѣдајјѣћи* (Не); осѣмнул'и би лўди *гл'ѣдајјѣћи* тѣ тел'евїзѣр, каснїїѣ почїнў тї боксѣри, алѣхѣми до сѣбаха би хи гл'ѣдѣл'и (Ков); ѣчи ми испѣдоше *глѣдајјѣћи* а нїшта нїсам запѣмптио, ада кѣко не ваљѣјў, свѣшта ймѣ да проћїтѣм (Бл); Осѣница ти је *идўћи* ка Сјенїци, од Пѣжегѣ; тў ймѣ једна црква пѣ продўжї се мѣло овѣмо, *идўћи* напрѣт (Ос); вѣнѣ ми се укѣзѣл'е свѣ *идўћи* (Го); л'ѣвѣ одѣвдѣ *їдўћи* дѣл'е (Стр); тѣмо *идўћи* ка Приѣпѣлў ка Нѣвѣј Вѣрошу, свѣ тѣ прѣдѣо су Срѣби (Врс); ѣна је тѣ стѣлно турѣла, прѣви пилѣв, да се одѣрѣш *јѣдўћи* (Кл); сѣмо су остѣл'е Обўћине, јѣдна кўћа и *зафѣлўјјѣћи*, тѣ је Лѣпоѣвиће и Бўковїк, *зафѣлўјјѣћи* томѣ Прѣдѣну што је бїо кнѣз (Че); тў је избїла глѣва от инсѣна, *кѣїајјѣћи* избїла глѣва, зуби, свѣ, ка инсѣн што је бїо жїв укѣпан тў (Бо); дѣл'е су йстѣ тѣшко прихвѣћени, сиротїња без йшта отїћ, *нѣзнајјѣћи* јѣзик (Гу); ѣна је мѣјки јѣвїла да је побѣгла и дѣца остѣла тў *сїѣвѣјјѣћи* (Жи); ѣво ѣде сам бїла иштѣтїла рўку, дѣсад ми се тѣ познѣвѣло, *дїжўћи* овако по тепсїју вел'їку (Ле); крѣвет, мѣјко слѣткѣ, свѣ у комѣте комѣтскѣ, удробїл'и га изјўтра, поломїл'и га *кофисїѣјјѣћи се* (Ли); нѣмѣм ѣѣ д[а] уйћѣм, по пўно га снїѣга напўни *гѣћѣјјѣћи* дѣца, на врѣта и тѣмо се йгрѣла (Пл); по свў зїму ѣчи ти испѣни *їрѣдўћи*, жѣљна сѣна (Ст); *бїјјѣћи* га (По); остѣше *їїјјѣћи* (Го); црѣко *їїјјѣћи* вѣду (Ту).

П.2.6.2. Примери глаголског прилога садашњег без финалног *-и* нису бројни: цїѣлу нѣј *бїјјѣћ* у она гѣч (Ме); ѣста тѣмо *сїїѣћ* (Бал); црѣко *нѣсѣћ* овѣ (Жи); онѣ пѣшче прѣпуче *лѣјјѣћ* (Ос).

Говор Васојевића познаје само дуже (Стијовић 2007: 189), док се у Мрковићу редовно употребљавају краћи облици (Вујовић 1969: 258), а исто је и у говору подгоричких муслимана (Чиргић 2007: 50). Краће форме јављају се у говору Браке, с тим да се овај идиом од осталих истога типа одликује присуством облика са наставком *-ћїи* (*ѣрўћїи*), као и чувањем окамењених форми некадашњег партиципа презента активног типа *сѣдѣ* (*сѣдѣ* нѣ мош кўћу одржѣт), чега нема у осталим говорима (Петровић 1973: 215). У централној Шумадији у изложеној грађи налазимо пример *їлѣкајјѣћ*, сви остали су са *-и* (Реметић 1985: 331).

П.2.6.3. У глаголском прилогу садашњем бележени су двојаки облици глагола на *-оваїи*, *-аваїи* и *-еваїи* – краће форме типа: свѣ пѣре пѣтроши *куїѣјјѣћи* (Вр); ѣде *їсўјјѣћи* (Ту); ѣста *їѣкујјѣћи* (По), вѣзда *ѣѣјјѣћи* (Ли), њѣга *їознѣјјѣћи* (Ту); *їознѣјјѣћи* њў (Жи); *намирўјјѣћи* стѣку (По); свѣ тѣ *ѣдрѣћїјјѣћи* (Бал), граћене додавањем наставка *-ћи* на 3. л. мн. презента; и дуже, са формантима *-ова-*, *-ава-* и *-ева-*, творене од основе инфинитива: ѣста *куїѣвѣјјѣћи* (По); *ѣоловѣјјѣћи* (Бал); *ѣѣвѣјјѣћи* крѣвѣма (По); *їродѣвѣјјѣћи* кѣјмак (Бал); *уїѣзнѣвѣјјѣћи* (Ту), ѣста *намирѣвѣјјѣћи* (Ту).

II.2.6.4. Глаголи типа *ил̌акаи̌*, *ил̌ач̌ем...*, *бр̌исаи̌*, *бр̌иши̌ем* и сл. глаголски прилог садашњи такође могу градити и од презентске основе: *ма̌жy̌ћи* (Ке); цр̌коше *и̌ши̌y̌ћи* је (По); *џста бр̌иши̌y̌ћи* (Ту); *ја̌шy̌ћи* кџња (Ме); пуко *ви̌чу̌ћи*; да п̌кн̌еш *ви̌чу̌ћи* (Бр); *ил̌ач̌y̌ћи* отишла је (Вр); *џдра се и̌иши̌y̌ћи* (Ке); и од основе инфинитива (ређе): *y̌би се лаг̌а̌ǰy̌ћи* (Ту); *и̌ом̌а̌г̌а̌ǰy̌ћи* (Ту); *си̌рy̌г̌а̌ǰy̌ћи* др̌ва (По); *џста и̌ис̌а̌ǰy̌ћи* (Ту); *џде и̌ла̌ка̌ǰy̌ћи* (Ту); *џдра гр̌ло ви̌ка̌ǰy̌ћи*. Последњи наведени облици добијени су аналогичом према глаголима типа *и̌р̌ич̌а̌ǰy̌ћи*.

Двојство типа *ви̌чу̌ћи*: *ви̌ка̌ǰy̌ћи* познаје и говор Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 189). И у Ибарском Колашину је тако (БОЖОВИЋ 2002: 96). У србијанском Полимљу такви примери су ретки (НИКОЛИЋ 1991: 487). У централној Шумадији ови глаголи имају форме *ви̌ка̌ǰy̌ћи*, *ил̌ака̌y̌ћи* и сл. (РЕМЕТИЋ 1985: 331) и у северној Метохији глаголски прилог садашњи ових глагола гради се од инфинитивне основе и наставка *-y̌ћи* (БУКУМИРИЋ 2003: 268). Најзад, у банатским говорима такође доминирају форме на *-aǰy̌ћи* (ИВИЋ и др. 1997: 191).

II.2.7. Глаголски прилог прошли

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони глаголски прилог прошли се не употребљава. Присутни су једино облици придеви типа *би̌виши̌*:

би̌виши̌ прес̌ед̌ник (Ле); *би̌виши̌* Томова жена; *би̌виши̌* Југосла̌вију сам ов̌амо кра̌ј веј зап̌ам̌тио (Ке); *би̌виши̌* Југосла̌вија кат је била (Бал); *би̌виши̌* Југосла̌вија пропаде (Гло).

Овакве прилике одговарају стању које важи за углавном све говоре зетско-сјеничког дијалекта. У Ибарском Колашину присутан је само придевски лик *би̌виши̌* (БОЖОВИЋ 2002: 95). Говор Васојевића познаје такође само придев *би̌виши̌*. Облици *река̌в* и *река̌виши* овде су замењени облицима прилога садашњег (*ре̌кy̌ћи*) (СТИЈОВИЋ 2007: 190). У зетском (ЋУПИЋ 1977а: 280), врачанском (ПЕТРОВИЋ 1973: 215), као ни у староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 204) овога глаголског облика нема.

Слично је стање и у другим штокавским говорима. У говору Пиве употребљава се само од глагола *ре̌ћи*, и то ограничен на изразе: тамо њ̌ему *ре̌ка̌в* (или *ре̌ка̌виши*) и њ̌ему *ре̌ка̌в* (*ре̌ка̌виши*) и то обично уз опscene лексеме (ВУКОВИЋ 1938/39: 73), у истој служби ови облици употребљавају се и у говору србијанског Полимља, где се јавља и *би̌виши̌* (НИКОЛИЋ 1991: 487). У северној Метохији присутан је само као придев *би̌виши̌* (БУКУМИРИЋ 2003: 269), а тако је и у Левчу (СИМИЋ 1972: 397), централној Шумадији (РЕМЕТИЋ 1985: 332), српском призренском говору (РЕМЕТИЋ 1996: 511), Алексиначком Поморављу (БОГДАНОВИЋ 1987: 203). Облици глаголског прилога прошлог

нису бележени у трстеничком (Јовић 1968: 149), горанском (Младеновић 2011) и у гатњанском говору (Младеновић 2013).

II.2.8. Радни глаголски придев

Овај глаголски облик гради се подједнако на целом терену испитиваног говора – додавањем наставака *-ао / -о, -ла, -ло, -ли, -ле, -ла*. Неуједначености када су посредни наставци за овај облик нема, док је у односу основа присутна знатнија варијантност, о чему је било речи у поглављу о глаголским врстама. Овде као илустрацију наводимо примере према наведеним наставцима.

II.2.8.1. У мушком роду облици радног глаголског придева завршавају се на *-ао* код глагола:

иђао снѣк (Бо); *иђао* у тѣ крѣвови (Вру); *уйђао* у онѣ кл'ѣке (Бл); оздѣ од Србије неко *наиђао*; *доиђао* бвде (Би); ја *наишиђао*; *наишиђао* к Жупи; Драгиша био *наишиђао*; њстѣ би се *сиђао* лан (Врс); да нѣ би *осиђао* (Ка); њн је *осиђао*; њн је био *осиђао* на занат (Из); сѣмо јѣдан је *осиђао* (Врс); *осиђао* та мѣтак (Уг); сѣт се са тѣм *расиђао* тѣмо (Коз); давно се *ѡсновао* (Ле); кој је ваѡар *организовѡо* (Бо); како би онѡсвѣзѡо (Вру); *казѡо* им је нѣко (Коч); њн *заклѡо* (Ле); *зѡклао* ћураѡа (Ле); *иђурѡо* она гѡзда (Д. Дуб); нѣко је *тѡиѡрагѡо* (Би); те се *усељаѡвѡоде* (Де); због пѣтѣва је *осељаѡвѡо* (Бо); ја сам те *ѡѡо* (Бр); *ѡѡо* девѡјку (Вру); кѡ је *имѡо*; *имѡо* је срп (Кл); тѡ је клѣч *изѡивѡо* врѣла (Гр).

Као што показује изложена грађа, примери чувања финалне групе *-ао* нису бројни. Много чешћи су облици у којима се она сажима дајући *-о*, као у примерима:

мѡло *иѡрасѡиѡ* (Вру); Ёѡо је *ѡкрѡ* (Го); бѡга ми *иѡ*; бѡга ми ми је *иѡ* у бѡнар (Бр); нѣко *наиѡ* на сѣло (Кл); нико ти ништа не *мѡгѡ* (Би); није се *мѡгѡ*; нѣ би више *мѡгѡ* (Бо); није *мѡгѡ* (Вр); није *мѡгѡ* саш њѡм (Го); нисам *мѡгѡ* да се пожѡл'ѡм (Не); тѡ ти нѣ би *мѡгѡ* прићат (Туз); *доиѡ* је да зѡвнѣ мѣне; *доиѡ* с рѡбије; кад је ѡн *доиѡ*; *доиѡ* тѣ на пѣнѣ трпѣзу (Бл); кад је *доиѡ* овѡмо (Бо); *наиѡ* стѡари (Пе); *наиѡ* му да није у рѣду (Из); тѣшко мѡгѡ *иѡиѡ*; кад је *иѡиѡ*; *иѡиѡ* Црнѣ Гѡру (Ка); мѡј жѡвѡт *иѡиѡ* (Жи); није *иѡкѡ* крѣч (С. До); него такѡ се *иѡкѡ* л'ѡп; пѡ сам бѡш дѡста *исѡкѡ* (Бу); сѡблѡм му *иѡсѡкѡ* глѡву (Нет); ко и је *осѡкѡ* (Гу); *сѡкѡ* некѡга Мѡку (Прћ); ѡде сам ја *врѡ* (Гр); кад је *иѡиѡ*, ѡн је *иѡиѡ* од Црнѣ Гѡрѣ пѡ је *иѡиѡ* за Србију; с кѡњѡм *иѡиѡ* (Бо); *иѡиѡ* за Пазѡр; *иѡиѡ* са тѡм тѡблѡм (Би); *иѡиѡ* и са женѡм (Бл); пѡслѣ *оѡиѡиѡ* у Крагуѡевац (Бл); ѡн *оѡиѡиѡ* тѡмо; кад је *оѡиѡиѡ*; *оѡиѡиѡ* у пѡјац; *оѡиѡиѡ* за Сѡраѡево (Бо); *оѡиѡиѡ* ми брѡт те вѡѡ (Нет); *оѡиѡиѡ* тѡмо да живѡ (Коз); овѡ *ѡиѡ* (Бо); ѡн *ѡиѡ* у кѡћу (По); *иѡиѡ* у јѣдну кафѡну (Коз); у цѡсту тѣ *иѡиѡ* кѡмѣн (Ле); што би ѡн *изѡиѡ* (Гу); нѣје је *изѡиѡ*; него би *изѡиѡ* вѡни (Бо); пѡсл'ѡн *изѡиѡ* онѡ мѡло квал'итетѡи тѡј бѡс (Би); Иљѡс је *изѡиѡ* на слѡбѡду (Ле); пѡсл'ѡ *изѡиѡ* на пѣт (Гр); ѡтац јѡј *изл'ѡгѡ*; како-е *ул'ѡгѡ* (Бо); из тѣ продѡвѡницѣ је *изл'ѡгѡ*; ја би ко[д] детѡга *иѡиѡ* (Ос); *иѡиѡ* мѡчки; *рѡкѡ* јѡј (Бл); *рѡкѡ* ѡн; *рѡкѡ* по ѡмену (Бо); *рѡкѡ* би; ѡн је *рѡкѡ* свѣ; ѡтац *рѡкѡ*; ѡн му *рѡкѡ* (Вру); *рѡкѡ* да је вѡѡе за Бѡѡград; чѡвѡк некѡ *рѡкѡ* стѡѡницу;

тo си *рeкo* сaд; oтaц *рeкo* Јуки (Го); кaснijе би се *мaкo* снijек (В. Лок); и *измaкo* се (Из); *иoдijгo* крeдит (Гу); jа сам тoгa чoвeкa *дijгo* (Трн); *дijгo* oнa дeњaк (С. До); oн je *иoдijгo* Ђурђeвe ступoвe (Прћ); кo би првij *сijгo* (Гл); *сijгo* сa тoм свoјoм вoјскoм (Ле); Цaр Душaн je *иoсijгo* вeл'икy цaрeвинy; oн je *дoсijгo* нajвeћij врхунaц (Прћ); нajвишe се jечaм *сijгo* (Кл); jа сам се *нaсмijгo* (Кл); снijег *завijгo* (По); *oбригo* се (Де); кaт сам jа *oрo* (Врс); jа *oрo* сa вoлoвимa (Из); jа сам *oрo* сa дрвeним рaлoм (Бот); *oрo* неки Рaдoвaн (Бoљ); *oрo* сa дрвeниeм рaлoм (Нет); oн je никaт нe би *иoорo* (Д. Дуб); вaљдa *доирaгo* (Из); кaжy *умирo* и трaжio лeбa; кoл'кo би *хaгo* (Бал); тaj штo се *окрeшиo* yвeчe (Бoљ); jа *oсijгo* oдe сaм (Де); jа *oсijгo*; дoл'e je *oсijгo*; (Кл); *нeсijгo* му je син (Ки); oн би *куидo* кoд мeнe (Жи); jа сам *иушoвo* (Д. Дуб); *сijанoвo* oдe (Жи); кoт кoгa je *сijанoвo* (Че); oн je *бoлoвo* и *бoлoвo* (Oст); *дaвo* интeрвју (Че); *иpoдaвo* се jaкo дoбрo (Глo); пaрe би ни *дaвo* (Гл); *иpoдaвo* некa пилaд (Бу); дa л' се *иoзнaвo* (Вру); нijе дeвeр *нajављивo* (Са); *oдрeђивo* се стaрij свaт (Гу); мeнe свe тo *нaрeђивo* (За); *нaрeђeвo*; *нaрeђeвo* je (Ле); *зapaђeвo* (Ha); *идjахo* je кoњa (За); oвy штo сам jа *икo* (Врс); oн je *иpисijгo* (Кон); oн би *рeзo* тo oдijчeлo (Вру); дoктoр му *иpеijгo* л'иeкoвe (Го); *уйгo* (Bo); биo *уйгo* y Бeдгpaд фaкултeт (Бу); нисaм гa jа *ийгo* (Бoљ); Дeјaн *иpеijгo* (Го); *нajийгo* шћeри; *нajийгo* oнoмe зeтy (Ле); jeднoј би *свeзo* зa нoгe (Лу); *кaзo* штa je и кo je (Bo); кaкo би ти *кaзo* (Уг); jeдaн нaш *вijko* (Oст); jeдaн дaн *зaвijko* (Гу); никo нijе *улaгo* (Baг); oнe бисaгe *ишурo* (Цр); нijе *идoб* (За); *кoдijгo* oвe бyнaрe (Цр); *закoдijгo* гa пoт прaк (Пру); *oкoидaвo* грoђжe (Вру); и jа сам joј *идeвo*; двijе-тpи пeсмe сам joј *идeвo* (Кл); штo сам *иpдчijгo* (Че); кaт oн *ишчуйгo* oнe бaглaмe (Пр); jа сам *слушигo* (Бот); *исeљaвo* се-e нaрoд дoстa (Кл); oн би тyнa *oдмaрo*; *oдмaрo* би кoњa (Bo); сaш нoм *рaзгoвaрo* (Bo); тo-e *oдгoвaрo* (Бл); *зaл'ивo* (Гл); и oн мe *дo* (Кон); *дo* бoк здрaвљe (Bo); jа сам *дo* нoјзи пpстeн (За); бoк ти *дo* здрaвљe (Бр); нeгo би нe *дo* (Жи); jа му никaд нijесaм *дo* (Ha); *иpдoдo* дa je *имo* шeћeр (Кoв); oн *имo* мaћeхy (Бр); кo би *имo* (Би); штo je *иpдoдo* (До).

На читавом терену зетско-сјеничког дијалекта присутна је знатна уједначеност наставака радног глаголског придева. У употреби су углавном и облици са очуваном и они са контрахованом финалном групом у облицима мушкога рода, с тим да је у говорима у Црној Гори присутна прогресивна (Пешикан 1965: 178; Стијовић 2007: 187), док се у србијанском делу јавља регресивна асимилација (Божовић 2002: 94).

Глаголи са основом на сугласник имају *-o* у облицима радног глаголског придева:

слaбo ти je *jeo*; jечaм се *jeo* (Bo); *иojeo* му мeсo (Бр); неки ђaвo *иojeo* (Oc); *изeo* мijш (Кл); *ил'eo* се плoт (Би); мoј тaс *ил'eo* некe л'eсe (Лу); нeкo je *иpeo* нa кудeл'y (Д. Дуб); jeдaн брaгућeт мe *иpевeo* (Де); *иpевeo* нe зa Србију (Бр); *oдвeo* нeкo (Жи); *oдвeo* гa je oтyт (Ле); *дoвeo* сaм ти жeнy (Го); *сpeo* муслимaнку дeвoјкy (Вру); и oндa *крeнyo* (Бoљ); *крeнyo* нeћe (Ки); штo je *крeнyo* (Пoж); oн *окрeнyo* (Ле); *иpдишнyo* нajпpиe (Ју); jeс нe *мpднyo* се (Ер); *нajишнyo* чaрaпy нa oчи (Лу); a oнa гa *дрмнyo* (Pa); oнoмe *илyнyo* y л'ицe (Кл); пa je *иoшoнyo* (Нет); дoљe *oдвpнyo* вoдy (ШТ); пpевpнyo се тpактoр; нijе се *иpевpнyo* (Кoз); *иpевpнyo* пyштaхиy (Вр); oвa штo-e *иoгijнyo* (Лу);

сѧл' бн *ѡогѡнуо* (Бо); чѡвек *ѡогѡнуо* (Кн); бн је *ѡогѡнуо* у рѧт; *ѡогѡнуо* у Црнѡ Гѡру (Уг); ѡтац им је *ѡогѡнуо*; *ѡогѡнуо* бѡо (Кл); *ѡдчѡ* грѧт (Кн); Мѡрат је Рѡбрѡња нѧпрѡе *ѡдчѡ* (Бал); кѡћу *ѡдчѡ* (Не); а понѡко *дѡнуо* (Лу); *здѡнуо* сѡѡено (Бал); бн *кл'ѡкнуо* (Прћ); свѧко *сѧгнуо* глѧву (Се); *ѡредѡ* ѡме Сѧва; *ѡредѡ* ѡме Симѡн (Прћ); овѧ је бѧш *узрѡ* (Бал); *ѡрѡѡе* би га (Бо); ѡндѧ се *ѡдѡе* на кошѡвину (Кн); чѡо сам (Вр); како сам *ћѡо* (Бо); нѡѡесам ни чѡо (Бр); *шѡо* би тѡ ч'акшѡре (Д. Дуб); цѡпел'е сам *обѡо* (Бољ); јѧ сам бѡо у воденицу *мл'ѡо* (Бог); да би *умѡѡ* (Жи).

Употреба завршетка *-уѡ* место *-уо*, својствена староцрногорским говорима, на овом терену је непозната (Пешикан 1965: 178).

Финална група *-ео* ретко се сажима: *ѡдчѡ* да шѡрѡ ислам (Кл); *ѡдчѡ* да рѧдим; јѧ сам *ѡдчѡтѡ* да прѡвѡм (Кл).

II.2.8.2. Облици женског рода имају наставак *-ла*:

ѡна би *ѡѡ'ѡла*; дѡшу би му *ѡѡ'ѡла* (Гу); *изѡла* ћѡтек за тѡ (Гу); *оѡл'ѡла* тѡј мѡјѡј сѡстри четѡри прслѡка; четѡри јѧ сам *оѡл'ѡла* бѡла (Ду); јѧ сам *ѡрѡла* конѡплѡу (Ме); по кѡло би *измѡла* мѡгѧнициѡ (Пру); овѧкѡ би *мѡла* жѡна (Д. Дуб); *мѡзла* стѡку (Пе); на подне *ѡомѡзла* стѡку (Тр); *изгрѡбла* сам се бѡла (Ру); би те *ѡрегрѡзла*; онѧ зѧлогѧј што си га *загрѡзла* (Го); сирѡче *ѡорѡсла* (Жи); јѧ би ве *ѡѡѡла* ћѡ ѡзвор врѡла (Тр); Нѧфѡ'ѧ је *довѡла*; *довѡла* је (Бл); чѡм си се *довѡла* (Го); јѧ сам ви *довѡла* стѡку; ѡна је *ѡровѡла* (Бр); хѡзда *срѡла* за кѧмен (Бо); да се ѡна *срѡла* са нѡкѡм мѡмком (Пож); *јѧ се обрѡла* тѡ (Пл); *ѡѡла* онѧмо (Рам); да нѡ би *ѡѡла*ѡна (Би); хѡзда како му је *ѡѡла* (Бо); *ѡѡла* у блѧто (Го); кол'ѡко је тѧ сѡла тѧпѡт *ѡѡла* (Кн); замѧло је *ѡѡнула* (Жи); саш ѡѡм се *срѡѡнула* (Коз); бѡла му је *исѡѡла*; *исѡѡла* му кѡла бѡла (Дол); дѡша *исѡѡла* на мѡкѧма (Туз); *јѧ исѡѡла* (До); ѡна се *расѡѡла* (Коч); нѡ му се нѡѡе *доѡѡла*; мѡне се *доѡѡла* (Ле); ѡна *сѡла*; јѧ кат би *сѡла*; тѡ би *сѡла* овѧ мѡја мѧјка (Тр); докл'ѡ би ѡна *сѡла* (Ли); *мѡгла* си да вѡдѡш (С. До); пѧ би *мѡгла* (Брћ); тѧ је невестѧ *дѡшла* нѡћас (Дет); кад је *дѡшла*; и *дѡшла* (Ша); *дѡшла* је Нѧфѡ'ѧ (Би); *дѡшла* фѡрма ис Тѧћка (Бо); *ѡшла* на кѡња (Ђер); да би ви јѧ *ѡшла* (Го); *нѡшла* се дѡца (Пе); *ѡрѡшла* свѧдба (Ле); бѧба би *ѡресѡкла* пѡпак (Гу); из Грѧблѧ *свѡкла*; нѡкѧко *изсвѡкла* (Го); сѧмо *ѡѡсвѡкла* вѧтра (Нет); ни *ѡшла* нѡѡе у Гнѡлу (Вр); *оѡѡшла* к ѡѡјнѡј кѡћи (Ђер); овѧ млѧдеш *оѡѡшла* (Тр); нѡ знѧм да л' је *оѡѡшла* (Бу); *оѡѡшла* на контрѡлу (Коз); девѡјка је *оѡѡшла*; ка[д] сам *оѡѡшла* онѡ с тѡбѡм (В. Лок); на јѡдна врѧта *ѡѡшла* (Дол); *ѡѡшла* у тѡ сѡбицу јѡдну (Жи); *изѡшла* пѧмѡтна домаћѡца (Вру); ѡна *изл'ѡгла* (Врс); прил'ѡка ти нѡѡе бѡлѧ *изл'ѡгла* (Го); ѡво да си *ѡл'ѡгла* у нѧш врѡт (С. До); кад је онѧ стѡка *ѡл'ѡгла*; прѡвѡ тѧ стѡка *ѡл'ѡгла* у јѡдно жѡто; јѧ нѡѡесам *изл'ѡгла* тѡ нѡј (Ле); *ѡрѡшла* (В. Лок); *рѡкла* ни је Цѧка (Ос); онѡ што је *рѡкла* (Коз); *рѡкла* му мѧјка; *рѡкла* снаѡи (Дол); *рѡкла* му се (Жи); што ми је ѡна *рѡкла* (Ле); ако се ѡна *рѡкла* нѡкѡм (Дет); *рѡкла* би; *рѡкла* тѧ стрѡна; бѡла се *рѡкла* мѡмку; Милѡна-е *рѡкла* овомѡ Хѧсу (Вру); ѡна је нѡјниѡм снахѧма *мѡкла* (Дол); *ѡримѡкла* сам осамдесѡт (Кон); *ѡримѡкла* се шкѡла (Брћ); моја мѧјка би се *дѡгла* (До); у пѡла шѡс сам се *дѡгла* (Жи); приѡен сѡдам сам се *дѡгла* (Се); јѧ сам и *ѡдѡгла* ѡбѧдѡѡе (Ос); кѧко сам и *ѡдѡгла* (Ка); јѧ сам се *ѡдѡгла* такѡ; *ѡдѡгла* се шѡма у Гѡљѡву (Врс); ѡна кат је *сѡѡгла* (Жи);

шта ја нѐ би *сѝйгла* (Ос); *сѝйгла* у тѝем гѝдинама (Не); *сѝйгла* та сѝла (Бу); кад је Тѝтѝва влас *ѝрисѝйгла*; тад је Срѝбија *ѝосѝйгла* царевину (Прћ); вама се *угрѝјала* машина (Нет); ка[д] се *сѝјала* конѝпља (Ле); мал'и брѝј се *сѝјала* (Врс); мајка ниѝе *сѝјала*; *ѝосѝјала* пасуљ (Уг); мајка *сѝјала* (Кл); нѐ би *хајала* (Леч); ѝна је *осѝјајала* (Ос); *изокрѝѝала* онѝ л'ѝбове (По); ја би *ишинула* (Трн); ја *зѝнула* (Ле); ниѝе *замркла* (По). жѝна што ми је *ѝогѝнула* (Кл); замало *ѝогѝнула* (Уг); *ѝѝчѝла* музѝка; касно *ѝѝчѝла* (Врс); ја сам *ѝѝћѝла* (Уг); ѝна *осѝјала* удовѝца; та крѝља *осѝјала* (Брћ); ѝна би *осѝјала* на кѝнак (Из); *осѝјала* му жѝна и дѝѝете (Ју); тамо су му *осѝјала* та жѝна и та дѝца (Леч); штѝ би да сам *осѝјала* (Ос); *осѝјала* за Блѝжа (Го); ја сам тако *ѝрисѝјала* (Бл); ниѝе *ѝрисѝјала* (Ков); ѝдма је *усѝјала* (Кл); пѝ се-е *сѝгнула* (Д. Дуб); *ѝрокѝснула* (Бал); *дѝнула* (Вру); два сѝѝена *здѝнула*; *оглѝхнула* о[д] тога рѝта (Гу); *замрзла* се вѝда (По); да нѐ би варенѝка *укѝсла*; ѝна би *укѝсла* (Уг); нѝ је *фѝкѝла* (Врс); ѝна је *оглѝхла*; како ми је *наћѝла* (Гр); *ѝосѝгла* се (По); *ѝрсла* стѝка по шѝми (Ле); *ѝрсла* та стѝка (Гу); што би се *ѝокрѝла* ѝбме (Би); стѝка *ѝокрѝла* (Бо); пѝ *сакрѝла* у пѝдрум (Вру); ја би тѝ *сакрѝла*; *ѝокрѝла* пешкѝром (Ле); чѝла тѝ прѝчу (Гу); ниѝесам чѝла (Пр); л'ѝла стрѝву (Дол); тѝ *сл'ѝла* јѝј стрѝву (Пл); свѝ тѝ *иѝла*, ѝна је тѝ *иѝла* л'ѝѝпо (Дол); шта си тѝ *куѝовѝла* (Шар); чѝре *ѝоудѝвѝла* (Бр); тамо се *ѝродѝвѝла* (Гл); *дѝвѝла* ѝзјаве (Гл); *дѝвѝла* дѝрс (Де); једма се *удѝвѝла* (Го); тамо се *ѝродѝвѝла* та стѝка (Гу); тапѝт се зѝмља *ѝродѝвѝла* (Дол); ниѝесам се вишѝ *удѝвѝла* (На); ѝждаја *дѝвѝла* имѝна сѝл'има (Бу); мѝжда си је *ѝознѝвѝла* (Го); *ѝознѝвѝла* и онога Бѝља (До); тѝ би се *ѝријавѝвѝла* (Са); дѝца се *ѝребѝѝвѝла* овѝмо (Са); ѝстѝ се ѝна *расѝѝѝвѝла* и за мѝмка (Вру); ја сам те *замѝѝвѝла* (Го); *нарећѝвѝла* се (Гр); *замѝѝвѝла* јѝдну (Че); *намирѝвѝла* јѝсам (Ле); ѝна-е *заслѝжѝвѝла* (Пру); деветнѝс гѝдѝна сам *уѝлаћѝвала* (Шар); дѝмѝнзија се *одрећѝвѝла* (Рач); пѝсл'ѝн сам *расѝѝѝвѝла* јѝтрве (Бр); ја би јѝј свѝ *кажѝвѝла*; ниѝесам валѝ ниѝѝм *кажѝвѝла* (Дол); да се нѐ би прашѝна *дѝзѝла* (Рам); *јѝхѝла* (Ли); *сѝдсѝла* кћѝрка (Са); ѝна је л'ѝѝсѝла (Ле); и *ѝсѝла* ѝстѝ; и ѝна је нѝшто *ѝсѝла* (Бу); онѝ сам *ѝовѝзѝла* мајкино (Дол); што сам тѝ *свѝзѝла* (Гр); ја сам је *свѝзѝла* (Бал); *укѝзѝла* се пѝтреба (Би); ѝна се *ѝокѝзѝла* дѝбра (Вру); ниѝеси чѝвѝку *кѝзѝла* (Ков); јѝси *кѝзѝла* мѝмку; ја му нѝсам *кѝзѝла* (Гр); што ми је *вѝкѝла* (Дол); мајка јѝј је *вѝкѝла* и *вѝкѝла* (Го); сѝмо *нѝзѝла* (Боб); вѝла сам *заклѝла* (Бр); тѝ се *ѝурѝла* слѝма (Бот); та би се вѝда *ѝурѝла* (Вру); ништа се ниѝе *осѝћѝла* (Бот); како је *ѝдѝала* шѝма (Бо); вѝда *ѝскоѝала* (Баг); тѝ би се дѝца л'ѝѝи *ѝгрѝла* (Дол); дѝца кад би се *ѝгрѝла* (Би); дѝца како су *ѝвѝла*; о Јеремѝндану би *ѝвѝла* (Коч); *ѝвѝла* сам и ја (Вру); ниѝесам ни *ѝрагѝла* тѝ (До); пѝ се чѝѝала (Кн); *разговѝрѝла* са ѝим (Жи); ѝна-е *венћѝла* (Д. Дуб); вратѝло којѝ се *назѝвѝла* (Би); ѝна *ѝбећѝла* (Го); и свѝје *дѝла* (Че); ѝѝјѝна бил'ѝшка што ми је *дѝла* (За).

II.2.8.3. У средњем роду наставак је -ло:

слабо се *јѝло* (Бо); пѝ се *ѝрѝло* (Гл); *ѝрѝло* се на прѝљу (Д. Дуб); свѝ *урѝло* у жѝбуње (В. Лок); јѝдно што је *крѝло* тудѝѝе (До); касно се тѝ *обрѝло* (Ле); свѝ тѝ у трње се *обрѝло* (Лу); тѝ-е свѝ *ѝло* (Дол); овѝ ниѝе *ѝло* с нѝба (Бл); нас је *ѝло* посѝ ѝвде (Го); *ѝло* хи је (Туз); дѝвет крѝвѝва је *ѝло* (Вру); онѝ је *ѝроѝло* (Врс); свѝ тѝ *ѝроѝло* (Кн); ѝндѝ је овѝ *ѝроѝло* (Др); *исѝло* јѝј дѝбро (Вру); пѝкат би *исѝло* (Бл); *исѝло*

му крило једно беше (Ле); касно је *исцјало* (Бо); посл'е то се *расцјало* (Др); посл'е се *расцјало* царство (Ки); шта би ме *сцјало* тамо (Ли); није *мдгло* (Бр); овде се није *мдгло*; ал' није се *мдгло* (Бо); не би се *мдгло* (Гу); *црдило* то (Го); *црдило* би годинама; није *црдило* (Бр); *црдило* је недељу дана (Бо); шта се *цресекло* (Жу); *расекло* оде било вил'ицу (Дол); *врхло* се и са волџима (Тр); и *врхло* се (С. Ћуп); све је то *ишло* тако то; *ишло* се у шџуму з волџима (Бо); таг се *ишло* пешкџе (Би); *оцишло* нешто по браћи (В. Лок); *оцишло* јој ђко (Ду); *оцишло* навџше (Ос); *оцишло* му ђко (Жи); посл'е је то *изашло* (Дет); *зашло* би сунце; (Коч); да не би се то *макло* (Дол); то се *дцгло* по тмџши (Ле); све то *дцгло* (Бр); у Пџи би се *сцигло* (Гу); све *сцигло* (Ков); све га *сцигло* (Ра); док није *сцигло* тал'ијанскџо жџто (Из); нићи се *угрџјало* (Го); шта би се *цјало* (Го); па то се *сцјало* (Де); *сцјало* се ал' мања кол'ичџна (Врс); то се *сцјало* (Ка); па се то *сцјало* (Лу); па се *драло*; с тџем се *драло* (Кл); па онџ рало *драло* се (Лу); све се *драло* са волџима (Бр); *орало* се волџима (Де); *цросцирало* се по кџћи (Боб); два дана ти је *црало* (Бо); *врало* се назат (Ра); па га *окрџало*; *окрџало* те (Трн); *окрџало* се (Вру); *цреврало* је то ка плџк; то е *цреврало* зџмл'у (Д. Дуб); па то се тако *крџало* (Др); тџ је то *крџало* (Пож); то-е код свџкога *крџало* (Ер); у томџ се то *окрџало* (Трн); сџт се ми се чџни *окрџало* (Це); посл'ен је то *цокрџало* дрџкшџе (Ју); не *цокрџало* се (Ле); јџш и је *цогџнуло* (Гр); дџете *цогџнуло* гџре (Ки); *цогџнуло* је џи десетџну (Бо); *цдчело* то да се узџма (Др); то је *цдчело* пшеница (За); сџд је *цдчело* (За); кад је *цдчело* (Не); то је касно *цдчело* тџ ваџари; *цдчело* је то било (Пож); веџ сџт се *цдчело* маџо (Бо); отџда је пџтл'е *цдчело* (Кл); то је тџк *цдчело* каснџе (Леч); и то је *сцјало* (Го); *осцјало* је тако до кијамџта (Врс); двџе кџће *осцјало* (Ки); шеснаџс је *осцјало* (Врс); па не би *осцјало* клџс (Др); по двџе трџе *осцјало* (Кн); *осцјало* ти пџра (Ју); дџете *осцјало* у рџке (Бр); посл'е *осцјало* Зџчеви (Кл); да је бар штџоџ иза џџга *осцјало* (Лу); шџстџро децџе *осцјало* (Коз); и онџ што-е *осцјало* (Из); и како је *насцјало* овџ џџбре вџштџкџ (За); нџсам ни јџ знаџо кџко је *цосцјало* (Бу); кџко је *цосцјало* то прџзџме (Нет); нешто *засцјало* (Леч); џно ми *несцјало* (Го); *несцјало* ми га-е (Врс); *гџнуло* га (Гр); све *замџзнуло* (Бал); дџста и је *цоцрџнуло* (Ту); *фџкнуло* ми (Вру); штџ се *надџло* сџло Пџљџво (Вру); *догџрџло* ми (Гр); *црезрџло* (Кн); то стџкџ *огрџло* (Лу); све *цоцрџло* (Бал); све *сацрџло*; и по томџ *надџло* џме (Цв); неџчим *црицџнуло* (Тр); дџста је било *уцџцнуло* се тџ мџжџџе (Вру); било сџмо се-е *цџло* (Бр); тапџт се *куцџвало* (Вру); *куцџвало* се (Дол); маџџе се *куцџвало* (За); *живџвало* се (Бр); *цуцџвало* се (Дет); дџста се *гџдовџло* (Д. Дуб); није се *дџвало* (Бр); наџпрџџе се *дџвало* (До); нџт се *дџвало* (Пру); *цризнџво* дџете (Пру); да те не би онџ *цоврџџвало*; није се *обрџџвало* (Бо); *расцџџџвало* се (Вру); *расцџџџвало* мџго (Вру); *обрџџвало* се са волџима (Жи); да се то *цојавџџвало* (Вру); није се *загџџвало* (Дол); кџко се *обрџџвало* (Жи); *зџрџџвало* (Ле); то се све *црџказџвало* (Бџљ); наџпрџен се *црџказџвало*; некат се *црџказџвало* (Пру); све се то *цскџло* (Врс); *уцџџџало* ми (Кн); *скаџало* (Боб); то се све *цвџџало* (Ки); *вџџало* се у снопџве (Кн); ранџџе се *вџџало* (Би); то-е све *мџџло* дџље; *мџџло* се тџ (Д. Дуб); би се *зџклџло* (Би); за Бџжџи се *клџло* (Коч); све *цоцџдџло* с небџсџ (Кн); тџ је наџвџшџџ кџџџџџ *цџдџло* (Вру); *црокоцџло* дџље џсвалт (Вру); *цгрџло* се филџџџџџ; *цгрџло* се

онѐ пѳткапѐ (Пл); пѧ се пѳсл'ѐ *чуѧло*; свѐ се тѳ *ѧрагѧло* (Боб); нѧе се *ѧрагѧло* (Би); нѧе се тѳ *ѧрагѧло* (Бр); *ѧреѧрѐдѧло* се (Де); тѳ се свѐ *снабѐдѐвѧло* л'ѐбом (Бо); тијѧ ѓбичѧјѧ се ѓде *деѧѧвѧло* (Гр); у мѳј рѳт се нѧе *деѧѧвѧло* (Дол); *деѧѧвѧло* се (Гу); кѧко се *ѧокрѧѧло* (Ли).

II.2.8.4. За мушки род у множини у употреби је наставак *-ли*:

те смо нѧшто *јѧл'у*; *ѧојѧли* ѧлву (Го); јѧсте л' кѧд гој се *најѧл'у* пѧтѐ (Ос); пѧ смо *ѧл'ѧл'у* (Вр); ѓни би се *исѧл'ѧл'у* (Гу); пѳсл'ѧн би *ѧрѧл'у* (Вр); до двѧнѧс би *ѧрѧл'у* (Лу); свѐ су јѳј *ѧреѧрѧсл'у* (Го); вѧлѧма би *ѧрѧсл'у* (Ер); мѧ смо је *крѧли* (Вру); пѧ су *ѧовѧл'у* рѧт (Прћ); жѧвѳт *ѧровѧли*; с Нѧфѳм смо *ѧровѧли* гѳдине (Бл); *сѧровѧл'у* на Вѧчѧ Лѳкву (Цв); *ѧревѧл'у* (Кон); којѧга мѳмка су јѳј *увѧл'у* (Бр); изјѧтра би *извѧл'у* млѧдѧ (Би); пѳсл'ѧн би хи *свѧл'у* ѧвечѐр (Ст); *срѧл'у* га; да би се мѧ *срѧл'у* (Жу); ѧе су тѧ *ѧѧл'у* у крѧвѳве; ѓни су *ѧѧл'у* у крѧв тѧмо (Шар); *наѧѧл'у* Бѧхѳр (Ле); нѧе су *мѳгѧли* (Бо); нѧесмо *мѳгѧл'у* (Ру); ѧмѧ нѧкѧ *ѓѧил'у* (В. Лок); *ѓѧили* ѓде (Вру); *ѓѧил'у* за мѧне (Го); зрѧно су му *нѧил'у*; понѧшто би *нѧил'у* (Вр); *нѧил'у* смо стубл'ѧну (Пе); кат су пѧт *ѧрѓѧил'у* (Бо); *ѧрѓѧили* крѳз Лукѧвицу (Бо); ка[д]смо мѧ *ѧѧкли* (Вру); *ѧѧкл'у* стѧлно (Де); пѧнѧѧѧе што смо *осѧкл'у* (Ос); ѧѳјзи *осѧкл'у* нѳгу (Гр); пѧново се тѧ Срби *ѧовѧкл'у*; ѓни су се *ѧовѧкл'у* (Нет); ѓни *ѧовѧкл'у* на ѧјчевину (Ос); сѧмо га *вѧкл'у*; Деспѳтѳвиѧи *развѧкл'у* (Прћ); такѳ би тѳ *врѧл'у*; сѧмо би с тѧѧем *врѧл'у*; докл'ѧн га *изврѧл'у* такѳ; би *изврѧл'у* (Ду); *врѧл'у* тѧко (Бр); поред рѧѧекѧ би *ѧил'у*; *ѧил'у* би брѧдима; *ѧил'у* да трајѧу девојке; за млѧдѧу су *ѧил'у* нѧјбл'ѧжѧ; четвѧртком су *ѧил'у* (Би); пѧшкѧ су *ѧили*; а нѧши су *ѧил'у* у Пѧћ; *ѧил'у* су пѧтом (Бо); ѓни су *ѧили* (Бл); *ѧѧѧил'у* су за Грћкѧ (Бо); пѳслѧѧ су *ѧѧѧили* (Бл); мѧ смо у Македѳнију *ѧѧѧил'у*; (Нет); ѓни су *ѧѧѧил'у* у попѳве; *ѧѧѧил'у* свѧтѳви с кѳњима (Са); *ѧѧил'у* (Бо); пѧ сте *ѧѧил'у* у онѧ кѧћу (Гр); шпорѧти су кѧсно *изѧили* (Вру); *изѧил'у* да ѓрѧ (Бо); ѓни би *изѧил'у* (Вру); ѓни би *изл'ѧгли* и[з] сѳбѧ (Ми); пѧ су *изл'ѧгл'у* у Пазѧр (Па); сѧл што смо *ул'ѧгл'у* (Рач); ѓни су посл'ѧ *зѧил'у* (Прћ); *наѧѧили* Добрѧњци (Жу); пѧ би онѳ *рѧкл'у* (Го); би *рѧкл'у* довѳдак л'ѧта (Би); *рѧкл'у* ѧѧѧа се; нѧесмо *рѧкли* нѧмѧм (Бо); *мѧкли* су (В. Лок); *мѧкл'у* пѧчу (Трн); ѓни су Рѧмѧза *мѧкл'у* (Пож); ѓни су *ѧѧгл'у* рѧке (Гу); у ч'ѧтѧри би се *ѧѧгл'у* ѧзјутра (Д. Дуб); ѓни је *ѧѧгл'у* увѧс (Стр); *ѧѧѧгл'у* су му и спѳменѧк (Из); згрѧду *ѧѧѧгл'у* (Не); да би *сѧѧѧгли* сѧтра за пѧјѧц (Гл); ка-смо *сѧѧѧгл'у* у Пѧћ (Де); *сѧѧѧгл'у* су нѧши лѧѧди (Гр); *сѧѧѧгл'у* пред бѳлнѧицу (Брћ); нѧш-та *ѧѧѧѧѧгл'у* нѧе су (Ми); док су *ѧѧѧѧѧгл'у* да напрѧвѧ шкѳлѧ (Прћ); ѧѧ су дрѧѧѧ *сѧѧѧл'у* (Врс); ка[д] смо *сѧѧѧл'у* жѧто (Гр); знѧм да смо *сѧѧѧл'у* (Брћ); нѧесмо нѧкат мѧ тѳ *сѧѧѧл'у* (Трн); свејѧдно штѳ би *сѧѧѧл'у*; *ѧѧѧѧѧл'у* би (Бо); *сѧѧѧл'у* би свѧ врѧте жѧта; ѓни су *сѧѧѧл'у* помѧло дувѧна (Бр); *сѧѧѧл'у* мало бѳл'ѧ (Вр); такѳ смо *ѓрѧл'у* (Врс); *ѓрѧл'у* смо (Бѳл); пѧ би мѧ *ѧѧѧл'у* (Вр); нѧесмо се млѳго *сѧѧѧѧѧл'у* (Го); јѧдинм ѧрѧном тѧ би *ѧѧѧѧѧл'у* врѧшѧл'ѧицу (Из); *ѧѧѧѧѧл'у* то у вѧѧѧц (Кѳч); тѧ би тѧ *ѧѧѧѧѧл'у* (Лу); посѧн се *врѧѧл'у* (Се); код ѧѧ да сте *сврѧѧл'у* (Жи); тѧ су *сврѧѧл'у* (Ле); млѧѧѧ се лѧѧди *ѧкрѧѧѧл'у* дрѧѧѧм жѧвѳту (Пож); *ѧкрѧѧѧл'у* је (Бал); кат су *крѧѧѧл'у* за Македѳнију (Нет); *крѧѧѧл'у* да идѧ гѳре (Бл); *крѧѧл'у* су (Бо); тѧ би *ѧрѧкли* (Д. Дуб); шѧстѳрица *ѧѧѧѧѧл'у*; *ѧѧѧѧѧл'у* ѳко девојкѧ (Врс); ѧ тѧ су *изѧѧѧл'у* млѳго (Боб); *ѧѧѧл'у* нешто да брѧѧу (Др); пѳсл'ѧн смо *ѧѧѧл'у* (Туз); бѧл'ѧи *ѧѧѧл'у*;

(Це); онџ *идчѣл'и* су (Бот); *идчѣл'и* ваѣшари (Леч); тѣ су му *осиѣл'и* некѣ синџвци (Врс); некѣ су *осиѣл'и* тѣ по Сеници; *осиѣл'и* стари сѣмо (Баг); *осиѣл'и* су дни; свѣ овѣ стари *осиѣл'и* (Се); што су *осиѣл'и* бѣл'и (Кл); пѣ су *одусиѣл'и* (Кл); кат су *несиѣл'и* волѣви (За); од једнога крѣви *насиѣл'и* (Баг); тѣ *иосиѣли* овѣ из Ораша (Вру); кад би се *сасиѣл'и* о слави (Кн); што смо се *расиѣлѣ* (Бл); да би *оисиѣл'и* (Пож); дни да су *ирисиѣл'и* (Врс); тѣ Дубраву *надѣну*ли кроз Добрињу (Вру); како су јој *надѣнул'и* ѣме? (По); Мара јој *надѣнул'и*; *ириѣнул'и* краѣву (Бал); *ириѣну*ли да тражѣ четвртину (Прѣ); ми смо је *ириѣнул'и* (Вру); *надѣл'и* су хи као Бошњаци (Пож); ал' су му тако *надѣл'и* (Ков); пѣ су јој *ириѣл'и* ѣме; Фата јој бѣл'и *ириѣл'и* (Гу); *ириѣл'и* је тамо (Цр); за три да *ириѣл'и* те тѣ покѣпил'и; свѣ су тѣ *ириѣл'и* (Из); онџ камѣне *иокриѣл'и* (Би); би се *иокриѣл'и* (Вр); ни смо се ни чѣл'и (Пл); ни смо се *изѣл'и* (Врс); *куиѣвал'и* су (Ост); пѣсл'ѣ свѣ *искуиѣвал'и* (Са); кад смо *иуѣиѣвал'и* (Д. Дуб); *органиѣвал'и* тѣ ваѣшар (Бо); док би *иосѣиѣковал'и* (Вр); ми смо *сиѣиѣновал'и* онѣмо (Тр); *даѣвали* би ми; свѣ су дни мѣне *даѣвали* (Гл); *ириѣвал'и* је (Би); *даѣвал'и* џфце (Гл); *даѣвал'и* као на кредѣт; џнда *даѣвал'и* су нам плѣгове; *ириѣвал'и* (Уг); дѣбрѣ зѣмљу су *даѣвал'и* (Ост); *исириѣвал'и* смо (Кн); да су *даѣвал'и*; за шта су хи *даѣвал'и* (Ки); ѣга су *ириѣвалѣ* (Бо); ми смо се *ириѣвал'и* (Баг); *ириѣвал'и* смо се (Жи); највише тако *ириѣвал'и* (Ков); ѣто тѣ смо се *ириѣвалѣ* (Вру); *ириѣвал'и* су хим (Гл); *одлѣиѣвал'и* су (Гло); *обаѣиѣвал'и* су и црѣве (Лу); јѣсмо *сараѣиѣвал'и* (Са); стари *одлѣиѣвал'и* (Баг); дни су *обраѣиѣвалѣ* тѣ (Бо); те су тѣ *исириѣвалѣ* (Бо); ал' се *задуѣвалѣ* и мѣго (Го); *наѣлаѣвалѣ* и пѣсл'ѣ (Гл); *ириѣвалѣ* (Жи); *одриѣвалѣ* та безѣтна имѣна (Вру); *ириѣвалѣ* се (Гу); пѣјасове *ириѣвалѣ* (По); *ириѣвал'и* су се пѣјасови (По); ми смо *ириѣвал'и* мѣтлѣм (Кон); свѣ су *лаѣвал'и* (Ле); *исѣвал'и* ми двѣ гѣдине; дни би ми *исѣвал'и* (Врс); *исѣвал'и* би (За); *ириѣвалѣ* хинтанѣ се *ириѣвал'и* (Дол); *сѣвалѣ* (Кон); тѣ смо *ириѣвалѣ* кѣне (Гл); *ириѣвал'и* онѣ снѣпле (Кон); дни би *ириѣвал'и* (Би); *ириѣвал'и* да-ѣ она побѣгла (Дол); *ириѣвал'и* ѣ је кѣна (Ле); онџ мѣсто што су *ириѣвалѣ* (Баг); тога хаѣла *ириѣвалѣ* (Вру); би *ириѣвал'и* (Коч); *ириѣвал'и* би стари (Гу); тако би *ириѣвалѣ* (Вру); *ириѣвал'и* на сѣфру (Де); пѣ би *ириѣвал'и*; у воденицу би *ириѣвал'и*; тѣ би *ириѣвал'и* (Вр); *ириѣвал'и* жѣто (Д. Дуб); *ириѣвал'и* (Коч); кл'ѣнови су *ириѣвал'и* (Кл); *ириѣвал'и* у вѣду лѣдну (Гл); пѣ би *ириѣвал'и* у вѣду (Вр); *ириѣвал'и* пот Прѣндѣву (Бот); *ириѣвалѣ* су нешто; у наша су *ириѣвал'и* (Че); онѣмо смо *ириѣвал'и* (Гло); пѣ га неѣ *ириѣвал'и* (Го); мѣло *ириѣвал'и* (Вр); *ириѣвал'и* у дрѣво (Вр); *ириѣвалѣ* би онѣмо једну рѣпу (Вру); *ириѣвал'и*; *ириѣвал'и* (Кон); *ириѣвал'и* смо гѣцѣ, *ириѣвал'и* кл'ѣсѣ, *ириѣвал'и* бѣкѣ, *ириѣвал'и* дѣѣна; и *ириѣвалѣ* се камена; кѣт би ми *ириѣвалѣ*; (Вру); пѣсл'ѣ би се *ириѣвалѣ* (Пл); ми *ириѣвал'и* (Дол); пѣ би је *ириѣвалѣ* (Д. Дуб); *ириѣвал'и*, *ириѣвал'и* је (Кон); ми би и *ириѣвал'и*; би *ириѣвалѣ*; ка[д] су *ириѣвалѣ* (Бо); тѣ су *ириѣвалѣ* тѣ ѣге (Вру).

П.2.8.5. У женском роду множине наставак је -ле:

ириѣвал'и би џфце (Тер); *ириѣвал'и* нѣге (Ју); наше су шѣме *ириѣвал'и* (Вру); *ириѣвал'и* (Бо); сѣт су *ириѣвал'и* хаѣине (Ки); кол'ѣко су то *ириѣвал'и* да нашкѣдѣ (Би); гѣдине су тѣ *ириѣвалѣ* (Вру); *ириѣвал'и* су тѣ приѣче (Бл); и тапѣт се *ириѣвал'и* фѣрѣце (Трн); бѣга ми су и џне *ириѣвал'и* (Кн); жѣне ниѣсу *ириѣвал'и* (Пож); *ириѣвал'и* су жѣне (Бо);

осијдѡл'е су (Бр); *обрђѡл'е* би се (Бољ); *ђе* су овѡ *грохнѡл'е* овѡ *кѡће* (Туз); *осијдѡл'е* тѡ три шћѡрке (Прћ); *осијдѡлѡ* су ми кѡсти у конѡплѡу (Го); *заглѡхнѡл'е* ми ѡши (Ту); *саиѡрѡнуле* дѡске (По); *ми* се *идѡел'е* гѡре (Тр); некако хи *иоудѡвѡл'е* (Де); пѡ су још *ипѡрађѡвѡл'е* (Бот); пѡ *услужѡвѡл'е* (Ле); тѡ вратило *иојѡхѡле* (Би); *јѡхѡл'е* на вратило (Кн); на онѡ вратила су *јѡхѡл'е* (Бољ); *кѡзѡл'е* би ни (Бр); *ђе* се *иоказѡл'е* (Кн); *стѡрѡ* су *виќѡл'е* (Коч); *иошѡрѡл'е* овѡмо (Бр); *иѡрѡл'е* у мл'екѡре (Бр); *ни*су тѡ нешто *ипѡрађѡл'е* (Кл).

II.2.8.6. За средњи род наставак је *-ла*:

овѡ су ми унѡчѡт *ишла* (Вр); па би тѡ свѡ *изишла* (Коч); *јѡгњѡд* мѡло *обрђѡла* (Бољ); којѡ су *осијдѡла*; мртѡвѡ тѡ *осијдѡла* (Лу); тѡ се дрѡвѡ *налагѡла* (Бал); *кѡидѡла* се грѡбљѡ (Пе); сѡла *иошѡиѡла* (Вр); на тѡван се *идѡел'а* (Лу); *куиѡвѡла* су се *јѡгњѡд* (Гло); *ипѡрекажѡвѡла* се (Пру); којѡ су-е *зѡиисѡвѡла* (Го).

II.2.9. Трпни глаголски придев

Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на *-а-* у облицима трпног глаголског придева на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора показују колебање по питању репартиције наставака *-н(-)* и *-и(-)*. У највећем броју случајева бележени су у обема морфолошким формама, при чему није уочена посебна правилност у употреби двају ликова. Наиме, варијантност је присутна у сваком појединачном пункту, а говорници различите форме у дискурсу употребљавају напоредо.

II.2.9.1. Примери са *-н(-)*⁴⁹:

иприбрѡн је био испрет двѡ сѡла (Ст); мѡрѡ, чим није *ѡсигурѡн* (Пе); ѡн је ишѡо у рѡт, био је *рањѡвѡн*, рѡке обадѡвије овако је држѡо (Ков); мнѡго сам био *идишѡвѡн* (Кл); ако сам и *васијѡиѡн* и од ѡца; ѡн је сѡт *шлогѡрѡн* (Нет); ситнији кѡмен *исцѡйќѡн* са чекѡћом (Цр); *шќѡловѡн*, имѡ прѡво, ѡде ниќо нѡмѡ *шќѡловѡн*, тѡк-тѡк слѡчѡјно по јѡдно (Ју); ѡни су држѡл'и хѡн, кафѡну, *лоцирѡн* је *ђе* су Чингићи (Че); није ни нѡрот био *циѡвил'изѡвѡн*, вишѡ се нѡрот међу сѡбе убијѡ (Рај); *јѡстѡк* ѡстѡ *иќѡн* ѡстѡ пѡн вѡнѡ (На); ѡн је *идѡиќѡвѡн* са гвѡжђѡдима озѡбљ (Трн); онѡ град бѡдем *озидѡн*, око цркѡе от кѡмена (Прћ); мѡре да дѡђѡ ко гѡј хѡће и ко је *неиѡзѡвѡн* (Д. Пољ); као да је *јућѡр ѡќѡиѡн*; ѡн је био *ипријѡсѡн* ѡвѡек, имѡо је *ћѡвдѡ* (Уг); имѡла-е једна плѡћа вел'ѡка и *нацирѡиѡн* инсѡн кѡ што-е жив (Бо); *осућѡвѡн* је и на смрт и на вѡшѡње (Бл); свѡ тѡ јѡсу бѡл'и *ѡѡабрѡни* ѡуди, ал' ти ѡн није био *ѡѡабрѡн* (На); ѡна је *идишѡвѡна* (Вру); не мѡре демокрѡтија код нѡс, ти тѡ знѡш, ти си *шќѡловѡна* (Ју); бѡш ѡде под овѡ брѡдо *ђе* су ви *ипарќѡрѡна* овѡ кѡла; овѡ ти је свѡ ѡде код нѡс *иќѡиѡна* јарѡга (Рај); *јѡбуќа* да пѡцајѡ, *свѡзѡна* *јѡбуќа* (Лу); *уијѡсѡна* је у свѡ чѡѡа свѡјѡта (Кл); хрѡна да бѡдѡ *кѡхѡна* за дорѡчак и рѡчак (Трн); да му је цѡна *загарѡниѡвѡна* (Шт); нијѡси

⁴⁹ Имајући у виду да нам је намера да превасходно укажемо на расподелу наставака, наводимо све забележене примере, како оне са несумњиво глаголском функцијом, тако и оне где је глаголски придев трпни употребљен у служби правог придева.

окуйана; нијеси окуйана, снахо, овѣ трѣба најурит, ене ми неокуйана тудѣер шѣтѣ (Ле); ја нијесам тѣ тол'икѣ сирѣмана, мене није ни пресиѣцѣло (Дол); у тѣ је време одређивана кол'ичина и за тѣбе као слѣжбеника и за мене као сељака; старѣ црква код Пазара, тѣ је кад је реновирана (Че); рѣпа ѣскојана (Би); овѣ није ѣна шлогирана нѣ је убѣјена (Го); тапѣт тѣ нијеси мѣгла ниѣкат девѣјку вѣдет нашимѣнкѣну, тѣ није имѣло (Ков); онѣ сѣцкѣнѣ папрѣјку дѣде л' јѣј? (Бал); зѣмљу да продѣш не мѣжеш, сѣмо ѣшур, онѣ што-е ѣдсијано, и хѣјде, бѣжи (Лу); тѣ је бѣло глеђдсѣно; тѣ је свѣкѣвано (Из); сѣтрадѣн су нѣшл' и ѣскојано око тогѣ дрвѣта; уиријано је са јѣжнѣ стрѣнѣ, поред темѣља (Че); мене дѣнима и дѣнима не отвѣри ниѣко вѣрата, не вѣдѣ ни да л' ми је обрѣсѣно ни да л' ми није обрѣсѣно (Бал); ѣмѣ у Куранѣ наѣисѣно (Кл); ѣоѣѣјано (Трн); за време Дрѣгѣг свѣскѣг рѣта, четрѣс и пѣторѣ хи је ѣосѣрѣљано за јѣдну нѣј (Ју); свѣкѣм у свој таѣѣр сѣјано (Би); ти оплѣчкѣл' и свѣ, и стѣку и имѣвина што-е имѣло, жѣто, сѣјена, свѣ тѣоѣљѣчкѣно (Не); мѣрѣш на Сенѣцу да идѣш пѣ за Клѣдницу пѣ у Ўрсул'е тѣмо, тѣ је вѣзѣно (Шар); кѣко је бѣло, свѣ ѣоѣѣјано, јѣдно (Шт); овѣ су ѣстѣ девѣјке и овѣ свѣ, тѣ је свѣ шкѣловѣно, свѣ са факултѣтом (Ос); пѣсл'ѣн ѣмѣмо тѣмо овѣ, вѣдел' и сте кѣко је тѣ исѣрегѣрѣвѣно (За); ѣзѣикѣно пѣ навѣзѣно; ја сам имѣво и пѣре, и стѣку и мѣсло и свѣ и тѣ ми је свѣ нестѣјѣло и носѣло и ѣљѣчкѣно а зѣмљу ми седѣ (Вру); кат тѣ пѣмѣну, вѣзѣно је с тѣѣм, један ис Пѣљѣва довѣл' и му, а ѣн будѣла (Ју); стѣ двѣдес хѣљѣдѣ је уѣисѣно у Куранѣ (Кл); онѣ мѣсо исѣцкѣно у тѣ (Па); имѣло је ѣреѣѣрѣно трѣжѣ и остѣљајѣ тѣ девѣјке (Дол); ѣомѣѣешѣно пѣ тѣ ѣзѣикѣно; овѣѣм двѣјма сам дѣла по једно двѣ мѣтра памѣком ѣдѣикѣно (Го); кѣ да-е избѣѣонѣрѣно (Ер); дѣл'е је бѣло бѣѣонѣрѣно; тѣ је истѣрискѣ докѣзѣно (Уг); тѣ је зѣкљѣчѣно (Са); изѣдѣно гѣре (Ру); дѣсет хѣл'ѣдѣ онѣ црвѣнѣ, онѣ наѣрѣѣано кѣкѣн'на онѣ нофчѣниѣце; ни једно не би смѣло ѣстѣ неокуйано (Ру); ѣсновѣно на једно вратѣло ѣсновѣно тѣ што ѣе да ткѣ (С. До); обрѣздѣно, мѣш ѣѣве да одвѣјѣш ка[д] се попѣњѣш гѣре (Бо); ѣна посл'е вѣдѣ да је заврѣчѣно (По); ковѣчи кѣвѣл' и и укѣвѣно (Из); тѣ је докѣзѣно да је нѣш парѣдет из Црнѣг Врѣха дошѣ (Бѣт); нѣјпрѣѣе прѣѣснѣ, пѣ су посл'е дѣшли зѣковѣнѣ опѣнци (Др); мѣѣ бурѣзѣри свѣ су шкѣловѣни, Гѣтѣви ѣѣци (Че); имѣл' и су кѣвѣни опѣнци, ја хи носѣо нијесам; волѣви јѣки ѣдѣѣковѣни, и бѣга ми хи укѣпѣше у л'ивѣду, не дѣдоше хѣм ни мрѣднут (Гл); ѣдѣбрѣнѣ ис тѣјѣ двѣдес и ѣсам, пѣново ѣдѣбрѣни (Кл); ѣѣ отѣшло је онѣпѣт скѣро десѣтѣриѣа у тѣ војску, кѣѣ су регрѣѣшѣвѣни и отѣшли тѣмо и одвѣли (Вру); мнѣго су л'ѣѣпи, нѣбрѣни нешто онѣ (На); ѣдѣбрѣнѣ лѣѣди, ѣни се пошѣљѣѣ (На); тѣ је хѣнта, сѣт кошѣљѣиѣе се нѣсѣ таквѣ, онѣ мѣло нагрѣбѣне, тѣ се ткѣло и прѣло и ткѣло (На); свѣ су кашѣјке офѣшѣне; ствѣрно ко да су офѣшѣане, ѣмѣ нѣшто (По); овѣ двѣѣ сам шкѣловѣѣ а овѣ двѣѣ нијесу шкѣловѣне (См); пѣстѣ нѣге свѣзѣне, нѣтѣ да помѣрѣ (Лу); и дѣн дѣнас такѣ седѣ и затѣ су уѣисѣне у свѣ чѣда свѣѣта (Кл); знѣш штѣ су овѣ ѣкоѣѣнѣ згѣраде (Бу); дрѣва ко ти нѣсу маркѣрѣна, нѣмѣш папѣре, нѣ би мѣгла да прѣђѣш (В. Лок); ѣво ти сѣт су свѣ сѣла ѣовѣзѣна гѣре од Пѣштерѣ (Со); ѣрѣбрѣна су на Кѣсову; нѣјѣребрѣнѣ пл'ѣме је бѣло (Уг); ѣндѣр носѣл' и смо одѣла окрѣљѣна (Трн).

II.2.9.2. Примери са *-īī(-)*:

о̀н је б̀ио к̀о вој̀нѝк п̀а је у Ск̀дп̀ље зар̀дб̀љен и *о̀иѝѝр̀а̀ѝѝ* у Нѝмачк̀у (Стр); на Тр̀д̀жан т̀у̀на за в̀реме т̀урск̀о *о̀дуз̀ѝм̀а̀ѝѝ* вишак ж̀и́та и наш д̀еду одр̀дѝл'и да т̀ѝр̀а т̀о ж̀и́то за Пољ̀ану (С. До); м̀ој б̀р̀ат је н̀ајстар̀и г̀оре, о̀н је *ѝшлог̀ѝр̀а̀ѝѝ*, сл̀аб (Рач); љ̀вијек је б̀ио ов̀а В̀асо испрет П̀ѝр̀ош̀а, о̀н је б̀ио т̀у, јел' је б̀ио д̀обар ч̀овек, *ѝзглас̀а̀ѝѝ* је т̀у (Ст); *ѝреѝѝѝр̀а̀ѝѝ* у Ит̀ал'ију; кад је н̀ар̀д̀ноослобод̀и́лачк̀а вој̀ска д̀ошла, они су га окр̀ивѝл'и и уф̀а̀тил'и су га и *с̀иѝр̀ѝл̀а̀ѝѝ* је, ј̀авно је *с̀иѝр̀ѝл̀а̀ѝѝ*; код н̀ас о̀ђе ј̀а не п̀антѝм да је н̀ѝко *ѝѝѝр̀а̀ѝѝ* на Г̀дл'и о̀ток; ј̀а сам *ра̀њ̀а̀в̀а̀ѝѝ* т̀амо на Б̀дсну (Пр̀ђ); ада ј̀а сам б̀ила *о̀бавѝз̀а̀ѝѝа* око овог̀а м̀алок, о̀н ми б̀ио нешто сл̀ап (Бр̀ђ); ј̀а не в̀ѝрујѝм на свѝјету на зем̀алск̀у к̀углу да ѝм̀а н̀ација так̀о *вас̀ѝѝѝа̀ѝѝа* (Пож); не вѝл̀а ни п̀оган ис̀ан, кад је н̀ѝниста ж̀ѝна, не вѝл̀а *неоку̀ѝа̀ѝѝа* да идѝш (Пру); ѝм̀а ов̀амо зов̀у ј̀една б̀ијел̀а в̀ода, о̀на је *ѝрдз̀а̀ѝѝа* по т̀ом б̀ијелом к̀амену (Тр); н̀ајниж̀а темпѝрату̀ра на п̀одручу у Сеницу *зай̀ис̀а̀ѝѝа* тридес д̀ѝвѝт са чет̀ири, т̀ринѝстог̀а ј̀ану̀ара (Че); за сн̀ау б̀ило ов̀амо т̀ри ј̀абуке, т̀рип̀ут *ѝѝѝа̀ѝѝа* д̀ѝвојачк̀а ј̀абука (Пр̀ђ); шк̀ола је *д̀сно-в̀а̀ѝѝа* седамдесѝт и дру̀гѝ г̀одинѝ, чет̀ири р̀азр̀ѝда (Гу); н̀ѝкат се ј̀ѝо л'ѝп мумуру̀зан, ј̀ѝчмен, п̀шеница *с̀иј̀а̀ѝѝа*; ѝво к̀ако, на п̀римѝр, ов̀о је т̀рл'ица, о̀на је *ѝској̀а̀ѝѝа* ко у в̀иду нек̀а ч̀ѝсма ил'и н̀ѝшто, д̀оста је п̀одубоко (Бр); у к̀ућу н̀ѝ мош, ил' је *у̀гн̀а̀ѝѝа* сток̀а, нѝм̀аш љ̀ѝ; н̀ијеси *оку̀ѝа̀ѝѝа*, н̀ијеси љ̀и́ста (Ле); т̀и т̀рѝба ону̀ спр̀ѝму да спр̀ѝм̀аш па да је однѝсѝш *орабод̀ѝа̀ѝѝу* у д̀ом т̀амо (Ко); к̀ућа б̀ила од л'ѝтв̀и, од б̀аскиј̀а п̀а *мал̀иѝѝр̀ис̀а̀ѝѝо* п̀а г̀оре спр̀ат м̀и а д̀ол'е сток̀а у п̀одрум (С. Ђуп); ј̀а за м̀оје в̀ијѝка што п̀амтѝм, т̀о н̀ије б̀ило *о̀дв̀а̀ј̀а̀ѝѝо*; н̀ико, б̀лаг̀ош, н̀ишта на дуњ̀а не с̀ијѝ, н̀иги ти к̀о р̀адѝ, ѝто с̀ат н̀ѝ мош в̀идет да је *ѝдсиј̀а̀ѝѝо* дв̀ас к̀ил̀а п̀шениц̀е у н̀ѝчију̀ њ̀иву (Рај); сирот̀иња б̀рала онѝ копр̀ивѝе ч̀уп̀ала, ч̀уп̀ал'и онѝ озд̀ол' л̀озе, нѝм̀а г̀оре *ѝдб̀р̀а̀ѝѝо* па чуп̀а онѝ л̀озе (Врс); д̀оста је б̀ило *ѝла̀н̀а̀ѝѝо* (Др); ѝм̀а д̀ознаке, ако дозн̀ачѝ ш̀умск̀и Ј̀ѝлак, ѝм̀а из̀аљѝ тѝхнич̀ар те дозн̀ачѝ ов̀а др̀ва, очекѝн̀а хи, т̀о ш̀ум̀ар см̀ијѝ да д̀а, оно н̀ѝочекѝн̀а̀ѝѝо не см̀ијѝ (Гл); т̀о е тол'и к̀о интерес̀антно, ѝм̀а *ис̀ѝѝс̀а̀ѝѝо* т̀а п̀рича, ако мог̀аднѝм да је н̀аљѝм (Гу); т̀о су д̀бич̀аји б̀ил'и код правосл̀ав̀ац̀а и ов̀и н̀аши кој̀и су п̀римѝл'и исл̀ам, т̀о је *з̀адр̀ж̀а̀ѝѝо* (Кн); ѝм̀а *ѝској̀а̀ѝѝо* т̀амо на з̀емљу (Ми); умијѝсѝла т̀амо кол̀ач, *ѝш̀а̀р̀а̀ѝѝо* онѝ, ж̀ито ун̀утра (Пр̀ђ); т̀о је *орган̀изов̀а̀ѝѝо* ј̀ош онѝ Д̀ан м̀ладости (Ли); о̀ндар *д̀р̀а̀ѝѝо*, ј̀ош *д̀р̀а̀ѝѝо* са тијѝм р̀ал'има др̀вѝнијѝм, н̀ије им̀ало к̀а с̀ат што су им̀ал'е овѝ р̀ал'ице п̀а пл̀угови с̀ад; а *д̀огн̀а̀ѝѝо* п̀уна к̀ола др̀ва, зн̀а се којѝ су б̀адн̀аци; она н̀аѝљи на т̀о в̀р̀ач̀ање и шт̀а е т̀у *ѝдѝиур̀а̀ѝѝо* к̀о т̀о зн̀а, к̀о т̀о зн̀а к̀акѝ прокл'ѝшт̀иѝѝ (С. До); так̀о је и *вас̀ѝѝѝа̀ѝѝо* т̀о д̀ијѝте (Ши); сл̀уш̀а ов̀амо, ѝм̀а пѝдесѝт л̀удѝ *н̀аору̀ж̀а̀ѝѝо*, к̀ућу тѝ ти д̀иј̀ (Бр); он̀а невѝста побѝгла, о̀ни хим ј̀аву, они д̀ољу свѝ *н̀аору̀ж̀а̀ѝѝѝ* (Боб); ал'и с̀амо *нан̀из̀а̀ѝѝѝ* (Ле); ј̀а зн̀ам да н̀ије њ̀и б̀ило о̀ђе, м̀и би б̀ил'и *ѝдк̀ла̀ѝѝѝ*; у р̀опсто *ѝѝѝр̀а̀ѝѝѝ*, а у вој̀ску к̀р̀аљѝву б̀ил'и (Пр̀ђ); т̀ап̀ут су к̀оњ̀и *д̀р̀ж̀а̀ѝѝѝ*, уф̀ати по дв̀а к̀оњ̀а (Жу); свѝ су д̀бич̀аји *з̀адр̀ж̀а̀ѝѝѝ* (Врс); к̀о д̀ѝца смо ѝшл'и у шк̀олу, *вѝз̀а̀ѝѝѝ* б̀ил'и (Ст); б̀ил'е *ѝској̀а̀ѝѝе* тѝ м̀ачве, и т̀о би пок̀исел'ил'и т̀у кон̀опљу (Ст); њ̀и је д̀оста и на с̀илу, *уз̀ѝм̀а̀ѝѝе* су д̀ѝвојке (Че); д̀ољи кот к̀ућѝ а д̀угм̀ат *ѝокѝд̀а̀ѝѝа* (Ли); она су и о̀на за м̀ѝне *вѝз̀а̀ѝѝа* (Па).

Напорѝдност двају наставака код глагола овога типа присутна је и у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Тако је у говору Враке

(Петровић 1973: 215), Ибарског Колашина (Божовић 2002: 94), Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 188), те у подгоричком говору (ЧИРГИЋ 2007: 118), док је у мрковићком говору стабилисан наставак *-īī* (ВУЈОВИЋ 1969: 264). Стање које важи за већину зетско-сјеничких одлика је и осталих штокавских говора, те се тако варијантност наставака среће у србијанском Полимљу, где су присутна оба наставка, али доминира *-īī* (НИКОЛИЋ 1991: 485), у централној Шумадији присутна су оба наставка са слободном дистрибуцијом (РЕМЕТИЋ 1985: 328), исто је и у банатским говорима (ИВИЋ и др. 1997: 194), северној Метохији (БУКУМИРИЋ 2003: 267). Напоредно присуство двају наставака у облицима глагола истога типа познаје и српски призренски говор (РЕМЕТИЋ 1996: 508–509), говор Алексиначког Поморавља (БОГДАНОВИЋ 1987: 201), те горански говор (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 429).

П.2.9.3. За разлику од претходно наведених примера, где се паралелно употребљавају оба наставка, бележени су и облици где се готово редовно јавља *-н(-)*. Углавном је реч о придевским формама типа:

овâ мало бѝо, што кâжѹ, ни сѝѝсâн ни скрѝсâн (Ђер); звâнѝ Симион (Ра); кад би ја обѹкѹ гѹрнѝ и дѹлнѝ вѝш о-тѹгâ, онâ тâпѹт звâнѝ штѹф кâнгâр; бâш смо имâл'и јѝдан стâн, јѝдан стâн смо имâл'и, звâнѝ стâн од дрвѝта, па тѝ верѝге су бѝл'е (Вр); ѝшл'и смо на кол'ѝбе, лѝти, на кол'ѝбе мѝ гѹре, звâнâ бачѝја (Шт); нѝ знâ ни љѝ идѝ, млѹго, на прѝмер, мѹмак лошѝјѝ а девѹјка бѝрâнâ (Баг); бојѝло се у бојаѝнициу, па послѝ ето онѝ бѹје, донѝклѝн ето [о]нѹ заткѝвâш бѹјâно (Вру); свѝ зâѝровâно, парадâјз зâѝровâн, папрѝка зâѝровâна, шта гѹј окѹсѝш сад је зâѝровâно (Жи); ја сам мѹрѹ да обиљѝжѝм и да јѹј дâм нѹвац и уговѹрѝмо, тѹ е знâчѝ загарâнѝтовâно, нѝмâ мрѹдâња вѝшѝ (Вру); тѹ су ѹдâбрâнѝ лѹди (Ли); ѹн изабѝрѝ свѝ бѝранѝ јунâке и двâ Србина (Кн); имâло е звâнâ мочѝла, мочѝла звâнâ, па кол'ко трѝ тâ мочѝла овол'ѝкѹ, кол'ко овâ сѹба, овâ сѹба – трѝ тâ мочѝла (Вр).

Употребљени у придевском значењу облици бѝрâнѝ (гѹс), ѹдâбрâн (чѹвек), звâнѹ (мочѝло), бѝрâнâ (девѹјка) редовно се јављају са *-н(-)*. Облици са глаголским значењем, међутим, углавном могу имати оба наставка (од глагола звâѝ, као што се види у примерима који следе, готово редовно су бележени облици са *-īī(-)*).

С друге стране, *-īī(-)* се бележи редовно у примерима:

ја нешто нѝјесам о томѝ ѹѝознâѝ (Бр); кѹ нѝје бѝо у пâртѝји нѝје бѝо ѹрѝзнâѝ (Прћ); мало ѹрѝзнâѝѝчѝ чѹвек у сѝло (Ли); јѝдна је у Сâраево бѝла ѹдâѝа а двѝје су у Сеницу жѝвѹ, а тѝ двѝје млâђѝ, јѝдна у Сарâево бѝла ѹдâѝа (Дуј); јѝдна бѝла удâвâѝа у Црквѝне (Жи); јѝдна је тѹ ѹдâѝа, ѝмâ трѹе децѝ (Ков); нѝјеси тѝ удâвâѝа? (Ли); Сабâхѝта, код Бâњѝ јѹј је ѹде кѹћа пâ је ѹдâѝа љѝ онѹ бѝла зâстава ѹнде (Рај); јѝднѹм ѹдављ'ѝн сѹседнѹ сѝло ѹдâѝа шѝѝр у Бѝјел'ѝ Вѹде (Кн); јесам л'и ја дѹшла ѹде за нешто ил'и овâкѹ ѹдâѝа, зâшта овѹ?; тâ ми је кѝѝрка у Нâбѹје ѹдâѝа (Бр); у Мелâе ѹдâѝа; ѹна-е бѝла удâвâѝа ѹде у Мелâе; тâ Сабâхка је ѹдâѝа тâмо ка Рѝбарићу

(Ме); *звāīīа* да вѡдї рачуна о тѡј свāдби; *дāīīа*, дāлї је ѡтац и мāјка (Вру); ѡна је ис Пѣрѡшā а *јдāīīа* је гѡре за једнога Хазїра мусл’имāна је *јдāīīа*; чѡра је једна *јдāīīа* у Смѣдереву; једна је *јдāīīа* у Жўче (Ст); Миљѡјка онā, *јдāīīа* за они’ем Јеврѣмом (Стр); ѡна је бїла *удāвāīīа* ѡде у Мелāе за једнї’ем, пā је бїла јѡш двāпўт *удāвāīīа*, посл’ен ўзѣла Ђāфка (Ме); једна ми о[д] стрїца шћѣрка бїла *јдāīīа* гѡре у Црнчу (Ми); ѡн је ўмрѡ, ѡн је тў бїо а јā ѡде, и сāt овā зѣмља тāмо *їрѡдāīīа* (Пе); за бѡжї хāтар вратї се, чѡра је *дāīīа* (Пл); овā мѡј дѣт отишѡ тāмо код њї хје је ѡна *јдāīīа* (Са); *дāīīа* је девојка, ѣво ви обѣл’еже (Ђер); лāнскѣ гѡдинѣ нї’е *јдāīīа* бїла (Цр); Крстѡва шћѣр *јдāīīа* у Свилāново; нāша је тā компāнїја *їрѡдāīīа*; тў је мѡја сѣстра от стрїца бїла *јдāīīа*, јѡш је жїва (Че); ѡна гѡре *јдāīīа* (Со); хћѣркā му је *јдāīīа* у Беѡграт тāмо дал’ѣко (Ка); *јдāīīа* је и ѡна тāмо (Не); цѣло Вучулѡква је *їрѡдāīīа* Србїма; бѣше ми једна хћѣр *јдāīīа* (Нет); ѡна је *јдāīīа* у Тутїн (Из); онѡ је *їрѡдāīīа* по сѣдам хїльāдā ѣврї (Ју); нї’е *їрѡдāīīа*, тѡ свѣ стої тў (Ос); и *дāīīа* је бѡлѣ нѡ овѡ сāд шта рāдѣ свакїчас гласāње (Ју); їшл’ и су на тѣ цўмбўсе и *звāīīї* и *нѣзвāīīї*, и код вās и код нās (Рај); нї’есмо *ўїознāїїи* са вāма и такѡ (Ков); ўспѣл’ и су да је рāстўрѣ, тї пѡгѡнчињи мāњї су бїл’ и *їрѡдāīīи* (Баг); *звāīїи* смо на свāдбу, ишѡ ми овā сїн на свāдбу (Жи); мало *ѡдабранїїї* лўди, мало речитїї чѡвек (Ли); тѣ су ми хћѣрке *їѡудāїїе* у Пазār, а двї’е су ѡде код мѣне (Бот); їмā трї хћѣрке, двї’е *јдāīїе*, једна јѡш, Андрѣа (Шав); *јдāīїе* зāве, свѣкрву нї’есам нāшла; двї’е су ми шћѣри бїл’е у Сенїцу *јдāīїе* (Дуј); ѡна је хѡценица бїла, оне су *јдāїїе* свѣ (Жи); *јдāїїе* су ми двѣ (Са); ѡне *звāїїе*, без њї нѣмā свāдбѣ (Ме);

II.2.9.4. Наставак *-ен(-)* стабилан је у облицима трпног глаголског придева, те ни једним примером није потврђено присуство варијантности, односно његове замене наставком *-еїї(-)*⁵⁰.

Примери:

немѡ да си нїшта *узнемїрен*; хотѣл *ѡдрѣћен*; мѡрѡ је кѡњ да їмā *їѡчїшїћен*; сāмо мѡрā да је *їѡчїшїћен*; исāн је кā Србїн кā мусл’имāн, од крвї и од мѣса *сїїѣчен* (Ке); *їѡкрївѣн* шевāр; *зайвѡрен* (Ле); ѡн је, кажў, *убїїен*, нѣко кажѣ нї’е *убїїен* него ўмрѡ; беше у Пѡжаревац *сахрāњен* (На); дāте нѣкога кої је за овѡ *задўжен*; *намѣшїћен* кѡ фїр по двā мѣтра и озгѡр су мўзл’ и стѡку; у рї’еку му дѡл’е кāзан *їѡшїурен вїћен*, црномањас (Пр); нї’е *їѡсїїāљен* вї’енац ни нїшта (Ра); трѣбā да је *надāрен* нѣко; јā би трѣбѡ да тѡј пāртїї бїдѣм повѣрен; ѡн је пѡсл’ѣ смрти *рдћен*, пѡсл’ѣ смрти ѡчинѣ (Кл); тѡ је скѡро тā пўт *намѣшїћен* (Ки); тў сам рāдїѡ у тў пећїну хје бїѡ Дрāжа Михāјловић *сакрївѣн*; ако је нѣко *цѣњен* дрўк, прїїетел’ (Рај); би рѣкѡ да је јучѣ онā гл’ѣћ *їѡсїїāљен* (Из); тāмо сам јā *рдћен*; онā клās што је *излѡмљен* (Трн); брāt му *жѣњен* из Дўјāкā (Цр); *їронāћен* је неки сāндук кāменї; ѣродром имā, сāмо је *зайвѡ-*

⁵⁰ Мешање двају наставака код неких глагола овога типа, односно појава ликова типа *жѣњеїї* карактерише говор Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 201), српски призренски говор (Реметић 1996: 509), те говор Горе (Младеновић 2001: 429) и Гатња (Младеновић 2013: 367). Облици овога типа јављају се и у северној Метохији али врло ретко (Букумирић 2003: 268).

рен, изрушен је цео; био жењен из БЋева, најстарији био ожењен из Драгојловића; је л'оиремљен онај Дом културѐ?; има вође један рђен; краљ Емануел ожењен Црногорком (Че); није доведен; иримљен сам у мил'ицију (Шт); осуђен је био двадесет година знаш да си од бдга сивдрен (Бл); демек опружен и л'ежи (Бо); има одрђен човек, да л' неки шумар задужен за то, ил'и неки другји овако са села, задужен је да купи подпашу (Бр); зато што-е иџен; црѐп је типут набачен (Гл); а виђен је, с'увише је виђен (Жи); налђжен шпдрет; та је рибњак наирвљен посл'е ослобођења (Шав); он је био иогђен код мџега оца па ту смо се упознал'и, ту сам га узела (Се); био је, да простиш, и виђен и л'иџен; био одборник, био виђен (Туз); ја сам осуђен, Амйре; он је осуђен већ; он је осуђен што је убио сина, и немб да га судиш; ова је неожењен; ја сам бде рђен нисам помѐро нигде (Уг); неће он ђе је загађен ваздух; био је мало дол'е иришдрен па га пустил'и; ту му један син неожењен (В. Лок); мој дџа био виђен, гл'едан, висок (Бот); све ове дуња сивдрен кол'ико је то година пршло то алах зна (Бот); све ти ја знам, бйстар, оивдрен; само је иоврђен (Гр); с Бџанком ожењен (Ли); душек неки иуђен вуном; јорган је наирвљен (На); ослобђен за централу (Баг); врши се терѐр на тебе економски, дажбине те, ирогђен си да идеш у бригаде, да идеш на кулуке; он је био ирогђен млого; рањен дошб па посл'е јџџет ме тифус закачио; четрѐс пѐте је завршен раџ; ова Гѐмбѐш је јурен; он беше у Италију, зарџбљен, беше рањен, задњица, да извинѐш (Прѐ); само један је спрат опрѐмљен (Уг); ова млађи је ожењен ту у Краљѐво живи и раџи (Бољ); само један је остао Зѐно Хамйдовић да није рањен; само један је остао нервљен (Врс); дваѐс пѐте је ирогђен мусл'имански живаљ; ирогђен от странѐ цандара; онџа је ирогђен нарот био (Ју); стан је сад куљен и редом онџ ствари (Ос); ја сам такаф човек, ја сам тако оирѐдѐљен (Нет); има цѐдйлка овамо обѐшена (Бал); ова земљска кугла сивдрена од једног човека и једне женѐ (Бот); сад уведѐна вода у куће; ја и сад вџл'им да сам чйста да сам обучѐна (Гр); та је цамйја наирвљена приѐ двѐста година; за те је паре намѐшиѐна ова цамйја; нџва школа наирвљена; наирвљена је па је била пропала; кад је ирвљена не знам; додџше ја нисам била иокривѐна; она је иокривѐна (Кл); она је онако на ђѐраво исирџиѐна; то је неизмѐрена фамил'ија (Баг); исирџиѐна девојка, неће; кад је исирџиѐна, не смйѐ нико да-е узмѐ (Ју); то је било мйзѐрно да џѐ им кѐѐр а да није окйѐна; немачка је војска одвџѐна била сваџат (Рај); ограђѐна је бџровима (Ра); Фѐма и оварањѐна (Шав); сад је иосийвљѐна антѐна за мџбйллѐ тел'ѐфѐне (Из); она је ис Кџритѐ паџосѐљѐна ту (Ју); пошто си рџѐна у ова крај, уџала се у ова крај; немб да си иоврѐђѐна да бџдѐш ти нешто (Цв); ѐ мало савйѐна је; ја сам рџѐна код Л'ѐшка (Не); заирџиѐна била за њим; рџба обѐшена; она је била забрађѐна онџ; ја иријџвљѐна за тамо (Па); иушѐна (Пе); она побѐгла, а исирџиѐна; исирџиѐна да побѐгнѐ за другим (Пл); брања ми ниѐсу жењѐна (Раџ); ја ако сам, не џџ бџџе, бџл'есна, а иокварѐна (Ру); дрљџа је мало касниѐ наирвљѐна; џџста су била жењска дѐца угрџѐна, одвџѐна; мѐне се чини сџт да су та дѐца прѐвише размџѐна; иокривѐна сџшница папраџѐом (Са); забрађѐна сваџа, и Српкйѐна и мусл'иманка је била забрађѐна немѐ да је откривѐна ка сџт (См); тамо сирѐмљѐна вечѐра (С. До); ја сам у Бџџиѐ рџѐна; раџила је гѐре па сџт ирѐбџѐна ту (Кџз); кџ

погодїо ова пїлѧт којѧ су *нѡшена* којѧ су остѧла, тѧд ми чїни учино; бѡга ми свѧкѡм је *їрїужена*, што се рѧкнѧ, пѡмѡћ (Лу); вѡда *довѡдена*; свѧ јѡј глава *ѡљїушїена* (Цр); одрѧјенѧ кол'їчина; пѡсл'ѧ је рѧта *наїрѧвљена* шкѡла (Че); ѡвде нїѧ она *шїурена* (Шт); тол'їкѡ је мѧсна, *чївена* (Вр); јѧ сам бїла свѧкат *залїжена* за тѡ јѧло; нѧша-е кїфа, кѧжї, *досѧљена* нѧђе одозгѡ от Бїшева; ѡна је бїла *чувѧна*; ѡна је бїла на свѧкѡ сѡбе *цїјењена*; їстѡ моја бѧба *чувѧнѧ*, моја мѧјка *чувѧнѧ*; ѡна је *исїрдшена* бїла у Жїњѧвићѧи *осїѧљена* је (Вру); ѡна је ѡтуд изнїтра *оїшївена* (Гл); тѧ ми тѧтка бїла *чувѧна*; тѧмо онѡ *намѧшїена* и *окїћена*; сѧмо што је *оїшїушїена* бїла, ѡни су је гѧђѧл'и (Го); жѧна је *зашївѡрена* бїла (Гу); тѡ кѧ ћѧрга *їокрївена* (Де); мѡја сѧстра рѧвно гѡдину седѧла *исїрдшена* (Дол); јѧдна је тї из нѧшѧга *довѡдена* у тѧ пѡдрум тї а јѧдна је доведѧна ис Шѧрѡнѧ чѧк (Жи); испрѡшена бїла у Дрѧгу (Жу); по пѡла гѡдинѧ би *зашїрдшена* бїла девојка (Ке); ѡна је бїла *исїрдшена* у Рѧдетину и ѡн је їзѡ; тѧмо тѧ *исїрдшена* бїла; тї и *рѡђена* (Ли); *неварѧна* врнїка (Ост); нїѧ имѧло вѡду пѧ је *їребѡчена* тѧмо (Врс); дѡл'ѧ бїла *наїрѧвљена* онѧ стругѧра, онѡ дрїгѡ свѧ нїѧ имѧло нїшта (Со); ѡвде *оїшївѡрена* шкѡла нѧјпрїѧ у јѧдан хѧн димитрїјевскї, тї је *оїшївѡрена* шкѡла; крѧнїо да бежї, а вѡјска је бїла *їрїїрѧмљена* (Нет); здрѧвица се нѡсї, онѧ домѧћин ѧе зѡвѧш, *кїћена* здрѧвица; двѧнѧстѧ гѡдинѧ кад је Србїја *ослѡбѡђена* (Прћ); онѧ је *їокрївена* (Уг); конфѧкција тї *наїрѧвљена*; конфѧкција кад је *зашївѡрена*? (Бѡљ); јѧсу се, пѧл'їл'и су ѡде јѧдну кїфу, штѧлу, згрѧду, тѡ је *їоїѧљено* бїло (Не); свѧ бл'їзо *їрѧвљено* да се не одаљїї (Бѡб); ѡста гѡре *оїшївѡрено* (Бал); ѡвѡ је *наїрѧљено* пѡсл'ѧ рѧта ѡвогѧ на Кѡсово; *їоїѧљено* тѡ је свѧ бїло (Из); тѡ-е свѧ *завршено* знѧчї; свѧкѧ жѧна код нѧс носїла онї пѧчу, *їокрївено* л'їце (Ју); сѧмо мѧло ѡвакѡраздѡјено кѧ до ѡвѧ гарѧжѧ; тї помѧло сїћѧм тѡ, ѡвѡ дрїгѡ *зал'ївађено*; л'ѧтно *їолѡмљено* тї кѧ тѧ трѧмка ѡдовїт (В. Лок); пѡсл'ѧн тѡ свѧ *зашїушїено* (Бѡљ); тѡ је алѧх ѧѧлешѧнум одрѧдїо тѡ је мѧсто *благослѡвљено* (Бѡт); тѡ је на тѧ дѧн *урѧђено*; тѧмо је *зѧбѧчено*, *зѧбѧчено* је тѧмо у Ўрсул'ѧ; у тѡровѧ да стѧвимо такѡ тѡ *закїћено* (Гр); тѡ је *незамїшљено*; пѧт їмѧ увѧдено рїѧкѧ (Из); *рѧђено*; бїло је дѡста фїрмї *оїшївѡрено*; онѧкѡ *скрїљено*; рїчно *рѧђено*, нїкака машїна, него срп онѧј (Баг); те ѡђе од Алїловїћѧ пѧ свѧ до Рѧшкѧ дѡл'ѧ свѧ *сїѧљено* бїло тѧт; онї Ѓїрђѧви стїпови што је *їодїжено* тѧмо у Ѐвангрѧд; тѡ је чїдо тѧд *рѧђено*; тѡ је сѧд свѧ *удѧљено*; млѡгѡ је Србѧ *їоїшїурчено* (Прћ); *крївено* је тѡ (Д. Полѧ); тѡ је *зѧбѧчено* (Др); тѡ је сѧд свѧ *расїїурено* (За); тѡ је *наїрѧвљено* око пѧдесѧт пѧтѧ (К. Бун); тѡ је *одвѡјено*, а тѡ је їстѡ нѧрот; пѧл'и у крѧф, пѧ је тѡ *расїїурено* (Цв); ѧто нїѧ кѡм је *рѧчѧно*; тѡ је код ислѧма *зѧбрѧњено*; тѡ сїјевѧрје је *зѧбрѧњено*; нїѧ *брѧњено*; онѡ је код кїћѧ *бѡјено*; јѧчам би се сїјѡ ѧѧ је, ѡвѧј, *огнѡјено*, а зѡп ѧѧ се нїѧ (Кл); кад їспаде онѡ свѧшта *сашївено* да се купїѧ (Со); *зашївѡрено*, фѧбрика нїхна, тѡ прївѧтно; стѧмбенѡ пїтѧње *рѧшено* за двѧ сѧхага (Рај); ѡвѡ је дрїгѡ све *їоїшїурчено* (Бу); *удѧрено* по главі (Кн); онѡ што је *уїрїњено* (Трн); нѧ бїло *рѧчѧно* нїкѡме; свѧ је тѡ *їрѧкрївѧно* мѧсом (Гр); *развїјено* и їспрѧвно (Цѧ); нїѧ *изгрѧђено* (Цр); пѧдесѧт дрїгѧ гѧ је *увѧдено* самоупрѧвљѧње, пѧ је *рѧчѧно* изгрѧдњѧ канѧла; ни дѧнас нїѧ *завршено*; *урѧђено* међунѧрѡднїм зѧкѡном (Че); пѧрче л'їма *избїшено*; ѡвѡ је *брїшено*; свѧ што је *сїшївѡрено*, *сїшївѡрено* је с рѧдом (Шт); не пѧмтїм кѧд је *насѧљено* (Бѡ); у *невїђено*

йоквâрене; разрѝеђене онѝ (Па); девôјке рâдѝле и она̄ вѝс, вѝзѝне кошѝље (Рач); гôре йѝстô намѝхђене (Ру).

II.2.9.5. Када су посреди различити односи основа глагола у облицима трпног придева, наводимо неколико важнијих напомена.

Глаголи треће врсте имају следеће облике трпног глаголског придева:

само *йревр̃нѝю* овакô; друђи испод њѝга, йстô *йревр̃нѝи* (Из); шѝљав гôре а *развр̃нѝи* (Ст); пâ ка[д] тô тѝри невѝсти на глâву, нѝ знâш кѝд је *обр̃нѝиа*; јѝдну смо одвѝл'и на кôња, пâ је тô шѝљаво, тѝ нѝ знâш кѝд је *обр̃нѝиа* (Ме); тô је *йрекѝнѝю* (Ра).

Глагол *йойѝѝи*, има облике глаголског придева трпног са елементом *-ну-*: *јâ йôйѝѝиа* на кôња пâ ме стрâ да ћу да пâднѝм (С. Туп); или без њѝга: *йôйѝѝа* је скрôс гôре (По). Глаголи типа *йочѝѝи*, *йрѝйѝѝи* и сл. обичнији су у краћим ликовима: тâ нам кобыла *йрѝйѝѝиа* (Цр); *йрѝйѝѝиа* је тâмо (С. До); *йôчѝѝо* је зѝдато (Бу).

Глаголи на *(-)нијеѝи/(-)неѝи* имају облике:

нâниѝѝиа му је штѝта (Ту); што је *йôниѝѝио* да се вѝдѝ ко[д] тѝ девôјкѝ што су пôни'ел'и из дôма овѝ (Бот); тô је једно брдо вѝл'кô *йзнијеѝио* (Дол); нѝ дâј бôже, мôрâ да је то *йрѝниѝѝио* однѝкл'ѝн (Ру);

посл'ѝ *йренѝсене* су у Студеницу и дâн дâнас су тѝна у Студеници (Ра); мâло су кâ *изнѝсене* (Бал);

онô *изнеѝѝено* (Брђ); тâ бôл'ѝс је из Æмерикѝ *йренѝѝена*; тô ис Æмерикѝ *йренѝѝено* она̄ варôла (Кл).

Варијантност форми присутна је и у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 95) и васојевићком говору (СТИЈОВИЋ 2007: 189).

Глаголи прве врсте типа *мâћ*, *йâћ*, *дѝћ* и сл. могу имати облике по првој и по трећој врсти:

што му је спôмен *йодѝжѝн* (Прђ); ферѝца је *мâчена* (Трн); *йримâчена* је ôде (По); ôна је *надѝжѝна* (Пе); онѝ Ђурђѝеви стѝпови што је *йодѝжѝно* (Прђ);

тâ спôменѝк је *йодѝгнѝѝи* (Рам); кâјмак *мâкнѝѝи* (Дол); тô је бѝло педесѝетѝ гôдинѝ пѝћа је *мâкнѝѝиа* (Уг); јел' ôна е *навѝкнѝѝиа* (Ру); рѝкô ми је Гôран да су је доводѝл'и два-трѝ пѝт *снемôгнѝѝиу* у Тутѝн у бôл'ницу (Жи); ѝе је *мâкнѝѝио* (Рај); мало је тô *издѝгнѝѝио* гôре (Же).

Глаголи на *-сѝи* такође имају двојакѝ форме:

йобôден тѝ кôлац (Рач); крава *нейомѝзѝна* (Д. Дуб); *йобôдена*, тô се звâло бâба, дрво јѝдно (Ми); све *исѝпрѝсѝено* (По); свѝ жѝвô *йокрâдено* (Цв). *зобôдени* ек-сѝри (Дет); они су *зобôдени* (Бр); *исѝпрѝсѝени* ћил'ѝми; свѝ су *йомѝзѝне; исѝпрѝсѝене* јâмбол'ије (Ме); *йзгрѝбâне* рѝке (Ру);

двâ дрѝвета *йобôђѝна* (Ду); она је *йоѝпрѝѝѝена* (Пл); мл'ѝјѝеко *йомѝжѝно* (Бр); кôље *зобôђѝно* (Бо); *йомѝжѝне* су крâве (Ко); рѝке *изгрѝбѝљѝне* (Со); *довѝђѝно* је на црѝѝево (Др); трудна жѝна не смѝѝѝ нѝшта да тâкнѝ *укрâђѝно* (Вр); онô дрво што-е *йобôђѝно* ôде; нѝѝе *крâђѝно* ни стôка ни нѝшта (Вру); двâ дрѝвета *йобôђѝна* тâмо (Рач).

Осим облика:

дѠбар дѠо је *најѠушиен* (Баг); тѠ-е *најѠушиено* сѠло (Са); Ѡно тѠмо рѠдом, онѠ су кѠће свѠ *најѠушиене* (В. Лок); ниѠе шѠѠо да и остѠви *некрѠшиене* (Лу);

Бележене су, и то као чешће, и форме:

ниѠе *зайѠшъен* (Дуј); тѠ је рѠјеч *ѠѠиѠена* (Бр); тѠ је рѠјеч *ѠѠиѠена* бѠла (Вр); сѠд је црква *намѠиѠена* у Врсенице (Шт); Ѡна је *зайѠшъена* (Ст); *најѠушиено* гѠре; тѠ је мѠсѠвно *најѠушиено* (Баг); било *најѠушиено* (Брђ); *најѠушиено*, нѠмѠ (В. Лок); ниједнѠ му ниѠе остѠло *некрѠшиено* (Лу); тѠ је *ѠйройѠиѠено* (Не); тѠ је *зайѠушиено* (Шт); да ниѠе *укрѠиѠено*; да ниѠе *укрѠиѠено*, но да ѠмѠ свѠкѠ свѠје лѠжѠште (Св).

Ипак, подновљеним јѠтовањем нису обухваћени глаголи попут: *ѠлѠс*, *јѠс*, *зѠвес*, *киѠаѠи*, па стога нема ни ликова типа: *ѠлеѠѠе*, *ѠјѠѠен*, *завѠѠене* и сл., какви су бележени у говору МрковиѠа (Вујовић 1969: 265). Варијантност форми присутна је и у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 95) и васојевићком говору (Стијовић 2007: 189), а тако и у другим штокавским говорима: трстеничком (Јовић 1968: 150), говору северне Метохије (Букумирић 2003: 268), Пиве (Вуковић 1938/39: 74), потом у централној Шумадији, где је код глагола прве врсте са основом на дентал алтернација скоро доследно спроведена, присутна је и у секвенци *сиѠ* код глагола типа *намесѠиѠиѠи*, а јављају се и аналошке форме типа *крѠѠено*, *ѠѠјеѠено* (Реметић 1985: 329).

Од глагола на (-)*ѠѠр(Ѡје)Ѡи* и (-)*дрѠи* забележени су облици: бѠзбел'и ми је сѠба бѠла *ѠрѠсиѠрѠа* (С. Туп); цѠјел'е пантѠл'е *ѠзрѠѠе* бѠл'е (Кл).

Глаголи типа *кѠѠиѠи*, *ѠѠѠиѠи*, *зарѠбиѠи* и сл. увек се јављају у форми са јѠтованим усненим слугласником, што се види из напред изложене граѠе. Нема ликова *кѠѠен*, *ѠѠѠено*, *зарѠбен*, *наѠрѠвен* и сл., углавном несвојствених говорима зетско-сјеничког типа, а забележених у мрковићком говору (Вујовић 1969: 265). У говору северне Метохије такође у потпуности изостају (Букумирић 2003: 268). НејѠтоване форме јављају се (али врло ретко) у трстеничком говору (Јовић 1968: 151); консонантска алтернација на крају основе уклоњена је и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 202), призренском (Реметић 1996: 509), горанском говору (Младеновић 2001: 430), и говору села Гатња (Младеновић 2013: 366).

Глаголи (-)*биѠи* и (-)*ѠѠѠи* имају облике трпног придева код којих је присутно колебање између два типа завршетака: -вен, -вена, -вено и -јен, -јена, -јено, па се тако јављају дублетне форме:

ѠробѠен на средњи(С. До); сѠк је *ѠѠѠен* (По); *ѠробѠѠена* рѠпа (Ту); мѠло су *убѠјене* (Бал); вратѠло је бѠло *ѠробѠено* (Би); Ѡде *ѠробѠѠено* (Вр); тѠ би свѠ бѠло (Ле); тѠ је мѠдго *ѠѠѠено* (Гл); мѠдго бѠло *разѠѠѠено* (Го); кѠпле *ѠѠѠено* (Де); тѠ би свѠ бѠло *убѠјено* (Ле); свѠ су *убѠјени* (Ле); прѠзѠри *разѠѠјени* (Бал).

овѠ пут *ѠробѠвен* (Бољ); овѠмо посѠн је овѠ пут *ѠробѠвен* (Ст); *убѠвен* са штѠн-гѠм преко кѠчмѠ, и *убѠвен* му бѠбрек (Стр); *разѠѠвено* тѠмо (Вр); свѠ је *разѠѠвено*

(По); ни ђцом кáрáто ни мáјкѡм бѡвено (До); тѹ ѡробѡвено (Лу); вретѣло изгл'ѣдá овáкѡ дугáч'ко, пá је на двá дѣла ѡробѡвено (Ша); једно дрѡво тѹ ѡробѡвено (Не).

За двојство наставака зна и говор централне Шумадије (Реметић 1985: 331).

Осим облика *надѡвен, -на, -но*, који су сасвим обични, са само једном потврдом присутна је и форма *на̀дѡ̀ви*: цѡ је бѡ *на̀дѡ̀ви* (Бал); као и један облик по III врсти: овакѣ јој дчи *надѡ̀нѡ̀ви* (Ков). Облик са наставком *-јен* (*надѡ̀ју́ене*) непознат је овом говору (Реметић 1985: 331).

Нисмо бележили примере глагола на *-јен* са јотованим сугласником основе типа *зáвљен, рáзвљен*, који се употребљавају у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 174) и Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 188), као ни форме са наставком *-и* типа *ѡрѣбѡи*, *ѡбѡи*, својствене говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 188), а бележене и у Пиви (Вуковић 1938/39: 74). Са стањем у нашем ареалу слажу се прилике у Ибарском Колашину, где је забележен само један пример са *-и* (*ѡзуи*) (Божовић 2002: 94).

Глаголи на *-ивен* типа *саиѡвен, ѡролѡвен* у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони увек имају овај наставак. Нема форми са наставком *-и* типа *на̀лѡи*, *на̀ѡи* и сл. (СТИЈОВИЋ 2007: 188).

II.2.10. Футур I

Футур I гради се помоћу глагола *хѡѣѡ / шѣѣѡ*, чије су енклитике: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеѡе, ће / ѡе*, а као допуна на читавом терену испитиваног говора инфинитив је доста чешћи од конструкције *да* + презент.

II.2.10.1. Прво лице јединине гради се помоћу енклитике *ћу* и инфинитива:

шећер *ћу* ја *наћ*, нека шећера; ја *ћу оѡиѡс* (Бал); са[т] *ћу* ти *ѡказаѡи* (Брђ); сáт *ћу* вам *ѡричаѡи* коѡи су празници, кѡ је гдѣ; ако ти трѣбá, јѣдно *ћу* ти *ѡоклѡниѡи*, ѣво пробѣри (Из); дрѡги пѹт *ћу* ја *ѡриѡѡзиѡи се* (Лу); ја *ћу* ви тѡ *ѡдмоћ* ал' да увѣдѣте дѣцу и овѣ жѣне у сѡбу (Нет); кáко *ћу рѣћ*; сáт *ћу* ви ја *казаѡи*; тѣбе *ћу* ја сáт *ѡдвес* óде (Ос); дá л' *ћу доживѣѡи* сáмо да се наспáвáм; ако мѡгу да ви помѡгнѣм, ја *ћу* ви *ѡдмоћ*; ја *ћу ѡричаѡи*, а ви пѡшѡте (Трн); сáт *ћу* ви ја *казаѡи*; пá *ћу* ви ја нешто *исѡричаѡи*; попричај ти нешто пá *ћу* ти ја *ѡѡричаѡи* за једну дрѡгѹ ствáр (Цв); свѣ *ћу* ве *казаѡи* (Шав); ја *ћу се ѡкајаѡи*; пá *ћу оѡиѡс* код тија Зѡрнића да и посѣтѡм; нека је, ја *ћу се ожѣниѡи*; ја *ћу* јој *дáѡи*; за пáре ти не дáм, ако ћеш ца̀бѣ, ја *ћу* ти *дáѡи*; овѡ што *ћу* ти *дáѡи*, три нѡћи опѣри рѹке и намáжи: ја *ћу* ти *казаѡи*; ја *ћу гл'ѣдаѡи* у ѡме бѡга да ти тѡ дѡѣте изл' ѡчѡм (Кл); ја *ћу*, сѡне, *оѡиѡс* да тѡ твѡѣ ѡсе очѡстѡм (Кн); ти гл'ѣдá у мѣне, ја *ћу гл'ѣдаѡи* у тѣбе (Тр); ѣво сáт *ћу* ја *наѡдѡѡи* кра́ве (Туз); ѡћу, свѣ *ћу* ти *ѡричаѡи*; сáт *ћу* ја ѡѡзи *казаѡи*; ѣто кáко *ћу* ви *казаѡи* за Рѣљину кѡћу Ђѣ је (Бо); штá *ћу* ти *казаѡи*, сѣло, чѡтаво овáкѡ (Бр); вáлá *ћу* ти *рѣј* за трѡдну жѣну; прича́ ти пá *ћу* ти ја *додáваѡи* (Вру);

ја ймām, ёво ја *ћу нај* ёво двёста кйлā пасуља дѡл'е (Гл); ја *ћу донй'еи* сѡд вѡду; хāj ја *ћу тѣбе йѡмој*; нек је трѣһи дйо Симѡнѣ, ја *ћу је узѣи*; мајко, ја *ћу ти дйраи*; прѡбај тй сйр, па са[д] *ћу ја донй'еи* баклāву и облāнду; са[д] *ћу ја дрўгў* виљўшку *донй'еи*; тй ми тражи, ја *ћу ти дйи*; ја *ћу ти дйи* да попй'еш сѡк; питā тй, пā *ћу ја неђе намйнуи* да вйдйи, да се промўчйи; бојй се ја *ћу га осййви*, ја *ћу зайосййви* (Го); питāте ме шта гѡј хѡј, ја *ћу ви исйрићай*; сўтра *ћу йрѡј* крос Пљѣвље; ја *ћу му свѣ йѡмој*; ја *ћу ти сāмо јѣдан слўчāj исйрићай* (Гу); сā *ћу ти йрићай* нешто ўкратко; ја *ћу наврāиши* у понедѣлак; ја *ћу јој йсйл'ес* (Дет); кат стйгнў тāчкице, ја *ћу донй'еи* пā да осѣчѣш онѣ купѡне; ко те дофāтйи, читāву овў згрāду *ћу дби* с тѡбѡм; ја *ћу га ўби* (Ђер); питā ме, ја *ћу ти йрићай*; ко ме не дāдў ја *ћу дсйи* нѣудāта (Жи); бāш *ћу ти ја йрићай* о мојѡј жѣни; сўтра *ћу му йорўчи* (Жу); бѡга ми *ћу ти ја йрићай* за мѣне; валā лāко *ћу ти кāзай* (Ке); мāло *ћу ти сййви*; тй слўшā мѣне шта *ћу ти ја рѣј*; ја *ћу те звйи* тел'ефѡном; свѣ *ћу и йомлāиши*; са[т] *ћу ойи*с за Файка мѡтѡром, дѡвез мил'йцију и свѣ ве зайѡдри; сā[д] *ћу ти ја йрићай*; нѣка, ја *ћу донй'еи* (Ле); хāj, што *ћу дсйи* за на пйјац, дѡбога мѣне; ја зāлагāj л'ѣба *ћу нај* (Ли); сā[д] *ћу ти рѣј*, првй дѡктор што је тѡ је бйо Адѣмовић; богами *ћу лāгаи*; сйгўрно *ћу изўби* гѡдину (Ми); тў и тў ја*ћу изāj*, дѡйте (Ост); ёво ти, са[д] *ћу ти ја нацрйи*; ка[д] су се узймāл'и, тѡ *ћу ти свѣ исйрићай*; сāt ймā онѡ, кāко *ћу ти кāзай*, ко љугўми; жўт, плāv, ада нѣђе *ћу ти га йокāзай* (Па); Вāлā *ћу ти ја кāзат*: (Пл); кāt *ћу ти йлāиши*? (По); кāt *ћу дѡј*? Јā *ћу се йокāзай* (Пр); ја *ћу йрицйи*; свѣ *ћу ти йрићай*, шта ме гѡј питāш (Св); ёво ти кāхва, сѣди, ја *ћу тѡ свѣ заврйиши* (См); да ве повѣдѣм пā *ћу се врāиши* (С До); слѡбодно зѡвите ја *ћу дйи* ви (Кл); бāш дāнас сам мйсл'ила да идѣм пā она велāше мѡжда *ћу исйднуи* пā нй'е испāла, остāла је тў (Уг); вāлā нйт би трѣбāла ни[т] *ћу га узѣи* (Ле); јѣс имāла прйча и тѡ *ћу ти йрићай* (Пр); тй пйши, ја *ћу ти йрићай* (Св); да л' *ћу се ја нѡј свйдеи* (Ст);

односно *ћу + да + презент*

сйпā ми у шāјкачу, ја *ћу да је йоййјѣм* (Стр); дѡшла некā свѡјта једнѡј мојѡј стрйни и онѡ прйчајў да *ћу ја да се жѣнйи* (Вру); ако *ћу пāре да ўзмѣм* (Пр); и ја *ћу да идѣм* за децѡм (На) ја му нйсам кāзāла да *ћу да дѡђем* овāмо (Гр); ада ѡде *ћу ја да сѣднѣм*, сўпер ми је ѡде (Баг); ёво кāфу *ћу ја да донѣсѣм*; ёво сā[д] *ћу ѡ[а] [ид]ѣм* да је прйпнѣм (Бал); знāш за кѡга *ћу да те удām* ка[д] си такѡ дйвна?; тѡ је њѣгѡв ўнук што *ћу ја да те удām*; громѡви нек пўцајў, ја *ћу да сйдвām* кот кўћѣ; и дндā *ћу да сйрѣмйи* рўчак и да ве чѣкām (Ка); ја, мајко ѡдо, дошāо сам у шѣс, да бйдѣм мало по грāду пā *ћу да одмāрам*; осѣкѡ ми сланйнѣ кā да *ћу да га йрѣвйѣм* на нāбој; ја *ћу ѡде да жйвйи* (Коз); штā *ћу да те лāжѣм* вйшѣ?; ја *ћу мѡју дѣцу да крсйи*, нек дѡђѣ да ми забрāнй (Лу); „Јā *ћу*“, кажѣ, „да рāдйи.“ (Не); тѡ *ћу да ви ѡјāснйи* (Нет); прѣговѡрй кāt *ћу да бѣжйи* да га ўзмѣм (С Ђуп); ѣ сāt ѡде *ћу да те йрѣвйрйи* (Цв); кāко *ћу да ти гарāнйуѣм* кад нйсам вйдѡ штā је; свѣ *ћу људйма да ойрѡсйи*; ја да найлāиши нѣћу, ја *ћу да ти дām* (Кл); и ја *ћу да кл'ѣкнѣм* мāло; ја *ћу да идѣм* у љурўмл'йѣ (Кн); āјте тāмо, сā[д] *ћу ја да склѡнйи* овѡ; ја нѣ знāм кат *ћу да кāжем* ѣ *ћу да изйђѣм* (Тр); ја *ћу да ве сйāsйи* (Туз); са[д] *ћу да га ойшўжйи*, пā свѣ тѡ *ћу да му одўзмѣм* тāмо на деѡбу (Уг); ја *ћу да свѣ ойрѡсйи*; ја *ћу свѣ да ойрѡсйи* овѡ што-е рāдйла; ја *ћу*

да ви *īrīhām* шиптарскѣ (Бо); како *ћу ја d[a] идѣм тунѣке?*; тѹ сам дѡшла, и тѹ *ћу* комате да *осиѡвѣм* (Бр); мѣне је ѡтац рѣкѡ до тѹ да ве *исцѣрѡиѣм* и ја *ћу да се вѣрнѣм*, дѡлѣ нѣћу; свѹ нѡј мѣслѣм како *ћу ја да уѣиѡниѣм* тѡ; свѹ нѡј ја мѣслѣм како *ћу ја тѡ да ѡгѡдѣм* (Вру); још шѣс *ћу да те чѣкѡм* (Гл); ѡн нѣкат нѣѣ знаѡ ка[д] *ћу да се ѡорѡдѣм*; вѡлѡ ја *ћу Рѡдмилу да дѡм*; ко бѣдѣм жѣв, ја *ћу да је дѡм дѡлѣ у шкѡлу*; сѡ[д] *ћу ја тѣбе сѣра да донѣсѣм*; ја *ћу да ѡдѣм* у новѣмбар; ја *ћу да јѡј слѡжѣм* ѡнѹ грѹду сѣра; како гѡј бѣдѣ, ја *ћу тѡ такѡ да рѡдѣм* (Го); како *ћу да идѣм сѡт*, ѡнумѡт нѣћу, сѡт хѡћу (Ке); а ствѡрно и ја *ћу тѡ да кѹѣм*; свѣ *ћу да ти ѣрѣхѡм* (Ле); са[д] *ћу да ти кѡжѣм* штѡ-ѣ ѡна трѡжила нѣму; ја *ћу вѡс да ѹзмѣм* (Пе); ја *ћу да ти исцѣрѣчѡм* (Св); вѡлѡ ја *ћу да осѣѡнѣм* ѡде ѹ кола; вѡлѡ ја *ћу ѡде да осѣѡнѣм* (С До); тѣ стѡј тѹ, ја *ћу да л'ѣгнѣм* (Пл).

II.2.10.2. У 2. л. јд. бележени су такође примери са обема допунама:

кат *ћеш мѡраѣи* да запѡстѡвѣш (Бал); а ти шта *ћеш рѡдиѡи?*; тѡ се нѣѣ гл'ѣдѡло дѡ л' *ћеш* тѣ ѣтѣту *исцѣрѡѣи* ѡчи, нѡ дѡ л' *ћеш ѡдгнѡѣи* свѡ говѣда да се ѡбадѡју (Ка); ако бѣднѣ тѹ, сѣди мѡло, и нѣшто *ћеш* и ѡд нѣга чѹѣи (Леч); код нѣга *ћеш ѡдбѣи* да се нѣѣ не крпѡш; тѣ четѣри дѡна, пѣти *ћеш ѡѡј* (Нет); сѡмо шта ѡднѣсѣш тѡ *ћеш ѣсѣѣ* (Рај); тѣ *ћеш* ми тѡ *исцѣрѣчѡи*; сѹтра *ћеш ѡѡј* (Ле); сѹтра *ћеш* намѣнут (Ту); ѣ тѣ *ћеш* дѡнас *ѣѡнѣи* у крф; тѣ *ћеш* посл'ѣ ѡнѡ *мѡраѣи* да исцѣѣдиш (Кл); тѣ *ћеш* јѡј кѹѣиш тѡ; да л' *ћеш* ми *ѡѡзѡмиѣи?*; ако нѣмѡ карѡктера, да је нѣгѡво, мѹку *ћеш вѣдѣи* (Тр); нѡс двѡе стѡрѡ, ѡмѣкни, ал' да л' *ћеш ѡсѡмнѣи* (Го); тѣ рѡди шта *ћеш рѡдиѡи*; грднѹ *ћеш мѹку вѣдѣи* (Го); ѣ ѣмѡ тѡ кнѣга, ѡ нѣму *ћеш* пѹно нѣшто *вѣдѣи* и ѡ крѣтѡњу и ѡ свѣму (Жи); с тѣѣм *ћеш умрѣѣи* (Жи); не вѣрѹѣм да *ћеш бѣи* такѡф, Гѡјко; ѡде *ћеш бѣи* нѡ л'ѣто; тѣ *ћеш* ни је *узѣи* (Ле); ѡн нѣшта не ѣѹѣ штѡ *ћеш* му рѣѣ; (Пе); тѣ *ћеш* је *ѡвѣс* ѡде (По); кад *ћеш* нам *кѡзѡи?* (Че); штѡ *ћеш* ми *донѣѣи* на свѡдбу?; тѣ знади твѡе ка[д] *ћеш ѡѡј* за казѡнскѹ (Вру);

како *ћеш* сѡма тѣ свѡда *рѡдиѡи?* (Го); тѣ *ћеш* сѹтра да *рѡдиѡи* ѡвѡ, тѣ ѡвѡ (Ју); кат *ћеш* тѣ, Мѣцо, да се *ѡжѣниш?* (Рај); дрѡвенѡ рѡло рѣѣтко *ћеш* ѣѣ да *нѡћѣш* сѡт (Врс); јѡ, тѣ *ћеш да скѡѣлѣш* ѡд глѡди (Гр); ѣто штѡ *ћеш* тѣ да *нѡѣиш* ѡт тѡга (Кл); тѣ ѹзми виљѹшку кѡ *ћеш* сѡ мнѡм да *јѣдѣш*; свѹј *ћеш* тѣ тѡгаѡ *нѡћѣш* (Кн); кат *ћеш да изѣћѣш?* (Тр); тѣ томѣ детѣту нѣ мош да вѣдиш хѡир, но *ћеш да вѣдиш* шѣр (Бр); нешто тѣ се на двѡѣ раздѡѡја ѡвѡ жѣлѡ, нешто *ћеш да зѡѹчѣш*; ѣмѡш зѡставу, нешто *ћеш да ѡѡбѣдиш*, па ѡпѣт на висѣну некѹ глѡс л'ѣтѣ, кљѹч, нешто *ћеш да закљѹчѣш* (Го); тѣ *ћеш*, у ѣме ѡга, да се *удѡш* и ѡдѣш у свѡју кѹћу (Шер); на кога *ћеш* тѣ ѡвѡѡ *ѣрѡвѡдѣш?* (Пе).

II.2.10.3. У 3. л. јд. примери са инфинитивом као допуном такође превладавају:

ѡн *ће* нѣкако и *бѣи* дѡбро (Не); да *ће* пѡбаучкѣ ис, ѡн *ће изѡј* да ме вѣдѣ (Леч); са[д] *ће* тѣ ѡна *донѣѣи* зѣјтин; сѡт *ће* тѣ *сѣѡѡи* Зѡрица (Бал); свѡдба, женѣдба, тѡ *ће* тѣ *бѣи* и смѣѣшно (Бѡб); свѣ *ће* тѣ ѡн *исцѣрѣчѡи* ѡд а до и, ја сам тѡ рѣкѡ, и вишка *ће* тѣ ѡн *исцѣрѣчѡи* (Бѡг); ѡвѡ *ће* тѣ, реко, *узѣи* пѡре (Брѣ); ѡндѡ ја сам двѡдес и прѡвога септѣмбра са[т] *ће бѣи*, ѡтѣшѡ на сѡбор, тѹ смо се виѣл'и; са[д] *ће* ѡн *донѣѣи*, нѣѣ

оста̀вио та̀мо (Из); то̀ се ѝшло дра̀гѣ во̀љѣ, ко̀ *ће* го̀ј рѣ̀ј дру̀кчѣ, грѣ̀ши; за вре́ме Ти́та ни́ѣ мо̀рб ни́ко да иде́, ако̀ *ће* не́ко рѣ̀ј, ни́ѣ му рѐално, ла̀жѣ зна́чи; у Ср̀бију и́ма до̀брија̀ лѹ̀ди, ко̀ *ће* го̀ј рѣ̀ј да не́ма до̀брија̀, он грѣ̀ши дебе́ло; ѣ́ ту́ и́ма ста̀ра же́на, она̀ *ће* ти све́ *йо̀ури́чаи́* (Ју); па̀*ће* му ма́јку *ученге́љи́и*; она̀ *ће* ти *и́и́и* ка̀фу и тура̀*ће* и на го̀милу (Ка); да ја̀ ка̀жем пр̀во̀ Го̀рану за̀ шта су́ оне́ до̀шл'е, па̀ *ће* он *о̀бја́сни́и* (Коз); ми́сл'им да о́де и́ма же́на да *ће* зна́и (Леч); ко́и *ће* ми *до̀ћ* по̀сл'е на та̀и́р (Лу); не́ма са̀т ал' и о̀ни *ће* *си́и́гну́и* (Не); он *ће* *зо̀вну́и* о́вѣ ста̀ри́ѣ лѹ̀де; запи́ши и не́ко *ће* ти *ка̀за́и*; са̀т *ће* *мо̀ра́и* за не́кѹ го̀дину да тра̀жѹ не́кѹ ло̀кацију (Нет); то̀ бо̀г зна́ да л' *ће* *би́и* да л' не́*ће* (Ос); же́дан бра́т што ми је у́мрб са̀[д] *ће* му *би́и* го̀дина (Прћ); пр̀ва́ кѹ́*ћа* *ће* ве *сре́и́ну́и* са л' *и́евѣ* стра̀нѣ (Ра); пр̀и́ети́ му та̀мо да *ће* му *и́дби́и* поро̀дицу; што га ни́ѣ пита́ла да л' *ће* *о́и́и́с* за не́га (Рај); тести́ја *ће* *до̀си́аи́* (Со); ту́ *ће* ви та̀ на́јбо́љѣ *исѹ́ри́чаи́* (Цв); на́јбо́љѣ *ће* им *и́ри́чаи́* О́гњен Је́лић; он је ста̀ри чо̀век, све́ *ће* ви *исѹ́ри́чаи́*; жош не́ко *ће* ти *ре́ћу* (Бољ); не́*ће*, бо̀к *ће* *и́до̀ћ* (Бу); ѣ́ он *ће* ти *и́ри́чаи́*; он *ће* ти све́ *о̀ури́чаи́* о томе́ ср̀пско́м; Та̀ко, То́мо и Дра̀гољѹп, ко́јега го̀ј на́*ћ*еш они *ће* ти *о̀ури́чаи́* (Врс); ова́ *ће* ви мало́ бо̀љѣ *исѹ́ри́чаи́* о ста̀ри́ем; ко̀ сво́м дете́ту *ће* ти он *ре́ј* (Д Пољ); *ње*го́ва је ма́јка ту́, она̀ *ће* ви на́јбо́љѣ *о̀бја́сни́и*; има́ кѹ́*ћа* мусл'иманска́ испод пу́та, пр̀ва́ *ће* ве *сре́и́ну́и*; она̀ *ће* ви све́ *о̀бја́сни́и*, ми́сѣм жош и́ма ти́ја Ср̀ба та̀мо и она̀ *ће* ви *о̀бја́сни́и* (Дуј); мо̀рамо да опе́рише́мо, и не га́ра́нту́емо да *ће* се *ди́ћу* жи́ва са сто́ла; мо̀рамо да опе́рише́мо ал' и не га́ра́нту́емо да *ће* се *ди́ј* жи́ва са сто́ла; што *ће* он *ку́каи́* и *и́ла́каи́* ви немо́ да се пла́шите ни́шта; па̀ *ће* ти *ди́и́и* тол'и́ко па̀ра́ ко́л'ко је те́шко, ндо́вија́, ал' од онѹ́ја *ће* ти *узѣ́и́и* де́сет по̀сто́ тро̀шко́ва; ако́ бѹ́днѣ а́н*ћ*ел, ме́ле*ћ*, он *ће* *и́дбеј*, не́*ће* гл'ѣда́т; и ово́ *ће* *и́ро́ћу*; са̀т *ће* ми *до́ј* му́ж да му је поклонѹ́и (Кл); Кра́јиште се зва́ло ово́ ова́мо ка́ Три́ебина́ма ово́ сел'е́нце ма́ло и ја́ је че́ко ка̀[д] *ће* *и́зби́и*, ка̀т *ће* *и́зби́и* ка̀д они иду́; онде́ свра́ти пита́ј она̀ *ће* ти *ка̀за́и* пра́во пу́т (Тр); не́ко *ће* *мо̀ра́и* да бѹ́де ма́јор; хдо́*ће* ва́ла он, он *ће* ти *и́ри́чаи́*; *ћѣ* ко́ме су́дбина, ту́ *ће* *о́и́и́с*; ѣ́ ва́ла и́ма, са̀т *ће* сва́дба *би́и* у неде́љу, о́де *ће* *би́и* пови́ше про́да́внице́ го̀ре (Уг); А́дем је про́да́вац а *ње*го́ва же́на *ће* вам *и́ри́чаи́*; ве́ла́ рѣ̀ј да *ће* *би́и* до̀бро (Бл); она̀ *ће* *и́о́ј* са́ мнѹ́м да је во́дѹи́ кѹ́*ћи*; не́ зна́м да л' *ће* *мо́ј* према́шит, не да́јѹ; он *ће* ви *исѹ́ри́чаи́*; ва́ла *ће* ви та̀ *ка̀за́и*, ја́х (Бо); да ви́дѹи́м шта́ *ће* ми *до̀ћ* на́ сан; она̀ *ће* га́ *беге́ни́саи́*; са̀т мо́ја же́дна уну́ка, ве́ру́ем да *ће* она́ *би́и* учи́тељица; са̀т је завр́шила факултѣ́т, те она́ *ће* ве́ру́ем ту́ се *и́ри́ми́и* (Бр); ова́ пи́*ћ*та̀о *ће* запѣ́ва, ту́ *ће* *би́и* до̀бро; о́де *ће* *би́и* до̀бро (Вру); помáло ндо́сиш то́га бра́шна кол'ко *ће* ти *би́и* за два́ да́на; да л' *ће* је *до́чека́и*; оти́шла она́мо код Ша́банови́ја, са̀[д] *ће* *до́ј*; ко́ зна́ ка̀[д] *ће* она́ *до́ј*; она́ *ће* *о́и́и́с*; ви́де*ћ*еш да *ће* ти она́ мла́го му́кѣ *ви́деи́*; не́вѣста *ће* по̀сл'е́ *би́и* у́мо́рна за сва́дбу; нешто́ си хи на́двѣ́сила, не́ки́ гла́с сре́тан *ће* ти *би́и* (Го); та́ *ће* ви *исѹ́ри́чаи́* што не́*ће* ни́ко о́де (Бер); ту́рила под ја́стук ал' под ду́шек па̀ра́, ко́ *ће* *ди́заи́*; са̀т сла́бо иде́ на посб, па са̀т не́ зна́м шта́ *ће* *би́и* (Жи); ка̀т *ће* *до́ј*?; гл'ѣ́да чо́века ко́ји *ће* *бри́жи́и* те́бе, да не бри́жи́ш ти́ *ње*му (Жу); мо̀ра́ по̀се́н да *ће* *би́и* ма́чка же́нско да да́јѹ о́брас; не́ зна́м да л' *ће* *би́и* о́вѣ го̀динѣ́ по пѣ́т е́ура (Кон); ти́ на вра́нца, немо́ да га́ окрѣ́*ћ*еш ни л'е́во ни де́сно, он *ће* те *и́двес*; са̀[д] *ће* *до́ј* ка̀жем оно́ме што *ће* да пу́ш*ћ*и́ же́ну; ре́ко мо́жда *ће* ме *до́л'еи́* жош ви́ше; ми́сѣо бо̀љѣ *ће* *жи́веи́*; здо́ви га́ тел'е́фо́ном, грѹ́м те уби́о,

бѡга ми *ће се ѿошшмáниѿи* (Ли); мѿсл'ила сам штá *ће биѿи* сá мнѡм; нѣму *ће ѿáдуѿи* на пáмѣт; брѿга нáма да л' *ће ѡн ѿáнуѿи*; и овѡ *ће* ти овáј Идрѿс *рѣј*, блáго мѣне (Ми); снáха *ће мѡраѿи* овѣ гѡдинѣ рáниѣ да идѣ; овá *ће* ви *исѿрѿнáѿи* ѡт стáрѡга вáкта (На); хѡј, да ни је нáма знáти кáко л' и *ће се* Бѷјковиће *звáѿи*; дѣца ѡтѡше, нáс двѡје ѡстáл' и јѡш нѣкѿ дáн, и овѡ *ће ѡсѿнáѿи*, нѣмá кѡ да рáдѿи (Ост); бѿло штá *ће* ти бáѿѿи да би тѡ дѿѣте посл'ѣ јѣло; јá сам мисл'ѣла она нѣће дѡј ни у Тутѿн, она *ће умрѿѣѿи* (Па); Шѣфко, ко бѿднѣ сѷдбина, нáма *ће ѡѿѿи*; ѡна *ће* ти *ѿѡбеј*; сáт *ће* ѡнѡ кѷћѣ *ѿáнуѿи* пá *ће* те *удáвиѿи*; немѡ бѣжат, бѡк те убѿо, врáѿи се ка кѷћи, крф *ће л' ѣј*; нѣ, врáћáј се, крф *ће л' ѣј*, они хѡте девѡјку (Пл); пѡслѣ *ће* јѡј *ѿѡрáс* чѿр ѡнѡј мáјки што га бѿѣ (По); док си у вѡјску, овѡ *ће* ти *вáѿнáѿи*; јá тѡ нѿшта нѣ знáм зá штá *ће* ми тѡ *вѣѿнáѿи*, кáко *ће* ми тѡ *вѣѿнáѿи*, нѿшта јá не замѿшлáм дáѣ; сá[д] *ће дѡј* (Пр); Пѷна *ће се* *нáѿѿниѿи* гњѿдá (Пру); седáмнáес тѿјá кѡсѿцá, кѷкѷ кáд л' и *ће се* овѡ *ѡѿрес* (Св); кѡ *ће ѿрѿн* да трáжѿи л' еба? (См); Мѿловáн *ће* тѡ *знáѿи*; јá нѿѣсам бѿо тѿјесно да л' *ће* ѡна мѣне *ѿзѣѿи* (Ст); она *ће* ве *ѿбиѿи* са ѡнѣм кѡл' има (С. До);

ѿзáћѣ и мѡрá, трáжѿи мѣсто, ил' *ће* да *идѣ* у шѷму ил', ако си тѷ, да је пѷшћѿш (В Лок); кѡ би рѣкѡ да *ће* овѡ врэме *да дѡћѣ* овáкѡ; жѣне су знáл' е штá *ће* да којá рáдѿи, сáт јѡк (Ју); јѡш мáло сáт *ће* и ѡн *да дѡћѣ* пá ћемо сви зáѣдно дрѷштво; ѣна ѿпáк *ћѣда се снáћѣ*, да умѿѣсѿи, да ѡпѣрѣ и свѣ (Ка); а штá *ће* да *чинѿс* ѡнѣм? (Ју); не смѿѣш нѣкѡг ни да устáвиѿш с кѡл' има, нѣ знáш *ћѣ* *ће* да *ѿѣ вѡдѿи* (Не); пá *ће* тѡ *да ѿрѣѿвѡ-рѿи* аутѡнѡмију; дáнас јѣдна пáртѿјá, сѷтра дрѷгá, бѡг знá кáко *ће* овѡ *да бѿдѣ* (Прћ); кѡл' ко *ће* да не *кѡшѿѿи* дѡрѷчáк?; штá *ће* му, и ѡнѡ *ће* да *ѡсѿáвѿи* гѡре, ѡнѷ бáбѡвину (Трн); док ѡна порáсте, шкѡла *ће* да *ѿзáћѣ* из мѡде; дáнас *ће* да *бѷдѣ* гѡрѣ нѣго прѷвѿ дáн (Бу); бѿрáл' и су се прѿѣтели *ћѣ* *ће* *дáдá* ћевѡјку, *ћѣ* *ће* да *ѿзмѣ*; кáко *ће* сирѡма *да* га *ѿзѣдѣ?*; кáжѣ кѡга сáнá зá тѡгá *ће* да *се удá*; сáмо се бѡгу замѡл' и, бѡк *ће* да *ѿмѡдгнѣ* свѣ (Гр); чѿјá *ће* л' ѿла дѷжѣ *да гѡрѿи* (Д. Пољ); пѡсѣ бѡга ми бѡѿм се сáт овáј нáрот да *ће* да *нáсѿрáдá*; ѿмá јѣдан у Ўгѡ што *ће* да ви *ѿрѿнá* тѣ дѡгáћáје; ѡтѿди код Áмѿра Гѡрћевѿнá свѣ *ће* да ти *исѿрѿнá* ѿстѡрију; свѣ *ће* да ти *исѿрѿнá* ѿстѡрију прáвѷ (Ки); кѡ *ће* дáнас *да* му *крсѿѿи* дѿѣте; áдáл' бѿла áдáл' *ће* да *ѿмрѣ* нѣмá ѣпотѣ и кáко *ће* да *бѿдѣ* (Кн); сáт *ће* да *нáѿћѣ* овáј дрѷгѿ мѡмак са бал' ѿркѡм (Тр); сá[д] *ће* *ѡ[а]* *идѣ* зá Áмерику да се удáѣ (Бр); кѡ *ће* ѡнѡ сá[д] *да јѣдѣ?*; зá Нѣмáчкѷ *ће* да *идѣ* ѡна; сáд зá нѣкол' ико *ће* да *идѣ* зá Нѣмáчкѷ да рáдѿи; а кѡ *ће* *ѡ[а]* *ѡсѿáвѿи* злáто у кѷћу; Мѣнсѷр *ће* *ѡ[а]* *[ѿд]ѣ* зá Нѣмáчкѷ, а кѡ *ће* да ми *чѷвá* овá гѡвѣда пѡсѣн?; Мѣнсѷре, кѡ *ће* да *идѣ* да купѷѣ нáмѿрнице, ѿмáш некѷ гáну, нешто *ће* да *рзгáнá*; свѣ *ће* да ти *се* овѡ *ѡсѿвáрѿи*; нешто *ће* да ти *се* *ѡсѿвáрѿи* (Го); чáуш коѿ *ће* да *ѿрѣвѡдѿи*, коѿ *ће* да *рáсѿѡрѣћѷѣ* гѡсте, коѿ *ће* мусáфѿре прѷвѡ *дáвнѣ* нá сѡфру (Гу); ѡтѿди пá рѣши кá[д] *ће* да је *ѿзмѷ* (Де); ѡ Божѿћу *ће* да *нáѿѿни* трѿ гѡдинѣ (До); кѡ *ће* да му *чѷвá*; ѡн нѿѣ му кáзѡ што *ће* да му *ѿшѿѣ* трѣћѷ (Ке); ѡна *ће* свѿјá трѿдес ѣдѿи *да угѡсѿѿи* (Ков); нѡ *ће* да *ѿнѣ*; јáгмѿ се стрáна којá *ће* стрáна прѷвá *да ѿжáмѿи* (Кон); ѡн *ће* да нѡѿи код мѣне; кѡ *ће* да ми *нáћѣ* тел'ѣфѡн ѡд Рáдѡшá? (Је); којá *ће* вишѣ *да ѡѿл' ѣѿѣ* бржѣ; јá му се мол'ѿо да ми јáвѿи дá л' *ће* да *дѿѿлѡмѿрá* (Ми); штá *ће* ѡде *да ѿзгáћѷѣ?* (На); тѡ тогá што је дѿрѡ *ће* да *нáѿнѣ* (Ост); ѡна *ће* ѡпѣт *да* га *зѡвнѣ* дрѷгѡ вѣче (Па); ѡна *ће* сáд мѿћу кáхву *да ѿѿрѿи* (Пру);

П.2.10.4. Нешто мање потврда футура првог забележено је за 1. л. мн.:

само *ћемо* је *йокв́ариий*; ми *ћемо* му *се јавиий*; шпђрет је врӯћ, лако *ћемо* му *ијӯриий* кафу (Бал); ми *ћемо* шкђлу *сијавиий* у Грӯбетиће гђре (Ју); ко зна да л' *ћемо* *се* више *вићеи* (Ка); ми *ћемо* сви ђе *сирадаи* (Ју); д[а] [ид]ђм да ставђм ја кафу па *ћемо иричаи* (Го); све *ћемо се* *зоговђриий*; ил' *ћемо* ти ми тђ *донђеи* да осђчђш (Ђер); у кӯи дан *ћемо ђђ?* (Жи); са[д] *ћемо иродђжиий* (Жу); да се врнђмо у Браћак да конђчи́мо па *ћемо узђи* сечђва тђја ово ујђтру (С. До); ми *ћемо се* *закл'ђи*; са́д *ћемо* ова пђс *идсиий* (Коч);

ми *ћемо* ово да *ијусииймо* Бђгарима (Из); ми *ћемо* тђ л' иђек са́мо да *заврииймо*, ми *ћемо* да *идђмо* кӯћи (Ка); ђвечђ кат *ћемо* да *идђмо* у онђ дђбириге (Ли); ми се двђђе зоговђри́мо да *ћемо* да *идђмо* на вашир (Гр); тако да *ћемо* тђ идђћђ гђдинђ да *ириирђми* тђ л' ил' е; док сам жи́ва тђ и ја и дђца *ћемо* тђ да *ианииймо* (Д. Пољ); је л' вам причђ што *ћемо* да *ђђћђмо* (Уг); пђсђ *ћемо* ђпђт да *бројђмо* пђново (Вру); ми *ћемо* да *осијанђмо* (Де); ва́ла *ћемо* да *ђђћђмо* да ти иштђмо кћђр (Ке); ва́ла *ћемо* да *ђзмђмо* један ста́н (Ков).

П.2.10.5. Примери за 2. л. мн.:

што *ћеије оиийс* она́мо (Мел); лако *ћеије се снај*; да л' *ћеије* уђпште *ђђћ* (Бал); тђ *ћеије* полако *и́с* (Брћ); слаћђ *ћеије си́авиий*; најавђ се кад *ћеије ђђћ* дрђги пђт (Ка); све ђете се исциђепат на тђ ђграду (Пе); ка́ко *ћеије сић* дђл' е што она́ и́ма ова мђс па дђл' е трећђ мђс; да л' *ћеије се* ви *снаћ?* (Ос); све *ћеије и́с* овиђем биђел' им макада́мо (Ра); кђт *ћеије* ни *ђђј* нђђе? (Д. Пољ); ђ тђ *ћеије* виђет; ђ тђ *ћеије нај* си́гђрно (Дуј); нђко́к *ћеије ии́иий* (За); ђ кот нђга *ћеије оиийс* (Бо); да зна́м да *ћеије* ђдма *завриийи*; ако ви ја да́дђм рђд, ва́ла те́шко *ћеије* га *уфђиий* пђсл' ђ (Је); ва́ла *ћеије иђиий* нђшто па да се ђтруђмо сви (Ли); тђ *ћеије наис* с кђл' има, ова́ дђл' ђи пђт (Ме);

нђ зна́м ни ка́[д] *ћеије* ви да *ђђћеије* (Бал); иђђ се прђво, прђво *ћеије* да *ђђћеије* дђл' е у днђ Вучулђкђђ (Не); тђ *ћеије* да *изђћеије* (Ос); прђва кӯћа што *ћеије* да *замђкнђије* (Ра); ви *ћеије* ђсвалтом да *идђије* (Ме); у Борђштђцу *ћеије* ђ[a] [ид]ђђије?; кот ко́га *ћеије* да *идђије?*; ви *ћеије* пђре да *иђирђиийије*, а кӯће нђђете (На).

П.2.10.6. У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони, дакле, футурске форме са инфинитивном допуном доминирају у односу на аналитичке облике. Исто стање је и у староцрногорским говорима и говору Васојевића (Пешикан 1965: 179; Стијовић 2007: 182), у Мрковићу је футур са инфинитивом чест али ређи него у суседним говорима у Црној Гори (Вујовић 1969: 267). У Ибарском Колашину, међутим, превладавају форме са *да* + презент (Божовић 2002: 90).

Испадање везника *да* из везе *да* + презент, иако познато многим српским говорима (Реметић 1985: 323), у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони није потврђено ни једним забележеним примером. То није својство ни осталих говора зетско-сјеничког типа (Пешикан 1965: 179; Вујовић 1969: 267; Божовић 2002: 91; Стијовић 2007: 182).

II.2.10.7. У 3. л. мн. бележена су три реда облика – форме футура I са енклитиком *ће* и допуном у виду инфинитива или презента са везником *да* и облици са енклитиком *ије*, пореклом од старијег пуног облика за 3. л. мн. *хѡије*, које су и најзаступљеније на читавом терену:

дне ти тѹ знајѹ, свѣ *ће* ти тѡ *исѡричаиѹ*; дне *ће* ти свѣ тѡ *казаиѹ* (Ос); замѡшљѡ је нѣкад да *ће* Нѣмци *ѡсиаиѹ* (Прћ); сат *ће* ми *ѡѡј* дѣца (Шав); нѡѡас *ће* те *ѡревѡрииѹ*, сѹтра *ће* те *ѡрекѡрииѹ* (Д. Пољ); мѹку *ће* *видеиѹ* онѹ ѡрнѹ родитељи (По); бѣса ти је лѹцка, ако трѣба, тѡмо *ће* *ѡѡј* (Ле); нѡвине *ће* *ѡѡсаиѹ* (Ме); ѡпѣт *ће* се *врѡиѡиѹ* тѹ стѡри ѡбичѡји (На); вѡр се, вѡр се, не превѡр се, нѡѡас *ће* те *ѡревѡрииѹ*, сѹтра *ће* те *ѡрекѡрииѹ* (Пл); кол'ко *ће* га *ѡѡциѹ* (Св); свѣ *ће* *мѡраиѹ* да плѡтѣ (Ту);

мѹе *ће* да не *ѡѡјѡдѹ* (Ос); тѡмо мѡже кат *ће* да *ѡдѹ* код Рѡдомѡра (Шав); сѡт *ће* ѡне да се *разѡѹ* ѡдѡтл'ѣ вѡлѡда (Тр); а *ѹѣ* *ће* ѡвѡда *ѡдѹ?* (Вру); ѡни *ће* да *ѡдѹ* на дѡн свѡдбѣ да је ѹзмѹ тѡмо (Го); са[д] *ије* да мѡсл'ѣ да је мѡја сѣстра (Кон);

ал' брѹѣ *ије* *ѡѡј* (Кон); да видѡмо штѡ *ије* *рѣѹ* за тѣ лѹде (Ков); умрѡѣћу пѡ *ије* ти кѡмшиѣ *ѡѡѣраиѹ* (Ка); јѣс да мусл'имѡни *ије* дѡста *ѡрѡвиѹ* нѣзгоду, ал'и јѡко тѣ; ѡни *ије* се *најѡвиѹ* (Пе); млѡго *ије* ни *ѡвѣѡаиѹ* (Ки); ѡмѡ педесѣт лѹдѹ нѡѡружѡто, кѹћу *ије* ти *ѡѡј* (Бр); нѣѹе *ије* се *ѡѡѡвиѹ* (По); ѡни *ије* се *ѡнаѡѡѡјаиѹ* (Ост); немѡ да ѡдѣ ѡна у пѣтак у Рожѡе, јер пѡсл'ѣ ѡни *ије* *ѡѡј* тѹ; у четвѡтак *ије* ѡдмѡ *ѡѡј* ѡвѡмо (Го); брѡјѡм кѡкѣ *ије* ми *ѡѡиѹ* срѣћѣ (Го); штѡ *ије* ти? И сѡнови сад ништа (Жи); пѡ *ије* *закѹкаиѹ*: „Кѹкѹ Ылѡзе, штѡ тѡ бѡи са тѡбѡм?“; нѣмѡ Јѹса, богами *ије* га *ѡфѡѡиѹ* Бѣрекарци (Ле); не дѡјѹ је, мѣне *ије* је *ѡѡиѹ* (Па); сѡ[д] *ије* се *ѡѡсвѡдиѹ* (Пл); цѡѣлу л'ивѡду *ије* ми *ѡрѡѡѡј* (Пр).

И у говору Ибарског Колашина у 3. л. плурала у употреби су обе енклитике (Божовић 2002: 91), У староцрногорским говорима је готово редовно *ије* (Пешикан 1965: 179), а тако је и у Васојевићима (Стијовић 2007: 182). У Враки је уопштена енклитика *ѡѹ* (< *хѡѡѹ*) па је – ѡни *ѡѹ* ти *казѡѡиѹ*; *казѡѡѹ* (Петровић 1973: 215–216). Енклитике типа *ѹѣју* и *ѹѣду*, које познаје говор централне Шумадије (Реметић 1985: 323), нису присутне у нашој зони, а ни у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта.

II.2.10.8. Облици футура I у ситуацијама када се енклитика употреби иза глагола у највећем броју случајева изговарају се као једна реч (и код глагола на *-ћ*, дакле).

Код глагола на *-ѡи* енклитика се додаје на окрњени облик инфинитива:

јѡ сам бѡила мѡлада, л'ѡѣпа девојка, *ѡѡказѡћу* ти сл'ѡку (Ков); *ѡѡћу* јѡ нѡјзи стол'ѡцу нек сѣднѣ (Кл); *казѡћу* ви бѡш сѡд; *ѡревѡкнѹћу* јѡ тѡ (Тр); *ѡнѡѡѣћу* ти јѡ флѡшу (На); *казѡћу* ти (Ос); *ѡѡказѡћу* ви ѹе су жѡвѣл'и (Ст); *наѡрѡвићу* ти јѡ јѣдну пѡ ѹу ти дѡнѡѣт (Па); тѡмо ѡдмѡ од шкѡл'ѣ пѡ тѡмо, *казѡћу* ви ѹѣ су (Тр); *ѡрѡѡћу* ти јѡ тѡ(Дет); *навѡрѡѡѡћу* сѡгѹрно нѣѹе, аѡѡбѡгдѡ *навѡрѡѡѡћу* нѣѹе сѡгѹрно ко[д] тѣбе и мѡло ми је да свѡрѡтѡм (Жи); аѡ вел'ѡш тѡ, *ѡѡћу* ти мѡрѡму; *ѡѡѡћу* те, *ѡѡѡћу* те (Жу); *казѡћу* ти сѡт кат изѡѹѣмо; мѡја снѡха, *казѡћу* ти сѡт кат изѡѹѣмо, дѣвет гѡдѡнѡ ѹѣ ми

је седѐла (Бр); ако знадѐм, хѓћу, *кѓзѓћу* ти (Трн); *врнѓћу* ти ја свѐ; *оѓѓићу* ја (На); ја ѓви'ек донѐсѐм и вишѐ, *дѓћу* му (Пе); ако не будѐш мѓгѓ, врѓти матријѓл, *ѓрѓжѓћу* некѓг дрѓгѓг (Ос); *оѓрѓћу* ти, мѓјко, ја“; хѓј ми дѓди сѐстру, *кѓѓићу* ти шта знаш (Го); ја ѓмѓм млѓгѓ крѓмѓчѓ *дѓћу* ви вѐпра (Лу); ѓндѐ ћеш, мѓја шћѐрка ѓдмѓ повише шкѓл'ѐ кѓћа, *ѓѓѓѓћеш* је (Тр); дрѓги пѓт кад ѓдѐш за васѓку и *добѓћеш* (Пож); ако бѓдѐш ѓспрѓвна, *осѓѓћеш* жѓва; *убѓћеш* некѓг и *добѓћеш* пѓре; хѓј ѓзми јѓш мѓло, *кѓјаћеш се*; *намесѓѓћеш* (Кл); нѓсу јѓш заврѓѓл' и тѐ скѓ стѓзе, *вѓдѐћеш* пѓсл'ѐ кад ѓдѐш тѓмо; *вѓдѐћеш* црква ѓмѓ; *вѓдѐћеш*, с л'ѓвѐ стрѓнѐ ти дѓћѐ црква (За); кат стѓгнѓш, *вѓдѐћеш* јѓдну цркви с л'ѓвѐ стрѓнѐ (Тр); *вѓдѐћеш* гѓре тѓ чатмѓру (Ст); ада *вѓћѐћеш* тѓ, мнѓгѓ ти трѐбѓ; грѓдна, ѓди у кошѓру погл'ѐдѓ онѓ тѐлѓт, познѓдни тѐлѓт, *умрѓћѓ* пѓ тѐ ти кѓмшѓѓѓ ѓтѐрат (Ка); јѓдно стѓ мѐтѓрѓ при'ен Лукѓрѓ пѓ онѓмо *вѓдѐћеш* јѓдну кѓћу (Ју); *родѓћеш* сѓна по ѓѓме; *вѓдѐћеш* тѓ, јѓко је овѓ нѓша Рѓда дѓбра, *вѓдѐћеш* тѓ (Го); богами, брѐ, *уѓњѓвѓћѓ* га (Бал); ѓ *бѓћѓ* пѓсла, ѓ *бѓћѓ* пѓсла (Ос); *убѓћѓ* те крѓва (Леч); а ѓна грѓдна све трѓпи, хѓ *бѓћѓ* бѓлѐѐ, *бѓћѓ* бѓлѐѐ; ја сам мѓсл'ила *имѓћѓ* (Го); ако бѓдѐ шѐјтан, *глѓдаћѓ* (Кл); ни јѓдно мѓшко нѓѓѓ, све *родѓћѓ се* мѓшко (Коч); бѓгме, ако ѓмѓ, *ѓѓѓрићѓ* ти (С. Туп); *имѓћѓ* дѓста трѓлѓга, *имѓћѓ* дѓста и здрѓвѓга (Ос); ко га бѓци дал'ѓко, *бѓћѓ* берићѓтна гѓдина, ко га не бѓци, нѓћѓ бѓјѓги бѓт берићѓтна гѓдина (Св); *дѓћѓ* бѓк, сат ћѓ шкѓла (За); нѓка, *рѓдѓћѓ се*, *урѓдѓћѓ се* (Гр); *дѓћѓ* бѓк (Д. Пољ); *исѓрѓћѓћѓ* ти овѓ хѓвек (Ки); ако ѓмѓ, *учинѓћѓ* ти бѓлѐѐ нѓ овѓ (Ке); ако бѓдѐ шѐјтан, *глѓдаћѓ*; *ѓѓјѓвѓћѓ се* дерѓѓл (Кл); *мѓрѓћѓ* да се продѓдѓ (Не); да му помѓнѓш двѓ-трѓ пѓт, *донѓјѓћѓ* (Леч); ко бѓци на л'ѓјѓвѓ са рѓга онѓ вѓ онѓ колѓч, *бѓћѓ* лѓша гѓдина (По); *дѓћѓмо* девѓјку (Бр); *ѓосѓѓћѓмо се* бѓр нѓкат (Ка); *ѓосѓдѓћѓмо* мѓло код мѓне, *рѓчѓћѓмо* (Бољ); бѓко, *вѓдѓћѓмо се* (Жу); и *заврѓѓћѓћѓмо* да се не крпѓте по сѓлу (Ос); *бѓћѓћѓмо* зѓдовѓљни (Цв); *вѓдѓћѓћѓмо* јѓдну кѓћу са л'ѓѓвѓ стрѓнѓ (Рај); ѓмѓ дѓл'ѓ, *вѓдѓћѓћѓмо*, испод пѓта (Шав); ѓто *смѓјѓћѓћѓмо се* а тѓ нѓѓѓ за смѓх (Гл); слѓшѓ Смайл'ѓ, немѓ д[а] идѓмо, ѓна је ѓтишла, *изѓѓнућѓмо*; *дѓћѓмо* нѓму; хѓј ти ѓзми кљѓсе (Ђер); *кѓзѓћѓмо* ви за хѓфту дѓнѓ, ил' за двѓ дѓна (Ков); *вѓдѓћѓћѓмо* кад прѓћѓте тѓмо, канцѓлѓрија дѓл'ѓ, као мѓнтѓжно, лампѓрија (Не); тѓ дѓћѓте, *вѓдѓћѓћѓмо*, *вѓдѓћѓћѓмо* (На); а јѓдна је више пѓта, *вѓдѓћѓћѓмо* ѓстѓ *срѓѓнућѓмо* ве; *вѓдѓћѓћѓмо* јѓш двѓѓ кѓћѓ тамѓ (Дуј); ѓди Гѓно, *ѓрѓжѓћѓмо* те (Гр); на Тѓпчидер се штѓмпѓјѓ пѓре, ѓднѓси гѓре, *измѓрићѓмо* на прѓцизнѓ терѓзићѓ (Кл); ѓтидѓте ви дѓл'ѓ, *ѓрѓћѓћѓмо* ви ја вѓруем (Ме); *заврѓчѓћѓмо* ти (По); *удѓћѓмо се* кобѓгдѓ (На).

Глаголи на *-сѓѓ*, након измена финалне групе могу имати форме типа: *довѓћѓћу* (најчѓшћѓ) и *дѓвѓс ћу* (које се најчѓшћѓ изговѓра са паузом између глагола и енклитике, при чему се акценат обично не помера на наредни слог): *ѓорѓћѓћѓмо* Жѓко (Коз); јѓдна јѓш на ѓѓзи не јѓдѓ је, а *ѓѓјѓћѓћѓмо* и ѓѓ (Ос); *оѓѓићѓћу* (Го); *сѓѓрѓћѓћѓмо* је моја мука; *изѓћѓћѓмо* је (Бал); *ѓдвѓћѓћѓмо* је тамѓ (По); *исѓлѓћѓћу* ти (Ба); *дѓвѓсћѓмо* је (Ме); *ѓорѓчѓћѓмо* (Ра).

Аналогијом је и: *оѓѓићѓћу* час пѓсла, хѓјте ви навѓше (Ст); *оѓѓићѓћу* ја с вѓма да ви кѓжѓм (Гр); *оѓѓићѓћѓмо* до ѓѓ (Ке); *изѓћѓћу* на брѓдо; свѓ око нѓшијѓ кѓћѓ брѓда, реко *изѓћѓћу* на онѓ брѓдо онамо гѓре (Тр); ѓдносно: *оѓѓићу* ја до ѓѓ (Го); *оѓѓићу*

ја (По) (са испадањем једног *h* из групе од два иста консонанта настале губљењем финалног *-и*).

Глаголи на *-ћи* употребљавају се без финалног *-и*, а крајње *-h* обично се замењује са *-ј*, па су облици футура првог најчешће: *најће*, *дојће*:

најћу ко Ејупа (Кл); хај ти, *дојћу* ја; *дојћу* да ви наћем утобус (Ле); а један горе ви чѐ: „*Осејћу* те, ако не родиш“ (Ост); *рејћу* ја Добрџсаву (Ка); *рејћеш* лажѐ ова стари (Цв); *најће* се неки (Уг); *дојће* то време кат ћеш морат да запоставиш (Бал); *дојће* он за петнаес дана (Бр); *дојће* он на трпезу па ћу му реј (Ка); а сат *најће* жена ми, сат ћу ја њџзи казат (Бо); вала *дојће* данас (Жу); ти ништа немѐ рећ Везири, *рејће* посен; он се свѐ бојао *најће* некога баксуза па ће му мајку ученгелит (Го); *најћемо* ми паре до тамо (Ђер); *дојћемо* увечѐ (Жи); ако ти трѐба, *најћемо* нешто (Бо); *најћемо* ми њу (Врс); *најћемо* нешто (Бо); отиди те развал’ите праќ, *најћеште* нџте (Пру); *дојће* за петнаес дана (Бр); ајде да изаћем, *рејће* (Вру).

У Васојевићима су ове форме сасвим обичне (Стијовић 2007: 182). М. Божовић у Рибарићу и на Рогозни забележио је облике *рејћу*, *рејћеш*, *рејћемо* (Божовић 2002: 90), што се слаже са ситуацијом у нашој грађи из тих пунктова, с тим да се примери овога типа срећу и од других глагола.

Сонант *-ј*, односно финално *-h* у позицији испред палаталног иницијалног *h*- некада испада, па се бележе и ликови типа *наће*, *доће* и сл.: *доћемо* кад мџгнѐмо (Го); *рећемо* јој (Жи); *доће* она (Бр); *доћеште* ви да тражите (Бал); љма пошта и *сићћеш* ти до Барѐ (Тр).

Према наводима С. Реметића, футур типа *доћу*, *доћеш* покрива „цело подручје Ш-В дијалекта и већину говора источнохерцеговачке базе“ (Реметић 1985: 323). На основу података из дијалекатских студија, аутор закључује да је дијалекатска подлога стандарднојезичких форми *доћи* *ћу*, *доћи* *ћеш* изненађујуће слаба, имајући у виду да се испоставља да „од двају дијалеката који су ушли у подлогу књижевног језика један готово уопште не зна за футур грађен по том моделу, а ни у другом га нема у већини досад испитиваних говора“ (Реметић 1985: 323). Када је о говорима зетско-сјеничког типа реч, може се рећи да су они овде сасвим обични. Бележени су у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 179), у Мрковићу се наводе од глагола *идћ* и *доћ* (Вујовић 1969: 267). У Враки је увек *доћу*, *доћеш*..., *рећу*, *рећеш*... (Петровић 1973: 216). Облике *сићће*, *сићћеш*...*доћу*, *рећу* познаје и говор Ибарског Колашина (Божовић 2002: 90).

Форме типа *дошћемо*, *решћемо* и сл. нису својствене говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, а углавном ни осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Налазимо потврде једино за говор Ибарског Колашина (*ишћемо*) (Божовић 2002: 91).

Располажемо само једним примером употребе дужег облика инфинитива са енклитиком у постпозицији, и то из пункта где је забележено неколико потврда инфинитива са финалним *-и*: ја мѣсѣм да мѣши ћеш тѣ (За).

Испред енклитичког облика за 3. л. мн. *ѣе* (< *хѣѣ*) бележено је:

немѣ ме грл'ит мѣсл'ѣѣ неки мушкѣрац ме грл'и; нека га, *ѣѣ* ѣни; тѣ си скрѣс крѣтко пошѣшѣна, *рѣѣ* ене што је грл'и онѣ мушкѣрац (Го); *ѣѣ* Влѣхиње и Влѣси (Ле); ѣни нѣас улѣзѣ у кѣћу, *изгѣнѣѣ* (Ру); ил'и да пѣћеш ил'и *убѣѣ* ти свѣ што ѣмѣш (Бр); *ѣѣ* и (С. До); Ђзгѣр вѣчѣ дрѣги: „Немѣ сѣј, *родѣѣ*, немѣ сѣј, *родѣѣ*“ (Ост); ал'и ако сазнѣдѣ, *убѣѣ* ме (Рај); ил'и да пѣћеш ил'и *убѣѣ* ти свѣ што ѣмѣш (Бр); ѣни нѣас улѣзѣ у кѣћу, *изгѣнѣѣ* (Св).

Употребом форми овога типа прави се морфолошка диференцијација између 3. лица једнине (*ѣ л ѣ ѣ*; *ѣѣ*) и множине (*ѣ л ѣ ѣ ѣ*; *ѣѣ*), стога не изнанађује то што су облици за 3. л. мн. са енклитиком *ѣе* фреквентнији од облика са *-ћ-*.

Исти облици у употреби су у говору Васојевића, и такође су знатно фреквентнији у односу на облике са *-ћ-*, који одликују говор млађих носилаца говора (Стијовић 2007: 183). У говору подгоричких муслимана, међутим, за разлику од околних говора у Црној Гори, нема форми типа *рѣѣ*, *ѣѣ*, већ је овде: *ѣѣ-тѣ*, *рѣѣ-тѣ* и сл. или *ѣѣ*, *тѣѣ*, који су са синхроног становишта чешћи (Чиргић 2007: 116). Исто стање је и у говору Враке (Петровић 1973: 216).

П.2.10.9. У питањима се уместо енклитичких, употребљавају пуни облици помоћног глагола, који су ненаглашени:

Хоћу л' ѣѣ преко тел'ѣвѣзијѣ? (Ки); *Хоћеш л'и рѣѣ?* (Ост); *Хоћеш л'и ѣѣ?* (Ту); *Хо л' ми је ѣѣ?* (Го); *Оће л' тѣда ѣѣ на тел'ѣвѣзију?* (Ка); *Хо л' ми ѣѣ тѣ крѣву?* (Гл); *Хо л' ме узѣѣ?* (Бр); *Хоћѣѣ л' нѣас за Тутѣн?* (С Ћуп); *Хоћѣѣ л' навѣше ѣ[а] ѣѣ?*; *Оћѣѣ л' јѣпѣт негѣ ѣѣ?* (Ост).

Иако се пуни облици глагола *хѣѣ* у потврдим реченицама употребљавају за исказивање волунтативног значења, док су краће форме резервисане за образовање футура I, нису ретке ни потврде грађења овог облика помоћу пуних форми, које су и овде ненаглашене:

урѣдѣћу, пѣ да *оћу умрѣѣ* (Ту); тѣ је бѣло срамѣта старѣ да чѣјѣ и да кѣжѣш човѣку јѣ *оћу да се ѣѣ* (Го); *оћу да ве ѣѣ*, кѣшѣм, не мѣгу (Пл); штѣ да рѣдѣм, *оћу ѣѣ да ѣѣ*; *оћу да ѣѣ* (Кл); *оћу да ти кѣжѣм* (Бо); јѣ *оћу да ѣѣ* кобѣлу, пѣ да ѣѣ кѣња коѣ вѣдѣ невѣсте; једна ми шѣр и добѣѣ л' ѣѣ ѣде, а тѣ је л' ѣѣ кѣ лѣтка, штѣ *оћу јѣ* (Ле); јѣ сам дошѣ да те прѣсѣм и *оћу сѣ[д] ѣ[а] ѣѣ* да ти нађем ѣца гѣре (Бр); тѣ стол'ѣца, јѣк валѣ, кл'ѣца, *оћеш ѣѣ* пѣ посл'ѣ да се убѣѣш (Ми); кад *оћеш да сѣѣ* у шѣрѣт, с рукавѣцама ѣѣвно (Ост); свѣ тѣ окѣтѣш, свѣ тѣ згѣду, ѣ-е стѣка, кад *ѣ да се кѣѣ* у онѣ вѣду (Ост); с мѣмком се догѣвори кат *ој да ѣѣ да се ѣѣ* (С. Ћуп); *оће вѣк ѣѣ* пѣ пѣклат

му стѡку, ѡвце (Лу); немѡте му пушћат вѣл'икѹ вѡду *оће се угушии* (Из); тѡ се б'аѣ кат *хоће* нѣкѡ да се *жѣнѣ* (Со); *оће* жѣне да *ѡсачиѣрѣ* т'амо (Бољ); п'ашче не вѣл'а да уд'арѣ ногѡм, кажѣ *оће да бидѣ* дѣјете чѹп'авѡ к'а м'ачка и к'а п'ашче (Боб); ј'а би је напунио нѡ овѡ млѡго слабо, *оће да се ѡоцѣи*, тѣжак комп'ир (Ка); а шта ми *д'ће?* Јесам д'ао онол'икѣ п'аре, и сад в'идиш? (Пе); кѡ пи'ет'аѡ кад *оће да ѡв'а* (Вру); чет'ири гѡдине н'исмѡ се изул'и кад *оћемо да л'ѣгнѣмо* (Врс); т'у и т'у *хоћемо да ѡе дамо* (Бр); в'ал'а *оћемо* ѡде да се *насичанимо* (Вру); оставте п'ашче, брѣ, шта *оћеи* с'ад, да му в'адиете и[з] стом'ака (Пе); об'учите се, *оћеи* *озѣис* (Грн); *хоиѣ мисл'еи* бѡк зн'а шт'а-е (Кон); свѣ зн'а да спрѣми, да-е пустиш тридес л'удѣ с'ад да *оће да ти дѡд'је* за ручак (Ков).

II.2.10.10. Негиране форме футура I као допуну у највећем броју случаја имају облике инфинитива:

никат *заборавиш* *нећу* кат ме н'јеси д'ала да се см'иѣм; д'а те ми пушкѹ, *нећу* ви узѣи, нѣм'ате бригу (Ле); п'а ђе б'ило, *нећу мѡј* с'ама (Ост); *нећу* ти је, *намѣстиш*; *нећу се* ј'а млѡго м'учиш (Кл); ј'а *нећу* на т'у сѣдницу *дѡћ* (Пож); ѣ, в'ал'а, др'уго, *нећу* ти вишѣ *дѡћ* ѡде (С. До); ѣ, шта те брига, т'и тѡ *в'ићей* *нећеш*; позн'адни тел'ат, *нећеш зн'аи* да ти и нѣма (Коз); што је л'ј'епо, *неј* ми вѣроваи (С. Ћуп); ј'а у Перѡше не дол'азим што се *нећеш* т'и *зайдсл'иш* (Пе); *нећеш* ми ништа *дос'ачиш* (Кл); што *неј* *дѡј* да в'идиш (Гр); ј'а сам богами р'адила, и у Добрињу, ада ђе се *сѣиш* *неј* (Бр); ко не пѡшту'еш твоју вѣру, т'и *неј* *ѡдишоваи* никѡга (Жу); што ми *неј* *дозвѡл'иш* да те пољубим (Кл); твѡде бог'аство мѣне ништа не донѡси и т'и се понѡси саш њим, а *неј* ни сѣнку јѡј *в'идеи* *неј*; т'у изб'ија ис једнога кр'ша вѡда, па *неј* *вѣроваи*, тѡ н'је м'ала вѡда, тѡ је с'ила и с'ила вѡда (Ке); т'и тѡ *неј* *ѡриети*; не см'иѣш што јѡј *неј* *д'аи* ако га ѣм'аш (Ле); вѣру'еш л'и, ѣво *нећеш* ми *вѣроваи*, ка[д] су ми рѣкл'и с'ин, ј'а сам се онесви'естила (Боб); ѡна ђе живет в'азд'ан г'ладна, ѡна ти *неће з'аћ* ни у њиву ни у шт'алу, бѡже сачу'ва (Ка); да те сечѣмо тѡм ѣстѡм тѡм границѡм ђе су те ѡни сѣкл'и, ст'ара жѣна, тѡ *неће зар'ас*, не см'иѣмо (Ка); ако затвѡрим овѡ, никѡ ми *неће* тѡ *ѡл'ачиш* (Леч); причајѹ са њѡм, те д'ће б'ит, те *неће б'иш*; на срѣт пу'га л'ѣгни никѡ те *ѡробудиш* *неће* (Не); л'и тѡ свѣ нѣм'а ко'ѣ ме *неће с'иѣгнуи* да ме посл'уш'а (Ос); н'је мѡгѡ да ѡдѣ што *неће се дѡдрѣћ* им'ања; ада бѡга ми њѣ *ѡћ* *неће*, док су ѡде, никѡ ж'иф (Пож); *неће ѣграи* он'амо ђе му мѣсто н'је (Гу); ѣ в'ал'а *неће* ни ов'а *дс'ачи* (Ли); ѡн ник'ад *неће ѡрѡј* него ме позр'ави; мѣне можда *неће ѡрѣбаи* (Ми); *неће* тѡ *б'иш* такѡ (Ли); од т'ап'ут су забр'анил'и, што *неће ѡмаи* л'ѣкарск'а уверѣња: здр'ава, с'рце дѡбро, п'а да пѡћѣ (Жи); *неће дѡј* да му помѡгнѣ; *неће* ништа *ф'ал'иш*; *неће* ми ништа *ѡгѡршаи*? (Го); д'ће б'ит, *неће б'иш*; немѡ се ум'иват и *неће* ти вишѣ *ѡрѣбаи* (Кл); св'ак'а ч'ас, *неће* ти шт'а рѣј, л'ј'епо се п'ит'а, сѣднѹ попијѹ к'аву; (Св); кад м'и изумрѣмо, *неће дѡћ* никѡ ни да в'идѣ ѡде ђе смо б'ил'и, нити га заним'а (Ст); ѡн *неће да ѡрес'чанѣ* (Па); д'анас му га *дѡј* *неће*, с'игурно; ѣ в'ал'а је им'ала л'ада овѣ гѡдинѣ, ко н'је им'ала л'ада, ник'ат га *неће* ни *ѡмаи* (Кн); м'акни т'и ов'а цибанлук, скр'ајни се дѡље једну гѡдину д'ан'а, овѡ вишѣ *б'иш* *неће* (Вру); *неће* ѡн н'ама узѣи кр'аву испред овол'икѣ децѣ (Бољ); ѡн нѡћас *неће мѡј* *дѡј* на терав'иѣ (Нет); зѡром је т'и нѣ мош узѣт д'анас вѡдит што *нећемо* јѣдан *ѡг'и-нуи* ѡвде (Бо); к'ако су га цѣнил'и, тѡ *вѣроваи* *нећеи* (Коз); в'и бог'ат'аши па дѡшл'и да пробѣрѣте, ѣ *нећеи* ни трѣћѹ ни четв'ртѹ ни сѣнку *в'идеи*, ј'а за бог'аство не жив'им

(Ке); сад за Сенџу тамо се *враћаӣи нѣше̄и* (Гр); вѣдиш ову л'епѣту код нас, што *нѣше̄и дѣ* онѣ кад у цвѣт бѣдѣ (Лу);

нѣху да љзѣм сѣтрадѣн (Кн); тѣ *нѣ* да бѣдѣш зѣвѣсна за тѣ (Гр); *нѣ* да се одл'ѣдѣ, не бѣ се (Бал); а богоми јѣдна бѣла чистѣчица тѣ и сѣтрадѣн кад ја оху кѣћи, ѣна *нѣ* да бѣдѣ тѣ, нѣ замењѣ је дрѣга (Тр); нѣкат тѣбе *нѣ*мо да зѣборѣвѣмо (Ков).

Бележене су и футурске форме са неексплицитаном допунском глаголском лексемом. У оваквим примерима, семантички садржај је или подразумеван или садржан у ширем (изван)језичком контексту:

са[д] *ху* њѣ и тѣбе чѣј (Бал); мрчѣ ми свѣес, сѣл' гл'ѣдѣм нѣе ка[т] *ху* (панут) (Брђ); ко добѣем, овѣ *ху* овакѣ, овѣ *ху* онакѣ (Лу); Ђѣпѣ, тѣ си пѣмѣтан чѣвек, штѣ *ху* са овѣем? (Кл); бѣга ми мѣрам, штѣ *ху* (Со); нешто ме бѣ срам, чѣвек јѣ бѣше тѣ, мѣне што јѣ чѣвек бѣше тѣ, мѣне бѣ срам, реко дрѣги пѣт *ху*; ја оху овѣ сѣр да ти стѣвѣм, појѣди овѣ, а ѣдо д[а] [ид]ѣм да ти стѣвѣм дол'е, нѣ ѣ шта *ху*, да вѣдѣм (Го); И ја, ѣво остѣл'и смо јѣш нѣкѣ гѣдину, штѣ *ху* ѣде? Јѣ *ху* ко[д] децѣ, зѣ шта сам хи родѣо?; ја *ху* и кот оногѣ у Нѣмачкѣ и кот оногѣ у Аустрију и кот овогѣ помѣло помѣло (На); дѣ ми, нѣху ти зѣт пѣшку, ѣко *ху* ти, ѣна мѣне убѣла (Ле); Јѣла кѣт *хе* у шкѣлу? (Бал); Ђѣдо, са тѣм каламѣријѣм ја нѣ знам ни кѣко *хеш* (Жи); Пѣсѣј пѣток ко *хеш*, тѣ ти је бл'ѣзо (Не); мѣш пѣсл'ѣн ако хеш у Понѣрац, дѣснѣ скрѣнеш онѣ ѣсвалт (Кл); ако *хеш* у Штѣвалѣ сѣло, сѣмо пѣтѣш рѣднѣк хѣ (Гр); бѣш ѣн *хе* да ви тѣ л'ѣпо (исприча) (Цв); ѣна пѣсл'ѣ ку[д] *хе*, штѣ *хе*, вѣрѣи се код брѣхѣ (Го); сѣт *хе* шкѣла (Д Пољ); ада кѣ[д] *хе*, докл'ѣн уфѣти тѣчак рѣп (Ли); ја *хемо* и Бојѣна, нѣшта тѣ немѣ ѣс; (Бал); хѣј д[а] [ид]ѣмо гѣре пѣ *хемо* по кѣхву (Бот); покѣпѣ се жѣне, дѣнас *хемо* ко[д] тѣбе, сѣтра *хемо* код онѣ (Св); хѣјде овѣмо *хемо* у дрѣгѣ сѣбу, овѣ чѣра ѣсисѣвѣ имѣла сам гѣсти (Го); Шѣхо посѣкѣ Влѣху брѣк, па штѣ *хемо*, тѣ га затворѣо? (Ле); вѣ *хешѣ* скѣро за Срѣбију (Из); пѣсл'ѣ обрѣнѣте овакѣ ѣстѣ дѣснѣ (Дуј); ко *хешѣ* у Пѣдѣље, ѣно је тѣнаке, нѣмѣ тамо двѣје-трѣ кѣхе (Ос); вѣ *хешѣ* сад за Пѣзѣр? (Шав).

II.2.11. Футур II

II.2.11.1. Футур II твори се у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони од презентѣ глагола *бѣӣи* и радног глаголског придева:

нѣе ѣпѣт кат бѣдѣм долѣзила, кѣзѣху ти (Леч); ако не бѣдѣш мѣгѣ, вѣрати матријал (Ос); ако бѣдѣш имѣла срѣхѣ (Ост); ако бѣдѣш ѣролѣзила (Че); кад бѣдѣш *ѣрѣбѣла* да полагѣш ѣспит; кад бѣдѣш *ѣолагѣла* (Доб); на пѣримѣр, ако бѣдѣ *ѣрѣбѣло* да га тражѣмо мѣ; ако ѣн бѣдѣ *захѣѣво* да се вѣрѣти код ѣца, рѣкѣ је да га дѣјѣ (Бл); кад бѣднѣ дошѣ (Не); ако се бѣдѣ *јѣвѣо*, рѣкни му; кад се бѣдѣ *ѣомол'ѣо*, мѣхнѣ му (Рач); кад бѣдѣ *ѣролѣзио* овудѣер (Ту); нѣкѣк хѣте пѣтат ако вѣх бѣдѣше *ѣшл'ѣ*; нѣ знам кад бѣдѣше *ѣшл'ѣ* тамо (За); кад бѣдѣше *дѣшл'ѣ* ка јѣднѣме мѣсту, ѣте полакшѣѣ, ѣмѣ рѣпѣ дѣста. (Брђ); кад бѣдѣ *дѣшл'ѣ* зѣѣдно (Ту); дѣко бѣдѣ *знѣла* да ти кѣжѣ (Не).

II.2.11.2. Знатно чешће, међутим, у служби овога глаголског облика срећу се презентске форме глагола типа *мдгнѐм*, *имдд(н)ѐм*, *зндд(н)ѐм*:

ако *знддѐм*, хдћу (Се); ја њма̄м и васику и гаранцију от сѣстрѣ да ме издржавѣ пѣт гддѣна̄ у Турскӯ ако *не мдгнѐм* да се запдсл'ѡм (Нет); тд-е тол'ѡкд интересантно, ѡма̄ исписѣто тѣ прѣча, ако *могдднѐм* да је нађѐм; ко *сзнддѐм* ја тѣчно кд зна̄ свѣ, рѣћ [h]у ти (Гу); ја ћу вас да ѡзмѐм, ако *не мдгнѐм* њѣга да спрѣчим да вишѣ вѣма не кажѣ да се исѣлавѣте са вѣшѣг оғњишта (Пе); нећу да ти продѣм, што *имдднѐм* дѣћу ти онакд (Бал); ја ви онд што *знддѐм*, ја ћу ви исприћат и пдвес ве тѣ на тѣ вдду (Рам); ѡде да вѣдим штѣ ти тд трѣба̄ ко што *знддѐм* да ти кажѐм (Боб); кат *ћднѐш* да хи шѣшѣш, јѣвни ми онѣ пѣлат да ѡзмѐм (Кон); ка[д] ддћѣш овѣмо те *мдгнѐш*, јѣвни ми се пѣ ћемо се чѣт (Жу); кат се *удддѐш* акобдгдѣ, пѣ тѣ ддћѣш са мдмком, теке жѣва ти је мајка, одбрѣниће (Жу); отѣди нађи стдтину децѣ у бл'ницу, ако *мдгнѐш* одвдт коѣ, ја да скинѐм главу (Ле); ако ви *шрѣбддѣ* касниѣ, мдгу ви набѣвит кол'ко ви трѣба̄ (Ми); ако *рддднѣ* продавница; ако шта *валддѣ*, узѣћу и тѣбе; ако *се имддѣ* срѣћѣ; кад *хѣднѣ* да ддћѣ (Ту); ако нешто *фалдднѣ* мдјдј дѣци, фѣл'иће тѣбе; он ће ти прѣчат што *знддѣ* (Туз); ка[д] *ћднѣ* д[а] идѣ, дарѣѣмо га (Ост); вѣдећу код Вѣрѣ да ми замѣненѣ овѣ табл'ѣте ко *шћддѣ*, да јдј се замдл'ѡм (Го); ја сам га заклѣо свдм бдждм задѣтку да он штд прѣје *мдгнѣ* да ддћѣ да ѡзмѣ дѣцу; ако *могдднѣ*, нек донѣсѣ двдѣ (Бл); у овд нѣсѣље можда *имдднѣ* још нека̄ (Бо); прѣдд тѣ докумѣнта за тѣ пѣнзију ко *имддѣ*, тд от тога̄ рѣда (Се); ако *ћдднѣ* прѣчат (Цв); нѣспи јѣдан ко *ћднѣ* (Гр); нѣрочито кат јдш *се имддѣ* евлѣт, ка[д] се обрддѣ чдвек, (Д. Пољ); ако *имддѣ* ѡл'иѣк карѣктера, да му помѣнѣш двѣ-трѣ пѣт, донѣѣће, ако *нѣмддѣ*, остѣнѣ (Леч); ал'и ако нешто *фалдднѣ* мдјдј дѣци, фѣл'иће тѣбе (Туз); ада богами он, мдрам да га тѣрам да настѣви тѣ шкдлу ко *шћддѣ*, најпрѣча̄ му је шкдла (Брћ); слѣбо тд мдш кдме да продѣш, ако слѣчајно неко *заѣрѣждднѣ*, реко нек ѡма̄ (В. Лок); сѣпѣј тѣ тѣбе, он ко *ћднѣ*, лѣко му је (Бал); мдре да се дѣсѣ да дпѣт *имддѣ* сиротѣнѣ кд кат је бѣло некѣт онд (Рај); брѣте мѣл'ѣ, ал'и ако *сзндддѣ*, убѣтѣ ме (Рај); пѣт овѣ макадѣм је, ал'и вѣдим мѣчѣ се, ко *мдгнѣ* хдтѣ да га градѣ да га асвалтѣрајѣ (Ке).

II.2.11.3. Често се у са значењем футура II употребљавају презентске форме у временским или условним реченицама:

ал'нису јдш заврѣшѣл'и тѣ ски стѣзе, вѣдећеш пдсл'ѣ кад *дддѣш* тѣмо; углѣвнѣм, тд ти је Бѣре, кат *сѣѣгнѐш*, вѣдећеш јѣдну црквиу с л'ѣвѣ стрѣнѣ (Гр); кад *идѣш* према Бѣрама, тѣ полако с кдлима (Кл); док не *свѣѣш* тд, мѣку ћеш вѣћет (Гр); не мдгу сѣд да свѣ ти изјѣснѣм, штѣ кд, ѣе овѣкд, онѣкд, а мджда бѣ кад *наѣћѣш* неће дпѣт (Бл); пдсл'ѣ ка[д] *се ѡврѣѣш* (Бр); докл'ѣ онѣ гдс, којѣ је мусѣфир, докл'ѣ он *не крѣнѣ* да идѣ, нѣко не смѣѣ да напушта̄ (Гу); мѣ кат је *ѣѣрѣмо*, тѣмо *свѣдѣмо*, знамо штѣ ћемо; казѣћу ти сѣт кат *изѣћѣмо* (Бр); знаш штѣ, докл'ѣ траѣ мѣсо, нећемо, кат овд *ѡјддѣмо*, прѣлѣзѣмо (Гу); мдгу ти рѣћ, кад мѣ *изѣмрѣмо*, неће ддћ нѣко ни да вѣдѣ одѣ же смо бѣл'и, нѣти га занѣма̄, ни снаху, ни сѣна (Ст); кад неће *ддћѣше*, ѣто ми и кол'ѣбе тѣ, пѣ да ми ддћѣте пѣ мало да посѣдѣмо; ал'и неће кат *ддћѣше*, ѡзмѣте ми брѣј, пѣ да ни најѣвите (Д. Пољ); на брдѣ кад *изѣћѣше*, л'ѣвѣ скрѣнете, на брдѣ кад

изађеће, има пут, старји пут што смо ми служил'и (Кл); јавите ка[д] *сѣи҃генѣће* (Вру); одовѣт кад *наѣћеће* само љете мало до рампе, прошегате (Туз); има́м седам кила шећера покриће на те та́чкице, ни́есу стѣгл'е још, да ми да́ш па кат *сѣи҃генѣ* та́чкице, ја́ љу дони́ет па да осе́чеш онѣ купо́не (Ђер);

ко ви ја́ *да́дем* ре́д, ва́ла те́шко ће́те га уфа́тит по́сл'ѣ (Је); о́де са́д ако *идѣш* на Врсенице; (Кл); ти́ не́га ко *хе́каш*, ти́ са́мо са њим не мо́жеш заврши́т ра́зговѣр (Ме); ако *на́ђеш* не́ко злѣ, ни́кат напри́ет не́ мош љс па́ бѣк, па́ бѣк; ако *сѣи҃генѣ* ко́мбај, прѣ́чи је ко́мбај да врше́ нѣ мо́ји навѣ́лци; ако *сѣи҃генѣ* ко́мбај, ла́ко ће́мо (Кн); ако не́што *заѣуца́*, ми́ отѣсмо (Туз); ко *укра́де* не́што, или *ѣо́јдеде́* ако *се ди́рне* не́ђе, изла́зу биље́зи по детѣту (Вру); ако ме *ѣанѣ* о љу, ни́есам учио, си́гурно љу изгѣ́бит го́дину (Ми); она́ мо́ра да ти врне́ то при́е Ђу́рђе́вдана, ако ти *осѣ́анѣ*, завра́чаће ти (По); кола́ч ста́ви во́лу на́ ро́к, ко га *ба́ци*, кол'ко́ ће га ба́цит, ко га ба́ци дал'ѣко, би́ће бери́ћетна го́дина, ко га *не ба́ци*, не́ће баја́ги би́т бери́ћетна го́дина (Св); ако ме *не да́ду* ја́ љу о́стат не́уда́та (Жи).

У истим контекстима и футур I може имати значење футура егзактног:

дони́ећу ти кат *ђу до́ј* јо́пет (Ту); ѣ́ бѣга ми ја́ те́бе позна́ем и кат *ђу умѣраи́* љу те позна́ват (См); ѣ́во го́ре са́т кат *ђеш оѣи́ћ* код Ми́лована, ви́дећеш го́ре ту́ чагма́ру (Ст); ти́ зна́ди твѣе ка[д] *ђеш до́ј* за каза́нскѣ (Вру); шта́ ће он да ти при́ћа кат он ни́шта не љу́је шта́ *ђеш му ре́ћ* (На); која́ *ђе узѣ́и* да вра́ча, бѣк не́к је уби́ѣ (По), то́ чу́вате до кат *ђеће до́ј* до Ту́тина (По); кад *ђеће до́ћ* дру́ги пут, донѣ́сите ми (Ка); ка[д] *ђеће* ви́ *осѣл'иш*, он се више́ вра́тит не́ће (Уг); и та́мо мо́же кат *ђе да идѣ* код Ра́домѣра (Шав); по́ђи и ти́ кад *ѣѣ* дни́ *да идѣ* (Тр); не́к се причѣ́ва от ко́ла кат *ѣѣ ѣрола́зѣиш* овудѣ́е (Ту). ту́ је сто́ кѣ́ћа би́ло, от прода́внице́ са́т кат *ђеш ѣћ*, одатл'ѣ па́ свѣ́ онѣ на́сеље овако́, сто́ кѣ́ћа (Уг).

Оваква замена футура егзактног облицима футура I забележена је, судећи према расположивој литератури, једино у Мрковићима, где је футур егзактни потпуно ишчезао. Наиме, у овом говору футур I је „потпуно истиснуо футур егзактни, односно презент, из зависних реченица, нарочито временских, чија се радња врши у будућности“, а за ово потискивање вероватно су биле „најутѣцајније оне временске реченице чија се радња темпорално поклапа с радњом главне реченица: Кѣ^а-*ћемо* ми́ *сѣсѣи*, те^апу(т) ће́те ви́ сѣст“ (Вујовић 1969: 344). Осим у временским (Кѣ^а-*ђеће ѣдоћ* у Стѣпицу, учињећете алѣј), овај тип футура је у мрковићком говору бележен и у допусним (Колѣко-*ђеш*-му *машиш* материјала, не прѣте́ца му) и односним реченицама (Кѣ^а-*ђе ѣдоћ*, љзеће срѣлу; Кѣ^а-*ђе* пра́во *ѣрича́иш*, он-ће у ценѣт поћ) (Вујовић 1969: 344). Замена футура егзактног облицима модалног аориста (Кѣ^а ја́ до́ждк, те^апу(т) *ђеш* и ти́ доћ) (Вујовић 1969: 344), коју познају и староцрногорски говори (ако *сла́вѣсмо*) (Пешикан 1965: 202) није бележена на нашем терену.

II.2.11.4. Облици типа *узрáдиш*, *узмòгнуш* нису често бележени: ако *узрáди*, дáћу ти га (Лу); ёто кад *се узиде* гòре, пá мòш дрўгí дáн (Гр); ако *се усíришиш* на родитеље, нёће вáљат (По); ако *узмòгну*, нек идў (Го).

II.2.11.5. Најзад, глагол *биш* у футуру II има облике: кáт *бидем била* стáра (Ков); кад *биде била* јесён (Леч); кад она *буде била* тў (Бал).

Знатно су, међутим, чешћи контексти са изостављеним обликом радног глаголског придева, односно са презентом глагола *биш*:

ко јá жив *бидем*, нёј вишё (Туз); јá сам у вёри исламóу, прет смр́т сам, ако остá-нём бес тё вёрё, бòљи је, цáре, тáј твој кёр од мёне. Ако *бидем* у вёри, којў вёрўём, бòљи сам о[д] тёбе и о[д] твог кёра (Кл); ко *бидем* жив, јá ћу да је дáм дáлё у шкòлу, јер она имáла-е свё петйце (Го); ёво ти три дáна, л'ёжи и пòсё ко *биднеш* дòбро, дóђи (Ос); а ти ако *бидеш* такò бона кáко ћеш да òдеш? (Го); ако јá рёшим да закòлём тá курбáн, јá ћу да нанйётим, ако ћу мр́твòме, родитељу, свёкру, на прíмер за његову дўшу, да му *буде* лáкшё на тáј дуњá. (Кон); вáлá ћемо да ўзмёмó један стáн пá ако дáднё бòк *биднеш* бòлё (Ков); зáвиш ако *биде* сўдбина (Грн); тў ако *биде* здравља оће за мл'екáр, (Гр); и она ће, ко *биде* срёћё (Леч); ако *биде* тў, бòлё ће ви он тò (Цв); е пòслё кад *бидемо* онáмо (Вру); а ако је побёгла кад јој се помйрё пá кад *буду* спрёмни да понёсў дáрове (На).

У банатским говорима уместо футура егзактног готово редовно се употребљава конструкција са 3. л. јд. презента *буде* и везника *да* са презентом предикатског глагола: Кад *буде да рòдиш*, тй мёти дёте у излог; Кад *биде да òòћу* ко тёбе, а тй Бòкинца да йстераш нáпоље (Ивић и др. 1997: 186). Иако не располажемо потврдама за примере овога типа, са становишта језичког осећања изворног говорника дијалекта који испитујемо, они делују сасвим обично.

II.2.11.6. Изложена грађа показује да је на терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора процес замене футура егзактног различитим презентским или формама футура I у већ поодмаклој фази. Овакво стање карактерише и неке друге говоре зетско-сјеничког дијалекта. Тенденција ка елиминацији овог облика присутна је у говору Бјелопавлића, где се замењује презентским формама (Ћупић 1977: 165), у Зети га уопште нема (Ћупић 1977а: 280), а тако је и у говору Мрковића, где се замењује футуром I, презентом или модалним аористом (Вујовић 1969: 344). У староцрногорским говорима се на његовом месту налази презент свршених глагола, облици типа *могнем* од несвршених глагола, односно глаголске форме са префиксом *уз-*, а неретко и аорист (Пешикан 1965: 202). С друге стране, футур егзактни обичан је у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 115), потом у говору Васојевића, где има и примера замене презентом свршених глагола типа *знаднем*, док облици с пре-

фиксом уз- нису бележени (СТИЈОВИЋ 2007: 183). У Враки је такође присутан, а јављају се и глаголи са уз- (ПЕТРОВИЋ 1973: 216). Повлачење облика футура II пред презентским формама карактерише и остале штокавске говоре. Тако се у Пиви место њега редовно употребљава презент са префиксом уз- од несвршених глагола или презент свршених (ВУКОВИЋ 1938/39: 75). У говорима србијанског Полимља се у служби овог облика употребљава презент типа *могнем*, а ређе типа *узмогнем* (НИКОЛИЋ 1991: 490). Ретко се употребљава и у банатским говорима (ИВИЋ и др. 1997: 185), централној Шумадији (РЕМЕТИЋ 1985: 324), трстеничком говору (ЈОВИЋ 1968: 207), у призренском говору забележено је свега неколико потврда (РЕМЕТИЋ 1996: 503), док у говору Горе (МЛАДЕНОВИЋ 2001) и Гатња (МЛАДЕНОВИЋ 2013) није присутан.

II.2.12. Перфекат

Перфекат се гради помоћу енклитичких облика глагола *јесам* и радног глаголског придева. Варијантности у грађењу овога облика нема⁵¹, те стога само наводимо неке забележене примере који илуструју његове облике у свим лицима једине и множине.

II.2.12.1. Примери за 1. л. јд.:

ја кат *сам се женио*; ја *сам био* у војску; ја *сам* посен *морб* да трајим посб; па одавл'е *сам шражџио* посб до Загрѣба; ја *сам* вел'кѣ пारे *зарађевб*; ја *сам зарађевб* вишѣ него оде дѣктори (Ос); *ишб сам* ја у Пѣћ; *ћуо сам* от стѣрија; волѣве *сам имб*, кѣње *сам имб*, двѣе краве *сам имб*, овѣца; у Шкрѣјеље *сам жиѣво*; ја *сам оишишб* да-е вѣдѣм једама; *ћѣо сам* да је најурѣм (Де); ја *сам довѣо* овѣ твѣју сѣстру; брѣта *сам женио* (Жу); бѣга ми *сам гл'ѣдб* лѣде, *рѣдио сам* са инжињѣрѣма; *ниѣсам* ти дѣнију пѣре; кат *сам се* најпрви пѣт *женио*; Хѣмѣде, ја *сам* те ѣзб на вѣрат; ја *сам шурб* у тѣ кѣжнѣ опѣнке (Ке); ја *сам* те дѣо; ја *сам дошб* да те прѣсѣм; ја *сам носѣо* једнѣж жени у Тутѣн (Бр); *довѣо сам* ти жѣну (Го); *имб сам* жѣну; ја *сам имб* једнѣк сѣна (Гло); *био сам* у бѣл'ницу; ја *сам* му *био* на хѣтар; ја *ка[д] сам гл'ѣдб* (Уг); *ка-сам* је одѣво; највишѣ *сам ироѣишио* оде, па *сам ироѣб* ко ниѣкѣ, те *сам* пѣслѣ *оишишб* у Крагуѣвац; ја *сам* га *зѣкѣо* (Бл); ја *сам имб* родѣтеле; ја *сам имѣо* двѣдѣс гѣдѣна; ја *сам дошб*; ја *сам чѣо* кѣ је бн, ја *сам чѣо* да си ѣзѣла Цѣганина; ја *сам чѣо* да се дѣна ѣдѣла; ја *сам дошб* по њѣ (Бо); ја *сам дрѣжб* тѣд око пѣдѣсѣт-шѣсѣт овѣца, па *сам дрѣжб* сѣдморо-

⁵¹ Стабилност у грађењу перфекатских ликова одликује и друге зетско-сјеничке (в. Пешикан 1965: 179; Вујовић 1969: 266; Стијовић 2007: 181), а тако и остале српске говоре (в. Јовић 1968: 147; Реметић 1985: 333; Богдановић 1987: 198). Исто важи и за горански говор, с тим да у 3. л. јд. и мн. редовно изостаје помоћни глагол (Младеновић 2001: 433), а тако је и у Гатњу (Младеновић 2013: 354). Српски призренски, а потом и горански и говор Гатња одликују се присуством јединствене форме радног глаголског придева (на -л'е) у свим лицима множине (Реметић 1966: 507; Младеновић 2001: 433; Младеновић 2013: 356).

дсморо коња (Кн); ја сам *видо* аџу јопе; ја сам то добро *зайанџио*; ја сам се *оженџо* у једну кџу пот сламу; кат сам *видо* како је та хал тамо, ја сам *реко* бџга ми мџа нџга тамо неће (Тр); ја сам *ишо* кот комшије; ја сам баш *џравио* те опанке; што сам се *обрџкала*; ја ка[д] сам се *оженџо*, није тако било; ја сам *ишо* и *видо* се, *договорио* и се (Туз); ја сам *зайеко*; *дро* сам мало ја с тиџем ралом. (За); кат сам онџ *џо* (Ки); а ја сам *пџсл* е *џдма џџџо* да радим; ја сам са Србима л'џепо *жџвџо*; ја ка сам *хе* да сел'џм; ја сам *џравио* хајванџма нџге; па сам ја *ишо* до Нџвџе Вџроши даље па по тиџем сџл'џма; ја сам *џџџо* то да правџм кат сам бџо у партизанџе; у Сенџцу сам бџо у нџрднџ џдбрану; ја сам јџ *џџџо*, двџџе-три пџсеме сам јџ *џџџо*; *заборџвио* сам; тада сам *имџ* дваџес и пџт гџдџна ка[т] сам *наџравио* вџлу нџгу и овџмџе кљџчнџ кџс, *џравио* сам хајванџма нџге; ја сам се *насмџџо*; па сам јџ *џџо* сџна; ја сам онумџт, прије мџсџџ и пџ даџна, бџо у Тутџн; кат сам бџо дџџак, свџе сам *ишо* у Пџџегу кџџџџџ кукџ-рус; *пџсл* е кат сам мало *џорџсиџо*, ја сам се мало *обџџџио*; ја сам се *женџо* четџри пџт; с овџџем што сам му ја сџстри *џравио* нџгу; у то предуџџе џе сам *раџио* у фџбрику вагџна; дрџџо ме вџшџе нџ да сам му бџо брџт; за кога сам га гџд *замол'џо*, џн га приџмо; џмџн сам бџгу *џчинџо* да намџстџм цркви; *дошо* сам код теџе; ја сам *имџ* Срба џде; ја кат сам бџо диџете (Кл); пџдесџт и трџџе сам се *оженџо* (Со); *раџио* сам теџше послџве у предуџџе Укрџс; *реко* сам; тал'џко сам *имџ* теџџе; ја сам *дрџџо* по двџје по три краџе, ја сам *мако* свџ стџку; ја сам *кџџџо* џџџашку; ја сам *раџио* у Рџдницу више Тутџна; *ишо* сам ја с мотоџром у Рџдницу на посџ гџре; ја сам *дрџџо* кџџиџу гџре за радџике; ја сам *дошо* из воџске; ја сам тога чџвџека *диџо* (Трн); ја сам џу *укрџо* (Бџ); ја сам се мало *џџџио*; ја сам *носио* од говџџе кџџе; то сам на те двџје мџсте ја *зайџио*; ја сам се дџста *замџрио* (Не); ја сам *џџџо* сџр за Мџтровицу (Нет); бџо сам у шџму гџре, па сам *џџџо* да окрџшџм, да срџдџм то (Рај); тџ сам ја *раџио*, тџ сам *сиџџо* пџнџџџу; ја кат сам *раџио*; ја сам *наџџџио* одџвџџе и *оџџио* сам за Пазџр; *џрџџо* сам *пџсл* еџн докумџнта за пџнџџџу; ја сам баш и ја *дро* са волџвима до скџро, ја сам бџо онумџт тамо у шџму; ја сам бџо у Пазџру цџјџлу зџму па сам *џџџо* овџмо; *накџсио* сам дџл'е једно сџно; *мџџо* сам да га убџџемо тџне (В. Лок); ја сам онумџт бџо (Брџ); ја сам *дро* са дрџвџнџм ралом; ја сам се *оженџо* за време Тџта; *имџо* сам дџветџро дџџе; ја сам *оџџио* у тџзбину тамо на посџдак *оџџио* (Бџт); ја сам џу *сџџџио* дрџкшџе; ја сам *раџио* и ја у Петџл'џтку мало; дџте док сам бџо; свџки трн сам л'џвџднџ *мџџо* стрџлат ногџм; ја сам *оџџио*; ја сам *раџио* недеџлу даџна *браџо* шџџиве кот чџвџека, те сам *кџџџо* опанке кат сам *џошо* у шкџлу; ја сам *џџџо* у бџбанџ, џнда ја сам, дваџес и прџвога сџптеџбра са[т] џе бџт, *оџџио* на саџбор, бџо сам дџчкиџ; ја сам *осџџџо* и *омаџџџџио* и не чџџџем; ја сам пџно пџсџма *сџсџџџио*; ка[д] сам бџо кџ џџак; ја сам *мол'џо* џца да ме да у шкџлу; ја сам у јџдне панталџне *ишо* у шкџлу; а ја јџдва сам мџг џца *убџџио* да посџџџем тал'џџанскџ жџто; ја сам тамо *раџио* код једнџг чџвџека; *видо* сам да је тал'џџанскџ жџто мнџго роднџџе; кат сам *џџџџо* тал'џџанскџ жџто (Из); нџгу сам *џџџџџџио*; ја сам *носио* прџтене пантџл'е кџ зна кол'џко; *сло-мџо* сам нџгу тџ прџт кџџу; џнде сам *раџио* дџго и дџго, па сам *раџио* гџре у Гџдово на шкџлу онџ (Кџз); дџбро сам је *знаџо*; па сам одџтл'џ џпут *доџио* за Тџрскџ; до скџро сам *мџсл'џо* да гџре водџ неџа (Баг); некат ка[т] сам *хе* да идџм (Ју); кат сам се

женѣо; имѣ сам девѣјка; кат сам ја оѣишиѣ у Тѣрскѣ (Пож); пѣсл'ѣ ка[д] сам дошѣ из војскѣ, ја сам бѣо одбѣрнѣк; ѣндал'ѣ сам ја свѣко некѣга Мѣку ис Тушѣмљѣ; тѣфус сам ѣребол'ѣо у Ўжицама, пѣ пѣсл'ѣ сам бѣо на пѣправку у Ваљѣво; од кѣћѣ до кѣћѣ да сам звѣо (Прћ); ја сам ти нѣбрѣла; ја сам је извѣдила; ја сам вѣлика бѣла кад сам дѣле ѣшла да се крстѣм, заѣамѣшла, вѣлика бѣла; пѣ сам мѣслила да мѣгу да је сачѣвѣм од мрѣза; ја сам носѣла нѣж пѣ сам сѣцкала (Бал); онија гѣдѣна бѣш ка[д]сам дѣшла ја бѣде, ја сам ѣшла за Врѣшац, нѣѣсам, сѣмо на јѣдно мѣсто сам вѣдела да су шљѣве родѣл'ѣ тѣ сам прѣѣ ѣѣла да ти кѣжѣм (Боб); ја сам бѣла дѣсет дѣна са овѣѣм мѣл'ѣм, јѣдва чѣкала сам да дѣѣм; ада ја сам бѣла обавѣзѣта око овога мѣлѣк; ја сам ѣшла онѣ ранѣѣ (Брћ); јѣтрѣс сам сѣдам кѣсѣ сѣѣвила баранѣѣ; свѣ сам рабѣѣѣла, ѣрѣла и ѣл'ѣла нѣрѣду, борѣла сам се; лѣнскѣ гѣдинѣ прѣко двѣста кѣла сам сѣра ѣрѣдѣла од једнѣ крѣвѣ; ја сам дѣцу ѣодѣгла у шѣму; ја нѣ знѣм кѣко сам и ѣодѣгла; пѣсл'ѣ сам осѣѣѣла; двѣ пѣт сам бѣшѣку оѣѣрисѣѣла воѣе (Ка); имѣла сам дѣвера и јѣтрве; пошто сам ја бѣде дѣшла, ја сам бѣде са ѣѣма бѣла; ја сам бѣла вѣзда сѣтнѣчѣста; цѣпциѣло вѣче сам са ѣѣм ѣгрѣла (Коз); ја сам петнѣс гѣдѣна имѣла; пѣ кат сам дѣшла овѣмо; ја сам мѣлѣго рѣдѣла ѣндѣ; ја ѣе сам му рѣкла да изѣѣм; ја сѣмо што сам ѣрескѣѣла овѣмо у сѣло; ја кат сам бѣла девѣјка, ја сам тѣ рѣдѣла; ја сам и тѣкала; цѣлу нѣћ сам жѣѣла овакѣ кукѣрус по мѣсѣцини (Лѣч); имѣла сам четѣри сѣстриѣа и јѣдну сѣстриѣину (Не); пѣл'ѣѣ сам тѣвнѣ држѣла (Ос); забѣрѣвила сам; тѣ сам га ѣзѣла; прѣѣен сѣдам сам се дѣгла; док сам бѣла јѣчѣ, мѣѣѣ, држѣла сам по двѣѣ крѣве (Се); тѣпѣт ја кат сам дѣшла; ка[т] сам ја дѣбрѣла; имѣла сам један фѣдѣрнѣ крѣвет; жѣвѣла сам са дѣверѣвѣма (С. Ћуп); ја сам имѣла мѣмакѣ; ја сам такѣ бѣла, мѣжда и тѣ срѣѣѣ, бѣла сам; у Крѣгуѣвац сам ѣшла; имѣла сам ја свѣ; да прѣчѣм кѣко сам ја тѣ носѣла; ја сам гѣре са учѣтѣлѣкѣм сѣѣѣла у шкѣлу; ѣобѣгла сам и шкѣл'ѣ (Гр); ја ка[д] сам дѣшла, ја сам тѣ заѣѣкла и бѣде кат сам дѣшла (За); ја сам са ѣѣма чѣѣла; да вѣдѣ кѣка сам бѣла пѣ тѣк ѣндѣ; сѣѣла сам ти да сѣ огрнѣо зел'ѣно јапѣнѣ; бѣга ми сам ја мѣју дѣцу на кѣња носѣла ѣвдал'ѣ за Сѣнѣцу (Кл); забѣрѣвила сам ја, дѣѣте (Кн); докл'ѣ сам ја изѣшла тога бѣнѣра; ја сам ѣобѣгла пѣсл'ѣ Пѣтрѣвуднѣ; знѣм да сам јѣдну нѣгу обѣла; тѣ сам чѣла (Тр); ја сам кѣѣѣла пѣвѣлаку у Пѣзѣр; дѣнас сам мѣсл'ѣла да идѣм; ја сам ѣдѣла да врѣштѣм (Уг); ја сам двѣнѣс рѣбѣ имѣла; цѣо дѣн сам са нѣпрѣвѣм дѣтѣтом тѣкала (Цѣ); ја сам ѣзѣла нѣга дрѣгѣ вѣлѣ; имѣла сам двѣ ѣдѣра ѣ мѣзѣк (Бо); ја сам вол'ѣла у сѣло от почѣтка; јѣко сам бѣла такѣ малѣѣтнѣ; ја сам волѣла на сѣло да жѣвѣм ѣвѣѣк; л'ѣѣпо сам сѣш ѣѣм жѣвѣла, пѣторѣ дѣцѣ сам имѣла са ѣѣм; мѣѣѣу сам имѣла; имѣла сам четѣри брѣта; тѣ сам дѣшла; кат сам ја грѣдѣла свѣдбу мѣме сѣну, вѣла сам закѣла; пѣторѣ дѣцѣ сам родѣла свѣ кот кѣћѣ (Бр); свѣ сам тѣ ја рѣдѣла са дѣцѣм; ја сам четѣро кот кѣћѣ родѣла; ја сам ѣобѣгла ѣсто; ка[д] сам бѣла тѣмо девѣјка у Мѣтрову (Вру); тѣ сам дѣбрѣла (Го); кѣко сам се ѣдѣла; кѣко сам се ја ѣдѣла; знѣла сам га; ја сам брѣз родѣтѣлѣѣ бѣла; ја сам ѣвѣла стѣку (Дѣ); ја сам у Кѣвѣче дѣл'ѣ жѣвѣла; валѣ сам заѣамѣшла кѣ да ѣмѣм стѣ; ја сам ѣстѣ бѣла дѣѣте; имѣла сам мѣѣѣу; мѣѣка ми се расѣѣла от дѣца; нѣга сам ѣзѣла; тѣмо је вел'ѣ кѣ нѣрот бѣо кат сам оѣѣшла; ја кѣѣ сам се ѣдѣла шѣсѣт и девѣтѣ; пошто сам ја бѣла малѣл'ѣтнѣ; ја и ја сам дѣста мѣкѣ вѣдела; у сѣло сам

одг'ила четйри девојке; свѣ сам на главу носила; ја сам четворо деце *иодњивила*; свѣ сам овѣ ја *куйовала*; свѣ сам ја *йарила*; четрѣс седам йљада сам дала за стан; седам йљада ѣвра сам дала; тарасу сам имала, тѣ сам ја мерѣгцйја била; него сам мѣрала да чѣкам (Ков); *йримакла* сам осамдесѣт; ону нѣј кат сам *ддила*; шѣсѣт нѣдѣља сам *седѣла* испрѣшена; ја сам *йшла* на кљуѣсе; кат сам *ддила*; шѣсѣт гѣдйна ка сам *ддила*; *йдѣла* сам от прол'ѣтѣс да не вйдйм; до прол'ѣтѣс сам *вйдела* дѣбро (Кон); била сам баш ко[д] тѣ Ханѣ; ја сам била ту; куку како сам се *уиознала*; *удала* сам се са шеснаес гѣдйна; *осйала* сам сирѣће са ѣтйри гѣдине; *расла* сам код дѣуха; такѣ да сам ја ко[д] тога дѣуха била; *жйвѣла* сам код нѣга; *дсам* гѣдйна сам *седѣла* кот дѣуха; ја сам имала шеснаес гѣдйна кат сам *ддила*; *йравила* сам сйр; *мўзла* сам по седамдесѣт кѣзѣ; *йравила* сам по ѣтрѣс каца сйра; ја сам ти *крѣнула*; пошто сам се ја *удала*; кат сам ја *ддила* (Ле); *узѣла* сам га; *йшла* сам у Жйрче ваѣсар кад је бйо; како сам *найушѣвѣла* (Ли); вйшѣ сам тѣ *радйла*, нѣ што сам *радйла* овѣ сѣд по кўћи (Ру);

ја му нйкад *нйѣсам* дѣ да пребрѣйм па да му дам (Ос); ја *нйѣсам* *ишѣ* (Ле); *нйѣсам* *ишѣ* у махалу; *вйдѣ* је *нйѣсам* док нйѣ дѣшла; *нйѣсам* *имѣо* вйшѣ (Де); ја *нйѣсам* *ћѣо* да идѣм (Гл); нйшта *нйсам* *говорйо*; ја *нйѣсам* *имѣо* пробл'ѣма; ја је *нйѣсам* *вукѣ* зѣром; *нйсам* *мѣгѣ* да присуѣтујѣм (Бо); ја *нйѣсам* *мѣгѣ* у сѣбу да уйћѣм док ме нѣко не позѣвѣ (Кл); ја онѣ *зайѣнйишѣ* *нйѣсам*; ја онѣ *вйдѣ* *нйѣсам*; ја тѣ *йрѣчйишѣ* *нйсам* (Бу); ја *нйсам* *бйо* у пѣртйи нйкако (Прћ); ја *нйѣсам* *йрифѣйишѣ* тѣ (Пож); ја *нйсам* *дѣо* (Не); ја *нйѣсам* млѣго ни трѣшка дцу ни *йравйо* (Бот); на посѣ *нйсам* *радйо* о[д] деведесѣт девѣтѣ (В. Лок); тѣ *нйѣсам* *мѣгла* да се сѣтйм, тѣ *нйѣсам* *мѣгла* да се сѣтйм (Боб); ја тѣ нйшта *знѣла* *нйѣсам*; мајку *нйсам* *имѣла* (Коз); ја *нйсам* *имѣла* децѣ (Не); баш ми је жѣо што *нйѣсам* *йшла* за четрѣс дѣна гѣре бѣту (Ос); *нйкайи* *оийшла* у рѣт *нйсам* што *нйсам* *ийишѣла* дѣвера; ја *нйѣсам* *нѣшла* свѣкра ни свѣкрву (С. Ђуп); ал' *нйѣсам* *шѣѣла* гѣре (Гр); ја тѣ *нйѣсам* *зайѣкѣла* (За); ја л'йчнѣ карту *нйсам* *извѣдила*; нйкат *нйсам* ко[д] дѣктора *оийшла* док овѣ *нйсам* *йобол'ѣла* (Кл); ја *нйсам* *мѣгла*, кад сѣднѣм на рѣзѣј да ткѣм, *нйсам* *мѣгла* да довѣтйм пѣдношке; *нйсам* млѣго ни *йорѣсла* (Кн); *нйсам* *вйдела*; ја *нйсам* тѣ *зайѣмйишѣла* (Гр); ја *нйѣсам* *валѣ шѣѣла*; ја *нйѣсам* *конѣпљу* *зайѣнйишѣла* (Уг); *нйѣсам* била тўнаке у кўћу; ја тѣ *нйѣсам* *майишѣла*, нйшта *знѣла* *нйѣсам*; сѣстарѣ *нйѣсам* *имѣла*; *нйѣсам* *йшла* по бл'нйцѣ (Бр); нйкакѣ пѣмѣћи *имѣла* *нйсам* (Вру); *нйѣсам* се сл'йкала ка[д] сам двѣрѣла (Го); *нйсам* *оийшла* да га нѣ знѣм; ја *нйѣсам* *мѣгла* ни да се шкѣлујѣм (Де); ни *вйдела* га *нйѣсам* (Кон); ни *уиознала* се *нйѣсам*; ни *мйсл'ила* *нйѣсам*; нйкад *нйѣсам* л'ѣб *замйѣсйла*, *нйѣсам* *имѣла* кѣме; ни *дорўћковѣла* *нйѣсам*; нйшта тѣ *нйѣсам* *одвѣјѣла* (Ле); ни *вйдела* га *нйѣсам*; тйпўт ни *вйдела* га *нйѣсам* хйч, ни *знѣла* га *нйѣсам*; вйшѣ *йшла* *нйѣсам*; *нйѣсам* се вйшѣ *удѣвѣла* (Ли); ја вйшѣ *нйѣсам* *умйѣсйла* ни слѣтко ни пйту ни л'ѣп (Па); ја *нйсам* *имѣла* брѣћѣ (Ру).

II.2.12.2. Примери за 2. л. јд. нису бројни:

тѣпўт *ко* *си* девојку *завол'ѣо*, ил'и напиши мало писма, тѣпўт *нйѣси* смѣѣ од рѣдйтѣља да-е трајйш (Мел); *исйросйо* *си* девојку код мѣне (Жу); баш ка да *си* је *насл'йкѣ*; сѣмо кат *си* *дошѣ* (Ке); нѣ *си* *мѣрѣ* да нѣсйш у овѣ воденйце потѣчѣре (Вру); *сйѣсйо* *си* ми ѣн (Де); *вйдео* *си* девојку за офцѣма; *куйио* *си* тѣ, пѣ *си* *дѣнио* код кўћѣ;

шта *си* ми ти *дд*нио на свадбу? (Вру); *др*уго *им*о *ни*јеси (Тр); тапүт кажє *ка* *ци*пил'е да *си* *ку*йио (Туз); лані кол'ко гџ да *си* *им*о; *м*дгџ *си* да продаш, пā ти *си* *уб*ио дй'ете (Ки); ако *си* *им*о нєкџга тāмо (За); *дн*дā *си* вџду *нос*ио са йзвора свє (Др); а да *си* и *с*ийгџ, да *си* *им*о нєчйм, бй л' и *уб*ио? (Бољ); *ђе* гџ *си* шта *сакр*ио; нџ *си* *м*џрџ да идєш да рāдиш свє *ц*абє; *д*бавєзно *си* *гл'*єдџ да ймāш *к*џмши'е; *м*џрџ *си* да слўшāш (Прћ); ти *си* тџ *зай*āнйио каснй'є (С. Пуп); *см*џо *си* да спāвāш у Бєдград на клўпу у пāрк (Ју); да *си* *йр*џџ дџбру крāву (Из); *кр*џмпйр ко *си* *наш*џ, пā *си* *ск*ўџ, пā се с тйм *издрж*āвџ; да *си* *им*џ сџл' и да умџчйш (Стр); *вид*ела *си* на ўлас Пџл'āнє (Брћ); *м*џжда *си* га *з*абџрāвила (Ос); шта *си* *д*днйјела овџ мєне ти (Гр); на свадбу ако *си* га *вид*ела (За); чинй ми се да *си* ти *ј*еднџм *д*ол'āзила вџје (Кн); шта *си* тџ *ј*џбрāла? (Кн); шта *си* се тџ *об*ўкла (Тр); тџ *си* кот мєне *р*єкла и нй'је (Туз); ти *си* *наб*йла онџ (Це); ти *си* се *ј*џдāла, хā? (Бо); *изли'*ечйла *си* се (Вру); ти *си* јџ *йр*йчāла (Дет); *м*џжда *си* га *й*āнйила (Бер); ко *си* га *зн*āла (Жу); нє знāм да л' *си* *им*āла ти кџга у Йсточнй Мџјстйр; да л' *си* *й*шла (Ке); да *си* се *вр*āййила при'ен педесєт гџдйнā (Ков); ти *си* *м*џжда *зн*āла нєкџга од Кўчевйћā (Ли); пā шта *си* *й*л'āкāла тол'йкџ? (Мел);

пā *ј*āко и *ни*јеси *д*днйо (Ке); ти *ни*си *м*џгџ да се вйдйш (Со); *ни*си *см*џо *дн*дā да *к*āжєш; *ни*си *см*џо да слāвйш слāву (Прћ); *ни*си *м*џгџ кўпит опāнке (Из); *ни*си *м*џгџ тў дрво да нāћєш (Пож); тџ *м*џжда ти *ни*јеси *з*айāнйила (Трн); *к*āко *ни*јеси *зн*āла за Чєдџовџ?; шџто *ни*си *свр*āййила вџје јучє? (Че); ти *ни*јеси *м*џгла да се шєтāш кџ овџ сāt; ти *ни*јеси *см*єла рєј нєћу за мйлў мāјку (Ков).

П.2.12.3. Примери за 3. л. јд.

Прнйшāнин комйта шџо *је* бйо; тџ *је* вāкат некй *т*акāф *наш*џ; *к*ад *је* онџ *д*џшџ на влāс (Ју); *ј*єдан *је* пол'ицāјац ис Тутйна *д*ол'āзио (Ка); овā *ј*едан *је* сйнџ из бџл'ницє *д*џшџ из Бєџграда; сйнџ *је* *д*џшџ (Лу); бāш прє нєкй дāн јџј *је* брāt *о*и-шиџ за Бєдград; он му *је* тў *й*џмџгџ да обрāзу'є тў фāрму; *к*ад *је* *в*идео штā *је*; *к*ад *је* *йр*āжйџо вџду, овā сйн шџо *је* на Дежєвскй *на*йрāвио кўћу (Не); *к*ад *је* *из*āшџ да покџсй; ўвй'ек *је* *нос*ио рукавицу; *к*ад *је* *йр*єшџ; *йр*ихвāйио *је*; првџ *је* онџ примāћў сџбу *з*аврйиџ; *м*ашйну *је* *ј*зџ; *ј*āко *је* фйни бйо, врєдан (Ос); пā овāмо *к*ад *је* *д*џшџ; сāl'је *зн*āо да извџдй, тў *је* мџј стрйц *ж*йвєџ (Коз); *к*џ *је* *им*џ имāње пџвишє; тџ *је* вел'ићāнствен чџвек бйо; *к*ако *је* *дн* *о*ишиџ ис Пазāра; *ј*єдва *је* *йр*єшй'єкџ (Пож); *т*акџ ти *је* тā Рйстан *з*аврйиџ; Йван *је* тў *ос*йāо; он *је* пџсл'є *о*дрџиџо дєцу са тџм Стāнџм; Нємāц *је* пџсл'є *з*авāдиџ; он *је* тў *й*џгйнуџ пџсл'є; он *је* и *йр*џсиџ; он *је* *й*дџновџ држāву српскў првў; пā *је* пџсл'є *на*стйўйиџо овā Стєвāн; глāвнџ *је* он *д*сновџ; он *је* *к*аџ бйо *к*āтол'йк пā *је* пџсл'є *йр*ймиџо прāвослāвнў вєру; он *је* *д*сновџ пол'итйку и *д*сновџ *је* држāву и прошйрйџ; рāнй'є *је* бйо йспит (Прћ); чџвек јџј *је* бйо и[з] Сеницє; свє *је* тџ *йр*џџ (Рāј); слāбо *се* нāрот *ср*єћџ; тāмо свє нāрот *се* *рас*тйўриџо (Со); Рāјко *је* сād *об*ол'єџ; рєче да *је* *д*џшџ; мџј мўш *је* *о*ишиџ у Фрāнцускў, тāмо *је* *р*āдиџо дєвет гџдй-нā; *д*џшџ *је* са једно пє[т]-шес лўдй; мџј џтац *је* из грāда *из*āшџ (Леч); рāt *к*ад *је* бйо; Нєдић *је* *й*џкўйиџо свў сирџтйњскў дєцу; он *је* *ос*йāо и дāљє; он *је* вйшє *у*йрџџсйиџо мусл'имāнскй нāрот него шџо *је* српскй нāрот бйџ упропāстйџ; *к*џ *је* *им*џ жйта и *к*џ *је* *им*џ стџкє, л'єба, тā *је* нєкāко *ж*ивџџāрйџ; тā брāt шџо *је* *о*ишиџ у Рй'єку; он *је* *свр*џрџ у кланєт; некй тєтак ми *је* бйџ тў пā пџприча за њў; *к*џња *к*џ *је* *им*џ, *д*ол'āзио

је ова новинар, он је *долazio*; то је био пролас тудије пута; он је *шражио* о[д] Србије поново да ударе; *идсијо* је један мало нешто, баш синдовац ми је прдоланске године *идсијо* хелду (Из); Каменко док је *био* курир; *имо* је аутобус нон-стоп (Брђ); један стрџ ми је *ту носио* сир тамо; двије операције што је *имало*; он је *иобегло* низ њиву, па овамо, *дошло* је ваљда горе па је посен *иобегло* за Берберџшта тамо код једнога Бѣља (В. Лок); *имо* је срѣће; куд је *имо* несрѣћу, *имо* је и срѣћу са том женом; то је *био* рат; неко је *иофал'ио* (Боб); Мурат је Ребрѣња најприје *идчео* да прѣви гѣменѣ опанке от камиѣна; он је велику зѣмљу *имало*; он је све то *ироћерѣо*; он је и то *ирѣдо*; тамо је и *умро* (Бал); у Украјини је *радио*; сабор се *звѣо*; то је један у Србији можда највећи вашир *био*; ипак је *имо* неку прѣднос; ѣтац ми је *ирѣчо*; он је *имо* синове; он је *умро* већ, то-е у то време педесѣте-шѣсѣте *био* гѣгант; слабо је народ *радио* у прѣдзѣћа; син му је *умро*; ко је *имало* вѣзу; гарабит неки што је *био*, он је *горѣо* у те гарабитне лампе (Баг); Миломир је *узѣо* кот мене *ту расу* (Трн); ѣде је *сарађивѣо* пѣп и хѣца; ѣвде је *био* један пазарски хѣца; то кат ми је та парадет *дошло*; *умро* ми је брат прије шѣс гѣдинѣ (Цв); има она старѣ што је Рѣл'е *ирѣричѣво* и што је *наиисѣо* књѣгу; кад је Свети Ђорђе *убио* аждаху; па је као *ранио* негде (Бу); он је *живѣо* шѣсѣт и пѣт гѣдинѣ; *држѣо* је по двѣста педесѣт оваѣца; *имо* је најамнике *илаћѣо* и је; он је *имало* све (Врс); он је *радио* у јѣму дѣл'е и како је *радио*; брат ми је *умро*, и он ми је *умро* (Гр); тапѣт је *био* тежак дѣста живот (Др); како је ко *имало*; по један дрвѣни крѣвет ако је *имало*; неко је *имо* дѣске, неко зѣмљу; један старѣ тај који је *био*; *идѣахѣо* је коња; *нашѣо* је ѣде; он је *имо* једну рѣдицу (За); јѣдва је неко *имало* биѣкло, то је слѣчајно да је *имало* неко; ко је *имо* дѣбру крѣву да да за јѣдно биѣкло; то је прѣви *био* јѣдни дѣгѣр ис Шарѣња; он је прѣви *био* који је *наирѣвио* то са гѣмама; *имало* је неки Вѣјсел Зећрѣвић; јѣдинѣо је *имало* овај Милѣнѣвић ѣуто; он је *дошло* ис Црнѣ Гѣрѣ; *ошѣишѣо* је да свѣра тамо у јѣдно сѣло Свилѣново; овуѣар је *био* јѣс; наш дѣда што је *био*; ко је *носио* те опанке (Бот); жѣна-е мѣја *носила* прије пѣ[т]-шѣс гѣдинѣ (В. Лок); ѣна је бѣла овамо према Сѣпоћанима; свѣка кѣћа је *имала*; вѣда је *носила*; таѣ је та дѣговѣр Србија *имала* са Турѣком; ѣна је *имала* дѣветоро деѣѣ; а ѣде је Рѣшка *ишла* јѣчѣ; *иосѣјала* је мѣла; ѣна је бѣла јѣко богѣта (Баг); ѣш ѣде горе му је бѣла радиѣница; мене је жѣна бѣла из Вѣрева, а *умрла* је осамдѣсѣт и шѣстѣ гѣдинѣ, ѣна је *ирѣмѣла* исѣлам; мѣлаѣ је *умрла*; *имала* је трѣл'ица (Бот); и тај дѣн му је *осѣјала*; *ту* је бѣла мил'ина; нѣрѣдба је така бѣла; кад је *кѣла* неће да идѣ, *мѣрѣла* је да има онѣ компл'ѣтно онѣ пѣчу (Ју); ѣна је *заврѣишѣла* вѣл'ки факултѣт (Ка); ѣна је мене *ирѣчѣла*; како је ѣна са снѣшѣм *живѣла*, Стѣнка је *умрла* (Коз); та генѣраѣија је *зѣјѣнишѣла* Дрѣги свѣцки рѣт; то је јѣдна вѣл'ика *ужѣс бѣла*; то је мѣла шѣма бѣла; та кѣза је *рушѣла* шѣму; већ је цивил'изѣаѣија *узѣла* мѣха; јѣдва је *ирѣшѣкла* (Пож); ѣна је бѣла од нашѣга рѣда, жупѣнија што је бѣла у Рѣску (Прђ); *ту* е бѣла јѣдна Наѣа ис Чѣчка (Рај); ѣна ми је *иомѣгѣла* (Трн); наша је старѣна *дѣшла* ис сѣвернѣ Албѣниѣ (Цв); иако је *иобѣгла*; коѣшка је *мѣрѣла* да се закѣлѣ да (Бољ); дѣска је бѣла (За); мѣја снѣха ни јѣдна *није* *имала*; бѣла је *ту* старѣ кѣћа; прѣви дѣн му је жѣна *зѣла* (Лѣч); кад је гѣј ѣна *ошѣишѣла* неће; *ћѣ-е бѣла* свѣдба; вѣл'ика је трѣговина неѣад бѣла; њѣва која је *раћѣла* пѣт-шѣс тѣварѣ (Из); чѣтава њѣјна порѣдица те мѣѣ сѣстрѣ што је *сѣрѣдѣла*; то-е све стѣка

увидишала; гдѣре нам је кyћа била (Лу); она је медецинскy уишала ова унyка ми; мајка је ноћила код нас са ти'ем дечком; била је посл'е она бдл'ес туберколоза (Не); у то је сийгла нека осица, стршелъ, она стварно је ирихвйшла ко свд'е дете (Ос); више нардѣа је имало; имало је четйри та витла; то је масовно одавдѣ ойишло; имало је крушке; те неколко тyра је ойишло дол'е у Йстамбул; мекано је било то; и то је ита-лджило (Баг); то је било богаство; у Бобовик је свѣ било једно брѣство; тапyт кад је то било; тy је имало преко триес кyћа (Боб); ирийдало је пот Прћендву; бицикло је кошишло по добру крѣву; то је држало; свѣшта је било (Бот); до л'етос ми је ирајало у замрзивач; ово је, да извинете, морало ка ис пашчећија yста да се вѣди да се радй (Брћ); то је найyсйшло прије двѣс гдйна; не мѣже да држи кол'ко је то родило; имало је и дрвѣно, имало је и метално; имало је и[з] сѣла, то је држало стѣкѣ (В. Лок); долѣзило је понѣкија мусл'имана на сабор; било је зймскѣ време па је морало у топло; за шта је оно слyжило, не знам (Из); имало је само осам кyћа у ова два километра; осам кyћа је имало; било је отймања девојакѣ, то е доста било отймања (Ју); имало је тy свѣтѣвѣ једно триес; то је имавало; имало е то (Коз); то га-е доуравило; то је свѣ изйнуло та четйри сѣстрића (Лу); то је било баук; шта ја знам от чега је то дйшло; ирѣбало је да Репyбл'ика асвалтира (Не); кад је закачило рѣтно стање (Ос); дйшло је до тија скyпѣвѣ по Пѣштери (Пож); четйри гдйне данѣ ти је било тѣшко жйвет ђе; то је сѣјајало тако до Божйћа; док је имало ђмладинѣ на сѣло (Прћ); то је тѣшко било знаш како; то је време доста ирдйшло (Со); усйало је то (Цв); имало је четрѣс и шѣс кyћа; осел'ило је тридѣс кyћа а шѣснаѣс је осйало мусл'имана, а тридѣс је осел'ило Срба; па је одавдѣ посл'ѣ осел'ило у Брћницу (Врс); йшло је овамо; тy-е имало пѣшњакѣ (Гр); и како је насйало ово ђyбре вештачкѣ, то је идчѣло пшеница; тy је имало највише вѣденица (За);

није изгл'ѣдало чyдан; није хйѣо да радй (Прћ); нико никѣга мрзѣо није (Со); није имало ова пyт; није се оженио (Не); није ме ипросйо (Коз); мѣмак није ишѣо на просидбу (Болъ); није се узймѣ ујам (За); то те нико није ийиѣо мѣш л'и ил' не мош (Леч); никад није добиѣо дйнар од никѣга, никаку пѣмѣн; оно се није ни пѣла кајмак увѣшио (Ка); ђде се наш народ није најѣо л'ѣба; није се мијесйо л'ѣп уѣпште (Из); тѣмо нико није дйрѣо (В. Лок); што је нико није имало такy; у Бобѣвик није се нико узймѣ (Боб); није ишѣо народ то да радй; у сѣлака нико није улѣгѣо; није дрyги мл'ин имѣо (Баг); није смѣла ка кyћи да идѣ (Ка); она то није учинѣла ђдмѣ (Не); није ни вйдела се с мѣмком (Баг); машинѣа није имало; није смѣло да се покварй; овамо то није имало кyћѣ да немѣ стѣку да држи; није се гл'ѣдало та националнос (Баг); није имало тућинѣ (Боб); није имало аута ђпште (Бот); тy ваљда није закачило (Брћ); ка ове гдйнинѣ није било давно (В. Лок); није смѣло пошто сyнце зађѣ да донѣсѣ водѣ у кyћу; није мѣгло дyго времена да упйшѣ дйете у књйге; док није сийгло тал'ијанскѣ жйто (Из); ништа ме кошишло није (Ју); то се није гл'ѣдало (Ка); тѣт то није имало (Лу); више ништа усйѣло није (Ос); ђнда није имало тѣ л'ѣкѣве (Не); тѣд није имало стѣкло (Нет); ђде није ништа осйало о[д] тија Друштйница (Пож); тел'евйзѣра није имало, ништа није имало, тапyт није имало да се разговѣра; ни вѣзилѣ није имало (Со); код тѣбе то можда није имало гдѣре (Трн); то се типyт није мйешало никѣко (С. Туп); није у то време имало ни прѣстѣн

(Бољ); *није имало* није јоргана (Врс); *није се имало* ка овб сат мџдерно (Гр); овбк вештачкџ цџбрия *није имало* (За).

У облицима 3. л. јд. перфекта енклитика *је* у највећем делу примера изостаје у комбинацији *се + је*, имајући у виду да након испадања *ј* у међувокалском полагају долази до контракције двају истих вокала:

пā *се оженџо* озгб из Шипча (Боб); ка[д] *се џна наџрџвила* (Баг); тџшко *се жџвџло*; *излџзило се* на крај; *жџвџло се* дџбро (Баг); *џшло се* за јџвџр, дрџен; кџрџн *се корџсџџо* џстџ за тџ; *свџ се тџ џкало*; *л'ежџло се* на слџмарице (Боб); *налџзило се* тџ кџже; *жџвџло се* свџкојџко; *дрџло се* са дрвџниџем рџлом; са волџвима *се дрџло*; за време Тџта *се дрџџло* (Бот); тџ *се џурџло* слџма; мџј дџда *се оженџо* са некџм удовџџџџм џдавдџ; пā *се рџзудџла* (Бот); видџм јџ она *се узруџџла* (В. Лок); *џшло се* и гџло и бџсо; тџл'кџ *се џшло* бџсо; јџко тџшко *се жџвџло*; *зџџо се* старџ свџт, *зџџо се* џџвџр, *зџџо се* бајрактџр, *зџџо се* старџ свџт, *зџџо се* младожењскџ мџмак; *знџло се* да се осџчџ бџдњџк; тол'џкџ *се тџ чџвџло*; *џшло се* од Рогџзна; чанџџи што *се* нџкад мл'џнеко *разл'џвџло*; тџд *се дџвџ* бџдељ; *чџвџло се* от граџа (Из); кџко *се свџ измџнџло*; сџт што *се џшло*; *педесџт пџтџ се џшло*; *жџвџло се* дџбро; *ранџџ се расџџџџџџло*; тол'џкџ *се тџ расџџџџџџло*; *такџ се насељџвџ* тџ нџрот; тџ *се сџд дџсџло* тџ бл'џзу; *ранџџ* бџдно *се жџвџло*; *знџло се* јџдан зџ другџ; *џшло се* јџдно ко[д] дрџџџга пџшкџ; *водџло се* цџмбус (Ју); кџко *се сџјџло*; тџ *се сџјџло*; *џџ се удџвџло*; оно *се забџло* у шџшкџр око џџга (Ка); џндџ *се џшло* с кџњима; *ранџџ* *се свџ носџло* прџтенџ, сџкно, од сџкна *се џрџвило*; него *се носџло* у онџ чимџре; џн *се посл'џ оженџо*; џн *се тџмо разбол'џо* (Коз); нџкат *се тџ сџмо* од нџдницџ *рџдџло* и *жџвџло*; *свџ се онџ рџдџло* вџшџ (Леч); срџпом *се онџ жџџло*; пā онџ рџло *дрџло се*, пā *се тџ сџјџло*, пā *се тџ кџџло*, грабџџџџм *се грџбџло*, џто такџ *ти се тџ жџвџло*, стџка вџл'џка *се дрџџло*; нџко *се удџвџло* (Лу); пџсл'џ *џокаџџ се*; *ранџџ* *се тџ гџџло*; *носџло се* на обремџчу вџда; *умџрџло се*; џн *се озноџо* (Не); *џоџџџо се* нџрот; *џшло се* пџшкџ; двџес пџтџџ мџја *се оџвџрџло* (Нет); *жџвџло се* о[д] тџгџ; пџсл'џ *се каснџџ се тџ оргџнџзовџло* (Пож); пџсл'џн *се џрикџџџџо* вџјсџџ; три мџсџџа *се водџла* бџрба тџнаке; кат *се Сџраџџво ослободџло*, тџт *се главнџ бџрба водџла*; пā *се носџло* ониџем женџма; три дџна *се слџвила* слџва; тџ *се такџ рџдџло*; *џрчџло се* трбџџџм за крџџџм; *узџмџло се* жџто; *слџвило се* тџ; Бџжиџ *се слџвио* дџбро (Прџ); *седџло се*, *разговџрџло се* (Рај); сџт *се нџрот изрџмџо* (Со); *носџла се* тџ крџмскџ пџча (С. Ћуп); Трнџва цџџџа *се џоџџџџа*; *такџ се џџкџ* л'џп; *пасџџ се кџџџ* у лџнац земљџнџ (Трн); *џшло се* у просџдбу, а *џшло се* и да се крадџ; пā *се дрџло*; без мџмка *се џшло* на просџдбу; ка[д] *се џџџџџа* комџра; *дџџџџџо се* (Бољ); дрџџџи посмрџче ми *се родџо*; дрџџџи ми *се родџо*; пџсл'џ *се тџ се расџџло*; *свџ се рџдџло* са зџпрџџџм; *свџ се рџчно рџдџло*; *косџло се* рџчно; *џлџсџџо се* рџчно (Др); рџло *се избџџило*; *мџмџло се*, *дџговџрџло се*; *свџ се тџ џрџџџџо*; мџњџ *се куџџџџо* (За); кџко *се џкало* и кџко *се мџџило*; конџпџџа *се чуџџџа*; *свџ се тџ нџ рџке рџдџло*; џндџ *се слџбо сл'џкавџло*; *оженџо се* с мџџџм мџјкџм; *косџло се*, *жџџло се*, *жџто се жџџло*, *вџзџло се* у снопџве и *џурџло се* у стџџџџе, пџсџ *се врџло* с кџњима; *наџрџвила се* центрџла на Ёвац; *нџџе се исџросџло*, *нџџе се џремџмџло*; *одџџџо се* шџс месџџџи (Кл); *кџл'ко се вџровџло* (Кн); мрџшџво *се жџвџло*; *свџ се рџчно рџдџло*; тџ

је било то кад *се избегавало*; свѣ *се* то *кѹхало* рѹчно; *ѹравило се* мѣсо; свѣ *се* рѹчно *радило*; то *се скѹиљао* нáрот (Тр); *сиавало се* на онѣ дрвѣнѣ креветѣ; *ѹурало се* тѹ по једно дѣсет шóљѣ; ѣј шта *се носило*; такó *се ѹравило* (Туз); свѣ што *се кѹало*; пòсл'е *се обрѣло*; кат *се Кáрађóрђе ѹовѹкó* одáвдѣ (Че); па *се врáћó* по дрѹгѣ пѹт; с кóњима *се ѹшло* (Бо); нити *се загрѣлило* мóмак и девојка нит *се ѹољубило* према свѣјем; на сáбóре ѣмá игрáнке *се сасѹиљало* (Го).

Знатно ређе бележени су примери који садрже и енклитички облик помоћног глагола (са гласом *ј* који је или ишчезао или је ослабљеног изговора):

òн *се е* óде *насел'ѹо* (Кл); тáпѹтá *се е* нáрот *вол'ѣо* (Туз); кат *се е* мóј óтац *оже-нио* (Туз); тѹ сезóну *се е радѹо* пѹт; на овá вóдовòт кат *се'е радѹо* (Бл); то пѣкмес *се е ѹѣкó*; *ѹѹошребљавало се е* за кошѹље (Пож); конòпла *се'е радѹла* (Леч); тѹ *се'е нахáкала* слáма (Бот); једна *се е ѹдáла* (Бот); то *се'е ѹшло* дрáгѣ вóљѣ (Ју); то *се'е* мало *ѹримѹило* (Прћ); ка[д] *се е ѹшло* (Со); кат *се е* нáјвишѣ *стѹрѣљало* у Нòвòм Пазáру (Бл).

II.2.12.4. За 1. л. множине забележени су примери:

сѹнòћ *смо ѹрѹчáл'и* óде на посѣдак; онò дрѹгò *смо ѹрòдáл'и*; *гл'ѣдáл'и* *смо онò* (Баг); пá *смо ѹшли* онáмо (Бал); *дрѹжѹл'и* *смо се*, *дрѹжѹл'и* *смо се*, готòво *смо свѣ ѹдмрл'и* за њѣм (Боб); мѣ *смо ѹрѹиѹдáл'и* пот Прѹенòву; *држáл'и* *смо* мѣ и кóзá и овáцá и крáвá; мѣ *смо имáл'и* воденѣцу; мѣ *смо ѹшл'и* (Бот); знáм да *смо сѹјáл'и* и да *смо кѹсел'ил'и* то; шта *смо* лáнѣ шљѣвѣ *имáл'и*, мѣ *смо* ти овѣ гòдинѣ за три дáна *ѹрѣгл'и* те то покѹпил'и; у тá хотѣл'ѣ *смо бѹл'и*; пá *смо бѹл'и* у Итáл'ију; пá *смо бѹл'и* по бòлнѣцá (Брћ); кат *смо држáл'и* крáве; пòсл'ен *смо кѹѹил'и* трáктор; раниѣ кат *смо шѣрáл'и* дрва за Кòсово; мѣ *смо бѹл'и* бáш óвде (В. Лок); иза црквѣ и сáлу *смо наѹрáвил'и*; у Бѣоце *смо жѹвѣли* једну мáлте гòдину; *бѹл'и* *смо* у дòм у Врњачкѹ Бáњу; тáмо *смо жѹвѣл'и* дѹго врѣмена; тѹ *смо жѹвѣл'и*; мѣ двòѣ *смо се ѹѹознáл'и*; ѣмá тѹ *смо се вѹѣл'и*; *ѹшли* *смо* јá и брáт, *ѹшл'и* *смо*; вòла *смо* *уводѹл'и* у кѹћу (Из); *чѹвáл'и* *смо* стòку онáмо; *ѹл'и* *смо* (Ју); такó *смо жѹвѣл'и* (Ка); мѣ *смо* Милѹнòвићи *бѹл'и*; *слáвил'и* *смо* слáву óде ка[д] *смо* *дòшл'и*; мѣ *смо ѹрáвил'и* свáдбу; ðндá *смо радѹл'и* пòље; свѣ *смо ѹлáсѹил'и*; *ѹшл'и* *смо* на скѹп; *ѹрáвил'и* *смо* раниѣ онѣ дòдол'е; *ѹшл'и* *смо* на дòдол'е; тѹ *смо се ѹѹознáвáл'и*; *имáл'и* *смо* свòја мочѹла óвде; то *смо* за сѣбе тѹ *држáл'и* стòку; кат *смо* мѣ сирòчáд *осѹиáли* (Коз); мѣ *смо се* нáјвишѣ *срѣћáл'и* за стòку; тѣк *смо* сáт мало зáднѣјá гòдѣнá *изáшл'и* да жѹвѣмо како трѣбá; мѣ *смо се* умáло *срѣл'и*; *размѹнѹл'и* *смо се* тѹ (Леч); онакò *смо* и *сл'ѹкáл'и*; пá *смо* мало *се ѹољѹиѹл'и*; сѣдам дáнá *смо се борѹл'и* с једнòм л'ивáдòм; вòду дòбру *смо* *довѣл'и* на двá кѹломѣтра ис планинѣ одòзгò; мѣ *смо имáл'и* раниѣ стò овáцá; *носѹл'и* *смо* о[д] *точкòвá* опáнке (Не); нѣкад *смо* мѣ *имáл'и* одобрѣња на срндáћа (Нет); *имáл'и* *смо* кòмшиѣ Ср̀бе гòре; одáвдѣ *смо* *гл'ѣдáл'и* нáшу стòку гòре у то бр̀до; мѣ *смо* гòдинáма *гласáл'и* Сáвка (Пож); мѣ *смо* тѹ *имáл'и* једну тѣтку у Бáл'егѣиѣ; мѣ *смо жѹвѣл'и* дòбро овакò; мѣ *смо држáл'и* овáмо; мѣ *смо се* посл'ен *брáнил'и*, нò *смо ѹобѣгл'и* тáмо гòре ѣе нѣѣ спáљено; такò *смо* зѹму

ирезимил'у; посл'е ка[д] *смо се* овде *враћил'у*; низ овѐ ви'енце *смо* га *свукл'у* и *дотл'е*; уочи Божй'а *смо славил'у*; већинѐм *смо бирал'у* и *храсто*во; по три четири *смо имал'у* и *кѐмшије*; у Сѐпоћани *смо* већинѐм *ишл'у* (Прћ); тѹ *смо се* ѹпознал'и, *Ћѹвѐ* стѹку, тѹ *смо се* ѹпознал'и. посеен *смо* свѹдбу *правил'у* (Се); *живѐл'у* *смо* у Шкрй'еље; ми *смо се* ѹзѐл'и; свѐга двапѹт *смо се* *видел'у* и тѐ не да *смо* нешто *разговѹрал'у*; *држѹл'у* *смо* ѓвѹцѹ, *кравѹ*, *волѓве* и *свѐ*; кат *смо* у Шкрй'еље *бил'у*; *држѹл'у* *смо* тѹмо (Со); гѓре *смо* рѹдник *оивѹрал'у* и *пасмо* тѹ, *бог*ами, *једну* гѓдину *данѹ* по *Тутину* *ишл'у* и *стално*; *зѐдно* *смо* *раѓил'у*; ка[д] *смо* ми *йгрѹл'у*; ка[д] *смо* нас *тройца* *зайгрѹл'у* и *сѓбу*; ми ка[д] *смо* *йогрѹл'у*; пѹ ка[д] *смо* *йгрѹл'у* у *шкѓлу*; док тѹ *смо* *йгрѹл'у*; *носил'у* *смо* на л'ѐђѹ, *носил'у* *смо* пѐт *километѹрѹ* *жито* да *мѐљемо* у *воденицу* (Трн); *скѓро* *смо* *бил'у* на *свѹдбу* код *мѓг* ѹјѹка, пѹ *смо* *бил'у* на *свѹдбу*; *бил'у* *смо* *јѓдампѹт* у *Пѓпе* на *јѓдној* *сѹхрани* (Бѓљ); *четрѐс* *данѹ* ка[д] *смо* *йздѹл'у*; кат *смо се* *йгрѹл'у* (Гр); *најприје* *смо* *ишл'у* по *Гол'йи*; кат *смо* *имал'у* и *запрегу*; ми *смо* *йѓшл'у* да *идемо* за *Тријебине* и *враћил'у* *смо се*; *имал'у* *смо* *воденице*, *имал'у* *смо* *воденицу*; *осиѹрал'у* *смо*, *ѓѓшл'у* *смо* и ми ка *крају* (Ки); ми *смо се* *разродил'у* од *три* *сйна*; пѹ *смо* *бил'у* *сиромѹси*; *йѓбѐгл'у* *смо* од *Тѹрѹкѹ*; *седѐл'у* *смо* *прије* *једно* *некол'ке* гѓдине (Кл); *такѓ* *смо* тѹ гѓдину *врѹл'у*; *такѓ* *смо* *мѓрѹл'у* *радит*; *исѹродѹвал'у* *смо*; *свѐ* *смо* *йрѹвил'у* *витйне* (Кн); *кѹзѓ* да *смо* ми *долѹзил'у*; *живѐл'у* *смо*, ми *смо* *косил'у* и тѓ *имање*; *узймѹл'у* *смо* код *овйјѹ* *Јѓвѹнѓвићѹ*; *ѓвсен* л'ѐп *смо* *јѐл'у*; посл'ен *мѹло* кат *смо се* *оврйжыл'у*; *валѹ* *смо* *исѹрйчѹл'у* *бѹш* *фйно*; ми *смо* тѓ *зѹл'у*; *пирйјѹне* *зѹл'у* *смо* онѓ; и онѐ *хурмѹшице* *смо* *зѹл'у*; *имал'у* *смо* *гол'ѐмо* *имање*; *ишл'у* *смо* на *Ројѹѓ* *тѹмо*; пѹ кат *смо се* *враћѹл'у* у *Пѹзѹр*; ка[т] *смо се* *враћѹл'у* и *ѓтуд*; *ѓтуд* кат *смо се* *враћѹл'у* и *ис* *Краљѐва* (Тр); *тапѹтѹ* *смо* *йѓѓрал'у*, *сйне*, *зйми* *дрѹва* на *сѓне*; посл'ен *смо* *йѓѓѐл'у* и *купѓват*; ми *смо се* *ранйјѐ* *йрѹишл'у* на *кол'йбе* (Туз); *ѓвце* *смо* *йрѓѓл'у* и *ѓво* *ѓсам* гѓдйнѹ, *мѹкл'у* *смо*; *йрѹишл'у* *смо се* на *стѹнове* гѓре; *пошто* *смо* *ѓвце* *йрѓѓл'у* и *јѓш* *двйѐ* гѓдине *смо се* *исѹрѹишл'у*; *дрѹва* *смо* *набѹѹл'у* и у *теритѓрију* *Црнѐ* *Гѓрѐ*; по *петнѐс* *километѹрѹ* *даљйне* *смо* *ишл'у*; ми *смо* *једну* *плѓћу* *мѹкл'у* и пѹ *смо* *гл'ѓѓл'у* (Уг); *бѹш* *смо* *сѹт* с *овйјем* *мусѹфйрйма* *йрйчѹл'у*; ми *смо* тѓ *зѹл'у* и *дувак* (Це); ми *смо* *славил'у* и *славу* *сѓѓтѓг* *Ћирйла*; *јѹтрѓс* *смо* *йрйчѹл'у* и о *тѓмѐ* (Шар) с *Нѹфѓм* *смо* *йрѓвѐљи* гѓдине *дѓбро*; послѐ *смо* *мѹло* *ожйвѐљи* (Бл); ми *смо* *ѓл'у* и *јѓдну* *кравѹ*; ка[д] *смо се* *ѹзѐл'у*; *тудйјен* *свѐ* *смо* ми *тешкѓѓ* *йрѓйрйѓѐљи*; *свѐ* *смо* *имѹли* *помѹло* (Бо); посл'ен *ѓде* *смо* *йрѓѓѹил'у*, *ѓде* *смо* *му* *йрѹвиљи*; *јѓчма* *смо* *йѓмиѓшѹл'у* *помѹло* (Бр); *ѓто* тѹ *смо се* *ѹѓѓзнѹвалѹ*, тѹ *смо се* *узймѹли*; пѹ *смо* *ишли* пѹ *чѓкѹли* у *Пѓпе* *јѓдну*; *свѹкат* *смо* *сйрѓмѹли* *вѓчѓру*; ка[д] *смо* ми *йѓѓкли*, *мѓј* *чѓвек* *свѹкад* *је* тѹ *ракйју* *пѓкѓ* *дѓбро* и *имѹли* *смо*; ми *смо* *ѓде* *били* онѓ у *Срѓбију*; ми *смо* *ѓде* *дѓбро* *са* *овйјем* *кѓмшијѹма* *били*; ми *смо* *из* *Дѓбрйнѐ* *ѓде* *йрѓшли*; *млѓго* *дѓбро* *смо* *йрѓшли* (Вру); ми *смо* *дѓл'е* *бил'у* с *кѹћѓм* (Гл); ми *смо* *дѓѓ* *мѓрѹл'у* и у *дрѹва* и у *воденицу*; *кѓње* *седл'ѓнике* *смо* *хи* *зѹл'у*; ми *смо* *вйкѹл'у* и *гѹца*, *тѹмо* *смо* *искоѹл'у* и *кѓ* *кѹћица*; тѹ *смо* *гѹцу* *йрѓѓѹл'у* и да *угнѹмо* тѹ (Дет); посл'ен *смо* *йѓчѹѹл'у*; тѹ *нѓћ* *смо се* *видел'у* и *прѓѓ*; *шѹтор* *смо* *зѹл'у*; да *гл'ѓѓмо* *смо* *смѐл'у* (Кон); ми *смо се* *ййишѹл'у* *онакѓ*; и *изѹшл'у* *смо* (Ле); *свѹрѹл'у* *смо* ко[д] *твојѐ* *кѹћѐ*; *мѓрѹл'у* *смо* *ради* *тел'ѓфѓна* *ѓде* да *дѓѓмо*; *прѓѹ* *нѓј* *смо* *свйрѹл'у*; у онѹ *смо* *бил'у* и *прѓѹ* *нѓј*; *мйсмо* *носил'у*; *јѓдну*

смо одвёл'у на коња; из Ковача кад смо йшл'у (Мел); ѿбавѣзно мѣ смо мѡрѡл'у да нѡсѣмо (Пе); тѹ смо йшурѡл'у рѹчак; дѡл'е смо седѡл'у (Пл); мѣ смо йшкѡл'е нѡјприѣ, свѣ смо тѡ бо'йл'е (С. Ћуп); што смо зѣдно чѹвѡл'е; што смо зѣдно йшл'е (Дет); мѣ смо рѡдѣле свѣ жѣвѡ (Гл);

нѣесмо се млѡго задржѡвѡл'у (Дет); нѣсмо имѡл'у врѣмена (Брђ); нѣсмо вѡду увѣл'у ѡде; нѣсмо купѡтило нѡйрѡвил'у (Не); нѣкут хи нѣесмо йшѣрѡл'у (Пож); мѣ нѣсмо дѡл'у четвртѣну; од Нѣмаѡѡ нѣсмо ми имѡл'у зулѹма нѣкака; нѣсмо се чѡк ни у цркву венчѡвѡл'у (Прђ); бѣвол'ѣцу нѣсмо држѡл'у (Со); нѣесмо смѡл'у да мѣднѣмо (С. Ћуп); нѣсмо имѡл'у ни кѡла (Трн); нѣсмо разбѣјѡл'у; нѣесмо се знѡл'у (Кл); нѣсмо ни дорѹчкѡвѡл'у ѡде (Тр); вишѣ нѣсмо шѣл'у (УГ); ствѡрно нѣесмо имѡл'у пробл'ѣма; нѣесмо се ѹзѣл'у зѡром; нѣесмо рѣкѣи нѣмаѡ; нѣесмо нѣкад ѡѡцили лѣп (Бо); нѣесмо се маѣирѣйшрѡл'у; ал'у йѡш нѣсмо ѹбрѡл'у ни јѣдан чѡј (Бр); нѣесмо уѡпште куѣѡвѡл'у, ѡвѡј, папрѣку (Ли); нѣсмо се ни чѹл'у (Пе).

П.2.12.5. Примери за 2. л. мн.:

ѡнѡ Весел'ѣнка што сѣе је срѣл'у; кажѣ вѣ сѣе йрѣйлѡйшл'у пѣт гѡдѣнѡ (Нет); ка[д] сѣе сѣшл'у с ѡсвалга пѡсѣе уѣшл'у у ѡнѹ кѹћу; пѡ сѣе вѣ уѣшл'у пѡ сѣе јѡпѣт йѡгриѣшл'у; пѡ сѣе се вѣ јѡпѣт йѡврѡйшл'у гѡре ус пѹт; пѡсл'ѣ сѣе се каснѣѣ врѡйшл'у; знѡчѣи вѣ сѣе тѡ бѣл'у (Тр); вѡлѡ вам бѡш фѡла што сѣе дѡшл'у; ѣѣ сѣе нѡйшл'у?; ѣѣ сѣе рѹчѡл'у? (Шар); йрѡшл'у сѣе покрај нѣѣ (Де); вѣ сѣе бѣл'е хот Ел'ѣза Тѡхѣровѣна? (Ле); кѡко сѣе се ѹдѡл'у (Мел);

нѣсѣе га разумѣл'у дѡбро (Тр).

П.2.12.6. Забележени су облици 3. л. мн.:

ѡни су сараѣвѡл'у; пѡ су йѡл'у у крф (Цв); ѡйерисѡвѡли су му главу (Бољ); ѡнѡ што су йрѣчѡл'у (Бу); тѹ су му ѡсѣѡл'у некѣи синѡвци; ко'ѣи су рѡдѣл'у код нѣга (Врс); тѹ се йрѡизвѡдѣло и ѡвчѡрство и гѡведѡрство; Мѣл'ѣвиѣи покѡјнѣи што су бѣл'у (Др); дѡшл'у су плѹгови, тѡ су вѹкл'у волѡви ил'у кѡњи; йрѣчѡл'у су ми мѡѣи стѡрѣи; йрѣчѡл'у су мѡји стѡрѣи да су йшл'у за сѡ, за сѡ у Пѣћ; тѡсу йшл'у са кѡњима, кат су несѣѡл'у волѡви, ѡндѡ с кѡњима; нѣкѣи гѡре су жѣвѣл'у; вѡлѡда су нѣкѣи намѣшл'у и крѡв; ѡни су тѹ йѡбѣгл'у и ѡйшл'у су ѡпѣт у Црнѹ Гѡру код Бѣјелѡк Пѡлѡ; Грци су, кажѹ, нѣкад жѣвѣл'у (За); ѡни су пѡдѡвно ѡсел'ил'у; кѡл'ко су йрѡдѡл'у ѡде; тѡл'кѡ су мѡгл'у да кѹпѹ по Србѣи (Ки); кол'ѣи су снѣгови йѡдѡл'у, каснѣѣ су лѹѡди изумѣл'у пѡ су косѣл'у; дѡлѣе су нѡйрѡвил'у, кат су йрѡвил'у центрѡлу на Ўвац; пѡ су ме у Вѡрош звѡл'у да јѡ бѣдѣм дѡктор за тѡ; пѡ су мѣни дѡлѡзил'у прѣѣе трѣ-четѣри гѡдине; дѡшл'у су у Бѹковѣк; Зѡраниѣи су се йрѣзѣвѡл'у, ѡдавл'ѣе су ѡсел'или; мѣне су ѡженѣл'у; Србѣи су ме вол'ѣл'у; ѡни су Йбровѣи йѡсѣѡл'у од нѡс Зѡрнѣиѡ; Ћѹкиѣи су бѣл'у, ѡде су сѣѡновѡл'у у јѣдно сѣло; нѡйѡдѡл'у су га тѡмо; а из Медѣнѣ су га мол'ил'у да прѣѣѣ код нѣи (Кл); тѡ су се такѡ узѣмѡл'у; пѡ су се кѡ нѡшл'у (Рај); држѡл'у су ме свѡкат л'ѣѣпо (С. Ћуп); кат су партизѡни дѡшл'у; пѹтѣви су бѣл'у кѡлѡви; мѣне су сѣйѣрѡл'у у Хѡлкѡф пѡток (Трн); ѡни су ѹмрл'у изгл'ѣдѡ кад је бѣла тѡ кол'ѣра; рѡтови су ѡѣе хѹјѡл'у свѣи; ѡни су држѡл'у ѡнѣ вѣѣѣѣѣ ѡнѡмо; Тѡл'ѣјѡни су се мѡло код нѡс задржѡвѡл'у; пѡсл'ѣе су и партизѡни йѡсѣѡлѡл'у рѣт; пѡсл'ѣе су тѣ

чѣтнѣке *фашал* 'у; пā су луди одрѣцал 'и се славѣ; док су *иосийгл* 'и да направѣ шкѣлу (Прћ); лонце су *иѣрал* 'и одавл 'е из Јѣшаницѣ (Лу); онѣ су ми родѣтели онāмо *бил* 'у; ѣто онако су *изгл'ѣдал* 'у; тѣ су се договорил 'у; вāлда су *јавил* 'и дирѣктору; раниѣ су *узймал* 'и стѣку; пā су *ириѣчал* 'у; пā су *хиѣл* 'и продāвницу да ѣзмѣ Вѣјин Пѣповић; ѣни су *ириѣмал* 'и пѣнзију његѣвѣг ѣца (Не); кат су *оийил* 'и тѣ свāдбу тāмо да завршѣ; у Швѣцкѣ су тāмо посѣ њима *дāвал* 'у по двѣ илѣде; ѣни су се *дѣшколовал* 'и и дāлѣ; *кѣйил* 'у су обадвā стāнове; *дал* 'у су још по двѣ илѣде; ѣни су *идѣл* 'и градит кѣћу и *намѣишл* 'и су кѣћу свѣ; лāнису *иравил* 'у ѣде свāдбу; *оийил* 'у су на мѣре у понѣдѣник; двāнѣс-трѣнѣс гѣдѣнā кā су се *развѣл* 'у (Ос); *оийил* 'у су по Селāковцу; тѣ је свѣ онѣ што су старѣ приѣ мѣне *говорил* 'у; Нѣмци су *убијал* 'у за једнѣгā Нѣмца сѣдам нāшијā луди; *имал* 'у су једни *ћумбѣси*; ѣндā су свѣ мѣмци тѣ *ишл* 'у пā су се *иѣкмишл* 'у кѣ бѣлѣ иѣгрā; ѣни су *осел* 'ил 'у за Тѣрскѣ, млѣго су се *мућил* 'у (Пож); тѣ су *бил* 'у кѣмшиѣ нāма; тѣ вѣче озгѣр к[д] су ме *довѣл* 'у; *ѣрал* 'у су; ѣни су свѣ *идмрл* 'у (Коз); пѣсл 'е су *отфркл* 'и, а бил 'и су пѣсиромашни (Леч); свѣ су тѣ *ириѣгл* 'у (Брћ); док су *усѣановил* 'у да иѣмā тѣ рѣда квал 'итѣтна, и пѣсл 'е су тѣ *оитворил* 'у кѣнкѣрс за приѣм рāднѣкā; гѣре кат су *бил* 'у пијāци недѣлѣм; *видѣл* 'у су да нѣмā од њѣга ништа; тѣ су *живѣл* 'у (В. Лок); *дѣниѣл* 'у су ми ономāт зѣт и ѣрка; опāнци су *бил* 'у јѣш; ѣни су *живѣл* 'у мало бѣлѣ; *сијал* 'у су (Из); *осел'авал* 'у су пѣдесѣт и пѣтѣ и шѣсѣт и пѣтѣ; тѣ су *сијавал* 'у, луди су *расишѣввал* 'у раниѣ от кāкијā је луди; Лѣтѣнци су *дѣшл* 'у ис некѣ сѣла Лѣтѣнā ис Црнѣ Гѣрѣ; ѣде ѣдмā су је *довѣл* 'у; кат су мѣне *кѣл* 'у да жѣнѣ (Ју); *долзил* 'у су једни ис Пазāра; *иийал* 'у су; Рѣмлāни су ѣде нѣкад *живѣл* 'у; познāѣ се да су *бил* 'у правослāвци, крѣстови (Ка); тѣ су *имал* 'у мāјстѣри да градѣ; онѣ што су *рāдил* 'у Србијāнци са ониѣм рѣгом; тѣ су нѣкат кѣжāри *бил* 'у; тѣ *ниѣсу* тѣк пѣсл 'ѣн су *намѣишл* 'у луди гѣменѣ точкѣве; ѣтац и мāјка су му се *иийал* 'у; āге тадāшнѣ што су *бил* 'у за врѣме тѣрскѣгā вāкта, *бил* 'у су āге, *иосѣдовал* 'у су сѣла; ѣни су *долзил* 'у кѣд нāс (Бот); *иѣил* 'у су да је растѣрѣ; пā су тѣ пѣсл 'е *иродāвал* 'у; ѣни су *оийил* 'у; ѣни су *мл'ѣли*; *шкѣловал* 'у су се свѣ; двѣицā су *иѣмрл* 'у; *рāдил* 'у су десѣтѣну гѣдѣнā; *живѣл* 'у су свѣ кѣ јѣдно; *наиравил* 'у су ѣде овѣ, лāко су се *женил* 'у; старѣ су тѣ *рāдил* 'у; пѣсл 'ѣн ѣни су је *брал* 'у; пā су *одрѣдил* 'у да луди тѣ преѣзмѣ; тѣ су *осијал* 'у старѣ сāмо; *осијавил* 'у су имāње, л 'ивāде, њивѣ; скѣро су ѣни *бил* 'у на тел 'евѣзију; ѣни су у Нѣмачкѣ *иријѣил* 'у да се жѣнѣ; бāш из Албāниѣ доводил 'у су нѣкѣ, *живѣл* 'у су и Срби; него *иријал* 'у су тѣ; *имал* 'у су вѣде (Бог); ѣни су *вѣкāl* 'у рѣхо; мѣне су брāћа свѣгѣ *водил*а; свѣѣ су ме *водил* 'у; свāштā су *рāдил* 'у раниѣ; кāсно су крѣвети *изаил* 'у; *имал* 'у су онѣ фѣдѣрнѣ раниѣ; тѣ су *имал* 'е тѣ старѣ што знāју; кат су *бил* 'у Нѣмци и Партизāни; и сāt до тѣ су *дѣшл* 'у Нѣмци; овѣ су *ѣкāl* 'у; ѣ тѣ су *изгѣнул* 'у млѣго и овѣ и овѣ; сāl 'овѣ невелāл 'и су *осијал* 'у (Боб); *бил* 'е су жѣне раниѣ (Бог); мѣжда тѣ не разумѣш ме штā су *бил* 'е сламāрице; жѣне су *долзил* 'е пā су *иријал* 'е код нāшѣ воденицѣ дѣл 'е; *сијал* 'е су жѣне конѣпљу пā су још *иријаввал* 'е (Бог); ѣне су *бил* 'е дѣбре; тѣ су лѣтѣ мѣке *бил* 'е; ѣне су *живѣл* 'е до Дрѣгѣг свѣцкѣ рāтā; *имал* 'е су онѣ трл 'ице (Пож); *идѣл* 'е су полāко жѣне да идѣ бес фѣреѣ и дѣвѣјке у Позāр; носил 'е су *ѣришāф*; него су *виријал* 'е на прѣзор, пā су тѣ *виријал* 'е, дѣвѣјке и жѣне на врāтā, отвѣри врāтā пā су не *виријал* 'е, дѣвѣјке су *гл'ѣдал* 'е на прѣ-

зор, девојке су тамо *исци'еи'ал'е* онѐ нѓвине и *гл'ѓд'ал'е* а жѓне на врата; наше мајке су *и'ѓкл'е* л'ѓп у цреп'уље (Трн); тѓ су *и'шур'ал'е* јѓху (С. Ћуп); ка[д] су тѓ бѓрбе *б'ил'е*; девојке су *се ј'агмил'е* да се удад'у у такѓ к'уће домаћинскѓ (Прћ); на два н'ачи'на су *се св'адбе и'р'авил'е* (Бољ); т'у тѓ њиве *р'а'ђ'ал'е* су свѓ; *им'ал'е* су пѓсѓбно некѓ љ'к'усе; којѓ су *зн'ал'е* тѓ да б'ају понѓћи; тѓ су *р'ад'ил'е* којѓ су злом'исл'ице (Коз); тѓк касн'и'ѓ *из'а'шла* су биц'икла (Бот); р'а'г'ишта су *у'ћин'ѓла* (Пож); времѓна су *б'ила* мнѓго тѓшка (Цв); ис Б'и'елѓк Пѓд'ља су *дѓшла* чет'ири Ср'бина; код мѓне су *дѓшла* два Ср'бина (Кл); нѓвинѓ *ни'су им'ал'у* (Баг); *и'ос'и'о'ј'ав'ал'у* Црновр'ш'ани пр'и'ѓ стѓ гѓд'и'на ѓде; ран'и'ѓ *ни'ѓсу в'идел'у* мл'ад'у (Боб); ѓне *ни'су* тѓ нешто *и'ра'д'ал'е* (Кл); т'ап'ут девојке и жѓне *ни'ѓсу см'ѓл'е* да уи'ђ'у у сѓбу да гл'ѓдај'у кад м'и'г'рамо (Трн); *ни'су им'ал'е* дѓцу (Леч); св'акѓ *ни'су* тѓ *р'ад'ил'е* (Коз); *ни'су им'ала* прѓвѓза (Коз).

П.2.12.7. Осим наведених негираних форми перфекта, бележене су и оне где се уместо различитих облика помоћног глагола у свим лицима употребља само облик *не*, као ознака негације:

нѓ знѓ дѓктор да га преглѓд'а (Ки); јучѓ поч'и'њѓ и *не мѓгѓ* (Кн); *не мѓгѓ* све да пост'игнѓ (Па); ѓна *не ш'ћ'ѓла* да сл'уш'а (Ле); *ј'а не зн'ала* што је ѓна дѓшла (По); а ѓни *не в'идел'у*, тм'уша (Прћ); *не мѓгл'у* да у'ђ'у (Кл); *не мѓгл'у* му н'ишта, *не см'ѓл'у* да га чѓкај'у (Дет); ѓни му н'ишта *не р'ѓкл'у* (По); они у сѓбу, п'а је тамо *не н'ашл'у*(Го).

Присуство примера који би према типу одговарали наведенима одликује говор јужнокосовског села Гатња⁵², где у одричном перфекту долази до сажимања пуних форми помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. на *нѓ / ни'(< нѓје / није)* – ѓн *нѓ дѓша*, ѓни *нѓ дѓшли* (Младеновић 2013: 357–360). У овом говору „брисање морфолошке опозиције помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. подстакнуто је одсутношћу помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта [...] На тај начин присуство *нѓ / ни'* у одричном перфекту не ремети већ остварен однос присуства / одсуства помоћног глагола у облику“. Најзад, „скоро доследно акцентовано *нѓ / ни'* у 3. л. јд. и мн. одричног перфекта говори да се оно није у потпуности изједначило са проклитиком *не*, иако је приближавање очигледно“ (Младеновић 2013: 360).

Ситуација у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу разликује се од описане имајући у виду да су свођењем облика помоћног глагола обухваћена сва лица једине и множине, а облик *не* редовно је ненаглашен. Међутим, у основи појаве и у једном и у другом ареалу налазимо исту тенденцију – елиминисање морфолошки редувантних елемената. Имајући у виду чињеницу да је морфолошка ознака за лице и број већ присутна у субјекатским лексемама, односно у облицима радног глаголског придева, њено обележавање формама помоћног глагола није нужно (в. Младеновић

⁵² У расположивој литератури нисмо пронашли податке о употреби оваквих ликова на другим тачкама српске етнојезичке територије.

2013: 360). Да помоћни глагол није основни носилац поменутих граматичких информација показују и (врло чести) примери употребе крњег перфекта у свим лицима једнине и множине. Стога, у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу појава поменутих ликова указује на могућност зачетка процеса упрошћавања унутар глаголског система⁵³. Тако би наспрам сасвим уобичајених облика потврдног перфекта – *ја мѡгла*, *ѡн мѡгѡ*... стајале негигране форме – *ја не мѡгла*, *ѡн не мѡгѡ*..., где би облик *не* био носилац семантике одричности (слично свођењу форми помоћног глагола у потенцијалу на облик *би*). Чињеница да се облици састављени од истих елемената већ употребљавају, али са другом функцијом (облици крњег перфекта у модалној служби типа: *дабогда не могла да дођеш*; или: *могла, не могла, исѡио иѡије*), није неочекивано да се појаве и у овде дефинисаном домену. Најзад, узимајући у обзир одсуство лика *неје*, потом појаву *не* у свим лицима и редовно одсуство акцента, на испитиваном терену овај облик највероватније не води порекло из 3. л. јд.

II.2.12.8. Облици перфекта без помоћног глагола често се употребљавају:
а) у приповедању:

ѡн посл'ѡн оѡиѡѡ тѡмо, *развиѡ* шѡл, *ѡн имѡ* ѡнѡ зал'ѡске, веђе црне (Туз); ова ме *удѡрѡ* и *дофѡѡио* ме за рамеѡа, *исѡрѡвио* ме, знаћѡ, ѡн ме *бѡцио* у кѡму нѡкѡ (Уг); *имѡ* сѡна једнѡк а брѡт му *ѡѡѡ* у дрѡгѡ једно ѡде сѡсѡднѡ сѡло; *кѡкѡ*, *ѡлѡкѡ*, ѡне да ѡмрѡ; *ѡсѡкѡ* му главу и *ѡдсѡ* цѡру (Кл); отпозѡди га *удрѡ* нѡко (Пож); бѡш прије десетѡну дѡнѡ ѡнук ѡвѡ овудѡје *кѡѡ* око кѡћѡ; *доѡѡ* дѡвдѡ до на овѡ равнѡицу и сал' се *ѡреврѡѡ* (Ос); ѡн *ѡѡ* с јѡбукѡ лѡнѡ, *брѡѡ* јѡбуке (Лу); *ѡреѡѡ* му бајѡги имѡње, ѡн *оѡиѡѡ* тѡмо да жѡвѡ пѡ *ѡдвѡ* нѡс трѡ чѡре да му чѡвѡмо ѡвце (Коз); *ѡреврѡѡ* се трактор и, дѡљѡ бѡло, *ѡрелѡѡ* му нѡгу више кѡл'ѡнѡ; пѡ ме ѡн *ѡрегѡѡ* и *слѡѡ* ми нѡгу тѡ у бѡт; трѡ-четѡри пѡт *доѡѡ* код мѡне; *доѡѡ* стѡн испѡт стѡницѡ бнде и тѡ жѡвѡ; *дѡѡ* му стѡрац гѡре на Војнѡчкѡ л'ивѡде гѡре кѡћу (Коз); знам кад не ѡтац, нѡс трѡде, *ѡдвѡ* у шѡму, те не *сакрѡѡ*; тѡ јѡднѡ нѡрот, тѡ грѡднѡ нѡрот *бежѡ* кѡт штѡ (Ју); тѡжак, бѡдан жѡвѡт *ѡѡ*; тѡмо *жѡвѡ* у Хрвѡцкѡ; нѡзѡн брѡт *дѡлѡѡ* ѡде, *ѡѡѡ* ѡѡ не да жѡвѡ; мѡј покѡјнѡ ѡтац илѡѡду дѡвестѡ десѡтѡ гѡдинѡ *оѡиѡѡ* тѡмѡ тѡрскѡ војску преко Рѡгѡзна на Мѡтровѡицу, пѡ из Мѡтровѡицѡ вѡљда *имѡ* вѡс у тѡ врѡме и у Истѡмболу *оѡиѡѡ*, *бѡло* десѡтѡ гѡдинѡ (Из); *ѡзѡ* ѡчѡв пиштѡл и тѡ на мѡг сѡна, ѡн *ѡрѡѡѡ* мѡчкѡ и с л'ѡћѡ (В. Лок); *имѡ* некѡ армунѡкице мѡл'ѡ тѡј парѡдет нѡш и *оѡиѡѡ* да свѡрѡ гѡре (Бот); ѡн *имѡ* трѡ сѡна, и *оѡиѡѡ* у зарѡбљѡнѡштво и тѡмо *ѡмрѡ* ѡд глади; деда Рѡдовѡн *имѡ* четѡри ѡерке; тѡмо *ѡѡ* и тѡмо *ѡмрѡ*, кажѡ *ѡмѡрѡ* и *ѡрѡѡѡ* лѡба; ѡн, чѡнѡ ми се, сѡмо двѡје ѡерке *имѡ*; свѡ ми Лѡка, јѡ *искрѡѡѡ* нѡшто и свѡ ѡн *ѡренѡѡ*; а *ѡѡѡ* фафарѡнѡ у јѡдну пасѡквицу па и *ѡкѡѡѡ* (Бал); *ѡѡ* амбѡсѡдѡр у Бѡдград тѡ Нѡмѡња јѡдан (Баг); тѡ жѡна *ѡмрѡ*; ѡпштиња *дѡзвѡл'ѡла* да заѡзмѡ

⁵³ Процес је слабог интензитета узимајући у обзир релативно ниску фреквентност оваквих ликова.

самовољно ово без икаквѣ дозвола'ѣ (Баг); испрѣшана *ошѣшла* за другѣг; нити зна шта је зѣмља, нити шта пѣд бѣк јакѣ, само, да извинѣте, *знала* да се уда, *дѣшла* да се уда (Ју); тѣ највише *скуљѣла* и *иѣрѣла се* (В. Лок); једна мил'ицајска жѣна *била* бѣна и свѣдѣ *ишла* по л'екѣра и није вајда било, и наврљѣ се тѣ, пѣтак и недеља, пѣтак и недеља, свѣког пѣтка и недељѣ *ишла* к цркви и ѡздрѣви; ѡнда *имѣла* игранка свѣкѣ недељѣ у мѣснѣ канцелѣрију; мѣне мајка *родѣла* у једно јѣвче, бежѣла и тѣ ме *родѣла* у тѣ шѣму (Ка); у Бѣбовѣк *имѣла*, зисто, једна вѣда (Боб); два брѣта *имѣла*, ја једна била сѣстра; ја *сѣрѣмѣла* зѣвезак; ја до њѣ тѣ зѣвеске *дѣнѣла* (Гр); ѡна ме *мамѣла* за њѣме, ја га *видѣла* и *узѣла* га (За); ал'и шта му мѣреш, времѣна така *била* (Коз); *извѣл'ила* нѣгу ис кѣка и *била* ко[д] дѣкторѣ три у Пазѣр; рѣка му под пѣзухо *изѣшла* из рѣмена (Кл); сѣћам се ја, *дѣшла* тѣтка; грднѣ снаша она *дѣшла* и *довѣла* Мѣку; дѣца *ишла* у шкѣлу пѣшкѣ; наша дѣца свѣ *ошѣшла* кут ко'ѣ (Коз); и *жѣѣла*, пѣ трѣбу до зѣба, да извинѣш, пѣ се сѣгни, пѣ клѣчѣви на нѣс и на уста (Леч); ѣвечѣ дѣѣте *родѣла*, ѡна изѣтра *ѣмрѣла*; ѡна *узѣла* мѣтлу и брѣшѣ (Коз); ништа не дрѣим, свѣ купѣѣм, свѣ *дѣскуљѣло* (Се); *врѣѣло* и *врѣѣло* док *изврѣѣло* кѣ трупѣне от кѣтѣра (Кн); кажѣ *ѣрокоѣло* дѣље ѣсвалт дѣбро (Бу); једно дѣѣте *ѣѣрѣло* на кѣња жѣто (Кл); и другѣх фирми *имѣло* сѣла (Баг); *бѣкнѣло* свѣ да се идѣ; сѣло се зѣло Лѣтина и *осѣло* хим то Лѣтинѣи; обрѣза *имѣло*, сѣд нѣмѣ ништа (Ју); *имѣло* дѣбрѣх машинѣ (Баг); из овѣја гѣдинѣ пѣне *бил'е* шљѣве (В. Лок); мѣђусѣбно *се убѣјѣл'и*, *бежѣл'и* за Македѣнију (Баг); *осѣѣвил'и* ми онѣ у Нѣвѣ Вѣрош; *носѣл'и* онѣ фѣсове на главу (Кл); и *ѣрѣмѣл'и* сѣцијалнѣ пѣмѣнѣ (Не); *ѣоѣл'ил'и* и триес трѣѣѣ тѣ Тѣрци свѣ (Ка); *досѣлѣли се* ис Црнѣг Врѣ и ѣде *жѣвѣли* (Бал); такѣ *се ѣил'ѣми ѣкѣл'и* (Боб); са клинѣцима са некѣм жѣцѣм *закѣвѣли* (Бал); *имѣл'и* свѣнѣ лѣм ранѣјѣ (Коз); овѣ мајстѣри *изл'ѣѣл'и* овѣмо пред њѣга (Ос); у Пѣлѣво мѣсѣц дѣна *бил'и* гѣре и ѣзгѣр пѣсл'ѣ *ѣобѣгл'и* навр *ѣрѣшѣѣ* (Пож); пѣсл'ѣ овѣ наши *ѣронѣшл'и* Ивана те га *довѣл'и* за тѣ Стѣну ѣденѣ; за тѣ Стѣну *довѣл'и* тѣг Ивана; *ѣдрѣцѣл'и се* вѣрѣ да би лѣкшѣ жѣвѣо и да би дѣбѣо пѣсѣо (Прѣ); мѣ *ошѣшл'и* да је чѣкѣмо и чѣкал'и, чѣкал'и, чѣкал'и (Гр); ѣде лѣѣди слѣбо *жѣвѣл'и*; овѣ *бѣкнѣл'и*, не дѣјѣ шкѣлу тѣ (Ју); мѣ *се видѣл'и* и *завѣл'ѣл'и се* (Бот); *завѣл'и* рѣло и *ѣобѣгл'и*, *видѣл'и* да нѣмѣ ѣде живѣта; *укрѣл'и* ме, *дѣшл'и* те ме *укрѣл'и*, и ѣто такѣ (За); не мѣремо ни мѣ, *осѣѣрѣл'и*, *ѣѣл'ѣл'и* (Ки); жѣне *ѣрѣл'ил'е* конѣпљу пѣ пѣсл'ѣн *ѣрѣл'е* (Кн); калѣѣѣрке, такѣ *се зѣл'е* (Баг); *рѣдѣо* док *мѣгѣ*, сѣт кад *осѣѣрѣл'и* ниѣко их не видѣ (Баг); *осѣлѣвѣл'и* пѣ *се сѣт врѣѣѣ* (Брѣ); *дѣшли* ис Црнѣ Гѣрѣ, *довѣо* тѣ дѣѣје дѣцѣ (Бал); и комѣсија *ѣроверѣвѣла* да л' заслужѣјѣ; *ѣмогѣѣла* им глѣвнѣ мѣдѣѣнскѣ сѣстра да ѣне наплѣѣјѣ и да предѣјѣ тѣ нѣвац мѣдѣѣнскѣ сѣстри (Не); сирѣтѣнѣа ко[д] свѣкѣга *била* до злѣ бѣга (Рај); пѣсѣн ја *ѣобѣгла*, *дѣшла* (Се); она *била* млѣго богѣта, мѣј дѣда *ѣѣо* вѣѣен, гл'ѣдан, вѣсок, и ѣна *осѣѣла* удѣвѣица; дрѣвенѣ кѣла *била* са пѣѣцима онѣјѣма и сѣтрадѣн ѣвечѣр *ошѣшѣ*, тѣк *изѣшло* тѣксѣ вѣзило, пѣдѣсѣт и чѣвртѣ гѣдинѣ тѣк тѣксѣ *изѣшѣ*, и ја ѣзмѣм тогѣ тѣксѣју, некѣ Аљѣ такѣста *ѣѣо*, прѣвѣ у Пазѣр такѣста *ѣѣо*; и ѣн *ошѣшѣ* да свѣрѣ и [ѣд] тѣја Пѣповѣнѣ нѣкѣ дѣвѣјка, нѣкѣко ѣн се завѣл'и сѣш ѣѣм и *узѣл'и* је (Бот); мѣ *дрѣжѣл'и* ѣвче најпѣриѣн ѣде (Со); *мѣкл'и* пѣчу, *завѣрѣнѣл'и* да нѣсѣ чѣршав онѣ; једнѣк Мурѣта *извѣл'и* (Грн); *дѣѣѣрѣл'и* да му ѣзмѣ крѣву, зѣок порѣза (Бѣл);

краве *јѐл'е* и стока и пекмѝза *наиѐкл'у*; нѝмамо врѝмена, дѝца онѝ у шкољу *ишла*, посѝ рѝт *сиѝгѝо*, цаба је (Брђ); ранијѝ тѝ *раѝила* Трѝпча, тѝ понѝшто *долѝзил'у* *раѝил'у*, помѝло стѝкѝ *држѝл'у*; нѝко *осѝкѝо* некѝ рѝс, гѝре онај дѝо, а тѝ крља *осѝѝала* јѝдно мѝтар ѝ пѝ висѝнѝ; тѝ *ишлозил'у* нѝкѝ, штѝ знам јѝ, камиѝнцијѝ; ѝн *миѝсл'уо* да мѝјѝк сѝна да ѝбијѝ да му виѝдѝ смрт, а оно, виѝдиш, бѝк га нѝга кѝзни. *Обољѝло* и *ѝмрло* (В. Лок); мајка *дѝшла* те не *ѝзѝла* и *довѝла* ме овѝмо кѝћи, мало кѝћицѝ *наѝрѝвил'у*; ѝзбе *ѝрѝвил'у* и у тѝ ѝзбе *ѝрѝвил'у*, у топлѝту да тѝ раѝи, *раѝио* и зѝми и тѝ ѝзбе *биѝл'е* јѝдна дѝ другѝ (Из); пѝсл'ѝ *ѝрѝшло* мѝсѝц дѝнѝ пѝ *оѝиѝио* у војску, *слѝжѝио* војску; ѝн, како *оѝиѝио* за Пазѝр, *уѝио* у јѝдну кафѝну код јѝднога нѝшѝг ѝје, *оѝиѝио* код нѝга у кафѝну и *изѝио* и да прѝђѝ кроз Варошмѝлу, и, кажѝ, бѝше ѝнде некѝ гѝжва, ис тѝ га гѝжвѝ некѝ *гађѝо* и *удрѝо* га, пиштѝлъом, *расѝцијѝио* му нѝгу; шѝстѝро нѝс *осѝѝало* без мајкѝ а нѝјстаријѝ ни сѝстра *биѝла* у двѝнаѝстѝј гѝдини; *ѝрѝшло* дѝн-дѝва, *оѝиѝила* на контрѝлу у Пазѝр; *имѝ* двѝје децѝ и жѝна му *осѝѝала* ѝде и *осѝѝало* тѝ двѝје децѝ а ѝн *оѝиѝио* у војску; *водѝл'у* га к л'ѝкарѝу ѝде, пѝ *биѝо* бѝлѝ пѝ га *враѝиѝил'у* у војску, пѝ ѝтут јѝпѝт ѝде *доѝѝо* и ѝде му *биѝла* жѝна и тѝ ћѝрка, и повѝди га к л'ѝкарѝу за Рѝшку и ѝн у пѝту *ѝмрѝ*; *биѝо* сабор дѝл'ѝ Светѝ Трѝнице, нѝша зѝвѝтина, и јѝ *оѝиѝила* на скѝп и ѝн дођѝ код мѝне да ѝгрѝ; Рада *биѝла* тридѝстѝ гѝдиште а мајка *ѝмрла* четрѝс прѝвѝ, а шѝстѝро децѝ *осѝѝало* (Коз); *изѝшла* иза кѝћѝ тѝмо у јѝдну л'ѝивѝдицу, ѝн ме *ѝзѝео* (Леч); тѝ род мѝј стѝри *ѝдмрл'у*, браћа ми *ѝдмрла*, братѝнци, братѝница, сѝстра, сѝмо јѝ јѝдна тол'ѝкѝ гѝдине *дожѝвѝла*; ал'и јѝдном *дѝшла* некѝ вѝл'ѝка рѝља Шѝптѝра, пѝ онѝ ћѝравѝ виѝдѝ пе-шѝс сѝла, тѝ стѝкѝ *огрѝзло*, кол'ѝко овѝ пољѝне, они виѝдѝ да тѝѝма нѝчијѝ, а *имѝ* мѝј ѝтац јѝднога седл'ѝника дѝбрѝг, ѝе да га ѝзмѝ, а ми грѝднѝ на тѝван *се ѝдѝѝл'у* (Лу); *ѝрѝвил'у* кѝћу сѝну пѝ повећѝ кѝћу *ѝдѝео*, тѝмо *ѝрѝжѝио*, како *баѝио* тѝ лѝбицу, кот кѝћѝ и *рѝкѝ*: „Дајте ми мало водѝ“, и они му *дѝл'у* чѝшу водѝ ил'и флѝша и ѝн *ѝоѝио* мало виѝшѝ водѝ и *навѝѝио* тѝ бѝл'ѝс и пѝсл'ѝ *ѝмрѝ*; из Краљѝва некѝ девѝјчица *биѝла* и *дѝл'у* је сѝду; *ѝрѝмѝла* му мајка нѝгу, а штѝ ће сад, мајка му *ѝмрла*, ѝтац му *ѝмрѝ* (Не); сѝнови *сиѝгл'у*, ѝн *исѝродѝво* зѝмљѝ и тѝмо и ѝје и свѝ такѝ у расѝло *оѝиѝил'у*; богѝта *биѝла* кѝћа, тѝ нѝша тѝтка *биѝла* домаћѝца, чѝк *имѝла* и злѝта пѝ јѝј ѝн и злѝто *ѝронаѝо* те јѝј то *ѝзѝо* и *ѝрѝдѝо*, штѝ јѝ знам; посѝ Рѝси *се ѝовѝкл'у*, пѝсл'ѝ овѝмо *ѝрѝѝзѝла* војска Тѝтѝва, *мобил'исѝвѝл'у* нас, *кѝѝил'у*, ми *наѝѝдѝл'у*; рањѝн *доѝѝо* пѝ посл'ѝ јѝпѝт ме тѝфус *закѝчио* (Прђ); *виђѝла*, а кад *дѝшла* пѝсл'ѝ у ћѝрдѝк да уѝђѝ, *ѝѝриѝл'у* тогѝ хѝдѝла; *имѝло* не дѝсѝторѝ, пѝ чѝвѝк ми ѝде у војску три гѝдине, јѝ свѝ *седѝла* кот дѝверѝвѝ. (С. Ћуп); *ѝрѝдѝо* тѝл'ѝе от двѝ мѝсѝца, пѝ му *се* оно *оѝѝел'ѝло*, пѝ *родѝло* жѝнско тѝл'ѝе (Трн); *ћѝл'у* да ѝзмѝ старијѝ од мѝне, она *биѝла* крупна а јѝ сѝтан, од четрѝнѝс гѝдѝнѝ *хѝѝѝли* да ме жѝнѝ; *хѝѝѝо* да побѝгнѝм од кѝћѝ; од четрѝнѝс, она *биѝла* старијѝ двѝје гѝдине, а крупна (Бѝл); јѝчѝн прѝчѝ Граде, прѝје нѝкѝ дѝн, кажѝ *уѝио* у онај тунѝл да се спѝси од кѝшѝ, оно стѝгни ѝгуд и ѝгуд, мѝло *фѝл'ѝло* да га удаѝи (Бу); три шѝћѝрке *имѝла* свѝ три *се* у Пазѝр дѝбро *ѝдал'ѝе*, л'ѝпе мѝмке *ѝзѝѝл'ѝе* и дѝбре (Гр); слѝмѝла *биѝла* ѝ кѝк, пѝ ја *намѝѝио* и *оздрѝвила*; *шѝѝл'у* да оперѝшѝ, ѝн ниђѝ смѝо а чѝѝ за мѝне; Ћѝкићи *се ѝрѝзѝвѝл'у*; ѝн *биѝо* мѝл'ѝ ѝ овѝ свѝ *биѝл'у* крупнѝ нѝкѝ (Кл); *уѝройѝсѝио*, пѝсл'ѝ *ѝѝриѝо* онѝ блѝмбе, оне *се окрѝѝнѝл'ѝе* и ѝјт (Кн); *рѝкѝо* некѝ сл'ѝкар да дођѝ да ме сл'ѝкар пѝ ја *обѝкла* дѝмићѝе; ѝндѝ

имало нарёда вишѣ, овѣ стáрице *би́л'е*, тó свѣ *и́дмрло*; она *о́ишишла* цу́ра, и од за́вѣ ми још двѣи́е и ђна *о́ишишл'е*; и та́мо ђне *се за́йосл'ил'е*, *научи́л'е јѣзик* (Гр); *си́рѣмѝо* лѣуде, *исѝроси́л'и* је, *довѣл'и* је и свѣ такó (Гуз); *одржáвãли* нас, *имãло* тѣ једну четвóрица, ко в́рт (Вру); *ѣзб* је бес пítãња родитѣлã, ђна *исѝãла* и ђн је *иовѣо* и *довѣо* је кѣћи (Бл);

б) у свакодневној комуникацији за означавање радњи које се перципирају као новост, изненађење, односно које су се (најчешће) тек догодиле:

двѣје аперáције *имãо* у Крагујевац; *би́о* ми тѣ један рѣђак у сѣло туне с кóл'има, та́мо нѣшто бáшту *рãди́о* (В. Лок); *рãди* ал'и *привáтник* га *и́рѣузео* (Баг); *ѣзео* пѣ[т]-шес килã кãймак код мѣне; та́ ми *догнó* говѣда и *кѣйи́о* кãймак (Ка); *имãм* јã мѣжу нó нису тѣ, *о́ишишб* гóре у л'ивãду (Леч); дãнас *иãла* киша; *кажу* у Сјеницу *иãла* киша (Це); *и́рскó* нáрот за тијем пòслом, по Нѣмачкóј, по Холãндији, по Швѣцкóј, пòсла нѣмã (Со); *иосѝãла* лукавштѣња вѣл'икã (Коз); ђна *оженѝла* сѣна и дòл'е жѣви (Коз); енѣ, *ђднѝела* ни Зђрица дѣуде (Бл); ђмладина *о́ишишла*, мѝ бђгãљи (Кн); гãздарица јој *о́ишишла* и гãзда за Албанију (Ос); јã по цѝо дãн та́мо по в́рту тудијенãке *иђнѝиãла*; јã некѣ папрѝку *ђбрãла* (Бал); и све *унѝишишла* слãна и мрãс (Коз); дѣвнóга мѣжу *ѣзела* (Ка); *ожеднѣла* зãр пã ђе д[а][и]дѣ да пѝјѣ (Гуз); *родѝло* дòл'е ко[д] Чãчка, грдно *родѝло* (Прћ); овѣ стерл'ѣјке, свѣ *слóмило* гране; *осѝãло* тѣ непокђшено (В. Лок); *ћерка* и сѣн јој *наѝрãвил'и* по пòла кѣћу и за нѣ *наѝрãвил'и* сђбу (Коз); *сѝи́гл'и* овѝ (Ос); дãнас му *дѝгл'и* и спòменик (Коз); мѝ *удрѝл'и* дрѣгòм путãбòм (Леч); *ћѣ* си, бãко, *ђѝил'и* овѝ да те ухãпсѣ (Кл); пòгрешно ми *заврѝил'и* (Ка); *изѝдãл'и* пòдрум и гóрнѝ крај; *осѝãл'и* тó двóје стãрб (Лу); *иѣсѝил'и* га да се бранѝ са слобдѣ (Уг); нѣмã, готђво, *зãи́ворѝл'е* се кѣће (Ка); *и́скойãла* вђда, *би́л'е* су кѣше (Не); *ђѝило* нѣшто те *ђднѝело*, црцãвица *би́ла*, и онѣ пил'ѝе и онѣ црцãвицу (Ос);

в) за изрицање клетви, благослова, и добрих жеља:

грòм те *згрѣи́шю*; рãк га *иојѣо* дабòгдã (По); бѝјела дãна *не вѝдео* (Бал); *не врãи́шю* се мãјки, дабòгдã; ѣ сан ми се *не снѝо* (Ту); дабòгдã пòбаучкѣ *ми́љѣо* (До); *саѝрѣла* га дабòгдã; вãтра те *сагорѣла* (Бал); дабòгдã *се ѣи́рли* (Бал);

е такó, бòк ти *иомђгђ*, нѝко ти нѝшта *не мђгђ* (Др); ђ бòг ве *вѝђб*; е, бòк те *вѝћђ* (Гр); она тó вòл'ѝ да пѝшѣ, хѣј бòк је *вѝђб* (Бр); е дабòгдã *жѝвѣла* стó гђдѝнã, и вишѣ (Ка); дђбро те *нãшило* (Бр); јђј дѣцо, дãлѣ *би́ло* от свãкòга (Коз); сã[д], дал'ѣко *би́ло*, изгл'ѣдã да је она бђл'ѣс га нãшла (Леч); нѝкад *не зãи́рѣбãло* ви, ал' кад би слѣчãјно отѝшл'е, сãмо трајѝте Бѝорац Гордãну и кãжѝте се (Коз); *иомѣнѣло* се, *не врãи́шю* се (Цв); фãлã ви, здрãво *би́л'и*, да сте здрãве, жѣве (Др); дабòгдã стãда овãцã *иãсла* (Уг);

г) у посебним конструијама типа „имао немао, мора да даш“ (= „и да/ако/кад имаш и да/ако/кад немаш...“):

тѝ *вѣровђ* ил' *не вѣровђ* (Бу); цркву мђрãш прãвит, пã се *иѣурчио*, *ишђо* ђе ђѣш (Кн); *рãђи́о*, не *рãђи́о*, истђ ти се фãтã (Ту); *имђ*, *нѣмђ*, мђрã да се кѣпи (Пе); *знђ* нѣ *знђ*, *ваљãло* не *ваљãло*, хãјде, бѝвãло је тђгã (Бл); врѣме је бѝло, не пítã те родитѣл' *ћѣ* ђе да те дã: тѝ *би́ла* малољѣтна, *би́ла* старѝјã (Бр); *и́ухãло*, *удãрãло*, кѣша, снѝјек, ђна се не скѝдã нити говђри до кѣћѣ (Це);

За разлику од наведених, који представљају примере крњег перфекта, бележени су и случајеви употребе перфекта без помоћног глагола онда када се јави у низовима. Тада се из разлога језичке економије, како би се избегло понављање, енклитика употреби уз само један од облика:

доста времена *је ипроио*, те по Београду, онџ по Банату, мумџрус онџ, кукџрус, како ви кажџте, *комишио* и *радио* (Леч); ѣто тџ *је* Мухџмет *иобѣго* из Мѣћѣ у Медину, *ипрешио* пџтлѣ тџмо код њџ и џтал'ѣ *је иџчо* да шџри ислам (Кл); пџп *је био* у Грубетџиће, Миљџојко, а главни *био*, да извџнѣш, кат се рџди дџјете (Цв); џн *је био* Црногџрац, *био* му џтац комџта; слабо *је радио*, *ипрошио*, *уироџашићџво* (Прћ); кад *је* овџмо *иолазио*, овџмо џн *зџо* сџна (Ос); пџ *је иџо* с џбукѣ пџ кџчму *иоврѣдио* (Лу); овџ *је усџио* и *удџр* ме (Уг); амџђа *је оџишио* те џзџ (Бл); тџ *сам учџо* некџ шкџлу мџло, нѣписмено дџјете и *чџво* свџње, прџво ти кажѣм, чџбџнин *био*, *окоџџво* грџжѣ, бџстџне, свѣ тџ сџм (Вру); џџ *сам* тџ пџсмо *добџо*, *ирџчишио* (Ос); е пџсл'ѣн кад *је* Срџбиџа *ипрѣузѣла* овџмо, *ослобџдила* овѣ краѣве (Прћ); и њѣга *је џзѣла* јѣдна те га гаџџла; *ипрѣговџла* *је* и и дџбро *зараћѣвџла* (Кл); *оџишил'е* су некѣ девџјке от Пѣпџвџћџ, тѣ пѣпџвѣскѣ девџјке *оџишил'е* у тџ Свилџново на сџбор (Бџт); авџоном су *ишил'и* и *врџћџл'и се* (Баг); кажѣ они су од крџви *иобѣгли* џде, *учинѣли* крџв (Бал); тџ су на Ћурџевдџн *водџл'и* дѣцу и *кџџл'и* (Бџб); Тџрци су *удрџл'и* и Бџгаре *исџѣрџл'и* и *освоџл'и* џни и да бџдѣ тџрскџ Јѣдрене (Из); џни су обџдџвџ у Београду *заврџишил'и* факултѣте, *зџџосл'ил'и се* (Ос); један мѣсѣц џ пџ дџнџ, пџ пџсл'ѣн џтал'ѣн су ме *оџѣрџл'и* пџновѣ ме *врџишил'и* у јединџцу; за време тџрскџга су *иџишил'и*, *иоџиурчџвџл'и се*, *крџл'и се* (Прћ); мџ пџ смо посл'ѣн *ишил'и* за Тџрскџ, пџ посѣн *се врнџл'и* па прѣзџме тџ *ипромиџенџл'и* (Со); Хџџџи су једни *бил'и* пџ *иовѣл'и* дѣвера (С. Ћуп); *бил'и* су Срџби гџре уз брџдо, бџга ми *се сџџил'и* у онџ време (Ки); тџје *било* двџес девѣтѣ а џн *имџ* стџ шѣс гџдџнџ и *ипрџчо* овџ за овџга Јџса што га убџо Кѣпа; овџ што *је била* л'џјѣпа *рџџила* и *џмрло* јџј дџјете (Кл).

Међутим, то није редовно, па су бележени и примери типа:

Вџјин *је имџ* џџде Срџбе пџ *је* нџш нџрот *сџџашиџво*; такџ *је иџо* и тџ *је џмрџ* на тџ вџду (Уг); џтац јџј *је* пџслѣн *дошџ* с рџбијѣ, једанѣс џ пџ гџдџнџ *је издрџџ* рџбијѣ за време Тџта (Бл); џн *је имџ* Хџџџцу, џн *је био* сирџма, њѣгџв ѣд *је имџ* дѣсет сџнџвџ, њѣгџв *је џтац био* нџјмлаћџ (Кл); Марџна *је рџџила* овџ гџдину, *рџџила је* у Штџваљ (Че); жѣна му *је џмрла*, џтац му *је џмрџ* прџшл'ѣ гџдинѣ (Уг); тџ *је било*, јџ мџсџм, приџен трџес-ћѣтрѣс гџдџнџ, тџ *је било* нѣђе око шѣсѣтѣ, тџ *је било* приџен педесѣт гџдџнџ (Туз); пџсл'ѣн *је иџчѣло*, по продавниџџа *је иџчѣо* бѣс (Цѣ); и њѣга су стрџџџм *убџл'и*, ка[д] су га *уфџџишил'и*, стрџџу су му *џкџџчил'и* и *тапџт* су га посѣн са стрџџџм *убџл'и*, тџ зрџно су му *нџшл'и* пџсл'ѣн ка[д] су га вѣћ *ипџрил'и* на стрџџу те да га убџџџ, тапџт тџ су *видѣл'и* штџ *је* код њѣга; пџсл'ѣнке су га *уфџџишил'и* те су га са стрџџџм *бил'и* тџмо (Бр); дрџжџвни слџџбџнџџи су на тџчкиџе *кџџовџл'и* на пџпус, а *имџл'и* су џбџвѣзне бџнове за сѣлџке (Че); кажѣ *ипрџџџл'и* су, *осел'ил'и* су от кџћѣ (Уг); сџт су дѣца *оженџла* јџј *се*, на прџимер, она су дџл'ѣ *оженџла се*, *зџџосл'ила* су *се* (Туз); тџ е *било* стџт, *било* је срџма, *било* је свѣга; рџсполџжан *је нџрот био*, здрџф нџрот *био*, вџџа у нџрот *била* (Ју).

Крњи перфекат у употреби је у свим зетско-сјеничким говорима у синтаксичким околностима мање-више сличним овде наведенима. У Ибарском Колашину подједнако су фреквентне обе форме (Бојовић 2002: 92), док остале говоре карактерише нешто друкчије стање. Наиме, перфекат без помоћног глагола у Бјелопавлићима се врло ретко употребљава (Ћупић 1977: 163), у Мрковићу је „нешто рјеђи него у другим нашим дијалектима који имају дужу и потпунију еволуцију“ (Вујовић 1969: 266), а и у Васојевићима претежу пуне форме (СТИЈОВИЋ 2007: 181).

П.2.12.9. Пуне форме помоћног глагола јављају се уместо енклитичких у облицима перфекта када су посредни упитне реченице, односно одговори на питања или са циљем посебног истицања:

јесам ти *о*до *па*ре? (Ки); *пито* ме *јесам* се *чим* *б*авио (Кл); *јеси* л' *зн*ла да је Мариџа ис *Ч*џдова? (Че); *јеси* *б*ила *д*л'е у *Р*џбариће?; *јеси* *в*идела шта *р*адџ од онога *ј*џзера?; *јеси* *в*идела шта *р*адџ? *па* нџ *н*зџм *јеси* л' *и*рџила *о*де на ова *П*ометеник (Др); *јеси* л' *и*џурила *ха*јдучицу? (Кл); *јеси* л' *в*идела *п*рву *но*ј шта *ка*џџ она *т*урски што је добио *н*дџи (Шав); *ј*џсте л' *и*рџили *по*крај *њ*џга? (Кл); *ј*џсте л' *се* *на*сиџавџл'и? (Ков);

*б*џгами *ј*џсам *р*адџила, *на*мирџвџла *ј*џсам, *и*шла на л' *и*вџду (Ле); *та*ко ми *б*џга, *им*ла га *ј*џсам (Бр); *ј*џсам *д*рџ дрвџенијем *р*ал'има и дрвџенијем *к*л'има (Уг); *ј*џс *им*ла, *им*ла је *д*џста је *б*ило (Дет); *ј*џс *се* *р*адџила, *с*амо *ја*, што се *м*џне *т*иџџџ нџјесам, а *р*адџила се *к*онџпља (Прџ); *ј*џсмо *и*шл'и *вал*а и на *К*џсово (Дет); *па* *ј*џсмо *б*ил'и *бо*гџти (Бр); *вал*а *ј*џсмо, *д*ијете, *с*вџ *т*џ *ч*инџли (Вру); *ј*џсмо *д*рџал'и *ст*џкџ (Ле); *ј*џсмо *к*онџпљу *с*ијал'и; *ј*џсмо *с*ијал'и *к*онџпљу (За); *ј*џсмо, *б*џгме, *с*ијал'и, а *б*аш је *о*вџга *м*очџила *н*ашџџ вџда *т*у, *с* *то*га *м*очџила (Кл);

*до*дџшџ, *ј*џсам *б*ио *о*дџбџрник (Кл); *ја* *но*сила *н*џјесам, а *в*иџела *ј*џсам *т*џ *в*џшове и *ко*шџље (Це); *ј*џсте *б*ила *д*џбра, ал *н*џје *м*џгџ *ви*шџ *с*аш *њ*џм (Пе).

П.2.13. Плусквамперфекат

Плусквамперфекат је сложени глаголски облик који се на тутинско-новопазарско-сјеничком терену гради помоћу префекатских или имперфекатских облика глагола *б*иџи и *рад*ног глаголског *при*дева.

П.2.13.1. Највећи број забележених примера јесте са облицима перфекта помоћног глагола.

П.2.13.2. У 1. л. јд. плусквамперфекат има облике:

*Ј*а *сам* *б*ио *и*оџурио *гр*бџачу и *ра*дџио *сам* *з*џмљу *д*авџ и *њ*џма, и *н*ама *им*ла; *К*џдо је *по*гџнуо *до*к *ја* *н*исам *б*ио *до*шџ из *в*џјскџ (Прџ); *ја* *сам* *б*ио *ј*џдноме *т*уна *ч*у-*в*џо *д*вџце, *к*џл'ик *сам* *б*ио *н*џ *н*зџм (С. До); *ја* *сам* *б*ио у *в*оденицу *мл*'џо (Бот); *ја* *н*исам *б*ио *ни* *д*снџвнџу *ш*кџлу *з*авџрџио, *т*џк *п*рџви *р*азџрет *б*ио у *В*рџначџџ *Б*аџи (Из); *та*пџт *сам* *б*ио *у*џџ *тел*'џвџзџр од *ј*џднога *ћ*џвџка (Ме); *ја* *сам* *п*рџавио *х*амџарове *о*вџ *з*а *ж*џто

цио вијек, тёрџ сам дол'е на Кџово и јџдан *сам намешићио био* баш дрџги по рџду; *ја сам био рџишио* још кат сам мал'и био да наћџм шта му гџј драго, јавићу, пџ да је злато, пџ да су пџре, шта му гџј драго (Пр); џво *ја нијесам био* дџцу *крсишио* (Бал); баш *сам срџдио био* докумџнта, да нијџ на тџрет држџвџ, и командир кџжџ да гарантџрам за џџ; свџ *сам био срџдио* докумџнта; *ја сам био* прџвџ жену *џзџ* у џсмџ рџзред, џна је у џсмџ рџзред бџла ка[д] *сам се ја женио био*, пџ посџн дрџгџ *џзџ*, *ја сам се пџт пџтџ женио*; осамдџсџт и пџтџ *сам* у „Трџдбџник“ *био рџдио*; *ја сам се био пџ[т]* шџс пџтџ *женио* (Ер); *ја сам био* тџмо *живџо*, имџло је око седамдџсџт дџмџвџ (Тџер); *ја малџ сам био чџвџо* стџку и сџт дџђџ од овџцџ (Бо); *ја сам*, богами, *био слџжџо* војску (Чџ); у Блџце *сам био живџо* тџпџт и натџрџљи су ме да је отџрам да дрџгџ *џзмџм* жџну (Бл); *ја сам се био женио* џдавџн кџмшијкџм, пџ је оставџла јџдно дџјџте (Цв); изгрџбла *сам се бџла* (Ру); кџко *сам се бџла џсекирџла* (Ши); џво џде *сам бџла ишиџиши* ла рџку, дџсад ми се тџ познџвџло (Лџ); *ја сам посл'џ* џдмџ пџчџ да рџдџм, млџт сам, пџ *сам био сџџџџ* вџл'икџ снџгу, и кџ дџјџте *ја рџдџо* (Кл); свџ *сам бџла џозел'џџла* кат *сам тџ бџла заврџишила* аперџцију у Ниш, тџшко сам прџшла, ал'и свџ рџдџм сџд (Ка); *ја сам* га *бџла* јџдамџ *џзџла*, појџла половџну и бџцила; *ја л'ичнџ* кџрту нџсам извџдила, *бџла сам се џдџла*, нџсам л'ичнџ кџрту имџла (Кл); *ја џћу* да идџм по сџбџру, млџда, глџнос прџвила от сџмџ сџбе, тџпџт *сам* јџдва *бџла осџџла* жџва; *бџла сам нашла* кџћу брвнџру и пџсл'џ прџгрџдиџ пџ прџвио цџглу, пџ џндџр штџлу, пџ сџњак, пџ кџћу (Кн); *ја сам бџла баџџл'џла* пџ сам хтџла џпџт да настџвџм пџ нешто нџ настџви, нџ знџм; нијџ ми имџло нџкџнчџ, а *бџла сам дџнијџла* за нџкџнчџ, *ја сам мџсл'џла* имџће, кошџљџцу за нџкџнчџ *сам бџла дџнијџла* (Го); *ја нџсам* имџла дџцџ а тол'џкџ *сам бџла жел'џла* (Лу); у шупљџке се звџл'џ на вџ онџ прслџци мџшкџ, четџри *ја сам оџл'џла бџла* (Дол).

II.2.13.3. Примери за 2. л. јд. су малџбројни: у продџвницу *јеси л' бџла научџла* помџло да крџдџш? (Чџ); јучџр *си бџла рџкла* да џџмо причџт о томџ (Лу); *зџкл'џла си се бџла* да нџћџш (Ту).

II.2.13.4. Примери за 3. л. јд.:

џн је *био џзџ* Тџцину сџстру јџдамџ, пџ-џ *наџџсџио био*, *џзџ је био* јџдну ис Кџчџрнџка од овџјџ, бџла му је нџјпрџвџ жџна пџ му је џмрла; Драгџша *био нашла је* тџмо, Драгџша *био* шџмџр (Го); кад *је онџ био* глџт *џишиџ* (Пџ); превџрил'и је те побџгла, џн *нијџ био* војску *слџжџо*; Андрија ми *је био наџрџвио* тџ кџла; џн *је био чџвџ* водџнџцу, пџ кџпи пџт кџла брџшна да би дџцу исхрџнил'и (Гл); баш јџдан тџ Бџјрам што је био, море бџт сте га чџл'и, што *је био имџ* јџдну из Гџџдова жџну (Бр); стџ и двџес кџлџ је имџо тџ сџн, ис Крџгујџвџца, нџ знџм *ћџ е живџо био* (Уг); онџ *је џогџнуо био* у шпџнскџм рџту, нџга *је био сџрџмџо* Стџљџн тџмо да оргџнизујџ, а Тџта погл'џ спрџмџо у Југослџвију јџр је Стџљџн био глаџва; запосл'џ је, додџшџ, запосл'џ је сџротџњу, *џџворџо је био* вџл'икџ овџ (Кл); џн *је био* на штџкџџе грџдан *џиџџ*, био је дџбар (Бот); знџм џтац ми је причџ, док је жџв био, да је џн тџ у шкџлу *био џиџџ* (Баг); негџф је сџн Рџћџп јџдан, џн *је џогџнџ био* с кџл'џма (Мџ); џпак *је нџко био џромџсл'џо* да нџће џмџт перспектџву тџ шкџла (Чџ); џн *је био џџкџџиџо* овџ нџше пџљџ у тџ врџјџме; пџ

је предузеће „Чачак Вдћар“ *ошкӯиџо* био од нашија ка[д] су осељаваљи (Бо); мајка дошла те не ўзела и довела ме овамо кӯћи, а он је *ўродӯжџо* био да иде; он је био мало постарији, он је био *завршио* дснбвнӯ школу; он је био *осџао* на занат мало да учи занат, мене мајка довела; он је више упропастџо мусл'имански народ него што је српски народ био *ўроџасџио*, а данас му дџгл'и и спдменџк; он је дао нешто био и у музеј некџме (Из); рекоше да је био *долџзио* она дечко тӯ, био у Францускӯ тџмо, сад рече да је дошџ (Леч); *дошџ* ни је сџн био и сџаа и овџ унӯчиџи те средџл'и л'ивџде (Не); он је јадан џдржџ и дџбро је био и *издржџ* и свџ тџ, а ова нџ мога Јџгода она се скљџка сирџта џдмџ, она нџ мога да издржџ свџ (Ос); с мусл'иманџма мџ смо жџвџл'и нџје имџло грџшкџ, сџмо што је Немџц био џндџ *ўроџасџио*, тџ е дрӯгџ (Пе); један Срџбин је *осџџ* био да застӯпџ Сџнђџк, ис Ывангрџда (Пож); један је био *исџросџ* девџјку (Са); џде је бџш један Јџблџн дошџ у наше сџло, и тӯ је био *жџвџо* и пџчџл'и нешто да брџбајӯ (Др); јџ му прџдџ тџл'е от двџ мџсџџа, пџ му се џно отел'џло, пџ родџло жџнско тџл'е, пџ порџсло, пџ џпџт кӯпџм тӯ кравӯ што је бџла *ошџишла* од двџ мџсџџа, кӯпџм код њџга, њџму остџнџ дрӯгџ рџса гџре (Трн); у Дрџгу је једна бџла такџ *рџкла се* пџ они отџшл'и да је ўзмӯ пџ се посл'џ убџше, па убџше пџ нџ знџм кџл'ко крџвџва пџде (Пр); је л' онџ кад је Албџнија бџла *уџшла* те влџдџла те се јџло онџ? (Пе); *ўдџла је бџла* шџџерку у Пџповџиџе (Уг); нешто се џна бџла *разбол'џла*, сџћџм се, ўглџвнџ, јџдампӯт бџла је *осџџла* бес косџ (Са); ова хџм је бџла *џобџгла* јџдну недџљу дџнџ те јџј бџхӯ вџровџл'и демек да је бџла бџна (Ши); кад је, гџљба, Албџнија бџла *уџшла*, тџпӯт је нџјвишџ глџт бџо (Ст); јџдно врџме је *органџзовџла* бџла држџва те су тџ сџјџл'и (Баг); како је којџ бџла имџла мерџк (Ле); тџпӯт ка[д] су је довџл'и и џна нџје бџла *вџдела* чџвџка (Ме); ова што је убџла, џна је *џобџгла* бџла, јџл' нџ би ми је дџл'и кад је џна бџла тӯ, џна је бџла *џобџгла*; нџгу, бџла је *извџл'џла*, слџмџла бџла у кӯк, пџ јџ намџстџо и оздрџвила (Кл); Мџховџца је Зџљџ бџла свџ тџ *шџла* (Дол); Нӯлџ смо је звџл'и, знџм је стџру, *долџзила је бџла* (Прћ); имџло је тџјџ чџтнџкџ тӯденџ бџло (Прћ); јџш се нџје бџла *нарџвнџла* гџдина (Коз); њџгџва је жџна *изгорџла бџла* у Покрвџнџк кад је кӯћа изгорџла (Жи); џна мџжда нџје бџла *ни дџшла* у Постџјење; џна, како је бџла *извџла* дџџу на брџк гџре, пџсл'џ се врџтџла кӯћи нешто да ўзмџ, џн кажџ у кӯћи и кӯпџ (Шав); џвде Бӯђџево, оно је бџло *избџгло*, нџпат је бџо от Карџјкџћџ мусл'имџнџ (Врс); џвџ је бџло мџгаџџн за врџме Тџта, за прџдаје, да прџдџ прџхрџмбџнџ рџба, свџ је бџло имџло џвде у џвџј згрџди (Ки); тџ је *завлџдџло бџло* онџ комунџзам, како тџ вџчӯ, нџсу вишџ дџл'и да се тџ нџсџ (Кл); тџ је бџло свџ *џогорџло* и врџтџл'и се пџсл'џ пџново џвде те обнџвил'и; кажӯ да је *џобџгло бџло* свџ, нџје имџло нџкџк џде за врџме рџта; тӯ је бџло свџ *сагорџло*, што би рџкл'и, ни пџсџј кџлац нџје остџо; бџло је пџљџвинџ између Срџбџ и мусл'имџнџ, бџло је наше сџло *сагорџло* компл'џт; њџма је бџло *осџџло* тӯ пџ[т]-шџс мџзгџ (Кн); џџба валџ, мџгло је свџ да родџ, стӯт ўбџ, џвџ је бџло свџ *бџхрџло*; свџ је тџ бџло *бџхрџло* пџўбџ она стӯт; бџло је *дџшло* врџјџме кџт сам јџ изџшџ џдџвдџ и заврџшџо среднџу школу у Сенџцу пџ сам и вџјску слџжџо; џвџ сад нџје тџ имџло нџкакијџ прџбл'џмџ, додџшџ бџла је вџјска *дџшла* пџ нџсмо смџл'и ни мџ ни џни (Тр); мене је у вџјску бџло *сџџсџло* тџ поштџње (Пр); кажӯ кад је бџло онџ *џџло* о прџвџм мџју снџјџек (Тр);

за мене *е било дошло* четрѣс и три човека, са аутом (Ру); *било само се е чуло* добра кућа, добар домаћин, и испросил'и девојку (Бр); и онџо посѣн кад *се било зарѣшило* на Кџово (Ер); кат тџо *је било ирџило*, тражу ми сл'ику (Ми); тџо *је било бехрѣло* и *бехрѣло*, да је било срѣћѣ, тџо се нѣ би мџгло џбрат, и кад бѣ највиши бѣхѣр, паде снѣјек и љби га (Брђ); рађѣ и вџѣ, ал' бѣш ове гџдинѣ нека несрѣћа га пџтрефѣ, онѣ снѣјек у прџл'ѣѣ паде, онѣ мрѣс, *цвейѣло је било* (В. Лок).

II.2.13.5. Примери за 1. л. мн.:

тџо *смо бил'и одлућил'и* (Шар); богами *смо бил'и ноћил'и*, имѣл'и смо пријетеља једнџ у Рамошево (Трн); бѣш *смо ѣто тџо џде бил'и иџсијѣл'и*, имѣмо кџмбаје (За); *бил'и смо се наџружѣл'и* дџбро, ал'и уџпште нѣје било пџјма да се свађѣмо с њѣма (Кн); тѣмо *смо наџѣл'и бил'и* купѣтило и шпѣјс (Уг); у Ервенице сам рџѣн, пџсл'ѣ *смо бил'и оџишл'и* у Дџлово, у Дџлово *смо посл'ѣн бил'и жѣвѣл'и* и сѣт у Тутѣн овамо дџл'е (Ер); ѣто тџо *смо се бил'и крѣл'и*, и џн тџу бѣше с овѣѣма, џвце му се сакрѣл'е, а мѣ на иџл'ѣт (Па); мѣ *смо* и от цѣгл'ѣ *бил'и сѣзѣџл'и* (Св); пшеница је кѣсно дџшла, итал'ијѣнка што *смо је наџвѣл'и бил'и* (Стр).

II.2.13.6. Свега је неколико забележених облика за 2. л. мн.: јучѣр *сѣѣ бил'е ирџил'е* овуџѣр са кџл'има (Тр); причѣл'е *сѣѣ бил'е* сѣш њџм (По).

II.2.13.7. Примери за 3. л. мн.:

имѣло је у Ёрсуле Срѣба, и сѣд има нѣкол'ко тија Зџрнѣћа што *су осѣѣл'и бил'и*; тџо ми је наџтежа нџј у живџту бѣла, тежѣ ми је било нџ што *су* ми родѣтељи *бил'и љмрл'и* (Кл); џни *су*, брѣ, *бил'и наџсѣл'и* ова пџт ка Буђеву, *бил'и су* га иџравѣѣл'и овѣјѣ дѣна (Бу); *нѣјесу* и *бил'и* ни одвѣл'и (Кн); тџу паџѣл'е *су* бџмбе па *су бил'е* разорѣл'е тџу око рѣјекѣ (Кн); џн се усел'ѣо, јѣдва *су* га избѣѣл'и, да *нису бил'и* дџшл'и партизѣни, зѣузео кућу (Шав); јѣдама је било кџт овѣјѣ Ђѣрл'ѣка гаљба такџо *су* исѣросѣл'и *бил'и* јѣдну Ђѣрл'ѣкушу (С. Пуп); такџо *су се бил'и* сложил'и сѣн ми и џна, и дџбра бѣла онакџ и свѣ, ал'и сѣџбина бѣ; они *су се бил'и* уџрѣжил'и овѣ мусл'имѣни са њѣма (Тр); *јѣсу* га *бил'и* закѣшл'и; два брѣта *нису бил'и* ирѣмѣл'и ислам; кат *су* дџшл'и тџу, џни *су бил'и* иџшл'и за Срѣбију; *бил'и су* ирѣвил'и пѣѣн да прѣвѣмо код грџбља (Че); џни *су* џџнијѣл'и тџу вѣну *бил'и*, те изаткѣла два душѣка (Дол); па *су* нама причѣл'и стѣри јѣдни што *су бил'и* избѣгл'и из Црнѣ Гџрѣ (Дџб); двојѣца *су* иџџнул'и *бил'и* (Ђер); џни *су* у Холѣндију *бил'и* оџишл'и (Жи); *бил'и су* дџшл'и да краџу, па са дрѣговима, па пѣѣѣл'и му више глаѣѣ; џнда га опљѣчкаше, вѣзѣл'и *су* га за крѣвет *бил'и*; џни *су* ми поклонѣл'и *бил'и*; *осѣѣвил'и су* ни *бил'и* вџду, нџ овѣ мусл'имѣни затѣскаше и затворѣше ни вџду посѣѣ (Го); нѣје пристѣла и бџга ми *су* је уѣл'и *бил'и* тѣ Дражѣни, водѣл'и је за Рѣбарѣѣ, па из Рѣбарѣѣ за Драгу, уѣл'и *су* је *бил'и* (Кѣ); тџо *су* узѣмѣл'и *бил'и* (Мѣ); у јѣдно врѣме *смо* наѣѣшл'и кѣѣ *бил'и*, побѣгл'и *смо* у онѣ кѣѣ гџре (Пџж); кат се тџо џслобѣди, пџсл'ѣн *смо бил'и* џѣѣл'и, дџбро *смо* жиѣвѣл'и (Прђ); каснѣјѣ пџсл'ѣ *су* изѣшл'и онѣ тѣнѣ кџ марѣме онѣ што *су* носѣл'и онѣ чѣлме и онџо, *е* такџо *су бил'и* изѣшл'и (Лѣч); не сѣћѣм се уџпште да *су бил'и* иџѣл'и вѣшѣри кат сам јѣ бѣла тџо чџра (Лѣч); џни *су* џѣ *бил'и* дџсел'ил'и, па тџу мѣло

земљѣ кӯпѣше (Лу); код нас су већина *бѣл'и* чѣтници *завлѣдѣл'и*; пѣсл'ѣ су му *бѣл'и додѣл'ил'и* и Ивѣну имање тѣмо у Вѣјниѣ (Прѣ); само су *бѣл'и ѡишл'и и сѣросил'и* је а нису се нешто, виѣал'и се јесу, а нису причал'и (На); *куѣвал'и* су тамо *бѣл'и* л'иваде (Баг); и у Вѣјниѣ су Ристѣну *бѣли дѣли* земљу и њн је и тѣ прѣдѣ (Бал); *забрѣнилѣ* су *бѣли* (Бал); њни су *бѣл'и* тѣно *жѣвѣл'и* (Ст); Стрѣмце су *зѣузѣл'и бѣл'и* мусл'имѣни (Стр); дошѣ Илѣз Кѣртовиѣ ка[д] су њни *бѣл'и наѣрѣвил'и* и вѣшало да вѣшајѣ тѣ Срѣбе, те њн срѣшио тѣ (С. До); њни су *бѣл'и* оде ѣтѣво пѣље овѣѡикѣѣл'и *ибѣл'и*; ѣико нѣмѣ, старѣ док су *бѣл'и жѣвѣл'и*, ѡни ѣмрл'и, ѡстал'ѣ тѣ кѣѣе (Бо); мѣло су *бѣл'и иѣчѣл'и* ѡѡ прѣје нѣкол'ко врѣмена ал'и тѣ нешто ѣјје ѣспѣло и пѣсл'ѣн се прѣкѣнуло (Це); кат су нѣкат *бѣл'ѣ дѣил'ѣ* пот Дѣховиѣ ис Швѣјцарскѣ, из Нѣмачкѣ кат су дѣшл'ѣ тѣ бѣшастѣ краѣе, Мѣломир је ѣзѣ кот мѣне тѣ рѣсу (Трн); мѣне су л'ѣчно *бѣл'ѣ ирѣжѣл'ѣ* некѣ жѣнскѣ што су напѣшѣл'ѣ (Бр); *учѣла* су *бѣла* млѣго дѣбро, ѣјѣболѣ су *бѣла* у цѣјѣлу шкѣлу дѣца мѣја (Пр).

П.2.13.8. У облицима плусквѣмперфекта бележене су и форме перфекта без помоћног глагола, било да је у питању крѣни перфекат:

ѡн ѣјје зѣѣо што сам је јѣ отпѣдио, јѣ је *бѣо ѡѣѣрѣ*; јѣ је *бѣо ѡѣѣрѣ* (Кл); јѣ *иѣшѣла бѣла* говѣда те мѣло чѣвѣла, кад јѣдан чѣвек ѡвакѣ идѣ преко тогѣ брѣда (Тр); јѣ ѡѡ *бѣла ѡѣѣрѣла* јѣдѣом за вѣзу, ѡни ми не дѣдоше ѣго изашѣ зѣкон да мѣрѣм ѡвѣмо вѣзу да прѣвѣм (Па); *бѣо рѣдио* на пѣт (Ми); ѡн *бѣо иѣо* млѣго (Коз); ѣтац мѣј ѣјје рѣдио нѣшта, *бѣо ѡсѣрѣрѣ*, ѡженѣо се с мѣјѣм мѣјѣом, имѣ вишѣ нѣ пѣдѣсѣт и пѣт гѣдѣнѣ (Кл); ѣѣјзѣн мѣш јѣвиѣо да ме не вѣдѣ, *врѣиѣо* ме *бѣо* (Кл); *иѡврѣдио бѣо* прѣсте, не мѣре да прѣвѣјѣ прѣс (В. Лок); тѣ *бѣо ѡсѣдио* тѣ Гѣмбѣш дѣжѣ врѣмена, погѣнул'и смо тѣрајѣѣи га (Прѣ); пѣсл'ѣ касѣјѣ *бѣо млѣго угѣѣѣѣвѣ* Срѣбе, пѣ се бѣјѣде да га не ѡсѣдѣ (Стр); мѣне јѣдан синѣвац *бѣо уѣѣсѣ* у Бѣград факултѣт и напѣстио (Бу); бѣо је на смрѣти, и *рѣиѣо бѣо* да ме ѡжѣни и спрѣмѣ; имѣ вѣл'икѣ пѣре, [...] пѣ *бѣо* кѣкѣвац *слѣгѣ* у јѣдну кутѣју од л'ѣма и нѣко узѣмѣ и мѣш уѣѣѣ и у ѡвоѣчкѣ комаѣѣе изгрѣцкѣ, имѣло је трѣ кѣла пѣрѣ (Кл); валѣ јѣ ѣјјесам ѣкат лѡмѣла рѣку, нѣ зѣнѣм, Авѣјѣја *бѣо слѡмѣо* прѣсте, а јѣ ѣјјесам ѣкат у жѣвѣт (Дол); амѣца ми *бѣо кѣѣѣо* јѣдан сѣхат рѣчѣни (Жи); дѣго ѣјје имѣло ни л'ѣба ни с л'ѣба, бѣло рѣт, Нѣмац *рѣиѣо бѣо*, нѣт се рѣдѣло нѣт нѣшта (Пе); *бѣо* тѣмо *рѣдио*, пѣ на некѣ стѣбе, пѣ га тѣ ѡкл'ѣзнуло, пѣ га ѡвѣо Јѣл'ѣнѣу у Пѣзѣр да му стѣвѣ гѣпс (Пе); *бѣо* тѣ некѣ чѣбѣнин чѣвѣ стѣку за пѣре и у некѣ мачѣгу заврѣѣо тѣ пѣре и носѣо тѣ мачѣгу (Пр); ѡна ѣмѣ сѣна и ѣѣрку, сѣн јѣј ѣстѣ *бѣо уѣѣсѣ* Прѣва и нѣпусти нѣшто, нѣ мѣгѣ (Ос); *бѣо* ми брѣт *насѣрѣдѣо*, бѣо у дрѣва и настрѣдѣо на срѣд тѣтра-пѣлѣ (Доб); *бѣо* га *иѣзѣвѣ* јѣдан дрѣг Хрѣвѣт, бѣл'и дрѣжѣл'и кѣ шкѣлскѣ дрѣгови, и ѡн ѡтишѣ тѣмо (Бо); *дѣо* му *бѣо* прѣсѣдѣник пѣц да рѣдѣ црѣву, нѣ зѣнѣм штѣ да рѣдѣ и ѡн потѣгнѣ пѣ тѣ пѣѣцеве прѣдѣ; јѣ сам слѣшѣо, имѣ је воѣе јѣдан, *заврѣиѣо бѣо* и за пѣпа и за влѣдѣку пѣ ѣјје пѣсл'ѣ мѣгѣ, те *дѣиѣо* у ѡвѣ нѣшу црѣву *бѣо*, јѣдни јѣдѣ чѣпѣви (Кн); имѣо јѣдну дѣвѣе дѣцѣ, Мѣлѣшу и ѣвѣна, *дѣвѣо* и *бѣо* и гѣре смѣстио у Дрѣмиѣе (Прѣ); пѣсл'ѣн *нал'ѣгла бѣла* тѣ рѣјѣка (Пр); вѣл'и и ѡна мѣчѣе, јѣдно *бѣла дѣла* у комшѣлак (Ос); дѣѣе те ѣзѣ, јѣ *бѣла дѣрѣла* и *иѣѣрила* ѡвѣмо у згрѣду (Бал); Рѣстан му се зѣвѣ ѣтац, дѣшли ис Црнѣ Гѣрѣ, ѣѣму жѣна *бѣла ѣмрѣла* (Бал); ѡтишѣо у вѣјску, ѡна *зѣиѣрѣдѣла*

била, ђн отишђ у војску (Го); та наша тетка била домаћица, [...] и пчѐл'е и ђвце, *била* кђње седл'ѐнике тад *држала* (Прћ); она *била побѐгла*, љзѐла га за вољу, е пђсл'ѐнкен није нешто јој се свиђало (Бр); *добила* љпалу *била*, љпалу добила жљчнѐ кѐсѐ (Го); мајка ми *била умерачила*, хљј ја слљшђ мајку, видђ је нијесам док није дђшла (Доб); кажѐ *била* му је *исљала* овакђ један црвѐн и кјла и посл'ѐн је ђна причала тђ штѐ е било кажѐ *исљала* му кјла *била* (Дол); једнђга петл'ића, и тљ *била* ми једна кђмшика *нал'ѐгла*, пил'иће сам тђвнѐ држала (Ос); два мѐсѐца *била најљсљила* и сљд је вратљо бѐше (См); у војску кад сам бљо, *била* некѐ плѐта *се љримљла*, тђ првѐ плѐта бѐше (Пр); *била* ми ђна *ђала* пѐт кокошѐкѐ и пѐтла (Шав); пршљтѐ имѐло дђста, *било се закљало* (Го); да не дѐ бђк, кѐкав дђктор, још тђ да ме *било наљшло* (Ост); тђ *се заља-рабљнило* било посл'ѐн, овљ су Шљптѐри љзѐл' и дѐлгу и дѐн дѐнас траѐ (Пе); мајка је ноћла код нѐс са тијем дѐчком, у нђс му тђ *удѐрило* било, и от тђга је тђ било (Не); пђсл'ѐ отљшл'и тѐмо пѐ тѐмо *ноћил'и бил'и* у један Змљнац бл'љзу Бљјелђк Пђља пѐ изљтра отљшл'и тѐмо на пљјоц, тѐмо нијесмо кљпил'и ништа, пѐ смо се вратљл'и ђпѐт ноћил'и у Рѐмошево (Трн); овљ Црногђрци, *бил'и* на кѐгуње *изљшл'и* по Ђурђевудне (С. До); *сакрљл'и бил'и* онѐ маце, ђн бађи онљ мацу и погђди га у главу на мѐсто (Ми); такђ је *исљѐрѐл'и бил'и* (Бр); јављл'и се, чѐкѐл'и је, и такђ дѐљѐ, *бил'и љогђдљл'и* кђла, тѐрѐтнѐ кђла, и није мђгђ да опрѐви мђгђр, нешто му није у рѐду и пѐшкѐ (Шав); нѐ знѐм кѐко се звѐла, а Фѐга јој *бил'и љредѐл'и* (Го); ђни кат су се вратљл'и, ђде *се бил'и усел'љл'и* мусл'имѐни у њљну кљћу, један што је бљо слљга код њљ, ђн се усел'љо (Шав); мајка ме је љзнијела у кол'љјевку, гђре *љобѐгл'и бил'и* према Србљји; *љобѐгл'и бил'и* свљ тѐмо преко границѐ, онљ тѐмо нљсу (Кн); мѐне сљнови заврљшљл'и шкђлу, *заврљшљл'и бил'и* факултѐт у Приштињу; они су ранијѐ *бил'и кћѐл'и* за Ђурскљ да идљ, *бил'и* тѐмо тѐ васљке љзѐл'и и, сљт је било нагло оселѐвање за Ђурскљ (Бо); осамнѐс гђдљнѐ била ђна, мљѐда, *укрљл'и бил'и*, нѐ би дѐл'и родљтељи овамо гђре да идѐ (Не); мљ смо имѐл'и, ал'и дђл'е код Йбра *бил'и најрѐвил'и* кол'љбу за седѐње (Пе); двљје *осљл'е* тљ некѐ *бил'е*, као шкѐрт тѐ ђбѐцљл'и (Ос); или је изостанак енклитичког облика условљен фонетским разлђзима:

ћђвек јој *се бљо венђђ* пѐ е повѐо (Ле); трљдес и сѐдам мил'љјрдљ *се бљо за-дљжљо* Арапима (Кл); ђн *се бљо удѐвђ* за жѐну, и тѐ му жѐна имѐла двљје шћѐрке (Го); тђ *се сл'љо бљо* крв, такђ су старљ љљди причѐл'и тђ (Гл); *ђђђ се бљо* пљћу те се упорђпѐстљо (Не); бѐш овѐ Йван Морѐчанин ђн *се бљо љобрљшљмио* са некљм, јѐ нѐ знѐм кђ је бљо (Прћ); чљвѐла стђку и тѐмо и овамо, вѐлѐ док ме дѐм учинѐо, *љошѐрђ* ме тѐ игбѐл *бљо* (Ост); *била* ми *се родљла* овѐ кћѐрка, и отишђ ми дѐвѐр (Ру); мђга ђца тетка она *се била љђѐла* у сѐло Баћицу; ђна *се била љђѐла*, побѐгла у Баћицу сѐло (Гу); смршѐла је, а *била се* и *угодљла* (На); тљ *се кажљ била укрњљла* (Гуз); Милљша *се љђѐла* овамо *била* љстђ тљ у наше сѐло љстђ за Мѐрљћа некђга (Прћ); она му је мајка кѐсно љмрла, *била се љрѐђѐла* (Коз); *била* ми *се ољворљла* рѐна на нђге, јѐдна, пѐ ми се вљдљ сљд ђе се показѐл'е (Кн); ђна *се била рѐкла* сѐма вољђм (Пр); мђја мајка *се била љђѐла* за мђјѐг свѐкра, мђја мајка *се развѐла* ђд мђјѐг ђца (На); а ђна *се била удѐвљла*, и нашђ сам је на пљјѐц (Цв); *била се рѐкла* мѐне јѐдна у тђ сѐло (Ле); ђна е рђђена Зѐјна тљ иза брђда, пѐ *се била љђѐла* ђде у комшљлук (Ле); збђк њѐ су Пђпе

запал'ил'и, она *се била рекла* неком Турчину, и она посл'ен дигни те ўзми овога Јека, и дни посл'е удари (Ми); *била ме слала* ова докторка вође па ја разболе се, отвори ми се рана на ногу и онда нисам ишла (Че); кат *се било* то *најунило* било да ради, то кат се пусти радништво, то не мош да прдђеш ўл'ицама свѣ радници ис фабрикѣ (Не); *било се* кљусе *сурвало* дол'е у прдвал'ију (Ђер); то *се било савило* до земље, није мдгло да одржи, како *је било родило* јабуке (Тр); код нас мусл'имана ранѝје тешко су се виђал'и мѣмак и девојка, то *се крило било*, била она пѣча, пѣча била, ферѣца, и жѣне се крил'е, била је пѣча (Трн).

П.2.13.9. Примери са имперфектом помоћног глагола мање су фреквентни од претходних:

ја јѣдну *бехā ўзѣ* (Пр); кад ѓтрчā му син млађи, спрѣмйла ме мѣја мāма да погāсиш Вўкāну угљѣвље, ја *беā* овако вāтру *наложйла* (Кн); могасмо вāлā овāмо и у сѣбу, ал ја тў *бехā* *заложйла* (Бал); ја тѣк *беāдијо* *дѣшла* (Ос);

тй *се бѣше* тѣк *родйла* онйпўт (Бал);

ја и он у бл'ницу у Нѣвѣм Пазāру заедно, мѣја дѣца штā донѣси мѣне и њѣму, он, *беше* му ўмрѣ ѓтац, пот аперāцију (Уг); доћѣкаше ме свѣкрва и зāва, свѣкар ми не беше тў, *беше* га *ўгодйло* приш у прс. Бдл'ѣс приш. *Беше* га *ўгодйло* приш у прс, пā бйо код л'ѣкара, не знāм ни хѣ бйо (Ле); *беше се* *ўбѣ* на тарāбе (Доб); мй смо ти отйшл'и вāн Тāћка, беше тў у јѣдну, кā шўма, кā некā јалѣвина, не знāм ни штā бѣше, углавнѣ *одвѣ* не *бѣше* бāш ко[д] Тāћка тў (Ле); *бѣше* ова пўт *се ўдчѣ* радит за Шпйљани (Бл); *беше* *ўрейсѣвѣ* табл'ѣте (Ши); тў пролазил'и некй, штā знāм ја, камиѣнције, неко *је бѣше нашѣ* и *осѣкѣ* она пāњ и ўзѣо (В. Лок); тў подāвно је спāсио јѣдан авиѣн, не знāм штā е било, пол'ѣтѣо је некй авиѣн, ја сам, бāш ме йнтересовāло, *беше* Ђировић некй *сийсйло* тā авиѣн, тā пилѣт; тā авиѣн је трѣбѣ, нешто бйо у квāру, и он *беше сийсйло*, не *беше* нйко *ўгйнуо*, а што га *беше сйўишйло* на пйсту, *исйāло* му крило јѣдно *бѣше*. Ал он ўспео, не *беше* нйко *ўгйнуо*. Те пофāљѣваху га (Ле); *бѣше* га дѣбро *угрўвѣ*; ја сам га зāкљѣо по свѣм бѣжѣм задāтку да он штѣ прије мѣгнѣ да дѣћѣ да ўзмѣ дѣцу, оно *бѣше* *ўрйсийѣо* ова рāт да бйдѣ ѣде; дѣбро *се бѣше наљўишйло* (Бл); *бѣше* *најйдѣ* снйјѣг; пѣслѣ отишѣ у Крагујѣвац, бйо и у Краљѣво трий-ћѣтйри мѣсѣца, те дѣћѣ, кат овāј Сўљѣ *се бѣше*, ова ми ўнук, *родйло*, Исметѣв син (Бл); ја сам гл'ѣдѣ, јѣдан *бѣше* Радѣслāв *сзйдѣ* кўћу, ал'и то у живѣту ја нйјесам вйдѣ, по мѣтар јѣдан ймā, јѣдан ѣошнйк (Св); петнѣс гѣдйнā бйла тў за јѣднйм и нешто сўцкй се развѣдоше, нѣмā дѣцѣ, двā мѣсѣца бйла напўстила и сād *је врāишйло бѣше* (См); знāш тй штā сам ја чўла? Тѣ *ўрйчѣ* јѣдан чѣвѣк *бѣше*, она цвйјѣт, маслāчак (Го); *сломиѣ* га *бѣше*; тѣ е прѣдѣ у прѣл'ѣне јѣш, бѣше јѣш снйјѣк онѣ, вālā зйма јѣш не *беше изашла* (Го); јѣдна *беше* *ўўрила*, ал'и бѣгме хўтурѣ имāше, овол'йкѣ овйјā хйнхўхā, пā овако до хāк дол'е (Ле); на Чѣчево чѣшѣљ, у Йсток *беше* мачўга *исйāла* (Пр); *беше* *дѣшла* ми тā бйвшā сўпруга, мāјка Исметѣва, дѣшла код мāјкѣ дѣље и ова Нāфй'а је довѣла да дѣћѣ код нас ѣде, довѣла је и *бѣше* *дѣшла* (Бл); *беше* она *ўзѣла* Мйца (Ле); ѣна *се бѣше савйла* до земљѣ; *беше* млѣго *обол'ѣла* (По); *осйāрāла бѣше* пот крѣт (Вру); тў *се бѣше завукйвало*, овудйје прѣшло (Ос); ја сам ишла за Вршāц,

нијесам, сáмо на једно мѐсто сам ви́дела да су шљйве родѝл'е и тó *се беше* до земљѐ *савѝло*, тó ма́ло нѐшто бѐше кá, кáко да ти објáснѝм, кá у некó дол'ѝну, и тó ваљда није закáчило, тó *беше осѝдáло* (Брђ); посл'ѝн кáжó да су óде на Мѝљину гла́ву нѐ знáм шта бѐше *исѝáло* (Пр);

долáзио да гл'ѝдá кáко жѝвѝмо, мѝ га онó дочѝкáсмо, он беше згóдан. Пóсл'ѝн óпѝт *ѝрáѝѝл'и* у нам *бехó* кáхву, негóва жѝна и óпѝт дóшл'и да ви́дó шта чинѝмо (Пл); пóсл'ѝ кат су се врáѝл'и и озгóр, *бехó осѝдáвил'и* кѝло вóнѐ (Нет); ѝма некѝ мóљ, кáко *бехó рѝкл'и*, мѝне бол'ѝ тó, укóчи ме нѐшто (См); кáзáла једна Српкѝна да сам и јá Србѝн, а они *се бѐхó ѝокуѝл'и*, и они се врнóше двојца онијá војнѝкá са пóшкáма (С. До); овá хим је бѝла побѝгла једну недељу дáнá те јој *бехó вѝровáл'и* демек да је бѝла бóна; он ѝмá терáпѝју још едну па да идѝ на контрóлу, *бехó га ѝензионѝсáл'и* тáмо у Áустрију (Ши); ево Пазáр пá нѝмá водѝ, они *бехó* тó скóро свѝ жѝвó *засѝдáвил'и* дóл'е, паркѝрáл'и се на пóт, нѝтѝ да се мáкнó (Гл); одóсмо, овáкó, јóш је каснѝјѝ бѝло, мѝ кад прѝђóсмо, онѝ вѝђ *бехó ѝресѝáл'е* тѝ вóде, нестáдоше нам вóде (Ост); тѝк тѝпóт *бѐхó изѝшл'е*, сѝне, овѝ браде, вáтра хи сагорѝла, нѝ знáш вишѝ ни на кóга су, ни шта хóј да погл'ѝдáш, ни је л' хóђа, ни је л' пóп, ни је л' мóмак (Ле); *бѐхó* трѝ Цѝгáнке *ѝкáл'е* онѝ дѝфове, тó беше óбиђáј, тó нијесу Цѝгáнке нóл'епóтѝце ис Вѝл'еза (Ме); сѝн ми намешѝно кóћу, посáдѝо бáшћу, шљйве му *се бехó савѝл'е*, свѝ ѝмáмо гóре (Пру); *бехоше рѝкл'и* да нѝће (Пе); онѝ *бѝдѝјó* тѝк кóѝл'и овó (Коз).

Српски говори разликују се када је посреди фреквентност плусквамперфекта – у већем броју говора овај глаголски облик редак је у употреби, док на мањем делу територије он има стабилно место у систему облика. Разлике се очитују и на плану употребе двају модела грађења овог глаголског облика. С једне стране су говори у којима доминира модел са имперфектом помоћног глагола – говор Ибарског Колашина (Божовић 2002: 92), Мрковића (Вујовић 1969: 341), Бјелопавлића (Ћупић 1077: 99), Горе (Младеновић 2001: 434), Призрена (Реметић 1996: 508); док су на другој говори у којима је ситуација обрнута – у говору Зете доминирају форме са перфектом глагола *биѝ* (Ћупић 1977а: 280), а тако је и у Полимљу (Николић 1991: 490), северној Метохији (Букумирић 2003: 262), трстеничком говору (Јовић 1968: 148), централној Шумадији (Реметић 1985: 333), Банату (Ивић и др. 1997: 181) и Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 198). У Пиви, староцрногорским говорима, те у говору Враке и Васојевића (Вуковић 1938/39: 74; Пешикан 1965: 179; Петровић 1973: 216; Стијовић 2007: 181) равноправно се употребљавају обе форме.

Као узрок ниске фреквентности плусквамперфекта са имперфекатском формом глагола *биѝ* у појединим говорима наводи се губљење имперфекта из глаголског система (в. Николић 1991: 490). Оваква повезаност двају системских процеса, међутим, не функционише у свим говорима, зашта би као пример могао послужити трстенички говор, у коме превладавају форме

плусквамперфекта са имперфектом помоћног глагола, иако је имперфекат на овом терену врло мале фреквенције (Јовић 1968: 144). Ово наводимо зарад објашњења чињенице да је и у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу уочено нешто мање присуство облика плусквамперфекта типа имперфекат глагола *бӣӣ* + радни глаголски придев у односу на други модел, иако имперфекат у систему овог говора има стабилно место. Плусквамперфекат у испитиваном говору често се употребљава, о чему сведочи сразмерно велики број забележених примера. Примећено је, даље, да на семантичком плану постоји разлика између двају модела. Наиме, форме плусквамперфекта са имперфектом помоћног глагола употребљавају се искључиво када су посредни доживљене радње, док се други модел употребљава за обележавање како доживљених тако и недоживљених дејстава из прошлости. Стога закључујемо да је шири семантички домен употребе плусквамперфекта са перфектом помоћног глагола основни узрок разлике у фреквентности двају модела.

П.2.14. Потенцијал

У облицима потенцијала дошло је до свођења различитих форми помоћног глагола на један облик – *би*, који је у употреби у свим лицима једине и множине. Осим тога, у вези са потенцијалом на испитиваном терену није примећена варијантност у погледу грађења облика, те овде наводимо само примере који илуструју његове облике.

П.2.14.1. Примери за 1. л. јд.

смѐо би (Ле); нит *би вол'ѐо* мѐј сѝн да љзмѐ твѐју вѐру, а нит *би вол'ѐо* ја ѓвѐ твѐја кћѐрка (Жу); ја *би жел'ѐо* да ти пѐћѐш нѐћас (Го); *вол'ѐо би* да љмѐм шћѐрку; ја *би се љдѐла* богами кад *би мѐгла* да наћѐм (Ли); *мѐгѐ би* сѐмо да ти мѐтам нѐшто, нѝѐ пѐтрѐбно кад нѝѐ тѐћно, нѐ знѐм ти тѐћно прићат (Туз); ја да сам знѐо, ја *би рѐкѐ* немѐ да се окрѐћѐш (Че); ја *би љрѐбѐ* да тѐј пѐртѝи бѝдѐм повѐрен; ја *биѐо нѐ би* (Кл); *Дѐ би* јѐј ја пѐ кад би ѓзгѐ свѐ попѐдѐло с небѐса (Кн); бѐга ми *би* ти сѐт *љрѝћѐ* бѐљѐ него што је јућѐ бѝло, такѐ сам тѐ запѐнтио свѐ; кѐл'ко *би хѐјѐ* да заврѝи ѓвѐ што је зѐпоћео, свѐ се пѐљѝм нѐћѐ мѐћ (Пож); да љмѐ пѐре, *љрѐбѐ би* јѐј (Ке); и да ми је обадѐвѐ ѓка изѐдила, ја *би шѝѝѐо* (Ду); изѝтра *би бѝо* зѐвѐт да идѐм (Ле); кад *би* ја тѐ свѐ *љрѝчѐ*, (Прћ); ја сам ѐто тѝ приѐ написѐ пѐ да *би* ви бѐљѐ *ѓбѝсѝиѐо* (Ле); *љѓмѐгѐ би* ти, брѐте мѝл'ѝ (Рај); да сам кот кѝћѐ, *би* ти сѐт *љѓкѐзѐ* тѐ рѐѓнѝк (Дол); ја *би хѐјѐ* да се жѐнѝм; да *сам мѐгѐ* да је дѐдѐм зѐром, приѝен двѐдес гѐдѝнѐ би је дѐ зѐром; на тѐрен кад *би* гѐд *бѝо*, имѐ би вишѝ пѐату (Трн); ја *би* му је *дѐ*; ја *би* јѐј *наѝрѐвиѐо* тѝ кѝћу, тѝ вѐљу *би* јѐј *исѝѝниѐо*, ал' мѐло да прѐчѐкѐ (Бр); пѐсѐ рѐта ѓнѐ кад *би* ја *ѓбѝкѐ* гѐрнѝ и дѐлнѝ вѐш ѓ-тѐгѐ (Ко); ја *би ишѝѐо* рѐдѐвно (Пе); *ћѐкѐ би* ве да ве врѐтѝм до Таћка (Ли); ја *би* ти ѓдмѐ тѐ напѐље *љѓкѐзѐ* (Ми); сѐт кад *би* ти *љрѝчѐ*, рѐј ѝеш лѐжѐ

овā стāрї (Цв); *билā сам* за мōду, да ми се кўпї, набāвї свѣ што *би* јā *жел'ѣла*; по мѣсец дāнā *би* јā тō такō *нарећивāла се*; јā *би* ве *їовѣла* ћѣ *їзвор* врѣла, *ћѣ* *извїрѣ*, и *ћѣ* сам јā *живѣла* (Гр); нѣ знāм одāкл'ѣ *би* *їдчѣла*, знāм свāшта од мāјкѣ, од бїкѣ о[д] дѣда. Дѣбро си; јā кад *би* знāла нѣшто да ти позлāтїм (Д. Пољ); сād *би* вол'ѣла овогā да ўзмѣм; јā *би* бāш вол'ѣла да мōгу да нāћѣм оде неће да се удām; јā *би* вол'ѣла ал' не мōгу да нāћѣм (Ли); јā *би* сād вол'ѣла да ми онō замирїшѣ тā чорба такō нō свѣ (Ков); ада бѣгами *би* је сād вол'ѣла уготѣвїт (Жи); јā *би* *їрбāла* тō (Го); *їрāшїла* *би* сїна да иде да хи трајї да хи доведѣ; *їднїјела* *би* јā што сам укрāла слāтко, нō не мōгу јā да се устāвїм; да кōштā педесѣт ѣурā, кат је за л'їјек, јā *би* тō кўїїла (Го); јā *би* сāt *їрїћāла* на њōјне дїи; знāћї *осїїāла* *би* тотāл јесїр у *ћāћак* бес пāрā (Ле); јā сād *би* *родїла* да *їмāм* такō мālō дїјете (Жи); јā *би* се *снемѣла* (Ли); *бї* *дāла* тōј жѣни (Бр); јā *би* те *чāсїшїла* за муштўлук (Го); сād *би* *їлāкāла* (Бр); ми се чинї цїо онā дѣлап *би* *їојѣла* кāхвѣ (Ков); прїје *би* *с[e]* *обѣсила* (Ли); јā *би*, чинї ми се, *ўмрла* (До); вїди кѣл'ко је сāхат да л' је врѣме аутѣбусу д[а] идѣм јā да *би* се *їребāцїла*; да нāћѣм кака кѣла да *нѣби* се *їребāцїла*; па кад *би* ти јā *їрїћāла* (Ли); слўшā, *їмāм* сѣстру ал' је удовїца, сād, да хѣће, *би* му је *їовѣла* (Жу); ўвїјек *би* хим л'їјепо *урāдїла* чергїце (Бр); јā *би* тў конѣпљу у Вїдрѣнāк *држāла* по трї хѣфте (Бр); јā *би* ти је *дāла* онāкѣ; свāкї пўт *би* јā *оїїшїла* (Го);

свѣ од злāта да је бїла, и да ме је ћѣла, *нѣ* *би* је *їогл'ѣдѣ* (Цр); свѣ и да ти звѣзда на чѣло сјāјї, јā те *нѣ* *би* *їрїѣо* (Ду); ни тō ти *нѣ* *би* *умѣо* прїћат, тō је бїло рāно, прїјен мōга врѣмена (Туз); јā *нѣ* *би* *смѣо* тō запѣт кад би имѣ пўн камїон пāрā; *нѣ* *би* ти знāо прїчат; ни дāнас се оперїсѣ *нѣ* *би* (Ле); јā *нѣ* *би* знāла штā да ти прїчāм (Д. Пољ); тō шўтї пре[д] сāбор мѣсец дāнā *нѣ* *би* тō *дїрāла*, такō би *їшла*, *нѣ* сāмо јā него свѣ (Гр); да ми се пољўтї *нѣ* *би* вол'ѣла (Ков); *нѣ* *би* нїкāко за овїјем *осїїāла*, бāш нїкāко (Го); јā *нѣ* *би* *мѣгла* отїћ, бол'ў ме нѣге (Ле); *нѣ* *би* овāмо *ддїшла* да се удām, шāнсѣ нѣмā (На); јā *нѣ* *би* *смѣла* занѣћит сāма кад би ми свѣ поклонїо; *нѣ* *би* *смѣла* сāма (Го); јā *се* *нѣ* *би* *мрднўла* са овогā мѣста *ѣдавл'ѣн* (Ле); вїдїм јā, *нѣ* *би* *мѣгла* да се изгўбїм (Ле); јā јѣш нїјесам отїшла тō да вїдїм, нїт *би* се *мѣгла* напо мѣл'ит ка тōј кўћи (Жи); тō да рѣкнѣш, то *нѣ* *би*; *нѣ* *би* *смѣла* да се закўнѣм; *нѣ* *би* ти је *їродāвāла* (Го); *їмā* дѣста гѣдїнā, тāчно гѣдине ти *нѣ* *би* знāла кāзат (Ков); вāлāјā ти *нѣ* *би* рѣкла овѣ вишѣ да дāјѣш (Пе); јā *се* *нѣ* *би* *нāдāла* тō о[д] Тāдѣ (До); још тō да ме бїло нāшло, јā *нѣ* *би* бїла жїва (Ли); по нѣћи *нѣ* *би* *смѣла* сāма отїћ (Со).

II.2.14.2. Примери за 2. л. јд.:

кад *би* се тї *оїїѣгѣ* тў, он ти нѣ би кћѣо дѣбро да ти ућїнї, свāко е на њѣга кўкѣ (Ћер); црвѣнї се, тō *би* рѣкѣ си ўзѣ чѣтку па га *искашедивнїѣ* (Ми); *би* рѣкѣ нїкат нїје имāло водѣ (Пр); погл'ѣдā, *би* рѣкѣ нїко нїје остѣ, свї су отїшл' и тāмо (Со); ѣво вїдїш овѣ кутїјнїцѣ сāдек, тō *би* рѣкѣ нāl'ет шѣјтан (Др); *би* *їѣрѣ* тї да мѣљѣш тā би узїмѣ ўјам (За); да хи омāжѣш да би мѣгѣ да идѣш; сād *би* мѣгѣ да идѣш за Вāрош, јѣс да је āкадам, ал' мѣгѣ би да идѣш (Кл); тѣбе је нāдāрїо алāх да тї заврїшиш факултѣт, да те нїје нѣ би тї, *оїїшїла* *би* да чўваш говѣда (Кл); *имāла* *би* вāзда да идѣмо (Ос); сāt тї *би* рѣкла овѣ је нѣмогўће (Ков); тō *би* се *осевāїїла* сā мнѣм (Пр); тї *би* *имāла* да пїшѣш ромāн цїо (Ли); Бѣјана, кад *би* тї мене рѣкла: „Фатїма, мѣне је је

дoшло до тога да ми ти даш крви, оћу да ўмрём“, ја би ти дала моје крви (Ков); да пожурйш, *сййгла би* на врйјеме; *знала би* ккаф је; *не би* тo *урдйла* (Бр); да га нйкат тога мртвѡца *вйдела не би* (Па); ако *би шћела* да те одмйјени ако си се уморйла (Дуј); да *не би окрёнўла* л'ёћа овѡмо фѡмил'ији (Кл); ти и кад *би се ўдйла* у тo нѡше сёло, ти тo *рдйла не би* (Ли).

II.2.14.3. Треће лице једнине:

кoби мoгo да дoћe до нe да разговѡрѡ, понeко *би имѡ* те *би се снашo* (Це); oн *би ноћй* (Уг); тo те *не би* прйје нйко ўзo (Цр); да је Пeро тў, oн *би знѡ* (Че); не смйјeм, oн *би* ме *добйо* тў, на мeсто *би* ме *ocтйвйю* (Ли); тo *би рeкo* исѡн oће нeко да и пoдeдe (Жи); oн *би* је *убйо*; Амир *би* јoј *ўрйћo*, Амир *би знѡ* (Ков); ако *би се састйвйю* Албѡнац с Кoсова и овй нѡши (Bo); истeрo би га да *би* ми и брѡт бйo (Ми); ида *би* ми стo eврй дѡo, ја тo нe би прoдo (Ту); не смйјeмо те дйрат кад *би* чoвек *рeкo* мил'ијарде да ми дѡ (Жи); oн *би* ишo сa тoм тѡбљoм рeдом (Пру); пoсeн ко *би имo*, oн *би кўййo* от тe пѡтискe; *дошo би* по јeдан чoвек ил'и двѡ јeдан дѡн испред свѡтoвѡ (Св); ако *би кћe* да јoш вйшe зйдѡ гoре вйше земљe, пл'eо се плoт (Вр); свѡкй *би узймo* испред сeбе oнoг бйријѡна (Bo); којй *би се* чoвек *удѡвйo* ил'и oбeсиo (Вру); oтѡц *би* ми на нйву *дрo* сa волoвима (Са); Мѡрт кад *би бйo*, Блѡговйјес (До); хѡ зoра oн би дошo; мoј oтѡц *би* свѡкe гoдинe зѡклo вoла (Ту); o Божйћу мoј *би* oтѡц *йорѡниo* (На); по Лўчйндѡну *би долѡзйю* (Ту); свѡкe гoдинe *би долѡзйю* код нѡс (Го); oнo изўтра на Бoжйћ *дошo би* полѡзник (Го); кўмови смо бйл'и, па *би ўрйчo* oн мeне свѡкат (Пе); oн *би* тўнѡ *oдмѡрo*, прйчѡл'и су ми стѡрй, *oдмѡрo би* кoњѡ, *ўрййeо би* га па *би oдмѡрo*, пeшкe нйе мoгo (Ли); дeвeр *би ўрeбројѡ* пѡре и *зѡфѡл'йo се* свѡтовима и свѡдбѡрима којй су дѡровѡл'и млѡдў и *изјѡвиo би* кол'йко се нoвца покўпило (Ме); тѡ бекчйѡ *би је зѡтворйo* (Са); ја знѡм, oтѡц *би ўрйчo* да је пѡшче удѡвйло нeкoм дйјете (Bo); дoшло би кад *би* пйјoц *имѡ* и Срби и мусл'имѡни (Д. Дуб); мoј oтѡц *би oйишo*, те *би*, у шўму *би oйишo*, па *би йoжњo* тога пѡпрађѡ, па *би* у јeдну вeзу, па дoнeси (Би); да *би лѡкшe жйвe*o и да *би добйo* посѡo (Прћ); они су мoрѡл'и да зѡвѡћйњў нѡрот да *би рѡдйo* oн штѡ је хтeо (Рѡј); *oн би ўрeбo* да oмѡл'й; ако *би* тo *ocтйвѡѡ*; понeко *би имѡ* сйјeно (Тр); oн *би ўмрo* (Цв); кo је бйo гѡзда и мѡло јѡчй oн *би кўййo* (Врс); овѡ *би* ти мoгo свe да ти испрйчѡ (Boљ); јeчѡм *би се сйјo*; јeдйнo ћeвeр *би ocтйo* (Кл); по јeдан *би чeкo* пред врѡта од свѡтoвѡ, *гл'eдo би* кад прeкoрѡчй прeкo прѡга да пўцѡ првй (За); ја пѡнтйм тo кад *би дошo* те прљo код мoјe мѡјкe (Кл); *oнѡ би дoшлѡ* код нѡс (Уг); снѡхѡ *вол'eлѡ би* да идe тѡмо ка Тутйну, *вол'eлѡ би* тѡмо д[а] [ид]e у грѡт (Бр); *йшлѡ би* свѡкй дѡн у Тутйн да дће нeко да је вoдй (До); *oнѡ би* ти *исйрйчѡлѡ* (Гу); лўтѡ је, *би* те *ўрeрйзлѡ*; водeнйцѡ *би се окрёнўлѡ* кѡкѡ је тo вoдѡ; свeбй ти нѡнѡ *ўрйчѡлѡ* да је тў (Го); вѡлѡ *би* ви oнѡ бeл'и *исйрйчѡлѡ*; *oнѡ би бйлѡ мрћивѡ* (Ков); и *oнѡ би кћeлѡ* да га повeдe от порoдйцe и oстѡви дйјете (Кe); пoжeљнo је на првў вoдў да пйјe водe, зѡтo да *би имѡлѡ* да дйјете сйсѡ; нѡпрѡвила oнoј порoдйљй цйцвѡру да *би* oнѡ *йoјeлѡ* oнo нѡјпрвo (Ру); дeвoјчйцe стрoгo рѡспл'eтeну кoсу, oчeшл'ѡнe, да *би* хйм кoсѡ *рѡслѡ* (Ру); и да *би* ми нѡ глѡву *сeдeлѡ*, ја би је трпeо (Шѡ); да је мoглѡ, дўшу *би* му *йoјeлѡ* (Кe); *oнѡ би нѡйѡјѡлѡкo* ти дўшѡ хoће да мoре тѡ вoдѡ да се истeрѡ нeгђе; Слѡвѡ да чўјe овo штo пўшйм, *oнѡ би* ме мѡф *учйнe*-

ла (Пе); да баџи невесту, нѣ дај бѣже, тѣ би била трагедија знаш кака (Са); би се љбрала хѣ е проиџкл'е коприве (Ер); исто и ѣтуд млаѣа би сѣдвила томе бајрактару тај дѣр (Св); та је била марѣмица виша и на свѣ четѣри хѣшка имала би по јѣдну рѣжу, ко јѣдан цвијет, извѣзѣну (Вр); тамо би хи срѣла та родбѣна девојкѣ, би хи ѣочѣсѣила сѣком ил'и кѣцкѣм и водѣм (Са); ѣна би га трѣ пѣт окрѣнѣла према сѣнцу (Бо); ранѣјѣ врѣмена би се исѣросѣла девојка (См); мѣја би се снаха вѣселѣ дѣгла, па би свѣкат прѣју умѣјесѣла (Стр); та млаѣа би мѣрѣла ѣвечѣн лѣмбу да запѣл'ѣ; ал она ниѣкад нѣ би јѣла мѣк л'ѣп и врѣћ (Го); ѣрѣишла би не мајка д'ѣмо код рѣјекѣ да убѣрѣмо прѣво врѣбу (Са); ѣна би у прѣл'ѣе изѣшла и кѣѣила би то (Ст); сѣтрѣ дан рѣку би ѣзѣла, ѣѣбила (Бо); о слѣви дрѣгѣ нѣј тѣ би пѣна била сѣба (Стр); свѣкад би она ѣлву наѣрѣвила за прѣло (Го); ѣвѣхѣѣ срѣѣду би била кѣна (Па); бѣба би ѣресѣкла пѣпак, бѣба свѣжи онѣ пѣпак, свѣ би тѣ бѣба рѣдѣла. Јѣ пѣсл'ѣн тамо л'ѣгни, додѣшѣ онѣ постѣљица би ми ѣдма ѣѣла, нијесам с нијѣдним тѣгл'ила мѣку (Вру); ѣн би, ако би неѣ стѣка ѣохѣрѣла, ил'и ѣшла у тѣ неѣу л'ѣвѣду (Са); и ѣшла би та чѣј, сѣмо сѣт скѣро јѣк (Бр); да би се ѣна сѣрѣмѣла тамо, да би ѣкѣла онѣ чѣрге; спрѣва по гѣдина би ѣрѣшла, а сѣд јѣк, мѣсец данѣ два, пѣстајѣ се вѣсти, филмови (Ков); сѣхам се вѣзде кад би ѣна ѣѣрила качѣмак од хѣлѣдѣ (Вру); каѣо се тѣ живѣло, бѣш би ми ѣрѣчѣла, ѣрѣчѣла би ни мајка (Вр); којѣ би дѣшла млаѣа, најстаријѣ та снаша, црнѣ мѣку би вѣдела (Цв); имѣла би истѣрија да се прѣчѣ којѣ је мѣка била (С. Пуп); тѣ је чѣдо срѣмотнѣ ко би неѣ оѣишла сѣма те би се ѣдѣла (Прћ); би се сѣрѣмѣла хрѣна, кѣ неѣ вѣчѣра; би се ѣрѣла обѣћа тѣ (Рај); ѣна би старѣјѣ имѣла двѣ јѣтрве; она би звѣла сѣнове; ѣна би сакрѣла ако је неѣ нешѣто учѣнѣла (Шав); рукавице понѣсѣш, да би била рѣдна гѣдина; пѣна овѣ сѣба би се наѣѣнула; уговорѣла да би ѣобѣгла (Врс); пѣ би се ѣдзѣла мѣба (Др); стрѣна би ти исѣрѣчѣла бѣјке и бѣјке што ти ниѣко нѣ би (Д. Пољ); ѣна би лѣѣла у тѣ док измѣти (За); што би рѣкла јѣдна старѣ жѣна (Ки); ѣднѣсѣ у компѣре да нѣ би злѣтица била (Др); и ѣна би му дѣла двѣ л'ѣба; ѣна би изѣѣкѣла онѣ поњѣву да се простѣрѣ место ѣил'ѣма (Кл); јѣш би понѣка девојка с ѣѣм била; тѣ би мѣгла сѣмо да ти опѣл'ѣ шѣмѣр; пѣсл'ѣ би ѣзѣла по малце пѣвлакѣ у тѣ хѣрду и напѣни онѣ папрѣке (Тр); кад би вишѣ ѣѣ рѣдѣло (Уг); пѣла године тѣ би се гѣњѣло како кѣ (Це); ѣрѣбѣло би стѣрѣно да се пѣшѣ ѣвијѣм гѣре у Влѣду у којѣ је нѣрод крѣзу; живѣло би се јѣпѣт дѣбро (Шт); ѣн не мѣре да наѣѣ пѣсла бѣш како би ѣрѣбѣло јѣш, ѣрѣбѣло би да се познѣемо од неѣкут (Ми); ил'и зѣмљу ил'и пѣпѣ ил'и бѣло штѣ ѣе ти бѣцит да би тѣ дѣјѣте посл'ѣ јѣло (Ру); за Ўскрс је вишѣ имѣло да се постѣ, тѣ нѣмѣ сѣл'ѣ да би се ѣмрѣсѣло (До); немѣ га сѣћ ѣде, но га овѣкѣ окрѣнеш, да би тѣ ѣшло нѣрмѣлно (Ру); тѣ би те сѣѣсѣло да га кѣпѣш; да изѣткѣш тѣ, ѣрѣбѣло би ти дѣста вѣнѣ (Бр); свѣ да би овѣ мѣф бѣло ѣвдѣјѣн (Ост); да није бѣло Тѣта, тѣ би свѣ бѣло убѣјѣно; да ме је закѣчила тѣ ситуѣција да ме уфѣтѣ да ме тѣрајѣ да ме вѣжѣ, мѣгло би свѣшта бѣт, дрѣкшѣ нѣ (Ке); би се ѣбѣшѣло по ѣградѣ, по конѣпаѣа на прѣмер (Би); пѣ би тѣ зѣми смрѣло; л'ѣти не би имѣло овѣ пѣток; зѣшлѣ би сѣнце кад би најпѣриѣн долѣзил'и ѣно из Вѣдрѣнѣка (Св); пѣна сѣба би бѣло за врѣме онѣ Дрѣгѣг свѣцкѣг рѣга (Бо); тѣ се пѣвѣло кад би се ѣшло на Јерѣмѣндѣн (Го); тѣ би се износѣло на Гѣрѣвѣдѣн да се проветрѣ (Би); пѣ би ѣдѣло о Гѣрѣвѣданујѣка вѣда тѣ (Жи); кѣд

нас *имало би* то уочи Петрѡвдана (Рач); и *то би се бра́ло* и *киселило* у воду, по дваес, по мѣсец *дана́* (Ост); свакѣ годинѣ *би ни се зна́ло*; било ту клонѣти ту армунике ту цѣлог дана *би јечало* (Ме); ти дан *би се свакѣ дијете мѡрало окуйаи* (Коч); пѡсѣн Ђурђевдана *имало би* цвиѣћа дѡста (Би); *имало би* снѣјега и о Ђурђевдану онѡ спрва (Вру); на Благовѣјес *то би се иа́л'ило* изјутра рано (До); рѣјетко *би имало* хармоника (Ме); понѣкад на сач *би било* (Са); нѣкат *би имало* нѣшто да пѡпију (Жу); кад *би се завршило* то (Ме); *мѡрало би* да надокнади том газди *држало би се* е стѡкѣ дѡста, држало се е и кѡза и оваци́а и крава́а, *имало би* лудѣ па и по два пара вѡлѡва́а (Са); ранијѣ око казана́а *би имало* лудѣ лѡм живѣи, дођи љвечѣ, дођи преко дана, разговѡр, пи, овѡ сат нѣма нѣко да дођѣ (Ми); *имало би* ѣсприје на́рѡда, то пѣсма, шта́а *би имало* (Д. Дуб); доклѣ *се нѣ би ви́дело* (Вру); шта́а *би дошло* о[д] Тутина, от Кочарника (Бр); овога́а *би шрѣбало* обесѣт па га пѣт пута́а вѣшат и скидат (Ки); свѣ *би се* то *кори́сѣило* (Го); *имало би* тија́а прича́а (Коч); да *би ла́кше живѣло*, потурчило се (Прѡ); кот кѣћѣ то кад *би се женило*; посл'ѣн *би се доносило* и пиће; свѣ дадоше родѣтели да *би се шикѡловало*; нѣ *би имало* пића (Рај); то *би се ѣоку́ило*, тако ми ала́ха мил'ѣна била (Со); *имало би* стѡ гѡвѣди; кад *би било* на́прије; *имало би* сѣјена (Тр); у свѡју кѣћу шта́а *би било* (Цв); ту *би ти било* заједнички сабор (Бољ); да *би било* жѣто (Вр); чѣло *би* и та́мо чак с врх онѣја́а брѡда; пѡла мѣкѣ *би ми било*, пѡла; е *мѡгло би се ѣре-ва́риши*; нѣ *би било* та́чно да ти кажѣм (Врс); то *би конѡпљу се ѣоса́дило* па свѣ рукама љзми и чупа́а и однеси; гради́ се овакѡ да *би се ушѣравало* онѡ; ја́а пантим кад је било срп, *би се жњѣло* (Др); шта́а *би шрѣбало* да се прича́а (Д. Пољ); кад *би се* *увѡдило* да се ткѣ у ни́ти (Дуј); трѣни позади се турал'и, да *би сѣме се онѡ расѣорѣдило* (За); ал'и *зашѣрило би* и Кладницу и Сенѣцу (Кл); па се отпѣсти онѡ чѣп дѡл'е да *би то дошло* гѣшѣ; кад *би то засви́рало* свѣ *би се* сѣло *орѣло*; кад *би било* код њѣ весѣље; *шрѣбало би* да ѣма́а једно стѡ педесѣт кѣћа; л'ѣмѣна нѣкат ставѣм помало са́мо да се нѣ *би*, знаш, *ушећѣрило* (Тр); ту *би се згомѣло* по трѣес, ѣетрѣс, педесѣт, у сѡбе; ѣво шта́а *би се носило* (Туз); ни јѣдно да се уфати́а да направѣ круг да *би ѣграло*; ту *би имало* по двѣста дѣша́а у лѣшнике ѡде да бѣрѣ (Кн); ако *би се* то *десило*, то је, зна́чи, некака́а вѣл'ика́а, како ти кажѣм, брѣка; по тридес дѣша́а *би то било* у једну кѣћу (Тр);

ѡн ти нѣ *би смѣо* узѣт парче л'ѣба кол'ко ова́а тел'ѣфѡн (Цв); понѣкад нѣ *би ни сѣи́гѡ* (Вру); то *се* ранијѣ нѣко нѣ *би ни замѣрио* (Го); ја́а да наста́ви, мѣне се ни грѡп *ѣозно нѣ би* (Ли); да нѣ бѣ тога́а учѣтеља, ништа мѡј ѡтац нѣ *би мѡгѡ* да учѣни́а (Го); да ни́е водѣ *не би се мѡгѡ* окрѣћат воденички́а камѣн (По); а ја́а да сам га пита́ла ни́кад ме тудѡ нѣ *би* (Пе); ни́су се мѡме ѡцу држала дѣца мѣшка, па кажѣ којѣ ѣме, то старински́а, нѣма́а у свѣјету да му нађѣнемо то ѣме да нѣ *би осѣи́о* (Ка); ѡн хи нѣ *би ма́кѡ* (Ост); баја́аи спрѣмѣо се ѡн да нѣ *би ѣѡ* (Са); да нѣ *би вѣк* и *ѣѡѣо* (За); и кат *би ѣмрла*, петнѣс дана́а убазѣла *би се* ту ко *ви́дѡ нѣ би* (Жи); ѡн рѣче трѣбало *би му* писат да нѣ *би* га *сѣасѣо*; оставѣла сам дѣцу, шта́а *би ме* помѡгла за то да погл'ѣдам кроз та́а прѣстен тога́а чѡвѣка мѡга да *не би ме вѣри́шио* (Бр); пѣпнут је нѣ *би смѣо* ви́шѣ (Ле); ми́ смо чѡвал'и стражу да нѣ *би* озѡ од Срби́је неко *наѣѡ* (Кл); нѣ *би чѡвѡ* мѣсец дана́а нѣко за онѡ мл'ѣјека; да је завршио за пѡпа нѣ *би љзѡ* онога́а хада́ла (Кн); рѣјетка кѣћа да нѣ *би имѡ* по два пара вѡлѡва́а (Са); да веља́а, она му нѣ *би ѣѡѣгла* (Ли); љѡч'и

Ђурђовдана *не би дала* свекрва (Рач); нѣкат рахметл'и свекрва *не би уиошрѣбила* тѣ (Ру); утѣрком нам *нѣ би дала* свекрва ништа да радимо (Ле); свекрва ти *не би дала* овѣ изниѣт ис кѣћѣ кад *би* ти *био* спас (Ру); па да *нѣ би* млѣго *јѣла*; пѣ ранијѣ се припрѣма да *нѣ би ирехладила* тѣмо (Са); пита је ти да *нѣ би* тѣби ишта *исирѣчала* (Ту); ни јѣдно питање нѣма што ти ѣна *нѣ би одговорила* (Д. Пољ); иди код њѣ да те *нѣ би* нешто *иосавѣтовала* (Бр); сад *нѣ би имѣло* крѣзѣ (Шт); *нѣ би било* лѣше, сѣмо ѣчи ми нѣсу дѣбро (Го); чѣвѣ се да се *нѣ би дѣсило* нешто ѣспутно; она се чѣвѣ да јѣј се *нѣ би* шта *дѣсило* (Са); дѣ јѣј тѣ чѣј да попијѣ да јѣј *нѣ би било* шта бѣлѣ (Ту); ако њѣга *нѣ би било* (Ли); е сад да је није виѣдѣ нико, тѣ *нѣ би вѣљало*; на пѣт мѣстѣ да нѣсам јѣ стѣгѣ (Ле); *нѣ би се мѣгло* да до јѣтра да пронађу (Ду); три гѣдине *нѣ би родило*; свѣ што *би иосѣјало нѣ би родило* за три гѣдине (Гло); до Божѣћа *нѣ би се мрѣсило* (Ост); *нѣ би* ми *се знало* ни кад сам л'ѣгла (Ли); *нѣ би смѣло* да се чѣјѣ дѣлѣ (Цв); па *не би ошѣло* клас (Др).

II.2.14.4. Примери за 1. л. мн.:

копрѣву *би*, ми *би ишл'и* дѣца најпријен, па *би ишл'и* у воденицу па *би узѣмѣл'и* онѣ вѣду што фирика, па *би ишл'и* па *би узѣмѣл'и* најпријен тѣ вѣду (Би); најпријен ми *би ошѣишл'и* да налѣжимо шпѣрет (Дол); са мѣтлѣма *би брѣсѣл'и*, докл'ѣ скупи кѣп, се звѣ кѣп онѣ жѣто са плѣвѣм; пѣ у прѣл'ѣће *би мијѣшѣл'и* слѣму и сѣјено (Тр); у Дѣгу Пољѣну *би мѣгл'и* да стѣгнѣмо докл'ѣн тѣ кѣфа стѣшѣ (Бол); тѣби *се згомѣлѣл'и*; гѣре *весел'ил'и* *би се*, *ишли*, и такѣ тѣ; тѣј ѣбичѣј је било (Бу); чупѣ говеди што се л'ињају у прѣл'ѣће, пѣ вѣлѣ у блѣто и тѣби *се игрѣл'и* уместо овѣ лѣптѣ гѣменѣ; тѣ *би се уиознѣвѣл'и*, на пример, ми *би ишл'и* у Драгѣловиће на игранку, ил' у Граѣца ѣ се чѣјѣ; кад *би виѣдел'и* кѣла да прѣђу ѣдѣм (Врс); *имѣл'и* *би* кл'ис пѣ мачѣгицу овакѣ онѣ, знаш, удѣриш кл'ис, пѣ *брѣјал'и* *би* кѣл'ко кѣ тѣјѣ погѣдѣ, пѣ мѣш да наѣиграш. Онѣ заокрѣжи, и сѣт тѣ радѣ, окрѣжи овакѣ онѣ л'ијеску, мѣре л'ѣскѣвина, окрѣжиш онѣ, пѣ *би* онѣ *забѣл'и* у зѣмљу, пѣ смо преко онѣгѣ баѣѣл'и, штѣ смо онѣ баѣѣли преко онѣгѣ (Тр); пѣ *би крѣл'и* *се* да ни не броју шѣмѣри; свѣ рѣчно *би сѣкл'и*; пѣ *би се игрѣл'и* гѣѣѣ, пѣ кл'иса, пѣвѣчѣ *би се игрѣл'и* онѣ тѣсте и бѣш па курѣѣзе онѣ, нѣ знам сѣћаш се. Постаѣи три плѣче ѣде, три онѣмо пѣ *би се гѣћѣл'и* кѣ ѣбрѣ; кад *би шѣрил'и* пѣту, ми *би се радѣвал'и*. А мѣсо кад *би ирѣсѣвѣл'и*, такѣ *би се хѣгѣл'и* (Др); у брѣѣла што *би увѣдѣл'и* (Дуј); по двѣ три дѣна *би ишл'и* за кѣла дрѣвѣ (За); јѣ знам отпрѣје кад *би шѣрил'и* мѣсо кокошињѣ, тѣ замириши сѣба чѣтѣѣ на онѣ (Ки); понѣкад *би се* онѣ и *кѣлѣл'и*; *седѣл'и* *би* зајѣдно онѣ у сѣбу ѣе *би* бѣла свѣдба; *ирѣвѣл'и* нешта *би* онѣ на шпѣрет на вѣтру, нешто онѣ напѣрѣвимо; по двѣдѣс *би* нѣс *било* понѣћи на стражу тѣмо чѣкѣл'и *би* да нѣ *би* слѣчѣјно нѣко напѣ на сѣло (Кл); ми *би ишл'и* на кѣње, на кѣње по мѣсец дѣнѣ *би* ми свѣки дѣн, ми *би* на кѣње *шѣвѣрил'и* по тѣвар дрѣвѣ и догонѣл'и ѣтут; онѣ бѣјѣлѣ брѣшно *би кѣувѣл'и* те *би* понѣкад пѣту онѣ *сѣвѣвѣл'и*; ми *би ишл'и*, ми *би ишли* и кад је жѣлѣс код нѣс, ѣни долѣзил'и (Тр); сѣне, *би закѣл'и* зѣми пѣстру ми *би звѣл'и*; ѣј штѣ *би се игрѣл'и* (Туз); двѣдѣс и пѣт кѣлѣ жѣта дѣнас *би иорѣл'и*; а ми *би шѣрил'и* црѣвѣнѣ папѣрку и сѣл'и, пѣ онѣ измијѣшѣ пѣ онѣ мало умѣчи на остѣл, пѣ јѣѣди (Шт); нѣше е порѣкло вишѣ е кѣтол'ичкѣ ѣназѣд кад *би се врѣћѣл'и* нѣго и срѣскѣ (Ту); *ѣбрѣл'и* *би* оне врѣвѣвинѣ, и

такo *би* тo *дoнн'ел'у* у кyћу (Кo); па *би* oнe копpи́ве *стй̑ѡѡл'у* у јeдан сyт водe; и тo *би доносй̑л'у*, за Пeтpовдaн, звaл'и смo хи л'ил'е, *зyл'ыл'у би* брeзe и црeшњу (Би); Ћyрђeвдaн је, *би рeкл'у* довoдaк л'eтa, довoдaк прoл'eћa; брaл'e сe бeхaр сa дрeнa, пoрeд рй̑eкa *би й̑шл'у* ђe e прoл'истaлa врбa; oни *би тo дoннй̑ел'у* и *ocй̑ѡви̑ѡи тy* и oни *би сe вpа̑й̑ил'у* кa кући (Би); изjyтpа *би й̑шл'у* кo ђe дa сe кyпa лaднoм вoдoм (Кoч); шeћep *би дoбй̑л'у*; пoндoћи *би й̑шл'у* oт кyћe дo кyћe и *шpа̑жй̑л'у* кo штa й̑мa (Ли); кaт је гpа̑т пaдo, *би гa й̑oзй̑вaл'у* дa вpнe oфцe у плaнй̑нe (Вpу); кaд је дoшлo дo мaлo стoкe, *oй̑й̑шл'у би* гoрe ђe тa рaстoвнa; кaд је прoл'eћe тe oрy лyднo, мй̑ *би свe шpчaл'у* кaт xoћe дa пoчнe дa oрe, пpвa бpаздa, oднa oткрй̑вa тe рaшкe (Ca); кaд је oнo Пpол'eтњaци, тo *би звaл'у*; y pот кaт сaм бй̑лa, кyкyрй̑јeк *би бpал'у*; кaт цвй̑јeт стй̑гнe, мй̑ *би oй̑й̑шл'у* пo л'й̑вaдa пa бeри (Кoч); кaт пaднe снй̑јeк, oндa *би й̑шл'у* пo дрвa у шyмy, кaд бй̑ пoгoдй̑лa мaлo лeпшe мeстo, *й̑oмй̑рй̑л'у би сe*, дoћи л'yднo, *й̑oмй̑рй̑л'у би сe*; копpй̑вy *би й̑шpал'у* у вoдy кaд је Ћyрђeвдaн (Кoн); кaт је копpивa прoнй̑клa, *би oй̑й̑шл'у* тe бpал'у; кaт је бй̑ oвa Дpугй̑ свeтскй̑ рaт, пoнeштo *би нaшл'у* тoгa жй̑тa; и тaкo *би сe мyчй̑л'у* докл'eн тo тpae (Вp); пeткoм *би й̑шл'у* нa цyмy (Pу); пoнeдeљкoм *би й̑днй̑јeл'у* сй̑р нa пй̑јaц (Лe); зa Пeтpовдaн гyл'й̑л'и бй̑ брeзe и црeшњу (Би); пa *бй̑бpал'у* тa јaјa зa Ѕскpс (Пe); нa Пeтpовдaн *би изaшл'у* пpema нaшнй̑eм кyћaмa нa бpдa (Би); нa Ћyрђeвдaн *износй̑л'у би* тaмo штeђeвнy дeкй̑цa (Би); нa Ћyрђeвдaн *би й̑шл'у* нa сaбoр тe *би игpал'у*, *й̑eвaл'у* (Пo); нa Ћyрђeвдaн бй̑л'e сy нaјпpй̑eн oнe штpугљe; пa *би й̑aл'ыл'у* нa тe Пpол'eтњaкe, зaпaл'и рaнo слaмy, дa сe зaпaл'e бye (Cв); o Ћyрђeвдaнy *би јaгњe кaлaл'у* (Мe); oд кoпpивa *би й̑рȃвй̑л'у* пpй̑eн Ћyрђeвдaнa зeљaнй̑к (Кoч); yчнo Бoжй̑ћa *би сeкл'у* бaдњaкe (Пo); yчнo нeдeљe *би сe й̑oкy̑й̑л'у* (Бo); пa *би зyэл'у* мpавй̑њaк yчнo Ћyрђeвдaнa (Кoч); yчнo Ћyрђeвдeнe *би сакpй̑вaл'у* и чeшлoдвe и й̑гл'e (Гo); oчнo Пeтpовдaнa *жy̑љй̑лн би* кoрe тaмo oд бeлoрaстa (Би); јaгл'й̑кy *би пoсeн* Ћyрђeвдaнa бpал'у (Ha); пo тpй̑ нeдeљe *би држaлн* у мoчй̑лo; рaнoм зoрoм *би oй̑й̑шл'у* нa Бaнoвaц зa вoдy (Cв); свaкo jyтpо штo *би й̑oгл'eдaл'у* пpед нй̑нy кyћy је пoл'й̑цй̑јa (Жн); мй̑ нa пoсeткe *би й̑шлн* пo цй̑јeлy зй̑мy (Бo); й̑спpвa *би yвeчe й̑шл'у* пo пoсeдaкa (Пa); нa Ћyрђeвдaн *би рaнo узй̑мaл'у* вoдy с й̑звoрa (Би); yчнo Ћyрђeвдaнa yвeчe *би oй̑й̑шл'у* нa јeднy вoдy (Мe); у пeтaк изjyтpа *би дoвeл'у* млaдy (Pу); у ч'eтй̑ри *би сe дй̑гл'у* й̑зjyтpа; пoндoћи *би* пo eдaн пyт *oй̑й̑шл'у* дa вй̑дй̑мo вoдeнй̑цy (Д. Дyб); *oй̑й̑шл'у би* тo и у вoдeнй̑цy *би мл'eл'у*, и o-тoгa oвсa oнa, кa чaчкaл'й̑цa, мй̑ зoвeмo бaдрл'й̑цa, пa, кaжe, тo *би мл'eл'у*, и тo *би дoносй̑л'у* и *јeл'у* (Вp); тo *би* мй̑ тaмo пo шyмнo вй̑дeл'у, пa кoјa је бyквa шyпл'a млoгo, пa *би тy* бyквy *oбaл'ыл'у* сeкй̑рoм, пй̑лoм, пa *би* је *дoнн'ел'у* нa вoлoдвe, пa јeдaн пoлa мeтpа-мeтaр, пa *би* јoш мaлo *искoй̑ял'у* тo унyтpа и тo бй̑ бй̑лa лyбй̑цa, кao кaцa и пoслe *би рeђaл'у* oт тoгa цй̑јeђa, у кaзaн oнa цй̑јeђ *би й̑oкй̑сeл'ыл'у*, пa *сй̑ѡви̑ѡи* у тo вeш (Вp); кyћaлo сe бoгaмнo кo e штa имo, нeкй̑ вaлa у кoмзeрвy oнy, oнy кoмзeрвy oд пyтepa, мeсo *би кyћaл'у*, пaсyл' с мeсoм, у oгнй̑штe (Вp); *гpoшaлн би сe*, гpoшкaњe, пo пeт кaмeнa пa *би* oнo *рaдй̑лн* рyкoм, пoкyпнo пa бaцa гoрe кaмeн пa пoкyпнo oнo дoлe пa уфaтнo oнa кaмeн, пa тaкo e гpoшкaњe бй̑лo (Вpу). e, гaзнo имaлo нй̑e, oвaј, стpујe имaлo нй̑е. Гaзнo, кaжe, oвa гaс с пeтpол'eјoм штo је. Кaжe, тo *би* oнe мaл'e гaзyл'й̑цe, oнe мaл'e, пa јeдaн фитй̑л' мaл'й̑ из oнe гaзyл'й̑цe, нa тo *би вeчeрaл'у*; и тaкo *би*, нй̑e имaлo, пa

тогâ гâзи нѣ имало, па *би ми одѣл'ал'у* от смрчѣвѣ дâскѣ брѣтвѣм, па *би запал'и онѣ шѣйбицѣм ону л'ѣску*, па *би*, док *би вечѣрал'у*, тѣ *би држâл'у* да вѣдѣмо тѣ. Па *би пѣсл'ѣн налѣжи вâтру у форѣну*, и *сѣвала би сѣба док би ѣосѣѣковал'у*, седѣл'и тунâке. Е тѣ *би* (Вр); тѣ знам да *би шѣурâл'у* у вѣду лâдну онѣ мѣсо да се нѣ *би* иштетѣло, нѣмâ фрѣждер, а осѣл'и га ѣбавѣзно (Дол); ада богами смо пâвил'и и тѣ је бѣло ствâрно л'ѣјепо, *шѣурил'у би* помало јѣчма и помало кл'ѣкâ и знаш којѣ сѣк *би онѣ наѣрâвили* згѣдно (Ков); сâд је свâкѣм у свѣј тањѣр сѣпâно, а ранѣјѣ нѣје бѣло него по јѣдну шѣрпу са кѣхâњем *би сѣѣвили* на средѣну и свѣ *би* из онѣ шѣрпѣ *сркâл'у* (Вр); трâвâма, чâевима, трâвâма, ѣто такѣ *би се лијѣчили*, ни код лекâра ни жѣне ни лѣуди, бѣо здрâв нâрод ѣндâ (Вру); чѣкâл'и, па *би тѣ лопâтâма чѣсѣил'у* пут док *би* (Цр) тѣ *би ѣлâшил'у* дѣцу, и сâт рѣкнѣм јâ унѣчâдима мојѣјем ѣмâ калакѣнцара (Коч); па се тѣ трл'ѣ, ѣзмѣш, истрл'ѣш онѣ дугâчко, *савѣл'у би*, тѣ *би се звâло* повѣсмо, и сâд се такѣ зовѣ; кад *би ми ѣрѣшли* кроз Лукâвицу, сѣхам се, блâто (Са); ѣво јâ сам л'ѣчно ишѣ пѣшкѣ за Пѣћ, за Ёсток, за Мѣтровицу, пѣшкѣ *би ѣшл'у*, и кѣ *би* имѣ кога свѣга, у рѣду, ко нѣ *би*, у хâнѣве *би ноћѣвâл'у* (Ђер); сам запâнтио, нѣје имало ни онѣ, па *би* конѣпљу са пѣпелом *ѣрал'у*, нѣје имало прâшка, и тѣби свѣ то *кѣсел'ил'у* ту конѣпљу (Вр); да не поцрнѣмо да *би бѣл'е* л'ѣпе за сâбор (Гр); нѣје имало прѣлâ сѣнко, нѣ *би ѣзѣл'е* на кудѣље и вретѣно и овакѣ (Др); пâ кад *би онѣ сновâл'е*, вѣшѣ, кад *би навѣјâл'е* на тѣ вратѣло, тѣ се навѣјâло, пâ прѣђа, навѣјâш (Ду); сву нѣ *би вѣзл'е* (Жи);

мѣнѣ *би мѣгл'у* нâс двѣје не мѣremo нѣје (Гр); мѣ нѣ *би тѣ* ни знал'у (Уг); нѣ *би мѣгл'у* имâње да опкѣл'ѣмо кол'ѣко је (Ос); јѣш мâло да прѣчâм ѣде о тѣј невѣсти да нѣ *би жѣрил'у* (Са); нâјпрѣѣн не *би се* ни чѣшâл'у, не *би* нам дâла стрѣна ѣ рѣт нѣкâко (Коч); тѣ сâт не смѣјѣу да радѣ, мѣ смо радѣле свѣ жѣвѣ, нѣ *би* ни, да извѣнѣте, ни ѣрѣчâле да смо трѣдне (Го).

II.2.14.5. Примери за 2. л. мн.:

вѣ *би* ме одвѣл'и да *би* јâ ѣшла, нѣ нећу (Го); нѣмâ дѣл'е нѣкѣг, сâл' јѣдну жѣну *би нâшл'у* и тѣ бѣна, нѣ *би* ти имâла штâ прѣчат (Шар); вѣ *би се* зачѣдѣл'и (По); тѣ је скѣро тâ пѣт намѣшѣн, пѣсл'ѣ âсвалт богами фѣно, тѣ да нѣ *би обѣлâзил'у* (Ки).

II.2.14.6. Примери за 3. л. мн.:

би ѣрѣбâл'у (Жи); *ѣдкâл'у би се* кâ кѣсѣ кѣрови (Гло); *би сѣѣвил'у* у тѣ вѣду са којѣм хотѣ да се кѣпâ тâ фамѣл'ѣја (Би); и тѣ *би* по дѣста тогâ *ѣжѣл'ил'у*, па *би* овâмо дворâкѣасто дрво *ѣсѣкл'у*, мачѣгу дворâкл'астѣ, па *би* између онâ двâ рâкѣла то *наслѣнил'у*; и ѣни *би изâшл'у* према нâшиѣм кѣхâма на брâда (Вр); *ѣшл'у би* брѣдима са тѣјем л'ѣлâма (Вр); и ѣни *би*, ко којѣ хѣће да дарѣе тѣ мѣлâду, *сѣѣшâл'у* на тâ послужѣник (Пру); *ѣднѣјел'у би* тѣ кâну и бѣју се звâло (Св); кад *би* спрѣћу *ѣогл'ѣдâл'у*, да не бројѣ свâтове, сâмо *би ѣогл'ѣдâл'у* кол'ѣко ѣмâ пред бâрјак л'ѣдѣ; *би* ѣгуд *сѣѣвил'у*, *би* томѣ барјактâру што је носѣо зâставу *би* му *сѣѣвил'у* кошѣљу неку, пѣшкѣр, нѣшто (Ке); кад *би бѣл'у* бл'ѣзо кѣхѣ, по двâ чѣвѣка су ѣшла од тѣх свâтѣвâ да кâжѣ тѣј родѣини тâмо кол'ѣко идѣ свâтѣвâ; ѣни *би ѣѣшл'у* испред свâтѣвâ и

kāzāl'и, они би *kāzāl'и* свѣтѡвѣ је тол'ѣко и тол'ѣко (Са); ѡни би се *ѡоврѣиѣл'и* те пречѣкѣл'и те свѣтѡве; би јој дѣјете *дѣл'и* у руке тѡј невѣсти; (Бо); ранѣјѣ би *дѡишл'и* ѡде ис вѡјнѡк ѡсека понѣко; ѣзутра би *ѣѣрил'и* тога бѣхара у вѡду; најприен би *вѣкѣл'и* ѣзми слѣмѣ па *зѣѣл'и* тѣмо да изгорѣ бѣхе (Вру); тѣпѣт би по педесѣт ил'и шѣсѣт свѣтѡвѣ *дѡишли* у сѣло; кат су тѣ скѣпови бѣл'и, нѣ би *дѣл'и* зѣдно да су у друштво (Цр); ондѣ би *сѣјѣл'и* кукѣрус; тѣт тройца би *бѣл'и* у порѣт, па барјактѣр за н'ѣма; кѣфу би *дѣл'и* гѡдишнѣ као пѡмѡћ сиротѣњи (Ли); сѣтрадѣн би *ѣребројѣл'и* чијѣ је кол'ѣко; зѣми нѣ знѣм ни ш чѣм би се *кѣиѣли* (Стр); за Петрѡвдѣн би *ѣѣл'ил'и* вѣтру; вѣшѣ би се *ѣонаѣѣл'и* за дѣћу свѣнскѣ нѡ на свѣдбу (Вру); на Ђурђевдѣн би *сѣѣвил'и* једну плѡчу (Св); ѡни би нѣ јесѣн *дѡлѣзли*; на Вѣликѣ пѣтак *кѣвѣли* би (По); у четвѣтак невѣсту би *дѡводѣл'и* (Бо); тѣ кад би у двѣ сѣта рѣднѣици *накркѣл'и* (Пе); приен сѣнца би тѡ *брѣл'и*; *ѣѣиѣл'и* би пѣшчѣд уочи Ђурђевдѣна (Пе); приен зорѣ би *дѡишл'и*; *ѣѣл'и* би кот хѡѣѣ прије Ђурђевдѣне (Ле); па би и *осѣѣвили* по пѣшес месѣѣи (На); пѣ тѡ по пѣ[т] шѣс пѣтѣ би *ѣшл'и* лѣуди за мѣр (Ли); онѣ једну крѣву би *осѣѣвил'и*, ко ѣмѣ двѣје-трѣ кѡзе, једну кѡзу би *осѣѣвил'и*, ко ѣмѣ вѣшѣ ѡвѣѣѣ, двѣје ѡстѣви, онѡ другѡ, мора тѡ да дѣш (Би); штѣ би *брѣл'и* ѡвијѣ чѣјѣвѣ ранѣјѣ од л'ѣпѣ, бѡгу фѣла ис Пѡпѣ, па по ѡвијѣ нѣшијѣ шѣмѣ би *брѣл'и* л'ѣпѣ, чѣјѣве (Бр); нѣкад, којѣ су ѣмуѣни они би *кѣѡвѣл'и* (Коч); *ѡѣиѣл'и* би (Д. Дуб); *ѣродѣвѣл'и* би лѣуди пѣрче земљѣ да би *снѣху дѡвѣл'и* кот кѣћѣ (Дол); то би и-Жѣпѣ ѡдонѣт *дѡишл'и*, тѡ шта би имѣло нѣрѡда, па би *ѣвѣл'и* (Ке); тѡ би стѣрѣ *ѣрѣчѣл'и*(Ру); би ни *осѣѣл'и* ѡпѣнци (Са); другѣ пон'ѣву би се *ѣокрѣл'и* (Би); ѡни су трајѣл'и тѣ четвѣртѣну да би *јѡпѣт ѡновѣл'и* тѡ; Бѣгари, ѣе гѡј си штѣ сакрѣо, свѣ би ти *нѣшл'и*, *ѣрѣкоѣл'и*, *ѣзѣл'и* да изѣдѣ, да ѡплѣчкајѣ; ѡ Божѣћу би *дѡишл'и* мусл'имѣни (Прћ); *дѣл'и* би ти дѣјете на кѡнче пѣ га окрѣћѣш ѡвакѡ (С. Пуп); *носѣл'и* би мл'ѣко, *носѣл'и* би, ѡвѣ, стѡци да дѣјѣ сѡл'и онѡ (Шав); што би се ѡни *ѣѡмѡл'ил'и* од бѣнѣра ѡдѡздѡ (Шав); пѣ би тѡ *дѣвѣл'и* изѣутра крѣви (Шав); ѡни би се *ѣдѣл'ѣ* вѣрѣћѣл'и за Штѣвалѣ (Врс); *ѡѣиѣл'и* би кот понѣкѡга; не смѣјѣм јѣл' *ѣлѣкал'и* би; најприје би тѡ *ѣрѣчѣл'и* ѡко стѡкѣ (Гр); по двѣдес кѡнѣ би ѡни тѣмо *ѣгрѣл'и* (Др); ѡтприје би лѣуди посѣјѣло *наѣрѣвил'и* бѡлѣ нѡ некаку свѣдбу; кад би је *кѣил'и*, лѣуди би *мѡрѣл'и* свѣ да изѣћу ис сѡбѣ; а имѣл'е су хѣрѣје, пѣ би онѡ *наѣрѣвил'и* кѣпу, на чѣло би јој *сѣѣвил'и*, хѣрѣје; пѡсѣ би се *ѣѡмѣрѣл'и*; да сам рѣкѡ идѣ вѡда ѣзбрѡдо у Бѡснѣ, *рѣкл'и* би Ејѣп је тѡ рѣкѡ (Кл); ранѣјѣ би се *ѣѣл'и* на кѣћу ѡѣе да порѣшѣ кѣћу (Кн); кад би *ѡѣиѣл'и* у Сенѣцу дѡл'е, мѡмак и тѣ девѡјка, тѡ кад би *засѣрѣл'и* ѡнде ѣе су онѣ ѣанѣрике (Тр); тѣ би ѡтл'ѣн *ѣдѣл'и* кѡњи да трѣчу пѣ до у Карѣјѣкиѣе (Туз); кад би *мѡгл'и* нешто да ѡтвѡрѣ да рѣдѣ (Уг); дѣнас би Тѣрци *бѣл'и* на ѡвѣ зѣмљѣ (Цр); тѡ би *ѣрѣбал'и* да знѣјѣ ѡвѣ за грѣћѣне; *ѡѣиѣл'и* би Тѣрци знѣш дѡкл'ѣ, до Чѣчка (Че); би онѡ *брѣл'и* пѣ пл'ѣл'и ѡнѣ вѣјѣнаѣ (Шар); ѡни би свѣ тѡ *ѣрѡдѣл'и* (Шт); не би те *смѣл'и* перѣсѣт, слѣбо ти је срѣце (Го); свѣ би *мѡгл'и* лѣуди да урѣдѣ (Жи); тѡ е ко кад би *ѣрѣчѣл'и* ѡвѣ из Бѣѡграда и мѣ ѡвѣ ис Тутѣна (Бо); онѣ вѡдѣ што прѣскѣ са онѡгѣ кѡла би *наѣѣнил'е* у тѣј сѣт (Би); онѡм вѡдѡм, *ѣрскѣл'е* би жѣне, би *ѣрскѣл'е* онѣ дѣцу и онѣ фѣмѣл'ију која се не дѣжѣ; би *ѣѡносѣл'е* сѣт (Би); те жѣне рѣно би *вѣрѣжѣл'е* тѡ (Ко); тѣпѣт кат би тѣ свѣдѡе *бѣл'е* (Цр); ранѣјѣ би се *ѣѣросѣл'е* (Ли); кажѣ на Ђурђевдѣн такѡ *ѣшл'е* би у тѡр на некѡ вѣрѣило (Св); у

пéтак је двóрeла тá невéста и *гледáл'е би* је жéне (Пе); óне *би* уочи Ђурђевдána *ишл'е* око кўћe да врáчaју (До); пá *би чвáрáл'е* пријен зорé понóћи; такó *би се саси́авил'е* ўвечé девóјке на посéдак (С. До); *и́кáл'е би* жéне (Ми); тó *би и́урáл'е* ранијé плáнинке, и сáт турáју (Ђер); онó бáш пáнтим онó *би носил'е* онé бйјел'е онé кá фистáн онó (Пож); да се ствóру тй скупови да *би се* девóјке *уи́ознáвáл'е* са млáдйи́ма (Пож); пá *би се наљу́и́л'е* понéкад; óне *би се* двé *закáчил'е* понéкад, мaло *би се и́освáћáл'е* (Шав); отпрйје *би се и́орéћáл'е* невéсте; ёто прéстéна би тó мáло кўпил'е (Кл); тó бй́л'е бóшће пá *би* и *навéзáл'е* óне, л'йјепе су бй́л'е (Уг); пá *би бй́л'е* коферéнције (Шт); те *би* тó стáрe жéне *и́вўвáл'е* по трй нóћи да не би се тó мáкло (С. До); јá знáм Дул'епчáт *би излáзилá* по онйјá брдá гóре и Пантел'йћи у Гнйлу; и свé *би сјáјeлá* онá брдá от тйá л'й́лá (Ду); жeла *би се и́рáвй́лá* кó и свáкат (Ђер); да хи опрскá да *би се* она *и́одй́зáлá* (Ру); имáло је ранијé пá *нe би ишeл'и* да се помйру (Дол); хeфту дáнá *нe би дáл'и* стáрй (На); и *дóнијeл'и би* бирйјан, *нe би вáдил'и* нй́кóм у танире (Бо); *нe би се* ни *ви́ћáл'и* мóмак и девóјка (Рај); *нe би* ми је *дáл'и* кад је óна бй́лá тў; родйтељи *ни́су бй́л'и*, *нe би ћeл'и* да је дáју за тогá ал' она побeгнe (Кл); ћeвeр мóра да чўвá млáдў да је *нe би най́л'и*; мóрáм и тe л'eкóвe кўпит да ми *нe би* штó *и́омóгл'и* (Жи); стáвймо конóпац, и овакó сáстáвймо и унўтра тўрйм жй́тá, да *нe би* свé *носй́ле* на јeдно мeсто (Стр); држйм нóге у онў вóду дáко *би ме и́ойўи́шил'е*; пй́тá мáјкa: „Ђe ти нeсe кокóшке“, а мй кáжўјeмо óнде ёе ни одговáрá, да *нe би и́шлe* ко далeко (Би); да се *не би рáћáл'е* девóјке (Бл).

П.2.14.7. До краја спроведеним процесом уопштавања форми помоћног глагола у облицима потенцијала, тутинско-новопазарско-сјеничка зона спаја се са широким ареалом на коме је дошло до уопштавања облика *би* у свим лицима потенцијала. Облик *би* уопштен је и у говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 93), а даље и у северној Метохији (Букумирић 2003: 267), трстеничком говору (Јовић 1968: 139), Левчу (Симић 1972: 403), централној Шумадији (Реметић 1985: 327), Банату (Ивић и др. 1977: 189), потом и у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 199), Призрену (Реметић 1996: 504), Гори (Младеновић 2011: 436) и Гатњу (Младеновић 2013: 364).

Аналитизација облика помоћног глагола тутинско-новопазарско-сјеничку зону (а њој се прикључује и говор Ибарског Колашина) издваја из опште слике која карактерише говоре зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори. Ови говори разликују се од осталих најпре по томе што углавном добро чувају различите облике помоћног глагола у множини, при чему форма за 3. л. мн. гласи *бише*, иако је у свима њима отпочео процес уопштавања облика *би* за сва лица једнине и множине, тако да функционишу паралелне форме. Такво стање је у староцрногорским говорима, Мрковићу, Враки, Зети, Бјелопавлићима и Васојевићима (Пешикан 1965: 171; Вујовић 1969: 267; Петровић 1973: 216; Перовић 1977а: 287; Ћупић 1977: 99; Стијовић

2007; 183–184). Најзад, иста ситуација одлика је и говора Пиве (Вуковић 1938/39: 75) и србијанског Полимља (Николић 1991: 492).

II.2.15. Остали глаголски облици

II.2.15.1. *Би* + императив

Конструкција *би* + императив, која је у употреби на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора, морфолошки представља контаминацију потенцијала и императива, са којима, уосталом, дели исту семантику (више о овоме в. Вељовић 2015а: 507–524; Вељовић 2018: 388–398). Њу карактерише непроменљивост саставних елемената, односно увек се јавља у истом морфолошком лику у свим лицима једнине и множине – облик *би* и форма 2. л. једнине императива.

Забележени су примери:

те *би* ја недељом *осечи* по пун један цегер рђовинѐ те јој понѐси те је дна нешто тѐ кѹхала и пила би тѐ чѹј (Бр); имала сам девојчицу, па у она бѐшик што се љуља свѐкрви *би* је *осиѡви* (Ру); по двадес љѐбѡва изѹтра *би* *умиѐси* (Жи); тѐ радѡше Мака, а ја ниѐсам, ја *би* *убѐри*, па хи љиѐпо испѐри, тѹри у воду (Ру); очи Божића *би* *донѐси* на хастал свѐ што ѡмѡш вѡћа, јабуку, крѹшку, ѡра, свѐ што ѡмѡ, кукурѹс, пшеницу онѡ скѹхѡ, и како коѐ узимѡ те га љушти и (Боб); јѐдва *би* *ѡѡђи* до камена ѡе су вѐћи сѡбѡри, не мѡже да те панѐ да баѡиш (Ли); тѡ домѡћин *би* *расѡрѐди* нѡс; кад *би* он *ѡѡђи*: „Тѡ ниѐ у рѐду, ниѐ урађено како трѐба“ (Ли); Живка *би* *ѡиѡди, куѡи* *би* њѡј мајцу (Ми); мѡј ѡтац би отишѡ, те би, у шѹму би отишѡ, пѡ би пѡжњѡ тога пѡпрађа, пѡ би у јѐдну вѐзу, пѡ донѐси, пѡ на крај тѡмо, у ѡшак, пѡ *би* *тѹиѹри* такѡ, и јѐдну пон’ѡву тѹри по онѡм пѡпрађу, и дрѹгѹ пон’ѡву би се покрил’и; Јѡ би свѐ ишла са мојѡм дѐдом од двѡнѐс до јѐдан ѡд ноћи, ми *би* тѡ свѐ сѐло *ѡѡѹи се* (Тер); овѡ *би* двѡ кѡња *ѡѡѡи* за Сеницу, онѐ бисѡге турѡ, плѡти Цѡганима те тѐ кѡње поткѹј, а мѡло је вол’ѡ да пиѐ, кад ѡдѐ у срѡјѐду, долѡзи у четвѡтак, ноћиѐвѡ би у кафѡну (Цр); ѡн га је мѡдо вољѐо и што *би* га ѡн *виѡди*, ѡн би плѡкѡ, ѡе да препѹкнѐ (Па); тѡ би се прѡвио јѐдан Миливоје ис Тутѡна, то-ѐ бѡо зађавола тѡ чѡвек, ѡн *би* *ѡбрни*, ѹзми вратило и у тѡ вратило побѡдѐ двѡ крака, ка ето оно ѹши (Вру); нѐко *би* *имѡди* књѡге, неко јѡк (Би); и кад је ѡн држѡ пѡре, тѡ, мѡт чѡвек, трѐбѡло му пѡре, и пѡчѡ је дѐди да крадѐ пѡре, ис кѹфѐра *би* *ѹзми* (Цв); понѐко *би* *ѡдусѡѡни* кад би по мѡдо злѡта трајѡл’и (Ке); којѡ би побѐгла дѹжѐ врѐмена *не би* јој се *ѡѡири* рѡт од ињѡта што ниѐ са рѡзилѹком рѡда ѡна дѡта, но-ѐ сѡмовѡл’но отишла (Па); Пунѡша ѡстѡ нѡс кад виѡди, кѡко *би* се *исѡиѡѡј* (Го); ѡна *би* *свѹчи се* гѡла гѡлцихѡта (Би); ѡна *би* *ѡѡђи* гѡре код мѐне кат хођу да промиѐним смѐну (Го); ја сам носѡла онѹ запрегу, а ѡдѡвт онѹ завиѡчу, пѡ кад *би* мѡја мѡјка тѡ *набалѹчи* тѡ, пѡ коѐ цветѡиѐ тѹ ткѡла, бѡш кѡ онѡ ћил’ѡме овѐ жѐне мусл’имѡнке што су ткѡл’ѐ, ѐто такѡ би тѡ нашѡрѡла. И бѡљѐ онѡ што се унѡштило, бѡљѐ бѡга ми (Лу); сѐстра јој јѐдна у бѡл’ницу радѡла

и ја сам био у болници доста ту, а ми смо се познаваљ'и, верујте, она би ми чај изутра донеси у онѣ термосе да пијем (Баг); она би узела маше, и ону жижку овако и све би ипријаљи ону цигару (Ле); вала би понѣка и дијете рѣди не би се помјриљи; Мѣја бијача би, вѣљки казан и вѣљку стѣку би ималји, *скѣха* ону врњику и *макни* онамо, е пѣслен та разливача, а карљице ималје, па ону врњику по онија пѣљица у клѣтове онѣм разливачѣм турѣј и оно се пѣслѣн закајмачи она врњика; мѣја би мајка по два-дес л'ѣбѣва и по десет онија кукѣрѣза испѣчи (Тр); кад би *крѣни да бежѣ* преко дољинѣ, ѣсто ко онѣ пчѣла ка-се пѣшћѣ (С. До); на онѣ чѣсто сѣто *сѣдѣви би* онѣ пшенично колѣче (Коч); прѣво су бил'и ѣбичѣи, нѣт би *види* мѣмак девојку, нѣт девојка мѣмка, сѣмо отѣди испрѣси је (Боб); девојка тѣт нѣје смѣла с мѣмком да ста-нѣ, сѣмо би јој у кѣћу *дѣђи*, видѣ се мѣмак и девојка и испрѣси је (Ме); касније су изашл'и опѣнци, ѣни су хи звѣл'и заклопѣши, онѣ дебел'и, готово ка от онија испол'ѣшн'иѣ гѣма, тако су бил'и дебел'и, пѣ бѣга ми кад би се тѣ *окѣси*, уби ѣ ноге, нѣге ти одѣри, не мош д-идѣш (Са); узми, пѣ онѣ кад би се *оѣри ѣ*, ѣмајѣ грѣбе-ни, пѣ ѣзмѣш те изгребенѣш (Де); маљо је тѣ било лѣше кад би се *окѣси*, онѣ нѣга бежѣ по ономе; онѣ кад би се *расѣрѣви* онѣ ексѣри овако и кат хѣј да кораѣш, рас-прѣви се онѣ ексѣри пѣ кат срѣтни нѣгу ѣз ногу, онѣем ексѣрима, кат те удѣри, тѣ ѣпѣхе крѣв (См); и тако би, нѣе имѣло, пѣ тогѣ гѣзи нѣе имѣло, па би ми одѣл'ѣл'и от смрчѣвѣ дѣскѣ бритѣом, пѣ би *зѣл ѣ* онѣ шѣбицѣом ону л'ѣску, пѣ би док би вечѣрал'и то би држѣл'и да видѣмо тѣ (Би); нѣт би се *сѣдѣј*, нѣшта тѣ (Вру); ми би се *сѣгрѣ*, *сѣгрѣ* док крѣнемо ка кѣћѣ (Ли); тѣ на Ђѣрѣвдѣн би ѣзми јѣдну флѣшу, пѣ донѣси на воденицу пѣ ставѣ по јѣдну копрѣву у тѣ флѣшу (Шав); ми нѣсмо држѣљи бѣвољѣцу, ѣни нѣсу држѣљи свињу и ми би код ѣѣ *јѣди*, *ѣѣ*, *ѣлѣси*, *жѣѣ* (Ми); тѣ би некѣ сѣмпѣр *нѣђи*, пѣ би она канѣѣла ставѣ одозгѣр на кѣцу пѣ наложи дѣље (Ме); ѣн је био, матрѣгѣрѣ, она би *ѣобѣгни* (Бр); пѣ би *сѣдѣви* ону кѣхву, попѣјѣ кѣхву; ималји смо и стѣнове лѣти би се *ѣрѣѣ* на стѣнове (Ру); пѣтком би *оѣѣди* на цѣму, да клѣњѣмо цѣму (Ђер); пѣ ка-смо мало вѣћѣ одрѣсл'и, кад би бил'и нѣје цѣмбѣси, како кажу кѣд вѣс весѣл'е, па би *оѣѣди* тако, ѣвечѣ на посѣдак (Пр); лѣпту нѣјесмо имѣл'и него би ѣзми те сѣшѣ нѣшто ил'и от крѣвѣ ѣзми поћупѣ онѣ длѣке пѣ намотѣ у лѣпту и ѣзми крѣпѣ пѣ сѣви у некѣ ћѣрѣпу жѣнскѣ пѣ уши онѣ, тѣ нам је бѣла лѣпта, крѣпењѣре (Рај); ја сам затѣко кат би она хлѣп *ѣмѣси* пѣ у врњику, пѣ удрѣби онѣ дроблѣње, најѣди се (Ми); би *налѣжи* вѣтру у форѣну, и сѣјѣла би сѣба док би посѣтковѣл'и; пѣсѣн би тѣ конѣпљу, дѣбро ка[д] се истрѣл'и, *одѣјѣ* на клѣсе (Бр); пѣсл'ѣ слѣмарице кад изѣђѣше бѣло-е млѣго дѣбро, и *изѣѣки би* ми тѣјѣ слѣмарѣца (Гу); прѣво с-опрѣло оснѣва, пѣ би мѣтавилѣ онѣ *намоѣѣ*, сѣхе имѣл'е, пѣ се тѣ на сѣхе (Ду); на верѣге казан би *закѣчи*, тѣ би кѣвѣљи хрѣну; на сѣнке онѣ, сѣне се звѣље, би носѣљи свѣкѣ дрѣгѣ дѣн илѣи за недѣљу дѣнѣ би *донѣси* помало дрѣва и тѣ дрѣва би *искрѣѣ* хи онако сѣрѣва, квѣсна (Ђер); би се *ѣокуѣ* тѣ нѣрѣда и нѣрѣда, ѣнтересѣ и штѣ-е телѣвѣзѣр (Бо); код свѣјѣ гѣздѣ би лѣѣди, по дѣсѣт по двадѣс лѣѣди, ѣзми рѣт ѣтлѣн пѣ до на врѣх (Ру); ѣни би *ѣобѣца* у прѣлѣе ка-дѣђѣ она вѣљкѣ вѣда, побѣца дрѣва, па у Гѣдово су тѣ дрѣва ѣшла (Го); ако не би бѣла девојка, ѣни би је *сѣдѣви* на магѣрца, нѣопѣко ту невѣсту, пѣ крѣс цѣпцѣѣло сѣло би *оѣѣди*, да знѣ цѣѣло сѣло што нѣје бѣла девојка

(Ру); конѡпла се раѡила, јес та конѡпла некат, лан, тѡ би имала нека трљлица, такозванa трљлица, па би, кад *би осуши* онѡ, ѡни ону конѡплу побѡри па-е тури у мочило (Ле); овако *би намѡићи* па свѡ на чеврт, и свѡ тѡ карлице (Го); ако *би исирѡси*, па-е тамо та испрѡшена била, звaљи би се свaтови; кад се разбѡљи ћѡвек па сѡне *би* за волѡве *закaћи*, па вући за Пазaр (Бо); сyтрадaн тек *би крѡни* (Ђер); пружи рyку: „Ќољико?“ А ова *би кaжи*: „Ќљижехѡ“ (Ли); тапyт на кѡње, и ѡни *би дѡћи* на кѡнак (Глу); *би ошиди* свaтови, бл'ижна порѡдица кой-е дѡвѡр, ѡн узимa младy; Онѡ *би уфaићи* кѡње и пѡслѡн *би* онѡ јѡчам *наслaжи* на лѡдйну (Па); тапyт се мањѡ сaме удавaље но свѡ просидѡм и тако *би исирѡси*; Тапyт *би* по педесѡт иљи шѡсѡт свaтѡвa *дѡћи* у сѡло (На); рaнићѡ би дѡшљи ѡде ис вѡјнѡк ѡсека понѡко, и би ти бѡрци што су били у пѡнзију *би дѡћи* (До); пyно хи је одозгѡ имaло, катастрѡфа, ада цй'ело тѡ Грачaне, пѡбрђе, тѡ је Зaстава дѡл'е запосл'ила, тy *би дѡћи* овако кат су вaшaри (Баг); ѡни се спрва нису мйриљи, мѡжда и по пѡла гѡдинѡ прѡшло *не би се йомйри* (Не); ѡтуд нaтовaри, тапут нй'е ни рaђaло, слaба зѡмл'a овaмо, па *би ѡтуд нaшѡвaри* тога жйта, нaтовaри рaзнѡ тѡ, донѡси (Вр); изaтки тѡ вел'ико, а ѡбѡј, свaкија бѡја *би ѡбѡј* (Д. Дуб); йшло се за Пѡћ, за Мйтровицу, за жйто, нйѡ ѡде мѡгло да стйгнѡ за гѡдину дaнa онѡ што *би йоси* (С. До); с кѡн'има *би ошиди* и *довѡди* је; Тѡ нйѡ бйло пѡсебно да држy кѡње, него рaди с нйим и онaко од вѡл'ѡ комшијски *би* и *сасидви* (Ђер); пѡслѡн *би* тy конѡплу, дѡбро ка-се истрљи, *одвaјa* на клaсе; *Прескaчи* *би* онy лѡзу дѡца, йгра између двйѡ вaтре (Бр); дѡље у Гѡдово *би чѡка* дрyги лyди, намешћйљи онѡ да не пролазy (Го); би се питaло ѡткаљѡн јѡј је мајка, кaка јѡј је мајка, кaка јѡј је порѡдица, а дрyгѡ не би ни вйдељи, и испрѡси је, тако *би* је *йзми* (Би); па би йшли у кољедaре, то *би мй ѡмладина скyи се* и понѡћи би йшли ѡт кyћѡ до кyћѡ и трајйљи ко шта ймa, масла, сйра, брашна, тѡ свѡ кад би скyпиљи на едно мѡсто нaлѡжи вaтру и тѡ *би сйрѡми* и *јѡди тy*; лaдно, зима, мрaс. *Би* ни *замрзни* нѡге, рyке, свѡ ѡтѡкни нѡге, свѡ замрзни (Би); ѡне *би ойљѡи* чарaпе, *ойљѡи* *би* прслук, цѡмпер (Ми); ѡне *би*, *кажy*, *дѡћи* која тѡ зна, она би дѡшла да ти то учинй (С. До); пyшнице онѡ, пaби *йзми* жѡне нaлѡжи онy пyшницу, пa прѡвишѡ нaлѡжи пa понѡкад запaљй се и пyшница и вѡће и свѡ погѡри (Бо); рaнићѡ би се испросйље па *би* и *осидви* по пе-шес мѡсѡци (Би); онѡ кад *би се йѡжњи*, више нѡмa да се жњѡ, бaца овако девѡјке срп преко рaмена (Са); пaнтйм мѡју мајку и мѡју тѡтку кад *би крѡни* у Ђерекaре из Дѡлова, па уз јѡдне кљисyре пѡшкѡ се на кѡња (До).

II.2.15.2. Бйло + инфинитив

Ова конструкија сасвим је обична у испитиваном говору, иако није забележен велики број примера. Јавља се увек у истом морфолошком лику, са обликом *било* и инфинитивом. Чешћа је са негираном формом глагола:

јакѡ га је, *бйло мйсл'ићи* на вриѡеме (По); *бйло* размйшљат (Ту);

јaко те убио, богами *не бйло* га *дйраи* (Бал); казнй га бѡк, *не бйло* *узймаи* тyђе (Ке); нека плачѡ сaд, *не бйло* махнйтат (Бал); ѡ, *не бйло се* свaђат (Ме).

Више о синтаксичко-семантичким одликама као и о ареалној распрострањености в. Вељовић 2018: 398–400.

П.2.15.3. *Шћâ(x), шћáше* + инфинитив

У оквиру ове конструкције имперфекат глагола *хѣѣѣѣ* / шћѣт има различите облике у зависности од граматичког лица:

шћâ ѣѣнуѣ на она л'ѣт (По); *шћâ се онесвѣѣсѣѣѣѣ* (Ту); *шћáше ѣѣѣѣнуѣ* за њóме (Ме); *шћáше* је и *ѣѣѣѣ* да и не раздвѣѣи (Го); *ѣн ме* и *удѣѣриѣѣ шћáше* (Ме); *шћáше* свѣ овѣ *расѣѣѣѣриѣѣ* да му дѣѣдосмо (Ту); *шћáше се ѣѣѣѣѣѣ* (Ту).

Више о синтаксичко-семантичким одликама као и о ареалној распрострањености в. Вељовић 2018: 400–402.

III. ЗАКЉУЧАК

У овој студији извршена је морфолошка анализа глаголског система говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

Анализи граматичке категорије глагола претходио је уводни део у оквиру којег су дате основне географске и историографске напомене о испитиваном терену, те представљена методологија прикупљања дијалекатског материјала и његове анализе у овоме раду. Описане су важне изоглосе које указују на појаву територијалне раслојености на терену испитиваног говора.

Преглед литературе о топономастичким слојевима на тутинско-новопазарско-сјеничкој територији показао је да је у питању пространа област која је одувек привлачила сточарско становништво, преко које су пролазили значајни трговачки путеви, и на којој се и данас из назива насељених места могу ишчитавати трагови укрштаја различитих народа – Грка, Келта, Словена, Влаха, Турака, Албанаца и др. Различита мотивисаност топонима описује не само географску конфигурацију терена него сведочи и о делатностима којима су се некадашњи и садашњи мештани бавили, те о политичким приликама у прошлости овога краја. Увид у историјске прилике, како се показало, од значаја је за разоткривање језичких слојева на овоме терену, имајући у виду да су миграције становништва биле од пресудног значаја за формирање дијалекатске композиције тутинско-новопазарско сјеничког говора. Овде пре свега мислимо на настанак специфичне, двојне јекавско-екавске замене јата (*дијете* : *деца*) настале у сусрету старијег екавског слоја и јекавштине коју су донели досељеници из црногорских крајева. Бројне особине присутне у говору данашњег становништва пештерског ареала имају упориште у несловенском, пре свега албанском адстратном слоју који су овде донели присељеници из Малисије. Стапање, претапање и укрштај појединих етничких група свакако су оставили свога трага у језику, те није реткост да при тумачењу појединих језичких црта, у настојању да их објаснимо, посежемо управо за историјским подацима о пореклу носилаца дијалекта. Но, како се показало у анализи, у категорији глагола овакви утицаји са стране не рефлектују се у оној мери у којој је то случај са, на пример, фонетско-фонолошким планом (изговор појединих гласова, прозодијски језички ниво), где се доста чешће уочавају црте настале у сусрету са несловенским језичким

идиомима. Глаголски систем у великој мери очувао је наслеђену прасловенску слику, што посебно потврђује чињеница да се на овоме терену чувају и редовно употребљавају и сви они облици чији је статус у осталим штокавским говорима нарушен, и који су или изгубљени или у повлачењу – аорист, имперфекат, инфинитив.

У уводном делу од значаја је било поменути (како бисмо прецизно омеђили ареал обухваћен нашим истраживањима) и то да је дијалекатски материјал прикупљен на простору тутинско-новопазарско-сјеничког говора указао на постојање два типа раслојености – хоризонталне и вертикалне. Хоризонтална микрораслојеност овог територијално јединственог ареала огледа се у томе да се, судећи по дијалекатском материјалу прикупљеном у пет сјеничких пунктова – Дружиниће (Дру), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Увац (Ув) и Урсуле (Ур) – један мањи део ове територије (у питању је релативно узак појас на терену сјеничке зоне који се граничи са говорима херцеговачко-крајишког типа) не уклапа у прилике које карактеришу остатак ареала, који се несумњиво уклапа у зетско-сјенички дијалекат. Забележене су дијалекатске карактеристике које недвосмислено упућују на постојање раслојености, односно на припадност овог дела територије суседним херцеговачко-крајишким говорима, а међу које смо убројали: појаву пренесених акцената и ликова са краткоузлазним и дугоузлазним акцентом непознатих остатку територије; метатонијско преношење на проклитику; облике са јекавском заменом кратког јата и већи обим присуства ликова са извршеним јекавским јотовањем у односу на остатак територије; замену *x* гласовима *k* и *z*; присуство наставка *-ијех* у облицима заменичко-придевске промене; разликовање падежа места и падежа правца; претежно присуство дужих облика инфинитива наспрам краћих форми које карактеришу остатак територије и др. Све издвојене диференцијалне црте указују на то да територија коју захватају поменути пунктови припада друкчијем дијалекатском типу (херцеговачко-крајишком), односно да међудијалекатска граница пролази преко дела сјеничке зоне. Основано претпостављајући да територија на којој се налазе наведени пунктови припада другом дијалекатском типу, дијалекатски материјал прикупљен на овом простору нисмо користили током наших истраживања. Вертикална микрораслојености огледа се кроз појаве отовренијег/затворенијег изговора појединих вокала, умекшаног изговора гласа *л* и његове замене са *љ* испред вокала предњег реда, неразликовање парова африката, засноване на конфесионалним разликама, а бележене у говору дела муслиманског становништва, које изостају у говору хришћанске популације.

Увид у историографске податке показао је да је на територији Тутина, Новог Пазара и Сјенице у прошлости често долазило до популационе

смене становништва и до промена у бројчаном односу између двеју доминантних конфесионалних скупина – хришћана и муслимана. Од самих почетака насељавања ових простора Словенима и ширења хришћанства у оквирима немањих државе хришћанско становништво било је доминантно, а топонимијски слојеви сведоче и о присуству Влада сточара. Уз то, ови крајеви одувек су били густо насељени имајући у виду културни, политички и економски значај рашке области. Долазак Турака на ове просторе имао је утицаја на историјски развој у целини, а то значи и на етничке процесе. Муслиманско становништво у овом периоду било је сасвим ретко, углавном сконцентрисано у градским срединама, а чинили су га махом представници турске власти. Са доласком Турака започиње интензиван процес исламизације, који је довео до постепеног повећања броја становника који су почели исповедати мухамеданску веру, да би данас муслиманско становништво у рашкој области било доминантно. На ислам су прелазили и хришћани староседеоци, и припадници црногорских племена досељени на ове просторе са црногорских брда, а посебно албански католици, малисори, чији потомци данас чине највећи удео у становништву Пештерске висоравни. Под утицајем ратова и напада страних непријатеља, али и због унутрашњих сукоба и честих промена услова живота становништво тутинско-новопазарско-сјеничке области често се са ових простора селило – хришћани су махом одлазили ка централној Србији и Шумадији а муслимани у Турску. Но, погодна за бављење сточарством, Пештерска висораван са околином континуирано је привлачила ново становништво, тако да су се овде временске етапе депопулације смењивале са периодима популационог попуњавања територије. Осим сточарства, важна грана привреде на овим просторима била је и земљорадња, те, у мањој мери, шумарство, занатство и трговина.

Централни део наше студије посвећен је морфолошкој анализи глаголских облика. Глаголске јединице испитиване су детаљном анализом прилика у систему глаголских основа и врста. Сваки од облика који улази у систем глаголских форми испитиваног говора посматрао се појединачно, при чему је пажња била усмерена на глаголске наставке, те промене бележене на границама основе и наставка. Морфолошка анализа подразумевала је утврђивање инвентара морфолошких категорија (глаголски облици) и средстава која у њиховом грађењу учествују (глаголске основе и наставци). Увид у инвентар глаголских облика омогућио је сагледање стања које се тиче (не)стабилности позиције сваког од њих у систему испитиваног говора (превасходно на облике који у појединим српским говорима изостају: аорист, имперфекат, инфинитив, глаголски прилог прошли). Утврђивање инвентара глаголских основа

и подела глагола по типовима за циљ је имало праћење појаве укрштања глаголских врста.

У наставку износимо само најважније закључке добијене посматрањем и анализом дијалекатског материјала.

Преглед глагола I врсте показао је да највећи број глагола на *-c* (< *-cīi*) има промену искључиво по I врсти. Из опште слике издвајају се глаголи типа *срѐс/срѐйнуӣ*, *ѓбрес/обрѐйнуӣ*, *й̄ѓс/й̄ѓнуӣ*, *сѐс/сѐднуӣ* и други, који имају значење тренутности, а код којих се бележи продор елемента *-не/-ну-*, пореклом III врсте, који у се највећем броју случајева такође одликују семантиком тренутности. Код глагола који се у инфинитиву завршавају на *-ћ / -ј* тенденција ка укрштању са глаголима III врсте присутнија је него код глагола на *-c* (*-cīi*). Такође, приметна је и чешћа појава дублетних форми у парадигмама различитих глаголских облика. Појава укрштања глагола I и III врсте карактерише и друге говоре зетско-сјенчког дијалекта, а бележена је и на ширем штокавском ареалу.

Глаголи II Белићеве врсте одликују се значајном стабилношћу наслеђених форми. Појаве укрштања, иако и овде присутне, мањег су обима од оних забележених код глагола I врсте, тако да се највећи број глагола уклапа у промену овога типа. Такође, увиђа се и већа уједначеност облика на читавом штокавском етнојезичком простору. Укрштање II и V врсте забележено је у парадигми глагола *й̄кѓӣ*. Глаголи на (*-*)*сй̄ѓјаӣ* типа *усй̄ѓјаӣ*, *осй̄ѓјаӣ*, *сасй̄ѓјаӣ се* и сл. своје облике углавном граде по II врсти, али је уочена и тежња ка укрштању са глаголима VI врсте типа *й̄ѓѓѓӣ* : *й̄ѓѓѓѓӣ*, подстакнута чињеницом да су обема врстама обухваћени углавном учестали глаголи.

Иако се углавном уклапају у наслеђену промену, поједини глаголи III врсте, осим по овом моделу, своје облике могу градити и по I врсти. Дублетне форме се притом могу јавити у инфинитиву, аористу, радном глаголском придеву и трпном глаголском придеву, с тим да постоје разлике у обиму варијантности код појединих група глагола. Тако, на пример, глаголи на (*-*)*гй̄нуӣ* и (*-*)*кй̄нуӣ* све облике осим аориста граде по III врсти. У аористу су, међутим, сасвим обични и подједнако фреквентни и облици по I и по III врсти. Поједини глаголи облике радног глаголског придева могу градити и по I и по III врсти. Такви су глаголи (*-*)*дѐнуӣ*, (*-*)*мр̄знуӣ*, (*-*)*шр̄(х)нуӣ*, (*-*)*кй̄снуӣ* и сл. Глаголи типа *й̄р̄снуӣ*, *й̄(р)ѓй̄нуӣ*, *й̄риий̄снуӣ*, *з̄й̄нуӣ* и сл. имају двојаке ликове аориста, ређе радног глаголског придева, док остале облике граде само по III врсти.

Код глагола IV врсте у првом разделу нису бележена укрштања са глаголима других основа. Код глагола другог раздела варијантност у облицима

је нешто израженија. Неуједначеност се пре свега тиче односа форманата *-ова-*, *-ива-*, *-ава-*, *-ева-*, односно различитог степена флукутирања у парадигмама појединих гаголских облика.

Већи део глагола V врсте према односу основа остаје у оквирима ове категорије (изузимајући само глаголски прилог садашњи, који може имати двојачке форме), с тим да глаголи типа: *(-)слáгаӣ*, *йомáгаӣ*, *налáгаӣ*, *(-)мáхаӣ*, *(-)бркаӣ* и сл. показују знатно виши степен варијантности. Колебање у односу основа тиче се пре свега могућности да поједине своје облике граде како по V, којој припадају, тако и по VI глаголској врсти. Глаголи V врсте типа *(-)крéшаӣ*, *(-)срèшаӣ*, *обр̄ӣшаӣ*, *уйлèшаӣ*, *жвáкаӣ* и сл. чешће имају промену по II врсти, са једнаким основама у свим облицима.

По VI глаголској врсти мењају се глаголи *(-)слљшаӣ*, *(-)кд̄ӣаӣ*, *(-)й̄ѣваӣ*, *(-)й̄граӣ*, *(-)й̄д̄адӣ*, *сѣ̄наӣ се* и сл., који према односу основа у потпуности припадају VI глаголској врсти. Глагол *мáхаӣ*, међутим, осим облика по IV врсти (*мáшĕм*, *мáшĕиш*), може имати и промену по VI врсти. Забележено је и неколико примера од глагола *(-)вр̄ћаӣ* / *(-)вр̄ћаӣ*, *о̄й̄кль̄учаӣ*, *сл̄áчаӣ*, који указују на појаву укрштања са глаголима VII врсте. Глаголи *(-)д̄а̄ӣ*, *(-)й̄маӣ* и *(-)зн̄а̄ӣ* мењају се по VI врсти, с тим да се јавља укрштање са глаголима III врсте, односно долази до продора форманата *-не-*, *-ну-* у различите облике.

Већина глагола VII врсте остаје унутар своје категорије. Код глагола *(-)зр̄ѣӣ* бележени су и облици по III врсти, обични на читавом испитиваном простору. Глаголи који припадају типу *обл̄áчӣӣ*, *свл̄áчӣӣ*, *извл̄áчӣӣ*, *увл̄áчӣӣ* и сл. могу имати промену по VII, али неретко прелазе и у IV врсту.

Најзад, најмањи степен варијантности уочен је код глагола VIII врсте. Глагол *бр̄д̄јаӣ* : *бро̄ј̄ӣм* може имати промену по VIII, али и по VIIа, а глаголи *вр̄ӣшӣаӣ*, *ћӯӣаӣ*, *й̄ӣшӣаӣ*, *ч̄учаӣ*, *й̄д̄чаӣ* и сл. такође могу имати промену по VIII, али чешће се срећу облици по VIIIб врсти.

Помоћни глагол *б̄ӣӣ* у облицима инфинитива јавља се на читавом испитиваном ареалу у јединственом фонетском лику, са свега неколико потврда продора форманта *-ну-* пореклом из III врсте (*б̄ӣд̄нӯӣ*). У презенту се напоредо употребљавају облици: *б̄ӯд̄ѣм*, *б̄ӯд̄нѣм* (са елементом *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте), *б̄ӣд̄ѣм* (форма настала аналогично према инфинитивној основи) и *б̄ӣд̄нѣм* (са продором *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте у облик који је настао наслањањем на инфинитивну основу). У облицима императива превладавају форме са аналошким *-и-* у корену (*б̄ӯди* : *б̄ӣди*). Аористне форме су: *б̄ӣ(х)*, *б̄ӣ*, *б̄ӣ*; *б̄ӣсмо*, *б̄ӣс̄т̄ӣе*, *б̄ӣше*; а забележена је и паралелна употреба множинских облика (који се срећу и у имперфекту): *б̄ѣхосмо*, *б̄ѣхос̄т̄ӣе*, *б̄ѣхоше*. У облицима имперфекта присутна је знатнија варијантност: *б̄ѣх* / *б̄ѣх̄ā* / *б̄е̄а̄дӣјо*; *б̄ѣше*; *б̄ѣше*; *б̄ѣсмо* / *б̄ѣхосмо*; *б̄ѣс̄т̄ӣе* / *б̄ѣхос̄т̄ӣе*; *б̄ѣху* /

бѣхоше / *беѣдијѹ* / *бѣахѹ*, са различитом фреквентношћу и територијалном распрострањеношћу појединих форми.

Глагол *(x)шѣѣиу* инфинитиву може имати и варијанте *шѣѣи* и *киѣѣи*. У презенту овај глагол има пуне облике *(x)дѣу*, *(x)дѣеи*, *(x)дѣе*, *(x)дѣемо*, *(x)дѣеѣе*, *(x)дѣе*. У 3. л. мн. презента знатно чешће се на целом терену испитиваног говора јавља облик *(x)дѣѣѣ*. Осим пуног облика *(x)дѣѣш*, у 2. л. јд. у употреби је и краћа форма *(x)дѣ*. Глагол *хѣѣи* у аористу има два низа облика. Дуже форме имају у основи проширење *-d-*: *(x)шѣѣдо(x)* / *шѣѣдо(x)* / *киѣѣдо(x)* / *кѣѣдо(x)*, *(x)шѣѣде* / *шѣѣде* / *киѣѣде* / *кѣѣде*, *(x)шѣѣдосмо* / *шѣѣдосмо* / *киѣѣдосмо* / *кѣѣдосмо*. Забележени краћи облици су: *шѣѣ(x)*, *шѣѣ* / *кѣѣ... (x)шѣѣсмо* / *шѣѣсмо*. У имперфекту глагол *хѣѣи* има следеће облике: *ѣѣ* / *шѣѣ* / *кѣѣ*, *ѣѣше* / *шѣѣше* / *кѣѣше... ѣѣсмо* / *шѣѣсмо* / *кѣѣсмо*, *ѣѣхѹ* / *шѣѣхѹ* / *кѣѣхѹ* / *ѣѣдѣјѹ* / *кѣѣдѣјѹ*. У радном глаголском придеву има облике *(x)шѣѣѣо* / *ѣѣо* / *шѣѣѣо* / *кѣѣѣо* / *киѣѣѣо*, *(x)шѣѣѣла* / *ѣѣла* / *шѣѣѣла* / *кѣѣѣла* / *киѣѣѣла*, *(x)шѣѣѣло* / *ѣѣло* / *шѣѣѣло* / *кѣѣѣло* / *киѣѣѣло*.

Инфинитив без финалног *-и* употребљава се на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне. У тутинско-новопазарском ареалу забележене су искључиво краће форме, док се у Сјеници јављају и облици на *-ѣѣи* и *-ѣѣи*. Ипак, на већем делу сјеничког подручја њихова појава углавном је спорадична. Након губљења крајњег *-и* код глагола који се завршавају на *-ѣѣи* финални експлозивни сугласник ишчежава, што је у складу са ограничењем које се тиче немогућности реализовања групе *-ѣѣи* у финалној позицији уопште у највећем броју случајева (*ѣѣс*, *кѣѣс*, *мѣѣс* и сл.). Појава испадања финалног сугласника, након које долази до упрошћавања финалне групе *-ѣѣи* забележена и у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Глаголи на *-ѣѣи* такође се јављају без финалног вокала. Губитком експлозивне компоненте условљеном крајњим положајем у речи, *-ѣ* се у облицима инфинитива често изједначује са *-ј*.

На читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне у 1. л. јд. презента наставак највећег броја глагола је *-м*. Наставак 2. л. јд. је *-и*; у 1. л. мн. презента наставак је *-мо*; а наставак 2. л. мн. је *-ѣѣе*. Код глагола VII и VIII Белићеве врсте забележена су два наставка – *-е* и новије *-у*, настало у резултату аналогije према другим глаголима са овим наставком. Поремећени однос наставака *-е/-у* карактерише целу територију испитиваног арала. Наша грађа није нам пружила могућност уочавања правилности у њиховом избору. У сваком од пунктова забележени су примери са обама наставцима, а информатори их напоредо употребљавају. Примећено је, међутим, да у свим тачкама испитиваног простора форме са *-у* превладавају, као и то да су облици са *-е* нешто чешће забележени код православног становништва. Морфолошка

варијантност облика 3. л. мн. карактерише велики број штокавских говора. Глаголи VI Белићеве врсте у највећем броју случајева чувају наставак *-aju*. У мањем боју примера јавља се наставак *-ay / -y*, а највећи број оваквих забележених примера из наше грађе јесте из новопазарске зоне, те присуство ових облика тумачимо утицајем говора косовско-ресавског типа. Форме 3. л. мн. за завршетком *-ду* натутинско-новопазарско-сјеничкој територији имају једино глаголи *(-)д̄а̄ӣи* и *(-)зн̄а̄ӣи*:

Наставак *-a(x)* у 1. л. јд. имперфекта у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице имају глаголи II, IVб, VI и VIII Белићеве врсте, који имперфекат граде од пуне инфинитивне основе. Глаголи III, IVа и VII врсте, који имперфекат граде од окрњене презентске основе, у 1. лицу имају наставак *-ā(x)*. Наставак имперфекта у 2. и 3. лицу једнине у тутинско-новопазарско-сјеничком говору је *-āше*. Наставак 1. лица множине редовно је *-āсмо*, анаставак 2. лица множине *-āсӣе*. Највећи број глагола у 3. лицу множине има наставак *-āху*. Оно што, међутим, новопазарски говор додатно диференцира од говора Тутина и Сјенице јесте присуство елемента *-д-*, односно *-ад-* и у другим глаголима, који иначе немају двојак облике презента и императива. Продор поменутог елемента, међутим, није захватио читаву парадигму, већ само прво лице једнине и треће лице множине. Тако глагол *īrīčaīi*, на пример, има следеће облике: *īrīčādījo/īrīčādīja* (ум. *īrīčax*), *īrīčāше*, *īrīčāше*, *īrīčāсмо*, *īrīčāсӣе*, *īrīčadījū* (ум. *īrīčāху*). Облици са проширењем са *-adījā/-adījo* и *-adījū* у новопазарском ареалу у потпуности су потиснуле ликове са *-āху* у 3. л. мн. имперфекта (*чујаху*, *īrīčaxу* и сл.). Закључили смо да се присуство овог елемента може објаснити аналошким продором из облика глагола типа *znaīi*, *imaīi*, односно могуће је да је *-adījū* само додато као готов наставак уместо *-axū*. Имајући у виду да су на обликовање облика презента и императива типа *znāđēm/znāđi*, *imāđēm/imāđi*... утицали глаголи типа *đāīi* (*đām/đāđēm*), *jēsīi* (*jēđēm*), може се узети у обзир и посредни утицај ових глагола на формирање поменутих имперфекатских форми. Имперфекатске форме са *-ou* 1. л. јд. имперфекта бележили смо само у новопазарској зони. Тутинском и сјеничком ареалу примери типа *rādādījā/rādādījo/rādādījū* нису својствени, тако да њихово присуство новопазарски говор диференцира од остатка територије, повезујући га истовремено са севернијим говорима зетско-сјеничког дијалекта, у којима овакви облици нису необични.

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице аорист се твори помоћу инфинитивне основе и две групе наставака. Глаголи са основом на вокал у аористу имају наставке: *-ø/-x*, *-ø*, *-ø*, *-смо*, *-сӣе*, *-ше*, док се глаголи са инфинитивном основом на консонант граде додавањем наставака: *-o/-ox*, *-e*, *-e*, *-осмо*, *-осӣе*, *-оше*. Наведено правило обухвата највећи број глагола. Систем

тутинско-новопазарско-сјеничког говора одликује се добром очуваношћу гласа *x*. Ипак, у облицима аориста финални веларни сугласник из наставка 1. лица једнине елиминисан је у највећем делу примера. У нашој грађи мали је број потврда са наставцима *-x* и *-ox*. У свим осталим примерима у 1. л. јд. бележени су наставци *-o* или *-ø*. Наставци другог и трећег лица једнине су *-e* и *-ø*. У 1. лицу множине редовно смо бележили новији наставак *-смо*, односно *-осмо*. Друго лице множине има редовно *-сџе*, *-осџе*. Наставак трећег лица множине је *-ше*, *-оше*.

У 2. л. јд. синтетички облици императива у испитиваном говору у потпуности се чувају. Забележене форме, међутим, показују варијантност како у погледу инфинитивних основа тако и на плану наставака за грађење овог глаголског облика. Највећи број глагола твори императив додавањем наставака *-и* на окрњену презентску основу (глаголи I, II, III, IV, VII, VIII врсте). Глаголи I врсте имају редовно овај наставак. Глаголи III, V, VII и VIII врсте такође имају наставак *-и*. Један део глагола II врсте има наставак *-и* у императиву – глаголи II врсте са презентом на *-је-мо* инфинитив граде додавањем наставака *-ј*, који најчешће испада (*обрџ*, *џосџ*). Наставак *-ј* код глагола IV врсте најчешће испада у позицији иза *и* (*зави*, *џоџи*). Остали глаголи ове врсте чувају финално *-ј*.

Глаголски прилог садашњи твори се у тутинско-новопазарско-сјеничком говору додавањем наставака *-ћи* на облик 3. л. множине презента. На испитиваном ареалу присутно је колебање у односу наслеђених наставака *-е* и *-у* у поменутих презентским формама, са тенденцијом уопштавања наставака *-у*, те се таква варијантност пресликава и на облике глаголског прилога садашњег. Стога су у грађи потврђени двојаки ликови – са завршетком *-ећи* (код глагола који чувају старији презентски наставак) и *-ући* (које се јавља након успостављања аналошког *-у* у облицима презента).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони глаголски прилог прошли се не употребљава. Присутни су једино облици придеви типа *бџиџи*.

Радни глаголски придев гради се подједнако на целом терену испитиваног говора – додавањем наставака *-ао* / *-о*, *-ла*, *-ло*, *-ли*, *-ле*, *-ла*. Неуједначености када су посредни наставци за овај облик нема, док је у односу основа присутна знатнија варијантност.

Глаголи чија се инфинитивн основа завршава на *-а-* у облицима трпног глаголског придева на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора показују колебање у репартицији наставака *-н(-)* и *-џи(-)*. У највећем броју случајева бележени су у обема морфолошким формама, при чему није уочена посебна правилност у употреби двају ликова. Наиме, варијантност

је присутна у сваком појединачном пункту, а говорници различите форме у дискурсу употребљавају напоре.

Футур I гради се помоћу глагола *хѡѡѡѡ / шћѡѡѡ*, чије су енклитике: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеѡѡ, ће / ѡѡ*, а као допуна на читавом терену испитиваног говора инфинитив је доста чешћи од конструкције *да* + презент.

Футур II твори се у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони од презента глагола *бѡѡѡ* и радног глаголског придева. Знатно чешће, међутим, у служби овога глаголског облика срећу се презентске форме глагола типа *мѡгнѡѡ, имѡд(н)ѡѡ, знѡд(н)ѡѡ*.

Перфекат се гради помоћу енклитичких облика глагола *јѡсам* и радног глаголског придева. Варијантности у грађењу овога облика нема.

Плусквамперфекат је сложени глаголски облик који се на тутинско-новопазарско-сјеничком терену гради помоћу префекатских или имперфекатских облика глагола *бѡѡѡ* и радног глаголског придева. Највећи број забележених примера јесте са облицима перфекта помоћног глагола.

У облицима потенцијала дошло је до свођења различитих форми помоћног глагола на један облик – *би*, који је у употреби у свим лицима једнине и множине. Осим тога, у вези са потенцијалом на испитиваном терену није примећена варијантност у погледу грађења облика.

Конструкција *би* + императив, која је у употреби на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора, морфолошки представља контаминацију потенцијала и императива, са којима, уосталом, дели исту семантику. Њу карактерише непроменљивост саставних елемената, односно увек се јавља у истом морфолошком лику у свим лицима једнине и множине – облик *би* и форма 2. л. једнине императива.

Конструкција типа *бѡло рѡдиѡѡ* сасвим је обична у испитиваном говору, иако није забележен велики број примера. Јавља се увек у истом морфолошком лику, са обликом *било* и инфинитивом. Чешћа је са негираном формом глагола (*нѡ бѡло лѡгаѡѡ*).

Спроведена анализа показала је да је систем глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице богат и да, када је реч о инвентару морфолошких категорија и средстава, у основи чува наслеђено прасловенско стање. Највише варијантности примећено је у погледу преобликовања појединих наслеђених наставака, на које су махом утицале тежња ка аналошком уједначавању унутар парадигме и тенденција ка повећању степена језичке економије редуковањем редувантних елемената у морфолошком систему и остварењу симетричних односа (попут свођења презентских наставака у 3. л. мн.). Појава укрштања унутар глаголских врста такође је присутна, при чему највећу експанзивност показују глаголи III врсте, чије

проширење *-не-*, *-ну-* се шири у основе глагола других конјугационих типова. Промене у односу основа неретко су узроковане тежњом ка уједначавању инфинитивних и презентских ликова уопштавањем истог основинског вокала. Но, појава укрштања углавном остаје на нивоу измена које обухватају глаголске основе. С друге стране, ни код једног глаголског облика нисмо уочили тенденцију ка укрштању и изједначавању глаголских наставака, односно процес ширења наставака једног у парадигму другог глаголског облика (чему су у штокавским говорима посебно склони аорист и имперфекат), те њоме узроковано слабљење морфолошке и морфосинтаксичке разлике између њих. Сваки од испитаних глаголских облика има јасан инвентар морфолошких средстава која учествују у његовом грађењу, а присутни су и јасне дистинкције у односу на остале јединице у систему. Најзад, код свих глаголских врста бележене су гласовне алтернације које се дешавају на границама основе и наставака, али оне, иако упућују на присуство изразитије варијантности, нису од значаја за системски статус морфолошких облика.

Увид у ареалне прилике које карактеришу остале говоре зетско-сјеничког дијалекта показао је да говори тутинско-новопазарско-сјеничке зоне показују значајну еволутивну и типолошку сличност, те да са њима чине јединствену дијалекатску целину. Варијантност и у погледу морфолошких категорија и у распореду и инвентару морфолошки средстава свакако постоји, али није присутна у већем обиму. Праћење прилика у другим штокавским идиомима омогућило нам је да увидимо неке значајне изоглосе које повезују испитивани говор са идиомима на ширем етнојезичком простору, при чему се знатнија сличност увиђа при поређењу са говорима косовско-ресавског типа, посебно када је посредни новопазарски део територије, који се наслања на ове суседне идиоме.

IV. ИЗВОДИ ИЗ ДИЈАЛЕКАТСКИХ ТЕКСТОВА

Бороштица, Тутин

И рѣкосте ми нѣшто ве йнтересуѣ? Оћу, свѣ ћу ти причат. Оћу да ти кѣжѣм.

Јѣ дѣста сам запѣнтио лѣшијѣ гѣдѣнѣ, нѣродне гѣдине. Јѣ се сѣћѣм дѣбро, трѣ гѣдине нѣје родѣло жѣто, посѣ, нѣ би родѣло, глѣдне гѣдине су бѣл'е. Овѣ ѣмладаина сѣт, тѣ вишѣ пѣтѣ јѣ што причѣм, нѣ би мѣне вѣровѣл'и. Нѣрот ѣвде нѣје имѣо л'ѣбом да се хрѣни. Посѣјѣл'и би, свѣ што би посѣјѣло нѣ би родѣло, за трѣ гѣдине. Нѣма је пѣјац бѣо у Пѣзѣр. Мѣ смо дѣл'и јѣдну крѣву, сѣћѣм се дѣбро, стѣри мѣј отѣрѣ је у Пѣзѣр, и с тел'ѣтом, прѣл'ѣе, л'ѣена крѣва, сѣ-та крѣва мѣжда хил'ѣду ѣурѣ нѣјмањѣ мѣже, а ѣндѣ је дѣо за тѣвар жѣта, јѣчма, јѣчам се јѣо. Јѣ тѣ дѣбро знѣм. Кукѣрус, јѣчам, пѣ да ти кѣжѣм, пшеницѣ нѣје ни имѣло ѣвде, нѣје нѣкѣ покушѣвѣ да сѣѣ тѣ. Нѣје ни покушѣвѣ.

Оћу да ти кѣжѣм, рѣлом се орѣло, дрвѣнѣ рѣло онѣ бѣло, нѣрод би са тѣѣм рѣлом цѣо дѣн трѣес ѣри, нѣ би вишѣ мѣгѣ да подрѣ. ѣндѣ нѣје имѣло, мѣ сѣт ѣвде дрл'ѣче ѣвѣ што дрл'ѣмо жѣто, тѣгѣ нѣје имѣло, дрвѣнѣ су бѣл'е. Брѣну онѣ направѣ от брѣзѣ. Пѣтѣвѣ нѣје имѣло, лѣшијѣ пѣтѣвѣ. ѣвде се нѣје мѣгло ис Тутѣна до ѣвде у продѣвницу, отворѣл'и нѣкѣ дућѣне звѣл'и су хи. Ранѣѣ пѣшкѣ су йшли с кѣн'има, снабдѣвѣл'и, и тѣ нѣје, ѣћу ти кѣзат. Шѣћер мѣ нѣѣсмо, тѣшко, и да си имѣ пѣре, нѣје га ни имѣло, мѣгл'и су сѣмо да дѣбијѣ онѣ сирѣмѣшнѣ. Кѣфу би дѣл'и гѣдишњѣ као пѣмѣћ сирѣтѣнѣ. Шѣћер би добѣл'и. Е тѣкѣ ти је бѣло тѣ времѣна.

Дрвѣнѣ кѣла су бѣла ѣвдѣ, дрвѣнѣѣм кѣл'има се рѣдѣло, слѣжѣло, мѣсл'им, дрѣва тѣрѣл'и и тѣкѣ свѣ тѣ, нѣје да лѣжѣм. Нѣши стѣри, тѣ се дѣста до кѣсно мѣжда. Бѣло-ѣ рѣтнѣ врѣѣме и пѣсл'ѣ, јѣ се сѣћѣм, трѣ гѣдине пѣсл'ѣ рѣта нѣје рѣћѣло жѣто, свѣјѣдно штѣ би сѣѣл'и. Причѣл'и би пѣсл'ѣ тѣјѣ посл'ѣдице тѣјѣ бѣјнијѣ ѣтрѣвѣ, тѣ жѣто нѣје мѣгло да родѣ.

ѣвде у Пѣзѣр нѣје ни имѣло, сѣд Сѣлѣкѣвац, тѣ си већ у Пѣзѣр рѣћѣна, до Бѣѣлѣк Пѣл'ѣ, до Йвангрѣда, мѣ зѣвѣмо Берѣне сѣдек, Берѣне се звѣло и ранѣѣ, а и сѣт се ѣпет тѣн йме врѣћѣ, нѣрот је свѣ тѣрѣ с кѣњѣма, ишѣ за

Пазар, а наши су ишли у Пећ. Ў Пећ је имало кукуруза, ето родило би жито тамо добро, и с коњима би ишли, десет, петнаес и дваес л'уди сваког дана би догонили и жито.

Још ово да ти причам, мој отац, моја баба, она је дала ектер земље за осам ока брашна кукурузна и то брашно-е било љупхл'ало се, ко у бусике дошло, утврдило се позел'енело, деца била ситна, није се имало, није имало хране и сат један отишо одавде и догно товар тога жита и он кад је догно то брашно, и сад диел'ио по кућама свијем фил'цан, шол'а једна, по шол'у, кол'ко кућа све по шол'у, шол'у па се враћо по други пут па по трећи пут и онда су миешал' и мл'ијеко са тијем брашном и зел'е брал'и ово по н'ивама, ми кажемо она спонаћ, грушицу ону, и исеча и тако би леп првила и тако децу хранила. Дала је за осам ока ектер земље, сат је та ектер продат дванаес хил'ада еура.

Реља Шкријељ, 74 године

Нема у Борштицу вашир, тамо у Суходо другог сат, другог августа, ту има један извор воде, има једна предаја ту о Ђерђел'ес Ал'ији. То се прића тако. Понеко каже био је неки Ђерђел'ес Ал'ија, он је, како прићају, оно, да је био навр Тројана са шатором и ту је стао и гл'едао ово пол'е, није имао же да пије, није воде није имало и он је сишо и кл'ео је ово пол'е: „Јараби те стока покрила. Стока се родила а слана те убила“. И вала е то и истина, ево и дан данас слане ђутуре а стокџе ђутуре.

А како је удрио сабл'ом, бабо?

Има камџен, и шћео да пије и није имао и отишао, сабл'у извадио и удрио, тап, посред онога камена вако, и избйла вода, и ту је коња водио и коњ, да видиш копите, како-е газио н-ону воду и пио је и хузда како му је пала, одек хузда срела за камен и ту-е пио. И ђовек и она коњ. А он се борйо против неке аждахе која је узимала, шта знам ја, девојке, ко да-е она узимала та аждаха девојке најбол'е, шта ја знам. И он се борйо у Крнијелу, има село Крнијела, то-е одма ту иза Тројана село, његово родно, ту је аждаха окрњила јелу и одма-е добило село *Крња Јела*. Па не знам, у Баћицу она се бацала и добила Баћица име по томџе, посџен у Пружањ с-опружила и исто има село Пружањ, које је исто добило по томџе име. И дан данас баш има та вашир другог августа сваке годинџе ту се окупл'а омладина, има музика, шатори, згода. Коштџанпол'е је Дбл'ња Пџштер, то је дол'е Дел'имеђе, Мелџе, то е оно брдо вел'ико што се види иза брда дол'е, тамо е Коштџанпол'е. Има Карџе исто оде у Борштицу, ту је Карађорђе са војском био, то су прићал'и, ту ђак има и некџ грбл'е ко нешто да-е имало, долџзил'и су некџ те су то истражйвал'и,

његџва војска, Карађорђева тџ да-е била, тџ-е ова прџва махала кот онога гџ-тера ка-сте најшл'и па дџсно се скрџћџ.

Хука Шкријељ, 81 година

Брегови, Тутин

Тџ би потџрал'е овамо женџма да пребацџјџ варнику от џихнија крџва сво'јџем крџвама. Тџ су радџл'е са вел'киџем зел'ом, баџил'е би тџ зел'е, потџрил'е тџџем женџма, и џне вџчу онџ мл'џџеко от тџђија крџва и џна да џма дџста мл'џџека, џ тџ је тџ.

Ѓман џстџ џџџ лџше, турџл'и би крџвама офџама, онџ кад би сол'џл'и, турџл'и би. Дџбар је кад нџкџга вџл'џш па га погл'џдаш крос она џман, џто ти га на весџл'е, човџка свџга погл'џдаш понџкат нџкат – бл'џџ. Како се онџ рџкнџ: „Јџ те гл'џдам крос ова џман а тџ бл'џџо за мнџм ка џван“. Тџ чџднџ брџјнице некадашнџ от нџрџда. Јџ ти приџам чџвенџ. Мџне су л'џчно бил'е трајџл'е неке жџнскџ што су напџшћџл'е, па мџне мајка џмрпа, а женскадџја та: „Е, бџга ти, хо л' ми та прџстџн дџт?“, кажџ такџ и такџ, „оставџла сам д"џцу, штџ не би ме помџгла за тџ да погл'џдам тога човџка мџга да би ме вратџо“. Реко: „Тако ми бџга, имџла га јџсам“, а џмамо бџнар џнде, „ада бџга ми ми је пџ у бџнар, а дџла би ти га да џикад нџ би помџсл'ила нџшто.“ „Ѣ, вџла мџне ме научџла јџдна жџна, тџ би се осевџпила са мнџм, оставџла сам пџторо деџџ, да ми дџш та прџстџн от мајке, од биџчџ од нџкџга.“ „Имаџла сам“, рџко, „ал' ја д-џзмџм вџду, џн ми нешто вел'ик, и џн ми је бџга ми пџ“. „Хайрл'и бџло, вџла“, плџчџћи и отџшла је. А жџ ми је бџло, она мајку џџџ имџла, но је бџла сирџче та жџна, и џна, такџ је истџрал'и бил'и. Е тџ, кажџ, погл'џдала би тџџем мртџвачкиџем прџстџном: „Ка та мртџвац што нџ зна ни тџ џшта нџ знџ мџне да биџеш ни да псџеш да ротџш“. Такџ су тџ корџстџл'е, најприџашнџ жџне су тџ приџал'е старџ.

Ѓма тија зл'џја дџша, нџ дџ бџже, да ви џстину кажџм, тџ јџдџнџ да сам имџла, бџ дџла тџж жџни, а џикат кро-жџвот се џџесам батарџла са тџџем најџинима лџшиџем, џџесам смџла, имџла сам тџ дџцу, нешто сам вол'џла тџ дџцу са халџлом да хи подџџивџм, да хим не вџдџм шџр, но сам вол'џла џвијек, штџ ми ко приџа, ја за сџбе задрџи, џџесам се тџџем чџџама батарџла, тџ да рџкнџш, тџ нџ би. Ова траџа штџ-е, како се зоваше ова траџа, дџтел'ина, тџ траџу стџвџш под јџстук, помџсл'џш за нџкџга, препостаџavimo сџд би вол'џла овога да џзмџм а да вџдџм штџ ће ми дџћ на сан, да л' га хџћу ил'и нећу и оно ти тџ кажџ, тџбџже. Е тџ су дџтел'ину са тија пџт л'џста стџвл'џл'е пот јџстук девојке. Е бџш тџ такџ је бџвџло.

Хасл'и субџта и љторак хасл'и нй'есу д'анови баш за н'екй р'ат, накй посџ, бџл'й су тй д'анови да се пџшту'е, да се тџ не р'адй н'ешто прет'ер'е'ено. Х'ефту д'ан'а н'е би д'ал'и ст'арй ни чешл'џве нити џштро н'ешто, док то не прџ'е, ни да се п'ер'е, да се л'уп'а, р'ат гр'ада, рад н'евремена, пер'ал'ка јџке, једно тры х'ефте пред Ђур'евд'ан тџ нй'е дџбро.

Фатима Куч, 69 година

Глоговик, Тутин

Кат су бйл'и партиз'ани п'а, кат су бйл'и онџ Мџјстйр йм'а српскй и т'урскй, бйл'й хим попл'а'н'ал'и св'е Т'урци, и кат су се вр'атйл'и, М'арко, х'ел'и да пл'ат'у, партиз'ани вй'ћу: „Кџ-е крйв?“ М'арко р'екџ: „Нйшта, шт'а-е проп'ало, проп'ало је, не вр'а'н'а нйшта“. Ј'а М'арка позн'а'ем, бйџ је џн д'у'го пр'ес'еднйк.

Ј'а сам остџ иза џца од гџдин'е сирџче, п'а су ме ст'авил'и, З'е'чевић један првџбџрац б'еше, и т'ер'ах'у Н'емце, џнд'ар џни р'екџше овй Тутйнци, каж'е: „Ов'а-е сирџче, м'ајка му с'амо йм'а н'ега“, те ме ост'авише у Поз'ар, ал' тџ се пџдр'уче р'асформйра. Ё пџсл'ен: „Вџл'йш л'и да ид'еш у При'епџл'е пџдр'уче ил' да бйд'еш у Паз'ар у н'арџдн'у џдбрану?“ Те ме ост'авише т'у. Бйџ сам тры й пџ гџдине, пџсл'ен м'ало сам бйџ у Пл'евл'е, т'ер'ах'у Бџжа Б'ел'ицу. Убйсмо му трынез др'угџв'а, убйше му ов'а вџјска, п'а кад ми један Ј'авџр пйш'е... Бџжо Б'ел'ица пйш'е: „С'утра ћу прџј крос Пл'евл'е“. И прошџ крос Пл'евл'е, т'урио кџт'ур от кџл'а и крос Пл'евл'е. Да га не уф'ат'у Партиз'ани, слџмйџ кџла. Пџсл'ен је жйв'ео јџш дв'адез гџдйн'а, т'а Бџжо Б'ел'ица, а бйџ је комад'ант батал'џна партиз'анскй, убйл'и му бр'ата. Пџсл'ен јџш дв'адес гџдйн'а пџсл'ен је партиз'ани љдбџвци, зн'аш шт'а су р'адйл'и, пов'ежй се, н'ака девџјка бйла вй'ђена т'амо иза Пл'ев'ал'а, саш нйм р'адйла и џн, бйл'и љдбџвци т'у, и џн дошџ да љзм'е нек'е ст'в'ари ко-т'е девџјк'е, убйл'и га крос прџзор, џна му дџд'ала в'еш, они га убйл'и. Тџ су бйл'и н'ајспецијал'нй'й Тйтџвй др'у'гови. Бйл'и љдбџвци, љдба је бйла сп'ецијална.

А-ф'е-ж'е тап'ут је кад је дошџ Тйто им'ала је ск'упштина ж'ен'а у џпштињу, п'а мџја ж'ена испрет ов'е џпштињ'е бйла је пр'ес'едница. Одлучйв'ал'и су, им'ало је џдбор ж'енскй, св'е, пйт'ал'е су се џп'асно. Пйт'ал'е су се ж'ене.

Ујкан Дедић, 99 година

Гурдијеље, Тутин

Гурдијел'е је добило име по онџи ажда'и, можда си чула ту причу. Ја тачно не знам довол'но, кажу да је била аждаха горе у то језеро, горе ово Алићун ђе је. Алићун, то је у Браћак, село Браћак, и ту је некат био хомар. И дан данас се иде на та вашир, дол'е у Македонију зову га Џл'индан, а код мусл'имана зову га Ал'индан, то је другог августа. Тог дана је аждаха, кажџ, увијек некџ девојку, кад би отишл'и горе, она би појела и кат је Ђерлез Ал'ија наишо, он је удрио сабл'ом, коњ му-е био жедан, и он је удрио сабл'ом у крш ђе та вода, и сат постоју коњскџ те копите у та камџн урежане, и ту је вода избјила и он је, то се десило у село Браћак, и он је видџо ту аждаху и ту је дошла са сабл'ама и са копл'ем и он је ударио и окрњио је, и село је добило Крња Јела име по тој аждахи, окрњио је. Баћицу је обалала, кажџ, у Тџч'илово јој текла крв, у Гурдијел'е се зџурила, а у Живал'иће је живџела, у Прџжањ се опрџжила ту била, посл'џ у Хџево је дол'е ту-е завршила. Истџрич'ар ова ис Пазара којими је рекџо да Гурдијел'е значџи сџнчани крш. То-е тол'ико интересантно, има исписато та прича, ако могаднем да је наћџем. Мџја тетка од џца је то тол'ико знала, а ја о томџ не знам. Ко сазнадем ја тач'но ко зна свџ, рџћ-у ти.

Ту су и Грџци живџл'и, нашл'и смо некџ, шџтал'и смо ја и мој брат, Камбрџзин се мџсто зовџ ту, изнад Гурдијел'а два километра, нашл'и смо стубл'ину, дрвџнџ лџбицу и звал'и смо ту прџје једно дваес гџдџна једнок Хајриза. Тџ стубл'ине се радџу от шџпл'ок дрвета бџковџк, и џне се поставџу, та стубл'ина, не памти ни ова џ стџ гџдџна да је некат ту била та вода, знач'и то-е за време Грџка. Ту има мџсто, лас један зовџ се Лас Сџрћин, ту Сџрћи ђе су живџл'и ти Грџци, и џни су из Гурдијел'а отишл'и кат су у прџл'џе хтел'и да џру, снџек је паџо и стџгла она површица, знаш штџ-е површица, и џни су дџгл'и рџке о-тоџ краја, џни су ту задњи бил'и, по некџм прџч'ама, џни су забџл'и орало у површицу и отишл'и су заџвијек, нијесу мџгл'и, кад тридџестџк априла кад нџсу мџгл'и да посџјџу пшеницу, и џни су дџгл'и рџке о-тоџ краја и напџстил'и га заџвијек. Ту је једна црџква некат била наџомак, једно километар, два, и то мџсто се зовџ Црџвине, то мџсто је километар џ по џд Гурдијел'а, засџок Ч'укџту припаџа. Има једна пећина, она није мџлово вел'ика, можда девет метара десет да је дубинџ, мџже чџвек да се оваџо посџгнџ и да џћџ, туима разнџх напџисџ, разнџх тих, ал' то су свџ чџбџни са онџјџм џгл'џном џ жара потписџвал'и се има некџи су и урезџвал'и, ал'и не мџжеш да, то је пуно прашинџ, то да би очџстио нешто да би отџриџо. Та је пећина у крш, једно дваџ по километра џд Гурдијел'а ус крш. Ту нџма крша, ал' ту се зовџ крш пошто је џко пећинџ камџн, то нџма једну триес ари.

Шемсо Укић, 53 године

Делимеђе, Тутин

Ћво како сам радјо. Сјјо жито на зѣмл'у пѧ тѧ се сјјѧло, орѧло се во-
лѧвима, а рѧл'има, нѧје имѧло онијѧ плугѧвѧ док нѧје партизѧн завлѧдѧ, нѧе
имѧло ни плугѧ него дрвѧне рѧл'ице. И, разумѧш тѧ, ишѧепрл'ѧ тѧ имѧња
нѧкако, посѧ га, повлѧч'ѧ га, ѧ дођи врѧме да се кѧсѧ, да се жнѧе, жнѧло се,
нѧје имѧло ни косе да кѧсѧмо жѧта, него се жнѧло, срп, пѧ овѧм рукѧм жѧто
фѧтѧј, а овѧм сѧч'и жѧто. Е тако се жѧвѧло. Па пѧсл'ѧ сѧћи прѧће по шѧмама,
овѧ ѧтањѧ прѧће, пѧ онѧ жѧто наслѧгѧно овакѧ свѧ јѧдно нѧ другѧ, нѧ другѧ
наслѧгѧно, турѧ рукѧма, пѧ посл'ѧн зѧђи пѧ кѧпи рукѧма, пѧ онѧ прѧт тѧри по
зѣмл'и, па напѧни онѧ пѧ јѧдном рукѧм ѧтут, јѧдном ѧтут те онѧ прѧтегѧни,
ѧто тако се мѧч'ио нѧрот. Пѧ тѧрѧ, грѧди на зѣмл'у, рѧшѧисти мѧло трѧву,
обрѧши онѧ зѣмл'у пѧ тѧри по зѣмл'и онѧ жѧто, пѧ уфѧти по двѧе кѧњѧ по
трѧе, кол'ко је кѧ имѧ, пѧ тѧрѧ, тѧрѧ онѧ те га кѧњи убѧи, пѧ посл'ѧн онѧ слѧму
трѧси, прѧтрѧси је по двѧ трѧ пѧтѧ да пѧнѧ жѧто. Ћ кѧт пѧнѧ жѧто, онѧ слѧму
мѧцѧл'и би, пѧ мѧтл'ѧ брезѧвѧ пѧѧдри кол'ѧко-ѧ имѧло нѧрѧда, ѧдри ѧтут, онѧ
брѧшѧѧ, онѧ ѧтут, пѧ на средѧну гѧвна, гѧвно се звѧло, тѧ је бѧо јѧдан кѧлац
ђѧ су вѧзѧл'и кѧње те окрѧћѧл'и, стѧжер. Пѧ посл'ѧн ѧзми лопѧту дрѧвену,
пѧ јѧдан бѧцѧ ѧвѧс да се одвѧи жѧто от оногѧ шлѧма, јѧдан бѧцѧ, ил' муш-
кѧрац ил' жѧна, бѧци нѧ глѧву нѧшто да му н-идѧ у кѧсу, у глѧву, те онѧ чѧ-
сти, пл'ѧва се звѧла, одвѧи жѧто на едну стрѧн на едну стрѧн пл'ѧву, унѧси у
кѧђу, на тѧвѧне, овѧмо кошѧви бѧл'и гѧре, опл'ѧти от прѧћа пѧ мѧло ул'ѧѧѧпи
бѧл'ѧгѧма, са извињѧњѧм, ѧтл'ѧ ѧзѧмѧпѧ тѧрѧ у воденицу. Јѧ сам у Шкрѧѧел'ѧ
жѧвѧо до пѧдесѧт и ѧѧтвртѧ гѧдинѧ, пѧ тѧрѧ у Смѧлуђу у воденицу, потођѧре
се звѧл'ѧ, пѧ посл'ѧн ѧтут врѧти се а кѧки пѧтѧѧѧ кѧки хѧлѧви, тѧшко нѧма да
идѧмо а јѧш кѧњима на л'ѧђѧ по стѧ кѧлѧ нѧтовѧри.

Јѧсмо ишл'и валѧ и на Кѧсово, ишѧ сам јѧ у Пѧћ ка-се зѣмл'отрѧс де-
сѧо у Скѧпл'ѧ, јѧ се у Пѧћ тѧ јѧтро обрѧо. Нѧтовѧрио на кл'ѧсе двѧѧ кѧч'ице
сѧра, ка-смо стѧгл'и у Пѧћ, испѧт Пѧчи, тѧ пѧт нѧје бѧло млѧго насѧл'ѧно,
равнѧца, зѣмл'ѧ, л'ѧдѧна, ка-смо стѧгл'и на некѧ згрѧде кѧпл'ѧ побѧѧѧно.
„Штѧ је овѧ?“, пѧтѧмо. Кажѧ: „Зѣмл'отрѧс у Скѧпл'ѧ бѧо“. Бѧше јѧдну шѧсѧт
трѧћѧ, ѧинѧ ми се тако. Јѧ нѧѧсам млѧго ишѧ, јѧсам у Мѧтровѧцу тѧрѧ тѧ
сѧр, у Пѧћ пѧ и нѧѧсам млѧго, у Пѧзѧр нѧје мѧгло да се продѧ, вѧл'кѧ нѧ-
рот, вѧл'кѧ сирѧтѧњѧ бѧла. Ада ѧтут нѧшта, ѧзми по јѧдан л'ѧп, пѧ ујѧши, с
опрошѧњѧм, на кл'ѧсе, па поѧди онѧ сѧхо, тѧрѧ, тѧрѧ, тѧрѧ, дођи овѧмо око
пѧла нѧђи, изјѧтра. Сѧне, дѧнас се жѧвѧ грофовскѧ, бѧговскѧ. Мѧ смо звѧл'и
овѧ богѧташе бѧгови, ѧгови, а бѧга ми се жѧвѧло грѧко.

Етем Селимовић, 79 година

Добриња, Тутин

Нйшта, бѡг знā. Тѡ сам йшла те брāла мрāве, на трй вѡде ђе ймā вѡда, на трй вѡде ўзми тѣ водѣ у тѡ, нāјпри'е се звāла штрўгља, посл'ѣ у кѡфе и повр онијā мрāвā тўри вѡду, с трй вѡде и донѣси те тўри на срѣт, ко ймā овāцā, и тўри једно јā'е. Ујўтру поквāси крāве с тѡм водѡм и онѡ прѡспи тў. Посл'ѣ сўтрадāн пўшти стѡку, тўри да се једѣ, и нйшта. Ранй'ѣ су се кўпāл'и, јā како пāнтйм нй'есу. Кѡм нй'е мрзно отйди те опѣри нѡге на вѡду дѡл'е ѣто тѡ. Тѡ су причāл'и, јā тѡ нѣ знāм, свāкā, кѡ д-ўзмѣ крāви мл'й'еко. Ранй'ѣ кāжѣ се пāл'йл'о, јā како пāмтйм, нй'есу, нѣмā кѡ да жўљй кѡру и тѡ.

Кад је Бāдњѣ вѣче, дйгни се йзутра, мојā мāјка би се дйгла да мй'есй погāчу, и тѡ при'есна, нйшта да се не стāвлā у њў већ при'есна. Љўди уфāти волѡве и отйди у дрѡва и понѣси тў и кйло ракй'ѣ ил пѡла кйла.

Ђѣ ме нāђе бāш сāt. Ђе стāдосмо?

И щўди отйди тўри онакѡ кѡструтну тѡрбу и отйди щўди и ка-трѣбā да дѡђў да све избāцйш из, тѡ сам упāмтила, свѣ би ме мāјка псовāла што нй'есам избāцйла, и не велā да се брйшѣ ка-дѡђў бāдњāци, стол'йце и стѡ. Бāдњāци дѡђи, мй отйди те пољўби ѡни, нāјпри'е су догонйл'и по пўна кѡла дрѡвā, пѡсл'ѣ јѡк, нй'е дѡ шўмār, и пољўби онѣ бāдњāке и ўзми онѣ бадњачйце и свй помāло појѣди. Пѡсл'ѣ сўтрадāн вāлда и тй ѡде нѣшто чинйш. Сўтрадāн се омрсй, онѡ се постйло нāјпри'е. Полāзник дѡђѣ и чāркā онѡ, нāјпри'е су на-лāгāли ѡгањ у дрўгў згрāду а пѡсл'ѣ јѡк нѡ у шпѡрет, сāмо чаракā: „Овол'йкѡ мўшкијā глāвā, овол'йкѡ овāцā, стѡк кол'ико бѡк“, и такѡ. Пѡсл'ѣ полāзник дѡђѣ, тўрйш му стол'йцу, огрнѣш га нѣчйм ѡзгѡр, повўчѣш онў стол'йцу, ѡн пāнѣ, е посл'ѣр ѡн гржā тѡ и такѡ. Пѡсл'ѣ полāзника срѣтнѣш, тўрйш му рўчак, кāно о Божйћу, свѣга ймā, мѣсо и свѣ тѡ, ѣ пѡсл'ѣ га испрātйш, дāднѣш му тѡ повѣсмо, нāјпри'е се дāвāло тѡ повѣсмо, а сād богами чāрапе ил'и пешкйр. Полāзник гржā, дѡбро, и кўћāни гржājў помāло ал' бес полāзника нйшта. Љўди, мушкārци, бѡлѣ кад је млāђй ал' мѡже и свāкојакй. Сād нйкѡ ни не гржā.

О Божйћу мѡј би ѡтац порāнио, догнā вѡла зāухо ѡздѡ, имāла је једна згрāда ђе се тѡ налāгѡ ѡгањ и тѡ, и кад би шћѣо онā вѡ да прѣђѣ једнѡм ногѡм унўтра, умѣсй колāч за вѡла, и оставй рўпу на срѣд сри'едѣ и подā ономѣ вѡлу мало жйта те појѣди и натўчй му тā л'ѣп на рѡк, и пўшти га ѡн, нѣкй нѣће да га обāl'й нйкāко а нѣкй га обāl'и ѡдмā, ѣ кад га обāl'и л'ѣпо, како се онѡ уми'есйо л'ѣп, тѡ сўпер дѡбро, а кад га преврнѣ, тѡ нй'е дѡбро. И тўри тā л'ѣп један дāн двā на некў пол'йцу да тѡ стāнѣ тў и тѡ посл'ѣ појѣди. Кад би бāдњāци йшл'и ка кўћй, свѣ изнѣси и остāl и стол'йце и свѣ а унѣси слāму, пā штā би чинѣл'и по тѡј слāми, не пйтā. И чѣргу кѡструтнў што су

најприје то старѝ ткал'и да вију жѝто от козѝ, ми смо имал'и до скѝро па се поци'епѝла. Саѝд под заѝдње време нико и не унѝси, каку сламу, а и немѝ је. Кажу око Божѝћа не мѝреш да дођѝш да зајмиш ништа а ако ѝмѝш нешто, да вратиш. Три даѝна се није брѝсѝло. Могло-е да се брѝше до Баѝдњега даѝна, кад идѝ баѝдњаѝи ка кући, не, нико. Имѝло је то, најприје нијесу жеѝне ми'есѝл'е жеѝне л'ѝба од Божѝћа до Васиљѝвдаѝна нѝ умѝеси то за Бѝжић да ѝмѝ, ал'и ми'есѝл'е су саѝмо прѝесан а јѝк кѝсео. Нешто раѝди... не знаѝм, праѝво ти ка-жеѝм. Наѝс је биѝло пуно у кућу, ја нијесам ни трагаѝла то.

Савић, 64 године

Жупа, Тутин

Е хај да поѝчнемо пошто је сваѝдба слаѝтка биѝла, то л'ѝ'епо биѝло. Сваѝд-бе се праѝвил'е до сат скѝро времеѝна, десѝтак гоѝдиѝна праѝвило се, позѝвѝш, реѝкнимо, то ти је мајка, је л' тако, удаѝе те мајка, удаѝе те, и сѝт ѝна позѝвѝ бл'ѝжнѝ коѝмшију, свеѝе прѝјетел'е, све доѝстове позѝвѝ на сваѝдбу, и што хи позѝвѝ на сваѝдбу, доѝносѝ поѝклѝн ко шта то ѝмѝ. Сваѝдбу'ѝ се, јеѝдан даѝн се то среѝћа и сваѝдбу'ѝ се, весел'ѝ се и свеѝе и вечеѝра се и свеѝе, сѝтрадаѝнке се онѝ сваѝтови што су, то је, дако ѝеш ме разѝумет, то је се звѝ чаѝш најпри'ен, ко сѝт домаѝнин. Зовѝе: „Бујруѝм сѝтра дођѝте на каѝфу“. И они дођѝу сѝтра на каѝфу, спреѝми се јеѝло и пиѝће и свеѝе то, даѝру'ѝмо неѝвесту, кол'ко ко ѝмѝ, даѝру'ѝе и доѝвиђеѝња, посл'ѝр та се сваѝдба заврѝшила. Ё ко те ѝнтересѝ'ѝе поѝсл'ѝе шта раѝду, повраѝтак и то свеѝе.

Не би имѝло паѝра да би се ми срѝл'и, саѝмо, реѝкнимо, познаѝем се доѝбро с тѝвѝјѝм мајкоѝм и ѝна фаѝл'ѝ тѝ моју жеѝну, фаѝл'ѝи: „Доѝбра девојка“, и то свеѝе. „Ё је л' доѝбра?“, „Јѝсте.“ „Е хајде, праѝтим проѝвођѝаче“, и ѝде таѝмо ѝштѝе је ти'ем туѝрски'ем реѝдом, срѝпски'ем реѝдом, траѝжи је: „Траѝжим ти девојку“, кажѝе да распѝтаѝмо да виѝдиѝмо ѝѝе-е како је. Не виѝћа ни ѝн тѝ девојку, ѝн се таѝмо заѝби'ѝе у друѝгу соѝбу, шта ја знаѝм, испѝтаѝ оваѝмо-оѝнаѝмо, кажѝе: „Да ја питаѝм“, да про-вѝери кака сам ја, свеѝе то тѝ да виѝди, баѝш ѝу ти ја праѝчат о мојѝј жеѝни, ѝмѝш да се сми'ѝш. Ё посл'ѝн та роѝд ѝѝѝзѝн распѝту'ѝе како је мој поѝрот, какав сам ја, да ти не отеѝам ѝ ри'еч, да л' сам пиѝјаѝница, да л' сам курѝваѝр, ја ти праѝчаѝм свеѝе. Ако ѝмѝм три четѝири краѝве, пеѝт, ѝмѝм двѝс оваѝѝа, даѝће ми је, ако је ко оѝво саѝд сирѝмаѝх, јеѝдну краѝву ил'и неѝће краѝву, не да ти је, сирѝма си, ми смо жиѝвѝл'и о ти'ем краѝваѝм о ти'ем овѝцаѝма о пол'опрѝивреѝди.

Хајро Адемовић, 83 године

Конице, Тутин

Нйкѧко се нй'есу срѣћѧл'и, нѧ су ме мѣне испросил'и у Пѧтрѣп а мѧм-ка нѣ знѧм уѧпште. Ни вйдеѧа га нй'есам, те отйшл'и у Шкрй'ел'е те ме венчѧл'и, пѧ онѧ нѧј кат сам дѧшла, тѧ нѧћ смо се вйдел'и прѣвѧ. И ѧн мѣне и јѧ нѣга. Јѧ сѧзнѧла, ѧтац ми бйо ис Пѧл'ѣва, а у Пѧтреб жйвѣл'и. Ѣни по-чѣше да ме мѧмѧ, ѧн хи не хѧ'ѣ, нѧ онѧ ме мѧмак йска и ѧн ме дѧде ни пйтѧ ме нй'е, нѧ сам јѧ плѧкѧла и кѧкѧла и ѧн ме дѧ. От петнѣз гѧдйнѧ. Шез нѣдѣл'ѧ сам седѣла испрѧшена. И посл'ѣн овѧмо дѧшл'и свѧтови, онѧ гѧч, нй'е имѧло музйкѣ нѧ онѧ гѧч и свѧтови, оно црвѣнѧ ми набйл'и нѧ глѧву пѧ на кѧња пѧ овѧмо. Ѣни су ми дѧни'ел'и да шй'ем. Нй'е овѧ звѧло се кѧ овѧ сѧт, нѧ сѧл' овй прѣчй по нѣкол'ико, а каснй'ѣ посл'ѣн шѧтор. Постѧви шѧтор, ѣ у шѧтор смо звѧл'и посл'енѧке, срѣћѧл'и, спрѣмѧл'и биријѧне, пйте, дѧдове.

Они дѧшл'и дѧл'е, рѧчѧл'и, йгрѧл'и, цумбѧсйл'и, натовѧрил'и ме на кл'ѧсе и довѣл'и ме. Нй'е имѧло нйшта дрѧгѧ, сѧмо на кл'ѧсе, јѧ сам йшла на кл'ѧсе, припйнѧла хи, а којѧ нй'е нѧ ће да пѧнѣ па је дрѧжи зѧ рѧке, дрѧжи је за по едну рѧку. Тѧпѧт кат сам дѧшла јѧ, јѧк, каснй'е-е пѧчѣла тѧ кочйја, пѧсѣн мѣне. Јѧ прѣко шѣсѣт гѧдйнѧ кѧ сам дѧшла. Ис Потрѣба кот Дел'ймеђѧ ѧнде. Невѣста кѧт, од л'ѣда, тѧпѧт нй'е имѧло овѧ дрѧкчи'ѣ нѧ од л'ѣда, матријѧл тѧ такѧ се звѧ л'ѣд. Којѧ ймѧ злѧто, којѧ нѣмѧ ће отйшла у сиромѧшно, нѣмѧ злѧто. Којѧ је имѧла комѧру, спрѣму, она посѣн по томѣ, ако-е богѧта, она трѧжй злѧто, ако-е спрѣму дѧни'ела богѧту, она трѧжй злѧто ѧдмѧ. Пресѣчѣ тол'йкѧ, ѧндѧ мѧжете за мѣне. Рй'етко, иѧко је побѣгла, ѧни нѣће да јѧј се помйрѧ. Рй'етко тѧпѧт побѣгла, нѧ свѣ просйл'и. И родйтел'и се пйтѧл'и, ранй'ѣ се девѧјке нй'есу пйтѧл'е хѧће л' ил' нѣће. Ада ранй'ѣ су и овй стѧрй бйли глѧпи, дѧди је хѣ богѧто, хѣ жйта ймѧ, кѧ ће ѧна ко нѣће. Млѧдуза стѧрѧга што ймѧ брѧду. Мѧрѧ пѧсѣн да ће бйт мѧчка жѣнско да дѧјѧ ѧбрас. Јѣс, такѧ Хѧјрйја, сѣстра јѧј побѣгни, они су је дѧл'и млѧду. Довѣдѧ ти дй'ете јѣдно пѧ га окрѣћѣш, кѧнче, и посѣн скйнѣ те онѧ дѣвер и увѣдѧ те хѣ трѣбѧ да спѧвѧш. Тѧ ме прѣстеновѧл'и, тѧ ранй'ѣ нйе имѧло ѧ рѧт, тѧ срамѧта. Онѧ девѧјка је срамна. Седѣла, ѧни цумбѧсйл'и, скѧкѧл'и, йгрѧл'и, пѣвѧл'и, јѧ седѣла гл'ѣдѧла. Ни да прйчѧм, да гл'ѣдѧмо смо смѣл'и, а прйѣн гѧдинѣ ни да запѣвѧ ни да зайгрѧ. Кѧко, а нѣ тѧ нѧј. Изѧтра га је познѧла по нѧшњи што-е дѧни'ела. Дѧбар ми је бйо, нѧ ми ѧмри'е те ме ѧстави. Млѧго дѧбар свѧкојѧко. Посѣн сѧтра, тѧ је бйло уочи пѣтка смо мй тѧ рѧдйл'и, посл'ѣн у пѣтак, бѧш кѧ нѧћас, четврѧтак дѧђи, сѧтра пѣтак двѧри, пѧсѣн пѣтка се тѧ рѧстурй кѧт кѧ. Гѧсти долѧзил'и, рѧку узймл'и. Прѣви дѧн тѧри кѧхву, понѣшто намируј овѧкѧ. Пѧ узймѧ да обрйшѣ, да опѣрѣ сѧдове, опѣрѣ

вѣша. Првѡ јутро мѣни је ѡна дѡни'ела да пл'етѣм, ја ни'есам кћѣла, а њѡјзи је њѡјзина дѡни'ела вретѣно.

Хајрија Халитовић, 80 година

Лескова, Тутин

Ми смо рѡдом ис Албани'ѣ, тѣмо су пог'инул'и двѣдес и јѣдан око пашћѣта и тѹ су бил'и три брѣта, а ов'и су побѣгл'и. Убио ћѡвек пашћѣ, а она доћѣка па уби њѣга, она оногѣ, она оногѣ, те двѣдес и јѣдан око пашћѣта, у Албанију. И сѣт ѡни побѣгл'и, ѡни су се звѣл'и Бајрактѣрѣвићи, овѣмо предѣнул'и йме Шкр'и'ел'и, јѣдан остѡ у Јѣворову, јѣдан дошѡ у Л'ескѡву, јѣдан у Борѡштицу, Шкр'и'ел'и, предѣнул'и прѣзиме, да нѣ би уфѣтил'и. Ё, сѣ-да в'идиш и тѡ, кажѣ: „Да зѡвнѣмо пѣштерскѡг бајрактѣра“, а мѡј ѡтац пѣштерск'и бајрактѣр, и от'иди тѣмо, срѣтни га јѣдна жѣна, п'итѣла се са н'им, кажѣ: „Кѡ си ти?“ Кажѣ: „Јѣ сам пѣштерск'и бајрактѣр“. „Ти бајрактѣр?“ „Јѣ бајрактѣр.“ Мусл'ихуни тѣмо засѣдѣл'и: „Е хѣјде кат си пѣштерск'и бајрактѣр да ни об'јасниш тѡ.“ „Ёво сѣд да ви об'јасним, пашћѣ уби'ено, глава зѣ главу, ћѡвек за пашћѣ, дѣл'ѣ и дѣл'ѣ и дѣл'ѣ и знаћ'и пашћѣ напрѣвило тол'йкѡ крѡвѡ-вѣ.“ И ѡн хим тѡ об'јаснио, они нѣ знајѹ да је ѡн тѡ.

Јука Шкријѣл, 82 године

Попе, Тутин

Испод воденицѣ се узимѣ вѡда, нѣшто је бѡлѣ ѣ се то окрѣћѣ кѣмѣн, окрѣћѣ се кѣмѣн, па тѡ нѣшто ко здравшѣ испот кѣмена. Ђѣш под воденицу, пѣ с-окѹпаш при'е сѹнца у лѣдну вѡду, понѣси пешк'ир и окѹпѣ се у лѣдну вѡду и тѹ се обѹчѣш и свѣ. И тѹ зѡвѣш нѣкѡга кад в'идиш од дрѹгѡвѣ ил дрѹгаричѣ, по ймену, ѡна се озѡвнѣ, штѣ је, не вел'и мѡл'им него штѣ је. „Е в'идиш л'и овѣ зѣл'ен др'и'ен, предѣ'ем ти мѡј др'и'ем, ѡд гѡд дѡ гѡд, до овѡ доба гѡдинѣ“. Е, предѣдо ти др'и'ем, пѡсл'ѣ тѣ девѡјка ц'и'ело л'ето др'и'емѣ. Којѹ ти није жѣо да се др'и'емѣ сву л'ѣто, ѡна се млѡго не наљѹти тѡ.

Бѹква зѡвѣ се од воденицѣ, воденица ймѣ бѹкву којѣ идѣ вѡда крос ту бѹкву, и дирекно у кѣмѣн у воденицу. Да ни'е водѣ не би се мѡгѡ окрѣћѣт воденичк'и кѣмѣн. Ако се не озѡвнѣ, не мѡреш да јѡј предѣш, ако се озѡвнѣ, ти јѡј предѣдѣш та др'и'ем, велѣ да се озѡвнѣ. Пѣ не мѡже док је не зѡвнеш, мѡрѣш да је зѡвнѣш, кѡм ћеш да предѣш док не зѡвнѣш, нѣ мош воденици да предѣш др'и'ем. Мѡш Лѡлу кад је пѡпила да зѡвнѣш. Ўочи Ћѹрћѣвдана

коприву бѣрѣш, дрѣен, фрбу, и донѣсѣш, на шталу ставѣш, на кѹћу више вратѣ, више шталѣ, гѡвѣдѣ вратѣ, више вратѣ ѡфчијѣ. Тѡ су свѣ животѣне, кѡ чѡвек, кѡ, и ѡно дѣше, што гѡј дѣше стављаш. Испл'ѣтѣш виѣнац, онѡкѡ тѹриш више вратѣ, тѡ л'ѣпо је та виѣнац. Сѣмо ставѣш виѣнац. Виѣнац се стављѣ и уочи Петрѡвдана.

Да се причѣ нешто смѣшно, нѣе, онѡкѡ причаш, ѡбично разговѣраш. И окѹпѣ се и ставѣш водѣ, и код кѹћѣ се кѹпајѹ дѣца, и ставѣш јѣје и ставѣш копривѣ у воду, помѣшаш копривѣ и јѣје у воду и окѹпаш дѣцу ис тѣ водѣ ѣе копривѣ и ѣе јѣје. Да је здравѡ дѣете кѡ јѣје, и копривѣ је здравѣ, да је здравѡ кѡ копривѣ. И кад спѣвѣ, мѣло га испѣљаш копривѡм, бѹдѣш га, оно нѣе да се разбѹдѣ, ти подѣгни ѣѣбе и испѣљаш га по ногѣма, по рукѣма га испѣѣаш, оно устанѣ бржѣ. Да је здравѡ кѡ копривѣ.

Жѣне ѹћѹ у шталу да нѣма крѣва мл'ѣека, и ѡне тѣмо заврѣчајѹ, унѣсѣ вратѣло нѣкѡ и појашѣ н-онѡ вратѣло и понѣшто шѣпољѣ тѣмо, виѣѣ: „Како овѡ вратѣло имѣло мл'ѣека, такѡ крѣва имѣла мл'ѣека“; а вратѣло нѣма мл'ѣека, дрѣво нѣма мл'ѣека. „Како јѣ овѡ дрѣво јѣхѣла (јѣхѣла), такѡ крѣва мл'ѣеко престѣла“. Тѡ мѡгѹ кѡмшике да урѣдѣ тѡ, сѣмо којѣ ѣмѣ лѡше дѹшу, а којѣ је жѣна дѡбра, нѣе, а којѣ ѣмѣ лѡше дѹшу, пѣ ѡна нѣмѣ да јѡј се сѣрѣ сѣр, и ѡна лѹбомѡрна на онѹ, и да нѣма ни тѣ ка ѡна што нѣмѣ, сѣмо којѣ баш нѣмѣ, те нѣе нѣкѣ домѣћица, она урѣдѣ онѡј домѣћици да је ѡна лѡша ко ѡна што нѣе рѣдница. Знадѹ да нѣшто врѣчајѹ, нѣкат нѣѣсам врѣчѣла тѣѣм крѣвѣмѣ, нѣ знѣм. Ѣне то шѣпољѣ у сѣбе да се не чѹѣ, сѣмо пѡсл'ѣ овѣ знѣјѹ, трѣзвене су овѣ да ми је тѡ учѣнѣо крѣвѣма нѣко. Тѣмо посл'ѣ бѣцаѹ пасѹље, гл'ѣдајѹ да се тѡ развѣл'ѣ, гл'ѣдајѹ у кѣрте, у пасѹље. Бѣцѣ по пѣт пасѹлѣ, пѣ овакѡ и разрѣди и гл'ѣдѣ у те пасѹље и сѣдек којѣ се пасѹљ сѣстѣви са тѡм жѣном што мѣсл'ѣш на нѹ, е кат се сѣстѣвио пасѹљ, тѣ је жѣна чѣм је дѡшла до тогѣ пасѹлѣ на крѣј, та је жѣна учѣнѣла. Он се примѣкнѣ, скодрлѣ се нѣкѣко.

Спрѣва су ѣшл'ѣ код ѡцѣ, пѣ развѣлѣвѣл'ѣ. Тѡ су свѣ комшике, комшика комшики урѣдѣ којѣ је лѹбомѡрна на нѹ, онѣ ѣмѣ дѡста сѣра, овѣ дрѹгѣ нѣмѣ и она ѣјде да јѡј направѣм да нѣмѣ. И крѣве рѣчѹ пѡсл'ѣ, пѣ жѣне добѣвѹ вѣл'ѣкѡ зѣље, ѡдѣ у л'ѣвѣду, у крѣше тѣмо, зѡвѣ се трѣва вѣл'ѣкѡ зѣље, нѣѣ свѣкѣ трѣва, нѣкѣ којѣ је вѣл'ѣкѡ зѣље и набѣрѣ тѡ вѣл'ѣкѡ зѣље и тѣ што врѣчѣ и дѣдѣ тѡј крѣви и она рѣчѣ та крѣва, ѡѣе да полѹдѣ, појѣла вѣл'ѣкѡ зѣље. Сас тѣѣм стрѣшно се врѣчѣ. И кад кѣшлѹ дѣца, дѡбро је да попѣјѹ мѣло чѣј од вѣл'ѣкѡг зѣља. То вѣл'ѣкѡ зѣље мѣне Слѣвко дѣвѡ. Слѣвко нѡсѣше ѹ цѣп, јѣ му испрѣча, и ѡн из новчѣниѣка ѣзвѣдѣ. То нѣко нѡсѣ рѣд урѡка, и ради урѡка, и ради кѣшлѣ кад дѣѣте кѣшлѣ, а и с ѣѣм да врѣчамо, све с вѣлѣкѣѣм зѣљом мѡже. Крѣви дѣјѹ, те она рѣчѣ млѡго, махнѣтѣ крѣва, бежѣ од кѹћѣ, и такѡ, и каже: „Рѣчѣ, нѣма мл'ѣека, појѣла је вѣл'ѣкѡ зѣље. Вѣл'ѣкѡ зѣље јѣдѣ, а мѣнѣ

мл'ијека да'је“. Па спасе, она се газдарица труди се некако да-е спаси, па има неко пил'е зове се грл'ица, и они уму те перушке от грл'ице и даду крави да поједе то, од неко пил'е, горско пил'е. Тако се спашава о-те грл'ице, није ни од врапца, ни од вране, но од грл'ице перушке. И то држу жене у завазак, завезу у неку крпу и то држу у шталу више врати, и чим крава тако нема млијека, они мало те перушке о-те грл'ице даду те поједе и крава посл'е се поврати, има мл'ијека. На сваки начин понеко нешто ради, не знам то шта радје.

Немо да да'еш... треба да ти врати зајам прије Ђурђевдана. Ако си дала брашно, ако си дала паре у зајам, нешто, шта било си дала. Одеш: „Да ми врнеш то прије Ђурђевдана“; и она мора да ти врене то прије Ђурђевдана, ако ти остане – заврчаће ти. И судове ко уме, све врнеш уочи Ђурђевдана. Заврча тамо нешто, шта знам ја, ал треба ти да умеш у не то. Не знам живота ми како се то врача, тамо то не кажују. Заборавила сам. Оне могу да заврчају, па тој жени која сирј млијеко, њози све појуту сир, кол'ико то заврчају страшно, које то знаду те лоше душе, оне заврчу, па појуту јој сир, није бијел него појуту, и она посл'е види да је заврчано, и она се спашава некако, на какав се начин спашава како она зна, не знам стварно, како она зна спашава се о-тога. Драговановој мајци то врачал'и, сир јој жуте, она нешто тамо прала оно, прала со. Узела со, па посл'е ставила чистог, онога мкроба сол'и по оном сиру да би то извукло. И ону воду испиједи, први она сок испиједи и-сир, прдспе она течнос, па друго наспе са том дпраном сољом да би се то жутило макло. Она не зна да врача, она само зна да опере то и да стави слану другу чисту воду и то извуче со, оно се жуто мало макне, не зна друго она, неко не зна, неће да каже она што зна.

На Ђурђевдан то је празник, то се ништа не ради на Ђурђевдан, а на Божих не перу се судови, не брише се с метлом. Ка-дођу бадњаци, оду људи у Бадњаке, док они не дођу, све мош да очистиш, ка-дођу бадњаци, донесе човек бадњаке, она домаћин оне куће, ништа не смјеш, метлу сакриеш, не смјеш да бришеш, судови се не перу по два дана. Ставиш сламе у собу, л'егнеш, озгор прдстреш једну поњаву ткану от конопље, л'ежиш на ону сламу, на патос.

Немо да да'еш ис куће ништа на Ђурђевдан, не веља боба ми, немо да даеш. Неко дође нафа да ти уме да ти врача, ти немо да даш неко да ти врача, немо. Може и на брашно ко уме и на со. Највише тражу мл'ијеко и брашно, тако шта било, сито оно што сјеш брашно. Не даду сито, сјју ни-мет, оно брашно сјју, и она ће да заврча и посл'е неће л'еб да јој нарасте л'еп. Мене нема сита није, неко ми га однесе, ко ми га није Бановица узела.

А кад је Бџић такџ унѣсѣ слѣму у сџбу, ту спѣвајѣ, л'и'егајѣ, и унѣсѣ, и'мѣ тѣмо сџба пџсебно, зовѣ се кѣћа, тѣ је дџл'е бетџн, зѣмља, то не мџре да се запѣл'и, гџре вери'ге, обѣшене вери'ге, дџл'е једно бакрѣче вѣсѣ, и тѣ су лџнчеви уз вѣтру, онѣ од земљѣ лџнац тѣ врѣ и помѣло пшеницѣ, тѣ се пшеница кѣвѣ, и тѣнѣ сѣдек направѣ се од дѣцѣ пѣлѣт, једно бѣдѣ квџчка, стѣрешина, а четвџро пѣлѣдѣ за њџме, кол'ико и'мѣ, трѣ децѣ, четвџро, тџ су пѣлѣт, а старѣјѣ једна девџчица идѣ направѣет и она квџчѣ онакџ, а пѣлѣт пѣјѣчѣ за њџм, пѣлѣт: „Пѣјѣ, пѣјѣ“, вѣчѣ, а то су дѣца, а квџчка „Кво, кво, кво“, вџдѣ пѣлѣт, џна све окџ њѣ, трѣ-пѣт се обрѣнѣ око вѣтрѣ. И она помѣло онѣ пшеницѣ вѣдѣ, пѣ тѣри н-онѣ бѣдѣњѣк, пѣ јѣдѣ онџ, са дрѣвета јѣдѣ оно жѣто.

Сѣмо уочи Ђѣрѣвдѣна врѣчау, а на Бџић жџк. За тџ је Ђѣрѣвдѣн, нешто врѣча се, то је цѣганска слѣва. Цѣгани слѣвѣ Ђѣрѣвдѣн, па се напѣјѣ. А на Бџић је грехџта, затџ што је Исус: „Хрѣстџс се рџдѣ, вѣистину се рџдѣ“. Тџ је Исус бџжѣ и не смѣ да се врѣчѣ, тџ-е бџжѣ чџвек. Тѣжѣ је Бџић, тѣ је Исус, а ни'е на Ђѣрѣвдѣн Исус, џн се не појављѣ'е, сѣмо на Вѣскрс тѣ не смѣ'е да се врѣчѣ, тџ је грехџта. Тџ је грехџта да се врѣчѣ на Бџић, нѣ знѣм, нѣће на Бџић, затџ што е тунѣ Исус, џн не дѣ, не смѣјѣ од Исуса, а на Ђѣрѣвдѣн нѣмѣ Исус. Он и'мѣ у цркви, пџшту'емо ми све то прѣзѣник, ал'и мџш да врѣчѣш на Ђѣрѣвдѣн, а на Бџић се не врѣчѣ.

„Чѣри, мѣри, на тѣбе четѣри“, дѣца вѣчѣ кад г-удѣри. џна га шѣнѣ, пџслѣ ће јџј порѣс чѣр онџј мѣјки што га бѣ'е. „Немџј да ме бѣ'еш, чѣри мѣри на тѣбе четѣри на мѣне ни јѣдан што си ме убѣла“. Нѣ знѣм ко'и бѣше онџ дѣн кад блѣјѣ, кад идѣ оно нѣрот блѣ'и. Ко'и бѣше онџ дѣн...Васѣљѣвдѣн. Тџ је тѣмо по Божѣћу. Трѣћѣ дѣн по Божѣћу идѣ прѣт штѣлу, нџсѣ пѣрче л'ѣба ће лежѣ крѣве, оне рѣчѣ: „Ууууу“. И стѣвѣ на рѣзу, рѣза, затвѣрѣ се, тѣри пѣрче л'ѣба. Па тѣмо ће су џвце џдѣ по некџ дѣ'ете и вѣчѣ: „Блааааа“, бл'ѣ'и, и стѣвѣ пѣрче л'ѣба на рѣзу. Стѣвѣш на онѣ рѣзу, пѣ тѣмо на џвце, пѣ стѣвѣш, на свѣкѣ рѣзу стѣвѣш л'ѣба онџ што јѣдѣш, што си ми'есѣла за Бџић. Ђзмѣш помѣло л'ѣба и стѣвѣш на говѣда и тѣнѣке такџ. Рѣчѣш ко онџ крѣва: „Ууууууу“. Тџ би стѣвлѣл'и. А нџсѣ се трѣхе, рѣко ти, на гѣвно и пѣтѣце то пџсл'ѣн по'ѣдѣ. На угѣрке стѣви мало пшеницѣ, оне тџ покљѣцајѣ, по'ѣдѣ дѣца то рукѣма по'ѣдѣ. Једно зѣ другџ се држѣ, вѣчѣ: „Пѣјѣ, пѣјѣ, пѣјѣ“. Онѣ квџчка вѣчѣ: „Квџ, квџ, квџ“. Обрѣш се трѣ пѣт. Тѣ вџ, рѣкла сам ти тџ, увѣдѣ га, и гл'ѣдѣ на којѣ стран бѣци. Ко бѣци на дѣснѣ, дџбра ће бѣт гџдина, ко бѣци на л'и'евѣ са рџга онѣ вџ онѣ колѣч, бѣће лџша гџдина. Тџ је бџжѣ и'стина, такџ гл'ѣдајѣ. И чѣсѣница се прѣвѣ тѣ погѣча. Уми'есѣ се тџ ко онџ за слѣву колѣч ка-се ми'есѣ. Стѣвѣ се мѣло шећѣра, сџ. Стѣвѣ се и пѣре, ко онџ за Бџић. Стѣвѣш некѣ дѣнѣр, стѣвѣш, и пџсл'ѣ ломѣш, по трѣе обрѣш га и садѣк слџмѣ га. Пџсл'ѣн

кѡ нѧѣ тѡ је његѡво, срѣћа нѣкѧ. Кѡ нѧѣ тѡ срѣћа га прѧтѣ. Дѣнар стѧвљају у л'ѣп.

Дѣца се кѡплѡу на Ћѡрѣвдѧн, испѣцају и, и посл'ѣн стѧвѣ јѧје у вѡду да је дѣѣте напрѣдно ко јѧје. Ћви'ек стѧвѣ црвѣно јѧје у вѡду. Ѡдѣш у Вѣдрѣњѧк, ѡзмѣш водѣ и мало мрѧви ко мош да нѧђеш стѧвѣш у онѡ вѡду и пѡспѣш тѧмо у тѡр ѣе спѧвају говѣда, ѣе говѣда л'ѣжѡ. Донѣсѣш водѣ уочи Ћѡрѣвдѧна и стѧвѣш тѧмо ѣе стѡка л'ѣжи мало онѣ водѣ, мало онѣја мрѧви тѧмо да су ти мѣла говѣда, да не мрѣзиш крѧве, стѡку, мрѧви су мѣл'и. И такѡ то, стѧвѣш у штѧлу. Мрѧв је мѣран, мрѧв је дѡбар, кажѣ: „Ни мрѧва нѣси згѧзиѡ“. Мрѧв ни'ѣ бѧксус, грѣтѧ га је мрѧва ѡбит. Нѧђеш у сѡбу, па грѣтѧ, кажѡ.

То пѣвају: „Бѡжић, Бѡжић Бѧта нѡси кѣту злѧта да позлѧти врѧта“.

На Богојавлѣње кад бѣдѣ рѧно изјѡтра. Ћвечѣ спрѣмиш вѡду, тѡ сѡтрадѧн се нѡси вѡда, на Крстѡвдѧн. То донѣсѣ пѡп тѡ вѡду, тѣ тѡ вѡду спрѣмиш за ујѡтру, а ѡвечѣ се утѡчи за ујѡтру. И ујѡтру понѣсѣш, тѧмо стѧвѣш секѣру и обрнѣш онѧ оштрић как...на дѣснѡ, ѣе сѡнце изгријѧвѧ. Ћзмѣш флѧшу водѣ и тѧмо двѡѣ децѣ чѣкѧ, а јѣдно се старѣѣ окрѣћѣ и на дѣснѡ стрѧн прѡвѡ пѡчнѣш. Трипѡт се обрнѣш овакѡ док стѣгнѣш до онѣ флѧшѣ, пѧ се прекрѣстиш. Ћѡткѣ се обрнѣш. И пѡслѣ кад се трипѡт обрнѣш, скѡчиш мѣзгѣ, нѡге да не раздѧјаш. Скѡпиш нѡге и скѡчиш с онѣ секѣрѣ мѣзгѣ тѧмо кол'ѣко мѡш, ко мѣтар мѡш да скѡчиш. Гл'ѣдѧ се ко вишѣ мѡре да скѡчи, та је ко дѣмек вреднѣ ко бѧјѧги. Кажѣ: „Ја евѣ дѡвдѣ, ти коѣчко скѡчи“, те такѡ то скѧчу. Тѧт се бѡк јѧвљѧ, изјѡтра. Ко порѧниш те погл'ѣдѧш, отвѡрѣ се небѣса, кад мѡш да потрѣфиш, и пожел'ѣш кат се отвѡрѣ небѣса, тѣ гл'ѣдѧш на прѡзор и гл'ѣдѧш: „Дѧди ми, бѡже, дѡбро здрѧвљѣ, како јѧ гл'ѣдѧм овѡ да вѣдѣм отвѡрена небѣса“. Нѣкѣ погрѣши, па рѣкѡ: „Дѧди ми глѧву кол'ѣко бѡчук“. Ѡн шѣћѡ да рѣкнѣ: „Дѧј ми, бѡже, бѡчук пѧрѧ“, ѣштѣ се код бѡгѧ, и здрѧвљѣ се ѣштѣ крѡз прѡзор и гл'ѣдѧ отвѡрена небѣса, и куд је ѡн погрѣшиѡ и рѣкѡ: „Дѧј ми, бѡже, глѧву кол'ѣко бѡчук“. И бѡк му дѧди глѧву кол'ѣко бѡчук и ни'ѣ мѡгѡ да изѧђѣ на прѡзор док му нѣсу распѣл'ѣл'и прѡзор.

Тѡ су: „Вѧр вѧрице, вѧрице, родѣл'ѣ се крѧвице“. Вѧриш онѣ вѧрице, то-ѣ за Вѧскрс. Вѧриш онѡ, тѡ-ѣ пшеница и кукѡрус. Тѡриш пшенице и кукѡруза и онѡ вѧриш и такѡ рукѡм онѡ на верѣге и онѧ котл'ѣћ мѧшеш мѧло и пѣвѧш му: „Вѧриѣте се вѧрице, догѡдинѣ крѧвице“. Тѡ се изобрѧзило.

Полѧзник, неко положѧонѣк, нѣко вѣче полѧзник. Долѧзи да ме полѧзи, јѧ му спрѣмила бѧднѧке и прѡвѡ рѣкнѣ: „Овол'ѣкѡ у ћѣсу пѧрѧ, овол'ѣкѡ здрѧвљѧ, овол'ѣкѡ свѣгѧ и свѧчѣгѧ до мѣлѡгѧ Бѡгѧ“. Свѣ порѣдѣ. Кѡљѣ се прѧсе, печѡ прѧсе за Бѡжић и јѣдѣ се вишѣ сѡхѡ мѣсо на Бѡжић. Мѣ прѣѣ Божѣћѧ закѡлѣмо, па јѣдѣмо сѡхо мѣсо на Бѡжић. И ѡвечѣ јѣдѣш пшеницу и кукѡрус и свѧ дѣца јѣдѡ, пе-шестѡро децѣ кол'ѣко ѣмѧ децѣ у тѡ кѡћу, ѡни свѣ јѣдѡ из

једне каленице и свако пре-себе једѐ а остави дѐл'е пшенице ма̀ло, и посл'ен завучу ту кашику да је покри'е мало она пшеница и све кашике тако ђоколо и то гурну тако. Дђху анђел' и увечѐ па офашају, и сад гл'ѐдају сваки: „Ово је мђја кашика, знам ђѐ сам ја, ђѐ си ти“ и сваки своју кашику познаѐ која је: „Енѐ, мђју анђел' и“, све анђел' и офашају, а ко ни'е миран, те ни'е анђео, кажѐ: „Твоју ни'есу офашали“. И све су кашике офашане. А стварно ко да су офашане, йма нешто. Рече ми тамо Бисера, у неко село Варѐво долазил' и хђце и све снимали. Родило се јагње, ђфца се ојагњила, па с једне стране пише Алах, а с другѐ оно што ми ви́чемо Исус. Ка̀димо се увечѐ, запал'имо сви'ећу и ка̀димо се.

Чула сам, са мртваца прстѐн да се скине па кога вол'иш да погл'ѐдаш мђмка да те та ѓзмѐ. И ко те неко мрзи, погл'ѐда га крос прстѐн, то се крос прстѐн гл'ѐда, и дан данас скидају прстѐн. Ми смо ђнда рекл'и, рекла ми је Йвка, истина божа, никат не би ђна ѓзѐла онога врљавђга Веђца онака л'й'ѐпа девојка, но кад је ста̀ла туна под та ђра дивљи, бѐше понедељак, скупили се и ђна имала прстѐн Радђјков и ђна са̀мо, ђна ту та девојка шѐтала и Веђцо дѐл'е саш ѓђм и ђна крос прстѐн погл'ѐдала и узѐше је. Йвка ми је рекла. Којѐга мђмка вол'иш погл'ѐда га крос та прстѐн, кажу ђн је мртва посл'ен, незна неке мил'етлуке, но умрђви се, што му гђј рѐкнеш ђн то слуша.

Прђво Бђжић, па Бђжи дан, па Бадњи дан, па Стѐфандан, три дана. Бђжић је данас, а сђтра Бђжи дан. Три дана је празник. А на та Стѐфандан се ми'есѐ нђжице, офцама се да'ѐ колаче, тога л'ѐба се да'ѐ на Стѐфандан. Ми'есиш колаче, па онђ ђфци да'ѐш да по'ѐде ко мака̀зе л'ѐп направљен, то се да'ѐ офцама, да су здра̀ве ђвце. На Бђжић уфатиш у јарам двоѐ теладђи од дви'ѐ године, прђви пу̀т уфатиш га у јарам да зна да ђрѐ, веља се. Па уфатѐ ѓуди тел'е о-двђѐ године, двоѐ теладђи па направђ талђге, јарам, па да би ђно вла̀чило, ђра̀ло. То се зовѐ вла̀чи кад покрђва жђто, кад ђрѐш па насђѐш посл'ѐ и то покрђваш, вла̀чење, послѐ га вла̀чиш, прекрђѐш онѐ сѐме. То се ра̀ди на Бђжић. Уфати двоѐ теладђи па цђпцио дан ѓйву тѐраш навђше и нанђже, учиш та телат. Осѐчѐш бадња̀к и рѐкнеш: „Хај, бђже, помђзи“, и кад га прђво прѐсѐчѐш секђрђм га удариш уна̀крс и ѓзмѐш ону ѓѓску прђвђоставђиш за догђдинѐ да ти сѐди од бадња̀ка та ѓѓска. Полазнику да̀јѐ се пара̀ и мѐса му се да̀јѐђђавѐзно, по једно хђдо мѐса му се да̀дѐ, чара̀пе му дару'ѐш. Дари-ваш полазника и да̀дѐш му мѐса, а ђн ста̀ви пара̀ на бадња̀к, дару'ѐ бадња̀ке, он дарђва бадња̀ке ђђавѐзно. Треба да дару'ѐ бадња̀ке ђн, неки дђнар кол'ико йма. На та Васђљѐвдан се ми'есѐ колаче, ти л'ѐбови, па се да̀јѐ по комшилђку, па размењђѐмо, ја тебе колач, ти врнеш мѐне.

Црвено се не једē на Крстѡвдѡн, не једē се црвено вѡће, јѡгоде, вѡшње, тѡ се не једē, бол'и глава. Ко се крѡстом крстѡи, Крстѡвдѡн постѡи. Дрѡиен се не једē црвен, вѡшња црвена се не једē, и постѡиш.

Трѡфѡндѡн, тѡ су прѡзници, Трѡфѡндѡн и Васѡљѡвдѡн, тѡ се не рабѡтѡ.

Мѡрат, прѡви прољѡтњаѡк. Нѡјпрѡви је четрнѡестѡг мѡрта, Мѡрат се зовѡ, у мѡрт мѡсѡц, и постѡи се, нѡко не смѡиē да мрѡси. Пѡсл'ѡ тѡмо каснѡиē, пѡсл'ѡ свѡ топл'ѡиē, сѡиē се, пѡсл'ѡ апрѡил.

Блѡговиѡс, говѡђѡ зѡновиѡс. Тѡпѡт нестѡнѡ пѡићѡ, пѡ се говѡда завѡдѡ, па мрѡшајѡ, нѡмѡ, нестѡло сѡиѡна. Неко се говѡче бѡло завѡл'ѡло, и пѡсл'ѡн надѡл'и му такѡ. Нѡмѡло сѡиѡна да једѡ и ѡно се завѡл'ѡло.

Тѡ су бѡл'ѡ двѡиē сѡестре и брѡт. Светѡи Ил'ѡја бѡио брѡт, а Блѡгѡ Марѡја и Огњѡнѡ Марѡја сѡестре двѡиē, пѡ им тѡ брѡт ѡмрѡ, и ѡне жѡл'ил'ѡ брѡта, и сѡдек ѡмрѡ им тѡ брѡт на ту Огњѡнѡ Марѡју и сѡдек рѡкла тѡ Блѡгѡ Марѡја: „Да знѡ Блѡгѡ Марѡја кад је светѡи Ил'ѡја, свѡ би ѡгњѡм погорѡла“. Затѡ што им је тѡи дѡн ѡмро брѡт. Ил'ѡја је нѡјѡпаснѡи, ѡн је громѡвњаѡк, ѡн бѡиē грѡмом. На светѡг Ил'ѡју нѡјвишѡ грѡми. Ко нѡмѡ мѡјку, кат пѡнѡ грѡт, стѡвѡ једно зрѡно под јѡзик да стѡнѡ грѡт, а дрѡгѡ дѡиѡте ѡзмѡ пѡ удѡри секѡрѡм у зѡмљу, оштрѡићѡм удари у зѡмљу, забѡдѡ секѡиру и грѡт престѡнѡ.

Кат слѡвѡиш слѡву, ѡзмѡш од слѡвѡ колѡча и ѡзмѡш мало тамњѡна, и ѡзмѡш мѡло свѡиѡћѡ, тѡ од слѡвѡ. И тѡ стѡвѡиш у једну крѡпу завѡиѡш и стѡвѡиш у кѡла па се вѡзѡиш свѡи по свѡиѡту. іни то нѡсѡ у кѡла до кад ћѡ дѡј до Туѡина. Мѡш од нѡшѡ слѡвѡ да се сѡтиш да остѡвѡиш то трѡе, мѡло од колѡча, мѡло од свѡиѡћѡ онѡ што ти горѡ на остѡл слѡвскѡ, од слѡвѡ хѡсл'и и тавњѡна у кадѡиѡницу пѡ да увѡиѡш у зѡвезѡк.

Кад се Поклѡди примѡчѡ, у недѡљу су, сѡт су Поклѡди бѡл'ѡ у недѡљу овогѡ рѡда, постѡила сам јѡ, у понедѡлѡк су бѡл'и. Кажѡ: „Нит се мѡжи, нит се глади, дѡђѡше Поклѡди“, и запоклѡдуѡш и за Вѡскрс се прѡчѡстиш. Нѡмѡ да се мѡжѡш, да се мѡстиш. Бѡиел'ѡ, мрснѡ су бѡиел'ѡ Поклѡди, и мѡснѡ Поклѡди, тѡ се мѡсо једѡ, а пѡсл'ѡ овѡ се постѡ. Пѡл'ѡ се онѡ л'ѡил'ѡ уочи Петрѡвдѡна. Тѡ су, ѡљѡштиш о-трѡшнѡ онѡ кѡру и набѡиѡш на једно дрѡво и тѡ се пѡл'ѡи ѡочи Петрѡвдѡна. Петрѡвдѡн кад је, двѡнѡестѡг јѡла ѡн је. Двѡнѡестѡг јѡла запѡл'ѡиш тѡ, тѡ нѡко зѡл'и и тѡ кѡре л'ѡил'ѡ.

Драгица Вељѡвић, 79 година

Руђѡ, Туѡин

Кл'ѡке се стѡвл'ѡјѡ у балѡне. Стѡвѡиш кл'ѡку у балѡн и тѡриш и крѡшку дѡвл'ѡи и дѡвл'ѡку, хѡј штѡ је л'ѡиѡпа тѡ чѡрба пѡсл'ѡ, тѡ седѡ те се укѡсел'ѡи,

пѡсл'ѣ цедил'ку, процї'еди, млого је бѡл'ѣ него свѡки сѡк. Дри'ен мѡре сѡк, а мѡре и, праву и цѣм овѡ. Она хи стѡви на ону прѣсу, н-онѡ бѡцкавѡ, ол'уштї хи свѣ, и онѡ сѡл' бута, бута и тури му мѡло шећера и цѣм бѡл'и нѣма нѡ о-дри'ена. Тѡ рѡдѡше Мака, а јѡ ни'есам, ја би убѣри, пѡ хи л'и'епо испѣри, тури у вѡду, скухѡ хи, процї'еди, тѡ сѡк међу нѡјбол'и'ем. Кл'ѣка сѡл' у вѡду, процї'едїм л'и'епо, просї'ѣм и, изви'ѣш, изнѣси овакѡ, оно свѣ онѡ труње нѡси ветар, оне пѡдају дѡл'е.

Бѣрѣ нѡрод а јѡ не бѣрем. Сѡбра овѡ мѡја је ишла јѣдамѡн и стѡвл'ѡла је сѡк од зѡвѣ а јѡ ни'есам, мѣне је мала сѡба, нѣмѡм вел'ику простѡрију, тѡ трѣбѡ да, кад нѣшто рѡдиш, да је л'и'епо, да се не натруни. Сѡмо за сѡк, за друго ништа. Она изгл'ѣдѡ, бѣхѡр и'мѡ би'ел', на ћубе, а сѡк је л'и'еп, сѡк је готѡво кѡ крушка, и'сти кѡ сѡк од крушкѣ, сѡмо јѡш л'ѣпши да се пи'ѣ. А зѡвѣ и'мѡ, и'мѡ у грѡбл'е ѡде једна зѡва, сѡмо ну не бѣрѣ ни'ко, а изрѡстѣ вел'ика и овакѣ су јѡј ћубе би'ел'е. Тѡмо ка стѡдиѡну имѡше на једно мѣсто, ту сам ишла са Сѡбрѡм. Тѡ трѣбѡ л'и'епо д-испѣрѣш, пѡ кол'ко онїјѡ грѡнчицѡ да с-узмѣ, тол'икѡ водѣ, пѡ нѣ знѡм кѡл'ко трѣбѡ да сто'и. Кл'ѣке свѣт, свѣд рѡсту кл'ѣке около Тутїна, онѡмо иза Милошевѣ кућѣ и'мѡ онѡ трње, и'мѡ кл'ѣкѡ свїј. Мѡло дѡл'ѣ ка-се идѣ тѡмо ка Жупи и'мѡ бѡкадѡр кл'ѣкѡ, а јѡ ни'есам млого кл'ѣкѣ брѡла, сїтнѣ. Јѡ сам сѡмо шипурке и дрѣнове, а једна Нѡфїја, она је умрѡла, ѡде живѣла, ѡна-е брѡла кл'ѣке. Шипурци за цѣм и за чѡј.

Шеља Рѣцеповић, 75 година

Саш, Тутин

Ранї'ѣ што сам јѡ запѡнтио, ранї'ѣ се правило обѡућа, ми смо звѡл'и тѡ ластикаши, тѡ су бил'и кѡ овѡ из изнутрѡшнѣ гѡмѣ од ѡута и тѡ наокружїш шаблѡн тѡ се направї, по вел'ичїни, по брѡју томѣ, шаблѡн се направї пѡ се тѡ са стрѡнѣ они'ем рѡбом, на прїмер овакѡ, имѡло је зѡмба којѡ је правїла отвѡре, пѡ се ту убацу'ѣ пѡсѣ онѡ кѡ канѡп, такѡ да се мѡло скѡпи онѡ, обл'ику'ѣ се за нѡгу и покѡпи се онѡ и посѣ одѡзгѡ оне направу се, звѡл'и су тѡ фрчѡнице. Другѡ врста обѡућѣ от кѡжѣ, тѡ-е бїло прї'е от кѡжѣ. Нѡјбол'ѣ су бил'е од говѣчета, од бївол'ицѣ, од јѡчѣ кѡжѣ тѡ се направїло и'стѡ на тѡ принцип и'стѡ кѡ овѡ од гѡмѣ штѡ-е, сѡмо је бїло рѡзл'ика што овѣ от кѡжѣ ни'си мѡгѡ да нѡсїш изјутра ранї'ѣ кад и'мѡ рѡсѣ, тѡ се расквѡси него ми кад би чѡвѡл'и стѡку, мѡјка би ни рѣкла: „Чѡвѡ, сїне, тѣ опѡнке, немѡ да хи нѡсїш по рѡси“, него јѡ испот рукѣ опѡнке и кад огри'ѣ дѡбро сунце, јѡ се обѡвѡм. И овї од ластїка што су бил'и, и овѣ од кѡжѣ штѡ су, нѣгде мѡло нагѡзїш на трн, ѡ, стѡни пѡ чупѡ трн. Пѡсѣ тогѡ, тѣ двѣ врсте долѡзї звѡл'и смо хи

крл'аши. Тò су рādйл'и мајстори, тò се звò тā мајстòр, јèдан је имò у Ту-тин, звò се Пйт̄ар, тā што-е прāвио тē крл'аше. Тò-е од гумē дòл'њи дèо овā што гāзйш, òн је бйò ко от кòлā с вāнскē гумē, јāчā гума, а онò што-е бйòло са стрāнē, оно је бйòло од овē гумē изнутрāшњē, ал' тò нй'е врèдèло нйшта, тò нй'е знò тā мајстòр, тā Пйт̄ар, да урādй унутра тò него би чарāпу за двā дāна тò ти посèчē. Каснй'ē пòсē појāвйò се некй мајстòр у некò сèло Бèлā Црква у црногòрскy теритòрију, òн је прāвио пòсл'ē тē опāнке ал'и млòго, млòго бòл'й, звāл'и су тē опāнке белоцркванскй, кò је имò белоцркванскē опāнке, тā-е бйò дòбар домāнин. Кат су стyпйл'и пирòхāнци, јèдан мòј брāт старйй, сатрйй бйò шèс гòдйнā, пā је бйòла вèл'икā рāзл'ика у брòевима тē обyћē, нèму је трèбò вèћй брòј, и мòја мајка некē пāре састāвила тāмо, тò-е мyка црнā бйòла док би се састāвило за тē опāнке, и састāвила за јèдне опāнке мèне да кyпй, тē пирòхāнце, јā сам се мол'йò нòј, и мол'йò и док се тò мòје усвòило, и òна рèшйла тол'йкā мòлба, да ми кyпй пирòхāнце, ал'и тò се нй'е знāло да тй опāнци ймајy брòеве, да тò по вел'ичйни идē, йстò кò гума на кòла, него пòслала по јèднòј кòмшйки: „Е бòга ти ак-òћеш да ми кyпйш јèдне пирòхāнце детèту“, те н'òј пāре, нити брòј ни нйшта. Кад овā кyпйла опāнке и дòни'ела нāвечē, ал'и вèл'ики брòеви, тамāн овòм мòм брāту, пā штā сам тy сyзē прол'йò, пā плāчи, нйшта, онā хи запyчио и свòј посò и остāше нèму, и пòсл'ē кò знā каснй'ē кат сам тē добйò.

Авдулах Хот, 70 година

Смолућа, Тутин

Јā сам, сйне, јèдамāн дошò ис Бèограда пèшкē, јòш са двā дрyга, свè сам ишò прй'еки'ем пyтèвима, прййи же ймā вòзнā стāница, погл'èдā на кāрту онò хè прāвац от прил'йкē пā дошò сам у Јāњицу, мрāк, пāрā нèмāмо, трòйца нās, пāрā нèмāмо, л'èба нèмāмо, штā хемо, пā крèнèмо овāмо ка Гол'ййи планини уз јèдну рй'еку, зовāше се Морāвица, хyчй онò, не вйди се, тмyша, хāјде, хāјде, йди гòре, дòћòсмо гòре, вйдy се свèтла, погл'èдāмо, више кyћē јèдна штāла, хāј се пòпнèмо на овy штāлу да л'èгнèмо мāло. Пòпнèмо се на онy штāлу, имāше слāмē, сй'ена и онò, мй пол'й'егāмо онò, овй двòйца yмòрни, што л'èгоше, òдмā хрчy, а онā чòвек изjyтра рāно òтвори врāта и дòђе да вйди говèда дòл'е у штāлу: „Хèј, кò сте вй?“ Реко: „Пyтнйци, мй с дал'инè смо пā сèдосмо мало“. „Хèј, хāјде, вй сте помрзл'и, хāјде, наложйò сам форyну да се yгри'ете“, јā хи разбyди: „Хāјде д-èмо, форyна горй да с-угри'èмо“. „Јòк хāјде д-èмо“, пā у јèдно сèло овакò уз брòдо, кад пред јèдну кyћу ймā дèсет л'yдй, Срби свè. „Кò ће прйй да трāжй л'èба?“ Реко: „Јā хy“. Прййèм код нйма:

„Добро јутро“. „Бок ти добро до“. Реко: „Ми смо путници с дал’ека па л’еба нѐмамо, ко ви је до бок мало л’еба, да ни дате“, отоше онамо, донијеше она л’еп, ис крепул’е онапут, сира доста, кажѐ: „Откал’ен си ти?“ Реко: „Ја сам от Пѐштери“. „Е бѐга ти чул’и смо да йма нека задруга у Штавал’ тамо рудник ймау та Штавал’, чул’и смо да йма мумуруза да продају“. Реко: „Йма“. „Йма“, кажѐ, „неки ту директор йме му је Часлав“. „Уу“, реко, „Часлав Радѐловић?“ Кажѐ: „Јесте“. Реко: „Йма сестру Л’ил’ану“. „Тачно, тачно“. А ја са тиѐм дружио са тиѐм Чаславом и с том девојком, била је силна девојка а ми дружил’и. Реко: „То је мој пријетел’ најбол’и“, и стварно било такѐ се намештило: „ѐ ми ђемо дој ко-тебе са десеторо коња да љземо мумуруза“. Крѐнемо отл’ен, она л’ѐб расподѐвимо, кад расподѐвимо, овако црно, хѐл’да и обас и шта ја знам, ада бѐга ми угризни зѐбом, свѐки зѐп се познаѐ, ал’и бѐга ми слѐтко.

Ризван Чоловић, 85 година

Струмце, Тутин

Такѐ ти је то било, бѐга ми. Ми то и сад радимо, ми старѐи, йсто оно ко што гл’ѐдаш преко тел’евизора. Дођи ни деца, унѐчад, то њих йнтересуѐ, дођи ни из Крагуѐвца, мѐи су у Крагуѐвцу свѐи, и ђерка ми и сѐнови и ја и позѐви за Бѐжић да дођу, љзем рукавице онѐ, шап, и отиднемо у шѐму, осѐчемо два-три млѐтка она, овѐмо осѐчемо трѐје четворо дрѐвѐта и једном рѐкне: „Ајде да унѐсѐш бѐдњак“, унѐчету, оно унѐсѐ бѐдњак. Реко: „Вѐчи добро вѐче, срећан ти бѐдњак, дѐда и бѐба“, оно то рѐкне. Реко: „Грѐжа сѐт, овол’йко стѐкѐ, овол’йко дѐра, овол’йко здравља“, и оно то понѐвља и прича, такѐ. И сѐтрадан слѐви се то бајѐги, пѐјемо, весел’ймѐ се. Код нас ниѐсмо уводил’и вѐла, него смо уносил’и у шталу тамо ако смо имѐл’и, па набѐи на рѐк ил’и направѐи колѐч ко макѐзе па отидемо тамо као шишѐмо ѐвце, па посл’ен она колѐч излѐми помѐло, свѐкој ѐвци помѐло. Ако слѐвиш слѐву Сѐтѐга Вѐсил’ија четрнѐсти јѐнуѐр, ондѐр другѐи дѐн, дѐнас је Бѐжић, сѐтрадан миѐш слѐму и нѐсиш по вѐћу помѐло по онија грѐна. Ако јѐк, три дѐна слѐвиш слѐву, слѐма се не миѐчѐ, положѐник је ту, долѐзи, густѐрамо се оно шта йма, пѐјемо сѐкове, нѐко пѐје ракију, мѐзе, мрѐсни рѐчак, донѐсѐ се свѐнѐско, донѐсѐ се кокошињѐ, шта коймѐ, и такѐ. Домѐћица која је ту кѐпи му ѐмпер неки, па му умѐсѐи колѐч, то је колѐч за полѐзника.

Ми слѐвимо Трѐице, Ил’индѐн и Васиљѐвдѐн, четрнѐсти јѐнуѐр. Йма ту у сѐседно сѐло су слѐвил’и, била слѐва њима. Копрѐвом се оно пѐљѐл’и кобајѐги, приѐен сѐнца, дођи пѐцка те са копрѐвом. Дођу гѐсти, дѐгнемо слѐ-

ву, гѡспѡдѡмо онѡ, пѡѣмо виѡно, пѡ се окѡдѡмо, пѡ ѡндѡр виѡно по трѡ чѡшице и загѡспѡдѡмо онѡ кѡ пѡѣ: „Гѡспѡди помѡйлѡј, гѡспѡди помѡйлѡј“. Јѡ бл'ѡзу осамдесѣт гѡдѡнѡ ѡмѡм, мѡј ѡѣт је тѡ слѡвио. Тѡ се прѡча прѡчѡ, препѡстѡви-мо, попѡѣ по трѡ чѡшице ѡѡтѣ ракиѣ гѡсти, кѡ пѡѣ, кѡ не пѡѣ, пѡјѣ сѡк, кат прѡђѡ тѣ трѡ чѡше, ѡндѡ сѡпѡ се ал'и мѣкѣ ракиѣ, сѡпѡ се онѡ чѡјнѡ чѡша, што би пѡл'и чѡј, ѣ пѡсл'ѣ онѡ коѡј је ѡ вр стѡла, ѡн устѡнѣ, и ѡндѡр тѡј честѡтѡ слѡ-ву: „Дѡбро смо мѡ дѡшл'и кѡ гѡсти, срѣћнѡ слѡва нека ти бѡдѣ, домаћинѣ“, и онѡ трѣбѡ да попѡѣ свѡкѡ, ко гѡд мѡже, нѣко попѡѣ, нѣко не попѡѣ, такѡ ти је тѡ. Добродѡшл'ица, кѡ пѡѣ мнѡго, пѡ му трѣбѡ јѡш којѡ у кѡп да попѡѣ, ѣ ѡн се напрѡвѡ пѡмѣтан пѡ кѡжѣ: „Што не дѡш добродѡшл'ицу, домаћинѣ?“ „Ѣво да ти дѡм добродѡшл'ицу“, из оногѡ брдѡка натѡчи му. „Дѡбро смо дѡшл'и мѡ кѡ гѡсти, тѣбе срѣтѡ слѡва“, знѡш онѡ кѡ стѡри ѡѡди. Пѡл'и смо и мѡ ис шѡјкѡчѣ ал'и тѡ су онѡ пијѡнице што не мѡре да се задовѡљѡ нѡкѡко, пѡ у шѡјкѡчу, кѡжѣ: „Дѡ л'и мѡже да се попѡѣ“, кѡжѣ, „сѡпѡ ми у шѡјкѡчу, јѡ ѡу да је попѡѣ“. Тѡ се сѡпѡло из оногѡ брдѡка ал'и мѣкѡ ракиѡ, девѣтка, десѣтка, и ѡн искрѣсти се, млѡти нѣшто, испрѡчѡ, и навѣди, пѡѣ ис кѡпѣ, глѡпѡштиѡнѡ.

Тѡ нѡѣ имѡло да отѡдѣ кѡ сѡд мѡмак и девѡјкѡ, пѡ да ѡдѡ гѡдину ил'и двѡѣ, пѡ да се узѡмајѡ, него се бегенише прѡѣтељ са прѡѣтељѡм, ѡн ѡмѡ девѡјку, јѡ ѡмѡм мѡмкѡ, и ѡндѡ мѡ сѣднѣмо нѣѣ код нѣкѡга прѡѣтељѡ и договѡрамо се: „Вѡлѡ да се пријѡтељѡмо“. „Вѡлѡ, ко ѡмѡш вѡљу, да се пријѡтељѡмо“, и ѡндѡ се договѡрѡмо са прѡѣтељѡм и ѡндѡ пѡсл'ѣн ѡдемо на прошѣѣ кѡ бѡјѡги, тѡ сѡмо да се вѡшѣ пѡѣ и отѡди тѡмо, испрѡсѡмо девѡјку, вратѡмо се овѡмо посл'ѣн пијѡнка, ѡндѡ зѡвѣш свѡјту, свѡтове, прѡвѡ старѡјкѡ, пѡ дѣвер, пѡ кѡм пѡ мѡмци пѡ вѡјвода онѡ што нѡсѡ стѡри тѣ млѡ-дѣ, пѡ бѡјрактѡр и отѡдѣмо, ѡзмѣмо девѡјку, спрѡвѣдѣмо свѡдбу. Тѡт су мѡло из нѣкѣ глѡпѡштиѡнѣ зафркѡвѡл'и мѡмкѡ, те: „Тѡ си овѡкѡ те нѡси дѡбар“, а јѣдан старѡѡѡ, вѡшѣ гѡре седѡ, а мѡмак коѡ се жѣнѡ ѡн је порѣд нѣга и брѡнѣ га бѡјѡги да га не угрожѡвајѡ. Бѡјрактѡр нѡсѡ зѡставу. Кѡ је дѡбар стрѣлац и кѡ ѡмѡ орѡжје. Сѡд се скѡдѡ јѡбука, јѡ сам унѡку у Крѡгуѣвац и сѡд, и дѡшл'и свѡтови и мѡј сѡн млѡћѡ тѡ и стѡгоше свѡтови, свѡрѣна, пѡцѡл'и, пол'ицѡјци, ѡн пол'ицѡјцѡ, и ѡни крѣнѡл'и да ѡѡѡ унѡтра и ѡн рѣкѡ: „Нѣ, прѡвѡ да обѡрите јѡбуку, пѡ пѡсл'ѣ“, а ѡни је дѡгл'и у вѡис млѡго висѡко, пѡ увѣзѡл'и јѡш жѡцѡм да не мѡре да обѡрѡ, пѡцѡ јѣдан онѡ прѡште, пѡцѡ онѡ се свѣ срѡчи дѡл'ѣ: „Ѣ“, кѡжѣ, „сѡд улѡзѡмо“. Тѡ су сѡд рѡдѡл'и. Тѡ-ѣ некѡ зѡваѡа, тѡ не врѣдѡ такѡ. Јѡ ка-сам женѡ сѡна ѡстѡ у Крѡгуѣвац, млѡћѡ ми, и не дѡјѡ да се уѡѡѣ ѡстѡ унѡтра што нѣѣмо обѡрит јѡбуку, и онѡ пѡцѡше, а овѡ је увѣзѡл'и са жѡцѡм, знѡш, из онѡјѡ ловѡчкијѡ, не мѡже, онѡ прѡснѣ и стѡѡ гѡре, а јѣдан дѣчко тѡ, свѡјтѡ ми нѣкѡ, кѡжѣ, с опрѡштѣњѡм, да се изрѡзим: „Сѡ-ѡу ти јѣбат мѡјку“, пѡ уз онѡ ѡра, пѡ гѡре рукѡм је уфѡти пѡ бѡци дѡл'ѣ, пѡпѣ се пѡ је ѡборѡ.

Напѣју се зѣтови пѣ млѣтѣ свѣшта. Оѣе дѣр, оѣе мѣсо, оѣе пѣво, оѣе ракѣју, оѣе свѣ, пѣњу се на кѣћу.

Јѣ сам лѣтѣ тѣмо овѣмо, трѣжѣо, рѣкл'и стѣрѣ људи, кажѣ, вѣла онѣ што се плѣстѣ, трѣжѣ око пѣта, а девѣјку око скѣта, и мѣне тѣ пѣло нѣ памѣт и нѣ шѣѣ дѣлѣ да трѣжѣм него тѣ, што познѣѣм и тѣ се ожѣнѣм, из комшилѣка, нѣѣе тѣ дал'ѣко ал'и комшилѣк је.

Радовић Миломир, 76 година

Суви До, Тутин

И овѣ нѣши су ѣзбежѣл'и свѣ ѣдавѣн и-Суходѣла, сѣмо остѣла је овѣ фѣмил'ѣја као снѣха са дѣцѣм и некѣ стрѣѣѣ чѣвек, и найшла јѣдна бѣнда, дѣшла те-е покѣпила свѣ тѣ људѣ, ѣе-е имѣло ко'ѣ чѣвек и потѣрѣл'и и тѣмо. Онѣмо ѣе-е дѣм. Тѣмо су потѣрѣл'и тѣбоже кѣ да хи пѣбијѣ. Јѣ сам бѣо јѣдноме тѣнѣ чѣвѣо ѣвце, кѣл'ик сам бѣо нѣ знѣм, кѣ ова снѣина девѣјка, мало пѣвишѣ. И кѣзѣла јѣдна Срѣпкиња да сам и јѣ Срѣбин, а они се бѣхѣ покѣпил'и, и они се врнѣше дѣвица онијѣ војникѣ са пѣшкѣма, кажѣ: „Хѣјде да идѣш и тѣ“, а јѣ штѣ знѣм, дѣѣете, нѣ знѣм о чѣму се рѣдѣ, а вѣдѣ сам ѣе тѣ људѣ вѣдѣ тѣмо, они идѣ саш нѣма, штѣ јѣ знѣм чѣму. Кажѣ: „Трѣбѣш нам тѣ“, овѣ, брѣт му-е тогѣ мѣга гѣздѣ. И вел'ѣ овѣ, да и кѣжѣм пол'ѣцѣјци ил'и лѣпѣви, кажѣ: „Пѣсти дѣѣете тѣ да ми стѣка не пропѣднѣ да ми се не погѣбѣѣвце“, кажѣ, „трѣбѣ ни ѣн. Мѣже л' мѣја глѣва за нѣгѣву?“ И јѣдан и дрѣгѣ мусл'имѣни. Те ме ѣни врнѣше. Отѣрал'и и тѣмо, тѣмо бѣла некѣ згрѣда, у тѣ згрѣду, овѣ што сам му јѣ чѣвѣ ѣвце тѣ је бѣо сѣлан чѣвек, признѣвѣла га овѣ Пѣштѣр. Ѣн ѣзѣ зѣ рѣку оногѣ вѣђу тѣ грѣпѣ, кажѣ: „Хѣјде овѣмо. Штѣ мѣсл'ѣш тѣ? Из овѣгѣ сѣла је изѣшло седамдѣсѣт пѣшѣкѣ, ни јѣдна нѣѣе старѣјѣ од двѣдѣс и пѣт гѣдѣнѣ. Они мѣгѣ за нѣѣ дѣѣи јѣш овол'ѣкѣ петѣро Ђурѣшѣѣѣ вѣјскѣ пѣ удѣрит ѣдовѣт до Тутѣна, за нѣј свѣ мѣф учѣнет, а тѣ хѣј да пѣбиѣѣш овѣјѣ двѣдѣс грѣбѣвѣ. Штѣ ѣеш да урѣдѣш?“ Те попушѣл'и и ујѣтру. Оно пѣсл'ѣ дошѣ Илѣз Кѣртовѣѣ, они су брѣнѣл'и овѣ сѣло, тѣ Ђерекѣре брѣнѣло овѣ сѣло. Дошѣ Илѣз Кѣртовѣѣ ка-су ѣни бѣл'и направѣл'и вѣшало да вѣшѣјѣ тѣ Срѣбе. Те ѣн срѣшио тѣ, вѣкѣ тѣ: „Лѣми тѣ“. Ѣде је сѣмо јѣдан погѣнуо, јѣс погѣнуло вѣшѣ, двѣ-трѣ су погѣнула онѣмо ко-шкѣл'ѣ. Погѣнуо је јѣдан са сѣном и са женѣм и јѣдан је погѣнуо тѣмо у Ђерекѣре код овѣгѣ што-е седѣо, пѣ ѣшл'и те му тѣрѣл'и жѣто, прѣѣе се вѣзѣло тѣ жѣто, жнѣло се пѣ се вѣзѣло у снопѣве, пѣ товѣрило се на кѣла, пѣ се тѣрѣло ка кѣћѣ, те тѣ што су тѣрѣл'и му жѣто, ко-е наговорѣо, штѣ-е бѣло, тѣ нѣко не мѣре знѣт, изѣшѣ јѣдан те га

гађо и убио га. Ова друѓи, бил'и два браћа, ова друѓи ис кола да бежи, рекo: „Нйшта не бежи, ја тебе нећу слoбодно“. Е такo богами било за врeмена тога.

Авиoни амерички ка-су найшл'и oвдeнa, тo свe скaдрила за скaдрилoм, oвaкo пo eдну двaес ел' трйес, л'етe свe oвaкo пa друѓи за нйма, пa трeћи за нйма, тo су се звaл'e скaдрил'e, кaжe свe скaдрила за скaдрилoм. Пa сам чyo од онија старйја што би причaл'и, кaжe кoмaнду'e крaљ Пeтар са нйма, а кo знa кo је и штa је, углaвнoм йшл'и су из Сицил'иe, aкo јa тo мoгу да рeк-нeм, из Итaл'иe, пaймa тy Сицил'ија. Отaл'енa су йшл'и нaпaдaл'и Нeмцe и кaт су oни найшл'и тй aмeрички авиoни, Нeмци су прoпaл'и. Прoпaл'и су Нeмци тaпyт. Била бйтка Првoг свeцкoг рaтa кaд је тo било. Вйдйш тe кyћe нaјкрaјнe тaмo, прeмa пoљу, oнe нeкoл'икo oндeнa рйeткија, пa посл'eн oнo житo, oнa кyћa и oнo житo, e тyймa и нeкa црквйнa, и тy се зoвe Кaрaцa, e oтaл'eн је Кaрaђoрђe нaвaл'йo, зaкoпaвao сe и вйкнyо нa вoјникe: „Зaкoпaвaј сe“. Вйдйш ђe Гoл'йја, oнo је Трoјaн, e Трoјaн изa Грaцa a Гoл'йја је тo штo-e прeмa нeбу oнaмo нaјпoсл'eднe, тo-e Гoл'йја. Oтaл'eн је вйкнyо Кaрaђoрђe: „Зaкoпaвaј сe, вйдйш ђe Гoл'йја, трeбa прeћ Гoл'йју“. E oндa су тyнa нaпaл'и нa Тyркe и прoбйл'и су тa прoбoј тe су спo'йл'и Црнy Гoру и Србију, oндaк српскa вoјскa oздoл' изaшлa тe сe срeлa сa Црнoм Гoрoм. Грaцa, нa Пeштeри Грaцa, oнo ймa кo-Тутинa eдaн Грaцa, aл'и oвo је нa Пeштeри Грaцa, ђe oнa вeтрeњaчa.

Јаблан Ђуровић, 82 године

Багри, Нови Пазар

Тo-e, рeцимo, сaмo јeдaн гигaнт, фaбрика Рaшкa, oнa e пeт хйљaдa лyдй имaлa, мушкaрци, жeнe, тeкcтилнa фaбрика. Успeл'и су дa је рaстyрe, дa... Тй пoгoнчићи мaњй штo су бил'и, прoдaти. Кo је имaо вeзу ўзo мaлo јeфтинйјe, a имaлo e дoбрйх мaшинa, пa су тo пoсл'e прoдaвaл'и сaмo тe мaшинe и искoриcтил'и oнy зaрaду, штa знaм јa. E, друѓих фйрмй имaлo йcтo cйлa, „Ўкрaс“, „Слoбoдa“. Рaдй aл'и прйвaтник гa прeузeo, штa знaм јa. Пpoизвoдe, cтpужy oнaј кaмeн, cпoмeникe, и тaкo пoнeштo. Сeлo имaлo је, oвo су чeтйри кyћe, мй смo пeт, oнa вeл'кa шeс, пoштo oнa нйје тyнe нeгo y Нeмaч'кy је, нaс шeс кyћa, нeмa вйшe. Вйшe нaрoдa је имaлo. Гoрe oвa Слaтинa, тo e, oнa је била јaкo бoгaтa, мaлo је при cтpaни, aл'и живeлo сe cтpaхoвйтo дoбрo, имaлo нaрoдa. У ceлaкa нйкo нй'e улaгo, рaдй'o дoк мoгo, caт кaд oстaрaл'и нйкo их нe вйдй, нeмa ни пeнзију, нeмa нйштa, и oни су, тaкoрeћи, oтйшл'и, пoлoвйнa.

Е јес, то је баш, сат тренутно то је та воденица. Џма један онај, вџто се звào, такò. Имào је четџри та вџтла, ðни су дån-нòћ мл'ёл'и, нџе дрџгџ мл'ин имò, а óде је Рашка џшла јач'е, ðна је пòсл'еџзета тџ брдом крос тунел, четџри хџладе и ðсамстò мётара је од џзвора, ёно онамо код онòг брда излазџ, тај тунел. Тудà је вòда за централу спроведена и бетонџрана хидроцентрала. Ка-се ðна напраџила, то е, рецимо, у то време, педесетè, шесетè, бџо гџгант, сàд ðна не мòре да, рецимо, једну фџрму јач'џ да покренè, да... Постàла је малà. Такò да струју увòзе ис дрџгџх мётà. Ово је џзвор Рашкè. Ово е Рашка, одòзгòр извџрè од мånастџра, пà ово је к Пазáру идè. Ѓна је нèкад бџла ч'џста. Бџла је једна од нàјч'истијà. Џма вџкендице, свè вџкендице до вџкендице џмà, од нàшгèг óде гòре мало високшџјè, свè до мånастџра свè су вџкендице, свè вецè, свè канал'изàција, тџ нџшта ч'џсто нџје. А нèкад је бџло, прџјен тридес и нèшто гòдџнà, јà сам прàла тџне, што кàжџ, вџш и пел'ене док сам дèцу рàђàла и то, а сàт рџке, ако вџру'еш, да опèрèмо, то нџје ч'џсто. Пà, ёто, стòка мòрà да пџјè ал'и нџје, нџје чџсто. Тò ðпштиња дозвол'џла да заџзмџ сàмовòљно, без џкакè дòзвол'è, урбанџзма, сàмо онакò су – *шџà ово је држàвно, ðàј заџзми и корџсти*. Бèзàкòње. Тò е такò лòше урађено. Прèко педесет тих вџкендџца џмà, загàдил'е су, ма кàкџ то сàд да пџјè инсàн, то е прљàво до краја.

Мурат Исовић, 63 године

Бобовик, Нови Пазар

Свàдба, женидба. Тò ће ти бџт и смџешно. Ранџјè нџ'есу вџдел'и млàдџ, него нèко је пофàљџо и ðни дòђџ да је прòсџ, и они сàт питајџ кàко жџвџ. Кажè дòбро, џмајџ дòста стòкè, гòведџ, оваца, кòзà. Тò је бџло богàство. Испрòсџ је, и ðна нè знà мòмкà. Дòђџ, они то су звàл'и првођàче, а сàт се то дрџкшè зовè, сàт то ни нèмà, сàми се догòворџ. Испрòсџ је, уговòрџ свàдбу, џвечèр дòђџ канаџџе, то се такò звàло, донèсџ за млàдџ пòклòн, злàто, кàто-ве, рòбу, они су вџкàл'и рџхо. Одвèдџ је, мòмак нèмà да је вџдџ док не уџђè у ћèрдèк, то су вџкàл'и ћèрдèк. Из Бобòвџка, кот Позарџшта. Позáру припàдà. Одвèдџ је, свàдба траè три дàна. У срџједу су жèне, јèло, не мџјешајџ се л'џди, сàмо жèне, а у четвртàк л'џди, у пèтак двòри невèста. У пèтак је цџмбус, на едан крај су л'џди, на едан жèне, нèмà д-џграјџ зèдно кà сàт, пòсèбно џграјџ л'џди, пòсèбно жèне. Пòсл'ен, три недèл'е прòђè па врађајџ млàдџ џ рòт, у прџвиче идџ. Тò се звàло прџвиче. Идџ у прџвиче с дàром, остàвџ млàдџ три недèл'е да седџ. Пòсл'ен је довèдџ овџ из рòда, џстò долàзџ у прџвиче и остàвџ млàдџ. Тò ти-е свàдба. Кошџл'е, материјàл'е, злàто што кџпџ, двол'џрке

највише, л'ира, петол'ирка, двол'ирка, то је, прстѣн, мѣнђуше, ко шта йма. Йсто такѡ, ми смо бѣл'и пријетел'и, ја сам се знала. Идѣ дѣвѣр, прстенски дѣвѣр и његова породица, сватови, не идѣ младожења, он је не видѣ док не уйђѣ код њѣ, ни кад је доведѣ, он не смѣ да уйђѣ да је видѣ, само ка-трѣба д[а] [ид]ѣ да спавѣ. Кат спавѣ, мѡгу да доведѣ кога бѣло. (Је л било таквих случајева?) Јѣсте, енѣ је л' бѣло. Бѣло свѣга. Нѣшта, она остѣнѣ, кажѣ кад је преспавѣла, нѣмѣ кѣт. Тѡ нѣје кѣ сѣт, удѣ се, не мѡгу и разведѣ се, нѡ мѡрѣ д-остѣнѣ. Ђда рѣједак слѣчај. Рѣјетко, нѣмѣ, енѣх, бѣјѣ је, матрегѣрѣ је, то нѣко не окрѣћѣ пѣжн'у, кажѣ мѡрѣ да слѣша, мѡрѣ да трпѣ. Бѣо је ѡбѣчај да ме прстенуе дѣвѣр кот кѣћѣ и само улѣзи дѣвѣр и још двѣ са њѣм, кѡ пѡмоћни дѣверови, ја н-умѣјѣм ни ја да ти објѣснѣм тѡ. Прстенујѣ млѣдѣ, она хѣм дѣдѣ по пешкѣр, кад је прстенујѣ, свѣјѣм по пешкѣр да, преко рѣмена, по ѡбѣчају. Донѣсѣ хѣм шѣрбѣт, нѣје имѣло сѡк него шѣрбѣт, вѡда и шѣћер. Ђ, и ѡни је дѣрујѣ посѣн на онѣ, вѣкало се тѣбл'а, нѣје послужѡник. Стѣвѣ на тѣбл'у пѣре, кол'ко кѡ мѡже, нѣје имѣло послужѡвник него тѣбл'а. Мѣне бѣло за чѣдо: „Па надѣните му дрѣгѡйме, штѣ тѣбл'а“. Нѣмѣ глѣдѣн'а, само испре[д] сѣбе онѣ чаткѣју ти стѣви и не мѣчѣ је. Мѣрѣмицу овакѡ, онѡ на ѣѡше е на-прѣви, пѣ онѡ ѣѡше онѣмо, овакѡ, двѡрѣш. Е кад ѣзму млѣдѣ да йгрѣ са мѡм-ком, и она свѣ испрѣ[д] себе гл'ѣдѣ, нѣмѣ тѣмо, овѣмо. Йгрѣ, ал' гл'ѣдѣ испрет сѣбе. Такѡ ти је тѡ бѣло ранѣјѣ тѣ мѣка. Ујѣтру устѣнѣ невѣста и они улѣзѣ, прѣвѡ свѣкар, она га грл'и, ѣуби му рѣку и такѡ свѣјѣ рѣдом, свѣкрву, и свѣјѣ. Вала, тѡ јѣтро јѡк, а дрѣгѡ јѣтро невѣста и мѣјесѣ и мѣзѣ и свѣ мѡрѣ да рѣдѣ. Свѣ мѡрѣ да рѣдѣ. (Јесу л се ѣутили?) Енѣ јесу ѣ се ѣутѣл'и – гѡдинѣма се нѣ би помѣрѣл'и. Гѡдине би прѡшл'е нѣте да се помѣрѣ. Йма и дѣцу, порѡдѣ се, и нѣће рѡ[д] да се помѣрѣ, кажѣ нѣје пѣтѣла. Дѣдни дрѣгѣ којѣ ймајѣ. То не мѡже да се прѡћѣ да ѡни н-ѣзмѣ. Вала, имѣло је баш у Дѡлац, ада дѣл'и су млѡго млѣду, тѣ старѣјѣ испрѡшена побѣгла. Оне седѣ л'ѣпо. Мѣрујѣ ѡне. Онѣ невѣста побѣгла, ѡни хѣм јѣвѣ, и они дѡћѣ свѣ нѡоружѣти: „Мѣ хоћемо дѣвѡјку“. И којѣ йма тѣ у тѡ пл'ѣме, они мѡрајѣ да је дѣдѣ. Дѣл'и му дрѣгѣ. Свѣ тѡ имѣло. Нѣко е не пѣтѣ. Имѣло је и убѣства, свѣга је имѣло. Кад нѣмѣ дрѣгѣ, свѣга е имѣло, и убѣства и свѣга. Ал' оно у тѡ пл'ѣме йма и дрѣгѣ, у свѣкѡ пл'ѣме йма јѡш, ко нѣмѣ онѣ ѡтац, йма ѡд амѣцѣ, ѡт рѡћѣка, нѣјбл'ижѣ нѣкѣ. Дѡлац ти прѣпѣдѣ Позѣру. У Пѣл'ѣво сам ти се ѣдѣла. Тѡ ми бѣл'и пријетел'и, и ја нѣћу да се удѣм док не видѣм мѡмка, још тѣпѣт. Пријетел'и бѣл'и: „Да те дѣмо?“ – „Дѣјте.“

Селима Булић, 68 година

Боторовина, Нови Пазар

За време краљ'а Пётра, она пѣсма била посл'е ослобођења, кажѣ: „Краљ'у Пѣро, куће наше дал'еко те отѣраше, отѣраше авионом, баѣцише те пред Лондоном“. Такѣ је краљ' Пѣтар отишѣ, Тито га истѣрѣ, за време Тита-е њн измако у Ђнгл'еску. Такѣ-е била пѣсма за време Тита, ѡдма посл'е ослобођења кат је партизан уишѣ, кат је партизан уиђѣше, па ѡвде смо бил'и и ѡдни одозгѣ једна ч'ѣта партизанѣ најѣ ѡвде гѣре, наше жѣне отѣдоше, покупише се да виђу кѣ су тѣ партизани, чѣвено партизани нѣсу петокраке онѣ, војска, и отѣшл'и гѣре: „Партизани не вѣрују у бѣга ѣел'ешанухум, не вѣрују“, кажѣ, а наро̀т се препѣ, уплашио се, тѣ кажѣ „да ѡстанѣмо без вѣрѣ“. Тѣ било којѣ било наѣија, свѣка свѣје вѣровѣње ѣма, свѣко на нѣки нач'ин вѣрујѣ у бѣга ѣел'ешанухум. Ми, свѣ смо, што кажѣ, од једнога крѣви настѣл'и, од једнога ч'ѣвѣка и женѣ, свѣ смо настѣл'и, цѣо дуња. А ми, прогнозирају науѣњаѣи, мил'иѣни, па нѣки науѣњаѣи кажѣ мил'ијарде гѣѣина од Адем Пејгѣмбера па на ѡвѣмо. Јер, мѣжемо да замѣсл'ѣмо кад је наро̀д ѣѣпѣио, ѡвѣ зѣмѣл'ска планѣта на̀ша, ствѣрена од једног чѣвѣка и једнѣ женѣ. Свѣ ѡвѣ дуња ствѣрен. Кол'ѣко је тѣ гѣѣина прѣшло тѣ ала̀х знѣ.

Ќде су бил'е нѣмаћкѣ колѣније. Свѣ су тѣ бил'е нѣмаћкѣ колѣније тудијер. Бил'и су и ѣѣтници, бил'и су нѣки дражѣвци, бил'и су Нѣмци, лѣгори нѣмаћки, на дру̀гу стрѣн Тито с партизанѣма. Један хаус је бѣо жѣви. Ми смо ѡдавѣ побѣгл'и бил'и. Бил'и смо попѣл'ени свѣ, нѣје имѣ ни кокошѣр ѡде, што се ѡнѣ кажѣ, кокошѣр да је постојѣво. Па на̀кон гѣѣинѣ, кад је партизан завлѣѣ те је партизанска војска уѣшла, тѣ маѣѣје рѣзнѣ парѣвојнѣ формѣије, ѡдни су тѣ свѣ унишѣтил'и и кѣ је бѣо у нѣмаћку војску, кѣ-е бѣо лѣјѣлан Нѣмцима, тѣ су свѣ покупѣл'и, тѣ је свѣ упиѣано било, партизани су свѣ покупѣл'и, стрѣл'ѣл'и, да л' бѣо Срѣбин, да л' бѣо мусл'имѣн, да л' бѣо кѣ бѣо, сѣмо је л' бѣо ѡн лѣјѣлан Нѣмѣица, ѡдни су га фѣтѣл'и и стрѣл'ѣл'и. Ми смо се ѡде вратѣл'и, бѣга ми сирѣтѣнски се жѣвѣло. Ми смо бѣжѣл'и у Пазѣр. У Пазѣр смо бѣжѣл'и. У рѣзнѣ куће, кѣ би нас пуѣстио. Пуѣсти нѣко за сѣва̀п, ѣјде избѣгл'ице, и жѣвѣл'и смо по нѣкол'ко врѐмена док се тѣстѣша тѣ ситуѣѣија, и посл'ѣн се ѡпѣт врати на свѣје имѣње, нѣшто гра̀ди. Куће се нѣѣсу гра̀ѣл'е от твѣрдѣк материјѣла кѣ сѣт што се радѣ, ѡсѣѣи јахѣвинѣ, грѣѣа, ту̀ри мало темѣл'а камѣња, ту̀ри онѣ грѣде по ѡномѣ камѣњу, ма̀ло дѣрѣка ѡва̀кѣ, ѡкуј онѣ л'ѣтве, л'ѣтве, л'ѣтве ѡкуј, наха̀ка блѣто између камѣња, ѣѣтма, ѡнѣ ол'ѣѣпи и усѣл'и се, тѣ нѣје имѣло дру̀ги спрѣт, ил'и штѣ знѣм ѣѣ, него уѣѣи.

Нй'е се имало брашна да се једē кō сѧд бй'елō брашно него бōми му-муру̀зница била и јечмѧнō, веч'йинōм јеч'мѧнō, веч'йинōм јеч'мѧнō, јеч'ам је ра'фō бйо и јеч'мѧнō смо јѧл'и.

Унўтра ни пѧтоса ни нйшта, сѧмо зѧмл'а, сѧмо зѧмл'а онѧкō на зѧмл'у и сламѧрице онѧ, мōжда тй не разўмѧш ме штѧ су бйл'е сламѧрице, тō су бйл'е испл'ѧтене као душѧци од некōг плѧтна, и тў се нахѧкѧла слѧма, тў се турѧла слѧма, иѧндѧ жѧнетō, мѧјке децѧ, ѧне тō умекшѧјў мѧло, онў слѧму, и прѧстри дѧци, одѧздō тўри да л' хѧбе, да л' мало хѧршѧфа и на тō би л'ѧжѧл'и. И ч'ѧтворо децѧ, нѧс је шѧсторо бйло, л'ѧжѧло на по једну сламѧрицу и мѧјка би не покрий. Ал' тō је бйло жйвл'ѧње, свѧ се тō жйвѧло нѧкѧко својскй, нѧкѧко, кѧко да вам кѧжѧм, са л'ўбѧвл'у. Нйшта се нйје осѧћѧла тѧ криза, брѧ. Сѧд се вйшѧ осѧћѧ криза нѧго и ѧндѧ.

Хусо Црновршанин, 85 година

Брђани, Нови Пазар

Овѧ-годинѧ нйшта, тō је бйло бехрѧло и бехрѧло, да је бйло срѧћѧ, тō се нѧ би мōгло ѧбрат. Кад бй нѧјвишй бѧхѧр, пѧде снйјек и ўби га. Јѧ сам йшла за Врѧца, нй'есам, сѧмо на јѧдно мѧсто сам вйдела да су шљйве родил'е и тō се беше до земљѧ савйло, сѧмо на јѧдно мѧсто, тў мѧло нѧшто бѧше кѧ, кѧко да ти објѧснйм, кѧ у некў дол'йну, и тў ваљда нйје закѧчило, тў беше остѧло. Врѧца, Беѧграт, тō свѧ тѧмо прѧшл'и, нйђе вйшѧ нйсмо вйдел'и вѧћку јѧдну, зна-штѧ је јѧдна вѧћка. Овѧ ће ти, реко, узѧт пѧре. И штѧ смо лѧнй шљйвѧ имѧл'и, и краве јѧл'е и стѧка и пекмѧза напѧкл'и, до л'ѧтѧс ми је трѧјѧло у замрзивѧч. Овѧ гѧдинѧ нѧмѧ. Валѧ кѧ овѧ гѧдинѧ нйје бйло дѧвно, кѧ овѧ гѧдинѧ нйје дѧвно. Ада пѧ не пѧнтй се кѧ овѧ-год'нѧ, овѧ је, да извйнѧте, мѧрѧло кѧ ис пашчѧћйѧ ўстѧ да се вѧдй да се рѧдй. Дѧнас га покѧси, ако га не покўпйш, ујўтру ѧдмѧ кйша. Тѧ је бйло јѧраби сачўвѧ, мй смо ти овѧ гѧдинѧ за трй дѧна прѧгл'и и те тѧ покўпил'и, јѧл' ако га оставйш, кйша уфѧтй, нѧмѧш кут. Нйје сѧл' мй, нѧ свй су тѧ прѧгл'и. Бѧш сам бйла тѧмо, са овијем мѧл'йм у бѧњу сам једну йшла тѧмо, тѧ јѧраби сачўвѧ кѧка-е вѧда, кѧка-е кйша, нѧ дѧј бѧже. У хотѧл ўйђе вѧда, овол'йкѧ онѧ бѧбе, пѧ кад удѧрй, чинй ти се црѧп оће да га слѧмй. Јѧ зовѧм ѧде кѧжѧ йстѧ и ѧде пѧдѧ. Мй смо бйл'и у Гўчево, тѧ на гранйцу Бѧснѧ, тѧмо смо бйл'и, пѧ тудйје се пролѧзило, ал' ствѧрно беше дал'ѧко. И тѧмо беше ствѧрно, и рѧдѧше се. У тѧ хотѧл ће смо бйл'и, нит се знѧше кѧ је дирѧктор, ни кѧ је шѧф, то рѧдахў, тѧ уѧпште се нѧ знѧ кѧ је штѧ. Рѧдў, и имѧху.

Ја знам шта би оде шипурка љбрал'и. Јесте родило, ал није ка из овѣјѣ гѣдѣнѣ, ал' ѣпѣ-дѣбро. А валѣ овѣ-год'нѣ ништа. Валѣ су брал'и, родило је пѣчурѣкѣ, имѣло је л'ѣпѣта. Ја сам онумѣт бѣо гѣтѣво ме змѣја пѣчи. Сѣт хи ѣмѣ нѣјвишѣ се појѣвил'е, овѣ вруѣине, оно кѣша дѣста бѣло пѣ вруѣине. Прѣе двѣ-трѣ дѣна ја отѣшла да трѣхнѣм врѣће от усивѣча, кат оде на пѣт у овѣ жбѣуѣ смѣк. Тѣ на пѣт. Није, ѣн ако га не дѣраш, ѣн те нѣће. Смѣк нѣће а змѣја дѣе. Кѣжѣѣто ка-се пѣшѣ цѣгѣра ѣн осѣћѣ цѣгѣру. А змѣја што осѣтѣ духѣн, она бежѣ. Ѣн што осѣтѣ дѣм, ѣн бежѣ. Кѣ свѣ што осѣтѣ мѣрѣс. А смѣк јѣк, ѣн не осѣћѣ. Тмѣ онѣ што нѣће да дѣрајѣ, онѣ пѣскоки хѣће. Тмајѣ онѣ шѣрке.

Тмушић, 45 година

Избице, Нови Пазар

Дѣте док сам бѣо, што би рѣкл'и стѣрѣ, за врѣме Крѣљѣвинѣ, прѣе рѣта, тѣ е бѣо тѣжак, бѣдан жѣвѣт, ѣшло се и гѣло и бѣсо. Свѣкѣ трн сам л'ивѣднѣ мѣгѣ стрѣлат ногѣм, тѣл'кѣ се ѣшло бѣсо. Од Ѓѣрѣвѣдѣна пѣ до Мѣтрѣвѣдѣна нѣ би знѣл'и да обѣѣмо нѣт би имѣл'и опѣнке, носѣл'и се прѣѣснѣ опѣнци, от кожѣ говѣћѣ. Тѣ се уштѣвѣ кѣжа, ѣбѣчно се осѣшѣ, уштѣвѣсе, пѣ се исѣчѣ на кѣјѣсе како мѣже опѣнак да се онѣ опѣтѣ, а опѣта бѣла от кѣјзѣ кожѣ, тѣнко исѣчѣш пѣ се онѣопѣтѣ опѣнци, прѣѣчѣњѣци, да извѣнѣте, док трѣѣ онѣ длѣка, кѣстрѣт онѣ, опѣнци трѣјѣ, ка-се онѣ кѣстрѣт мѣкнѣ, опѣнци се брѣзо цѣѣпѣјѣ.

Рѣт кад је бѣо, побѣгл'и смо за Рѣшку, пѣ из Рѣшкѣ у Беѣце смо жѣвѣли јѣдну малте гѣдину, јѣ сам отишѣ. Нѣдић, Мѣлан Нѣдић је покѣпио свѣ сирѣтѣнѣскѣ дѣцу кѣјѣ су бѣла кѣ избѣгл'ице и бил'ѣ смо у дѣм у Врѣњачкѣ Бѣњу, тѣмо смо жѣвѣл'и дѣго врѣмена, јѣ и мѣј јѣдан брѣт старѣѣѣ, ѣн је ѣмрѣ вѣћ, ѣн је пѣно и старѣ бѣо од мѣне. Ѣн је остѣо и дѣљѣ а мѣјка дѣшла те не ѣзѣла, довѣла ме-е овѣмо кѣћи, а ѣн је продѣжѣо бѣо да ѣдѣ, ѣн је бѣо мало пѣстѣријѣ, бѣо заврѣшио оснѣвнѣ шкѣлу, јѣ нѣсам бѣо ни оснѣвнѣ шкѣлу заврѣшио, тѣк прѣвѣ рѣзрѣт бѣо у Врѣњачкѣ Бѣњи мѣло, онѣ рѣтнѣ врѣме. Ѣн је остѣо на занѣт, да учѣ занѣт, мѣне мѣјка довѣла, овѣмо смо дѣшл'и, попѣљѣно тѣ је свѣ бѣло, мало кѣћицѣ направѣл'и, тѣ смо жѣвѣл'и, бѣгами јѣко тѣшко-е се жѣвѣло. Бѣло пѣљѣвинѣ, дѣшл'и су Албѣнци и запѣл'ил'и, тѣ је бѣо рѣт. Аѣѣф Ефѣндѣја, подѣгл'и су му и спѣменѣк, а ѣн-е вѣшѣ упропѣстѣо мусл'имѣнѣскѣ нѣрод него прѣвослѣвнѣ нѣрот што-е упропѣстѣо, а дѣнас му дѣгл'и и спѣменѣк.

Бѣло босѣтѣња. Прѣвѣ опѣнци што су изѣшл'и ковѣнѣнци од камѣнѣ, гѣма, тѣ ти је бѣло кѣ...жѣшѣ нѣо дѣнас цѣпѣла. Јѣ сам рѣдѣо недѣљу дѣнѣ брѣо шлѣйве кѣт чѣвѣка те кѣпио опѣнке кат сам пѣшѣо у шкѣлу, и тѣ ковѣнѣнци

онѝ од камиѡнскѣ гѹмѣ. Сл'ични цѣпелѡма, сѡмо другѡчиѣ бѣло. Пироћани опѡнци су бѣл'и јѡш, за време Краљѣвинѣ да си прѡдѡ дѡбру крѡву, нѣси мѡгѡ кѹпит опѡнке. Пироћанци су бѣл'и ѹдобни за ношѣње. Према ониѣм ковѡницима онѡ је бѣло јѡко дѡбро ѹдѡбно, ковѡници бѣл'и лѡши.

Слѹшѡ, како кѡ, зѡвѣсѣ, коѝ су бѣл'и тргѡвци богѡти, ѡни су жѣвѣл'и мало бѡљѣ, а коѝ су бѣл'и сѣлѡци, бѣло тѡ свѣ јѣфтино, стѡка бѣла јѣфтино, рѡднѡ снѡга јѣфтино, а ѣнѡче кѡ-е имѡ жѣта и кѡ-е имѡ стѡкѣ, л'ѣба, тѡ је пѡнѣкако животѡрио, а кѡ нѣѣ, богами бѣло повѹци-потѣгни. Осамдесѣт и прѡвѡ гѡдина. Пѡсл'ѣ рѡта овѡ кад је ослобођѣње дѡшло, па на овѡмо, брѡт ми бѣо, двѡ брѡта ѣмам старѣјѡ од мѣне, тѡ брѡт што је отишѡ, ѡн је у отишѡ Рѣѣку, тѡмо жѣвѣо у Хрѡѡцкѡј, а овѡ што је старѣ мѡло од мѣне, четѣри гѡдине старѣ, ѡн је свѣрѡ у кланѣт. Јѡ сам чѹкѡ у бѹбанѣ, ѣѣ е бѣла свѡдба, слѡва, весѣље, игрѡнке су бѣл'е. Свѡкѣ недѣлѣ бѣла-е игрѡнка, тѡмо ѣмѡ једно брѡдо, Водѣчкѡ брѡдо звѡл'и смо, сѡд је постављѣна антѣна за мѡбѣлнѣ тел'ѣфѡне, тѹ би се скѹпила ѡмладина: Ызбице, Сѡкѡвиѣе, Драгѹнац, Осѡѣе, Педѣље, Л'ѣча, Нѣтврѣѣе, ѡзгѡ Пѡјсѣ Пѡток, Нѣготинац, Лопѣже, свѡ би тѹ ѡмладина бѣло, тѹ је бѣло, ма да те не слѡжѣм, нѡјмањѣ рукѣ по илѡду дѹшѡ имѡло ѡмладинѣ, тѹ којѣ би кѡло бѣло, којѣ би игрѡнка бѣла, којѣ весѣље. Ё кад би нѣко зѡвнѹѡ мѡбу, ѣшл'и би на мѡбу да се жњѣ, пѡ би јѣдва чѣкѡл'и да се састѡвѣмо мѣ млѡди, пѡ кад удѡрѣмо пѡстѡт, пѡ затѹшти, кѡ, кѡ...што кѡжѹ, кѡ ѡвце, пѡ да мил'ѣна бѣло погл'ѣдат у онѹ ѡмладину кад жњѣ, кад се рѡдѣ, тѡ-е дивѡта бѣло. Сѡд је тѡ већ ѣзумрло, нит ѣмѡ ѡмладинѣ, сѡд ѡпѣт, фѡла бѡгу, да кѡжѣм, весѣл'ѣјѣ, нит је бѣло рѡдиѡ, нит је бѣло тел'ѣвѣзијѣ, нит је бѣло стрѹјѣ. Мѣ смо тѣк дѣвестѡ шѣсѣт пѣтѣ гѡдинѣ довѣл'и стрѹју у Ызбице. Бѣо сам члѡн комѣсијѣ, што је бѣло куферѣнциѣе да се одржѣ за стрѹју, тѹ је бѣло кѡд нѡс у мѡју кѹћу да се покѹпѣ, пѡ би бѡгме бѣло и кѡљѡво нѣкѣ пѹт зѣми пѡ би бѣло и блѡта се ѹниѣло. Она бѣла млѡда ѡндѡ, мѡгла је и да чѣстѣ.

Драгојѣ Јоловић, 81 година

Јуковѡча, Нови Пазар

Прѣѣн трѣдес пѣт гѡдѣнѡ, четрѣс, имѡло-е сѡмо ѡсам кѹћѡ у овѡ двѡ кѣломѣтра овѡм дол'ѣнѡм, сѡмо ѡсам кѹћѡ-е имѡло, а сѡт ѣмѡ стѡ педѣсѣт ко нѣ вѣшѣ, кѡко се свѣ измѣнѣло. Бежѹ л'ѹди са сѣлѡ, из брѡдѡ. Сѣдам хѣл'ѡдѡ ѣврѣ је ѡде ѡр. Ёво ѡнде ѣе си тѣ стѡвила кѡла, онѡ-е прѡдѡто по сѣдам хѣл'ѡдѡ ѣврѣ. А нѣкад, да си му поклѡњѡ ѡде тѡ плѡц, ѡн би рѣкѡ: „Тѣ нѣѣси нѡрмѡлан, штѡ ѣу јѡ тѹ? Да оставѣм јѡгѡре зѣмл'у да сѡђѣм тѹ“. Ал'и време донѡсѣ, тѡ вѡкат донѡсѣ, не донѡсѣл'ѹди нѡ вѡкат. Такѡв вѡкат. Јѡ сам от пѣт гѡдѣнѡ ѡде.

Памтїм ма̀ло Пѐко Да̀пчевић кад је прошо̀, ја̀ нѐ зна̀м ка̀д је он прошо̀ ко̀је го̀д“нѐ, ја̀ мѝсл’їм да̀ је једно педесѐт чѐтвртѐ, ма̀ло то̀ па̀нтїм кад је бїла та̀ та̀ктика такã, прѐпогãнда. Прѐпогãнда-ѐ о̀пасна, о̀пасна-ѐ, ла̀жа. Кажѐ *иду̀ ѡ̀арїїзãни о̀згор и свѐ кòл’у̀ жївò*, нãрот се узбуркò, мѝсл’ї изїстинѐ, па̀ бѐжи, па̀ крѝ се по шумã. Зна̀м кад нѐ о̀тац, нãс трѐе, одвѐо у шуму, те не сакрѝо, а па̀дã кїша ка̀ овò дãнас па̀ јòш ма̀ло вишѐ. Ту̀ не сакрѝо. Ту̀ не сакрѝо од партизãнã. То̀ е ранїјѐ такò бїло, прѐпогãнда.

Осел’ãвãл’и су педѐсет и пѐтѐ и шѐсѐт и пѐтѐ, са нãшѐга кра̀ја ода̀вдѐ, што се тїчѐ Са̀нцака.

Ха̀јде, брѐ, па̀ мòгу ја̀ свр̀нут код ва̀шѐ кунѐ нѐкат. Па̀ се вѝдїмо у пу̀ту, па̀. Инсãн инсãну трѐба̀ свãкат. Нѐ мош тї да̀ кажѐш *нѐ ѡ̀рѐба̀ он мѐне, шїїã ђе он мѐне*. Па̀ то̀ е глупос. Свãкат чòвек човѐку трѐба̀. Кò зна̀ кãт и ђѐ, кò зна̀ ђѐ ми тї мòш трѐбат и ђѐ мòгу ја̀ тѐбе трѐбат.

То̀ е пòсл’ѐ рãта бїло, за врѐме Тїта. Двãес пѐтѐ је прогòњен мусл’имãнскї жївал’. Мòј дѐт је отишо̀ двãес пѐтѐ. Прогòњен от стрãнѐ цандãрã. Јã зна̀м и по мòм дѐди. Ондã је прогòњен нãрот бїо, мусл’имãнскї жївал’ прїтїском цандãрã, прїтїском прѐседника о̀пштињѐ о̀вде у Лука̀ри-ма, Јѐврем је бїо прѐсѐдник, ја̀ га па̀нтїм. Ђе го̀д бигїниши зѐмл’у, ми сãт то̀ прїчамо, нїје то̀ та̀ идѐја, ал’и. . . Бигїнисò дòбру зѐмљу и он сãт наговòри цандãре, и дòђу цандãри ўвечѐ и измлату̀ онòгã гãзду, измлату̀ га, ўбију̀ га. И овãј сад о̀дѐ код прѐседникã о̀пштињѐ, то̀ би ми ма̀јка прїчãла, о̀тац, прѐсѐдник кажѐ: „Тò нїѐ мòѐ, то̀ су цандãри, ја̀ саш нїма̀ нѐмãм нїшта“, кажѐ. „Нїшта“, кажѐ, „нѐмãм“. А то̀ је їстина, нїје нѐкã прїча бòг зна̀ ка̀дãшнã. Па̀òпѐт му се навр̀ни цандãри ђе гòј бигинїши зѐмл’у, о̀пѐт. Нãјзãт кажѐ Јѐврем: „Јã сãмо мòгу да̀ ви дãм о̀тпус да̀ идѐте за А̀зију, дрўгò ви нїшта не мòгу“. Зѐмл’у да̀ продãш не мòжеш, сãмо ўшур, онò што е пòсијãно, и *хãјде, бѐжи*. А овò сãт што се їшло, педесѐт пѐтѐ се їшло, то̀ се їшло дра̀гѐ вòл’ѐ, ко̀ ђе гòј рѐј дрўкѐ, грѐшї. Дра̀гѐ вòл’ѐ, чу̀ло се да̀ се у Турскѹ̀ дòбро жїви, да̀ їмã пòсла, да̀ јѐдно дїѐте одрãслò мòре да̀ хрãни пѐ-шѐш члãнòвã, о̀де л’уди сла̀бо жївѐл’и, сиромãшно по тїјã брдã и хãј д-идѐмо. Зѐмл’а̀ јѐфтино бїла, бѹкнѹло свѐ да̀ се идѐ, зна̀ш. Зна̀ју л’уди брòј, сãмо ја̀ нѐ зна̀м. То̀-е л’їстом отишло свѐ, што онò кãжу̀, трбѹхом за крѹхом, за бòл’ѐ жївл’ѐне, кò сãд за Нѐмачкѹ̀ што се идѐ. Педесѐт пѐтѐ па̀ се забрãнило. Кò је забрãнио ја̀ нѐ зна̀м. Да̀ л’ Турскã нїѐ прїмãла, да̀ л’ је Тїто забрãнио, нѐ зна̀м. Па̀ се о̀пѐт пу̀стїло шѐсѐтѐ, шѐсѐт и нѐшто, и о̀пѐт посл’ѐн навãл’їо нãрот да̀ идѐ и пòсл’ѐ се забрãнило. За врѐме Тїта нїѐ мòрò нїкò д-идѐ, ако̀ ђе нѐкò рѐј, нїје му тãчно, нїѐ му рѐãлно, ла̀жѐ зна̀чї, да̀ ти отвòрено кãжѐм, ла̀жѐ, ви зна̀те кãко се жївѐло. Ру̀шо фãлсїфиковò тѐ васїке за пãре. Жївѐло се дòбро за врѐме Тїта, то̀ мòре да̀ прїча ко̀ го̀ј хòђе, смѐо си да̀ спãвãш у Бѐоград на

клу́пу у па́рк, ка́што су спава́л'и: оти́ди тра́жи по́сла, нѐма по́сла, нѐма па́ра у хотѐл, у па́рк спава́ш, у Београд, ђе го́ј хо́ј, о́де на клу́пу л'ѐгни, ни́ко те не ди́ра, тако́ е би́ло, ви то́ зна́те до́бро. То́-е интереса́тно врло́ тол'и́ко та́ про́мена да до́ђе. Са́т не смй'ѐш да помйсл'иш, ал' до́бро је опѐт.

Зѐмл'а је то́тало́но јефтина́ би́ла. Ёво́ ти ка́ко, код на́с је мешови́то сѐло, Ср́би и мусл'има́ни, уопште́ у ова́ сѐла, то́ је битно́, интереса́тно је записат. У сѐло Вр́апче јѐдна једи́на ср́пска́ ку́ћа, у сѐло Вр́апче, у сѐло Свр́ње јѐдан једи́ни мусл'има́н, у сѐло Зну́шу јѐдан једи́ни мусл'има́н, у сѐло Жу́њевиће јѐдан једи́ни мусл'има́н, у сѐло Го́шево јѐдан једи́ни Ср́бин, ку́ћу мйсл'им, у сѐло Лу́каре, двй'ѐ ср́пскѐ ку́ће. Ср́бови – Милути́новићи. И́ма она́ што је у војни́ о́сек, ова́, ше́ф. И́мају ку́ћу до́л'е, о́ни ра́ду зѐмл'у о́де и са́т, њи́ два бра́та је, ма́јка хим је из Добри́њѐ. У́мрла је, а жѐсна-е жѐна би́ла, жѐсна, ка́ка је би́ла, виђена́, крупна́ – чо́век, она ни́је би́ла жѐна него чо́век. Ја́ зна́м бра́т жо́ј је из Добри́њѐ. Е по́сѐн нанйже́, Ра́тко Милути́новић јѐдан једи́ни Ср́бин, е по́сѐн нанйже́ двй'ѐ-три́ ку́ће мусл'има́нскѐ, двй'ѐ-три́ ср́пскѐ. Ни́кат, кол'ко́ ја́ зна́м, ни́кат ициде́нт ни́је имо́ и нека́ свађа́, пробл'ѐм ни́је имо́ ни́кат. И са́д је до́бро про́шло свѐ, ѐво са́д је би́ла оп́асна ства́р, то́ су ти́ буш-ка́чи ко́и бу́шкају́, ко́ји ку́пу појѐне, ко́ји завађавају́ на́рот, то́йме је у ду́ши, ал'и́ до́бро смо про́шл'и, фа́ла бо́гу, и да́л'ѐ ко́мшије́, и да́л'ѐ на смр́тове, на свѐ, ту́ смо, до́ђе ова́ и-Жу́њевића́, до́ђу код ме́не д-идѐмо кат у́мрѐ не́ко њи́ма, овйо́де, свѐ то́ се иде́, но́рмално́, тако́ и тре́ба.

Расим Дупља́к, 75 година

Кашаљ, Нови Пазар

Да́нас су ти Макиви́је. Два́ес о́смог ва́шар је би́о Госпођинда́н. Од да́нас да се почи́не да се жње́, а до да́нас да попла́стиш, свѐ да подѐнеш си́јено, тако́ се то́ ра́дило. Има́ло је о́ђе, ди́јете, звало́ се Ба́лдоска́ ри́јека, прѐзиме Ба́лдови́ћи па Ба́лдоска́ ре́ка, ту́ има́ цр́ква зове́ се Света́ ружи́ца, ѐ ту́ на са́бор о Макиви́јама би се ку́пило си́ла, брѐ, на́рдода. И са́т се ку́пи помало́. Па́ на Јуна́ке, не ви́ди се ода́вдѐ, та́мо цр́ква има́.

Да́нас је са́бор би́о Макиви́је, йду́ жѐне овако́ ко́ја болу́е не́што, ту́ је до́бро. Једна́ мил'ица́јска́ жѐна би́ла бо́на и сву́да йшла по л'ѐкара́ и ни́је ва́јда би́ло, и навр́љи се ту́, пе́так и неде́ља, пе́так и неде́ља, свако́га пе́тка и неде́ље йшла к цр́кви и о́здрави. Питало́ и је: „Бо́га ти шта́ ти би́ ва́јда?“ „Бо́г и Света́ ружи́ца ме спа́сио.“ А то́ је са́мо зи́ди́на ма́ло и овако́.

Вера Аврамови́ћ, 72 године

Лече, Нови Пазар

У лубицу, била-е ту старā кӯна пā сам на огниште, пā сам у црепӯл'у свѣ мѣсила хл'ѣп. Пā би дођи кōмшике, а јā, хāтула имāла јѣдна, прѣстрѣш на тӯ хāтулу. Пā порѣди, по једанѣс двāнѣстору имāло фāмил'иѣ, тийā ис црепӯл'ѣ л'ѣбѣвā, пā једна кōмшика дођи, пā: „Како хи овакō помийѣсйш, пā кāко хи печѣш?“ „Под жār.“ Посѣн стāвйш мāло брāшна. Онō је поклѣпац сāч, мōже и пот сāч а мōже сāцāк. Тō је, ймā три нōге овāкō, ѣздѣл' стāвйш жāра, тӯ стāвйш на тō тепсйју, ѣзгѣр сāч, прекрйѣш онӯ тепсйју, стāвйш жār и пѣпео и печѣш пйту. Штā-е тāгар? Тō је мāнгал кот нās. Тō кат су бйл'е старѣ кӯће пā нйси имāо шпѣрет, нйси имāо, него форӯну си налагāо у сѣби, а у кӯћи огњиште, пā имāло онѣ верйге, пā тӯ би кӯвāl'и, тӯ би свѣ. Йшла би јā, зйма, снйѣг до кол'ѣна, тāмо у шӯму, пā осѣчи дрвā, пā донѣси, пā сйрово налажи пā пѣчи.

Зулејха Нумановић, 65 година

Лукаре, Нови Пазар

Ймā код нās онā поврāтич, мирйшѣ онѣ за крāве за ѣвце, отйди гѣре око њйвѣ, л'ивāдѣ, нāжњи оногā поврāтича пā издрѣби овцāма и крāвāм посѣл'и. Пā љвечѣ кйти кӯћу, кйти штāлу, кйти пчѣл'е тāмо, свѣ што ймāш кйти, ко се квѣчка испйл'йла, онѣ прије Ђурђевдана. Ође јѣдна, тѣ пошто сам ође дѣшла, ѣна ми је тѣ прйчāла: „Снāо, да љзмѣш у завйјачу, тāд сам носйла тӯ завйјачу, да раздѣйш онијā пйлāдй, онѣ кад л'ѣгнӯ љвечѣ па да обнѣсѣш око кӯћѣ: ‘кѣ погодйо овā пйлāt којā су нѣшена којā су остāла, тāд ми чйни учино’“. Три-пӯт тѣ обнѣсѣш око кӯћѣ, око штāl'ѣ. Јā сам тѣ рāдйла. Онӯ ведрйцу да помӯзѣм крāве, ѣвце јѣш нйѣсу бйл'е пѣчѣте да се мӯзӯ, сāмо изјӯтра, напӯни је водѣ пā по једну копрйву у онӯ вѣду. Е кад би гѣре у Добрйњу и отѣрāl'и, е гѣре не знāдо, ѣни јѣш нѣшто вйшѣ. Јā и јѣдна ође јѣш јѣдна жѣна отѣрā ѣвце уочи Ђурђевдāна, онѣ на пāшу код њй л'ѣти, нйђе зѣрѣ, нѣ знāм кол'йко је бйло, тāмо пӯстйше онā јāгњāд, помӯзоше онѣ ѣвце, штā су онѣ рāдйл'и нѣ знāм. Мй двйѣ нѣмāсмо, нѣшто су абавѣтāl'е око тѣра око овāцā, а штā ймā, бѣга ми лāжӯ, онѣ нѣмā нйшта. Нѣшто су чйњѣл'е, којā је знāла нѣшто, а мй не мѣгосмо да вйдимѣ, мй у крѣвет бйл'е, у онѣ постѣље, кāки ти црнй крѣвет. А јā сам се подйгла такѣ. Ѧдовӯт дāска, јѣк, ѣдовӯт је зйт ѣздѣл' дāска и ѣтуд дāска, пӯно слāмѣ онѣ, пā онѣ от кѣзā се ткāl'е тѣчѣрге, то-е имāло да се ткѣ, онѣ прѣстри по онѣј слāми а јāстук кол'ко до врāтй слāмѣ напӯни, тѣ пѣд глāву и мй дѣца пол'йјежи. Нās је бйло остāло жйвйјā тѣ млāђѣ сѣстре

ни једна није а ова што је дваес бсмџ гџдйште и ова двае-шџстџ, џне су бйл'е тџд жйве, ова дваес бсмџ. И такџ смо л'ијежџл'и. Ўвечџ ка-ћемо д-џмо у онџ дубйроге, згрџда се звџла, йди мй пртйнџм бџси, бџг ми дџша, тџмо о онџ слџму обрйши нџге и завџчы се и л'џгни, џ бџже слџтко л'и је бйло а сџт. Поњџвџм, онџ богами бџлче от кџчйнџ ткџто, онџ до нџс, пџ пџсл'џн онџ гџњ озгџр привџл'и, тџпло кџ мџјци џ срце. Ада бџга ми у јџдно онџ-е бџлџ бйло. Штџ ћу да те лџжџм вйшџ?

Ймамо мй и сџд џђе џман. Мй ти га за нйшта не корйстимо. Ёто тџ ймџ прет кџћу. А штџ ће да чинй с онй'ем? Е бџга ми јџ нџ знџм, јџ стџвљџла нй'есам нџ поврџтич. Ё нџ знџм тџ. Ёца је тџ имџ да пйшџ, бџга ми овџмо каснйјџ посл'џн и тџ нй'е. Девџјка да џзмџ мџмка, е бџга ми јџ не вџрујџм тџ да мџже. Е тџ вџл'икџ зџље кажџ, јџ нџ знџм штџ је тџ, нйкад вй'ђела нй'есам, е тџ су дџвџл'е девџјке, а нџ знџм тџ кџко је вџл'икџ зџље. Ёђе ти тџ нйкџ нй'е имџ. И тџ чџла и јџ, око кџћџ кџм ће чйне да учйнй, јџшџ на вратйло, а гџла да се скйнџ, џ гџла. А свџшта-е бйло. Ада јџ би је на мџсто убйла, џј ако нџ би, бџк ме убйо, ада кџко нџ би.

Манасйја Рйстовйћ, 91 година

Негџтинац, Нови Пазар

Крџве, трй крџвице држймо, не мџремо да држймо нйшта вйшџ. Ёво јџ сџт прйчџм џези, тџрџм и на пџшу тџмо, л'ивџде нйт се кџсџ нйти кџ што рџдй. Не мџгу да и стйгнџм, брџ. Оне мџгу да йду и отџше, да йду куд џне џтџ. Мџрџће да се продџдџ. Дџшџ ни је сйн бйо и снџа и овй унџчићи те срџдйл'и л'ивџде, а оно кйша пџ кйша, сџдам дџнџ смо се борйл'и с јџднџм л'ивџдџм, не мџремо да-е џгнџмо од кйшџ. Понџшто понџсџ, а сџт су ни рџкл'и: „Вй сналџзите се а нџма пџмџћ. Јџ ћу“, кажџ, „да рџдйм“, ова сйн ми, џна је меде-цйнскџ упйсџла овџмо ова унџка ми, млџго дџбри џченици. Богами пегнџес гџдйнџ, шеснџес, кол'йко. Девџјке. Ён рџдй у цџнтрџлнџм мџгацйну у жџлезници, по јџдан дџн рџдй, по јџдан не рџдй, мало пџтежй пџсџ пџ идџ џй двојйца, одговџрџјџћй пџсџ, матерйјџл за жел'џзницу. Ёна ймџ кџћу дџл'е на Шџстово, сйн јџј рџдй, кџар у вџјску, гџре на Л'ивџде. Ёцо.

Немџј да се плџшйте да кџжџте да мй смо тол'йкџ сйромџшни, послџжйте се, брџ. Акџ сте глџдне, да дорџчкџјџте. Ймамо и л'џба и л'џп смџк, овџј, бџл'й. Углџвнџ, немџ да сте глџдне, ймамо мй, иако смо овакџ гл'џдајџћи.

Свй ни кџжџ не мрџдате одџвдџ. Овџ је старинскџ изгрџднџ пџ ймамо тџмо просторй'е тџ јџш нџкџ. Нйсмо вџду увџл'и џде, нйсмо купџтило напрџвил'и, а вџду дџбру смо довџл'и на двџ кйломџтра ис плџнйнџ одџзгџ,

ми и она Весел'инка што сте је срѣл'и. Ја сам овд баш љзб у Пазару код онога Жѣла, дѣбар ова матријал, сѣдоперу и ова висѣћи дѣо. И тѣ рекѣсмо хѣ данас, хѣ сѣтра. Правил'и кѣћу сѣну пѣ пѣвѣћу кѣћу пѣчео, пѣна два спрѣта, прѣзѣмље и пѣткрѣвље, дѣл'е кѣ онѣ подрѣми, нѣсу ни подрѣми нѣ сѣбе. Он кажѣ *ја ћу да ѣрѣвим*, пѣ пѣсл'ѣ кад је вѣдео штѣ-е, покѣјѣ се, свѣ срѣства тѣ отѣше.

Томислав Вељковић, 71 година

Нетврђе, Нови Пазар

Мѣѣга ѣца дѣт је дошѣ ис Баћичѣ у Трнѣву. Тѣ ћу ви мѣј да ви објѣснѣм кѣко је постѣло тѣ прѣзиме. Тѣ Хѣмза што је тога Мѣкѣ сѣн, они су ѣшл'и гѣре на Пѣштер у Рѣмошево, л'ѣти, Срѣби вѣч'у *на бач'ѣје*, а мусл'имѣни вѣч'у *на сѣѣнове*. Онѣ су ранѣѣ отѣшл'и тѣ трѣ брѣта.

Извињѣвѣм се, јесте вѣ ѣдѣте?

И он је побѣо два брѣта тѣѣ, Рѣч' се прѣзѣвајѣ они, и сѣт хи ѣмѣ у Рѣмошево, а због тѣ тѣрѣвѣ, пѣ се сакрѣо тѣмо у шѣму, а имѣ некѣ л'ивѣр. И ѣвеч'ѣ у тѣ стѣнове покѣпио се нѣрот кѣт тѣјѣ мрѣтвијѣ ѣљѣдѣ, кѣ и кѣд вѣс и кѣд нѣс се ч'ѣвѣ она мрѣтвац кад је у кѣћу. И тѣд нѣѣ имѣло стѣкло него имѣл'и папѣри на прѣзѣре, а тѣ овакѣ она папѣр, оквѣсѣш га, он се прѣбѣѣ и тѣ вѣдѣш тѣмо у тѣ простѣрију свѣ кѣ је и слѣшѣш. И она рѣкѣ трѣћѣ брѣт: „Кад га ја уфѣтѣм, нѣјвѣћѣ пѣрч'ѣ ће му бѣт ѣхо“, да га искомѣтѣ цѣо у комѣте. Он ѣзми пѣ кроз онѣ рѣпицу поштѣл'ом, у срѣт чѣла га погѣди ѣѣга. И побѣгѣ, овѣмо-ѣ бѣла Тѣрскѣ, овѣмо-ѣ бѣла Аустроѣгарскѣ, и он побѣгѣ у Тѣрскѣ, крѣо се тѣ, и напрѣвио јѣдну кол'ѣбу тѣмо, и сѣд тѣ зѣмл'а се зѣвѣ Хѣмзѣн пѣток, у јѣдан дѣч'ѣк напрѣвио кол'ѣбу от плѣта. И тадѣшнѣ тѣ муфтѣјѣ што је бѣо глѣвнѣ за грѣт, сѣт од нѣкѣга је ч'ѣо да ѣмѣ тѣ бѣгуѣц тѣ, и рѣкѣ: „Нека дѣћѣ да му дѣм нафѣз“, нафѣз је по тѣрскѣм л'ѣћнѣ кѣрта, јѣ мнѣго разѣмѣм и тѣрскѣ. И он је отѣшѣ и прѣјѣвио се, тадѣшнѣ тѣ обезбѣћѣње тога муфтѣјѣ којѣ је бѣло, дѣ л' је бѣла вѣјска, дѣ л' је бѣла пол'ѣцијѣ, ѣскер се зѣвѣ вѣјска, а пол'ѣцијѣ нѣ знѣм у тѣ врѣме ни дѣ л' је постојѣвѣла, кажѣ она вѣјнѣк: „Извѣлте“, ил'и бѣјѣрум, кѣко му је рѣкѣ, нѣјверѣватнѣјѣ тѣд је бѣјѣрум бѣло. Кажѣ: „Јѣ сам тѣ и тѣ“, Хѣмза Мѣка, ова уѣћѣ, кажѣ: „Ефѣндѣјѣ, дошѣ ова Хѣмза Мѣка“. Он је Мѣкић се прѣзѣвѣ пѣ Мѣка имѣ као надѣмак. Кажѣ: „ѣзми му тѣ орѣжѣ и увѣди га“. Ова изѣћѣ, кажѣ: „Дѣ ми тѣ пишѣтѣл' што ѣмѣш“, л'ивѣр. Кажѣ: „Јѣ нѣсам дошѣ да се разѣружѣвѣм“. „Нѣго?“ „Он ми је ѣбѣћѣ да ми поклѣднѣ жѣвѣот и да ми дѣ нафѣс, л'ѣћнѣ кѣрту, и да бѣдѣм слѣбѣдан грѣћѣнин.“ Ова уѣћѣ пѣново кѣт тога глѣвнѣга, кажѣ: „Бѣга ми ѣн не дѣ л'ивѣр, него такѣ и такѣ“.

Кажѐ: „Кад је така ђорда, увѐди га“. Ова уишѐ, дѐ йзјаву, ова му напиши, дѐ му тадашњѹ л'йћнѹ кѣрту. И рѐкѐ: „Вишѐ ниси Хѣмза Мѣкић него си ђорда Хѣмза – Ђорхѣмзић“. И написѐ му л'йћнѹ кѣрту Ђорхѣмзић. О-тад нѣко не постој ѐде тѐ пл'ѐме осим што је бѣло нѣс пѣт брѣћѐ од његѐвѐга унѹка, и сѣд мѣ ймѣмо око двѣес. Е нѣмѣ Ђорхѣмзић нѣко, јѣ сам бѣо по вѐјсци, пѣ сам бѣо у Македѐнију, нѣђе нѣмѣ тѐ презѣме. Тѐ млѐго тѣшко, пѐсѣбно Срѣби, млѐго тѣшко да га напишѹ. У Македѐнију мѣне би рѐкл'и *напиши га сѣм*.

Салих Ђорхамзић, 76 година

Осоје, Нови Пазар

Ймѣ ѐдмѣ, кѣжем, тѹ у овѐ нѣсѣље ймѣ старѣјѣ жѣна. Кѣко ћу рѣћ, кѣко ћете сѣћ дѐл'е што онѣ ймѣ ова мѐс пѣ дѐл'е трѣћѣ мѐс, онѣ е ѐкука дѐл'е, Дрѣшкова кафѣна знѣдосте л' ђѣ је? Од Рѣшкѣ, сѣл' пѣтате ѐнденѣке онѣ гарѣже што су. Ане ти тѹ знѣјѹ, свѣ ће ти тѐ испрѣчат. Мѐжда ймадне некѣ њѣна од млѣдијѣ да тѐ већ и ткѹ и рѣдѹ и тѐ. Двѣ су, прѣвѐ је мусл'имѣнскѣ кѹћа, вел'йка, висѐка онѣ са три спрѣта, с мѐста, пѣ пѐсл'ѣ гѐре, овај, су срѣпскѣ двѣ пѣ мусл'имѣнскѣ. Нѣ знѣм кѣко се зовѹ овѣ. Сѣде нѣмѣ ни јѣднога да ми кѣжѣ кѣко се зовѣ онѣ сѣнови, Йсмет и, кѣко се звѣше онѣ дрѹгѣ, њѣна мѣјка. Сѣмо трајѣте старѣ жѣна.

Е бѐгами за Л'ѣчу йдѣш дѐл'е на ова дѐлњѣ мѐс, Јѐшѣница ђѣ, како силѣзите прѣво пѣ посл'ѣ йдѣ се прѣво, испод онога брѣѣга је пѹт, врѣћѣмо се овѣмо прѣво за Л'ѣчу. И мусл'имѣни и Срѣби. Знѣм, знѣм кѐ је, бѣш ето онумѣд, нѣје Никѐла ѹмрѐ нѐ брѣт му-е ѹмрѐ, чинѣ ми се. Свѣ су четвѐрица гѐре, и онѣ Слѣвковић је, јѣ мѣсѣм, йшѐ с тѐбѐм. Пѣ богами јѣдан сѣхат, сѣхат й пѐ пѣшкѣ. Груѐбетиће мѐраш да се врѣћѣш гѐре ка Лукѣрѣма. Пѣдѣље је ѐвде, бѣш јѹтрѐс је седѣо овај дѣчко из Пѣдѣлѣ тѹ сѣ мнѐм. Тѹ и тѣмо, ѐгѣвно, тѣмо је до рѣѣкѣ дѐбро, од рѣѣке је мѣло каменитѣјѣ. И у Л'ѣчу нѣмѣ мѣло, десѣтак кѹћа. Пѣдѣље су овѣмо свѣ Срѣби, а пѐсл'ѣ дѐл'е ймѣ и мусл'имѣнѣ по Јал'йѣ тѣмо, ймѣ и тѣјѣ и тѣјѣ. За Пѣдѣље ус пѹт. Авде кад изѣћѣте преко мѐста пѣ сѣмо мѣло навѣше ка Трнѣви, овѣкѐ, прѣво пѹт гѐре, како сте йшл'и ис Пѣзѣра пѣ сте скрѣнѹл'и на онѣ мѐс тѣмо ка мѣне, а Пљѣвљѣни је л'ѣвѣ страна, а Пѣдѣље је овѣмо дѣснѣ страна. А у Пѣдѣље нѣмѣ и тѹ пѣ-шѣс кѹћа. А Л'ѣча је дѣлѣ, гѐре Цвѣѣтѣње, Л'ѣча. Цвѣѣтѣње је прѣвѐ, тѹ гѐре мѐрѣ да се изѣћѣ уз ова двѣ брѣда, тѹ ћете да изѣћѣте и тѹ ти је Цвѣѣтѣње дѣснѐ. И Срѣби и мусл'имѣни, Срѣбѣ нѣмѣ двѣѣ кѹће с почѣтка.

Милица Марковић, 78 година

Пожега, Нови Пазар

Ратови на овием прѣсторима на Балкану, ћесто су ратови. Ёво нѣмā генерације која нѣ запамти рат. Ја сам запантїо Други свѣцкї рат у детал'има кā да је јуће бїло, бѣга ми би ти сат прићѣ бѣл'ѣ но што је јуће бїло, такѣ сам тѣ запантїо свѣ, дїјете от шѣс гѣдїнā. Нѣмци, Нѣмци, Нѣмци, Нѣмци, дан и нѣћ су ѣде бїл'и, и дан и нѣћ је тā вѣјска тā сїла бїла. Ал'и беху дѣбри. Ја не вѣрујѣм на свїјету на земāљску куглу да имā нāција такѣваспїтāта, на свїјету тѣ нѣмā. Жѣне млāде, девѣјке млāде, нѣмач'кї војник по трї мѣтра, нѣће да прићѣ бл'їжѣ. И понѣшто им проговѣри, а мї кѣ дѣца ѣдмā наућїсмо некї гѣвѣр са њїма, сāмо би їзнио нѣшто и бāци да ўзмѣш нѣшто от одѣћѣ. Ни јѣдан слўћāј имāл'и нїјесмо, у јѣдно вѣреме смо напушћил'и кўће бїл'и, побѣгл'и смо у онѣ кўће гѣре, тол'їкā је тā сїла бїла, изгл'ѣдā изгубїше рат пā крѣнўше да бѣжу. Тол'їкѣ тā вѣјска бѣше ћїста. Тал'їјани у зāднѣ вѣреме су се појāvїл'и бїл'и, лѣши беху. Тал'їјани и Рўси, лѣши. Свāшта су рāдїл'и ал'и млѣго крāтко бїше, а Нѣмāћкї војник да опл'āћкā, да уфāтї девѣјку, жѣну, јѣк. Јā Бўгаре нїјесам запāзио, Рўси су бїл'и и Тал'їјани а Бўгари нїјесу. У рўску вѣјску имāло онијā црнāцā понѣкијā, црнѣ кѣжѣ. Уде је бїла тол'їкā механизāција кат су крѣнўл'и да идў, и ѣни су хи сāмо убацївāл'и у н'їве, сāмо у н'їву га угнā и остāvи. Тѣ је гѣдинāма л'ўди су после ломїл'и мāцāма и тѣ гвѣжѣ узимāл'и. Тол'їкā тā сїла бїла.

Рецеп Цанковић, 79 година

Прћенова, Нови Пазар

Дїјете, ратови су ѣје хўјал'и свї, јā не пантїм тā Првї свѣцкї рат, нїсам бїо рѣђен, а другї, Хїтл'ер кад је ѣндā на Краљѣвину напāо, тѣ знāм, пā рѣдом посл'ѣ овāмо, четїри гѣдине данā ти је бїло тѣшко жївет ѣје. А што се тїчѣ овакѣ мусл'имāнā кѣмшїјā, мї смо жївѣл'и дѣбро овакѣ, док нїје Нѣмац дошѣ, е Нѣмац је пѣсл'ѣ завāдио, и тāј чувѣнї Аћиф у Пазār, којї је бїо тāд градонāчāлнїк, ѣн је пѣсл'ѣ, ѣн је тѣ мѣгѣ да тѣ не дѣћѣ до тѣгā, ал' ѣн је тѣ прѣузео, ѣн је шћѣо Албāнију још тāt овудїје, пā је тѣ довѣо Шїптāре те не попāl'їо ѣје, пā да ўзмў четвртїну пā мї нїсмо шћѣл'и да дāмо, пā овї су пѣчѣл'и да убїјāју Србе, да пāl'ѣ сѣла, мї смо се пѣсл'ѣ пѣчѣл'и брāнит и у тѣмѣ проузрѣковѣ рат. Уни су држāl'и онѣ вїјенце онāмо, а мї смо држāl'и овāмо, они не попāl'їше, мї смо се посл'ѣн брāнїл'и, органїзовāl'и смо се сāми те се брāнїл'и што смо мѣгл'и и нїјесмо ѣје презїмїл'и нѣ смо побѣгл'и тамѣгѣре је нїје спāљено, побѣгл'и у Прћенѣву. Нїје сāl' мї нѣ свї

ми одавдѣ ко је ђе имо горе се некако одбрани од Дежевѣ, горе до Алџловића попал'ише, а горе посл'е одбранише се Ковачѣво, горе ова крај се некако одбрани, а ми нисмо могл'и, са онога вѣса су тукл'и, ми смо нон-стоп држал'и полагај дол'е.

Ко су ти Никол'ићи горе? Они су из Будића сашл'и дол'е. Никѣћаима у Будиће, мене је жена из Будића била, од Дабѣћа. Овамо посѣ редом има, пзнато ми горе та села свѣ. Кодо је од Никѣћа, он је ту погинуо посл'е, ја сам био у Босну, он је погинуо, те тамо добих љвештај погинуо је те ту је и сахрањен. Није сѣл' он погинуо, онда био рат и ти су партизани чѣстѣли и четнике те. Четрес пѣте је и завршен рат. Он је погинуо одма ту, а ова Гѣмбѣш је јурен, што-е Гѣмбѣш био, он је јурен. Ја посл'е ка-сам дошѣ из војске, ја сам био одборник доста времена туне горе и знам да сам сазѣво село те смо ѣшл'и у потеру за тиѣм Гѣмбѣшом, пропал'и, Гѣмбѣш је доста времена посл'е живѣо. А Кодо-е погинуо док ја нисам био дошѣ из војске, није само он, погинуло је њѣ десетѣну дванаес, имало је тиѣ четника тудѣна било па је то горе у Драмиће побѣше, ту-е изгинуло, чѣстило се то о-тиѣ четника, те банде партизани су миѣал'и, унишѣавал'и, јел ѣто тако-е то ѣшло.

Са мусл'имѣнима, као прѣво, Немци су прѣжил'и ѣтпор Срѣбиѣи, као Срѣби да су крѣви, е сѣд ѣје је била срѣпска влѣс, краљѣвина, па свѣ док је била краљѣва влада и то било, Немци кат су дошл'и, мусл'имѣни судма прѣшл'и Немѣцима и Немѣци су им дал'и влѣс ѣима, та Аѣиф, он је био за време краљѣвинѣ начѣлник града Пазѣра, што му је спѣмен подѣжен, ко му подѣжѣ, он је попал'ио свѣ ово овудѣен, он је шѣѣо Албѣнију овудѣен. Он је прѣво и прѣво прѣшѣ Немѣцима, он је прѣво код Немѣца прѣшѣ ко њѣн да-е чѣвек, изврѣшио им добродѣшл'ицу кат су дошл'и, срѣо и и они су му дал'и влѣс и он је одма нарѣдио, рѣзѣружѣ срѣпске ѣандѣре ис Пазѣра и најѣриѣ, прѣмиѣо овѣ мусл'имѣне у жандѣре и постѣвил'и њѣну влѣс, па му то није било доста, он је посл'е до војску Немѣцима, као ѣбеѣао овѣѣм ѣге што су бил'и некат, те смо ми ко Срѣби чѣвѣѣе бил'и, зѣмљу рѣдѣл'и а ѣима дѣвал'и четвртѣну, и то за време тѣрског времена, до двѣнѣстѣ годинѣ. Дѣвѣнѣстѣ годинѣ кад је Срѣбија ослобѣђѣна, то је прекѣнѣто и свѣ ти ѣге коѣи нѣсу рѣдѣл'и зѣмљу, ѣни су ѣима ѣдузѣл'и зѣмљу, остѣло ѣниѣм чѣвѣѣјама што су рѣдѣл'и и вишѣ им се није дѣвала четвртѣна. Е сѣт кат су Немци, Дрѣгѣ свѣцки рѣт кад је настѣпѣо, те су Немци дошл'и, теѣге ус пѣмѣѣ Аѣифа, ѣни су тражѣл'и ту четвртѣну да би јѣпѣт ѣновѣл'и то. Е сѣд ѣни су л'ѣѣпо ѣбеѣал'и Немѣцима војску ѣѣну и ѣнда жѣндѣмѣрију, прѣузѣл'и су ѣни влѣс у Нѣвѣм Пазѣру, свѣ то та Аѣиф, и ѣнда тражѣ добровѣлно мусл'имѣне ѣѣне да се јѣвѣ да идѣ у немѣчку војску. Меѣутѣм, ѣима се мѣло јѣвилѣо добровѣлно, ѣни су посл'е зашл'и жѣндѣри па су сѣлѣм, бѣш ѣнѣ ѣнамо неки Сѣљѣ, ѣнамо му је сѣт сѣн, ѣѣга су из

њиве отерал'и у војску немачкӯ, и горе некõга Та́за из Де́жевѣ, и њѣга су сйлõм отерал'и жандари у немачкӯ војску. И саку́пил'и су један дѣо ти́ја мусл'имана́ ко војску, и имал'и су неки наши што су бил'и зарõбљени у Немачкӯ, у рõпсто тѣрати у војску краљѣву бил'и, свѣ су õтут попушћал'и онѣ мусл'имане су дошл'и и õдма су и õђе ўзѣл'и посл'ѣ у војску, тõ је А́ћиф њима дао Нѣмци́ма, и õни су тӯ војску отерал'и, да л' на рӯски фрõнт, да л' и њѣ су и отерал'и, ја тõ не знам. Ё õндã тї а́ге прснӯ да тра́жӯ четвртину, ми нисмо дал'и четвртину, и õни посл'ѣ о́ђе да не нападајӯ, да не уби́јају, Пõбрђе запал'ише сѣло, Брђани, и побйше неке Србе, убйше некõг Ве́лка тӯ у Врболас, убйше једнога у Вõјни́ће и ми се попла́шимо, пõчнемо да бе́жимо, да одржа́вамо стра́же, да се боримо да не да́мо, и у тõме се тõ окрѣнӯло. Ови́ мусл'имани́ наши одãвл'ѣн побѣгоше за Пазар ми́ побегõсмо гõре, и õни удрише те попал'ише о́ђе на нас, ми посѣн наши, ја сам био дѣчко, млат, овї наши стрйчѣви, очѣви, тõ се организујѣ, бранил'и, по некӯ пу́шку само, а њима Нѣмац дао ору́жје и Нѣмац се пõвуче ис Пазара и прõпусти свӯ вла́с томѣ А́ћифу. Е посл'ѣн ми да́досмо õтпор дõбар, три мѣсѣца се водила бõрба тӯна́ке, ста́лно, õни онãмо ми смо бил'и брõдима овãмо, и посл'ѣн он дõведе Шипта́ре õтут са Кõсова, Албãнце, и пõпал'и бõга ми свѣ гõре до Алӯлови́ћа пã свѣ до Ра́шкѣ. Ми се борисмо и најзãт протѣрасмо, ал'и попал'ише не. Тõ је стајало такõ до Божй́ћа. О Божй́ћу се Нѣмци пõново вратѣ у Пазар, ка-се вратйше, тõ се мало примйрйло. Е ми ко́й нисмо имал'и и њѣ да се вратимо, пошто је попãлено о́ђе свѣ, ми смо кот ти́а наши́а њѣ ко мõгõ, код некõга, свõјти, да презймй, презймйл'и смо. Кõ је имãо нешто да јѣдѣ, ко њйѣ он је и просйо, давõ на́рот ко је мõгõ, и такõ смо зиму презймйл'и. Пõсл'ѣ ка-смо се овде вратйл'и, ми смо пõново пõсл'ѣн, више њйѣ било рãта, Нѣмци су тõ одржа́вал'и. Е А́ћиф је пõсл'ѣ поста́вио његõву стра́жу, жандомѣрију на Пиларѣта и у Алӯлови́ће и у Шарõње гõре, он је тõ рачунõ као та Сãнцак што га да́нас õни тра́жѣ, третйра́ју, и он је шћѣо да јõш тãт д-одвõй Кõсово под Албãнију да бидѣ, замйшљõ је некад да ће тõ Нѣмци õстат њйна вла́с, пã ће да тõ претвõри ауто́ндмију.

Јã вй́дим шта õни прйча́ју сãд, него њйѣ тõ такõ. Е та чувѣни́ Бйко што-е бйо, он је бйо ко неки офи́цир тѣ војскѣ, ўнифõрму немачкӯ, јѣдан дѣо војскѣ држаõ он о́ђе ко шу́с-пол'ицију, а та један дѣо војскѣ, õгрõман дѣо војскѣ, дао Нѣмци́ма и отерал'и су и Нѣмци тãмо на фрõнт тãмо да л' на Рӯсију. Та Сӯльо Мѣти́х пõсл'ѣн четрѣс пѣтѣ дошаõ о́ђе, он беше у Ита́л'ију, зарõбљен, претѣрат у Ита́л'ију, беше рањен, задњица, да извйнѣш, и он прйча́, и тãмо га л'ѣчйл'и у Ита́л'ију и посл'ѣн га комйси́а нека́ пу́шила, дошõ и прйчõ. Те он је сйлõм пõсл'ѣ тѣ његõве мусл'имане дõ Нѣмци́ма, ма́ло њй је дõбровõљно се прејавйло, а ве́йно́м сйлõм, тй жандари су покӯпил'и и посл'ѣн су тѣ а́ге

крѣнѹл'и да узїмѣјѹ четвртїну, мї нїсмо дѣл'и и у томѣ се сукобїл'и. Е сѣт ђни су имѣл'и оруџе имѣл'и су од Нѣмѣцѣ бїл'и су надмоћнїи него мї, такѡ је тѡ бїло, те ѡђе од Алѹловїћѣ пѣ свѣ до Рѣшкѣ дѡл'е свѣ спѣљено бїло тѣт. И такѡ, кад је нѣрѡдноослободїлачкѣ војска дѡшла, они су га окрївил'и и уфѣтил'и су га и стрѣљат је, јѣвно је стрѣљат.

Бїко и Дѣко су с Пѣштери озгѡр они су имѣл'и сѣстру ѡђе за једнѡг нѣшѣг кѡмшијѹ ѹдѣту. И гѡре су позавѣћѣл'и се с некїм њїниѣм гѡре мусл'имѣнїма и побїл'и се и ђни убїл'и некѣ гѡре и пѡсл'ѣ су од ѡсветѣ ѡђенѣ побѣгл'и и ко-тѣ сестрѣ. Чїм су дѡшл'и Нѣмци, ђни су се придрѹжил'и Нѣмцима, пријѣви се дѡбровѡљно у тѹ њїну војску, и Нѣмци су и прифѣтил'и и постѣвил'и и тѹнѣ за офицїре, штѣ ти јѣ знѣм. Кѣко су ђни пребѣгл'и Бїко и Дѣко, кад је нѣрѡдноослободїлачкѣ војска дѡшла, ђни су пребѣгл'и за Тѹрскѹ, ћѣвѡ га знѡ. Ни нѣ знѣм, ал'и пот комѣндѡм Аћїфа. Ѣни су имѣл'и жандомѣријѹ за свѡ врѣме и ѡн је застѹпѡ за свѡ врѣме док је дѡшла српскѣ војска, имѣл'и су њїну жандомѣријѹ. Е мї смо шѹтѣл'и, трпѣл'и, у Пазѣр рїѣтко је кѡ смѣѡ да ѡде д-идѣ дѡл'е. За Рѣшку, кад їмѣш нешто пѡсла, дѡл'е смо їшл'и по Рѣшки. Тѣ стрѣн ѡтут нѣрѡда тѡ је свѣ овѣмо бїло пребѣгло, кѡ је мѡгѡ да ѡдѣ, кѡ нїѣ, ђни убїјати, тѡ стѡ јѣдѣ бїло, те овѣмо пребѣгло, те се спѣшѣвѡ нѣрот. Тѡ је бїло четрѣс прѣвѣ нѣкѣко пѡчѣто од ѣвгуста мѣсѣца, пѣ свѣ до Божїћѣ овѣмо. Посѣ Нѣмци се врѣтїше пѡново у Позѣр и пѡсл'ѣ се мало смїри, рѣдїл'и смо јѡпет и подїзѣл'и кѹће и такѡ.

Од Нѣмѣцѣ нїсмо ми имѣл'и зулѹма нїкака. Нѣмци нїшта нїсу мрѣдал'и по сѣлу, нїшта. Тал'їјѣни су мало бїл'и дрѹкчї, ал'и Тал'їјѣни су се мѣло код нѣс задржѣвѣл'и, у прѡлѣзу. Бѹгари су бїл'и баксѹзи. Бѹгари, ће гѡј си штѣ сакрїо, свѣ би ти нѣшл'и, прѣкопѣл'и, ѹзѣл'и да изѣдѹ, да оплѣчкајѹ. Нѣмац нїшта нїѣ хтѣѡ, сѣмо преко ѡдбора су трајїл'и, нешто мѣло смо дѣвѣл'и от стѡкѣ за мѣсо, жїта врѡ мѣло, а тѡ преко ѡпштињѣ, ѡпштињѣ ти одрѣди и мїрѣн си, не дїрѣ те нїко, а Тал'їјѣни се нїсу ѡђе задржѣвѣл'и, у прѡлѣзу сѣмо, јел нїѣ бїо њїн редн овѣмо, ђни су бїл'и Тутїн и Сенїцу тѣмо су држѣл'и а овѣмо су држѣл'и Нѣмци. Посл'ѣн њїна влѣс је бїла, мусл'имѣнѣ, свѣ док нїѣ дѡшла нѣрѡдноослободїлачкѣ војска у Позѣр, те су ослободїл'и пѡсл'ѣн.

Кѣко да ти идѣ, ослобођѣње, Нѣмци се повлѣчѣ, остѹпајѹ, партизѣни, Рѹси ѡтут потїснул'и, и рѣкоше јѣдамѣ Рѹси да су дѡшл'и до Крѣљѣва. Посѣ Рѹси се повукл'и, пѡсл'ѣ овѣмо прѣузѣла војска Тїтѡва, мобил'исѣвѣл'и нас, кѹпил'и, мї напѣдѣл'и, јѣ сам бїо ѹчеснїк на Сарѣѣву у бѡрби, кат се Сарѣѣво ослободїло, и такѡтѡ рѣдом. Е пѡсл'ѣ су и партизѣни постѣљѣл'и рѣт, влѣс, и ѡндѣ су ђни чїстїл'и и тѣ чѣтнїке, тѣ мусл'имѣнскѣ бѣнде, ко гѡј нїѣ бїо за њїма, убїјѣл'и су, прегонїл'и, затвѣрал'и, такѡ тѡ. С прѣвѡг крѣја

било тешко, посл'е није било па лоше, а спрва краја било тешко. Опустела земља, што гој радиш није имало да се плати, но си мори да идеш да радиш, све цабе, да л' с кол'има са запрегом, да л' пешке, да л' омладина, то све било. Радне акције називал'и, а ми то рачунамо ко кулук но ниси смео онда да кажеш, фронтовци.

Код нас ође ја не пантим да је неко терат на Гол'и оток. Мала грешка, одма Гол'и оток. Имал'и су једни ти четници, млого-е четника било одена, код нас су већина бил'и четници завладали. Посл'е имал'е су те групе четничке што су требал'е да се униште от партизана, те су и унишћавал'и, ту био остао та Гембеш дуже времена, погинул'и смо терајући га. Сат мало мало, по три дана одавде почни и тамо смо ноћивал'и, посл'ен га тамо йздо неко. Убише га ови у Копривницу, йздали га те га убише у Копривницу. Било њи тројица, па једнога убише, дуже времена-е он био.

Посл'ен друго време кад је Титова влас пристигла, посл'ен није ни било лоше. Оно било, ал'и дни су Дражу, Дража-е тамо уфаћен. Ишо неко тамо, неко овамо, није знао нарот ни ку-ће ни шта ће. Ође четници владали, а тамо су у Пазар владали и мусл'имани. Знате л' Весел'ина Мрљеша? Ми смо бил'и под његову команду. Он је био при партизанима посл'е, он се посл'е појавио. Кодо је главни четник био, он ти је био ко регуларна војска Дражина. Имал'и смо ми ођена једнога нашега, сад је умро.

Кад би ја стао то причат у детаље, ја знам да није њи било ође, ми би бил'и поклати од мусл'имана. Довођил'и Албанце са Косова и пал'или, до Рашке. Највећа-е борба била на Аранђеловдан, ми њи ка-смо посл'ен напал'и. Нападали су Петрову цркву, ја сам био на ону чуку горе на Ђурђево ступове, дечко, без оружа ме отерал'и ови наши, ено ће су. Онђе је погинуо, тада смо требали ми да заузмемо Пазар, а Весел'ин Мрљеш и оздо та ваша странка све дошла до Појила дол'е, овамодол'е сјурил'и и и онда смо тат требали да, оно партизани ударе на Рашку дол'е и четници се повучу да бране Рашку, и напусте, и они осете то и навале на нас те се ми посл'е повучемо. Ондал'е сам ја свуко некога Мйку ис Тушимље, Вйдо'евић мисл'им да се зове, треба да-е Вйдо'евић, те погибе онђена на саму чуку, а она град бедем озидан, око цркве от камена, и кад он, ја и Раде Морачанин, ко младићи онако без оружија, ми дол'е мало се склонили са њим, сагнул'и се, вди се борба, и она Мйка завика оном Мил'ивоју са пушкомитраљезом: „Штити ме ти са пушкомитраљезом“, да баци он тобловку некү бомбу набие на пушку па да гаћа, е кад је он кл'екнуо, ова га штитио, озгор је мусл'иман удрио и погоди га, и сали завикаше ови наши: „Погибе Мйка“, ја исправи главу, синула му капа горе увис она се враћа озгор, он само йзврну се назад дол'е, и посл'ен га дадоше мене и Раду и све низ ове виенце смо га свукли и дотле. Само га

вукл'и. А ми то прво да видимо мртвога, па уби бдже како-е код нас било. Посл'е стйже један Мутавцић Милутин ис Тушимље те га он сподби те га довукдсмо до Црновршанā ту, овѝ наши оступише посл'ен, четници се дол'е повукдше, изгинуше Нићифоровићи онамо на ону стран. Е тад је највиша наша борба на њѝ била, а ѝни су не попал'ил'и свѝ и да није било партизанā на Рашку, ћадѝју, ми могадосмо да заузмемо ѝнда Пазар. Ал'и ѝпет нѝ би знāчило ништа, ѝпет Нѝмци се врати'и и ѝпет ништа.

Страдал'и смо ми доста ту од њѝ, а додуше ове комшије нијесмо од овѝја, нисмо од комшија, о-тога Бика смо. Он је и та Аћиф, поготова Аћиф је био крив. Њни говорѝше да макну па сад вичу окрѝће се пол'итѝка, не смѝју да пдчнѝ. Ёво на Кдсово виш шта се чени. Они су је сад јѝпет врати'и, оће да је вратѝ ал' не даду им на то место. То кад би ја имѝ комѝције како је свѝ то текло док сам ја завршио и док сам се вратио. Ја сам рањаваѝ тамо на Бдснѝ, над Вишеградом, мао ме закачило, није баш млого, ал' и закачило ме у нѝгу, и такѝ до Сараева. Није био у мѝју једеницу.

И глат и вашка и тѝфус. Рањен дошѝ па посл'е јѝпет ме тѝфус закачио. Тѝфус сам пребол'ѝо у Ђжицама, па посл'е сам био на пдпрāvку у Ваљево, један месѝц ѝ пѝ данā, па посл'ен ѝтал'ен су ме ѝтерал'и пдновѝ ме врати'и и у јединицу, ал'и тад кад сам ја био от тѝфуса, таѝ се главна борба водѝла ш четницима у Бдснѝ. Тад је вел'ика сила четника била и разбил'и хи Рѝси са авиѝницама, е посл'е су те четнике фатал'и. Причају овѝ мѝи дрѝгови. Имāло је посл'ен тија мусл'имāна који су удрил'и у плāчку, ставил'и се у редове тамо њине и плāчкал'и су Србе, убијал'и, то је било.

То су комѝте нѝкад за време, то је старије било, ја то не памтим, те комѝте су бил'е за време тѝрскѝ цāревинѝ, имāло је и мусл'имāна тија комѝта, имāло је и Срба. Нѝко и је звāо комѝте, нѝко и је звāо хајдѝци. Ти су убијал'и, плāчкал'и, пресиѝцал'и на пāре, ал' то је било у мањѝ грѝпе, таИван, Ива-нѝв ѝтац, Рѝстан, ѝн је био таѝ у то време, па посл'е кад је двāнѝстѝ годинѝ настѝпила Србија овāмо да ослобѝди ове крајеве, ѝн се предрѝжио пдсл'ѝ војсци српскѝ. А имѝ је нѝки, причал'и су, неки Алко Каѝак, Гусинац, ѝн је био те плāчкѝ Србе са два дрѝга, три њѝ су бил'и пресиѝцал'и су Србе на пāре, то-е било за време тѝрскѝ цāревинѝ, баба би то причала, ја то нѝ знам. Те комѝте су помѝнал'и, ја сам био мал'и ал'и памтим, ѝни су и јѝрил'и та влас и фатал'и и ка што су партизāни фатал'и четнике.

А овѝ четници сāмо сат јѝдни отѝшл'и у партизāне као сад. Дража Михајловић, ѝн је био за краља а овѝ су бил'и за Тѝта и ѝни су се сѝкѝбил'и, кѝ је више држаѝ терен та је био јāчи и ѝни су прогањал'и четнике, комуни-сти, а где су бил'и јāчи четници, ѝни су прогањал'и мусл'имāне, ал' нѝсу мѝгл'и ѝде да се одрже партизāни. Партизāни нѝсу мѝгл'и ѝђе да се одрже,

јел је ова АѠиф бѠо јак са вѠјскѠм мусл'иманскѠм и Немци а овѠмо су бѠл'и четници. Е пѠсл'ен партизанѠма признадоше Енгл'ези Ѡтуд, западњаѠи те ѠѠма признадоше влас а четнике одбаѠише.

Весо Јоловић, 92 године

Рајетиће, Нови Пазар

Тамо су СтѠлови пѠ горе Бањска, тѠ је пот КѠсово. Грубетиће је онѠмо Ѡе онѠ шѠл'ак, онѠ вел'ики крш, Јеринград. Знам Ѡе Грубетиће сѠмо нѠ би умѠо опиѠат. За Грубетиће мѠра на Пазар, на Крушевачки, ка КрушевачкѠм мѠсту. ЀстѠ нѠсам бѠо до у БеланскѠ је дѠбар тѠ пѠсл'е идѠ пѠт к ВѠјковићу, горе ка ЦрнѠм Врху. БѠо је насѠт пѠт. Све Ѡете Ѡс ови'ем бѠ'ел'Ѡм макадамом, Ѡколо брда овѠмо, прѠва кѠћа што Ѡете да замѠкнѠте, прѠва кѠћа Ѡе ве срѠтнут са л'ѠевѠе странѠ. Дал'Ѡ нѠма Ѡпште кѠћа вишѠ тамо да би нѠко живѠо. ОнѠмо је лѠше. рна је дѠл'е у бориће, кат сте ѠдовѠт видел'и сте, у бѠрове једна двоспратна зграда, ѠдовѠт се слабо видѠ, ограђена-е бѠровима. ТѠ не мѠра те ни да станѠте, не дирајѠ. Ова је бѠо најстари'Ѡ на РогѠзну, при'ен десетѠну-петнаѠс данѠ је премѠнѠо, Ѡн је нѠкат бѠо шеф туне, сѠд му је син, ЖѠфко. НѠма, опѠстѠло овѠ свѠѠде. ЈѠ верѠѠем да Ѡма педесѠт пѠт, нѠзнам тѠчно, нѠѠе млѠт а нѠѠе ни стѠр. ЈѠс, КамѠнку јѠ верѠѠем да јѠс жѠна, сѠт мѠрете јѠпѠт да проверѠите.

Рамиз Бећовић, 55 година

Рајчиновиће, Нови Пазар

КрѠч Ѡма Ѡде у ПѠжегу. ТѠ крѠчњаѠ камѠн, тѠ је ци'ело пѠдручје та камѠн, сѠмо га је мѠка пѠћ. ЀстѠ кѠ и сѠт, Ѡно ти, ако ѠмѠш мерѠк, мѠреш да видѠш, по ПѠжеги Ѡма најмањѠ стѠ крѠчѠна запѠл'енија. ЀстѠ кѠ сѠт сѠмо једѠнѠ што су се пл'Ѡл'е от плѠта рани'Ѡ а сѠт ѠмајѠ пѠ зѠдајѠ тѠ, сазѠдајѠ да нѠ би тѠ градѠо сваѠѠас. КрампѠма, штѠнгѠма, сѠд овѠ што ѠмајѠ тракторе. ЈѠ Ѡмам тѠткиће тамо, по дању и по нѠћи тѠ се не спѠва, мѠј брѠте, тѠ су патрѠни о-тѠга, свѠка три дана, четѠри, тѠ је печѠно по стѠ тѠвѠра крѠча. ТѠ кѠл'ко долѠзи, дѠсет тѠна, тѠ се продѠѠе, кат онѠ камѠн, кѠ из вѠтрѠ, тѠ е врѠо, рукавице ти не помѠжѠ, вѠди пѠ одѠтл'Ѡ други се допрѠма те се тѠ пѠни. Та што не вел'Ѡ Ѡн се ни не стѠвл'Ѡ, Ѡни знајѠ, бѠвѠ се са тѠѠем, камиѠне, тракторе, преко ци'ел'Ѡ гѠдинѠ, сѠмо кад завѠѠѠе снѠјег, тѠ је онѠ црѠѠа зѠма те не мѠре да се допрѠми дрѠво и камѠн, они тѠпѠт батал'ѠјѠ. СѠт су се испрѠковѠл'и пѠ

преко л'ета тō су багѐри по трѝста мѣтарā дрвā тū ѝмā, а кāмена сачувај бѣже, и по читāву зѝму тō радū. Не градū се кўће они сāми ѝмају онѣ рўпе изидāне и избетонѝране и гāсū тū тā крѣч, водѣ дѣста, и нагāсū тогā крѣча, тō су тōне и тōне пā онāкѣ готѣво га посл'ѣ скўпл'ѣ продāју. Сāмо додўшѣ, тā ко'ѝ тō радѝ трѣбā да ѝмā срце, да се умѣриш, ал' ѣни се привѝкл'и, тō нѣмā врѣмена да дѣћѣ на рўчак, бѣжѝ чѣвече. Онѣ нѣ дāј ти бѣже да чѣвек јѣдѣ л'ѣба од онѣгā. Свāко тō узѝмā, ѣни тō градū кўће, фѝрме, чўда, они тō не мѣгū да навāкшў тогā, јел' тō мāl'ѝ број л'ўди радѝ. Свѝ Цўриѝни, Друштѝнци онāмо, Кāчари, ни ѣни не радū свѝ него сāмо понѣкѣ. Тѣ-е мўка тū, чѣвече. Тѣ нѝ'е јѣдна, тѣ се упāl'уу прѣл'ѣне и угāсū се мāло при'е Нѣвѣ гѣдинѣ, тѣ нѣмā да се угāсū, они тѣ понѣћни чѝстū, тѣ нѣмā врѣмена ў дāн да чѣкā, кāкѝ. Нѣмā спāвања нѝкад докл'ѣ се тѣ не испѣчѣ, на смѣну радѝ се, нѣко идѣ те тѣ допрѣмā дрва, кāмѣн, нѣко ложѝ тū, печѣ, нѣко пѣсл'ѣн ка-се тѣ испѣчѣ, вāдѝ се, товāри се у трāктор, камиѣне, мѝчѣ се одāтл'ѣ, ада тѣ е посѣ не пѝтā.

Оде је бѝла фāбрика, бāш оде под овѣ брѣдо ѣе су ви паркѝранā овā кѣла, пā ѣдмā овā кўћа дѣл'е, трѝес четрѣс раднѝкā до скѣро. Затвѣрено, фāбрика нѝхна, тѣ прѝфāтно. Овѣ кројачкѣ радиѣнице, овā чўда. Ранѝ'ѣ нѝшта, кѣ крāву, кѣ двѝ'е, кѣ пѣт, тѣ ти је бѝо посѣ, сāд је бѣл'ā јѣдна крāва но онѝјā пѣт ранѝ'ѣ што се држāло, тѝ си запāнтила онѣ бўше, а сирѣтѝнā ко-свāкѣга бѝла до злā бѣга, и онѝ што су се рачўнал'и да су, вѝкāло би се кажѣ дѣбар домāћин, тѣ је за тāпўт бѝло, сāд ка-тѣ вѝдѝш штā-е ѣн ѝмѣ, тѣ је јѣдно ѣбѝч-нѣ нѝшта, свѣ сирѣтѝнā бѝла јāднā.

Рамиз Бећовић, 62 године

Суша Ћуприја, Нови Пазар

Тѣ у рѣт кат се испрѣсѝ, зѣвнѣ девѣјке и ѣне бāш кā овѣ што вѝ турāте лāк мѝ тāпўт крну турāl'е, кўпū се девѣјке, ѝграју, пѣвају, невѣста се обукў'ѣ у хал'ѝне, у димѝје, свѣ тѣ променўј, сўтра дѣћў свāтови повѣдū је, тāмо посл'ѣ свāдба, л'ўди, жѣне, цумбўсѝ се, пѣвā се, ѝгрā се, свѣ тѣ такѣ. Димѝ'е, јел'ѣче, свил'ѣницу, свѣ смо тѣ обукѣвāl'е, фистāн, зāпрега. Бѣга ми сам заборāвила. Кат се тѣ испрѣсѝ, те те родбѝна трајѝ злāта, хоће лāнац, хоће мѣнћўше, хоће прстѣње, ѣне свѣ тѣ пресѝ'ѣчѣ онѣгā што-е прѣсѝ. Кат побѣгнѣш, шта ти тўри, бѣгме, ако ѝмā, тўриће ти, ако нѣмā не тўри ти нѝшта. Јеси вѝдѣ сāд на вāшар штā је злāта? Нāма тѣ је ѣбѝћāј кот хѣћѣ, посл'ѣ у ѣпштињу.

Јā нѣ знāм, алāхā ми, заборāвила сам. Кāко му бѝло ѝме? Бѣгоми сам, сѝне, заборāвила јā то ѣдāвно. Да је бѝо портѝр јā нѣ знāм нѝкѣ.

Дочекā, стигнӯ, ймā онā књйга мусāф, дāдē ти, тй пол'ўбйш, стāвйш пот пāзухо, пол'ўбйш дōл'е прāк, пол'ўбйш гōре прāк и улāзйш у кӯћу. Књйга нāшa мусāф штō е, узймāш га. Тō би ти дāл'и да пол'ўбйш и тākни гōре и пол'ўби прāк дōл'е и пōсл'ē улāзйш унӯтра. Тāмо дāју ти шēрбет, сēднӯ ти кāхву, покрйју те чаткйјōм, двōрйш, сто'йш, йграју невēсте, йгрā нāрот, ēто такō се рāдйло. Ёј шӯћур мēне за тēбе. Нāма би мусāф дāвāл'и. Дāл'й би ти дй'ете на кōнче пā га окрēћēш овакō, трйпӯт га окрēнēш, мӯшко дй'ете, и посл'ē улāзйш у кӯћу, дēsнōм ногōм, ðни те дочēкају, сēднēш, скй-нӯ ти цйпил'е, донēsи тāбл'у, тй бāцāш пāре на тāбл'у, пй'еш кāву, бāцйш ðпēt пāре на тāбл'у, свē тō такō бйло тāпӯт, дēвēr кат те прстену'ē, окрēћē теи бāцā бамбōне, ðн те трй пӯт окрēнē овакō и тӯрй ти прстēн нā рӯку и бāцā бамбōне на тēбе, дēца кӯпӯ, нāрот кӯпй пōсл'ē. Ранй'ē се тō вāжēло да је слӯжйо вōјску. Трāжйла се поштēна девōјка. Бйло кōд вās, бйло кōд нās, поштēна девōјка. Сāt тō не трагā нйкō. Тō се ðн пйто, нēмā да се пйтā нйкō дрӯгй, сāмо старешйна.

Нāјпри'е смо мй нōсил'и чāршāфе, сйне, кā сāt овй јāди што турāју црно нā глāву, пēче, пā ћӯхни човēка да га преврнē, ðн нē знā да-е ðна: „ћӯхнӯ ме“, кажē, „једна жēна, готōво пāдо. Готōво ме ðбāл'и“. Маскйрāта, а сād јōк, нō вйдй те свē. Тйто тō скйнуо пōсл'ēн свē. Ў, бōк му дō што мāче тō. Свē је тō носйло, тō хā је стāсāло, носйло је тō. Цйпил'е, кōндре, тāпӯт се звāло кōндре, кӯпй јој кōндре, кажē. Кā йстō цйпил'е, црне, нй'есу имāл'е пету нō рāvне су бйл'е. Кӯпй ти дōбрē хал'йне, димй'е, на свāдбу, подвēжй се, нй'е имāло гологлāво нйкō нō подвēжи шāмйју и отйди на свāдбу, и такō се удāј, отйди ў гости кот рōда, и свē. Умй'еси колāче ðдовӯт, пйте, пā посēн кат се врни од рōда, ðпēt колāче врни у дōм. Ёто такō ти је тō остāло. Ил'и гурāбй'е ил'и колāче. Мй'еси и спрēми овāмо.

Кат се помйрймо, ðдмā првйче. Они дōћу мōй дēsēt, тō се првйче зовē, првй пӯт. Јēдē се, спрēмā се јēло, посē ðдовӯт отйдӯ, повēдӯ мēне ў рōт и остāнēм јā ў гости мēsец дāнā. Кōл'ко се договорӯ. ðдмā дōћē дēвēr ил'и свēкар да те ўзмē, богами тāпӯт и кōњ, пā јā пōпнӯта на кōња пā ме стрā да ћу да пāднēм. Нйсам јā дал'ēко нō туне. Дал'ēко бйло, јā би шāшнула. У срй'еду жēне а у четвртaк л'ўди, тāпӯт јā кат сам дōшла, у пēтак нй'е имāло нйгје човēка, тō се тйпӯт нй'е ми'ешāло нйкāко, нй-се смēло. Тй си тō запāн-тйо каснйјē, ка-сам јā двōрēла нйкōк од човēка имāло нй'е, сāмо жēне. Сто'й овāкō, тӯрила рӯке и стојй, покрйл'и је чаткйјōм, нйшта не смй'ē да се прйчā. Пā пōсл'ēн кат āрсус, пōсл'ē пӯштй језик овал'йкй.

Јā нē знāм да је тō йкат йгје бйло, једамā је бйло кот овйјā Ђерл'ēкā, гāл'ба. Такō су испросйл'и бйл'и једну Ђерл'екӯшу пā за једнй'ем у Јерку су отйшл'и. Имāло-е тō, Хōцићи су једни бйл'и пā повēл'и дēвера те вйдела а

кад дѡшла пѡсл'е у ђердек да уйђѣ, тўрил'и тогā хадāl'а. Имāло-е, а рй'етко је тѡ бйло ђѣ. Јѣс валā, остāла, ђѣ ђе, а штā да е тѡ вāкат нй'е бйло, кѡ је бйло пйсмен, пйсмāма ил'ѡн дѡђѣ на цўмбус пā га вйрйш на врāта, нѣмā да уйђѣш кад је л'ўди те нешто йграјў. Ѡн префāтио кā његѡво, а да је нѣшто бйло, нека мешвѣра, јѡк. Јā сам бйла и пйсмѣна, умѣла сам да напишѣм и пйсмо.

Аза Ницевић, 82 године

Трнава, Нови Пазар

Ѡндāр кат смо мй йшл'и по цўмбўсā, зовў се цўмбўси йгре, рецимо кат се нѣко жѣнй. Тāпўт девѡјке и жѣне нй'есу смѣл'е да уйђў у сѡбу да гл'ѣдајў кад мй йгрāмо, запиши, него су вйрѣл'е на прѡзор, нй'е имāло стāкло него папйр, нѡвина, бйло-е место стāкла, пā онѡ провал'и, оквāси га, пā су тў вйрѣл'е, девѡјке и жѣне на врāта, отвѡри врāта пā су не вйрѣл'е ка-смо ми йгрāl'и. Тѡ је такѡ бйло ранйѣ, ѡдавл'ѣ површица, у Дѣжѣву кот Црновршāнā, снй'ек, знāш онѡ површица, ис Трнāвѣ у Дѣжѣву пѣшкѣ на цўмбус и тў ка-смо нāс тројйца зайгрāl'и у сѡбу, девѡјке су гл'ѣдāl'е на прѡзор, тāмо мй йгрāмо, не вйдймо девѡјке, мй тāмо помахнйтāсмо у сѡбу, ми ка-смо пойгрāl'и, девѡјке су тāмо ици'епāl'е онѣ нѡвине и гл'ѣдāl'е а жѣне на врāта, један стāрй држй врāта л'ѣђйма овакѡ, мāло отвориѡ врāта, и ѡне онā врāта ономе стāрѡм дйгнў на л'ѣђа ономе стāрѡме, избйјй и из бāглāмā. Бйла је йгра: „Заврзлāма нй'е лāка не йгрā-е нѡга свāкā“. У шкѡлу кад би бйло нāјпри'е, онā жўтā Мѡмйровица, она-е азйна бйла кад је йгрāла, накокорā кѡсу овакѡ пā ка-смо йгрāl'и у шкѡлу, удāри ногѡм пā хође пāтос да слѡмй, разўмѣш тй, док тў смо йгрāl'и. У Дѣжѣву и онā врāта ономе стāрѡм на л'ѣђа, онā врāта прифāтише л'ўди, кажѣ: „Нāл'ѣт те бйло и са заврзлāмѡм и са свй'ем, жѣне укрkāше у сѡбу“, разўмѣш тй. Ё пѡчѣл'е су жѣне о-тāпўт. Јā к-сам се женйѡ, жѣна ми је одāвл'ѣ, тў јѡј је кўћйца бйла, од л'ѣсā, они нйсу имāl'и брāћѣ, пā сам јā кўпйѡ кот свāстѣ ѡде зѣмл'у пā ме тā дѣѡ земл'ѣ пѡ-ѡде, и жѣнйн дѣѡ и мѡј дѣѡ, пā сам јā пѡсл'ѣ грāдйѡ кўћу ѡде. А тāмо сам јā рѡђен, тāмо ђе су мѡји Кѡл'ићи.

Ризо Колић, 80 година

Цвијетње, Нови Пазар

Којā би дѡшла млāдā, нāјстаријā тā снāша, црнў мўку би вйдела. Тѡ је глўпо бйло, онѡ дā јѡј бѡк дѣцу, свѣ тѡ идѣ рѣдом, пѡвишѣ, јѣтрва до јѣтрвѣ,

јѣтрва до јѣтрвѣ, пā некā имѣна називају тāмо, чинѡве јој дāју. Ё пā сād јā кад би ти тѡ прѣчѡ. Пā тѡ ти је била некā глупѡштина, бѡга ми да ти кaжѣм, јѣсте, јѣсте, ѣ чин. Тѡ је било, тaчно-е. Дѣвер те звāл' ѡ га *ага*, те *везѡрага*, те *шећѣрага*, те нѣ знāм овā, те нѣ знāм онā, ада бѡл'ѣ ѡзми кѡлац те га убѡ.

Тѡ је било тā ћоротиња. Пā ѡвде у нāш крāј, а јā вѣруѣм и у Тутѡин, пошто јā ѡмāм двѡѣ снаше ис Кāмешницѣ од Врāнићā, ѣ брāћа су јој сāt у Обрѣнѡфцу била брāћа, те јѣдна је била за Крāном, мѡѡим кѡмшијѡм, а дрѡгā за Рāдивѡѣм. Е богами нѡѣ се мѡгло ни код Србѡвā ни код мусл'имāнā с девѡјкѡм лāко прѡћ. Са мāјкѡм овāкѡ, и затѡ кaжѣ свѣ што рāдѡ, мāјка знā.

Тафиљ Шаћировић, 80 година

Шавци, Нови Пазар

Богме за време рāта мѡ нѡсмо бѡл'и ѡде. Побѣгл'и четрѣс првѣ за Рāш-ку. Јā триес првѡ. Пā такѡ, дѣвет-дѣсет гѡдѡнā. Било нāс ѡсмор. Имāла ѡйна мāјка ѡсам децѣ. И ѡндā смо побѣгл'и одāвдѣ, кад смо бежāл'и, мāјка је носѡила у нāрѡче и јѣдно је погѡнуло и оставѡила га је. Она рāњена била мāло у кѡк, пā се уплāшила и нѡѣ мѡгла да нѡсѡ дѡѣте и оставѡила га. До четрѣс пѣтѣ у Рāшку. Ђе нѡѣсу смѣл'и, мусл'имāни зāузѣл'и. Кāкѡ, ѡни кат су се врāтѡл'и, ѡде се бѡл'и усел'ѡл'и и мусл'имāни у ѡјну кѡћу, коѡј је бѡо слѡга код ѡѡ, ѡн се усел'ѡ, јѣдва су га избāцѡл'и. Да нѡсу бѡл'и дѡшл'и партизāни. Зāузео кѡћу: „Овѡ вāше нѡѣ“. тни посл'ѣ комāновāл'и. Дāл'ѡ му кад је мāл'и бѡо. Официри кад су бѡл'и јā слѡшѡ, да ми дāју л'ѣба, глāдан. Према нāма су ѡде бѡл'и дѡбро, нѡсу нѡшта рāдѡл'и, грћѡ мусл'имāни. Пѡсл'ѣ каснѡѣ су се појāвѡл'и партизāни пā се тѡ узнемѡрило. Нѡсу не дѡрāл'и. Помѣнѡло се не поврнѡло се. Нѣмци нāс нѡсу дѡрāл'и ал'и ѡни, мусл'имāни су плāчкал'и. Бāба прѡча из Лукѡцриѣва, сѡсѣднѡ сѣло, отѡмāл'и гардерѡбу, кaжѣ, кѡпил'и. Кaжѣ: „Мѡрāмо да кѡпѡмо вѣш, дѡшл'и Шѡптāри ѡде у Пазāру, мѡрамо да и помѡгнемо да им дāмо“. тна, како је бѡила извѣла дѣцу на брѣк гѡре, пѡсл'ѣ се врāтѡла кѡћѡ нешто да ѡзмѣ, ѡн кaжѣ у кѡћѡ и кѡпѡ. Било је ѡде унāкрс запāљено сѣло, у ѡбл'ѡку крѣста, нāмѣрно такѡ. Тѡ посл'ѣ се појāвѡл'и четнѡици, тѡ се третѡрāл'и домѡбрāнци, да брāнѣ нāрот от овѡјā мусл'имāнā. Мѣне ѡтац тѡ нѡѣ прѡчѡ. Тѡ је било, овѡ мусл'имāни коѡј су прāвил'и злѡчин у овѡј ѡкол'инѡ, нѡсу ћѣл'и да се предāднѡ нѡ су бежāл'и пā су изгѡнул'и. Они су од Пѣштѣри гѡре. Они су ѡвде сѡсѣднѡ сѣло Грачāне, ѡни се тѡ као појāвѡл'и да брāнѣ као зāштѡта, тѡ су сѣљāци рāнѡл'и, јѣл'и и на крāју пѡсл'ѣ побѡл'и су Србе. Кад је дошѡ Тѡто, ѡндā је бѡило прпа за ѡѡ. Ако си понишāнѡ прѣстом: „Тā ми је прāвио несрѣћу“, тā је гѡтов, такѡ је

било у Пазáру. Ђндá, овáј што-е бйо у нáшу кўћу, ђн је рáдйи и нáшу зёмљу и нй'е хтѐо, тђ јá прескáчем, бйло је четрѐс трѐћѐ да се вратйи, као ослобођѐње, као овђ што-е на Кђсово тáмо да се вратймо, пá се мй вратйсмо четрѐс трѐћѐ, нйсмо бйл'и ни мѐсец дáнá, бѐжи нáтрáг, ђпѐт не отѐраше. И ђндá кат смо мй четрѐс пѐтѐ дђшл'и, овáј гáзда што је бйо ђде у нáшу кўћу, псђвђ мáјку, нáшу мáјку псђвђ: „Кђ те тѐбе пђдмáши да тй дђђеш! Овђ је нáше, нй'е вáше, мѐне áга дáо зёмљу“, псђвђ јђј крѐс. Е кад је бйло ослобођѐње четрѐс пѐтѐ, ђн дошђ ђде код нáшѐ мáјкѐ и рѐкђ: „Драгйна, мђј жйвот је у твђјм рукáма“. Знá штá-е рáдйи. „Знáм зá шта си дђшђ, нек те нђсй љáвђ, да ти нй'е од мѐне нйшта, ал' да те нђсй љáвђ. Знáм штá си заслўжйо, ал' нек те нђсй љáвђ“. И ђна га нйје тўжѐла дђл'е у Пазáр. Мѐсец дáнá-двá бйо и отишђ за Тўрскў. Кђ је злђ чинѐо, ђн се осельáвáо, бежáо. Дђшл'и на српскђ имáње. Дáто је нйма зёмљйште бйло, зáузѐл'и кад су овй отйшл'и. Овй напўстил'и кўће овй се усел'йл'и. Ђде свѐ тђ попáљено српскђ, нѐмá. Нѐмци нйшта нйсу йшли саш нйма да прáвў несрѐћу по сѐлу, а ђни, тђ азгйно. Долáзил'и су и повўкл'й су се. Они су бйл'и до четрѐс трѐћѐ и повўкл'й се Тал'йjáни.

Милосйја Јоловић, 83 године

Његђвђг су ђца убйл'и мусл'имáни, мláда. Млáд бйо. Њй дво'йца остá-ло. Тў смо држáл'и кафáну љѐ овá кўћа испод пўта, пá су тў бйл'е царинáрнице између Србй'ѐ и Црнѐ Горѐ, пол'йција бйла, пá она је тў контрол'йсала прѐлас преко грáницѐ, имáла рáмпa и тў бйл'и ти царинáри, и сáмо добйл'и нарѐђење да бежў, а овй се мусл'имáни покўпи тў више тѐ кафáнѐ, и један плотўн пўшáкá пўцал'и и једну бђмбу бáцил'и и от тѐ бђмбѐ мђј ђтац погйнуо, сáмо ђн погйнуо. Нйсу л'йчно хтѐл'и њѐга. Јѐсу онй мусл'имáни ту кђмшы'ѐ вйкáл'и су му да йдѐ, ђни су знáл'и, да бежй, да идѐ код њй на кђнак, долáзил'и те га звáл'и, ђн завѐзђ се, што кажў, сўдбина му такá бйла, нѐће да изáђѐ, нѐће да изáђѐ, посл'ѐ дђђђше, тá пуцњава кад је бйла, дђл'е у пђдрум, кад тáѐдан мусл'имáн јѐдан нáш, саш нйм дђђе тў, пйтá за мђг ђца је л' тў. Јђк валá, нй'е дошђ. Они јђпѐт отйди дђл'е пá не смйјў да уйђў у тў кафáну, пáђпѐт дђђи, пá дђл'е, пá гђре, ђједамá рѐкни: „Áјде да га ўзмѐмо“, кад ђн л'ежй на крѐвет. Пђсл'ѐ дђђђше пá кáзáше. Јá сам имђдсам гђдйнá. Један брáт му мláђй од њѐга, јѐдан пђсл'ѐ се родйо, бйо у стомáк, трђѐ остáло сирђчáдй.

Пáнтйм, побѐгл'и су с кђл'има, уфáтил'и волђве и кђла, јá нйсам тўнá бйо, тў бйла ми једна стрйна у тйм кђл'има, а стрйц ми је бйо у Нѐмачкў зарђбљен. И ђни крѐнўл'и д-идў гђре ка Гол'ййи, а мусл'имáни и чѐкал'и и пўцал'и на њй. И ђна је, нѐко остáо, нѐко погйнуо. Изгйнул'и бђга ми пўно, стрйна ми погйнула. Фѐма и овá рáњена, јђш имáло некијá мртвайя. Побйло

још на́рѡда. Ка́ рѡт. У Никѡљачи смо бѡл'и. Двѡе године. Ё бѡже се помѣну́ло не поврѡтѡило се. Она тѡмо ўдѡта мѡ посл'ѣ отѡшл'и код њѣ те седѣл'и, тѡмо смо седѣл'и саш њѡма. Помѡло им рѡдѡл'и понѣшто. Рѡнѡл'и се л'ѣбом и тѡ ти је. Ђндѡ се њѡе имѡло ни помѡћи ни плѡтѡ ни пѣнзѡјѡ ни њѡшта.

Овѡ-е мѡја кўћа бѡла ѡстѡ ка́ и сѡт штѡ-е, пѡ је ѡни запѡл'и, Тўрци је запѡл'и, пѡ је ѡна изгорѣла, сѡмо цѡгла остѡла, а онѡ је дрѡво изгорѣло. Посл'ѣ Немци дѡђў пѡ свѣ онў цѡглу развѡл'ѣ и отѣрајў дѡл'е на Дѡјевиће, прѡвили онѣ бўнкере, свѣ развѡл'ѡл'и и тѣрајў цѡглу, зѡдѡл'и тѣ бўнкере дѣмек, те мѡ посл'ѣ пѡново прѡвил'и. На ѡстѡ мѣсто, ѡстѡ ѡнде. Пѡ јѣсте, прѡвило се над земљѡм, њѡе имѡло пѡдрўмѡ, напрѡвѡ се огњѡште и тў се ложѡи. Пѣкаре имѡл'е, црепўље и сѡчеви. Сѡде шпѡрет и ѡјд.

Драгољуб и Драгомирка Јоловић, 80 година

Буђево, Сјеница

Прѡво што се рѡдило са дрѡвенѡм рѡлом, јѡ причѡм, дрѡвенѡ дрљѡча, дрѡвенѡ кѡла, с тѡѣм смо рѡдил'и, што нѡ кѡжў њѡе гвѡзденѡ имѡло њѡшта, дрѡвенѡ тѡчкови. Нѣко рѡдио с волѡвѡма, нѣко рѡдио с кѡњѡма, али већѡнѡм је бѡло дрѡвенѡ рѡдило. Ђндѡ, штѡ ти мѡгу рѣћи, пѡсл'ѣ кад је изѡшла рѡл'ѡца, рѡлица гвѡзденѡ, тѡ е кѡ сѡт трѡктор. Знѡчѡ ка-се напрѡвила рѡл'ѡца, кѡ са трѡктором да рѡдиш, тѡ е такѡ бѡло, и, овѡј, ошѡњенѡ тѡчкови ка-се ѡстѡ изѡшло, бѡло свѣ о-дрѡвета, дрѡвенѡ гобѣље, дрѡвенѡ свѣ, е ка-су шѡне изѡшл'е, тѡчкови онѣ ошѡњенѣ, свўј дрѡво, сѡмо ѡбрўч гвѡзденѡ, е тѡ је бѡло ѡндѡ бѡш онѡ прѡво. Гобѣље тѡ онѡ на тѡчкови, ѡмѡ трупѡна прѡво, пѡ су гобѣље, пѡ се на тѣ гобѣље, кѡко да ти кѡжем, на тѣ гобѣље се тѡ шѡна стѡвѡи. Гобѣље на трупѡне. Тѡ је свѣ тѡкѡ мўка бѡла, мўченици, што но кѡжў, до крајѡ. Ка-су изѡшл'и трѡкторѡ, кѡко је кѡ мѡгѡ да и кўпѡи. Упорѣдиш жѡвот ѡндѡ на сѣло, и сѡд, тѡ је кѡ дѡн и нѡћ. Ђндѡ ѡит је имѡло трѡкторѡ, једѡнѡ с кѡњѡма, са волѡвѡма, тѡ се тѡкѡ рѡдѡло.

Сѡд је сасѡм другојѡчи'е, мѡ смо ѡшл'и, јѡ вѣрујѣм, око седамдесѣт кѡлометѡрѡ одѡвдѣ, повише Тутѡна у Хўм, мѡ смо тў ѡшл'и за дрѡва, јѣсен, прѡл'ѣте, тў смо ѡшл'и, а сѡдѡ, подѡгла се шўма у Гѡљѣву, такѡ да се већѡнѡм корѡстѡи сѡд ѡвде зѡбрѡни свѡи, ѡндѡр њѡе имѡло, тѡ бѡло свѣ сагорѣло, такѡ да сѡд корѡстѡмо већѡнѡм тў, у планину, у Гѡљѣву. Л'ескѡвина, јасѡковѡна, пѡ врѡло мѡло бўковѡнѣ имѡ, црѣшњѣ, штѡ знѡм јѡ, тѡ, тў је, већѡнѡм л'ескѡвинѣ и јасѡковѡнѣ.

Нѡјпри'ен ѡшл'и смо тѡмо у Гѡљѣву, тў се имѡло помѡло букѡвинѣ и тў би се згомѡлѡл'и нѡс, сѣло је бѡло, имѡло ѡмладинѣ педѣсет омладинѡцѡ,

скўпи се, на примѣр, ова дѡлнїи дѣо по дѣсет-пѣтнаес омладїнацѡ отїди те сѣчи гѡре їстѡ такѡ и гѡре се састѡни, понѣси ракију, и гѡре весел'їл'и би се, пїли, и такѡ тѡ. Код нас хростѡвинѣ нѣмѡ пѡ бўковину. Одавдѣ понѣсѣш рукавице и у рукавице понѣсѣш жїто и понѣсѣш и сѡд се зовѣ тѡ косїр и прѣвѡ што ўзмѣш те засѣчеш, да осѣчѣш оваї бѡднѡѡк, онў лўскицу стѡвиш у жїто и пѡсл'ѣ посїпаш по бѡднѡцима, из рўкавицѡ посїпаш по бѡднѡцима, такѡ и ка-дѡђеш ѡвде. Слѡви се полѡзак бѡднѡѡка, ўђеш у сѡбу, пѡ у шпѡрет, по жѡру: „Тол'їкѡ овацѡ, тол'їкѡ жѡгнѡди, тол'їкѡ кѡнѡ, кравѡ, мўшкѣ децѣ“, набрѡја се. Е код нѡс се вѡтѡ. Са рукавицѡма се тѡ такѡ се тѡј ѡбичѡј.

Блажо Марковић, 63 године

Врсенице, Сјеница

Чїтлук, Цетѡновиће и Рѡсно, Рѡсно им је мѣснѡ зѡедница тѡмо а нѡма је мѣснѡ зѡедница Рѡждагина. Ондѡ се идѣ дѣснѡ за Карајўкиће, л'ѣвѡ преко сѣла Дўгѡ Пољѡна. Тѡмо прѣвѡ сѣло од Рѡсна је Тузиње. Пѡ їмѡ с кѡл'има јѣдну трїес мїнўтѡ, пѡ ѡсвалт је јѣдан дѣо ѡтуд мало од Рѡсна и ѡвде пресї'ѣцѡ, ѡвде ку-сте хтѣл'и да прѣђѣте пѡ посл'ѣ излѡзи на брѡдо гѡре до пѡла Ки'евѡцѡ пѡ посл'ѣ нѣмѡ тѡмо. Тѡ ѡни обеђѡвајў пѡ нѣмѡ, и не мѡже да се рѡди, нѣмѡ држѡва пѡрѡ. Свѣ мусл'имѡнскѡ. Нѣмѡ. Пѡсл'ѣ од Рѡсна идѣ Ал'ивѣровиће, ѡндѡ тѡмо Тѡчилово, Бѡћица. Кѡко се звѡше онѡ јѣдно сѣло, нѣ знѡм, тѡмо је идўћи їстѡ от Тѡчилова ка Тутїну, Тѡчилово спѡдѡ под Тутїн. Бўђево је ѡдмѡ ѡвде, скрѣнѣ се од Читлўка дѣснѡ, пѡсл'ѣ л'ѣвѡ, оваї, Карајўкиће, тѡ им је мѣснѡ зѡедница.

Пѡ прѡсечно ка сам дошѡ шѣсѣт и трѣћѣ из вѡјскѣ, имѡло-е четрѣс и шѣс кўћѡ, што Србѡ, што мусл'имѡнѡ. Јѡ сам триесдеветѡ. Ондѡ пѡсл'ѣ од седамдесѣтѣ до седамдесѣт пѣтѣ, осел'їло је тридес кўћѡ а шеснѡес је остѡло мусл'имѡнѡ, а тридес је осел'їло Србѡ. Краљѣво, Мїлановац, Крагуевац, Беѡград. Ови из овѣ нѡше трї четїри кўће, они су свї у Беѡград. И тѡ су бїл'и Срби тўне, бѡш у тѣ прѣвѣ кўће. Оселѡвѡл'и, знѡш кѡко ти је, дѡста, кѡ-дѣца ѡдў у шкѡлу, ѡдў, бїло-е онѡ свѡкѣ прїчѣ, те мало нѡсїлѡ од мусл'имѡнѡ, те тў и тѡмо. Ондѡ, већїнѡм за децѡм, осѣл'и, продѡ ѡде имѡње, дѡл'е кўпи кўћу, дѡл'е се запѡслў їмѡ їстѡ, јѡки са шкѡлѡма. Оваї што је јѣдан у Краљѣво ѡн је нѡзѡрнїк тијѡ шкѡлѡ.

Не пѡмтим рѡт. Мѡло авиѡнѣ сам запѡнтио некѡко четрѣс четвртѣ, а четрѣс прѣвѣ кад је бїло бомбѡрдовѡње, тѡ не пѡмтїм. Пѡ кѡ и вѡзди, свѡкї рѡт кад бїдѣ, избѣгл'ице постојў на свѣ странѣ. Овде Бўђево, ѡно-е бїло избѣгло, нѡпат је бїо от Карајўкићѡ мусл'имѡнѡ. Нѣмци су тѡдѡ бїл'и. У Бўђево су свѣ

Срби, и из Буђева је њстѳ осел'ило млѳго, пѳ сѳт се врѳтило једно чѳтири пѳт кѳћѳ. Нѳзгоднѳ, запошљѳња нѳмѳ, напућшило фѳрме, пропѳл'е фѳрме, свѳ ти је тѳ. Пѳ ѳвде дѳбро, сѳд нѳје лѳше, дѳбро-е.

Ћто тѳ кѳћѳ прѳвѳ ѳзгѳр идѳћи кат сте дѳшл'и, тѳ стѳрѳ, њстѳ и дѳснѳ и л'ѳвѳ. У тѳ дѳба је нѳјбогатѳ бѳо у овѳ крај сјеничкѳ. Он дѳћѳ ми као дѳда, нѳје рѳћени. Он је жѳвеѳ шѳсѳт и пѳт гѳдѳнѳ, тѳ су му остѳл'и некѳ синѳвци, пѳ-шѳс ѳѳ, пѳ је ѳдавдѳ пѳсл'ѳ осел'ило у Брѳницу, за Шѳре, пѳ из Брѳницѳ њстѳ у Краљѳво, свѳ је тѳ бѳло. Он је држѳ вѳл'икѳ стѳку и бѳла је њстѳ вѳл'икѳ зѳдругѳ фѳмил'иѳ, по двѳес пѳт члѳнѳвѳ у јѳдну кѳћѳ. Тѳдѳ нѳје имѳло да се бѳњи снѳ ил'и син. Тѳ е зѳдругѳ, Мил'ѳнтиѳ бѳо нѳјстариѳ, ѳн ти је бѳш кѳ онѳ дирѳктор бѳо у фѳрму, прѳвѳтно је тудѳ бѳло и фѳрми прѳје рѳта четрѳс прѳвѳ. Држѳ је по двѳста пѳдесѳт овѳцѳ, по стѳ кѳзѳ, пѳдесѳт кѳњѳ. Ымѳ је нѳјѳмнѳке којѳ су рѳдѳл'и и код ѳѳга, и-сѳла тудѳје, прѳвѳтно, плѳћѳ и је, нѳкѳм жѳтом, нѳкѳм пѳрѳма. Богѳтѳш бѳо у тѳ дѳба кад нѳје имѳло нѳје јѳргѳнѳ и тијѳ мало бѳљѳјѳ пѳстѳљѳ, бѳљѳјѳ крѳвѳтѳ, ѳн је имѳо свѳ. Тѳдѳ онѳ с тѳбљѳма, и такѳ.

Томѳ Луковић, 76 година

Сѳјѳл'и смо јѳчѳм, ѳвѳс, рѳш, пшеницу, крѳпнѳк, свѳ тѳ жѳтарице упѳши. Крѳпнѳк је бѳо у вѳду пшеницѳ, сал' ѳвакѳ дѳпѳло два зрѳна су ѳшла, за стѳку. Тѳ за стѳку. Рѳш, пшеница, јѳчѳм, хѳл'да за нѳрот. гвѳс и крѳпнѳк за стѳку. Јѳ пѳнтѳм кад је бѳло пѳ-е сирѳтѳњѳ брѳла онѳ копрѳве чѳпѳлѳ, чѳпѳл'и онѳ оздѳл' лѳзе, нѳмѳ гѳре пѳбрѳто па чупѳ онѳ лѳзе, раскопѳвѳ те јѳди. Тѳ пѳнтѳм. Бѳл'е сѳше, бѳла скупотѳњѳ. Четрѳс и пѳ-дѳнѳрѳ је бѳло кѳло шећѳра а нѳје мѳгло јѳгне нѳјбољѳ да кѳпи кѳло шећѳра. Е сѳт хѳј, кѳко ће сирѳма да га изѳдѳ? А кѳхвѳ, кѳло кѳхвѳ, ѳко дѳш кѳцу мѳснѳк сѳра, с четѳри ѳбруча, мѳш узѳт кѳло кѳхвѳ, а дрѳкчѳ јѳк. Ћ, кѳ је бѳо гѳзда и мѳло јѳчѳѳн би кѳпиѳ, кѳ нѳје нѳмѳ. Пѳнтѳм, ѳтѳшл'и би кѳт понѳкѳга, шѳку сѳл'и, разумѳѳш, и мѳло бибѳра, измѳѳешѳ, тѳ ко-сѳромѳхѳ, и тѳ умѳче, јѳдѳ. Имѳло је ко је имѳ бѳгат, а тѳ сирѳмѳси јѳк, имѳло-е ѳде пѳ-шѳс кѳћѳ свѳ смо хим носѳл'и, Мил'ѳнтиѳ, Лѳто, Ѓриф, Рѳмо, носѳл'и смо хим нѳ рѳт вечѳру, тѳ запѳши, свѳ нѳ рѳт смо хим носѳл'и вечѳру, нѳмѳ, ѳј да пол'ѳпшѳ глѳдни. И тѳ сирѳмѳси, вѳло, нѳјвишѳ ѳни децѳ су имѳл'и. Нѳјвишѳ.

Држѳл'и смо једно стѳ двѳес овѳцѳ, једно пѳдесѳт кѳзѳ, једно двѳес гѳвѳдѳ, двѳ кѳњѳ седл'ѳнѳка, и мѳ смо богѳто жѳвѳл'и. Мил'ѳнтиѳ Луковић и мѳ у Врѳсенице и Лѳто Тѳкѳвић, мѳ смо богѳто жѳвѳл'и, а дрѳгѳ нѳ нѳкѳ. Ѓко ј-ѳмрѳ сирѳма, мѳрѳл'и смо мѳ да г-укѳпѳмо. И дѳску, и ѳѳфѳине, онѳ што мѳ купѳемо. Јѳ нѳ знѳм вѳ јѳсте Срѳби. Нѳје бѳтно, сѳмо трѳбѳ да знѳте. Мѳрѳл'и

смо кúпит ћефине и даску ону, ако си имала, ми не градимо сáндук кá ви, нó се искóпá грóп и овакóбóде онá мѣт, покрí. Е такó. Богáто смо жíвѣл'и.

Нíсам запáнтио Швáбу, тáпút је мóј дѣт хрãнио овó сиротíњѣ свѣ, íме му-е бíло Дервíш. И Мил'ѣнти'е Лúкóвић. Íмá мáло, мáло, двí'е-трí кúће, осел'íл'и су за Србíју, тá Мил'ѣнти'ева порóдица је осел'íла, а óн је у овóбóкол'ину нáјбогатí бíо, у овá двá-трí сѣла óде. Нáјбогатí. Бáш у његóвóга сíна кúпíл'и смо двáѣктáра и двáес áрí, тáмо ѣ́е је нáјглавнијá зѣмља, у Вел'íмíра Лúкóвића.

Мѣне óде сáмо јѣдан у́нук, двá унúка, јѣдан у тý кúћу тáмо, јѣдан óде сá мнóм. А дѣца су ми отíшла, девóјке се поúдáл'е, отíшл'е. Јѣдан ми је сíн у Рúсију, јѣдан у Беóбрат. Вáлá је прí'ен двá дáна долáзио. Долáзí, жѣна му је мусл'имáнка из Гúй'íћá, од Хáцíћá. Свѣ смо у овú кúћу жíвѣл'и. Íмó сам óсморо децѣ, од óсморо, свѣ отíшло, сáл' овá у́нук ó-сíна ми је óде и јѣдан тáмо.

Е бóгоми, гóспођо, хáлóви, да ти јá прíчáм íскрено. Нí'е имáло млóго нáс у зáедницу, а имáло е нáрóда око онó, што ће да јѣдѣ пá се цангáл'и, а нѣ зáшта дрúгó, а мí нí'есмо и Мил'ѣнти'ева кúћа и нáша и Лáтóва око тогá нí'е оскудí'евáла, нит је имáло цангáња, а овó-е дрúгó имáло. Ако си му пó-нио вечѣру, онó хоће да óтмѣ д-изѣдѣ, оће онó, знáш кáко је ка-се нѣмá. Нí-сте вí запáнтил'и. Млóго смо мí нѣшто запáнтил'и. Сáмо јѣдíнóбóде док су жíвѣл'и Србí те нíсу прóдáл'и, мí смо жíвѣл'и íстó кó да је јѣдно брáство са ти'ем Србíма, нáрочито овá Мил'ѣнти'ева кúћа. Јá сам тý ишó. Мóја мáјка и Мил'ѣнтијова жѣна бíл'ѣ су посѣстриме. Дáн-нóј смо íшл'и, тáмо-овáмо. Дóбро смо жíвѣл'и.

Углáвнó, стáрí вáкат тѣжáк је бíо, гóспођо, тѣжак. Онá што íмá, óн íмá и прѣвишѣ, онá што нѣмá, нѣмá нíшта. Ё овó запíши: сирóма нѣмá да јѣдѣу лѣто, отíди код оногá гáздѣ, дáдни му тóвар жíта у зáјам и двáдес днѣвнícá да му кóсí. Сáмо тó вí замíсите кóл'ко је тó. Двáдес дáнá да му кóсí и врáтí му онá тóвар жíта, óн му је дó у зáјам. У зáјам, а двáдес нáднícá да му кóсí, мóрбó је тó да урáдí сирóма. Онú његóву што íмá л'и'ек л'ѣтинѣ, онó је про-пáло док је óн онó одúжío. Онó-е његóво пропáло, изгорѣло, и посѣн нѣмá нíшта, јòш гòрѣ.

Жíвѣло се, дрвенá кóла, пá кад би íшл'и из дрвá, кóл'ко онí точкóви јáучý, чúло би и тáмо чáк с врх онíјá брдá, дрво о дрво оно стру́жѣ и врíштí врáу, врáу, врáу. И тó запíши. Íшл'и смо у Гол'íју. Тáмо иза Брñицѣ, тáмо дал'ѣко бóга ми, дал'ѣко иза Брñицѣ. Драгóјловиће, пá Грáдац пá Штáвал' пá Брñица. Тáмо је Цетáновиће, тáмо је. Дал'ѣко-е Кáмешница, дал'ѣко. Сáт тѣ нáше су шúме одрáсл'е, пá слáбо кó идѣ у Гол'íју, сечѣмо у тѣ нáше шúме. С волóвима двá дáна и двí'е нóћи. Нí'еси мòгó прí'ен отíс, јел' волóви су

ишл'и полако, два дана и двѣ нѣди, нѣкад двѣ нѣди, нѣкат јѣдна нѣдј, а два дана губиш.

Хасиб Никшић, 89 година

Градац, Сјеница

Слѹшā, ѡндā је бѣло дрѹгѡ, јā сам имāла два браћа, тā браћа по свѣтету, јā код ѡца и мāјкѣ, бѣлā сам за мѡду, да ми се кѹпѣ, набāвѣ свѣ што би јā жел'ѣла. По мѣсец дāнā сам јā пл'ѣла пл'етенице, имāла сам кѡсу дѹгу, л'ѣпу, и поквāсѣм, пл'ѣти пл'етеничице, тѡ шѹтѣ пре-сāбор мѣсец дāнā нѣ би тѡ дѣрāла, а ѡчи, тѹри спѹчу, марāму завѣ, сāмо кол'ко вѣдѣм нā очи да идѣм, такѡ би ишла, нѣ сāмо јā него свѣ, да не поцрнѣмо да би бѣл'е л'ѣпе за сāбор. А кад би на сāбор, нѣмā, кад скѣнѣш, бѣла, бѣла, бѣла. А имāла сам јā свѣ, и помāду, да се нарумѣнѣм, нѣ се имāло кā овѡ сāt мѡдѣрно нѡ црвѣнѹ āртѣју што се кѣтѣ свāтови, јā тѡ чѹвāла се да не црнѣм, тѹ кѡсу распл'ѣти полако пā плѣти пā пѡсл'ѣ, пā завѣжи тāмо овал'ѣки ѡбруч нā глāву, кѡса овол'ѣкѡ онѡ јѣжāва, ада не мѡгу сād да прѣчāм кāко сам јā тѡ носѣла, по мѣсец дāнā би јā тѡ такѡ наређѣвāла се. Ишла сам у Дѣжѣву чāк ѣѣ Свилāново, тѹ сам у сāбор ишла пешāка, мѡја је свѣкрва нѣ дѡбро, ѡдѣмо ѡдавѣ по двѣ три ѣвојке и понѣкā жѣна којā је млāда те пѣшкѣ свѣ уз онѣ шѹме, свѣ уз онѣ рѣјеке гѡре, стѣгнѣмо. Ал'и јā повр свѣга сам бѣла мѡдѣрна, јā ођу бѣл'ѣ патѣке, Ил'ѣндāн на сāбор, сāмо јā бѣл'ѣ патѣке девојка, оно свāко зѣнуо: „Јѡј, кѹпѣла бѣл'ѣ патѣке!“ Дрѹгѣ сāбор свѣ ѣвојке бѣл'ѣ патѣке, свѣ од мѣне вѣђел'ѣ. Бѣлā сам мѡдѣрна, вол'ѣла сам да се облāчѣм, вол'ѣла сам мѡду, како сам сāма шѣлā, такѡ сам се модѣрāла и ствāрно сам ѹвѣек. Јā и сād вѡл'ѣм да сам чѣста да сам обѹчѣна, и сād ме нѣ срамѡта да се намāжѣм, јā се намāжѣм, помāду ѣмāм, свѣ ми снāе купѹјѹ, мѣрѣс ѣмāм, помāду ѣмāм, свѣ јā, јā вѡл'ѣм и сāt. Штѡ да идѣм, дал'ѣко бѣло, јā вѣдѣм овѣ жѣне, свѣ ми се осѣћā на нѣшто, пā не мѡгу да и трпѣм брѣ. Улāзѣш у штāлу, улāзѣш, пā јāко је и старѣјѣ, оно стāрѡ трѣбā. ѹвѣек јā вѡл'ѣм, ѣво сāt снāјка по овол'ѣкѹ онѹ нѣвѣу помāду. „Мāма, ѣмāш л'и јѡш?“ „Ѣмāм“, а при крāју сам, кѹпѣ ми. Такѡ сам вол'ѣла да се модѣрāм, на мѡду сам бѣла.

Миљѣна Павловић, 70 година

Дражевиће, Сјеница

Онѡ је бѣло ѡбѣчāј уочи Петрѡвдāна да се пāлѹ л'ѣл'ѣ. Пā смо се тѡ договорѣл'и нāрѣднѣ гѡдинѣ, тѡ нѣсмо мѡгл'и на брзѣне. Такѡ да ѣмо тѡ

идућѐ годинѐ да припрѐмѐмо тѐ л'ил'е, онѐ планинка што је била оће да јој се запѐл'и мл'екѐр, мѐрѐ да изнѐсѐ кѐјмак, налѐжѐ се вѐтра, пѐ се пре-скѐчѐ вѐтра, чијѐ ће л'ила дѐжѐ да горѐ, пѐсл'ѐ тѐгѐ идѐ тѐ л'ила око тѐра, ѓндѐ онѐ кат се свѐ изгорѐ, однѐсѐ у компѐре да нѐ би злѐтица била, остѐтак онѐ л'ил'ѐ. Те се прѐвѐ л'ил'е искл'учѐиво о-дрѐвета, ал' већѐнѐм од брѐзовѐг дрѐвета. Пѐ се скинѐ онѐ кѐра да би ѓна бѐл'ѐ горѐла, пѐ се нѐћѐ ракл'асто дрѐво пѐ се ѓна ставѐ међу онѐ ракл'еве. ѐндѐ пѐсл'ѐ затѐгнеш жѐцѐм и онѐ пѐсл'ѐ се запѐл'и.

Ибро Хамидовић, 72 године

Дујке, Сјеница

Јѐ сам рѐдом из Дрѐжевићѐ, Дрѐжѐфка, а ѐдѐта ѓде. Дрѐжѐвиће је фѐно мѐго. Јѐ сам от Хѐмѐдовѐћѐ. Ибрѐхим, тѐ ми је от амѐцѐ рѐђенѐк, јѐ сам ѓд н'ѐх, ал'и шѐсѐт и кѐсѐр гѐдинѐ јѐ сам ѓде дѐшла, ѐдѐла се. Е јѐ сам ѓд н'ѐ, тѐ ми је от амѐцѐ рѐђенѐк. ѐни држѐ вел'кѐ стѐку, вѐлѐ јѐ ни краѐву не држѐм. Док сам мѐгла држѐла, сѐт имѐм двѐје кокѐшке. Штѐ ће ми. Мѐ се презѐвамо Граѐци, прѐзиме је нѐше Граѐци, а јѐ сам ѐдѐта из Дрѐжевићѐ, Хѐмѐдѐфка. Тѐ ми је амѐцићѐ.

Пѐ, дѐјѐте, отпрѐје жѐвѐло се, сѐт сѐмо се жѐвѐ. Педесѐт фѐмил'ѐјѐ-е нѐс бѐло кат сам се јѐ ѐдала, у зѐдницу свѐ, сѐмо по кѐћѐма смо бил'и.

Млѐда сам се јѐ ѐдала. Тѐ е ѐшло, знѐш кѐко је ѐшло, ћоротѐна, нит сам знѐла јѐ н'ѐга нит је знѐо ѓн мѐне. Дѐшл'и, просѐл'и ме, испросѐл'и ме, дѐл'и ме са сватовѐма, нѐсам побѐгла. Нѐт је ѓн мѐне знѐо, нѐт сам јѐ нѐга знѐла, а имѐла сам тѐтку ѓде ѐдѐту, ѓчину сѐстру, ѐстѐ у Граѐцѐ. По тѐмѐ: „Дѐбар је мѐмак, дѐбро жѐвл'ѐн'е, дѐбро жѐвѐ“, ѓтац ме дѐ, јѐ сам једѐхница бѐла. Двѐ брѐта имѐла, јѐ јѐдна. Ёто такѐ смо се ми ѐпознѐл'и, сѐне, нѐје кѐ сѐт идѐш, познѐеш се с мѐмком, разговѐрѐш, шѐташ, отпрѐје тѐ нѐје бѐло. Отпрѐје кѐ је свѐдба бѐла, жѐнскѐ су тѐмо, девојке и невѐсте а л'ѐди на дрѐгѐ странѐ. Нѐје бѐло тѐ такѐ. Е такѐ сам ти се вѐлѐ упознѐла. Дошѐ прѐсац, дѐвѐр ми, дошѐ, испросѐо ме дѐвѐр, а знѐл'и се ранѐјѐ, бѐла је мѐја зѐва ѐдѐта за мѐк амѐцу рѐђенѐк. Е по тѐмѐ, ѓни долѐзил'и, упознѐл'и се, а нѐсам јѐ излѐзила кот мѐмка, нѐт је знѐо ѓн мѐне нѐт јѐ нѐга већ по прѐчању. Нѐје мѐмак долѐзио, кѐко. Нѐ, нѐ, тадѐјѐр нѐје имѐло. Свѐтови, на прѐмер, кѐмшићѐ, брѐство, брѐћа, а мѐмак не долѐзѐ. Мѐмак не долѐзѐ, отпрѐје нѐје бѐло мѐмка да се долѐзѐ. Дѐћѐ, јѐнѐје се тѐ зовѐ, двѐје девојке ил'и невѐсте, на прѐмер, испросѐла се овѐ мѐја унѐка, е тѐ си дѐшла у рѐсто си, и тѐ си дѐшла за нѐ, да опрѐмѐш је, да опрѐмѐш невѐсту. Е тѐ се зовѐ јѐнѐје. Дѐвер

йстō такō, пр̄стену'ѿ, дōђѿ, знā се дѣвѣр, ул'ѿгнѣ трй човѣка, ул'ѿгнū дѣверови, трй, тройца на пр̄имер. Онā невѣста услужй онѿ дѣверове, она хи услужй, е п̄сл'ѿ ѿнѿ опрѣмају је, об̄учу је, они донѣсū нйхно р̄ухо. Нека имā кол'ко хōђе тогā р̄уха, ѿни нйхно донѣсū хође нйхно да об̄учу. Отпрй'е се носйло, нй'ѿ кā с̄ат с̄укне, димй'ѿ вѣл'кѿ, венчанйца, ѿто такō тō се доносило отпрй'ѿ, цйпил'ѿ, онѿ нйхне цйпиле, не би д̄ал'и да ѿдѿ девојка у нōјне цйпил'ѿ него мōмак. Мōмак нй'ѿ долāзио. Како кōме, мѣне-е пр̄шло један мѣсѿц, јā вѣруем, нѣкōм пр̄ђѿ по п̄ла гōдинѿ, нѣкōм мѣсѿц, нѣкōм двā, трй, како се испр̄сй, те се угов̄рй. На пр̄имер, дōђеш тй, ка-трѣбā да дōђу свāтови, е такō.

Имāло-е кат се венчāвā, кат се венчā имāло-е, дво'йца одрѣдū к̄л'ко дā'ѿш, кā и с̄ат, имāло-е. Такō ми се чинй, заборавила сам алāхā ми, чинй ми се да је такō. Њто такō, сйнокō, богоми. Имā, имā кōнче кат се доведѿ, изнѣсū ти кōнче, невѣста донѣсѿ, дару'ѿ кошу'лицу, срѣжѿ, кōнче ти изнѣсū, изнѣсū сйто, пшеницу, на пр̄имер, бāцāш, онō пр̄скāш, бамбōне кад венчāвају, посйплу бомбōнйма. Л'ебл'ебй'ѿ се тō звāло. Такō тō адет тā. Дв̄орй, дв̄орй невѣста, отпрй'ѿ би се порѣђал'ѿ невѣсте, дōђѿ онā невѣста пā имā нѣвѣстā у сѣло и свѿ се порѣђā, дв̄ору заедно. Е цумбус, йгра, пѣсма на пр̄имер п̄сѿ свѿ тō такō рāдū. Музйка имāла ѿбавѣзно, и кат дōђу свāтови, отпрй'ѿ су кōњи бйл'и нй'ѿ кā кōла с̄ат, на кл'усе невѣста на кл'усе, невѣста нй'ѿ на кл'усе, рāба се звāла. К̄н'и и свāтови на онѿ к̄н'е иду. Рāба. Тō долāзй, уфātу се један к̄н', двā к̄н'а и зовѿ се ѣза, нѣко ѣза нѣко раба, такō тō. Вйђаш на тел'евйз̄ор онѿйстō к̄н'и што иду. И такō је тō бйло, за невѣсту, подувāчи је.

Кāна се рāдй ко-девојкѿ, ка-се испр̄сй девојка, кот девојкѿ кāна се рāдй. А кат побѿгнѿ, у онā дōм се кнй девојка. Тō су нāјпри'ен ону кну бр̄кāl'и, пā овудар по ноктйма, овудар, нōге йстō такō, кā овō с̄ат што удāрају овѿ, а тадѿр је бйла тā кнā, пā онā бйла жутā, па закухāш га бāш кā онō кāхву.

Хамида Грац, 92 године

Зајечиѿе, Сјеница

Нѣмā др̄вā, мй купу'ѿмо др̄ва, нāјпри'ѿ смо йшл'и по Гол'й'и, по двā трй дāна би йшл'и за кōла др̄вā. Кат смо имāl'и запрегу, волѿве, йшл'и са волѿвима, кат су нѣстал'и волѿви, ѿндā с кōњима. Е с̄ат ка смо добāвил'и тракторе с̄ат и слāбо идѣмо у шуму него хи купу'ѿмо. Купу'ѿмо б̄гоми. Нѣмāмо мй нāшу шуму. Не пāнтйм тō. Ймāмо угл'а, у Штавал' ймā рудник угл'а, ўзмѣмо по трй тōне угл'а, по пѣт мѣтāрā др̄вā, тō м̄оре гōдину. Оно с̄ат су и тōпл'ѿ с̄обе, нй'ѿ кā што-е нѣкат бйло. Јā ка-сам дōшла, би зāтрпāl'и кућу са др̄вима и не м̄оре да бйдѿ. Онѿ др̄вѣнѿ куће би бйл'ѿ, пухā, хāl'й, л̄ѿжи, и бйлѿ-е и зйме су бйл'ѿ

ѡпасне, сад је мало дрѹкчѡ, прије двѣје-три гѡдине онѡ снѣек што је сѡмо бѣо. Прѡшл'ѡ гѡдинѡ нѣе га ни имѡло снѣјега. Тѡт свѡ на дрѡва. Сѣноћ нѣе имѡло, нестѡло струјѡ, бѣла-е вѡл'кѡ кѣша. Јучѡр у Сеницу је бѣла кѣша. Оѡде нѣе пѡдѡ. Ми смо пѡшл'и да идѡмо за Триѡебине и врѡтил'и смо се. Врѡтѣсмо се, оно ѹсѹ кѣша и ѹсѹ, не мѡремо да пешѡчѣмо. Тѡ смо плѡтил'и, плѡтил'и тѡ јунѣце на чуварѣну те ни хи чѹвајѹ. Има л'ѹдѣ коѣ су на стѡнове и ѡде код нас ѣмѡ нѡколко у Гѣл'ѡву су гѡрекѡне са стѡкѡм. Испрѡћѡмо се на стѡнове. Тѡ је тѡмо тѡ крај ка Црнѡј Гѡри, ѡни кѡжѹ на бачѣѡе, кѡпѹни. Нѣшта нѡмѡ, ѣмајѹ нѡки стѡнови, како кѡ, нѡчѣ бѡл'ѣ, нѡчѣ гѡри. Кућер је онѡ што чѹвѡ ѡфце, за овцѡма где нѡвечѡ спѡвѡ гѡзда да нѡ би вѹк и појѡ.

Јѡсте, кѡко нѣе, имѡло зѡедницѡ, пѡ кућѡ са огнѣштом и по једна сѡба напрѣѡет, прѡстри душѡе и свѡ јѡдан крај дрѹгѡк, укрѡсти нѡге да бѣдѡ топл'ѣѡ. Имѡло је и тѡгѡ, јѡ сам тѡ затѡкла и ѡде кат сам дѡшла, нѡкѣ гѡре су жѣвѡл'и а дѡл'ѡ хѣм крѡве. Тѡ свѡ зѡвѣсѣ од порѡдицѡ, како-е кѡ имѡо, по јѡдан дрвѡнѣ крѡвет ако-е имѡо, дрѹгѡ нѣшта. Дѡске, нѡко-е имѡ дѡске, нѡко зѡмл'у а вѣшѡ дѡска-е бѣла. Кѡко се жѣвѡло. Свѡ је тѡ јѡдан је комѡнѡдовѡ штѡ да се рѡдѣ дѡнас, гѡзда кѹћѡ, и ѡн су свѣ знѡл'и штѡ трѡбѡ да се рѡдѣ. Он им кѡжѡ: „Дѡнас трѡбѡ да врѡшемо“, да врѡшемо, „да кѹпѣмо сѡно“, да кѹпѣмо сѡно. Тѡ се знѡо јѡдан којѣ би тѡ одрѡђѣвѡ. Имѡла-е жѡна којѡ је миѡсѣѣла пѡсѡбно, имѡла је којѡ мѹзѡ, ѣѡ бѣла зѡедница имѡло хи је вѣшѡ. Планинка, мешѡјка, измећѡрка по кућѣ. Свѡ тѡ имѡло.

Сѣр, мѡсло, мѡсло се прѡвило, онѡ ѣзмећѡј, сѣр тврѡдѣ је бѣо, нѣе бѣло мѡснѡга, затѡ нѣе имѡло мѡснѡћѡ нѣкѡ у крѡф. Тѡпѹт је здрѡвѣши нѡрод бѣо, чѣм се јѡло јечмѡно, а мѡсло се јѡло, ал'и тврѡдѣ сѣр, нѣе имѡло папрѣка на пѡвѡлаку, нѣе имѡло сѣр мѡснѣ. Стѡви папрѣке, помѡло нѡспи врнѣкѡ и тѡ ти је свѡ, а сад јѡк, нѡ пѡвѡлаку, кѡјмак, и нѡмѡ, што свѡк ѣмѡ мѡснѡћѹ. Јѡсте, тѡ је свѡѣстѡ. Имѡ је стѡп и покѹпи онѹ пѡвѡлаку, кѡјмак, и стѡви тѹде и рѹчно се бѣло овакѡ, а сад јѡк но укл'ѹчи у струјѹ и за чѡс га измѡти. Стѡп. Бркл'ѡја, са тѣм лѹпѡ и лѹпѡ по јѡдна би планинка, ѡна би лѹпѡла у тѡ док измѡти. Док је забѡл'и рѹке. Штѡ знѡм, нѣсам тѡ, у мл'ѡкар. Нѡ знѡм, како кот кога је тѡ бѣло, нѡкѡ свѡкрве нѣсу дѡл'ѡ, нѡкѡ нѣѡсу брѡнѣл'ѡ. Јѡрдум, тѡ ти је од ѡфчѡ врнѣка, сѡт тѡ мѡже да се ујѡрдѹмѣ, тѡ-е гѹсто дѡћѡ, л'ѣѡпо, у папрѣке се стѡвл'ѡ, тѡ јѡш дѡћѡ јѡчѡ бѡш кѡ пѡвѡлака. Пѡ сад је пѡчѡло да се прѡвѣ, ѡвгус мѡсѡц. Цѣка ти је от сѣра слѡнѡ онѡ, тѡ ти је цѣка. Грушѡвина, тѡ ти је крѡва ка-се отѡл'ѣ, пѡ помѹзѡш, онѡ прѡвѡтѹриш крѡви, а онѡ зѡдн'ѡ помѹзѡш и стѡвѣш грушѡвнѣк. Тѡ је за двѡ дѡна кат се крѡва отѡл'ѣ.

Јѡк вѡлѡ, бѣло ти је уочи пѡтка да стѡвѣмо пѣту, јѡдну рѡвнѹ јѡдну ѹкотѹр, кѡко кѡ-е имѡ, нѡкѡ ѹкотѹр, нѡкѡ рѡвнѹ. Тѡ су, кад је у прѣѡтел'ѡ кад је водѣл'и одѣву, колѡче, и гурѡбѣѡе, а колѡчи ѣстѡ кѡ пѣта сѡмо су овакѡ у

кѡцке бѣл'и. Е сѣт одѣва је отишла, хоће љ гости, кот свѣкѣ њѣхнѡк рѡђѣка по она колѣч и она гурабѣѣја би се ѡдни'ело, сѣт њѣко њѣшта не трагѣ, ни колѣче ни гурабѣѣе. От слѣткѡк су се прѣвил'е гурабѣѣе и дѣдови, тѡ ти-е бѣло свѣ, и хѣлва, а сѣт ако љмрѣ чѡвек, дѡл'е у хотѣл, ако су бѣбине, у хотѣл. Свѣ у хотѣл. Нѣ, ѣстѣ хрѣна, кѣко гѣзда нарѣчи и кѣко плѣти. Ымѣ печѣње, плѣскавице, дѣстѣнѡ мѣсо, ѣмѣ мѣнти'е, салѣте, прѣдјело, сѣцук, сѣр, пршѣта, сѡкови рѣзни ко'ѣ хѡћеш. Кѣко плѣтиш, такѡ ѣмѣш. Кѣсно је бѣло. Кѣсно је бѣло за мѣнти'е. И ако си ћѣо мѣнти'е, мѡрѡ си секѣрѡм овакѡ да исѣцѣш мѣсо, њѣе имѣло машинѣ. Кѣпиѡ би се по цѣк за пѣту и тѡ би се чѣвѣло кат се пѣта тѣри. А ѣстѡ ти је тѡ кѡ по Тутѣну.

Јѣсте, имѣло је пѣкарѣ по сѣлу и тѡ су пѣкл'и л'ѣбове. Нѣ, двѣе-трѣ пѣкаре би имѣло по сѣло. Овде је кѡд нѣс имѣло сѣмо на јѣдно мѣсто, двѣе пѣкаре су имѣл'е, тѡ је сѣд свѣ растѣрено. Ал' тѡ што су држѣл'и овѣ пѣкарѣ, пѣкаре тѣ, њѣ је жѣвѣло по пѣ-шѣс брѣћѣ у кѣћу, пѣ тѡ не мѡже јѣдно да мѣ'есѣ, по хѣфту, по петнѣс дѣнѣ пѣ се мѣ'ењѣл'е. Сѣма тѣ ѡде закѣвѣш и однѣсѣш испѣчѣш. Имѣл'и смо воденице, имѣл'и смо дол'екѣне воденицу, нѣше сѣло је имѣло, тѡ један дѣн јѣ мѣл'ѣм, дрѣги дѣн тѣ мѣл'ѣш, рѣдѡви, кѣко онѡ. Нѣје имѡ воденичѣр, тѡ је бѣла сѣоскѣ, редѡвници. Нѣе се узѣмѡ љјам, е кѡ ѣмѣ свѡју воденицу пѣ би тѣрѡ тѣ да мѣл'ѣш тѣ би узѣмѡ љјам. Кѣ што је бѣло по Шѣрѣма, тѣ је имѣло нѣјвишѣ вѡденицѣ. Тѣ је имѣло нѣјвишѣ вѡденицѣ, у Шѣре.

Алѣхѣ ми кѣко је се нѣзвѣло Зѣ'ечиће, ѣмѣ један нѣш дѡл'е стѣри, ѡн је тѡ пѣсѣо, јѣ нѣмѣм пѡјма кѣко се нѣзвѣло Зѣ'ечиће, ал' мѣ смо рѡдом от Црнѣ Гѡрѣ ис Нѣкшићѣ. Нѣши су пѡсѣн стѣри тѣмо, вѣл'да су нѣкѣ намешћѣл'и и крѣв, убѣл'и се тѣмо и намешћѣл'и су крѣв, и ѡни су тѣ побѣгл'и и отишл'и су ѡпет у Црнѣ Гѡру код Бѣ'елѡк Пѡл'ѣ, е ѡдѣтл'ѣ један стѣри тѣј ко'ѣ је бѣо, разумѣеш, пѡјакѡ је кѡња и трѣжѣо је ћѣ ѣе да доведѣ фѣмил'ѣју, и нашѡ је ѡде. Грѣци су, кажѣ, нѣкад жѣвѣл'и и забѡл'и рѣло у поврѣшицу и отишл'и за Грѣкѣ. По прѣвѡм мѣју пѣо снѣ'ек и поврѣшица, такѡ се прѣча, ѣстина кажѣ, забѡл'и рѣло и побѣгл'и, вѣдел'и да нѣмѣ ѡде живѡта. Нѣмѣ, ѣмѣ сѣмо јѡш у Врѣсенице, и у Дѣјке двѣе-трѣ кѣће. А Зѣ'ечиће, Рѣждагина, нѣмѣ мешѡвѣте, Брѣза, Медѣре, Крѣе, Дубница. Јѣ ти кажѣјѣм ћѣ ѣмѣ.

Садик Бѣхѡрац, 73 године

Кијевце, Сјеница

Сѣјѡ се нѣјвишѣ јѣчам у тѡ врѣмена нѣјвишѣ се јѣчам сѣјѡ, рѣш, ѡвас, сѣ-се и тѡ сѣ'ѣ, пшеница, и такѡ. Сѣт јѡш посто'ѣ тѣ дрл'ѣча што су је кѡњи

вукл'и и волѡви код мѣне. Сад се оде сй'е и хелда, свѣ се сй'е. Оде кукурѹс не мѡре. Не сй'е се овуѡи'е кукурѹс. У овѡ нѣкол'ко сѣлѡ тѡ не сй'е нй'ко. Сй'јало се, сточѡрство, и сѡт се нѡрот сналѡзй, држй крѡве.

Ал' јѡпет је дѡбро, ис Тутина овй Зѡрнићи долѡзѣ оде код нас за мл'й'еко. Онѡ Зѡрнић долѡзй оде. Ёво јѹтрѡс је дошѡ, остѡвй не по двѡ-трй дѡна, ймѡ мл'й'ека млѡго. А лѡнй кол'ко гѡј да си имѡ, мѡгѡ си да продѡш, овѣ гѡдинѣ не остѡвй по једно двѡ-трй дѡна. Нѡјачй Зѡрнић на овѡ крај, зѡузѣл'и, ймѡ и камиѡне, згѡду. Богами и поштѣно плѡћајѹ. Ада бѡга ми и да ти кѡжѣм, убй'јајѹ са овѡм мѡснѡм дѡста, по двѡес и седам-ѡсам дй'нарѡ, двѡес и пѣ-шѣс, зѡвй'сй кѡка ти је мѡснѡ, такѡ ти је плѡтѹ. Мѣне-е мѡснѡ бйла трй зѡрес дѣвѣт, по двѡес пѣт дй'нарѡ и јѡш онѡ кол'ко фѣнйгѡ, нѣ знѡм, тѡ мѡло. А нй'е бѡш слѡба, четйри зѡрес двѡ нѡјвишѡ, вйшѣ не мѡре да ти је нѣ знѡм кѡка. Вйшѡ не постой. Тѡ јѡ мй'сйм да и по Србй'и да ти је такѡ. Мѡло убй'јајѹ онй на тйм по-нѣкйм можда по јѣдан прѡценѡт мѡло, пѡ мл'екѡре су тѡ. ѐни продѡјѹ пѡвѡла-ку, ймѡ тѡ, нѣко бѡш, нѹла зѡрес двѡ је дѡл'е у сѣло једнѡм бйла мѡс, тѡ нѣмѡ нй'шта, можда десе-дй'нарѡ, нѣмѡ. Пѡ мѡло тѡ зѡвй'сй, богами ймѡ овакѡ жѣнѡ дѡста скй'нѣ му онѹ пѡвѡлаку, кад уфѡтй, оно-е пѹно мѡњѣ, кад уфѡтй онѡ, она скй'нѣ, посѣн остѡнѣ рй'етко оно онѡ врнй'ка а ймѡ л'ѹдй мѡре, шта знѡм, мѡре да стѡвй и вѡду, мѡре свѣга, тол'йкѡ не мѡре да бй'дѣ слѡба док не стѡвй вѡду, јѡ нѣ знѡм стѡврно. Ймѡ и тѡгѡ, пѡѣво јѡ јѣдну сам крѡву кѹпй'о, мл'ѣкар долѡ-зй стѡлно, мѣне-е йме Рй'зо, кажѣ: „Како си кѹпй'о овѹ крѡву, стѡврно, млѡго ти-е бѡл'ѡ мѡснѡ, и вйшѣ онѡ врнй'ка као жу'та“, кажѣ млѡго бѡл'ѡ.

Ризо Вагић, 73 године

Кладница, Сјеница

Овѡ двѡ што су ми старй'јѡ сйна од овѣ женѣ ѡн имѡо ѣкономскѹ и бй'о четрѣс гѡдй'нѡ дирѣктор ѹметнйх занѡтѡ. Сад је у пѣнзију. ѐн се родиѡ четрѣс трѣћѣ гѡдинѣ. Седамдесѣт јѣдна гѡдина му сѡт. Рѡдй'о у Сарѡево ѹметнй занѡ-ти. Тѡ је нѡјбол'ѣ предузѣће с пѡрѡма бйло. А овѡ је имѡ фй'зику и матемѡтику пѡ-е бй'о нѡстѡвнйк, и ѡн је у пѣнзију, овѡ јѣдан ймѡ дућѡн, овѡ јѣдан нешто дрѹгѡ петл'ѡ, рѡдй. Нй'ѣсу ми сй'нови кѡ што сам јѡ пѡмѣтан бй'о да се снаћѹ. Нй'ѣ ни јѣдан адвокат знѡо онѡ што сам јѡ знѡо.

Мй'лан јѣдан оде, оде му је кѹћа, ѡн жй'вй јѡш гѡре у онѹ. Имѡ вѣл'икѣ пѡре. Имѡ по стѡ овѡцѡ, по петнѡес крѡвѡ, а бй'о је, цй'ел'е пантѡл'е йздрѣте бйл'е, бй'о кѹкѡвац слѡгѡ у једну кутй'ју од л'йма и неко узй'мѡ и мй'ш уй'ћѣ и у овойчкѣ коматй'ће изгрй'цкѡ, имѡло је трй кй'ла пѡрѡ. И носй'о у Пѡзѡр, у ѹжи-це, свѹј носй'о, изѣо мй'ш и штѡ ће. И дѡћѣ код мѣне. ѐн је мѣне вол'ѣо, кад

је био онџо Друѓи свѣцки рѣт, ми смо чувѣл'и стражу да не би оздо од Срѣбиѣ неко напѣо, бил'и су четници, знаш, јѣдан био тѣ командир, по дваѣз би нас било понѣи на стражу тѣмо чѣкал'и би да не би слѣчѣјно неѣко напѣо на сѣло. И тѣ јѣдан што је био вѣђа, прѣвио се да је био дѣбар мусл'имѣн, спрѣмио код њѣга да закѣл'ѣвцу, дѣмек да су дошл'и шиптарски официри, алѣански, ал'ѣн је био слѣбодан. Онѣ га враћѣл'и, заклао ѣфцу и тѣурио пѣн онѣ вел'ики кѣзан мѣса, они дѣниѣл'и на кѣлац двоѣца, онѣ и спрѣмио командир што је био, Мујо неѣки, ѣн дошѣо, загалѣмио, реко штѣ ћеш тѣ ѣвде, а ѣн био ћѣрав. „Штѣ ћеш тѣѣде, ћор Милѣне“. „Ѐјде Ѐјѣпе сѣфурѣј“ , био рамазѣн, постѣло се. Кѣжѣм јѣ: „Штѣ да сѣфурѣјѣм?“ „Ѐво, јѣ сам дѣнио јѣловицу, кѣзан пѣн мѣса“. „Пѣ“, реко, „да јѣ јѣдѣм твѣјѣ ѣвцу што су ти ѣтѣл'и, пѣ нѣсам јѣ лѣд да јѣдѣм твѣјѣ ѣвцу а постѣм, неѣка јѣдѣ онѣ што не постѣ“, и јѣ дѣћѣм кѣћи, нѣкад нѣје дошѣо код заѣругѣ ѣде ил' код мѣснѣ заѣдницѣ што не би рѣкѣ: „Нећѣ Ѐјѣп да јѣдѣ мѣју јѣловицу“. И дѣнио тѣ пѣре код мѣне: „Ѐјѣпе, тѣ си пѣмѣтан чѣвек, штѣ ћу са овѣѣм?“ Кѣжѣм јѣ: „Милѣне, дрѣжава је тѣ пѣре тѣурила у ѣптиѣј, она штѣтуѣ тѣ пѣре, на Тѣпѣидер се штѣмпајѣ пѣре, ѣднѣси гѣре, измѣрићѣ на прѣѣзнѣ терѣзѣѣ пѣ ћѣ ти дѣти тол'ѣкѣ пѣрѣ кѣл'ко је тѣшко, нѣвијѣ, ал' од онѣјѣ ћѣ ти узѣти дѣсет пѣстѣ трѣшкѣвѣ“, и такѣ ураѣдио и до- био је. И вољѣо ме је док је гѣј био жив вѣшѣ нѣо да сам му био сѣн.

Око овѣк сѣла тѣмо био је командѣнт четничкѣг кѣрпуса Вѣк Алѣит, нѣје ѣн нас дѣрѣо ни ми њѣга, а у Бѣснѣ је направѣо вел'ики белѣј, ал' нас нѣје шћѣо. ѣн је шћѣо, ѣдѣ је иза овогѣ брѣда, ѣдмѣ тѣ, Бѣбѣвићи су богѣти бил'и, Вѣјѣо био демокрѣта и пѣмѣтан био, прѣсѣдник дѣго гѣдѣнѣ у тѣ ѣѣхово тѣмо сѣла и дошѣо тѣ Вѣк што е командѣнт кѣрпуса и са брѣтом Вѣјѣвиѣм, био Бѣжо вѣћѣн чѣвек и ѣгл'ѣдан, договорѣл'и се да пѣчнѣ да пѣлѣ тѣ сѣло гѣре и Кладницѣ, а овѣ је Вѣјѣо слѣшѣо, и брѣту: „А ѣдобри л', Брл'ѣо, да се пѣлѣ ко- шѣре бѣровичкѣ и кладничкѣ, тѣ мѣсл'ѣш чѣкаћѣ те Кладничѣни да и кѣл'ѣш? А нѣдѣј се сѣтра до Ѐвѣца да ћѣ ѣни попѣл'ит кѣћѣ срѣпскѣ. Штѣ тѣ радѣш?“ И овѣј Вѣк Алѣит тѣ чѣѣо и нѣје вишѣ нѣкат нѣ нас шћѣо. Ми смо бил'и врѣѣдни л'ѣди. ѣвде овѣ сѣло што-ѣ, неѣкад било врѣѣдно, нѣје сѣд вишѣ тѣ. Имѣло је шѣс стѣтѣнѣ кѣћѣ тѣ мѣснѣ заѣдницѣ. Ѐмѣ јѣш дѣста.

Јѣймѣм тѣмо дѣста рѣдѣбинѣ, сѣстрићи ми ѣтѣшл'и тѣмо у Стѣмбол. Јѣ сам био дваѣс пѣтѣ у Стѣмбол. Нѣмѣ Стамбѣла на свѣѣту, тѣ нѣћѣ нѣмѣ. Ѐмѣм јѣ кѣѣгу, пѣсѣ је јѣдан Бранѣслѣв Нѣшић, Рамазѣнскѣ вѣчѣри, пѣ је напѣсѣ: „Висѣко је неѣбо под коѣм се прѣвѣднѣ алѣху клѣњајѣ. Ширѣко је ѣѣрство којѣ је алѣх додѣл'ѣо. ѣѣрство му кѣтѣ сѣдам стѣтѣнѣ сѣдамсѣт и сѣдам грѣдѣвѣ, међѣ ѣјѣма Стѣмбол на двѣ свѣѣта и на сѣдам мѣрѣ. Нѣмѣ штѣ у њѣму нѣмѣ, и злѣта и дрѣгѣг камѣња и л'ѣѣпи жѣнѣ и девојѣкѣ и свѣга и бѣгал'ѣ“. То је Бранѣслѣв Нѣшић напѣсѣо тѣ кѣѣгу. Ѐмѣ Пѣндѣк, у Пѣндѣк

су ми теткињи. Аутобусом је ишо. Па онџо, шта ја знам, педесџе-шџестџе гџодинџе џоде, дваес пџетџе гџодинџе дошла Срџбија и бџило џоде онџо тџурскџо. Мџџо џтац бџио сџџебет те ниџе овџо остџало, џн ниџе шџџео да идџе, рџекџо: „Јџа ћу да седџим“, овџо зовџе врџело, овџо се зовџе врџело, џоде џма пџет џзвџорџа, џма вџода на цџиџеви, двџиџе чџџеме џма пред кџућу а пџет џзвџорџаџма тџамо, видџела си пџџоток, прџескочџила, „ја нећу да се селџим за Тџурскџу да се потџуцам, ја хоћу да жџивџим са Срџбима да седџим у мџџе врџело“, и слџагџало је тџада, дџесет лџудџи остџало без џмања ниџесу отџишлџи. Имџало је у Ёрсуле Срџба, џ сад џма неџколџко тија Зџорнићџа што су остџалџи и бџилџи. Ти у Сугџубинама су оселџилџи. Јџош седџу ти мџџи рџџџаџи. Сџу-сџеднџо сџело, џмајџу неџкџе кџџе три-четџири.

Ёма на Прџви мај и на Ђурџевдан, уочи Ђурџевднџе. На Прџви мај гџоре у Понџдрац, а уочи Ђурџевднџе џоде код шџкџолџе. Ёма доста. Тџо је уочи Ђурџевднџе. Јџош се тџо радџи. Тџо су џбичџаџи и бџилџи код православаџаџа и овџи наџши коџи су прџимџилџи и ислам, тџо је задрџжџато, а ниџе, тџо је код ислама забрџањено, код нас муслџимџана прџавија нема сџџевџерја ниџкакџок, нема, тџо сџџевџерје је забрџањено. Тџо-е имџало отпрџиџе, ја знам кад би мџџа мајка на Бџџић мџорџала да тура кџупус и мџесо па под прџџџџоре пџита *шџиџа радџиџиџе*, те овџо, те онџо, знаш, кад тура џџебове, доџе један срџџма да прџлџа да му да лџџеба. Да пџита: „Шта радџите?“ „Вечџерамо.“ „А тахтаџе?“ оно имџало тахтаџа. „Оне јџедџу једна дрџугџу.“ Тџо су свџе бџилџи и ти џбичџаџи, сџџевџерја. „А тахтаџе шта радџу?“ „Јџедџу једна дрџугџу.“ Вџерџовџало се у Бџџић. А код нас муслџимџана, ми вџерџуџемо у Ёсу-са Хрџиста, ја вџерџуџем, ми га зовџемо *Ёсџа*, џстџо кџо и Мухџамеда, јелџи бџило је стџџдвадџес хџилџада тих бџџџих послџаниџка коџи су бџилџи и прџваџи, рецимо, вџерџу проповџиџдали, Мџџсиџе је бџио, Јеврџеји су га прџимџалџи, пџџслџе иза Мџџсија долџзи Ёсус Хрџис. Пџџслџе иза Ёсуса Хрџиста долџзи Мухџамет. И такџо се тџо рџедом рџџдалџо и от тија стџџ дваџдџес хџилџада је упџисано у Курану дваџдџес џ осам џдабрџанија. Ёдам, Идрџис, Нџџа и такџо, џма и у ваџшу Бџиблџију. Три Бџиблџиџе ја џмам. А џдабрџани ис тија дваџдџес и џсам, пџџново џдабрџани, Ёсус Хрџис, Мухџамет, Ибраџхим и Мџуса и онџа Нџр Пејгџамбер кад је бџио пџџтоп. А појџединџи муслџимџани не вџерџујџу нџ пџџџу Ёсуса Крџиста, а џн је кџо и Мухџамет бџџџи милоснџик, џџега је створџио бџџк у мајџинџџој џтробџи бес гџенитџива, алаџх је шџџео да приџкаџџе свџџу сџилу, да џн мџџре, Јеврџџима. Ён је глџавнџи.

Имџалџе су онџе землџенџе форџуне, кџо пџџкара, и џн доџџе те прџлџа да му да лџџеп. Имџо је тџу један срџџџма, доџље је остџо, ја панџтим тџо кад би дошџо те прџлџо код мџџџе мајџкџе, и џна би му даџла два лџџеба. Сирџџма бџио.

Јџесте, тџо је маџхом бџџџало, вишџе нџ просџидба. Пџџсџе би се помџирџилџи, а бџџџбелџи бџило би крџиво понџџџџом. Па дџџџо, имџало-е просџидба, рецимо, спрџџемџу по два-три чџовџека те испрџџџу девојку за сџина, а имџало је кџнџија неџкџи, неџко се наџџе што је пџџзнџат и џна побџегнџе. Родџителџи ниџсу бџилџи, неџ би џџелџи

да је дају за тога ал' она побегне, свиђео јој се момак и она побегне, за мене нису бегали'е. Ова што-е убила, она-е побегла била јел' не би ми је дал'и кад је она била ту. Она-е била побегла. Осам годинā. С пиштол'ом. Имō пиштол'. Билā је дивна та жена што ми је погинула, ал'и тако то све. Ова што-е убица, ја сам је оставио због деце. Није била још година данā ка-сам се оженио саш њом, убила је прие. Јок, нису смел'е да се свађају од мене. Наговорйше је ту комшије, она колега сам ја помдог и изнйвйо га, оженио, и даво му, био сиротйња, он је наговдри и дошб јој да је помдгнē. Нема данас више л'уди, секо. Ја сам у мје предузеће запосл'йо седамдесет, педесет из овог мог села сиротйнē око сјенйчкē општинē, до Тутина запосл'йо око два-дес. Мндо сам био поштован, вол'ел'и су ме у то предузеће же сам радйо у фабрику вагона, Срби су ме вол'ел'и, пдзвō ме Л'убо Пдхара у канцеларију, секретар комунистичкē партије био. Кажē: „Ејјупе, да те уведем да бидеш члан партије“. Кажем ја: „Л'убо, ја не могу ко сврака на два кџлац“. „А шта је то сврака на два кџлац?“ „Па“, рџко, „ако ме ти уведеш да ја бидем члан партије, ја би трџбō да тој партији бидем повџрен. То је јџдан кџлац, Л'убо. А други је кџлац: не да-е твоја фабрика, не да је твоје Сараџево, него да кажџш 'Ејјупе, џво ти цијела земал'ска кџгла нек бидџ твоја да бидеш комуниста', ја био не би. Ја сам вџрник, ја клањам, постим, вџрујем џ бога, пдштујем сваког човека без дбзйра које вџре био, ја сам такав вџрник и мене то не трџба. То је други кџлац, Л'убо“. И затō су ме пдсл'џ Срби вол'ел'и, да сам рџко иде вџда џзбрдо у Бдсну, рџкл'и би 'Ејјуп је то рџкō'. И педесет сйромāха су одвдџ дџшл'и и сви су сад богати. Био јџдан Никџла персоналац, дрџбō ме више нō да сам му био брџт. За кога сам га гџд замол'йо, он га приймо. Ма какй, џни су мене мрџел'и. Вол'ел'и су ис Чџчка Србин да-е дошб него ја што сам дошб у Сараџево. Босанци они што су старй у Сараџево не вџл'џ нас. Сад мао се, џто, дрџкчџ промиџенило како је био ова рџт у Бдсну. Нису Босанци дџбри л'уди. Лџши су то л'уди.

Ја сам хаџйја, пџ ме зовџ понџко хаџйја. Двије хйл'аде и четвртџ, био сам џстарџ бџга ми, јџдва сам обавио посџ. Саудйска Арабија нема ништа, то је свџ пйџсак, пџстйња. Медйнā-е л'йџепа, л'йџеп град а ова Мџћа није л'йџеп град же Мухџмет рџђен, ймају брдџнцџт некџ пџ свџ онџ црнџ камџе некџ, није ми се свиђео ко град. Медйнā-е дал'џко шџстџ кйлометџрџ од Мџћџ, ту је Мухџмет побџгō из Мџћџ у Медйну. Напџдал'и су га тџмо а из Медйнџ су га мол'йл'и да пређе код џйи он прџшб пџтл'џ тџмо код џйи и џтал'џ-џ пџчџ да шйрй ислам. Дџсет је џн имџ жџнџ, ал'и није џн се женио него узймџ пџ и заштићџвџ, није џн жйвџо саш џйма. Он је имџ Хџтиџу, џн је био сирџма, џн је пџсл'џ смрџти рџђен, пџсл'џ смрџти џчинџ, џегов жед је имџ дџсет сйнџвџ, џегов је џтац био нџјмлађй, и џмрџ и родйАмйна му је бйло йме мџјци, родй

га и на село су дава̀л'и та̀да из Мѐће те се одга̀и ђеца и њега-е ўзела једна те га га̀йла и пла̀ћо је амица му и он по̀сл'е порасте ал'и био сирџма и оде код једне удовице, била је богата, Хатица, трговала је и он је ишо с караванима и добро зарађевала и она му се повери и ўзме га, старија је од њега била дваес го̀дина, само је била добро паметна. И он по̀сл'е ишо на брдо Хира, одвајо се шес месеци, размисл'о, шта-е сунце, шта-е месец, шта су л'уди, шта-е ово, шта-е оно, јавл'ала му се, разни гласови, и на брду Хира једно јутро и изутра се спустио Цebraил, мелећ, ви га зовете Га̀бриел, ми Цebraил'. Мелећи су а̀нђел'и, они су створени од светлости. Л'уди су створени од иловаче, цинови од ва̀трe а а̀нђел'и су створени од светлости, и они л'ете брзином светлости. Спустио се онакав какав је и њему се учинило да је засијало, покажује му се као човек. И донесе му првоаје ис Кура̀на. У преводу гласи: Мухамеде, учи, пиши, научавај! Он до̀ђе кот женe, била му жена паметна млаго. Кажe: „Прика̀зо ми се шејтан на брду Хира“. Она ка̀же: „Л'егни, Мухамеде, да те покриєм мало те се одмори“. Он л'егне, мелећ долази поново, има у Кура̀ну напи́сано: О покривени, устани, опомни! Он зове Хатицу, ка̀же: „Хатица, допeт ми се оно прика̀зало, зове ме“. Она га не види, а он види мелећа, а̀нђела, а она га не види. Кажe: „Мухамеде, ўзми ме на крило и помилуј ме по кџси. Ако биднеа̀нђел, мелећ, он ће побеј, неће гл'едат. Ако биде шејтан, гледаће“. И он је ўзме на крило и помилује је по кџси и мелећ побегне. И зато је Мухамет наредџо да се жена покрије кџса. А није наредџо ону пџчу, оно је наредџо Тимурл'енко. Монгол. Цингис Ка̀н је био рџо код једнога гадџе и он га уфатио у рало да оре с магарцом, а наишо је прџлазник ко ти: „Што си уфатио човека да оре с магарцом у рало?“ а Цингис се окрeне: „Ка̀н је ца̀р“. А њему је име било Цингис, па по̀сл'е је постџо ца̀р и ка̀н. Он се окрeни испод јарма, ка̀же: „И ово ће проћи“, па се одметне па организује нарот и освоји по̀ла свиџета. У Багда̀ду му прeстџница. Поздџе једнок стџра човека ко ово мене, не смије сва̀к да уиџе код ца̀ра монголског, прeстџница са̀д Багда̀д му прeстџница, Ара̀пи ђе су живџл'и, у Пѐрсију, ђе оно ова што је погинуо, Са̀дам Хусеин, ка̀же: „Чeстити ца̀ре, што си ме зва̀о?“, је л' је Цингис Ка̀н ўмрџо па га је син насл'едџо, Тимурл'енко му је било име. Ка̀же: „Зва̀о сам те да те пита̀м јеси л' бџл'и ти ил' ова мџј кџр“, имџ кџра. Кажe: „То не мџгу са̀да ти ка̀жем“. „А што?“ „Ја сам у вѐри ислама, прeт смрт сам, ако останeм бес те вѐре, бџл'и је, ца̀ре, тај твој кџр од мене. Ако бидeм у вѐри, коју вѐрујѐм, бџл'и сам о-тебе и о-твог кџра“. „А шта је то?“ Он му ка̀же: „Па ја би ту вѐру прѝмийо.“ „Па оeш са̀д?“ „Ђе са̀д, да ми се смије војска и генерал'и и држа̀ве. Но да превeдeм војску и генерал'е.“ А одредџи му једно три-четири го̀дине. И стари био стар, ђе да ўмрe, а имџ си́на, рѐкне му: „Те и те го̀дине, оти́ди мџнголског ца̀ра и опомeни да изврши оно што је рѐко мени“. Ста̀-

рѣѣмрѣ, врѣѣме течѣ, дође та гѣдина, овѣ не смѣѣ да ѣдѣ код њѣга нѣдѣ те учи езан онѣ на мол'ѣтву се позѣвѣ. Досѣдѣ му, ѣн га зѣвнѣ: „Штѣ се“, кажѣ, „дѣрѣш ѣде? Не дѣш ми мѣра у двѣру“ Кажѣ: „Не дѣрѣм се јѣ, нѣ позѣвѣм на мол'ѣтву, ал'и ми-е учиѣѣо амѣнет ѣтац да ти некѣѣѣбавезу изврѣшѣм“. „Јеси тѣ њѣгѣв?“ Пѣ свѣ, свѣ вѣјска, генерѣл'и и ѣн прѣмѣ ислам. И бѣо дѣбар војник, тѣдѣ Тѣрци посл'ѣ заѣзмѣ тѣ мѣсто и ѣн ѣдѣ да освѣјѣИндију, да исламизѣрѣ хи, а имѣ л'ѣѣпу жѣну, у Сѣмаркѣн је тѣмо, под рѣскѣ је тѣ мѣсто, имѣ л'ѣѣпу жѣну и ѣна му прѣвила ѣамѣју, да му је поклѣнѣ кат дѣѣ из Индиѣ. Ал'ѣна инжиѣѣр нѣѣе да је намѣстѣ, дѣѣ, кажѣ, позѣвѣ га: „Што ми не прѣвѣш ѣамѣју, сѣт ѣе ми дѣј мѣж да му је поклѣнѣм?“ Четѣри мунѣре ѣмѣ, гл'ѣдѣ сам је прол'ѣтѣс на тел'ѣвѣзију у Сарѣево у упѣсѣна је у свѣ чѣда свѣѣета. „Неѣѣ ти је“, кажѣ, „намѣстит што ми нѣј дозвѣл'ит да те пол'ѣбѣм“, она тѣри длѣн, ѣн пол'ѣби, ѣстѣнѣ ѣжѣл'ак кѣл'ко је бѣо страѣвен. Долѣзѣ Тимурл'ѣнко из Индиѣ, жѣни му на ѣбрас. „Штѣ ти је тѣ?“ ѣна кажѣѣистину. ѣн сѣбл'у да га посѣчѣ, ѣн побѣгнѣ. „ѣ“, кажѣ, „да идѣш да скѣчѣш са ѣнѣ мунѣрѣ. Ако бѣдѣш ѣспрѣвна, ѣстѣѣш жѣва“. ѣна намѣшти некѣ ѣѣрдѣју, скѣчѣ и ѣстѣнѣ жѣва, ѣн се пѣпнѣ и ѣнѣ мунѣре свѣ докл'ѣ је ѣнѣ мујѣзин полѣмѣ и дѣн дѣнас такѣ седѣ и затѣ су упѣсѣне у свѣ чѣда свѣѣета, прол'ѣтѣс сам и гл'ѣдѣ. Е ѣн је нарѣдѣо да му-е жѣна имѣла ѣнѣ пѣчу, нѣ би ѣна пол'ѣбѣо. ѣн је нарѣдѣо прѣѣе хил'ѣду гѣдѣнѣ и сѣд мусл'имѣнке нѣсѣ ѣнѣ пѣчу. ѣн је тѣ нарѣдѣо, нѣѣе Мухѣмет. Л'ѣди тѣ нѣ знајѣ, јѣ сам тѣ чѣтѣ, јѣ тѣ знам.

Ејуп Зорнић, 94 године

Кладница, Сјеница

Хѣнка, срмѣхѣнка, сербесхѣнка. Везѣрага, шеѣѣрага, ѣга. Ма кѣкѣ, нѣѣе се тѣ по ѣмену звѣло, нѣмѣ шѣнсѣ, сем ако су бѣла мѣлѣ, ѣвол'ѣкѣ ѣѣца, тѣд по ѣмену. Свѣкѣ јѣтро је мѣрѣла невѣста да заѣѣ свѣјѣ да ѣ рѣку пол'ѣбѣ. А сѣд кѣкѣ. Свѣѣем ѣбѣѣу да припрѣмѣ да ѣбуѣ и да им пѣспѣ ако се нѣсу ѣмѣл'и, пешкѣр преко рѣмена, посѣпѣ пѣ се ѣмѣ пѣ постѣви да се јѣдѣ.

Хафиза Тарић, 75 година

Кнежевац, Сјеница

Тѣ ѣзраниѣѣ, звѣли мѣл'ѣѣвере, старинскѣ што-е бѣло. Мѣје рѣѣнѣ ѣѣвере звѣлѣ сам нѣјстаријѣг ѣѣвера ѣѣшо, бѣо ми је рѣчни ѣѣвѣр, пѣ пѣсл'ѣ дрѣгѣга ѣѣвера сам звѣла ѣѣвергѣспѣда, пѣ ѣво ѣвогѣ зѣвѣм мил'ѣѣвѣр, пѣ

ђевербрал'е, милобрале, па диванбрал'е, па заове дикомйла, милозаова, чувенице. Милозаова, једну сам звала сѣја, једну дикомйла. Једна ме снаа звала сѣице, онѹда онѹ пѹсл'ѹ младѹ, нѹка ме звала диковило, дикоцвѹће, нѹка беарвило, нѹка милогл'ѹднѹ, ѹто такѹ. Е кѹ је тѹбе звѹо милогл'ѹднѹ? Да-е овѹ ѹевојчйцу такѹ звѹо. Имѹла сам јѹ тѹмо родбйнѹ дѹста. Звали жуборцвѹће, милосиновйце, диковило.

Вукомирка Живаљевић, 70 година

Тѹ је нѹкадѹ жйвѹо кнѹз, ѹвдѹ-е бйо насѹљен. Штѹваљ, Штѹваљ се зовѹ по штѹваљѹ онѹ што се прѹвй пита, зѹљѹнйк, тѹ је рађѹо штѹваљ ѹгрѹман, долѹзил'и су ис Крђѹа, мусл'имѹни, бѹл'е овѹ те су овѹдије брал'и тѹ зѹље и затѹ је штѹваљ. А Кнѹжѹвац, тѹ је кнѹз жйвѹо, бйла је црква тѹ код нѹс, у нѹше сѹло. Кнѹз нѹкад, питај бѹга кад је, па су имѹл'и тѹ једнѹг кѹмшйју ка-се овѹ црква прѹвила и ѹн шђѹо да идѹ, кѹко се звѹ онѹ, нйје шђѹо цркву да прѹвй, ѹурѹмл'йја нѹкй, кажѹ: „Неђу цркву да прѹвйм, јѹ ѹу да идѹм у ѹурѹмл'йје“, а тѹд је влѹдѹло, мусл'имѹни влѹдѹл'и, за време тѹрскѹ тѹ бйло. Кажѹѹни: „Цркву прѹвит мѹраш па се тѹрчио, ишѹо ѹе ѹђеш, цркву мѹраш да прѹвйш па рѹди шта ѹђеш“. Ђурумл'йја смо га звѹл'и тѹ, а у стѹари тѹ је фѹмил'йја бйла млѹго и нѹрадна, нйје млѹго бйла такѹ рѹдна да би нѹшто оствѹрил'и.

Сѹд, дйјѹете, дрѹгѹ су времеѹна, свѹга ймѹ сѹмо трѹбѹ ѹмладинѹ. Јѹ ймѹм двѹ сйна, прйје ми се јѹдан оженио из Албѹније, довѹо Албѹнку јѹдну, нйје прйје, ймѹ, прѹвѹг мѹрта, а јѹдан отишѹ за Рѹсију. Ймѹм ти двйје шђѹрке, јѹдна је у Краљѹво, јѹдна је ѹде у Ўшђе, ѹне ймајѹ по двйје шђѹрке, сйн је скѹро ожѹњен. Имѹмо свѹ ѹслѹве за жйвѹот нѹ нѹмѹ кѹ да рѹдй. Албѹнке богами дѹбре. Нйје му бйло нѹжда ни да је ѹзмѹ, ѹшѹ мѹло у гѹдине не шђѹо да се жѹнй, е сѹд кад је вйдио. Двѹес гѹдйнѹ млѹђй од ѹѹ, овѹ, ѹна млѹђѹ. Негђе дѹл'е од Скѹдра, нѹ знѹм, бл'йзу су Скѹдра. Ймѹ тѹ једна йстѹ у Граѹац ѹдѹта, ймѹ и млѹго. Ймѹ и по Тутйну, јѹ вѹруем. Сймѹ ти и је доводйѹ овудйје продѹваѹо ко тѹлѹд. ѹн је сѹд дѹл'е по кѹзни, чинй ми се, у Вѹчитрн, ѹе су млѹго Шйптѹри. ѹн је ѹпѹсан. Ёто тй познаѹеш свѹ послѹве сѹд, овѹ рѹд, овѹ сиромѹштиѹ, сѹде нйсу лѹди сйромѹшни кѹ ранйје, мй смо бйл'и и глѹдни и жѹдни свѹга, мй смо ранйје дробйл'и сйр у варенйку да би прежйвѹл'и, нѹмѹ штѹ да се јѹдѹ. Сйр удрѹбйш у мл'ѹко да јѹдѹш, нѹмѹ лѹба. Тѹ је бйло пѹсл'е ослобођѹња, мѹжда пѹдесѹт пѹтѹ гѹдинѹ. Јечмѹнице бйл'е, јечмѹница злѹтна нѹ зѹбено па онѹ трыце по овал'йкѹ.

А штѹ си тѹ ѹбрѹла? Да вйдйм. А л'ѹпа. Тѹ-е за чѹј убйло се. Тѹ да-е гѹре у шѹму.

По три дана и данас то тако славу. Три дана, слави се уочи славе, дан славе и окриље, четврти дан пријетели иду. Е сад бдга ми није, а и немā ко да слави, немā. Дбђу деца, помогну мaло о слави, дбђу ту, немā ни гости, немā ко да дође више, некад би пил'и по педесет л'итара ракије за прбславу славе, сад по л'итар ракије и сѡкѡвā. Јā сам ран'ије пио дѡбро, сад сам нешто ослабио, не могу ни да попијем. Слаб'ије, ми ти оде с вѡћом ништа нисмо богати, немā код нас не мѡре ништа да роди од вѡћа, рѡде некѡ дивљаке, трњине, крушке дивље, глог'иње најбоље. Оне беарāју, никад неће да пропадну. Ово дрѡгѡ немā ништа.

Миливоје Живаљевић, 74 године

Тузиње, Сјеница

Јā сам оде, оде је био овај Србин ућител' и Српкња, био је Блашко и Рѡжица, они су из Арāнђелѡвца. Рѡжица имā једно ћетрѡс гѡд'инā је стaлно оде ућител'ица, ѡна је кума мене. Она је и ова Блашко, њѡјзин ѡтац, мене је умрло седморо деце, пā посл'ен кат су ѡни бил'и туне, оно кaжѡ дѡбро да се покумиш са дрѡгом вѡрѡм, и пѡсѡн јā сам п'итѡ га: „Ако си рāспѡбжан да се покумимо, да ми посѡћеш детѡту кѡсу“. Кажѡ: „Кaко да не, Ујкaне“. И ми се покумимо онѡ, изгрл'имо се. Она пѡсл'ен имāла децу, нѡјзина деца су спaвāла кaд нас, јѡла, пила, подњивила се, и тѡ тако и дан дaнас тѡ пријател'ство. Е сaт су деца оженила јѡј се, на примѡр, она су дѡл'е оженила се, запосл'ила се, рaдѡ, онā једна снаха у бѡлницу рaди. А ова ми је кум пресел'ио, ова Рѡжица кума јѡш рaди, ѡна имā још дв'ије гѡдине пā д-ѡ у пѡнзију. Тридес и ѡсам гѡд'инā она рaди бес прѡк'ида. По гѡдину дaнā, по шѡз мѡсѡцā тако би живѡла пā смо ми тѡ и п'исaл'и кот хѡђā, кот пѡпѡвā и кот свāкѡга се тѡ мућил'и кaко мѡре ал' није успѡло, како смо се покумил'и оде с Блашком. Тѡ-ѡ кѡ једна фāмил'ија, ишл'и смо ми дѡл'е, кат је умрѡ овāнѡјзин чѡвек, ми смо ишл'и дѡл'е и кат смо га спѡшћил'и ѡ грѡп тaмо, никѡм није дaла сaмо ми смо га спѡшћaл'и. Он је, кажѡ: „Штā сам по'ѡ л'ѡба и сѡл'и и н'имѡта туне“. Ђ јā са с'ином и јѡш негѡф с'ин и јѡш јѡдан, ми смо га спѡшћaл'и. Рѡкла Рѡжица: „Сaмо кум да га спушћѡје, јел' млѡго је по'ѡ сѡл'и и л'ѡба туне“. При'ен дѡсет гѡд'инā је била онѡ свāђа и мржна, ѡће да се завaди, да се зарaти, свѡ тѡ. Тѡ није имāло. Она је гл'ѡдaла, кажѡ: „Слѡшā куме, док ти јā ништа не рѡкнем, ништа се не бѡј ти. Ал'и ако нешто фaл'aднѡ мѡјѡј деци, фaл'иће тѡбе“. Кажѡ: „Ако нешто запѡцā, ми ѡтѡсмо, јā ћу да ве спaсим“.

Ђ штā би се играл'и, играл'и се свāшта онѡ кā ћѡбāни, напрāви овāкѡ, забѡди овāкѡ једно дрѡво и јѡдан кл'ис, и сaдек овāкѡ онā кл'ис ш'ини, и онā-

отуд ба̑ца ба̑аги да погѡди ово̑, ако погѡди̑, ба̑аги ја̑ идѣм. Па̑йгра̑ се, све̑жи ѡ̑ћи, све̑жи ѡ̑ћи, шта̑ зна̑м ја̑, и ѡ̑нд̑ар напра̑ви један кру̑к овакѡ и са̑т њи̑ пешест̑и̑ну овакѡ у та̑ кру̑к, и ја̑ све̑жи ѡ̑ћи и тра̑жѣм, ако т-уф̑а̑ти̑м, ти̑ посл̑'е̑ ве̑жеш ѡ̑ћи, ако она̑ уф̑а̑ти̑ онога̑, ѡ̑н ве̑жеш ѡ̑ћи, то̑ жму̑ркѣ̑ се зва̑ло.

Оде̑ су држа̑л'и̑ л'у̑ди̑ ја̑ мис̑им̑ про̑сек од педесѣ̑т ѡ̑ва̑ца̑ па̑ до двѣ̑ста, па̑ се држа̑ло о-десеторо̑ гѡвѣ̑ди̑ до педесѣ̑т гѡвѣ̑ди̑, ѡ̑де̑ су држа̑л'и̑ једни̑ Ха̑ђи̑ћи, вел̑'кѡ̑ стѡ̑ку су им̑ал'и̑, ја̑ мис̑им̑ двѣ̑ста-три̑ста̑ ѣ̑ктѣ̑ра̑ земл̑'е̑, ѡ̑ни̑ су по стѡ̑ држа̑л'и̑ гѡвѣ̑ди̑, бѣ̑кове, држа̑л'и̑ су ма̑га̑ра̑т, ко̑н'е̑, то̑ је бѣ̑ло ово̑ Тузи̑ње, на Пѣ̑штер, најви̑ше̑ бог̑асто̑ је бѣ̑ло у Тузи̑ње, ал'и̑ са̑т је напу̑ши̑ло, огрѡ̑би̑ло. Ви̑ш Цет̑анови̑ће, ни̑је̑ им̑ало̑ сиромаш̑ни̑је̑ сѣ̑ло от Цет̑анови̑ћа̑, а са̑т се гра̑т напра̑вио. Све̑ сре̑ди̑ло то̑ по Нѣ̑ма̑ћко̑ј, Цет̑анови̑ће̑ гра̑т, Тузи̑н'е̑ са̑дек сирот̑и̑нско̑ сѣ̑ло према̑ Цет̑анови̑ћу. То̑ нѣ̑ма̑ ѡ̑вѣ̑ка̑ ис̑ ку̑ћѣ̑ што̑ нѣ̑ма̑ не̑ко̑ у Нѣ̑ма̑ћкѡ̑, ти̑ Да̑ци̑ћи̑ та̑мо̑ фи̑рму̑ ѣ̑ма̑ју̑ и ѡ̑ни̑ су све̑ њи̑не̑ пову̑кл'и̑ та̑мо̑, све̑, такѡ̑ су ѡ̑ни̑ слѡ̑жни, ѡ̑ни̑ се зав̑а̑дѡ̑ и све̑ то̑, ал'и̑ кад̑ бѣ̑ди̑ ста̑ни̑-па̑ни, ѡ̑ни̑ су слѡ̑жни. Ы̑ма̑ један̑ Да̑ци̑ћ̑ гла̑вни̑ та̑мо̑, ѡ̑н је све̑ пову̑ко̑. Куп̑а̑тило̑, е̑вѣ̑ л'у̑ди̑ у Цет̑анови̑ће̑ ѣ̑ма̑ју̑ базѣ̑н, базѣ̑н л'у̑ди̑ напра̑вил'и̑, двѡ̑ри̑ште̑ огр̑ади̑о̑ гво̑жђѣ̑но̑, базѣ̑н, фа̑мил'и̑ја̑ се̑ ку̑па̑, ка̑ у Нѣ̑ма̑ћкѡ̑, јѣ̑с̑ бо̑га̑ ми. Ё̑во̑ ово̑ је̑ мѡ̑је̑ ѡ̑де̑ ово̑ жи̑то, ово̑ ја̑ ра̑ди̑м, ово̑ је̑ мѡ̑је̑ жи̑то̑ што̑ ја̑ ра̑ди̑м. Мѡ̑ја̑ је̑ ку̑ћа̑ гѡ̑ре̑ ви̑ше̑ шко̑л'е̑, ово̑ су л'у̑ди̑ осел'и̑л'и̑ и па̑ ја̑ купу̑јѣ̑м, купу̑јѣ̑м̑ зѣ̑мл'и̑ште̑ те̑ ра̑ди̑м, ни̑је̑ ѡ̑но̑ мѡ̑ја̑ зѣ̑мл'а̑. Нѣ̑ма̑ју̑ ку̑т̑ кра̑ве̑.

Ја̑ сам̑ ѡ̑но̑ ран̑и̑је̑, ми̑ смо̑ се̑ ран̑и̑је̑ пра̑тил'и̑ на̑ кол'и̑бе̑, на̑ ста̑нове̑ се̑ пра̑тил'и̑, па̑ пол'и̑е̑пи̑ ѡ̑не̑ ста̑нове̑, сре̑ди̑, на̑ пра̑имер̑ то̑ је̑ бѣ̑ла̑ хладов̑и̑на, по̑кри̑ ово̑кѡ̑ са̑ си̑ѣ̑ном, са̑ ше̑ва̑ром, ту̑ је̑ бѣ̑ла̑ хладов̑и̑на и ту̑ је̑ си̑р̑ до̑бро̑ ст̑ва̑рно̑ бѣ̑о. До̑л'е̑ зѣ̑мл'а̑, ол'и̑е̑пл'ено̑, по̑кри̑вено̑, испот̑ то̑га̑ ту̑рил'и̑ би̑ на̑илѡ̑н да̑ не̑ трух̑ни̑, да̑ не̑ би̑ па̑да̑л'и̑. Ја̑ сам̑ ку̑пио̑ по̑ једно̑ три̑ес̑ ѡ̑етрѣ̑с̑ ка̑ца̑ си̑ра, ѡ̑но̑ би̑ истер̑авѡ̑ срби̑ја̑нско̑ ѡ̑фце̑, мѡ̑је̑ ѡ̑фце̑, мѡ̑је̑ кра̑ве̑, по̑ четрѣ̑с̑ ка̑ца̑ би̑ по̑ку̑пио̑ си̑ра. Ја̑ сам̑ у И̑ва̑њи̑цу, пет̑не̑с̑ гѡ̑ди̑на̑ сам̑ ја̑, ѣ̑ма̑м̑ и до̑л'е̑ пе̑-ше̑с̑ ку̑мѡ̑ва̑, ѣ̑сто̑ до̑л'е̑, срамѡ̑та̑ да̑ се̑ фа̑л'и̑м, такѡ̑-е̑ ме̑не̑ сва̑ки̑ вол'ѣ̑о. Такѡ̑ сам̑ ша̑лци̑ја̑, ни̑је̑сам̑ ра̑зл'и̑ковѡ̑, ѣ̑но̑ до̑л'е̑ оти̑дни̑ ја̑ за̑ ѡ̑фце̑ до̑л'е̑, по̑ три̑-ѡ̑ет̑и̑ри̑ да̑на̑ би̑ седѣ̑о̑ на̑ гѡ̑збу. То̑ нѣ̑ма̑ гла̑ва̑ да̑ те̑ бол'и̑, нѣ̑ма̑ ко̑ да̑ те̑ мр̑зи̑, спа̑во̑ би̑ код̑ ово̑га̑, оти̑ди̑ пи̑та̑и̑ма̑ш̑ л'и̑ ѡ̑ва̑ца̑да̑ да̑ш, по̑ сѣ̑л'има̑, па̑ је̑ бѣ̑ла̑ слѡ̑бѡ̑да, мѡ̑гѡ̑ си̑ да̑ спа̑ва̑ш̑ на̑ вр̑х̑ бр̑да̑, да̑ те̑ ни̑ко̑ не̑ ди̑ра̑: „Ё̑во̑ га̑ му̑сл'им̑ан̑ до̑шо̑ѡ̑де̑, ха̑ј“. Нѣ̑ма̑ ве̑зѣ̑ то̑. То̑ ни̑је̑ та̑д, а̑ са̑д̑ то̑ ни̑је̑ ба̑ш̑ такѡ̑. И̑ са̑т̑ кат̑ сам̑ кас̑ни̑је̑ бѣ̑о, па̑ сам̑ имѡ̑ га̑зду̑, ка̑же̑: „У̑јка̑не̑, код̑ на̑с̑ де̑сет̑ га̑зди̑ што̑ уз̑и̑мл'ѣ̑ш̑ ѡ̑фце̑, мѡ̑гѡ̑ би̑ да̑ спа̑ва̑ш̑, да̑ шѣ̑та̑ш̑, да̑ спа̑ва̑ш̑ у̑ сѡ̑бу, ал'и̑ ѣ̑ма̑“, ка̑же̑, „сва̑ко̑ сѣ̑ло̑ ѣ̑ма̑и̑зрѡ̑да̑, ви̑ди̑ ово̑га̑ му̑сл'им̑ана̑ ѡ̑је̑ до̑шо̑ да̑ ми̑ се̑ шѣ̑та̑, немѡ̑ј, ме̑не̑ посл̑'е̑ кри̑во̑ да̑ ти̑ не̑ко̑ ри̑е̑ћ̑ рѣ̑кне̑“. То̑ је̑ ран̑и̑је̑ бѣ̑ло̑ слѡ̑бѡ̑да. До̑бро̑ је̑ и̑ са̑дек, ми̑с̑им̑.

На првѝ мај у Карајѹкиће, тѹ је трѹка коња, дрѹги мај у Дѣл'имеђе, и тѹ је трѹка коња, на дваес пѣти овамо између Расна и Цетановића, и тѹ је трѹка коња. Оде у Карајѹкиће, тамо ђе гѹре ђе су ка Дѣл'ићу, тѹ би ѡгл'ѣн пѡчел'и коњи да трчѹ пѡ до у Карајѹкиће. Тѡ л'ѹди домаћѝни, тѡ не држѝ свѡко, тѡ је вел'ка хрѡна. Ёво оде јѣдан у Ђерекѡре, ѡн ѝмаѡн је држѡ тѣ бѝкове, и, да ти прићѡм, сѝне, тѡ бѝк што г-ѡн држѡ, дѣћко бѝо дваес ѡсам гѡдѝна, пѹстио стѡку тамо и она бѝк изѡшо ис кол'ѝбѣ и ѡн бѝо седѣо, штѡ је рѡдѝо нѣ знѡм, није га премѣтио, и ѡн, дал'ѣко бѝло вѡс, прићѝи удѡри га роговѝма ѡде, удѡри га, удѡри га роговѝма пребѡци га преко сѣбе, и бѝо га, и ниѹко видѡ није, ниѹко није ни ћѹо, свѣ у комѡте г-ућинѣо. Сѡт у Ђерекѡре што је бѝло, тѡ је жѡлѡс вел'ка бѝла. Дѡбар дѣћко, знѡш кѡко ти је тѡ, јѡднѡ н'егѡва мѡјка. А ѝмѡ брѡта у пол'ѝцију. Њѣму је дѹша испѡла на мѹкѡма.

Ујкан Ватић, 73 године

Тријебине, Сјеница

Пѡ имѡ, како кѡ, јѡ имѡм ѡко дваестѡро гѡвѣдѝ, кѡ имѡ снѡгѣ, имѡм јѡ овогѡ мѡмка, ѣто причѡ ти мѡлоприје, не мѡре да се ожѣни. Свѣга на нѣкѝ начѝн имѡмо, ал'и нѣмамо жѣнѡ. Јѡ ѝмѡм нешто женѣ и ѡно обољѣло, ослабило. Нѣмѡ, тѡ није ништа, кад ѡна не ѝгрѡ ѡко тебе, нѣмѡ тѹ женѣ. Јѡ ѝгрѡм ѡко њѣ, нѡ цѡба, стѡро. Тѡ трѣбѡ да ѹзмѣ ова кад се жѣнѝ да ѹзмѣ чѡвек пѹно млѡђѹ жѣну да га послѹжѝ пѡсл'ѣ. Ако ѹзмѣш јѣдно гѡдѝште тѝ чѡвѣка ил' жѣну, жѣнско мѡло приѣн стѡрѡ од мушкарца, пѡсл'ѣ нѣ мош да слѹшѡш тѣбе, мѡрѡш још жѣну да слѹшѡш. Мѡј се бѡбо, ѹпрѡво јѣдан сѝн трѣбѡ да за време Партизанѡ четрѣс прѣвѣ, и ова, ѡн просѝо за сѝна тогѡ жѣну, ѡнѡ посл'е, ѹмрије нѡша мѡјка, ѡн је ѹзѣ за сѣбе. Тѡ ти-ѣ ѝстина. И ѣво пѡсѣ му шћѣрка морѣбит дваѣстѡ по рѣду. Са двѝје жѣне. Имѡло је и по триѣс члѡнѡвѡ у по ѣдну кѹћу. Е бѡга ми кѡ те тѡ пѝтѡ. Ђѣца, прѹт имѡ у ћѡшак дѡље, а лѹди и овѝ мало старѝјѝ, тѡ су тѣшка, јѡ сам запѡнтио, тѣшка су времѣна за ћѣцу бѝла. Адѡ, јѣсу. Јѡк вѡлѡ, кѡку кол'ѝбу, ама тѝ тѡ нѣ мош да знѡш којѡ је тѡрђѡ бѝло ранѝје. Нѣђе је имѡло да се одвѡјѹ нѣђе јѡк вѡлѡ, него младожѣња, тѹ фѡмил'ѝја, ѡн ѡбѡлѡ посѡ, кѡ ће да слѹшѡ мѡре, кѡ нѣће, не мѡрѡ. Свѣ је тѡ бѝло такѡ. Ѣн стрѡго. Сѡмо ти је бѝо глаѡва кѹћѣ, ѡн што ти кѡжѣ, имѡло нѡс по дѣсеторо-петнѡесторо, како у којѹ кѹћу. Издѡ ти наређѣње кѡ ѡнѡ у војску, нѡ тѝ ниѝи бѝла у војску, тѝ тѡ, тѝ тѡ, затѡ е се и Тѝто прѣзѡвѡ по тѡмѣ. Ѣн док је влѡдѡ у Југослѡвију, сѡмо кѡжѣ тѝ тѡ, нѣмѡ да ѡдѣ да мѡшѝи да нѣмѡ.

Како кѡ, кѡ овѡ ѝ сѡт, овѣ стрѡнке што су, кѡ се углѡвѝо у тѹ стрѡнку до сѡд, дѡбро, кѡ није ѡн вѝсѝ. Такѡ и код Тѝта, кѡ је умѝо да се причлѡни

да је комуниста, није мórо, мórо је да је комуниста. Тó су бíл'и нáродни херó'и, сáд и ћерају у Ха́к. Имáла си, шта вел'иш тi, онé тáчкице, ја сам и тó запáнтио, и онé тáчке кад истрóшиш, нéмá вишé. И сeља́ци, óндá су сeља́ци свé бíл'и, није имáло господé кó сáд. Пá и сéло-е пòчéло за врéме тiтовинé. Нéко га фáл'и а код мéне бiо вéл'икi лóпов. Óн је грáђáнима дáвó и шáкóм и кáпóм. И тéбе, отiди, рецимо, мóј бура́зер код тéбе ил' код твоéга мýжа, нéмá штá нéмá, óде нéмá ни лéба, и тi пòсл'иé мéне óчи да ишћéраш: „Идém и́ ја“, и такó су сéла напýшћена. За бóљиéм живóтом, што се кáжé. Имáло је óђе у Триéбине три́ста кýћá. Тó ти је и́стина жiвá. Јá не вéрујем сáд да и́мá педесéтак. Тó óсам рáзрédá имá, а нáјпри'ен сáмо четiри имáло. Имáло во́ђе Србá морeбит око едно три́ес кýћá, мусл'имáнá и вишé, а и óни одóше, нéко по Нémачкóј, нéко по Сара́еву, свé угрáбу кó мóре за Нémачкý да óдé, тáмо узiмајý некé бáбе, венчý се за њi. Ови нáши Срби ранíе Чáчак, Беóграт, у Кра́гујевац мáхом док је рáдила Зáстава тó је набiло и ћóрáво и сакáто. Е сáд овé жéне овé гóспође óне да се вратý нéће, ови лýди дóђи помáло овудáн авéтá, нéко нéће, посл'é нáзáд јòпé за њóм такó.

Милан Бошковић, 75 година

Није, овó се подразумéвá као демек Пéштер, ал' није овó Пéштер тó трéбá да знáте. Ёто о-Дрáжевићá пá тáмо, тáмо тá сéла и́точно, тáмо тó је Пéштер свé а овó овáмо овó није Пéштер, ал' се тó подразумéвá Пéштер дéмек. Због тiјá хлáднóћá. А Тутiн је вишé Пéштер, Тутiн препáдá вишé Пéштер, гóре је Гóрњá Пéштер.

Триéбине, тó је добiло, кáо, жiвéл'и су тý некi Грци, бар такó ови нáши стáри причајý и óндá кад је бiло Ђурђевдáн, óни су жiвéл'и тáмо, и́мáéно óнде повише онóгá жита ђе ви треба да скрeнéте, и́мá тý некó грóбље, ми смо коси́л'и тó имáње узiмáл'и и смо код овíјá Јовáнóвићá дáвно, и óни су тý ва́лда жiвéл'и, штá јá знáм, и кад је трéбáло тó прóл'еће да се дрé, такáв је бiо снi'ег пáо да је бiла пòвршица онó, знáш, и кáжý да су рáло забóл'и у тý пòвршицу и напýстил'и, и кáо истријебiло се, Триéбине, истриебiло се и Триéбине, по тóмé. Причáће ти, можда и́мá још понéко од овíјá стáријá лýди нешто вишé.

Јес, óдé. Е нéкад имáло стó педесéт домаћинстáвá, стó педесéт кýћá, можда скóро три дi'ела је осел'ило, вишé, сáмо стáри остáл'и. Ёво óде од овíјá нáшијá кýћá, на прiмер, Колашинáцá имáло је двáнáес-тринáес кýћá свáкá кýћа је имáла двá три сина, на прiмер, и скóро нијéдан није тý вишé. Свé отишло. Девóјке се рáзудал'е, рáдý.

Їма деце сат пā ухār, нєкат је бїло тӯ око трийста ўченикā. Ка-смо јā и Мєдо јаднї бїл'и, четїри стдтине ўченикā имāло сāl' из једнога сєла овога оде четїрстд ўченикā. Сāмо овд сєло Трийебине. Ал' бїло је ддшло врїеме кат сам јā изашд ддавдє и завршио срєдњӯ шкдлу у Сенїцу пā сам и вбјску слўжїо, бїо сам овде једно десєтак гддїнā такд и ддл'е сам ишд у шкдлу, да је бїло од првбг рāзрєда до дсмбг двāдес ўченикā. Сад мāло ймā јдпєт нєкијā четрєсторо ўченикā од првбг до дсмбг. Ка-сам јā ишд, нїе бїло осмолєтка, сāмо до четїри рāзрєда и четїрстд ўченикā је бїло, живдта ми јєсте. А пдсл'є каснїе се увєло дсам рāзрєдā ал' тд се смāњїло пдсл'є и свє како је гддїнā мāњє, мāњє, а сад ймā једно двїе тд се мāло побољшāло. Нїкд се не врāћā. Ил' ддћӯ лєти, на прїмер, кад ймајӯ овї ддмори, по десєт-петнāес дāнā и врāћāјӯ се. Нāрот отишд у инострāнство, нєкї су остāl'и тӯ по Сенїци, овāмо, онāмо, углāвнбм већїна је у инострāнство отїшла. Слāбо се врāћā, дт стд јєдан мджда. Ддћємо порādїмо овд имāње, покдсїмо, поплāстїмо, дрвā тӯ мало догнāмо.

Знāш кāко, јєс тєшко за дрвā, испрїе, јā тд знām са моїїем рахметл'и дцом кат сам ишд, знā и Рāхо, на прїмер, тд сад гдре, тє шўме тāмо ка Бārā-ма, тӯ сāмо нєбо повише сєбе вїдїш, нїшта дрўгд, испрїе такд је бїло тд, дāvāl'и су сєлāцїма, кд је шћєо, дāднє ти некӯ дебнїцу, на прїмер, мєне дāднє тӯ, тєбе тӯ, и мї сечємо. А сад нє, сад је систєм, јā сам некї купац и кўпїм єктār-двā тє шўмє којā трєбā да се сечє и дндā продāїєм вāма. Ймајӯ овї нєкї прївātнїци ймајӯ свдју шўму, он чдвек продāїє свдју шўму, знāчї тд је нєгдвā шўма. А мї кої нємāмо тє шўмє ддста је тєшко за тӯ шўму, не мдремо ни да ўзмєш, тї вишє нє мош да ўзмєш, не смїїеш дрво да осєчєш, кажњāва те, мдраш да кўпиш код нєга по трийес пєт четрєс єурā. Јāймām трāктор, на прїмер, ймām свў механїзāцїју, јā би мдгд да прдћєм кдл'ко га дāїеш по петнāес єурā да осєчєм, ддкдн сам, ал'и не мдгу, јā мдрām да кўпїм у нāкўпца, а тӯ сад, йскрено ти кāжем, и нєкє вєзе рādӯ, такд да свāкє гддинє тї једни йстї лўди, не рачунām овє што ймајӯ свдју шўму, такд да је ддста тєшко одє што се тїчє за дрвā. Ёво садā ложїмо, знāчї чїтāвā гддина нāма је, овє гддинє нємā дāнā да мї мдремо да зандћїмо да не налджїмо. Без ўгљā што узїмљємо без једанєс-двāнєс мєтārā што узїмљємо свāкє гддинє. А прїе ка-сам јā онд мдмак бїо, мї би йшл'и на кдње, с извиєњєм, јā, нєгдф дтац, нāша дружїна цїїєла на кдње ддавл'є до тāмо до Бārā, тд је јдш дāљє од Бārā у Вагāне, тд је вєћ на гранїцу Црнє Горє и Србїе, на кдње по мєсец дāнā би мї свāкї дāн, мї би на кдње товāрил'и по товāр дрвā и догонїл'и дтут. Трєбā ти изўтра прїе дєвет збрā да пдћєш, пā тāмо да стїгнєш, пā да препрємїш пā да натовārїш, пā да ддћєш овде. И кат ддћєш, и сїўтрадāн йстї дāн йстā прїча, такд за мєсец дāнā, по десєтак-двāес онїх цєпāнїцā и

тo ти је. А није имало ни угља, ни ништа ко сад, и живел'и смо некако. Па кат сам помисл'им како смо живи, дан-дана ме нешто чуђи, бoга ми, како-е мyка била.

Рахо Колашинац, 70 година

Ѕсвалт је овако путем идe, ал'и сeла су дал'eко од асвалта, имa сeла Угo, Дoл'ићe, Црвскo, Гoшево, свe тo дал'eко от асвалтног пyта. Гoшево богоми, како ти кажeм, имa једно сaхат и пo до два пeшкe. Идeтe л' ви пeшкe? Полако докл'e мoре aуто, мoре, докл'e не мoре. А што мoратe кот свaкoга? Бaре тo је мeснa зaедница, тo је дoбро, гол'eмо. Није дал'eко Бaре. Свa су овa сeла припадајy Бaрaма, мeснa канцелaрија Бaре. Вaлa не скрeћeш није сaмо пyтем прaво. Е богоми дa л'имaасвалт до Бaрa тo ти нe би знаo тaчно рeћ, трeбaло би да имa, мајку му, нешто нисам пролaзио дaвно.

Раниe мршaво се живeло, ал' је бiо весел'и нaрот нo сад, jа сам се ожeниo у јeдну кyћу пот слaму, јeднa сoба била тy а бiло нaс пeт сестaрa и jа и брaт, сeдам, бaбо и мајка, дeвeт. Би жeна, с извиeњeм, скiнула, угaси лaмбу пa скiни се да л'eгнe, тo свe у јeдну сoбу бiло, није имало да имa двиe сoбe нo свe у јeдну, дoл'e говeда била и свe чу'eш тi како онo говeчe дoл'e бал'eжa, тi свe гoрe чу'eш. А eво сад видиш нaрод штa свeймa и oпeт нeзaдовoл'ан, мајка га yбила. Oндa нешто весел'ићи нaрод бiо, тo је чудо бiло. Пpстeнa нaјвишe oниjа, покривa прстeн, кри се. Сeднe нaс дeсeторo, кол'кo имa у сoбу, посиeдa и она јeдан yзмe прстeн и идe рeдом, и овaкo рукoм и тi затвoриш брzo рyку. Такo свyдa рeдом, рeдом, и oндa погaђa, ако сам првo тeбe, тeбe кaишoм, тi кажеш у Хaса, Хyса, Јaнка, Мaрка, такo свe рeдом ћeрa, yдри. Вaлa, брaтe, кoд нaс jесy.

Бoга ми су тo била дoбрa вpeмeнa. E пa бiло је тo кoд нaс нeкат, код нaс није, yвиeк је бiло шарeнo кoло, yвиeк. Није смeла, на пpимeр, уфaти се мoмак нeкi, није свoја, није у рoство, разумиeш, и ако му дaднa, звaл'и смо кoрпу, oн joј удaри шaмaр, и ништа. Кад му не дa да се уфaти до њe, oн је удaри шaмaром. Тo је јeдан Иcмет Каришик бiо. Код нaс је тo бiло и yвиeк скyп зaјeдно. Тo је нeкат, кад ми не пaнтимo, мoжда тo бiло. А како смо ми, тo је бiло свe, и кoмшиe, свe тo се звaло на свaдбe на сaстaнке, свe је тo бiло код нaс.

Тo нeкат није бiло нo нe зна се ни мoмак ни девојка, нит се видy нит се чујy, пpeкo родитeл'a се: „Хоћеш да ми је дaш?“ „Хoћy.“ А нисмо смeл'и да се сaстaвл'aмо, сaмо писмaма, овакo би се виђaл'и, би се питaл'и мимогрeт и тo, а као сaт да изaђeш у грaт да шeташ тo није имало. Eно ми је кyћа oнa дoл'e. Бл'изy, играл'и се пpстeнa свaкy нoј. Игрaл'и се. Свe закажи нoћaс

код мѣне, друґу нѡћ код друґѡга, свѣ такѡ, напѣчи, накѹхā компѣра, онѡ ље би седѣл'и тѹ би бѣло вечѣра пѡсл'ѣ, јѣло се пѣло се, сѹпер је бѣло, свѣ се рѹчно рāдѣло ал'и л'ѣпшѣ је бѣло, сāде нѣмā ни да долāзѣ нѣко тол'ѣкѡ, овāдмлада идѣ по граду, овѣ стāрѣ остāл'и.

Кол'ко се затвѡрѣ кѹћа. По стрāни одѡше, овāдмладина ѡде, овакѡ остāло по двѡе стāрѡ. Нѣмā љѣ се нѣје растѹрио овā нāрот.

Мурат Рахић, 76 година

Угао, Сјеница

Ми смо нāјпребрани'ѣ, тѡ су три пл'ѣмена албāнскā бѣла, Нѣкћ, Вѹкел'и Кл'емѣндѣ, а ми смо Нѣкћ, прѣбрāна су на Кѡсову нāјпребрани'ѣ пл'ѣме је бѣло Нѣкћ, тѡ су Гѡрчевићи, а Кел'мѣнди су овѣ Борѡштица, ѡни су прѣшл'и нāјзаднѣ у ислам. Ђни су Шкрѣл', тѡ су правѣ онѣ Албāнци, ѡни су прѣшл'и нāјзаднѣ у ислам. Како прогнозѣрајѹ, за врѣме осмāнл'ѣјскѡг царства ѡвде нѣје имāло исламa, долāском Осмāнл'ѣјѡни су исламизѣрāл'и Кѡсово, Албāнију, дѣо Црнѣ Горѣ, Сāнђак и Бѡсну и Хѣрцеговину, и пѡсл'ѣнке, с тѣјем да нāјпрвѣ пѹшку је удāрио прѡтиф Тѹрāкā, Албāнци су удāрил'и, ѡни су удāрил'и пѹшку Осмāнл'ѣјāма. Скѣндербек, кад је ѡн удāрио пѹшку, штā-е ѡн рāдѣо, Тѹрци су расел'āвāл'и из Албāни'ѣ и су нāбацāл'и по овѣјā пѹстѣнā да нѣ би рāтовāли против Тѹрāкā. И затѡ су нам ѡни довѣл'и овāмо рāсѹл'и нѣ по тѣјā плāнѣнā ко'ѣ су тѡ бѣл'и рāтнѣици прѡтиф. Гѡвѡр сто'ѣј мѡја генерāција, јā знāм перфѣкт, а ѣво овā нѣ знā нѣшта мѡј сѣн, ни јѣдан сѣн нѣ знā, а тѡ је јѣзик свāкѣ је дѡбар, тѡ не угрожāвā нѣкака. Овѣ којѣ су отѣшл'и, један мѡј кѡмшија, ѡн у Нѣмачкѹ рāдѣ, Кѹћ, и прѡдѡ мерцѣдес Албāнцу у Нѣмачкѹ: „Да ми дотѣрāш кѡла у Тирāну“, тѡ је бѣло прѡшл'ѣ гѡдинѣ, и кажѣ отѣрѡ је кѡла тāмо и прѡдѡ и двāдес хѣл'āдā ѣврā. „Јā сам“, кажѣ, „говорѣо с њѣм ѣстѡ кѡ са нāшијем л'ѹдѣма, а са Косовāрѣма мало друкћѣ“, а кажѹ овѣ у Албāнију дѣрек говѡрѣ као што су нāши стāрѣ говорѣл'и. Ђмā имѣна овакā, цѣјѣла овā планина, овѡ се брѡдо зовѣ *Мāја Шкл'āуѣ*, а кат окрѣнѣш српскохрвāцкѣ, кажѣ врх српскѣ, ѡн се зовѣ по српскохрвāтскѡм јѣзѣку српскѣ врх а на албāнскѣ *Мāја шкл'āуѣ*. Ђде ѣмā *Мāја Тоѣдвес*, тѡ тāмо можда Борѡштица. *Мāја Бāшишѣ*, тѡ припāдā сѣлу Ўглу, по пл'ѣмену Курбāшевићā. Тѡ је одāвдѣ једно двā кѣлометра.

Сѣло Ўгао је једно сѣло нāјстари'ѣ на Сāнђаку, ни једно сѣло нѣмā да ѣмā ѡсам грѡбāл'ā, ѡсам грѡбāл'ā. Свāкѡ тѡ грѡбл'е да гл'ѣдāш тѹѣмā по хѣл'āду ѹмрл'ѣх, знāчѣ тѡ је сѣло одāвно насѣл'ено нāше којѣ пāнтѹѡде ѣме-

на кат смо бил'и Ил'ири, та имена су хи звал'и Калкан, Тадин, Макус, Кол'а, то су та ил'ирска пл'емена.

Гњуха то је језик, језик је гњуха. Они раније наши нису хтел'и узимати Бошњаке, Српкину нису хтел'и ни Бошњаку нису хтел'и, јер ја кат сам ја запантио, оде су се носил'е та времена ћакшире, фѣрмени, шалови, биел'е капе, и оде је било као да је било у срѣт Албаније. Оде су носил'и деца а ми смо носил'и капе те биел'е, те капе су од јаринѣ од јагнади. Опѣри ту јарину па посл'енке је ишчешл'ај, па је понѣси у Пѣћ па тамо њни су имал'и те калупе, и правил'и те биел'е капе и продавал'и. Ђ све касније, касније, њнда су тек касно, ја пантим, узимал'и Бошњаке. Само су се узимал'и Угао, Дол'иће, Борѡштица и Лескова. Ту-е та, и Баћица, то је та гѡвор албански ѡи, ал' посл'енке, полако, полако, ѡни узимај наше, ми њине и језик се изгуби. Како није штѣта, то је била једна ствар.

У то време, ја пантим, то су бил'е авл'ије, жѣне су бил'е посебно на свадбе, л'уди посебно, нијесу бил'е мешавине, ту је мачуга трајала. Ђне да гл'ѣдају л'уде који јој се свиди момак. Нијесу се носил'е димѣе, албански који су бил'и рѣд, њо су се носил'е бѡшће, фистан. Ђна-е имала и позади и напријет та бѡшћа а на овѡм дѣснѡм кѡку вѣзала га-е, ја то пантим. Још раније које сам ја доживѣо, наше жѣне нијесу смѣл'е да иду овако, пѣћа билла-е, ѡнда Тито је наредѣо да пѣћу макну и платио свакѡј жѣни, платио параме и ту пѣћу су прѣдал'и и запал'или. То је било педесѣте гѡдинѣ пѣћа је макнута. Ђнда ја не пантим све су то бил'е бѡшће па би и навѣзала ѣне, л'ије су бил'е, а оде на дѣснѡм кѡку су хи вѣзала'е.

Е то су те капе биел'е, ѣво видѣш је, овѡ-е мој ѡтац. Оде сад њема нико да ѡси капу биелу ни ништа.

Није, за свадбе, знаш како-е било, ти девојку у то време ниси мога ни да се договараш с њѡм ни да је видѣш, него по млого ћланѡва имала-е кѡћа, ѡн је по гласу тражио једну угл'ѣдну жѣнску и нит је видео, ћѡраву, сакату, ѡни су му-е довел'и, у та једна времена.

То је једна плѡћа, и сат она-е осѣћена, мусл'имани кажу Ђѣвђел'ес Ал'ија, а Срби кажу Ил'ија, Ил'индан. Срби кажу та празник што га празнују то је Свети Ил'ија, мусл'имани кажу није њо Ђѣрђел'ес Ал'ија. До подне ѡи Ил'ија а от подне се потурѣио Ал'ија. Те су те бајке како коме навѣја и одговара. Е сад види, како је ѡн то ударио сабл'у, ту се познаје њѣгѡва рѡка кат је крѣнуо да пије, стѡпа от коња, хѡзда от коња, ту је већ докас, стѡтине ѡвинара, да је имѡ ко да те одведе да снимаш, то-е жива ѣстина. От коња кол'ѣна кат је пио, ту се укрѣсало у та камѣн, то није га могло да га укрѣше ни кат у та времена. Ђн је ишаѡ планинама, овѡ све су планине, пѡстиње бил'е, тако историја каже и рѣко је: „Дабѡгда“, њ знам како кл'ѣтву кѣѡ да рѣкѣ, па

повратио се рекџ: „Дабџгда стада оваца пасла“, није шћџо да га укунџ. И није имало није водџн је тџ учио и махнуџо, тџ је пиџо водџ. Тџ је Карађа у Борџштицу, тџ је неки Карађџрђе. Трџјан, џ ко-тога Трџјана та је извор. Маја тџ је врх брда. Угџо се највише традиција, ти кад би видџла грџбл’а, јџл’ свџ мџреш да устанџвиш истџориски на џснову грџбал’а, нијџдан град нџма џсам грџбал’а, а Угџџмаџсам грџбал’а. По тџм албџанскџм јџзџку не зџве се Угаџо, нџ на албџански Угла, јџл’ теритџорија земл’џ до Брађџака, до Буђџева до Биџоца, свџ је та теритџорија сџла Угла јџл’ тџ је најстариџе сџло и он је заузџео вел’кџ теритџориџе. Угаџо, тџ је, по српскџрватскџм, тџ је неки троџгаџо, нешто увџчџно. Ја ниџесам, реџимо, биџо, џни су тџ комунџсти такџ урађџо. Ћаџмовић тада се говорџло Цамај, е џнда изгубџл’и су та прџезимџна, Албџанци нџмајџ -ић. И ова Цџџевић сџт што трађџи тџ, тџ таџно ја дођџивџео, Ћамај, Пл’акић није Пл’акић но Пл’акај.

Амир Горчевић, 70 година

Цџтановиџе, Сџеница

И за конџпл’у и за вџнено. Конџпл’у ја ниџесам, а свџкрва мџја јџс, алахрахметџл’е, конџпл’у посџ пџ ишчупџ пџ понџси џ воду те сџди дваџдес дџна пџ је извџди из водџ пџ је извџди те је осуџши. Тџ-е имало мџчило се зџало а тџ-е било каџвде сџд око овџ, одврџни рџјеку, рџјека ка-точџи и сџт искџпџ маџло да се напџни, искџпџ на прџмер тџ, ил’и искџпџ ил’и џе су онџ кџловрџти се зџало џе идџ рџјека на онџ џкуке таџмо и таџмо пџ у онџ јџдно џзми, загради, пџ забџди кџл’е, пџ набаца тџ конџпл’у и камџња и вода је скрџс прекрџи, није нџма да се видџи, сџмо се видџу кџл’и, а конџпл’а се није не видџи, пџ се пџсл’џ извџди навр дваџдес дџна, пџ је осуџши, пџ док се оџџџеди, пџ је донџси на хрџбат код кџћџе, свџ на л’џја, пџ је услџни овакџ ус стрџху, да-е не квџси кџша те сџди те се дџбро осуџши. Па направи трџл’ице се зџало тџ, јџдно дрџво одозџл овакџ йскопџто тџ, а дрџгџ дрџво одозгџ овакџ, уби, уби тџм трџл’иџџм и онџ свџ дџл’е пџда пџздер. Пџздер онџ нџјзџно џтпџт, тџ се не употребл’ивџ за ништа, џто запџлџ пџсџнке ил’и баџџу у џџџбре те иструхни тџ. Тџ се нагомилџа богаџи џџтурџе. Пџ посл’џнке џзми те га огребџна, стаџви на грџбџне, два грџбџна гвођџџџна са зџпџцима овакџ овол’йки кџл’ко цџџело тџ, а йстџ од жџџџ пџ сџмо зашџл’џно, пџ стаџви на онџ конџпл’у на онџ, пџ уби, пџ уби, пџ огребџна, као чџшл’џло се, џдри јџдан џ другџ грџбџн, пџ пџсл’џнке џзми те ишчџл’џ ил’и извџди влас, ако хџће влас за џснову. Пџ онџ пџсџнке тџри на вретџно пџ опреди, засџдни у сџбу пџ прџди, прџди, па оснџј, пџ изџтки, са извиџџџџом, дџл’ни вџш и кощџл’у гџре. А тџ каџ от конџпл’џ, ако га оквџсиш,

са извињењом, дѣци вѣселѡј поцрвѣњи овудиѣер нѡге, вѡлѡ ја носила нѣјесам, нѣћу да рѣкнѣм, а виђела јѣсам тѣ вѣшове и кошѡл'е. Пѡсѣн се бѣс доносиѡ. Код вѡс је свѡђе тѡ тѣшко бѣло. Пѡсл'ѣн је пѡчѣло, по продавницѡја је пѡчео бѣс, пѡсл'ѣнке почѣше да избацѡјѡ гѡће и кошѡл'е о тогѡ бѣза срѣжи кошѡл'у пѡ посл'ѣн од пѡтискѣ богами пѡл'иѣпо. Пѡтиска, тѡ је бѣло плѡтно бѣјело, пѡно бѣјело, не би тѣ мѡгла ѡпште описат кѡл'ко је тѡ бѣло бѣјело. А од бѣза јѡг нѡ је бѣло мало жутуѡѡво, жутуѡѡф је бѣо бѣс, ал'и тѡ је бѣло тврдо, по трѣ четѣри гѡдине. Пѡ га пѣри у лѡбицу. Лѡбица тѡ ти је једна кѡца а нѣмѡ днѡ, нѣмѡ днѡ, пѡѡзми тѡ лѡбицу пѡ дѡл'е тѡри слѡмѣ ил'и сѣјена, пѡ набѣ онѡ дѡл'е, набѣ, набѣ, пѡ посл'ѣн се онѡ вѣш слѡжѣ, пѡ дѡбро ѡзми пѡ овакѡ набѣ, набѣ, овакѡѡколо. Пѡ посѣнке просѣ пѣпела пѡ тѡри ѡзгѡр и један пешкѣр конопл'ани. Пешкѣре ти нѣ реко и пешкѣри су конопл'ѡнѣ. Бѡга ми и за рѡке и за л'ице, штѡймѡ да се обрѣшѣ. Тѡри тѡ један пешкѣр, ѡн би нѡјвишѣ прѡл'ѡв бѣо, тѡри тѡ један пешкѣр от конопл'ѣ нѡ врѡх па посл'ѣн онѡ пѣпѣо пѡ понѣси вѡду те прѡври у котл'ѣче, на шпорѣте ил'и тѡри на огн'ѣште пѡ прѡври, пѡ онѡ вѡду кл'ѡчѡнѡ трѣхни у тѡ лѡбицу у тѡ вѣш, а оно онѡ вѡда пролѡзѣ дѡл'е. Сѡмо с врѣмена на врѣме, не мѡрѡ брѡзо да прѡђѣ, тѣ си набѣла онѡ, и она полѡко тѣхо пролѡзѣ онѡ вѡда и прѡђѣ тѡ вѡда. По једно тѡ котл'ѣче ил'и по двѣ тѡри у тѡ лѡбицу. Е пѡсл'ѣнке кад виђиш гѡре те нѣмѡ водѣ на пѣпео, а бѡгоми и кат ѣмѡ водѣ на пѣпео, ѡзми пѡ, е бѡгме, сѣне, бѡк да помѡгнѣ овѡм нѡрѡду, нѣјѣ зѡдовѡл'ан нѣко, пѡ се отхѣри, избрѣстри се на онѡ пѣпео на средѣну, овакѡ се напрѡвѣ, тѣ насѣпѡш онѡ вѡду а онѡ се овакѡ напрѡви, с извин'ѣњом, ѣто овакѡ. Вѡлѡ јѡ нѣјесам, пѡ ти ѡзми сѡфу онѣ водѣ, тѡри у лѡвѡр, опѣри кошѡл'у, шѡмиѣ. Нѣмѡ прѡшка. Пѡ она сѣјера, онѡ се шѡмиѡја опѣри пѡѡ очи те удѡрѡ кѡл'ко је бѣјела. Пѡ онѣси пѡсл'ѣнке потурѡ у лѡвѡр, у тепсѣју, пѡ намѣсти котрл'ѡч, пѡ нѡ глѡву, у рѣѣку дѡл'е кат си сѡт прѡшла видела си. Испод Лѡтѡвѣ кѡћѣ дѡл'е онѣси, пѡ опѣри онѡ вѣш перѡл'кѡм те га избѣ, пѡ га донѣси те га разгрѣни а ѡн сѡл' шкрѣпѣ от пѣпела кѡл'ко тѡ нешто кѡ мѡсан долѡзѣ тѡ вѣш. А сѡт нѣти га пѣрѣ рѡчно, сѡмо што га изнѣсе кѡ јѡ од седамдесѣт гѡдѣнѡ кѡдна од двѡдес, изнѣси, покѡпи. А мѣ јѡк, онѣси га нѡ глѡву, пѡ кѡймѡ вишѣ фѡмил'иѣ ил' децѣ, једно нѡ глѡву а једно онакѡ. Кад нѡсѣш нѡ глѡву, нѣ беше бл'ѣзу. А богами јѡк, кад бѡци корѣто, ѡдѡ ти лопѡтице за корѣтом. Учинѣло би ти се лопѡтица ти и врѡт ѡде за корѣтом. Напѡни га пѡно, јѡ сам двѡнѣс рѡбѡ имѡла, сѣдморо децѣ, и двѣ стѡријѡ и јѡ и мѡш ми, пѡ онѣси по ѣдно нѡ глѡву по ѣдно на кѡк, пѡ онѣси нѡ рѣѣку. Пѡѡде кат дѡђѣ, разгрѣни га на брѣјне, пѡ трѣчи двѡ кѣлометрѡ ко-тѡра. Дѡназ нѣће да помѡзѣ у штѡлу нѡ кажѣ *нѣмѡ дѡсѣа*, а мѣ јѡк нѡ за четѣри л'ѣтра отѣди кѣлометрѡ пѡ трѣчи на брѣјне да виђиш јѡднѡ дѣца кѡд је пѡпишѡно кѡд нѣјѣ. Сѡт јѡк нѡ машинѡ и купѡтило и л'ѣпѡта, бѡнѣк, стѡр,

млѧт, ђн је мѡрѡупол'е, да извѣнѣш, да иде да вршѣ нѡужду, а дѧнас јѡк нѡ у сѡбу, један прѧк, тѧп, зѧседе кѡ крѧл' и ћѡсѧ.

Тѣ си мѡрѧла да родѣш кот кѡћѣ. Сѣдморо сам родѣла, свѣјѧ седмѡро кот кѡћѣ. Помѡгни како помѡгни, штѧ ће да ти помѡгнѣ, нѣкакаф пѡмѡћ нѣје имѧла да ти помѡгнѣ, нѣкако знѧње имѧла нѣје ни тѣхнику ни нѣшта, ни да ти, са извињѣњом, помѡгнѣ да избѧциш дѣјете, сѧмо чѣкѧ дѣјете кат пѧнуло у лѧвѡр, дофѧти га из лѧвѡра, окѡпѧ га, бѧци га. А сѧт јѡк нѡ отѣди, ѡ кѧко је сѧт дѣвно за тѧ пѡрођѧј, тѡ нѣ мош да замѣсл'ѣш, и чѣсто и л'ѣпо, и дрѡгѣ сређѡјѣ, а овѡ тѧпѡтѧ јѡк. А мѣ јѡк нѡ за шпѡрет, и тѡ рѧди и тѣи. Цѣо дѧн сам са нѧјпрвѣм детѣтом тѣѧла, кат се разбѡл'и, јѧ се дѣгни, из рѧзбѡја, кад ме прѡђи бѡл, јѧ дођи за рѧзбѡј. Двѧ дѧна-трѣи јѧ нѣ мога да се порѡдѣм, ни л'ѣкара ни нѣшта. А сѧт, сѣне, јѡк.

Нѣје имѧло л'ѣкара за вѣл'кѣ крѧсте и за мѧл'ѣ, мѣ смо тѡ звѧл'и, тѡ би хим изѧшл'е онѣ пл'ѡфке мало мѧњѣ нѡ овѡ, тѡ би звѧл'и вѣл'кѣ крѧсте, пѧ бѡга ми кѡ не мѡре да га чѡвѧ оно се ишчѣши пѧ му остѧни онѡ л'ѣце ѣстѡ кѡ сѧт кѡ онѡймѧ онѣ пѡфке па истѣскѧ пѧ му остѧнѡ онѣ рѡпе са извин'ѣн'ом, по л'ѣцу, ѣстѡ би такѡ тѡ дѣци изѧшло по л'ѣцу. Нѣ мош да га чѡвѧш, свѣ те чѣкѧ, и тѡр и ѡфце. Дѧнас пѧла кѣша, овѣ гѡдинѣ пѧла кѣша, овѡ л'ѣто је кишѡвѣто бѣло, свѧкѧ-е жѣна мѡрѧла да ѣмѧ разбѡј. Амѧн и овѣ жѣне нѣсу сѧд зѧдовѡл'не од л'ѡдѣ, нѡ дођи, ѡна га чѣкѧ кѧ мѣчка с рѣшѣтом. А мѣ вѣселнице нѣсмо имѧл'е кѧт, нѡ трѣчи смѣри дѣцу, повѣ га и трѣчи за рѧзбѡј. Удѧрила кѣша, вѧлѧ се закѣшило, пѧ трѧжи, ако нѣмѧ, ѣди те кѡпи оснѡву пѧ тѣи. Кѧко се сѧд жѣвѣ, алѧху шѡћѡр. А јѧ сам жѣвѣла кѧ цѧр према мојѡј свѣкрви. Ѣна је свѣ ложѣла, ѣјзѡтра се дѣгни, пѡхни снѣг, испод хѧтѡлѧ се звѧло тѡ, испод стрѣхѧ овѧкѡ уфујѧвѧ снѣг на огнѣште. Пѧ у тѡ огнѣште, она ѡзми мѣтлу пѧ избрѣиши онѡ, пѧ налѡжи вѧтру, а јѧ сам, фѧла бѡгу, у шпѡрет. Узвечѡр унѣси дрѡва.

Сабријѧ Дацић, 70 година

Црвско, Сјеница

Ће мѡре да држѣ вѡду. Зѣмљѧ којѧ је, смѡнѣца, ѡна држѣ вѡду, овудѣје не мѡже, кѡпѧл'и су старѣ овудѧ, и не мѡже да држѣ, пѡшѣѧ. Тѧмо јѧ ће сам кѡпѡ овѣбунѧре, тѧмо држѣ. Сѧт су овѣ чѣстил'и су бѡлдожѣрима некѣ лѡкве ѡнѣ крај бунѧра те прѧвил'и тѡ, сѧд ѣмѧ водѣ, ал' мѧњѣ стѡкѣймѧ. Вѡћѣ-е нѧрот жѣвѣо од стѡкѣ и от пољѡпрѣвредѣ и од рѧда, ѡде нѣје имѧло чѡвѣка којѣ нѣје имѧо двѧес до стѡ овѧцѧ и вѣшѣ су лѡуди држѧл'и. До стѡ дѣсѣт. Гѡвѣдѣи по трѣдѣс смо држѧл'и.

Е овѠ су стѠнови. ОвѠ је сѠмо за лѠти. О Ђурђевудне се испрѠти до Мйтровудне. Вође нѠмѠмо, дѠл'е имѠм кот кѠћѠ. ДогѠнѠм, кад идѠм до сѠла, за пиђе из бунѠрѠтијѠ. НѠмѠ, вође имѠл'и су некѠбунѠри грѠчки јѠш што су бѠл'и, сѠт се тѠ пуѠстило, јѠ нѠ знѠм ни кѠко тѠ бунѠри, до прил'ѠкѠ да су и кѠпѠл'и ѣе сам јѠ овѠ бунѠре кѠпѠ тѠмо сѠд на тѠ зѠмљѠ. МеђѠ камѠња зѠдѠни, сѠт су онѠ обурвѠл'и пѠ су пуѠстил'и. Осел'Ѡло, нѠмѠ. СедамдесѠт домаћинстѠвѠ имѠло у овѠ сѠло, сѠт тѠ двѠес и двѠје. ЈѠ у ЧѠчак сам кѠпиѠ шѠсѠт Ѡри земљѠ пѠ сам прѠвио кѠћѠ сѠну, шѠћѠри, и оне изудаѠл'е се.

Јелић Комнен, 78 година

Чедово, Сјеница

Не мѠжемо да знѠмо тѠчне гѠдине, нѠмѠ јѠш двѠеста гѠдѠнѠ како смо вође. Од СуводѠлскѠ бѠткѠ, КѠрѠћѠрђѠ што је водѠо бѠтку у СѠвѠм ДѠлу на ПѠштѠр. ТѠ је бѠла бѠтка вѠл'икѠ, тѠмо се ВѠса СтѠјковѠвић завѠдио са ХајдѠк ВѠљком и изгубѠл'и су бѠтку. СедамдесѠт ѠљѠдѠ, нѠ, стѠ четрѠс хѠљѠдѠ је са пѠдрѠча пашалѠка сенѠчкѠг отѠшло с КараћѠрђѠм кат се КараћѠрђѠ повѠкѠ одѠвдѠ. СтѠ четрѠс хѠљѠдѠ СрбѠ, такѠ да није остѠло на пѠдрѠчѠ пашалѠка сенѠчкѠг, сѠмо су остѠл'е ОбѠћине, јѠдна кѠћа и зафѠљѠјѠћи, тѠ је ЛѠпојевиће и БѠковѠк, зафѠљѠјѠћи томѠ ПрѠдѠну што-е бѠо кнѠз, у тѠ времѠ су имѠла пѠдрѠча кнѠзови, е тѠ је остѠо тѠ, и сѠмо су тѠ ОбѠћине остѠл'и тѠ. СедамдесѠт ѠљѠдѠѠрнаѠтѠ је ТѠрскѠ, кат се КѠрѠћѠрђѠ повѠкѠ, досел'Ѡла из АлбѠнијѠ на ПѠштер, ал'и су Ѡни бѠл'и римокѠтол'Ѡци, ал' под Ѡсловом: „Идите тѠмо на ПѠштер ал' да примѠте ислам“. И дѠн дѠнас се познѠјѠ тѠ Ѡуди, л'Ѡчу на арнаѠте. ЗнѠчи тѠчно је тѠ. У НѠвѠм ПазѠру пѠсл'Ѡ КѠсовскѠ бѠткѠ насел'Ѡл'и су ШкрѠћѠљи, Кл'имѠнте, ЉѠћѠћи су Кл'имѠнте. ШкрѠћѠљи, ХѠт и Кл'имѠнте. ЉѠћѠћѠ имѠте три сѠрте, да не кѠжѠм врсте, узѠмајѠ се измеђѠ сѠбе, нису ниѠкав рѠд. ПѠсл'Ѡ, виш кѠко, тѠ се дѠл'и Берл'Ѡнским кѠнгресом на српски и црногѠрски СѠнцѠк. ПрѠвѠ СрбѠјѠ сѠмо двѠје гѠдине трајѠла пѠ посл'Ѡ дошѠ прѠви свѠцки рѠт, пропѠло тѠ, пѠ тѠк осамнѠестѠ гѠдинѠ онѠ ослобођѠње КрѠљѠвинѠ.

ПрѠвѠ су бѠл'и УстѠше, пѠ су посл'Ѡ дѠшл'и НѠмци. НѠмци су дѠшли у априлу и бѠл'и су три четѠри мѠсѠца, пѠ су ис ХрѠѠцкѠ организовѠл'и, дѠшл'и су устѠше а и НѠмци су бѠл'и кат су бѠл'и УстѠше, сѠмо су имѠл'и влас. УстѠше и НѠмци су стѠгл'и Ѡвде зѠједно. А пѠсл'Ѡ дѠговѠр ХѠтл'ер Мусол'Ѡни, ми смо ЗѠтскѠ бѠнѠвина бѠл'и за време КрѠљѠвинѠ. Пошто је крѠљ ЕманѠел ожѠњен ЦрногѠркѠм, ЗѠтскѠ бѠнѠвина припала-е цѠла ИтѠл'Ѡји, тѠ је за српски нѠрод, за СрбѠјѠ, бѠло ослобођѠње. А знѠш кѠ је

дāvō, тō док је имала ўтицаја краљева влада, тō-е долaзило, према брђу члaнoвa. Јa сам бiо мaл'и, мeнe помaло пиринча дaднy. Е ка-смо напyшил'и Мeзгеле, дoшл'и смо у Чeдoвo. Са сeдaм члaнoвa-е oвa пoрoдица дoшлa.

Вујo Шeкyларaц, 84 гoдинe

Шаре, Сјеница

Кo ти трагa тo, блaгoш, тo свe пропaло. Јa сам држo док ниe мe потрe-фиo oвa ўдaр, држo сам чeтири-пeт крaвa, да извiнeш, бика двa, пa тo угaи пa прoдa, ўзми пaрe, а сaт кaкo сам сe пoбoл'eо, нe мoгу. Ёвo сa-сам јeдвa двиe крaвe oтeрo гoрe. Нe мoгу, да извiнeш кo мo'e диeтe, oви кoлaчи ми oдe свe пропaл'и, пa ми срeћa oвa кoлaч oвa кoс oдe, и тo пропaло кaт oвaкo кoрaчy'eм, срeћa кoс у кoс и нe мoгy да пoмeрy. Бoгaми oд рaдa, oдe сe бeднo живeлo. Нe мoш ми вeрoвaт никaкo, oдe знajy да дoћy бaгeри, бyндoжeри да чистy пa прoбиy кo тунeл, пa посл'eн зaћy, oтyт сe вpнy пa пoнoвo чистy, а сaт имa oнa мaшинa, пoвyчy'e снi'ек и бaцa гa дoл'e. Ал' нe мoрe да стигнe кaд је мeћaвa. Нeмa ти мрдaња пoсeн нићe. Свe, дрвa, oгрeв, yгал'.

Авдија Вeјсeлoвић, 70 гoдинa

Штавал, Сјеница

Oнa чyвaлa гoвeдa, a јa чyвo гoвeдa, oнa oгл'eдaлo у oнo брдо oнaмo, a јa у oвo, свиткaмo јeднo дрyгoм, дoбaцyeмo сe, ниe имaлo тeл'eфoнa, ниe имaлo згoдe и јa с бaбoм кaт сe срeтнeмo: „Oнo твo'e oгл'eдaлo нeкaт свиткa дoбpo, нeкaт нeћe“. Кaжe: „Зa врeмeнoм: кaд гриe сyнцe, oнo свиткa, кaд је oблaчинa, нeмa“. Ётo тaкo сaм ти бaбу нaшao. А јa сaм ти мaлo бiо и шeрaс, a мaлo сaм ти бiо, oвaкo је срaмoтa, и мeђy oви'eм срeдњи'eм, вићeн, пa сaм ти вол'иo мaлo лeпшy, ал'и нисaм бaш мoгo да дoћeм дo лeпшe, трeбo сaм нeкy дoктoрицy, нeкy кoјa је зaвршилa, да oнa мeнe рaни, нo јoпeт узe нeкy сeљaкyшy. Кaснo ми сe пaмeт рaзвилa. Свaћaмo сe. „Јa сaм мoглa да oдeм нa глaс, пa да живим, ўзeлa сeљaкa“, млoгo јaдa вићeлa. Кaд је трeбaлo да гa ўзмe, кaжe: „Мeнe сy пpимил'и у мил'ициy“, oнa ниe шћeлa. Кaжe пpимљeн сaм у мил'ициy, и стринa гa ўзмe. Кaд је дoшлa: „Штa бi зa мил'ициy?“ Кaжe: „Укркo сe дрyгi“, пpимил'и дрyгoг. Дoбpo, нaшa дeцa дaнaс прeстaљajy. Сeљaкyшa је билa, ис тoрoвa, ис кyћa oнијa дрвeнијa, кaљaвијa, ниe билo кyпaтилa. Л'иeп сaм бiо, мeђy пpвим, ал' ниe oнa билa зa мeнe. Е да је мeнe сaд дoктoркa a јa да сeдим. Кaжe: „Јa oдeм у Бyњaчкo брдо“, a дoљe мy снae и

шурњаје и свастике, кажѐ, „дне се издѹћил’е, л’ежѐ на ирамчад, а ја дођи оде, ја мѹју закѹкѹ до кољѐна у блаѹто, у љубре“. „Штѹ се радѹи доље?“ „Ма штѹ штѹ се радѹи, нѐмајѹ љѐба да јѐдѹ.“

Двије сам кѹће намѐстио у Краљѐво, локале за дѐцу ја урадио, другѹ нѹје опрѐмљена сѹмо је покривѐна, доље ћѐрка радѹи и свѐ смо размѹнѹл’и овѐ наше којѹ су отишл’и у Краљѐво. Радѹи, ал’ љѐца не верѹјѹ нѹ кажѐ: „Штѹ си ти радѹи?“ Куповѹл’и ѹђе зѐмљу, градѹил’и. Разумѐм ја штѹ је ѹна рѐкла. Јѹ тѹ ѹбзи причѹм. Питѹм је до чега је дошло до имѹвинѐ, ја знѹм штѹ сам ја радѹи.

Њѐгов је гѹст ѹвде пѹп. Овѹ наше сѐло ѹвде виђиш кол’икѹ-е, тѹн је имѹло вел’ик нѹрот, кат сам ја дошѹо из војскѐ, из овога нашѐг сѐла је изл’ѐгло и прѹфѐсѹра, нѹстѹвникѹ, дѹктѹра, инжињѐра свакојакиѹ. Тѹ-е свѐ с радѹом. Тѹ су љѹди шкѹловѹл’и свѹју љѐцу, свѹ се трѹдил’и за свѹју љѐцу д-урадѐ што су мѹгл’и. Са стѹкѹм, мѹчило, јадѹило, ѐто такѹ. Оно нѐкад родѹи ал’ га ѹбиѐ слѹна, нѐкад и родѹи. Свѐ што-е држѹ Тѹрчин, тѹ је голомѐтно.

Вѐл’икѹ је слѹга бѹила у овѹ наше сѐло, нѐ у овѹ нѹ у свѹ сѐла, прѹѐтељ с прѹѐтељѹм, кѹм с кѹмом, кѹмшиѹја, с ѹикѹм нѹсмо имѹл’и зѹвађѹ. Мусл’имѹни су с нѹма граничил’и, по пиѹѹцима, ѹикад нѹсмѹ се свѹђѹл’и, јѐдан другѹг позѹјми пѹре, дођи, продѹ, кѹпи. У овѹ наше сѐло имѹло је четѹникѹ, имѹло-е и партизѹна, ѹни су вѹкл’и ѹѹнѹ пѹртиѹју, ѹни су вѹкл’и ѹѹнѹ пѹртиѹју, брѹт брѹта је ѹбиѹѹо, ал’ жѹвѐл’и су дѹбро.

И мѹра да се трчи да се радѹи, ви сте мѹди, да радѹите мѹрате. Имѹл’и смо ми водѹицу на Ваѹу, четѹри виѹтла и кѹ сѹд мѹја генѹраѹиѹа да причѹјѹ унѹчѹдима, кат сам добиѹ унѹче виђио сам да је мил’ѹѐ нѹ свѹѐ. Вѐзѹ ме зѹ ногу пѹ бѹдањ, онѹ цѹѐв што идѐ вѹда ка водѹици, пѹ прѐсло, ако сѹд стѹви зѹкрѹ спѹља, прѹитисѹк откѹвѹ, и овол’ѹки сам бѹи, свѹжѹи ме зѹ ногу пѹ низ бѹдањ ме спѹшти, пѹрче л’ѹма избѹшено, тѹка, тѹка, да прѹкујѹм изнѹтра, пѹ оно прѹкуј, и ѹн ме пѹштѹ пѹсл’ѐ дѹљѐ дѹл’е, ко ме повѹчѐ ѹѐ да ми искрѹјѹи гѹре онѐ другѹг зѹкрѹпе. „ѹј полѹко“, а доље одврнѹо вѹду на онѹ три бѹдѹна, четѹри бѹдѹна ѹмѹ, пѹмѐ-да ти стѹнѐ, хѹчи вѹда, онѹ доље ѹѹско. А сѹд не би имѹло пѹра Мѹрка. Тѹ време вишѐ се не врѹћѹ.

ѹмѹ јѐдан дѐда одѹвдѐ, рѹдом из Штѹвѹа а жѹви у Краљѐву, ал’и здрѹв чѹча и прѹшл’ѐ гѹдинѐ сѹн му довѐо дѹктора тѹ кѹћи да га прѹгѹѐдѹ и ѹн кажѐ свѐ гѹѐдѹ, кажѐ: „Дѐда што се ти чѐ срѹца и здрѹвѹа ѹѹпште, јѹш стѹ гѹдѹинѹ мѹжеш да гѹраш“. Овај сѹн му ѹспрати дѹктора, а чѹча пѹчео да плачѐ. „Штѹ ти је, штѹ плачѐш, чѹѐш штѹ кажѐ дѹктор?“ „ѹда ја чѹ, него чѹѐш л’и ти? Виђиш л’и кѹл’ко ми рѐче да љѹ да жѹвим, ви ћѐте помрѹѐт, штѹ љѹ пѹсл’ѐ да радѹим.“ Дѹѐ мѐне дѹктор л’ѹѐкѹве двѹпѹт дѹвно: „Дѹкторе, ја јѐдѐм три пѹт“. ѹн ми дѹѐ л’ѹѐкѹве двѹ пѹтѹ пѹсл’ѐ јѐла.

Ми смо Ал'џксићи Кал'ичани, тѳ су свѳ Кал'ичани, јѳдни су Ал'џксићи, јѳдни су Керебáћи, јѳдни су Павићѳвићи, јѳдни су Гáлоње, јѳдни су Глувáћи. Не узимáмо се, јѳдну слáву слáвимо, ми слáвимо Дмитровдáн. Требáло би ствáрно да се пишѳ овиѳем гѳре у Влáду у којѳ је нáрод кризу. Шѳсѳтѳ гѳдинѳ ка-сам ја дошѳ из вѳјскѳ, пá би бил'ѳ коферѳнци'ѳ, стѳ четрѳс дѳмаћинá имáло, а сáд ја вѳруѳѳм да ѳмá четрѳс, педесѳт. О-тијá педесѳт, тѳ-ѳ пѳла затвѳрено. Да и пребрѳѳиш нá прсте. Павићѳвићá нѳмá дѳл'ѳ пѳ-шѳѳ кѳћá. Ѓл'и ѳзбиљно да подáтке некѳ му узимаш.

Влајо Каличанин, 80 година

V. ЛИТЕРАТУРА

- Андрејић 2001: Ж. Андрејић, *Пресџоно месџо Рас*, Рача: Центар за митолошке студије Србије, Центар за културу „Радоје Домановић“.
- Барјактаревић 1966: Д. Барјактаревић, Новопазарско-сјенички говори, *Срџски дијалекџолошки зборник*, књ. XVI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–177.
- Барјактаревић 1966а: Д. Барјактаревић, Бихорскиговор. Фонетске особине и акценат, *Зборник Филозофског факулџетџа у Пришџтини*, књ. III, Пришџтина: Филозофски факултет, 9–79.
- Белић 1905: А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, *Срџски дијалекџолошки зборник*, књ. I, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, I–CXII + 1–715 (са два картама).
- Белић 1965: А. Белић, *Истџорија срџскохрватџског језика. Речи са коњугацијом*, књ. 2, св. 2, Београд: Научна књига.
- Белић 2000: А. Белић, *О дијалекџима. Изабрана дела Александра Белића*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979: Н. Богдановић, Говори Бучума и Белог Потока, *Срџски дијалекџолошки зборник* књ. XXV, Београд: Институт за српскохрватски језик, I–XIV + карта +1–178.
- Богдановић 1987: Н. Богдановић, Говор Алексиначког Поморавља, *Срџски дијалекџолошки зборник*, књ. XXXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 7–302.
- Божовић 2002: М. Божовић, *Говор Ибарског Колашина*, Пришџтина: Институт за српску културу, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Божовић 2008: М. Божовић, Инфинитив, аорист и имперфекат у поибарским говорима, *Зборник Инстџитџиуџа за срџски језик САНУ (џосвећено др Драгу Ђуџићу џоводом 75-годишњице живоџа)*, књ. I, Београд: Институт за српски језик САНУ, 79–87.
- Бошњаковић и Радовановић 2011: Ж. Бошњаковић, Д. Радовановић, Синтетички поглед на творбу аориста и ареал наставака у штокавском наречју, *Зборник Матџице срџске за филологију и лингвистџику*, LIV/1, Нови Сад: Матица српска, 181–204.
- Бошњаковић 2012: Ж. Бошњаковић, Морфолошке особине говора источне Шумадије, *Срџски дијалекџолошки зборник*, LIX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–381.

- Букумирић 2003: М. Букумирић, Говори северне Метохије, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. L, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–356.
- Величковић 1990: В. Величковић, Фонетске особине говора Мјесне заједнице Карајукића Бунари, *Зборник Сјенице: наука, култура, уметности*, 5, Сјеница: Самоуправна интересна заједница културе, 157–167.
- Величковић 1999: В. Величковић, Морфолошке и синтаксичке особине говора села Месне заједнице Карајукића Бунари, *Зборник Сјенице: наука, култура, уметности*, 6/7, Сјеница: Самоуправна интересна заједница културе, 155–165.
- Вељовић 2012: Б. Вељовић, О неким особинама фонетизма говора Тутина и околине, *Савремена истраживања језика и књижевности*, Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије, одржаног 12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 33–43.
- Вељовић 2013: Б. Вељовић, Етнолингвистичка грађа о Ђурђевдану у Штавици, *Прилози истраживању језика* 43, Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, 267–294.
- Вељовић 2014: Б. Вељовић, Облици имперфекта у говору Тутина и околине, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVII/2, Нови Сад: Матица српска, 161–177.
- Вељовић 2015: Б. Вељовић, Облици аориста у говору Тутина и околине, *Српски језик, књижевности, уметности*, Зборник радова са IX међународног научног скупа, одржаног 24. и 25. 10. 2014. на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, 2015, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2015, стр. 67–82.
- Вељовић 2015а: Б. Вељовић, Конструкција *би* + императив у тутинском говору и њен однос према потенцијалу и императиву у временској служби, *Српски језик*, XX, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 507–524.
- Вељовић 2018: Б. Вељовић, Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Српски дијалектолошки зборник* LXV/1, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–476.
- Вељовић 2018а: Б. Вељовић, Употреба аориста у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Српски језик: сџајус, сисџем, ујојшеба*, Зборник у част проф. Милошу Ковачевићу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 377–409.
- Вељовић 2019: Б. Вељовић, Унутрашња микрораслојеност тутинско-новопазарско-сјеничке зоне, Исходишта, бр. 5, Зборник радова са V међународног научног скупа „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким и/или периферним областима“, одржаног на Филолошком факултету Западног Универзитета у Темишвару (19–21. 10. 2018), Темишвар – Ниш: Савез Срба у Румунији – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 83–99.

- Вељовић 2019а: Б. Вељовић, Однос основа глагола II глаголске врсте у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, у: *Животи њосвећен ѿрагању за еѿничким иденѿиѿиѿеѿом*. Зборник у част универзитетском професору др Михају Миљи Радану поводом 65. рођендана, Темишвар: Западни универзитет у Темишвару – Филолошки, историјски и теолошки факултет; колектив за српски и хрватски језик и књижевност, 85–100.
- Вељовић 2019б: Б. Вељовић, Облици инфинитива у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Наслеђе: часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, бр. 44, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 25–38.
- Вељовић 2020: Б. Вељовић, Облици презента у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *На ѿемељима народних говора*: Зборник радова посвећен прф. Јордани Марковић поводом одласка у пензију, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 113–149.
- Вујадиновић 2007: Н. Вујадиновић, *Говор Каменара*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Вујовић 1969: Ј. Вујовић, Мрковићки дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре), *Српски дијалекѿолошки зборник*, књ. XVIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 73–398 (с картом).
- Вуковић 1938–1939: Ј. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, *Јужнословенски филолог*, XVII, 1–113.
- Вуковић 1967: Ј. Вуковић, *Синѿакса глагола*, Сарајево: Завод за издавање уѿбеника.
- Дердемез 1984: Х. Дердемез, Веровања и обичаји везани за неке верске празнике у Барама и околини, *Новопазарски зборник*, 8, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 191–199.
- Дердемез 2009: Х. Дердемез, Неке карактеристике санѿачких говора у окружењу, са посебним освртом на мини-регију Баре, *Новопазарски зборник*, 32, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 201–207.
- Деѿић 1976: М. Деѿић, Западнобосански ијекавски говори, *Српски дијалекѿолошки зборник*, књ. XXI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–316 (са 1 + 4 карте).
- Драгин 2006: Г. Драгин, Имперфекат и аорист у говорима Студенице, *Српски језик*, XI, св. 1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 447–455.
- Ђоковић 2003: Е. Ђоковић, Етничка и конфесионална структура становништва општине Тутин, *Гласник Српског географског друшѿтва*, свеска LXXXIII, бр. 1, Београд: Српско географско друштво, 72–78.
- Ђукановић 1995: П. Ђукановић, Говор Драгачева, *Српски дијалекѿолошки зборник*, књ. XLI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 1–240.
- Ђуровић 2010: С. Ђуровић, Облици аориста глагола стати у савременом српском језику, Српски језик XV, Студије српске и словенске, серија I, XVIII, Београд: Филолошки факултет; Никшић: Филозофски факултет; Источно Сарајево: Филозофски факултет; Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет; Бањалука:

- Филолошки факултет; Нови Сад: Филозофски факултет; Ниш: Филозофски факултет; 447–457.
- Зекић 2004: Ј. Зекић, Развој школства и културе, *Сјенички крај – антиројогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 237–265.
- Ивић и др. 1997: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, Банатски говори шумадијсковојвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–586.
- Ивић 2001: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, приредио Слободан Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић и Реметић 1981: П. Ивић, С. Реметић, Тријебине (ОЛА 78), *Филолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених Ојшћесловенским лингвистичким ајласом*, Сарајево (Посебна издања АНУБиХ, књ. LV, Одјељење друштвених наука, књ. 9), 559–565.
- Јовановић 2005: М. Јовановић, *Говор Пашировића*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Јовић 1959: Д. Јовић, О имперфекту у говорима околине Врњачке Бање, *Зборник за филологију и лингвистику*, II, Нови Сад: Матица српска, 114–132.
- Јовић 1968: Д. Јовић, Трстенички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, XVI + 1–238 + карта
- Кашић 1995: З. Кашић, Говор Конавала, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 241–396.
- Костић 1990: П. Костић, Годишњи обичаји, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 52–53, Београд: Етнографски музеј, 73–123.
- Лутовац 1960: М. Лутовац, Рожаје и Штавица: антропогеографска истраживања, *Српски етнографски зборник* LXXV, Београд: Српска караљевска академија, 324–419.
- Лутовац 1973: М. Лутовац, Породичне задруге на Пештеру у Старој Рашкој, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XIX–XX, Београд: Етнографски институт САНУ, 1–11.
- Лутовац 1977: М. Лутовац, Сточарство и сточарски живот на Пештерско-сјеничкој висоравни, *Зборник радова географског института „Јован Цвијић“*, књ. 29, Београд: Географски институт „Јован Цвијић“, 157–170.
- Лутовац 1978: М. Лутовац, Етничке промене у области Старе Рашке, *Глас СССVII Српске академије наука и уметности, Одељење друштвених наука*, књ. 20, Београд: САНУ, 205–230.

- Љешевић и др. 2004: М. Љешевић, Д. Шабић, С. Ђурђић, Географски положај и физичкогеографска обележја, *Сјенички крај – антропогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 9–53.
- Љујић 2014: М. Љујић, Циклус годишњих обичаја Срба на Пештеру, *Милешевски записи*, Пријепоље: Музеј у Пријепољу, 367–381.
- Марковић 2000: Ј. Марковић, Говор Запања, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 7–307.
- Марковић 2011: С. Марковић, Говор Ужичке Црне Горе, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 337–672.
- Милетић 1940: Б. Милетић, Црмнички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. IX, Београд: Српска краљевска академија, 209–663 (с картом).
- Михајловић 1986: В. Михајловић, Неколики митолошки реликти у топонимији околине Сјенице, *Зборник Сјенице: наука, култура, уметности*, 2, Сјеница: Самоуправна интересна заједница културе, 71–73.
- Младеновић 2001: Р. Младеновић, Говор шарпланинске жупе Гора, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–606.
- Младеновић 2013: Р. Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гајиње*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић 2013а: Р. Младеновић, Преобликовање множине импфекта и аориста српских говора у српско-македонском подручју, *Језици и културе у времену и простору II, Тематски зборник*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 171–181.
- Мушовић 1979: Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка стурктура сјановништва Новог Пазара*, Посебна издања, књ. 1, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Мушовић 1985: Е. Мушовић, *Тушин и околина*, Посебна издања, књ. 19, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Мушовић 1986: Е. Мушовић, Становништво МЗ Суви До, *Новопазарски зборник*, 10, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 203–216.
- Мушовић 1989: Е. Мушовић, *Сјановништво сјеничког и тушинског краја, Етноантрополошки проблеми, Монографије*, Београд: Одељење за етнологију Филозофског факултета у Београду.
- Недељковић 2006: М. Недељковић, Топонимијски слојеви у околини Сјенице, *Новопазарски зборник*, бр. 29, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 99–107.
- Николић 1964: Б. М. Николић, Сремски говор, *Српски дијалектолошки зборник* књ. XIV, Београд: Институт за српскохрватски језик, 207–412 + карта.
- Николић 1966: Б. М. Николић, Мачвански говор, *Српски дијалектолошки зборник* књ. XVI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 179–313 + карта.

- Николић 1968: Б. Николић, Тршићки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 367–473.
- Николић 1969: Б. М. Николић, Колубарски говор, *Српски дијалектолошки зборник* књ. XVIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–71.
- Николић 1972: М. Николић, Говор Горобиља (код Ужичке Пожеге), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIX, Београд: Институт за српскохрватски језик, 619–746.
- Николић 1991: М. Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXVII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 1–548.
- Николић 2001: В. Николић, *Моравички и горњосјуденички говори*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Окука 2008: М. Окука, *Srpski dijalekti*, Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“.
- Павловић 1970: М. Павловић, *Говор Јањева: међудијалектиски и миксоглојски процеси*, Нови Сад: Матица српска – књижевно одељење.
- Павловић 1982: Р. Павловић, Облици дефлекције и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценте), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 7–61.
- Петровић 1973: Д. Петровић, Морфолошке особине у говору Врачана, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XVI/1, Нови Сад: Филозофски факултет, 201–235.
- Петровић 1973а: Д. Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад: Матица Српска: Књижевно одељење: Библиотека Зборника за филологију и лингвистику, 171–203.
- Петровић 1978: Д. Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Просвјета, 1–205.
- Пецо и Милановић 1968: А. Пецо, Б. Милановић, Ресавски говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 241–366 + карта.
- Пецо 2007: А. Пецо, *Говори источне и централне Херцеговине*, Сарајево: Босанско филолошко друштво, 1–434.
- Пешикан 1965: М. Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XV, Београд: Институт за српскохрватски језик, стр. VIII + 1–294.
- Пешикан 1979: М. Пешикан, Један општи поглед на црногорске говоре, *Зборник за филологију и лингвистику*, XX/1, Нови Сад: Матица српска, 149–169.
- Пижурица 1981: М. Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Пилипенко 2015: Г. Пилипенко, Курбан-бајрам у тутинској општини, *Савремена српска фолклористика*, 2, Београд: Институт за књижевност и умет-

- ност: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 445–454.
- Попис 2011: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>, преузето 25. 5. 2016.
- Поповић 1990: М. Поповић, Обичаји српског становништва у Сувом Долу I, *Ново-пазарски зборник*, 13, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 183–191.
- Поповић 1991: М. Поповић, Обичаји српског становништва у Сувом Долу II, *Ново-пазарски зборник*, 14, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 137–147.
- Поповић 2003: В. Поповић, *Пешићерско-шићавички вихори. Хроника*, Београд: Културно-просветна заједница Србије.
- Премовић Алексић 2000: D. Premović Aleksić, Tutinski kraj od prahistorije do ranog srednjeg vijeka, *Tutinski zbornik*, 1, Tutin: Kulturni centar „Mladost“, 15–36.
- Радовановић и Ђоковић 2004: С. Радовановић, Е. Ђоковић, Етничка и конфесионална структура, *Сјенички крај – антропогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 305–313.
- Радовановић 2006: Д. Радовановић, Морфолошке особине говора средње Колубаре, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 189–374.
- Рељић 1990: Љ. Рељић, Самртни обичаји и култ покојника, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 52–53, Београд: Етнографски музеј, 125–148.
- Реметић 1985: С. Реметић, Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, XIX +1–555.
- Реметић 1996: С. Реметић, Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 319–614.
- РМС 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Рудић 2004: С. Рудић, Историјски и демографски развој, *Сјенички крај – антропогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 139–157.
- Сикимић 2018: Б. Сикимић, Ковачи у Санцаку, *Роми Србије у XXI веку*, Београд: САНУ, 101–117.
- Симић 1972: Р. Симић, Левачки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIX, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–618 + карта.
- Стевановић 1933–1934: М. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, *Јужнословенски филолог*, књ. XIII, Београд: Штамп Државне штампарије Краљевине Југославије, 1–128 + карта.
- СТИЈОВИЋ 2007: Р. Стијовић, Говор Горњих Васојевића, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIV, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–321.
- СТИЈОВИЋ 2007а: Р. Стијовић, О једном типу редукованог инфинитива у неким зетско-сјеничким говорима с освртом на стање у бугарском и македонском језику,

- Јужнословенски филолог*, LXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 199–206.
- Трајковић 2016: Т. Трајковић, *Говор Прешева*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 279–578.
- Тутин 2008: *Стратешки план одрживог развоја ојштин (2008–2012)*, Тутин: Канцеларија за локални економски развој
- Ћирић 1983: Љ. Ћирић, *Говор Лужнице*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 7–190.
- Ћирић 1999: Љ. Ћирић, *Говори Понишавља*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 7–262.
- Ћупић 1977: Д. Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, IX + 1–226 (са картом).
- Ћупић 1977а: Д. Ћупић, *Преглед главнијих особина говора Зете*, *Јужнословенски филолог*, књ. XXXIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 265–284.
- Цвијић 1987: Ј. Цвијић, *Балканско њолуосџрво*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Чиргић 2007: А. Чиргић, *Говор њодгоричких муслимана (синхрона и дијахрона њерсџекџива)*, Цетиње: Институт за црногорски језик и језикословље „Војислав П. Никчевић“.

VI. SUMMARY

MORPHOLOGICAL FEATURES OF VERB TENSES IN THE SPEECH OF TUTIN, NOVI PAZAR AND SJENICA

The goal of the study is to determine the inventory of morphological categories and means which are included in building verb forms in the speech of Tutin-Novi Pazar-Sjenica. The dialect in question belongs to the northwest region of the Zeta-Sjenica dialect. It is located in Serbia and covers three municipalities – Tutin, Novi Pazar and Sjenica.

In the introduction of the paper we shall define the geographic position of the researched area, single out historiographic and ethnographic remarks, that is, facts about the population (origin, confessional belonging and ethnical structure), migration, traditional spirit and material culture. A review of dialect characteristics of the aforementioned speech is given along with the most relevant aspects of each level of the language structure, which enables us to typologically determine the analyzed speech, define its relation towards adjacent idioms, thus determining the miclayering within the idiom that is the focus of this research. With the aim of determining the degree to which this topic has been researched we present an overview of previous studies in the field of dialectology that have included the speech of Tutin-Novi Pazar-Sjenica and neighboring territories of this part of the Serbian ethnolinguistic space. Introductory remarks about the methodological aspects will include defining the ways of gathering and forming the corpus for the study and the criteria according to which it is analyzed and presented in the paper itself.

The central part of the paper consists of a morphological analysis of verbal units. By presenting an overview of the verbal categories we may determine the relation between bases and monitor how they are mixed, that is, the transition of a verb from one category to another, leading to varieties and parallel usages of two or more morphological functions. Following this, verbal forms are analyzed individually. Special attention shall be placed on verbal suffixes, whose distribution is significant for following

the evolution and synchronic status of each of the units. Analogical equation within the paradigm, elimination of morphological means driven by the principle of linguistic economy, intersecting suffixes of two or more forms – these are all phenomena which may be detected in the collected material. Throughout the entire analysis the fixed state of the researched environment is compared to the characteristics of other Shtokavian idioms so as to enable areal tracking of the noticed phenomena.

In the concluding remarks we extract the most significant conclusions and provide a general picture of the tense system, based on which the speech of the researched region is precisely positioned within a wider dialectal area. The most dominant developmental tendencies are also stated, that is, the path for the possible future evolutionary course from the synchronic perspective.

The texts presented at the end of the paper include examples of connected speech, noted in conversation with informers.

УДК: 811.163.41'282.2

Љубисав Ђирић

ДОПУНА РЕЧНИКУ ГОВОРА ЛУЖНИЦЕ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Речник говора Лужнице објављен је 2018. године у књизи LXV/2 Српског дијалектолошког зборника у издању Српске академије наука и уметности и Института за српски језик САНУ на 1166 страна. На *Речнику* је рађено осам година, и садржи око тридесет хиљада речи и фразеолошких израза. Одмах по објављивању *Речника* осетила се потреба за његовом допуном. На *Дојуну Речнику говора Лужнице* рађено је две године. *Дојуна* садржи 167 страна и око две и по хиљаде речи и фразеологизама.

Лексикографски поступци примењени у *Речнику* задржани су у потпуности и у *Дојуну*. Скраћенице за подручја са којих је прикупљана лексика, као и техничке скраћенице, остају исте, али се у *Дојуну* не наводе поново, јер ко поседује *Речник* вероватно ће поседовати и *Дојуну*.

Свака лексема из *Дојуне* била би унета у *Речник* да је била забележена до његовог коначног обликовања, али би била другачије уклопљена у његово азбучничко ткиво. Неке од њих у *Речнику* не би биле посебне одреднице као у *Дојуну*, друге би и у *Речнику* биле посебне одреднице, као што су у *Дојуну*, али би свакако боље функционисале у *Речнику* као интегралном лексикографском делу. Ово се посебно односи на хомониме, синониме и полисемантичне речи. Поједини хомоними и синоними накнадно су забележени и у *Дојуну* унети као нове одреднице, с друге стране, накнадно забележена значења полисемантичних речи унета у *Дојуну* као нове одреднице у *Речнику* би ишле у исту одредницу, са новим редним бројем значења. То се може рећи и за глаголске именице, од којих би добар део унетих у *Дојуну* као нове одреднице у *Речнику* био инкорпориран у речнички чланак одговарајућег глагола. Све ово се може сматрати као недостатак *Дојуне* као засебне целине, али је и доказ да се без допуна не може када је у питању дијалекатски речник. Апсолутно сам уверен да у лужничком говору постоји лексичка грађа бар за још једну овакву допуну. Али ја за тај посао немам више времена (како је то својевремено лепо рекла Десанка Максимовић).

На свршетку овога напорнога вишегодишњег посла хоћу да поменем изворе из којих сам црпео лексичку грађу, како за *Речник говора Лужнице*

тако и за *Дојуну Речнику говора Лужнице*, као и Лужничане, моје земљаке, који су сваки на свој начин помогли да овај патриотски посао буде довршен у последњем тренутку, јер је лужнички говор, као и остали српски говори, на издисају пред навалом стандардног језика чак и у руралне средине, скоро обезљуђене миграцијама млађег становништва у градове.

Једну групу извора чини дијалекатска грађа коју сам прикупљао током вишедеценијског бављења лужничким говором. Оно је изнедрило монографију *Говор Лужнице*, која поред описа говора садржи и прилог од око две и по хиљаде речи. Овде спада попуњавање „Упитника за Српскохрватски дијалектолошки атлас“, као и дванаест упитника за бележење дијалекатске лексике, које је попунила Соња Цолић специјално за потребе писања овога Речника.

Другу групу извора чине фејзбук-групе: „Лужничани у Београду“, „Лужница, Лужничка котлина, Бабушница...Најлепши крај Србије“, „Стрижевац – Горњи и Доњи“, „Оратимо, зборимо и вревимо си по нашки“, „Лужнички говор – да се не заборави“. У овим групама многи Лужничани у објавама на својим профилима верно презентују лужнички говор, и труде се да у посебним збиркама речи и фразеологизама забележе што више ретких и архаичних речи и оставе их потомству. Својим објавама о догодовштинама са својом дружбеницом питорексном Госпавом нарочито се истиче Братислав Браца Петровић. Исто тако и Горан Ранчић са објавама о Калуђереву и Калуђеревчанима у серијалу „На калцелерлши макадам“. Веома је активна и Љубинка Дукали, рођена Крстић из Извора, која је стекла највише образовање на иностраним универзитетима, данас живи у Тунису, али се никада није одвајала од свога лужничкога говора, који је у конзервираном облику из шездесетих година прошлог века сачувала до данас. Опчинила ме је њена објава: „Неје зарубил шију с туршију“ (‘није направио дебео врат туршијом’) коју сам истог трена убацио у Речник. Овакве објаве представљају дубок бистри извор из кога се прегрштима могу захватати лужничке речи.

Трећу групу извора представљају књижевна дела писана лужничким дијалектом. Групу књижевника који пишу и на књижевном језику, али поједина своја дела (песме, приче, романи) и на дијалекту чине: Анкица Николић, Драгослав Манић Форски, Братислав Петровић, Горан Ранчић, Јовица Тирић и афористичар Бошко Раденковић Горштак. Најсвестранији је Драгослав Манић Форски, добитник Вукове награде. Он је урадио и *Лужнички речник* (додуше скромног обима и лексикографске обраде). Значај ових књижевника за лужничку лексикографију јесте у томе што они, будући обдарени књижевним даром, могу да у стваралачком надахнућу дозову из подвести ретку, а експресивну реч, и да је сместе у реченицу где најбоље

долази до изражаја њено значење и експресија. То обичним смртницима ретко, или никако, не полази за руком. Књижевна дела из којих су преузимане поједине речи за *Речник* наведена се у *ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА*. Могуће је да има неко дело за које ја нисам знао, или се касније појавило па нисам чуо за њега, али за свако дело наведено у Литератури сваки аутор је прихватио да буде коришћено као извор из кога ће се преузети покоја реч са ужим контекстом за писање *Речника*. Свака преузета реч подвргнута је лексикографској обради (акценат, граматичка дефиниција, семантичка дефиниција...), јер и оне, као и оне из осталих група, припадају лужничком, и мом матерњем, говору. У Уводу *Речника говора Лужнице* из 2018. ја сам са захвалношћу навео имена ових књижевника, осим Бошка Раденковића Горштака, јер његову збирку афоризама тада нисам користио, поменувши да сам се користио појединим речима из дела писаних на дијалекту, али сам пропустио да наведем наслове тих дела, па ево то сада чиним, уз извињење за ненамерни пропуст. Такође се због овог пропуста извињавам и Уређивачком одбору Српског дијалектолошког зборника.

Свима поменутих у овим Уводним напоменама још једном се срдечно захваљујем на помоћи и сарадњи у настајању овога дела.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Драгослав Манић Форски, *Лужнички речник*, Бабушница, Дом културе (Пирот : Графика), 1977, 99 стр.
2. Драгослав Манић Форски, *Печалбари*, Бабушница, Народни универзитет (Пирот : Графика), 1974, 64 стр.
3. Драгослав Манић Форски, *Јесен живоџа*, Бабушница, СИЗ културе Бабушница (ГИРО „6. октобар“ Панчево), 1983, 98 стр.
4. Анкица Николић, *Мирис завичаја*, (Београд : С-print), 2012, 118 стр.
5. Анкица Николић, *Месење и гоџвење у Лужницу*, Удружење „Лужничани у Београду“ (Београд : С-print), 2014, 107 стр.
6. Анкица Николић, *Да се не џоџика*, Ниш – Sven, 2017, 150 стр.
7. Братислав Петровић, *ББП (Брацина блам џоезија)*, Ниш : ДУ Светионик (Ниш : Медивест КТ), 2019, 142 стр.
8. Братислав Петровић, *Сън ил јава - 2. изд.* Смедерево : Уметнички клуб Расковник (Ниш : Галаксијанис), 2018, 106 стр.
9. Братислав Петровић, *Госџавина слава*, Београд : С-print, 2012, 100 стр.
10. Братислав Петровић, *Госџавино закоџано благо*, Ниш : Медиа-пан продукт, 2015, 102 стр.
11. Бошко Раденковић Горштак, *Само се казује (умесџо афоризама – казувања)*, Параћин, Графопромет, 2006, 96 стр.
12. Бошко Раденковић Горштак, *Само се казује*, Параћин, Алка, 2012, 121 стр.

13. Горан Ранчић, *Сенће*, Бабушница : Народна библиотека, (Ниш – Sven), 2012, 145 стр.
14. Горан Ранчић, *Муће*, Београд : Пешић и синови (Београд : Атеље Сава), 2016, 199 стр.
15. Љубисав Ђирић, *Говор Лужнице*, Српски дијалектолошки зборник, књига XXIX (Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик), Београд, 7–190.
16. Јовица Ђирић, *Ебемће Јевројо*, збирка прича добивена од аутора марта 2013. године путем линка <http://www.blogoye.net/SELJAKBROJEDAN/>, данас се може наћи на сајту: <https://www.scribd.com/doc/177503668/Bem-Te-Jevrojo1>.

Београд, октобар 2021. године

А

а-ли прил. *одмах ѿоѿом* – Кòлко гòд да си пàметан, а-ли нèмаш шкòлицу – нìкој те не смàтра за нìшта. Код нас а-ли бóду избори, óдма по нѝ рабòте пиштáље.

абáње с *хабање, уѿроѿашићивање*. – Несѣм остарèл у овèј мојè младе гòдине од уживàнције, нèло од абáње и аргáтување.

абација м *кројач народног одела од домаћег сукна*. – Баштá ми бèше абација, а јá млада девоћа, онò љуђи одсвúд свр́тају и доно́се клáшње, али пòвиш мèн да вѣде, нело штò им станúло до облеклò.

агалисување с *бесѿосличење, уживање*. – Несѣм остарèл у овèј мојè младе гòдине од уживàнције и агалисување, нèло од абáње и аргáтување.

аздѣсување с *ленчарење, живљење на ѿуђој муци и рачуну*. – Нејè он за-рубѣл шију од рмбáње и шпарање, нело од аздѣсување и гостевљање.

ајвáн м *живинче, живоѿиња*, пренес. *лош човек*. – Штò се не смѣриш, ајвáне јèдан, и привáнеш се за некаквú рабòту, нèло сáмо сћиташ по путѣшта ко крнá крава.

алтòсување с *ѿодсмевање уз неѿрисѿојне гесѿове и гримасе*. – Јá áко сам остарèла јòш несѣм дошла бѣш доглè да вѣ служим сáмо за алтòсување, а и вѣ че остарèјете, и вáс си тòј чèка.

алис прил. *ѿоѿѿуно, сасвим*. – Цаболебòсујемо пред зàдругу, по кућу и по двòр ни свè развлèчено, у цркву ѣдемо сáмо кад ѣма вáрено вино и грèјана рећѣја, алис не вољајемо.

áлиште мн. áлишта с *догодовиѿине, ѿосѿуѿци коју изазивају ѿодсмех*. – Ўдем уз пúт и мѣслим се у сèб квá ли че сѣг áлишта да прáјимо. Мојá и твојá áлишта су големá, нèго па и живòтав нејè бòљ, зачѣс те неквò стрèви и

зажмиш. Мани више да причаш тај алишта која су правили деда и баба, тој неј је за причање у свако друство.

ан м *друмска механа где је могло да се њреноћи, коначишиће*. – Сарфин ан је бил једини ан у Сливовик у турско време, бил је онам у Дубраву.

аниште с *место где је био хан, остаци хана*. – На Аништето куде је Сарка држала ан са је Тома Црњинсћи насадил сливе. Веле да је туј бил турсћи ан, затој се место то зове Аниште.

аперисување с *хируришка интјервенција, ојерација*. – Три пути сам имал аперисување, али са сам ко нов.

арација м *љачкаш, ојимач, који намерно некога ил нешићо њусћоши*. – Кад ми муж умре, девери су ме једноман арали док ми деца не ојачаше, а најмладити девер је бил најголем арација.

арацка ж *она која намерно некога ил нешићо њусћоши*. – Кад млада побего за Њгњата душмањи су ни гоца арали, а најголема арацка беше Павлија, црви ју појели.

аргатување с *надничење, шегобно живљење*. – Цел век моје је било само кулучење и аргатување, ја не знам ни кв је море, ни куде се наоди.

аресује несвр. *доида се, свића се; одговара* (некоме неко или нешто). – Аресувала сам се на једнога воденичара, а малко се и он на мен аресувал, ал ме грабну Њгњат, ако је бил три године постар од мојег башту.

астрене с *окресивање грана са лишћем за брсћину сћоци шоким зиме*. – Беше човек ко горун, али у астрене шуму паде из границу и повреди си кичму, и са се не помера от кућу.

ашћује несвр. *води љубав (с ким); удвара се* (коме). – Она сева с очи и ока колко ју глас служи да мора да топи маз и да не може све сама, а он оче све да мане и да си ашћује на славу куде пустосватице. ■ **ашћување** гл. *им*. – Море, жени се на време док си млада и док те сви оче, ашћување буде и пројде, а старос брзо дојде.

Б

бабамарта ж *њерсонификација њрећјролећа у легенди о баба-Марћи, њерид од њочейка марћа до Младенаца (њочейка њрлећа)*. – Бабамарта мен нече да уплаши да не искарам овце на појату, само ли малко околни снэг.

бабетерина ж *пеј. зла и ојака баба*. – Млого си ме турал у теј твоје приче, че се питују јутре ква је тој бабетерина била, кад је суде стизала, и свакоме ману наодила.

бабешњаџ ж *много сѣара баба*. – Бабешњаџат се сѣв спѣкал, сѣмо штѣ не мрѣ, етѣ ју у ѣжу, а јѣш, брѣ, рабѣти, јѣш ју мѣсто не држѣ.

бабѣра ж агр. *врѣша круѣне заѣуѣасѣ ѣаѣрике*. – Ми сѣдимо двѣ трапа папѣрику, једѣн трап су бабѣре за пунѣње, а једѣн си ѣбичне нѣше папѣриѣ за пржѣње.

бабѣрка мн. бабурѣе ж *дем. од бабура*. – Дошѣл от косѣње, и на астал за тѣкал пѣну шѣрпу пѣњене бабѣрѣе, ѣн се примѣкне и свѣ ји отѣпа до једнѣ, кѣт се пѣсле збрѣли свѣ да обедују, виде празнѣ шѣрпа.

бабушѣра ж в. *бабешњаџ*. – Тамѣн да отѣнем грѣз, кѣд етѣ ју Љѣбинана бабушѣра, наостѣрила се ко бѣсна кѣчка, че се мѣши с тојѣгу да ми главу отѣине.

бавѣње с *кашѣње, одоцѣвање*. – Бавѣње при нѣшега баштѣ нејѣ смејало да бѣде, мѣлко ли се забѣвимо от корзу, бијѣње ни не ѣине.

баѣавѣише несвр. *ленсѣвује, бесѣосличѣ*. – Тој је једѣн нерабѣтник, баѣавѣија штѣ га нѣма, метнѣл се на уѣу, кѣд дѣјде врѣша сѣмо баѣавѣише сас вршачѣ окол задрѣжни дрѣш. ■ **баѣавѣисување** гл. *им.* – Здрѣв и прѣв, и дѣбар мѣјстор, квѣ би свѣ до сѣ могѣл да ствѣри – мѣни га, али од баѣавѣисување нѣма кѣд, па си му дѣста тој квѣ је наследѣл од матѣр и баштѣ.

бајадѣра ж *врѣша сѣиѣних колача*. – Уѣипимѣ пѣла ѣило шиѣер, у ѣѣг тѣримо тѣста грама млѣвени орѣси, тѣста грама кѣкс, једѣн маргарѣн, и свѣ помѣшамо, подѣлимо на пѣла, и у једнѣ половѣну тѣримо чоколаду. За славу спѣремамо по некѣлко врѣсте колачи, али се госѣѣњи нѣјвише отѣмају за бајадѣре.

бајадѣрица ж *хѣи. од бајадѣра*. – Штѣ мојѣ ујна умѣје да прѣји бајадѣрице – мѣни га! За дѣшу се лепе!

бакѣлченце с *дем. и хѣи. од бакал, бокалчиѣ*. – Нѣјблаго ми бѣше ујутру да слѣзем у пѣдрум и наштѣ срѣце да попѣјем једнѣ бакѣлченце винѣ.

бакѣруша ж *бакарни новац малѣ вредносѣи, бакѣреѣак*. – И пѣре смо на одѣли по плѣнин, бакѣруше, ѣмам ји у пѣдрум пѣну једнѣ конзѣрву.

баклѣк м *ѣубре, смеѣе, сѣтарудија*. – Тѣја баклѣк ис кѣћу свѣ да исврѣлиш, сѣмо смѣта, а нѣшта не врѣди.

бакрѣ с *јагѣе* (на ромском језику). – Упрѣлет стѣгну јѣганци, тѣг се и Цѣгаѣи размѣрају по сѣла, траже рѣгѣто бакрѣ за Ђѣрѣовдѣн.

банзѣв м *чѣвек висѣког расѣа, а незгоднѣ каракѣера, уз ѣио и леѣ*. – Умамо једнѣга банзѣва, вѣздѣн лежѣ, сѣноч сѣѣта, рабѣту не пѣпа, а пробѣрљив на једѣње.

банза м в. *банзов*. – Глѣ кѣв је банза, изргѣл ко грѣсница, а мѣзак ко у кокѣшку.

бандогла́в, -а, -о *тврдоглав, својеглав*. – С њега никој неје могл да излезне на крај, бандогла́в је ко овѣн.

барабување с *мангујовање, скишање, бесјосличење*. – Барабување и школа не йду заједно, свѣ позавршаваше школе и запослише се, а нашити бараба че си барабује цел вѣк.

барѣткица ж *дем. и хий. од барейка*. – На главу натакарил некакву барѣткицу сас ћулумку на вр, ко онија педерко у Курсације, што ји на телевизују гледао мо.

батисује се несвр. *квари се* (о намирницама). – Вурда трѣбе да постоји недељу-две да прећипи, па тг да се једѣ, а не ваљаје ни да је млого на топло, мож да узбучи и да почне да се батисује.

батише свр. *йоквари, уйройасиши*. – Тека се не работи, ако не пазииш само че батиишеш тој квѣ си започѣл да работиш, па ти залуд работа.

бачка се несвр. *куйа се у илйикој води, жабурка се*. – Садимо оцутра сас комшику квачку, и гледамо како се у лавор бачкају моји пачичи.

бачкало с *блайо, каљуга где се свиње радо задржавају*. – Свињар предвечер докара сѣлсѣ свиње до Црњинску чешму, а туј се направило каљиште до колѣна, право бачкало, и туј си сваћи домашин преузима њигов брав.

баценак м *йашеног, свасиикин муж*. – Били су кумови, али по жѣне и бацѣнаци.

башѣње с *йрећуикивање, избегавање истиине*. – Волѣла је да башѣ кудѣ йде и с куга се вицѣвља, али ју брзо увате у башѣњето, па је чѣсто јѣла ћотѣк.

башкари се несвр. *ужива у удобности, излежава се*. – Муж вој бѣше трклет на работу, а она је била у стање по цел дѣн да се башкари по кревет, а пуно пут не пријде ни до шпорет нешто да спреми. ⇔ *разбашкари се*.

бьгьльив, -а, -о *инвалидан, несјособан са ногама*. – Он ујет, а жена му бьгьльива, па се нашли ко с белу кобилу да су се тражили.

бедоча ж *велика беда, йука сиротиња*. – Била је бедоча до бога, морало је за свѣ да се штѣди и мучи, али који је туј школу прошъл, друга школа му неје требала да се снајде да преживи.

бећендисување с *узајамна симйаијија*. – Од вајкада си је било бећендисување измецу момка и девоћу, али се тој крило; неје било ко са да се они пригрну и целивују, а народ да ји обикаља, и да одврта главу од стид.

бећендише свр. *жели, йрижељује, симйаишише*. – Напред је било коју девоћу башта и маѣи бећендишу, њу је син морал да узне за жену.

Београцањи м мн. етн. *сйановници Београда*. – Кад је могл Марјан из Масуровци да се коље сас Београцањи у Скупштину, што па ја да не могу, па ја сам за свацу тата-маѣа.

берећетчак м хий. од берећет̄, њлодови који се роде у њољу. – Прогреја слњчѣнце, че нѣкне морѹска и че рѹди ошавчак, че вѣдимо берећетчак и овѹј гѹдину.

бѣчи се несвр. гледа јако оѡвореним очима, гледа зачуђено или неѡријатиљски. – Бѣчи се ко бодљиво говѣдо, ел ко телѣ у шаренá врата.

бѣгр м каменац који се хваѡа на суд у коме се греје вода. – Котлѣто у којѣ стáлно грејем вѹду ватило бѣгр, мѹрам да га очѹкам и опѣрем. Нѣчу сѹк, нѣчу да ми црѣва ватају бѣгр, бѹље ми сѣпи рећѣцу.

бѣр прил. редовно, увек. – Бѣр гѹдина, бѣр детѣ у кућу, онѣ не дангѹбе да прáве потѹмство.

бирибѣкош м шатр. лола, мангуѣ, ѡроѡлица. – Госпáвина рѹдбина си отидѣ, остáдоше сáмо бађевцѣје и бирибѣкоши. По цѣлу нѹч збѣра сѣлсѣи бирибѣкоши те пијанче, че му попáдају до прѹлет ѹбручи на бѹришта.

бистрѣње с вођење ѡѹђе бриге, ѡолиѡизирање. – Од бистрѣње полѣтику дѹм не напрѣцује, нѣло тѣ да пѹчнеш да си глѣдаш женѹ и децá, и њѣве и стѹку од којѣ се жѣви.

бѣчи се несвр. горди се, ѡрави се важан. – Милѣсов сѣдал, прекрстѣл нѹгу преко нѹгу, и бѣчи се ко да је минѣстер, ако нѣма кѹче за квѹ да га увáне.

блáгдѣн м дан у коме се не ради, ѡразнични дан. – Напрѣд се бáница пѹчесто месѣла сáмо у гáздинсѣ куће, а при нáс сирѹтињу сáмо на блáгдѣн, и кáд дѹјду пѹдолечѣи госјáње.

благѹтињá ж 1. ѡредѣо богáѣ добром ѡравом за исѡашу. – Овцѣте нашлѣ благѹтињу, па крѹте ли крѹте, а мѣн мѣло: че набречѹ млекѹ ко нѣкад. 2. ѡелесна наслада. – Прво се пренемáгаше, па ме цѹну, а мѣн по цѣлу снагу стáну неквá благѹтињá.

блáзнѣње с саблáжњавање, вређање јавног морала. – Онѹ и напрѣд је билѹ да се понећѣи напије па блáзни свѣт, али оваквѹ блáзнѣње, и тѹј и од стáри и од млáди, нејѣ билѹ нѣкад.

блáјање с оглáшáвање обве блѣјањем. – йвце се ублáјѣ, кѹзе се уврѣкају, од блáјање и врѣкáње не мѹже главá да ни се смѣри.

блѣјање с в. блáјање. – Не чѹје се вѣше ни блѣјање ѹвце, ни лáјање пцѣта, ни ровáње говѣда, ни врѣштáње кѹњи, замрлѹ селѹ, па тѹј ти је.

блесавѣње с неурáчунљиво ѡнашање. – Мѹре, престáни да се блесáвиш, блесавѣње нѣче да ти помѹгне, сáмо ако се рѣпнем и ѹзнем тојáгу.

блѣсавштина ж наивна и ѡриглуѹа женска особа. – Блѣсавштина, врѹглавштина, ћѹрко, штѹ не глѣдаш какѹ твојѣ дрѹшѣ рабѹте, свѣ че те иско-рѣсте и остáве.

блокчѐ мн. блокчетија с *свешчица, ноїесић са лисїовима за кидање*. – Пїтај га штò че му тòлка блокчетија, да је узѐл две-три, па ајде-де, а он на-узимал ко да сáмо њему трѐбу, па áко се дѐле цабе.

бл̑сне свр. *блесне, сине, засија*. – Нòч тївна, мї се шуњамо, кáд одједнуш ни бл̑сну батѐрија пред òчи.

бљување с *їовраћање*. – Напїје се, па пòсле да ти се стужни од њигòво блантање, бљување и подрїгување.

бљу́тав, -а, -о *који је без їријатиног укуса* (о јелу и пићу). – Чорбицава ти бљу́тава, ко да си спремáла помїје за свиње. Књига ти је ко јѐло – ил је укусна, ил је бљу́тава.

богорáди несвр. *мољака, їреклиње*. – Престани вїше да богорáдиш, неси садѐ ти у кућу, па да сви сáмо тѐбе слўшамо.

богопрòсница ж *обичај їаљења свеће їокојнику їре сахране*. – И морáл сам да отїдем да вој запáлим свечїцу, помислѐ да òкам Госпáву да идемо заједно, она не пропушта таквѐ богопрòснице.

Богсавица ж *вр. їр. їосвећен св. Сави Освећеном (5./18. децембра) їразнује се за зашїиїу деце од ваїре и вреле воде, їнога дана се кува їїзв 'шарено вариво' које се сїравља од їасуља, кукуруза, їшенице, боба, грашка, леће и др.* – Варварица (4./17. децембра) вáри, Богсавица кладѐ, а Свети-Никòла (6./19. децембра) кўса.

бòдне свр. *дем. од бòде, бòдне чим шиљаїим*. – Јá се снебївам, дошъл ми срáман госјанин, једвá се снајдò та спремї нештò на скáру, да неквò бòднемо на чукалицу.

бојаци́ница *радња у којој се боји їређа*. – Напредѐмо прѐцу, па ју нòсимо при бојацију у бојациницу да ју бојацисује, после плетѐмо, или ткајемо.

бомбòнче с *дем. од бомбона, бомбоница*. – Нѐче Тїлко да се жѐни, а онї да га одобровòље прво му купише пòловно тракторче фергусòнче, па му пòсле доведòше женчѐ ко бомбòнче.

босотување с *ходање босим ногама због сиромашлука*. – Билò је и гладување и босотување, али је тагўшањ нáрод бїл пòздрав нѐло данўшањ.

ботурлук м *зलोља, намћорсїво*. – Нáшити старц кáт се потуњи не приоди при њѐг, и ништа му не тражи, пòсле кад му попрòде ботурлукат свѐ че ти дадѐ.

бошчалук мн. бошчалуци м 1. *дар увијен у мараму (бошчу) који дарива млада, бошчалук*. – Невѐстата врѐдна, бїш убави бошчалуци наспремáла за кумови и старòјће. 2. *рубље увијено у мараму (бошчу) сїремљено за укой*. – Јá сам си спремїла бошчалук и за мўжа и за мѐне, кáд умремо сáмо да извáде из кòвчег и да ни премѐне.

бранѐње с 1. *забрана, ускраћивање чега коме.* – За детѐ је бѐље да му се објасни да нејѐ добро свѐ квѐ потражи, бранѐње мѐже да бѐде пѐвиш штѐтно него кѐрисно. 2. *одбрана од насрѝаја.* – Бранѐње ти не помага, колкѐ гѐд да се браниш од мѐне, једѝн дѝн че бѐдеш моја.

брбњање с *брбљање, зановѝтање.* – Престани више да брбњаш, стѝжни ми се оди тѝј твојѐ брбњање.

брбѐче несвр. 1. *клокоће* (о води). – У Савни кáмен, у Стрижѐвачку рѝдину, кад прислѝниш љо на кáмену плѝчу чѝје се да брбѐче вода негде љдлабин. 2. *крчање* (о цревима). – Мора да сам појел неквѐ лѝше, сáмо ми брбѐчу црева по стомак.

брѐнување с *ѝошѝовање, уважавање.* – Помгајте ме дѝк сам јѝш жѝв, кад љмрем помагање и брѐнување ми више не трѐбе.

брисогѝз м шатров. *ѝоалеѝни ѝаѝир.* – Видим у једнѐ прѐграде натѝрана папирната марамчетѝја, а у друђи брѝсогузи.

брстѝје несвр. *брстѝи.* – Кѝзе највише вѝле да брстѝју диволескѝвину.

брѝндав, -а, -о *дубок, ѝромукао* (о гласу). – Крупна баба бѐше, пáнтим ју ко сѝг да ју глѐдам, ѝмаше некѝв дљбѝк и брѝндав глас.

брѝчина ж *велики брк.* – Илија Цвѐтин ѝмаше големѐ брѝчине ко Краљевѝћ Мáрко.

брчкање с *жабуркање ѝо ѝлиѝкој води.* – Ајде, дѐца, излезѐте из водуту, каквѐ је тѝлко брчкање цѐл дѝн.

брѝцѝља ж *ѝишѝи назив за краву.* – Пасѝ краве у нáшено ѝриште у Бербѐч, а пројдѐ једѝн Сливовчаѝин па ме питѝје: „Чија је онáј брѝцѝља, бѝш би волѐл да ју кѝпим ако је на прѝдаву“!

бѝа несвр. *наилази у гѝмилама, нахруѝје.* – Напрѐд кад дѝјдеоше славе нарѝд сас венѐри по селѝ сáмо бѝа á у једнѝ, á у друђу кѝћу.

бубáчка ДЛ ж *дем. од буба.* – Смири се, да не ѝзнем тојагуну, па ѝма да бѐдеш миран ко бубáчка.

бувљак м нов. *бувља ѝѝјаца, ѝѝјаца за ѝродају сѝтарих сѝвари.* – Бѝо на бувљак, па сам за мѝжа купѝла трѝ шловијаѝње и трѝ мајце трегерáче за испод кошѝљу, а за мѝн сам си накупувáла блѝзе и комбилизѝни, да ѝмам да промеѝѝјем, да ме не оговáрају какѝ ѝдем свѐ у ѝсто.

бѝдзашто прил. *врло јѐфѝино, у бесцење.* – Нáши стáри су за тѝј ѝмање у Сулимáново давáли мѐће мамудѝје, а ви га сá распродавате бѝдзашто.

букáч м *онај који ѝрави буку, галамѝја.* – Ако дѝвечер дојде Сáнда Цврkáло, он голѐм букáч, нѐче мѝжемо да одржимѝ Мировно вѐће, ѝма се разгалами и на свѝ има да досáди.

бѝла ж *ѝишѝи назив за жену Туркиѝу, али и синоним за жену која се на ѝојавѝје у јавносѝи, која време углавном ѝроводи у кући у ѝриѝремаѝу јѐла,*

одржавању хигијене и удовољавању мужевљевим *ѝрохѝевима*. – Држѝ ју до́м ко бу́лу, не пушта ју да излѝзне да се ви́ди с љу́ди.

бу́лка *крава риђе олаке са белом ѝегом на челу, и име ѝаквој крави*. – На́ша Бу́лка ре́тко коју́ го́дину да не бли́зни.

бунѝја м *онај који се бунѝ, и ѝодбуњује друге*. – Сино́ч не одржа́мо Ми́ровно ве́ће, довлѝкоше се се́лсће бунѝје, и растури́ше ни до́говор.

бу́риште мн. бу́ришта с *ѝеј. од буре*. – Ако ова́к наста́ви да довлáчи се́лсћи бирибѝкоши да пија́нче, до про́лет че му попа́дају о́бручи на бу́ришта.

бућкури́ш м *јело или ѝиће без укуса, фиг. неѝио ѝио је без вредно́сћи*. – Од голѝм мућкури́ш – испáдне голѝм бућкури́ш.

буца́ње с *фиг. момковање, лудовање*. – Сви́ другари́ му се поже́нише, и ве́ч во́де деца́ за ру́ку, а он се јо́ш не мању́је од буца́ње по путѝшта.

бучавѝе несвр. *зарасѝа у олаку, ѝосѝаје неочешљан, или неоѝимарен*. – Чим на некога́ говѝда по́чну да бучавѝу зна́чи да је га́зда ману́л да во́ди бри́гу од њѝ, или да не́ма с квó да ји ра́ни.

В

ва́жи несвр. 1. *има важно́сѝ, вредно́сѝ, цену, углед*. – Би́л је ви́ден чо́век, рѝч му се ва́жила, сви́ су волѝли да га угóсте и попрѝчају с њѝга. 2. *смаѝра се, ужива глас*. – Једи́но се Про́ка о́смели да вој при́јде, једѝн на́очит чо́век, а ва́жил је за до́брог цугаѝију.

валѝѝка ж *хвалисавка*. – Бобо-На́ца биѝинска је билá голема́ валѝѝка, на це́ло село́ се повали́ла ка́д вој Че́да купи́л од печáлбу сандáле. Голема́ је валѝѝка, да ти се стужни кат по́чне да се ва́ли и да се узди́за, ко да ју не зна́мо која́ је, и каква́ је.

ваља́ње с *ѝроцес дораде сукна у ваља̀вици*. – Изатка́јемо кла́шње, па ји однесе́мо у Љубера́жду у ваља̀вицу на ваља́ње, по́сле се од њѝ за му́жи кро́је панталóне и капу́ти, а за же́не сукње.

ва́рмерѝе ж мн. *фармерске ѝаниѝалоне, фармерице*. – Једно́ врѝме ѝскочи мо́да да мла́ди но́се ва́рмерѝе, данѝс ји но́се сви́, и му́жи и же́не, и ста́ри и мла́ди, и у гра́д и по села́.

вароша́нка мн. вароша́ње ж *сѝановница вароши*. – Ти́, мори́, се под-големи како́ поста́де вароша́нка, преста́де да позна́ваш на́с сеља́ње, áко смо до јучѝр заједно о́вце па́сле и из иво́ру во́ду пи́ле.

васпита́чка ж *васѝѝѝачица, одгајаѝељица*. – Таврали́ја поче́ она́к но́гу пред но́гу да шѝта прекај аутобу́с, сас ку́кови кла́ти ко мага́ре сас са́мар, а они́ по њу́ ко деца́ по васпита́чку.

ватање с додиривање, мажење у љубавној иредигри. – Напред се чекало да се угаси свѣтло, или да се мрдне негде утавнин па да почне ватање и целивудање, са се ватају у сред пладне, и куде стигну.

вати се свр. *нађе се у некој нејрилицы, буде ирикљешѣен каквим сѣицајем околносты.* – Ватил се у бездир од тоље закасотине. Ватил се у сиротинлѣк ко сирома за патку, па га не попушта.

вашарување с ирвођење на вашару. или уочи вашара. – Кад дојдеше Крстовдн, вашар у Бабушницу, вашарување за омладину је трајало и по три дна, али имало народ, а са све намалело.

вејавица ж *јак веѣар са снегом.* – Вејавица голема, једва смо могли очи да отварамо, а нигде заклон главу да склонимо.

вејање с одвајање зрнеља иасуља или жиѣа од илеве уз иомоћ веѣра. – Чѣни ми се најтешко беше вејање жѣто, мораш с лопату да га врљаш увис, а ветар ти носи плеву право у очи и нос.

векување с фиг. *дуго итрајање, дуго остѣјање на власѣ.* – Постаде буца, големѣц, први човѣк у варош који се за све питује, и мислѣл је да че довед да векује, али и његово векување не потраја млого.

велемајстор нов. м *врхунски мајстор, онај који је ненадмашан у неком иослу.* – Она мисли мѣн че да предрибла, па ја сам за њу велемајстор у дриблање.

венчалан, -лна, -лно *који се односи на венчање, венчани.* – Врнул се от печалбу и нападал жену, ушчинило му се да је видѣл његов венчални прстен на комшијин прс с куга су заједно радѣли, ако не призна оче да ју искара ис кућу.

веселачѣи, -чка, -чко *који ириѣада весѣљаку, који је иоѣиѣе од весѣљака.* – Американка повѣла коло, па извадила некто марамче и само га врти, види се да је родена за весѣља, од весѣљачку сорту.

веселѣње с *весѣљење.* – До оточ је руцала и слѣзе неје могла да заустави, а сѣг од онолко викање прејде на веселѣње.

вѣчито прил. *без иресѣанка, увек, сѣално.* – Човѣк мисли да че је вѣчито млад, али старос се прикрадне, украдне ни младе године и побегне преко брег, а ми тој и не примѣтимо.

вештак, мн. вештаѣи *онај који је сналажљив, који је вешѣи да се снађе у сваком иослу и свакој ирилицы.* – Љуба Севѣтин из Срижевац беше вѣш човѣк, па су га сви звали Љуба Вештак.

вилцанче мн. вилцалчетѣја с *дем. од вилцан, шољица за кафу.* – Сѣдомо на дрвник да се одморимо малко, кад ете га иде домашин, носи грејану реѣију у кондир, и на послужовник вилцанчетѣја.

ви́сћи нов. м *виски, врсӣа јаке ракије од жӣӣа*. – Овој је рећија што сам си спремила за укоп, да пред енглеску краљицу принесеш њу и њојан ви́сћи, за мојуву би се ватила.

ви́чан, -чна, -чно *који нешӣо добро ѿознаје, који је навикнӯи, сти́ручан*. – Снао, чу те молим да ми помогнеш да натрукујем овџа чаршав, ти знаш да ја несъм бѣш ви́чна у трукувањето. Њу не требе да учиш, она је ви́чна на туј работу.

ви́цује несвр. *ви́ћа*. – Вицувала сам га млого пути сас њу, ако он баши да има нешто мецу њи.

ви́цује се несвр. *ви́ћа се*. – Курјаци се несу често вицеваљали, а са се накотили, па се и лети ви́цују. Ете кви смо роднине, живимо у Бабушницу, а ретко се ви́цујемо.

влакно́ (уз бр. влакна́ и влакнѣти) с *шанка влакнасӣа нӣи, ѿриродна или на̄прављена, влакно*. – Обосел по главу, начисто оћелавел, ни две влакнѣти му несу остала.

вла́чен, -а, -о *оно шӣо је обрађено на влачари* (о вуни). – Баба принесе нову цедилку на големе црне и белѣ коце сас дљѣи тракови, напрујену од влачено сукно.

вла́шћи, -шка, -шко *оно шӣо се односи на Влахе*. – Затѣкал ји Љуба у шталу гдѣ се онодили (сексали), и одма се сетише да че да раздаде влаше патѣ (гласине) по цело село.

воли́ра се несвр. *фолира се*. – У лужничку орату нема глас „ф“, затој се понећи Лужничањи често воли́рају.

вотѣља ж *фошеља*. – Кад дојдем там одма че те водим у „Симпо“ да ти узну мерку оди гузицу, и че ти купим голему вотѣљу, а и нову климу да се смрзнеш у сред лето.

во́ћка ж *дрво на којем расӣе воће*. – Који воће сади, а трѣе не вади, ко да ји неје ни садил.

во́чник м *воћњак*. – Деда Пејча, брѣ, посади најубав во́чник у Сливовик.

вра́же несвр. *мрда ѿрсӣима*. – Детенцето вој млого трклето, и стално вра́же сас прстичи ко да свири у кланѣта.

вра́нчѣ мн. *вра́нчѣтија с младунче вране*. – Сврака изводи сврѣтетѣја, врана вра́нчѣтија, а чавка чавѣтетѣја.

врдáње с *избегаванье истӣине; извлачење од неке обавезе*. – Врдáње нема, има да признаш и када си матер за сису уапал кад те дојила, камо ли да не признаш дуг који дугујеш на државу.

врѣви се безл. *ѿрича се, говорка се*. – Врѣви се по село да че се Вецо и Каѣтица мањују (разводе).

вревљив, -а, -о *иричљив, говорљив*. – Наша баба бeше млого вревљива, од њу се до рeч не доодеше, па ју снаје клнеоше: Што једнуш не занемeје, да ни се душа смири.

врекaње с *оглашавање козе врекањем*. – Овце се ублајe, козе се уврeкају, од блајaње и врекaње не мoже главa да ни се смири.

вречетина м *ауг. од вреча*. – Имало је вречетине које збирају и прeко сто ћила, по двојица човeка врeчу једвa подигну.

вржалџ м *човек који врачањем иредвиђа будућности, или има сиособности да излечи неке болести, врачар*. – Негдe кажу вражалџ, у наше село га зову вржалџ. Сeнта вржалџ из Витановци је бил најголем вржалџ у цeлу околину.

вржалица ж *жена која врачањем иредвиђа будућности, или има сиособности да излечи неке болести, врачара*. – Бобо-Товилка, вржалица из Периш је знала да глeда, нeма човeка комe она нејe растурила маџије.

врзина ж *закржљало сишно расишње*. – Излази, брe, да те видимо, што се куташ ко зајак у врзину. Потрча, оно ми се врзина уплeте у нође, па кат сам акнул, разби се ко звeчка!

вриштање с *њиска, коњско оглашавање*. – Не чује се више ни блејање овце, ни лајање пцeта, ни ровање говeда, ни вриштање коњи, замрло село, па тој ти је.

врдупи се несвр. *излежава се*. – Ене га Браца, изврндупил се ко ага! – Па што да се не врдупи кад је пун с пaре ко брoд.

вүзне се свр. *оклизне се*. – Бeше га поледило, па озгор опељужил снежк, ја појдо у задругу по цигаре, па кат се вүзну, падо ко ис крушку, замалко без главу да останем.

вүница ж *уиредена вунена иређа од различитио обојених влакана*. – Баба вој исплeла цeмпирчк и рукавиче од вүницу, па има она да ми буде најубава бабина унучка.

вутрoла ж *фуџирола*. – Гурну ливoвер тулумбаш у вутрoлу, и излeзо надвoр да идем у-планин.

Г

гадурина ж *аљкава, лења и вулгарна особа*. – Свeкар ми је бил добар човeк, а свeкрва је била гадурина голема, до смрт ме је јeла.

газдаричка ж *хиџ. од газдарица, газдаричица*. – Дојдe убава газдаричка, па се још нађиздила ко невеслe.

газѐње с *гажење*. – Пободѐмо стóжер на гúвно, па окол нѐга нарѐдомо снóпови жíто, па ука́рамо ко̀њи, а који нѐмају ко̀њи мо̀же и воло̀ви, те га сас газѐње овршú.

га́лес, -ста, -сто *црнйурсаӣ*. – Јучѐр на пíјац продадо га́лестуну кра́ву.

гѓ́гњање с *гуњђање, зановѣшање*. – Дóста, брѐ, више с то́ј твојѐ гѓ́гњање и наодѐње манú гла́ву ми прóби.

гѓ́ђање с *в. гьгњање*. – Од нóјно гѓ́ђање дошло ми да ванем свѐт, ел некто да урабóтим с мѐне, па не́к се раши́ри сама́ по ку́ћу.

ге́ца м погрд. *сељак, геак*. – Óри, ге́цо, кад нѐмаш шко́лу, а ка́д у́мреш че се одма́раш.

гецован м шатр. *в. геца*. – Пра́ви је гецован, али збáри на́јубаву школа́рку која́ преко лѐто до́јде у село́.

гíздав, -а, -о *накићен, украшен, ои́мен*. – Невѐстава бѓш гíздава, а да ли је и врѐдна топр́в че се вíди.

главнѝк м 1. *онај ко је главни у каквом ѝослу*. – Тíлкова сестра́ бѐше úда-та за úправника у по́шту, па он Тíлка за́посли, и то́ј да бúде главнѝк по́штар на шѐс села́. 2. *део ѝочка за́йрежних кола, в. главчина*. – У главнѝк се удѐвају спи́це.

главура́на м *ѝврдоголава и ѝриглу́ја женска особа*. – Стаи́ли се óба ѝсти, главура́н и главура́на, па им и деца́ таква́.

главчѝна ж *средишњи, ваљкасти део ѝошка, у који су учвршћене сѝице (ѝаоци)*. – На́јбоља главчина је од брѐс, у ну́ се удѐвају спи́це, а на њѝ иду на́плати.

гледáње ж *уѝисак који се сѝиче на основу сѝољашињег изгледа кога*. – Невѐстицата им на гледáње нејѐ ло́ша, а каква́ је она́к – онѝ си зна́ју. Кра́вата добра́ на гледáње, а каква́ је на телѐње и на млекó, топр́в че се пока́же.

гли́бав, -а, -о 1. *мли́ав, неухрањен, слабашиан* (о човеку или живинчету). – Детѐто му а́рно гли́баво, не зна́м да ли че га прѝме у во́јску. 2. *блаи́њав* (о терену). – Идо́ у Ба́рје да са́дим лу́к, а́ма гоца́ гли́баво, па си се врну́ до́м.

глоца́ње с *фиг. нервирање, живцирање*. – Це́л вѐк ме је се́фирал и глоца́л ко свињску но́гу, од то́ј њи́гово глоца́ње сам и стану́ла оваква́ да несѐм више за у лу́ђи.

глу́павачак, -чка, -чко *ѝриглу́и*. – Нејѐ злоглѐдна, úбавачка, а неје ни глу́павачка, али има́ једну́ манú – во́ли текá да цвр́цне понѐкад, оно́ па кујѝ не во́ли, али га она́ умѐје и прека́ра.

гњетѐње с *фиг. ѝреждеравање*. – Истру́же ни ређѝја, па кад нава́лимо на плѐскавице и цревца́ не глѐдамо ко́лко че појѐдемо, гњетѐње до мogaње.

гњѝл, -а, -о *фиг. клонуо, слаб, ѝрошан*. – Како́, брѐ, зачѐс до́јде нево́ља до човека: до јучѐр ко дрѐн, а глѐ га сѓг – гњѝл ко му́шмула.

говејање с *ленчарење, бишисање*. – Од говејање нема вајда, нело ајде да се дџсамо па на работу, наше работе никој нече да уработи.

говѣља несвр. *бишише, дошрајава*. – Још говѣљамо, а до када чемо, тој само овѣја одозгоре занaje.

гологузија ж *неуки и невашишани људи, шроси свеи*. – Синоч у кавану намуала се гологузија колко оч, једно пијано, једно поје, једно ока, па кат се степаше, милиција ји не мож развади.

голотување с *џуко сиромашиво када се нема ни одећа ни обућа*. – Било је и голотување и босотување, али је народ бил поздрав и повесел нело са.

голошија м/ж 1. *живина голога враша*. – Дојде кум, а жена одма закла најубавог петла голошију, те га обџпамо. 2. *фиг. незрела и несналажљива особа*. – Тија голошија још нумеје сам да се обује, а вѣч почел да се оглецује пред огледало.

гонка се несвр. *удвара се* (о зечевима). – Прѣдвечер зајци слазе из Страње у дѣтелине, па се џграју, гонкају, прѣцају, док понећи не плати з главу, јер и ловције знају гдѣ да ји траже.

горак м *сиша и реиша шума, шипражје, в. реишжак*. – У браништето у дољњи крај има и крупна гора, а у горњити више горак.

горолом мн. *гороломци* м *који је вредан и јак, који гору ломи*. – У Стрижевац беоше два брата: Драга Горолом и Љуба Горолом, вредни и поштени, са обе куће запустеле, деца се растикала по свет.

гороломши, -ска, -ско *онај или оно шшо се односи на гороломце*. – Света орманши доведе Мирјану гороломску из Стрижевац, вредна жена, чудо напрајше.

готован м *који воли да други ради за њега, нерадник*. – Мачкав поален и голем готован, нече поганци да јури, само чека да му се даде залок леб.

госјар м *онај који радо и често неизван иде у госте*. – Госјар је те му нема раван, куде улѣзне заборави се, али неје такв и да другога дочека и пречека.

госјарка ж *она која радо иде и када није џозвана у госте*. – Нашли се, она голема госјарка, он голем госјар, по три дѣна се не врѣтају от славу.

госпочѣ с *фиг. гостодичић, размажено деише*. – Баба Радјока се на сва уста ваѣли: Моје госпочѣ да работи почѣ.

готвено поим. *прид. оно шшо је сиремљено кувањем*. – Чим улѣзомо у собу, одма се осети да мирише на готвено.

гоштѣва несвр. *дочекује с џажњом и часиш џробраном храном и џићем, угошћује*. – Дојду упролет, у најголеми работе, па се заседу, а ми немамо време ни да се омијемо од работе, кам ли њи да гоштѣвамо.

грабање с *дохвајање на њречац, њрисвајање*. – Како се је обогатио с грабање и отимање, тека му се имотат брзо растури и кућа опусте.

градисал, -а, -о *ономоћао, ороноу*. – Несъм га одавно видел, ама арно градисал. Куде погледаш у село туга голема, људи градисали, куће запуштене, све се ућутало...

грбавене с *њовијање леђа од рада и најора*. – Големо имање тражи големо грбавене, а не сћитање и луксузацију.

грбњач м *кичма*. – Боли ме грбњачат, некако сам се пореметила, па сам се, еве неколко дња, савила дозем.

гривна ж 1. *дуга и гусија длака на враиу коња*. – Он исполк испружи рѹку прво пред прљицу да га подуши, па ју тг помазни по гривну, и кобилата се умири. 2. *анат. зглоб који њовезује шаку и њодлакѹицу, или сѹојало и њоѹколеницу*. – Рѹће ме боле у гривнуту, претеретила сам ји у загртање. Нешто поче нога да ме побольује доле у гривнуту. 3. *метална карика која њовезује лисѹ косе са косилом*. – Расклимала ми се коса, ја узе па измери сас врцу од тотомак до вр на косу, па промени заглавхе на гривну, те ми са не мрда косата.

грѹз м *жиѹо самлевено у сиѹину ѹрекруѹу, круѹица*. – Супу правимо сас фиде, или сас кнедле од грѹз.

грѹска несвр. *грѹска*. – Грѹскај напомалко, немој све одједнуш да поједеш, па да нема за после.

гркаво прил. *ѹромукло, ослабљеним гласом*. – Петлат поче гркаво да поје, попрдел га, зрел је за чорбу.

грлица ж зоол. *ѹѹица слична голубу Turtur turtur*. – Млого волим да слѹшам грлице кат се упролет упоју у наш шљивар.

грмес, -ста, -сто *жбунасиѹ*. – Пасуљат убаво нѹкал и процвѹтел, па грмес, да те је мило да га гледаш.

грнчарлѹк м *лончарски занай*. – Живели су у Бабушницу од грнчарлѹк, али су си придржавали и село.

грнчѹк мн. грнчѹчи *дем од грне, грнчиѹ*. – Сирома љуђи који су они су варили у грнчѹчи, а који су били погазде у шѹрпе.

грнченце мн. грнчетиѹа *хиѹ од грне, грнчиѹ*. – ймам си једно грнченце у које си варим само за мене и за дѹду квѹ ни се једе, да ни на наоде ману младѹти.

гробар м *човек који коѹа гробове и укоѹава мрѹваце*. – йура гробар се рацепи сас паре, јутре че ѹдем куде ѹег или куде споменѹије да ти најдем работу, да не умреш гладан.

гроздобер м *берба грозѹја*. – Украсен ко кола кад појду у гроздобер.

грозотија с *грозоија*. – Пу́т до њи́ното селó је грозотија, полџк вози́ да не покршиш колáта, па кад стигнеш.

гр̀сница ж фиг. *индијска конои́ља, марихуана*. – Јао, глédам га, нализа́л се, а сигурно се и насмради́л сас гр̀снице, кад би га цицну́л једанпу́т запотаји́л би га.

груле́ње с, *одвајање ѱлода ораха од коре*. – Ка́д бу́де у груле́ње орéси обóје ми се пр̀сти у црнó, пóсле по не́дељу д́на не мóгу да ји óперем.

губе́ње с *губљење*. – Играмо кáрте у па́ре, па бу́де и добивáње, али пóвиш губе́ње.

губóсан, -а, -о *који има кожно обољење, губав, лејрозан*. – Улéзо у сопчé, а óн та́м држа́л губóсано детé, престрави́ се ка́д га погледа́. Ѐма губóсана говéда, а не предузима́ ништа да ји лéчи.

гузáн м *који има велику гузицу*. – Детé им гузáн, једва́ на́јду панталóне њигóв брóј да му кúпе. Сáшко Гузáн извади па́клу цигáре, за́пали једну́, а једну́ ту́ри иза уó, остáло да́де на дéду.

гуле́ње с фиг. *једење једнолике и неквалиѱетне хране*. – Онí гу́ле са́мо качама́к и мору́зницу, а од гуле́ње мору́зницу се не дебелéје, нело од меш-чину́.

гура́ње с *ѱмерање с једног месѱа на друго уѱѱребом снаге*. – Квó је, брé, тóлко кара́ње и гура́ње по ауто́бус, смире́те се да ви са́ óдма не исвр́љим сви́ на́поље.

густира́ње с *уживање у доброј храни и ѱићу*. – Немóј се жу́рите, мезéлите и густира́јте, данс́ је д́н за густира́ње, а од јутре ка́д отидемо на њиву зна́је се квó ни чéка.

Д

далéчан, -чна, -чно 1. *који је ѱросѱорно удаљен*. – Имамо далéчне њиве, па мóрамо зóром да поóдимо да ји рабóтимо. 2. *који није у блиском родбинском односу са киме*. – Ако смо долéчна родá, мѱ си се пошту́јемо, и зовéмо се за сла́ве. ■ **пóдалечан** *комѱ. удаљенији*. – Мојé њиве су далéчне, млóго пóдалечне од њигóве, па мóрамо пóрано да се дѱзамо од њѱ.

далéчко прил. *који је ѱрилично удаљен, али не ѱревише далек*. – Далéчко је, али нејé млóго далéко, ако пойтате пре мрáк че стигнете. ■ **пóдалечко** *комѱ. који је неѱѱѱо удаљенији*. – Ку́ћа им је ма́лко пóдалечко од на́шу, па мóрају пóрано да крéну од на́с.

дарува́ње с *даривање*. – Убава неvéста, али и гоца́ дар донéла, нѱкога неје замину́ла сас дарува́ње, ч́к и комши́је који су били пóзвати на свáдбу.

дѝлер м нов. *расѝурач и ѝреѝродавац дрога*. – Решавам се да дѝгнем руће оди њу, али цабе, чѝм вој чујем глас одма вој пристањујем на све, ко наркоман кад га дѝлер оќне, па му још даде и цабе шмрќ.

дилиндара ж *најдужа и најковрѝавија сѝидна длака код жене*. – Врчи вој знѝ од челѝ, а на веќе вој капће од знѝ ко на дилиндару кад мѝча. Овеј даншње жене сѝг све бријане, а ја да навлечѝм овакве мљеће гаче куде да скутам дилиндару? Е бѝш ми га уз дилиндару и за тебе, и за сви друђи ко што си ти.

диплома ж *званична ѝоѝврда, докуменѝ којим се ѝризнаје каква квалификација*. – Колко год да си паметан, а-ли немаш диплому – никој те не тимари за ништа.

дљгодршка ж *крушка са дугачком ѝеѝељком*. – Има једна сорта круше сас дље дрше, звали смо ји дљгодрше.

дљгообрзес, -ста, -сто *човек са издуженим лицем, који је дугих образа*. – Дљгообарзес, а ћосав, па му се лицено лшти.

дљгопрлес, -ста, -сто *брав са дугом њушком*. – Купѝмо свињче за домазѝк, убаво свињче, ем тњкопрлесто, ем дљгопрлесто.

дљгорѝнка ж *овца са дугим реѝом*. – Имамо једну овцу сас дљг реѝ, зовемо ју дљгорѝнка.

дљгуњаѝ, -а, -о *неко или нешѝо ѝриличне дужине*. – Све њѝве су ни тѝсне а дљгуњаѝе, тека је тој кат се једна њѝва дѝли на пѝт брата, па ју мѝж прерѝпиш да се затрчиш.

добивање с *добијање*. – Без рескирање нема ни добивање. Отејање ми је малечко, затој ми је добивање големо.

довезе (рад. пр. доведезл, -зла, -зло) свр. *донесе, доѝреми, ѝребаци кога или шѝо везеѝи*. – Довезе ме син при черку, да поседѝм неѝи дѝн и ја у Београд, да видим како се овде живи.

довијање с *домишање, сналажење*. – Жѝви се мучно, али ми смо си навѝкли на немање и довијање.

договарање с *договор*. – При мојѝ да ти не оратим: све убаво и све сас договарање, а где ме доведеше неје бѝш све тека, ни има слѝга, ни има договор.

додавање с *домѝшање, ѝридавање чега шѝо није ѝосѝојало*. – У њѝјното причање неје бѝш све како је било, има и додавање, да прича испадне побуава.

додѝрување с *додѝривање*. – Једѝно што се с моју бабу успешно договарамо је да се волимо, али без додѝрување.

додолѝје свр. *ѝосѝане неѝодношљиво, неѝдѝжљиво*. – Додолѝло ми, овака се више не мѝже, очу сама да си смрт створим.

дозагрѣта свр. *доврши огрѣћање кукуруза*. – Јучѣр дозагрѣтамо, сá нећи дѣн да одѣнемо, па че пóчне жѣтва.

дозво́ли се свр. *ѣокори се нечијем малѣреѣирињу*. – Јá се несѣм ни́кому дозволила да ме гази и потцењава, áко сам билá сирочѣ без башту.

дојѣње с *храђење младунца својим млеком*. – Ти си, снао, јóш млада, немóј дете да насметеш у дојѣње да бóде глáдно, па да забѣкне, да га пóсле не мóжемо сврнемо.

дока́ра се свр. *доѣтера се, удеси се*. – Порáсла, заокруглила се, па кат се у́баво облече и дока́ра, свá момчетија се претицају које че до њу да се увáне у ко́ло.

дока́ча несвр. *дохваѣа, досеже*. – Кра́тка мóтката, не мóгу да дока́чам висоће грање с њу, а ста́р сам да се потка́чим на орејат.

доко́па свр. *доврши ѣрво окојавање кукуруза*. – Сáмо штó доко́памо, вѣч почиња загрѣање, јóш не дозагрѣтамо, жѣтва пристигла, ете такѣв је на́ш жи-вóт на селó.

доко́си свр. *доврши косидбу*. – Јá доко́си, а комшија јóш неје ни почѣл косидбу.

докрајчи свр. *учини крај* (коме или чему), *убије, уништи*. – Мислѣл ако се растáви сас жену че се спáси од ѣáвола, али га докрајчила шволѣрка.

доку́пује несвр. *докуѣљује још нештио од онога штио је већ куѣљено, или чега ѣонесѣаје*. – Колкó гóд да спрѣмим сѣно и реѣију, у́век су на маѣк, ни-како да истрају до нóво сѣно и нóву реѣију, свáку гóдину мóрам да докúпујем.

домаћинлѣк м *усѣино вођење домаћинсѣва, домаћиновање*. – Чим чо-вѣк кре́не у курвалѣк, óдма пречука домаћинлѣк.

домаћинује несвр. *живи као домаћин*. – Óче да домаћинује, али во́ли и да се заседи у кафáну, а једно з дру́го не ѣде.

домѣри свр. *дода ѣри мерењу да буде ѣоѣиуна ѣежина или мера*. – Женá ми рече да кúпим две ѣила шиѣѣр, али ти домери да бóду три, да ме не врта по јóш ако вој је мáлко. Дѣ ми домери јóш пóла ѣило оди петлицаѣиви, бѣш су у́бави.

домѣли свр. *исѣуни се милином*. – Она́ се мáлко зáсмеја, па почѣ на́глас да се ѣикóти, неквó вој домѣле, па помислѣ да че срце да вој прсне у грóди.

допечѣ свр. *доврши ѣечење, исѣече до краја*. – Виц да ви́диш да ли се јáгњето испѣкло, али ако трѣбе не́ка се јóш мáлко допечѣ, бóље да је мáлко препѣчено, не́го недопѣчено. Извади леба́т из рѣлну, áма јóш глѣтав, па га врну́ да се допечѣ.

допи́сује свр. *ѣисањем доѣуњује оно штио је ѣроѣушѣено у ѣреѣходном ѣисању*. – Пилетија ѣма од сóрте, јá исприча ѣметија која́ сам се сетила, али сѣгурно ѣма јóш, па ви́ ако се досѣтите јóш некоје ѣме, ви допи́сујте.

допи́сује се свр. *води и́рейску, води дои́сивање*. – Мојви син за сво време док је бил у војску се дописувал сас Смиљиноно девојче.

допла́дне прил. *до иоднева; и́ре иодне*. – Допладне смо били у сено, са малко да одморимо, па да се влачимо у градину.

доплачува́ње с *накнадно долиаћивање уговорене цене*. – Он је тежак и на плачување и договорену цену, а на доплачување оној што је остал дужан, оди тој мораш да се обришеш.

допра́чување с *доираћивање кога до његове куће*. – Неје могла да се помири да више нече да буде његово допрачување до њојну кућу, и њојно испрачување кад он појде нанегде, да је тој све прошло.

доса́цување с *досаћивање*. – Досадан је, досадан, па ми је душу појел с досацување, и за које сам крива, и за које несъм.

досе́чљив, -а, -о *досеиљив*. – Била је бистра и досечљива, ну никој неје могл да преведе жедну преко воду.

доси́пување с *доливање*. – Неје давал да чаше буду празне, чим некој отпије из чашу, он одма досипује, понекад и прекара у досипувањето па се госјањи напију да забораве где му је глава.

досо́љување с *додавање соли већ сољеном јелу*. – Велé: билé двé јетрве, па стално прекарувале у досољување, једна пројде па тури шаку сол у грне које ћипи на шпорет, после друга пројде, па и она тури шаку сол, а не вреве једна з другу.

доста́вља несвр. *фиг. и́ридодаје, наставља*. – Ја сам причљива, и нумејем да кријем квó сам чула од друђе жéне, али не волим да измишљам и достављам квó несъм чула.

до́стиг м *досиизање*. – Решил да умоча ветар, пробал на достиг, али који може да достигне ветар, ветар побегал.

до́тъвнин прил. *до мрака, док не иадне ноћ*. – Кад дојде зима ми деца узнемо санице, па се въздн низ шљивари санкамо, дотъвнин дом нумејемо да се врнемо.

доте́па се шатр. *мривоше се од иића*. – Ма у тија кафић сте се дотепали, затој ти украли мобилан.

дотепу́је несвр. *фиг. убија у иојам*. – Еј, немој ме и ти са дотепујеш у мoзак, неје ми до зајебанцију!

доту́ри свр. *домеине*. – Од наше си млеко потсиримо сирење за две и пол качетија, па докупимо млеко та дотуримо и у трећото, да је и оно пуно.

дочекува́ње с *дочекивање са иосебном иажњом и гостилољубивошћу*. – Наша баба беше млого добра жена, њојно дочекување и пречекување је било за причу, цела рода ју је волела.

дрвѣри несвр. *ојскрбљује дрвима, обезбеђује кога огревом.* – Ја да ви ра-ним и дрвѣрим, а ви да препишете имање на брата, тој тека нече може да буде. ■ **дрварење** *гл. им.* – Кријари се од дрварење, али не продава дрва из његово браниште.

дрвѣње с *укрућивање* (о пенису). – Дрвѣте ли га? Ако, ако млади сте, али немој да прекарате у дрвѣњето, и оди тој може да боли глава.

дрдњало с *брбљивац.* – Он добар човек, а женчено му једно опасно дрдњало, док сам им ковал говеда он си ћутеше, а она је сво време дрдњала: те тњће плоче им турам, те кратћи клинци, дојде ми да ју ударим сас чукчено посред чело.

дрешче мн. дрешчетија с *хиј. од дрешка* (дреха). – Узимај дрешчето и бегај, док те неје стигла тојага по грбину.

дриблање с *фиг. варање, надмудривање.* – Она мисли мѣн че да предрибла, па ја сам за њу велемајстор у дриблање.

дрмбољина ж *музички инструменти од четири йера, дромбуља.* – Излезо на ракошку отидију, па се огрну сас андрмољ, и узо дрмбољину те засвири.

дрњћање с *гл. им. од дрњћа, блебѣњање, зановѣњање.* – По цел дн само дрњћа по кућу и на све наоди ману, од његово дрњћање ми се стужни, што нече једампут да занемеје да ми се глава смири.

дрољав, -а, -о *дроњав, који је у ришама.* – Врѣви ми како сам дрољава, и како сам се утенчила од пијење, а што му се тој њему тича каква сам ја, и што пијем. Пројде једн човек оточ, ама га не познавам, неје нашинац, сѣв дрољав и мшкав.

дрпљак¹ м *дроњавко.* – Ти ли се најде, дрпљаче један, мѣн да се смејеш, а теб си не видиш, нема куче за квѣ да уване.

дрпљак² м *сѣара криа, ошѣрач.* – Дај ми дрпљакат, још овѣја пѣт чу сас њег да обрѣшем ћунци, па чу га врљим.

дрпљак м *йоѣѣани комад одеће, али и нов са йоѣѣењеном вредношћу.* – Немам квѣ да облечѣм, сто дрпљака имам, али ни једн неје за у народ.

дртачак, -чка, -чко *који је веч йрилично сѣар.* – Погледам се на огледало, усминем се и помислим си: Ма дртачак сам, обелѣл, али ми душа још млада, још ми се живи.

дружељубив, -а, -о *који воли друшѣво, који се радо и честѣо налази у друшѣву.* – Напрѣд, брѣ, народ бил дружељубив, било стављање, било помагање, било идење на славе и свадбе, са никуј никуга не гледа.

дружење с *буде са ким друг или другарица, йровођење времена са ким као са другом или другарицом.* – Повише дружење било напрѣд него са, са ни брат з брата не може, кам ли другар с другара, сваћи живи за себѣ, и граба што више за себѣ.

друшкан м рет. *ѣријаѣшељ, друг.* – Де, друшкане, да мунемо још по једно пиво, па да си идемо дом.

дубак м *врѣѣа сѣолице у коју се сѣавља деѣе да учи да сѣоји и ѣрави ѣрбе кораке.* – Детено само враже сас ножице у дубак, радује ми се, и пружа ручице да га узнем.

дуванисување с *снабдевање кога дуваном.* – Ја да те облачим и дуванисујем, а ти да се сас друђега швалерисујеш, може ли тој тека, и до када че тој тека.

дугује несвр. *има дугове ѣрема коме, који је сѣално дужан.* – На сви дугује, дужан преко уши, држава не може да отплати његови дугови. ■ **дугување** гл. им. – От како кућу направимо никако да излезнемо из дугување.

дува се несвр. *горди се, уздиже се, хвалише се, ѣрави се важан.* – Он кад почне да се дува да ти се смучи, мисли да је ванул Бога за браду, а не види да му се сви потсмивају, и да се шолћају сас њега.

дуовит, -а, -о шатр. *онај који се дува, који се ѣрави важан.* – Не беше, брѣ, такв док беше сиротиња, а са како стури штроку диже нос и поче да је арно дуовит.

дупебрис м шатр. *ѣоалейѣни ѣаѣир.* – Беше ме припело, а ја немам никакву артију, па меша по цепови те најдо аутобуску карту, па ну искористи ко дупебрис.

дурлење с *дурење, инађење.* – Дурлење нече да ти помогне, нело турај матику на рамо, па на њиву на копање.

Ђ

ђерђе м оквир у коме се учвршћује заѣегнуѣо ѣлаѣно за везење. – На џерђе се разпне натруковано платно на које се везе.

ђиздав, -а, -о *леѣо одевен, оѣмен, ѣоносѣѣ.* – Висок, прав, убав, џиздав ко краљев гардиѣта, нема која неје узданула кад га срѣтне.

ђикавац мн. џикавци м *иронични назив за Пироћанце због изговарања енклиѣѣѣѣѣ џи, џу (‘их’, ‘ју’ / ‘је’).* – Нашла момка из пиротската села, че постане и она џикавка.

ђозлуци м мн. *наочари.* – Отвори прозор, кад има квó да видим – једна женица сас џозлуци за слнце, убава, тњачка, коса рица, ум да ти стане.

ђубрен, -а, -о *ѣосуѣ џубреѣѣом, нагнојен.* – Чим се погледа у поље одма се примѣти где су била трљаѣишта, све квó је посејано у теј њиве разликује се од њиве које несó џубрене.

ђурђил ЛЗ м *рогаѝо мушко јагње које се обредно коље о Ђурђевдану*. – На Ђурцовдѝн се вијеоше венци, па се закоље јагње које смо звали ђурђил.

Е

еклање с *хеклање*. – Еклање је плетѝење само сас једну иглу.

еклица ж *специјална игла са ручицом којом се хекла*. – Напред смо еклале сас еклицу миљетија, а са се купују готова, даншње жѝне су и заборавиле како се екла.

експарзѝта ж *врѝа деѝелине* *Opobrychis viciaefolia*. – Бѝо задремал, а говѝда ми улѝзла у Тѝодорову екпарзѝету, па голему штету напрајила.

енѝкција ж *иѝеѝкција*. – Ни сама не знам кѝлко сам еѝнеѝије издобивала дѝок су ме аперисали и пѝсле аперѝацију.

ентересување с *инѝтересовање, занимање за чим*. – Он нѝма никакво еѝтересување, за ништа се не сеѝира, ѝѝга еѝтересује само да дѝбро јѝдне и пѝне, и пѝсле гдѝ има убава ладовѝна да прилѝгне.

ерђѝнче рет. с *беђарче, момчиђ*. – А штѝ тѝга дрѝтљу вѝдиш сас тѝбе, па га жѝне га јуре ко да је момчѝ ерђѝнче.

еспадрѝле нов. ж мн. *лака обуђа, обично од ѝлаѝина, са ѝоном од канаѝа*. – Госпава сврљѝла опѝнчотинене, на нѝђе навлѝкла неѝвѝ еспадрѝле, мѝра да су вој ји деѝана купѝла.

Ж

жабуркање с *куѝање, брчкање ѝо води*. – Ајде, дѝца, излазѝте из водѝту, каквѝ је тѝлко жабуркање цѝл дѝн по вѝду.

жалцѝ с *дем. од жало, жаоѝица*. – Чѝлица има жалцѝ на дѝпе, онѝ ко трѝн, па ако те убодѝ с ѝѝг мѝлого боли.

жѝгање с *ѝробадање, севање у косѝима*. – Нештѝ почѝ чѝсто да ме жѝга у крстѝтѝну, нарѝчито нѝчу, од жѝгање до којѝ рѝд не могу да зѝспим.

жѝца несвр. 1. *ѝробада, шѝреца* (о болу). – Нештѝ почѝ да ме жѝца под лѝву плѝчку. 2. *боѝка, вређа* (рѝчима). – Жѝца ме с погане рѝчи каквѝ му свѝ пѝдну на пѝмет, па чу да препѝкнем од јѝд, а ништа му не мѝгу.

жѝака несвр. *жѝађе*. – Жѝакамо цревѝа от скару, пѝвѝкамо грѝјану рѝѝију, и замлѝачујемо се ко бѝспослене бѝбе.

жѝрља несвр. *ружно ѝише, шара, шѝраба*. – Сѝне, престани више да жѝрљаш по даѝинуту свѝску, трѝбе вој за шѝѝлу.

жгадија ж збир. *они који својим њосџуицима изазивају њрезир, неваљалци, гадови.* – Кад рабџтим нџгде ѡрав чџвџк, а чџм дџјдем до неѡи динарчџк, и џгџдем у зџдругу неџрабџтна жгадија се зџџере ко да им шџвџкнем џ-прџсти, и цаџмкају да им плџтим неџо пџво.

ждраќа несвр. *гледа кога.* – Дџвџла баба унџкуту на прџредбу, и сџдле до мџн, а ја саџмо ждраќам у џџ, џбаво девојче.

ждраќне свр. *баџи џоглед, џогледа радџзнало.* – Укачи се у аџтџбус, сџдо до јџдну гџсџџу, и почџе да ждраќам у џџ, а и џна пџвремеџо ждраќне у мџн.

ждрањџ с *џрејџдавање.* – Кад сџдне уз астаљ не знаје кџлко му је дџста, ждџре ко глџдна гџдина, џд ждрањџ се направџл ко веџар.

жџд м *жеђ.* – Стрижевачка рџдина је бџзводна, аџо не понесџш џдом вџду џма да скапеш џд жџд.

жџдџје несвр. *џрџи жеђ.* – Остаџдомо сами, па и глџдџјемо и жџдџјемо, неџма кџј да ни насрне да вџди и живџи ли смо, та каџ ли да ни водџцу принесџ.

жџжџк, -шка, -шко *вруђ, чија је џемџераџџура знаџно виша џд џелесне.* – Неџма ништа пџблагџ џд жџжџк лџб и џвчо сџрење. Посџпи ме сас жџшку вџду да си џмијџем кџсу.

жеља ж *чџжња, жудња (за ким или за чим).* – Али ми за Сурачџво жеља, џнаџ да џгџдем да се вџдим с моју роду, а налџзла бџгарска војска, па не давају да се улази у сџло. Жеља ми је да џжџним и унџкатага, пџсле нека мрџм.

женџ-мџж ж *снажна и џдважна жена, жена са џсобинама мушкарца.* – џна, бре, женџ-мџж, јака, радна, вредна, здрава, али сџг га утџпила џрно, ма че џдравџје џна, не пџдава се џна лџко.

жџтурџча ж *аџгм. и џџ.* *џд жена.* – Дџведе некаџву жџтурџчу џд негде, па се по цџл дџн карају и тепају.

жџнско с *џџм. џрџд. жена.* – Заџлџс гџдина, еве га џвгус мџсеџ, а ја јџш ни за рџку не пџпну туџџ жџнско.

жџњџт, -а, -џ *џжењџн.* – Пгњџт бџше жџњџт, и девојче џмаше, али му умрџ прџво женџ, па девојче, и мџн прџвари та џгџдо за џџга, џко сам билџ девођа.

жџшко прил. *фџг. много, јако, веџма.* – Мџре, жџшко га изудаџај, квџ га милџјџш, да упџнти квџ смџје, а квџ не смџје.

жџваџ м *фџг. болна џџчка.* – Дџрнула сам ју у жџваџ пред цџло сџло, да сви вџде да и ја умџјџм да врџам дџгови.

жџвџње с *живџње, џровођење живџџа.* – Мџј живџт и моје живџње ниџога да не стџза, саџмо рабџтење, трпџње и ѡтање, али таква ми, белђи, сџдбина билџ.

жџво прил. *сви џрџсуџни, све џџџо је живџ.* – Са сви жџво се скаџала, ниџџј вој неје дџбар, до плџдне мрџи цџл свџт, џд плџдне и самџ сџб.

живописац м *умећник који осликава цркве и манастире*. – И стрижевачку цркву обновише, па је са пубаве нело што је била, само још не могу да пронајду живописца да ју украси сас фресе.

животарење с *живљење у беди, таворење*. – Овој ли је живот, овој неј живот, овој животарење, а поједини велé животињарење.

животињарење с *живљење живојом живинчеја*. – Још ли си жив? – Жив сам, али не живим, животињарим.

жигање с в. *жъгање*. – Кат че се мења време почне жигање, прво у рамени, па слезне у колена, и нема спање од болови.

жилав, -а, -о *вишалан, здрав, издржлив*. – Сви у туј фамилију су вредни, овак злогледни, ал су здрави и жилави. Оди јасеново дрво да направјиш држаље, нема пожилаво дрво од нега, пре че сећируту да строшиш, него држаљето.

жлтања ж 1. зоол. *жушовољка, ишица њевачица* *Emberika citrinela*. – Жлтања, дивјо пиле, исто ко славуј, само има жите груди, а не сели се ко славуј. 2. *фиг. неко ко је мршав, неухрањен*. – Детето ич нече да једé, ене га стануло ко жлтања.

жлтуња ж в. *жлапана*. – Жлтуње ватамо зими сас примку, па ји после оскубемо у жешку воду и печемо на жар.

жљебав, -а, -о 1. *који је великих истурених усана, уз ио и кривоуси*. – Убава девоња, само малко жљебава, уста вој малко настран искривена, а онак ју има за све. 2. *који је илачлив*. – Де не жљеби се толко, цел комшилк те чује колко се дереш.

жљебџ м/ж пеј. *који је ружан због великих усана*. – Тија жљебџ само знаје да се жљеби, и да се потсмива, а њу си не види каква је.

жљуве несвр. *глође*. – Кучено нашло некакву кочину, па ју по цел дн жљуве под амбар у ладовину.

жмање с *фиг. дангубљење*. – Море, ајде да се дџамо да работимо нешто, од жмање нема вајда.

журење с *журба, хиња*. – Немој да ме пожуруете, моје журење одавна прошло, ви идете, ја кат стигнем. Дјоде лето, работе колко оч, али нарочито у жетву беше црцање од журење да се што пре оже.

3

заалос прил. *лоше, кварно, ружно, за иодсмех*. – Времиштево заалос, ћишљакав не дава да се некто поработи. Сви су мислили заалос се родило, па че заалос и да умре.

забађева прил. *забадава*. – Забађева се ми спремамо за приредбу, отка-
зали ју.

забакне свр. *заборави, занемари, њресџане да мисли о чему*. – А ви што се
не жените, забакнуле сте начисто, ваше друшће вѣч воде деца за рѣку.

забанзари се свр. *задржи се, заборави се*. – Ђде испред мѣн, па се с врѣ-
ме на врѣме поврѣне да види ѡдем ли, ел сам се негдѣ забанзарил, па да ме
причѣка.

забѣкне свр. *в. забакне*. – Забѣкне ли момчѣ, од њѣга нѣма женидба, али
ѡма пијанка. Девѡјчето му је ѡрно паметно, ѡма мѡлко забѣкнуло, стра ме да
га више њикој нѣче ѡзне.

забѣнчѣ мн. забѣнчѣтија *с дем. од забѣн, зубунчић*. – Забѣнчѣто вој окра-
тѣло, али нѣма друго па га јѡш облѡчи.

заблажѡје несвр. *заслађује, зашећерује*. – Немѡј да заблажѡјеш млоγο
кавѣ, ѡма нећѡ не воле заблажено кавѣ, а нећѡ га па воле кад нејѣ ѡч забла-
жено.

забѣре се *накуѡи се нешѡио више него шѡио је у даѡиом ѡпрениѡѡѡку ѡо-
ѡребно*. – Забрѡле ми се рѡботе, па не знѡм на коју страну прѣ да се обрѣнем.

забрѣкне свр. *набрекне сѡјајањем у води*. – Потопи бѡриштата у воду да
забрѣкну, јѡш мѡлко па че пѡчнемо да бѣремо сливе да печѣмо рећѡју.

забрѡји свр. *ѡогрѣши у бројању*. – Ђбаво броји парѣте, немѡј да забрѡјиш,
па да ми дадѣш пѡвише нѣло штѡ трѣбе.

забучѡви се свр. *ѡресџане да се чешља, заѡусѡи се*. – Забучѡви се начѡ-
сто, онедѣгавѣ, па нѣмам рѡће ни ѡчи да си омѡјем, та кѡмо ли да се чешљам
и премењѡјем.

забуѡи шатр. свр. *ѡревари, закине*. – Погодимо се да му продаѣм телѣ за
двѣста ѣвра, ѡн ми забуѡи, и даде ми сѡмо стѡ и педесѣ.

зѡвада ж *свађа, мржња, неслога*. – Дѡк се браћа не ожѣне у кућу влада
слѡга, чѡм се ожѣне ствѡри се зѡвада мецу њѡ, и браћа мѡра да се дѣле.

завењѡје несвр. 1. *зацѣљује* (о рани). – Свака рѡна врѣменом завењѡје, али
рѡна на срѣце од злу траји док си жив. 2. *сѡаруѡује се* (о бильци). – Цвећѣво
почѣло да завењѡје, заборавѡла сам воду да сѡпем у вѡзну.

завѡја несвр. *урличе од бола или ѡуге*. – Женѡ ме ѡстави „штѡ млоγο
лѡјем“, сѡг завѡјам по њѡ, ал онѡ се више не врѣну.

завревљѡје несвр. *ѡокушава да изглади ѡносе, да речѡма ѡсѡвари неки
ѡприкривени цѡљ*. – Огадѡла ми се от како се свадѡмо, а сѡ ме завревљѡје да
проорѡтимо. Ђдемо по пѡт, онѡ се срамѡје и ѡури, а јѡ ју намерно завревљѡјем
да се ослобѡди.

заврзѡљ м *марамѡца завезана у чвор у коме се нешѡо крије*. – Дѣ, бабо, гдѣ ти је заврзѡљан, дај нећи дѡнар да и ја ко друђи попијем некѡ пѡво у за-другу.

заврзѡје несвр. *завезује*. – Сваћи своју тајну замотѡје и заврзѡје, али се она сама одмотѡје и одврзѡје.

загазди (рад. пр. загаздѣл, -а, -о) свр. *ѡосѡане имућан, огазди се*. – Она му је изродѡла деца дѡк је јѡш бил сиромѡ, пѡсле је загаздѣл.

заглецување с *ѡиљење у кога или нешѡо, разгледавање*. – Квѡ си зинул ме тѡлко у мѣне, че ме урѡчиш од тѡлко заглецување.

заглобѡца ж *блаѡићава барица на ѡуѡу где може да се угази и исѡрља*. – Пази кудѣ штрапаш, по тија пѡт ѡма мѡго заглобѡце, па можеш да се заглобиш до колѣна.

заговѡра несвр. *замајава исѡразним говором*. – Немѡј да ме заговѡраш, че ми побѣгну ѡвце у Миладѡнову дѣтелину да ју испасѡ, а знаш какѡв је ѡн лѡш чѡвѣк.

загомиљање с *досађивање уѡорним заѡѡкивањима или ѡриговарањима*. – Мани ми се од главу с тѡлко загомиљање, најди другога који је залудан ко ти, па му загомиљај цѣл дѣн.

загѡди свр. *фиг. ѡочне да дува* (о ветру). – Кад у јануар ветрина загѡди, колкѡ гѡд да кладѣш ѡгањ не мѡже се кућа грѣје.

загѡљен, -а, -о *својеглав, задрѡи*. – Нѣч да мѡж да кѡпиш тѡј од њѣга, ѡн је мѡго загѡљен чѡвѣк.

загѡљује несвр. *фиг. ради суѡроѡно и у инаѡи другима*. – Сложѡмо се сви да поправљамо пѡт до Славубару, јѣдино га Најден загѡљује, негѡ га прегла-само, и морѡл је се ућути.

задѡшче се свр. *ѡочне да дахѣ од наѡора*. – Узбрдњичаво, а она се ужу-рила, па се задѡшчала ко кѡла да влачи.

задевање с *задиркивање*. – Девѡјче, не задевај се с мѣне, тѡј задевање мѡже скѡпо да те кѡшта.

задѡра се несвр. *задиркује се*. – Ѐскара ни наставница из учиѡницу, ја си мирујем и слѡшам наставу, а Милѡн се сво врѣме задѡра сас мѣн, ѡко је њѣга искарѡла, али нејѣ требѡла мѣне.

задѡрљив, -а, -о *који воли да изазива конфликѡе, који је задѡрица*. – Старѡно дѣтѣ му добрѡ, а младѡни задѡрљив, јѣдномѡн га наставници брукају у школу.

зажиња несвр. *ѡочиње да се жање, ѡочиње жѣѡва*. – Житѡ вѣч узрѣше, јѡш нећи дѣн па зажињамо, и нѣма ѡдмор дѡк све не ѡжњемо.

зажѡљен, -а, -о, в. *зажѡлен*. – Не надај се да че да га убѣдиш, ѡн је зажѡљен чѡвѣк, кад запне не попушта, па триста попѡ да му читају.

зазара се свр. *йочиње да свиће, зора најављује нови дан.* – Чим почне да се зазара ја сам вѣч на нође.

зазѣбне свр. *охлади се.* – Не вољаје тѣсто да зазѣбне, пѣсле нѣче да нарастѣ, па лѣб бѣде глѣтав.

зазрѣје свр. *йочне да зри.* – Месѣчина је свѣ видѣла, и крушка сланопаца тамън зазрѣла пот коју смо се ваљаи туј нѣч.

зазртање с *загледање, йромайрање са свих сйрана.* – Немѣј више да ме зазрташ, несъм рогат, стѣжни ми се од тој твојѣ зазртање.

заискача свр. *крене да изилази, йа се ойейй йовраий.* – Бађим заискачаше да си йду, па се досетише да попију јѣш по једну, и па се врнуше уз астал.

зајѣбант м *неко ко воли да се свакоме и свему йодсмева.* – Рачко бѣше голѣм зајѣбант, кад пинеше почне да зајѣбава свѣ по ред којѣ смо у задругу.

зајнатѣње с *инаћење.* – Морѣ вртај се дѣм, код мѣне зајнатѣње не помага, ти си моглѣ да се зајнатиш само дѣк си билѣ при матер и башту.

зајчичи с мн. фиг. *грчеви у сйомаку као йредзнак нечега лошег, или йиреме йред насйуй.* – Ма лѣпо си на мѣн зајчичи йграоше по мешйну кад пооди на овѣј славу, трѣбеше си дѣм седим, али алава душа.

закасѣч м *малер, невоља, неко или нешйо шйо йпроизводи секирацију.* – Он је голѣм закасѣч, само глѣдај да се не најдеш у његово друство. Прави је закасѣч, кад мораш туцу краву да музеш сваку нѣч.

закѣрује несвр. шатр. *йриговара, налази ману свима и свему.* – Дојдѣ нѣви шеф, и ѣдма почѣ да га арно закѣрује, јѣри ни ко Бог ѣвола.

заклацување с. *йоййаљивање ваире.* – Нумѣје сваћи брзо и лѣко да закладѣ ѣгањ, и за заклацувањето трѣбе мајсторија.

заковѣ свр. фиг. *засйи за сйолом од йијансйива.* – Пије дѣк уз астал не заковѣ, пѣсле по цѣлу нѣч от кућу до нѣжник сновѣ.

заковује несвр. *закуцава.* – Заковуј ѣбаво тарѣбете, да не мѣже комшија да ји лѣко расковѣ.

закови се свр. *йочне сезона кожења.* – Козѣте се вѣч заковише, прѣлет наблизйла.

закоњѣше свр. фиг. *йочне да коњоше, йй. сйава.* – Најдѣ једно празно сѣдиште, спљеска се на њѣг, и ѣдма закоњѣса.

закрѣка свр. *дубоко забѣде.* – Морѣ, закрѣкај вој га до балчак, да запанти како сѣлак закрѣкује.

закрмави свр. *добйје крмељ у очима, закрмеља.* – Почѣ се дйзам полѣк, оно ми ѣчи закрмавѣле ко на мачѣ.

закѣпи свр. *узме у закуй, йривремено коришћење уз одређену цену.* – Љѣба ис Коритњицу тека рабѣтеше: закѣпи браниште у Сливовик, па у њѣга ис-

кóпа ћумура́ну, и пра́ви ћуму́р све́ док не посече́ сва др́ва, и си́лне па́ре на-мла́ти.

зала́га се несвр. *заузима се за кога или нешто*, чини велике најоре да кога изведе на *прави њуи*. – Кóлко смо се мѝ више залагáли да заврши́ факултét, и од уста одвајáли да стáлно има пару́ при се́б, тóлко се он пóвише мангупира́л по Београд.

заледѝнчи се свр. *постане ледина, уледини се*. – Куће се накривѝле, њѝве се залединчи́ле, наро́д се растика́л, село́ замрло́...

заледни́чи се свр. *премрзне, нахватиа ледену њокорицу*. – Мнóго се смрзó, но́ч ве́дра, а сне́г са́мо кр́цка под но́ђе, заледничи́ се, па штра́пам ко да има́м дрвене но́ђе.

залéми свр. *састави лемилицом и калајем*. – Одне́со тигањ куде Мѝлчу Цѝганина те му зáлеми др́шку.

залита́ч м пеј. *особа која више семеѝа него што користи, смеѝало*. – И у пра́ву си је жена́, оно́ кат се све́ погледа́ жена́ је пра́ви домачѝн, мѝж је са́мо госја́нин и залита́ч.

зали́чен, -а, -о *добро уређен*. – Излэ́зе башта́, обри́јан и премéњен, зали́чен ко кра́љев гардѝста.

зали́чи свр. *доѝтера, уреди како доликује*. – Отрсѝмо и помéтомо авли́ју, заличи́мо ју да ни нејé срамотá кад јутре до́јду госја́њи.

зали́чи се свр. *доѝтера се, уѝрисѝоји се*. – Несѝм се бричи́л, са́мо си на-мокри́ ко́су сас во́ду и очешља́ ју те се ма́лко заличи́, да на чове́ка личѝм.

залóжи се св. *заузме се за кога или што*. – Ко мла́д секретáр ја́ се залóжим да га прѝмимо, јер са́мо он, јадни́чко, нејé бил прѝмен у партију.

замáан, -а, -о *неурачунљив, ћакнуѝ*. – Замáана ба́ба, ни́ти зна́је квó прѝча, ни́ти разби́ра квó дру́ђи прѝчају.

замáјује несвр. *замајава, одвлачи ѝажњу*. – Видим ја́ да че изђѝнемо: Ви́ли се заорати́л сас Ра́дишу, Слобда́н замáјује неkwó Су́зану, а ко́нобар са́мо прино́си но́во пије́ње.

замáнда се свр. *заборави се, занесе се, заговори се*. – Дошѝл Сто́јко од пе-чáлбу, несмó се виде́ли од пролétос, па се заманда́мо у за́другу до прédзору.

за́мерка ж ѝримедба, ѝриговор. – Он је чове́к на својé мéсто, не мóже да му се најде ни једна́ за́мерка. Дóбар је ова́к, али једи́на за́мерка му је што во́ли кад пѝне да пцѝје политичари.

замерт́ечи свр. *фиг. удари га, ѝрикуца га ударцем за земљу*. – Комши́јо, бо́ље ти је да смириш, јер ако те ја́ замерт́ечим с песни́цу мецу о́чи, ту́ј има и да си оста́неш.

замéшување с *замешавање, мешање*. – Замéшување нејé добро́ ни кад су бра́ћа роц́ени, бо́ље да си сва́ћи зна́је којé је чи́јо.

замйца несвр. *замиче, губи се из видкруга*. – Змандáмо се успут, тамън избимо на Лисичково лóзје, кад вíдимо да áутобус вèч замйца над Ресничку ћуприју.

замлцкување с *замуцкивање*. – Свè је добра и пáметна, али ју мáлко квáри замлцкување, и тóј сáмо пред туци лјуђи, онáк су ўбаво орати.

замóчување с *ниподошйавање, йошйцењивавање*. – Кудè гóд отидемо он је волел кад пíне да се шóлђа сас мèн, ко да ме замóчује пред нáрод, тóј њигóво замóчување ми је нáјтешко падáло.

занесен, -а, -о будаласй. – Овáк је рáботан, ал у орату занесен, сáмо трóпа, штó велè јáко: занóси се сас вреву ко мýда у косидбу.

заорáчување с *заговаравање, исйразно блебейавање*. – Од твојè заорáчување не мóгу никакву рáботу да повáнем, тй си узбујáла женá, а мèне трйста рáботе чéкају.

заоцýје несвр. *заобилази*. – Глèдам га, улèзал у морузу и крши клáсје, јá почè да га заоцýјем одозгóр да ме не вíди, да му пóблизо пријдем, па да га вáнем за гýшу.

запáри свр. *врућом водом убије клице* (о дрвеном суду). – Куде Крстóвдан се запáрују бýришта за нóво винó.

запарлóжен, -а, -о оно шйо је зайáло у йарлог, шйо се зайáрложило. – Њйвата му је билá рóдна, сá запарлóжена, ал да се разóре човèк ексèри да посáди у њу, ћусћйје йма да порасту.

запéкља се свр. *зайейља се, уйреде се*. – Прéцава ми се свá запекљáла и умрсйла, једвá ју распекљá и размрсй.

запйткување с *зайшйкивање*. – Мáни вйше да ме запйткујеш и затрáчкујеш, оди тóј твојè запйткување и затрáчкување главá ме зáболе.

заплитáње с *йочейáк йлейшења (низáње бодова на иглу)*. – Почè да заплитам цемпир, али ми заплитáњето не поóди за рýку, па га разману.

заплескóја м *онај који много йрича, не водећи рачуна о ономе шйа йрича*. – Синóч на седèњћу се примакнул до Мáру, и заплескóје се какó је она гоцá убава, али да је нашлá асли блесавог мýжа куји нејè за њу.

заповéда несвр. *наређује, командује*. – Баштá ми заповедáл да на вáшар кýпим острило за косу, али јá сам заборавил, па сá не знáм какó да се извáдим кáт се врнем дóм.

запóн м *ослонац, оно на шйа човек може да се одуйре йри неком найору*. – Нèмам запóн да мóгу да се одупрем, затóј не мóгу да погýрам колáта да се не вртају назад.

запржување с *зачињáвање јела зайриком*. – Главно је запржување, ако си у запржувањето мáјстор свáка мánца бýде добра.

запрџување с *омаловожавање кога љушџањем гласних вејџрова у његовом љравцу*. – Немој да ме запрџујеш, будало једна, ако узнем кудељуву йма да ти на нос излезне тој твојој запрџување.

зарад прил. *због, ради*. – Зарад њег сам све манула, а он ми се са потсмејава и прави ме на никакву.

зараза ж *заразна болесџ, еџидемија*. – Поједини пламентаре да овеј вакцине против корону су измислене само да народ помре без дџн, да не лече, него да оне преносе заразу.

заражотина ж *џеј. од зараза*. – Појави се неква корона, жене колко оч, ми само зевамо, гледамо и уздисамо, гоца њи би питали за онуј работу, ал ји стра оди заражотину.

заран прил. *џик зоре*. – Петлови чим запоју мора се дџзамо, такв је селсџи живот, па заран – незаран.

зарасте свр. 1. *урасџе у косу и браду*. – Неје алкав, нело воли да зарасте у браду и косу, да изиграва билмеза, мисли да је тој модерно. 2. *урасџе у коров и џрње*. – Једну годин ли промашим да окосим ливаду, одма зарасте у коров и трње.

зарати свр. *џочне да раџује, објави раџ коме*. – Притџскају ни од све стране, али ако и са заратимо, тежак пропадлџк че буде за народ.

зарџза несвр. шатр. *џгнорише, не зарезује*. – Мислим се у себ да ли че Гарча да ме дочека сас његовуну невесту, а он ма јок, видим га преди амбар истопузџл се и не зарџза ме.

зарџпување с *заскакивање џри оџлодџи код џојединих живоџиџа*. – Обџнан се сџв сплосџтил и измршавел од зарџпување, али он се затој и чува.

заруби свр. *џестџером џресече најниже шџо може*. – Деда џаби чеп у буре, и заруби га до дугу, да џикој не дџра у реџију до моју свадбу.

засек м *мала удолиница обрасла шумом*. – Видиш ли онџја засек поди Мечу дџвку, е, туј, у тџја засек, сам наодџл џајубави вргаџи.

засмивање с пеј. *смејуљење, иронично и неџрисџојно смејање*. – Селсџи бирибикџши, од џино засмивање ни једна невестица не може на мир да улезне у задругу да си купи квџ вој трџбе.

застраџује несвр. 1. *онај који са џравога џуџа скреџе у џогрешан џравац*. – Гледам га од Прибов дел, он уместо да џде комто мен, поче да застраџује према Љубин бунар, видим да че се размџнемо. 2. *онај који се одаје џороцима*. – Кој се здруџи сас тога пропалицу одма почне да застраџује, и да га милиџија чџсто привџди и саслушава.

затапа се несвр. 1. *џоџаџа се у воду да набубри* (о дрвеном суду). – Бурево се, бре, три дџна затапа, и пај течџ. 2. *фиг. налива се алкохолом*. – Мезџмо убаво, па ручкамо сас мерак, на крај почџмо да се затапамо сас вино.

затемљи се свр. *фиг. дође и не уме да њође, њосљане сљални гостљ.* – Ене га, па се затемљил код Бљшка, не мљже си чљвљк од њљга рабљти.

затљчен, -а, -о поим. *прид. деље које маљеха заљекне љреудаљи се.* – Најстарити је затљчен, а онљја два помлади је родљла сас Тљлка кат се поже-
нљла за њљга. Бију се ко привљдени и затљчени.

затлљцује несвр. *заглуљљје.* – Ја ствљрно несљм бљш свљ акљлна, али па и ви немљјте да ме тљлко затлљцуете. Женљта га умолљмљчила, и стљлно га затлљцује.

затрацкује несвр. *заљиљкује.* – Мљни да ме затрацкуљеш више, нељго се врнљ дљм и докарљај љуто да љдемо куде Сљнту вражалца. ■ **затрацкување** *гл. им.* – Мљни више да ме затрацкуљеш, оди тљј твојљ затрацкување глаља ме забљле.

затрачкување с *заљиљкивање.* – Мљни ми се више од глаљу, од тљј твојљ затрачкување ми се стљжни.

заљецује несвр. *шатр. исмељаља кога, руга се, закецује.* – Цљл свљт врљви да је мљлко замлљтен, али чу се прљвим љтаљ да заљецуљем Госпљву, да виљдим квљ че она да врљви од њљга.

заљецује се несвр. *шатр. сљрда се са ким, закецује се.* – Са че се Брацко пљ заљецује сас наљрод, затљј штљ му сљвес чљс.

заљида несвр. *закида на мери.* – Нема комљ тљја нељје заљинљл на мљру, затљј га и искарљали да нељје више магациљнљр у заљдругу.

заљути свр. *умукне, уљуљи.* – Ко да је призљтко, љ-ли се женљта пољљви, љдма заљути ко да је нем.

заубавлилљк м ирон. *велика брука, срамољта.* – Јучљр сас поп-Сљму и Ђуру Гробарљ куде Тљнку на сљрану напраљимо голљм заубавлилљк – наљимо се и сљмо штљ не запољамо.

заљзне се свр. *буде љреокуљиран љословима.* – Йма текљ понљкад, ал нељје стљлно, заљзнем се у рабљте, па заборљвим и лљб да једљм.

зацепљја м *закерало, сљљничар.* – Зацепљја голљм. докарљамо камеље да постаљвљамо кљлдрму у сокак, а љн ни кљри да камељљто нељје окрљгло и љбаво за кљлдрму.

зацмака свр. *умаље, уфлека.* – Свљ зацмака шпљрет дљк вљри пљкмез.

зацљпује се несвр. *шатр. заљубљје се.* – Зацљпује се у свљкога кољи се пољљви у селљ из вљрош, ко да смо мљ у селљ свљ шљгави.

зацрљеје се свр. *заљаљури се.* – Тамљн се почљ кљчим уз басамаци, каљ ете ти ју моља друшка излљзи из пљдрум, зацрљељала се ко петлиљан.

зашашљвен, -а, -о *омаљиљан, ошамуљен.* – Кумљца га љмаљиљоса, ене га љди ко зашашљвен, вљле да љче да се и сас женљ маљљје.

заштурљтина ж *усамљена, сенилна особа.* – Селљ опустљло, кљље зашту-
рљле, сљмо мљжеш да виљдиш понекољљ заштурљтину да љди по двљр.

зѣвре се свр. *завуче се*. – Ћуркана снела јајце поди големини трендавил, ти си малечак, зѣври се, те га довани, да га куче не најде.

збѣри свр. шатр. *заведе, оичини, емоциивно веже уз себе*. – Прави је гецован, али збѣри најубаву школарку која преко лето дојде у село.

зван, -а, -о *који је позван на породичну свечаност*. – На славу иду и звани и незвани, али за незванити је место на крај астал, близо до врата.

зверене с *запрејашићење, унезвереност*. – Што си се толко узверил ко да си мѣчку срѣтал, од зверене нема вајда, нело се батај за раду.

зверка мн. зверће ж *звер*. – По-планин има свакаке зверће, али неје ко што је негда било.

зврдѣ несвр. *зврѣи, звони* (о телефону). – Зврдѣ ми мобилан ко на железничку карулу, једва га најдо, само што неје падал од машину за прање штрѣкавци.

згацање с *угађање, исцјуњавање сваке жеље*. – На даншњу омладину нема згацање, они све боље знају, а умеју и да уживају.

згњетен, -а, -о *који је малога расѣа, али набивен снагом*. – Тилко ако је згњетен, ал сас акъл и снагу неје сметен. Где ли онакѣв згњетен најде онакву љбаву Радѣјку

згране се свр. *запрејасѣи се*. – Да се згранеш какѣв је све дар донела.

зргурѣ се свр. *јогури се*. – Бобо-Мѣра остарела, па се зргурѣла, па једва, сирота, оди, а деца вој се разбегала по свет.

згрѣши свр. 1. *јогрѣши*. – Кѣлко да пазим да не грѣшавам, па згрѣшим, и стално сам си ја крива. 2. *учини грѣшно дело*. – Кѣј знаје који је квѣ згрѣшил, та са ја плачујем њигѣви грѣови.

згрибање с *куљење грабулама заосѣалог сена*. – Прво иде косење, па збирање сено и прекарување у плевњу, или денење у стогови, на крај доѣди згрибање од несабрано сено, да ливада бѣде чѣста.

згртање с *фиг. присвајање, гомилање богачѣства на нејошѣен начин*. – Згрта, граби, отѣма, присваја, све да је њигѣво, али тој згртање је проклето, има на нос да му излезне, ако не њему, некомѣ његовом сигуррно

згрчен, -а, -о *искривљен, скуљен, укочен*. – Имаше једну руку сакату, бѣше ју изгорела сас ѣипѣч воду ко малецка, па вој рукуту једва спасѣли, али шаката остала згрчена, а прѣтити садѣ кѣчине и кѣжа.

здѣва несвр. *садева, дене* (о сѣну у стогове, или пожњевених снопова у крѣстине). – Жетварѣ сас српови, по њѣ сас јужја врзани снопови, после јѣ сносе и здѣвају у треѣнци или крѣстине.

здригѣсан, -а, -о *укварен исѣрулео*. – Здригѣсане јабуѣве, несѣ више за једене, требе да јѣ исврљимо из подрум и дадемо на свиње.

здрѡби свр. *исече на сийне комаде, измрви*. – Здрѡби се једна грѡтка сирење, па се посѡли по качамак озѡре.

зељенце с *хий*. *од зеље, зељице*. – Чу сврнем у Луку да наберем ливадско зељенце, да баба напраји баницу, а има и младе покривће да свари чорбицу.

зељка мн. зељке ЛЗ ж *главица кујуса*. – Гле колке су се големе зељке родиле у онуј градину.

зимѡц мн. зимѡци м *оийији назив за крушке које ѡкоком зиме саме ѡо себи дозревају*. – Имамо крушку присад у двѡр, присадити вој крупни и тврди, а кад дојде зима онѡ тека-тека па омекнеју, па сила добри за једене, зовемо ји зимѡци.

зјало мн. зјала шатр. *гледање у ѡразно*. – Мојна ми врѡви да се мањујем више да продавам зјала, него да се узимам у акѡл, и да будем малко домашин.

златан ДЛ поим. прид. *сунце*. – Златан се дигал високо, а ми не стигомо ништа да уработимо.

злогледан, -дна, -дно *који је несимѡиѡичан, ружан, који на ѡрви ѡоглед не оставља ѡвољан уѡисак*. – Неје злогледна, убавачка, а неје ни глупавачка, али има једну ману – воли тека да цврцне понекад, оно куји па не воли, али га она умеје и прекара.

знајач м *онај који много зна, свезналица*. – Наши стари су одувек били знајачи, знали су и оној које смо ми данѡс почели да не знамо. Избегавај да савѡтујеш свакога, че испадне да си голем знајач.

зове се несвр. *узајамно се са киме ѡозива на крсне славе*. – Сас Госпаву се не зовемо, и несмо си ни ишли на славе, несмо никакав рѡд, али се поштујемо ко да смо најроцени рѡд.

зубрување с *бесѡосличење, доколичење*. – Зберу се пред задругу, па зубрују до пладне, а ѡиве и ливаде им од зубрување леже неокѡпане и неокѡсене.

зукá ж бот. *зуква* *Heleocaris palustris*. – Сѡно у које има зукá ѡвце нече да једу, али га коњи и магарци једу.

зучање с *зујање*. – У оној дрво у шупљар се чује некакво зучање, ел су ѡсе, ел су стршељи, па је боље да му се не приѡди близо.

S

ѕѡsa несвр. шатр. *обавља коийус*. – кsam ју отпозади, па прѡдем однапрѡд, а она се не буни.

ѕѡсање с шатр. *обављање коийуса*. – Одавна се мерачим да ви зборим од једно ѕѡсање.

сврцање с *йушйање гласних вејрова, йрђење*. – Накўсају се пасуљ, па пѳчне сврцање ко митролѳзи кад пѳчну да дѳјствују.

сѳса несвр. *оглашавање зрикаваца, зрикавчево йевање*. – Нѳч, свѳ се ућутало, сѳмо сѳсаљће сѳсају нйну пѳсму.

сйва ж *слина*. – Бѳгај, брѳ, од мѳне, да те не удѳрим да одлѳтиш ко сйва на кѳлдрму.

сидурйна ж *зидурина, осйаийак некакве грађевине*. – Билѳ појѳте, сѳ сѳмо остѳле сидурйне, али и онѳ урѳсле у шуму и трњаѳци.

сйнсуљћа ж *сийни украс који виси обешен на йшлу или одећи*. – Извѳдоше младу невѳсту, она свѳ исћитена сас рѳзне сйнсуљће.

субрување с *бесйосличење, доколичење*. – Жѳнино је срепување по кућу, месѳње и готвѳње, а мојѳ је намиравање стоку ујутру и увечер, и по цѳл дѳн субрување пред зѳдругу.

сумбйр ДЛ м бот. *назив за неке йройске биљке из йор. Zingiberaceae, и за зачин који се добива из йих биљака, ѳумбир*. – Постоји некакѳв кйнесћи корен много здѳв, а зову га сумбйр.

сурлѳње с *гласно йлакање*. – Престанй да сурлиш више, сас сурлѳње мѳжеш сѳмо бијѳње да добйјеш, а оди тѳј квѳ си наумйла нѳма нйшта.

И

йгралиште с *месйо где се деца играју*. – Дѳца, йдете па си се йграјте на йгралиште, манѳте да се мѳшате у рѳботе којѳ ви се не тйчају.

йгриште с *месйо где су се хајдуци надмейтали у својим играма*. – У нашу рѳдину йма мѳсто којѳ се зовѳ Ајдѳчко йгриште, тѳм, велѳ, йма закѳпане пѳре, сѳмо кој да ји најде.

изазивѳчйи, -чка, -чко *изазоваан, йровокайиван*. – Девѳће се зацрвиле, жњу и поју, а пѳсме им рѳзне: вѳселе, тугаљйве, изазивѳчѳе, ал свѳ убаве.

изѳткан, -а, -о *сайкан*. – Живѳт ти је ко изѳткана шарѳница од разнобѳјну пѳцу: и белу, и црвену, и зелену, и плаву, али и црну.

избѳчи свр. *широко ойвори очи, йогледа разрогачених очију*. – Избѳчил ѳчи ко вапйра да је видѳл.

изблагосйвља свр. *благослови све йо реду*. – Баба ко баба, пѳво ни свѳ изблагосйвља, малко пѳсле пѳчне да ни клнѳ.

избуруни шатр. свр. *изудара, избубейта*. – Ако се наљућим чу те избуруним, да три дѳна нѳма лѳб да ти се пријѳдѳ.

изветѳл, -а, -о *олињао, изгубио боју*. – До мѳне новѳ нејѳ додйло, свѳ сам пренѳсувал од дрући старе и изветѳле дрѳје.

извóди несвр. *водећи кога учини да изађе однекле и досије негде*. – У Лужницу је обичај да се млада невеста јутредњн пошто је доведена у нови дом изводи на воду сас свирачи и сватови, да види одокле че воду да носи, а и село да види какви је све дарови донела. Сечам се како деда изводи задњу краву из шталу да ју продаде порез да плати. ~ бесне глисте *глуџира се*. – Ајд немој да изводиш бесне глисте, нело причај нешто паметно ако умеш.

извољује несвр. *извољева*. – Дојду па само извољују да им се спрема те једно, те друго, ко да ми друђе работе немамо, него само њи да гоштевамо.

изврда свр. *избегне неку оавезу*. – Теше да изврда да одговара из математику, ама не може, и остаде на поправни.

изгрбачи се свр. *фиг. њреоџиерети се, њремори се*. – Изгрбачимо се док очистимо ливадуну од камење.

издашан, -шна, -шно *који није шкрип, који је широких њрсиџу*. – Издашан, кад дојде до нећи динар сви частевља, после гледа да му нећи даде цигару.

издњн-удњн прил. *из дана у дан, њнрекидно, сџално*. – Место мѣн да оштети, он је сам себ повиш оштетил, јер пијење издњн-удњн само шкоди, а добро не доноси.

издљжи се свр. *издужи се*. – Арно га зајесенило, грјеје слнце, ама си је студ, издљжиле се сѣнхе у пладне ко кад је слнце на заоду.

издравује се свр. *исџоздравља се са свима њо реду*. – Има једна станица на пут где ме пречекују роднине, другари и пријатељи, па само док се издравујемо и исцеливујемо трѣбе време.

издрндан, -а, -о *искоришћен, израубован, расклимаџан, али још у возном сџању* (о аутомобилу). – Нече да региструје „Ладу“ (марка руског путничког аутомобила), а потрѣбује ни, и на мѣн, и на њег, ако је стара и издрндана.

издүвчен, -а, -о *избушен, џросврдлен*. – Појди од Перину појату комто Јотин јасен, прво че найдеш на једн голем издүвчен камен, одма иза њег је тај ивора која се зове Тулица.

издүмује се несвр. *изговара оно шџо џреба да се џрећуџи*. – Никој га не бије по шџу да се издүмује како су крали сушенице у џжу, после му крив џавол кад добије тепање.

изјада се свр. *џовери се коме да олакша себи*. – Де сѣдни да ти се изјадам од моју снау, како ме чува, с какво ме рани и у какве црђе спим.

излиџац прил. *изаџрке, џирчећи хваџа залеџи*. – Ја могу да рипнем изместо, колко ти рипнеш залиџац.

излүпа свр. 1. *изудара, избубеџа*. – Ма вани детето, па га убаво излүпај, да му дојде памет у главу. 2. *џоџезањем коноџа џокрене звоњаву звона*. – Биров излүпа звону, мора да че буде некѣв збор у општину.

изљусну́л, -а, -о *који је ошишећен иако шио му је ошпао део глеђи, иа ши зарђао* (о тањиру или шерпи). – Домачинска кућа, убав намештај, тањири порцелански, несуд ко наши плекани, и понегд куде су изљуснули рцави.

измак м *стање кад је нешто ири крају*. – Одужи се зима, сточна рана ми је на измак, а и нашата је вич на мањк.

измациња несвр. *измиче, склања*. – Сви трёбе слóжно да работимо, а не некој да измациња дупе, а друђи да скапуду.

измести свр. 1. *пресели на друго место*. – Ми изместимо наша говеда из шталу на гувно док не прóјде овај жега. 2. *ишчаши, избаици из зглоба*. – Падал, брe, па си изместил раме, мора га водим код лекара.

измести се свр. *йомери се*. – Пај му се изместил пупак, иди му га немсти. – Нек си му га намешта жена, што ја да му га намештам.

измешан, -а, -о *йомешан*. – Бш овакво време беше: снег и ћиша измешано, са нема снег, али че има и снег по ћишуву.

измодрeје свр. *добије шамну боју* (о боји лица). – Препил, па измодрел ко да је из расол излезал.

изново прил. *йоново, исйочейка, изнива*. – Тамн му зарасте раната, а он узел па ју рашчешуде, може да ју подлудти, па да почне све изново.

изоздóл прил. *одоздо, са доње сйране*. – Не можемо одовде да пријдемо да променимо осовину на вршалицу, морамо изоздóл да почнемо да растурамо.

изрeбри свр. *изудара мойком йо ребрима*. – Игњат се укачил на камијон и колко они натоваре, толко он стовари, ја узe једну тојагу да га изрeбрим, али га не могу доватим горе на камијон.

изрeбри се свр. *исйури гузицу, найрћи се*. – Она заврну гузицу, па се изрeбри комто нега.

изуми свр. *осмисли, сйвори йредсйаву*. – Прво га изуми, па га после речи, ел уработи, а не тићем напамет.

исабен, -а, -о *йокварен, дойрајао*. – И комшија купи трактор, али он исабен, сваћи друђи дн га тера на поправку.

исврља несвр. *избацује*. – Лисица исврљала рибе из кола, док не исврљила све до једну.

исврљи свр. *избаици*. – Рипне се деда, извлече бабу ис кревет и исврљи ју надвор.

искарување с *исйеривање жене из куће, развод брака*. – И напред је било и карање и тепање, али неје било искарување ко са, данс се узну, малко поживе заједно, па муж тиће искара жену.

искла́са свр. *йусѣи класове, извлѣиѣ*. – Сушна година, че буде глад, време за жетву, а поједина жита још несуду искласала, моруде пожителе и усукале се, само да се покосе за стоку.

искила́ви се ЛЗ свр. фиг. *намучи се*. – Теј тавањаче беоше много тешке, искилавимо се док ји подигомо и наместимо.

искоришта́ва несвр. *искоришћује, ексѣлоаѣише*. – Залудела га начисто, иде по њу ко омацијосан, а не види да га она само искориштава.

искоси свр. *нагне укосо*. – Искоси појануту повише да може боље да држи.

искривен, -а, -о *искривљен*. – Све што је криво, тел сам да исправим, док сам не постадо начисто искривен.

искрштѣван, -а, -о *који је именован, коме је наденуѣо име*. – Које како је место искрштѣвано тека се зове, некоје крстено Страње, некоје Габрови, некоје Кленов кладенец, некоје Лишков дел, некоје Длђи дел, некоје Коњорница, има свакаква иметија.

искунда́чи се свр. фиг. *исѣречи се, ѣојави се нека сметѣња*. – Че идемо и ми, ако се нешто не искундачи.

испасе́ свр. *йасењем ѣоједе сву ѣраву*. – Немој да ме заговараш, че ми побегну овце у Миладинову дѣтелину да ју испасуду, а знаш какв је он лош човек.

испесни́чи свр. *изудара йесницама*. – Цабе се с њега дичи, кад малко-малко па ју испесничи.

исплѣзи свр. *исѣури језик из усѣа, исѣлази*. – Гарча залаја, па кад виде да сам ја поче да ѣимка сас реп и да ми се радује, протегну се, исплези језик, облизну се и пај се трколи поди шевтелију.

исповѣди се свр. *искрено исѣрича све о себи, исѣоведа се*. – Морам да се исповѣдим пред некуга, да ли због старос, да ли због савес, јега ми малко лъкне, овак чу полудим начисто.

йспола ж *йривремени имовински однос у коме йринос ѣоѣола деле власник и обрађивач, односно одгајивач, найолица*. – Брат ми се отсели у Обреновац, па ја и његовото имање рабѣтим на йсполу.

йполагѣцка прил. *лагано, оѣрезно, усѣорено*. – Стоји ко камен стѣњц и ѣути, па се обрну йполагѣцка комто мен, и остаде тека, да чује квѣ чу ја да кажем.

йспоља́ва несвр. *оѣкрива ѣајну, исказује нешиѣо шѣо се других не ѣише*. – Оној које не йспољаваш на јаве, у сн ти дојде да те једѣ.

йспѣсњен, -а, -о 1. *изгладнео, неухрањен, слабе йтелесне грађе*. – Арно се йспѣснил, йспѣсњен, па га нема тријес ѣила са све кревет. 2. *ненађубрена ѣива*. – Йспѣсњена ѣивата, да се нађубри рацала би убаво.

испратница ж *оштраћање регрута на служење војног рока уз музику и славље*. – Ако је некуде свадба или испратница војника у војску, обавезно је ишла да гледа, али станеше си текá по страну, нејé телá да се намéта, нити да смита.

испрéгнут, -а, -о *ослобођен из јарма*. – Испрéгнути волóви пúају на мушице кроз крошње штó им врзали да не једу струкови морузу.

испрéден, -а, -о *добијен постојком предења*. – Имам испрéдену прéцу белисвет, али нéче сама да се ткаје или плетé, па си пá мéне чéка и тај рáбота.

испреко прил. *попреко*. – Сáмо иди испреко, пóлько че ти бúде, и зачéс че стíгнеш.

испрекрéштује несвр. *надева надимке свима по реду*. – Свáкога ни кóлко смо у кућу испрекрéштувала, и нíкога по íме не óка, а на свекрву надавала неко́лко иметија, за свáку прилику дрúго.

испуа свр. *испусити ваздух кроз ноздрве, издахне*. – Кáд излэземо на тúј равничку, станемо да се волóви одмóре и испуáју, а и мí да мáлко збéремо дúшу.

истáври се свр. *лепо се обуче да се покаже у бољем светиљу*. – Óчеш ли да ми дадéш нóвуту сукњу јúтре за на пијац у Бабушницу, да се и јá мáлко истáврим с нý.

истинсћи прил. *уистину, доиста, збиља*. – Одавна сам ју видéл, бéше ме стра да нејé нашлá нећéга, она ми рéче да попринáјде текá с врéме на врéме некугá, ал да мéне нејé заборавила, и да сáмо мéне истинсћи вóли.

истину́л, -а, -о *охлађен*. – Она жéшка ко распáлена вурња, а јá сам истину́л ко тенџ, па кáт се гранбумо, сáмо се чу́ри од нáше знојéње.

истопу́зи се свр. *фиг. испружи се, ленивљује*. – Мíслим се у сéб да ли че Гáрча да ме дочéка сас њигóвуну невесту, а он јóк, видим га преди амбар истопузил се, и не зарíза ме. Мóј командíр се истопузил куде Мíцу удовицу у кревет ко бéг да је.

истрóвен, -а, -о 1. *изгубљен*. – Евé неко́лко нóчи завíја нечијо истрóвено кученце, али га никој нече прибере. 2. *фиг. забораван, сенилан*. – Данéс ми је слáва, Свети-Никóла, а на слáву се не óка којí нејé рóднина, али знáм да си истрóвен, па рекó да те потсéтим.

исћíлчи свр. *окилави, онесíособи*. – Ѐма те исћíлчим сáмо ли те још једнуш видим да се мóташ окол моју́ жену́.

исфушéри свр. *површно, рђаво уради какав посао*. – Сви га вáле да је дóбар мáјстор, а он фушер штó га нéма, квó да урабóти по нéг трéбе óдма дру́ђи мáјстор да поправља квó је он исфушерíл.

итање с *хитња, журба*. – У овéј нáше рáботе, и у овóлко нáше итање, они дошли да поседé неко́лко дња да се одмóре од гра́цћи живóт.

ишкџње с *йударење од живине или йишица вичући „иш“*. – Ако за дрўгу рџботу више неси, за ишкџње пилетија по лџзје још неси престарџла.

иштџмује свр. *издуби длейом*. – Узни штџмез па иштџмуј рўпе кудџ сам обележил, тџј че ти бўде данњшњи пџсо.

иштирица ж *нейлодна женка, али се истии назив користии и за жену нероџкињу*. – Тај овца ни се нешто пџремети, еве две-три гџдине се не јџгњи, постаџе иштирица. За жену која не раца у наш крај велу да је иштирица.

ишћџмби се свр. *йовреди сџомак, добије килу*. – Деца, не рџпајте тџлко од високо, да се не ишћџмбите, пџсле да несте за нџгде.

ишумџљи свр. *йџјави се из шуме шуморећи*. – У тија ма йшумџљи не квџ иза нџ из шипраг, и пџјави се једна баба носџјечи поди мишку печурку скрипџц.

ишчџпрљи свр. *ишчџрка*. – Најдџ у-планин линцўру, али вој се тџшко доџди до кџрен, ја једва ишчџпрљи неколко кџрена.

Ј

јџбука ж пренес. *дојка*. – ...Па се маши з дџсну рўку, з дџсну рўку до па-зуку, па йзвади две јџбуће, нит су зрџле нит зелџне, таман су си за гризџње (нар. пес.).

јџбучица ж анат. *избочена хрскавица у грлу над улазом у душник код мушкарца*. – Како се бријал с бријач порезал се на јџбучицу, па изгледа ко прџклан.

јџбучка мн. јџбучће ж *дем. и хий. од јџбука*. – Јџла при тџтку, тџбе тџтка млого воли, еве набрџла сам ти јџбучће, да знаш сџмо кџлко су блађе.

јџганчичи с мн. *јџгњићи*. – Ми ймамо петнајес јџганчичи, али ни се несу јџш изјџгњиле све џвце.

јџдничко м *онај који изазива сџжаљење, јџдничак*. – И ја се залџжим ко млад секретџр да га прџмимо, сџмо џн, јџдничко, не бџше прџмен у партију.

јџдување с *јџдиковка, йуговање*. – Запали ми комшија штџлу да ми се освети, знам који је, али не мџгу да докажем, па чџни ми се чу препукнем од јџдување.

јџкне свр. *йосџане јачи у дем. значењу, йрилично ојача*. – Сачџкај да огњџат јџкне, па тџг пристџвљај квџ си мислџла да спрџмаш за јџдење.

јџмац м *онај који јџмчи за другога, јџмац*. – Ма не мџгу ти ништа, ја сам ти јџмац да си бил на печџлбу кџт се тџј десџло у сџло.

јамчи несвр. *јрима на себе одговорносїи за кога или шио, тврди да је нешио било, јемчи.* – Бил сам у борбу кад је твој башта појинул, пред сви судови могу да јамчим када је било, и како се десило.

јао! узв. за изрицање бола, жаљења, туге, несреће. – Татко чџс заслџзи, чџс се дерне: Јаооо! – а квџ је све стануло у тој „јао“ само си он знаје.

јарина ж вуна од првог сїрижења јагњаци у наредној години по јагњењу. – Јарина је лоша вуна, а власна вуна је убава вуна од стару овцу.

јаруга ж сїушишени издужени део шла окомишних сїрана. – У јаругу се раца најбољ берећет.

јевтиноћа ж ниска, мала цена (супр. скупоча). – На пијац све појевтинело, јевтиноћа, али за онога који продава, за онога који купује, а живи само од пензију је скупоча, па одонул.

јегрџк м *покрейна кућица за шасїира на местима где овце ноћу бораве.* – Деда Драга беше скутал у јегрџк једно полџкче рећију, те вој се обрадувамо ко да смо си башту видџли.

једносїсеста прид. *која има млеко само у једној сиси.* – Убаво чува јагње, али једносїсеста, па вој јагње мора да подсисује друће овце.

јџздес, -ста, -сто *који је охол, који се горди, хвалисавац.* – Пријетел му јако јџздес, а он скроман човек, не знам да ли че сваре воу.

јџзди се несвр. *горди се, држи се охол.* – Јџзди се ко да је прецедник, а он само служитељ у општину.

јџзичџк с дем. од *јџзик.* – Деџе, немџј само да плџзиш јџзичџкат, да ти га не уапе куца.

јџзичџтина ж *їеј.* од *јџзик.* – Има јџзичџтину ко лопата, и никако уста не затвара, а свакоме ману наџди.

јџрџмчина м *їеј.* од *јџрџм.* – Човек је срећан док је детџ, и док знаје за игру, после му туре јџрџмчину на шїју, и не стурaju га док му начисто не огули шїју.

јџрђенин м *вечии момак, нежења.* – А квџ је било сас тог твојџг деџу? – питује ме. – Ене га дом сас шџс жџне, а ја си остадо јџрђенин.

јџчмиште с *њива са које је пожњевен јџчам.* – Нећи овчар му ономад напуштил јџчмиште, па јџш не може да прејадује што га он неје напуштил с њигове овце .

јџтроклџк м шатр. *јушарња велика нужда.* – Кад завршил јџтроклџк, видџл да му жена потрошила задњи лис од тоалџтни папир, и изашла негде, па нема ни с квџ да се обрїше, ни комџ матер да опсује.

јучерџшањ, -шња, -шњо *фиг. који је недозрео, млад и неискусан.* – Тџ, тџпшо, не занаш ни кџлко је два и два, а џвам ни продаваш памет, ко да смо ми јучерџшњи. Море, и тџ неси јучерџшња, и тџ знаш тџја рабџте.

К

кава ж *кафа.* – У цезвџ се стџпли млекџ, тџри се на вр ложичку кава и шићер, кад се свари ми тџј зџвџмо бџла кава.

кавга ж *бој, свађа.* – Потепале се жџне, па се збрали и мџжи, па ишло џабала, карање, кавга се дџгла ко на Кџсово.

кавгалија м *свадљива мушка особа.* – Овак миран чџвџк, а-ли малко пине, постане кавгалија, и бџље да му неси близо.

кавгаџија м *в. кавгалија.* – Тој је јџдн катџл и кавгаџија штџ га у свџт нема, да се тџ манеш од њџга.

кавгаџика ж *свадљива женска особа.* – Мџжан вој ко да је с мџчку правен, миран и тџњав, а она алапача и кавгаџика.

казџје се *несвр. џшкрива се, џоказџје се.* – Кџј џче да га чџје, самџ му се казџје.

казување мн. казувања с *казивање.* – Деда-Дџнина казувања и данџс се панте не сажмо у Стрижевац, нџло у цџлу Лужницу.

каџл *прид. непр. вољан, задовољан, сџоразуман.* – Нејџ каџл да ми помџгне са кад ми је најпотребно, врда, а тџлко сам се надал у њџга, и тџлко пџти сам му се јаж наџдил кад му је било потребно.

каџшич мн. каџшичи м *дем. од каџш, каџшић.* – На нџђе смо носџли џпнџци свџнсџи сас црне врце, рџтко си могџл да виџиш да је нећџ купџл у Пџрот правени џпнџци од штавену бџволску кџжу, па сас бџли каџшичи искрстџни врзани уз нџгу.

каџдише *несвр. кидише, најадне.* – Једна џма џбаву главу, дрџга црне џчи и тџње вџце, трџћа џбава у струк, а јаж не бџрам, каџдишем ко вџк.

калабаџтер м *шатр. мушки џолни орган, џенис.* – Отџдџмо да мџчамо, а џн, маће му га, кад џзвади калабаџтер, голџм ко у магаре.

калавџз м *џримџиџвни ручно израђени кџуч, калаџз.* – Дџда негџе скутал кџуч од подрум, а ми напрајџмо калавџз, па си џтвориџмо врата по пџтребу.

калайсан, -а, -џ *џревучен калајем, калајисан.* – Па квџ си чекал до са, слџнце ти калайсано, тџ ли мислиш да јаж имам врџме за губџње, па тџбе да чекам цџл дџн.

калајсује несвр. *превлачи, облаже истийљеним калајем.* – Он калајсује казање по села, а жена му вражалица па вражука, а залуав свет кóлко óч, на будáле се највиш зарацује.

калација м *занајлија који се бави ливењем калаја или калајисањем.* – Башту му зва́ли Ста́мен Калација, али затој што је бѝл црн ко Циганин, а не што је ства́рно бѝл калација.

калемарка ж *ножић на склајање ошћирог сечива йомоћу кога се калемѝ воће.* – Мој де́да ни́где не йдеше без калемарку, и гдѝ ви́ди младо некале́мено дрвце́ óдма га калемује.

калупење с *йресовање осушених лисћова дувана у бале.* – По́дјесен по́ч-не калупење дува́н за пре́дају у дува́нску ста́ницу, збе́ре се óмладина, па до половѝн но́ч йде смејање и шалење.

камарњак м *йростйорија у колиби у којој се чува млеко и йрераћује у сир.* – Камарњак тре́бе да је чѝс и проветрен, ако óч да ти је сирење добро.

каматаш м *онај који даје новац на камайу, камайар.* – И напрѝд су билѝ и камате и каматаши, али ко овѝја данњшњи несу́ бѝли, овѝја, брѝ, човеку кућу продаду́ за камату.

камчи несвр. *йтражи, мољака, досаћује.* – Немóј ви́ше да камчиш, тој квó тражиш не́ма да добијеш па на тре́пће да дубиш.

кандило с *меѝална йосудица са йоклойцем и ланчићима у којој се на жару йали йтамњан за каћење.* – Немóј да ви́кате за ме́н, не́ло до́к ми по́п ма́нда сас кандилоно према грóбишта ви́ да појѝте ко да сте на сва́дбу.

канење с *нућење, йослуживање.* – Немóј га ви́ше ка́наш, сас канење му са́мо врчиш ре́п, ка́д огладне́је са́м че тра́жи да једе́.

канзѝр м 1. *обешењак, угурсуз.* – Мнóго си канзѝр чове́к, замлачујеш се сас ме́н, а ја́ те у све́т увѝдо, и от сеља́ка гспóдина направи́. 2. *човек незгодног каракѝера.* – Млóго је загу́лен, те́жак канзѝр, за три́ стру́ка мору́зу што́ му моје́ краве оборѝле узѝ ми це́л ко́ш олупени класови.

кантери се несвр. *йенѝра се.* – Не кантери́ се на дрвóто, че се срóндаш одозго́ре гла́ву да изгу́биш.

капарисује несвр. *даје кайару.* – Пошли́ у дру́го село́ да капарисују девојћу, па ка́д ју виде́ли – како́ пошли́ тека́ се и врну́ли.

капица ж *овца која има другачију боју йе́ге на глави, и име йтаквој овци.* – Ако је црна́, а йма белу́ гла́ву, ил ако је бела́, а йма црну́ гла́ву, зове́мо ју капица.

капутѝк мн. капучѝчи м *хий. од кайуѝ, кайуѝић.* – На ва́шар у Бабу́шници прѝсвиђа ми се је́дн сѝвкас капутѝк, млóго у́бав, али скупачак, и не мога́ да га купим, па си се жа́лан врну́ у село́.

карамáн м *човек црне њуџи, уз њо и зао.* – Мáни се тí од тога карамáна, не задéвај се с њéга, íма да те изедé ко кúче.

кáртица ж *документí којим се њосведочава љраво коришћења љлађања чега.* – Пóп Сíма увéл плачање сас кáртицу у цркву: дадéш му кáртицу, óн ју мúне у цéп дóк не донесéш пáре.

кáсан, -сна, -сно *који сазрева њосле других сличних или исџоврсних (о плодовима и усевима).* – За кáв љáвол че човéку кáсно грóзје кад му жељá умíне. Модрó зéље је кáсно зéље, али јá си пóвиш сáдим од бéлото зéље.

кáубојац м *говедар, коњар који јашуђи на коњу чува сџада у Северној Америци, каубој.* – Нáјвише смо волéли да глéдамо фíлмови од кáубојци и Индијáнци.

кáубојштина ж *лиџераџура, најчешће сџириџови, са љемаџиком о каубојима.* – Кáд бéо у шкóлу млóго сам читáл стрџпови, кáубојштину нáјвише.

кафáнче с *дем. и хиџ. од кафана, кафаница.* – Упали љутишетево, и ко мéтак пóче да вóзим до Гáзибарино кафáнче на дрúм, да се видим сас њú.

кашкáње с *џрљање блаџом.* – Дéца, áјде улазéте у кúђу, дóста је тóлко газéње и кашкáње по каљиштáкат.

квáран, -рна, -рно *који је љодложен кварењу, љокварљив.* – Свé штó је квáрно трéбе да се изврљи из кúђу.

кéзи се несвр. шатр. *смејуљи се, кеси се љоказујуђи зубе.* – Нештó ми иза уó лáзи, јá га вáтам, она се кéзи и врéви да ме љџлка сас трáвку да не зáспим.

клáпоша ж *овца која има дуге клемџаве уши.* – Трампíмо се сас Тóдора: јá му дáдо мојú Калúшу, óн мéне њигову Клáпошу.

клéнси се несвр. *в. кези се.* – Штó се клéнсиш, будáло јéдна, кажí да се и мí смејéмо.

клíма ж *аџмосферски услови каракџерисџични за један крај.* – Мí смо чувáли нáшу стáру пасмíну óвце, онé несú давáле по млóго вúну и млеко, али бéоше цврсте и óтпорне на стúд и бóлес, пóсле се појавíше меримђе, óне дáвају пóвише и млеко и вúну, али су пóнеотпорне за нáш брдовít крај и клíму.

клинóвит, -а, -о *који има болове у сџомаку.* –Детéто им клинóвито, не дáва им да зáспе, по цéлу нóч се жљéби.

кљчиштáрка ж *чџшка за чешљање кучина.* – Имáле смо пóсебне чџђе с којé смо чешљáле повéсма од кљчџшта, звáле смо ји кљчиштáрђе.

кломчáње с *буђкање.* – Кат протрéсем бúре, ако се чúје кломчáње, знáчи да је ређија намалила, да је вéч на днó у бурéто.

клóсне свр. *зграби зубима, загризе (о псу).* – Тој кúче óпасно, не приодí му близо да те не клóсне за нóгу.

кљѹкса ж *мишоловка*. – Накотїли се погѹнци у пѹдрум, па се сваћи чѹс понећи увѹти у кљѹксу.

кнѹдла ж *комадић шесѹа у облику лойишице скуван у води, ваљушак*. – Сѹпу правимо сас фїде, или сас кнѹдле од грїз.

козарѹје несвр. *чува козе на ѿаши*. – Ја несѹм ишѹл у школу, ја сам с козе ишѹл, козар сѹм бил, козарувѹл сам до дванаѹсту гѹдину, од дванаѹсту гѹдину сѹм почѹл да ѹрем.

козињѹвка мн. *козињѹвѹе ж врећа или шорба од козје длаке*. – По трї козињѹвѹе от по сто ћїла мливо откарѹм у Љуберајду да смѹлем у воде нїцу. Ја сам с козињѹвку торбицу завршил мѹлу матѹру, а моји другари су имѹли и кѹпене којне ташње.

кокѹрење с *кочѹйерење, шейурење*. – Нїшта му не помѹга кокѹрење, цабе се кокѹри ко петѹл на плот кад га ни једна нѹче.

кокѹрдав, -а, -о *заосѹао у развоју, кржљав*. – Братѹн му ко бїк, а ѹн ко-кѹрдав ко сугарѹ.

кокошињѹћа ж *ваи која наѿада живину*. – Кад сам бил ѹак учїтељ је за кѹзну терѹл немїрни ѹѹци да му чїсте кокошкарник, па се напѹне сас кокошињѹће, пѹсле ји мѹтере једва отрѹбе од ѹї.

кокошчѹ мн. *кокошчетїја с ѿоодрасло ѿиле које је сѹасало до ѿолне зрелосѹи*. – Јѹтре да закољѹш једно кокошчѹ, почињѹм косїдбу.

кокошчѹнце с *хїї. од кокошче*. – У свѹ кокошѹе овѹј кокошчѹнце ми је најубаво.

кокрѹење с *дворење, угађање*. – Цабе га ви кокрите и угацате му, мангѹп си је мангѹп, туј кокрѹење не помѹга, за ѹѹга је сѹмо тојѹга.

коланчѹ с *шѹнак женски ѿѹјас у виду врїце*. – Ўбаво се пременила, па опасала лѹдено (свилено) колѹнче, па се сїја на ѹѹ.

колѹшка рет. ж *колегиница на факулѹетѹ*. – Моја унѹка студїра, и стѹнује с јѹш две колѹшѹе у цѹнтар Нїш.

кољне свр. *закоље у дем. значењу, ѿрикоље*. – Нѹче се онї смраде на скѹру, кољну си онї прасѹнце, па га домашїнат расїне у тепсїју, и изнесѹ ју на астал.

комѹндување с *издавање команди, командовање*. – За рѹботу га нѹма, али за комѹндување и наодење манѹ нѹма му рѹван.

компируша ж *шїша са кромїиром*. – На мѹз прїжиш главїцу црвени лѹк, у тој тѹриш нарендїсан компїр, кад се испрїжи, склѹни се од ѹгњ и пролѹди се, сїпеш мѹлко вѹду, тѹриш вагѹту и мѹлко бїбер и рѹдиш у ѹбје.

кондирија м *особа која у свадбеној ѿворци носи кишени кондир и сва-шѹовима нуди ракију*. – Кондирија нѹси наћїтен кондир и слѹжи с рећїју, али ѹн мѹра да бѹде веселѹак, и да умѹје смѹј да прави, да сви бѹду весели.

кондрџче несвр. *ѿреска, ѿарви буку*. – Детиштено набавило накаву бициклу без гуме, па по цел дѣн кондрџче по сокак.

конзерванс нов. м *суѿстѿанца за конзервисање воћа и ѿоврћа*. – Данс се конзерванс тѳра у свѳ зимницу, а напред ми несмо ни знале квѳ је тѳј.

конопац м *дуг савиѿљив ѿредмеѿ ѿреден од коноѿље или каквог другог влакнастѿог маѿеријала који служи за везивање*. – пма длѳђи конопци да се врзују кола кат се натоваре сас сѣно или шѳму, и конопчетѳја да се сѳмо препашу кола, или да се с ѿѿ води некоје живѿнче којѣ неје за јулар.

конопчѳр м *човек који израђује и ѿродаје коноѿце, ужар*. – На вашар видѳ конопчѳри, и реши да се малко шољћам сас Госпаву, па вој рекѳ: Купѿ си конопче, че ти трѣбе.

констѳтује несвр. *уѿврђује, усѿановљује, фиг. ѿрѿмеђује кога*. – Јѳ зѣвам да видим да ли че Госпава да се чѳкне сас мене, а она јѳк, не констѳтује ме.

контѣјњер нов. м *велики меѿални сандук за одлагање или ѿаковање чега*. – У Сливовик нѣма десет ѿѿве да се ѳру, а по Београд свађи контѣјњер нагазен до врѳ, и чѳвће се из селѳ овдѣ довлѣкле на бѣсплатну гѳзбу.

контролисује несвр. *контѿролише* – Нѿти је ѳн мене бѳдан сачѣкувал да види кадѳ чу да се врнем, нѿти сам јѳ ѿѣга контролисувала кудѣ ѿде, затѳј смо и сачувѳли брак.

коњѳсување с *рмбање, саѿтирање од ѿосла*. – Каква те ѳуљћа заљуља тека че ти је, ал ти коњѳсување не ѳѿне.

копање с *ѿрво окоѿавање (прашење) кукуруза са циљем одсѿрањивања корова, за ѿим следи загрѿање (огртање)*. – Тамѿн заврѿиш копање, дѳјде загртање, јѳш ѳнѳ неје завршено стѳгла жѣтва, тамѿн ѳжњеш, ѳјде врша, тамѿн овршеш, ѳјд угарѣње, па му крај нѣма...

копиљѳк м *коѿиле, коѿилан*. – Не може ли да најдеш некоје момчѣ сас баштѳ и маѿер, нело си ми копиљѳка привѣла у куђу.

кѳрпиче с *корѿица*. – Кѳнобарка пронѣсе у плаѿстично кѳрпиче некаквѳ скупѳцѣно црно вино, а нам си добрѳ и свѣтло зајечарско пѿиво.

косѣње с *време и ѿроцес убѿрања сена, косѿдба*. – Бѿш у косѣње ме позваше на војну вѣцбу, а моглѿ су да се стрпѣ неђѿ дѣн. Кат се врнем от косѣње ѿма да кољем прѳсе. Мѳре, че га ѳкамо у косѣње, тѳј да се покаже какѳв је мѳж.

космурљѳк м *ѿеј. од коса (на глави)*. – Глѣ какѳв ти је космурљѳкат, штѳ не ѳзнеш чѣшал да га малко начѿниш, на чѳвѣка да заличѿш.

косурљѳк мн. косурљѳци м *дуга и неуредна коса*. – Глѣдам јѿ, ѳнѿ урасли у косурљѳци, а косѣне им ко вуна. Одма видѳ и ѳнога сас косурљѳкан, седѿ сас једнѳ ѿсто ураслу у косурљѳк, и врѣве ли врѣве.

кѳтлица ж *ѳсуда са дршком и ѳоклойцем за ношење куваног јела на њиву*. – Понела свекрва обѳд на копачи, уврзала се у цедилку с лѳб, а у рѳку носи кѳтлицу с пасуљ.

кѳтне *удобно смести кога, ушушка*. – Ајде да те баба кѳтне у крѳвет, па чу ти испричам једну прицицу да се успиш. Кѳтну се Љуба куде Миру удавицу, че праве рабѳту.

кочињаќ мн. *кочињаќи м ѳеј. од кочина, велика коси, кошчурина*. – Изврндупил се Гарча поди амбар, а около њѳг недоглоћани кочињаќи кѳлко ѳч.

кошќање с *задиркивање*. – Деца, престанѳте да се кошќате, каквѳ је тѳј тѳлко кошќање вѳздѳндѳн.

коштѳто прил. *као шиѳо, баш ѳако*. – Све је текѳ коштѳто орѳтиш, и трѳбе ји напцујѳш, зарадели су си пцување.

крадѳцка несвр. *дем. од крадне, краде ѳовремено*. – Млѳго је задѳрљив, а воли и да крадѳцка, али кад га увѳте че га ошѳте, че му учѳкају рѳгови у милицију.

кракљичина м *пеј. онај који је кракљав, који има дуге ноге*. – Познаваш ли ти Јѳцу Кракљичину из Љуберажду, кад га видиш да му се поздравииш од мѳн, сѳмо речи: поздрави ти се једна, а ѳн че знаје која.

кратѳње с *скраћивање*. – Добрѳ измери, па тѳг крати гредѳту, да не погрѳшиш у кратѳњето, па пѳсле да мѳрамо да ју настављамо.

краткошијѳес, -ста, -сто *који је крајког вратиѳа*. – Убаво девојче, али малко краткошијѳесто, глава ко да му је насадена ѳдма на рамена.

крвавѳје несвр. *ѳосиѳаје крав, фиг. злоѳаѳи се*. – Млади се измакнуше у град, а ми стари остаѳомо на село да крававѳјемо од рабѳте. Крававѳју му ѳчи, че бѳде калабљќ.

крварѳње с *ѳушиѳање крви из себе*. – Браце, бѳше Тѳша дѳктор да ни преглецујѳе, и савѳтује ни да је лѳк за спѳљно крварѳње мѳчка, а за унутрашњѳ реѳија.

крварица ж *кобасица надевена крвљу, крварица*. – Госпава прикла свињу да неје ни мрднула, и почѳ да ѳка газдарицу: Давај сол и тепсију, и сабирај крв да прајимо крварице.

крвни, -а, -о *који се односи на крв*. – Мѳј деда неје имѳл крвни приѳисак, цѳл вѳк се справљаљ сѳмо сас стѳку, а не сас нѳљуђи. Они су ни крвни нѳпријатељи, и текѳ че си бѳде дѳвек.

крвѳљи се несвр. *криви лице у неѳрисѳѳјне гримасе, ѳренемаже се*. – Немѳј да ми се крвѳљиш, несѳм ти врс, крвѳљи се на твоју матер, срам те било.

крѳана ж *јама у којѳ се ѳече или гаси крѳ*. – Закупише једнѳ браниште, и озидѳше крѳану, па испѳкоше крѳч и за њи си, и за прѳдаву.

кречење с бели зидове *йремазујући их расївором креча*. – Право да ви врѣвим, без жену сам празн ко соба у кречење. Сваћи динарчк који узне на кречење доноси дом.

крештање с *исїушїтање ошїрих високих или храйавих гласова, врїшїтање*. – Доста више крешта по кућу, с твоје крештање комшилк учуди.

кривња ж *кривица*. – Значи, овдена ја немам никакву кривњу, те не мож да ми ни најду некви докази да сам крив..

кривоклѣтка ж *женска особа склона лажном заклињању*. – Нечу ни да чујем за туј кривоклѣтку и кавгацїку, а кам ли да ми дооди у кућу.

крља се несвр. *гура се, обара се, бездушно се млаїи са киме*. – Море нек се крљају, па главе нека си поћину, тија бесници друго и не знају.

крмење с *давање крме сїиоци*. – Овце крмимо кад вѣч трѣбе да почну да се јагње, и нећи дн после по тој, и више крмење нема.

крмече несвр. *кмечи, изражава незадовољсїиво*. – Цѣло вѣче је крмечал штó сам заборавила дуван да му купим.

крнтија ж *доїрајала сївар, сїарудија*. – Возимо се у некакву крнтију од кола, пут лош, рупа до рупу, од цимање чїни ми се зуби че ни поиспадају из главу.

кротење с *ходање сїїним корацима, сїоро ходање*. – Ајде пушти корак малко, с такво твоје кротење че стїгнемо кат се пијац растури, па за квó смо тѣг и поодїли.

крпење с *крїљење*. – Без крпење и трпење нема напредлк у кућу.

крстен, -а, -о *кршїен*. – Ма да ли сте ви крстени ел некрстени, чим се тека изорачујете пред стару жену.

круче несвр. *кашље без искашљавања, суви кашаљ*. – Штó толко кручеш, штó се не искашљеш некада! По цѣлу нóч круче од цигарљаци.

кружк м *мала дашчица кружног облика са дршком*. – Деда ми направи кружк, па си на њѣга постављам на астал шерпу кад ју стурим от шпорет.

крупан, -пна, -пно *оно шїио је важно и значајно*. – Улѣзоше у крупну орату, са ако се не побїју – никад нече.

крушак м *месїо где расїу крушке*. – Имали смо и крушак, и дуњак, и јабучар, а дрући имају само шљивар

крцља м *који је заосїао у развоју*. – Тија ли крцља зѣт да ми бóде, тој се нече деси док сам ја жив.

крштѣвља несвр. *даје надимке*. – И Гога ме куди да га тека не крштѣвљам, али га ја паж тека крсти.

кудељка ЛЗ *дем. од кудеља, мала кудељица*. – Татко ми направи кудељку, па ме мајка рано научи да предѣм, још бео девојчица.

кудрав, -а, -о који се коврча, који је коврчав, зргурав. – Видим сас њи седи једн муж, не познавам га, јер ни обрнул грбину, видим само да има кудраву косу. Еј оној кудравоно детиште, не знам чијо је, оно је најбесно, све ни сас камење гаца.

кукица ж зарез на врху игле. – Кат се плету чарапе користе се мале игле, плетиле, иду пет у пар, и обавезно имају кукице.

кулак¹ м имућни сељак који своју земљу обрађује уз њомоћ њуђе радне снаге. – И при нас су после онија рат одузимали зевњу од кулаци, велé кулак – а он једва да има десет јектера целокупну имовину.

кулак² м исјуси на дрвеном стубу који се углављује у издубљено лежиште у угаоном камену. – Искасапи се сас ћесер док зарезува кулак на дирек.

кулеђија ж омчица на рукаву кошуље за закоичавање, или на чараји кроз коју пролази канай за везивање чараје уз ногу. – На таслице има и пуловчичи и кулеђије, али ји никад не запекљује, научил да иде распекљан и сас смькнуте черапе ко сьблаз.

кулучење с обавезан бесилаиан рад. – Једни су кулучили само што су морали да иду на кулук, а моје кулучење је било дупло: кулучимо и ја и говеда; ја да товарим камење на кола, она да га довлаче.

кумче мн. кумчетија с у односу на кума деије које је он крсиио. – По старину били кумови, после оженили две роцене сестре, па постали баценаци, кат почела да се рацају деца она су им била кумчетија.

купатилко с дем. од куиашило, куиашилце. – Уведе ни у њојан стан, неје голем: две собице, купатилко и голема тераса.

купен, -а, -о куиен. – Некада неје имало купен квасьц, нело смо си га сами правили. Ја не волим купен леб, мен си поблаг наш куји си ја омесим.

курварштина ж курварлук. – Кво можеш да очекујеш од њега или од њу кат се даде у курварштину још у осмогодишњу школу, оно ли че се после врне у село да коси и жње.

курвештина ж њокварена женска, курва. – Првана му жена, Бог да вој душу прости, беше домаћница, овај другава тешка курвештина.

курталисување с избављање, ошарашавње, сшашавање од кога или чега. – Че се курталишете и ви од мен, и ја од вас, али на тој курталисување има да се још попрочека.

кучешћи, -шка, -шко оно шиио се односи на куче, њсећи. – Ма овој кучешћи живот, чекаш да ти некој пружи залок леб и чашу воду, а сам несј кадър ни да нешто привредиш, ни сам себ да услушаш.

кучћин, -а, -о оно шиио се односи на кучку. – Сетил се да требе да се работи, али у кучћин замьн.

кучетѝште мн кучетѝшта с *йеј. од куче, йсеѝшишѝе*. – Кад ни силдисаше горњомалска кучетѝшта једва побегомо.

Л

ла́вка несвр. *лаје у дем. значењу*. – Кучето нешто лавка, иди да видиш квó му је.

ладѐње с *хлађење*, фиг. *пирежњење водом йосле йијанчења*. – У задње време кад пијем бѝш ми требе ладѐње, прегревам се.

ладно́ћа ж *хладноћа*. – Стеже мраз, незапáнтена ладно́ћа, дрво и камен пуца.

ладно́ча ж в. *ладноћа*. – Отиде те из голему собу изнесе питије, оно отуд ладно́ча вури ко на цивун.

ладу́је га несвр. *проводи време у ленчарењу*. – Гоца њи га ладују, а мѝн слáн знóј облива, мора се пооре и обѐре њива.

лажóвка ж – 1. *она која лаже, лажљивица*. – С туј лажóвку сам се скара́ла, и нечу више реч да продумам с њу. 2. *оно шѝо је лажно, сурогат*. – Кад немам пáре да купим млекó, женá ми даде цуцу лажóвку.

лажóвщи, -ска, -ско *оно шѝо се односи на лажова*. – Од све школе најбоље му је ишла лажóвска школа.

лазе́ње с *йузање*. – Детето почело да прави први кóраци, али си му лазѐње по собу јóш посигурно.

ла́зне свр. *йочне да мили* (о мравима). – Деца престáдоше да се чепла́те по селó, а на нас стáри лáзнуше студени бробинци (жмарци) низ грбину.

лајњив, -а, -о *који је зайрљан жиѝком балегом*. – Штó си улѐзал у собу с лајњиви опњци, штó ји прво неси обрисáл, па тѝг да улазиш.

лакардијáш м *шерѝи, лакрдијаш*. – С тога лакрадијáша тѝ не мóж да излѐзнеш на крај, он знаје триста љаволије, жѐднога те мóже преведе преко воду.

лакма́ш м *халайљива и зграбљива особа, лакомац*. – Тија лакма́ши, државу би појѐли и попи́ли, а њино си чувају, штó је туцо да је и њино, а њино је ко црквѐно.

ла́ндра несвр. *скиѝа*. – Не мóже тој текá, тѝ да лánдраш по селó ко глывá кучка, а ја све самá: и окол дѐца, и окол стоку, и по кућу, и у поље.

ла́пав, -а, -о *који се односи на лапавицу* (када падају помешани киша и снег). – Лапáвица, лапаво времиште, не дáва да на време поóremo и посѐјемо.

ла́рма ж *галама*. – Каква се тој лáрма дигла по селó, да се несú посвађали горњомáлци и дољњомáлци..

ла́сес, -ста, -сто *брав*, обично коза, који има *йреко* лица *беличасѝу йругу* у *виду ласѝиног реѝа*. – Ласесту козу́ крѝtimo Ласа или Ласка.

лъга́ње с *лагање*. – Поче́ ју лъжем, али ми лъгање не *йде* од ру́ће, она́ ме ма́лко по́слуша, па се о́брну и за́реза ме.

лъжо́ван, -вна, -вно *лажљив*. – Прóлетњо време лъжовно, зачѝс зава́не *ћиша*, ма́лко по́сле па́к огре́је слѝнце.

легло́ с *лежај*, *йреноћишиѝе*. – Њиго́во легло́ се не зна́је, на једѝн крај ом-рѝкне, на дру́ђи осѝвне. Зате́кал ју на легло́ сас комши́ју, па комши́ја побегне кроз про́зор, а он уби́је ду́шу у њу́.

ле́ковчине м мн. *йеј*. од *лекови*. – Не́ћу ни́кога да му́чим, зато́ј си во́дим ре́д и пи́јем овѝја ле́ковчине, па до́кле си ти́кем бу́де.

леле́ковац м *особа која чесѝо*, и *без йраве нужде*, *лелече*. – Штó сте по-вели ово́га леле́ковца сас ва́с, йма са́мо да ви лелече́, а ни́шта да не урабо́ти.

леле́ћа ж *креветѝић* за *малу децу йодешен* за *љуљање*. – Ви́ка и устрѝа по њу́, ко дете́ у леле́ћу за ма́тер, али му се она́ не вр́ну ви́ше.

лелеча́ње с *изражавање бола или жалосѝи вичући „леле“*, *јаукање*. – Учи́тељи напред при́лично би́јеоше, из шко́лу се че́сто могло́ да чу́је швиска́ње с прут́ и лелеча́ње, али су деца́ била́ ми́рна, неје́ ко са́.

ле́њ, -а, -о *фиг. који се мучно сйравља* (о јелу или пециву). – Ле́ња пита́ се пра́ји сас јабу́ће.

лепушка́с, -ста, -сто *који је йрилично лей*. – Лепушка́ста, да је мло́го уба-ва – неје́, али па ни сасвѝм ру́жна неје́, а мо́ж па и он неје́ за бо́љу.

лесар́ка ж *каѝија исйлеѝена од йрућа*. – Паркира́ ауто предѝ пор́ту, и пољ́к, да ме не ви́де Моравка или Цве́та, примѝкну се те отвори́ лесарку, и улéзо у авли́ју.

леца́ње с *склањање*, *уклањање*. – Сви́ вој вре́ве да си се ле́цне у њо́јну ку́ћу, да деца́ мо́гу слóбодно да ди́шу, али од њо́јно леца́ње не би́ ни́шта.

ливаде́тина ж *аугм. од ливада*. – Колка́ си је ова́ј ливаде́тина, не зна́м да ли че мо́жемо да ју окóсимо са́мо на́с двојѝца.

ливóверче с *хиѝ. од ливовер*, *револверчић*. – Ти́ мѝн прѝтиш с празну́ пуш-ку, али и ја́ ймам једно́ ливо́верче, па да ви́димо ку́ји че ку́га.

лома́к м *йриземне йоломљене сйабљике конойље*, *које осйану йосле брања*, *йа се накнадно беру*. – Пр́во обѝремо грѝнице и вр́жемо ји у сно́пови, па обѝремо и лома́к, па и њѝга вр́жемо у сно́пови, и то́пимо ји заједно у топи́ло.

ломоте́ње с *брбљање*, *йрућање*, *говорење скаредносѝи*. – Кво́, бре́, ломо́тиш, будалѝтино једна, ви́диш да сви́ обр́тају гла́ву на́стран, срамота́ ји од то́ј твоје́ ломоте́ње.

лудара ж бот. *врста отровне гљиве* *Boletus satanas*. – Печурће лударе се не једу, а тешко се распознавају од онеј које се једу.

лудача ж *женска особа склона лудоријама*. – Стареве му черће добре, а најмладава – ко да ју неје он прајил, тешка лудача расте.

лудачьк, -чка, -чко *који је мало ћакнуи*. – Неје сасвим луд, лудачьк помалко, па му сви гледају кроз прсти.

лудбалон м *луфџибалон*. – Возеше некъв цемс, па му каросерију преправи да може да вози дрва из Раков Дол, а гуме му ћелаве ко лудбалони.

луксузација ж *лагодан живои, расийништво*. – Големо имање тражи големо грбавење, а не сћитање и луксузацију.

луксузира се несвр. *проводи време у лагодном и расийничком живоиу*. – Како вој се муж заполи, поче да се луксузира, кућа и деца престадеше да ју интересују.

лунза се несвр. *скии се*. – По целу ноћ се лунзају по путишта ко недотепана псета.

лупење с *комишање; време комишања*. – Морүза се много роди, пропадомо од лупење. Пуштише га из војску у лупење морүзу. напред беше Најубаво на село беше кад дојдешо седенће и лупење морүзу.

Љ

љапавина ж *атмосферска појава када пада киша и снег истовремено*. – Цел дн пада љапавина, па сокаци постадешо љизгави, теомо главе да си покршимо.

љигав, -а, -о 1. *балав*. – Где најде тога љикшу, неје ли те гад с таквог љигавог да легнеш у кревет. 2. *некарактеран*. – Тој је једн љигав човек што га нема, док му требеш добар ко мелем на рану, чим му више не требеш, не познава те.

љигавење с пренес. *љубење, мажење*. – Доста се љигависте, како ви се не смучни оди толко љигавење.

љубависување с *симџисање, вођење љубави као превасходна преокујација*. – Ако мислите да че живите само од љубависување, а друђи да ви издржава, грдно се варате.

љуљање с *њихање на љуљашци*. – На Покладе ми вржеомо љуљашку от клашње на високо дрво, па се зберу момци и девоће, и по цел дн се љуљамо, тој љуљање, смејање и шалење никад нечу да заборавим.

љутеничка ж *хит.* од *љуџеница*, *салаџа* од скуваних *љуџих џаџрика* уз *додаџак сеџканог џразилука* и *зеџина*. – Ништа не́ма по́благо од по́сан пасуљџк и џутеничку, ба́рем за ме́не.

љутење с *исџољавање џуџиње*. – Оди твоје џутење, мрштeње и пцување више се не мо́же жи́ви, дошло ми да се негде де́вам из ову́ј ку́ћу.

љутито прил. на *љуџиџи начин*, *гневно*, *срдиџо*. – Што́ ме тека́ џутито гледаш, ако сам га погледала, несџм га у ку́ћу дове́ла.

М

ма́ва несвр. *маше*. – Данџс је испрачу́вала сина у војску на во́з у Пи́рот, и док во́з не за́макну мава́ла му је сас ма́рамче.

магаре́нце мн. магарети́ћа с *дем.* од *магаре*. – Дечи́ца пу́на ку́ћа, па рипкају ко магарети́ћа, да те је ми́ло да ји гледаш.

магаџи́нче с *дем.* од *магаџин*. – Ви́дим Га́зибару, че́с по че́с па утрчу́је у магаџи́нче, осе́чам да се неkwо цврли на ска́ру, али не ви́дим kwо јо́ш изно́си оту́де.

мака́зе ЛЗ ж мн. *алаџика* од два ножа *џричврићена један за други заврџињем*, *в. ножици*. – Ѐма си спе́цијалне мака́зе за шиша́ње о́вце, зову́ се овча́рске мака́зе.

макља́жа ж шатр. *џуча*. – Ни једна́ макља́жа не мо́же да про́јде без џега, ко да ју сас свечу́ тра́жи.

малерџсување с *џризивање несреће*, *чињење да се не усџе у нечему*. – Чи́м ју ви́дим зна́м да че ме би́је ма́лер, ро́дена је за малерџсување.

малтерџсување с *малџерисање*. – Пе́тар и Бо́жа Стру́глџинсџи бе́оше гла́вни за малтерџсување, по́бољи малтерџје од џи неје́ има́ло.

ма́љне удари *баџином као маљем*. – Мр́дни се, брe, од ме́н, да те не ма́љнем сас раскóлац меџу ро́гови, то́лко че ти и бу́де до́ста.

мамeње с *вабљење*, *дозивање*. – С мамeње и у́баву рeч пре чеш да успе́јеш, него сас претење и бијење.

мамудџја ж *џурски дукаџи* кован за време *сулџана Махмуда II (1808–1839)*. – Наши ста́ри су за то́ј имање у Сулима́ново дава́ли ме́ће мамудџје, а ви́ га са́ распро́давате бу́дзашто.

ма́нгало с *меџални суд у који се сџављао расџаљени дрвени угаљ или жар за загревање џросџорије*, пренес. *кубе*, *џџорей*. – Распали́ ма́нгалото да́ се ма́лко огре́јемо.

манда́ње с *махање*, *фиг. замајавање*. – Са́мо ме ма́нда ната́м-на́вам ко да сам ја́ дете, ми́сли да че с то́ј манда́ње да пости́гне да ју о́дма узнем за жену́.

ма́не свр. фиг. *удари, одалами*. – Кад те ма́нем има свѣтће да ти излету́. Мо́ре, ја́ ако те ма́нем има те очѣстим на́чисто.

манти́лче мн. мантилчети́ја с дем. од *манѣил, манѣилић*. – Видим једна́ убава сестра́ у бело́ мантилче про́бди куде на́с, бѣш убава, а мантилчено вој а́рно кусо́.

мањува́ње с *осѣављање, расѣјање*. – Напрѣд је било́: који се у́зну – мањува́ње више не́ма, тој ти је – што́ ти је, а са́ не жи́ве ни једн мѣсец заједно, и вѣч се мању́ју.

маркизе́т м *ѣанка ѣрозира́на ѣканина од ѣамучног или свиленог конца*. – Ка́д ми стури́ше ва́л куми́ца ми за́бради шами́ју зејтинли́ју од маркизе́т, и тека́ од дево́ћу поста́до жена́.

маршира́ње с *грубо обраћање некоме вичу́ћи му „марш“*. – Од њѣга сам могла́ да очеку́ем са́мо маршира́ње и по́преко гледа́ње, бла́гу рѣч ника́д несѣм чу́ла.

ма́с ЛЗ м фиг. *богаѣсѣиво, имеѣак*. – Секира́л се, не секира́л се – исто ти се ва́та, о́де ма́с у про́пас.

масѣ́т м *челични брус за оши́рење ножева, масаѣи*. – Ви́ли се ди́же и отиде́ те из фијо́ку извади но́жеви и масѣ́т, и о́дма почѣ́ да ји о́стри.

ма́чав, -а, -о *деѣие из ѣрвог брака које је заѣекла ма́hexа ѣреудајом за удавца или расѣушиѣеника*. – Ја́ сам и ма́чава и ма́јћа, две деца́ сам затѣкла, и она́ су за ме́н ма́чава деца́, а две природи́мо сас њи́нога башту́, и за њи́ сам ма́јћа, али ја́ несѣм прави́ла ра́злику мецу њи́, сви́ сам ји волѣ́ла и чувала́ ко да су сва́ моја́ роце́на.

ма́чница ж *болесѣи мачака од које цркавају мјаучу́ћи*. – Ма́чница ви повата́ла, готовани́ јѣдни, идете́ па ловѣ́те пога́нци, а не са́мо да че́кате да ви са даде́ да једѣ́те.

мачо́ја ЛЗ ж *ма́hexа*. – Моја́ ма́јка умрла́ док сам јо́ш ма́лецака би́ла, ме́не је ма́чоја очувала́.

машља́к м *моѣика, баѣина*. – Че ми једну́ш па́днеш на машља́к, има́ те изгрба́вим од бије́ње.

ме́ди несвр. *сѣвара мед* (о медоносној биљци). – Ову́ј годину не́ма да има́мо ме́д, за́лади вре́ме тамн што́ ба́грен процавте́, и он преста́де да ме́ди.

мезе́нце с *хиѣ. од мезе*. – Ја́ извади́ шише́ сас ре́ћницу, насипа́ ни у ча́шће, а мо́јна принесе́ некто́ ре́ћијско мезе́нце, и уба́во си поседѣ́мо.

ме́зи несвр. *залаже се мзеѣом уз ѣиће, мезеѣи*. – Почѣ́мо оди трава́рицу, мези́мо убаво, па ручка́мо сас мера́к, на кра́ј се почѣ́мо зата́памо сас пи́во.

мекиша́р ЛЗ м *који је мек, неоѣијоран, слабе физичке консѣиѣуѣије*. – Нејѣ́ се метну́л на та́тка, мекиша́р, метну́л се на ма́јку.

мѐнтални, -лна, -лно нов. *који се односи на свесѝ и дух, душевни*. – Она је у детињство прележала запалѐње мѐзак, и туј си сас мѐнтални узраc остала.

мѐра ж 1. *јединица за мерење чега*. – Не мѐжеш ти да бѐдеш мѐра за цѐл свѐт, па да се свѝ управљамо према тѐбе. 2. *фиг. граница до које се сме, и иреко које се не сме*. – Који нѐма мѐру у пијѐње, не трѐбе да пије, а не да се напије, па да не знаје ни квѐ орати, ни квѐ рабѐти.

меракли́ка ж *она која ужива у нечему, која је љубиѝељ чега*. – Ја си јѐште мѝслим оди онуј нашинку, бѐше убава, јѐдра, зрела, ма мераклика за свѐ, а нѐма човѐка који да ју опрѐвља.

мерачи се несвр. *ирипрема се за неки ѝосао који се обавља са мераком*. – Одавна вој се мерачим, ама никако насамо да ју закачим, али једампѝт че ми падне у шаѝе.

мѐсен, -а, -о *умешен*. – При нас, снао, нѐма мѐсен па обѐсен, нѐло мѐра да се рабѐти ѐд-јутро дѐ-тавнин.

меснат, -а, -о 1. *који даје достѝа меса, који је ѝогодан за ѝроизводњу меса*. – Њѝне свиње мазарѝе, а наше су пѐвиш меснате. 2. *који је сличан месу, сочан* (меснати део плода). – Родѝле се вишње, крупне, па меснате, ко ни једну гѐдину до са.

мѐсни, -а, -о *који се односи на месо, који је од меса*. – Зѝмско врѐме, збѐремо се у задругу, наотварамо мѐсни наресци па ји насѐцкамо на артију, па уз чашу реѝију ел влашу пѝво до срѐд нѐч сѐ шаљимо и смејѐмо.

метѐње с *чишѝење мѝилом*. – Твојѐ је метѐње, месѐње и готвѐње, а не да воѝиш сѐлску политику, тој код мѐне не мѐже.

метлѐнце с *дем. и хѝи. од мѝила, мѝилица*. – Одавна несѝм ѝмала овакво убаво метлѐнце, кад мѐсим банице и лѐб да си сас ѝѐга одмѝтам и намѝтам брашно на астал.

метиљавѐје несвр. *обољева од мѝиља*. – Метиљавѐју и ѐвце и кѐзе, али ѐвце пѐвише. Видѐл како мѝ на ѐвце пуштамо крѝв на уѐ да не метиљавѐју, па почѐл и ѐн текѐ да рабѐти.

метрѐње с *слагање дрѝа у мѝире*. – Комшијѐ, чу те молим јѝутре да дѐјдеш да ми помѐгнеш у метрѐње дрѝа.

мѝлкување с *умиљавање*. – Пѝс, мачко, ѝди па ловѝ поганци, нѐче ти помѐгне мѝлкување окол мѐје ноѝе.

милокѝрка с *она која обожава секс, нимфоманка*. – Кабати си роцѐну жену да је милокѝрка, да се влачи ко кѝчка сас пѐла сѐло.

миломѝжица с *она која обожава мушкарце*. – Код жену миломѝжицу и човѐка пијѝаницу измеѝу „ѐчу“ и „нѐчу“ уѝвек побѐди „ѐчу“.

миран, -рна, -рно *узвик којим се ко умирује*. – Мирна, Рогушѝе, пушти си детѐ да се насѝса, пѐсле чу и тѐб да нарањим.

ми́риска ж *мирис њарфема*. – Врѣви ми на ўо како ме во́ли, а ја́ уживам у њо́јне ми́рисѣ. Исцеливувáмо се, честита́мо си Но́ву го́дину, осѣчам ми́риску на некѣв кинесѣи парфѣм, помѣшан з говѣци ми́рис како́ му́зла кра́ве.

ми́рне свр. *ѡосѣане мирно, ѡримири се, смири се*. – Оћути се, занемѣ веч једампѣт, да ми ми́рне глава́ од те́бе и твоје́ окање.

ми́рован, -вна, -вно *ѡојединац или орган који расѣравља о мирним решавањима сѡорова у селу*. – Сино́ч не одржа́мо Ми́ровно ве́ће, довлѣкоше се сѣлсѣ бунѣије, и растурише ни до́говор.

мирува́ње с *мировање, смирење*. – Зе́тови навалили да целиву́ју шурњаје, онѣ се ко бајаги бра́не, али ка́д им окаче огрлице наста́не мирува́ње, тѣг пристању́ју на целивува́ње.

мица́ње с *ѡокреѣпање, удаљавање*. – Немо́ј да ме ми́цате од ку́ћу, о́чу ту́ј да си умрем, несѣм ви́ше за мица́ње у ове́ј ста́ре го́дине.

ми́ши, -а, -о *који се односи на миша, који ѡриѡада мишу*. – У на́ше село́ скоро́ на сва́ћи кро́в ви́де се ми́ше ўши у сакси́је, негде́ овѣја цвѣт зову́ чувáркућа.

мла́ди се свр. *ѡредсѣавља се много млађим него шиѡо уисѣину јесѣе*. – Немо́ј да се мла́диш, обра́з и коса́ те издава́ју, по њѣ се ви́ди ко́лко си ства́рно мла́д.

младиша́р м *дечак, адолосценѣ*. – Ми́ још бе́омо младишари́, па ни кри́во што́ она́ њѣ по́виш по́штује, и по́виш се сас њѣ дру́жи.

млатáра се несвр. *фиг. бави се нечим*. – Још се млатáрам по ра́боте по ту́дину́, а до када́ чу, не зна́м ни са́м.

мља́скање с *гласно жвакање, мљацкање*. – Ка́д једѣш немо́ј да мља́скаш, ни́кој не во́ли да слѣша твоје́ мља́скање.

мо́билан нов. м *мобилни ѡтелефон*. – Врндѣ ми мо́билан у це́п, о́дма га прилунзи́ уз ўо и чу́ њо́јан глас, о́ка ме да се на́јдемо на Врѣло. На Ковѣљку се јавѣл сас мо́билан да не мо́же ви́ше да ди́ше, и да га на телево́н ви́ше не о́ка.

ме́к, -а, -о *фиг. слаб, који садржи низак ѡроценѣи алкохола (о ракији)*. – Це́лу но́ч смо орати́ли, мезѣли тврдо́ о́вче сѣрење и пи́ли ме́ку сли́вову реѣију.

моде́ран, -рна, -рно *који је у моди, савремен*. – Облече́ раши́јен сукњо́р, на но́ђе о́бује па́тиће и фусѣкле, и ми́сли да је и она́ моде́рна, а не примѣчује да вој се сви́ потсмѣвају.

мо́згување с *мозговање*. – Од големо́ мо́згување са́мо мо́же глава́ да боли́, а оно́ како́ че бу́де че си бу́де, ту́ј ти́ ништа не мо́ж да помогнеш.

молерисује несвр. *боји зидове; шара окречене зидове разнобојним шарама.* – Молерисује од кад знаје за себе. ■ **молерисување** гл. им. – Све работе рабóти, али молерисување му најубаво иде с руће.

молећиво прил. с *молбом, молећи.* – Некво шьпче и поглецује молећиво конто нёбо.

момкување с *йроводи момачки живої.* – Ја несъм имал време за момкување, моје момкување је било ў-планин с овце и козе.

моње ж мн. *две кићанке испод губице неких коза.* – Некојé козе имају моње, некојé немају, зависи од расу.

мотавилче с дем. *од моїавило, найрава за намоїавање йредива.* – Нечемо вальда да седимó ко жéне дóm и да врткамо, или да мóтамо прёцу на мотавилче и заплитамо цёмпери.

мотљавёње с фиг. *збуњивање, слућивање.* – Немóј више да ме мотљавиш, од твоје мотљавёње чу да померим с памет.

мрдогузица ДЛ ж зоол. *врсия йишице која нейрекидно мрда реїом горе-доле, гнезди се на йлду у шуїљини камена, йлиска Motacilla alba.* – Кад угари-мо мрдогузица слети на орање, и сáмо помрцује сас реп нагór-надóл, тражи бубаље.

мрзосвётан, -тна, -тно лењ. – Њёга ли си óкнул да ти рабóти у нáдницу! Па óн, брё, мрзосвётан штó га нёма, нёче си лáјна по двór изрине, та кам ли нештó друго.

мркач м *онај који добро мрка (о овну).* – Госпáва пазáри од Пёјчу из Вёту овна, и питује га: – Пёјчо, дóбар ли је мркач? Óн вој одговáра: – Госпáве, нёма да омáне, глэдај мён, за њег не питуј.

мрмњање с *мрмљање.* – Кво, брё, мрмњаш, кад ти нёкој не разбíра мрмњањето, а мóж ни ти сáм не знаш квó óч да кáжеш.

мрс м *храна која садржи у себи масноће (месо, нарочийо сухо, сланина, млечни йроизводи и сл.).* – Бацёви на Миту донели некъв мрс из Нёмачку, кобáсице и сланина, да им се не наједеш, ма Нёмци су зáкон за сувомеснати прóизводи.

мрсан, -сна, -сно 1. *који је сйремљен с мрсом, или замашћен мрсом.* – Ја не волим мрсна јёла, мён си пóдобро кат поједём нештó пóсно. Чу те сцёпим ко свиња мрсан цáк. 2. фиг. *сувише слободан, нейрисїојан, вулгаран.* – Таквё мрсне приче несу за судё, пазí каквó причаш, овдé има и стáре жéне.

мрсен, -а, -о – *замршен, умршен.* – Комшијо, овóј мрсено жíто су направиле твоје кокóшће, повéди рёд да се тóј више не понáвља, и да настáвимо да спорецујемо ко и до сá штó смо.

мрсначак, -а, -о који је *ирилично масџан* (о јелу). – Жéно, јутре че је Првображење, че ни дојду пријетели, су̀па да ти б́уде мрсначка, а ја чу по рúчим роштиљ, да ји пречéкамо како трéбе.

мрсомúди несвр. *брбља, ирича глужиости, иреувеличава*. – Попије неку́, па кат пóчне да мрсомúди како је и најпаметан, и најубав, и најјак, и да нéма жена која не би пошла за нéга, сáмо штó се јóш ни једна нејé родила за нéга.

мртвóше свр. *иребије намриво*. – Немóј више да ми се моташ окол жену́, јер ако ви негдé затечém нáсамо, обá ви има мртвóшем.

мру́цка несвр. *умире у дем. значењу*. – Губи се селó, сваћи д́н мру́цка понéћи, а деца се одáвна не ра́цају.

мрштавац с *особа са намршћеним лицем, несрећник*. – У ову́ј државу се нарóд смању́је, али се мрштавци прида́вају.

мрштéње с *мргођење*. – Нéма да се неќд насмејé и з деца поигра, код нéг сáмо једно мрштéње и ћутање, ко да смо му за свé криви́ ја деца́.

мрштít, -а, -о, *намршћен, намргођен*. – Башта́ дојде мрштít из Бабушницу, и рече да су запрети́ли ако за три д́на не плати порез че пóчну да ни попису́ју ствари ис ку́ћу и говéда ис шата́лу.

му́жања м *поодрасли дечкић, момчић*. – Глé га, порасал голém, прáва му́жања, вéч за жени́дбу.

му́лка ж *фиг. ириглуја женска особа*. – Му́лка си је му́лка, глупава и тврдоглава, ништа вој се не доказу́је, па триста по́па да вој чита́ју.

му́лча м *фиг. ириглуја мушка особа*. – Е, му́лчо јéдан, сви ви́де да те жена́ вара, сáмо ти не ви́диш.

му́љав, -а, -о *расџран, смеџен, унезверен, усџахирен*. – Оцúтра ме окá на мобилан Госпа́ва, свá некакó му́љава, да óдма дојдем на Врéло, а онáк ју не мóже ни́кој надóрати.

му́љавина ж *фиг. лукаво йонашање, намешћалка, йодмеџачина*. – Он да узима од богáтог а да да́ва на сирóтињу! Чудно! Звéрим се, и не мóгу да се назвéрим. Óсечам да је неква́ му́љавина.

мурдарéње с *вређање йоганим речима*. – Има понéкоје погáне жéне, кат пóчну да се изорáчују и да мурдаре једна́ дру́гу да те Бог сачу́ва, таквó мурдарéње не мóж да смисли ни јед́н мушкáрац

мури́јаш м шатр. *йолицајац, йолицјски доушник*. – А ти, ро́ђаче, јéбо те, чúјемо да си мури́јаш?

мурце́ње с *врдање, избегавање неке обавезе*. – Дан́с га нéч изму́рциш, мурце́ње ти нéче помóгне, има да ти цéпимо кошу́љу, сина си добил, пијење има да да́ваш.

муста́ћ м *брк*. – Убав ко уписан, у́ши му ко скрипци́, муста́ћи ко на грли́цу гњéздало, а уснице ко да је цéлу нóч дувáл у бáс.

мустаћес, -ста, -сто *бркай̄*. – Сваку но́ч ми у сѣн до́јде, па ме, она́к мустаћес а младолі́чес, о́ка при ње́г да до́јдем.

му́тавштина м пеј. *неодлучна и смеїена особа, врдалама*. – Каква́ му́тавштина! Це́л дѣн ме је мајал за пла́цан, и на кра́ј ништа не напрај́мо, не мога́мо да се погоди́мо.

мућкури́ш м *оно шио је смућкано на брзину и без воље* (о јелу). – Од голем мућкури́ш – испадне голем бућкури́ш.

муши́чка мн. муши́чће *хий̄. од мушица, їренес. їпровокација*. – Мо́ре, ти ко да їмаш двајес го́дине, а не бли́зо педесѐ! – замла́чујем се и пу́штам вој муши́чће.

мушкар́че мн. мушкар́чета с. *иронично значење за одраслог мушкарца, најчешће суїруга-млакоњу*. – А ти́, мушкар́че, чїм загрми́ први бегаш у со́бу и покриваш се преко гла́ву, а ја́ и деца́ како зна́мо. Тека́ си, мушкар́че, и онїја пу́т бегал чїм си видел милица́јци.

муштери́ка ж *женска особа која їазари*. – Їде ми муштери́ка за а́јвар, тај го́спођа га једи́но од мѣн купу́је.

муштери́ћа ж в. *муши́терика*. – Кад изнесѐм си́рење на пи́јац пр́ва муштери́ћа ми је у́век била́ тај апотека́рка.

Н

наба́га се свр. *фиг. добро се наједе, їреждере се*. – Набага́ли се, па не мо́гу да престѣ́њу.

наба́ба се свр. в. *набага се*. – Набаба́мо се же́жак ле́б и си́рење ко да ле́б несмо́ сто го́дине виде́ли.

набѣ́ба се свр. в. *набаба се*. – Си́не, еве́ баба ти попржи́ла јајче́нце, у́баво се набѣ́бај, па на игра́ње.

наба́бњичав, -а, -о *онај која је већ їочео да їоїрима изглед и особине сїшаре особе*. – Јо́ш у́бава и дреже́ћа, али ве́ч почѣла да је наба́бњичава. Јѐс да је наба́бњичава, али вој не би одре́кал.

набарамба́чи се свр. *доїтера се, кињїђури се*, – Први́ пут кат сам виде́ла Бра́цу милица́јца процени́ла сам га да је мло́го до́бар: дојде он у Ра́кош, на-барамбачи́л се ко кра́љ Милан, а стро́г ко црн о́блак, али са сва́кога пори́ча и наша́ли се.

наба́са свр. *неочекивано наиђе на кога или шио, наи́раїа*. – Лута́мо, па залута́мо, једва́ набаса́мо на пу́т та некакó излѣзо́мо из шума́кат.

наби́т, -а, -о *који је здеїасїи, али снажне грађе, који је набивен снагом*. – По́младити бра́т мрлѣдан, а по́старити наби́т ко би́к.

набрца свр. *назабада главичице лука у земљу, њосади*. – Излѣзла прѣлет, па се питајуем у себ да ли баба набрца лѣк, ма, набрцала га је, вредна је она.

наваљачка мн. *наваљачће ж наслон сѣолице, оно на шѣа се човек наслања љри седењу*. – Има свѣкакве столице: тронѣше, шутѣре, столице с наваљачће, на њи се човек најбоље одмѣри.

наваљује несвр. *нагиње*. – Не наваљуј тѣлко бурѣто, да се не ѣтне и падне, па да се расѣпе кѣмина.

наваљује се несвр. *нагиње се*. – Дѣте, не наваљуј се над бунѣрат, мѣж да се омѣкнеш и да упаднеш у њѣг, пѣсле ти нѣма спѣс.

навачује се несвр. *насрће на сваки њосаѣ, љрихваѣа се свих ѣбавеза*. – Врѣдан, навачује се на свѣку рѣботу, и свѣка му ѣде од рѣће.

навѣтричав, -а, -ѣ *ћудљив и наѣрасиѣ*. – Бѣље ти је да се не закачујеш с њѣга, ѣн је навѣтричав, не знаш када кѣво мѣже да му ћуне у главу, с њѣга нѣкад не знаш како че испадне.

навѣшкан, -а, -ѣ 1. *који је се налази на грани*. – Лѣго на кревѣт и зажма, пред ѣчи ми дојдоше црвенѣ црѣшње и деца навѣшкана по грање. 2. *окачен да виси*. – Разапѣли конѣпац у двѣр, па на њѣга навѣшкали дѣрови, да вѣде комшије какву вредну снашку су довели.

навѣглавина м/ж *ћвердоглава и својеглава ѣсоба*. – Баксуз што га нѣма, тѣшка навѣглавина, кад ѣн некѣво намѣри, нѣћи га не прѣправи. И мѣжат навѣглавина, али женѣта па пѣголема, па се нашлѣ ко з белу кобилу да су се тражили.

навѣрви свр. *ѣпоређа у ред јѣдног за другим*. – Слѣнце на заѣду, овчѣр навѣвил овцѣте на Гѣлаш, че ји спѣшта у сѣло на музѣње.

нагњитање с *сабијање ѣпод љриѣиском*. – Пазѣ да не пѣкне цакат оди тѣлко нагњитање, свѣ да стѣне не мѣже, а друђи нѣмаш.

наговѣрање с *ѣподсѣицај рѣчима да се љрихваѣи нечије мишљење*. – Мѣти ме наговѣра да га ѣзнем, башта ми прѣти да га не ѣзнем, на крај пѣбеди маѣтерино наговѣрање.

наговор м в. *наговѣрање*. – Кѣво чу, повѣдљив сам, лѣк на наговор, јѣш па кад дѣнем некѣју чѣшку нумѣјем да одрѣѣм ни на јѣдну.

нагревање с *излагање ѣпѣлоѣи, загревање*. – По цѣл дѣн се нагрѣва на слѣнце, а стѣлно вој зима, њѣј више ни нагрѣвање не помѣга.

нагурује несвр. *гурањем увлачи, угурава*. – Сас тѣј рѣку с укѣчени прѣсти је стѣлно нагурувала понећи прѣмен од кѣсу испод шамѣче.

надгледа несвр. *надзире, ѣази*. – У вршу ѣма рѣбота за свѣ, јѣдни приврѣљају снѣпови до вршѣлицу, друђи ји врѣљају сас набадњу на дрѣш, трѣћи отврѣљају сламу од вршѣлицу и дѣну камѣру, четвѣрти нѣсе цакови сас жѣто у ѣмбар, а домачѣн свѣ надгледа, и слѣжи с рѣђију.

надизање с *говорење високим гласом, надвикивање*. – Кад је слава, па у коју кућу се не чује надизање, значи да је слава без госје, или да домашин жалјеје некога си својега који се скоро преставил, па се не надиза у причање.

надјидање с *ћакмичење у брзини једења, и количино њоједеног*. – Било је и натпијување и надјидање, да се види који може више да попије или поједе, али несъм чул да су се надрабóчували.

надлати несвр. *лећи изнад чега, надлеће*. – Машин сас очи кроз пѣнцѣрено, и стварно видо да надлатимо над некѣв голѣм град, кад почѣ да ока онаја на звучници: Врзјте се, че слатимо!

надлгување с *ћакмичење улагању, надлагивање*. – Било је и надлгување и надмóчување и надрипување, залудан народ па се у свѣ такмичил.

надмóчување с *ћакмичење ко ће даље да добаџи љриликом мокрења*. – Било је и надлгување и надмóчување и надрипување, залудан народ па се у свѣ такмичил.

надорачување с *ћакмичење у говорењу*. – Море, куде ја могу с теб да се надорачујем, ти си оратаџка љ-по, у надорачување тебе не може никој да побѣди.

надрипување с *ћакмичење ко ће даље да доскочи љриликом скакања*. – Било је и надлгување и надмóчување и надрипување, залудан народ па се у свѣ такмичил.

надрабóчује се несвр. *ћакмичи се са киме ко ће више да љосѣигне у неком љослу*. – Било је и натпијување и надјидување, да се види који може више да попије или поједе, али несъм чул да су се надрабóчували.

надрчи се свр. *добије љрохѣев за чим, надражи се*. – Дрчан на жѣнско, поготово на туцо, на коју се надрчи не мањује се док му не даде.

назацује несвр. *назаћује*. – Беоше мецу први у Лужницу, како се прóмени влас почѣше да назацују, са су мецу послѣгни.

назимњичаво прил. *љочне да личи на зиму, љочне да бива хладно*. – Почѣ да је назимњичаво, че пóчнемо да тражимо зимсѣ дрѣје.

назртање с *надгледавање, љомагање, љосећивање*. – Назртаоше ни деца с време на време, дојду, помогну и у рабóту и с паре, али се назртањето прóреди, овуј годину само једнуш дојдоше.

нашса свр. вулг. *набије* (о пенису). – Ко бајаги се отѣза, али се млого не отима, док вој га не нашса до балчак.

насира несвр. 1. *надгледа, љази, љосећује*. – И син и снаа си ме насирају редóвно, свѣ квó ми трѣбе доносе, у ништа не оскудевам. 2. *кришом моѣри, шѣијунира*. – Нејѣ свака таква, али мójата јетрва је бѣш таква, а-ли ми нећи улѣзне у кућу, стално насира на прóзор.

найда се несвр. *ипрејед се*. – Тија човѣк се не найда, њѣму свѣ малко, држава га не мѡж нарани и напоји.

најаден, -а, -о *ојађен, ишужан*. – Никад ју несѣм видѣл овак најадену и тужну, и да овак убаво врѣви од њѡјнога Йгњата.

најближањ, -жња, -жњо *најрођенији*. – Почѣ најближњи да мрзнем, и маћу, и башту, и браћу и сѣстре, ако они ништа несуд криви.

најѣбување с *заидање у невоље, надрљавање*. – Оно има да човѣк закаса и најѣбе, али овој наше најѣбување га нигде у свѣт нѣма, ни такво, ни тѡлко големо.

најмладо с поим. прид. *најмлаћи члан ипородичне задруге*. – У њину кућу петљ не појѣ, жѣна све расправља и командудје, сви морају њуд да слудшају од најмладо до најстаро.

најстаро с поим. прид. *најстарији члан ипородичне задруге*. – У њину кућу петљ не појѣ, жѣна све расправља и командудје, сви морају њуд да слудшају од најмладо до најстаро.

наказан, -а, -о *који је са неким недосиашком, кажњен, ипокажен*. – Убава, али у главу малко наказана, нејѣ бш читава. Будалу не кажњавај, њуд је Бог вѣч наказал.

накандѣри се свр. *ипоине се један за другим*. – Мојуд браћу башта почне да ћилка, они се накандѣре на њѣг, он ји милудје, мѣн и не примѣчудје.

накањување с *двоумљење, оклевање*. – Море, дисајте се да работимо, од големо накањување вајда нѣма.

наклапица м/ж *особа незгодно каракитера, конфликтна особа*. – Она добра домаћица, а мужан вој голема клапица, нѣма сас куга се нејѣ посвадил.

накмѣти свр. *наместити, ипоситави на добар иолжај*. – Кад на каванску столицу гузицу накмѣтим, тѣг се за свакакву пѣсму сѣтим

налаган, -а, -о *који је сложен један ипреко другога*. – Најтешко се спрема налагана баница, затѡј што ѡбје трѣбе прво да се испечуд на плѡтну, па да се налагају у тепсију једна преко другуд, и поново да се баница печѣ.

налатљив, -а, -о *жуситар, насилан, који лако илане и скаче да се бије*. – Пазид се од њѣга, налатљив је на бијѣње.

налока се свр. *наиције се, ипреитера у иићу*. – Налѡка се Мирко синѡч у задругу сас вино, па се направи на свиуд.

наљевање с *ипрекомерно наицијање*. – Прво се наљевамо с рећидју, па ручамо саглам и пимо пиво, али га прекараше с наљевање који прејдоше на вино.

наљутничав, -а, -о *ипролути, љуцнути*. – Решид се да попржим лужничко пржење, у тигањ тури двѣ ложице маз, па нарезад наљутничаве попошѣ, петлицањи и зелѣни лудк, па га пржид док ѡмекнеја, на крај му строшид четри јадца.

намаљување с *смањивање*. – У нашу државу све може да намаљује и да се придава, али се још нејје десило намаљување порез, нело само придавање.

намóли се свр. *измоли се, ѿосѿигне се шѿо молбом*. – Да би Бóг да́л на́граду трéбе се намóли, а на́града од жи́ри се може и ку́пи.

намо́тување с *намоѿавање*. – Мојé је ткае́, да изатка́јем све квó трéбе, а свекрвина ра́бота је намо́тување цев́е.

намуа́ се свр. *нагура се, нахруѿи* (о људима). – Синóч се у кавáну намуа́ла гологузија ко́лко о́ч, једно́ пија́но, једно́ појé, једно́ о́ка, па кáт се степáше, милиција ји не мо́ж разва́ди.

наокување с *издирање, вређање кога дреком*. – Несѿм ја́ куче па да ми се са́мо наокујеш, а и не бој́м се оди твојé наокување, пре чеш ти́ да излэ́знеш ис ку́ћу, него ли мéне да изнесéте з гла́ву напред.

наоцу́је несвр. *измишља, налази* (о личном недостатку). – Увати́л ји о́ба бéс, па се по цéл дѣн глóцу, и ма́не си наоцу́ју.

наоцу́је се несвр. *налази се, сѿвара се*. – Кудé га не сејеш, ту́ј се наоцу́је, не мо́же човéк од нѣга да се усмр́кне.

напенáли се свр. *ѿосѿави се на ѿраво месѿо*. – Он а́рно цици́ја, ал се синóч на́пенали те се клади́ сас комши́ју да че му кра́ва отéли мушко телé, и ѿзгуби о́пкладу.

напендéчи се свр. *надури се, расрди се, уинаѿи се*. – Ма́ ѿма ли ју, брé, некудé Госпа́ва? – пита́ју ме Павли́ја. – Јóк, она́ не врéви сас мéн, за неквó се напендечила, а за квó ни ја́ са́м не зна́м. Напендечила се мóјва, и нéче да орати́ сас мéн штó сам на сва́дбу цу́нул пријетелѿичину куми́цу.

напенду́ши се свр. *в. наѿендечи се*. – Такв́ је то́ј човéк, зачѿс се напенду́ши, сас нѣг мóраш испо́лк ако о́ч да нештó пости́гнеш.

напла́ви га свр. *изудара кога ѿолико да добије кржаве ѿодливе*. – С кога́ си се тепáл, па те то́лко наплави́л, сѿв си мóдар ко модри́лка.

на́права ж *алаѿка, машина, сѿрава*. – Убаву на́праву измислéл, па са́ не мóра рúчно да дúва с мéови у вигáњ.

напра́тушка мн. *напра́тушће ж магија, чини, оно шѿо се некоме ѿошаље са ци́љем да га маги́ском снагом унесре́ћи*. – Напра́чује ми маци́је та́ј мација́рка, свако́ јутро прекај капи́ју нао́дим разне напра́тушће.

напрéцување с *наѿредовање у сваком ѿогледу*. – Порáстоше деца́, почéше да печáле, и о́дма почé да се примéчује напрéцување у домаѿинство.

наприба́да свр. *на више месѿа ѿрибодe шѿо*. – Узни́ пешéс ексéра, па ји наприба́дај на овѿја зид, да ни слúже ко чивил́к за прéсвлаку до́к смо на гра́дилиште.

напудерѿше га свр. *фиг. изудара кога ѿолико да добије кржаве ѿодливе*. – Смири́ се, да те не напудерѿшем да ни роцéна ма́ти нéче мо́же да те позна́је.

на́резак мн. на́ресци м нов. *месна конзерва*. – Цело јутро косимо, а после ни Стојна донесе леб и на́ресци из за́другу те поврнумо ду́шу.

наре́чен, -а, -о *који је некоме намењен, или судбински њредодређен*. – Ти си мѣн наре́чена, и моја има да бѹдеш, па цел свет нек се обрне наопако.

наркоман м нов. *уживалац дрога*. – Решавам се да дигнем ру́ће оди њу́, али ца́бе, чим вој чу́јем глас осеча́м се ко наркоман кад га ди́лер окне, па му још даде и ца́бе шмр́к, одма вој пристању́јем на све́.

наро́ка се свр. шатр. *наи́ије се, наљоска се*. – Отишъл Ђо́ка у за́другу, па се наро́кал ко сто́ка.

наро́чито прил. *јосебно, особито, ѡрвенситвено*. – Ако комшија почне да че́сти с додење у ку́ћу, наро́чито кад је жена сама, тг домачин мо́ра дебело да се замисли.

насамо прил. *без ѡприсутњава других особа, на месцу или у ѡрилици где нема других особа*. – Немој више да ми се моташ окол жену́, јер ако ви негде затечем насамо, оба ви има мртво́шем.

наси́лице прил. *на силу, ѡприсилно*. – Де́вери наси́лице запели да ми узну имање од по́којнига ми му́жа, ал ја не да́м.

насла́цује се несвр. *наслађује се, ужива у ѡућој несрећи*. – Јетрва ми се насла́цује што се с му́жа понекад ска́рамо, а њу́ си не види што је ста́лно сама, што га њо́јнити му́ж ни́кад до́м нема, па нема с куга́ ни да се ска́ра.

насмину́т, -а, -о *осмехнути, са осмехом на уснама*. – До́јде ва́шар, издо́де прода́вци сас разну ро́бу, насминут на́род се разо́цује по ва́шариште, домачи́ни разглецу́ју ко́се и остри́ла, дево́ће прио́де и запиткују за румени́ла, прстење и мани́ста, а момци заглецу́ју њи́, и ћикоте се.

насмра́ден, -а, -о *фиг. који је ѡишо коју, који се осећа на алкохол*. – О́дма га осети да је насмра́ден, некуде је сврта́л где се пи́ло, а он на тој неје одро́чљив.

наставља́ње с *домешањем чини шито дужим, ѡродужавање*. – Трипут меру́, а једну́ш крати́, јер ако прека́раш у скрачување, наставља́ње нече да помо́гне.

наста́вушка мн. наста́вушке ж *фиг. домешак, измишљошина*. – Неје бѹш све тека́ било́, једни причају да је било́ овака́, једни онака́, али сви додавају понеку́ наста́вушку.

насто́јување с *настојавање, дворење, долажење у згоду*. – Поштувала сам га и насто́јувала му, ка́д на крај он најбоље њиве прѣписа на де́вера. од то́лко моје насто́јување не би ни́шта.

насто́јница ж *она која ѡслужује, која је ситално на ногама*. – От како́ сам дошла́ у ту́ј ку́ћу ја сам насто́јница на сви́, од најмалечко и усрано, до најста́ро и кља́каво.

натáм-на́вам прил. *шамо-амо*. – Сáмо ме мáнда натáм-на́вам ко да сам јá дете, мисли да че да постигне с тој мандање да ју о́дма у́знем за жену́.

натанкíра се свр. шатр. *наиције се*. – Кат се натанкíрам сас винцè, насмејè ми се лицè.

натънко прил. *ирилично шаанко, ошање*. – У́зне се мáлечко крвајче оди тèсто за лèб, па се расу́че сас сука́љу нaтънко, и опечè се на плòтну от шпòрет, мí тој зовèмо лепи́ња.

натврљу́је се несвр. *шакмичи се са киме у бацању чега удаљ*. – Дòк смо чувáли сто́ку натврљували смо се с каменчичи, да видимо којí мòже најдолеко да се вр́ли.

натèра свр. 1. *иригора*. – Нaтèра ме сíн та му преписа́ и мòј дèл имáње, и оста́до без и́шта. 2. вулг. *набије до краја* (о пенису). – Мaтèре му га нaтèрам, о́н че мèн да со́ли пáмет какò се кама́ра дèне.

натка ЛЗ ж *иоиречне ниши које се ири шакању уишкивају у основу, уиор. ио-ишка*. – Óснова је намотана на крòсно и увèдена у нитке и бр̀до с набр̀дила да има зèв, кроз нèга се провлáчи совèлка сас нaтку, и с набр̀дила се прибíва, и такò се ткáје.

натпи́је свр. *иобеди у иишу*. – Чвр̀с цугација, нíкој га јòш нејè натпил у нáше селò.

натп̀рцување с *шакмичење ко ће гласније да ирдне*. – Накýсају се пасу́љ, па једн прди оту́д, дру́ји одову́д, ко да се натп̀рцују, нејè ји срам, стáри човèци а понáшају се гòре од деца́.

натр̀за несвр. *навлачи*. – Најдò панталòне и почè ји натр̀зам на но́ђе, чапну се сас водицу нaдве-нaтри по лицè, и улèзо при ну́ у со́бу.

наћевèли се свр. *навади се, намерачи се*. – Наћевèлили се, и једномáн ми и́ду у браниште да кра́дну др̀ва, дòк ји не пријáвим код шумарá нече се мáну. Мислим се у сèб: кòлко би овíја нaш Бèоград бил богáт град, него га млòго ру́ше, и окупáтори и нaши, ма сви му се наћевèлили.

наћòрњичав, -а, -о *који је ослабљеног вида, слабовид*. – Не бí јá приста́л да ме вòзи, зна́м да је наћòрњичав, ал нèмам кугá дру́гога да мòлим да ме одвезè до бòлницу.

наћу́не свр. *иадне на шамей, досеиши се, изненада донесе неку одлуку*. – Наћу́не му текá понèкад да ме ти́ће за нíшта напада какò несъм нíкаква женá, да нејè ни требáло да ме узíма, и да мòгу ако óчу и да си се вр̀нем при баштú и мaтер.

натр̀таће прил. *наузнак, наузнако, иолежушке*. – Мòј дèда Светислов кáд му се приспеше куде плáдне ова́к ми причаше: Дèда че мáлко да прилèгне натр̀таће, пòсле че наставимо да работимо.

нацуга се свр. *оџије се*. – Куде ли се нацуга толко от собајле да ми је да знам, који ли је имал ређију за врљање да га толко напије, бџлица га црна ватила па га не пуштила.

начека се свр. *дуго и узалудно чека*. – Ако њега чекате, има да се начекате.

начењџел прил. *бедан живоџи, живоџи у сиромашџиву*. – Момир живи начењџел, али нече да рабџти, цел дџн се излегује по ладовџне, и џче да има, а имџт се не стица сас лежање, нело сас рабџту и муку.

начџрка се свр. *оџије се*. – Невџста се начџрка, па се дџже и почџе да слџжи, и сџмо ни наздрџвља, а сас момчџе почџе и преко рџку да пије. А јел се, ви мајџсторе, напијете понџкад? – Сџмо кад има мџзе, дџкторко, мџн мџзе преваџри те се начџркам.

нацапњичав, -а, -о *груб, јџгунасиџ, наџрасиџи*. – Нџзгодан, нацапњичав, пази се од њега, кџт се не надаш мџже да те изедџе ко кџче.

нацапњичаво прил. *грубо, наџрасиџио*. – Какво да ми продџма, продџма га нацапњичаво, ко да се кџра с најгорег душмџнина.

нацворка се свр. *в. начџрка се*. – Нејџе ми се пило, па сас Мџту узџмо по пиво, па јџш по једно, дџк ни вода улџзе у џши, после смо се тека нацворкали да не памтџмо ни када смо, ни како смо си дџм отишли.

нацибрџше се свр. *наџије се*. – Овак дџбар, ал кад се нацибрџше да му неси пред џчи, има да те нацџје ни крџвог ни дџжног.

наџици се свр. *надџгне се, усџрави се* (о пенису). – Почџмо се стиџкамо, завлече ми рџку у гџче, ја остети – наџици се мојџе пачџе.

наштџсрце прил. *на џразан стиџмак, на џашиџе*. – Ёјутру попијџм једну ређију наштџсрце, те ме раздрџма.

небрџчен, -а, -о *необрџјан*. – Преко лџто издџбди госпџда у сџло, а непочџшани, небрџчени, зарутавели ко четници штџ бџоше.

невеслџ с ирон. *девојка коју згледавају џре џрошње, будуџна невесџа*. – Јџ искористи прилику те га пита како му се свиђа невеслџво којџе смо дошли да прџсимо за џиговог сџна. Дојде џбава гџздаричка, па се јџш нађиздџла ко невеслџе.

невеш, -шта, -што *који није вешиџ, невџчан каквом џослу*. – Немџј да се праџиш невеш, знаш ти триста џваолије.

невијен, -а, -о *неушиџројен* (о браву). – Јунчџто јџш невијено и неупрџзано. Јџри жџне ко невијен јунџц. али че му некој џчука рџгови.

негрулен, -а, -о *неџљушиџен џлод од коре* (о орасима). – Сџмо од једно дрво набрамо три врџче негрулени орџси, кад ји огрулимо че бџду две, а и тој малко ли је!

недељно прил. *за недељу дана, седмично*. – Мука ме увати од њојно заглецување и разглецување, ко да вој несъм унука, и ко да ме први пут види, а вицевља ме бар двапут недељно.

недоглоџан, -а, -о *неоглоџан до краја*. – Изврндупил се Гарча поди амбар, а около њег недоглоџани кочињаци колко оч.

недосолен, -а, -о *недовољно њосољен, блуџав*. – Никако да потрѣвиш у солѣње кад вѣриш пасуљ, ил ти је недосолен, ил пресолен, ко да му не тураш исти сол кад га солиш.

недосташе свр. *не одсиџи довољно времена да се одмори њосле мешења* (о тесту). – Кат се омеси, тѣсто трѣбе да се остави да сташе и да се надигне, од недостасало тѣсто лѣб буде глетав.

недостигне свр. *нема нечега у довољној количини*. – Колко год да испечѣм ређију, увек ми недостигне, никако да дочека нову.

недостиса несвр. *нема нечега у довољној количини*. – Све си имамо, и све ни се раца, али ни све недостиса, па морамо да докупујемо, а бајаги смо некакви пољопривредници.

недошишан, -а, -о *који је доџола ошишан*. – Запрѣча се, па престане да шиша муштерију, док онија недошишани не почне да ока от столицу: Мајсторе, че ме дошишувјеш ли, журим се.

нежноча ж *нежности*. – Ја сам позинул у Госпаву и мислим се у себ: сас колку нежночу врѣви оди човека који је пола век постар од њу, а неје жив вѣч толко године.

незамѣнлив, -а, -о *који се не може замениџи, који је изванредан, недосиџан*. – Тија политикант от како се докопа да буде прѣседник у џпштину постаде незамѣнлив, а главна политика му постаде како да буде поново изабран кат су нови избори.

незапантен, -а, -о *који се не џамџи, који џревазилази све оно шиџо се џамџи, незаџамџен*. – Стеже мраз, незапантена ладноћа, дрво и камен пуца.

незбран, -а, -о *неџокуџен, несабран*. – Пуштил си џвце наприпус, нема да ји вѣрка него џду рѣдом, пасу гдѣ стигну: и по џтаве, и по незбрране сливе, и по некџсен звездан, џч га брига неје.

неизмаздрен, -а, -о *неуглачан*. – Пѣра се навали на лопату, држаље вој грапљаво, неизмаздрено, неје стигал да га измазни. Море, за њег је само неизмаздрена мџтка, па да видиш ко че се смири.

некрс мн. *некрсти м онај који није крџиен, аџеисџа*. – Прџмени се врѣме па и некрсти почѣше да се крџте и џду у цркви.

нелѣстрен, -а, -о *неокресан, са џаџрљџима грана које шиџрче и могу да џовреде*. – Мџва (супруга) ми стално клѣпа, само штџо ме не тѣпа: За вас који не вѣта вѣга (који су превише дебѣли) трѣбе нелѣстрена мџтка.

нељуђи м мн. *нељуди*. – Мој дѣда неје имал крвни притисак, цел век се расправљао само сас стоку, а не сас нељуђи.

немање с *оскудација у свему, својошће сиромаштво*. – Немање убило народ, затој никој с никога не спорецује. – Ма квѡ немање, у моје време смо сви ишли сас гола дупетија, па квѡ ни је фалило?

ненатаврѣн, -а, -о *који нема са чиме да се шаври, сиромаш*. – Ненатаврѣна невеста, али млада и убава да вој се не нагледаш.

ненѡсен, -а, -о *неношен, неујошребљаван, нов*. – У ковчег сам си спремила све ненѡсене дрѣје да ме у њи закопају.

неоправѣн, -а, -о *неокрепан, несналажљив, сѣишљан*. – Туњав је сиромаш до злобога, несъм у свој век видеел да може човек овѡлко да бѹде неоправѣн.

непокрѣјѣн, -а, -о *који није ѡокривѣн* (о згради). – Туга голема, глѣдаш црѣпови попадали, куће брнчѣ непокрѣјѣне, зидови се истрѣсли, двѡрови урасли у травѡлак и копривлак, а туј су се некада свадбе прајиле и деца рацала...

непрепокрѣјѣн, -а, -о *који није ѡреѡокривѣн* (о згради). – Кућа ни је за препокривање, али трѣбе да докупимо црѣп, а паре немамо, па си стоји тека непрепокрѣјѣна.

неправдиња ж *нејравда*. – Несъм ни замлатена ни прѡста, ако сам без школу, него ме ѹби овај неправдиња.

нерабѡтник м *лењивац, нерадник*. – Цѣла фамилија таква, нерабѡтници су што ји нема у свѣт.

нераденик м в. *нерабѡтник*. – Башта им је бил поштен човек и раденик што га у крај неје имало, а деца нераденик куји от куга погolem, на матер се метнула.

неразработѣн, -а, -о *неразрађѣн, који дуго није обрађиван*. – Овој орничје млого добро за рабѡту, и рацаше силан берећѣт док бѣше разработѣно, са стоји тека неразработѣно и запустѣло.

нерањѣн, -а, -о *ненахрањѣн*. – Говѣда ненарањѣна рову у шталу, а ѡн си пије по кафане, бѣш га брига за свѣ.

нервни, -вна, -вно *који се односи на нерве, који лечи нерве, невролог*. – Морам да ѣдем при нервного дѡктора да се преглѣдам, да ми даде нешто за смирење, сас живци ѣч несъм добра.

несѣбран, -а, -о *несакушљѣн*. – Наш дѣда неје дозвољаал да му лежи несѣбрано сѣно по ливаду, ел па нѣзбране сливе пот сливу.

нескѡпен, -а, -о *некасириран, неушѣројѣн*. – Лудује ко нескѡпено вепрѣ.

несрѣча рет. ж *несрећа*. – Не може свѣт да бѹде ко нанѣзана маниста, ѣма и добро и лоше, ѹбаво и гадно, глѣдни и сѣти, срѣча и несрѣча.

неукáшкан, -а, -о *неуѝрљан блаѝом*. – Глѝ ји овѝја, укашкани до гушу, а мој Мирча гази ко ма́чка, ни опънци му несу́ укашкани.

нечѝшљан, -а, -о *који није очешљан*. – Како́ те нејѝ срамота́ да излѝнеш у наро́д таква́ нечѝшљана, а баја́ги си некаква́ дево́ћа.

носѝње с *дуго ношење* (о одећи). – Ѐма садѝ једнѝ панталоне́, и онѝ се од носѝње усалми́ле, а на мѝста и проретѝле, и са́мо штѝ несу́ прогледале́.

но́си се несвр. *фиг. бакће се, рве се, сѝара се* (о коме, или са киме) – И башта́ и сѝнови намѝтну пушчѝтине на ра́мо, па си отѝду у лѝв, а ма́ти се самá но́си сас сто́ку и живѝну.

ноћни, -а, -о нов. *који се односи на ноћ, уѝор. ноцњи*. – Ѐма једно́ цвѝе, ѝкамо га ноћна врајла, онѝ мло́го у́баво цѝвти и мирѝше.

нумејање с *суѝроѝно од умејање, одсуѝѝво умећа*. – Ѐма умејање, али ѝма и нумејање, ко штѝ ѝма па́метни, али су по́виш онѝја за којѝ не мо́же да се ка́же да су бѝш па́метни.

Њ

њу́рна ж *својеглава и ѝодмукла женска особа*. – Њу́рна ѝу́рава, она́ че мојѝга Пе́ру да наговара́ да ме те́па.

њуцање с *ѝлакање на силу, ко бајаги*. – Њуцај од данѝс до јутре, али ти ѝуцање не́че помѝгне, заѝди ли слѝнце ѝчу да си до́м, и гото́во.

О

обарање с *ѝтакмичење у обарању руке*. – Ајде да обарамо ру́ће, да ви́димо којѝ је по́јак у обарање.

обѝпа свр. *ѝоједе у слаѝѝ*. – Дојдоше кум и кумѝца, жена́ се ѝдма рѝпну и за́кла нају́бавог петла́ голошѝју, те га обѝпамо, а добрѝ и пѝнумо.

обедување с *обедовање око ѝоднева*. – Зѝми обедување ма́лко закáснимо, а вечерување ма́лко порáнимо, те тека́ ушпа́рамо једно́ једѝење.

обѝшљак м *онај који се обесио*. – Она нејѝ сарањен у грѝбишта јер је обѝшљак. Обѝшљаци сарањујемо ван грѝбишта да ни селѝ не бѝје град.

обзр́та се несвр. *усѝлахи́рено гледа унаоколо*. – У́трча у ауто, ко швалѝрка да ми је, и свѝ се обзр́та ѝколо. Седимѝ на Лѝтњу по́зорницу, она́ се обзр́та да ви́ди да ли ни неѝѝ по́знат не глѝда.

обивање с *насилно ѝѝварање враѝа, обијање*. – Напрѝд, брѝ, не́маше тека́ да се кра́дне ко са́, са́ се кра́дне и дѝњу и но́чу, почѝ и обивање по́друми, кра́дне се пијелѝк, а на́јвише бакрѝни су́дови.

обѝгрује несвр. *обиграва, салеће*. – Море, че се пријатеље Ми́рко и Бо́ра, Бо́ринини син једноман обѝгрује окол Ми́рковуну че́рку.

обја́кне свр. *ојача, ѝоодрасѝе*. – Јунче́то још не упрѝземо, че́камо да још ма́лко обја́кне, а је́рѝм му не љи́не.

обла́зина ж *алергијска уѝала коже на месѝу додира инсекѝа са њом*. – Облази́ла га гусѝеница, па месѝото гдѝ га облази́ла, зове́мо га обла́зина, поцр-венѝло, и створи́ле се мрсни́чине.

обли́ва несвр. *јакó овлажује са свих сѝирана*. – Гоца́ њи га ладу́ју, а ме́н слан зној обли́ва, мо́ра се и побре́ и обѝре њи́ва.

обра́цује несвр. *фиг. наговара, ѝридобѝја, наводи на нешѝо*. – Почѝ ме обра́цује да ма́немо село́, па да оти́демо негдѝ доле́ко гдѝ ни ни́кој не позна́ва. Сѝг ме пољ́к обра́цује ко кова́ч ћесѝр, обрѝта ме оту́д-одову́д ко свиња́ клас само да приста́нем да по́јдем за њѝга.

обрис м *брисани ѝростѝор, чисѝина*. – Њи́вата ма́лко падиња́ва, али је на обрис, ра́ца се све́ квó посѝјеш.

обрица́ње с *лажно обећање, обећање без ваљане ѝодлоге*. – Не обрицај квó не мо́ж да испуни́ш, да те не проно́се да си пу́н с обрица́ња ко полити́чар кат су ѝзбори.

обрóк м *храна која се у одређеним данима износи на гроб ѝокојника*. – Кад неко́ј ўмре изно́се му се обрóци, при на́с се зову́: девети́на, четѝријес дѝна, по́ла го́дина, и го́дина.

обртљѝив, -а, -о *ѝреврѝљив, неѝоуздан*. – Лѝсно је сас њѝга, обртљѝив је како́ ветар ду́ва.

обу́шен, -а, -о 1. *који је са руѝом* (о бедему, обалоутврди). – У ви́рат не́ма вода́, обушѝн, обушѝл га неѝи́ и сва́ вода истѝкла. 2. *игла којој су ошиѝећене ушѝце кроз које се удева конац*. – Їма садѝ једну́ иглу́ у ку́ћу, и то́ј обу́шену, ко и да ју не́ма, конѝц не мо́же да се уде́не у њу́.

овни́на м, *аугм. од овън*. – Не приоди́ до то́га овни́ну, он бодѝ ку́га не по-зна́ва.

оволи́чко прил. *дем. од оволко, у овој мери, у овој количини*. – Оволи́чко ле́б ли си ми тури́ла да понесѝм за це́л дѝн.

оволи́чко прил. *в. оволицко*. – Дете́во пантим ка́д оволи́чко бѝше, а гле́ са кољѝи́ му́ж изрга́л.

овоља́ва несвр. *осваја, савладава*. – Пољ́к, пољ́к поче́мо да овоља́вамо њи́вуну, јутре, од Бо́га здравље, че ју до́жњемо.

овревљува́ње с *оговарање*. – У! каква́ па жена́ че ме овревљује, њо́јно овревљува́ње ме не иннтерѝсује.

огаде́је свр. *ѝосѝане одвраѝан*. – На на́с сѝрење ни́кад не́ма да огаде́је, ми́ без сѝрење не се́дамо уз аста́л, једе́мо га уз сва́ћи обрóк.

ога́зди свр. *учини кога богаџим*. – Некога жена огазди, а некога затре.

огле́цување с *огледавање, исиџивање џогледом самога себе*. – Једно је зглецување, а друго је оглецување, зглецују се момак и девојка, а оглецује се на огледало онија који мисли да је много џбав.

огова́рање с *ружно говорење о одсуџном лицу*. – Бџш ме брџга за џојно оговарање, сви знају која сам ја, а која је и каква је она.

огу́гла свр. *навикне се, џосџане имун на неџџо*. – Оуглаљ сам ја на такви политичари, који се у четри године само једнуш појаве у народ, а на телевизију су сваџи дџн.

огуло́тина ж *огребоџина*. – Беше малечка огулотина на колџно, па се подљути, и гле са ква рана се напраји.

одала́ми свр. *удару, ошамару*. – Примакну се, па кад му одалами шамар, све звезде је видељ у сред пладне.

одаљу́је се несвр. 1. *физички се удаљује*. – Не одаљујте се много од нас, ваџар је, да се не потрџвимо, па да не моџ да се најдемо у туј гунгулу. 2. *емоџионално се хлади џрема коме*. – Почџ да џде по жену, од нас почџ да се одаљује, што смо родитељи – тој ништа, тој се више ништа не ваџи.

одви́ва несвр. *оџкрива, склања оно чиме се ко џокрио*. – Немџ да ме одвиваш, тој кво си намислиљ нема да добијеш док се не попрџвиш.

одви́злџк м *бесџосличење, ленчарење, неакџивностџ*. – Ёалтави га одвизлџк, деда дава, баба сува, татко печалбар, маџи мирашчиџа, он само леџи и гоџи се.

одви́књује се несвр. *одвикава се*. – Ако џзнем тојагу, а тој се нече забави, брзо че почнеш да се одвикњујеш да леџаш преџ-зору, а дџзаш се окол пладне.

одврзу́је свр. *одвезује*. – Сваџи своју тајну замџтује и заврзује, а она се сама одмотује и одврзује.

одвр́љи свр. *одбаџи*. – Најавџли се да че сврну, а ја у кућу немам ни каве ни реџију да одврљим срџм пред неџознати џуди. Одврљи ни сви, ко да не смо џста вамџлија, са му џојна родџ постаџе јџдина родџ.

одвр́рта несвр. *окређе* (о глави или поглеџу). – Узрл се у џу, па не трџпче, а џој неџријатно џџгово узирање, па одврџта главу на другу страџну, и прџви се да га не примџчује.

одвр́чка свр. *расџерџила*. – Несџм видељ што ми се одврчкале перкле на паџиџе, па кџт сам се соплџл, теџо да скрџам нос.

одвр́чује несвр. *окреџањем скиџа наврнуџи деџо, одџирафљује*. – Само што поче да одврчујем шрџв на тоџак од приџколицу, пуџче кљуџч, и данџс од раџботу нема да буџе ништа. ■ **одвр́чување** гл. им. – У поџдрум џмамо јеџн сандџк, деда си у џџга дрџеше сваџаву ситнурију: кљуџчеви за одврчување,

шра̀вови, кљешта̀, чу̀клетѝја, нѝтне, ексѝри, гра̀ђевинсѝи мѝтар, вѝсак – ма̀ ту̀ј нѐје има̀ло са̀мо од по̀па у̀о, ка̀ко ђн думаше.

ђди несвр. пренес. *вода се са ким, у вези је са ким.* – Што̀ ли се па овѝја не узѝмају, квѝ ђде вѝше.

одѝгрује несвр. *исмејава, сѝрда се са ким.* – Гдѐ год да отѝдемо она̀ мене одѝгрује, а њу̀ си уздѝза, али во̀ј ништа не по̀мага, свѝ ју знају̀ која̀ је и каква̀ је.

одѝри свр. *ѝајно дозна, сазна околишним ѝуѝем.* – Одирѝмо Гво̀здена кудѐ ѝде чѝм па̀дне тѝвнина, откѝрѝмо да ѝде при Гро̀зду удовѝцу.

ђдјесен прил. *ѝочейком јесени.* – ђдјесен по̀чињамо на свѝње да прида̀вамо рану̀, да ји спрѝмамо за клањѐ.

одјутредѝн прил. *од суѝра.* – Нѐје баксузљѝива, бр̀зо заборави квѝ је било̀, па си одјутредѝн па̀ орати сас човѝка.

одла̀би свр. *одлабави, оѝѝусѝи.* – Одлабѝ ма̀лко штрангугу на кра̀вугу, вѝдиш да не мо̀же да дѝше.

одлагање с *одугвлачење.* – Немѝј да одлагаш од данѝс до јутре, од одлагање ва̀јда нѐма, квѝ те чѐка – тебе си чѐка, дру̀ђи нѐче да ти га ура̀боти.

одла̀ни прил. *од ѝрошле године.* – Ма̀ у̀баво си жѝвеоше, али одла̀ни нешто̀ почѝше да се мрзѐ.

одлелече свр. *оде лелечуѝи.* – Одлелеча̀ше ната̀м, не знам квѝ им се десѝло, али добро̀ сигурно нѐје.

одмагање с *чињење смеѝње, суѝроѝно од ѝомагање.* – Од данѝшња деца̀ вѝше одмагање него по̀магање, а напред̀ је било̀ да деца̀ почну да по̀магају ста̀ри чѝм пристигну за ра̀боту и печалбу.

одма̀гли фиг. *одјри, ѝобегне.* – Ја̀ прѝви одма̀глим кад ни учѝтељ затечѐ у школсѝи шљивар да ѝграмо ло̀пту.

одма̀лечка прил. *одмалена, од деѝѝњсѝива.* – Тѝлко је одма̀лечка бѝл болешљѝив и преку̀ћен, ко по̀ди та̀тка да је сисал.

ђдметан, -тна, -тно *који брзо ради и има учинка у ѝослу који ради.* – Све жњѝмо бр̀зо, али на̀јодметна у жѝтву бѐше У̀бавка Гороло̀мска, кад она̀ узнеше с̀рп ко с метлу̀ да метѐ пред њу̀.

одмо̀гне свр. *учини смеѝњу, нанесе шѝѝеѝу, нашкоди.* – Ако сам остарѐл ја̀ јѝш несѝм за раско̀дување, јѝш мо̀гу и да по̀могнем, и да одмо̀гнем.

одмр̀си свр. *размрси, расѝеѝља.* – Једва̀ одмрсѝ ко̀нопацав, уплѐл се у но̀ђе на кра̀ву, че ју соплѝете да па̀дне да си ро̀г окр̀ни.

однапред̀ прил. *с ѝредње сѝране, сѝреда.* – Сѝсам ју отпоза̀ди, па прѐјдем однапред̀, а она̀ се не бу̀ни.

однѐкња прил. *од ѝрекјуче.* – Однѐкња по̀чемо ко̀пање мору̀зу, а топр̀в једну̀ ѝвѝву ко̀памо.

одо́кне свр. *одазове се вичући*. – Има сёрт жену́, ако он о́ка, о́ка и она́, ако се он за́пне па о́кне колкомо́жечћи, она́ му јо́ш по́јако одо́кне.

одо́ли свр. *савлада, сузбије жељу за чим*. – Какви́ је ма́ти у́бави кола́чи напрајила за сла́ву, једва́ одоле́мо да вој не обџпамо це́л послужо́вник.

одо́м прил. *из куће, из дома*. – Војислав би́л при о́вце, изока́ли га о́дом да о́дма дока́ра о́вце, ка́д ји докара́л они́ му рекли да су га ожени́ли, а он невесту неје́ ни виде́л. Стриже́вачка ру́дина је безводна, ако не понесеш о́дом во́ду има да ска́пеш од же́д.

одрѐже свр. *одсече*. – Де́да на сви́ одрѐже по парче́ ле́б и по парче́ ме́со, и насипе́ по ча́шу ређи́ју.

одрѐњује несвр. *уклања лојайо́м снег*. – Сне́гав а́рно напада́л, це́ло ју́тро га одрињува́мо да напрајимо ста́зе до сто́ку.

одро́цување с *одрођавање, занемаривање родбинску ѿвезаноси́ и блиско́сти*. – Браћа́ по́чну да се одро́цују ка́да се ожене́, тој им женете́ пра́ве, јер онé несú ро́д, али напред се одро́цување и делёње неје́ дешавало то́лко често ко данѐс.

о́дува свр. *дувањем однесе* (о ветру). – Ка́д је ду́нул ветри́на да те бо́г сачу́ва, на мло́го ку́ће у село́ по́троши про́зори и о́дува црепови́ от кро́вови.

о́душка ж *одмор, ѿредах*. – Пра́зник је, ве́ле не рабо́ти се, ка́д је те́ка ми́ си да́домо о́душку у кафáну, уз мезе́ и пије́ње.

о́сьнса свр. *оде, одлу́иа, удаљи се*. – Осьнса негде́ низ малу́, а куде́ се одвече́ не зна́м.

о́сирица ж *унезверено обазирање*. – Ѐ́де, али све́ на о́сирицу, ста́лно се о́срта ко ка́т је пошѐл у кра́цу, ел у шволе́рацију.

о́сирушка ж в. *осирица*. – Ако слезне́ у гра́д да некви́ купи́ све́ иде на о́сирушку, на сва́кога се скла́ња, и једва́ че́ка да си се в́рне до́м у село́.

о́касни свр. *закасни*. – Све́крва ни о́касни обе́д, изгле́да че спо́јимо обе́д и вече́ру.

окле́па свр. *клејањем истиа́њи рез на мо́тици или ашову и ѿо́иом на ѿоцилу́ изоши́ри*. – Ми́та Ци́ганин бе́ше до́бар кова́ч, ка́да ти он окле́па мати́ће на њи́гов вигáњ и на́ковању, па ји нао́стри на то́чило, сечу́ ко сеђи́ре, мо́ж у др́ва сас њи́ да йдеш.

окљембо́ше се свр. *омли́иави се, о́йуси́и се, о́ишромбо́љи се*. – Напи́л се па заспа́л насред дво́р, али ка́т се пробуди́ па че се напи́је и окљембо́ше.

о́колан, -лна, -лно *који се односи на околину, оближњи, суседни*. – Са́мо што́ се заигра́мо, те́ ти га учите́љ, ми́ ту́тањ који́ на коју́ страну́ по о́колни шлѝвари́.

око́пни свр. *о́иоји се* (о снегу). – Бабама́рта ме́н не́че да упла́ши да не иска́рам о́вце на поја́ту, са́мо ли ма́лко око́пни сне́гав.

окопује невр. *окопѧва* (о винограду или кукурузу). – Стїгомо на њїву, и сáмо штó почéмо да окопујемо морузу кáд дóтрча комшиќа и зáока да се óдма врѧамо дóм, бáба заумирáла.

окóтен, -а, -о *окоћен* (о младунчету које долази на свет коћењем). – Почéмо се дїзáмо, промрдáмо ко окóтена зајчетїја у кóтак.

окуњи се свр. *сневесели се, снужди се*. – Каквé су те мéчће цéлу нóч газїле, та си се тóлко јóш óдрано окуњи́л, ко да ти несú свé óвце на брóј.

окуси свр. *узме у усїа сасвим мало јела или ѡића, исїроба укус*. – Туј усмрдéлу туршију нејé требáло ни да изнóсиш на астáл, нїкој ју нече ни поглéда, кáмоли окуси.

олабује несвр. *ѡѡушиа, слаби, смањује какву акїивносї*. – Изглéда да че пóчне да олабује стúдат. Остаре и Тóдор, почé да олабује сас рáботу.

олизује несвр. *олизива, језиком куїи осїаїке хране*. – Млóго вóли да олизује панице, кáт се жéни мéчава їма да му завéје свáтови.

олоши се свр. *ѡквари се, ѡосїане лош*. – Óлоши се времиштево, свáћи дѧн ћиша, не мóже да се повáне нїкаква рáбота од њú.

óлошњак м *ѡкварена и некаракїерна особа, олош*. – Дóк не почé да се дружи с тїја óлошњаци бéше детé за прїмер, сá га опоганише, па не знаје комé квó дúма и какó се понáша.

омáкне свр. 1. *гурне некога или нешїо да уїадне негде*. – Омакнї га у бунáр, да не мóгу више нїкад да га нáјду. 2. *фиг. намерно ѡусїи сїоку коме у њиву да му наїрави шїеїу*. – Омáкне óвце у комшијину дéтелину та се дóбро напасú, пóсле се прáви лúд да тóј несú билé њигóве óвце.

оматóри (рад. пр. оматорéл, -а, -о) свр. *осїари*. – Немóј да цагриш у њú ко мáчка у сланину, оматорéл си тї за њú, їма си óна пóмлади, ш-чéш вој тї.

омацијóсан, -а, -о *омаћїан, зачаран магијом*. – Залудéла га нáчисто, їде по њú ко омацијóсан, а не вїди да га она сáмо искориштава. Вїдиш да је блéсав ко да је, прости ми Бóже, омацијóсан.

омацијóше свр. *омаћїа, зачара магијом*. – Óпасно крáдне тáј Циганштúра, зачéс омацијóше женú, и свé вој узне ис кућу. Омацијóсáла га тáј роспїја, па сáмо по њú трчи, дóм се не скацује.

омьциња несвр. *фиг. уїућује нешїо ѡогрдно другоме, а не ономе коме се обраћа, смешїа другоме увреде изокола*. – Јетрве се божнóм посвáде, па једнá на другу думá какó онај друѓа нејé нїкаква женá, али га тóј на свекрву омьцињају.

омили се свр. *ѡосїане мио, ѡрирасїе за срце*. – Óмили ми се Цвéта, па сáмо од њу мїслим, топрв сá вїдим кóлко је дóбра женá и дóбар чóвек.

омлáцује се несвр. *ѡодмлаћује се, обнавља се*. – Чур се некéв дигал, ко кáд овчарїви запáле Зелéни вр да им се омлáцује грáва.

омлитавѣје свр. *омлиѣави*. – Чѣм човѣк прѣјде шесѣ гѣдине омлитавѣје, жѣне тѣј најбоље знају.

омѣта свр. *заноѣта, обавије шѣо око чега*. – Омѣтај му убивѣтинуту сас лѣс од зѣлѣу из градину, да видиш ко че за два дѣна да прѣјде ко да нејѣ ни билѣ.

омѣтује несвр. *омѣтава, обавија шѣо око чега*. – Бугари бѣоше мојѣга дѣду душманѣши тепали, па су морали комшије да га омѣтују сас сѣрове ѣвче кѣже, и тек а га спасили.

омѣтује се несвр. *омѣтава се*. – Насрну у шталу, кад једн смучина тамн почѣл да се омѣтује на краву окол нѣгу.

омрзѣлѣви се свр. *разлѣни се*. – Довѣдоше невѣсту, па једнѣ врѣме бѣше врѣдна и чѣста, пѣсле се омрзѣлѣви, и постѣде каква си је и бил а при башту и матер.

омрзѣује несвр. *ѣочиње да осѣћа мржѣу ѣрема коме или чему*. – Почѣња да ми омрзѣује да работим, догѣдин чу помалко да ѣрем и сѣјем. Добра рѣија и ѣбава жен а никад не омрзѣују.

онаѣување с *надање са сѣреѣњом, имање ѣанке наде да ће се нешѣо обисѣиниѣи*. – Сваѣи дѣн се онаѣујем да чу да те видим, да чѣш да дѣјдеш и да да останеш, али бојим се да че цѣл живѣт да ми прѣјде с амо у онаѣување.

онемѣча свр. *онемоѣа*. – На тѣја вируси да се у ѣста намѣчам, док прѣјде епидѣмија ј а чу онемѣчам. Онемѣчал, сиром а, глѣдам га једва ѣди сас два шт апа.

оњѣри се свр. *ѣокуњи се, ѣћуѣи се, умуси се*. – Дете лѣко мѣж да примѣтиш кад а је за кабат, чѣм се оњѣри и сас ниѣег не врѣви – у ѣг је кривѣца.

опакаѣује несвр. *изврѣћуѣи ѣуђе рѣчи сваљује кривѣцу на другога*. – Немѣј да га опакаѣујеш, несѣм тек а рекл а несѣм ни урабѣтила тѣј за које ме кабатиш.

опамѣти свр. *ѣаѣином ѣѣера ѣамѣи у главу*. – Мѣре, ако ѣзнем једну говњѣву мѣтку зачѣс чу те опамѣтим ј а, па ти никад више таквѣ нештѣ нѣче на п амет падне.

опамѣчување с *ѣѣамѣѣивање, адекваѣиним ѣосѣуѣѣцима ѣѣеривање ѣамѣи у главу*. – Дете опамѣчуј док је јѣш малецко и ѣче да слѣша, кад порастѣ и престане да се бојѣ опамѣчување му више не пом ага, тѣг почне онѣ тѣбе да опамѣчује.

опѣњѣување с *ѣговарање, ѣинкарење*. – Тѣ ли мѣслиш да чѣш сѣс опѣњѣување мѣн да унизиш, а тѣб да уздѣгнеш, али сви знају каква си, и да тек а највише сѣбе опѣњѣујеш.

опердаши свр. *фиг. удари баишином ѿо ѿуру*. – Задѣва си чичу, ама он му нетеја ћути, него узе лисковину, па га опердаши по гузицу, да му дојде памет у главу.

опет, -а, -о *ѿриѿриѿо, са великим нагибом, местѿо с узбрдицом*. – Опето место, не знам да ли че можеш туј сас трактор и пуну приколицу да излезнеш.

опивање с *оѿијање, конзумирање алкохола до ѿоѿиѿуног алкохолисања*. – При нас ретко која свадба да прѿјде без опивање и тепање, али се знају који су такви, и који такво рабѿте, па ји народ избегава.

опипује несвр. 1. *оѿиѿава*. – Свако јутро ми опипује џепови да види претекло ли је нешто од парѣте. 2. *фиг. околишно оѿиѿавање чијег мишљења кроз разговор*. – Мирко почѣ полѣк да опипује кроз орату Стѣвана да ли че продава ливаду на коју одавна бѣше врљил мерак.

оплитѣје свр. *оѿлиѿа*. – Нѣма ћиша, бунари почѣли да пресушују, река скроз оплитѣла, че бѣде мѣка за воду и за људи и за стоку.

оратљив, -а, -о *говорљив, брбљив*. – Она њурава, а мѣжат вој много оратљив и прикажљив.

орезување с *орезивање* (о воћу). – Дојдѣте од јутре сас зѣта да ни малко помогнете, он у орезување, а ти у расаџување.

орѣчује несвр. *ѿрорѣђује, ѿрави веће размаке*. – Немѿј да орѣчујете додѣње, доодѣте почесто, ми волимо кад ни људи дооде у кућу.

орешар м *засад ораха*. – Орешарат му стар тријес године, тамн је са у пун рѿд.

орманчѣ мн. орманчетија с *дем од орман, орманић*. – После почѣше да излазе паџови из једно орманчѣ покрупни од маѿће, а ми ји глѣдамо и не смејемо да мрднемо.

орниѿје с *више ѿарѿела које се не обрађују, заѿарложена обрадива ѿовршина*. – Овој орниѿје много добро за рабѿту, и раџаше силан берећѣт док бѣше разрабѿтено, са стоји тек а запустѣло.

орѿцује се несвр. пренес. *сѿиуѿа у инѿимне везе*. – А, она се орѿцује и разрѿцује чѣсто, тој за њу ко кад кажеш „добар дан“.

ортакује несвр. *ѿословно се удружује са киме*. – Боље да ортакујеш сас комшију него сас својѣга, мање че се замѣрате. Сас гоџа њи ортакује, ама нѣје таѿан.

осами свр. *осѿане сам, осами се*. – Бѣше време кад су се и на село куће кућиле и деџа раџала, али дојдѣ некво лоше време кад млади почѣше да бѣгају по градови, а стари осамеше, и сваћи дѣн понећи отѿди.

освиња несвр. *будан дочекује освиѿ зоре*. – Ја и мѿј таѿст смо се ретко вицељали, далечина нас раздвајала, али кад год смо се видѣли, код њѣга или код мене, ѿбавезно смо освињали уз реѿицу и нашу орату.

о̀себно прил. *одвојено, ѿсебно*. – Сваку јесен наватм вурду о̀себно за нас, и о̀себно за сина и чѣрку.

осеверување с *буђење, оѿамеђивање, освеићивање*. – Стопѹт сам вој орати́ла да не верује свакоме, да кад се једампѹт погрѣши по̀сле осеверување не помага, оној што се изгѹби не мо̀же да се вѣрне.

осећѿра се свр. *насекира се*. – Једну кравицу имаомо, и она ни цѣче, е тѣг сам се бѣш а̀рно осећѿрала.

о̀срегњос ж *осредњосѿи, особина онога који је осредњи, онога шѿио је осредње, ѿросечносѿи*. – Брани́слова, каквѹ ју Бо̀г здал, неје ни́кад била за о̀срегњос, у ни́шта, па ни у жа́лос.

остањување с *осѿајање, осѿанак*. – Ко̀лко пу̀ти су ни моји остањували на спање, да се се не вѣтамо но́чу, али остањување на спање у туцу́ ку́ћу за мо́јега му́жа ни́кад неје долазило у о̀бзир.

ота̀љује несвр. *нерадо и с муком обавља какав ѿсао, оѿаљава*. – Рабо̀ти ко без ру́ће, гле́да са̀мо да ота̀љује ра̀боту, а како̀ је урабо̀тено бѣш ју бѣрга.

о̀тегом прил. *мрзово̀лно, без во̀ље и жара*. – Кад трѐбе негде да по̀јдемо, ме́н ми ср̀це примѣда, полете́ла би, чѿни ми се, а он све о̀тегом, иде ко на си́лу, ко да га во̀де у а̀псу.

оте́зање с *одуговлачење*. – Немо̀ј да се оте́заш, оте́зање ти не́че помо̀гне, ди́зај се и о̀дма поодѿ, да не ра̀ди мо̀тка.

оте́јање с *жеља, ѿрохѿев*. – Оте́јање ми је ма̀лечко, зато̀ј ми је добивање големо̀.

оти́да свр. *одлази, удаљује се*. – Бо̀лка на ко̀ла доо̀ди, али на иглѣне у̀ши изла̀зи, оти́да, доо̀ди, вѣрта се, су́че а на једну́ страну, а на дру́гу, док те на́чисто не сковѿтли.

оти́ра се несвр. *избрише се ѿарењем* (о боји). – Почѣ да се оти́ра крѣч, трѐбе да се прекрѣчују со̀бе, сла́ва се приближа́ва.

отката́нчи свр. *оѿвори каѿанац; раскойча зихернадлу*. – Пу̀коше ми пантало́не на за́дњицу, жена̀ брзо о̀ткатанчи катанчак од блу́зу, па ји за́катанчи, и спа́си ме од бру́ку .

отклѣ́нса се свр. *удаљи се, оде негде далеко*. – Има мо̀ре, има и дру́га по̀арна ме́ста где чо̀век мо̀же да се отклѣ́нса, да ма̀лко одње од ра̀боте, али бес па̀ре се ни́где не мѣда.

отпла́дне прил. *ѿо̀юдне*. – Допла́дне смо били́ у се́но, а отпла́дне че поси́пујемо гради́ну. Ти́ја је баксу́з голѣм, допла́дне мѣзне це́л све́т, а отпла́дне и са̀мог се́бе.

отпоза́ди прил. *са задње сране, одосѿраг, сѿирага*. – Сѣсам ју отпоза́ди, па пре́јдем однапре́д, а она̀ се не бу̀ни.

отпрѣта свр. *уклони ѿејео са жара, оѿиѣреће*. – Наша баба увечер запрѣташе жар сас пѣпел, па се у некојѣ добо нѣчу дигне да га распрѣта, и накладѣ ѿгањ, да се не помрзнемо.

отрѣнчување с *издвајање, удаљавање од родбине, изоловање*. – Заврши школу и почѣ да се отрѣнчује од рѣдбину, ма му тој отрѣнчување нѣче донесѣ ништа добрѣ.

отрѣпа свр. *лоѿаѿом уклони навејани снег*. – Голѣм ни снег зѣтрпа, па сѣг мѣрамо да га отрѣпамо, а онѣ сѣмо сас лопѣту не мѣжемо да постѣгнемо.

отѿидѣја ж *велика сѣрмина, ѿровалија*. – Не смѣјамѣ тѣј да слѣзимо, голѣма ѿѿидѣја, а на трѣкторат ми лѣше кѣчнице, нѣго че обикаљамѣ гдѣ нејѣ тѣлко припрго.

отѣдњи, -а, -о *онај који је са насѣрамне или суѿроѿне сѣране*. – Овој несѣ нашинци, овој некакѣ отѣдњи ѣѣѿи, и орѣта им се разлѣкује од нашу.

отутумѣје свр. *ѿобудали*. – Какѣ га женѣ мању скрѣз, сирѣма, ѣтутумѣја, сѣм ѿде по пѣт и нештѣ прича, ко да се с некуга распрѣвља.

отшѣпче свр. *доврши шѿѿишање, шѿѿишањем ѿсѣѿгне какав договор*. – Видѣ јѣ, отшѣпчѣше квѣ шѣпчѣше, и комшѣка отидѣ да увѣти петлѣ, а комшѣја слѣзе у пѣдрѣм да дѣтѣчи кондѣрат.

отшколује свр. *ѿомогне деци да заврше школе, школује*. – Ђѣла и јѣ смо сас лѣзѣ и винѣ свѣ пет децѣ отшколовали, па онѣ ванѣше свѣт, а ми ѣстадомѣ самѣ.

ѿѿидѣљак м *ѿѿѿадник, онак који се ѿешко уклаѿа у друшѣво*. – С тѣг ѿѿидѣљака нѣкој не воѣи да ѿма голѣму мешанију, свѣ се склањѣју од њѣга, а и ѿн не воѣи да је млѣго у друство.

ѿѿрѣе прил. шѣтр. *ѿѿвршно, ѿѿраљавѣ*. – ѿѿрѣе вој напише пѣсѣмо, и тѣј јѣднуш у пѣла гѣдину, кѣлко да се јѣви да је жив и здрав.

ѿѿѣца се свр. шѣтр. *ѿѿѣца се, исѣроши се дугѣм ѿѿѿѣребѣм*. – Арно се ѿѿѣцѣл, а какѣв је тѣј гѣспѣдин бѣл! Гдѣ си јѣ, брѣ, нашѣл таквѣ, видиш да се ѿѿѣцѣла ко шѣгава овцѣ.

ѿѣдѣљив, -а, -ѣ *ѿросѿѣр на коме се вода не задржава, мѣсѣѣ ѿѣгодно за бѣравак*. – Појѣта се прѣви на заклѣњѣно и ѿѣдѣљиво мѣсто. Тѣј странѣ ѿѣдѣљивѣ, затѣј се рѣца ѣбавѣ жѣто.

ѿѣпѣљак м *ѿѣг. који ради све суѿроѿно другима, конѣраш*. – Јѣш из школу га пѣнтим, вѣздан си је бѣл ѿѣпѣљак.

ѿѣѣтрашњи, -а, -ѣ *ѿдѣѿѿрошњи, ѿно шѣѣ је јѣш јѣѣѣрос урађѣно*. – ѿѣѣдем зѣми код Кѣѣљинци на посѣдѣк, па насѣдамо ѿкол кѣѣбе и распрѣдамо приче од свѣкаво нештѣ, а насрѣд сѣбу им стојѣ сѣмитѣтина од ѿѣѣтрашњѣ метѣње, па јѣ прѣскачају, а не сѣчају се да јѣ исврѣе на ѣѣѣбре, чѣдни некакѣ ѣѣѣди.

очовѣчи свр. *хуманизује, учини нечовека човеком*. – Тешко је некога да рашчовѣчиш, да од човека направити сблаза, али је још потешко да га очовѣчиш, да од сблаза направити човека.

очи́сти свр. *фиг. уклони са овога свети́а, убије*. – Мани ме, брѣ, што си ме спопао от собаље? – Мо́ре, ја ако те ма́нем има те очисти́м начисто.

оштѣти свр. *нанесе ши́еиу, начини квар, ѿквари*. – Местó мѣн да оштѣти, он је сáм себ по́виш оштети́л, јер пијѣње издѣн-удѣн сáмо шкоди, а добро не донóси.

оштрѣлак м *ѿредмеи́ или суд од кога је окрѣен део, оши́еиени ѿредмеи́*. – Фáли му сиска, оштрѣлак, али ми је стовнѣнцето ўспомена на ба́бу, па си га чу́вам.

оштрокóнца ж *оѿака, зла и свадљива жена, оши́роконђа*. – Сас ту́ј оштрокóнцу више нѣчу рѣч да продумам, кáм ли да ми у ку́ћу ула́зи.

ошуми се свр. *ѿрекрије се шумом, ѿоси́ане шумови́и*. – Каквѣ су ту́ј ливаде билѣ, а сá се цѣла та́ј страна́ ошумила.

ошутен, -а, -о *коме је обијен рог, који је без једног рога*. – Дóбар и рáсан овѣн, али ошутен, мóраш да му сма́ниш цену́ ако оч да се погодимо.

ошути свр. *ѿоломи рогове, фиг. ѿребије*. – Млóго је задóрљив, а во́ли и да краду́цка, али кáд га увáте че га ошуте, че му учу́кају рóгови у милицију.

II

падиња́в, -а, -о *кос, нагну́и* (о земљишту). – Купи́мо њиву од једно́г Крњинца́, до́де ма́лко падиња́ва, али је на обрис, ра́ца се свѣ квó посѣјеш

паклені́ца ж *несносна вруђина, вруђина као у ѿаклу*. – Кáд ју видó засвері се, наоблачíла се и заћурлі́ла се сас шамі́ју у сред лѣто, на ову́ј паклені́цу од жѣгу.

пакожци́ја м/ж *особа склона ѿрављењу ѿакоси́и, ѿакосник*. – Прича́ју за ту́ј ба́бичку да је од ма́лечко била́ голѣм пакожци́ја.

палавѣра ж/м *алаѿача, ѿорокуша*. – Му́жи су, кóлко га ја цѣним, по́големе палавѣре од женѣве, кад оні́ по́чну да палавѣре свѣ се тѣг сазнајѣ: и куји́ сас коју́, и која́ сас кугá, куји́ квó укрáл, куји́ се степáл сас кугá, и који́ утепáл срну́ мѣсто за́јка.

палама́р м *фиг. ѿолни орган код животи́иња, најчѣише коња́ или магарца́*. – Кољ́и си палама́р ѿсука коњинана, па кáд га муну на коби́лу, она́ сáмо ўздану од мўку.

паламу́дење с *брѣљање, хвалисање*. – Престани́, брѣ, више да се ва́лиш и узди́саш, на сви́ ни се стўжни оди то́ј твојѣ паламу́дење.

палангурка ж *шалѝв назив за ѝса мале расе, ѝудлица*. – Не плаши се, он сáмо лаје ко палангурка, а не напада човѝка.

паланза ж *ручна вага са два ѝаса за мерење мањих ѝежина*. – Ћаволу кад је досадно он си мѝри муда на паланзу.

палапасњак м. *велико ѝарче хлеба*. – Он нигде не пооди без палапасњак лѝб у торбицу, а с лѝб квѝ се најде.

палкање с *драѝање, ѝиѝање у љубавној ѝредигри*. – Смири се једнуш, мáни се више с тој палкање, љуђи ни глѝдају.

панађур м *вашир*. – Урекъл се дѝда да че ѝде з бабу на панађур у Љуберажду, па порѝкал.

панáија ж *кувано жиѝо које се носи на задушницама и о ѝоменима*. – Дѝда Радѝмир бѝше дѝбар човѝк, али ѝмаше ману да пцује цркву у панáију.

папирче с *дем. од ѝаѝир, ѝаѝирић*. – Ызвади из цѝп оди трѝнерку неков згуђвано папирче, и даде га на Љиљáну.

парастáс м *ѝомен умрлом, ѝарасѝос*. – Чѝм на свекрву ту̀римо парастáс, че дојдемо при вас да поседимѝ неђи дѝн.

паркирување с *осѝављање ауѝа или каквог другог возила на за ѝо одређено месѝо, ѝаркирање*. – А-ли отѝдем у Пѝрот, не мѝгу си видим шѝфершајбну од налѝпене пријаве за паркирување.

парлѝжина ж *зайушиѝена њива, њива која се не обрађује*. – Каква је туј рѝдна њива била, а глѝ сá квá је парлѝжина.

парница ж *ѝарњакиња, блиска и ѝоверљива ѝријаѝељица*. – Ыбаву парницу нашла, спариле се ко говеда у јерѝм.

пасмина ж *груѝа живоѝињских или бињних ѝримерака у једној врѝти, с нарѝиѝим особинама које се ѝреносе на ѝоѝомсѝво*. – Ми смо чувáли нашу стару пасмину ѝвце, несу давалe по млого вуну и млекѝ, али бѝоше цврсте и ѝтпорне на студ и бѝлес, пѝсле се појавише меримѝе, ѝне давају пѝвише и млекѝ и вуну, али су пѝнеотпорне за наш крај и климу.

патѝње с *ѝодношење ѝаѝињи, ѝаћење*. – Никој не знаје моје муѝе и моје патѝње које сам морáла да поднесѝм док сам га ишколувала самá без муѝа.

патник мн. патници м *онај који ѝаѝи, ѝаћеник*. – Голѝм је патник бѝл, башта, чѝча и пѝстара браћа му изђинуше преко Албáнију, он је морáл свѝ сáм да ствáра, и од свѝ да се стáра.

патња ж *бол, мука (обично душевна)*. – Тринаѝсту гѝдин објавише Бугари на Србију рат, четрнаѝсту гѝдин објавише па Швабе рат на Србију, патња кѝлко ѝч, пáтимо, мучимо се, гладујемо, јѝли смо највише морузу и зѝље ливáцко, кад га ѝма.

патѝфне ж мн. *ѝаѝуче*. – Ономад купи на пијац убаве патѝфне и на муѝа, и на деца, а мѝн си не купи.

патуљко м који је заосџао у расџу, џаџуљак. – Млого им је паметно дџето, најпаметно у цџл рџзред, али некакџ застаде у растџење, па га прозвџше патуљко.

пачџ (збир. пџчичи) с младунче џаџке, џачић. – Садџмо оцџтра сас комшику квџчку, и глџдамо како се у лџвор моџи пџчичи бџчкају.

пашанџг м муж жџнине сесџре, џашџног. – Бџше ми ономад пашанџг наџосје, те освџнумо.

пашкодрџн бот. м џасџаковина, џаздрџн *Rhamnus frangula*. – Пашкодрџн џма жџт цвџт и плџд ко црџно грџзје, али се не јџде. Рекџ ти да отсџчџш прџтџе оди дрџн да, а тџ си отсџкал од пашкодрџн, врџтај се и отсџчи дрџнове.

пџњћало с *закерало*. – Свџкрџва ми бџше големо пџњћало, на свџкога наџдеше ману, и свџ вој смџтао.

пџшњџк м *желудац код џрежџивара, шкембе*. – Нећџ чџсте и јџду пџшњџк од овцу, ми тџј врџламо на кџче.

пџшчџње с *дахџање, сџењање*. – Мџре, дџсај се, па на рџботу, пџшчџње ти нџче помџгне, нејџ ти ништа, знам те јџ.

пџдерко м шатр. *џедер*. – На главу натакарџл некакву барџткицу сас ћулумку на вр, ко онија пџдерко у Курсације, штџ ји на телевџзују глџдао.

пекџџави несвр. *живџџари, сналази се, џеџља*. – Какџ живимо ми си знамо, пекџџавимо од данџс до јџтре кџлко да преживимо, такџв је наш живџт.

пџбелија ж *ружџчасџа женска марама*. – Кад жњџмо, па да штџ брџже жњџмо, дџда ни рџчџше: Која пронајде жџто сас два клџса чу вој кџпим шамџју пџбелију, и кадивџ забџн.

пензиџнџсување с *џревођџење из акџивне службе у џензију, добијање сџџџуса џензиџнера*. – Јџ се на пџнзију не надам, јџ пензиџнџсување нџма да дочџкам.

первџз м *наслџн на џрозору, џрозорска даска*. – Кат се надвџчџри сџдне до прџзор, подџпре главу сас рџку на первџз, па се заглџда негдџ у даљџну, и текџ остане дџк се пџтпуни не стџвни.

пџрне свр. *одалами баџџином*. – Смирџ се, брџ, престани да ме изџзиваш, да те не пџрнем с тојагуву да ти свџтџе излету из џчи.

пџскуљџв, -а, -о *који садржџ досџа џеска у свџм сасџаву* (о земљи). – Лџзје пџуспева кудџ је пџскуљџива зџвња и припџчина. Чу те стџпкам ко ваљак пџскуљџиву зџмљу.

пџснџчи несвр. *удара џесницама, бџксује*. – Јџ сам миран чџвџк, али кугџ ја пџснџчим тџја ме лџко не заборавља. Тџј стрџвина от чџвџка, џ-ли га мџлко уврџде пџчне да ји пџснџчи, па си јџтре пак пије сас џи.

петлижа́н мн. петлижањѝ ГЛ м *йовршарска биљка и њен йлод који се уйошребљава као људска храна, йарадајз*. – У Ројак се рацају млого убави петлижањѝ, Каменка је ономад пуње канате докарала.

петодина́рка ж *новчаница у вредности од йеи динара*. – Док Чёда држаше каванче у Сливовик, сас петодинарку смо могли чудо карамеле да накупјемо.

пéцкан, -а, -о *који је йтек овлаино исйечен*. – Йма једна туршија која се зовé пéцкана туршија.

пéцне свр. *овлаш, сйоља зайече*. – Попошће се само малко пéцну на плóтну, па се ољуште и турају у теглу.

печалéње с *зарађивање новца йечалбом*. – Мојé је било печалба и печалéње по туцину, од снэг до снэг, само мéсец-два ако бóдем дóм сас жену и деца.

пивка́ње с *свакодневно йијуцање*. – Море, њему си пивкањето йде с руће, йма си праксу, па му не пада тешко, а и не шкоди му.

пијáница м *йијнац*. – Кад је мушко па ајде-де, али нéма га горе нéго кад је жена пијáница.

пијáнчење с *банчење, йијанка, ойијање*. – Забкне ли момчé, од њéга нéма женидба, али йма пијáнчење.

пијачáри несвр. *йродаје йо йијацима, йезгари*. – Најурйше га из слóжбу, па са пијачáри по пијац, препродава да мóж да опстане.

пíкљав, -а, -о *закржљао, йанак, слашан*. – Браћа му ко стéне, а он се изродил, пíкљав, једва óди по пút.

пíпкав, -а, -о *невешй, йрайав, сйор*. – Сви у кућу вредни и óкретни, а он пíпкав, ма и кад једé нéма да једé ко што се једé, нéго једоман некво пíпка, да ти се стóжни.

писамцé с *дем. од йисмо*. – Ако ти је тешко да ми напишеш писамцé, прати ми бар дописничку, само да знам кудé си и какó си.

писáнија ж *фиг. ауторско литерарно осйварење*. – Песма „Мукување“ победи на кóнкурс за најубаву писáнију на лужничћи дијалéкт.

пíскав, -а, -о *йанак, йишиав, крешиав* (о гласу). – Мужетерина, мóже пéченог óвна да поједé и бика с песницу да обóри, а йма пíскав глас ко жена.

питува́ње с *йосйављање йишања, исйишивање о чему*. – Идомо да прóсимо девојче, правимо питување óче ли да пójde за нашега сина, да ли се и родитељи слажу, на крај се свé договоримо, и уговоримо и свáдба када че бóде.

пићéнце с *дем. од йиће*. – Чу си турим шишé сас некво пићéнце у ташниче, долéк пút до Београд, да си цугнем с врéме на врéме у аутобус.

пиче мн. пичетија с фиг. незрела девојка, она која још није сѝасала за рађање здравог ѝоѝомсѝива. – Жена га кѝне, па пѝчне да му врѝе како је не-способан, да га је родило младо пиче, и да неје ни требао да поѝди за њѝга.

пицама ж одећа за сѝавање која се сасѝоји од ѝаниѝалона и блузе. – Ми несмо имали посебне аѝине за преоблачење пред спање, у коју кошуљу смо ишли данѝс, у њу си спимо начѝс, а са је сасвим друќше, са мужи имају пицаме, а жѝне длѝје кошуље за спање, које се зову спаваћице.

пицамка ж дем. од ѝицама, ѝицамица. – Мојна опеќла бањицу, спрема ми облекло, гњаѝи некто по јенцѝк, тура, набѝва, а ѝидим купиола ми и пицамку, плаву сас неке коцѝе по њу.

пицамица ж хѝѝ. од ѝицама. – Унућете ми вѝч попорасле, па сам ишла у Бабушницу и купиола сам три метра фланел, да им Нада сашѝје пицамице.

пладнување с фиг. ленсѝивовање. – Сви гледају да се убутају у државну службу где је дебела ладовѝина, добра плаќа и пладнување кољко ти душа ѝче.

плази се несвр. дражи кога, руга се коме ѝоказујући језик. – Неваспитано детиште, на свањѝга који пројде по пут се плази.

плакар м ормар у зиду, уграђени ормар. – Командѝр се прво куде њѝг насмради, па слѝзне у дежурану те накара милицајци да поведе шишетија из плакари, тама куде се чувају пиштољи.

пламентари несвр. шири гласине, сеје ѝанику. – Поједини пламентаре да овеј вакцине прѝтив корѝну су измислене само да народ помре без дѝн, да не леће, него да оне пренѝсе заразу.

пластење с садевање сена у ѝласѝове. – Не може сваћи да пласти сѝно у стогови, и за пластење требе мајсторија, ко и за све друго.

пластика ж вешѝачка маѝерија која се ѝри загревању може да меси, и ѝтрајно да задржи добивени облик. – Напред су сви судови били ел дрвени, ел зевњани ел стаклени, после се појави пластика, па се појавише пластичне и чаше, и влаше, и балѝњи, и буришта, чѝк и обућа.

плачање с ѝлаћање. – Поп Сѝма увѝл плачање сас картацу у цркви: да-дѝш му картацу, ѝн ју муне у цѝп док не донесѝш паѝе.

плашење с чињење да се неко боји, уѝтеривање сѝтраха у кога. – Ја ти се више не бојим, твоје плашење да чеш да остаѝиш и мене и деца ме више не интересују, мој да идеш где ѝчеш, али ја одѝвде не мрдам.

плитеје несвр. ѝосѝаје ѝлиѝѝак, ѝлића. – Почѝ да плитеје рекава, суша голема, нема ѝиша да придаде вода, да можемо грснице да натѝпимо.

плиткомѝес, -ста, -сто који је ѝлиѝѝка ума, ѝлиѝѝкоуман. – Плиткомѝес, ја причам једно, ѝн друго, ја велим оваќ, ѝн вели онаќ, све наѝпако орати, и ѝиди се да ништа не одѝира.

плиткоум, -а, -о в. ѝлиѝѝкомѝес. – Жена је длѝгокоса, али плиткоума.

пља́скало с *особа која љрича гадосѣи и безобразлуке*. – Од њѣг да ти се стужни, пља́скало големо́, ни зна́је квó када́ ка́же, ни гдѣ га ка́же, да га човек не прѣма у домаћинску кућу.

пљо́чак м *сорѣи љасуља крујних зрна, шѣшовац*. – Зрно на пљо́чак пасуљ је крупно, и дојде округло и пљосно, па га једни зову пљо́чак, а друђи тѣтавац.

пљува́ње с *фиг. изражавање љреза ирема коме не држањем задаше речи*. – За каквог ме ти држиш, брѣ!, ја сам озбиљан човек, нема при мене пљување па лизање, ја моју реч држим.

поба́цује несвр. *губи љлод, насилно љрекида љрудноћу*. – Са девоће побацију, и тој јавно, код до́ктора, непред се тој работило тајно, имало жене које су тој работиле, али се рѣтко дешављало.

побли́жањ, -жња, -жњо *онај који је ближи* (о сродству). – Неће да прѣвимо голему́ свадбу, че позовемо са́мо кумови и који су ни поближни од рóду.

побољу́је несвр. *љовремено љоболева*. – У село́ се брзо такве ствари рашчују, тека́ се и са́ пронесе глас да Тилко више не побољује, вѣч да се раставља сас душу.

побрж прил. *брже, у шѣо краћем временском року*. – Кад дојдемо до Ливађе, близо до село́, ми не љдемо о́коло по пѣт уз Лишков дѣл, него по ливаде уз долину, туј понаправо да побрж стигнемо.

повари се свр. *кува се краће време, докува се*. – Бојана прво извади кочи́чће из сли́ве, па ји тури да се варе, кад се сваре она́ ји скљѣчка сас дрвену ложѣцу, па им тури шићер те се још ма́лко поваре, па мармалада та пуца.

повезе́ свр. *одлазећи узме кога са собом у соје љревозно средсѣво*. – Чу ви молим, ако има још једно мѣсто у колата, повезете и мене, да не љдем пѣшћи.

поведѣ се свр. *искоси се, накриви се*. – Стани, Мили́сове, поведѣ се сенóво на туј страну, са́мо што се не изврне са све приколицу.

повеч прил. *више, у већем обиму* (упор. и љовиши). – Куји́ че повеч да работи, и квó че работи, туј нема прѣвило, него нека́ си се у бра́к слажу, нека́ си волѣ деца́, и деца́ њи, и здравје да си чувају.

повла́чување с *дангубљење, љпраћење времена и губљење живаца*. – Ако љшта мрзим, тој је тужевљање и повлачување по судо́ви, туј са́мо адвокати корис љмају.

повлѣчен, -а, -о *аљкав, лењ, немаран, нељеданијан*. – Довѣдоше повлѣчену снау, па им кућа постаде још пóнечиста него што је била́, а му́ж си и даље љде у не́пану кошуљу и незакрпене панталóне.

поврза́љка ж *узица или љпрака за љовезивање*. – Грне лепо обрисано, па с нóвину или сас белу́ крпу опасано, па озгóр поврзано сас поврзаљку, ел си

па има за њега поклѡпка, па се с њу поклѡпи, и нѡси се обѣд на копачи ел жетвари у пѡље.

повртáлка мн. повртáлке ЛЗ ж *део и́качког разбоја, дрвена йолуга којом се йовремено зайеже и йойушиа задње враишло йри и́кању*. – Разбѡј има затезáлку за прѣгњо кроснѡ, и повртáлку за зáдњо кроснѡ.

повр́тушка ж *узврайна йосейа*. – Прави на бацу повр́тушку, и на ручѣк и на вечѣру му бѣо госјанин, ми смо ѡба такви, волимо да си поседимо, а и да јѣднемо и пинемо.

повр́цне се свр. *йовремено се обазре*. – Йде испред мѣн, па се с врѣме на врѣме повр́цне да види йдем ли, ел сам се негдѣ забанзарил, па да ме причѣка.

пѡвршњи, -а, -о *оно шио се сйавља одозго, на йовршини чега*. – Раздува се ветрина, па пѡбара пѡвршњи снѡпови на стѡгови и камаре, зѣнуте на гувно гдѣ трѣбе да дѡјде вршáлица да вршѣ.

поговедáри се свр. *йосйане говедар, ойредели се за говедарсйиво као главно занимање*. – Сѣстре се поженйше, јѣдн брат се одáде на печáлбу, постáде печалѡвник, јѣдн остáде на имање и родитељи да дочува, а мѣне поговедарише, да чувам говѣда пѡ-планин.

погоспѡђи се свр. *йочне да се осеђа и йонаша као госйѡђа, уобрази се*. – Слѣзе у вáрош, прѣдрѣши се, пѡгоспѡђи се, дйже главу и мáну да глѣда дојучерáшњи комшије и сѣлáци.

подбáцује несвр. *йодсйиче, йодсйирекава на какву лошу радњу*. – Мá сйнат би си ўбаво живѣл с мáтер, али га жена подбáцује да се кáра с њу, па кáт се закáрају че си ѡчи повáде.

подбъзйкује несвр. *дражи, сексуално узбуђује*. – Муживи аздисáли, á-ли пину у зáдругу пѡчну да се подбъзйкују који је с коју, и која је каквá.

подбъцкује несвр. *йодбада речима, задиркује, йодсйирекава*. – Примѣчује да ју нервйра, а не престáнује да вој се потсмйва, и да ју подбъцкује какѡ је видѣла да тѡј њѡјно момчѣ сас другу шѣта.

подбѣљување с *гледање са избеченим беѡњачама, гледање нейријáшељски*. – Немѡј више да ми подбѣљујеш с ѡчи, не бојим се више, с подбѣљување мѡжеш мáтер да си плашиш, мѣн више не мѡжеш.

подбйра несвр. *бере йлодове који су раније дозрели*. – Стојáнка почѣ да подбйра њѡјне слйве. Некој ми нѡчу подбйра градину, á некојá попѡшка попорáсте, ѡн дѡјде па ју отђине, руће му се отђинуле дабѡгдал.

подбутне свр. *йогурне, фиг. йомогне коме да усйе у чему*. – Помогнуше му, подбутнуше га да дѡјде на влáс, сá кат се дѡчепа влáс, сá ји више не познáва.

подваљување с *служење ѿдвалама, намерно ѿдмешање коме да је урадио ово или оно.* – Оче да купим од тебе, али ти волиш да подваљујеш у мерене, а ја подваљување не волим.

подвати свр. фиг. *сиојадне, заокуи ишиањима.* – Деса припроста и наивна, а оне лукаве ко лисице, па кад ју подвате да ју запиткују с куга живи добро, а с куга никако, она им све исприча, а нарочито је волела да оговара јетрве.

подвири се свр. *ѿјави се вода, забари се.* – Напил се па заспал насред пут, па се умочал, под њега се подвирило, ко да је у бору легал.

подвирује несвр. *задржава се вода илавећи одређену ѿвршину.* – У горњити крај дѣтелина убава, а у дољњити неје, малко ли падне ћиша подвирује вода, и дѣтелина не може да прквјеје.

подвлече се свр. фиг. *ѿрилагоди се коме, уђе коме у вољу.* – Ма рођен је за призетка, на сви у кућу се подвлёкал пот кожу.

подвѣцкување с *јурцање, тумарање, шврљање.* – Де седи малко и при нас, немој само да подвѣцкујеш натам-навам, досади више с тој твојој подвѣцкување.

подевање с *задиркивање, чикање.* – Изазива ме, подева ме, прави ме на будалу, али једнуш тој подевање има да ју скупо кошта.

подигравање с *исмејаване, сирдање, шегачење.* – Немојте, брѣ, дѣца, да се шољћате сас стару жену, стара сам ја за подигравање, ене ви младе жене колко оч, па си трошете главу колко очете.

подјебаване с *магарчење, ѿѿисмевање, сирдање.* – Ако си ти научил свакога да подјебаваш како очеш, при мѣн подјебаване не прооди, или чеш да будеш како трѣбе, или да се одма разлазимо сваћи на своју страну.

подлатење с *намешање, насршање.* – Још подлати и на жене и на работу, али остарел, сирома, побегло му подлатењето.

подлипи свр. *ѿочне да користи неки одевни ѿредмеи који је ѿребало да се чува за свечане ѿриликѣ.* – Што си подлипил кошуљуту, брѣ, кад знаш да смо ју купили да ју причуваш за ново, а не да ју сецаш сваћи дѣн. Подлипил си џемпират, а могъл си још да га зачувујеш, да ти се најде кад негде појдеш у народ.

подложи свр. *наложи, зайали* (о ватри). – Еј, жено, дѣ ти подложи кубето, свежа вечер, ако је пролет. Подложила сам, па топлачко у собу, улѣзни да се угрѣјеш.

подмаши свр. *ѿодговори, ѿдосирекне.* – Снаа с мене не орати одавно, па и детѣ подмашује да ми не приоди и не орати с мене.

подмѣта несвр. *йодмеће, йрийисује коме нешиџо шиџо није урадио*. – Сас коју год жену се заприча подмѣта ми како ју судѣ оговарам, и набѣцује ме да сам свакаква.

подмѣшчување с *йре йечења већ замешено и одморено шџесџо још једамџуџи се умеси и обликује у хлебове*. – Море, ја кат сам била млада снашка моје је било и месѣње, и подмѣшчување, и размѣшчување, и печѣње, и тој по десет леба у вурњу, а са снаа не приоди ни вурњу да напаљи.

подмица несвр. *йодмеће шиџо исџод чега* – На текне једна нога пократка, па сваћи пут кад месим леб морам да подмицам треску под ногу да се не клима.

подмлаџување с *обнављање, йодмлађивање* (о становништву). – У наше село малди приватили свѣт, само стари остали, и који како умре замену нема, подмлаџување одавна престало да постоји.

подмудњак м *бескаракиџерна особа, йолџрон, улиџица*, – У предузѣће је бил голѣм подмудњак, са че и ко политичар такв да буде. Чујем командира како командује не једнога подмудњака: Јављај у Београд да че пут да буде чѣс за пет минуџа.

подносѣње с *гордење, хвалисање, исџицање и найџурање себе*. – Подноси се ко удавџц у оро, и мѣсли да че се због тој подносѣње свака залѣпи за њѣга, а ни једна га не шмиргла за ништа.

подолечањ, -чња, -чњо *онај који живи у удаљенијем месџу или крају, који се реџко виђа*. – Напред се баница месѣла само у газдинѣ куће, а при нас сиротињу само на благодн и кад дојду подолечњи госџање.

подопуни свр. *доџуни с времена на време*. – Биба, певалка ис Пѣрот, кад нема свѣрка куде Карла у Темску, она излѣзне на дрѣм, па си подопуни буџѣт сас Турџи.

подревање с *исџуџиџање гласова које изазива нагон за йоврађање, йодригивање*. – Прејѣде се, па почне да подрѣва, па нема да искочи надвѣр, нѣло сви морамо да слѣшамо њџгово подревање.

пѣдгрудѣ прил. *део шѣла који се налази у йределу грудѣ*. – Евѣ некѣлко дѣна како ме запотајѣло пѣдгрудѣ, па не мѣгу да уздѣнем.

пѣдѣрне свр. *изазове, чачне, исѣровоџира*. – Пѣдѣрне ме како су ми запослили жену у само шѣто је убава, после се прави лѣд ко да ништа неје било, и наздравља ми с пѣво.

поднавља несвр. *обнавља, йрави нешиџо ново*. – Ништа не поднавља, нити нешѣто поправља, живи у куђу коју је правил јѣш дѣда му, а такв му и башѣта бѣше.

подрива несвр. *йойкойава земљу исйод чега, ријући разваљује шйю*. – Вредан ко крџица, али само да комшију подрива. Нечу више туј да садим компири, слёпо куче ми једноман подрива градину.

подрйгување с *исйушйиање гласова кроз усйа изазваних йреједањем*. – Напије се, па после да ти се стужни од његово бљување и подрйгување.

подшйша свр. *скрайи косу, йодашиша*. – Убаво да га подшйшаш, вёч се замомчил, па че га најесен жёнимо.

подшйшување с *йодашишавање*. – У Стрижёвац машину за шишање имаоше само Санда Чућин и Чала Бранковши, па смо сви ишли код њи на шишање или подшйшување.

пожењување с *жењење или удавање йо други йуи, йосле смрйи брачног друга, или развода*. – Море, одвајкада си је било и женёње, и ражёњување, и пожењување, само што је у даншњо време ражёњување и пожењување млого почесто.

позатира свр. *зайре једног за другим, или једно за другим*. – Позатира ни зётат, само тражи паре, ко да ји ми штапамо. Појави се, текá, некаквá болешчина, некаквá зáтра, па позатира и лјући и стоку, да после не могу да се опораве за млого године. Удари град, па позатира свё квó је било у поље посадено и посёјано.

поздрављање с *слање йоздрава коме йреко йосредника*. – Немóј више да ми писујеш писма, ни да ми се поздрављаш, твоја писма и поздрављања ме више не нитерёсују.

поиздалек прил. 1. *са нешйю веће удаљеносйи*. – Кара се Цветко сас комшију, не дава да му пројде преко њиву, ал поиздалек стоји и гадно пцује и прёти. Измакни се малко да погледам аљинату, поиздалек се боље види како ти стоји. 2. *фиг. заобилазно, изокола*. – Кажи му како је било, али малко поиздолек, да се не пресечё кад чује да га више нема, и да више никада нече да га види.

поискубё свр. *шичуиа овде-онде йокоји коров у расаду или њиви*. – Посејáмо морузу у Нерёзине, па прё нећи дён идó да ју видим како изгледа, кад она утравњивёла, ја пројдо кроз њу, поискубо овде-онде поголемуту траву, али без матику не врёди, матика мóра да вој дооди.

поиспада свр. *исйадну сви један за другим*. – Возимо се у некакву крџију од кола, пут лóш, рупа до рупу, од цимање чини ми се зуби че ни поиспадају из главу.

показ м *йоказивање, сйављање на увид*. – Даде ми фирма карту на показ, кад најде контрола само ју покажем, и возим се сербёз.

покана ж *йонуда, нешйю шйю се нуди као знак йажње и уважавања*. – Бёше добра баба, добро ју пантим, нема човёка кад вој у кућу улёзне пред

куга не изнесе на астал некакву покану, какво се затекло, али слатко од сливе и домаћу рећицу обавезно.

покварења́к м *морално њокварени мушкарац*. – Он је једн покварења́к што га у свет нема, с њега немај никакву мешанију, има те превари па да си му из око испадал.

поклéкне свр. *фиг. малакше, онемоћа, клоне духом, ѡреда се*. – Че поклéкнеш и ти, само тој да дочекам, па после нек мрем.

покревéљи се свр. *мало се слободније ѡшали са киме на рачун кога*. – Дојди да се малко покревéљимо и изоговарамо једнога-другога, да ни пројде време.

покрива́ње с *сѡављање цреѡа на кров*. – Јутре че покривамо кућу, да дојдете и ти и зет да ни помогнете, зет у покривање, а ти у спремање, че се зберу и комшије.

покр́пување с *ѡегобно живљење, мучно ѡокривање неоѡходних ѡоѡреба*. – Да ни неје зетат ми не би имали паре ни за сол и гас, али он ни испрати понећи динар колко да имамо за покр́пување.

покрá свр. *ѡоломи, уѡроѡастѡи*. – Немој да му се супроста́вљаш, да се не рипне да покрá све по кућу. Ква су дечиштава бесна, има да покрáју и руће и нође на овју полéдицу.

покуван, -а, -о *исѡржен ѡошѡо је ѡреѡходно умочен у излуѡана јаја, ѡохован*. – Нема тога куји не воли покуване шни́цле.

полагáчке ЛЗ прил. *лагано, без журбе*. – Ја сам стáра, морам полагáчке да идем, а ви пожурéте.

пола́к прил. *ѡолако, без журбе*. – Полак, куде толко трчиш, не дели се мэд ни́где, не могу те стигнем.

политикáнт м *човек који се бави ѡолиѡи́ком не држећи се никаквих ѡринциѡа и не бирајући средсѡва да ѡосѡигне и осѡвари своје ци́еве; демагог, сѡлейѡкар*. – Тија политикáнт от како се докопа да буде преседник у општину постаде незаменљив, главна политика му је како да буде поново изабран кат су избори, а народ како живи тој га не интересује.

политичáри несвр. *расѡравља о сѡѡним ѡолиѡи́чким ѡиѡњањима, води ѡолиѡи́канску ѡолиѡи́ку*. – Кад завéје снег на Ракош је ко у Сибир, ѡуди наране стоку, па се само претáкају једн куде дру́гега, греју рећију, мезе, оговáрају и политичáре.

пољсѡи́, -ска, -љско *који се односи на ѡоље*. – Опрайше пољсѡи́ пút до Шáнѡ, са лѡко да се стигне до њега.

помáзен, -а, -о *размажен*. – Јединица, помáзена па аздисáла, али нече да је тој тека́ до́век.

помази свр. *размази, учини кога мекушним, навикне кога на удобносѝ.* – Они њината деца помазили, па ји направѝли на ништа, нити пипају рабѝту, нити се от кога плаше.

помазѝл м *онај кога мазе, размаженко.* – Имају једног помазѝла, па му сви угацају и трепте над њега.

пѝмалѝк, -лка, -лко ЛЗ *мањи, мањих димензија и вредносѝи.* – Дарови све девојка урадела: черапе, кошѝље, црѝге, чаршави, пењаѝве, и на свадбу дарује: куј је за велику аљину таква му се дава, куји је за помалку мала му се дава, а сѝг се тој све купује.

пѝмање прил. *ѝрилично мало, сасвим мало.* – Слаѝе смо ѝсто слаѝили ко и са, само је тѝга пѝмање спремање билѝ. Данѝс се и на село пѝмање рабѝти, никој се више не дѝса и поѝди на рабѝту док се арно не расѝвне.

померемѝти свр. рет. в. *ѝоремѝти.* – Ете га там у сѝбу, нешто писује, немѝј да улазиш да га не померемѝтиш.

померемѝти се свр. рет. *досѝе у болесно сѝање, ѝолуди.* – Дете ми пострада са у послѝгњиви рат, мѝра да сам се тѝг померемѝтила, ништа не пѝнтим, и само ме занѝсим на једну страну кад ѝдим.

помѝњување с *живљење у несѝашици, у лишавању од свега сувишног, ѝа и неѝходног.* – Живѝли смо на помѝњување, мѝсо смо окушѝли на слаѝу па на слаѝу, а дрѝје смо носили док се не распадну на нас, а данѝс је сасѝим друкше.

помлаѝује свр. *чини кога млађим одузимањем година живоѝа.* – Немѝј да ме помлаѝујеш, по косу ми се виѝи кољко сам млад, а и не намерѝвам да се топѝв жѝним.

пѝмор м *нагло умирање (људи) и цркавање (сѝоке) од какве заразне болесѝи, глади и сл.* – Најде, тека, некаква бѝлка, некакв ѝмор, па помѝри и народ и стоку, па се дуго пѝнти време када се тој десѝло.

помѝрне се свр. *мало се ѝокрене.* – Врѝи га цѝрсто, да не мѝже ни да се помѝрне, и оставѝ га тека ѝрзаног, да му једнуш дојде пѝмет у глаѝу.

помѝрдушка мн. помѝрдушѝе ж *фиг. несѝална, некаракѝтерна особа.* – Па где сас њѝг најде да се орѝачиш, ѝн је најголема помѝрдушка у околину, ѝма да је орѝак с теб само док ѝма корис, после че се разорѝачи, и з другога уорѝачи.

понаѝрука свр. *изгрѝи ѝокаѝкад.* – Понекад ме понаѝрука кад зараѝим, али па гледа да ме мѝло не уврѝди.

понаѝљање с *ѝоновно осѝајање у исѝиом разреду због слабог усѝеа.* – Били смо сиромѝшни, пешачѝили смо до школу и по сѝдом-ѝсом километра, али понаѝљање неје билѝ, никој из наше село неје бил понаѝљач.

понака̀ра се свр. *поодрасџе и појуни се у шелу, сџаса и добије обљине.* – За једну зиму порасте у висину и понакара се у снагу, заокругли се и постаде убавица окол коју су се вртели и уздисали селсџи момци.

понао̀вам(о) прил. *мало ближе на овој сџирани.* – Пријди понаовам да си поврџемо, али да ни не чују друђи квџо врџемо. Понаовамо прикарај кола̀та, да џдма у плџвњу истоварујемо сџно, а не да га по̀сле уно̀симо.

понапѝје се свр. *напије се свако без изузџека.* – Сви се понапивали ђорђутук, па не знају ни квџо ора̀те, ни квџо ра̀боте, ни гдџе им је ду̀па, а гдџе гла̀ва.

пона̀право прил. *пречицом, крађим поуџем.* – Кад дојдемо до Лива̀ђе, блѝзо до сџло, ми не џдемо џколо по пу̀т уз Лишков дџл, него по лива̀де уз до̀лину, туђ пона̀право да по̀брж стџгнемо.

пона̀там прил. *нешџо мало даље у по̀м џравцу.* – Бџше на̀јубав момџк у сџло, такџв не бџше одџвде до Бабу̀шницу, ни одџвде до Пѝрот, па чџк и по̀натам. Деда̀ Сџнта, вражалџц из Витановац, сџдал, испред њџг џкона, крс и босџлак, по̀натам, на дру̀го асталче стојџ кадилница, и у њу̀ запален тавџан.

поначѝни се свр. *среди се, доведе у ред гардеробу, уџрисџоји се.* – Поначинџ се кад изла̀зиш у на̀род, немџј да изла̀зиш така̀ва каква̀ си по ку̀ћу, немџј ко сџблаз да бру̀каш и тѐбе и на̀с.

понеа̀е прил. *не хаје у веђем сџејену, мање осџа немашиџину, бољег је здравсџевоног и имовног сџања, и сл.* – Деда Добросов веџ по̀неае, почџ да се дџза ис крѐвет и да шџта по двџр, че га бу̀де. Домачџн којџ по̀неае измџша бомбо̀не сас жџто у сџто да неџста врља кат се доведе у ку̀ћу, а у по̀сиротињску ку̀ћу неџста врља са̀мо жџто.

понѝзује се несвр. *доводи себе у џоложај којџ вређе лично досџојансџиво, џонижава се.* – Немџј да се понѝзујеш и да га мо̀лиш да се вр̀не, ништа џн неје од тѐбе бољ, ти си стопу̀т у све бо̀ља од њџга.

понѝско прил. *џо шџо се налази ниже џаса.* – Кад се му̀нем у габра̀к не мо̀же ни милиџија да ме на̀јде, мо̀же са̀мо да ми се ва̀не по̀ниско.

по̀новам(о) прил. *мало ближе на овој сџирани.* – Јџла по̀новам, сџдни у сџџу да си поорат̀имо. По̀новам се примакнџте, да мо̀гу да вѝ сви ви́дим. По̀новамо се зауставџ, да мо̀гу друђи да миџују.

по̀нонам(о) прил. *мало даље на оној сџирани.* – Ја̀ пѝнем ма̀лко ређију, ту̀га се ма̀лко посмѝри, побџгне ма̀лко по̀нонам од мѐне, али стојџ та̀м, и чѐка када да ме пај силдџше. Мрдни се по̀нонамо, не мо̀раш све да слу̀шаш квџо се прѝча.

поокрѐчи свр. *окречи све џросџорије које су за кречење.* – Сва̀ко лџто дојду сџн и снаа̀, па сџн поокрѐчи сџбе и попрџгледа столарију, а снаа̀ почѝсти по ку̀ћу и изметџ двџр.

поно́ди свр. *позабави се пословима који су познаји из конјекста*. – Идо́мо да ма́лко поонди́мо по гради́ну, али за́вану ћи́ша, ми́ га зареза́мо, па си се врни́мо до́м.

по́палџк прил. *лаганије, сиорије*. – Ја́ сам ста́ра, не мо́гу да жу́рим, ја́ чу палџк, па кат сти́гнем, а ви́ мла́ди мо́жете како́ оче́те, и по́палџк и по́брзо.

попа́нти свр. *зайамји све о чему се говорило, или штиа се предавало на часу*. – Моји́ други́ попа́нте све́ квó учите́љица прѝча на ча́с, ја́ ништа не́сѓм панти́л, док она́ ора́ти ја́ си у за́дњу клу́пу ми́слим на мо́ј Смрдáн, Гола́ш, Осóви...

попа́ри се свр. *озледи се врелом водом*. – Ако је же́шка вода́та разлади́ ју, да се не попа́риш до́к си ми́јеш ко́су.

попе́вкује несвр. *повремено али редовно пева, каикад и у инаи други-ма*. – Присти́гоше му деца́, ма́лко се за́богати, на́криви ка́пу и по це́л дџн посви́ркује и попе́вкује по двóр, да комши́је ви́де и чу́ју како́ му је.

попишма́ни се свр. *одустиане од нечега променивши одлуку, покаје се*. – Мло́го си да́л за њиву́ту, не вре́ди то́лко, ако неси́ све́ исплати́л бо́ље се попишма́ниш.

по́пка мн. по́пће ж рет. *пипика, пипике*. – Обле́кла ма́јцу оди Та́дићеви, а качке́т тури́ла на гла́ву оди Да́чићеви, ја́ не мога́, а да вој га не му́нем: Госпа́во, а по́пће ли су ти оди То́мини? (Борисав Тадић, Ивица Дачић и Томислав Николић су на једним изборима били председнички кандидати).

попрди́ га изр. *учествовалим покривањем наговешује слабење вишњих живојних функција, свој близак крај*. – А, де́да Душа́н га ве́ч попрде́л, вла́чи но́ђе по двóр, бр́зо че му ку́само гу́с пасу́љ. Петџлат почé грка́во да поје́, попрде́л га, зре́л је за чорбу́.

попреду́ва свр. *ослаби јачина дувања (о ветру)*. – Де́ да се скло́нимо ма́лко док попреду́ва ветри́нава, па че наста́вимо копа́ње, ако па ћи́ша не поче́не по ње́г.

поприлџу́је несвр. *мало, с времена на време лаже, лажуца*. – Зна́м га, јо́ш од ма́лечко си је поприлџу́вал. Во́ли да поприлџу́је, а и да краду́цка.

поприна́јде свр. *с времена на време нађе новог љубавника*. – Ода́вна сам ју видéл, бе́ше ме стра́ да неје́ нашла́ неће́га, она́ ми ре́че да поприна́јде тека́ с вре́ме на вре́ме некуга́, ал да ме́не неје́ заборави́ла, и да са́мо ме́не истинс́и во́ли.

попри́прос, -ста, -сто *који је прилично неук, једноставан, без већих захтева и прохтева*. – Бобо-Дари́на бе́ше попри́проста жена́, али и́скрена и правдољубива, а лџу́ никако́ неје́ волéла.

попри́простачак, -чка, -чко *поприпрос у већој мери, веома припроси*. – Слуша́ га сино́ч на Збо́р бира́ча, ау! а́рно попри́простачак чо́век би́л, не́ма

кво паметно да чујеш од њега, а они нашли бѣш њега да прате да ни соли памет.

попритесан, -сна, -сно *који је ирилично тесан*. – Доби и ја стан, убав, малко попритесан за мој рачун, али на поклон се мана не наоди.

поприћелав, -а, -о *који је иочео да ћелави*. – Момченцето ни дочека ко да је књаз Милан стигал, убавшѣк, али поприћелав малко, а оно па куј неје на данѣшњицу.

попромеша свр. *ипромеша с времена на (ио иуђим сиварима или иејовима)*. – Воли да ми попромеша по торбицу и књиђе, да види кво све читам. Свако јутро ми попромеша по цѣпови да види да ли су парете све на број.

попуштање с *иправљење усѣуака, иовлачење иред нечијим захѣвима, иоказивање слабосѣи*. – На дете не смејеш да попушташ и да му испуњаваш све кво потражи, сас попуштање само га квараш, а тој важи и за жену.

поразбољева се свр. *разболе се свиредом један за другим*. – Поразбољевамо се сви од некакву магарѣћу кашљицу, па вѣздн кручемо и пијемо чајеви.

поредѣк м *иосѣојеће друшѣвено и државно уређење, режим*. – Наступи нов светсѣи поредѣк, сваћи гледа куји че куга да прејебе.

пореди се несвр. *иѣоређује се*. – Ти с мѣн не мѣж да се поредиш па још толко да порастѣш, ја и ти смо ко бѣг и шаширѣја.

поремѣти свр. *омѣше, наруши нормалан иѣок и сѣање чега*. – Дете је почѣло да прездравује, давајте му редовно лек, и пазете да га не поремѣтите да што пре оздравјеје.

посавѣје се свр. *мало се, иревије у иасу*. – Лаза Кокошкар из Братешевац почѣл да иде потутено, посавѣл се, мора да му је ћичма попуштила.

посвѣркује несвр. *иовремено звиждуће изражаајући своју радосѣи, каѣикад и у инаѣи другима*. – Пристигоше му деца, малко се забогати, накриви капу и по цѣл дѣн посвѣркује и попѣвкује по двѣр, да комшије виде и чују како му је.

посвојче мн. *посвојчѣтија с хиѣи. од иосвојак, иосвојено деѣе, усвојеник*. – Детето неје њино, оно посвојче, несѣ могли да имају даца, па га посвојили, и пазе га ко да је њино.

посѣчување с *навраћање, обилажење, иосећивање*. – Од напред су се људи посѣчували, питували се за здравје, помагали се, са се посѣчување ѡрети, и роцѣна деца ако једнуш годишњо посѣте родитељи, а родитељ је родитељ, а не појатарско кѣче.

посѣни свр. *законским ироѣисима усвоји мушко деѣе и иѣиме му да сва иправа која има син*. – Алал вѣра на Мирка, од покојног брата је посѣнил и сѣна и чѣрку.

посињеник м онај кога је ко *йосинио*, *йосинак*. – Тој детё му нејё сѣн, посињеник му је, несёу моглѣ сас жену да ймају деца, па га је посинѣл.

посѣпан, -а, -о 1. *йреливен масноћом*. – Ми смо гоца у кућу, па су свако јутро жёне спремале по две тепсије посѣпан качамак. 2. *заливен водом, наводњен*. – Онај посѣпана градина је наша, а онај непосѣпана до њу је комшијска.

поскрај прил. у *йрикрајку*, са *сѣране*, уз *ивицу*. – Стани поскрај, да не смѣташ, а и да те не згазе који йграју у коло.

посо м *рад као сѣално занимање*, *йосао*. – Живи од препродавање и шверцовање, друђи посо нема, а и не труди се да га најде.

пособара свр. *йообара*, *йоруши све једно за другим* – Какó бабата умрё чёс-пóчёс па неквó свё чаше побобара по креденац, да ли се бабата ўвапири, па дооди да прави штёту, да ли је нешто друго, кој ти га знаје.

поспара свр. *йришийеди*. – Поспарајте си чудёње, топрв че чуда да буду.

постарује несвр. *чини кога сѣтаријим него шѣо јесеће*. – Кад год се срётнемо не óка ме по йме, нёго „чѣчо“, ако му несём никакав рóд, и ако знаје да сам доста помлад од нёга, али ме намерно постарује, и прави на глупавога.

постатѣика ж она која одређује ширину *йосѣаѣа*, која је на челу оних који *жању или окоѣавају*. – Ћбавка Горолóмска најбрже жнёше, жнё ко с метлу да метё, она ўвек бёше постатѣика, прва почињаше и прва искарујеше постату на крај.

постѣа несвр. *йосѣиже*, *усѣва да йосвршава неке биѣне йослове*. – За преорување је и крв падал на мецу, са никој не постѣа ни њигóвото да си пооре, та кам ли туцо да преорује.

пострижује несвр. *йролећно шишање оваца око реѣа и задњих ногу*, *йосѣригује*. – Нёма га Најден дóм, отидё код Милóрада да пострижују óвце.

поступање с *оѣхођење йрема коме или чему*. – Задрса ме свекрва от како сам дошла у њину кућу, ко да сам вој сѣна украла, али и она йма чёрку, и њу чёка таквó поступање од њóјну свекрву.

посукује се несвр. *насрће*, *облеће*, *йрчкара*. – Чёре, дај да те ударим са сукаљку, па има мóмци да се посукују по тёбе, ко чёле окол кошницу.

посуши се свр. *због недосѣаѣика влаге све йовене и йосѣане суво*. – Одавна нема ћѣша, свё се живо посуши и увену.

потаври се свр. *доѣера се*, *улеѣша се*. – Узё ми цёмпир бајаги сáмо мálко да се потаври сас нёга, па га присвоји, и не мѣсли да га врне, а мён срамота да си га потрајим.

потајница ж лукава женска особа која *ѣајно лови нечије грешке* и *йосѣуйке*, и *корисѣи их касније свеѣћећи се*. – С њу никакó да се не друђиш, она

је једна потајница која че код првога који најде да исприча све квó си негде од њега лоше изоратила.

потајно прил. *скривено од других, њајно, кришом*. – Прави се на светицу, бајађи не пије, а потајно пије ко Рус, и пуши ко Турчин.

поткарување с *наћеривање оваца једну за другом на загон да буду њому-жене*. – Свако јутро и вечер чича и башта музу овце, а ја и бата поткарујемо, наше је поткарување, а музење ни чека кад порастемо.

потклобучи се свр. *надигне се њовршина, обично воде, у облику клобука*. – Потклобучују се барева, че пада још ћиша.

поткоружи се свр. *одвоји се сјољни омоџач, кора, од остјалог дела*. – Срамота да погледаш, задруга сва умочана, па се дувари поткоружили, и малтер почел да отпада.

поткрачује несвр. *скраћује одоздо, чини шјо краћким, или краћим*. – Са и на село жене почеше да поткрачују сукње до изнад колена, а некоје и понагоре.

поткѹпување с *њодмићивање, њоѹкуљивање*. – Са се запошљавају с поткѹпување, школа ти не трѣбе, само ако имаш паре, или ућу-големца у општину.

потомство с *младо њоколење у односу њрема родишљима или њрецима*. – Бир година – бир детѣ, а дојде јѣсен нѡва принова у кућу, они не дангѹбе да праве потомство.

потпѣчување с *фиг. сѣављање кога њод њеѹом, гажење, екѣлоаѹисање*. – Потпетѣла ме свѣрва, па ме гази ко навѡште, али њојно потпѣчување че траји само док ми се мѹж не врне из војску.

потпѣчује несвр. *квари обућу газећи задњи део због невезивања њерѹли*. – Мрзи га да врзѹје перкле на ципѣле, па ји само натѣкне ко папѹче, и потпѣчује ји док гази.

потпирање с *фиг. маћеријална њоѹѹора, маћеријално њоѹѹомагање*. – Баба и ја остарѣмо и онемоћѣмо, од државу не добѣвамо никакву потпору, а и од деца нѣмамо потпирање, па се најдомо у чѹдо.

потпојес прил. *исѹод ѹаса, у сѣомаку*. – Знала сам чѣм сам те осѣтила потпојес да чеш да бѹдеш чѣрка, моја дѣка у младос, и потпора у старос.

потпрѣвачћи прил. *вулг. враголасѹо, цинички, шерѣјски*. – Проѣфѣра из Ваву одавна несѣм видѣл, оцѹтра га видѡ, он си остѣл ѹсти: набѣл ногѣвице од фѣрмерѣ у белѣ вѹнене черѣпе, и онак ѹсто се потпрѣвачћи смѣшка свакоме куга срѣтне.

потпрѣцује несвр. *вулг. исмејава, магарчи, руга се, сѣрда се*. – Највише волим да потпрѣцујем политику и политѣчари, ма на дѹшу ми мерѣк да ји потпрѣцујем, а и несѹ зарадѣли за бѡље.

потрѣбује несвр. *има се ѿошреба за чим, бива свакодневно ѿошребан.* – Нече да региструје „Ладу“ (марка путничког аутомобила), а потрѣбује ни, и на мѣн, и на њег, ако је стара и издрндана.

потрсање с *безвољно ѿовлачење ѿо неким местима, губљење времена на мрским ѿсловима.* – Никако не волим да се с некуга тужевљам, највише на свѣт мрзим потрсање по судови сас адвокати, али има који и у тој уживају.

потсмивка ж *ѿодсмех.* – Одма видо да је баксуз, још од врата је почел да се потсмива на сви и на све, какво год да продума, продума га сас потсмивку.

потсуши се свр. *ѿочну да се суше најнижи листови усева.* – Суша голема, потсушиле се морузе, нече да има ни за људи, кам ли за стоку.

потуњи се свр. *убаксузи се, ѿосиане намћор.* – Остарела, прозвила се, сви вој смитају и све вој смита, потуњила се, па се направила на ботура.

потурање с *ѿодмешање, ѿребацавање кривице на другога, изазивање раздора.* – Све кво лоше уработи јетрва га потура на другога, а највише на мѣн, испадо да сам ја за све крива, од њојно потурање не може више да се живи.

потцењување с *омаловажавање, ѿошцењување.* – Дрносан, уображен, мисли да је најпаметан, свакога потцењује и све кво му се каже прима сас потцењување.

потштипе свр. *шћишћанем скраћи млада ѿера код ѿразилука да боље расћу, у исто време одсћарнивши ѿожушћеле листове.* – Ене ју Младенка у градину, потштипује лук. Кад год отидем да навадим градину, ја потштипем зелени лук, да ми боље напрѣцује.

пѿуплитко прил. *на нешћо мањој дубини.* – Не мораш толко длибоко да риљаш, риљај пѿуплитко, риљамо градину, само се за лѿзје риља два ашѿва длибокѿ.

пѿускратак, -тка, -тко *нешћо мало краћи него шћо ѿреба.* – Скројил ми убаве панталоне, ама ми малко пѿускратће, али какве су – такве су, да се продуже не могу.

пѿучан, -чна, -чно *који садржи у себи ѿоуку, који може ѿослужишћи као ѿоука.* – Слушам га и видим да је аклан човек, све што вреви је паметно и пѿучно, ма тревил сам га што сам се сас њѣга запричал.

пѿчесто прил. *ѿрилично Chesћо, у краћим временским размацима.* – Напрѣд се баница пѿчесто месила само у газдинће куће, а при нас сиротињу само на благдн, и кад дојду пѿдолечњи госјање. До ланску годину доѿдеоше пѿчесто, са орѣтише доѿење.

поцевѣља се свр. *сѿоречка се, ѿѿавѣља се.* – Снајѣте малко-малко па се поцевѣљају за нешто, не прѿјде млого време, онѣ си па лепо спорецују, ко да ништа неје ни билѿ.

пошунта̀ви свр. *йоблесави*. – Кво̀ је, брѐ, теб данѝс, да ли си пошунтавѐл, ел ти па̀мет фа̀ли. Живим сама̀ у чѐтри ду̀вара, не́мам с ку̀га рѐч да продү́-мам, пошунтавѐла сам на̀чисто.

пра̀вдиња ж оно *шѝо коме йрѝида йо закону и заслузи, йпра̀вда*. – Нејѐ, Павлѝјо, нејѐ би́л такѝв, волѐл је пра̀вдињу, еве́ га Бра̀ца, па не́к он ка̀же, а он га је најбо́ље познава̀л.

пра̀вен, -а, -о *изра̀ђен, на̀йрављен* – Сва̀ћи дѝн смо носи́ли сви́нѝи опѝ-нци који смо си сами́ правѝли, а пра̀вени опѝнци од говѐцу ко̀жу су се купу-ва̀ли у Пи́рот, и обува̀ли се са̀мо ка̀д негдѐ по̀јде чо̀век, на не́ћи сабо̀р, сла̀ву ели сва̀дбу.

пра̀баба ж *бабина или дедина ма̀јка*. – Пра̀бабе и по башту̀ и по ма̀тер су ми јо̀ш живѐ.

пра̀деда м *дедин или бабин ой̀ац*. – Мој пра̀деда по башту̀ се звал Са̀ва, велѐ да је би́л ја́к човечи́на, и да је живѐл прѐко сто̀ године.

пра̀зњува̀ње с *йразнова̀ње, свеѝковање*. – Ку̀ји уме́је да жи́ви, и има с какво̀, за не́га је сва̀ћи дѝн пра̀зник и пра̀зњува̀ње.

пра̀ксување с *сти́ручно йодучавање кога каквом йослу, или начину живѝења*. – Бо́ље ја̀ да те пра̀ксујем не́го милѝција, од мојѐ пра̀ксување мо́же са̀мо бо́ље да ти бу̀де, а од милѝцијско рѐбра бо́ле це́л ве́к.

пра̀н, -а, -о *који је ой̀ран, чисти́, одмаи́ћен*. – У вуновлача̀ру се но̀си са̀мо, прана̀ ву̀на да се вла̀чи, не́пруну вуновлача̀р не́че ни да поглѐда, ка̀мо ли да прѝми да ју вла̀чи.

пра̀нѝи, -ска̀, -ско̀ *који је наме́њен за йра̀ње, којим се йере* (о сапу́ну). – Пра̀нѝи сапу́н смо си сами́ правѝли од мрснину̀ и со̀ду, и бо́ље је пра̀л од купо̀вѝн сапу́н.

пра̀ска несвр. 1. *грми, йраи́иѝи, йуца*. – А̀рно га заоблачи́ло, а поче́ и да пра̀ска од Сли́вовик, че бу̀де не́погода. 2. *говори гласно и љуи́иѝио, виче*. – Ма̀ немој да пра̀скаш, брѐ, ца̀бе се де́реш кат ти се ни́кој не пла̀ши.

прачува̀ње с *сла̀ње* (о поши́лкама). – Ста̀лно ми прачу̀је абро̀ви да сам овакв́а и онакв́а, да несѝм за ни́шта, али једну̀ш че вој тој прачува̀ње излѐзне на но̀с.

пра̀шкување с *зашѝи́ћавање семенске йшенице хемијским средсѝвом у виду йраи́ка йре сеи́ве*. – Дојде́ че́рка те ни по̀може у пра̀шкување жи́то, па од јутре че по́чнемо да се́јемо и др̀љамо.

Првобра̀жање с *вер. йр. Преображење* (19. VIII). – Дојде́ Првобра̀жање, ва̀шар у Пала̀нку, ја̀ се от соба̀јле ри́пну да се поначѝним за ва̀шар.

првопра̀сѝиња ж *свиња која се йрви́ йуи́ йраси*. – Овај ми је свиња́ првопра̀сѝиња, че видимо ко̀лко пра̀чѝнка че опра̀си, и како̀ че да ји чу̀ва.

преапување с *йрави йрекид у рийму куцања* (о срцу). – Нешто срциштево почё да ми преапује, не дешава се тој често, али ако преапувањето учести, че буде мука.

пребарање с *йакмичење у рвању*. – Тија наш другар из Богдановац, Мирослав, беше најјак у тепање, најбрз у трчање, и највеш у пребарање, а у знање је бил осрегањ.

преблажи свр. *йреслади, йревише зашећери*. – Ја стварно не волим горчиво кавё, али ти си па овој скроз преблажила, направила си га ко шербет.

пребран, -а, -о одевни *йредмеи са фалџама, наборан*. – Какву ношњу смо имале, вутара пребрана, па немало како сљг што има пегле, нёло туримо лапатицу на кубе, па ју угоримо, и с њу испегламо вутару, па се облечемо.

превини се несвр. *осеиџи велику йоџребу за чим*. – Превини ми се у мешину нешто да поједём, бар залчак лёб да има, ал нема ништа, празна кућа, па си лево гладна.

преврзан, -а, -о фиг. 1. *сйейљан, неокреџан, несналажљив*. – Оно има да је човек мутав и несналажљив, али смотан и преврзан ко што је њојан муж, таквог нигде нема. 2. *сакривен, склоњен на скровиџом месту*. – Човек трёбе увек да има нећи преврзан динарчак за недајбоже, и само он да знаје за њега.

превртање с *окреџање, йремеџање с једне сџирани на другу*. – Цёлу ноћ се преврта и лелече по кревет од болови, од њојно превртање и лелечање ни ми не можемо да трепнемо да заспимо, а тој неје једна ноћ.

преглабина ж *улегнуће на џуџу у виду ошџирог усека*. – Једва пројдомо на преглабину куде твојну њиву, замалко да се кола изврну.

прегостује свр. *йроведе неко време у гостима*. – Подјесен кат посташемо с работе, отидемо при зёта и черку у Београд та прегостујемо неколко дёна, али кат се врнемо, у нашу кућу си ни најбоље.

преграбување с *грабљење свега до чега се дође, йрисвајање*. – Научили да грабање и преграбување, научили да је све њино, а за друђи колко остане.

прегусла свр. фиг. *йресече, йресџруже*. – Појдо да отсечём сливу која се осушила, али сам понёл тупу тестеру, па се прилично намучи док ју прегусли.

предаде се несвр. *йоџустџи йред йоџешкоћама, йомири се са судбином*. – Чала Бранковсџи беше жилав човек, али се предаде како му се сџн обеси, лёже у кревет и више се не диже, закопаше га четџријес дёна по сџна.

предвица несвр. *йредвиђа*. – Ако стварно буде ко што га Госпава предвица, че се споје напредњаџи и социјалисти, и тџ овај прича нече да буде интересантна.

предвицује несвр. в. *йредвица*. – Поп Славко предвицује да че и овај година да буде сушна.

предѣњује несвр. *ѿоново ѿласѿи сѿог сена или зденуѿше снойове*. – Вѣтар им оборѿл стог сѣно, па га са предѣњују. Снопови се предвечер снесу и приремено здѣну у редови, па се после неколко дѣна предѣњују у крстине ел треѿаци.

предѣница ж *ѿредњи део ѿела од ѿаса навѿше, недра*. – Грмнуше трѣбе, Моравка разгура таѿири сас рѣку, па рѿпи на остал, рѣе дѣже до таваѿаче и почѣ да ѿгра ко да ју струја дрма, а сас предѣницу само клати.

предрѿви свр. *ѿреѿера у дрвењу* (о круѿењу пениса). – Дрвѿл га, дрвѿл, арно га дрвѿл, а кад га предрѿвил, сам се удрвѿл.

предрѿбла с фиг. *ѿревари, надмудри*. – Она мѿсли мѣн че да предрѿбла, па ја сам за ѿу велемајстор у дриблање.

предѣма свр. *наговори кога да ѿромени одлуку*. – Збрѿше се тѣће и почѣше да ми дѣмају да он неје за мѣне, да мѣгу бољега да најдем, и предумаше ме, ја одрѣко да појдем за ѿга.

прѣђа ЛЗ ж *вунени, ѿамучни или ланени конци, сасѿављени уѿредањем и расѿоређени ѿо дужини* (упор. преца). – Напредѣмо прѣђу, па ткајемо и плетѣмо свѣ што ни је потрѣбно, напред се неје млого куповало, са се носи скоро свѣ куповно.

прежењушка ж *ѿрескакање реда ѿо сѿарешинсѿиву ѿри женидби или удадби*. – У наше време прежењушка је била рѣтко, водѿло се рѣд да се не прежѣни постар брат ел сѣстра, а са се на тој не глѣда, сваѿи живи и рабѣти како му се ѣче.

прѣжми свр. фиг. *ѿреседи дуго времена негде на водеѿи рачуна да ли је коме на смеѿњи*. – Дѣде па зажми и нумѣје да си појде, јѣш ако најде некакву оклапчину у стање је цѣл дѣн да прѣжми човѣку у куѿу.

прѣжње свр. *ѿожање ѿреко међе део ѿуђе ѿиве*. – Бајаги газда, а дрчан, па воли и да преѣре, и да прекѣси, и да прѣжње у туѣо, па макар кѣлко за једѣн пѣд.

прѣза несвр. *уѿреже*. – Кад ни понамалѣје брѿшно, јутром јѣш нѣгде сѿ ја прѣзам говѣда у колесницу, и отѣдим у Љуберажду у воденицу.

прејѣцује се несвр. *јѣде ѿрекомерно, ѿрејѣда се*. – Он кад почне да јѣде нумѣје да стѣне, прејѣцује се ко да му је свако јѣдење послѣгњо.

прејѣцување с *ѿрејѣдање, ѿреждеравање*. – Једнѿ скапују од гладување, једнѿ скапују од прејѣцување, али скапување је скапување и за једнѿ и за друѿи.

прекардѣсује несвр. *ѿреѿерава у чему, ѿрѣлази сваку меру*. – Мѣре, ако ти се пије пѣни, от чѣшку-двѣ нѣкој неје умрл, ал немѣј да прекардѣсујеш, мѣже глава да боли, а мѣже и без главу да се остѣне.

прека́рување с *превожење, преишеривање с једног месџа на друго*. – Насекомо и опекомо циглу у Бѣжишко, па окнумо комшије да ни помогну с њина говѣда у прекарување до Сливовик, гдѣ заправимо нѡву кућу.

прековѣ свр. *ѡоново ѡѡѡкове* (о говедима). – Првѡн води крѡву при Нѡвицу да ју потковѣ, али ју нејѣ дѡбро потковѡл, почѣ да крѡви на једну нѡгу, па мѡрам да ју тѣрам да ју прековѣ.

прекѡручно прил. *оно ишиѡ није на дохваиу руке, ишиѡ је ишешко достиуи-но, скрајнуиѡ*. – Пѡчесто би сврнул до кума у Радошевац кад ѡдем с кѡла за Пѡрот, али ми дѡјде прекѡручно, селѡто мѡлко удаљено од главан пѡт, па га тићем замѡнем.

прекрѣчује несвр. *ѡоново кречи*. – Омалтерисѡше и окречѡше кућу, али им се кречѣњето нештѡ не дѡпаде, па ју сѡ прекрѣчују.

прекрѡвен, -а, -о *склоњен, сакривен на скровиѡм месѡу*. – Чѡвѣк трѣбе ѡвек да ѡма нећѡ прекрѡвен динарчак за недајбоже, и сѡмо ѡн да знаје за њѣга.

прекрѡпује несвр. *живѡиѡри, једва сасѡавља крај са крајем*. – Поштѣн чѡвѣк, и радан, али гоѡѡ чѣљад у кућу, па једѡ прекрѡпује да јѡ изрѡни.

прекршњаѡчи свр. *ѡремлаиѡи, ѡребије кичму коме*. – Послѣгњи пѡт ти казујем да ме ѡстѡвиш на мѡр, јер ако те мѡрнем с раскѡлацав ѡма да те прекршњаѡчим.

прекукуљѡи се свр. *ѡревије се у ѡасу, ѡогрби се*. – Остарѣла, па се прекукуљѡила ѡдве, сас две тојађе се потпѡра, и сѡмо зѣвњу з браду штѡ не доѡуѡје.

прекућен, -а, -о *ѡревијен у ѡасу, ѡогрбљен, згрчен од болова*. – Тѡлко је одмѡлечка бѡл болешљѡв и прекућен, ко поди тѡтка да је сисѡл.

прѣло ЛЗ *вечерњи скуѡ ради ѡбављања ѡслова домаће радѡсѡи и забаве* (упор. седења). – Збѣремо се на прѣло, девојке, мѡде жѣне, па дѡјду и мѡмци, па пѣвамо, шѡлимо се, смејѣмо се...

премаѡа свр. *ѡокси којекако, ѡокси надве-наѡри* (о кошењу). – До половѡн ливѡду ѡбава траѡа, а ѡт половѡн грмѡтрн и цѡлиће бѣлисвет, а кѡсе нековане, али премаѡамо наѡве-наѡри и туј половѡну, кѡлко да ни не ѡговѡрају комшије.

премањување с *пресѡанак, пресѡајање некакѡг дешаѡања*. – Ђѡша врѡѡи ко из рукав, свѡ се наѡамо че премање да пада да се ѡбрѡтамо на раѡоту, али изглѣда од премањување јѡш нема ништа.

премѣље свр. *ѡоново самѣље*. – Кавѣво си крупно смѣла, ко прѣкрупа за свѡње, да ѡзнеш да га премѣљеш, па тѡг да га свѡриш, и пред чѡвѣци изнесѣш.

премётне свр. *йреврне, йреокрене, йребаци*. – Млого ми натежа цакав на овој рамо, помогни ми да га премётнем на друго рамо.

премласни свр. *йрейтера у чему, йрекардаши меру* (о пићу). – Неје ми овџа пут било ни до пијење ни до пијелџк, али ме позваше да седнем при њи, и малко-помалко премласнимо га до крај.

премрежује се несвр. *сйивара се скрама на очима у виду мреже*. – Почеше очи да ми се премрежују, па видим ко кроз густу виронгу, ел ко кроз маглу.

премрсни свр. *не омрси се, исйошйује йосй*. – Ја сам постџа задњуву недељу пред Велигден све на воду, а нарочито водим ред да Распети петак обавезно премрсним.

прениже свр. *йоново ниниже*. – Једна нџа пипер се префинула, па морам да ју поново пренижем на појак конџц.

преоблачење с *йресвлачење*. – Ми несмо имали посебне аљине за преоблачење пред спање, у коју кошуљу смо ишли данџс, у њу си спимо начџс, а са је сасвим друкше, са мџжи имају пицаме, а жене длџе кошуље за спање, па ји окају спаваџице.

преобувка мн. *преобувџе ж обуџа која се користи за свечаније йрилике*. – Свињсџи опњци који смо си сами правили су ни били обувка за сваџи дџн, а који су били малко погазде имали су и преобувку за празник, правени опњци од говеџу кожу који су се купували у Пирот.

преока свр. *йресџане да виче*. – Немој да му се супростављаш, ако ока – нек ока, он че ока, ока, па че преока, ти си џути.

преорување с *ораџем заузима део суседове йарцеле*. – За преорување је и крв падал на меџу, са никој не постџа ни џиговото да си пооре, та кам ли туџо да преорује.

препладне прил. *йрейодне*. – Препладне смо били у сено, са малко да одморимо, па надвечер да се влачимо граџину да посипујемо.

преповџја несвр. *замеџује беби мокре йелене*. – Ми смо напред све повијале деџа, само ји расповџјемо и преповџјемо кад ји купемо, са нити ји повијају, нити преповџјају.

препокривање с *йоново йокривање крова исџим црејом йойрављајуџи йриџом йройалу кровну консџрукцију*. – Куџа ни је за препокривање, али требе да докупимо цреп, а паре немамо, па си стоји тек непрепокрџјена.

преправљање с *йрераџивање, йрерада*. – Вале га да је добар мајстор, умеје да поправи, а разџира се и у преправљање, али све квó он узне да поправи или преправи постане добро само за отпад и старо гвоџџе.

препрати свр. *оџйошаџе другој особи онога или оно шйо је било џој йослаџо*. – Мати ме испрати при тетку да поседим неџи дџн, али ме тетка

јутређн препрати при другу тетку, кобајаги имају работе, па млого заузети да са имају госје.

препридање с *безглаво јурцање, усїлахирено шумарање* (од среће или бриге). – Ти, морї, цело јутро препридаш по двор, ко да зета чекаш да дојде и кожувче да ти донесе, седни малко, че малакшеш од толко препридање.

препродавање с *преїродаја*. – Живи од препродавање и шверцување, друђи посо нема, а и не труди се да га најде.

прерањен, -а, -о *превише ушовљен*. – Прерањена свиња сама престане да једє, сама си тражи клање.

прерацује несвр. *прерађује, подвргава обради да се од једног преїзвода добије други*. – Мајстори млеко прво сїре у сїрење, па га после прерацују у кашкавал.

преришка свр. *прерије њушком*. – Свињана, бре, излєзла из кочину и преришкала цел двор, срећом те неје улєзла у градину.

прєсвлака ж *одећа која се прєсвлачи, преобука*. – Узни пешес ексєра, па ји наприбадај на овїја зид, да ни служе ко чивилк за прєсвлаку кад дојдемо на градилиште.

преседљив, -а, -о *који је угнуї, седласїог облика* (о терену). – Пут мињује кудє је преседљиво мєсто, а не прави се да води на вр, па да се после спушта надоле.

пресїпе се свр. *прелије се* (о обредном преливању вином). – У кућу гдє је лежал мртавц запали се свеча, прекади се сас кадилницу и тавњан, и с винце се пресїпе да се местото кудє је лежал очїсти.

пресїпување с *преливање из једног суда у други*. – Кад повећају плате на сви, євро си стоји у мєсто, а кад повећају на милицајци, тг и євро рїпне, и за њї пај пресїпување из празно у шупљо.

пресказување с *прєдсказивање, прорицање*. – Немј ме плашиш с тој твојє пресказување да нєчу пролет да дочєкам, бље прескажи када че теб пасуљ да кусамо.

пресолен, -а, -о – Овакв пресолен ђувєч ни свиње не би јеле, а ти си га на њиву донєла да га једемо, и вздн да копамо.

престїгне свр. *крећући се у исїом смеру с ким наје се исїред њєга, прєшєкне*. – Ни га мѓж стїгне, ни га мѓж престїгне, кам ли па да од њєг побєгне, а вали се да мѓже да га бије.

престїди се свр. *охрабри се да шїо ѓоїтражи или учини*. – Испрво будє стїдљива па само ћути, после некојє врєме се престїди па се распрїча, и сви натпрїча.

престрави се свр. *преїлаши се, прєсїтраши се*. – Улєзо у сопче, а он там држал губосано детє, престрави се кад га погледа.

прета́ка се несвр. *фиг. једни долазе, други одлазе* (о честом међусобном посећивању). – На Ракош кад завече снег је ко у Сибир, људи наране стоку, па се само претакају једн куде дружега, греју рећију, мезе, оговарају, политичаре...

претварање с *фиг. лукавење, глумашање, приказивање себе у лејом свејлу*. – Тај умргаља само се претвара да је добра, њојну доброту и њојно претварање млого њи су скупо платили.

претрљотина ж *врста салаше од иразилука и сувих иаирика* (упор. претрљаница). – Закољемо свињу, па ни блажнина огади, и само чекамо да маћи направи претрљотину, да се једнуш добро наједемо, и крева прочисти-мо.

претрчување с *ирејрчавање*. – Деца, заиграју се, па претрчују пут, али тој претрчување може скупо да ји кошта ако најде некој с брза кола, и не примети ји на време.

претупување с *варање, узимање на иревару, закидање ири мерењу, и сл.* – Море, од век си је било претупување; само ли нећи примети некога да је приглуп, а има нешто подобро, одма га претупа и узне му га; данс највише адвокати претупују неписмен народ.

пречукување с *в. ирејујување*. – Пречукување и данс има колко оч, ма има га и повише од напред, ете, овце се изјагне, дојду накупци у село, напуне камиони с јаганци, а на сељаци даду некев признанице, и више се никад на појаве, неје ли тој пречукување!?

пречи́пне се свр. *иреврне се, иреокрене се*. – Мислел сам да сам погодил лисицуту, кат пријдо до њу, она се пречипну, и утече у шумац.

преші́ша свр. *фиг. 1. иресіигне; иревазије*. – Ја сам мислел да од мојег „Фићу“ (марка Фијатовог аутомобила) нема побрз ауто, али кад појдо с њега за Пирот нема које ауто ме неје прешішало. Ти ли се на њу углецујеш, на туј роспију, ако ти она служи за углецување и ти че будеш таква іста, а можда си ју вech и прешішала. 2. *иревари*. – Обећа на Госпаву да че ідемо заједно, али сам мислел, право да ви врeвим, да ју прешішам, па да си ідем сам.

прешо́нда свр. *иревари, насамари*. – Мојна жена глупава, нумеје да се снајде кат сарацује сас комшиће, него ју увек некоја од њи прешо́нда.

приба́да несвр. *ирибија, иричврићује убадањем, ириквачује чим ошірим*. – Не прибадај лeтвете толко високо, не могу да се давате без слбу.

приба́да се несвр. *ирибија се уз кога*. – Колко се она транчи од њега, толко се он повиш прибада уз њу.

прибо́љује несвр. *боли с времена на време, јави се иовремено слаб бол*. – Не боли често, али прибољује с време на време, нарочити кат че време да се мења.

привѣден, -а, -о *деѣе које је ѿривела мајка из ѿрвога брака у нову брачну заједницу*. – У њину кућу лудница, једна деца привѣдена, једна затѣчена, па се не подносе, не вели се узалуд да се бију ко привѣдени и затѣчени.

привѣдњак м *домазеѣ, зеѣ који је ѿриведен у женин дом*. – Таква им судбина, два брата и оба привѣдњаци.

привре се свр. *ѿривије се, ѿриљуби се, ѿрилеѣи се*. – Приврла се уз мене ко таксена марка, па ме не попушта, куде ја, туј и она.

приврецување с *ѿривређивање, најредовање у маѣеријалном погледу*. – Порастоше деца, почеше и она да печале, одма се и по кућу и по стоку поче примечује напредлѣк и приврецување.

приврзује несвр. *ѿривезује*. – Врзујеш га, ама га не приврзујеш цврсто, че се одврже, па има усвет да побегне.

приврља несвр. *добацује, бацајући ѿриближава нешто коме или нечему*. – У вршу има работа за сви, једни приврљају снопови до вршалицу, друђи ји врљају сас набадњу на дреш, трећи отврљају сламу од вршалицу и дену камару, четврти носе цакови сас жито у амбар, а домашин све надгледа и служи с ређију.

приглупњичав, -а, -о *ѿриглуѣ*. – Приглупњичава, али вредна и ѣскрена, и неје скрчава и злопантило.

пригѣтви се свр. *докува се* (о јелу). – Де да попијемо још понеку ређију док се јело пригѣтви, па че прејдемо на пиво.

пригртање с *грљење у љубавном заносу*. – Руђе вој малаксале, не може да ме пригрта, ја си мислим у себ: па несъм само ја за пригртање.

придавање с *додавање на оно што већ ѣостоји*. – У нашу државу све може да намаљује и да се придава, али се још неје десило намаљивање порез, нело само придавање.

придрнка свр. *ѣочне да звецка или звони* (о звонцима или клепетушама на стоци). – Придрнкаше звонци и клопотари, брзо че стигну ѣвце на музење, а мен још несу котлови измијени.

приземан, -мна, -мно *који се налази ѿри земљи* (о кући или стану). – Данс љуђи праве све једносратне или двосратне куће, а напред су биле само нисће, приземне, с по две-три оделења, али је ѣобавезно свака кућа имала подрум.

призѣчување с *ѿризеђивање, довођење ћерки мужа у кућу*. – Напред је призѣчување било рѣтко, и само од морање, а данс момѣк мане и кућу и родитељи, па отиде да живи сас жену на ѣојан дом, и неје га срамота.

призѣчује се несвр. *ѿрилази код жене да живи у њен дом, удаје се*. – Море, знал си ти куде се призѣчујеш, неси ти бил изгубен кат си тражил такво девојче.

призѳрти свр. *ѳримора, ѳрисили, доведе кога у ѳшежак ѳоложај*. – Кад дѳду призѳрти мѳра, сиромѳ, да трчи у нѳжник, а ѳн долѳко, па се пуно пути унерѳди док стигне до ѳѳга.

призрне свр. *загледа изблиза, ѳригвири*. – Недовицује, јѳдна, па мѳра из-блiza да призрне да види квѳ везѳм ел плетѳм, и ѳбавезно ме повѳли како сам врѳдна и свѳ умѳјем да рабѳтим.

прикарѳје несвр. фиг. *ѳриморава да врши физиолошке ѳѳѳребе*. – Чѳсто га прикарѳје да се дѳза у срѳд нѳч да ѳде понадвѳр, а мѳра да слѳзи низ бѳсамаци, тѳј му је најголема мѳка.

прикрѳдне се свр. *крадом се ѳриближи, ѳрикраде се*. – Прикрѳдне се, па лѳгне иза грман, и глѳда гроз грање квѳ ѳни рабѳте.

прилунзи (трп. пр. прилунзен, -а, -о) *ѳриљуби, ѳрислони*. – Врндѳ ми мѳбилан у цѳп, ѳдма га прилунзи уз ѳо и чу ѳѳјан глас, ѳка ме да се најдемо на Врѳло. Имѳл сам ѳсеѳај ко да ми је сабља прилунзена уз шију.

примицање с *ѳрилажење у неѳсредну близину, ѳриљубљивање*. – Немѳј да ми се примѳцаш, примицање нече да ти помѳгне, јѳш сам ѳута на тебе.

примрцује несвр. *ѳѳчне да мрда ѳмало, ѳѳчне да даје знаке живоѳи*. – Почѳ да примрцује с рѳку, и ко да му се пѳјави мѳлко црвен на лице, че прескрца и овѳја пут.

приѳрује свр. *ѳривршава орање*. – дзбрдица голема, ми смо се услешча-ли, душа ни испѳда ко кад ѳиву приѳрујемо, а журимо да ни ѳиша не завѳне.

приправља несвр. *дограђује, дозидава нешиѳо на ѳно шиѳо је већ саграђено*. – Најнапред направимо приврремен клозѳт, па главну куђу по пѳгодбу, пѳсле домашин нека си приправља пѳмоћне зграде које му трѳбу, и кѳлко му трѳбу.

припуштање с *ѳушиѳање бика да се ѳари са кравом*. – За свѳко припуштање бѳка на краву се пѳсебно плачује, јер бѳк се трѳши, и неје крѳв ако крѳва не мѳже да занесе ис прѳви пут.

прѳсвиђа се свр. *доѳадне се на ѳрви ѳоглед*. – На ваѳар у Бабуѳницу прѳсвиђа ми се једн сѳвкас капутѳк, мѳлого ѳбав, али скупачак, и не могѳ да га кѳпим, па си се жалан врну у сѳло.

присѳлина ж *имање близу села*. – Поделѳмо се з брѳта, па ѳн узѳ свѳ ѳиве присѳлину, а мѳн даде долѳчње ѳиве, ко рачуна да сам помлад, па мѳгу да постигнем да ји урабѳтим, а ѳн вѳч у гѳдине, па је греѳта да ѳстану неурабѳтене.

прислуѳкује несвр. *ѳажљиво и криѳом ослуѳкује*. – Вѳли да прислуѳкује кудѳ се квѳ орѳти, па пѳсле да тѳј пренѳси на друђи, и оговѳра ѳнија ѳт који је тѳј чула.

присмрцује несвр. *повремено засмрди*. – С њу сам се скарала, и запретила сам вој да ми више не присмрцује у кућу, иначе има обе ноће да вој скршим. Ма некво присмрцује, осечаш ли, мора да се мачка пак упоганила пот кревет.

пристањување с *приситајање, прихваћање свега што је у понуди*. – Пристањује на сви, и пристањује на све, али једнуш тој пристањување може да ју скупо кошта.

притрепча свр. *почне убрзано да прегрће*. – Њега лако мож да познајеш кад почне да лже, одма притрепча и почне да обара поглед.

притупавчк, -чка, -чко *приглу*. – Убаво момче, и девоће га оче, али булча је булча, притупавчк, нумеје да им пријде, ида се нашали с њи ко друђи момци.

притурује несвр. *придодаје*. – Како деца расту бриђе и трошкови се само притурују, и тека све док човек не склопи очи.

прицврка свр. *почне да вриска од превелике радости*. – Младожења погоди нишан, капија се отвори, сватови цвркаше от порту, ми прицвркамо из двор, свадба поче...

причување несвр. *чува неко време са посебном пажњом (бољим прехрањивањем)*. – Овог шилега боље да причувајеш, њега че кољемо за Пресвету, нашу славу.

прикрадне се свр. *крадом се приближи, нејриметно се ушуња*. – Деда Јосив је могл да се прикрадне и улезне у двор, а да га ни најзло куче не чује и не залаје.

прквјеје несвр. *напредује, рађа се, усиева (о усеву)*. – У горњити крај дџелина убава, а у дољњити неје, малко ли падне ћиша подвирује вода, и дџелина не може да прквјеје.

пркне (рад. пр. пркнул, -а, -о) свр. *почне да напредује, почне да расије*. – Моруже убаво никоше, али се залади време, он се запекше, па ни да пркне. Детенцето им нешто болешљиво, колко беше лани, толко си је и са, неје пркнуло ни ич.

пркно ж *спражњица, задњица*. – Море, он је једно пакосно и зло човече што га нигде нема, у пркно му га забодем.

пробада несвр. *фиг. појава нејријатног осећаја пробудања у шелу*. – Не осечам се најбоље, еве неколко дџна ме пробада под леву плечку, ко с ноје да ме нећи бодје.

пробирцика мн. *пробирциће ж она која много бира*. – Која је голема пробирцика, остане девојћа довек.

проверава несвр. *исѿишѿујући уѿвѿрђује ѿачносѿи и исѿинишѿосѿи чега*. – Ништа ми не верује, проверава ми сваћи корак, куде сам ишла, с куга сам се видела, када сам се дом врнула.

провлачи несвр. *вукући ѿрошѿурује кроз шѿио*. – Потку намотамо сас сукала на цевку, па ју туримо у совелју, ну провлачимо кроз основу, а с набрдила прибивамо да изаткајемо платно.

провлачи се несвр. *ѿробија се кроз какав уски ѿролаз, или какве ѿошешкоће*. – Умејала је да се ко мачка провлачи кроз све квó ју је у живот снаодило, и тека је и нас учила.

прогњете свр. *ѿровуче*. – Мучи се, мучи, једва прогњето конопац поди литру, али врза кола како трéбе .

прогреје свр. *ѿојави се сунце кроз облаке*. – Прогреја слнчэнце, че никне моруска и че роди ошавчак, че видимо берећетчак и овуј годину.

продувкује несвр. *с времена на време дуне вешар*. – – Продувкује ветар, али може и да се раздува, немóј сáмо дóк не зберемо сенóво.

продувчи свр. *ѿробуши*. – Ако те сњем с песницу у грбину, има да те продувчим, па нече више да ти падне на памет да се потшолђујеш сас старога човéка.

продужује несвр. *дужи, одужује* (о говору). – Скрати мálко оратуту, немóј тóлко да продужујеш, несъм залудна ко ти, па да ймам врéме цёл дñн да те слушам.

прожње свр. *жањући найрави ѿролаз кроз нейожњевену њиву*. – Узни срп, па йди и прожњи кроз нашу њиву, да може чича да улэзне с кола у њигову да бéре морузу.

прозукал, –кла, –кло *исѿијен, убледео*. – Доведоше невесту, ама им снашката некакó прозукла, ко да су ју родитељи у расол држали.

проигра свр. *фиг. изигра кога, найакосѿи коме, не враѿи дуг коме*. – Мића Миладинов ме проигра, даде ми паре на зајам да купим плац од дёвера, после не теја паре, нело ми узé плацат, затóј се ми и растаймо с Миладина.

проказује свр. *ѿошказује, одаје, денунцира кога (найчешће власѿишма)*. – Зналó се је који проказује на милицију који је какъв и квó се по селó работи, али оди тóј неје смејало јáвно да се орати.

прометé свр. *овлашно ѿрође мейлом, ѿомейше којекако*. – Прометé сáмо кóлко да се види да је метла проодила, али по хошетија, под астал и пот кревети се не завлачи да мéте, туј мóгу и змије да се изводе.

промрнцóљи свр. *ѿромрмља*. – Госпава облékла Сузанину трéнерку, обула патиће, сврљила шамичé, спремила се ко за у Београд, ја промрнцóљи у сéб: Сáмо вој цвѿкери за слнце фáле.

прому́чи се свр. *йомучи се*. – Че се прому́чиш пеше́с дѣна сáм док се ја не врнем, по́сле чу си ја преу́знем моје́ же́нсџе ра́боте, а ти́ че си гле́даш твоје́.

прони́ца несвр. 1. *ниче тирава у расаду и надвладава расад*. – Убав му раса́д, а́ма почела́ неква́ трава́ да га прони́ца. 2. *йустиа клицу зрно које није йосејано*. – Ако се о́ћиши и не до́јде врша́лица у́скоро, жице́то че по́чне да прони́ца на сто́г. 3. *из уйтрайљеног кромйира йочињу да се йојављују клице као из семенског кромйира*. – Компири́ вѣч почели́ да прони́цају у по́друм, ако ји брзо не утрóшимо че мо́рамо да ји врљимо у до́лину.

пропадлѣк м *майџеријално йройдање, йройасй*. – Притискају ни од све́ стране, али ако и са́ зарáтимо, те́жак пропадлѣк че бу́де за на́род.

пропађо́с м шатр. *бараба, лезилебовић, йројалица*. – Где́ најде́ то́га пропађо́са, с не́г ли ми́слиш ку́ћу да ку́ћиш и деца́ да ра́цаш.

проплѣви свр. *ойлеви йу и йамо*. – Гради́на ура́сла у тра́ву, ја идо́ та ју проплѣви́ овде́-онде́, па ка́д ймам ви́ше вре́ме чу ју плѣвим по ре́д и натена́не.

проплѣју́је свр. *йочне да йљује* (о крви). – Йма да те би́ју докле́ крв не проплѣју́јеш, али мо́раш да при́знаш.

проретѣ́је (рад. пр. проретѣл, -а, -о) свр. *од дугог ношења одећа се искрза да се између ниши од које је сашивена назире оно шио је исйод*. – Йма, сиромá, садé једне́ панталóне, и оне́ од носе́ње проретѣ́ле на колéна и на дупе, и са́мо што́ несу́ прогледа́ле.

прори́ца несвр. *йрориче, йредвиђа*. – Де́да прори́ца да че и ова́ј го́дина да бу́де ро́дна, тека́ му, вели́, у сѣн дошло́.

просви́ри свр. *убије исйаливши мейак кроз главу или срце*. – С пу́шку сам га просвири́л та́чно кроз срце, ве́прина од двѣста́ ћила па́де и не мр́дну.

просѣкал, -кла, -кло *оно које је ускисло, које се згрушало и више није за уйошребу* (о млеку). – Просѣкло млеко́ неје́ здра́во ни за ста́ри, ка́мо ли за деца́.

проси́пе се свр. *йросйе йо себи мало воде колико да скине йрашину, окуйа се којекако*. – Йди на буна́р, па се проси́пи ма́лко с во́ду ко́лко да сту́риш гла́вну праши́ну, по́љко че спи́ш.

проскуба́ви се свр. *йочне да се лиња*. – Ма́чкана мло́го омршавела́ и проскуба́вила се, испи́ла ју мачети́ја, а јо́ш не́че да ји одби́је од си́су.

прóтиван, -вна, -вно *који се не слаже с ким или с чим, који је нейријаиџељски расйоложен йрема коме или чему, који се йрошиви коме или чему*. – Кад несте́ ви прóтивни, несмо́ ни ми́, не́ка се даца́ узну, а ми́ да се опријате́љимо и да им пома́гамо ко́лко мо́жемо.

прóтне свр. *с муком нешио завуче или йровуче*. – Протну́ла гла́ву кроз прóзор, и че́ка да чу́је квó чу да одговóрим, а наостри́ла се за сва́ју.

протўпа свр. *излуїа, исїраши ѿо ѿуру*. – Море, протўпај га тї с време на време с прутк по дупенце, да се не усампаци, па да ти се на главу укачи.

профўћка нов. свр. *лакомислено ѿоїроши* (новац, имање). – Добїје паре на лўтрију, али ји за неколко дїна профўћка с роспије по кафане, псле глѣда којї че му даде цигару и наручи влашу пїво.

прошарује се несвр. *ѿочне да добија ѿрве зреле бобице у грозду*. – Наша вињага вѣч пот крај јул пчне да се прошарује, а у август понѣћи гроз и сѣв узрѣје.

прошлос ж време које је ѿшло, догађаји који су ѿрошли. – Неје могла да се помири да више нече да буде ѿгово допрачување до ѿјну кућу, и ѿјно испрачување кад он пјде негде, да је тј свѣ прошлос.

прошљачина ж 1. *їеј. од ѿрошљак, ѿросјак*. – Мара га увѣде у рѣд, добру жену нашл, а да ју неје узел бил би тешка прошљачина. 2. *сиромашїво, беда*. – Ништа с ништа немају, докарали до прошљачину, а онаква кућа и богацтво док беоше стари живї.

прошћемби свр. *расїори ѿрбух*. – Немј се качиш с ѿга, тї знаш да он неје млого ксветан, зачс те мж прошћемби.

прсти се несвр. *ѿолемше, расїравља се, свађа се*. – Ја му убаво оратим, а он се прсти сас мене, ма оче се и тѣпа. Видѣ ме да сам замјан, а и бео цворнул малко, па сам тг јш понезгодан, и не теја да се млого прсти сас мене.

прцифуга м/ж шатр. *гоїован, мукїаш, лакїарош*. – Ете ју и Госпава їде, цедїлку наћилїла на грбину и полк и срамежљиво се увлачи у аутобус ко прцифуга у политику.

прчѣљак м *бедан и заїушїен кућерак, сироїињска изба*. – Комшїјо, че дјдеш ли да поглѣдаш квѣ ми трѣбе да набавим, бш би крѣчїла мјви прчѣљак, слава ми їде.

прчес, -ста, -сто 1. *їрћасї*. – Веце црне ко пијавице, нс прчес, зуби ко бїсери, кат се насмеје ко слнце да огрѣје. 2. *фиг. горд, кочоїеран, охол*. – Пстарата сестра добра и уштивна, а помладата прчеста да бог сачува.

прчка се несвр. *меша се у ѿуђе ѿслове*. – Мї би си сас мјжа млого убаво живѣли, али ни се свѣрва једномн прчка у живѣт, не знам да ли че сваримо воду до крај.

прудиште с *ниска гола шљунковїиа обала*. – У пладне откармо ѡвце на реку, и кудѣ је прудиште ји искупемо, псле ји накармо у пландиште да пландују.

пруждинка мн. *пруждиње ж сува гранчица, суварак*. – Ѐтам дѣк се не ствњи да назберем пруждиње да си сабајле закладѣм ѡгањ.

прутък мн. прутувчичи м дем. од *ѵруѵи*, *ѵруѵиѵић*. – Море, протупај га ти с време на време с прутък по дупенце, да се не усампási па да ти се на главу укачи.

пувало м онај који се *ѵреѵерано горди, хвалисавац*. – За тој пувало ни једна девоћа из село не теја да појде, па је морал да иде чък у трећо село да тражи жену. Братат му тешко пувало, кад он почне да се вали – заборави се.

пудљив, -а, -о *ѵлашљив, сѵрашљив*. – Тај крава је пудљива, пазí се да се не поплаши па да те ритне ел убоде. Несу лоши, али су сви у кућу пудљиви.

пўле-пўле узв. за дозивање *младунчеѵа магарца, али и одраслих јединки*. – Пуле-пуле, пўле-пўле! тека мамимо магаретија, али и стара магаришта.

пуљоглавес, -ста, -сто *особа, обично деѵе, са изразиѵо великом главом*. – Детенцето им попорасло, али остало пуљоглавесто, глава голема, а ножице и ручице тњње ко притће.

пупулé мн. пупулетíја с *игла ѵрибадача, шѵенадла*. – Стрижевчањи велé ‘бодък’, а Сливовчањи га зову ‘пупулé’. Свадба не може да буде без ћитенје саватови сас ћитће од шемшир, а ћитће се закачују сас пупулетíја.

пупулénце мн. пупулетíћа с *хиѵ*. од *ѵѵѵле*. – Немóјте да заборавите да купите и једну кутију пупулетíћа, че имамо доста сватови, да на сви да прикачимо ћитће.

пустоод м *човек без ѵородице, скиѵница*. – Беше убав момък, али се не теја жени, че сконча ко пустоод, али неје само он у село такъв.

пўцвал м *индустријски ѵриѵремљена кончасѵа маѵерија за брисање масних руку, или одмашћивање машина*. – У радионицу најдомо некъв пўцвал, па га нагурамо у чарапе да колко-толко стоплимо стопала.

пушкар м онај који *ѵоѵравља ѵушке*. – Морам пушку да носим куде пушкара, оче понекад сама да опали.

пушчетíна ж *аугм. и ѵеј. од ѵушка*. – И башта и синови наметну пушчетíне на ramo, па си отíду у лов, а мати се сама носи сас стоку и живину.

Р

рабацѵсување с *бављење рабацѵјским ѵослом као основном делаѵношћу*. – Мој деда се бавил с рабацѵсување, имал је четри коња, једнога је јашал, а три натовари с еспап, и по недељу-две неје додил дом, причају да је ишъл чък до Сбфију и Солун.

раван, -вна, -вно *фиг. једнак, исѵи*. – За рабóту га нема, али за командовање и наодење ману на све што друђи урабóте нема му раван.

ра́да бот. ж *лековиѿа ѿрава са белим и жуѿим цвеѿовима из ѿродице главоѿика *Anthemis cotula*. ■ **бе́ла** ~ бот. *лековиѿа биљка, камилиѿа *Matricaria chamomilla*. – Бе́лу ра́ду бе́ремо за ча́ј. ■ **жлѿта** ~ бот. *маслачак *Taraxacum officinale*. – Упролет мушкарѿета пра́ве пи́скала од врбу́, а девојѿетија пра́ве ве́нчичи од бе́лу и жлѿту ра́ду.***

ра́дица ж *украсна ѿиквиѿа ѿаѿуљасѿог ѿлода. – Ако посадиш ра́дицу, па се повалиш да си ју посади́л, место́ њу́ че ни́кне о́бична тѿква.*

раже́њување с *развод, законом уређено ѿрекидање брачне заједнице. – У моје време раже́њување неје било́ често, рѿтко да се десѿло да му́ж иска́ра жену́, ел жена́ да оста́ви му́жа, па да отѿде за дру́гога, данѿс се и же́не и раже́њују ко да си рекъл „до́бар дан“.*

ражњи́ћи м мн. *комадићи меса исѿечени на ражњу. – Су́зана ме́си ме́со да пра́ји плѿскавице, и натаѿиња парѿетија ме́со на дрвца́, да пра́ји ражњи́ћи.*

разбата́ли свр. *ѿоквари, разбије, разори. – Дојдоше ма́нгупи на вла́с, па разбаталише онакву́ држа́ву, с коју́ смо се поноси́ли у це́л све́т.*

разбашка́ри се свр. *ѿѿустѿи се, раскомоѿи се, ѿочне да извољева. – До́м неје такѿв, ал ка́д отѿде у та́збину разбашка́ри се ко да је султа́н.*

разбе́ре се свр. *фиг. 1. ѿа́меѿи се. – Мо́ре, за њѿ тре́бе говњѿва мо́тка, па да ви́диш како́ че се разбе́ру, и ви́де куде́ су пошли́, и на како́ се спре́мају. 2. расвесѿи се, ѿосѿане свесѿан. – Напи́л се, па не мо́же да се разбе́ре, са му же́не це́де коњска ла́јна у у́ста да га повр́ну.*

разбе́снен, -а, -о *разбешњен. – Ови́ја што́ је сас ме́н бил у патро́лу по́мисли да и ово́г дру́гог тре́бе да приво́димо, па она́к разбе́снен ѿзмаши да га шлѿпне, али се он о́тргну и побѿже.*

разби́је свр. 1. *размени за сиѿан новац, усиѿни. – Јутре се ѿде на сва́дбу, крупне па́ре да разби́јете у сѿтне, јер тре́бе мло́го пу́ти да се за не́кво плачу́је. 2. *размуѿи. – Лека́ри неје имало́, ја́ у сре́д но́ч ту́рим во́ду та згре́јем, па у њу́ стро́шим две́ ја́јца, па ји разби́јем у воду́ту, и ту́рим дете́ у воду́ту и оку́нем га, ка́д га изва́дим дете́ здра́во.**

разблуд м *ѿокварењак, расѿусник. – Како́ ја́ ба́ба тра́жим сас овакве́ про-ту́ве, сви́ ми вре́ве да сам разблуд, а ја́ са́мо во́лим дру́ство, ша́лу и сме́ј.*

ра́збран, -а, -о *разборѿи. – Има разбрани љу́ди који́ уме́ју и о́че да те саслу́шају и помо́гну, али има́ и нера́збрани ко сто́ка, а ми́сле да све́ најбо́ље зна́ју.*

разбра́ти се свр. *ѿокида браѿске односе, ѿресѿане да се осећа као браѿи ѿрема дру́гом браѿу. – Браћа́ су браћа́ до́к се не оже́не, ка́т се оже́не разбра́те се, јер ако су они́ ро́д, же́не им несу́ ро́д, а жена́ је но́чња ку́кавица.*

разбра́цује несвр. *развезује мараму којом је њовезана глава*. – Мани ме, дете, не разбра́цуј ми шамију, че ми се смеје деда што сам оћелавела повише од њега.

разбу́ца свр. *њоцења, разјури, расњиури*. – Решимо и ми да уводимо воду по куће, направимо и „Одбор за воду“, али како се Одбор састане дојде Тилко пијан, и разбуца га ко бугарску скупштину.

развлече́н, -а, -о *који је алѡав, неуредан и неодговоран*. – Овија што пишу песе́ме поорганизовани, сре́дени ко рафови, а ми што пишемо прозу смо развлече́ни ко дронњи. Лења и развлечена жена, ништа вој по кућу неје сре́дено, живи само од данѡс до јутре.

разво́дни свр. *додавањем воде учини нењињо ређим, или мање слањким или сланим*. – Ја не волим гу́с со́к, ако је мло́го гу́с ел бла́г ја си га разво́дним сас воду, и тѡг ми је до́бар.

разврѐви се свр. *расњрича се*. – Чим се на Госпа́ву помѐне њојан покојан Игњат, она́ се одма разврѐви, још па ако је попила некоју повише, тѡг ни́кој друђи не мо́же да дојде до рѐч.

разврљан, -а, -о шатр. *разбаѡан, мињињав, набилдован*. – Немој да се задеваш с њега, видиш га какѡв је разврљан, че те дова́ти да те врљи преко кућу.

разврљо́тка м фиг. *који њуца од снаге, разбаѡанко*. – Гле кѡв је разврљо́тка, нема квѡ да бије од нас, мо́же сви да ни но́си у зу́би.

разврљује се несвр. *разбаѡује се, њоказује се важним хвалеђи се чим*. – Разврљује се с па́ре ко жа́ба с дла́ку, али о́че да се пока́же да је овој ле́то до́бро зараде́л, па частѐвља у за́другу сви по ре́д.

разгле́цување с њажљиво *разгледавање са свих сњрана, исњињивање сваког дењаља*. – Мука ме увати од њојно загле́цување и разгле́цување, ко да вој несѡм уну́ка, и ко да ме прѡви пу́т види, а вице́вља ме по дватрипут недељно.

разгра́бује несвр. *узима на брзину не њињајући за цену*. – Прочу се да нече да има ништа по продавнице, па наро́д поче да разгра́бује све квѡ дова́не, нити питају́је за це́ну, нити да ли че му тој све притребе некада́.

разгуља́ви се свр. *ољуњињи кожу чењајући се*. – Престани да се то́лко драпаш, све че се разгуља́виш.

раздрна́дан, -а, -о 1. *расклиман од дуге уњоњребе, израубован*. – Деца́ се уче да во́зе на ста́ру и раздрна́дану биѡѡклу. 2. фиг. *неуњоњребљив за одређене њослове*. – Ш-че́ш ми ти таква́ ста́ра и раздрна́дана, за мене́ је нешто по́младо, па а́ко је у́баво.

разјула́рен, -а, -о фиг. *који је без конњроле, расњуњињен, који ради њиња му се њрохње*. – Ма́ како́ ти мо́жеш с данњшњу разјула́рену о́младину да се

расправљаш кад они све најбоље знају, а можеш и ћотек да изедеш ако почнеш да им се супростављаш.

разлагáње с *избацавање шибре из казана њосле њечења ракије, њриѡремање казана за нову ѡуру ѡчења*. – Твоја помоћ ми трéбе сáмо у налагáње и разлагáње казán, све остáло си мóгу самá.

разледи се свр. *ѡресѡане да буде залеђен*. – Сачекај да се месóто разледи, па тѡг га соли и тѡрај у вѡрњу да се пече.

разлежи се свр. *ѡочне да лежи на јајима* (о кокошкама и птицама). – И овóј кокошлe почe да квáца, и онó че да се разлежи, а ја нeмам тóлко јајца за садeње.

размава свр. *разјури, расѡера*. – Тамн се заиграмо, он дóјде па ни размава ко јастреб кокошлe.

размавује несвр. *размахује рукама*. – Нумeје убаво да врeви, нeго óка и размавује сас рѡне ко ветрeњача.

размазување с *навикавање кога на исѡуњавање његових жеља и ѡрохѡева*. – Не размазујте деца, с размазување ји нeчете научите да бѡду дóбри и врeдни ѡуди, тека ји сáмо квáрите.

размањување с *одусѡајање*. – Прво дóбро промисли па реши, а кад рeшиш работи га дóк га не завршиш, размањување нeма, ако óч да те ѡуди пóштују.

размeшување с *ѡре ѡчења већ замешено и одморено ѡесѡо још једамѡуѡ се умеси и обликује у хлебове*. – Мóре, ја кат сам била млада снашка моје је било и подмeшување, и месeње, и размeшување, и печeње, и тóј по дeсет лeба у вѡрњу, а сá снаá не приóди ни вѡрњу да напáли.

размињување с *мимоилажење*. – Ём узбрлица, ем тeсано за размињување, па мѡку мѡчимо да се разминемо и с празна кóла, камли с пѡна.

разнемагување с *одугвлачење, ѡренемагање, накањивање*. – Мóре, дѡсајте се и матиће у рѡне, разнемагување нeче да ни помóгне, њѡва нeче самá да се окóпа, нити па комшије óче да дóјду да ју окóпају.

разóкује се несвр. *виче у сав глас, дерња се*. – Ма што óкаш тóлко, ти ли мѡслиш да ти се ја бојим, сá чу ванем деца за-руће, па чу си се врнем при мáтер и башту, а ти се разóкуј сам по кућу кóлко óч.

разонóцување с *разонóживање, ѡријајѡно ѡровођење времена, забављање*. – Наше разонóцување је да сeднемо у задругу, ел пред задругу, сас по влашу пѡво, и по стопут да препричавамо како се некада живeло у наше сeло, а каквó је сá остáло од тѡја живóт.

разорáчување с *чаврљање о свему и свачему*. – Немóј се млóго разорáчујете, од разорáчување нeма вајда, нeло узнeте па работeте нешто кóрисно.

разрасте се свр. *бујно израсише, нарасише, развије се у ширину и висину*. – Дошла пролет, и старо и младо искочило ис куће, женé које су до лани биле девојчетишта се разрасле, постале девође да им се не нагледаш, а мочетишта остала йста.

разрати се свр. *йочне рати*. – Људи се узнемирише, прича се да се негде веч разратило, па се плаше да че дојде и при нас.

разрети свр. *учини да нешто йосиане ређе*. – Моруза никла густо ко дeтелина, че морамо да ју добро разретимо у копање.

разроцување с *одрођавање, ойуђивење од родбине*. – Дошло време да брат с брата не може да живи, разроде се и сваћи си живи како умеје, а напред разроцување у блиску роду понејé било.

разузне свр. *узимајући разнесе, разграби*. – Погледа малко побоље, а на једну тезгу се продава црно вино, и пуно људи се збарли околó, ја одма отрча да га не разузну све.

раматиз м *обољење костичју, мишића и зглобова, реуматизам*. – Деда Сречко лежал по влажно, одил по ћислó, измрзал кат су ишли преко Албанију у Првини рат, па навлекал раматиз, па се сьв, сиромá, савил и једва óди.

расан, -сна, -сно *који је лејог изгледа, наочић, снажан, кршан* (о момку). – Тамн постадо девоћа, у нашево селиште момци колко оч, убави, тьњи, висоћи, расни ко буће, али дојде једн другосéлац, и ја се у њéга загледа.

расекóтина ж *оширим йредмејом начињена дубока рана, йосекојина*. – Побили се двојца, па једн парне другога с нож, и направи му расекóтину на бутину, после су морали доктури да га ушивају. Голему расекóтину му напрајил чипар на грбину.

расиплџк м *расийнишиво*. – Све се далó у курварштину, коцку и расиплџк, и како ти мож да очекујеш напредлџк у државу.

расклиман, -а, -о *који се не држи чврсто, расклаћен*. – Ја највише волим расклимане кавансће столице, на њи никад не наодим ману, ако скрцају чим малко мрднем.

раскóдување с *ошисивање, расхóдовање*. – Ако сам остарел ја још несъм за раскóдување, још могу и да помóгнем, и да одмóгнем.

раскóпа свр. *копањем обради земљиште око засаћене воћке*. – Вредан човек, узé те све раскопа окол младе сливе, да ји не гуши трава, да бóље напрéцују.

раскубáвен, -а, -о *рашчујан, неочешљан*. – Штó си, мори, излэзла у народ таква раскубáвена, ко да дом немаш чéшаљ да се очéшљаш.

раскусурување с *раскусуривање, свођење рачуна*. – Немóј да займаш паре на тóг растурикућу, он зајам не врта, с њег раскусурување може да буде сáмо пред суд.

раскућување с *раскућивање*. – Беше време кад су се и на село куће кућиле и деца рацала, али дојде некто лоше време па поче раскућување, млади вануше да бегају по градови, а стари осамеше и како која година све више намаљују.

расовка мн. расовће, ж *шїайїш са ракљом на једном крају*. – Напрајимо расовку оди дрѣн, па сас њу вагамо змије по Страње док чувамо овце.

распадал, -дла, -дло *који је у распадуиом сїању*. – Изнесе из подрум једну распадлу вијоку сас некакве тапије, решења и уговори, и рече да је туј и судско решење да је он наследник. Тај распадла курвештиа нече више да ми улезне у кућу.

распамечује несвр. *чини да неко губи сїособносїи расућивања, расїа-мећује*. – Ја јес да несъм бшх сасвїм аклан, али немојте па толко да ме распамечујете, и да се шољхате сас мене.

распара се свр. *рашије се њо шаву*. – Гле ју па Тонка, не види што вој се сукња распарала, па ју облѣкла такву распарану.

распатрави се свр. *їосїане шейав, їочне да вуче ноге у ходу*. – Здрав човек беше, а гле са колко се распатравил, мора, сирома, сас два штапа да се потпира.

распокрије несвр. *скине све цреїове са крова да би их заменио новим*. – Има доста црепови који су пукли, па овуј годину морамо и кућу и шталу да распокријемо, и препокријемо с нови црепови.

располови свр. *їодели на два једнака дела, їрейолови*. – Решїмо да се делимо з брта, и покретно и непокретно пописамо и располовїмо на два дела, и поделимо се без једну лошу реч, и са си живимо најбоље што мож да буде, ко права браћа. Башта обећа да че имање да располови и да ни препише по половину, кат после, он си остави и за њега једн дел, и преписа га на черку, тека ми наследїмо по трећину.

расправља несвр. *фиг. командује, организује, расїорећује*. – У њїну кућу петљ не поје, жена све расправља и командује на сви, од најмладо до најстаро.

распрачује несвр. *шаље на више сїїрана или одредишїа*. – Ако имамо повише госјањи на спање, распрачујемо ји по роду да прѣспе.

распршти се свр. *фиг. размили се*. – Беоше села пуна с народ, кад дојде пролет од милбога да глѣдаш како се људи распрштали по поље, па једно поје, једно свїрка, једно ока, са њїве урасле у трњаци, а у село само ако с време на време куче залаје.

растење с *їовећавање висине, рашїење*. – Млого им је паметно детето, најпаметно у цел разред, али некакo застаде у растење, па почеше и другари да га окају патуљхо.

растаи се свр. *расџави се, раздвоји се, разведе се*. – Мића Миладинов ме проигра, даде ми паре на зајам да купим плац од девера, после не теја паре, нело ми узé плацат, затој се ми с Миладина и растаимо.

раствори (трп. прид. растворен, -а, -о) свр. *ѿомеша са другом маџеријом (обично ѿечношћу) ѿравећи расџвор*. – Млеко које пијете по варош ништа не вољаје, ко да је креч растворен у кесице, наше је природно, а природна и мрсна рана тера да се праје деца.

растегљив, -а, -о *који се расџеже, који расџезањем мења облик*. – Тесто за тија колачи мора да буде растегљиво.

растроши свр. *размени крујне аѿоене у сиџне*, упор. *усиџни* (о новцу, новчаници). – Иљадарку коју ми деда даде ја у задругу растроши, и пола паре одма си остави за вашар.

растрти се шатр. свр. *разбије се од ѿосла*. – Голема работа испаде, растртимо се док ископамо темељ за плевњу.

расцона свр. *жесџоким ударцем разбије главу*. – Бегај, бре, да те не млатнем сас тилуђе од ћесерав у чело, да ти главу расцонам.

расцонан, -а, -о *разбивен* (о глави). – Дојде у милицију сас расцонану главу, и пријави да га је Тодор тепаљ сас расколац.

раџишор м *ѿеј. од раџија* (упор. реџишор). – Изнесе ни некв раџишор, никакв неје, цел дн ни после болé глава.

рацање с *рађање* (о прираштају наталитету). – Ў, сине, рацање је било, неје ко са, у Стрелџ је једна жена родила осомнајес деца, а друга једна је родила дванаес деца.

раштркља се свр. *разбада се, расџрчи се да се сѿасе од обада*. – Кравчето ми мирно, ал кат се раштркља једва га најдем у поље, где се завлéкло у нечи шљивар.

раштумеје се свр. *овлаживиши се набубри и омекша*. – Бакрачан турен на неколко цигле под лулу да у њег течé реџија, онé гоца годиње стоју, па се раштумејале оди мокрињу. Нође ми се раштумеју у гумени опњци: зими од мокрињу, лети од зној.

рашчешује несвр. *нокџима чеше рану која је ѿочела да зацељује*. – Тамн му зарасте раната, а он ју рашчешује, па може да ју подљути, и да почне свé изново.

рашчука свр. *чукајући разбије шџо*. – Чича рашчука малтер окол врата који је почел да отпада, и поново замалтериса.

рашчумавеје се свр. *ѿусџи дугу косу коју не држи уредно, ѿосџане као чума*. – Те га иде Вилфан, рашчумавејал се, подврнул рукави на кошљу и клипче сас некев кломпе отуд преко пијац.

рѡа се несвр. *бори се са ким хваїајући га рукама укошїац, рве се.* – Рѡа мо се сас Ёгњата, али он појак, па ме згрвља на шушљак, душа ми га оче, срце чука че изрипи, али срамота да му се одма давам.

рѡав, -а, -о 1. *малаксао, слабуњав.* – Од јучер сам нешто рѡав, само би си лежало, ми сас здравјето ми неје све како требе. 2. *добродушан, који је широке руке* (о човеку). – Рѡав човек, какво да затражиш од њега че ти даде. 3. *који је слабе кохезије, који се лако осипа, ѡрозан, ѡрошан* (о земљишту). – У тија крај је рѡава зевња, песакљива, лѡка за работене, добра за лозја.

рѡбри се несвр. *ѡроїеже се лежећи на боку.* – Гле ју маѡкана како се рѡбри на слнце.

рендїште с *ауг. и ѡеј. од ренде.* – Деда Радомир је оболел и умрл од тај пушта рендїшта, по цел дн је морал да рендїсује церове дсче за прозори и врата, само да прерани деца.

репче с *дем. од реї, реїш.* – И ја врза косу у коњско репче, и ја очу да изгледам свећи, ко овїа новокмпоновани народњаци.

рескирање с *сїављање на коцку, излагање оїасносїи да се шїо добије.* – Без рескирање нема добивање.

ретене с *їрављење већег размака између гусїо никлог кукуруза, ѡроређивање.* – На морузуту че требе ретене, млого густо нїкла.

реїшци, -ска, -ско *који се односи на ракију, ракијски.* – Накупувамо си и реїсче и винсче чаше, да више не зајимамо по комшилѡк за сваку славу.

ринтање с *мучан ѡсао без одмора.* – На село ти је големо ринтање, али који ринта, тија и има, а који не воли да ринта он оскудева и у град и у село.

рипалња ж *слаї, мањи водоїад обично сезонског каракїера.* – Голема ћиша падла, рипалња пај прорадела.

рљав, -а, -о *мусав, слинав, рошав.* – Сваку годину кад дојде време да се беру градине пронесе се вес да се појавил старц сас белу браду до појес и рљава рашчумавена жена како шетају по морузе и градине, па поштен свет не смеје ноћу да излази ис кућу.

ровање с *рика, говеђе оглашавање.* – Ућутала се села по Лужницу, не чује се више ровање кат се селска говеда придвечер вртају из пашу, а и овце више не иду у бачїју, пасу си туј у село, прекај дом.

рогожар м *назив за зубун са уздужним жуїим шарама „на ѡруче“, као да је од рогоже.* – Сечам се, ко са да ју гледам, моја маї забрадена сас зерзетну шамїју, на десну страну заћитена сас ћитку, у белу ћенарну кошуљу сас широїи рукави, врз ну модар забн рогожар сас жлте пруче, на ноје купене памучне черапе и црне сандале, што вој купил башта док је још девоћа била.

рѡдбинка мн. рѡдбинѣ ж *хий. од родбина.* – Че ѡдемо да ју закопѡјемо, рѡд је да ју испратимо, рѡдбинка смо. Ти ѡди на сѡјам, а ја че си ѡдем куде рѡдбинѣ.

рѡденце с *хий. од роднина, блиски рођак.* – Моје рѡденце дошло при бабу нагосје, сѡ че баба да му свѡри ѡвчо млекце да ми се накѡса, па голѡм да порастѡ, и баби крстачу да нѡси кѡд ѡмре.

рѡљне свр. *душмански удари ѡсницом.* – Да не повѡрујеш, онакѡв маљечк чѡвѡчк, али кѡд ме рѡљну с песницу – ѡнесвести ме.

ромѡри несвр. ономат. *жубори.* – Кѡт се смејѡ – ко вода да течѡ, кѡд врѡви – ко да ромѡри!

роспѡја ж *зла жена; блудница.* – Фѡла бѡгу кат се рѡскачи с тѡј роспѡју, јега му сѡ дѡјде пѡмет у главу да се смѡри.

рѡѡсује се несвр. *занемарује се, заѡушиѡ се у сваком ѡогледу.* – Остарѡла, почѡла да се рѡѡсује, сѡмо њури ко бодљѡво говѡдо, каквѡ ѡди по кућу, таквѡ излѡзи у нѡрод.

рѡкче несвр. *хрче.* – Обрѡтам се по аутѡбус, глѡдам да вѡдим Госпѡву, видѡ ју на прѡво сѡдиште, рѡкче ли рѡкче.

рѡмпалија м *веома снажан човек, ѡудескара.* – Мѡрине сѡстре ѡбаве ко упѡсане, ја ждрѡкам у њѡ, али кѡд погледа у њѡни мѡжеви, онѡ рѡмпалије ко тѡгови да су дизаѡли, ја престанѡ да ждрѡкам.

рѡче несвр. в. *рѡкче* – Вѡли се дѡже од крѡвет, сѡбу чарѡпе, тѡри нѡје у лѡвор да ји омѡје, и пак се стрѡкољи у крѡвет и почѡ да рѡче.

рукувѡње с *руковање.* – На поѡду се рукѡју и исцеливѡју, али рукувѡње продѡже да се јѡш маљко испрѡчају, и јѡш неѡи пѡт пожеѡе да се ѡбрзо пѡ вѡде.

румениѡ с *средсѡво за румењење, румена боја, руж.* – Дѡјде вѡшар, издоѡде продавци сѡс рѡзну рѡбу, насмѡнут нѡрод се разѡѡује по вѡшариште, домѡчѡни разглецѡју кѡсе и острѡла, девоѡе приѡде и запѡткују за румениѡла, прѡстење и маниѡта, а мѡмци па заглецѡју њѡ и ѡикѡте се.

руцне свр. *ѡочне да рида, зарѡда.* – Такѡв му нѡрав, тѡѣе за ништа рѡцне ко да га неѡи дѡре, и не престѡњује дѡк се свѡи не збѡру окол њѡга да га тѡше.

С

савлѡда свр *надѡјача, ѡобеди.* – Крупан брѡв, вепрѡна ѡма га двѡста ѡѡла, једвѡ га тројѡца савлѡдамо да га закѡљемо.

савњѡшка ж *освиѡи новѡга дана, цѡк зоре.* – Стѡгомо у савњѡшку, ниѡи неѡма у авлију, изгледа да се јѡш несѡ издисѡли.

сажаљева несвр. *осећа сажаљење према коме.* – Морамо да ју сажаљевамо, рано остаде без мужа сас две деца, ако ју ми не помамо кој че друђи.

саирлџк мн. саирлџци м *велика брука; недолжно йонашање.* – Скади се дом, престани више да правиш саирлџци по свет да се народ укоросује сас нас.

салатѣње с *мољакање, досађивање, салетѣање.* – Немој да ме више салатѣтиш, тој квѣ си наумил нема да добијеш, салатѣње ти нече помогне.

салатѣсување с *вођење бриге око чега, занимање за шѣо, йрчкарање.* – Нанѣ, мани се више, доста толко салатѣсување окол децѣта, че ји размѣиш колко се салатѣсујеш окол њѣ.

салцѣ с *дем. и хий. од сало.* – Бѣше млого ослабѣла, са почѣ да се поправља, вѣч почѣ да се примѣчује да прѣви салцѣ на слабине.

сѣмачѣк сам у *дем. значењу, сасвим сам.* – Сѣмачѣк, нема нигде никога својѣга, снаѣди се како умѣје да преживи, али не лѣже и не крадне.

самовѣла ж мит. *миѣолошко биће у облику младе и леѣе жене, вила.* – У Стрижѣвачку рѣдину йма једн потес који се зовѣ Самовѣлска страна, велѣ да су туј некада живѣле самовѣле.

саможивес, -ста, -сто *који живи само за себе и мисли само о себи, који нема осећања за друге, који је себичан, егоистѣа.* – Стрѣна ми је билѣ саможивеста женѣ што ју нема, сѣмо је грабѣла за њѣ и њѣјна децѣ, да је могла мѣне би удавила у капку вѣду. Саможивес, не би си дал ни говно из дѣпе, сѣмо да некога не овѣјди.

самонѣкал, -кла, -кло *који је никао сам из семена које само йада, или се осийѣа, а није йосејан људском руком.* – Тија орѣј је самонѣкал, изнѣкал је из орѣј који је испѣдал из кљуницу на некојѣ пиле туј у трње и тека се посејѣл, али се тревѣл коштиљѣв, па га и не бѣремо.

самѣтување с *стѣање одвојеностѣи од других, самоћа.* – Нѣма ништа гѣре од самотѣињу и самѣтување, јѣ сам цѣл вѣк провѣл ко овчѣр у плѣнину, и тој ми је дѣбро пѣзнато.

самѣје несвр. *живи у самоћи као самоѣник.* – Дѣок су га телѣ и девоће и жѣне нејѣ мислѣл на старос, сѣ самѣје у кућу ко курѣк у плѣнину.

сѣмцијѣт, -а, -о *йѣийѣуно сам (обично уз „сам“ ради појачавања значења).* – Сѣло се йспразни, јѣш малко смо остѣли, али свѣ недѣгаво и остарѣло, сѣмо чѣкамо дѣн, самѣ сѣмцијѣти не мѣжемо си чѣшу вѣду ўзнемо.

санѣчѣ ж мн. *хий. од сање, саоне за санкање.* – Ако бѣдеш дѣбар, дѣда че ти напрѣви санѣчѣ, па йма да се по цѣл дѣн вѣзиш сас њѣ по Перѣвој.

саопшти свр. *обавести кога о чему, објави*. – Не могу да ти писујем тој што морам да ти писујем, срамота ме све да ти казујем, ал једно чу ти саопштим: ја овде не могу више да живим.

сапирање с *заустављање, сјречавање*. – Цабе ме сапираш да се не вртам при њега, а мѣн су ми деца тамо остала, сапирање је требало да буде кат сам поодила за њега, а знали сте какъв је, и од какви је.

саплитка ж *оно што саплиће, ирејрека на љују*. – Цѣл век ми је потурала саплитће само да би била боља од мене, али сам ју ја победила у све, са може само да ми плуне пот прозор. Беше сае затрчал, а овија му удари саплитку, па све огули колѣна кад паде.

сапунчѣк мн. сапунчици м *дем. и хиј. од сајун, сајунчић*. – Чапни се малко сас водицу да замиришеш на сапунчѣк, облѣчи почисте дрѣје и довлачи се овам.

сарађује (рад. пр. сарађувал, -а, -о) несвр. нов. *ради с неким на истом љо-слу*. – Знамо се одавна, радѣли смо у исто предузеће, и убаво смо сарађували.

сарацује несвр. в. *сарађује*. – Госпава даде зор да идемо на славу куде Миту Циганина ковача, вреви да си убаво сарацују, он вој клѣпа ралници, ашови, матиће и сећире, а прави најбољу славу у Циганску малу.

сасипује се несвр. *уйроиаићује се љешиким радом*. – Големо имањиште, пусто му остало, а ја млада, нумѣјем да се чувам, па се сасипујем од рабoту, а њега никад дом нема.

сатлѣ с *дем. од сај, сајић*. – Стара и недовицује, али воли да се таври, па приврзала на руку некакво сатлѣ, колко да се види да и она има сат.

сачѣкување с *сачекивање*. – Нити је он мене будан сачѣкувал да види када чу да се врнем, нити сам ја њега контролисувала куде иде, сачѣкување и контролисување при нас неје било, затој смо и сачували брак.

сачињава несвр. *јрави, иредсјавља, сјивара, чини*. – Да се кућа направи требу мајстори и радна снага, сам човек ништа не сачињава.

сашта прил. *чиме*. – Љко је да дочѣкаш и пречѣкаш и најсрамно госје, али требе да имаш сашта, а и да те не мрзи да се салатосујеш.

сѣвре се рет. свр. *завуче се, склони се*. – Кад припуца он се сѣвру под једну голему буку, те спази главу.

сѣндѣк м *мрјивачки ковчаг*. – Оди теј дѣше што ми украде дабогдал да му сѣндѣк напраје, дабогдал друђи аир да не види од њи.

сѣндѣче мн. сѣндѣчетија с *дем. од сѣндѣк, сандучић*. – Башта ми бѣше столар, па ми напрајил убаво сѣндѣче, у њег си чувам свакакве поситнуше. Сѣндѣче је деда донѣл из војску, и док је бил жив држал га је под кревет.

сѣстигне свр. *сусјигне једна несрећа другу*. – Дабогдал да и моју јетрву сѣстигне квo је мѣн стигло, па да види како се деца чувају без башту.

състи́за несвр. *суси́иже*. – Сва́ка бо́лес ме́н състи́за, дру́ђи сви́ здра́ви у ку́ћу, каква́ је то́ј пра́вда не зна́м.

сва́дбарсѝи, -ска, -ско *који се односи на свадбу*. – Мо́ј де́да Младѐн је би́л грнча́р, ови́ја конди́р је он напрајил, зове́мо га свадба́рсѝи конди́р, комши́је доо́деоше да га узима́ју да зову́ сас њѐг ро́дбину у сва́тови.

сва́кад прил. *свагда, увек, у свакој љрилици*. – То́ј мецу́ њи́ не буцу́је сва́кад, де́си се поне́кад, али ре́тко.

све́зналица м/ж *особа која има врло високо мижљење о својим скромним знањима, која се ѿнаша и говори каода све зна*. – Мисли да је све́зналица, а не зна́је ни но́с да си обри́ше, али се ме́ша у сва́ку орату́, и о́че да је суде́ пр́ва и гла́вна.

свесни́чје с *биљка из ѿродице главочика Mikropus erectus* – Од свесни́чје ба́ба сва́реше ча́ј кад вој се заму́ти у гла́ву, она́ причаше да је та́ј тра́вка ле́к за они́ја што́ се замла́те, па не зна́ју квó прича́ју. Ди́гнемо се у́јутру ра́но пред слѐнце и и́демо да бе́ремо лековите тра́ве: ба́бину души́цу, подуби́цу, свесни́чје, па и́ма некаква́ на́мерска трава́, па од црвѐни ветар трава́, ста́ре же́не на́м причале, и ни́ смо то́ј бра́ле.

све́шчица ж *дем. од свеска*. – Ви́ди се да је па́метан и у́чен чове́к, чим се на́ђе мецу́ озби́лни љу́ди о́дма ва́ди из унутра́шњи це́п једну́ све́шчицу, блокче́ једно́, и у њѐга си заспи́сује нешто́.

сви́рѝц мн. свирѝцј м 1. мит. *умрло некршѝено деѝе, ѿзнаѝо и ѿод именом некрштѝенац – некрштѝенци, које леѝи небом изазивајући хук сличан свирању, и има моћ да убије свако некршѝено деѝе*. – Празњува́ли смо некрѝстени днѝ од Но́ву го́дину па до Божѝч од свирѝцј, од који́ смо се плаши́ли ако и́мамо некрѝстено дете́ да ни не у́мре. 2. *месѝо које је сѝално изложено ветѝру*. – У Го́рњи Стриже́вац посто́ји једно́ брдо које́ се зове́ Сви́рѝц, кад ду́не ја́к ветрѝна на Сви́рѝц сви́ри ко да чове́к у тру́бу ду́ва.

сви́рка ж *музѝирање, свирање, концерѝи*. – Би́ба, пева́љка ис Пи́рот, ка́д не́ма сви́рка куде Ка́рла у Те́мску, она́ изле́зне на дру́м, па си подопу́ни буце́т сас Ту́рци.

сви́ркање с *уснама ѿпроизвођење каракѝерисѝичног звука, звиждукање*. – Престани́ ви́ше да сви́ркаш, у гла́ву ми се у́свирка, како́ те уста́ не заболѐ оди то́лко сви́ркање ни́како ми неје́ ја́сно.

сви́ткав, -а, -о *свеѝлуцав*. – И́ма сви́ткаве о́чи, а на́рочито кад ви́ди у́баву же́ну у свети́тка сас њи́, ко ма́чка кад ви́ди слани́ну.

сврѝање с *навраћање*. – До по́ланску го́дину че́сто сврѝаоше при на́с, па оретѝше сврѝање, са́ ви́ше ни́како не доо́де, забора́више ни ко да им несмо́ ни́какъв ро́д.

сврачѐ мн. сврачетија с *младунче свраке*. – Сврака изводи сврачетија, врџана вранчетија, а чџавка чавчетија.

сврџлес, -ста, -сто *који личи на сврџао, који се увија као сврџао, сврџласи*. – Имамо убавог овна, рогови му беоше големи и сврџлести, лепотан, у свџстоку деџа је њџга највише волџл.

сврџт мн. сврџтови м *заклон, свраишиши*. – Павлија иде од једног мџжа до другог, ниџако да најде сврџт да се сврџти на једно мџсто, мџра да си је до њџ, те ју мџжи тџлко искџрују.

седџњивање с *иџрело око ваиџре уз иџесму и шалу*. – Сви смо једва чеџали да џжњемо и овршџемо, па да пџчну седџњџе и седџњивање, да накладџемо џгањ на крстопџтину, па до који рџд нџчу.

седињџв, -а, -о *који је иџросед*. – Јџш мџд, а седињџв, свџ се од њџга траџи, а пџмоћ нџма ни једну стрању. Нејџ мџлоџ стар, али оваџ седињџв изглеџа мџлоџ пџстар нџго штџ има гџдине.

седлџ с *фиг. деџ иџаниџалона на иџуру*. – Сашил ми убаве панџалоне, и тамџ ми, сџмо ји мџлко отеснил у рџсовете и у седлџто, онаџ ми убаво стојџ.

сџк мн. сџкови м *ошиџрица* (сечива, алатке за сечење). – Сечемо дрџва по планину сас сеџиџре, удаџрамо ниџско, па неџаџа промџшимо па сас сџкат удаџримо у камен, џн се увџли, па сеџиџрата пџсле нџче без острџење да сече.

сенџрџи, -ска, -ско *који се односи на сено*. – Овај гџдина че је сенџрска гџдина, траџа се рџди убава, а и окосимо ју и сџно приџрамо и спастрџмо без џишу, свџ како трџбе.

сџрав, -а, -о *који миџише на серу, овчији зној*. – Остриџена вџна је сџрава вџна, и мџра прџво да се опеџре, па тџг да се нџси у вуновџчару да се вџлачи, и пџсле да се предџ. Сџраво млекџ је прџво млекџ које јџгње посџса кат се ојџгњи, џнџ је најџако и најздрави млекџ.

сеџирџиво прил. *заџринуџио, усџаниџено, на сеџирџив начин*. – Кој знаје каџа чеџо да пџџдемо одџвде, и да ли че ни пуште да пџџдемо! – сеџирџиво ми рџче момчево.

сџчина ж *исечени деџ шуме*. – Лџко је да од бџраниште наџравиш сџчину, али пџсле трџбе мџлоџ гџдине да се тџј мџсто обнџви сас шџму. Видиш ли онџј сџчину, е до њџ је моје бџраниште.

сџвкас, -ста, -сто *џомало сив, који боџом налиџује боји иџейела*. – На вџшар у Бабушницу присџвиџа ми се једџн сџвкас капутџк, мџлоџ убаџв, али скуџпачак, и не мога да га кџпим, па си се жџлан врнџ у селџ.

сџкти несвр. *обраџа се коме ошиџрим гласом и гџруним, увредџливим изразима, сикџе*. – Дџџде вој теџа, па се наџџти, па кад пџчне да сџкти на њџга, џн, сиромџ, сџмо слџгне глаџу и глеџа да се негџде изџуби да ју не слуша.

си́ли несвр. 1. *йодси́иче, йодја́рује*. – Ја́ њдем по пúт, Ке́цино кúче ме ла́је, а из двóр Жи́ва се потсмíвка и си́ли га, сь́ка га на мéнеме, онó а́ђиди че се отђи́не од ла́нац са́мо да ме гра́бне за но́гу. 2. *йодилази коме, йрида́је коме ве́ћу ва́жностí него ши́о је йоседу́је*. – „Мóре, излэ́зни па им се нао́кај, да видиш како́ че се сми́ре, оди те́бе се онí највише пла́ше.“ – си́лим га ја́.

силни́к мн. силници́ м *особа склона наси́љу*. – Узéше вла́с, осили́ше се, па са́мо дрпа́ју од наро́д куде́ квó сти́гну, али и на ти́ја силници́ че до́јде кра́ј.

си́ловит, -а, -о *найраси́й, који је склон наси́љу*. – Башта́ му бе́ше јак му-жете́рина, и си́ловит ко би́к, а дете́то му нејé на њéга, ме́шишар ко сас мо́чку да је пра́вено.

сирења́вка мн. сирења́вће *йециво од развучених кора филованих сиром и йржених на масноћи, или исйечених у фуруни*. – При на́с у селó сирења́вће ско́ро сви пра́ве, а највише им се ра́дују деца́ и ста́ре ба́бе које́ не́мају зу́би.

сисете́рина ж *йеј. од сиса*. – Би́ба Ци́ганка, пева́лка ис Пи́рот, дебéла а сукња́ кра́тка, ука́чи се на аста́л, па кад затресé сас сисете́рине над мéн, óдма ва́дим иљада́рку.

сисети́на ж *аугм. од сиса* – Ђде На́да Борéјнска по пúт, гузи́цу растрéсла, ку́кови одла́те нагóр-надóл, сисети́не отранчи́ла ко кра́ва монтифо́нка, па си ми́слим да ли њма́ љуђи ко́ји и такву́ жену́ беђенди́шу.

сисодржа́к мн. сисодржа́ци м шатр. *део женског рубља који служи да чврстио држи груди, брусхали́ер*. – Заи́гра пеша́чку, и у ти́ја ма́ вој пу́че сисодржа́к, па се истрéсоше си́сће насре́д са́лу. Гле́дам корз вра́та, а на оста́л ко на тезгú: шарене́ мушће га́че, некви́ сисодржа́ци, и онí шарени́, па же́нсће га́че по́малецће него ли ма́рамчети́ја.

си́ти несвр *заси́ћује, чини кога си́тим*. – Ме́со си́ти, качама́к не си́ти, он са́мо за́љеже гла́д, човéк се наје́де и преје́де, и ма́лко по́сле пак огладне́је.

ситнури́ја ж *си́йне си́вари, си́йни йредме́йи, си́йни делови чега, си́йниши*. – У по́друм њмамо́ је́н сандџ́к, де́да си у њéга држе́ше сва́каву ситнури́ју: кљу́чеви за одврчување, шра́вови, кљешта́, чуклети́ја, ни́тне, ек-се́ри, грађевинс́и ме́тар, висак – ма́ ту́ј нејé имало́ са́мо од по́па уо, како́ он ду́маше.

ска́пан, -а, -о *изнурен, мршав, слаб*. – Она́ уба́ва, а гле́ квóг ска́паног му́жа нашла́.

скапи́ра свр. шатр. *докучи какав смисао, схва́йи*. – Ка́д скапи́ра сас мо́јви шини́к квó ми врéви Госпа́ва, увати́ се за меши́ну од смеја́ње, како́ вој овакво́ нешто́ па́да на па́мет ни́како ми нејé ја́сно.

ска́пља м *онај који је мршав и онемоћао*. – Каква́ уба́ва дево́ћа, а у какво́-га ска́пљу се загледа́ла да се чу́диш, па да се свéриш.

скапување с *умирање, цркавање од глади, жеђи, зиме или каквог другог итешког сџања*. – Једни скапују од гладување, једни скапују од прејецување, али скапување је скапување и за једни и за друђи.

скара ж *ошворено метално вапирнише на коме се на ђумуру иче рошџиљ*. – Жвакамо цревца от скару, пивкама грејану ређију, и замлачујемо се ко бес-послене бабе.

скарује несвр. *гонеђи или возеђи сјављује или допџерује са вишег месџа на ниже*. – Лети пасемо овце по-планин, горе и спимо сас њи, подјесен ји скарујемо у село, и ранимо сас сено и шуму. Местото припрто, па морају сеното на-руће да скарују до дом.

скаса се свр. *йодере се, сломи се, унишиши се*. – Скасаше ми се цвикери, а студ удари, па не мога да идем куде Кинџи да си купим друђи.

склекавен, -а, -о *деформисан, извишйерен, који итешко хода због оболелих ногу*. – Склекавен човек, једва оди, а они траже да и он работи барабар сас њи.

скленса се свр. *удружи се са ким у досџикама и сџрдачењу*. – Колко видим, онџ че се скленсају, а ја чу им будем мета коју че гацају.

склопџија ж *допџрајала, једва ушйребљива сџвар, крнџија*. – Аутомо ми је голема склопџија, ама, ете, служи ме јџш.

скљџчка свр. *згњечи*. – Бојана прво извади кочичџе из сливе, па ји тури да се варе, кад се сваџе она ји скљџчка сас дрвену ложицу, па им тури шићер те се јџш малко поваре, па мармалада та пуца.

скљџшти свр. *йришегне, сџисне*. – Скљџштиле ме невоље от све стране, па сам закасал ко никој мџ.

скокџне свр. *йришегне са свих сџџрана, йришџера уза зид, сџйадне*. – Дете ми пострада, па ме скокџнула туга, па не попушта, кудџ појдем, она си иде с мен, живим ко да не живим, боље и да не живим.

скџнча свр. *деведе крају, доврши, оконча*. – Бџше убав момџк, али се не теја жџни, че скџнча живџт ко пустоџд.

скрајше свр. *фиг. йџусџи здравље, йришџера човека мука уза зид*. – Кво је Госпаве? Што си таква, ко да си кроз дрџш прошла? – Болка ме притџсла, упрџо ме поди дџсно ребро, гоца ме скраисало, морам да идем куде лекара.

скрачување с *скрађивање*. – Трипут мерџ, а једнуш скрачуј, јер ако прекараш у скрачување, настављање нече да помџгне.

скреж м *ледена йџкорица йреко блаџа и орања*. – Малко се створџл скреж пред зџру, али че се брзо отџпи, затџј боље да пожуџримо док се не раскаљџштави.

скрља се свр. *скоџрља се, смандрља се*. – Укачил се на столицу, и сас гуџицу врти ли врти, а Госпава му шљапа сас шаџе одзем, али ако пукне сто-

лицана има се скрља ко бесна овца од лисник. Скрљамо се низ отрадијуну, једва живу главу извлекомо.

скромнос м *скромносѝ*. – Дај ми, Боже, здравје и скромнос, па да будем богат.

скроч мн. скрочови м *корак*. – Старци по село има, оде скроч по скроч, а момци нежењени колико оч.

скрочи свр. 1. *коракне*. – Скрочи некакò незгодно, па си изврну ногу у зглоб. Пази куде чеш да скрочиш, немој бѣш сваку бару да потрѣвиш, замини понѣку. 2. *фиг. ѝркне*. – Скрочи зачѣс до Крњино, ене где је, те јави на људи да се не сећирају, баба прѣскрца и овѝја пѣт.

скрџина ж *доѝрајала, једва уѝоѝребљива сѝвар, крѝиѝја* (упор. склопозија). – И Драќша Серавинсѝи купи некакву скрџину од кола.

скрцање с *шкриѝање, шкрѝуѝање* (зубима). – Ти ли мислиш да се ја још плашим од твоје окање и скрцање сас зѣби, тој време одавно прошло, са ја тебе могу да носим у зѣби, а не ти мене.

скрчна ж. *женска особа ѝѝиѝја, ѝврдѝиѝа*. – Тај скрчна ни бомбону не донесе да прѣжи на дете, ако вој је унѣче, а бајѝги некаква баба.

скршџина ж *доѝрајала, једва уѝоѝребљива сѝвар, крѝиѝја* (упор. склопозија). – Јорко ис Провољеник купи некакв трактор гусѣнучар, али скршџина, ни једнапѣт га не може искара из двор, тека си по Јорка и остаде прет кућу.

скупоча ж *високе цене, скуѝоћа*. – На пијац све појевтинѣло, јевтиноћа, али за онога који продава, за онога који живи од пензију је скупоча, па одонѣд.

скурчи се вулг. свр. шатр. *ѝосѝане досадно, неѝиѝо шѝо је човеку „ѝреко главе“*. – Остави ме на мир, мен се у послѣгњо време и живот скурчил од бриѣе и сећираѝије, а ти тражиш да идемо у бању „ко и сви друђи“. Скурчили су ми се овѝја пѣсниѝи што мисле да су Јесењини

скуцкање с *ѝсеће, обично шѝенеће, скичање*. – Донесе из њѝни бело кутренце да ни буде „кућни љубѝмац“, намести му да спи у собу при нас, ал от како га донесе ја више не заспа од њѝгово скуцкање.

скупчање с *оглашавање скичањем*. – Ош, болка ви појѣла, не мож ви човек нарани, од собајле почнте да тражите да једѣте, главу ми пробѝсте с ваше скупчање по кочину.

славсѝи, -ска, -ско *који се односи на славу*. – Домачѝн прерѣже славсѝи колач, и тѣг се почиња с наздрављање и мѣзење.

слепутање с *бесѝосличење, шврљање од једног до другог*. – Привати се за некакву рабѣту, слепутање по Бабушницу ти нече посеје и ѝжње ѝѝве.

сливчѐ мн. сливчетија *млада шљива*. – Кад лѐти пѐчне да дудњи, тутњи и нѐбо се разлама, маѐти си овак слобѐди дѐте пот сливчѐ на њиву: „Тѐј дѐда (бог) ваља бѐришта по нѐбо.“

сличи се свр. *ѝосѝане сасвим слично, ѝоисѝовеѝи се*. – У даншњѐ време ношња се сличила у град и у село, ѝсто тека скѐро да се и ората не разликује ко што је било напрѐд.

слѐњало с *бесѝосличар, скиѝница*. – Пак ѝде тѐј слѐњало, чѝм трѐбе да се поставаља једѐне на астал етѐ га ѝде, а кад трѐбе да се помѐгне у некаву рабѐту нѝгде га нѐма.

слушаљѐ ж мн. *слушалице*. – Госпава извѐди комѐндију, наместила слѐшаљѐне на ѐши, и ѐка ми: Стѐрај се, Браце, да те преглѐдам.

слушање с 1. *сѝособносѝи да се неко брине о себи без ѝѝѝе ѝомѝи*. – Све је дотлѐ добрѐ дѐк чѐвѐк мѐже сѐм да се слѐша, не вољаје кад лѐгне, и пѐчне да завѝси од туѐо слушање и помагање. 2. *свакодневна ѝѝѝреба* (о тзв. техничкој води). – Вѐду за стѐку и за слушање по куђу корѝстимо из наш бунѐр, а за пијење си дѐносимо од кладенац.

слѐшњиња ж *слушкиња*. – Ако си ме двѐл да бѐдем слѐшњиња на тѐбе и на твоју маѐтер, грдно си се преварил, или чѐмо да бѐдемо самѝ тѝ и ја и наша деца, или чу си се врѐнем при маѐтер и башту.

смакнѐтина м *онај који је неуредано обучен, који иде зарозаних ѝаниѝалона и чараѝа*. – Кудѐ најдѐ тога смакнѐтину, стално ѝде сас смѝкнуте черѐпе, а панталѐне му вѝснуле ко на плашило.

смандрѐше свр. *згужва, згѝечи*. – Сѐмо ме тѝ подѝрај, али ако те доватим ѝма те смандрѐшем ко пијан бѐнку.

смѝгли се свр. *замагли се, ѝриѝисне магла да се нишѝа не види*. – Тамѝн избѝмо из долинуту, кад се смѝгли, ништа се пред ѐко не види.

смѝкљѐн м в. *смакнѐтина*. – Ё, смѝкљѐне јѐдан, тѐб ли че нека да ѐче, што се не притѐгнеш малко, нѐло ѝдеш такѝв распѐкљѐн и распѐсан. Она ѝбава, а глѐ квѐг смѝкљѐна вѐди.

смејурина ж *фиг. карикаѝѝура* (о човеку извесних особина). – Ма ѐн је једна смејурина од чѐвѐка, с ѝѐг ли си нашѝл да се орѝачиш, ѐн те ѝма превѐри дѐк трѐпнеш. Смејурина од ѝѝ двојѝца кад се стаѐве, не знаш који је пѐзамлатен.

смѐтен, -а, -о *који је несналажљив, збуњен, смушен, сѝѝѝљан*. – Лѝко је кад је ѐправна работа, да раѝиш и да појѐш, али не вољаје кад је гѝзда смѐтен, па нѝти тѐбе оправља квѐ да рабѐтиш, ни сѐбе знаје да оправѝ квѐ тѝчно ѐче.

сметења́к м онај који је смеӣен. – С то́га ли сметења́ка си се погаца́л ку́ћу да ни пра́ви, па о́н неје́ клозе́т направи́л ни за њи́ си, не́го и́ду позади́ шта́лу, ко да су на њи́ву.

смешту́је несвр. фиг. *и́рави коме невоље, смеши́а коме неи́рилике*. – Куга́ мрзнеш мо́раш да му смешту́јеш: отиде́ш у кокошкарник, најдеш некоје́ пéro оди коко́шће, умóташ ји у црвѐн конџц, мо́ж и нећи́ чéшаљ да забодéш, врљиш му то́ј пред пра́г, и глeц му чу́до.

смине́ свр. *навраи́и, свраи́и*. – Ту́рај каве́, са́ че смине́м. Ка́д појдеш за Пиро́т смини́, ба́р на каве́, ко́лко да се ви́димо.

смита́ње с *смеи́ање, омеи́ање других у чему*. – Ми Ср́би смо направи́ли ку́ћу насре́рд пу́т, на сви́ смита́мо, и мо́рају да ни мрзну и бомба́рдују због то́ј смита́ње.

смито́тина ж оно *ши́о је и́рикуи́љено мей́лом* – Смeте со́бу, па смито́тинуту бр́зо на́мете под кре́вет кад виде́ да вој и́ду госја́њи.

сми́шка се *смеи́и се, осмеху́је се, смију́љи се*. – Про́фира ода́вна несѐм виде́л, оцу́тра га видо́, о́н си оста́л и́сти: наби́л нога́вице од фáрмерће у белé ву́нене чера́пе, и она́к и́сто се потпрци́вачћи сми́шка сва́коме куга́ срéтне.

смучина́ м аугм. *велики смук*. – Насрну́ у шта́лу, кад је́дн смучина́ тамѐн почéл да се омогу́је на кра́ву окол но́гу.

смучни се *иоси́ане мучно, и́риядне мука*. – До́ста се лџгави́сте, како́ ви се не смучни оди то́лко лџгавéње.

снебива́ње с *стии́ђење, усџеза́ње, усџручавање*. – Роце́ни бра́т ми је, али је мло́го стидљџв, рéтко дооди́ код нас у гра́д, чџм до́јде о́дма по́чне да се снебива́ и да глeда да сeдне негдe ускра́ј, на сви́ ни смита́ то́ј њиго́во снебива́ње, али га зна́мо да је такџв.

сне́сено прил. *разбаца́но, несређeно*. – Ку́ћа им неизмeтена ко да је ци́ганска, а по ку́ћу свé сне́сено ко да је бучња́к прошџл кроз њу́.

со́бали свр. *обори*. – Бо́ре се Живојџн Па́ждра и Чедо́мир Николи́нсћи, па га Живојџн со́бали, а́ко је по́малечак од Бо́ру.

собира́ње с *окуи́љање* (о људима). – Било́ људи, па било́ и друже́ње и собира́ње, са́ не́ма људи, па не́ма ни друже́ње ни собира́ње.

собува́ње с 1. *изување*. – Не́че да ми помо́гне ни да се ди́гнем от столи́цу, та ка́мли да ми помо́гне у обува́ње и собува́ње. 2. фиг. *исџија́ње чаше за ча́шом*. – Ка́д по́чне да собу́ва ча́ше једну́ по једну́ ми ми́слимо да че мо́рамо да га на ру́ће изно́симо од то́лко собува́ње, а њeму, брé, ништа, навџкал на ређи́ју ко жа́ба на во́ду.

со́ка свр. *вичу́ћи дозове*. – Ве́тар ду́ва, једва́ га со́ка да мању́је свé и о́дма да до́јде до́м, де́да заумирáл.

со́ка се свр. *вичући дозове се са киме на већој раздаљини.* – Дојде Првображење, ва́шар у Пала́нку, ми́ Стриже́вчањи још рано́ ујутру се со́камо и појдемо преко Сли́вовик и Орёовац на ва́шар, и ти́ја дѣн пројдемо двајес и че́три километра на́там и оту́д, али млади́ња, па ни нејé било тешко.

со́кница ж (обично у мн.) *дем. од сокна, крајика чарайа.* – Ја сам за повојницу на моје унученце исплела јелеченце, рукавичће и со́книце, а де́да че му даде́ пару́.

сомура́в, -а, -о рет. *слинав.* – Још сомура́в, нуме́је но́с да си обрише, а о́че да се же́ни.

сопекљу́је несвр. *раскопчава.* – Она́ распаса су́књу, ја почé да сопекљу́јем бревене́ци, па се гра́бнумо ко два́ најгора душма́нина.

соплиту́шка ж *прејрека на џуџу.* – Путува́л сам све́ од соплиту́шку на соплиту́шку, а какѣв је пу́т бил не зна́м да ти ка́жем, јер сам путува́л но́чу ка́да се ни́шта не ви́ди

со́ртачу́је се несвр. *пословно се удружује са киме, уорџачује се.* – Ка́д дојде про́лет по неко́лко комши́је почну да се со́ртачују да пра́је буљу́к, па че по́сле ре́дом да иду с о́вце, заједничџи да ји музу́, ре́дом да бачу́ју и лежу́ на трља́ци.

спава́ћица ж *кошуља у којој се спава, спаваћа кошуља.* – Ми́ несмо́ има́ли по́себне аљи́не за преоблаче́ње пред спање́, у коју́ кошу́љу смо ишли́ данѣс, у ну́ си спимо́ начѣс, а са́ је сасви́м дру́кше, са́ му́жи имају пица́ме, а же́не дље́је кошу́ље за спање́, па ји о́кају спава́ћице.

спа́ра несвр. рет. *шпеди.* – Си́пни, бре́, од ре́ициу ту ду́шу да поврнемо, немо́ј да ју спа́раш, оно́лку ра́боту ти ура́ботимо, ва́лда смо заслужи́ли по ча́шу ре́ију.

спа́цира́ње с *беспосличење, скипање.* – Та́ј њи́ва је треба́ло да бу́де ода́вна поугаре́на, али мо́ј му́ж не́ма кѣд од спа́цира́ње по село́, па си тека́ стоји́.

спле́тен, -а, -о фиг. *збуњен, неумешан, џомешен, џрочуђен.* – Он нејé са́мо да је у ру́ће спле́тен, не́ло и у ора́ту, а најви́ше у мо́зак.

спле́скује се несвр. фиг. *спрема се да легне.* – Иди се спле́скуј у кре́вет и ћу́ти, нејé ти ме́сто ви́ше да седи́ш сас мла́ди.

сполита́ње с *досађивање, спопадање.* – Споли́та ме жена́ да и ми́ купимо ко́ла, да се и ми́ зајезди́мо у лимузи́ну ко сви́ дру́жи, а то́ј њо́јно сполита́ње је дањоно́чно.

спо́љан, -љна, -љно *који је споља, спољашњи.* – Бра́це, бе́ше То́ша до́ктор да ни преглецу́је, и савету́је ни да је ле́к за спо́љно крваре́ње мо́чка, а за унутра́шњо ре́ија.

спомени́к м 1. *архитекџионско или вајарско дело посвећено усјомени великих људи или знамениџих догађаја.* – Пред До́м култу́ре у Бабу́шницу по-

ставен споменик палим борцима. 2. *надгробни сјоменик*. – Цел дѣн лежал, па се смори́л ко наполи́танка на споменик.

спотурање с *пшешурање*. – Тој њигóво пија́но спотурање по пути́шта једампу́т има ску́по да га ко́шта, али да се ма́не од пија́нку не́че.

спржо́љен, -а, -о *смежуран, сјарушен*. – Набра́мо до́ста сли́ве, али несú же́дре, спржо́љене, нема́ ћи́ша да им па́дне ка́д је треба́ло. Ра́садат вој сѣв спржо́љен, не ве́рујем да че се опра́ви.

спри́да се несвр. фиг. *врши се укруг, креће се све исшом љушаном*. – Спри́дам се са́ма по двóр, пови́рам се на́там-на́вам, са́ма ко чу́тук ме́цу ду́вари.

срамува́ње с *срамовање, осећање сшиди (чесшо бесшоиребно и шрешера-но)*. – Не сраму́јте се, же́днете и пинете, срамува́ње је за мла́ду неvěсту, а ми́ смо си сви́ наши.

срда́ћка мн. срда́ћке ЛЗ *шишчица која служи за учвршћивање цевке у савелки* (чунак код ткачког разбоја). – На срда́ћку се ту́ри цевка́ на коју́ је на-мо́тана по́тка, па се она́ уцвр́сти у савле́ку, савле́ку провла́чимо кроз о́снову и с набрди́ла приби́вимо до́к тка́јемо.

срдит, -а, -о *који је обузеи срибом, гневан* (упор. срдљив ‘који се лако расрди’). – Срди́та ба́ба срдито́ гле́да, спре́мај се, де́до, мо́ра се бе́га.

срдња́ ж *осећање срибе, гнев, љушња, озлојеђеноси*. – А́јде да се бо́римо, па који́ пребо́ри он је по́бедник, а који́ изгу́би да при́зна да је изгу́бил, али без срдњу́.

сре́днoч прил. *време око шоноћи, или шачно у шола ноћи*. – До сре́днoч седу́ а при же́днога́, а при дру́гога и и́грају табланéт.

сре́дпладне прил. *време око шоднева, или шачно у шодне*. – Сре́дпладне, све́ се наби́ло у ладовину́, и че́ка да про́јде најголема же́га. Ба́ба за́спа у сре́дпладне, ко́ј зна́је од ка́да то́ј не́је урабoти́ла. Сре́дпладне, а они́ се још протеза́ју у кре́вет, ко да су бо́лни.

сре́ћица ж, *хш*. *од срећа*. – А́јде, сре́ћицо ба́бина, да ми вечéркаш, па да си ти́ и ја́ легнемо, и да ти ба́ба испри́ча же́дну при́чу.

срецува́ње с *довођење у ред, сређивање*. – Же́нино је срецува́ње по ку́ћу, месéње и готвéње, а мо́је је намирава́ње сто́ку у́јутру и у́вечер и по цел дѣн зубрува́ње а при же́дног, а при дру́гог.

срита́ње с *сусреи, дочек, срешање*. – Ка́д доо́део негде́ од пу́т до́к ми ма́ти бе́ше жива́ увéк ми је искача́ла у срита́ње на капи́ју, а са капи́ја закљу́чена.

срoнда се свр. *сшмоглави се, шадне са неке висине*. – Не кантерí се на дрво́то, че се срoндаш одозго́ре да се сѣв скрши́ш.

срчка ж нов. *јак бол у шределу срца, срчана каи*. – Све́ мла́ди поумира́ше без дѣн оди некакву́ проклéту срчку, а напред за њу несмо́ ни знали́, ни чу́ли.

стављање с *састајање, дружење*. – Напред, брѣ, народ бил дружељубив, било стављање, било помагање, било идѣње на славе и свадбе, а са нико никуга не глѣда.

сталожен, -а, -о *који је смирен, умно и морално уравнотежен*. – Сви га знамо да је сталожен човек, али ако је у њѣга бѣс наталожен и он, тел-не тел, мора да престане да бѣде сталожен.

становѣн, -вна, -вно *који је нејокрепан, сѣамен, дубоко усађен и укорѣен*. – Насрѣд нашу њиву у Бербѣч има голѣм становѣн камен, ко да је из зѣвњу порасал.

старудија ж *сѣаре ујошребљаване сѣвари, сѣареж*. – Тија таванѣтина на нашу стару кућу бѣше мрѣчан, и пун с некакву старудију, увѣк ме је било стрѣ кад ме прѣте да се укачим гѣре по нештѣ.

старчѣљина м *оронула сѣара мушка особа*. – Браце, мѣјиви старчѣљина не мѣже без баницу, исто ко и ти штѣ не мѣжеш без реѣицу.

статѣви м мн. *две сѣранице ѣкачког разбоја на којима су монѣирани осѣали делови*. – Разбѣј има ногарѣ, а негдѣ ји зову статѣви, гредѣца или даска за седѣње, двѣ кросна: прѣгњо и загњо, затезаљна, повртаљна, скакуће, нѣтѣ, поднѣше, брѣдо, набрѣдила и совѣљна.

ствѣни-сѣвни прил. *од раног јуѣра до касне вечери*. – Зѣми којѣкако, имамо врѣме да одмѣримо и јутром да пѣспимо, али лѣти нејѣ текѣ: сѣвни-ствѣни – ми смо на њиву, ѣ-тавнин отѣдиш, ѣ-тавнин се вртѣш.

ствѣрно прил. *уисѣину, доисѣа, заисѣа*. – Стѣрно је текѣ било, двѣ ми ѣчи, баштѣ и мѣтер да нѣмам ако ви лѣжем.

ствѣрничѣи прил. *в сѣварно*. – Јѣ сам, брѣ, сас тија народ обелѣл, знам ји у душу, знам када лѣжу, а знам и када орѣте како је стѣрничѣи било.

ствѣрни свр. *чини да нешѣо ѣосѣане ѣврѣдо*. – Пушти нѣк се тестѣто малко стѣрни, па тѣг га месѣ. Сузѣна мѣси мѣсо, прѣји плѣскавице и ѣѣапчичи, Госпава вој га отѣд муѣ: – Стѣскај, Сузѣно, пѣјако месѣто, да га убаво стѣрниш. (Зна се које месо стискањем нарасте и постане тврѣдо.).

стѣзање с *ѣримѣивање ошѣрих мера у васѣишању*. – Ти детѣ стѣзај дѣк је малѣчко, кад порастѣ стѣзање више не помага, тѣг онѣ пѣчне тѣбе да стѣза.

стенѣц м *камен дубоко усађен у ѣле*. – Стојѣ ко камен стенѣц и ѣутѣ, па се ѣбру исполагѣцка комто мѣн, и остѣде текѣ, да чује квѣ чу јѣ да кажем.

стенѣтина ж *ауг. од сѣена*. – Кроз Бѣжичко ждрѣло кољѣе су се стенѣтине натквѣсиле над пѣт – мѣни га, да се некојѣ стрѣвали на пѣт не би моглѣ више да се проѣди ни пѣшѣи, кам ли сас кола.

стица несвр. *ѣодсѣиче* (о ватри). – Немѣј више да стицаш огњѣат, че поцрѣамо од жѣшчинѣ.

столи́чка мн. столи́чће ж 1. *хий. од сѣолица, сѣоличица.* – Ба́ба си йма њојну столи́чку, и не во́ли ни́кој да на њу се́ди, а она́ дру́гу да тра́жи. 2. *дечија игра носања.* – Се́чате ли се ка́д бе́омо ма́лечћи како́ смо се “носи́ли на столи́чће”? За ту́ј игру́ тре́бу двѣ по́големшка и по́јака де́ца, а тре́ћити да бу́де по́малечџк, којито че се но́си. Ови́ја двоји́ца сва́ћи си увати́ ру́ку за згло́б до ша́ку, а тџ се увате́ за ру́ће, и текá напра́је “столи́чку”. По́малчџити се ука́чи, пригрне́ ји окол ши́ју, и ови́ја га но́се.

стра́ва ж *велики сѣрах, ужас.* – Йма́ једна́ спра́ва, зове́ се ку́ћна ва́га, за уба́ве же́не пра́ва стра́ва.

страшљѣв, -а, -о *кији се свега йлаши, йлашљив.* – У браћу́ту он је најстрашљѣв, ма ко за́јак је страшљѣв. Дечи́ца несú ни́шта крѣва, она́ су са́мо проодѣла по пу́т, а твоје́ куче се залетѣло на њѣ, са́ че ми деца́ це́л жи-вот бу́ду страшљѣва.

стрѣвина ж 1. *йело угинуле живоѣиње, цркойина.* – Нашла́ пцетáта некакавú стрѣвину, па се да́ве окол њу́. 2. *неваљао, йодао и йокварен човек.* Тој стрѣвина од чове́ка, а-ли га ма́лко увре́де по́чне да ји песнѣчи, па си јутре́ па́к пи́је сас њѣ, ко да ни́шта не́је било. 3. *фиг. јак човек.* – Каква́ је тој стрѣвина би́ла од чове́ка, а гле́ га са́ ко́лко је пропáл.

стригáч м *особа која маказама скида вуну са овце.* – У ортацѣти најбрз стригáч бе́ше Бо́жа Јеличѣин, до́к онѣ острижу́ двѣ, Бо́жа тре́ћу заврша́ва

стрижáч м в. *сѣригач.* – Сви́ овчари́ су били́ и стрижачѣ, са́ у селó не мо́ж да најдеш́ једно́г чове́ка којѣ уме́је да остриже́ овцу́.

стрко́љи се свр. *легне и ойружсе се као да је са крушке йао, сѣировали се.* – Ви́ли се ди́же од кре́вет, со́бу чара́пе, ту́ри но́ђе у ла́вор да ји омѣје, и па́к се стрко́љи у кре́вет и почѣ да р́че.

стругáчка ж *метáлна йлочица за скидање блаѣа са моѣишке, лоѣише, ашовои или обуће.* – И ми́ ймамо стругáчку пред ку́ћу да чѣстимо каљѣште од опѣнци, да не ула́зимо с каљѣшта́ви опѣнци унутра.

сту́бал м *извор који је кайѣиран укойаним верѣиикалним шуйљим сѣа-блом да би се лакше долазило до воде.* – У Йѣин вртоп се напѣмо ла́дну во́ду на сту́бал, одморѣмо, па по́јдомо да крáтимо пу́т.

студеншѣк, -шка, -шко *йрилично хладан.* – Студеншка́ ти реѣија́ва, а́рно ју подгрѣј, грѣјана реѣија́ тре́бе да је же́шка, та да је добра́.

сту́па несвр. *корача.* – Де́да Јосив бе́ше висóк чове́к, али ви́так ко момѣк, ма́лко погрѣбен, а ка́д óди сту́па не́чујно ко ма́чка.

сту́ра се несвр. *разодева се, скида хаљине са себе.* – Госпа́ва извóди коменди́ју, намести́ла слушаљѣне на у́ши, и óка ми: Сту́рај се, Бра́це, да те прегле́дам!

стүшти се свр. 1. *нагло и брзо јурне, ѿолеѿи некуда.* – Бошко бѣга колко га нође носе, али се Мирко стүшти, и стїже га. 2. *намргоди се, намришѿи се скуѿивши обрве.* – Штo си се тoлко стүштил ко Стара планина, који те тoлко насећира, сећире му главу отћинуле.

сћѣцан, -а, -о *фиг. мршав, ѿроѿао, костѿи и кожа.* – Ма он сѣв сћѣцан, нѣма ништа оди њѣг, тражи си дрүгог човѣка. Дошъл некѣв сћѣцан, вѣч пред пѣнзију, да тражи лѣк од корoну, а доктор му рекъл: Дoм, брѣ, и ашoв у руће, тѣб више никакѣв лѣк не помага.

сувомѣснат, -а, -о *који је од сувог меса, сухомеснаѿи.* – Бацѣви на Миту донѣли некѣв мрс из Немачку, да му се не наједѣш, ма Немци су закон за сувомѣснати производи.

сувомлѣhestа *која је оскудне млечносѿи, која даје мало млека.* – Овце које смо ми чували су биле сувомлѣhestе, и вуна им неје била бѣш најквалитѣтна, али су биле oтпорне и на болес и на стүд, пoсле почѣше да увoзе меримсће oвце, давају дoста млеко и мѣсо, али се несү показале добре за наш терен.

сувомрѣзица ж мраз *у време када је земља без снежног ѿкривача.* – Сувомрѣзица неје добра ни за људи и живoтиње, а најoпасна је за жита која су вѣч никла, или почѣла да ницају.

сувоњаѣв, -а, -о *мршав, ѿанак, исѿијен (али не ѿреѿерано).* – Женицата му бѣше сувоњаѣва, нисачка и малко погрѣбена, али ју никој неје видѣл намрштену, кућу је држала чисто, а деца вој несү ишла по село прчава и незакрпена.

султѣн *м ѿишѿула неких исламских владара на Оријенију.* – Дoм неје такѣв, ал кад отиде у тазбину разбашкари се ко да је султѣн.

супрoстѣвља се *несвр. ѿроѿиви се износећи своје мишљење, суѿроѿсѿавља се.* – Немoј да му се супрoстѣвљаш, ако oка – нек oка, он че oка, oка, па че преoка, ти си ћути.

сурињује се *несвр. обрушава се, сурвава се.* – Млoго куће има по наше село које су почѣле да се сурињују, а има и које су се начисто суринале.

сүша ж дугоѿрајно време без кише врло шѿеѿино за вегетѿацију. – Почѣ да плитѣје рекаѣва, сүша, свѣ изгорѣ, да oче ћиша да падне да придадѣ вода, да мoжемо грснице да натoпимо.

сүшан, -шна, -шно *који нема довољну количину кише, влаги (о земљи, клими).* – Сүшна година, че буде глѣд, време за жѣтву, а појѣдина жита јoш несү искласала, морузе пожлтѣле и усукале се, сѣмо да се покoсе за стоку.

сүшица ж туберкулоза. – Млoго гадна болка била тај сүшица, лѣк од њу неје имало, вѣле гдѣ се појѣви цѣле фамилије помру.

сушичав, -а, -о који болује од сушице, *шуберкулозан*. – Бобо Младенка једва, јадна, оди, савила се дозем, нема ју тријес ћила, испијена ко да је сушичава.

Т

таба несвр. шатр. *бије, шуче*. – Боље ти је да се не качиш с мене, ти знаш како ја табам. Голема је задорица, стално је бил табан од милицију по вашари. ■ **табање** гл. им. – Има да те одерем од табане, само ли се не смириш, и не престанеш да лудујеш.

табак м *лисци шашира, обично већи; фиг. шужба*. – Стално ми преорује мецу, а брат ми је, чу морам да му превијем табак, па нека суд расправља с њега.

табланет м *карташка игра*. – До средноч седу а при једнога, а при другога и играју табланет.

таблени, -на, -но *чије су сиранице направљене од дрвених шабли* (о кревету). – Даншњи кревети су убави, мећи, а напред се спало на гадни кревети: прво беоше лесари, па се појавише таблени кревети, после искочише железни мандраци, и у њи турена сламњача.

таванчетина м *иј. од шаван, шаванчина*. – Тија таванчетина на нашу стару кућу беше мрачан, и пун с некакву старудију, увек ме је било стра кад ме прате да се укачим горе по нешто.

тавница ж *шамница, зашвор*. – Тија лопурда се нече смири, малко ли га пуште на слободу он си па почне да крадне, коће има да му иструлеју по тавницете.

таврлића ж *женска особа склона кичошењу и помодарству, она која воли да се шаври*. – Черката вој права тавралића, само мисли од таврење и считање, неје она за нашу кућу.

тазбина ж *женин род, женина девојачка породица*. – Дом неје такъв, ал кад отиде у тазбину разбашкари се ко да је султан.

тако прил. *користи се у заклинању са логичким субјектом у дашви* (обично екл. зам.), *а предметом клеиве у ОП*. – Јесте, јесте, тако ми жива маћи, главе су падале на мецу, и због мецу! Тако ти две очи, кажи ми право видела ли си га да се шета сас другу?

тањирче мн. тањирчетија с дем. од *шанир*. – Купила сам шес длибока тањира за чорбелјиву манцу, и шес плитка тањирчетија за салату.

тарабук м *врста бубња*. – Кожа ти се најежи кад Каривоја засвири у трубу, а Радивоја почне да бије у тарабук.

таранчѹг м *немоћна, сѣара и досадна особа*. – Па ми се довлече тија таранчѹг у кућу, са морам да манем све работе па да му прајим друство да вревимо и овревљујемо једнога-другога по селѹ.

ташнице мн. ташничетија с *дем. од ташина*. – Чу си турим шише сас не квѹ пићенце у ташнице, долек пут до Београд, да си цугнем с време на време у аутобус.

тѹкми се несвр. *сѣара се*. – Зарезѹју куде нас ѹкају и мушка слава, јер на туј славу не доде жене, вѣч се само мужи тѹкме и около једене и около пијене.

тѹнкопрљес, -ста, -сто *брав са дугом њушком*. – Купимо свињче за домазлк, ѹбаво свињче, ем тѹнкопрљесто, ем длгопрљесто.

тврдеје несвр. *ѹсѣаје ѹврд*. – Леб којѹ почне да тврдеје и да буђавеје неје више за једене, па га турамо у помѣје за свиње.

теглач м *фиг. онај који ради најѣже ѹслове*. – Цел живѹт сам сецал и теглаил ко вол у бразду, и само су ме за таквога и сматрали – добар теглач.

тегоба ж *мука, мучнина*. – Убледел и уветел, некаква тегоба га мучи, а нече да иде при доктору да га прегледа. Уилан, неква тегоба га налегла.

тегобно прил. *мучно, најорно, ѣешко* – Утравѣла се моруза, па тегобно за копање, али ако се не окопа нече да рѹди.

терање с 1. *ѹринуђивање, ѹрисиљавање*. – Баба сас терање ни у рај нече да иде, али кад ју замоли Свети Петар иде па поје. 2. *исѹљавање нагона за ѹлодоњом* (о неким животињама). – Кравава има терање, па све покрши по шталу, нече се смири док ју не одведемо при бѣка.

тергал м *квалиѣган шѣоф*. – Башта вој је оди печалбу само тергал доносил да си шије сукње.

тергалка ж *сукња сашивена од ѣергала*. – Кад Јованка облечеше тергалку, па обје сандале, ма ѹбава ко ѹбав дѣн.

терен м *земљиште, ѣло, ѣредео, крај*. – ѻвце које смо ми чували су биле сувомлечесте, и вуна им неје била бѣш најквалитетна, али су биле ѹпорне и на болес и на стѹд, после почеше да увѹзе мерѣмше ѻвце, давају доста млекѹ и месо, али се несѹ показале добре за наш терен.

тестѣште с *ѣеј. од ѣесѣо*. – Браце, да ти се пожалим, отидѹ да поправљам зѹби, кад ми једна докторка муну не квѹ тестѣште у уста, глетаво ко Павлијини колачи, замалко да ме задави.

тетинче мн. тетинчетија с *деѣе ѣрве сесѣре у односу на другу сесѣру, ѣеѣино деѣе*. – Деца тетинчетија, беснеју по собу, робѣја, главу да си човек врже од ѣѣ. Сестре роцене, а по мужи и кумѣце, нарацале дечѣшта тетинчетија и кумчетија.

тетовѝра се несвр. и свр. *убодом и наношењем боје уцрѝава се на кожи човека неизбрисив знак или слика.* – Данѝшња младиња се тетовѝра, бѝлдује, девојчетија турају силикони, пумпају сѝсће ко лудбалони, да те Бог сачува!

тетѝнин, -а, -о *који ѝриѝада ѝшеѝки, ѝшеѝкин.* – По тетѝнину Наду сам ти пратила премѝну, па отидѝ да си ју узнеш.

тетѝнче с у односу на једну сесѝру деѝе друге сесѝре. – Ја сам ти тетѝка, а ти си моје тетѝнче, тебе тетѝка највише воли.

тикање с *губљење, несѝајање, одлажење.* – Деца порастоше, почѝше да се тикају по свѝт, можда им је там и боље, али за нас ѝино тикање неје добро, за родитељи је најдобро да су си им деца при ѝи на куп, ко што су била док су малечка била.

тимари несвр. *фиг. гледа, уважава, цени.* – Колко год да си паметан, а-ли немаш диплому – никој те не тимари за ништа.

тињаје несвр. *вода која сѝоро и у малој количини избија из земље у кишном ѝериоду године.* – У Срѝчковуну ѝиву се не може до пролет улѝзне, у горњити крај тињаје некаква вода, не цѝди се, него си тек стоји, па се у ѝу сас плуг не може улѝзне док се водата не осуши.

ткање с *израђивање ѝканина на ѝкачком разбоју.* – Лѝти су главни пољсѝи пословни, зими кућни пословни, а од свѝ налјглавни су: предѝње, плетѝње и ткање. ■ ~ **литѝ** ово ѝкање се ради са две ниѝи уз ѝомоћ савѝље, и корисѝи се за израду црга и ѝлаѝина; ■ ~ **увѝдено** уводи се у чеѝири ниѝи; једна жица се уводи у ѝрву ниѝи, а друга у ѝређу, ѝо се ѝонавља два ѝуѝа; онда се уводи и у другу и чеѝврѝу ниѝи, ѝо се, ѝакође, ѝонавља два ѝуѝа; ~ **четвѝрно** изводи се са чеѝири ниѝи, и корисѝи се за израду клашња.

толи се несвр. *разгранав се, размножава се, расѝјава се, ѝојављује се у великом броју* (о корову и шибљу). – Вѝлина косѝца се сама толи, нарочито ју ѝма по дѝетелине, куде се она растѝли од дѝетелину не остане ништа.

толицак, -цка, -цко *мали, сѝѝан.* – Толицак трн ме убѝл у пету, малѝцак па га не мога извадим, па се подгноји пета, те мора да ѝдем при доктура.

толицко прил. *мало.* – Ако не престанеш да загомѝљаш нема ни толицко да добијеш колко си јучѝр добѝл.

торча м *глуѝан.* – Прави је торча, ништа не знаје, нити га нешто интересује, од ѝѝга само дѝн и комат. Жива Торча беше ковач у Горњи Стрижевац, али му деца беѝше млого паметна.

тѝтмес, -ста, -сто *дебѝлушкасѝи, ѝуначак.* – Видѝсте ли да пројде јѝдн тѝтмес човек, ѝмањи а тѝтмес, не знам му ѝме, а трѝбе да се најдемо испред Општину.

тракалица ж *дрвена најрава која је удѝшена да се окређе и чегрђе, корисѝе је ѝудару да ѝлаше ѝѝице ѝо виноградима.* – Млого сам волѝла док

бео малецка да идем сас тётка Јованку у Ковачев рид у лозје да плашимо пилетија сас тракалицу.

тракало с пеј. *онај који много говори, блебешало, шорокало*. – Тома Тракало из Сливовик беше најјак човек у целу Лужницу.

тракторче с дем. од *трактор, мали тракторић*. – Нече Тилко да се жени, а они да га одобровоље прво му купише половно тракторче фергусонче, па му после доведоше женче ко бомбонче.

трамуди се нрсвр. *кочоџери се, прави се важан*. – Он се много трамуди, не слаже се ни сас једн мј предлог, мисли да све боље знаје.

транчи несвр. *одмиче, удаљава* (нешто од некога). – Примакни влашуту поблизо до мене, немој да ју транчиш од мене, а примацањаш све комто тебе.

трањање с *блебешање, лудешање, исцразно йонављање исцих речи*. – Бобо Коса Велковска кад почнеше да трања нумеје да стане, човеку се стужни од њојно трањање, па вој дед-Славко тише речеше: „Ма што трањаш кад те никој не слуша.“

трапав, -а, -о 1. *који несирејно хода, који је шром и несналажљив*. – Трапав је ко меча, само да ти у кућу не улази, све пообара кад почне да се врти и разматује. 2. *фиг. йосао који је алкаво обављен*. – Док работиш не шепртљај, да ти не испадне трапава работа.

трапаво прил. *на трапав начин, несирејно*. – Окопана моруза, али трапаво окопана, жљтеница си цврти кроз њу ко да неје ни копна.

трапавко м *онај који је трапав*. – Прави је трапавко, све квó ване да поправи само га повише га поквари.

трас узв. *ономат. узвик којом се йодражава резак звук йри йаду или удару*. – Само чу некво рече трас!, кад погледа ймам квó и да видим, прозор строшен, а срца се разлетела на све стране.

траска несвр. *фиг. лудеша, йрича којешарије*. – Ма не траскај, брe, више ко празна воденица, не можемо да слушамо теј бљувотине од које причаш.

трeв м *йгодак, згодишак, добишак, шреф*. – Жена је трeв, ако ймаш срећу доведеш у кућу домаћницу која кућу уздигне, ако немаш срећу доведеш у кућу акрепа који растури и оној што је затекла.

трeви га свр. *деси се нешто корисно, осивари се срећан силеи околности*. – Слушам га и видим да је аклан човек, све што врeви је паметно и поучно, ма трeвил сам га што сам се сас њeг запричал.

трегерача ж *оно што има шрегере* (о мајици). – Бео на бувљак, па сам за мужа купила три шловијање и три мајце трегераче за испод кошуљу, а за мен сам си накупувала блузе и комбилизони, да ймам да промењујем, да ме не оговарају како идем све у исто.

трéгери м мн. *елас̄т̄ичне гуме́не или ӣкане́ уске ӣраке ӣребачене ӣреко рамена и закачене за ӣан̄шалоне да држе ӣан̄шалоне да не с̄и́адну, нараменице.* – Сви смо ми ко деца́ док се не замóмчимо носили панталóне на трéгери.

тресогла́вац м нов. *онај који воли музику уз коју се ӣресе главом док се слуша или ӣлеше, рокер.* – Глédам рóкериви, прáви тресогла́вци, мóра да су им главéте празне́ кад им се не смúчи од тóлко тресéње.

тресогла́вци, -ска, -ско оно *ӣио се односи на ӣресоглавице, или ӣио њима ӣрии́ада.* – Они́ја који су пóстари слúшају нáродну мúзичку, а ови́ја дру́живи прејдоше у дру́гу сòбу и пуштитше онéј тресогла́вци свирће.

трешта́ње с *ӣроламање од ӣрескања, грмаљавине или грмогласне буке.* – Напи́ју се, па пóчну да надисају, да се кáрају и да трéскају с ложнице по аста́л, цéла кућа трешти́, а ми у дру́гу сòбу не мóжемо óко да склóпимо оди тој треска́ње и трешта́ње.

три́дни м мн. *неш̄ио ӣио ӣраје ӣри дана, синоним за крсну славу.* – Да је сви́ дни ко три́дни живóт би и на селó бил мло́го у́бав, али нејé текá.

тркаља́ње с *кои́рљање.* – Ко деца́ смо волéли да се трка́ламо низ ливáду, кад ни се досáди тркаља́ње преодимо на дру́ге и́гре, најчесто на кута́ње, ел трка́ње.

трка́ње с *ӣакмичење у брзом ӣрчању.* – Такмичи́ли смо се и који́ је најбрз, одредимо ци́љ, и који́ пр́ви стигне да њéга он је пóбедник у трка́ње.

трлиште с *место́ где су биле ӣрле, ӣокреи́ни ӣор за овце.* – На Сими́на трлишта убише Сáву Бици́нског, који́ се у́вапири.

трља́чиште с *место́ на коме је био ӣос̄тављен ӣрљак ради гнојења овчи́јим измеш̄ом.* – Кат се поглéда у пóље óдма се примéти гдé су била трља́чишта, свé квó је ту́ј посéјано разликује се од њиве којé несú ђубрене.

трмкар́ник м *место́ где су кошнице (ӣрмке), ӣчелињак.* – Бобо-Стéвка Чу́фина имаше у Трсје трмкар́ник од двајестину трмће исплétене от пру́ће и омáзане с говéца лáјна. Ете́ ту́ј бeше некада́ бобо-Ту́лин трмкар́ник.

трнакóп м *гвоздена алаи́ка насађена на држаљу, заош̄и́рена с једне а ӣуи́а с друге с̄иране којом се кои́а ӣврда земља, искои́ава камење и крчи ши́бље.* – Не држи́ га мéсто, ако нéма дру́гу рáботу у́зне трнакóп па трси́ трње по слóгови, воли да су му њиве уредне.

трóм, -а, -о *који се ӣешко и лењо креће, с̄иор* – Нејé лéњ, сáмо је трóм, у копа́ње ел загрта́ње ја око́пам по два́ рéда, он јóш јед́н не мóже да иска́ра до кра́ј.

тронта́ње с *ӣреи́ерано уӣои́љавање с много одеће.* – Нејé добрó да се детé мло́го трóнта, сас тронта́ње се мóже сáмо распекмéзи, па да нејé отпóрно на ни́шта.

троскање с *и́рескање*. – Напи́је се, па по́чне да о́ка и троска сас врата, чѣк у комши́лк се чу́је њиго́во окање и троскање.

трошкари се несвр. *има новца за си́ине и́рошкове, с мало новца и́одмирује своје и́ои́ребе*. – Деца́ ни ре́довно оби́цују, и у́век ни оста́ве по некú парú да имамо да се трошкари́мо док по́ново не до́јду.

тртав, -а, -о фиг. *мучан, найоран, и́ежак*. – У копање и загртање има тртава ра́бота, а још по́тртава је у жéтву.

тртља несвр. *раси́реда о безначајним си́арима, блебе́ће, лаи́рда*. – Не тртљај, брe, ви́ше, ти ми́слиш да нећи́ има вре́ме да вѣзднѣн слу́ша теј твојe будала́штине. Жената́ му језичата́, са́мо тртља кад улéзне у за́другу.

трукување с *кои́рање, и́ресликавање муси́ре на и́лаино за везење, која ће и́ои́ом концем би́иши извезена*. – Сна́о, чу те мо́лим да ми помо́гнеш да натру́кујем ови́ја чаршав, ти зна́ш да ја несѣм бѣш ви́чна у трукувањето.

трунто́в м *нерадник, лениш́ина*. – Бра́тат му вре́дан ко кр́тица, а ови́ја билмез је пра́ви трунто́в, не пи́па никакву ра́боту, али се пр́ви накмéти уз аста́л кад тре́бе да се једе́.

трупина ж *и́руило, и́ело без главе и удова*. – Најдо́мо му са́мо трупи́ну, мо́ра да су га шака́ли расфи́нули.

трупчѣк мн. трупчичи м *краћи и́ањић, и́руичић*. – Се́дли они́ при казан на трупчичи и пробува́ли рећи́ју која течé из лулу́, што́ ју ви́ше пробува́ли, све по́виш им се чини́ло да је рећи́јата послаба, све док се начисто несучибросали́.

тручање с *бацакање, и́реври́ање* (од беса или бола). – Раср́ди се, па ле́гне на́зем и по́чне да се тру́че, али кад најде башта́ с прут, тручање о́дма престáне, и он поста́не ми́ран ко буба́ља.

трчомо́ч м *и́одлац, и́реври́ливац*. – Ма какѣв домаши́н, обичан трчомо́ч, али се текá приказује код они́ја који́ га не познава́ју.

тршља́к м *месито обрасло и́рском, и́ричак*. – Њивата барљива, ако се на вре́ме не обра́ди урасте́ у тршља́к, па се са́мо жа́бе ко́те.

тужевљање с *бацање кривице на другога, и́ужакање*. – Е́м размáзан, е́м је волéл да ни тужевља́ при учите́ља за сваку ситни́цу, због то́ј њиго́во тужевљање ни́кој га неје́ волéл у це́лу шко́лу.

ту́лав, -а, -о *глу́ав, и́разноглав*. – Женá се наљу́ти, па по́чне да му о́ка: Ту́лчо ту́лави, сви́ се снајдо́ше и мр́днуше у гра́д, са́мо ти жми́ш овде́ у село́.

ту́лбес, -ста, -сто *ва́лкаси́, крушкаси́, лои́шаси́*. – Ку́мови ни донéсоше на Младéнци мло́го у́баву ту́лбесту ва́зну од криста́л, од све што́ имамо ну́ најви́ше во́лимо.

тулма́чи несвр. *и́реводи, и́ојашњава, и́умачи*. – Напи́је се, па некво́ по́чне да вре́ви, али му одебелéл јези́к, па тре́бе тулма́ч да тулма́чи квó о́че да ка́же.

тулу́зина ж *сшабљика кукуруза*. – Добра година за морузу, тулузине изргале ко буће.

тулумба́ш м *револвер на бубањ, колѝ*. – Гурну ливöver тулумба́ш у вутролу, и излѣзо надвөр да ѝдем у планину.

ту́лча *глуѝан, незналица, ѝразноглавац*. – У школу смо га звали ту́лча, али заврши и факултѣт, са га ене дирѣктор, сви му се клањају.

тупа́ње с *музицирање на бубњу, бубњање*. – Дојде Прѣсвета, слава у Сливовик, свирције се размиле по село, у сваку малу чује се армунѝка или трубе и тупање у тупан, после ручк се сви преселе на Црквиште, па играње до могање.

ту́пша м *који је ѝуѝав, ѝуѝавко*. – Ти, ту́пшо, не занаш ни колко је два и два, а овам ни продаваш памет, ко да смо ми јучершѝни.

ту́тањ м *фиг. бег, бежанија, ѝуѝњава корака ѝри бегу*. – Само што се заиграмо, те ти га учитељ, ми ту́тањ који на коју страну по околни шљивари.

тутка́ње с *ѝодстицање на чињење чега недолчног*. – Тутка га против мене да ме искара, а две унучетија сам вој родила, али тој туткање нече да вој усупеје.

тутња́вина ж *ономат. ѝуѝњава*. – Од Бурчу нема-нема па севне, а от Кулу се чује тутњавина ко да се ваљају плекана буришта.

туцосѣлац мн. туцосѣлци м *онај који је из суседног, или оближњег села*. – Нема си ѝдемо, туј има да спимо, у плевњу, текá куде нас туцосѣлци нагосје спѣ.

туцосѣлка мн. туцосѣлѝе, ж *она која је из суседног, или оближњег села*. – Пројдоше две туцосѣлѝе и воде дете, па ме питају где је кућа на деда-Бранка Матејнског, дете им померило руку, па да му ју намѣсти.

туцосѣлѝи, -ска, -ско *који ѝриѝада или се односи на суседно, или оближње село*. – Причају да се појавила некаква туцосѣлска дечишта која сѝитају по градине и крадну куде квѣ стигну.

Ћ

ћарење с *стицање добиѝи, окоришњавање*. – Ма тој стипсе људи, неси требал код ѝи да погацаш работу, големо ћарење при ѝи нема да видиш.

ћевапче мн. ћевапчичи с *ћевапчић*. – Сузана мѣси мѣсо, праји плѣскавице и ћевапчичи, Госпава вој га отуд муа: – Појако стискај месото, , Сузано, да га убаво стврдниш.

ћевабџија м онај који *ћрави и ћродаје ћевайчиће*. – Лопов бабџц била, нашла некуде брoј од мoј мобилан, и oка ме да се видимо куде Вилфана ћевабџију.

ћевабџиница ж *гoстионица у којој се ћеку и ћродају ћевайи*. – Како ме виде да улазим у ћевабџиницу, oдма пoчну да дyвају у трyбе.

ћелепoшљак м пеј. *кайа* (обично испрљана и изгужвана). – Имаше на-каквћв ћелепoшљак на главу, исти и за лeто и за зиму, а од главу га не стyра и кад спи.

ћелестyра ж *злoбна и бескаракћерна особа*. – Тај ћелестyра куде улeзне, и кyга срeтне, oдма пoчне да oговара једногa-другoга, и да прaји свађу у нa-род.

ћемeр м *мушки ћојас са ћреградама*. – Мoј дeда Светислов ми причаше да су стари људи и у Стрижевац носили ћемeри сас прeграде, у којe су носили рaзне ситнице, ко ми са штo носимо по цeпови.

ћеремиџиница ж *зграда у којој се израђују и досушују ћерамиде*. – Лeти идeмо на печaлбу, рабoтимо ћеримицилћк од јyтро до мрaк, а спaли смо на слaму у ћеремиџиницу, тyј смо и спремaли једeње.

ћикотeње с *гласан и расћусан смех, кикоћaње*. – Збeру се седењћари и седењћарице на крстопyтину, па од ћино ћикотeње не мoгу стари људи да дрeмну до који рeд нoчу.

ћилча м *млићав, безвредан мушћарац*. – И она нашла некаквогa ћилчу да води под рyку, а он га нeма тријес ћила, мoже y-зуби да га нoси.

ћилчи фиг. *найреже се, килави се*. – Не ћилчи јaјца на штo ти нејe зoр.

ћимка несвр. 1. *маше рећом радујући се коме*. – Гaрча зaлаја, па кад виде да сам ја пoчe да ћимка сас рeп и да ми се радyје, прoтегну се, исплeзи језик, oблизну се и пaј се трколи поди шевтелију. 2. *даје очима знак неcome да га слeди*. – Ћимка ми сас oчи да излeзем по њy, али да никој не види.

ћиселeње с *додавање киселине, кисeљење*. – Кад оч да заћисeлиш нештo сипyј напoмaлко ћиселину у њeга, да не прекaраш у ћиселeњето, па да не мoже пoсле да се једe.

ћитeње с *кићење*. – Дeвоће вију вeнци за ћитeње капију и yлазна врaта, а мoнци су задyжени да у шyму отсечy дљћи и савитљиви прyтови за њи.

ћицка несвр. *ћрска нечим жићким, флека*. – Дeте, престани више да ме ћицкаш с каљиштaкат, свy ме yћицка.

ћицка се несвр. *флекави се нечим жићким*. – Нeма да се слaгне над тањир кад кyса, нeло се ћицка ко прaсе кад пoчне да лoпа помије.

ћицош м онај који се *много кићи и доћерује, кицош*. – Воли да се ћити и тaври ко невeста, али такви ћицош не проoде нaјбоље код oзбиљне девоће.

ћишкѧње *йодмазивање, йремазивање или хлађење чега крйом наййойње-ном у какву йтечносй.* – У ковачницу вигѧњ, до њѧга корйто с вѧду, у корйто ћйшкало за ћйшкѧње желѧзо кад се кѧли.

ћѧкш узв. *којим се командује магарицу да сйѧне.* – На магѧре кѧжемо ћуш! кад трѧбе да пѧјде, а ћѧкш! кад трѧбе да стѧне.

ћѧрѧви несвр. *йрави кога слейм, иако он йѧо уисййину није.* – Јѧ ствѧрно не довицујем најбоље, ал немѧјте па да ме ћѧрѧвите да сам дибидус ћѧрѧва, и да нйшта не вйдим.

ћѧрсокак м удаљени, забачени део села. – Куђа му је мѧлко изван селѧ, зовѧмо га ћѧрсокак.

ћѧшник мн ћѧшници м угаони камен йосйѧвљѧн уз йтемељ да га шйшйшй од возила. – Ћѧшникат му је у мојѧ, мислејѧ да га тѧјим, па дйго руђе.

ћувйк м сйрми брежуљак, врх брежуљка. – Кад се излѧзне на онйја ћувйк што га зовѧмо Петров крс, вйди се и Лужничка и Белпоплѧначка кѧтлина.

ћулумка ж украс на дечијѧ кѧйци у виду лѧйшйце. – На главу натакарйл некаквѧ барѧткицу сас ћулумку на вр, ко онйја пѧдерко у Курсације, што ји на телевйзују глѧдаомо.

ћумурѧна ж јама где се йали дрво ради добивања ћумура. – Лѧуба ис Корйтњицу текѧ работеше: закѧпи брѧниште у Бѧжиште ел Слйвовик, па у њѧга ископа ћумурѧну, и прѧви ћумур све док не посѧче свѧ дрѧва, и сйдне пѧре намлѧти.

ћумуријѧ м онај који йрави и йродаје ћумур. – Вйлфан прѧврну на скѧру недопѧчена цревцѧ, па сѧде до нѧс, усмрдѧл се на чѧр ко ћумуријѧ.

ћунчѧк м дем. од ћунак (метална цев из које истиче вода на чесми). – Чешмѧта йма мѧлечѧк ћунчѧк, али јѧка водѧ течѧ на њѧга.

ћунчетйна ж йѧј од ћунац (лимена цев за пећи кроз коју пролази дим). – Спровѧл неквѧ ћунчетйну кроз тѧван, ал му нѧма чѧри шпѧрет у сѧбу.

ћускйја ЛЗ ж гвоздена алайѧка у облику йолуге за бушење руѧа у земљи, йодизање йтерѧѧа и др.; фиг. неко ко је груб, неасйшйѧн, неѧйѧсан. – Глѧп ко ћускйја, али јѧк ко бйк, па га жѧне вѧле, а мѧжи мрзну.

ћуш узв. *којим се командује магарицу да сйѧне.* – На магѧре кѧжемо ћуш! кад трѧбе да пѧјде, а ћѧкш! кад трѧбе да стѧне.

У

уѧлен, -а, -о йѧѧљѧн, размазан. – Јединйца, па уѧлена, квѧ пожељи мѧра да вој се стѧѧри па да га нйгде на свѧт нѧма.

уалта̀ви свр. 1. *изобличи, ѿтелесно деформише од ба̀ишина*. – Скарáли се окол мец̀у Во̀ја Миращч́иши и Но̀вица Цогáновши, па га Во̀ја дова̀не и уалта̀ви од бијéње. 2. *ѿпаралише, ѿосѿане ма̀ње ѿокреѿан*. – Уáлтави га од-визл́к, де́да да̀ва, ба̀ба су̀ва, та̀тко печалба̀р, ма̀ти миращч́ика, о̀н са̀мо лежи и го̀ји се.

у́бавачак, -чка, -чко *леѿушкасѝ*. – Нејé злоглédна, у́бавачка, а неје ни глү-павачка, али ѿма једну́ ману́ – во̀ли тека́ да цврцне понéкад, оно́ куј́и па не во̀ли, али га она́ умéје и прека̀ра.

у́бавачко прил. *убаво у дем. значењу, веома леѿо*. – Ајде, си́нђе, еве спре-ми́ла сам ти нешто́ што́ во̀лиш, да ми се у́бавачко нару́чкаш, па на игра̀ње. У́бавачко поседéмо куде То̀му, мо̀ре и у́бавачко мéзнумо и п́инумо.

убараба̀ри свр. *уједначи, уравноѿежи*. – Убарабар́ил волóвити, ма сéцају ко тра́ктор. Решила бра̀ћа да се дéле, па тра́же да им башта́ убараба̀ри њ́иве којé че им припа́дну, да си по̀сле ле́по спорецу́ју, а не да зави́цују јед́н на дру́гога.

убáчка се свр. *укваси се, исѿрља се жиѿки́м блаѿом*. – Престани́ да гма́цаш по ло́чћете, ако се убáчкаш нéмам ви́ше у каквó да те преобла́чим.

у́брзано прил. *с ѿвеђаном брзином, веома брзо*. – Бéше врéме ка́д су се и на селó куће́ кућиле и деца́ раца̀ла, али дојде́ неквó лоше́ врéме ка́д почé раску́ћување, мла́ди почéше да бе́гају по гра́дови, а ста̀ри осáмеше и почéше да се у́брзано прорéцују.

у́брзо прил. *ѿосле врло краѿког времена*. – На̀на умре́, а у́брзо по њу и та̀та, ми́ деца́ оста́домо сирочети́ја.

убучáви се свр. *зарасѿе у косу или длаку*. – Штó се ма́лко не очéшљаш кад изла́зиш у на́род, нéло излэ́знеш таква́ убучавéла ко чу́ма, и пла́шиш деца́ по сока́ци. Омршавéли и убучавéли му волóви, сла́бо ји ра̀ни.

уводéње с *ѿровлачење ниѿи основе кроз брдо, ѿприѿремање разбоја за ѿо-чейшак ѿкања*. – Од јутре́ мо́рам да по́чнем ткање́, чу те мо́лим да до́јдеш да ми помóгнеш у уводéње, по̀сле мо́гу самá.

у́вре се свр. *увуче се*. – Увр́и се у плéвњу у сéно да не озéбнеш, и одрéми ма́лко до́к се не истрéзниш.

увр́та несвр. *уврће*. – Престани́ да ми увр́таш ру́ку, зна́ш да то́ј мло́го боли́.

увр́тен, -а, -о *фиг. неокреѿан, несналажљив, ѿром*. – Ма̀ни се од њéга, ш-че́ ти такв́в, ви́диш да је смóтан и увр́тен ко са́јла.

угаца́ње с *угађање, исѿуњавање ѿрохѿева*. – Арáм да му је моје́ дворéње и угаца́ње, ка́д ме са́ пот ста̀ри дн́и напушти и о́стави да мрém самá ко пустиња́к.

углѣцување с *йовођење* за ким, *узимање* кога као *йример* за *углед*. – Ти ли се на њу углѣцујеш, на туј роспију, ако ти она служи за углѣцување и ти че бѹдеш таква йста, а мѹжда си ју вѣч и прешисала.

угмаѿан, -а, -о *исйрљан жиийким блайом*. – Да нйгде нѣма каљйште мѹј сйн йма да га најде и да гмаѿа по њѣга, дѹм дѹјде угмаѿан до гушу, ко свиња кад се ваља по бару.

угоѿување с *угађање*, *исйуњавање* *нечијих йрохйшева*. – Чувала сам га и угоѿувала му ко да је само он на овйја свѣт, али се загледа у некакву курвештију и вану свѣт, заборави мојѣ чување и угоѿување.

удадѣ се свр. пренес. *йризейи се*. – Бѹжа Цогановсйи йма два сйна, и ѿба се удали код жѣне у кућу, а Бѹжа и женѹ остали самй.

ударен, -а, -о *фиг. ћакнуй*. – Немѹј с њѣга рабѹту, он је малко ударен с мокру чарапу, не знаш када че квѹ да урабѹти.

удевѣри га свр. *фиг. найје се*. – Невва грлата женетйна благосйла, целивује мѹјну, честитује ни славу, и дѹк први госјањи дојдоше мй га беѹмо свѣ удеверили.

удрѹпан, -а, -о *исйрскан блайом, искаљан*. – Йду па се йграју, и не глѣдају кудѣ се завлаче, кад дѹјду дѹм они удрѹпани до гушу.

уживѹнција ж *уживање*, *йогодносй* за *живоий*. – Велѣ да је на селѹ уживѹнција, али не велѣ текѹ сѣљѹци који се дйсају у зѹру, и цѣл дѣн копају и жњу.

узаѿѹпци прил. *јѣдно за другим, зарѣдом, узасйѹйце*. – Цѣлу прошлу нѣделу узаѿѹпци идѹ код збѹра да поправљѹм зуѹби, сйлно врѣме изгубй.

уздигне свр. *фиг. йодигне свој углед у очима околине*. – Ти мйслиш да чеш сѣс опѣњђување мѣн да унизиш, а тѣб да уздигнеш, али сви знају каква си, и да текѹ највише сѣбе опѣњђујеш.

уздиѿа несвр. *фиг. велича, хвали, уздиже*. – Браѿе, Павлија те млѹго уздиѿа за штѹ си вој пратиѿ дувѹн и фйлтери.

узидѣ свр. *фиг. йодигне се у йѹку врења*. – Чѣкам да тѣсто јѹш малко узидѣ, па да пѹчнем да га размешујѣм.

узйма несвр. *йрема узне*. – Мѣрку си мѹра узймамо, ел ја на вас, ели ви на мѣне, а бѹље ја на вас, нѣго ви на мѣне. Радйвојо, узймај се у пѹмет, овѹј мѹже да излѣзне на голѣмѹ. ■ **узимање** *гл. им.* – При њѣга нѣма давање, он знаје сѹмо за узимање.

узирање с *неййремично ййљење* у кога или *шйѹ*. – Узрл се у њу, па не трѣпче, а њѹј нѣпријатно њйгѹво узирање, па одврѿа главу на дрѹгу страну, и прѹви се да га не примѣчује.

узѹрљив, -а, -о *зајѣдљив, склон свађиш*. – Сѹвка бѣше узѹрљива, зачѣс се скѹра сас чѹвѣка, и не знаје квѹ му свѣ надѹма, и тѹј за ништа.

узорњичав, -а, -о *најрасији, тврдоглав*. – Тиће му нешто падне на памет ко на узорњичавога коња, и на мањује се докле га не оствари.

узрас нов. м *временски период у расиу и сазревању човека, узраси*. – Она је у детињство прележала запалење мозак, и туј си сас ментални узрас остала.

узјуји свр. *уђе куда зујећи*. – У мён некто мрдну, узјуја ми у уши: па он мене ич не воли, па он ме само лже, па ја му служим само колко да неје сам. Иди пушти другу музику, овај ми се узјуја у мозак.

усир м *негаишван узор*. – Онаква девоћа, а са се запуштила, развлёкла, рашчумавила, ни се мије ни се купе, станула за усир, жене плаше деца с њу.

ујерамен, -а, -о *ујрегнути у јарам, ујармљен*. – Ујерамен вољ мора да сеца, тека и човек, отеза се док га не упрегну у јерм, после му све лско и оправно.

укатили се свр. *ипрозли се*. – Беше добар, али остаре, па се укатали, сви му смитају, и све му смита, свакога мрзне, али ни њега никој не воли.

укёба свр. шатр. *ухваји, улови*. – А и милицајцини лопови, на сваку Зарезоју паркирају ауто сас цамутку на туј страну куде су лозја, и чекају да кёбају возачи који су малко повише ћевлејсани.

укотка се свр. *удобно се смести, ушушка се*. – У собу топло, ја се укотка у кревет и брзо ме вану сьн

укошкан, -а, -о *фиг. коме је сивављен јарам, који је сиван пословима и животињним бригама*. – Укошкан сам, па не знам ни када је делник, ни када је празник.

укоштац прил. *начин борења, рвање грчо-римским стилем*. – Уватимо се укоштац, с обе руће преко грбину, ја њега, он мене, победио је који обори онога другога назем.

украсен, -а, -о *украшен*. – Девер увёде младу невесту под вал, украсену сас ћитће и крупне паре на обе стране гдуди. Украсен ко кола кад појду у гроздобёр.

украти свр. *ускрати, иреситане да иружа йомоћ*. – Пензијица ни је малечка, колко да се крпаримо за каве и цигаре, али ако и њу украте, тг че га начисто надрљамо.

улазёње с *улазак, улажење*. – Стигоше сватови, али капија зарезена, нема улазёње док се не обори нишан од мотку.

уљска свр *углача до сјаја*. – Узне четку и малин, па кад уљска ципеле, мoж да се огледаш на њи ко у огледало.

уљска се свр. *углача се до сјаја од дуге уйоиребе* (о одећи). – Има садё једне панталоне, и онё се од носёње усалмиле и уљскале на дупе и на колена.

улене свр. *йовене, сйаруши се*. – Ако се редовно не посипује градина улёне на жёгу, после се тешко поврне да буде пак убава.

улену́л, -а, -о *сѣарушен*, који је *ѿочео да губи свежину и сочносѣи*. – У вурду се турају улену́ле попоще, ако се туре које су тамн набране у градину, онѣ остану водљиве кад вурда сташе, и несу́ блађе за једѣње.

ули́зница ж *онај који се радо улизује, удворица*. – Тија ули́зница има да продаде и ма́тер и башту́, са́мо њѣму да је добро́.

ули́зује се несвр. *додворује се, улагује се*. – Ма он ти је такѣв, чѣм некој дојде на по́ложај одма по́чне да му се улизије, а кад изгуби по́ложај да га пцу́је и за све крѣви.

уљу́ђи свр. *среди, уведе у ред, уѣрисѣоји*. – Оче да ме уљу́ђи, да бѣдем чо́век, али с тоја́гу, и не питу́је да ли ја пристању́јем на тој.

уљу́лкује се несвр. *фиг. ѿредаје се ѿријаѣним мислима и осећањима обично бежећи од сѣварносѣи, заноси се*. – Са́мо се ти уљу́лкуј да че бѣде бо́ље кад се промени влас, бо́ље од овој не мо́же да бѣде, мо́же са́мо горе.

ума́је се свр. *унесе се у ѿсао, ѿреокуѣира се каквим ѿроблемом*. – Ума́јемо се у жѣтву, па заборавимо на све дру́го, са́мо што пре да о́жњемо.

умѣшкан, -а, -о *исѣрљан, исфлекан*. – Па си ми принѣла умѣшкану кошу́љу, а про́шли пу́т рече да се тој ви́ше нече поно́ви.

умеја́ње с *добро ѿознавање нечега, осѣособљеносѣи за неки ѿсао, вешѣина*. – Бо́ље је умеја́ње од има́ње, јер оној које се има мо́же и да се изгуби, а онија који уме́је мо́же па да направи оној које је изгубил.

уми́њује несвр. *скоро ѿа ѿролази, скоро ѿа ѿресѣаје*. – Болѣ, али вѣч уми́њује, почѣ да мо́гу и да заспим, онак не мо́гао цѣлу но́ч да трѣпнем.

умла́ти свр. 1. *изудара, ѿребије*. – Немој ви́ше да сѣктиш и да ми се уно́сиш у лице, да те не умла́тим ко грѣницу. 2. *фиг. оѣје*. – Реѣницава стварно добра, али ако прекарамо мо́же ни умла́ти да не знамо до́м да си отѣдемо

умоту́је несвр. *обавија око кога или чега, умоѣава*. – Дете не трѣбе да се много умоту́је, дете бо́ље спи́ кад неје прето́плено.

умо́чан, -а, -о *наквашен урином, уѣишан*. – Ја да ти перем твоје умо́чане и усране га́че, а ти да лумпу́јеш сас теј курвѣштине до зору.

умурда́рен, -а, -о *оѣогађен, заѣрљан измеѣом*. – Црква замо́чана, около све умурда́рено, да те је жа́л да погледаш.

унапре́ди свр. *фиг. ѿбољша имовно сѣање*. – Како сам ји пре десет године оставил ништа несу́ унапредѣли, све остало ѣсто, и ку́ћа, и поку́ћина, и штала и плѣвња, а понешто и горе него што је било.

унезвѣри свр. *зачуди, ѿренерази, ѿресѣраши*. – Што не подо́кнеш кад улазиш, ел да се бар накашљеш, нѣло ме унезвери кад тиѣ уле́зе на врата ко лопов.

уни́зи свр. *ѿонизи*. – Ти ли мѣслиш да чеш сѣс опѣњување мѣн да уни́зиш, а теб да уздѣгнеш, али сви знају каква си, и да тека највише се́бе опѣњујеш.

у̀нихоп м нов. *женске чараје са гаћицама*. – Не задѐвај се с мѐне, да те не извр̀нем ко жена у̀нихоп.

уобра̀зен, -а, -о *уображен*. – Дрн̀сан, уобра̀зен, мисли да је најпаметан, сва̀кога потцењу̀је и свѐ раб̀оти сас потцењува̀ње.

уозбѝљи се свр. *ис̀тiane озбиљан, ис̀тiane брижан, задуби се у мисли*. – Шт̀о си се уозболѝл ко прасе на мрзлицу, каквѐ те му̀ће налѐгле?

уоно̀ди се свр. *фиг. унереди се од с̀траха*. – Кат си изрипи некакв̀о црно кучиште пред мѐне, ја се, да простите, уоно̀ди у га̀че од стра̀.

уочи предл. са ОП *дан ѝре, нейосредно ѝре, у ѝредвечерје каквог ѝразника или знаменѝтог догађаја*. – Прасе се не го̀ји уочи Божич̀.

упѝрчи се свр. *унесе се коме у лице*. – Упѝрчи ми се у лицѐ, скр̀ца са зу̀би и прѐти да че да ме убѝје са̀мо ли не по̀јдем за њѐга.

упѝши свр. *зайуши са свих сзрана, зачеи*. – Госпа̀ва упишѝла врата на шталу сас сла̀му, нагњѐла ју кудѐ има одијала, мло̀го студ̀, да вој се не смрзну говѐда.

упламентари свр. *ѝрошири гласине о нечем ш̀то се није десило*. – Упламентарише га да сам ја искарала свѐкра, а он си бил нагосје куде по̀старовог сина, дѐвера ми.

уплачу̀је несвр. *уилаћу̀је*. – Не дава баба да вој уплачу̀јем за пензију, чека да наслѐди моју̀.

уплѝска свр. *иолије кога ѝрскајући га водом*. – Премени се Љубенко Миращија и по̀јде на пијац, а Но̀вица Цогановс̀и да му се освѐти брзо по̀чне да плѝска во̀ду из вѝр, и свѐ га уплѝска.

употреба ж *ѝримена, намена, служење чему*. – Брашно̀во почѐло да се цр̀вави, нејѐ више за љу̀цку употребу, добро са̀мо за свиње да се праве помѝје.

упрѐза несвр. *уѝреже, с̀тавља говечейу јарам на шију*. – Јунчѐто још не упрѐзамо, чекамо да још ма̀лко објакне, а јер̀м му не љине.

упр̀сти се свр. *иочне да се расѝравља, с̀туйи у ош̀тру ѝолемиду*. – Госпа̀ва се упрстѝла сас Веку такси́сту окол плачува̀ње, он тражи да вој плати са во̀жњу сас такси, а она̀ оче да му плати, ал ко̀лко кошта аутобу̀ска карта.

упр̀шка свр. *зайѝра врућим ѝейелом*. – Компирѝ увечер упр̀шкам у жѐжак пѐпел, до јутрѐ се опечу̀, и то̀ј ни је до̀ручак.

уредан, -дна, -дно *добро уређен, сређен*. – Не држи га мѐсто, ако нѐма дру̀гу раб̀оту узне трнакоп па тр̀си трње по сло̀гови, во̀ли да су му њиве уредне.

урѐжњаци м мн. *оно ш̀то ос̀тiane од основе на задњем кросну кад је завршено ѝкање и ѝлаино се одреже*. – Урѐжњаци чу̀вамо да си у̀пролет врзу̀јемо петлицањи за притѐе у гради́ну.

урликување с *урликање*. – Цѣлу нѡч не могáмо да зáспимо од галáму, окáње и свирѣње, јутру ја пита́ комшију: Комшијо, каквѡ се тој урликување начѣс чу́ло код тебе?

урѡдичав, -а, -о *ишеница у којој је ирисуйина уродица*. – Наврмо дѡста, али урѡдичаво жито, че видимо мýку дѡкле га истријеримо да мѡже да иде у воденицу.

усáне свр. *усахне*. – Усану ми лѣва пáзука кад му úста помодрѣше, кад ми детѣ на-руће умрѣ.

усѣлмен, -а, -о *веома уйрљан, замићен*. – И на Прѡфира и на Рáдишу усѣлмене дрѣје, а длаће бѣлисвет по њи како ји апáла коби́ла по грбину.

усињеник м *онај кога је неко усинио*. – Ако је усињеник, волѣли су га, и ишко́лували су га ко да им је роѡени сйн, а сá он њи помáга.

усињеница ж *она коју је неко усинио*. – Усинимо тој девојче, очува́мо га и одомимо га, али ни са приглецу́је како́ онемоћемо ко да ни је прáва чѣрка, а не усињеница.

усмрдѣл, -а, -о *који заудара, који шири смрад (услед укварености, ируљења и сл.)*. – Туј усмрдѣлу туршију нејѣ требáло ни да изно́сиш на астал, ни́кој ју не́че ни погле́да, кáмли да оку́си.

усмрдѣ се свр. 1. *иосиане смрдљив, иочне да одаје смрад од себе*. – Ни се ми́је, ни се кúпе, усмрдѣл се на знѡј, јѡш мáлко па че и на гнѡј. 2. *фиг. иосиане болан, иочне да одаје бол од себе*. – Ако се уљу́тим че ти се усмрдѣ ши́ја, а има и неми́јен да једѣш.

усѡди несвр. *замера, зановѣша, иребацује*. – Ако и пíнем некоју́ пѡвише, тој буцу́је рѣтко, и ако не мѡгу да избѣгнем, немѡј стáлно да ми усѡдиш како́ се сáмо ја напи́вам у цѣлу роду́.

успáрчина ж *зайара, сйарина ире кише*. – Пáда ћи́ша, áма ништа не нáква-си, сáмо нáпрају успáрчину. Успáрчина, угушљиво врѣме, зми́је се разлази́ле.

у́сран, -а, -о *умазан измеиом*. – Јá да ти пѣрем твојѣ умѡчане и у́сране гáче, а ти да лумпúјеш сас тѣј курвѣштине до зѡру.

устрѣбе свр. *зайреба, ирии́реба*. – Остави́ гвѡжђето, мѡж че устрѣбе за нешто́.

устумáра се свр. *иочне збњено и узнемирено да ирчи горе-доле, иамо-амо, ускомеша се*. – Кáд чу да че чѣрка и зѣт да вој до́јду сас деца́, бáба се у́стумара да ји што́ бѡље дочѣка и пречѣка, па сáмо сновѣ по ку́ћу и по двѡр.

усту́ца несвр. 1. *сиречава уйрегнуи́а говеда да иду брзим ходом*. – Усту́цај говѣдата да не јуре тѡлко, че те смрљáве кѡлко су се усили́ла на низбрдицу. 2. *фиг. сиречава кога у чему, сйуи́ава кога да крене лошим иуи́ем*. – Детѣ мѡраш од малѣчко да усту́цаш да зна́је да у живѡт не мѡже да се доби́је свѣ квѡ се пожелѣ, нѣло којѣ се мѡже и којѣ се сме́је.

устуца се несвр. *сѣушѣва самога себе у нечему*. – Ја би и претрпѣл да не идемо на ваѣшар, али бабичкава кад запне, не устуца се, мора се иде, па нек кошта колко кошта.

уѣисел, -а, -о *киселкаси*. – Ајварат убав, љутачк и малко уѣисел, тамн колко трѣбе. Винцево ти малко уѣисело, али че помине, важно да неје на мањк.

утањи свр. 1. *ѣочне да говори једва чујним гласом*. – Деда нешто утањи глас, ако је од болес – че пројде, али ако је од старос – знаје се квѣ тој значи. 2. *фиг. зајадне у мајеријалне ѣеѣкође, ѣре свега новчане*. – И квѣ произведемо немамо комѣ да га продадемо, утањимо с паре начисто, а држава си тражи њѣјно, бѣш њу брига за сељака.

утѣса несвр. *фиг. ѣридодаје, ѣрејравља, ѣриѣравља* (о гласинама). – Мѣж је неѣи неквѣ начул, друѣи на тој малко придодал, трѣѣи наставил, а љуѣи воле млого да га утѣсају, и тека од малечко постане големо, а од ништа направи се нешто и свашта.

утрави се свр. *урасѣе у ѣраву, заѣрави се*. – Утравила се моруза, па теѣбно за копане, а ако се не окопа нече да рѣди.

утравњивѣје свр. *в. уѣрави се*. – Посејамо морузу у Нерѣзине, па пре неѣи дн идѣ да ју видим како изгледа, кад она утравњивѣла, ја пројдѣ кроз њу, поискубо овде-онде поголему труву, али без матику не врѣди, матика мора да вој доѣди.

утрѣпче свр. *ѣочне убрзано да ѣреѣѣ*. – Кад ју види, па макар и ѣдолек, утрѣпче ко сврака на југовину и почне да се лѣзи.

утреска се свр. *ѣочне убрзано да ѣреска* (о громовима). – Испрво се видеѣо само да негде долеко сева, па поче да се чује дудњање, кат се ѣблаци сасвим приближише утреска се и усева памет да ти стане.

утрњи се свр. *зарасѣе у ѣрње*. – И љубав ако се не негује и не пѣстује се утрњи и закорѣви ко и ѣѣва.

утрпује се свр. *фиг. долази нежељен, намеѣе се, наѣѣура, се*. – Без њу се не мѣже, судѣ се утрпује ко посан пасул на Бѣгњу вѣчер.

утуви свр. *задржи у ѣамѣењу, уѣамѣи*. – Утуви у туј твоју главу, ако има јѣш нешто у њу, да ја несм пошла за тебе да ти будем сллушѣиња, нело женѣ, а ако ти трѣбе слуга тражи другу.

утутњи се свр. *ѣочне да се разлеже ѣушѣњава од громава, угрми се*. – Утутња се од Ракош, усева се и упуца, да те стра вѣне, а ми на ѣѣву у Сулиманово.

уѣине свр. *учини да неѣѣѣ ѣресѣане да ѣосѣѣѣ, ѣбусѣави рад или важностѣ чега, заѣѣѣѣѣ, забрани*. – Таксиѣти почеѣе да вѣзе по ѣсту цѣну колко

и аутобус, и преузеше путници, кад општина ућину аутобус, они подигоше цене.

ућицкан, -а, -о *уфлекан масноћом*. – Неје нека домаћица, соба немѣтена, а шпорет сѣв ућицкан.

уфитиљи свр. *много ослаби, смрша, онемоћа, клоне*. – Бобо Велика се још некакó дејани, али по одење се види да га је вѣч уфитиљила.

учеља́тен, -а, -о *бесан, љуџи, наошџрен*. – Појави се командир, намрштен и бесан ко учељатено куче на мрзлицу, и нареди да му се сви јавимо на рапорт.

учен, -а, -о *који је школован, који је изучио науке*. – Уработи га ти сѣг ако можеш, туј ти је и главни у министарство, мецу нас овде ви сте једини учени, па га уработѣте оба.

учињен, -а, -о *обојен* (о пређи). – Узѣ ми јетрва клувче учињену прецу на зајам, бајаги њојна вој недостигла да доплѣте рукави за цѣмбир, и не врну ми ју више.

учитељћа *ж учиџељица*. – Учитељћа ми је била из Пирот, добра ко душа.

уцивца се свр. *џочне да цивца један за другим* (о врапцима). – Дошла пролет, па се цивцани уцивцали да те је мило да ји слушаш.

уцици свр. *вулг. џодигне, укруџи* (о пенису). – Браце, вѣрувал или не вѣрувал, али кад га мој Ђгњат уцици, че ме провали, ако је бил вѣч доста стар.

ушива несвр. *шивењем џричврсиџи, сиоји, заџвори* (о рани). – Побили се двојица, па једн парне другога с нож и направи му расекотину на бутину, после су морали доктури да му ушивају рану у болницу.

ушљами се *урасџе у шибље*. – Бѣше некада кућа окрѣчена и измѣтена, авлија отрсена и оградена, сливе у шљивар орѣзане и трава мецу њи окосена, а са се свѣ ушљамило, да те је стра од змије да улѣзнеш.

ушљапа се свр. *исџрска се блаџом, ублаџињиви се*. – Ћиша ни уби, пут каљиштав а ми бѣгамо да се негде склони́мо, па се ушљапамо до гушу.

уштавкан, -а, -о *изгужван*. – Какó га нејѣ срамота онак уштавкан да дојде на славу, ко да су га телчи́на штавкала.

уштракави свр. *исџрља, исфлека каквом нечисџоћом*. – Свиње ме свѣ уштракаве док ји напојим с помије, па морам да џмам једну сукњу само за при њи.

ушушња́ви свр. *фиг. наџрави збрку, сиџвори неред, заџџџља у неразмрси-во клуџко* (обично о говору). – Пинемо понѣку, па почне сваџи са свакога наглас да орати, из прво време се разбѣрамо, после га ушушња́вимо, па никој никога не разбѣра, орати си сам за себе.

ушчѝни се свр. *ѝричини се, учини се.* – Врну́л се от печáлбу и напа́дал жену́, ушчинило му се да је видѝл њигов венча́лни прѝстен на комшијин прѝс с куга́ су заједно радѝли, ако не прѝзна о́че да ју искáра ис ку́ћу.

Ф

факултѝт м *највиша наста́вна усѝанова у сисѝему универзиѝетиа.* – Уну́ка ми студѝра у Ниш срѝпсѝи јѝзик на Фѝлозофски факултѝт.

фати́ра се несвр. шатр. *бесѝризорно ѝуни ѝејове неѝошѝено сѝеченим новѝем.* – Уграбѝше влас, па почѝше да се фати́рају који од ко́га мо́же по́више, о́че и унучети́ја да обезбѝде, а за на́рд ко́ј те пи́та.

фергусо́н м *ѝрактио́р ѝроизведен у фабрици ѝрактио́ра исѝог имена.* – И Ста́ња ис Прваљѝник кѝпи фергусо́н, па сѝдне на њѝга и накрѝви капчѝ, ко да је сѝдал у авио́н.

фергусо́нче с *хѝѝок. од фергусон.* – Не́че Ти́лко да се же́ни, а они́ да га одоброво́ље прѝво му купи́ше по́ловно тра́кторче фергусо́нче, па му по́сле доведоше женчѝ ко бомбо́нче.

фи́де ж мн. *ѝанки резанци, фи́да.* – Су́пу прáвимо сас фи́де, или сас кне́дле од грѝз.

фи́лтер нов. м *ѝедило за чѝиѝење, ѝречиѝѝавање ѝечносѝи, гасова и др.* – Бра́це, Павли́ја те млóго узди́за штó си вој прати́л дувáн и фи́лтери.

фи́рма ж *ѝредузе́ће, радна организација, фабрика у којој је неко заѝо-слен.* – Да́де ми фи́рма кáрту на по́каз, ка́д најде контро́ла са́мо ју пока́жем, и во́зим се сербѝз.

фланѝл нов. м *лака, мека ѝамучна или вунена ѝканина.* – Унућѝте ми вѝч попорáсле, па сам ишла́ у Бабу́шницу и купи́ла сам три́ мѝтра фланѝл, да им На́да сашѝје пица́мице.

фланѝлан, -лна, -лно *који је од фланела.* – Додѝше чѝрка и зѝт, па на де́ду донѝсоше зѝмску кошѝљу и шлофи́јанку, а на мѝне фланѝлну ре́клу и кожувчѝ, да зиму́с сто́плимо кочи́не.

фле́кав, -а, -о *који је уѝрљан флекама.* – Како́ те нејѝ срамотá с такву́ флѝкаву блѝзу да искóчиш у на́род, ко да не́маш огледа́ло да се погледаш каква́ си.

фуња́ра м/ж пеј. *безвредна, нечасна особа, ниѝѝарија.* – Ни́када нејѝ би́л човѝк, о́бична фуња́ра. Фуња́ра, прѝвари ме па му да́до па́ре на за́јам, и о́ћута се, од врта́ње и не ми́сли.

фусікле ж мн. *крайіке ілейіене чарайе*. – Облечё рашіјен сукно́р, на но́ђе обу́је па́тиће и фусікле, и мисли да је и она́ модерна, а не примечује да вој се сви потсмивају.

фу́шер м шатр. *човек који ради йовришно и рђаво, онај који фушари*. – Сви га ва́ле да је до́бар мајстор, а он фу́шер што́ га не́ма, квò да урабо́ти по њег трéбе о́дма дру́жи мајстор да попра́вља тој квò је он исфушерил.

Ц

цацоња м *ђаво, враг*. – Къв цацоња ти не да́ва ми́р те стоји́ш на йвицу од буна́рат, че се омькнеш до́ле, па да не мо́жемо да те изва́димо.

цъклёње с *гледање широм ойворених очију, йиљење*. – Немој то́лко да цъклиш у њу́, од цъклёње мо́гу о́чи да испадну, поготóву ако те она́ не зарéзује.

цвётес, -ста, -сто *који има йегу на челу у облику цвёта* (о говечету или коњу). – Убава му кра́вата, цвётеста. Са́нда Чу́ћин ймаше цвётесту коби́лу, па Сми́ља потрча́ла по њу́ да ју увати, она́ се ритне и наместо ју убије.

цврлен, -а, -о *који је цврљен на жару или скари*. – Га́здарица донесе цврлена црвца на ска́ру, ту́ри ји пред нас и пита́ трéбе ли још нешто́.

цврсне несвр. *йосіаје чврсіи или чвршићи, фиг. јача*. – Де́дин уну́к, вёч попорасал, почёл да цврсне, де́да че га води на ора́ње да му во́ди гове́да.

цврцање с шатр. *конзумирање алкохола, ойијање*. – Сви смо цврцали, али у цврцање Во́ју Чаушовског ни́кој неје мо́гъл да побéди, колко́ год да попи́је не примечује се да је пил, са́мо му ма́лко јези́к одебелéје.

цврчање с *оглашавање йискавим гласом, цвркушање*. – Чу́је се некакво́ цврчање из њи́ну со́бу, а какво́ рабо́те они́ си зна́ју.

цедилце с *цедилка йрилагођена дечјем узрасіу*. – Бо́бо Ми́лица понесе́ у цедилку обéд на жетвари́, а мён уврже́ у цедилце сас игра́че, па и мён пове́де.

цењкање с *ценкање*. – Мајстор је у цењкање, а неје га срамота́ да се цењка па ма́кар да је дина́р у питање.

церека се несвр. *нейриси́ојно и гласно се смеје*. – Церека се ко ва́рена глава́. Увати́ле се подруку, йду по мёне, нешто́ шпичу и церекају се.

церење с *кежење, смејање без йовода*. – Престани́ више да се це́риш, меши́на че те забо́ли оди то́лко церење, ел кажи́ квò је сме́шно, па и ми́ да се смејемо́.

цигла́рштина ж *цигларски занай, њављење цигала као њрофесија*. – Једну годину и ја идо на печалбу у цигларштину, мајстори праве цигле, а ја ји разносим и редим да се суше, текá одјутро до́мрак.

цигуле́ње с *њочейничко свирање на виолини, цигуљање*. – До́ста више, стужни ми се оди тој цугулење, понављаш све једно те исто ко Шваба тра-ла-ла.

цика́ње с *цика, врискање*. – Деца́ се у ливаду разигра́ла, растрчала, јуре се сас псе́та, цикање до не́бо се чу́је.

цима́ње с *дрмусање*. – Во́зимо се у некакву крнтију од ко́ла, пу́т лош, ру́па до ру́пу, од цимање чини ми се зу́би че ни поиспадају из гла́ву.

цинкаре́ње с *досѡављање, њоѡказивање*. – Сви су знали да је он по́тајни, и да су због његово цинкарење неко́лко одлежали по седам д́на у за́твор.

ци́фра се несвр. *њренемаже се, нећка се*. – Ви́дим Госпа́ву кроз шпију́нку, убичи́ла се пред врата, и ци́фра се да ли да заво́ни и да улэзне, ел да се в́рне.

ци́цне свр. *удари њесницом*. – Јао, гледам га, нализал се, а сигурно се и насмради́л сас грснице (марихуана), кад би га ци́цнул једанпу́т запатаји́л би га. Кад те ци́цнем по нос, има ти потече́ црвена́ свила́.

цича́ње с в. *цикање*. – Бра́на погледа кроз про́зор да види какво́ је тој цича́ње надво́р.

цокуле́тина ж *њеј. од цокула*. – Ко са́ да га гледам, кошу́ља уцва́кана сас буосе́рине, панталоне́ дрпаве опа́сане сас врцу́, а на но́ђе цокулетине без перкле, три́ бро́ја поголеме.

цокулка мн. цокуље ж *дечије дубоке циѡелице*. – Де́да Радо́мир ти бе́ше купи́л плаве пантало́нѡе и црвене́ цокуље, а ја ти испле́то у́бав це́мпирчк, па те премени́м и одведе́м у Сли́вовик на Прэ́свету, сви́ госја́њи се усртају у те́б, а ме́н стра́ да те неко́ј не урочи́.

цо́пка несвр. *луѡка ногама њри ходу*. – Оне́, бре́, не гледају пре́д-но́ђе, ди́гну гла́ве и цу́пкају сас шти́кле по бо́лницу, ко да су на ко́рзу.

црва́ви се несвр *црвља се*. – Месо́во поче́ло да се црва́ви, неје́ више за љу́цку употребу, врљи́ га на пце́та.

црепи́нка ЛЗ ж *крхоѡина од грнчарије или цреѡа*. – Најди́ две-три́ црепи́нке, да подме́тнемо под ногар, да се не кла́ти аста́л док гости ручу́ју.

црешња́р м *ѡрешњев воћњак*. – У Ми́тков црешња́р најрано стізају цре́шње.

црже́тина ж *њеј. од црга*. – Ни пан́тим када́ сам ле́гал, и куде́ сам ле́гал, кат се пробора́ви ви́дим да сам у нечију́ шта́лу, и преко ме́не преврљена не-каква́ црже́тина.

црквѣно поим. прид. фиг. *недодирљиво, које се не оиџуђује*. – Тија лакмаши, државу би појели и попили, а њино си чувају, што је туцо да је и њино, а њино је ко црквѣно.

црномустачес, -ста, -сто *који има црне бркове, црнобрк*. – И начѣс сам те сањуваља како ми приодиш онак висок, насмејан и црномустачес.

црнчѣње с *кулучење, ринџање*. – Нити сам била у бању, нити сам видѣла море, мојѣ је било само црнчѣње одмрак домрак.

црцање с *скайавање (од жеђи, умора, врућине и сл.)*. – Дојде лѣто, работе колко оч, али нарочито у жѣтву бѣше црцање од журѣње да се што пре ожње, али и од жѣгу.

црцоран м пренес. *онај који је сииан као ѡѣѡо кикирез*. – Ђј, црцоране јѣдан, она може у зѳуби да те носи, а ти оч женѡ да ти бѳуде, нејѣ она прилика за тебе.

цугање с шатр. *ѡијење, банчење*. – Че дојдемо, а ви се побринѣте да има нешто за цугање, и да нејѣ на мањк.

цѳугација м *онај који воли да цуга, ѡијанац*. – Осмели се Прока да вој пријде, јѣдн наочит човѣк, а важил је и за цврстог цѳугацију.

цуцање с *дангубљење, луњање, шврљање од једног до другог*. – Само се цѳуца а-там, а-овам, нешто тражи а глѣда да га не најде, дѳн вој пројде у цѳуцање а да ништа не урабѳоти.

Ч

чавчѣ мн. чавчетија с. *младунче чавке*. – Врабѳц извѳоди врапчетија, сврѡка сврачетија, а чѡвка чавчетија.

чавѳљи несвр. *врда, цењка се*. – Квѳ га чавѳљиш, дај руку, па да пијемо крчму за погоѳбу.

чарапошка ж *овца или коза која има ѡрсѡенасѡе шаре на нози, и име ѡтаквом браву*. – Чарапошиѣ, врѡтај се овам, кудѣ си пошла там у пакос.

чаркање с *задиркивање, заѡдевање свађе*. – Јетрѳвете се јѳш не карају, али рѣтко који дѳн да им не пројде у чаркање, а и карањето се нѣче забѡви.

чѣс-пѳчѣс прил. с *времена на време, ѡвремено*. – Како бабата умрѣ чѣс-пѳчѣс па неквѳ свѣ чаше пособѡра по креденац, да ли се она ѳвапири, па доѳди да прѡви штѣту, да ли је нешто дрѳго, кѳј ти га знаје.

чѣчкалица ж *дрвена шѡиѳчица за оѡклањање осѡѡѡака хрене између зуба, чачкалица*. – Не тебу ми чѣчкалице, фѡли ми сваѡи дрѳђи зѳуб.

чѣчкање с *задиркивање*. – Дѣте, не чѣчкај се сас старѳога човѣка, јер лѳко може чѣчкање да прѣде у бијѣње.

чѣчкѡљ м онај који воли да се задиркује. – Тија чѣчкѡљ нѣма куга нејѣ чѣчнул, и с куга се нејѣ свадил, али и њѣму врѣтају.

чватање с *жвакање са најором (због безубости или немања айеишиа)*. – Сви завршимо једѣње и дигнемо се, дѣда и баба наставе чватање, ко да су топфв почѣли.

чворноват, -а, -о који има много чворова, чворав. – Да ми докараш мазна дрва, ко за грађу, ако су чворновата да не могу да се цѣпе ја ји нечу узнем, тој да си ти одма кажем.

чврс, -ста, -сто *јак, оишоран, ѿун здравља и живоишне снаге, чврси*. – Чврс цугација, никој га још нејѣ натпил у наше селѡ.

чевуљи се несвр. 1. *кревели се, руга се*. – Убаво ли је да се тека чевуљиш сас старѡга човека, срам да те бѣде. 2. *оглашавање (о сови)*. – Моја маћа орѣтеше: Суноч се буљинана чевуљи у шљивар, не мога око да склопим од њу.

чегрта несвр. *производи оштре, ѿродорне звукове сличне шшрошоу, стивара буку, клеће*. – Узнем чегрталђу, па кад ју завртим она чегрта, а пилетија бѣгају из лѡзје па се ћину, али малко после па се врну.

чекање с *ѿровођење времена на једном месцу док се не осивари нешио*. – Смрт не знаје за чекање, комѣ кад дојде време мора да путује, па колко год да има незавршене рабѡте.

челица ж *хи*. *од чела, ѿчелица*. – Челица има жалце на дѣпе, оно ко трн, ако те убодѣ с њѣг млѡго боли.

челдисује несвр *удара клис клисарником да ошкочи са земље и одлѣти шшѡ даље од рује*. – Клиса се спушти низ тојагу назем, па се три путѣ челдисује да одлетѣ што подалеко од рѣпу, и с кораци броји колко долеко је одлетѣла, побѣдник је онѣја чија је клиса најдалеко одлетѣла.

чењѣле ж мн. *двокрака гвоздена кука о коју се нешио веша, ченгели*. – Упаде ми кова у бунар, па идѡ те узѡ од Тому чењѣле те ју извади.

чеплатѣње с *вриска, дерњава, ѿевање без слуха*. – Дѣца, престанѣте да се чеплатѣтите, уши ми пробѣсте с тој ваѣше чеплатѣње. Оче да појѣ, ал нумѣје, па се само чеплатѣти, стѣжни се чѡвѣку од њѡјно чеплатѣње.

чѣсти несвр. *ѿонавља у крашким размацама неку активност*. – Ако комшија почне да чѣсти с додѣње у кућу, нарѡчито кад је жѣна сама, тѣг домачин мора дебѣло да се замисли.

четверѣње с *уѿрезање у кола ѿ два ѿара заѿреге на узбрдици*. – Без четверѣње вршѣлица неје моглѣ да се искара уз Богѡродицу и Горњу малу. (махале у Горњем Стрижевцу).

четворѡноѡња м *четворѡножна живоишња, четворѡножац* – И да рабѡтим ко четворѡноѡња, пак нѣма ништа да стѣчѣм, свѣ квѡ стѣчѣм син проћѣрда.

чети несвр. фиг. *йрича, савеѿује, чииа као йої у цркви*. – Причам, саветујем, четим, али ме не слўша, она свё најбоље знаје.

чешел мн. чешлѿви м *чешаљ*. – Дѿк има коса на главу, и скршен чешел воли да се у њу заглави. Чешлѿви су се праили од рогови.

чешкање с *чешање у дем. значењу*. – Не могу више, руће ме заболеше оди толко чешкање, а ти никакo да се успиш.

чешљан, -а, -о *који је гребенањем сиремљен за иредење* (о кучини). – Ѐмам чешљана клъчишта и ланска и од овуј годину, али нема кѿ да ји испредё и изаткаје.

чивит рет. м *модра, йлава боја, модрило*. – Добра година пошла, жита почела да класају, морузе се модреју ко чивит, само тека да настаји, па најесен да накривимо капу.

чимрав, -а, -о *који је без айейишиа, који је избирљив на храни*. – Детево нешто чимраво, ништа нече да једё, да се неје поболело од нешто.

чињевина ж *йређа сиремљена за чињење*. – Бѿбо Таала јѿш синоч нагурала у цедилку чињевину, па че јутре да поране сас комшику у Бабушницу при бојацију.

чињен, -а, -о *обојен* (о пређи). – Кад је чула да чу за теб да плетём вусукле, Моравка ми даде чињену прецу, јер ја моју јѿш не бео чинила.

чинёње с *бојадисање, фарбање*. – Луковиње сам сачувала за чинёње перашће, па кад дојде Велигден да не мислим оди друје чиње.

чичкање с *бацање чичкова коме у косу или йо одећи*. – Ми, деца, наберемо чичкови, па ји врљамо у косу на девојчетија која ни се свиђају, али понекад добијемо ћотек од њинога брата или постару сестру због тој чичкање.

чмајање с *ленчарење, излежавање, йраћење времена*. – И њигѿва кућа би цавтела да неје чмајање пред задругу и пеглање кревет до пладне, а овак сва работа падла на жену, а она, сирота, не може свё сама да постигне.

чорбелйв, -а, -о – *чорбаси, који није гуси*. – Купила сам шес длибока тањира за чорбелйву манцу, и шес плитка за салату.

чука се несвр. вулг. *секса се*. – Милунка пријавила њѿјнога мужа Тѿзу у милицију што ју кабати да се чука сас пола селѿ, а оно неје сас пола селѿ, нело сас целу ѿпштину.

чукане с *йериод када се обављају одређени сеоски йослови* (млаћење конойе на йрлицы, млаћење йасуља ради одвајања зрневља из чахура, млаћење ораха са грана). – За мене је најубаво у селѿ у август месец, до тѿг се сташу најтешће польсће рабoте, а почне чукане грснице, чукане пасуљ, чукане ореси и брање сливе, свё се тој рабoти у двѿр, или близо до кућу.

чукори несвр. *фиг. радуцка*. – Оточ ми се жали једн познати швалер: Браце, не исплати се више, голем порез, чу одјавим радњу. – Па квоч после да работиш? – Чу чукорим на црно.

чумав, -а, -о *који је са дугом распушићеном и неуредном косом*. – Врëve да поди Бежишкату ћуприју ночу излази чумава жена у дльгу белу кошуљу.

чуплe мн. чуплетја с *дем. од чуй, ћуйчић*. – Причају да су у Златар ископали голем чуп сас златне паре, друђи па казују да тој било само чуплe.

чутуран м *иразноглава и тврдоглава мушка особа*. – Еј, чутуране један, ништа немаш у главу, па не видиш ли да сваћи глeда себе, а ти си се нашл државу да спашаваш.

Ц

ца речц. само у изразу: ‘ца или бу’ или – или; *једно или друго; овако или онако; сада или никада*. – Не може како ти оч, има да буде како ја кажем, па ца или бу.

цаболебосување с *ленсивовање*. – И ми би имали убави путови и чисте улице, али немамо кд да ји срeдимо и очистимо од цаболебосување.

цавка несвр. *фиг. цвркуће, оглашава се танким гласом њоуи њише*. – Чекамо да се врне баба из лозје, и још от капију почнемо да цавкамо да ни даде грбзје. ■ **цавкање** *гл. им.* – Почела да се рацају деца, пуна авлија, радос до небо, цавкање одјутро домрак.

цагри несвр. *гледа њожудно, гуиа очима*. – Немој да цагриш у њу ко мачка у сланину, оматорел си ти за њу, има си она помлади, ш-чеш вој ти.

цакање с *мољакање*. – Цакање је кад моли да му се нешто даде, а загомиљање је кад досацује да му се нешто даде.

цам Δ м *стакло, ирозорско стакло, окно*. – Прцаше се мачће на прозор, и строшише цам, направеше ми пакос.

цамкање с *в. цакање*. – Немој више да цамкаш, пробми ми главу с тој цамкање, и сама знаш да немамо паре за тој што очеш да купиш.

цамутка ж шатр. *ропационо светило на полицијском аутомобилу*. – А и милиџацини лопови, на сваку Зарезоју паркирају ауто сас цамутку на туј страну куде су лозја, и чекају да укебају возачи који су малко повише ћевлеисани.

цвањака несвр. *блебеће, звоца, луйеиша*. – Де не цвањакај више, нeло приноси да се нешто једне и пине.

цвѳрка несвр. *йије, йијуца*. – Госпава кад не цвѳрка рећију је млого кѳсветна, али чѳм цвѳрне некоју пѳвиш, ѳдма је спрѳмана на карање и бијење. Како вој муж умре, поче пѳчесто да цвѳрка сас мѳжи у задругу.

цвѳрне свр. *йойије, йоднайије се*. – Видѳ ме да сам замѳјан, и не теја да се сас мене млого прѳсти, а и бѳо цвѳрнул малко, па сам тѳг јѳш пѳнезгодан.

цѳвгање с *оглашавање кевѳањем* (о ловачком керу). – Палѳшка ни окотила три кутретића, па сѳмо цѳвгају по двѳр, од ѳино цѳвгање се не мѳже живи.

цибрѳше свр. *йрейије*. – Пије дѳк не цибрѳше, па пѳчне да се унерѳцује, да је гѳд чѳвѳку да га погледа.

цивѳање с *врайчије оглашавање*. – Напрѳд, брѳ, бѳоше врапци по пѳље колко ѳч, са ни мѳж да видиш врапца, ни да чујеш ѳино цивѳање.

цилит Δ м 1. *кѳоље које се баца у исѳоименој игри*. – Брз је ко цилит. 2. *фиг. неко ко је брз, живахан, хиѳар, сѳреѳан*. – Морѳвка цилит-жена, за све ју има, и слѳжи, и нѳди, и дава, и доноси, па се увѳти у коло те одигра и исцврѳа се, и па настаѳи да врнди.

цитне Δ свр. *баѳи, одбаѳи*. – Бѳше јѳк у руће, кад ѳн цѳтне клису она одлетѳ чѳни ми се у трећо село, једва ју најдемо.

ѳиѳи несвр. *вулг. круѳи, укрућује* (о пенису). – Море, жѳно, нашево деѳиште се замомчило, почѳло га ѳиѳи кад види убава девојчетѳја.

ѳѳпка мн. ѳѳпѳе ж *одевни йредмеѳ, одећа уѳиѳије која се йонесе од куће као йрѳљаг*. – Турѳмо ѳѳпѳе у гардерѳбу на стѳницу, па појѳмо да тражимо улицу у коју су имѳли стѳн. Надаѳаше му ѳѳпѳе овѳја из Црѳени крѳ, те че зимѳс да згрѳје кокала.

Ш

ш-чѳ, ш-чѳш израз *шѳа ѳе, шѳа ѳеш* (елидирана форма од ‘шта’ + ‘че’, ‘чеш’). – Овој ли је живѳт, ш-чѳ ми овакѳв живѳт, ни мѳгу да се послушам нешто, ни па има кѳј да ме нешто услѳша. Ти си висока, убава, ш-чѳ ти тѳја патѳљѳо. Упадла у неваљѳшни лѳуђи, лѳша вој сѳдбина, и она како че, ш-чѳ, па си се врне при мѳтер и при баштѳ. Немѳј да цагриш у ѳѳ ко мачка у сланину, оматорѳл си тѳ за ѳѳ, има си ѳна пѳмлади, ш-чѳш вој тѳ.

шѳали се несвр. *фиг. чини йрѳљубу, швалерише се*. – Даде, Кѳса Мујинска почѳла да се шѳали сас Стојѳна Цѳганина. – У! арам да ју је, па она си има мѳжа, што се брѳка сас Цѳганина.

шамѳр м *ударац шаком йо лицу, ѳушка*. – Дѳте, смири се, ако ти врѳам два шамѳра има да ти се угорѳ образѳи.

шантави несвр. *храмље*. – До прошло лето беше здрава и убава жена, са кад ју видо засвери се, почела да шантави на једну ногу, а почела и да грбавеје.

шарне свр. *фиг. најшише њрекрајну њријаву*. – Беоше се скарале пред продавницу, пред белисвет народ, замалко па да се побију, несъм могъл да измрдам а да им не шарнем пријаву.

шаренко хий. *од шарено*. – Наша Ваћица близни две јаганчичи, па једно шаренко, а једно скроз бело.

шаће ж мн. *ѡрегрийи, количина брашна или зрневља која сѡане у склољеним шакама*. – За једно варење доста су једне шаће пасуљ, али ако очеш да га запечеш у релну да буде гус треба бар двоје шаће.

шаширче с *дем. и хий. од шашир, шеширић*. – Море не сећирај му се, накриви шаширче и гледај си рабоду, квó све неје било, и квó све нече да буде, па све пројде.

шаширчина ж *ѡј. од шашир, шеширина*. – Кад тури дедину шаширчину на главу, па се малко потути – исти деда.

шаширција м *занатлија који ѡрави и ѡродаје шашире, шеширција*. – Ти с мен не мож да се поредиш па још толко да порастеш, ја и ти смо ко бог и шаширција.

шверцување с *кријумчарење*. – Живи од препродавање и шверцување, друђи посо нема, а и не труди се да га најде.

швика несвр. *звжиди, ѡроизводи звждук дувањем у ѡрсѡе*. – Излезнем у лозје, седнам прд колибу, оно ми се вика, остарело се, зуби испали, не може више ни да се швика по тичичи ко некада док бео помлад. Закаснил, па поче да им швика да га сачекају.

швискање с *ударане ѡанким ѡруѡом*. – Учитељи напред прилично бијеоше, из школу се често могло да чује швискање с прут и лелечање, али су деца била мирна, неје ко са.

шволерка ж *љубавница, швалерка*. – Да би се спасил, раставил се сас жену, али га докрајчила шволерка.

швркне свр. *ѡокуља у ѡанком млазу, шѡрцне* (о крви). – Да наострим косу некакó се посеко, крв швркну, а ја сам сам у планину, нема кој да ми замота руку.

шврскање с *в. швискање*. – Море, узни прут, па нека му дупе све помодреје од шврскање, да му дојде памет у главу.

шева несвр. *гега се, клима се, кривуда* (у ходу). – Дедо Дона малко шева ко ћурће да тера, мора да је пинул некоју повише, па му пут постао тесан.

шенала узв. у *значењу ѡѡзорења да ѡреба да се буде вреднији, дисциплинованији, одговорнији, ѡажљивији*. – Кад год ме мати види да сам

се олењил, па не стисам да завршим некоју рабóту, она ме прекóри: Ајде поитај, шéнала! – шéнала!, немóј да се вѣздндѣн разнемагујеш.

шéни несвр. *йонизно моли, удворички угађа некоме.* – Ми смо на нашега свéкра морале да шéнимо кад дóјде у некојé дóба нóчу пијан, и доклé гóд он не лéгне, ни ми несмó смејале да лéгамо.

шепртља несвр. 1. *несйрејино, невешийо ради.* – Дóк рабóтиш не шепртљај, да ти не испáдне трапава рабóта. 2. *неодређено и збркано йрича (обично да би сакрио нешийо).* – Не шепртљај, нéло причај како је билó, а ми вíдимо да óчеш нештó да прећутиш.

шепртља́нко м *збуњена, несйрејина, йрајава особа.* – Шепртља́нко јéдан, штó се навáташ да нештó рабóтиш ако нумéјеш да га рабóтиш, сáмо прáвиш штéту по кућу.

ши́ба ж *земљишије зарасло у шибље, самоникло шибље, шикара.* – Најубаво ми је кат си мрднем у лóзје да си чувам грóзје, сéднем на праг од колибу, па швикам на тичичи која ме зр́кају из шибу.

ши́бне се свр. пренес. *легне, йросйре се.* – Радиша се шибнул на остáл, па рче ли рче, спи ко Гáрча под лисник.

шикѣц м *врсиа шийкања (надбацивања штаповима) йри коме се шйојага баца руком йойуйи койља.* – Највише смо волéли да се ципкамо шикѣц, јер за тóј ципкање трéбе и вештина, али и снага да се тојага вр́ли ко кóпле штó пóдолеко.

шиљéг мн. *шиљéзи мушко јагње од годину дана.* – Овог шилéга бóље да причу́вујеш, њéга че кóлемо за Прéсвету, на́шу слáву.

шиљка се ЛЗ несвр. *бесйосличи, губи време улудо, зевзечи се.* – Ва́ну се пóдруку, па се шилкају по Бабу́шницу и Звóначку ба́њу, а родитељи им дóм цркавају од рабóте.

шини́к м *фиг. глава, обично несразмерне величине у односу на йело.* – Кáд скапира́ сас мóјви шини́к квó ми врéви Госпа́ва, увати́ се за мешину од смејање, какó вој оваквó нештó пада на пáмет никако ми нејé јáсно.

шкeмбáн ЛЗ м *мушка особа великог сйомака.* – Шкeмбáне јéдан, направил си се ко вéпар, штó не смáњиш мáлко једéње.

шкeмбáна ЛЗ ж *женска особа великог сйомака.* – Шкeмбáна, направила шкeмбé ко скóтна жа́ба.

шкeмбуља́н ЛЗ м *в. шкeмбан.* – Шкeмбуља́н, има га стó кила, али њóј си дóбар, и вóли си га.

шкљопóција ж *дойрајала, једва уйойребљива сйвар, крнийија (упор. склопóција).* – Гледá да кúпим половну́ косáчицу, па пријдó при некóлко човéка којí стојéоше прекај једну́, и пита́ ји: Чија́ је овој шкљопóција?

шкљоца несвр. ономат. *одаје крајике ошћре звуке ѝри одаишњању обарача на љушци, шишању маказама, ударању зуба о зуб и сл.* – Немој да ми шкљоцаш над главу с туј пушчетину, мѣн стра́ ако је празна. Презебал, па се тресе и шкљоца са зуби ко куче на пудер.

шкљоцне свр. ономат. *ода крајак ошћар звук ѝри одаишњању обарача на љушци, шишању маказама, ударању зуба о зуб и сл.* – Само што полегамо чумо како шкљоцу брава на капију, и некој улѣзе у двор.

школарац м *онај који учи неку школу.* – И ми имамо два школараца, једн је још ђак, а друђи студира у Ниш

школарка ж *она која учи неку школу.* – Прави је гецован, али збари најубаву школарку која преко лето дојде у село.

школѣц мн. школѣи м в. *школарац.* – Преко лето издооде школѣи, напуни се село и поље с омладину, па милина.

шкољка мн. шкољхе *морски и слајководни мекушац са љушћуром, међу чијим многобројним врстама има неке познате по врло укусном месоу, а друге због бисера.* – Донесоше ми неку у тањир, ја нумејем да га једем, они ми орате да су тој неке шкољхе.

шкрабање с *нешто што је написано нечијим рукописом.* – Овој твоје шкрабање ко свраће с нође да су писале, никој у село неје могл да прочита квѣ си ми писал.

шлѣпер м *камион са прилолицом.* – Ја несъм из село мрднула, али мој син вози шлѣпер, цѣлу Европу је пропутовао, нагледал се свет и за мене.

шлѣперѣја м *возач шлѣпера.* – Излѣзем на ауто-пут, путничка аута врндѣ, шлѣпери коло оч, ја дигнем прс, мож би нећи од шлѣперѣје стануо да ме повезѣ.

шлогѣран, -а, -о *парализован, одузет због шлога, можданог удара.* – Диже се ко да је шлогѣран, и не знаје на коју страну да појде, па се само осрта а-натам, а-навам.

шлофијанка мн. шлофијање нов. ж. *јамучна љоикошуља са дугим рукавима.* – Додише черка и зѣт, па на дѣду донесоше зимску кошљу и шлофијанку, а на мене фланѣлну рѣклу и кожувѣ, да зимус стоплимо кокала.

шљапне свр. *ошамари.* – Дојде нова учитељка, али још не може да излѣзне на крај сас овѣја наши ћутуци, док вој ми не рекомо да требе да им се наока, па и да шљапне некоје.

шљапча м *који се ѝрља гацајући по блашћу.* – Прави је шљапча, нигде да нема каљшће он че га најде, и да се ушљапа до гушу.

шљѣвка мн. шљѣвхе ж *фиг. модрица од угриза у љубавном заносу.* – Остадомо без све аљѣвхе, милује ми шѣју, намерно ми прави шљѣвхе да ме обележи.

шљискáње с фиг. *оџџање*. – Нашљискáмо се начџс ко дупетија, скрџо га прекарáмо у шљискáњето, али онџ се па једнуш жџиви.

шљокáње с в. *шљискање*. – Мој дџда Дџона нџмаше мџру и шљокáње, ко и свáђи Солунац пијеше дџок се не заборáви, али кад је трџзан бџше млџго дџбар човџк.

шмџк прил. *џријаџиног укуса и мириса*. – Газибáра ни нуџди вино, врџви да је џигоџв прџзвод и да је јáко ко грџм, а ствáрно уџбаво на шмџк.

шмџргла несвр. пренес. *симџаџише, уважава, цени*. – Поднџси се ко удавџц у џро, и мџсли да че се свáка залџпи за џџга, а ни једна га не шмџргла за ништа.

шмоклáн м *ограничен човек, глуџак, слабић, смеџењак*. – Ту, Бџг те убџл, задџрица си на бáбу, шљџкча на дџду, а свџ те глџдају ко шмоклáна.

шмрџ м нов. *количина дроге која се узима за једно ушмркивање*. – Решáвам се да дџгнем руџе оди нуџ, али цабе, чџм вој чуџем глáс џдма вој пристањуџем на свџ осџчам се ко нáркоман кад га дџлер џкне, па му још даде и цабе шмрџ.

шмрџља м нов. *дрогераш, онај који шмрче дрогу*. – Уватџла се сас некак-вога шмрџљу, и зарезáла шкџлу, а велџ да је билá дџбар џáк.

шмрџче несвр. *шумно увлачи кроз нос сиџине чесџице неке маџерије (бур-муџи, дрога)*. – Нашлá некаквога шмрџљу, па прекај џџга и она почџла да шмрџче.

шнџла ж *шнала, чесџо израђена као украс*. – Ко сá да глџдам моју пџкојну сестру, косу очешлáла на прáву дџлку, па ју на џбе стране прицврстџла сас шнџле, да вој се дџлката не растура.

шнџлица ж *хџи. од шнола*. – Бáбина унџчка, бџш си ми уџбава таквá сас шнџлице и цветџк у косџцу.

шњура се несвр. *шуња се*. – Нџма да седи дџм, нџло се шњура по село од куђу на куђу, ко пџп кáд свџти водицу.

шњурало м/ж *скиџница, шуњало*. – Тџ га пá иде тџј шњурало, од џџг не мџжемо на мџр ни да рџчамо. Нашево кџчево је прáво шњурало, не сврџује се дџм, сáмо дџјде кад огладнџје.

шџфершáјбна нов. ж *вџйробранско сџакло код ауџомобила*. – Á-ли отџдем у Пџрот, не мџгу си вџдим шџфершáјбну од налџпене пријаве за паркирување.

шпартáње с *механичко уклањање корова између редова кукуруза џособ-ном врџиом џлуга*. – Пџјдем на шпартáње, туџрим копáчицу у кџла, јџрм, онуџ цевгу, товá све натџрам, а и косу туџрим да накџсим дџтелину за волџви.

шпацирање с *луњање, скиџање, шеџање*. – Стáри џуди се спрџмају за легáње, а они се спрџмају за шпацирање.

шпарци́ка мн. шпарци́ће ж она која шпáра, шпáедљивица. – Женá ми бéше врédна и шпарци́ка, штó велé прáва домаћица, али умрé сирота.

шпијúnка ж нов. мали ошвор на врашима (обично зашворен сшаклом) кроз који се гвири. – Видим Госпáву кроз шпијúnку, убичила се пред врата, и ци́фра се да ли да зазвóни и да улéзне, ел да се врне.

шпицерáјка ж шатр. ударац врхом ци́теле. – Кóвни му шпицерáјку у цевáницу, али кáд сýдија не глéда, ако нéга онеспосóбимо, сас дру́ђи чемо л́кко.

шпóрет м кухињска пeћ пoкривена гвозденом плочом, на којој се кувају јела. – Дан'с свáко сéлско домаћинство има елeктрични шпóрет, напред су били сáмо на дрва, а пóнапред плекáна кубети́ја

штáвка несвр. жваће, прежива. – Какó га нејé срамотá онáк уштáвкан да дóјде на слáву, ко да су га телчина штáвкáла.

штáмпа несвр. преноси пoмoћу пpишиска нарочитe машине у шпáмпáрији ошисак слова или црпeжа на пáпир. – Пóзатира ни зéтат, сáмо тражи пáре, ко да ји мý штáмпамо.

штедítель м/ж онај који шпáеди, шпáедиша. – Госпáва штедítель, да је онá минíстар на финáнсије нáша држáва би процáвтeла.

штедлíја м/ж в. шпáедишeљ. – Штедлíја бáба, савéтује ме да идемо сас слúжбено вóзило кáд сам на рáботу, пóјефтино да прóјдемо.

штéмез м челична алашкa сá једним заошреним а другим зашпóљеним крајем за дубeње у дрвeцу и камену, шпáемајзл. – Узнí штéмез па иштéмуј рупе кудé сам обележил, тóј че ти бóде дан'шњи пóсо.

штéмује свр. дуби длешом. – Погрешили у битонирање, па са мóрају да штéмују битон који је вишак.

штрапáње с корачање, ходање. – Дóвољно је сáмо да чујем твојé штрапáње, јá познавам да си тí, не трéбе да се оглáшаш.

штрвóри несвр. луња, хода, шпáрашцира. – Кад га увáти нервóза сáмо штрвóри по кућу. Сeљáци по цeл дñн штрвóре по рáботу, нéмају прáзник, нéмају дeлник.

штрéкне свр. жигне, прободе. – Ч'с по ч'с па ме штрéкне под ребрó, ко с иглú ме прободé бóл, па не мóгу да уздñем.

штрéклица ж зоол. обад, инсект из породице Tabanidae који напáда говeда и коње. – Мá че вој пуштам штрéклицу, па нéка се штрéкља кóлко óче.

штројевлáње с каспирирање, уклањање пoлне, семене, жлезде код животишња. – Имамо двá вéпра за штројевлáње, па те мóлим да дојдеш да ни помóгнеш, големé алесине, не мóжемо да ји самí удржимó.

штрóкавац мн. штрóкавци м прлaв одевни пpедмет, све оно шпó шрeба да буде ошрано. – Зврндí ми мóбилан ко на желéзничку карáулу, једвá га најдó, сáмо штó нејé пáдал од машину за прáње штрóкавци.

штрока̀ви несвр. *ѝрља, наноси ѝрља̀вишѝину.* – Не приг̀ртај ме, не штрока̀ви ме с таквѣ немѝјене руѣе.

шћемба̀на ж *жена са великом сѝомаком.* – Шћема̀бно, престанѝ више то̀лко да једѣш, че се напра̀виш ко скотна жа̀ба.

шћемба̀ча ж *в.шћембана.* – Свѣкра зове глѹвча, а свекрву шћемба̀ча.

шћѣмби се несвр. *добија велики сѝомак.* – Мо̀ре он како̀ се о̀жени почѣ се шћѣмби. Једно̀ пра̀се се мло̀го шћѣмби, мо̀ра да је добѝло глисте.

шѹгна м пеј. *женска особа која је заѹушѝена, и, можда, шугава.* – Та̀ј шѹгна ми више нѣче улѣзне у ку̀ћу, ку̀ј зна̀је када̀ се је купала̀, да̀ј Бо̀же да нејѣ и шѹгава.

шѹнта м *који није ѝри свој ѝамей̀и, блесав, ћакну̀и.* – Ѐј, шѹнто јѣдан, ва̀ла Бо̀гу и тѝ нешто̀ да ка̀жеш па̀метно, са̀мо не знам што̀ се свѝ присмејаше ка̀д га ѝзорати тека̀.

шутара̀ ж *сѝолица без наслона.* – Ту̀ри ми шутара̀у столи́чку те сѐдо уз аста̀л, и почѣ да ме пита̀је квѣ ѝма но̀во по ча̀ршију.

шушка̀ње с *ѝихо и неодређено шуморење.* – Чу̀је се некакво̀ шушка̀ње, али се не вѝди који шушка̀ју уну̀тра, и квѣ тра̀же по мра̀к.

шушти несвр. оном. *сѝивара шум, креће се шумно.* – Чѝм тека̀ на̀дльго шуштѝ сигурно је змија̀, гу̀штер са̀мо шушка̀, а мо̀ж је нешто̀ јо̀ш по̀големо, бо̀ље да се мѝ скло̀нимо.

Бранкица Марковић

ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ ОД ВУКОВОГ РЈЕЧНИКА (1852) ДО ДАНАШЊИХ ДАНА* **

У студији се прате досадашња истраживања из области српске дијалекатске лексикографије на простору Црне Горе и даје синтетички преглед и опис дијалекатских речника, објављених у периоду од Вуковог *Рјечника* (1852) до данас. Посебна пажња посвећена је класификацији речника, и то на основу два критеријума: 1. према типу грађе (*ојшћии дијалекајџски, џерминологишки и речници џозајмљеница*) и 2. према обиму грађе (*монографије и речнички џрилози мањег обима*). Након тога дата је класификација речника по дијалектима (*речници са џросћора херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) и зетско-сјеничког дијалекта*), као и библиографија тих описаних дијалекатских речника са простора Црне Горе.

Кључне речи: српски језик, дијалектологија, дијалекатска лексикографија, Црна Гора.

1. УВОД

Почеци лексикографије у Црној Гори везују се за Вуков „Српски рјечник“, о чему говори Б. Остојић у свом раду, истичући да „Вуков *Рјечник* уводи другом половином 19. вијека нашу лексикографију и лексикологију

---

* Ову студију финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451–03–9/2021–14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

** Ово је проширена и допуњена верзија истоименог реферата изложеног на Међународној научној конференцији *Лексикографија и лексикологија у свейлу актуелних џроблема*, која је одржана од 28. до 30. октобра 2020. године у Београду. Велику захвалност дугујем колегама из Црне Горе – Оливери Тодоровић (из Библиотеке ЦАНУ), Јелени Башановић-Чечовић (из Института за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“) и Душану Медину (из Друштва за културни развој „Бау“) на предусретљивости, корисним информацијама и послатим ПДФ верзијама одређених издања до којих нисам могла доћи.

у нову епоху – епоху која укида лексички регионализам и везује своју лексику за цијело штокавско наречје. Са црногорског говорног подручја Вук је знатно обогатио свој *Рјечник*. О томе свједоче многе ријечи другог издања *Рјечника* с ознаком да су нађене у Црној Гори“ (2008: 9). О речима из Црне Горе забележеним у Вуковом *Рјечнику* и књижевном језику говори Ј. Кашић у свом раду, истичући да је Вук био веома задовољан својим путовањима у Дубровник, Боку и Црну Гору, јер је тамо сакупио велики број речи. „Уз преко 1300 речи у другом издању Речника стоји ознака да се употребљавају у Црној Гори“... (Кашић 1972: 40). Један део тих речи је сам забележио, док су му један део послали Вук Врчевић и Вук Поповић, што и сам Вук наводи у предговору другог издања *Рјечника* „код којијех пак стоји у Боци или у Рисну или у Грбљу и од онијех сам гдјекоје ја купио, а гдјекоје ми је дао Г. поп Вук Поповић и Вук Врчевић, оба два Ришљани“ (Караџић 1852: 2). „Већина речи које у речнику носе ознаку у Ц. г. задржала је свој покрајински карактер, било због фонолошког састава у коме се репрезентује дијалекатска основица народних говора, било због тога што семантичка вредност онемогућава или бар отежава њихово ширење“ (Кашић 1972: 40). Међутим, с друге стране, међу речима забележеним у Црној Гори које су ушле у Вуков *Рјечник* има одређени број који је ушао у лексички фонд књижевног језика и управо о њима и неким њиховим особинама говори детаљније Ј. Кашић у овом свом раду (1972: 44), закључујући на крају да удео лексике из Црне Горе у стварању лексичког фонда савременог књижевног језика није мали. Након Вуковог *Рјечника* објављени су бројни лексикографски прилози мањег и већег обима, а у наставку ће се видети и који. У почетку су то били радови мањег обима, а касније и речници монографског типа. „Црногорски часописи који су се углавном почели јављати од 1871. год. доносе значајне прилоге из наше науке, књижевности, културе и језика. У њима је развијен култ личности Вука Караџића“ (Остојић 1988: 318). Један број тих чланака био је посвећен неговању културе говора, језику и стилу уопште, други су се бавили борбом за чистоту језика, односно чувањем од страних речи, посебна група радова залагала се за употребу термина народног карактера у језику, а одређен број радова био је посвећен правописној проблематици. Међутим, ипак је највећи број радова био „посвећен лексички и лексикографији.¹ То су уједно и први зачеци њени на црногорском простору. Сви су ти радови иницирани Вуковим *Рјечником*“ (Остојић 1988: 318). Дакле, у наставку ће

¹ Сви ови радови сабрани су у монографији *Из црногорске лексикографије и лексикологије* (уп. Остојић 1992: 135–204).

бити дат синтетички преглед и опис дијалекатских речника на простору Црне Горе, који су објављени у периоду од Вуковог *Рјечника* (1852) па до данас.² Класификација речника извршена је на основу два критеријума: 1. према типу грађе (*ојшћии дијалекатски речници, терминолошки и речници њозајмљеница*) и 2. према обиму грађе (*монографије и речнички њрилози мањег обима*).³

Највећи део ове студије заснива се на грађи прикупљеној за монографску библиографију *Дијалекатска лексикографија шћокавског наречја* (1818–2014) (Недељков, Марковић 2015), као и на допуни за тај старији период и за период од 2015. године до данас.

Правило којег смо се придржавали приликом прикупљања грађе за поменућу библиографију, примењено је и овде, а односи се на чињеницу да је узето у обзир све оно што је у форми речника или има приложен речник и где је грађа прикупљена на терену, док они радови који се баве лексичко-семантичком анализом грађе, а немају приложен речник и они који се заснивају на већ објављеној грађи, нису уврштени. Нису узети у обзир ни анексни речници уз књижевна дела, као ни они у монографијама о појединим дијалектима.⁴

Ради економичности, а и да би се избегло непотребно понављање, приступило се укрштању два претходно поменута критеријума, тако да ће у наставку у оквиру сваке групе прво бити наведени речници монографског типа, а затим и речнички прилози мањег обима који су објављени у часописима и зборницима. У оквиру све три групе, речници су дати хронолошким редоследом.

Након тога, дата је класификација речника по дијалектима (*речници са њросћора херцеговачко-крајшћког (исћочнохерцеговачког) и зейско-сјеничког дијалекта*), као и библиографија у наставку описаних дијалекатских речника са простора Црне Горе.

2. ДИЈАЛЕКАТСКИ РЕЧНИЦИ У ЦРНОЈ ГОРИ

2.1. ОПШТИ ДИЈАЛЕКАТСКИ РЕЧНИЦИ

У прву групу сврстани су општи дијалекатски речници. То су, углавном, речници говора одређеног подручја или прилози из лексике неког краја, али општег типа.

² Рад сличне врсте објављен је за терен Војводине (уп. Марковић 2013).

³ Детаљније о типовима речника в. Шипка 2006: 160–164.

⁴ О овоме в. детаљније у Недељков, Марковић 2015: 247–255.

2.1.a. Монографије

Од општих дијалекатских речника монографског типа, међу првима се, 1990. године, појавио *Ускочки речник, књ. I Милије Станића (Станић 1990)*. Аутор је дуго година прикупљао грађу за овај речник. Помогли су му брат Гаврило, Радосав Кршикапа и др. Највећи део речи у овом речнику је из периода 20-их и 30-их година прошлог века, али су, у мањој мери, дате речи и после тог времена, посебно из периода народноослободилачке борбе и послератне изградње. Речник је рађен према методологији израде *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (даље РСАНУ), пошто је и сам аутор радио 25 година у Институту за српскохрватски (данас српски) језик на изради овог речника. *Ускочки речник* је диференцијалан у односу на Вуков *Српски рјечник*, што значи да су, према речима аутора, у овај речник ушле: 1) речи којих нема у Вуковом *Рјечнику*, 2) речи које се налазе у Вуковом *Рјечнику*, али имају друго или другачије значење, 3) речи које је Вук означио као покрајинске и 4) речи које су исте и код Вука и у Ускоцима, често и са истим акцентом, али које на неки начин одударају од Вука, имају посебну „боју“ значења. Аутор наводи да су у овом речнику „речи општег и посебног (властитог) језика“ (Станић 1990: VIII) и да је унео сва лична имена, презимена и надимке до којих је успео да дође, као и топонимске и микротопонимске називе. Одреднице су сложене двостубачно, азбучним редом, болдоване су и акцентоване. Уз сваку одредницу дато је граматичко обележје, етимологија, значење и акцентовани контекст, односно пример употребе дате лексеме. Исте године, објављена је и монографија *Из лексике Васојевића Раде Стијовић (Стијовић 1990)*. Ауторка је грађу почела да бележи 1983. године, од почетка сарадње на изради РСАНУ. Бележила је само оне речи којих није било у објављеним књигама РСАНУ, или су у њему биле недовољно обрађене, или значења појединих лексема нису била заступљена или су потврђена недовољним бројем примера. Даље наводи: „остале речи, тј. оне до чије обраде није стигао РСАНУ, узимала сам према слободној личној процени, одбацујући нпр. као обичну и у књижевном језику и у дијалектима реч *тѣрбушић* у значењу ‘деминутив и хипокористик од трбух’, а узимајући је у значењу ‘грана побочног породичног стабла’. Добро засведочену реч, једноставно, без обзира на то што није потврђена из Васојевића, као и слабо посведочену с потврдом из овога краја, нисам узимала“ (Стијовић 1990: 122). Р. Стијовић је највише речи записала у Сеоцу у Сућеској, Краљима и Забрђу, а мањи део у осталим селима око Андријевице. Само неколико речи је забележила ван овог дела Горњих Васојевића (у Лијевој Ријечи), што је сваки пут и означила. Грађа је сакупљена од најстаријих мештана поменутих

места. Одреднице у речнику су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз сваку одредницу наведени су граматичко обележје, значење и контекст (акцентовани дијалекатски текст) у ком је дата лексема употребљена. Наредне, 1991. године објављена је **друга књига *Ускочког речника Милије Станића* (Станић 1991)**. Аутор наводи да је *Ускочки речник* писан као једна књига, па је све тако и сређивано. Међутим, штампан је у две књиге, од којих је друга изашла неколико месеци после прве. Одреднице у другој књизи су дате по истом принципу као и у првој књизи Речника. Године 1995. у издању Црногорске академије наука и умјетности (даље ЦАНУ), објављен је ***Рјечник говора Прошћења (код Мојковца) Милоша Вујичића* (Вујичић 1995)**. „Прошћење се налази сјеверозападно од Мојковца, у области Потарја у подручју Доњег Колашина. Село захвата површину од око 90 км². Катастарска општина Прошћења највећа је у општини Мојковац“ (Вујичић 1995: 7). У уводном делу аутор наводи географске и историјске податке о самом селу Прошћењу. Затим говори о племенима (братствима) која су од 1941. године живела у Прошћењу (о њиховом пореклу), о миграцијама и економским друштвеним приликама, о природним карактеристикама овога краја, о народној ношњи, обичајима итд. „Говор Прошћења припада источнохерцеговачком говорном типу, дакле новоштокавском ијекавском. Има стабилан четвороакценатски систем, са добро очуваним дужинама, као и седам падежа – као и други источнохерцеговачки говори. Најочљивији утицај староцрногорских говора јесте употреба акузатива умјесто локатива уз глаголе мировања, па ће се често рећи: *Живим у Прошћење* (мјесто у *Прошћењу*). У речнику живи доста турцизама, а у новије вријеме – све је више и лексике из других страних језика, па отуда и извјесна акценатска колебања“ (Вујичић 1995: 13). Аутор наводи да је свестан како није обухватио „све ријечи (говор) Прошћења, јер говор је неисцрпан. Појављују се ријечи које су некада биле у употреби, а сада се могу чути само од старијих особа. Ријечи треба и даље прикупљати, па ако се укаже прилика штампати проширено (допуњено) издање рјечника“ (Вујичић 1995: 5). Одреднице у речнику су сложене двостубачно, азбучним редом и све су акцентоване. Уз сваку одредницу је наведено граматичко обележје, значење и неакцентовани контекст. Након две године – 1997. објављен је ***Речник говора Загарача Драга и Жељка Ћупића* (Ћупић 1997)**. „Говор Загарача, као племена Катунске нахије у Црној Гори, припада зетско-ловћенском типу староцрногорских говора, или ближе – староцрногорском, средњокатунском и љешанском, који је описао М. Пешикан“ (Ћупић 1997: IX) у својој истоименој студији (Пешикан 1965). Аутори најпре дају напомене о говору овог краја, након којих говоре о самом раду на речнику. „У изради речника говора Загарача покушали смо да направимо што је

више могуће речник диференцијалан (разликован) у односу прије свега на књижевни језик, али и на околне говоре. Наравно, у томе се није могао постићи резултат који би одсликавао само лексику Загарача, јер посебне аутохтоне загарачке лексике, што важи и за било који други говор, има врло мало, она се може свести на неколико десетина лексема. Тражили смо што старију лексику, ону која је карактерисала сеоски начин живота, иако у Загарачу нема куће која нема макар по једног интелектуалца и добро школована човјека, па од новије лексике једва да смо унијели коју ријеч (ако је унесена, то је у речнику назначено као новије)“ (Ћупић 1997: XVI). Даље наводе, да су у речник унели „и нешто лексике која се може сматрати општом за српски језик и његове говоре, јер је то било потребно да би се видео систем лексичких односа, систем именовања и размишљања, а каткад и због захтјева лексичке географије, тј. постојања или непостојања одређених ријечи у овом говору“ (Ћупић 1997: XVII). Речник садржи око 10000 речи и бар три пута толико значења, „што значи да може успјешно да представи дијалекатску лексику загарачког говора, али и говор у цјелини. Наравно, како смо истакли, лексика Загарача је много богатија од оvdје презентоване, али се није желело да се прави потпуни речник говора, што значи да је остало неколико пута више ријечи које у речник нијесу ушле од оног броја које он садржи“ (Ћупић 1997: XVII). Одреднице у речнику су сложене двостубачно, азбучним редом. Све су болдоване и акцентоване и уз сваку је наведено граматичко обележје, значење и пример употребе дате лексеме (сви примери из контекста су акцентовани). Аутори су сматрали да ће науци бити од користи да се као додаток речнику дâ и Ономастички систем Загарача, тако да су преузели „рад Драга Ћупића *Ономастичка Загарача* из IV књиге Ономатолошких прилога САНУ (Београд, 1983, стр. 345–387), у којему су извршене само ситне исправке и допуне. На тај начин добијен је и општи лексички и посебан ономастички лексички фонд Загарача, тако да читалац поред речника говора може сагледати и систем презимена, имена, имена од мила и надимака (породичних и личних)“ (Ћупић 1997: XX). Године 2002. у издању Просвете из Београда, излази ***Рјечник васојевићког говора Вука Боричића Тивранског (Боричић Тиврански 2002)***. Аутор је одлучио да дарује свом завичају овај речник, који садржи око 12000 одредница и речи које су биле или су још увек у употреби у свакодневной комуникацији међу људима различитих слојева и образовања. Како наводи проф. Божидар Зоњић у својој рецензији овог речника, „Вук Боричић се годинама бави сакупљањем лексике Васојевића, прије свега, у његовом завичају, а то је Полица, периферни крај Васојевића на међи са Горњим Бихором. Боричић није стручњак за језик, али одлично познаје говор свог краја. Он је сакупљао не само ријечи које су и данас у живој упо-

треби него и оне које су се у говору млађих генерација изгубиле, али су се употребљавале у доба ауторова детињства и младости, а он их се добро сјећа. Вук Боричић као писац, приповједач, био је упућен на рјечничко благо краја и племена из којег потиче, а умјетничка ријеч и језик, књижевни и народни, чине дијалектичко јединство“... (Боричић Тиврански 2002: 11–13). Даље истиче да „рјечник говора Васојевића није чист диференцијални а није ни општи, него по средини. Боричић је у њега унео дијалектизме и локализме, данашње и некадашње, али и многе ријечи које су књижевне, но овоме говору на неки начин дају одређени печат и колорит“ (Боричић Тиврански 2002: 11). Може се рећи да је највећа мана овог речника што поред одредница нема контекста, односно примера из народног говора и што аутор понекад није био сигуран у акценту, а и при дефинисању значења има непрецизности и несигурности. Но, упркос томе, аутор је успео да представи један део лексике Васојевића. Речник је обухватио и добар део лексике која не припада искључиво васојевићком говору, већ стандардном књижевном језику. Одреднице су сложене двостубачно, азбучним редом. Болдоване су и акцентоване. Уз одредницу је дато граматичко обележје, порекло речи и значење. Наредне, 2003. године објављен је *Рожајски рјечник: грађа за диференцијални речник рожајског краја Ибрахима Хаџића (Хаџић 2003)*. Аутор наводи да рожајски говор припада зетско-сјеничком дијалекту. Он је у суштини ијекавски, али са честим екавским речима и осећа се јака мешавина дугог и кратког јата. И. Хаџића је, пре свега, занимао лексички фонд овог краја – првенствено Рожаја (ту их је сакупио), „ali, naravno, to su riječi šireg prostora, pa vjerujem da su mnogi od navedenih lokalizama svojina plavskog, gusinjskog, beranskog, bihorskog, bjelopoljskog, sjeničkog, tutinskog ili novopazarskog kraja [...]. Riječi koje sam popisao izvorne su i objašnjene su sinonimima standardnog književnog jezika. Citati ili upravni govor davani su u duhu rožajskog govora“ (Хаџић 2003: 10). Писању речника аутор је посветио више од четири године рада. Има близу 4000 одредница. Све су болдоване, акцентоване и сложене двостубачно, абecedним редом. Уз сваку одредницу је наведено граматичко обележје, значење и неакцентовани контекст. На крају је приложен Dodatak, где су се нашли: Neki od idioma u rožajskom govoru, Najčešće poštapalice u rožajskom govoru, Porodični nadimci, Hipokoristici muških ličnih imena, Hipokoristici ženskih ličnih imena, Nadimci muslimanskih muških ličnih imena, Nadimci muslimanskih ženskih ličnih imena, Najčešća imena volova, Najčešća imena krava, Najčešća imena konja, Najčešća imena ovaca, Najčešća imena koza, Najčešća imena pasa i Najčešća imena kokošaka. Након тога, дата је и једна песма – *Naš govor*, а затим литература, рецензија проф. др Михаила Шћепановића и белешка о аутору. Годину дана касније – 2004. из штампе

излази монографија *Из лексике Пиве: село Безује Светозара Гаговића (Гаговић 2004)*. Основу ове лексичке збирке чине речи које је аутор прикупио у свом родном селу Безују. „Безује спада међу највећа села Пивске планине и Пиве као цјелине. Смјештено на платоу изнад литица високо уздигнутог кањона ријеке Комарнице, на надморској висини од 615 метара (вјештачким пивским језером потопљени локалитет Илица) до 2094 м, колико је висока планина Буручковац, огранак Дурмитора, доживјела је судбину осталих насеља племена. Већ у вријеме почетка прикупљања грађе за овај рад прије нешто више од двије и по деценије, Безује је почело стицати статус села старачких домаћинства, у којему данас практично одумиру неколика преостала времешна домаћинства“ (Гаговић 2004: 3). Прикупљање лексике трајало је двадесетак и више година. Аутор их је сакупљао скоро сваке године у летњим месецима, када је одлазио у Безује. Бележио је првенствено речи које се све ређе чују у свакодневном говору. Речник садржи 7000 речи са око 8000 значења. С. Гаговић истиче да је речник диференцијалног типа, али да би и, поред тога, прикупљено лексичко благо требало да „вјерно одслика бар дио материјалне и културне, духовне баштине пивских горштака, херцеговачког племена, стицајем природних и друштвених околности временом хомогенизованог у изузетно уједначену и чврсту цјелину“ (Гаговић 2004: 5). Одреднице су сложене двостубачно, азбучним редом. Све су болдоване и акцентоване (акцентовао их је проф. др Слободан Реметић). Уз сваку одредницу наведено је граматичко обележје, значење и контекст. Наредне, 2005. године у издању Интерпреса из Београда, појављује се књига *Говорни драгуљи никшићког краја: рјечник мање познатих ријечи и други прилози Љубомира Ђоковића (Ђоковић 2005)*. Како наводи аутор, „ријечи у овом рјечнику употребљаване су у родитељској кући оца Вукашина и мајке Софије Ђоковић у Јасеновом Пољу и околини Никшића, односно у језику свога завичаја, предака и савременика, катунског и источнохерцеговачког говора, а књижевник је посебно истицао оно што је у језику помало заборављено или затурено, а и вишесмислено“ (Ђоковић 2005: 7). Овај речник, укључујући и ономастички део, обухвата око 12000 одредница, које су сложене азбучним редом и нису акцентоване. Уз сваку одредницу дато је порекло речи и значење. Контекста нема. Годину дана касније, објављен је *Речник говора Бањана, Грахова и Ојућних Рудина Јована Копривице (Копривица 2006)*. Грађа за овај речник прикупљена је на терену. Прикупио ју је проф. германистике Ј. Копривица, наводећи даље: „Највећи број ових ријечи носим као наслеђе од ране младости понајвише из ужег завичаја (Бањани, општина Никшићка), чији се говор незнатно разликује од говора дотичног црногорско – херцеговачког пограничја. На црногорској страни су простори

бивших општина (племена): Грахова, Вучјег Дола и Голије, а на херцеговачкој: српски живаљ Зубаца, Ластве, требињског, билећког и гатачког околиша, живље повезанијег са Црном Гором“ (Копривица 2006: 9). Б. Остојић у предговору наводи да је у овом Речнику далеко „више поређења него у било којему дијалекатском речнику са српскохрватског језичког простора. Вршио је Јово Копривица поређења са нашим речницима, са *Рјечником* Вука Карацића, прије свега, али и са осталим нашим лексиконима и доносио диференцијална значења и значењске регионалне нијансе, тако да овај Речник решава и проблеме интерпретације значења и географско лоцирање њихово. Прикупљени и узбучени лексички материјал аутор је, дакле, стављао у односу према осталим нашим речницима дајући подједнако свој суд о грађи у тим речницима. Ова поређења у сваком случају доприносе већој сигурности у идентификовању семантичких вриједности лексичких јединица и диференцијалну лексичку грађу чине поузданијом у цјелости или у појединим семантичким вриједностима“ (Копривица 2006: 5). Може се рећи да је аутор спасао многе лексеме од заборављања, пошто је добар део њих у Речнику већ нестао из народа. Одреднице су болдоване, акцентоване и сложене двостубачно, азбучним редом. Уз сваку одредницу дато је граматичко обележје, значење и неакцентовани контекст. Године 2007. објављена су два речника – *Црном Гором са узлом на крају ружица: збирка заборављених или мање ујошребљаваних ријечи* Милана Брајевића (Брајевић 2007) и *Рјечник говора њодгоричких муслимана* Аднана Чиргића (Чиргић 2007). „Crnom Gorom sa uzlom na kraju rupca je zbirka riječi iz narodnog govora, zaboravljenih ili rjeđe upotrebljivanih, s nazivom koji podseća na naviku naših starih da vežu uzao (čvor) na kraju rubca (marame) kako nešto ne bi zaboravili. Tako, ovdje su se našle neke već zaboravljene i zastarjele riječi, kao i posuđeni izrazi, odnosno riječi lokalnih i plemenskih govora, u sklopu jezičkog izraza na tlu Crne Gore“... (Брајевић 2007: 7). Збирка садржи око 8000 речи и њихов велики број аутор носи као наслеђе из ране младости, и то највише из његовог „уžег завиџаја – Herceg Novog, s tromеде пограничја: crnogorsko – hercegovačko – dalmatinskog“ (Брајевић 2007: 9), мада је бележио оно што је чуо на терену, и то у свим крајевима Црне Горе, као и оно што је пронашао у литератури. Одреднице су сложене абecedним редом и нису акцентоване. Поред сваке одреднице је наведено само значење, док контекста нема. Грађа за *Рјечник говора њодгоричких муслимана* скупљана је на терену од информатора и из старих списа, којима се са сигурношћу може утврдити ауторство. „Govor staropodgoričkih muslimana ulazi u sastav širega istočnocrnogorskog dijalekta, ali se po nizu svojih osobenosti izdvaja u poseban ogranak ovoga dijalekta“ (Чиргић 2007: 5). Одреднице су акцентоване, сложене двостубачно, абeced-

ним редом и уз сваку је дато значење и неакцентовани контекст. Још један речник аутора Аднана Чиргића објављен је 2009. године, а то је **Рјечник његушког говора (Чиргић 2009)**. Грађа за овај речник прикупљена је у лето 2008. и 2009. године, у свим насељеним његушким селима, осим Мирца, због пожара који је тамо харао. Истраживања су обавили Аднан Чиргић и Александар Радоман. За информаторе су бирали већином старије особе, чији је живот везан за његушки предео, а којима су и ближи преци исто били Његуши. Аутор наводи да се Његуши налазе „на историјском prelazu Katunske nahije i Boke“ и да „su tako vremenom usvojili neke karakteristične bokeljske jezičke odlike, a svakako se skladno uklapaju u podlovcensku granu crnogorskih govora“ (Чиргић 2009: 7). Речник садржи око 4200 речи, заједно с топонимима. А. Чиргић наводи да овај речник не садржи ни приближно сву његушку лексику, већ само ону типичну која је забележена приликом испитивања његушког говора и да је врло мало лексема добијено по унапред припремљеном упитнику. Тако добијене речи (и топоними) у речнику су дате без контекста, док су све остале забележене у спонтаном разговору са информаторима. Одреднице су акцентоване и сложене абecedним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, синоним и неакцентовани контекст. Наредна 2010. година је била баш плодносна. Објављена су чак три речника – **Рјечник говора Зејне Јелене Башановић-Чечовић (Башановић-Чечовић 2010)**, затим **Рјечник никшићког краја Љубомира Ђоковића (Ђоковић 2010)** и **Рјечник говора околине Мојковца Данијеле Ристић (Ристић 2010)**. Грађа за *Рјечник говора Зејне* прикупљена је на терену простране равнице, између доњег тока реке Мораче и Скадарског језера, коју река Цијевна дели на Горњу и Доњу Зету. Ауторка је обишла двадесетак села. Зетска равница припада источноцрногорском говорном подручју, односно зетско-сјеничком дијалекту. У уводном делу ауторка најпре наводи акцентске, фонетске, морфолошке и синтаксичке особине испитиваног подручја, након којих следи речник. Одреднице у речнику су акцентоване, сложене двостубачно, азбучним редом. Уз сваку је дато граматичко обележје, значење и контекст (примери из аутентичног говора овог краја). Љ. Ђоковић наводи да је рад на *Рјечнику никшићког краја* започео пре петнаестак година, подстакнут књижевним делима свог брата Божидара Ђоковића, а добар део речи понео је и из родитељског дома и покупио из народног говора. Даље истиче: „У току свог дугогодишњег рада на *Рјечнику*, имао сам велику помоћ, поред осталих, од брата Драгише Ђоковића, универзитетског професора, чију сам лексичку збирку 'уткао' у *Рјечник*, а многим ријечима сам провјеравао значењску вриједност из његових дјела. Међутим, највећу свесрдну помоћ и подстицај, дао ми је лингвиста и лексикограф др Драго Ћупић, коме сам

неизмјерно захвалан. Овај Рјечник обухвата лексику из језика свакодневне комуникације и лексику писца Б. Ђоковића, тако да се у њему налази и доста опште лексике која собом не носи само усколокалну, већ широку обојеност говора“ (Ђоковић 2010: 9). Аутор наводи и да је „никшићки крај познат по особинама тзв. источнохерцеговачких говора, на које је, у овом простору, имала извјестан утицај староцрногорска катунска стварност као непосредни сусјед [...]. Поред тога, индустријски развој и миграције, које су у граду Никшићу биле највеће (36,49 % грађана), унијели су низ промјена и новина у народне говоре, те се и то одразило на структуру Рјечника, па овај Рјечник на неки начин сублимише говор никшићког краја и ширег подручја сјеверне Црне Горе“ (Ђоковић 2010: 9). Речник има 19000 лексичких јединица, односно одредница и око 300 изрека и пословица. Све одреднице су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Помоћ при акцентовању аутору су пружили Драго Ђупић, Михаило Шћепановић и Неђо Јошић. Уз сваку одредницу наведено је граматичко обележје, порекло речи, значење и неакцентовани контекст. На крају сваког слова дате су и изреке и пословице (на то слово), које нису акцентоване. У уводном делу *Рјечника говора околине Мојковца* описане су прозодијске, фонолошке, морфолошке и синтаксичке особине овог говора. Грађа за овај речник прикупљена је на терену, у Мојковцу и околним селима и засеоцима (Горња Поља, Доња Поља, Гојаконићи, Калудра, Бистрица, Подбишће, Доња Штитарица, Горња Штитарица, Тутићи, Стевановац, Лепенац, Жари, Црвена Локва, Слатина, Прошћење, Рудница, Пржишта, Бјелојевићи, Улошевина, Јаковићи, Равни и Јушковића Поток). Нека од ових села, Д. Ристић је обишла и више пута. Ауторка истиче да је бележила лексику првенствено диференцијалног карактера (у односу на књижевни језик), али и ону општег карактера „која је аутентична и вјерна слика народног говора околине Мојковца“ (Ристић 2010: 14). Одреднице су акцентоване, сложене двостубачно азбучним редом. Уз сваку одредницу је дато граматичко обележје, значење и контекст (типичан пример из аутохтоног говора испитиваног подручја). Ауторка додаје да јој је намера била „да овај рјечник буде драгоцен приказ лексичког богатства говора околине Мојковца, али уједно и вјерна слика мојковачког говора и његових особина до сада недовољно познатих дијалектолошкој науци. Лексички систем говора околине Мојковца одликује се, на једној страни, оним лексемама које су препознатљива одлика овог подручја, а на другој, природно, и оним које сретамо у другим говорима, које имају општецрногорски карактер“ (Ристић 2010: 27). Годину дана касније – 2011. појављује се збирка речи *Из рјечника старих Дурмитџораца Јована П. Жарковића* (Жарковић 2011). „У овој збирци је прикупљен велики дио ријечи и израза из народног говора старих

Дурмитораца, који су послје Другог свјетског рата почели убрзано да нестају из говорне употребе [...]. Стога сам покушао да у својој дубокој старости уз сопствено присјећање, уз помоћ другова и пријатеља из завичаја и уз коришћење квалитетне литературе, сакупим што више ових језичких бисера“ (Жарковић 2011: 57). За говор старих Дурмитораца може се рећи да је најсличнији Вуковом, „што је природно с обзиром на Вуково дробњачко поријекло и што је Вук, истражујући изворе из којих је црпио грађу за свој ’Српски рјечник’, користио дурмиторско подручје и Херцеговину“ (Жарковић 2011: 57). Одреднице су сложене азбучним редом и нису акцентоване. Уз сваку је дато значење и понегде неакцентовани контекст. Како речник није писао човек из струке, него пуковник у пензији и ратни војни инвалид,⁵ може се рећи да је ова аматерска збирка речи, ауторов значајан дуг своме завичају. И сам свестан тога, истиче: „Свакако да у овом аматерском покушају има пропуста и неадекватно протумачених израза. Зато нека овај мој покушај буде изазов младим језички школованим и специјализованим Дурмиторцима да напишу још обимнију и са што мање пропуста нову књигу старих народних дурмиторских ријечи и израза“ (Жарковић 2011: 57). На крају књиге приложене су и фотографије из овог краја, из колекције Веселина Веска Копривице и Јелене (Мошове) Жарковић. Следећи је **Рјечник величкога говора Бранка Јокића (Јокић 2012)**, објављен 2012. године. „Velika je selo na istoku Crne Gore. Okružena je planinama Đevojački krš, Prokletije, Šekirica, Mokra, Vaganica, Planinica, Jelenak i Ječmište, u čijem je središtu prijevor Čakor (1849 mnv). Ili: nalazi se između Prokletija, plavske kotline i rijeke Lim na jugu i jugozapadu, Rugovske klisure, na istoku, i planinskoga masiva Mokre i Hajle, na ševeru i ševerozapadu“ (Јокић 2012: 7). Аутор је прикупљеном и презентова- ном старом лексиком настојао да подсети на велички говор и допринесе његовом очувању, као и да покаже да је та лексика у знатној мери и даље присутна и жива. Даље наводи: „U izboru leksike koji slijedi neke riječi se ponavljaju, ali imaju različito značenje ili akcentat. Može se učiniti da su mnoge riječi poznate i da ih nije potrebno objašnjavati. No u veličkome govoru one imaju posebno značenje“ (Јокић 2012: 17). Централни део књиге заузима сам речник. Одреднице су акцентоване и сложене абецедним редом. Нису посебно истакнуте (нпр. болдом или италиком). Уз одредницу се наводи граматичко обележје и значење. Понегде је у загради наведен неакцентовани пример

⁵ Ј. Жарковић је у склопу едиција Војноиздавачког завода ЈНА објавио следеће књиге: *Дурмиторско подручје ослонац НОР-а и револуције* и *Завјешти Врховном команданту*. Године 2009. објавио је књигу *Недајски топоними*. Поред књига, аутор је и шест фелтона који су излазили у листовима „Народна армија“, „Побједа“ и „Политика“, као и већег броја чланака и расправа, који су објављени у различитим штампаним медијима и зборницима.

употребе дате лексеме. Исте године, објављен је и **Његушки рјечник Душана Оташевића (Оташевић 2012)**. Према речима уредника Аднана Чиргића и Јелене Шушањ, овај речник „posljednje је djelo dr Dušana Otaševića, njeгуškog naučnika који је живио и радио у Сарајеву. Neposredno pred smrt autor nam је poslao rukopis ove knjige uz molbu да га публикујемо, jer му је нарушено здравље onemogućilo dalje staranje о njoj. Djelo је nastalo као plod entuzijazma Dušana Otaševića, који је pripadao другој struci (istoriografiji i muzeologiji), а овим је желио vratiti dug rodnim Njeгушима. Po dogovoru s autorom, rukopis који nam је poslat proшао је ustaljenu recenzentsku proceduru, tako да се овде pojavљује нешто измijenjen у односу на prvobitnu formu“ (Оташевић 2012: 237). Територија Његуша „smješтена између три grada – Cetinja, Kotora и Budve – обухвата ловчeнски масив, s природним ljepotama и историјским обилјежјима која су га promovisала у Nacionalni park 'Lovćen“ (Оташевић 2012: 7). Његушки говор припада староцрногорским говорима. Аутор наводи да су се ту помешале особине бокeљског говора и говора цетињског типа, „te се може рећи да је rijeч о prelaznom говору. I pored toga, по најбитнијим својствима njeгушки говор uklapa се у opštecnogorski jezički sloj“ (Оташевић 2012: 15–16). Књига је организована на следећи начин – започиње предговором, а завршава напоменама уредника. Централни и највећи део књиге заузима сам речник. Одреднице у речнику су акцентоване, болдоване и сложене абецедним редом. Уз одредницу се наводи граматичко обележје, значење и контекст (неакцентовани пример употребе дате лексеме). Становници овог краја највише су се бавили земљорадњом, сточарством, трговином и угоститељством; од тога су и живели, тако да имају много израза за пољопривредне радове, стоку, за послове у кући, као и око ње и за свакодневне животне потребе. Непопштене људе и смутљивце нису подносили, па у говору има доста речи којима се карикирају негативне особине. С друге стране, морал је високо цењен, па отуда много погрдних израза за људе и жене којима је та категорија била страна. „Коначно, у овој старој лексички, између осталога, крије се историја живота и људи. Она говори о животу, раду и обичајима старих Njeгуша. Kroz upotreбу rijeчи могу се видети народни обичаји, начин понашања људи, личне и колективне особине, психичка стања, радости и туге, однос према породици и друштву, међусобни односи појединаца, братства и села, моралне норме, садржаји породичнога и сеоскога живота itd.“ (Оташевић 2012: 17). **Речник Куча Драгољуба Петровића, Иване Ћелић и Јелене Капустине** објављен је 2013. године (**Петровић и др. 2013**). Аутори у уводу истичу да је овај речник „настајао“ више од педесет година. Даље говоре о Кучима и њиховом говору, описујући гласове и облике и дајући напомене о синтакси и реду речи. Грађа за овај речник првенствено је утемељена на лексичком искуству првог аутора – проф. Д. Петровића, које је

стекао у свом родном селу Косору, али и у Пиперима (пошто је до своје девете године више боравио у Пиперима), па му није било лако да „пресуди“ да ли је неку реч чуо у Кучима или у Пиперима. Такође, грађа је бележена и на Кржањи, како аутори наводе, највише према казивању Гавра Николића, и у Брскуту, а у другим селима (Безјово, Биоче, Видијење, Врбица, Греца, Дол’ани, Дучићи, Заграда, Златица, Кути, Купусица, Лијешта, Медун, Момче, Ораово (Орахово), Подград, Премићи, Раћи, Сенице (Сјенице), Убли, Уба’ла’ц, Фонда’на (Фундина), Цварин, Церовица) тек узгред, у склопу ономастичких истраживања. При проверавању грађе, ауторима су помогли консултанти Милорад Предојевић (1939, из Брскута), Илија Петровић (1938, из Косора) и др Војислав Рашовић (1942, из Фундине). Одреднице у речнику су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз сваку је дато граматичко обележје, значење и контекст. Аутори истичу да је речник „припремљен у облику који би се могао одредити и као речник лексичких гнезда и у њему су окупљане све речи са ’ својим азбучним местом“ (Петровић и др. 2013: 33). Исте године, објављен је и **Рјечник њлавско-гусињскога говора Ибрахи-ма Рековића (Рековић 2013)**. Овај речник је плод ауторовог вишегодишњег рада на прикупљању и бележењу плавско-гусињских речи, које су све мање у употреби. Аутор није филолог по струци,⁶ што и наводи у Предговору: „Из моје биографије види се да ја за ову област нијесам стручан и да сам се, тако рећи латински туђега посла. Многи су ми и приговарали да је то посао за докојне. Одмахујући руком одговарао сам да нијесам једини који ради туђе послове, јер их не раде они који су за то плаћени и стручни, те и да је ово посао за писмене и добронамјерне“ (Рековић 2013: 10). Како истиче уредник Аднан Чиргић на крају ове књиге, иако је аутор „изван филолошке струке, ради се о брижљиво скупљеној гради око три и по хиљаде акцентованих јединица које су дате у контекстуалној употреби“ (Рековић 2013: 399). Највећи део књиге заузима сам речник. Одреднице су болдоване, акцентоване и сложене абecedним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, значење и контекст (неакцентовани пример употребе дате лексеме). Након тога, дате су фразе, клетве, благослови, пословице и изреке. Они су исто сложени абecedним редом, италиком и нису акцентовани, а поред је наведено значење. Академик Јашар Реџепагић у својој рецензији овог речника истиче да је сачуван „низ оригиналних назива и садржаја, који су из разних језичко-terminолошких подручја – ратарског, стоћарског, занатског, обичајног, верског и других, а посебно из onomastičke terminologije i tomonomastike“

⁶ Завршио је Средњу уметничку школу у Херцег Новом и Пећи и Вишу педагошку школу (ликовни смер) у Приштини. Објављивао речи, анегдоте и цртеже у бројним листовима, часописима и ревијама.

(Рековић 2013: 383). Иако је плавско-гусињска говорна област одавно привлачила пажњу филолога (уп. Ђорђевић 1933/1934, Стевановић 1933–1934, Ђупић 1981–1982 и Џоговић 2009), „objavlјivanјem ovoga rјečnika karakteristične plavsko-gusinjске leksike značajno se upotpunјuje slika o dijalektološkim osobinama oblasti o kojoj је rјeč“ (Рековић 2013: 401). Аднан Чиргић даље наводи: „Kad se uzme u obzir ubrzani proces urbanizacije i sve veći odliv stanovništva, naročito prema inostranstvu, onda је jasno koliko је važan poduhvat Ibrahima Reковића, koji је iskoristio možda potonјi trenutak za bilježenје leksike koja nestaje zajedno s tipičnim govornim predstavnicima“ (Рековић 2013: 401). Годину дана касније – 2014. из штампе излази *Речник Васојевића Раде Стијовић (Стијовић 2014)*. „Васојевићи су племе и област на североистоку данашње Црне Горе. Заузимају простор од планине Вјетерник на југозападу до Бихора на северу и од Матешева на западу (на Тари) до Новшића близу Плава и Чакора на истоку. Географски, а од средине XIX века и политички, Васојевићи се деле на Горње (са средиштем у Андријевици) и Доње (са средиштем у Беранама) Васојевиће. У Горњим Васојевићима се разликују два дела – Лијева Ријека (од Вјетерника до Трешњевица) и Горња нахија (андријевички крај с Полимљем и реком Злоречицом)“ (Стијовић 2014: 7). Године 1990. Р. Стијовић је већ објавила диференцијални речник овог говора, са око 4000 одредница (уп. Стијовић 1990), као и монографски опис овог говора (уп. Стијовић 2007). У овом новом речнику ауторка доноси 11000 речи (и неколико пута више значења), које је до сада лингвогеографски обрадила. Даље истиче, да се међу њима „налазе и речи из диференцијалног речника, али обогаћене новим примерима и проширене новим значењима до којих се дошло“ (Стијовић 2014: 8). У претходном диференцијалном речнику, Р. Стијовић је бележила само ону лексичку која није потврђена или је слабо потврђена у РСАНУ, док су у овај нови речник укључене и сасвим „обичне“ речи. Грађу за претходни диференцијални речник ауторка је бележила искључиво у Горњим Васојевићима, а у овом новом речнику доноси материјал и из Доњих Васојевића. Грађа је прикупљена на терену, у разговору са најстаријим становницима, пре свега са женама. Ауторка је посетила следеће пунктове: 1. у Горњој нахији (Анцелате, Баре Краљске, Божиће, Бојовиће, Грачаницу, Ђулиће, Забрђе, Краље, Кошутине, Коњухе, Кути, Машницу, Обло Брдо, Пеовац, Пепиће, Присоју, Ријеку Марсенића, Салевиће, Сеоце, Слатину, Сућеску, Сјеножета, Трепчу и Трешњево), 2. у Лијевој Ријечи (Верушу, Ками, Кути, Лопате, Опасаницу и село Лијеву Ријеку), 3. у Шекулару (Улицу и Мезгале, затим Велику) и 4. у Доњој нахији (Виницу, Долац, Ровца, Тешца и Беране). Говор Васојевића припада зетско-сјеничком дијалекту. Ауторка даје и неколико напомена о овом говору. Одреднице у

речнику су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз сваку је наведено граматичко обележје, значење и контекст (акцентовани дијалекатски текст). При обради речи, Р. Стијовић се држала методологије примењене у изради РСАНУ, уз, наравно, извесна одступања, пошто је *Речник Васојевића* искључиво дијалекатски речник, а РСАНУ – речник књижевног и народног језика. Године 2020. објављена су два речника – *Рјечник говора околине Бијелог Поља (Вранешка долина) Јелене Башановић-Чечовић (Башановић-Чечовић 2020)* и *Рјечник горњобихорскога говора Драшка Дошљака (Дошљак 2020)*. Ј. Башановић-Чечовић у Предговору своје књиге најпре говори о географском положају испитиване области. „Смјештена у сјеверо-источном дијелу Црне Горе, између планина Бјеласица, Бурен, Стожер и Лиса, Вранешка долина једна је од најживописнијих долина у Црној Гори. Данашње подручје Вранешке долине, које житељи овог краја зову Вранеш, обухвата предео од Слијепча Моста до Коврена, са двадесетак села концентрисаних око Томашева (некад Шаховића) и Павиног Поља. Вранеш се на сјеверу граничи са Пљевљима (село Вруља), на истоку и југу са дјеловима бјелопољске општине (села Кање и Чеоче), односно село Равна Ријека, а на западу са територијом мојковачке (села Прошћење и Лепенац), односно пљеваљске општине (село Косаница)“ (Башановић-Чечовић 2020: 8–9). Даље наводи да се Вранеш дели на Горњи и Доњи и да на подручју Вранешке долине живе становници пореклом из Ускока, Дробњака, Мораче, Роваца, Куча, Братоножића, Васојевића, Његуша и Никшића. Грађу за овај речник ауторка је прикупљала више година, и то користећи се методом традиционалне дијалектологије – снимањем спонтаног говора мештана Вранеша (чешће) и попуњавањем претходно припремљеног упитника (ређе). Информатори су причали о Вранешкој долини, о вранешкој шљиви и крушки и о томе како је Вранешани пеку, затим о Томашеву и Павином Пољу и ученим људима из тих крајева, о планинским „бистрицама“ и „пити ’елији“ итд. Све ово допринело је да се сакупи богата и слојевита лексика, која је везана за различите области живота људи из испитиваног подручја. „О богатству и слојевитости лексике Вранешке долине свједочи и њена значењска разноврсност будући да су се у *Рјечнику* издвојиле неколике тематске групе: називи заната и занимања, називи одјеће, обуће и тканина, називи покућства, кулинарски називи, називи оруђа за рад (посао уопште) и аграрних култура, називи временских прилика, називи народних игара... Називи сродства, мјера за дужину, тежину, запремину, биљног и животињског свијета такође су представљени карактеристичном лексиком“ (Башановић-Чечовић 2020: 11). Ауторка истиче да Речником нису могле бити обухваћене све речи овога краја, али да се нада да ће забележеном лексиком сачувати од заборава „оне

које су аутентичност овог, али и других црногорских говора, будући да један дио пописаних лексема има карактер општецрногорских“ (Башановић-Чечовић 2020: 12). Посебно место у речничкој грађи припало је експресивној лексици, која се одликује структурним и семантичким особеностима. Таква лексика обухвата јединице са позитивном и негативном конотацијом. У овом речнику више је оних са негативном конотацијом и обележене су квалифика-торима *њејор*. и *њогр*. Поред њих, у речнику има доста деминутива и аугментатива, с тим да су аугментативи чешћи. Након Предговора, дате су особе-ности говора Вранешке долине (прозодијске, фонетско-фонолошке, морфолошке и синтаксичке). Ј. Башановић-Чечовић наводи „да говор Вранешке долине припада типу млађих новоштокавских говора источнохерцеговачког типа“ (Башановић-Чечовић 2020: 15). Главни део књиге заузима речник. Одреднице у речнику су болдоване, акцентоване и сложене двостубачно, азбучним редом. Уз одредницу су наведени граматичко обележје, по потреби етимологија, затим значење и неакцентовани контекст. Детаљне податке о методологији обраде прикупљене грађе, ауторка даје у Предговору, а на самом његовом крају истиче да је овим речником обухваћена „и лексикографски обрађена лексика са подручја које у дијалектолошкој науци до сада није било описано и за чијим описом је постојала ’ургентна потреба’. Заснован искључиво на усменим изворима, *Рјечник* припада категорији дијалекатских рјечника, а лексичко благо које је њиме пописано (и обрађено у складу са принципима лексикографске методологије), пружиће бројне информације о народу који се њиме служи, о навикама Вранешана, дјелатностима којима се баве, као и о историјским и културним контактима са другим народима“ (Башановић-Чечовић 2020: 30). Д. Дошљак наводи да је грађа за *Рјечник горњобихорскога говора* прикупљена током 2015. године од репрезентативних представника овог говора. „На простору општине Петњика налази се седам мјесних заједница, са 24 села. Горњем Бихору припадају слjedeћа села: Бор, Савин Бор, Јаворово, Муровац, Даšца Ријека, Пороче, Добродоле, Понор, Радманце, Петњика, Лагатори, Калица, Трепи, Горња Врбика, Донја Врбика, Лјешница, Тусанје, Вршево, Азана, Годоцелје и Орахово“ (Дошљак 2020: 6). Аутор истиче да је обишао свако село у петњичкој општини, трудећи се да забележи лексиком из различитих сфера, која ће представљати говорну слику испитиваног подручја. „Овај рјечник је диференцијалног карактера у односу на књижевни језик. Имајући у виду чињеницу да је лексика Горњег Бихора неискрпна, те да нисмо имали циљ да у овај рјечник уде cjelokupна лексика, природно је да су многе ријечи изостале, а, с разлогом, су могле бити дио овога рјечника. Ипак, у рјечник смо унијели и диференцијалну и општу лексиком, а њена уккупност представља аутентичну слику народног говора петњичкога краја“ (Дошљак 2020: 8–9).

Одреднице у речнику су болдоване и сложене абecedним редом. Нису акцен-товане. Уз одредницу су дати граматичко обележје, значење и неакцентовани пример употребе дате лексеме. На крају Д. Дошљак закључује да ће овај речник „сачувати у nezaborav makar dio leksike која је smjenom generacija i ukupnim načinom života u fazi nestajanja iz živog govora“ (Дошљак 2020: 8–9). Текуће 2021. године објављен је *Рјечник говора околине Берана Данијеле Радојевић*. „Општина Беране (некада Иванград) налази се на сјевероистоку Црне Горе и обухвата сјеверни дио Горњег Полимља“ (Радојевић 2021: 7). Ауторка даље, на основу поглавља Положај и природно-географске карактеристике из монографије *Беране* (Општа монографија, поводом 150. годишњице Берана, Беране, 2013), наводи које су границе ове општине: „сјеверна граница води од Сјекирице, преко Пишева, Баћа, Студенца, Вјетерника, Шеварине, Торишта и Јеленка до Зимница. На истоку границу чине планине Мокра, Мургаш, Цмиљевица (граница према Метохији) и Турјак и падина Цмиљевице, према општини Рожаје. Према сјеверу граница се налази на ријекама Лим и Љешница и Доњи Бихор (општина Бијело Поље) и на простору Горњег Бихора према Пештеру (општина Сјеница). Западна граница општине налази се на највишим врховима Бјеласице – Стрменица, Црна глава, Зекова глава и падина Кључа, општине Мојковац и Колашин. Представља и по простирању и по броју становника један од највећих градова на сјевероистоку Црне Горе. Ово подручје насељавали су припадници различитих црногорских племена, у првом реду Васојевића, али уз њих и Куча, Пипера, Дробњака, Роваца, Његуша, Бјелопавлића, Љешкопоља, Братоножића, што се одразило и на специфичне говорне карактеристике овог краја“ (Радојевић 2021: 7–8). Д. Радојевић је грађу за овај речник прикупљала више година, и то методом традиционалне дијалектологије – снимањем аутохтоног и спонтаног говора репрезентативних представника овог говорног подручја, као и попуњавањем претходно припремљених упитника за овакву врсту истраживања. Грађа је забележена у следећим беранским селима: Азане, Беран Село, Лубнице, Бубање, Буче, Петњик, Заостро, Понор, Курикуће, Љешница, Мазгаљи, Горња Врбица, Орахово, Пешца, Савин Бор, Радманци, Рујиште, Вуча, Штитари, Будимља, Ровца, Доња Ржаница, Радмужевићи, Заград, Виницка, Доње Луге, Јашовићи, Калица, Праћевац, Тмушићи, Бастахе, Бабино, Пороче, Трпези, Калудра, Јоховица, Главаца, Горажде, Загорје (села Лубнице, Главаца, Бастахе, Курикуће, Праћевац, Вуча територијално припадају подручју тзв. Горњих села, а њихови етници су Горњосељани)“ (Радојевић 2021: 9). Ауторка истиче да су се овим речником настојале сачувати од заборава „оне ријечи које су аутентичне, које одсликавају дух беранског краја, које су помало заборављене, звуче архаично или се губе упоредо

са губљењем предмета, појава, радњи или сл. које су означавале. Такође, неријетко је биљежена и експресивна лексика ухваћена у живом, непосредном народном говору, диференцијалног карактера, првенствено у односу на стандардни језик. Наравно да многе ријечи нијесу усколокалног карактера, већ се могу чути на ширем подручју црногорских народних говора, тј. општецрногорског су карактера, али су управо својом необичношћу завриједиле да се нађу међу корицама овог рјечника јер су саставни дио лексичког репертоара беранског говора“ (Радојевић 2021: 10). На крају закључује да испитивано подручје краси богата и разноврсна лексика и да су многе речи аутентичне, односно познате само становницима овог краја и диференцијалне у односу на стандардни језик и суседне говоре. У речнику има и позајмљеница (највише турцизама, затим романизама, а знатно мање је речи из других језика – мађарског, грчког, немачког...). Забележене су многе старе словенске речи. Посебно место заузима и стилски маркирана експресивна лексика. У наставку је дат опис структуре самог речника. Одреднице су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз одредницу су наведени граматичко обележје, етимологија (код речи страног порекла), значење и неакцентовани контекст. Након тога, дате су особености говора (прозодијски систем, фонетско-фонолошке, морфолошке и синтаксичке особености). Ауторка истиче да „Беранско говорно подручје припада говорима прелазног акценатског типа између источнохерцеговачких и зетскојужносанџачких говора [...]. По својим главним акценатским карактеристикама, може се рећи да је беранско говорно подручје сродно бјелопавлићком говору“ (Радојевић 2021: 12).

2.1.6. Речнички прилози мањег обима

Међу речничким прилозима општег типа, али мањег обима, који су објављени у часописима и зборницима радова, настарији је рад *Прилозици за Српски рјечник Митра Ивелића (Ивелић 1891)*, објављен у часопису Просвјета 1891. године. Аутор даје прилог (51 одредницу) за *Српски рјечник*. Све одреднице су акцентоване и дате италиком. Нису сложене азбучним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, у загради место где је то забележено и значење. Грађа је прикупљена на ширем простору Црне Горе – у Црмници, Љешанској нахији, Дробњацама, Кривошијама, у Рисну, Морачи, Зети, или само стоји да је забележено у Црној Гори. Следе два прилога Јована Рогановића – *Приложак грађи Српскога рјечника (Рогановић 1895)* и *Приложак грађи Српскога рјечника (свршењак) (Рогановић 1895а)*, објављена исто у часопису Просвјета. Аутор у овим својим прилозима тумачи неке речи које се не налазе у Вуковом *Рјечнику*, а доноси и нове речи

које је забележио у Зети, у једном делу Херцеговине, у Боки, Далмацији, Босни и Старој Црној Гори. Сложено је у форми речника, азбучним редом. Исте године објављена су и четири прилога Вељка Радојевића – *О српском језику (Радојевић 1895)*, *О српском језику (настѧавак) (Радојевић 1895а)*, *О српском језику (настѧавак) (Радојевић 1895б)* и *О српском језику (сврше-ѧак) (Радојевић 1895в)*. У овим својим прилозима В. Радојевић прилази тумачењу одређених речи из Вуковог *Рјечника* са семантичке стране. Он се бавио оним речима које су погрешно или непотпуно протумачене, дајући им ново значење, које нигде није наведено. Прилог *Из народног говора васојевићког краја Тихомира Марсенића (Марсенић 1975)* објављен је 1975. године у часопису *Расковник*. „У овом прилогу учињен је покушај да се нешто од те драгоцјене а досад ипак недовољно искоришћене језичке грађе – која, срећом, још није ишчиљела из сјећања старијих поклоника једре ријечи и бритке мисли – забиљежи у изворном облику и тако не препусти забраву из нехаја“ (Марсенић 1975: 105). Аутор је записао само оне речи којих нема у истом облику, или пак у истом значењу, као што је он забележио. Прегледао је следеће речнике: Вуков *Српски рјечник*, РЈАЗУ (закључно са XIX делом, слово *У*, реч *ујоред*), РСАНУ (закључно са књ. VIII, слово *Ј*, реч *јурве*), затим РМС (ћирилично издање – закључно са књигом *У*, слово *С*, реч *стоиши*; латиничко издање – закључно са књ. II, слово *К*, реч *квржњац*) и речник *Турцизми у српскохрватском језику* (Шкаљић 1979). Одреднице су сложене азбучним редом и уз сваку је наведено граматичко обележје и значење. Уз основни облик, дати су и сви други изведени облици речи (оне истог корена). „Поред ознаке о врсти, уз сваку ријеч дата су и њена различна значења, односно код ријечи које постоје у другим рјечницима – само оно значење које је различито и непознато другде. Није било могуће наводити и примјере“ (Марсенић 1975: 106). Аутор наводи да је овај прилог само грађа коју ваља даље допуњавати и да је „свјестан да њена даља научна обрада захтјева друкчији приступ“ (Марсенић 1975: 107). Следе три прилога **Љубише Рајковића**, који су објављени исто у часопису *Расковник*, 1981. године – *Прилог ѧознавању горњовасојевићког говора – Лексика из Коњуха (Рајковић 1981)*, *Прилог ѧознавању горњовасојевићког говора (II) (Рајковић 1981а)* и *Прилог ѧознавању горњовасојевићког говора (III) (Рајковић 1981б)*. У првом поменутом раду аутор каже: „Са своја три засеока (Кошуте, Дулипоље и Јошаница) село Коњухе налази се десетак километара западно од Андријевице, испод самих Комова. По својим дијалекатским, а нарочито акценатским, особинама говор Коњушана старији је говор новоштокавског дијалекта и спада у типичне представнике зетско-сјеничког говорног типа. Већ сам по себи архаичан, он је засићен варвари-

змима, међу којима је највише турцизама и романизама, а једна од његових главних одлика је изражајност и велико лексичко богатство“ (Рајковић 1981: 132). Аутор даје мали речник од А до Ћ. Одреднице су сложене двостубачно, азбучним редом и нису акцентоване. Уз сваку одредницу је наведено само значење. У другом наведеном раду, Љ. Рајковић даје наставак – мали речник од слова Е до слова Ј. И овде су лексеме сложене двостубачно и нису акцентоване. Уз њих је наведено само значење. У трећем поменутом раду дат је мали речник од К до Л. Одреднице су дате по истом принципу као у претходна два рада. *Прилог етимологији и географији речи (на грађи из Црне Горе) Мата Пижурице (Пижурица 2007)* објављен је 2007. године у зборнику Словенска терминологија данас. Аутор обрађује следеће речи: 1) *бираи̑и, набираи̑и се*; 2) *дља(ј)и̑и̑и, задља(ј)и̑и̑и, удља(ј)и̑и̑и*; 3) *леи̑и̑ак*; 4) *ои̑и̑ли̑и̑и* и 5) *џреши̑улас(и̑и̑)*, више као прилог лингвистичкој географији, него етимологији. Овим својим записима из колашинског краја у Црној Гори (из Роваца и Мораче), аутор поуздано употпуњује и ареал и значење поменутих речи. Прикупљену грађу пореди са стањем у Вуковом *Рјечнику*, РЈА, РСА, код Скока, Безлаја и у речницима: *Ускочки речник* (Станић 1990; 1991), *Из лексике Васојевића* (СТИЈОВИЋ 1990) и *Речник говора Загарача* (ЋУПИЋ 1997).

2.2. ТЕРМИНОЛОШКИ РЕЧНИЦИ

У другу групу сврстани су термилошки речници већег и мањег обима у којима је дата терминологија везана за материјалну и духовну културу неког краја.

2.2.а. Монографије

Од термилошких речника већег обима, на простору Црне Горе објављене су две монографије, прва – *Родбинска терминологија никшићког говорног подручја Бранка Копривице (Копривица 1998)*, објављена 1998. године у издању Центра за информативну дјелатност из Никшића и друга – *Терминологија куће и џокућства Бањана Јадранке Којић (Којић 2006а)*, која је објављена 2006. године. У првој поменутој књизи, Б. Копривица је настојао да сачува од заборава лексичку грађу из домена родбинске терминологије никшићког краја. Монографија има пет поглавља. У првом се аутор осврће на лексику и лексикологију као лингвистичку дисциплину, затим разматра и дефинише сродничке термине, посебно термине *род, родбина* и *својџа*, а након тога осврће се на никшићко подручје, пратећи тамошњу родбинску терминологију, при чему истиче да у „говору Никшића постоји велики број и разноврсност родбинских термина, јер живи осјећање брат-

ственичке повезаности. Рецимо: први, други, трећи, четврти и пети рођак“ (Копривица 1998: 12). Даље наводи, да говор Никшића карактерише разноврсност и обиље облика ријечи – родбинских термина: аугментативи, деминутиви, хипокористици, подсмјеси, хумористици, наставци, обрти, фразеологизми у народној пјесми, изреци, пословици, загонетки“ (Копривица 1998: 16). Друго поглавље чини речник од око 1200 родбинских термина. Термини су болдовани, акцентовани, сложени азбучним редом и семантички дефинисани. У треће поглавље сврстани су Родбински изрази и искази, а у оквиру њих: 1. Пословице и изреке, благослови, заклетве и клетве, шале и ругалице; метафоре, 2. Пјесничке руковети, 3. Тужбалице и 4. Осјетљивост на ругалице и псовке у односу на родбину. У оквиру четвртог поглавља разматрана су главнија граматичка обележја, док пети одељак чине неакцентовани текстови, преузети из објављених прича и мемоара. У другој поменутој монографији, Ј. Којић представља терминологију куће и покућства Бањана, који су део општине Никшић. У уводном делу ауторка даје основне податке о Бањанима (о границама, кратком историјату, пореклу имена, рељефу, клими, водама, о подели на Доње и Горње Бањане, насељима, саобраћају и становништву). Након тога, у оквиру посебних одељака следе лексичко-семантичка и творбена анализа и сам речник. На крају је приложена карта Бањана, затим рецензије проф. др Мата Пижуре и проф. др Слободана Павловића, као и белешке о аутору. Лексичку грађу Ј. Којић је прикупљала током 2003. и 2004. године на целом подручју Бањана, већином помоћу упитника, али и, како сама истиче, демонстративном методом – када је то било потребно. Информатори су јој били углавном старији људи, односно аутентични представници овог говора, али често и млађи, који су се присећали свог детињства, старих обичаја и назива за поједине радње и предмете из домена куће и покућства. Ауторка је обишла следеће пунктове: Бијеловићи, Велимље, Долови, Дубочке, Каменско, Копривице, Мацаваре, Миловићи, Миљанић, Мужевице, Петровићи, Подљут, Приградина, Ријечани и Тупан. Одреднице у речнику су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, порекло речи, значење и акцентовани контекст, у ком је потврђена њена употреба. Различити фонетски ликови лексема дати су у оквиру исте одреднице, због практичности и економичности. Ради лакшег проналажења лексема из речника у лексичко-семантичкој анализи, уз одредницу су дати и диференцијални знакови (у угластим заградама), под којим су те лексеме сврстане у семантичка поља. Књига обиљује фотографијама и скицама везаним за кућу и покућство, а постоје и видео-снимци Бањана, као и бањских кућа (њиховог спољашњег и унутрашњег изгледа и покућства).

2.2.б. Речнички прилози мањег обима

Знатно више је термилошких речничких прилога мањег обима, који су објављени у часописима и зборницима. Најстарији је рад *Народне мере Тих. Р. Ђорђевића (Ђорђевић 1901)*, који је објављен 1901. године у часопису Карацић. Аутор каже: „Интересовало ме је да сазнам какве је мере наш народ створио животог, радом и искуством, па се њима у својим односима служи. За то сам и на то обраћао пажњу, те што сам сазнао овде саопштавам“ (Ђорђевић 1901: 10). Аутор даје *Мере за дужину*. Сложено је у форми речника, али није узбучено. Одреднице нису акцентоване и уз сваку је дато граматичко обележје и значење. У загради је наведено где је то забележено. Грађа је прикупљена на ширем простору (највише у Србији, затим Македонији, Хрватској, па и у Црној Гори (у Беранама и Пљевљима)). Следе два прилога Митра С. Влаховића, објављена 1933. и 1934. године у Гласнику Етнографског музеја у Београду – *Мушка ношња у Васојевићима (Влаховић 1933) и Женска ношња у Васојевићима (Влаховић 1934)*. У првом раду аутор наводи да су Васојевићи „некад захватили само Лијеvu Ријеку са околином, а данас заузимају скоро цео простор између планина Бјеласице, Комова, Вјетерника и реке Лима. Док су били у Лијевој Ријеци и суседним крајевима, имали су ношњу приближно као њихови суседи: Братоножићи, Ровчани и Морачани, а таква је ношња била углавном у целој Црној Гори. Ту су ношњу са изменама очували Васојевићи у Лијевој Ријеци до најновијег доба. Али су отсељени Васојевићи у турске крајеве („Наија“) примили ношњу коју су тамо затекли. Морали су да се прилагоде средини, пошто су били у почетку у мањини. Али кад су се тамо намножили и ојачали, превладала је код Васојевића та нова ношња, коју после неког времена потискује „црногорска“. Отада се запажају разлике у ношњи, а и у много другом чему, у источним и западним Васојевићима, пошто су источни Васојевићи („Наија“) били под турским утицајем, а западни под црногорским“ (Влаховић 1933: 72). Према изменама и утицајима који су вршени на ношњу, разликују се четири типа: 1. Најстарија ношња (коју су Васојевићи носили у Лијевој Ријеци од најстаријих времена), 2. Ношња у Наји (Васојевићи су почели да се насељавају у овај крај из Лијеве Ријеке пре 200–240 година, пре 7–8 колена, па су поступно примали ову ношњу), 3. Црногорска ношња у Васојевићима (средином XIX века када је највећи део Васојевића припојен Црној Гори, Васојевићи примају црногорску народну ношњу) и 4. Данашња ношња (која се знатно разликује од оног старијег). Главне податке за ношњу у „Наји“ аутор је прикупио као члан Научне експедиције Београдског универзитета, крајем јула 1933. године, код већег броја информатора из Анцелата, Коњуха,

Трепче, Полимља, Слатине и Лијеве Ријеке. У оквиру сва четири тематска поља дате су одреднице, издвојене италиком, једна испод друге. Нису акцентоване и нису сложене азбучним редом. Код сваке одреднице дат је опис. У раду су приложене и две фотографије – васојевићке ношње и црногорске ношње у Васојевићима. У раду о женској ношњи у Васојевићима, аутор истиче да „између женске ношње у Лијевој Ријечи и Најији нема велике разлике као што је био случај код мушке, али ипак постоји нека разлика [...]”. Стара женска ношња је много китњаста и богатија по везу и начину украшавања од новије. Док је старија мушка ношња доста проста и једноставна, дотле је женска јако искићена, извезена и украшена“ (Влаховић 1934: 70). Рад је подељен у пет тематских целина: 1. Најстарија ношња, 2. Младина ношња, 3. Девојачка ношња, 4. Новија ношња (1860–1912) и 5. Данашња ношња. У оквиру сваке целине дате су одреднице, једна испод друге. Нису акцентоване и нису сложене азбучним редом. Код сваке одреднице дат је опис. У раду има доста фотографија делова ношње и жена и девојака у старијој ношњи. Годину дана касније – 1935. у часопису Наш језик излази прилог **О нашим варивима Симе Тројановића (Тројановић 1935)**. Аутор даје називе варива – *боб, леће, грашак, грах* = *йасуљ, слануџак*, једно испод другог и наводи како се та варива зову у Дубровнику, Даламцији, око Београда, у селу Берима и свуд око Подгорице (у Црној Гори), на Корчули и јужно од Ниша. Следећи прилог – **Терминологија родбине и својше у Горњем Полимљу Мирка Барјактаревевића (Барјактаревевић 1961)** објављен је у 1961. године у Гласнику Етнографског музеја на Цетињу. Аутор даје терминологију сродничких назива у Горњем Полимљу. Наводи их једне испод других у тексту. Називи нису посебно истакнути и нису акцентовани. На крају рада, М. Барјактаревевић закључује да у Горњем Полимљу постоји развијена и изграђена сродничка терминологија. То објашњава тиме „што је код црногорских брђана било донедавно родовскоплеменског живота и уз то наглашене потребе за чувањем родбинске солидарности и веза као и егзогамне рашчлањености. Зато се и двојила родбина од својте“ (Барјактаревевић 1961: 29). Након једанаест година – 1972. објављен је у часопису Прилози проучавању језика рад **Називи за сѣоку, ојрему и сѣочарске йроизводе у говору Кривошија Јелисавете Суботић (Суботић 1972)**. „Кривошије су брдски крај у сјевероисточном залеђу Боке Которске. Обухватају површину од 114 км². Опкољене су са западне стране херцеговачким планинама, богатим буквом и четинарима, међу којима је највећи Орјен, 1895м, а са источне шумама и планинама старе Црне Горе. На истоку од Орјена, ртом Пазуа, подијељене су на Доње и Горње Кривошије“ (Суботић 1972: 145). Сточарство је једна од неколико грана привреде овог краја. Ауторка представља

називе за стоку, опрему и сточарске производе у овом крају. Грађу је класификовала у седам семантичких група: 1. Крупна стока, 2. Ситна стока, 3. Сточна храна, 4. Пребивалиште стокe и мјеста за пићу и појење, 5. Сточне болести, 6. Сточна опрема и 7. Сточарски производи, који се даље деле на семантичке подгрупе и одељке. У оквиру сваке целине дате су лексеме сложене азбучним редом, у форми малих речника. Уз одредницу је наведено граматичко обележје и значење. Године 1977. објављена су два прилога у зборнику радова Савјетовање о терминологијама народне материјалне и духовне културе – *Термини у чобанским играма Ненада Вуковића (Вуковић 1977)* и *Прилог истраживању сточарске терминологије у Црној Гори Мата Пижурице (Пижурица 1977)*. Н. Вуковић наводи да је његова тема „одедана рјеклама Pivom i Tarom, тј. vezana je za Durmitor, za kraj na kome su igre pretežno pastirske – malo je igara drugog karaktera. Stekao sam ubjedenje da na tom terenu do danas nije sačuvano mnogo igara; mnoge su zaboravljene, a o nekima se još samo priča. Uspio sam, čini mi se, da zabilježim sve igre koje je XX vijek zatekao na tom terenu. Bilježenje mi nije predstavljalo posebnu teškoću, jer su mnoge igre u mom ranom djetinjstvu intenzivnije živjele, a i onih zaboravljenih dosta je ostalo u svijesti starijih ljudi“ (Вуковић 1977: 57). Аутор је забележио око двадесетак игара. За њих једанаест, називе наводи у форми малог речника, једне испод других. Називи нису сложени абecedним редом и нису акцентовани. Поред назива игре следи опис како се она игра. На крају аутор закључује: „Ovaj tip naših istraživanja, u dobroj mjeri, pokazaće koliko je koja igra stara, ili bar da je stara. Nije nepoznato da su igre imale važnu ulogu u kultu i obredima Starih Slovena, malo je toga ostalo, slabo se šta zna o njihovim formama i nazivima, ali se sigurno nešto od njihovih elemenata do danas sačuvalo“ (Вуковић 1977: 59). Још наводи да има у плану да направи компарације са пољским играма у Татрама, са словачким играма у Татрама, као и са неким другим нашим крајевима. Лексичку грађу за свој прилог проф. Пижурица је прикупио на терену Роваца. Аутор наводи да је ово „provizorni inventar stočarske terminologije sa jednog ograničenog terena. Tematsko grupisanje je uslovno“ (Пижурица 1977: 102). Прикупљена лексичка грађа разврстана је у 14 тематских поглавља: 1. Општи називи, 2. Називи према старости, 3. Лексика у vezi са rasplodavanjem, 4. Објекти у stočarstvu, 5. Лексика у vezi са uzgojem stoke, 6. Расност и особине stoke, 7. Лексика у vezi са mlijekom, 8. Лексика у vezi са vunom, 9. Дијелови tijela, meso i koža, 10. Употреба stoke као radne (tovarne) и tegleće snage, 11. Болести stoke, 12. Vabljenje i tjeranje stoke, 13. Vjervanja u vezi са stočarstvom и 14. Kletve i blagostanja. У оквиру сваког тематског поља одреднице су сложене једна испод друге, али нису по абecedном реду. Све су акцентоване. Уз одредницу је дато граматичко обележје и значење. Контекст

је понегде наведен. Аутор је одступио од основног лексиколошког правила да се грађа даје абecedним или азбучним редом, образлажући то на следећи начин: „činilo mi se, naime, da bi se tim jedino korektnim postupkom izgubile tematske sjeline, semantičke, pa na izvjestan način, i asocijativne skupine riječi, što bi znatno umanjilo praktičnu vrijednost ovog priloga“ (Пижурица 1977: 102). Додаје и да би се тај недостатак могао надоместити израдом регистра. Следи још један рад М. Пижурице – *Етимолошке белешке из њасџиурске лексике (Пижурица 1984–1985)*, објављен 1984–1985. године у Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику. У овом раду дате су етимолошке белешке уз лексеме из области пастирске терминологије. „За ову прилику изабрано је десетак речи из три термилошка круга – објекти, млечни производи и узгој стокe (prehrana, čuvanje, bolesti)“ (Пижурица 1984–1985: 625). Лексеме су акцентоване, дате италиком и сложене једна испод друге. Уз њих је наведено граматичко обележје и значење, а затим и етимолошке белешке. Године 1986. објављен је прилог *Из сточарске терминологије дурмиторског краја (Називи неких домаћих животиња) Драгомира Вујичића (Вујичић 1986)*. „Durmitorski kraj ili durmitorska regija nalazi se u Crnoj Gori. To je, u stvari, jedan izduženi pojas koji zatvaraju dvije planinske rijeke – Tara i Piva. Najznačajniji dio te regije svakako je masiv planine Durmitora, jedne od najvećih planina dinarskog planinskog sistema (preko 2500 m). Taj gorostasni planinski masiv spušta se i prelazi u brdovite krajeve i dosta blage visoravni, погодне за стоčарство и само djelimično за гајење неких планинских ратарских култура“ (Вујичић 1986: 137). Ово подручје „у погледу лексике и лексичког богатства одавно је оцијенјено као једно од најбогатјих на српскохрватском језичком подручју. Том лексичком богатству, svakako, doprinosi i stočarsko-ratarska terminologija, odnosno vrlo razuđena terminološka leksika u oblastima materijalne i duhovne kulture“ (Вујичић 1986: 137). Тема овог прилога јесте сточарска термилошка лексика дурмиторског краја. Дати су називи домаћих животиња попут пса, овце, свиње, коња и крупне домаће животиње. Аутор је термине поређао према означавању старосне доби. Лексеме су акцентоване и издвојене италиком. Уз сваку се наводи како се она каже у говору дурмиторског краја и детаљнији опис (етимолошки, семантички, морфолошки и творбени). Термини које наводи су: *јагње (јање, јањац, овчица, сјагња, јагњићи (се), објагњићи (се), јагњад, јањад (ређе)); шилеже (шилџеж, јагњенце, шилџег, шилџевица); двизе (двизац, двизица, двиска, двизад); овца (џрвојањака, другојањака, џређојањака (ретко)); шкул (намљечак, ован, џраз); брав; џелац, џелица, џеле, џеленце; койилица; јунац, јуница (једногоџка, двоногоџка, џроногоџка, џрвоџеока, другоџеока, џређоџеока, џрвоџеок, другоџеок, џређоџеок), говеди; коњ, кобила; ждребе/ ждрџебе, ждрџенце (једногодац, двогодац, џрогодац, јаићак)*. **Из**

српскохрватске метеоролошке терминологије (Нацрт за један пројекат уз неколико етимолошких бележака) наслов је још једног рада Мата Пижурице (**Пижурица 1989–1990**), а објављен је 1989–1990. године у часопису Македонски јазик. У овом раду проф. Пижурица издваја осам лексема из метеоролошке терминологије, из своје теренске бележнице из Роваца и Мораче, у колашинском крају, за које наводи да су занимљиве за етимолошки оглед. Истиче да „zbog čovekove iskonske zavisnosti od prirode i prirodnih pojava meteorološka terminologija pripada najstarijim slojevima narodne kulture“ (Пижурица 1989–1990: 935). Даље наводи, како има мало прилога из ове области и да „istraživanja ima smisla sprovesti jedino kao lingvogeografska i etnolingvistička, a rezultate prezentovati komplementarno – i kao rečnik i kao jezički atlas, s tim što bi se u rečnički deo uključila i celina građe, koja bi se ekscerpирала из постојећих речника и друге лингвистичке, етнографске и сличне literature“... (Пижурица 1989–1990: 436). Поред сваке лексеме дат је контекст (акцентовани дијалекатски текст) и етимологија речи. Године 1995–1996. у часопису Наш језик објављен је прилог **Новозабележена народна имена гљива Ибрахима Хаџића (Хаџић 1995–1996)**. Аутор представља српска народна имена гљива и даје њихову етимологију. Као књижевнику и микологу–аматеру, И. Хаџићу је ова област врло блиска. Грађу је прикупио на терену, у појединим крајевима Србије и Црне Горе (Ибарац код Рожаја, Рожаје, Парез и шири регион Бањана, Грижица код Рожаја, Пива, Буковица код Рожаја, Ловница код Рожаја) у разговору са информаторима, или је записивао називе које би добио од проверених гљивара. Аутор наводи да је на тај начин „дошао до стотинак миконима, који су или записани у специјализованим речницима, првенствено у *Ботаничком речнику* Драгутина Симоновића (али без података о крају где се појам користи), или се сада први пут публикују“ (Хаџић 1995–1996: 97). Забележена грађа дата је у форми малог речника, где су лексеме сложене азбучним редом. Називи гљива нису акцентовани. Дат је прво локализам (народни назив гљиве), затим назив на латинском, место где се та гљива користи, најчешћи назив међу српским гљиварима и етимолошко тумачење. Прилог **Из дендронимије Куча Марије Ђулум (Ђулум 2000)** објављен је 2000. године у Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику. Ауторка даје „приказ лексичко-семантичких и творбених карактеристика назива дрвећа и грмља који се употребљавају у говору племена Куча“ (Ђулум 2000: 617). Грађа на којој је анализа спроведена највећим делом потиче из лексичке збирке проф. Драгољуба Петровића. Дендроними су прикупљени у неколико српских села на територији Куча (Биоче, Косор, Орахово, Кржања, Брскут). Такође, грађа је ексерпирана и из књига *Животи и обичаји племена Куча* Стевана Дучића (Српски етнографски зборник, књ.

XLVIII, Друго одељење: Живот и обичаји народни, књ. 20, Београд, 1931) и *Кучи, ѿлеме у Црној Гори* Јована Ердѣљановића (Српски етнографски зборник, књ. VIII, Насеља, књ. 4, Београд, 1907). Ботаничку идентификацију и класификацију је обавио лично проф. Д. Петровић, при чему му је послужио *Аѿилас дрвећа и грмља* Чедомира Шилића (Сарајево, 1973). Поједине латинске називе ауторка је преузела из књиге *Лечење биљем* др Јована Туцакова (Београд, 1990) и из дела *Енциклопедија самониклог јесѿивог биља* Љубише Грлића (Загреб, 1990). Рад је подељен у два дела. У првом делу је дата лексичко-семантичка, а у другом творбена анализа. У оквиру оба дела у корпусу су укључени називи за поједине делове биљака. Називи су сложени абecedним редом. Прво је дат латински назив, затим дијалекатски облик, контекст и у загради скраћеница, односно ознака места у којем је лексема забележена, или скраћеница за извор, уколико је контекст преузет из књиге. Посебно су издвојени називи за делове дрвећа. У оквиру творбене анализе, М. Тулум је пратила посебно суфиксални, префиксални и префиксално-суфиксални начин творбе, композицију и синтагматизацију. Овде су називи груписани „према творбеном типу, а затим је истакнут доминантан тип творбе и, код афиксалног типа, најфреквентнији суфикси у творби назива биљака и њихових делова“ (Тулум 2000: 618). Након шест година – 2006. објављен је прилог *Географска ѿтерминологија Бањана Јадранке Којић (Којић 2006)* у часопису Прилози проучавању језика. Ауторка даје речник географске терминологије Бањана, крашког подручја у Никшићкој општини. Она наводи да је циљ био да да речник географских термина са подручја Бањана, без даљег улажења у дубљу лексичко-семантичку анализу. Највећи део грађе ауторка је прикупила на терену, у току 1992. године, а нешто мањи број термина нашла је протумачене у следећим збиркама приповедака Новака Килибарде: *Све је ѿо наква судбина* (Београд, 1985) и *Црногорци и Ђайонези* (Београд, 1981) – речник уз ове две збирке приредио је проф. Д. Петровић; затим ту су и књиге *Руси и ѿејаѿори* (Никшић, 1989) – речник приредио Радоје Јововић и *Главари и ѿисари* (Београд, 1988) – речник приредио сам Новак Килибарда. Речник *Географске ѿтерминологије Бањана* има 441 одредницу. Све су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз сваку одредницу наведени су граматичко обележје, значење и контекст (акцентовани дијалекатски текст). Године 2008. у Зборнику Института за српски језик САНУ I, посвећеном др Драгу Тупићу поводом 75-годишњице живота, објављен је прилог *Из названий молочных ѿродукѿов, в ѿијерском говоре Андреја Собољева (Собољев 2008)*. Аутор доноси лексичку грађу из говора села Завала у Пиперима, која је прикупљена 1998. године. Истиче да је за овај говор „карактеристичан развијен систем термилошких и описних назива млеч-

них производа“ (Собољев 2008: 564–565). Речник има око 90 одредница, које су дате у италику, азбучним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, затим синоним и његов превод на руски језик, и контекст. Након речника, аутор прилаже и три насловљена, неакцентована дијалекатска текста „који илуструју функционисање дотичне лексике у ширем етнографском и социјалном контексту“ (Собољев 2008: 565). Исте године, у зборнику радова На извору Вукова језика објављен је прилог *Давно заборављене дурмиторске игре – Игра вукова Ненада Вуковића (Вуковић 2008)*. Аутор описује ову игру коју је забележио на Пишчу, испод Дурмитора, пре тридесет година, а која је некад била врло честа игра на селу у току зимских ноћи. У самом опису игре, издвојене лексеме су дате италиком и акцентоване су. Касније их аутор издваја као одреднице, које нису сложене азбучним редом и детаљније описује. Уз то, врши и поређење са Вуковим *Рјечником*, РЈАЗУ, РСАНУ, Скоковим речником и Пољским етимолошким речником. Следи прилог *Ткачка лексика од Ваљевске Подгорине до никшићке околине Ане Јањушевић-Оливери (Јањушевић-Оливери 2020)*, који је објављен 2020. године у зборнику радова Из лексике становања Ваљевске Подгорине: етнолингвистички огледи. Ауторка је у раду пописала, описала и поредила ткачку лексику Ваљевске Подгорине са оном из околине Никшића. Из целокупне ткачке терминологије ових регија издвојила је следећа три тематска поља: 1. Сировине које се користе за ткање, 2. Припрема текстилног влакна (вуне) и 3. Производи ткачке радиности. Како наводи, један од циљева овог истраживања био је „идентификовање антропогеографских и социокултуролошких услова који су проузроковали сличности и разлике у именовању предмета и радњи у вези са ткачком радиношћу у посматраним зонама (Јањушевић-Оливери 2020: 155). Материјал из никшићког краја, А. Јањушевић-Оливери је сакупила на терену (помоћу *Уишћника за љрикуиљање љкачке лексике* Јордане Марковић) у разговору са три информаторке које су се бавиле ткањем – две родом из Жупе Никшићке, а удате у Озринићима и једне пореклом из Дробњака, која живи у Никшићу. Из *Уишћника* је за потребе овог рада, како је већ наведено, узет материјал за поменута три семантичка поља. Ауторка је грађу допунила снимљеном грађом и интервјуом, који је водила са Момирком Јањушевић, учитељицом у пензији и љубитељком ручних радова. За област Ваљевске Подгорине, ауторка је користила податке из студије *Ткачка терминологија села Скадра код Ваљева* (Ивковић 2013). У раду нема класичног речника, али је у оквиру лексичко-семантичке анализе, у табелама дат паралелно попис лексема из Ваљевске Подгорине и околине Никшића (у две засебне колоне). Лексеме у табелама нису акцентоване. На крају рада приложен је акцентован и насловљен дијалекатски текст из

Озринића код Никшића. Још један прилог из 2020. године јесте *Ткачка терминологија на Пивској планини Радојке Цицмил-Реметић (Цицмил-Реметић 2020)*, објављен у зборнику радова На темељима народних говора, посвећеном проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију. Ауторка представља терминологију ткања са подручја Пивске планине. Истиче да се ради „о својеврсној реконструкцији једног сегмента материјалне културе нашег села, будући да је технолошка револуција из темеља изменила начин живота сеоског живља, уклањајући са сцене многе видове привређивања, укључујући и домаћу, некада веома разгранату ткачку радиност, која се преплитала са другим занатима, пре свега са столарским, где су прављене натре, преслице (ручне и ножне), затим са бојацијским, као и ступарским радом“ (Цицмил-Реметић 2020: 687). У оквиру семантичке анализе, Р. Цицмил-Реметић говори о алатима ткачке радиности, затим о материјалу који је коришћен у ткачком занату, о производњи и припреми сировина за ткање, о самом процесу ткања и мерама у ткачкој радиности. Након тога, следи мали пасус о творбеној анализи и речник. Одреднице у речнику су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз сваку одредницу је наведено граматичко обележје, значење и контекст (акцентовани дијалекатски текст). У закључку се ауторка осврће и на порекло забележених речи из области ткачке терминологије.

Поред ових речнички организованих термилолошких прилога, постоје и они који су тематски конципирани – В. Врчевић, *Српске народне игре које се забаве ради њо сасѣанцима играју* (Београд, 1868) и *Српске народне игре које се забаве ради њо сасѣанцима играју*, књ. II (Дубровник, 1889), Д. Миковић, *Из српског љекарсѣива* (Босанска вила, Сарајево, год. V, бр. 19 и 20, 1890, стр. 307; год. XVI, бр. 17 и 18, 1901, 305–306. и год. XVI, бр. 19, 1901, 333–334), А. Јовићевић, *Лов у Црној Гори* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, knj. XXI, 1917, 81–100) и М. Влаховић, *Неки Божићни обичаји у Крилолама* (Записи, Цетиње, год. V, књ. IX, св. 6, децембар 1931, 346–350)⁷, затим В. С. Врчевић, *Три главне народне свечаности – Божић, Крсно име и Свадба* (Панчево, 1883), Д. Миковић, *Пашићровска свадба (посвећено пашићровској омладини)* (Босанска вила, Сарајево, год. VI, бр. 13, јун 1891, 202–203; бр. 14, јул 1891, 215–216; бр. 15, август 1891, 232–233; бр. 16, август 1891, 250–251; бр. 17, септембар 1891, 263–265; бр. 19, октобар 1891, 296–298; бр. 20, октобар 1891, 313–315; бр. 21, новембар 1891, 326–329; бр. 22, новембар 1891, 344–348; бр. 23, децембар 1891, 362–366. и бр. 24, децембар 1891, 373–380), П. В. Ковачевић, *Вјеридба и свадба:*

⁷ Детаљније о овим радовима в. у Недељков, Марковић 2015: 19–26.

пашићровски стијари свайћовски обичаји (Glasnik Narodnog univerziteta Воке Которске, Котор, год. V, бр. 1–4, 30. децембар 1938, 1939, 9–20), Ј. Вукмановић *Свадба у Сичу* (Стварање: часопис за књижевност и културу, Цетиње, год. VII, бр. 9, септембар 1952, 547–551) и *Свадба у Сичу* (наставак) (Стварање: часопис за књижевност и културу, Цетиње, год. VII, бр. 10, октобар, 1952, 589–609), Б. Крстајић, *Игре забаве и разоноде у дурмићорском крају* (Бања Лука, 2004), М. М. Vuksanović, V. A. Lukšić, *Svadbeni običaj i Spiču* (Sutomore, 2006) и П. В. Рађеновић, *Пашићровски обичаји* (Будва, 2009).

2.3. РЕЧНИЦИ ПОЗАЈМЉЕНИЦА

У трећу групу сврстани су речници позајмљеница. Већином су то речници романизама, а има и неколико речника турцизама.

2.3.а. Монографије

Међу речницима позајмљеница монографског типа, најстарији је речник ***Романизми у северозападној Боки Коћорској Срђана Мусића (Мусић 1972)***, објављен 1972. године. Књигу чини пет делова. У првом делу аутор говори о романизмима на Балкану и неопходности њиховог даљег истраживања у словенским говорима, као и о самим методама истраживања романизама. У другом делу посветио се Боки Которској и северозападној Боки (Херцег Нови и околина). У оквиру трећег дела С. Мусић се бавио временом продирања романизама у северозападну Боку, затим топономастиком и ономастиком северозападне Боке и класификовањем романизама. Четврти део је посветио променама (фонетским, морфолошким и синтаксичким) у романским позајмљеницама у северозападној Боки, док пети део чини речник. Након њега приложени су библиографија и резиме на италијанском језику. „Granica ispitivanog područja (koja odgovara uglavnom granici hercegovačke opštine, izuzevši Kamenare, Uble i Lušticu) počinje Oštrim rtom na ulazu u Bokokotorski zaliv, zatim se proteže prema zapadu padinom brda Kobile do Debelog Brijega koji razdvaja Sutorinu od Konavala. Tu granica skreće na sever do Kruševca i Vrbanja odakle ide na istok planinom Subrom i Rodoštakom do Uboljske planine i zatim bunovičko-morinjским prodorom na more zaobilazeći selo Kostanjicu. Na tom prostoru živi oko 15000 stanovnika koji se sve više koncentrišu na morskoj obali napuštajući planinska sela i mučni život na siromašnoj kraškoj zemlji“ (Мусић 1972: 26). Истраживања романизама у херцеговском крају трајала су десет година, а рађена су највећим делом методом директног испитивања, као и помоћу упитника. Аутору су као узор послужили већ постојећи лингвистички атласи, терминологије и радови и прилози, што све детаљно наводи у

одељку о методологији истраживања. Информатори су му били особе различитих година старости из разних крајева херцеговске општине. Посебна пажња обрађана је на занимање испитаника. У овим истраживањима, аутору су значајну помоћ пружили наставници херцеговске гимназије, затим службеници Архива и научне библиотеке и Завичајног музеја у Херцег Новом. Одреднице у речнику су сложене абецедним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, значење и порекло речи. Контекста нема. Вршена су и поређења са другим речницима (Речник САН, РМС, РЈА, Рјечник МХ итд.). Следе два речника **Весне Липовац-Радуловић**, први – **Романизми у Црној Гори – Будва и Паштровићи**, објављен 1997. године (**Липовац-Радуловић 1997**) и други – **Романизми у Црној Гори: југоисточни дио Боке Которске**, који је објављен 2004. године (**Липовац-Радуловић 2004**). Грађу за прву поменућу монографију В. Липовац-Радуловић је прикупила на терену, у разговору са информаторима (великим бројем људи различитог узраста и занимања, углавном староседелаца) из Будве, Паштровића, Петровца и Светог Стефана. Поред романизма, забележила је и мањи број туђица из других језика (немачког, грчког, арапског), који су у говор овог краја стигли преко италијанског или директно. Грађа је дата у форми правог речника. Одреднице су акцентоване и сложене абецедним редом. Уз одредницу су наведени граматичко обележје, значење, порекло речи и контекст. Друга поменућа монографија је настала, како истиче сама ауторка, као плод њеног десетогодишњег рада на прикупљању и истраживању романизма у југоисточном делу Боке Которске. Информатори су јој били мештани Котора, Пераста, Прчња, Грбља, Тивта и осталих места, различите старости и разних занимања. Даље наводи да се, и поред урбанизације, миграција, средстава масовних комуникација, велики број романских позајмљеница још увек задржао у свакодневном животу, и да је она настојала да их забележи управо у живом говору. „У knjигу су, sem izuzetih primjera arhaizama, unesene samo romanske posuđenice koje sam čula od najmanje pet osoba u istom mestu“ (Липовац-Радуловић 2004: IX). Речник обухвата око 5000 речи и израза. Одреднице у речнику су болдоване, акцентоване и сложене абецедним редом. Уз сваку је дато граматичко обележје, затим значење, изворни облик (како та реч гласи у италијанском, односно у венецијанском/ тосканском/ лигурском/ ломбардском/ напуљском), акцентовани контекст, тј. примери говора у којима је дата лексема употребљена и место где је то забележено (не наводи се свуда, већ делимично). Године 2015. из штампе излази збирка речи **Турцизми у њивском говору Радомира Баје Јојића (Јојић 2015)**. Књигу су објавили Свет књиге из Београда и Центар за културу у Плужицима. „Пишући књиге, на језику и говору својег краја, онако аутентично

како се управо говори у Пиви, сусрео сам се са проблемом да неки људи не разумију одређене ријечи, нарочито млађи људи. Ти турцизми и архаизми дјелимично су ишчезли из говора или се, кудикамо много мање користе. Дошта младих и употреби одређену ријеч, иако нијесу сасвим сигурни за њено значење“ (Јојић 2015: 199). Све ово дало је подстрек аутору да сачини попис и регистар турцизама у пивском говору. Такође, прегледајући и читајући речнике – *Турцизми у српскохрватском језику* (Шкаљић 1979), *Из лексике Пиве: село Безује* (Гаговић 2004), *Ускочки речник* (Станић 1990; 1991) и *Говорни драгуљи никишићког краја: рјечник мање њознајих ријечи и други њрилози* (Ђоковић 2005), закључио је да се ускочки говор знатно разликује од говора у Пиви и да има пуно турцизама који се срећу у Ускоцима и Никшићу, а у Пиви се нису употребљавали и обрнуто. Географски положај Пиве је такав да је добрим делом смештена уз Босну и Херцеговину и аутор сматра да је велики број турцизама у Пиву дошао преко ђака који су се пре Другог светског рата и раније школовали у Сарајеву, Мостару, Пљевљима, Фочи, Гацку и другим местима, где су се турцизми више употребљавали. Такође, велики број речи Пивљани су прихватили из народног стваралаштва – песама, прича и бајки. Лексеме су болдоване и сложене азбучним редом. Нису акцентоване. Уз сваку је дато само значење. Ако реч има више значења, одвајана су тачком и зарезом. Аутор додаје да су речи навођене онако како су изговоране у Пиви, а да је тумачење давао на основу превода из речника и према значењима и употреби у самој Пиви. Још наводи да је у *Ускочком речнику* нашао доста турцизама, чије се значење не поклапа са оним у речнику А. Шкаљића, а и да је у Пиви потпуно другачије значење тих речи. Отуда и одлука о самом наслову ове збирке речи. „Објашњење и тачно превођење је било врло тешко урадити из разлога, што су те ријечи користили у изговору различити људи и за различите сврхе, па су преводи скоро слободно рађени, од случаја до случаја, а зависно и од оних који су неку ријеч однекуд донијели и какво су јој они тумачење давали. Вјероватно на то су утицала и мјеста из којих су стизале поједине ријечи“ (Јојић 2015: 203). Без залажења у дубљу и стручну лингвистичку обраду грађе, Р. Јојић је настојао да напише што већи број речи – турцизама и да их сачува, „а онда језикозналци нека то обраде и стручно надграде пописани материјал“ (Јојић 2015: 201). И на крају, још један речник турцизама објављен је 2017. године – *Турцизми у рожајском говору Неркесе Курпејовић* (Курпејовић 2017). „Књига *Turcizmi u rožajskom govoru* predstavlja u tom smislu pravu lingvističku seharu, kovčeg u kojem su sačuvani turcizmi, arhaizmi i lokalizmi ovog govornog područja“ (Курпејовић 2017: 5). Ауторка је, како је наведено у предговору, „odabrala i bilježila upravo najkarakterističnije turcizme, koji su se vjekovima taložili u

jeziku, oslanjajući se pri tom na vlastito etimološko istraživanje i konsultujući rječnike eminentnih poznavalaca ove građe, prije svih Abdulaha Škaljića, Petra Skoka i Ibrahima Hadžića, kao i na vlastito istraživanje“ (Курпејовић 2017: 5–6). Проф. Исмет Мујовић истиче у предговору да посебну вредност овом речнику дају исцрпна објашњења одређених речи у различитим контекстима (у којима исте речи могу да имају различита значења). Одреднице у речнику су болдоване и сложене абecedним редом. Нису акцентоване. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, порекло речи и значење.

2.3.6. Речнички прилози мањег обима

Од речника позајмљеница мањег обима, међу првима је 1956. године објављен прилог *Речи сџраног њорекла у говорима Боке Коџорске Васа Томановића (Томановић 1956)*. Аутор наводи да се највећи део речи страног порекла које се говоре у Боки Которској говори и у другим крајевима, нарочито приморским, и да је „potrebno da se one ispitaју kao sastavni deo читавог реџника тih реџи u нашем језику“... (Томановић 1956: 197). У првом делу рада В. Томановић говори о оним речима „које се било по форми било по значењу или по једноме и по другоме разликују од реџи у RЈАЗУ и (за слова која у RЈАЗУ још нису обрађена) од онih у Рјеџнику Ivekovića и Broza, а u другом делу ће се говорити о оним реџима које се u тим реџницима не налазе“ (Томановић 1956: 197). Дато је у форми речника. Одреднице су акцентоване, сложене двостубачно, абecedним редом. Уз одредницу се наводи граматичко обележје, порекло речи, значење, бр. књ. и стр. у RЈАЗУ, а након тога и како се та реч каже у Лепетанима. Контекста нема. Године 1972. објављен је још један прилог од истог аутора – *О романизима у говорима Боке Коџорске (Томановић 1972)*. В. Томановић упоређује романизме села Лепетана (које спада у говоре југоисточне Боке) са онима у књизи *Романизми у северозападној Боки Коџорској* (Мусић 1972). У упоређивању ових романизама говори само о онима који се разликују по форми или значењу, а у неким случајевима и о њиховој етимологији. Дато је у форми малог речника. Одреднице су сложене абecedним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, значење и ближа изворност. Следећи је прилог *О значењу неких романизама у Црној Гори Влада Драшковића (Драшковић 1977)*, објављен 1977. године у зборнику радова Научни састанак слависта у Вукове дане. Аутор је поредио романизме из своје рукописне дијалекатске збирке из села Лукова са грађом из монографије *Романизми у северозападној Боки Коџорској* (Мусић 1972). Село Луково се налази североисточно од Никшића, на путу према Шавнику. Збирка коју је В.

Драшковић сакупио односи се на говор Доњег Лукова. „Највећи део становништва потиче од породица које су се населиле из разних крајева старе Црне Горе, после ослобођења од Турака (1858)“ (Драшковић 1977: 317). Аутор је у Лукову сакупио око 430 романизама. Пореди их са грађом из Мусићевог Речника, закључује да има доста подударности, али и знатних одступања. Романски лексички фонд из села Лукова представља кроз три целине: 1. Речи неизмењеног значења, 2. Речи измењеног значења и 3. Речи којих нема у Мусићевом Речнику. У оквиру прве целине издвојена су два одељка: а) Речи истог облика (лексеме су дате италиком, азбучним редом и акцентоване су; у загради је наведено порекло речи) и б) Речи друкчијег облика (прво су дати романизми из Боке, уз које је наведено порекло и значење, након којих су цртом одвојени романизми села Лукова; сви романизми су акцентовани, дати италиком, азбучним редом). На основу упоредне анализе, В. Драшковић закључује да романизама западне Боке има око 2160, а села Лукова 430, што је однос 5 : 1. Заједнички фонд (романизми којих има у оба краја) је око 330, од којих највећи број (око 280) „чува исту или приближно исту семантичку вредност“ (Драшковић 1977: 327). Посебно је занимљиво то што се у говору села Лукова (које је у залеђу) јавља релативно висок број романизама (око 100), који нису регистровани у приморском крају. Године 1984. објављен је рад *Неколико црногорско-херцеговачких њаралелизама романског њоријекла* **Едине Алирејсовић (Алирејсовић 1984)**. „У овом прилогу је обрађено неколико топонима са подручја Црне Горе који су на подручју Херцеговине у употреби као опште именце или као антропоними, а такође је узето у разматрање и неколико термина који се односе на одјецу, прибор за јело, кућу и сл., са извјесним разликама и сличностима између црногорских и херцеговачких варијанти“ (Алирејсовић 1984: 217–218). Примери за подручје Црне Горе узети су из грађе за дијалектолошке атласе, док су они који се односе на терен Херцеговине, прикупљени у теренским истраживањима у околини Стоца и Љубиња. Ауторка истиче да је проучавање језика ових крајева у тесној вези са миграцијом становништва и њиховим пореклом и говори о два главна правца досељавања становништва из суседних крајева у Херцеговину. Поред тога, кроз ове испитиване области пролазили су и важни путеви који су водили од Дубровника ка унутрашњости. Све то је оставило трага и на лингвистичком пољу. Е. Алирејсовић говори о романским посуђеницама, најпре о неколико топонима из Црне Горе (*Бакула*, *Бандијер*, *Бандијерна*, *Бисџијерна*, *Кавала*, *Клак*, *Скала* и *Сџила*), затим о неколико термина којима се означава одећа (*јакетиџа*, *калџа*, *корети*, *коџула* и *џраверса*), као и о терминима којима се означавају кухињско посуђе, прибор за јело, кућа и предмети у њој

(бићерин, боца, бокал, бошчуља, бронзин, чика, чикара, кашун, комосиџре, креденац, кушин, ленџун, лукјерна, њаљ, њанишаруо, њашиџа, њило, њирун, њјаџи, њодумјениџа и џавулин). Сви поменути топоними и термини дати су у форми малих речника. Одреднице су акцентоване, болдоване и сложене абecedним редом. Уз топониме се наводи ближе одређење, затим место где је то забележено, значење и етимологија. Уз термине је дато граматичко обележје, значење, етимологија и место где је то забележено. Након тога, ауторка говори и о основним фонетским променама. На крају закључује „Ovo nekoliko паромена о romanizmima у Crnoj Gori i Hercegovini svjedoči о potrebi kompleksnijeg proučavanja ove materije u unutrašnjosti Crne Gore, s obzirom da је Boka Kotorska već sasvim dobro ispitana, i u Hercegovini, a komparacije tog materijala dale bi značajnijih podataka о širenju romanizama u unutrašnjosti, kao i о међусобним sličnostima i razlikama, kako na planu fonetskih promjena, tako i morfoloških i sintaksičkih i semantičkih. Zato u narednim zadacima треба zacrtati provjeravanje rasprostranjenosti romanskih posuđenica u primorskom pojasu, zatim napraviti rječnik romanizama zabilježenih u unutrašnjosti, proučavanje romanskih posuđenica kod savremenih pisaca itd.“ (Алирејсовић 1984: 231). **Романизми у говору Васојевића** наслов је рада **Раде Стијовић (Стијовић 1996)**, а изашао је 1996. године у зборнику радова О лексичким позајмљеницама. Р. Стијовић се бавила романизмима у говору Васојевића, „племена и краја релативно удаљеног од мора, тј. од предела у које је ова лексика директно улазила у српски језик“ (277). Грађа за овај рад прикупљена је двојачо – издвајањем лексике из већ објављеног ауторкиног прилога *Из лексике Васојевића* (Стијовић 1990), и то мањи део, и из грађе коју је ауторка накнадно скупила у горњим Васојевићима, тачније у селима око Андријевице (већи део).⁸ Ауторка је направила поређење романизама забележених у Васојевићима са онима из дотада објављених прилога са овом тематиком: из два речника романизама – *Романизми у северозајадној Боки Кошорској* (Мусић 1972) и *Романизми у Црној Гори: југоисточни дио Боке Кошорске* (Липовац-Радуловић 2004), и из неколико радова о романским позајмљеницама – *О значењу неких романизама у Црној Гори* (Драшковић 1977), *Романизми у говорима наше јужне јадранске обале и њеног залеђа* (Мусић 1977), *Романизми у говору Пиве* (Радовић-Тешић 1991) и *О неким семантичким променама у романизмима црногорског залеђа* (Вукмановић-Мојсиловић 1994). Поред њих, ауторка је консултовала и две монографије о говорима са овог подручја, са

⁸ Пошто је већи део грађе ипак сакупљен на терену, а мањи део дат из већ објављеног ауторкиног прилога, рад је уврштен у ову студију.

богатим регистрима речи – *Црмнички говор* (Милетић 1940) и *Староцрногорски, средњокашунски и љешански говори* (Пешикан 1965), затим две монографије у којима су посебно дати романизми – *Акцентаи у говору села Лейштана (Бока Кошорска)* (Томановић 1935) и *Говор Бјелојавлића* (Ћупић 1977), два дијалекатска речника – *Ускочки речник* (Станић 1990; 1991) и *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)* (Вујичић 1995), као и *РЈАЗУ, РСАНУ* и *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика* Петра Скока. Романизми забележени у Васојевићима дати су у форми речника. Одреднице су болдоване, акцентоване и сложене азбучним редом. Уз одредницу је наведено граматичко обележје, значење и акцентовани пример употребе дате лексеме. У речнику је дато укупно око 300 романизама, забележених у говору Васојевића. Пре самог речника, ауторка се посветила илустрацији забележених романизама, па су се тако у овом попису нашле речи везане за појмове за кућу, затим лексика одевних и других личних предмета, технички и други предмети и оруђа, лексика везана за пољопривреду и трговину, новац и мере, па називи за тло и објекте на њему, термини у играма и називи болести. „Материјал показује да је у Васојевићима забележено вишеструко мање романизама него у Боки, али и да има таквих који нису записани ни у Боки ни у другим релевантним крајевима“ (СТИЈОВИЋ 1996: 296), што ауторка поткрепљује примерима. Године 2002. у Библиографском вјеснику објављен је прилог ***Романизми у говору Старе Црне Горе Душана Оташевића (Оташевић 2002)***. Аутор говори о речима које су у ужи простор Црне Горе улазиле преко Боке Которске и Приморја, највећим делом преко Котора, као трговачког, занатског, културног и управног седишта, чији је утицај био за Стару Црну Гору од посебног значаја. У раду је дат мали речник романизама. Одреднице су сложене абецедним редом и нису акцентоване. Дати романизми наведени су на следећи начин: 1. преузети појам, 2. његово значење, 3. изворни облик и 4. контекст (пример говорне употребе). Изворне речи које су наведене без порекла су италијанске, док све остале имају назнаку ближе изворности (*вен.* – венецијански (млетачки), *тоск.* – тоскански, *латин.* – латински, *арх.* – архаични облик). Након три године – 2005. у Рожајском зборнику објављен је прилог ***Турцизми у рожајском језику који нијесу забиљежени у Рјечнику А. Шкаљића или имају друго локално значење Неркесе Курпејовић (Курпејовић 2005)***. Ауторка најпре даје мали речник турцизама из рожајског краја, којих нема у речнику *Турцизми у српскохрватском језику* (Шкаљић 1979). Одреднице су болдоване и сложене абецедним редом. Нису акцентоване. Уз одредницу су наведени граматичко обележје, порекло речи и значење, а након тога и облик из ког је та реч изведена. У другом

делу рада, Н. Курпејовић у две колоне паралелно даје турцизме који су регистровани у Речнику А. Шкаљића и у Рожају, али у Рожају имају друго, локално значење. Одреднице су и овде болдоване и сложене абecedним редом. Уз сваку се наводи значење, прво оно које је дато у Речнику А. Шкаљића, а потом и оно забележено у Рожају. Наредне 2006. године у Просвјетном раду објављен је прилог **Романске њозајмице у говору села Подгоре Сава Стевовића (Стевовић 2006)**. Аутор даје мали речник романских позајмљеница одомаћених у говору села Подгоре, а како сам наводи, вероватно и у осталим околним селима. Село Подгора се налази око 5 км североисточно од Жабљака. „Тешко је са сигурношћу закључити како су се романске позајмице нашле и одомаћиле у говору Подгорана. Оне се јављају, вјероватно и у говору осталих села, што ми нијесмо истраживали“ (Стевовић 2006: 18). Дати романизми сврстани су у шест тематских поља: 1. Апстрактни појмови, 2. Називи посуђа, 3. Одјећа, 4. Средства за рад, 5. Намјештај и 6. Општи појмови, а објашњени су на основу РСАНУ, РМС и књиге *Романизми у северозајадној Боки Котторској* (Мусић 1972). Одреднице у оквиру сваког тематског поља су болдоване и нису акцензоване. Уз сваку је наведено граматичко обележје, затим у загради порекло речи и значење. Контекст није дат. Аутор сматра да су забележени романизми у употреби на ширем простору, а посебно у пивско-дробњачком говору. Следећи је прилог **Начини адајџирања њозајмљеница и сродне њојаве у говору Паштровића Миодрага Јовановића (Јовановић 2008)**, објављен 2008. године у зборнику радова Седми лингвистички скуп „Бошковићеви дани“. Аутор наводи да је у раду реч „о различитим путевима прилагођавања романских позајмљеница које су, постајући дио лексичког фонда паштровског говора, својим гласовним и морфолошким склопом најчешће задржале дијалекатски статус“ (Јовановић 2008: 209). Поред тога, настојало се и утврдити да ли се поједине лексеме срећу само у паштровском говору, или су оне део ширег ареала црногорских говора (због тога је аутор вршио поређења са суседним говорима – црмничким и неким приморским говорима на основу грађе из монографије *Романизми у Црној Гори – југоисточни дио Боке Котторске* (Липовац-Радуловић 2004)). „Говор Паштровића, приморске области која припада дијелу ширег простора Боке Котторске, у подножју брда између Будве и Спича – са пуно дублета, разних мјешавина и факултативних варијанти у многим елементима структуре (прозодијским, фонетско-фонолошким и морфолошким) – у науци се карактерише као типични периферни црногорски говор на чију је физиономију у великој мјери утицао и страни језички елеменат – у првом реду романски“ (Јовановић 2008: 209). Романске позајмљенице забележене у паштровском говору, сло-

жене су у форми малог речника. Одреднице су акцентоване и сложене азбучним редом. У загради поред је наведено порекло речи и значење, а након тога и акцентовани пример употребе дате лексеме. Затим следи поређење са суседним говорима. И на крају, међу најновијим прилозима јесте *Говор села Маџагуџи – осврт на топонимасџику и лексику Вере Мићуновић (Мићуновић 2018)*, објављен 2018. године у часопису за педагошку теорију и праксу Васпитање и образовање. Ауторка говори о неким лингвистичким и топонимасџичким карактеристикама говора села Маџагуџи. Ово село се налази „на истој граници Зетске равнице према Малешији и Тузима и територијално припада Зетској равници, а говор припада југоисточним црногорским говорима“ (Мићуновић 2018: 51). В. Мићуновић истиче да говор Маџагуџа, у односу на друге црногорске говоре, карактерише и чини посебним – разноврсно лексичко богатство (велики број речи оријенталног, али и романског порекла). Већи део тих речи, живо присутних у говору овог села, дат је у речнику на крају овог прилога. Ауторка је грађу прикупила од старијих информатора из овог места. У првом делу рада говори о топонимасџичком фонду овог говора, а у другом о особинама говора овог села у оквиру зетско-подгоричке говорне гране југоисточних црногорских говора и о лексици. Наводи даље, да у говору испитиваног села „strana leksika predstavlja značajan dio leksičkog potencijala“ (Мићуновић 2018: 54). У првом реду ту је велики број турцизама, али и романизама који су у овај говор стигли посредним или непосредним додирима са говорима Црмнице и Боке Которске. Најпре је дат мали речник турцизама, након којег је приложен и мали речник романизама. Ауторка истиче да је регистар ових речи „саčinjen na osnovu граде прикупљене од информатора на терену, као и на основу личног искуства“ (Мићуновић 2018: 55). Значења и објашњења датих лексема преузета су из два речника – *Турцизми у српскохрватском језику* (Шкаљић 1979) и *Романизми у сјеверозајадној Боки Кошорској* (Мусић 1972). Ако је у говору овог села одређена реч забележена са ширим значењем, то је допуњено и наведено. Лексеме су акцентоване и сложене абecedним редом.

Поред ових лексикографских прилога већег и мањег обима, са терена Црне Горе прикупљен је и већи број збирки речи, које се обрађују и укључују у Речник САНУ. О томе говори М. Пешикан у свом раду (1970: 186), наводећи да су прикупљене збирке речи „из Бара, Боке и посебно Рисна, из Васојевића и посебно Велике, Грахова, Грбља, Гусиња, Дробњака, Зубаца, Иванграда, Комарнице, Куча, Љешкопоља, Мораче, Његуша, Пиве, Пипера, Пјешиваца, Плава, Пљеваља, Ријечке нахије и посебно Љуботиња, Ђеклића, Ускока, Цетиња, Црмнице, Цуца, а у оквиру ширих збирки и из других мјеста.“

Лексика са простора Црне Горе дуги низ година прикупљана је и за потребе израде *Српскохрватског* (данас *Српског*) *дијалектолошког атласа* (даље СДА). Из највећег броја пунктова, који су укључени у оквир СДА, грађа је и прикупљена, мада има још посла на терену.⁹ Такође, лексика је прикупљана и за потребе израде међународних лингвистичких атласа – *Ојшћесловенског лингвистичког атласа* (ОЛА), *Ојшћекарпатајског дијалектолошког атласа* (ОКДА) и *Евројског лингвистичког атласа* (АЛЕ).¹⁰

3. КЛАСИФИКАЦИЈА РЕЧНИКА У ЦРНОЈ ГОРИ ПО ДИЈАЛЕКТИМА¹¹

3.1. ДИЈАЛЕКАТСКИ РЕЧНИЦИ СА ПРОСТОРА ХЕРЦЕГОВАЧКО-КРАЈИШКОГ (ИСТОЧНОХЕРЦЕГОВАЧКОГ) ДИЈАЛЕКТА

3.1.а. Монографије

Srdan Musić, *Romanizmi u severozapadnoj Boki Kotorskoj*. Monografije Filološkog fakulteta, knj. XLI. Beograd, 1972, 275.

Милија Станић, *Ускочки речник*, књ. 1 (а–њушкало). Београд: Научна књига, 1990, 532.

Милија Станић, *Ускочки речник*, књ. 2 (џ–шћтнути). Београд: Научна књига, 1991, 543.

Милош Вујичић, *Рјечник говора Проићења (код Мојковца)*. Драго Ћупић (ур.). Подгорица: Посебна издања Црногорске академије наука и умјетности, књ. 29, Одјељења умјетности, књ. 6, 1995, 141.

Бранко А. Копривица, *Родбинска терминологија никшићког говорног подручја*. Никшић: Центар за информативну дјелатност, 1998, 168.

Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве: село Безује*. Српски дијалектолошки зборник, књ. LI. Београд, 2004, 1–312.

Љубомир Ђоковић, *Говорни драгуљи никшићког краја: рјечник мање познатих ријечи и други прилози*. Београд: Интерпрес, 2005, 334.

Јадранка Којић, *Терминологија куће и покућства Бањана*. Суботица: Српски културни центар „Свети Сава“, 2006, 220.

⁹ Детаљније о овоме в. у Марковић 2018.

¹⁰ О овоме в. Ћупић 1981, Вујичић 1984, Ивић 1984, Остојић 2007, Реметић 1997; 2017 и Милорадовић 2017. Детаљно о свим пунктовима из Црне Горе који су укључени у ове лингвистичке атласе в. у Радуновић 1984.

¹¹ Речници су дати хронолошким редоследом (година је истакнута болдом).

- Јован Копривица, *Речник говора Бањана, Грахова и Ойуџиних Рудина*. Бранко А. Копривица (прир.), Бранислав Остојић (ур.). Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2006**, 224.
- *Milan Brajević, *Crnom Gorom sa uzlom na kraju rupca: zbirka zaboravljenih ili manje upotrebljivanih riječi*. Cetinje: Obod, **2007**, 235.¹²
- Љубомир Ђоковић, *Рјечник никшићког краја*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2010**, 699.
- Данијела Ристић, *Рјечник говора околине Мојковца*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2010**, 323.
- Јован П. Жарковић, *Из рјечника сџарих Дурмићораца*. Београд: Ј. Жарковић, **2011**, 59.
- Радомир Бајо Јојић, *Турцизми у њивском говору*. Београд: Свет књиге – Плужине: Центар за културу, **2015**, 207.
- Јелена Башановић-Чечовић, *Рјечник говора околине Бијелог Поља (Вранешка долина)*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2020**, 291.

3.1.6. Речнички прилози мањег обима

- *Митар Ивелић, Прилошци за Српски рјечник. *Просвјета*, бр. 3–4, **1891**, 83–85.
- *Вељко Радојевић, О српском језику. *Луча* I, бр. 4, **1895**, 266–268.
- *Вељко Радојевић, О српском језику (наставак). *Луча*, бр. 5, **1895**, 342–344.
- *Вељко Радојевић, О српском језику (наставак). *Луча*, бр. 6, **1895**, 385–387.
- *Вељко Радојевић, О српском језику (свршетак). *Луча*, бр. 7/8, **1895**, 466–470.
- *Јован Рогановић, Приложак грађи Српскога рјечника. *Просвјета*, **1895**, 531–537.
- *Јован Рогановић, Приложак грађи Српскога рјечника (свршетак). *Просвјета*, **1895**, 583–588.
- *Тих. Р. Ђорђевић, Народне мере. *Караџић: лисџи за срџски народни живоџи, обичаје и џредање*, год. III, бр. 1. Алексинац, **1901**, 10–16.
- Јелисавета Суботић, Називи за стоку, опрему и сточарске производе у говору Кривоџија. *Прилози џроучавању језика* 8. Нови Сад, **1972**, 145–160.
- Nenad Vuković, Termini u џobanskim igrama. U: *Savjetovanje o terminologijama narodne materijalne i duhovne kulture*. Sarajevo, **1977**, 57–59.
- Владо Драшковић, О значењу неких романизама у Црној Гори. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 6/1. Београд, **1977**, 317–330.
- Mato Pižurica, Prilog proučavanju stočarske terminologije u Црној Гори. U: *Savjetovanje o terminologijama narodne materijalne i duhovne kulture*. Sarajevo, **1977**, 101–137.
- *Edina Alirejsović, Nekoliko crnogorsko-hercegovačkih paralelizama romanskog porijekla. U: Јевто М. Миловић (ур.). *Црногорски говори – резултџати до садашњих иџтџивања и даљи рад на њиховом џроучавању*: радови са на-

¹² Прилози обележени звездicom доносе грађу и са терена херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) и са терена зетско-сјеничког дијалекта, те су стога у овој класификацији сврстани у обе групе.

- учног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, **1984**, 217–232.
- Мато Пиџурица, Етимолошке beleške iz pastirske leksike. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII*. Нови Сад, **1984–1985**, 625–632.
- Dragomir Vujičić, Iz stočarske terminologije durmitorskog kraja (Nazivi nekih domaćih životinja po uzrastu). *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, том 4. Polska Akademia Nauk, **1986**, 137–142.
- Мато Пиџурица, Iz srpskohrvatske meteorološke terminologije (Nacrt za jedan projekat uz nekoliko etimoloških beležaka). *Македонски јазик*, год. XL–XLI. Скопље, **1989–1990**, 435–445.
- *Ибрахим Хаџић, Новозабележена народна имена гљива. *Наш језик*, н. с. год. 30, св. 1–5. Београд, **1995–1996**, 96–108.
- Јадранка Којић, Географска терминологија Бањана. *Прилози проучавању језика* 37. Нови Сад, **2006**, 221–246.
- Саво Стевовић, Романске позајмице у говору села Подгоре. *Просвејетни рад* 15/16 (9. новембар 2006). Подгорица, **2006**, стр. 18.
- Мато Пиџурица, Прилог етимологији и географији речи (на грађи из Црне Горе). У: Александар Лома (ур.). *Словенска терминологија данас*, Зборник Симпозијума одржаног од 5. до 10. септембра 2006. године. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, **2007**, 361–367.
- Ненад Вуковић, Давно заборављене дурмиторске игре – Игра вукова. У: Бранислав Остојић (ур.). *На извору Вукова језика: V научни скуп*. Жабљак: Фондација Вукове задужбине, **2008**, 20–26.
- Ана Јањушевић-Оливери, Ткачка лексика од Ваљевске Подгорине до никшићке околине, У: Драгана Радовановић, Милина Ивановић-Баришић (прир.). *Из лексике сџановања Ваљевске Подгорине: етнолингвистички огледи*. Нови Сад: Матица српска, **2020**, 155–175.
- Радојка Цицмил-Реметић, Ткачка терминологија на Пивској планини. У: Татјана Трајковић, Надежда Јовић (ур.). *На њемељима народних говора: зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, **2020**, 687–702.

3.2. ДИЈАЛЕКАТСКИ РЕЧНИЦИ СА ПРОСТОРА ЗЕТСКО-СЈЕНИЧКОГ ДИЈАЛЕКТА

3.2.а. Монографије

- Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*. Српски дијалектолошки зборник, књ. XXXVI. Београд, **1990**, 119–380.
- Vesna Lipovac-Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori – Budva i Paštrovići*. Novi Sad: MVM plas, **1997**, 326.

- Драго и Жељко Ђупић, *Речник говора Загараца*. Српски дијалектолошки зборник, књ. XLIV. Београд, **1997**, 3–574.
- Вук Боричић Тиврански, *Рјечник васојевићког говора*. Београд: Просвета, **2002**, 372.
- Ibrahim Hadžić, *Rožajski rječnik: građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja*. Rožaje: Kulturni centar Rožaje, **2003**, 230.
- Vesna Lipovac-Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori: jugoistočni dio Boke Kotorske*, 3. dopunjeno izdanje. Novi Sad: MBM plas, **2004**, 395.
- *Milan Brajević, *Crnom Gorom sa uzlom na kraju rupca: zbirka zaboravljenih ili manje upotrebljivanih riječi*. Cetinje: Obod, **2007**, 235.
- Anđan Ćirgić, *Rječnik govora podgoričkih muslimana*. Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, **2007**, 259.
- Anđan Ćirgić, *Rječnik njeguškog govora*. Cetinje – Podgorica: Matica crnogorska, **2009**, 263.
- Јелена Башановић-Чечовић, *Рјечник говора Зеије*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2010**, 413.
- Branko Jokić, *Rječnik veličkoga govora*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, **2012**, 133.
- Dušan Otašević, *Njeguški rječnik*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, **2012**, 237.
- Драгољуб Петровић, Ивана Ђелић и Јелена Капустина. *Речник Куча*. Српски дијалектолошки зборник, књ. LX. Београд, **2013**, 1–461.
- Ibrahim Reković, *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, **2013**, 405.
- Рада Стијовић, *Речник Васојевића*. Београд: Чигоја штампа, **2014**, 657.
- Nerkesa Kurpejović, *Turcizmi u rožajskom govoru*. Rožaje: Orbis, **2017**, 157.
- Draško Došljak, *Rječnik gornjobihorskoga govora*. Podgorica: Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, **2020**, 113.
- Данијела Радојевић, *Рјечник говора околине Берана*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2021**, 243.

3.2.6. Речнички прилози мањег обима¹³

- *Митар Ивелић, Прилошци за Српски рјечник. *Просвјета*, бр. 3–4, **1891**, 83–85.
- *Вељко Радојевић, О српском језику. *Луча* I, бр. 4, **1895**, 266–268.
- *Вељко Радојевић, О српском језику (наставак). *Луча*, бр. 5, **1895**, 342–344.
- *Вељко Радојевић, О српском језику (наставак). *Луча*, бр. 6, **1895**, 385–387.
- *Вељко Радојевић, О српском језику (свршетак). *Луча*, бр. 7/8, **1895**, 466–470.
- *Јован Рогановић, Приложак грађи Српскога рјечника. *Просвјета*, **1895**, 531–537.

¹³ Овде треба напоменути да постоји и прилог *Из лексике и фразеологије „друшћивених“ игара Врачана* Благоја В. Марковића (Прилози проучавању језика 11, Нови Сад, 1975, 163–177), који припада говору Срба у Албанији. Дакле, територијално не припада Црној Гори, али јесте зетско-сјенички дијалекат.

- *Јован Рогановић, Приложак грађи Српскога рјечника (свршетак). *Просвјета*, **1895**, 583–588.
- *Тих. Р. Ђорђевић, Народне мере. *Караџић: лисџ за срџски народни живоџ, обичаје и џредање*, год. III, бр. 1. Алексинац, **1901**, 10–16.
- Митар Влаховић, Мушка ношња у Васојевићима. *Гласник Еџнографског музеја у Београду*, књ. VIII. Београд, **1933**, 72–83.
- Митар Влаховић, Женска ношња у Васојевићима. *Гласник Еџнографског музеја у Београду*, књ. IX. Београд, **1934**, 70–90.
- Сима Тројановић, О нашим варивима. *Наш језик*, год. III, св. 5. Београд, **1935**, 150–151.
- Vaso Tomanović, Reči stranog porekla u govovima Boke Kotorske. *Сџоменик CV*, Зборник извештаја о истраживањима Боке Которске II. Београд, **1956**, 197–226.
- Мирко Барјактаревић, Терминологија родбине и својте у Горњем Полимљу. *Гласник Еџнографског музеја на Цетињу*, књ. I. Цетиње, **1961**, 123–129.
- Васо Томановић, О романизмима у говору Боке Которске. *Прилози III/1–2*, Одделение за општествени науки. Скопје, **1972**, 5–54.
- Тихомир Марсенић, Из народног говора васојевићког краја. *Расковник: часоџис за књижевносџ и кулџуру на селу*. Београд, бр. 19, 104–112, бр. 20, 119–120 и бр. 21, **1975**, 113–118.
- Љубиша Рајковић, Прилог познавању горњовасојевићког говора – Лексика из Коњуха. *Расковник: часоџис за књижевносџ и кулџуру*, мај 1981, год. VIII, бр. 27. Београд, **1981**, 132–134.
- Љубиша Рајковић, Прилог познавању горњовасојевићког говора (II). *Расковник: часоџис за књижевносџ и кулџуру*, јул 1981, год. VIII, бр. 28. Београд, **1981**, 93–94.
- Љубиша Рајковић, Прилог познавању горњовасојевићког говора (III). *Расковник: часоџис за књижевносџ и кулџуру*, октобар 1981, год. VIII, бр. 29. Београд, **1981**, стр. 68.
- *Edina Alirejsović, Nekoliko stnogorsko-hercegovačkih paralelizama romanskog porijekla. У: Јевто М. Миловић (ур.). *Црногорски говори – резулџаџи досадашњих исџиџивања и даљи рад на њиховом џроучавању*: радови са научног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, **1984**, 217–232.
- *Ибрахим Хаџић, Новозабележена народна имена гљива. *Наш језик*, н. с. год. 30, св. 1–5. Београд, **1995–1996**, 96–108.
- Рада Стијовић, Романизми у говору Васојевића. У: *О лексичким џозајмљеницама*: зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина (Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995). Суботица: Градска библиотека Суботица – Београд: Институт за српски језик САНУ, **1996**, 277–297.
- Марија Тулум, Из дендронимије Куча. *Зборник Маџиџе срџске за филологију и лингвистџику XLIII*. Нови Сад, **2000**, 617–624.

- Душан Оташевић, Романизми у говору Старе Црне Горе. *Библиографски вјесник: часопис Друштва библиотекара СР Црне Горе и Централне народне библиотеке СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“*, год. XXXI, бр. 1-2-3. Цетиње, **2002**, 185–200.
- Nerkesa Kurpejović, Turcizmi u rožajskom jeziku koji nijesu zabilježeni u Rječniku A. Škaljića ili imaju drugo, lokalno značenje. *Rožajski zbornik*, br. 12. Rožaje: Centar za kulturu Rožaje, **2005**, 227–234.
- Андрей Н. Соболев, Из названий молочных продуктов, в пиперском говоре. У: Сре-то Танасић (ур.). *Зборник Института за српски језик САНУ I*: посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота. Београд: Институт за српски језик САНУ, **2008**, 555–565.
- Миодраг Јовановић, Начини адаптирања позајмљеница и сродне појаве у говору Паштровића. У: Бранислав Остојић (ур.). *Седми лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*: радови са научног скупа, Подгорица, 23. и 24. мај 2008. г. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, **2008**, 209–231.
- Vera Mićunović, Govor sela Mataguži – osvrt na toponomastiku i leksiku. *Vaspitanje i obrazovanje: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, god. XLIII, br. 1–2. Podgorica, **2018**, 51–62.

ЗАКЉУЧАК

На основу свега изложеног може се закључити следеће:

- Почети лексикографије у Црној Гори везују се за Вуков *Рјечник* (1852), који је, како наводи Бранислав Остојић, са мноштвом речи из Црне Горе и знатним њиховим уделом у изради лексичког фонда савременог српскохрватског језика дао подстицај за још шире и систематичније прикупљање народне лексике са простора Црне Горе (Остојић 2008: 17).
- Након њега објављене су још 72 публикације (од којих су 32 монографије и 40 речничких прилога мањег обима). Највише има општих дијалекатских речника – укупно 37 (25 монографија и 12 речничких прилога мањег обима). Термилолошких речника има укупно 20 (од тога су 2 монографије и 18 речничких прилога мањег обима), док речника позајмљеница има укупно 15 (5 монографија и 10 речничких прилога мањег обима).
- Гледано хронолошки, по периодима које смо издвојили у нашој библиографији (уп. Недељков, Марковић 2015), може се уочити да најстарији период (овде од 1852. до 1945. године) карактерише разноврсност начина представљања лексике (има и тематски конципираних радова) и радови мањи по обиму. Касније, у периоду од 1945. до 1992. године већ се појављују озбиљнији и обимнији лекси-

кографски радови, да би у периоду од 1992. до данас, дијалекатска лексикографија у Црној Гори доживела свој пуни процват и изнедрила највећи број речника, и то оних монографског типа.

- Гледано по дијалектима, може се рећи да је приближно једнак број дијалекатских речника са терена херцеговачко-крајишког (источно-херцеговачког) и зетско-сјеничког дијалекта. Неки прилози доносе грађу са простора оба дијалекта, тако да су у класификацији сврстани и у једну и у другу групу.
- Овакав синтетички преглед објављених дијалекатских речника даје јаснију слику о досадашњим истраживањима из области српске дијалекатске лексикографије на простору Црне Горе, јер се може сагледати шта је све досад урађено и у ком правцу треба да иду даља истраживања.
- Може се рећи да је лексичко благо са терена Црне Горе прилично сакупљено и разноврсно, али да пред научним истраживачима стоји још нових послова и задатака у будућности и да ће свака допуна библиографији приложеној у наставку бити драгоцен.

Библиографија дијалекатских речника са простора Црне Горе

- Алирејсовић 1984:** Alirejsović, Edina. Nekoliko crnogorsko-hercegovačkih paralelizama romanskog porijekla. У: Јевто М. Миловић (ур.). Црногорски говори – резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању: радови са научног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 217–232.
- Барјактаревић 1961:** Барјактаревић, Мирко. Терминологија родбине и својте у Горњем Полимљу. Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. 1. Цетиње, 123–129.
- Башановић-Чечовић 2010:** Башановић-Чечовић, Јелена. Рјечник говора Зете. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 413.
- Башановић-Чечовић 2020:** Рјечник говора околине Бијелог Поља (Вранешка долина), Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 291.
- Боричић Тиврански 2002:** Боричић Тиврански, Вук. Рјечник васојевићког говора. Београд: Просвета, 372.
- Брајевић 2007:** Brajević, Milan. Crnom Gorom sa uzlom na kraju rupa: zbirka zaboravljenih ili manje upotrebljivanih riječi. Cetinje: Obod, 235.
- Влаховић 1933:** Влаховић, Митар. Мушка ношња у Васојевићима. Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. VIII. Београд, 72–83.
- Влаховић 1934:** Влаховић, Митар. Женска ношња у Васојевићима. Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. IX. Београд, 70–90.

- Вујичић 1986:** Vujičić, Dragomir. Iz stočarske terminologije durmitorskog kraja (Nazivi nekih domaćih životinja po uzrastu). *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, tom 4. Polska Akademia Nauk, 137–142.
- Вујичић 1995:** Вујичић, Милош. Рјечник говора Прошћења (код Мојковца). Драго Тупић (ур.). Посебна издања Црногорске академије наука и умјетности, књ. 29, Одјељења умјетности, књ. 6. Подгорица, 141.
- Вуковић 1977:** Vuković, Nenad. Termini u čobanskim igrama. U: *Savjetovanje o terminologijama narodne materijalne i duhovne kulture*. Sarajevo, 57–59.
- Вуковић 2008:** Вуковић, Ненад. Давно заборављене дурмиторске игре – Игра вукова. У: Бранислав Остојић (ур.). На извору Вукова језика: V научни скуп. Жабљак: Фондација Вукове задужбине, 20–26.
- Гаговић 2004:** Гаговић, Светозар. Из лексике Пиве: село Безује. Српски дијалектолошки зборник, књ. LI. Београд, 1–312.
- Дошљак 2020:** Došljak, Draško. Rječnik gornjobihorskoga govora. Podgorica: Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, 113.
- Драшковић 1977:** Драшковић, Владо. О значењу неких романизама у Црној Гори. Научни сасанак слависта у Вукове дане 6/1. Београд, 317–330.
- Ђоковић 2005:** Ђоковић, Љубомир. Говорни драгуљи никшићког краја: рјечник мање познатих ријечи и други прилози. Београд: Интерпрес, 334.
- Ђоковић 2010:** Ђоковић, Љубомир. Рјечник никшићког краја. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 699.
- Ђорђевић 1901:** Ђорђевић, Тих. Р. Народне мере. Карацић: лист за српски народни живот, обичаје и предање, год. III, бр. 1. Алексинац, 10–16.
- Жарковић 2011:** Жарковић, Јован П. Из рјечника старих Дурмитораца. Београд: Ј. Жарковић, 59.
- Ивелић 1891:** Ивелић, Митар. Прилози за Српски рјечник. Просвјета, бр. 3–4, 83–85.
- Јањушевић-Оливери 2020:** Јањушевић-Оливери, Ана. Ткачка лексика од Ваљевске Подгорине до никшићке околине, У: Драгана Радовановић, Милина Ивановић-Баришић (прир.). Из лексике становања Ваљевске Подгорине: етнолингвистички огледи. Нови Сад: Матица српска, 155–175.
- Јовановић 2008:** Јовановић, Миодраг. Начини адаптирања позајмљеница и сродне појаве у говору Паштровића. У: Бранислав Остојић (ур.). Седми лингвистички скуп „Бошковићеве дани“: радови са научног скупа, Подгорица, 23. и 24. мај 2008. г. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 209–231.
- Јојић 2015:** Јојић, Радомир Бајо. Турцизми у пивском говору. Београд: Свет књиге – Плужине: Центар за културу, 207.
- Јокић 2012:** Jokić, Branko. Rječnik veličkoga govora. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 133.
- Карацић 1852:** Карацић, Вук Ст. Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Сакупио га и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, у Бечу (у штампарији јерменскога манастира).

- Којић 2006а:** Којић, Јадранка. Географска терминологија Бањана. Прилози проучавању језика 37. Нови Сад, 221–246.
- Којић 2006б:** Којић, Јадранка. Терминологија куће и покућства Бањана. Суботица: Српски културни центар „Свети Сава“, 220.
- Копривица 1998:** Копривица, Бранко А. Родбинска терминологија никшићког говорног подручја. Никшић: Центар за информативну дјелатност, 168.
- Копривица 2006:** Копривица, Јован. Речник говора Бањана, Грахова и Опутних Рудина. Бранко А. Копривица (прир.), Бранислав Остојић (ур.). Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 224.
- Курпејовић 2005:** Kurpejović, Nerkesa. Turcizmi u rožajskom jeziku koji nijesu zabilježeni u Rječniku A. Škaljića ili imaju drugo, lokalno značenje. Rožajski zbornik, br. 12. Rožaje: Centar za kulturu Rožaje, 227–234.
- Курпејовић 2017:** Kurpejović, Nerkesa. Turcizmi u rožajskom govoru. Rožaje: Orbis, 157.
- Липовац-Радуловић 1997:** Lipovac-Radulović, Vesna. Romanizmi u Crnoj Gori – Budva i Paštrovići. Novi Sad: MBM plas, 326.
- Липовац-Радуловић 2004:** Lipovac-Radulović, Vesna. Romanizmi u Crnoj Gori: jugoistočni dio Voke Kotorske, 3. dopunjeno izdanje. Novi Sad: MBM plas, 395.
- Марсенић 1975:** Марсенић, Тихомир. Из народног говора васојевићког краја. Расковник: часопис за књижевност и културу на селу. Београд, бр. 19, 104–112, бр. 20, 119–120 и бр. 21, 113–118.
- Мићуновић 2018:** Mićunović, Vera. Govor sela Mataguži – osvrt na toponomastiku i leksiku. Vaspitanje i obrazovanje: časopis za pedagošku teoriju i praksu, god. XLIII, br. 1–2. Podgorica, 51–62.
- Мусић 1972:** Musić, Srđan. Romanizmi u severozapadnoj Boki Kotorskoj. Monografije Filološkog fakulteta, knj. XLI. Beograd, 275.
- Оташевић 2002:** Оташевић, Душан. Романизми у говору Старе Црне Горе. Библиографски вјесник: часопис Друштва библиотекара СР Црне Горе и Централне народне библиотеке СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, год. XXXI, бр. 1-2-3. Цетиње, 185–200.
- Оташевић 2012:** Otašević, Dušan. Njeguški rječnik. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 237.
- Петровић и др. 2013:** Петровић, Драгољуб, Ивана Ћелић и Јелена Капустина. Речник Куча. Српски дијалектолошки зборник, књ. LX. Београд, 1–461.
- Пижурица 1977:** Pižurica, Mato. Prilog proučavanju stočarske terminologije u Crnoj Gori. U: Savjetovanje o terminologijama narodne materijalne i duhovne kulture. Sarajevo, 101–137.
- Пижурица 1984–1985:** Pižurica, Mato. Etimološke beleške iz pastirske leksike. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII. Нови Сад, 625–632.

- Пижурица 1989–1990:** Pižurica, Mato. Iz srpskohrvatske meteorološke terminologije (Nacrt za jedan projekat uz nekoliko etimoloških beležaka). Македонски јазик, год. XL–XLI. Скопље, 435–445.
- Пижурица 2007:** Пижурица, Мато. Прилог етимологији и географији речи (на грађи из Црне Горе). У: Александар Лома (ур.). Словенска терминологија данас, Зборник Симпозијума одржаног од 5. до 10. септембра 2006. године. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 361–367.
- Радојевић 1895:** Радојевић, Вељко. О српском језику. Луча I, бр. 4, 266–268.
- Радојевић 1895а:** Радојевић, Вељко. О српском језику (наставак). Луча, бр. 5, 342–344.
- Радојевић 1895б:** Радојевић, Вељко. О српском језику (наставак). Луча, бр. 6, 385–387.
- Радојевић 1895в:** Радојевић, Вељко. О српском језику (свршетак). Луча, бр. 7/8, 466–470.
- Радојевић 2021:** Радојевић, Данијела. Рјечник говора околине Берана, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 243.
- Рајковић 1981:** Рајковић, Љубиша. Прилог познавању горњовасојевићког говора – Лексика из Коњуха. Расковник: часопис за књижевност и културу, мај 1981, год. VIII, бр. 27. Београд, 132–134.
- Рајковић 1981а:** Рајковић, Љубиша. Прилог познавању горњовасојевићког говора (II). Расковник: часопис за књижевност и културу, јул 1981, год. VIII, бр. 28. Београд, 93–94.
- Рајковић 1981б:** Рајковић, Љубиша. Прилог познавању горњовасојевићког говора (III). Расковник: часопис за књижевност и културу, октобар 1981, год. VIII, бр. 29. Београд, стр. 68.
- Рековић 2013:** Rekić, Ibrahim. Rječnik plavsko-gusinjskoga govora, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 405.
- Ристић 2010:** Ристић, Данијела. Рјечник говора околине Мојковца. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 323.
- Рогановић 1895:** Рогановић, Јован. Приложак грађи Српскога рјечника. Просвјета, 531–537.
- Рогановић 1895а:** Рогановић, Јован. Приложак грађи Српскога рјечника (свршетак). Просвјета, 583–588.
- Собољев 2008:** Собољев, Андрей Н. Из названий молочных продуктов, в пиперском говоре. У: Срето Танасић (ур.). Зборник Института за српски језик САНУ I: посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота. Београд: Институт за српски језик САНУ, 555–565.
- Станић 1990:** Станић, Милија. Ускочки речник, књ. 1 (а–њушкало). Београд: Научна књига, 532.
- Станић 1991:** Станић, Милија. Ускочки речник, књ. 2 (б–шјутнути). Београд: Научна књига, 543.

- Стевовић 2006:** Стевовић, Саво. Романске позајмице у говору села Подгоре. Просвјетни рад 15/16 (9. новембар 2006). Подгорица, стр. 18.
- СТИЈОВИЋ 1990:** Стијовић, Рада. Из лексике Васојевића. Српски дијалектолошки зборник, књ. XXXVI. Београд, 119–380.
- СТИЈОВИЋ 1996:** Стијовић, Рада. Романизми у говору Васојевића. У: О лексичким позајмљеницама: зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина (Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995). Суботица: Градска библиотека Суботица – Београд: Институт за српски језик САНУ, 277–297.
- СТИЈОВИЋ 2014:** Стијовић, Рада. Речник Васојевића. Београд: Чигоја штампа, 657.
- СУБОТИЋ 1972:** Суботић, Јелисавета. Називи за стоку, опрему и сточарске производе у говору Кривошија. Прилози проучавању језика 8. Нови Сад, 145–160.
- ТОМАНОВИЋ 1956:** Томановић, Васо. Рећи stranog porekla u govorima Воке Которске. Споменик CV, Зборник извештаја о истраживањима Боке Которске II. Београд, 197–226.
- ТОМАНОВИЋ 1972:** Томановић, Васо. О романизмима у говору Боке Которске. Прилози III/ 1–2, Одделение за општествени науки. Скопје, 5–54.
- ТРОЈАНОВИЋ 1935:** Тројановић, Сима. О нашим варивима. Наш језик, год. III, св. 5. Београд, 150–151.
- ЋУЛУМ 2000:** Ћулум Марија. Из дендронимије Куча. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII. Нови Сад, 617–624.
- ЋУПИЋ 1997:** Ћупић, Драго и Жељко Ћупић. Речник говора Загараца. Српски дијалектолошки зборник, књ. XLIV. Београд, 3–574.
- ХАЦИЋ 1995–1996:** Хацић, Ибрахим. Новозабележена народна имена гљива. Наш језик, н. с. год. 30, св. 1–5. Београд, 96–108.
- ХАЦИЋ 2003:** Hadžić, Ibrahim. Rožajski rječnik: građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja. Rožaje: Kulturni centar Rožaje, 230.
- ЦИЦМИЛ-РЕМЕТИЋ 2020:** Цицмил-Реметић, Радојка. Ткачка терминологија на Пивској планини. У: Татјана Трајковић, Надежда Јовић (ур.). На темељима народних говора: зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 687–702.
- ЧИРГИЋ 2007:** Čirgić, Adnan. Rječnik govora podgoričkih muslimana. Cetinje: Institut za snogorski jezik i jezikoslovlje, 259.
- ЧИРГИЋ 2009:** Čirgić, Adnan. Rječnik njeгуškog govora. Cetinje – Podgorica: Matica snogorska, 263.

Прегледани извори

- Љиљана Недељков, Бранкица Марковић. Дијалекатска лексикографија штокавског наречја (1818–2014) – библиографија. Српски дијалектолошки зборник, књ. LXII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2015, 247–326.

- Библиографија за 2015. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској/ Библиографију уредила и грађу из Србије, Црне Горе и Републике Српске прикупила *Ана Голубовић*; сарадник при сакупљању грађе *Стефан Милошевић*, Јужнословенски филолог, књ. LXXIII, св. 1–2. Београд, 2017, 225–366.
- Библиографија за 2016. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској/ Библиографију уредила и грађу из Србије, Црне Горе и Републике Српске прикупила *Ана Голубовић*; сарадник при сакупљању грађе *Стефан Милошевић*, Јужнословенски филолог, књ. LXXIV, св. 1. Београд, 2018, 195–341.
- Библиографија за 2017. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској/ Библиографију уредила и грађу прикупила *Ана Голубовић*; сарадник при сакупљању грађе *Стефан Милошевић*, Јужнословенски филолог, књ. LXXV, св. 1. Београд, 2019, 225–342.
- Библиографија за 2018. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској/ Библиографију уредила и грађу прикупила *Ана Голубовић*; сарадник при сакупљању грађе *Стефан Милошевић*, Јужнословенски филолог, књ. LXXVI, св. 1. Београд, 2020, 227–355.
- Библиографија за 2019. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској/ Библиографију уредила *Ана Голубовић*; сарадник при сакупљању грађе *Стефан Милошевић*, Јужнословенски филолог, књ. LXXVII, св. 1, Београд, 2021, 295–408.
- Драго Ђупић, Библиографија говора Црне Горе. У: Јевто М. Миловић (ур.). Црногорски говори – резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању: радови са научног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1984, 97–128.
- Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Марина Спасојевић (уред.). Седамдесет година Института за српски језик САНУ: између два јубилеја (2007–2017). Марина Спасојевић (прир.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 2017.
- Милорад Ћорац: педагог и научни радник/ [уредник Голуб Јашовић]. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018.
- Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас, Зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици 26–28. маја 2017. године/ уредник Јелица Стојановић, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори – Нови Сад: Матица српска – Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 2019.
- Нематеријална културна баштина Паштровића: Будућност традиције & Традиција будућности, Зборник радова са Међународне мултидисциплинарне научне

- конференције по позиву, одржане у Режевићима и Петровцу на Мору 8, 9, 10. и 11. маја 2019. године/ уредили Злата Марјановић, Душан Медин, Давор Седларевић. Петровац на Мору: Друштво за културни развој „БАУО“ – Будва: ЈУ Музеји и галерије Будве – Београд: Етнографски институт САНУ, 2019.
- На темељима народних говора: зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију/ уредници доц. др Татјана Трајковић, проф. др Надежда Јовић, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2020.
- Из лексике становања у Ваљевској Подгорини: етнолингвистички огледи/ приредиле Драгана Радовановић, Милина Ивановић Баришић, Нови Сад: Матица српска, 2020.
- Девети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“: радови са научног скупа, 26. мај, 2006. г./ уредник Бранислав Остојић, Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 2016.
- На извору Вукова језика: V научни скуп/ уредник Бранислав Остојић, Жабљак: Фондација Вукове задужбине, 2008.
- Наш језик, књ. I, св. 2: посвећен проф. др Срети Танасићу, дописном члану АНУРС, поводом седамдесет година живота. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2019.
- Октоих: часопис Одјељења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, Подгорица: год. IV, бр. 5 (2014), год. V, бр. 6 (2015), год. VI, бр. 7 (2016), год. VII, бр. 8 (2017), год. VIII, бр. 9 (2018), год. IX, бр. 10 (2019), год. X, бр. 11 (2020).
- Прилози проучавању језика, Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду: бр. 46 (2015), бр. 47 (2016), бр. 48 (2017), бр. 49 (2018), бр. 50 (2019).
- Српски дијалектолошки зборник, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ: књ. XLII (2015), књ. LXIII (2016), књ. LXIV (2017), књ. LXIV/2 (2017), књ. LXV/1 (2018), књ. LXV/2 (2018), књ. LXVI/1 (2019), књ. LXVI/2 (2019).
- Српски језик: студије српске и словенске, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Филолошки факултет: бр. XX (2015), бр. XXI (2016), бр. XXII (2017), бр. XXIII (2018), бр. XXIV (2019), бр. XXV (2020).

Литература

- Вујичић 1984: Вујичић, Драгомир. Општи поглед на резултате досадашњих испитивања спогорских говора. У: Јевто М. Миловић (ур.). Црногорски говори – резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању: радови са научног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и уметности, 15–29.
- Вукмановић-Мојсиловић 1994: Вукмановић-Мојсиловић, Биљана. О неким семантичким променама у романизмима црногорског залеђа. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXVII. Нови Сад, 157–165.

- Ђорђевић 1933/1934: Ђорђевић, Петар. Белешке о гусињском говору. Задужбина Луке Человића Требињца. Београд, 183–188.
- Ивић 1984: Ивић, Павле. Осврт на лингвистичке методе досадашњих проучавања црногорских народних говора. У: Јевто М. Миловић (ур.). Црногорски говори – резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању: радови са научног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 31–47.
- Ивковић 2013: Ивковић, Ана. Ткачка терминологија села Скадра код Ваљева. Осечина: Народна библиотека.
- Кашић 1972: Кашић, Јован. Речи из Црне Горе у Вуковом Рјечнику и књижевном језику. Зборник за језик и књижевност, књ. 1. Титоград: Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе, 39–44.
- Марковић 2013: Марковић, Бранкица. Дијалекатска лексикографија у Војводини. У: Јордана Марковић (прир.). Путеви и домети дијалекатске лексикографије, Зборник радова са истоименог међународног научног скупа (Ниш, 12–13. април 2013). Ниш: Филозофски факултет, 177–191.
- Марковић 2018: Марковић, Бранкица. Пунктови зетско-сјеничког дијалекта у оквиру *Српског дијалектолошког атласа* – преглед и резултати досадашњих теренских истраживања. Октоих: часопис Одјељења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори VIII/ 9. Подгорица, 45–52.
- Милетић 1940: Милетић, Бранко. Црмнички говор. Српски дијалектолошки зборник, књ. IX. Београд, 209–663 + карта.
- Милорадовић 2017: Милорадовић, Софија. Лингвистичка географија у Србији – језички записи на картама и њихово читање. Јужнословенски филолог LXXIII/ 3–4. Београд, 113–135.
- Мусић 1977: Мусић, Срђан. Романизми у говорима наше јужне јадранске обале и њеног залеђа. Научни састанак слависта у Вукове дане 6/1. Београд: Међународни славистички центар, 331–339.
- Недељков, Марковић 2015: Недељков, Љиљана и Бранкица Марковић. Дијалекатска лексикографија штокавског наречја (1818–2014) – библиографија. Српски дијалектолошки зборник, књ. LXII. Београд, 247–326.
- Остојић 1988: Остојић, Бранислав. Вук Карачић и први лексикографски радови у Црној Гори. Научни састанак слависта у Вукове дане 17/1. Београд: Међународни славистички центар, 317–327.
- Остојић 1992: Остојић, Бранислав. Из црногорске лексикографије и лексикологије. Никшић: ИТП „Унирекс“ Д. Д.
- Остојић 2007: Остојић, Бранислав. Досадашњи резултати, стање и будући задаци науке о српском језику у Црној Гори. У: Срето Танасић (ур.). Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова I. Београд: Институт за српски језик САНУ, 367–373.
- Остојић 2008: Остојић, Бранислав. Вуков рјечник и почеци црногорске лексикографије. Седми лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, Подгорица, 7–19.

- Остојић 2019: Остојић, Бранислав. Семантичка диференцијација неких ријечи из Црне Горе у Вуковом Рјечнику и Збирци ријечи друге половине 19. вијека. Гласник Одјељења хуманистичких наука, књ. 5. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 119–129.
- Пешикан 1965: Пешикан, Митар. Староцрногорски, средњокатунски и љешански говори. Српски дијалектолошки зборник, књ. XV. Београд, 1–294.
- Пешикан 1970: Пешикан, Митар. Стање проучавања црногорске говорне зоне и даљи задаци. Зборник за филологију и лингвистику XIII/1. Нови Сад, 185–194.
- Радовић-Теших 1991: Радовић-Теших, Милица. Романизми у говору Пиве. Дурмиторски зборник – На извору Вукова језика, књ. 1: зборник радова са научног скупа одржаног у Шавнику 7. и 8. јула 1988. Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 49–55.
- Радуновић 1984: Radunović, Risto. Црногорски народни говори у jezičkim atlasima. У: Јевто М. Миловић (ур.). Црногорски говори – резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању: радови са научног скупа (Титоград, 12. и 13. мај 1983). Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 163–172.
- Реметић 1997: Реметић, Слободан. Српски језик у лингвистичким атласима. Славистика, књ. I. Београд, 116–120.
- Реметић 2017: Реметић, Слободан. Српска дијалектологија јуче, данас, сутра. Јужнословенски филолог LXXIII/ 3–4. Београд, 85–112.
- Стевановић 1933–1934: Стевановић, Михаило. Источноцрногорски дијалекат. Јужнословенски филолог XIII. Београд, 1–128.
- СТИЈОВИЋ 2007: Стијовић, Рада. Говор Горњих Васојевића. Српски дијалектолошки зборник, књ. LIV. Београд, 1–321.
- Томановић 1935: Томановић, Васо. Акценат у говору села Лепетана (Бока Которска). Јужнословенски филолог XIV. Београд, 59–141.
- Ћупић 1977: Говор Бјелопавлића. Српски дијалектолошки зборник, књ. XXIII. Београд, 226.
- Ћупић 1981: Ћупић, Драго. О испитивањима народних говора Црне Горе. Расковник: часопис за књижевност и културу, мај 1981, год. VIII, бр. 27. Београд: Научна књига, 115–131.
- Ћупић 1981–1982: Ћупић, Драго. Икавизми у гусињском говору. Македонски јазик, књ. 32–33. Скопје, 723–726.
- Ћупић 1982: Ћупић, Драго. Новија српскохрватска лексикографија. У: Драго Ћупић (одг. ур.). Лексикографија и лексикологија, Зборник реферата. Београд: САНУ, Институт за српскохрватски језик; Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета; Матица српска, 305–310.
- Ћупић 2000: Ћупић, Драго. Дијалекатски (регионални) речници српског језика. Српски језик V/1–2. Београд, 703–711.
- Џоговић 2009: Džogović, Alija. Onomastika plavsko-gusinjske dijalekatske oblasti. Podgorica: Almanah.

Шипка 2006: Šipka, Danko. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Шкалајић 1979: Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: „Svjetlost“.

Brankica Marković

DIALECT LEXICOGRAPHY IN MONTENEGRO FROM VUK'S *DICTIONARY* (1852) TO THE PRESENT DAY

S u m m a r y

The study follows previous research in the field of Serbian dialect lexicography in Montenegro and gives a synthetic overview and description of dialect dictionaries, published in the period from Vuk's *Dictionary* (1852) to the present day. Special attention is given to the classification of dictionaries, based on two criteria: 1. according to the type of material (*general dialect, terminological and dictionaries of borrowed words*) and 2. according to the volume of the material (*monographs and vocabulary contributions of smaller volume*). At the end follows a classification according to dialects (dictionaries from the area of Herzegovina-Krajina /Eastern Herzegovinian/ and Zeta-Sjenica dialect), as well as the bibliography of the described dialect dictionaries from the Montenegro area.

Keywords: Serbian language, dialectology, dialect lexicography, Montenegro.

